T. C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 23

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE KAFKASLAR'DA VE ANADOLU'DA ERMENİ MEZÂLİMİ

I

1906–1918

ARMENIAN VIOLENCE AND MASSACRE IN THE CAUCASUS AND ANATOLIA BASED ON ARCHIVES

ANKARA–1995

Proje Yöneticisi

İsmet BİNARK
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları

Necati AKTAŞ
Devlet Arşivleri
Genel Müdür Yardımcısı

Necati GÜLTEPE
Devlet Arşivleri
Genel Müdür Yardımcısı

İsmet DEMİR
Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

Hazırlayanlar

Hacı Osman YILDIRIM

Uğurhan DEMİRBAŞ
Ahmet ALTINTAŞ
Vahdettin ATİK
Kadir AYTAR
Oğuz ÇAKIL
Temur ÇALKIN
Ali Osman ÇINAR
Ali KAYA
Recep KARACAKAYA
Bülent KULÜP
Muhammed SAFİ
Mustafa SERİN
Habibe TOPALOĞLU
Osman USLU

Metin Kontrol ve Tashih

Mustafa KARAZEYBEK
Ahmet ÖZKILINÇ
Abdullah SİVRİDAĞ
Murat YÜZBAŞIOĞLU

İngilizce Tercüme

M. Fethi ATAY
Özlem ERTUĞ (ERAYDIN)

Bilgisayar Dizgi

Sevinç AKÇA
Ali COŞKUN
Reyhan ÖNTAŞ

Sayfa Düzenleme

Nizamettin OĞUZ
Yakup YILDIRIM

ISBN 975-19-1169-9 (Tk.)
ISBN 975-19-1170-2 (1.c.)

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE KAFKASLAR'DA VE ANADOLU'DA ERMENİ MEZÂLİMİ

I

1906–1918

ARMENIAN VIOLENCE AND MASSACRE IN THE CAUCASUS AND ANATOLIA BASED ON ARCHIVES

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinin tanıdığı en mükemmel idarî sistemlerden birisini Osmanlı Devleti kurmuştur. Osmanlı Devleti, idaresi altındaki farklı dil, din ve ırklardan teşekkül eden azınlıkları asırlar boyunca huzur ve güven içinde yönetmiş; siyaset gereği, bu toplulukları asimile etme yoluna gitmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde gayri müslimlerle ilgili bir problem görülmezken, devletin zayıflayıp güç kaybetmesi üzerine Düvel-i muazzamanın azınlıkları kendi dinî, siyasî ve ekonomik menfaatleri doğrultusunda yönlendirmeye başlaması ile Ermeni meselesi ortaya çıkmıştır.

Avrupa devletlerinin izledikleri bu siyaset, siyasî terminolojimizde "Şark Meselesi" olarak yer almıştır. Pek tabiî olarak Ermeniler de, Avrupa devletlerinin kendilerine verdiği rolü oynamışlardır. Bilindiği gibi "Şark Meselesi" Avrupa devletlerinin Osmanlı vatandaşı Hristiyanların haklarını muhafaza etmek maksadıyla ve aralarında imzaladıkları antlaşmalar muvacehesinde, Osmanlı topraklarını bölüşmelerinin diğer bir adıdır. Avrupalı emperyalist devletlerin Osmanlı Devleti içindeki Hristiyan azınlıklar için imtiyaz ve bağımsızlık talep etmeleri, âdeta "olmazsa olmaz" bir politika haline gelmiştir. Bu politika önce Rumlar için uygulanmış; 1821'de başlayan Mora İsyanı'na Rusya, Fransa ve İngiltere'nin müdahaleleri sonucu 1829'da imzaladığı Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Yunanistan'a bağımsızlık vermek durumunda kalmıştır. Aynı durum, 1877-1878

Osmanlı-Rus Savaşı sonunda da müşahede edilebilir. Savaş sonrası imzalanan Yeşilköy ve Berlin antlaşmaları ile Balkanlarda yaşayan Hristiyan topluluklar, Romanya, Sırbistan ve Karadağ devletleri adı altında bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Sadece Bulgaristan, çok zayıf bağlarla Osmanlı Devleti bünyesinde kalmıştır.

Emperyalist Avrupa'yı bütün bunlar tatmin etmeyince, Anadolu'daki Hristiyanlara göz dikmişlerdir. Bunlar da Ermeniler olmuştur. Yeşilköy ve Berlin antlaşmalarında ıslahatlar konusuna atıflar yapılmıştır. "Ermeni Meselesi" ilk defa hem konu ile ilgili devletlerarası antlaşmalarda, hem de "Şark Meselesi" içinde yer almıştır. Bu konuyu en çok takip eden Rusya, daha sonra da İngiltere olmuştur. Ermeniler bu devletlerin etkisi ile önce isyanlar çıkarmışlar, daha sonra da isyanlarını katliama çevirerek Doğu Anadolu ve Kafkaslarda yaşayan Müslüman-Türk nüfusunu, kültürel ve manevî değerleriyle birlikte yok etmeye yönelik soykırım şekline dönüştürmüşlerdir. Hazırlanan bu eser, Avrupa ve Amerika'daki Ermeni propagandasının tesiri altında kalan toplumların gerçekleri görmeleri yönünden önemli bir fırsattır. Neşredilen bu belgeler, Ermenilerin iddia ettikleri gibi Türklerin Ermenilere zulüm yapmadıklarını, bunun aksine Ermenilerin Türklere nasıl soykırım yaptıklarını tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır.

Bu eserin hazırlanmasında emeği geçen Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personeline teşekkür ediyorum.

Eserin ilgililere yardımcı ve yararlı olmasını dilerim.

Ali Naci TUNCER
Başbakanlık Müsteşarı

PREFACE

One of the most excellent administration systems recognised by the history of humankind has been established by the Ottoman State. Since many centuries, the Ottoman State has administered the minorities under its rule having different languages, religions and races in harmony and security; and in accordance with its policy; it has not assimilated these people.

There was no problem with the non-Muslims in the period when the Ottoman State was strong, but when the state lost strength the Armenian question occurred due to the Great Powers who directed the minorities in accordance with their own religious, political and economic interests.

This policy of the European States has taken its place in political terminology as the "Oriental Question". It is quite natural that the Armenians played their role given by the European states. As it is known, the "Oriental Question" is the other name of the division of Ottoman territories with agreements, which the European states signed among them, with the aim to protect the rights of Christian Ottoman citizens. The demands of the European imperialistic states for privileges and independence on behalf of Christian minorities in the Ottoman State has become a "have to" policy. This policy has first been applied to the Greeks; as a result of the interference of Russia, France and England to the Mora Rebellion which started in 1821, the Ottoman State had to give independence to Greece with the Edirne Agreement signed in 1829. The same situation has occurred after the Ottoman-Russo War in 1877-1878. With the Yeşilköy

and Berlin agreements signed after this war, the Christian people living in the Balkans gained their independence with the states called Romania, Serbia and Montenegro. Only Bulgaria was left within the Ottoman State with very weak ties.

When imperialistic Europe was not satisfied with this, they aimed at the Christians in Anatolia. These were the Armenians. In the Yeşilköy and Berlin Agreements references were made relating to reforms. The "Armenian question" was for the first time took place both in international agreements relating to this subject and within the "Oriental Question". Russia, and later England, were the countries which showed the most interest in this subject. Under the influence of these states the Armenians first caused rebellions which they later turned to massacres by which they deliberately exterminated the Muslim-Turkish people living in East Anatolia and Caucasia together with their cultural and spiritual values. This work is an opportunity for people under the influence of Armenian propaganda in Europe and America to see the facts. These published records clearly reveal that the Turks have not violated and massacred the Armenians, as the latter claim, in contrary it shows how the Armenians exterminated the Turks.

I would like to thank the personnel of the Prime Ministry General Directorate of the State Archives Directorate of Ottoman Archives who have spent great effort in the preparation of this work.

I hope that this work will be helpful and useful to those interested.

A. Naci TUNCER
Prime Ministry Undersecretary

SUNUŞ

Hiç şüphe edilmesin ki, Osmanlı Devleti'ni asırlar boyunca hükümrân kılan ve onu çağdaşı devletler arasında seçkin ve hâkim kılan sır, Türk ve Müslüman olmayan milletleri; onların örf, âdet ve inançları arasında tefrike gitmeden âdilâne bir şekilde idare etmesindedir.

Türk-İslâm devlet geleneğinin en önemli unsurlarından biri olan hoşgörü sayesinde, Osmanlı Devleti, tarihte hiçbir devlete nasip olmayacak şekilde, halklarını barış, huzur ve refah içerisinde asırlar boyunca bir arada yaşatmıştır. Siyaset gereği, endoktrinasyon, yani sosyalleştirme metot ve usullerine başvurmadan, büyük devletlerin yaptığı gibi azınlıkları asimile etmeden, bunu asırlar içerisinde sürdürmüş; haklı olarak tarihe 'Osmanlı asırları' damgasını vurmuştur.

Tarih boyunca Osmanlı asırları incelendiğinde, her dönemde Osmanlının âdil, müşfik ve hoşgörülü idaresini görmek mümkündür.

Türkler patronajları altındaki toplumlara ve azınlıklara karşı hep âdil, insaflı, dürüst ve müşfik davranmış; koruyucu olmuş ve hiçbir zaman müstemlekecilik politikası takip etmemişlerdir.

Diğer dinlere ve başka milliyetlere Türkün gösterdiği binlerce yıllık müsamaha, kesin tarih gerçeğidir. Osmanlı, bu müsamahayı âdeta sistemleştirmiştir. Bu böyle olmasaydı, bugün pek çok ülkenin din ve dil coğrafyası şüphesiz bambaşka bir görünümde olurdu.

Türk, her devirde, her dönemde, her gittiği yerde kurtarıcı olmuş; adalet dağıtıcı, medeniyet kurucu ve hürriyet getirici bir rol üstlenmiştir. Türk arşivleri bunun canlı şâhididir.

Bilindiği gibi, Yahudiler 1492'den sonra İspanya'da barınamamışlar; kurtuluşu Osmanlı topraklarına sığınmakta bulmuşlardır. Fransa'da 1572'de St. Barthélemy katliamı yaşanmıştır. Avrupa din harpleri ile 1648'lere kadar çalkalanmıştır. Diğer taraftan bu yıllarda gayri müslimler, Osmanlının âdil idaresi altında huzur ve güvenlik içerisinde yaşamışlardır.

Buna karşılık, Osmanlı Devleti'nin tarihinde, gerek kendi yönetimi altında bulunan milletlerin, gerekse kendilerine siyasî ve iktisadî imtiyazlar verdiği Batılı devletlerin sayısız nankörlük ve ihanetleri de yer almaktadır.

*

Bu sahnede Ermeniler de yer almışlar, asırlarca hoşgörülü ve âdil idaresi altında huzur ve refah içerisinde yaşadıkları Osmanlı Devleti'ne ihanet ederek; Osmanlı topraklarını bölüp parçalamada kendilerini maşa olarak kullanan Batılı devletlerin tuzağına düşmüşlerdir.

Osmanlı-Rus Harbi'nden önce bir Ermeni meselesi yoktur. Bu mesele, Rusya'nın, bâzı Türk şehirlerini işgal ettikten sonra, buradaki Ermenileri kendi emellerine âlet ederek istiklâl amacı ile Bâbıâli'ye karşı kışkırtmasıyla başlamıştır. Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarına, Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapılmasına dâir hükümler konulmasından sonra, bu hükümlere dayanılarak, büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahalelerde bulunmasıyla Ermeni meselesi ortaya çıkmıştır.

Aslında Ermeni meselesi, 'Şark Meselesi'nin bir parçasını teşkil etmektedir. Ermeni meselesinin ortaya çıkış sebeplerinin, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan Ermenilerin sosyal, kültürel, ekonomik, idarî ve siyasî statülerinden kaynaklanmadığı; bu meselenin temelinde, sunî olarak yaratılan ve 'Şark Meselesi' adı ile anılan milletlerarası bir emperyalist stratejinin, güçler dengesi politikasının yattığı bilinmelidir.

Siyasî tarih terminolojisinde yer almış olan 'Şark Meselesi' tâbiri, Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler tarafından parçalanmaya çalışılmasını ifade etmektedir. 'Şark Meselesi' özetle, gayri müslimler için Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını ve kendi lehlerine reformlar yapılmasını, bu çerçevede kendilerini muhtariyete veya istiklâle götürecek taviz ve imtiyazlar koparmayı ifade etmektedir. (1)

Osmanlı Devleti'nin siyasî çöküşünün hızlandığı bir dönemde, Batı'nın Osmanlı Devleti üzerindeki hesapları bakımından sunî olarak ortaya çıkarılan Ermeni meselesi, bilinmelidir ki, Avrupa'nın ekonomik, fikrî, siyasî, dinî ve kültürel menfaatlerinden kaynaklanmıştır.

Ermeni kavminin, Türk devletini ve Türk milletini nesilden nesile geçen bir kin, nefret ve intikam duygusu ile peşinen mahkûm edip, kanına ve canına kasdediş sebebinin, Rus, İngiliz ve Fransız menfaatlerinin hazırladığı bir siyasî komploya kurban oluş ve körü körüne bir aldanış olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Ermeni meselesinin ortaya çıkışını hazırlayan sebeplerin başında Rusya, İngiltere, Fransa ve Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne ve Ermenilere karşı takip ettikleri siyaset gelmektedir. Bu devletlerin uyguladıkları siyasetin seyrini hülâsaten tespit etmek yerinde olacaktır.

Rusya'nın Takip Ettiği Siyasetin Tesirleri:

Çar I. Petro (1682-1725) zamanında kendisini Avrupa'da nüfuzlu bir devlet hâline getiren Rusya'nın gözü daima Boğazlarda olmuştur. Balkanlar'a karşı da aşırı sempatisi

---

(1) Geniş bilgi için bkz.: Bayram Kodaman, 'Şark Meselesi ve Tarihi Gelişimi', *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu*, Ankara, 8-9 Mart 1990, 59-63. ss.; Bayram Kodaman, 'Ermeni Meselesinin Doğuş Sebepleri', *Türk Kültürü*, 219, Mart-Nisan 1981, 240-249. ss.; Ayrıca bkz.: M.S. Anderson, The Eastern Question 1774-1923, New York, 1968.

olan ve bu ülkeleri ya ele geçirmek veya kendi yönetimine tâbi kılmak isteyen Rusya, bu gaye ile Balkan ülkelerinde konsolosluklar kurarak onları Osmanlı Devleti'ne karşı teşkilâtlandırmış, böylece Slav-Ortodoks birliğinin ve halkının hâmisi rolünü elde etmişti. Bu politikasını tatbik için bölgedeki bütün karışıklıklardan ve bozulan dengelerden istifadeyi de ihmal etmeyen Rusya, 1806'daki Sırp İsyanı'nın 1827'deki Yunan İsyanı'nın ve 1875-1876'daki Bosna-Hersek ile Bulgar ve Sırp isyanlarının çıkarılmasını temin etmiş ve bunların yayılmasını körüklemiştir. Şüphesiz bu isyanların sonunda, kışkırttığı bölgeler namına Osmanlı Devleti'nden toprak da edinmek isteyen Rusya'nın bu siyaseti, zaman zaman İngiltere ve Fransa'nın menfaatleri ile çatıştığı için her zaman başarılı olmamış; bunun üzerine Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmeden evvel, elde edilecek pastayı diğer devletlerle bölüşme siyasetini uygulamaya koymuştur.

Sıcak sulara inmek, Akdeniz ve Orta Doğu'da hâkim güç olmak emelini, Anadolu topraklarını parçalamakla gerçekleştireceğine inanan Rusya, bu maksatla Ermenilerin çokluk hâlinde yaşadığı Erzurum-İskenderun Hattı'nı ele geçirmeye teşebbüs etmiştir. Böylece Rusya'nın Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni kiliseleriyle teması ve Ermeni terör unsurlarını desteklemesi başlamıştır.

Doğu Anadolu üzerindeki emellerini, Çar'ın hizmetine giren Ermenilerin öncülüğünde gerçekleştirmeye çalışan, İran ile savaşlarında Ermenileri ön saflarında kullanan Rusya, 1828 Türkmençay Antlaşması'yla Doğu Ermenistan kendisine verilip, İran Ermenileri de bu birliğe katılınca, elde ettiği bu yeni güçle Osmanlı Devleti'ne saldırmıştır. 1829'da yapılan Edirne Antlaşması'yla Rusya'ya göç eden 40.000 Ermeni, muhtar bir Ermenistan kurmak isteyince Osmanlı topraklarında bu isteklerini gerçekleştirmeleri için

hâmilik vazifesini yüklenen Rusya, bu defa Ermeni isteğini geri çevirmiştir.

Böylece Devlet-i Aliyye'nin sâdık tebaası olma vasfını kaybeden Ermeniler; Çarlık Rusyası'nda çoğu defa en tabiî haklarına karşı dahi baskı ve zulümler görerek, bu ihanetlerinin cezasını çekmişlerdir.

İngiltere'nin Takip Ettiği Siyasetin Tesirleri:

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne, bilâhare Ermenilere ilgi duyması; sürekli olarak Rusya'nın İngiliz çıkarlarını tehdit eder vaziyette güneye sarkması ve güçlü bir Karadeniz devleti olmasıyla yakından alâkalıdır.

İngiltere'nin, Rusya'nın kendi çıkarlarını tehdit edecek şekilde gelişmesine mâni olmak gayesiyle, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı desteklemesi, bilindiği gibi, 1873 yılından, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar sürmüştür.

1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Avusturya'yı Rus ittifakından ayıran İngiltere, Fransız İhtilâli'nden sonra Prusya'yı da yanına alarak Rusya'yı sıkıştırmaya başlamasına rağmen, Fransa-Rusya savaşlarında Rusya'yı desteklemiştir.

Yunanistan'ın isyanında Osmanlı Devleti'ne muhalif olan İngiltere'nin bu tutumunu devrin İngiliz Başbakanı Caning: "İngiltere'nin bu tavrının Rusya ile bağdaşmak olmadığı, bağımsızlığını kazanacağı muhakkak olan Yunanistan'ın Rusya'ya borçlu olması yerine Akdeniz'de kendilerine dost bir devlet olan İngiltere'ye borçlanmasının daha doğru olacağı" şeklinde değerlendirmiştir.

Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanına karşı, Osmanlı Devleti'ni destekleyen İngiltere, buna mukabil, 1838 yılında "İngiliz Ticaret Anlaşması"nı Sultan II.

Mahmud'a imzalatarak, Devlet-i Aliyye'nin siyasî ve iktisadî cihetten büyük yara almasına yol açmıştır.

Bu anlaşma ile bir İngiliz açık pazarı haline gelen Osmanlı Devleti, Rumlarla Ermenilerin bu fırsattan istifade ederek güçlenmelerine de mâni olamamıştır.

İngiltere, 1853'de Rus Çarı II. Nikola'nın Osmanlı Devleti'ni paylaşma teklifini reddederek , Kırım Savaşı'nda Osmanlıları desteklemiştir. Ancak 1870'li yıllarda değişen Avrupa'nın siyasî yapısı, İngiltere'yi de değiştirmiş ve İngilizler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarından sonra, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmaktan vazgeçerek, onu parçalama ve bu topraklar üzerinde kendisine bağlı devletler kurma politikasını benimsemişlerdir.

İngiltere'nin Osmanlılarla ilgili siyasetinin değişmesindeki önemli bir sebep de, Ermeni meselesinin Avrupa'da, 1880 yılından başlamak üzere ön plâna çıkmasıdır.

Osmanlı Devleti içerisindeki Katoliklerin koruyuculuğunun Fransa'nın, Ortodoksların koruyuculuğunun ise Rusya'nın üzerinde bulunması; İngiltere'nin Islahat Fermanı'na din değiştirme serbestliğini koydurtarak Protestan Ermenilerin sayılarının artırılmasını hedeflemesine yol açmıştı. İngiltere bu sayede Protestanlara sahip çıkma siyaseti güderek, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma imkânı elde etmiş, takip edilen bu Protestanlık politikası da Ermeni kültürünü öncelikle ele aldığı için, en ziyade Ermenilerin millî duygularını kışkırtmıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Rusya'nın Anadolu'nun bâzı şehirlerini işgal ederek, buralardaki Ermenileri, bağımsızlık amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtması, Ermeni meselesinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı tecavüzkâr hareketlerine tek başına karşı koyamayacağını ve kendi çıkarlarını gözetemeyeceğini gören İngiltere, böylece Ermeni meselesini fiilen kabul etmiştir. Bu yolda ilk adımı da hemen atmış ve Osmanlı hükûmetini tehdit ederek, Rusya'ya karşı üs olarak kullanmak üzere Kıbrıs'ı almıştır. Bunun yanında, Doğu Anadolu'daki eyaletlerde yaşayan Hristiyanların lehine ıslahat yapılması hususunda Osmanlı Devleti'nden bir de taviz koparan İngiltere, böylece Ermeni meselesini âdeta İngiliz meselesi hâline getirmiştir.

Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce, Ermenilerin Osmanlı Devleti'nden ayrılmak ve bağımsız bir devlet kurmak gibi bir niyetleri olmadığı halde, Ruslar, Ayastefanos Antlaşması'na Ermeni meselesini dahil etmişlerdir. İngiltere de Ermenilere sormaya gerek görmeden Kıbrıs Antlaşması'na Ermeni meselesini dahil etmiştir. İngiltere, bağımsız bir Ermenistan'ı, bunun Rusya'yı zor durumda bırakacağını ve Osmanlı Devleti'nin de ilerlemesine mâni olacağını düşünerek desteklemiştir.

Fransa'nın Takip Ettiği Siyasetin Tesirleri:

Kanunî Sultan Süleyman'ın bir imtiyaz ve lütuf olarak 1535'de Fransa'ya tanıdığı kapitülasyon ayrıcalığı, iki ülke arasındaki ilk ciddî ve dostâne münasebetin başlangıcıdır. Bu ticarî ve siyasî münasebet, 1740 kapitülasyonları ile genişletilerek devam etmiştir. Buna mukabil Fransa, 1683 tarihli İkinci Viyana Kuşatması sırasında, Avusturya'ya yardım ederek, tavrını açıkça ortaya koymuştur. Daha sonra Napoleon Bonapart'ın ilk mağlûbiyetini aldığı Mısır Seferi, bunun devamı olmuştur. Ancak, Rusya ile savaşları sırasında Osmanlı Devleti'yle dost görünmeye çalışan Fransa, 1807 tarihinde Rusya ile anlaşınca, yeniden dostluğa yakışmayan bir tavır içine girmiştir.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın isyanında, Kavalalı'yı destekleyen Fransa, Kırım Savaşı sırasında ise Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmiştir.

1870'de Almanya'ya yenildiği için bir süre siyasî manevra yapma ve diğer devletleri etkileme rolünden mahrum kalan Fransa, bu arada Berlin Kongresi'ne katılmasına rağmen tesirli olamamıştır. Ancak, Cumhuriyetin yeniden ilânıyla, tekrar eski rolünü elde eden Fransa, muhtelif grupların siyasî mücadelelerini desteklemeye ve onların sığınak merkezi olmaya başlamıştır. Bu arada Osmanlı Devleti'ndeki Katoliklerin koruyuculuğunu da üzerine almış olan Fransa, Kırım Savaşı'na sebep olan Kutsal Yerler Meselesi'nde önemli bir rol oynamıştır.

Almanya'ya karşı mağlûbiyetini hazmedemeyen Fransa, 1878 Berlin Kongresi'nde Almanya ile ihtilâfa düşen Rusya ile yakınlaşmaya başlamış, İngiltere ile de görüş ayrılıklarını hallettikten sonra her üç devlet, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına birlikte gayret sarfetmeye başlamışlardır. Bu bölme ve parçalama plânlarında Fransa'nın rolü bir hayli aktif olmuştur.

1830'dan 1921 yılına kadar, Orta Doğu ve Akdeniz'deki dengeyi, Ermeni meselesinde olduğu gibi, sunî bir şekilde ortaya atarak muhafazaya çalışan, bu arada Anadolu'nun işgaliyle, bu topraklarda kendi siyasî nüfuzunu da artırmaya gayret eden Fransa, özellikle Mondros Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Ermenilerle münasebetlerini geliştirmiş ve Fransız işgal kuvvetleri, Ermeni milis ve teşkilâtlarıyla Türk topraklarının işgaline girişmiş, bu arada milletlerarası görüşmelerde Fransızlar bilindiği gibi, Ermenileri büyük ölçüde desteklemişlerdir.

Netice itibariyle, Rusya, İngiltere ve Fransa'nın takip ettikleri siyasetin neticesi olarak ortaya çıkan ve Ermeni meselesinin de başlangıcı sayılan 1877-1878 Osmanlı-Rus

Savaşı sonunda yapılan Ayastefanos Antlaşması'nda, istedikleri bağımsızlık hakkını elde edemeyen Ermeniler, bununla birlikte 3 Mart 1878 tarihli bu antlaşma ile milletlerarası bir antlaşmaya dahil olma şansını yakalamışlardır.

Rusya'nın, Ayastefanos Antlaşması'yla Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarının ve rolünün arttığını anlayan İngiltere, 30 Mayıs 1878'de Londra'da Rusya ile gizli bir anlaşma yapıp, Avusturya'nın da onayını alarak Berlin Kongresi'ni gündeme getirmiştir. Toplanmasında Almanya'nın da büyük rolü olan Berlin Kongresi, 13 Haziran - 13 Temmuz 1878 tarihleri arasında yapılmış ve kongreye İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya, İtalya, Almanya ve Osmanlı Devleti katılmıştır. Ermeniler, burada da bağımsızlıklarıyla ilgili haklar elde etmeyi ümit ettikleri halde, Ermenilerin, Kongre'ye sundukları teklifler dikkate alınmamış ve Ermeni meselesi İngiltere'ye bırakılmıştır. Kongrenin 61. maddesi doğrudan, 62. maddesi ise Osmanlı Devleti'nin idaresi altında yaşayan Hristiyanlara birtakım haklar getirmesi ve Ermenilerin de Hristiyan olması bakımından, dolaylı olarak Ermenilerle ilgilidir.

Gerçekten, Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak, buradaki çıkarlarını korumak ve birbirlerine karşı olan dengelerini sağlamak için tercih ettikleri usullerin başında, Osmanlı idaresi altında yaşayan Hristiyan unsurlar namına talep ettikleri ıslahat hareketleri gelmiştir.

Ermenilerin, bağımsızlığı hedef alan davranışlarını iki safhada incelemek mümkündür. Faaliyetlerin birinci safhasında, yaşadıkları bölgelerde huzur ve asayişi bozucu hareketler içine girerek, Osmanlı Devleti'ne, özellikle Düvel-i muazzamaya, güya, can ve mal güvenliklerinin temin ve tesisi yönünde çağrılar yapmışlardır. Bütün bunlar, Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşürmenin yanında Düvel-i muaz-

zamanın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması için gerekli zemini hazırlamıştır. Bağımsızlığa hazırlık safhası olarak da vasıflandırabileceğimiz bu dönemde, bazen öyle durumlarla karşılaşılmıştır ki, Ermenilerin, Müslüman kılığına girerek, okullarına, kiliselerine, kendi hedeflerine saldırılar düzenlemeleri, iki taraf arasındaki köprülerin atılarak, asırlarca yan yana huzur içinde yaşayan insanlar arasında kin ve nifak tohumlarının yeşermesine sebep olmuştur.

Ermeni bağımsızlık hareketinin ikinci safhası ise, mahallî olan ve ferdî faaliyetlere dayanan olayların, yurt içinde ve dışında bağımsızlık taraftarı parti ve ihtilâlci dernekler halinde karşımıza çıkmasıdır. 1878 yılında Van'da teşkil edilen Kara Haç Cemiyeti, 1880'li yıllarda Rus idaresi altında bulunan Ermenistan'da kurulan cemiyetler, 1881'de Erzurum'da Anavatan Müdafileri Cemiyeti, 1885 sonlarında Van'da Armenakan Cemiyeti, 1887'de İsviçre'de Taşnaksutyun vb. ihtilâlci cemiyetler bu gaye ile çalışmalarına başlamışlardır. Bunlar, Ermenilerin yoğun olarak bulundukları bölgelere, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'ne, sözde Ermenilerin can güvenliklerinin sağlanması bahanesiyle silâh ve cephane sevk etmişlerdir. İhtilâlci cemiyetlerin, Osmanlı Devleti'nde teşkilâtlanmaları ile birlikte terör olayları da ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu olayların başlangıcı, 1890 yılında Erzurum'da Anavatan Müdafileri Cemiyeti'nin, Temmuz ayında da Hınçak Partisi'nin Kumkapı'da Ermeni halkı kışkırtması ile gelişme göstermiştir. Bunu, Avrupa devletlerinin olaylarda suçlu bulunan kişileri himaye etmesi izlemiştir. Dolayısıyla, çete ve terör olaylarının cezasız kaldığı izlenimi Ermeni ihtilalcilerinin zihnine iyice yerleşmiştir. Bu durum, 1890 yılının sonlarında Van valisine suikast girişiminde bulunulması ve Amasya, Diyarbakır, Merzifon, Çorum, Yozgat, Tokat olaylarının çıkarılmasında açıkça görülebilir. 1894'de çıkarılan Sasun ayaklanması, Ermeni olaylarının milletlerarası plat-

formlara taşınmasını sağlamıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne ıslahat yapması için baskı yapmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'ne 11 Mayıs 1895'de bir nota vermişlerdir. Nota özet olarak, Erzurum, Bitlis, Van, Sivas, Mamuretülaziz, Diyarbakır vilâyetlerinde idarî, adlî, askerî ve malî yetkilerin Osmanlı Devleti aleyhine sınırlanması ile beraber Ermenilere imtiyaz verilmesi hususlarını ihtiva etmekteydi. Bu baskılara Osmanlı Devleti'nin boyun eğmesi tabiî ki beklenilemezdi. Bunun sonuçlarını yeterli görmeyen Ermeniler, 1895 yılında İstanbul, Divriği, Trabzon, Eğin, Develi, Akhisar, Erzincan, Gümüşhane, Bitlis, Bayburt, Urfa, Erzurum, Diyarbekir, Siverek, Malatya, Harput, Arapkir, Sivas, Merzifon, Maraş, Muş, Kayseri, Yozgat ve Zeytun'da olaylar çıkartmışlardır. Bunu daha sonra Van İsyanı, 1904'de İkinci Sasun İsyanı, 1905'deki II. Abdülhamid'e karşı girişilen suikast takip etmiştir. Bunlar Ermeni olaylarının ana başlıklarıdır.

Neşretmekte olduğumuz, "Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezâlimi" adlı dört ciltlik çalışma, Ermenilerin 1905'den sonraki olayları hangi mecralara soktuklarının delilleridir. Bu ciltlerde, Ermenilerin Anadolu ve Kafkaslarda plânlı olarak Türk nüfusunu yok etmeye çalışmaları belgeleri ile ortaya konulmaktadır. Ermeniler fırsat buldukça köyleri basmışlar, kadın-erkek, çoluk-çocuk, genç-ihtiyar demeden ahalinin tamamını katletmekten çekinmemişlerdir. Dört ciltte yer alan belgelerin tamamına genel olarak bakıldığında, Ermeni çetelerinin 1906'dan sonraki dönemlerde yaptıklarının vahşet ve mezâlimin fevkinde ve soykırım olarak vasıflandırılabileceğidir.

Eserin birinci cildinde, 1906-1918 yılları arasındaki olaylara ait 26 özet başlığı altında 256 belge yer almaktadır. Soykırımın en çok işlendiği yıllar bu dönemdedir. Bilindiği üzere bu dönem, Osmanlı Devleti'nin sırası ile, Trablusgarb, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları dönemle-

rine rastlamaktadır. Bu zaman dilimi içerisinde, Ermeniler önce Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını işgal etmiş olan Ruslarla işbirliği yapmışlar ve Rus işgali altında bulunan yörelerde akla hayale gelmeyecek her türlü vahşet ve soykırımı gerçekleştirmişlerdir. Meselâ; belge 2'de Kars ve Ardahan havâlisinde soykırıma uğrayan Müslümanların sayısının 30.000'e vardığı; belge 21'de Rus donanmasının Terme'ye çıkardığı Ermeni eşkiyasının yaptıkları mezâlim; belge 4'de Van'da ortaklaşa Müslüman ahaliye yaptıkları soykırım; belge 5'de Ermeni çeteleri ve Rusların Müslüman halka uyguladıkları ırza tecavüz, ihtiyar ve çocukları hanelere doldurup yakma, cami ve türbeleri harap edip tahkir etme, cesetleri parçalayarak ateşte pişirip sağ olanlara yemeleri için zorlamaları açıkça görülmektedir. Belge 3'de vahşetin boyutlarının genişleyerek Müslümanların yanı sıra Musevileri de içine aldığı, Ermeni çetelerinin Ruslarla birlikte Erzurum, Van, Narman, Pasinler, Şitak, Bitlis, Muş bölgelerinde bâzı köy ve nahiye ahalisinin tamamını öldürdükleri, Salimli köyünde ne kadar bakire varsa ırzına geçtikleri, cesetleri köpeklere yedirdikleri, bir çocuğu kuzu gibi kızartıp süngü üzerinde bir direğe bağladıkları, altı aylık bir kız çocuğunu fırında kızarttıktan sonra annesini etinden yemeye zorladıkları, çengellere takılan çocukları kama ile doğradıkları ve annelerini bu çengellerin altından geçirerek saçlarını yavrularının kanına boyadıkları, çocukları kuyuya attıkları ve tezek yığınları içinde yaktıkları, kadınları doğradıkları, taşla başlarını ezdikleri, ellerinden kapılara çividedikleri; masumların burunlarını, kulaklarını ve çenelerini kestikleri, içinde Musevilerin de bulunduğu 300 kişiyi doğrayarak duvar biçimi istif ettikleri yer almaktadır. Belge 7'de de yine Ermeni çeteleri ile Rusların vahşetlerini sürdürdükleri ve Ermenilerin Bitlis'e gelen Kazak süvarileriyle kaçmakta olan İslâm ahaliyi büyük-küçük, çoluk-çocuk demeden katlettikleri görülmektedir. Hakkari'ye bağlı Dir kasabası havalisindeki köylerin Müslüman ahalisinin erkeklerini kat-

lettikleri, en büyüğü üç yaşında olan binden fazla çocuğu kılıç ve kamalarla her birini el kadar parçalara ayırdıkları, bu parçalardan siperler yaptıkları, üç veya dört yüz civarında Kürt kızının ırzına geçtikleri tespit edilmektedir. Belge 8'de ise vahşetin değişik bir şekli ortaya çıkmaktadır. Van'ın Reşadiye nahiyesine bağlı Aştak köyünde Müslüman kadın ve kızlardan on beş tanesini ayırıp çırılçıplak soyarak eğlenirken "Haydi namaz kılınız, bakalım nasıl kılıyorsunuz" diyerek, çeşitli işkenceler ve ırzlarına tecavüzden sonra öldürdükleri görülmektedir. Belge 9'da Ermeni ve Rusların Van'ın Abbasağa Mahallesi'nde hamile bir kadının karnını yararak çocuğu kestikleri, onbeş-onaltı yaşlarında erkek bir çocuğu çırılçıplak soyarak cinsel organını kestikleri, Amerikan müessesesine götürülen kadın ve kızların ırzına geçildiği, mezarlıkları kazarak defnedilmiş olanları mezarlarından dışarı çıkardıkları, ziyaretgâhları kazıp içlerine pislik doldurdukları tespit edilmektedir. Belge 13'de Ermeni ve Rus çetelerinin Eleşkird'in Arabköyü'nde iki gün içinde yirmi üç kıza tecavüz ettikleri, Hınıs'ın Molla Kulaç köyünde yirmiden fazla çocuğu kuzu keser gibi kestikleri, iki Rus askeri ile iki Ermeni askerinin beraberlerinde Müslüman iki hamile kadını getirip kadınların karnındaki çocukların oğlan veya kız olduğuna dâir bahse girerek karınlarını feci bir şekilde yardıkları ve birisinin karnından bir erkek çocuğu, diğerinin karnından ise cinsiyeti belirmemiş et parçası çıktığı için bu sebeple tartıştıkları ifade edilmektedir. Belge 12'de Beyazıd'da "onbeş bin neferden ondört bininin" öldürülmüş olduğu anlatılmaktadır. Belge 19'da da Ermeni ve Rusların, yine hamile kadınların karınlarını delip çocuklarını çıkarıp havaya atarak altına süngü tuttukları, genç kız ve kadınların ırzlarına tecavüz ettikleri belirtilmektedir. Belge 20 ve 26 yine aynı mezâlim unsurlarını ortaya koymaktadır. Belge 23'de Rus istilâsındaki yerlerde Ermenilerin Müslümanlara yaptığı mezâlim ve katliam yer almaktadır. Özellikle Antranik'in binlerce çete mensubuyla Gence,

Erivan ve Ordubat'da zulüm yaptığı, Şahtahtı, Zengezor, Nahcıvan, Iğdır, Serderabad ve havalisindeki yüzlerce köyde Ermenilerin binlerce Müslümanı şehid ettikleri, Osmanlı ordusuyla çarpışarak geri çekilen Ermenilerin beşikteki çocuklardan, hasta yatağındaki ihtiyarlara kadar herkesi vahşice katlettikleri; Erzincan, Mamahatun, Erzurum, Kars ve köylerinde de korkunç soykırımlar uyguladıkları görülmektedir.

Eserin ikinci cildi, Ocak 1919 - Ağustos 1919 dönemi ile ilgili 38 özet başlığı altında 209 mezâlim ve soykırım belgesini ihtiva etmektedir. Bilindiği gibi, bu dönemin hemen öncesinde, Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamış; Birinci Dünya Savaşı'nda, özellikle doğuda, Bakü'ye kadar fethettiği toprakları mütareke hükümleri uyarınca terketmek zorunda kalmıştır. Ermenilerin zulümleri, genellikle Osmanlı Devleti'nin mütareke hükümlerince terketmek mecburiyetinde kaldığı bu bölgelerde yoğunlaşmış, âdeta Osmanlı fetihlerinin intikamını alma yarışına girişmişlerdir. Bu ciltte, belge 1'de Iğdır'ın tahliyesi üzerine geriye dönen Ermenilerin Müslüman halka yaptıkları mezâlim; belge 2'de Revan, Şuregil, Zaruşat, Ağbaba, Çıldır, Göle civarındaki Müslüman ahaliye Ermenilerin yaptığı zulümler; belge 4'de de Fransız birliklerinde görevli Ermenilerin Adana ve havalisi ile özellikle Pozantı'da ahali ve askerlerimize yaptıkları zulümler; belge 5'de ise Fransız askeri kıyafeti giyen Ermeniler tarafından Zor telgraf müdürünün öldürüldüğü haberi yer almaktadır. Belgelerde de görüldüğü gibi, mezâlim ve soykırım Kars, Ardahan, Batum, Revan, Nahcıvan ve havalisinde yoğunlaşmaktadır. Bu ciltte yer alan belgelerde, Ermenilerin, Adana, Maraş, Antep ve havalisinde de zulüm yaptıkları görülmektedir. Mondros Mütarekesi hükümlerine göre Fransızların payına düşen bu bölgede Ermeniler, zaman zaman

işgalci Fransız askerleri ile müştereken çeşitli zulümlerde bulunmuşlardır.

Hazırlanan bu iki ciltten, birinci cilt üç ana bölümden meydana gelmiştir.

Birinci bölümde, özet olarak, tarih boyunca Türk-Ermeni, Ermeni-Rus, Ermeni-Fransız ve Ermeni-İngiliz münasebetlerinden bahsedildikten sonra, Ermeniler tarafından yapılan soykırımın zeminini teşkil eden olayların anlatıldığı giriş kısmı yer almıştır.

İkinci bölümde, belgelerin transkripsiyon ve özetleri bulunmaktadır. Bu bölümde Ermenilerin yapmış oldukları soykırımın yabancılar tarafından da bilinebilmesi için yapılan özetlerin İngilizce çevirileri verilmiştir. Bunlara ilâve olarak, indeks ile giriş kısmının hazırlanmasında kullanılan kaynaklara ait bibliyografya da bu kısımda yer almıştır. İkinci bölümde, belgelerin kronolojik olarak tasnif edilmesi esasına dayanan belge numarası, özeti ve transkripsiyonunu ihtiva eden özet başlıkları verilmiştir. Özet başlıklarının dikkat çekici olması düşüncesiyle, başlıklar italik dizilmiştir. Belge özetleri, özet başlıklarının hemen altında yer almış; belgedeki konuyu mümkün olduğunca aksettirmesine ve yer, şahıs, zaman mefhumlarına dikkat edilmiştir. Özet altında belgenin tarihi, hicrî ve miladî tarih türünden belirtilmiştir.

Bu bölümde, özetlerin altında, belgelerin transkripsiyonları yer almaktadır. Belge grupları, olayların gelişimine göre, tarihi seyri de göz önünde bulundurularak düzenlenmiştir. Bu yapılırken, takdim belgeleri ilk başta verilmiştir. Belgelerin transkripsiyonu yapılırken, metinde görülen harf ve hece düşüklükleri ile tarihlerdeki bine tekabül eden birler köşeli parantez içine alınmıştır.

Üçüncü bölümde, belgelerin fotokopileri bulunmaktadır. Bu bölümdeki belge numaraları ile ikinci bölümde yer alan belge numaraları birbirinin aynıdır. Bu bölümde belge numarası ve özet başlıkları yine aynı tarzda verilmiştir.

Belge fotokopisinin hemen altında, bir noktada belgenin kimliği olarak vasıflandırabileceğimiz referanslar yer almaktadır. Bu referanslar, ilgili belgenin Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde hangi fonda bulunduğunu, dosya ve gömlek numaralarını göstermektedir. Çok sayfalı belgelerde referans en son sayfanın alt kısmında verilmiştir.

Eserin ikinci cildi iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde belgelerin özetleri ve transkripsiyonları ile indeksi yer almaktadır. İkinci bölümde ise belgelerin fotokopileri bulunmaktadır.

Dört cilt olarak hazırlanan bu eserin devamı olan üçüncü ve dördüncü ciltler de, en kısa zamanda ilim çevrelerinin dikkat ve yararlanmasına sunulacaktır.

*

Dünya kütüphanelerinde Ermeni ve Ermenilikle ilgili yayınların sayısı oldukça fazladır. Özellikle, içinde bulunduğumuz yüzyılda, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nı müteakip, bir Ermeni yurdu kurmak gayesi ile, Ermeniler adına yabancı tarihçiler tarafından yazılan kitaplarda, yazarların mensup oldukları ülkelerin siyasî menfaatleri hep ön plânda tutulmuştur. Böylece, tek taraflı, siyasî propaganda muhtevalı, katliam hikâyeleri ile süslü, hakikatler ile ilgisi bulunmayan, taraflı, Ermeni taassubu ile kaleme alınmış, dünya kamuoyunu yanıltıcı sözde ilmî eserler ortaya konmuştur.

Bu sözde ilmî eserlerde, Türkiye ve Türk düşmanlığı yapılmıştır. Bilimsellik iddiası ile yazılan kitap, makale, tez ve tebliğlerde hakikatlerden uzak, Ermeni kin ve intikam alma duygularına yer verilmekte, bu tür yayınlarla dünya kamuoyu Türkiye'ye ve Türklere karşı yönlendirilmek istenmekte; bâzı ülkelerin etkin kamuoyları dünyada bir Ermeni davasının varlığına inandırılmaya çalışılmaktadır.

Genelde, batı ülkelerinde Türk-Ermeni münasebetlerinin sosyal ve siyasî yönleri, Türk kaynaklarına, özellikle de birinci el arşiv kaynaklarına dayandırılarak ortaya konulmadığı için, bugüne kadar çoğunlukla tek taraflı ve Türkler aleyhine eserler ortaya konmuştur.

Bu arada, Ermenilerin Birinci Dünya Harbi sırasında Türk Hükûmetinin kendilerine soykırım (genocide) uyguladıkları konusundaki iddia ve propagandaların temelden yoksun ve bâzı sahte belgelerle desteklenen bir yanıltma kampanyası olduğunu ortaya koyan, ancak bugüne kadar Ermeni tarihçiler tarafından kullanılmayan İngiliz Devlet Arşivi'nde (Public Record Office) bulunan bâzı belgelerin mevcudiyeti de ortaya çıkmıştır.

Bilindiği gibi, İstanbul 1918'de İngiltere ve müttefiklerince işgal edilmiş, Osmanlı Devleti ve bürokrasisi tam bir kontrol altına alınmıştır. Bu işgal sırasında İngilizler 150 civarında ileri gelen Türk yüksek yöneticisini, politikacısını ve fikir adamını tevkif ederek Malta Adası'na sürmüşlerdir. İngilizler bu Türk aydınlarını suçlamak ve mahkûm etmek için çok uğraşmışlar ve Ermeni olaylarındaki rolleri hakkında deliller aramışlardır. Ancak, bütün gayretlerine rağmen bu yolda Türk idarecilerini suçlayacak hiçbir belge ve bilgi ortaya koyamamışlardır. Halbuki, Osmanlı arşivleri, devletin bütün dosyaları ve her türlü şâhit dinleme imkânları, işgal kuvveti olarak ellerinin altında bulunmaktaydı. Bu tür araştırmaları, işgalleri altındaki diğer şehir-

lerde de yapmışlar, ancak bu konuda istedikleri şekilde bir netice elde edememişlerdir.

Bunun üzerine, İngilizler bu defa Amerikan hükûmetinden yardım istemişlerdir. Amerika'nın, olayların olduğu bölgede, uzun bir süredir misyonerleri ve konsolosluk memurları bulunmaktaydı. Bu şahıslar, olanı biteni sürekli olarak takip ve rapor etmekteydiler. Buna rağmen Amerikan yetkilileri de İngiliz başvurusuna cevaben, bu hususta yeterli delil ve hukukî belge olmadığını açıklamışlar; kendi dosyalarını İngilizlerin incelemesine müsaade etmişler, ancak bu konuda suçlayıcı hiçbir belge ve bilgi ortaya konamamıştır. Bu tarihî hakikatler, İngiliz Hariciyesiyle Amerika'daki temsilci arasındaki yazışmalarda, arşivlerinde gözükmektedir.(2)

Son yıllarda konu ile ilgili çok önemli bir başka tespit de şudur:

---

(2) İngiliz Dışişleri (Foreign Office=F.O.)

- F.O. 371 / 6500 / E. 3552 - Bakan Curzon'dan Washington'daki B. Elçi Geddes'e. Şifre tel. Londra, 31.3.1921, Nu. 176. «Dağıtımı Yapılmaz.»

- F.O. 371 / 6503 / E. 6311 - Geddes'ten Curzon'a. Şifre tel. Washington, 2.6.1921, Nu. 374. «Dağıtımı Yapılmaz.»

- ibid., Curzon'dan Geddes'e Yazı. Londra, 16.6.1921, Nu. E.6311/132/44.

- F.O. 371 / 6504 / E. 8519 - Craigie'den Curzon'a Yazı. Washington, 13.7.1921, Nu. 722.

- F.O. 371 / 6502 / E. 8545 - İngiliz Başsavcılığından Dışişleri Bakanlığına Yazı. Londra, 20.5.1921.

- ibid., İngiliz Dışişlerinden Başsavcılığa Yazı. Londra, 31.5.1921.

- F.O. 371 / 6504 / E. 8745 - İngiliz Başsavcılığından Dışişlerine Yazı. Londra, 29.7.1921. Bu yazı üzerine Dışişleri yetkilisi Mr. Edmonds, «Bu yazıdan anlaşıldığına göre, (sürgünleri) mahkûm ettirme şansımız hemen hemen sıfırdır... Amerikan Hükûmetinin de bize hiçbir delil yardımında bulunamayacağını anladık.» dedi.

Ermeniler 1920 yılında Paris'de Andonian adlı bir şahsa yayınlattıkları bir kitapta, sözde bir şifreli telgrafın fotoğrafı ve metnini bastırarak, zamanın İçişleri Bakanı (Minister for Home Affairs) Talât Paşa'nın Halep Valisi'ne (Governor of Aleppo) verdiği talimatta Ermenilerin imhasını emrettiği tezini işlemiş ve yıllarca bu konu Türklere karşı dünya kamuoyunda istismar olunmuştur. O sıralarda Anadolu'da Türk İstiklâl Mücadelesi şiddetle devam ettiğinden, kimse bu tür yayınları inceleyip karşılığını vermek için gayret sarfetmemiştir.

Ancak, 1983 yılında yayınlanan bir eserde[3]*, yukarıda atıfta bulunulan sözde telgrafın hiçbir zaman mevcut olmadığı; üzerindeki tarih, numara ve imzaların düzmece olduğu ve uzun yıllar dünya kamuoyunun sahte belgelerle aldatıldığı ortaya konmuştur.*

*

Sözde Ermeni meselesi karşısında, konuyla ilgilenenleri, özellikle dünya kamuoyunu hakikatlerle aydınlatmaya ve yıllarca kin ve ısrarla sürdürülen Ermeni terörünü bütün açıklığı ile ortaya koymaya mutlak ihtiyaç ve zaruret vardır.

Bunca yıl, aleyhimize yapılan çeşitli propagandalara hemen hemen hiç cevap verilmemiş; buna mukabil tarihteki Türk-Ermeni münasebetlerinin yalnızca bir yönü üzerinde duran ve devamlı olarak Türkün aleyhine çalışan bir zümre, ilim ahlâkından nasipsiz sözde ilim adamları faaliyetlerini her geçen gün artırmış; kin kusmaya devam etmişlerdir. Türk milletinin haklı insanların vakarı içindeki sükûtu ise,

---

(3) Şinasi Orel– Süreyya Yuca: *Ermenilerce Talât Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü*. Ankara, 1983; *The Talat Pasha – Telegrams – Historical Fact or Armenian Fiction. by Şinasi Orel – Süreyya Yuca*. Published by K. Rüşti and Brother (Cyprus) O.U.P. Printing House, 1983.

âdeta suçlu insanların sessiz kalışı gibi gösterilmek istenmiştir.

Bilinmelidir ki, Türk'ün tarih boyunca uğradığı zulmü görmezlikten gelmek, hakkın ve adaletin bütününü öldürür.

Ermeni propaganda ve yaygarasıyla şartlandırılmış kitleleri ve devletleri, gerçeklerle yüz yüze getirmek ve bunun için de, asırlardır devam ettirilmek istenen Türk-Ermeni anlaşmazlığının iç yüzünü ve Ermeni terör ve mezâlimini arşiv belgelerine dayanarak ortaya koymak ise, bizim için ilmî ve millî bir mecburiyet ve ahlâk ölçüsü olmuştur.

Türk milleti olarak, kan davası gütmek, cinayetler işlemek ve intikam almak gibi hareketlere başvurmak, inancımıza da, tarihî şeref ve asâletimize de yaraşmaz; ancak hakikatleri ortaya koymak, unutulmamalıdır ki, millî ve insanî bir vazife ve mükellefiyettir.

Türkiye, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile azınlık statüsünü onaylayarak, Ermenilere Türk vatandaşlarının sahip olduğu ferdî hak ve hürriyetlerin tamamını kullandırmış ve o tarihten bu yana Türkiye'de yaşayan Ermenilerle hiç bir problem yaşanmamıştır. Dışarıdan kumandalı teşkilâtların oyununa gelmeyen ve onları tasvip etmeyen Türkiye Ermenileri bugün huzur, refah ve dinî serbesti içerisinde güvenle yaşamaktadırlar.

Ermeni asıllı vatandaşlarımız, devletin yüksek güvencesi altında olup, her türlü hukukî haklarını serbestçe kullanmaktadırlar. Eskiden olduğu gibi, ülkenin varlıklı vatandaşları olup, her mesleği serbest bir şekilde yapabilmektedirler. Ermeni vatandaşlar, kendi inançlarına göre, kiliselerinde ibadetlerini yapmakta, kendi okullarında kendi dilleri ile eğitim görmekte, kendi dillerinde yayınlar yapmakta, sosyal ve kültürel faaliyetlerini sürdürmektedirler. Özetle,

Ermeni vatandaşlar, Türk vatandaşlarının sahip oldukları bütün haklardan eşit şekilde yararlanmaktadırlar.

*

Mahut ve düzmece Ermeni iddiaları, günün şartlarına göre, Türkiye'ye dost ve düşman devletlerce iç ve dış politika malzemesi olarak maalesef zaman zaman gündeme getirilmektedir.

Takdir edileceği üzere, tarihin gerçek bilgileri ilk elden orijinal kaynaklara, yani arşiv belgelerine dayanır. Belgesiz tarih yazılamaz ve olayların gerçek yönleri gün ışığına çıkarılamaz.

Arşiv belgeleri olmadan ve bilinmeden, varsayımlarla tarih yazmak, belirli bir devir hakkında hüküm vermek, bir devri veya olayları değerlendirmek, tarih biliminin gerektirdiği tarafsızlığa ve ilmî objektifliğe sığmaz.

Batı ülkelerinde Türk-Ermeni münasebetlerinin sosyal ve siyasî yönleri, Türk kaynaklarına, özellikle de birinci el arşiv kaynaklarına dayandırılarak ortaya konulmadığı için, bugüne kadar çoğunlukla hep tek taraflı ve Türkler aleyhine eserler ortaya konmuştur. Türk arşivlerinde araştırma yapmaları için kendilerine izin verilen Ermeni asıllı araştırmacılar ile, Ermenilerce desteklenen sözde ilim adamları ise, Türk arşivlerinde Ermeni tezini teyid eden belgeler bulamayınca, mevcut olduğunu iddia ettikleri belgelerin kendilerine kapalı tutulduğu yolunda maksatlı iddialar ortaya atmakta, bu iddialarını kendilerine yakın basın-yayın organlarında gündeme getirerek, bu ve benzeri çeşit provokatif davranışlarla ilim çevrelerinde taraftar toplamaya ve kendilerini haklı göstermeye çalışmaktadırlar.

Geçmişte Ermeni meselesi, Ermeni vatandaşlarımıza rağmen emperyalist güçler, onlardan destek ve teşvik gören

terör kuruluşlarınca yaratılmaya çalışılan sun'i bir hâdiseydi. Günümüzde ise, aynı oyun daha da tutarsız şartlarda sahnelenmeye çalışılmakta; Türkiye'yi yıkmak ve parçalamak isteyen veya onun zayıflamasında fayda uman güçlerce bu mesele devamlı körüklenmektedir.

Konu siyasî konjonktüre, Türkiye'nin münasebetlerinin durumuna paralel olarak, aktüalitesini koruyarak gündemde tutulacak gibi görünmektedir.

Konuyu görmezlikten gelmek, karşı faaliyetlere, özellikle de bu konudaki maksatlı neşriyata cevap vermemek asla geçerli olamaz.

Tarihî gerçekleri arşiv belgelerine dayanarak ortaya çıkarmak, esas zâlimin mezâlim yapan Ermeniler olduğunu arşiv belgeleri ışığında göstermek ve bu konudaki tek sesliliği ortadan kaldırmak, bu kabil yıkıcı tahrik ve milletlerarası entrikalara karşı koymanın en sağlam ve gerçekçi yoludur.

Objektif bir şekilde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere dayanarak ortaya konan bu eser, bilinmelidir ki, herhangi bir art niyet ve düşünce taşımamaktadır. Bu eserin neşredilmesinden maksat, dünya kamuoyunun, Ermeni meselesinin ve terörünün aslının ne olduğunu, temelinde hangi unsurların ve güçlerin bulunduğunu, bu defa da Türk arşiv kaynaklarından görüp, değerlendirmesidir.

Konusunda büyük bir boşluğu dolduracak olan Ermeni mezâlimi ile ilgili arşiv belgelerinin neşre hazırlanmasında emeği geçen Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personelini tebrik ediyorum.

Bu vesileyle çalışmalarımızda her türlü teşvik ve desteği bizlerden esirgemeyen Başbakanlık Müsteşarı Sayın Ali

Naci TUNCER'e ve Müsteşar Yardımcısı Sayın Muzaffer TUTAR'a teşekkürlerimizi sunmayı görev biliyorum.

Ayrıca, eserin en iyi şekilde basılması için gayret gösteren Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi Müdürü Sayın Mehmet YAZICI'ya ve mesai arkadaşlarına da teşekkür ediyorum.

Eserin, tarihî hakikatlerin ilmin ışığında aydınlanmasına yardımcı ve ilgililere çalışmalarında yararlı olması en samimî dileğimizdir.

21 Ağustos 1995

İsmet BİNARK

Devlet Arşivleri Genel Müdürü

FOREWORD

There should not be any doubt that the secret which enabled the Ottoman State to dominate for many centuries and which distinguished this state from the contemporary states lies in equally administering the Turkish and non-Muslim peoples without regarding their traditions, customs and beliefs.

Tolerance, which is an important factor in Turkish-Islam state tradition, made the peoples in the Ottoman State live together in peace, harmony and prosperity which has not been achieved by any state throughout history. The Ottoman State has continued this for many centuries without, according to their policy, using methods or ways of indoctrination or in other words socialization, and without assimilating the minorities as the big states did; rightfully it has engraved in history the "Ottoman centuries".

When examining the whole history of the Ottoman centuries one can observe in every period the just, tender and tolerant administration of the Ottomans.

The Turks have always been equal, fair, just and tender against the peoples and minorities under their patronage; have been protective and have not been applying colonization policies.

Tolerance shown by the Turks during thousands of years to the other religions and nationalities is a certain truth of history. The Ottomans had in a way systematized this tolerance. Otherwise, the geography of religions and

languages of many countries would have undoubtedly a quite different appearance.

In every period, wherever Turks have gone they have rescued people and have provided justice, established civilizations and brought freedom. The Turkish archives are the living evidence of this.

As it is known, the Jews were banished from Spain after 1492 and their only solution was to take refuge in Ottoman territory. In 1572, the St. Barthélemy massacre occurred in France. Until 1648 Europe turbulated with religious wars. On the other hand, non-Muslims were living in harmony and peace under the just Ottoman administration.

However, in the history of the Ottoman State there are many events of ingratitude and betrayal of both the peoples under its administration and the Western States which were provided political and economic privileges.

*

The Armenians have also taken their place on this stage by betraying the Ottoman State although they had lived in harmony and prosperity under the just and tolerant Ottoman administration; they were trapped by the Western States and used by them as tools in breaking down Ottoman territory.

There was no Armenian question before the Ottoman-Russo War. This question started when Russia, after occupying some Turkish cities, provoked the Armenians here for independence against Bâbiâli in advantage of their own objectives. After the provision of statements in the Ayastefanos and Berlin Agreements relating to reforms in places where Armenians were living, the Armenian question started with the interference of the big states in the internal

affairs of the Ottoman State on the basis of these statements.

In fact the Armenian question is part of the "Oriental Question". It should be known that the reasons for the appearance of the Armenian question are not based on the social, cultural, economical, administrative and political status of the Armenians living on the territory of the Ottoman State; this question is based on an international imperialistic strategy, a policy of power balances called the "Oriental Question" created artificially.

The term "Oriental Question" that takes place in the terminology of political history means the efforts of the Western States to break down the Ottoman State. The "Oriental Question" means, in summary, for the non-Muslims to break down the Ottoman State and to provide reforms on their advantage and under this framework the provision of concessions and privileges leading them to autonomy or independence. (1)

It should be known that the Armenian question, which has been created artificially by the West with plans at the disadvantage of the Ottoman State in a period when the political collapse of the Ottoman State accelerated, was based on the economic, intellectual, political, religious and cultural interests of Europe.

---

(1) For more information see: Bayram Kodaman, 'Şark Meselesi ve Tarihi Gelişimi' (The Oriental Question and its Historical Development), *Symposium on Turkey's Problems within Historical Developments*, Ankara, 8-9 March 1990, pp. 59-63; Bayram Kodaman, 'Ermeni Meselesinin Doğuş Sebepleri' (Reasons for the Emergence of the Armenian Question), *Türk Kültürü*, 219, March-April 1981, pp. 240-249; Also see: M.S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, New York, 1968.

It would not be wrong to state that the Armenians sentenced the Turkish state and the Turkish people with feelings of malice, hatred and revenge and harmed the lives and properties of the Turks because they were sacrificed to political plots prepared for Russian, English and French interests in which the Armenians blindly believed.

The main reason for the emergence of the Armenian question is the policy of Russia, England, France and America against the Ottoman State and the Armenians. It will be appropriate to state the policies followed by these states briefly.

The Effects of the Policy of Russia:

Russia, which had become an influential state in Europe during the reign of Czar Petro I (1682-1725), has always strongly desired to get hold of the Straits. Russia, which had also an excessive sympathy for the Balkans and which wanted either to get hold of these countries or to make them subject to its administration, established with this aim its consulates in the Balkan countries to organize these countries against the Ottoman State as a result of which they took up the role as guardian of the Slavic-Orthodox union and its people. Russia, which did not neglect to take advantage of the confusion and instability in the region to apply its policy, provided the occurrence of the Greek Rebellion in 1827 and the Bosnia-Herzegovinan, Bulgarian and Serbian rebellions in 1875-1876 and provoked their expansion. This policy of Russia which also aimed to obtain territory from the Ottoman State on behalf of the provoked regions has not always been successful because from time to time it came in question with the interests of England and France. Here upon, Russia applied its policy to share the cake with the other states before acting against the Ottoman State.

Russia believed that by dividing Anatolian territory it would be able to achieve its goal to dominate the Mediterranean and the Middle East and to reach warm waters and for this purpose it tried to obtain the Erzurum-İskenderun Line where most Armenians were living. Thus the contact of Russia with the Armenian churches in the Ottoman State and its support to Armenian terrorism started.

Russia which tried to succeed its objectives regarding East Anatolia by the use of the Armenians who started to work for the services of the Czar and which used the Armenians on the front battle line in the war with Persia, attacked the Ottoman State with the new power it gained when East Armenia was appointed to Russia by the Türkmençay Agreement of 1828 and when the Persian Armenians joined this union. When 40.000 Armenians who migrated to Russia with the Edirne Agreement of 1829 wanted to establish an autonomous Armenia this was being refused then by Russia which had pretended to be the guardian of Armenians just in order to realize their desire on Ottoman territory.

Thus the Armenians, who had lost their citizenship in the Ottoman State, were often facing oppression and cruelty even for their most natural rights in Czardom Russia and met their due punishment for their betrayal.

The Effects of the Policy of England:

The reason for the interest of England in the Ottoman State and later in the Armenians is closely related to the fact that Russia as a powerful Black Sea state was constantly being moving to the South threatening English interest.

England's support to the Ottoman State in order to avoid Russia's development that threatened England's

interests had continued from 1873 until the Ottoman-Russo war in 1877-1878.

Although England, which had separated Austria from the Russian alliance during the Ottoman - Russo War between 1787-1792, started to oppress Russia by having Prussia taking its side after the French Revolution, it supported Russia during the wars between France and Russia.

Caning, the Prime Minister of England during that period, commented on England's opposing attitude against the Ottoman State during the rebellion of Greece as follows: "The aim of England's attitude is not to agree with Russia; it will be better that Greece, which definitely will gain its independence, will be indebted to England which is a friend state in the Mediterranean than being indebted to Russia".

England supported the Ottoman State against the rebellion of Kavalalı Mehmed Ali Pasha, governor of Egypt; in return, it had Sultan Mahmud II sign the "English Trade Agreement" in 1838 that caused great wounds in the politics and economy of the Ottoman State.

With this agreement the Ottoman State became an English open market after which the Ottomans were not able to avoid the Greek and the Armenians to gain power by taking advantage of this situation.

England refused the proposal of the Russian Czar Nikola II in 1853 to share the Ottoman State and supported the Ottomans during the Crimea War. However, Europe's changing political structure in the 1870's had changed England too and after the Ayastefanos and the Berlin Agreements were signed at the end of the Ottoman-Russo War between 1877 - 1878, England ceased to defend the integrity of Ottoman territory and took up the policy to break

the Ottoman State down and to establish states on this territory dependent on England.

An important reason for the change of England's policy relating to the Ottoman State is that starting from 1880 the Armenian question gained importance in Europe.

The fact, that the Catholic people in the Ottoman State were under the protection of France and the Orthodox people were under the protection of Russia, made England increase the number of Protestant Armenians by having an article relating to freedom of conversion included in the Reform Ferman. Thus by the policy of protecting the Protestants, England provided the possibility to interfere in the internal affairs of the Ottoman State and because the Protestantism policy was mainly concerned with Armenian culture it has provoked the national feelings of the Armenians.

The Armenian question can be accepted as having begun during the Ottoman-Russo War between 1877-1878 when Russia occupied some cities in Anatolia and provoked the Armenians living there against the Ottoman State for independence.

England which understood that it could not oppose Russia's aggressive behaviour against the Ottoman State and that it was unable to guard its own interest accepted de facto the Armenian question. It immediately took its first step; after threatening the Ottoman government it took Cyprus to use it as a base against Russia. Besides, England obtained a concession from the Ottoman State to make reforms in favour of the Christians living in the East Anatolian provinces as a result of which the Armenian question has become in fact the English question.

Before the Ottoman-Russo War, the Armenians had no intention to separate from the Ottoman State and to estab-

lish an individual state; in spite of this the Russians had included the Armenian question in the Ayastefanos Agreement. England, on the other hand, had included the Armenian question in the Cyprus Agreement without finding it necessary to ask the Armenians. England supported the independence of Armenia because it thought that this would cause Russia difficulty and it would avoid the Ottoman State to develop.

The Effects of the Policy of France:

The privilege of capitulation given to France in 1535 as a concession and favour by Sultan Süleyman the Magnificent started the first serious and friendly relationship between the two countries. This commercial and political relationship continued extensively with the capitulation of 1740. However, during the Second Besiege of Vienna in 1683, France supported Austria and clearly showed its attitude. The Egypt Cruise, where Napoleon Bonapart was defeated for the first time, has been the continuity of this situation. But during the wars between the Ottoman State and Russia, France tried to be a friend, nevertheless when agreeing with Russia in 1807 they showed again an attitude not suiting friendship.

France, which supported Kavalalı during the rebellion of Kavalalı Mehmed Ali Pasha, acted in concordance with the Ottoman State during the Crimea war.

France has not been influential at the Berlin Congress in spite of its attendance because Germany had defeated France in 1870 and was deprived of political manoeuvres and of influencing other states for a certain period. However, with the declaration of the Republic, France gained its previous role and started to support political struggles of various groups and to be their centre for shelter. Meanwhile, they had taken up the protection of the Catholics in the

Ottoman State and played an important role in the Holy Places Question which caused the Crimea war.

France which could not bear being defeated showed sympathy to Russia who had a dispute with Germany at the Berlin Congress in 1878 and after settling its disagreements with England, these three states spent together great effort to break down the Ottoman State. France had a quite active role in the plan to divide and break down the Ottoman State.

Between 1830 and 1921 France tried to protect the stability in the Middle East and the Mediterranean which had been put forward artificially just as the Armenian question; meanwhile France tried also to increase its political influence with the occupation of Anatolian territory. Especially after the Montreux Cease Fire was signed France developed its relations with the Armenians during the occupation of Anatolia; French occupation forces initiated occupation of Turkish territory with Armenian militants and organizations. Meanwhile, as it is known, the French supported in a great extent the Armenians during international negotiations.

As a result, the Ayastefanos Agreement, signed at the end of the Ottoman-Russo war between 1877-1878 which can be considered as the start of the Armenian question being a product of the policies followed by Russia, England and France, did not provide the Armenians the independence they wanted but they obtained the chance to be included in an international agreement dating 3 March 1878.

England, which saw that with the Ayastefanos Agreement the interests and role of Russia concerning the Ottoman State had increased, made a secret agreement with Russia in London on 30 May 1878 and with the approval of Austria it put on the agenda the Berlin Congress. Germany has also been very influential in having the Berlin Congress

held between 13 June-13 July 1878 with the attendance of England, Russia, France, Austria, Italy, Germany and the Ottoman State. Although the Armenians hoped to obtain their rights relating to their independence, their proposals submitted to the Congress have not been taken into consideration and the Armenian question has been left to England. The 61st article of the Congress is directly related to the Armenians and the 62nd is indirectly related to them as it provides some rights to the Christians living under the administration of the Ottoman State; since the Armenians are Christians, this article is for their concern, too.

One of the main methods preferred by the Western states to interfere with the internal affairs of the Ottoman State, to maintain their interests here and to provide mutually their stability, has been the reform activities which they demanded on behalf of the Christians under the Ottoman administration.

The behaviour of the Armenians for their independence can be examined in two phases. In the first phase, they started to disturb the peace and security in the region they lived and demanded from the Ottoman State and the Great Powers to provide and maintain the security of their lives and properties. With these demands the Ottoman State fell in a difficult position, moreover it established the necessary basis for interference in the internal affairs of the Ottoman State. During this phase, which can also be identified as the preparation phase for independence, there have sometimes occurred events which have caused malice and enmity among the people who used to live side to side in peace since many centuries. For example, Armenians dressed like Muslims attacked schools, churches, and their own targets by which they collapsed the bridges between the two sides.

During the second phase of the Armenian independence movement there occur local events based on individual activities by parties and societies striving for independence which were located in Turkey and abroad. The Kara Haç Society established in Van in 1878, the societies established during the 1880's in Armenia which was under Russian administration, the Anavatan Müdafileri in 1881 in Erzurum, the Armenakan Society in Van towards the end of 1885, the Taşnaksutyun society in 1887 in Switzerland and other revolutionary societies started their activities with this goal. They sent weapons and munitions to the region where Armenians were the most crowded, especially to the Eastern Anatolian region in order to, as they claimed, secure the lives of the Armenians. Terroristic events started to occur with the organization of the revolutionary societies in the Ottoman State.

These events started to progress after the establishment of the Anavatan Müdafileri Society in 1890 and the provocation in July of the Armenian people by the Hınçak Party in Kumkapı. Following this event, European states protected the people who were guilty in these events. Thus, the Armenian revolutionists strongly thought that the raiding and terroristic events were not punished. This is clearly observed towards the end of 1890 after the assassination attempt to the governor of Van and the events in Amasya, Diyarbakır, Merzifon, Çorum, Yozgat and Tokat. The Sasun rebellion provided the Armenian events to be carried to international platforms. England, France and Russia started to force the Ottoman State to make reforms. On 11 May 1895 they gave the Ottoman State a diplomatic note. In summary the diplomatic note stated that the administrative, judicial, military and financial authorities in the provinces of Erzurum, Bitlis, Van, Sivas, Mamuretülaziz and Diyarbakır should be limited on the disadvantage of the

Ottoman State and also that Armenians should be given privileges. One could, of course, not expect the Ottoman state to surrender to these oppressions. The Armenians who were not satisfied with these results caused events in 1895 in İstanbul, Divriği, Trabzon, Eğin, Develi, Akhisar, Erzincan, Gümüşhane, Bitlis, Bayburt, Urfa, Erzurum, Diyarbekir, Siverek, Malatya, Harput, Arapkir, Sivas, Merzifon, Maraş, Muş, Kayseri, Yozgat and Zeytun. Following these events, the Van rebellion, the second Sasun rebellion in 1904, and in 1905 the assassination attempt against Abdülhamid II occurred. These are the main headings of the Armenian events.

This published work of four volumes entitled "Armenian Violence and Massacre in the Caucasus and Anatolia Based on Archives" is the proof of the directions the Armenian events have taken after 1905. The records in these volumes reveal attempts of the Armenians to exterminate the Turkish population in Anatolia and the Caucasus. Whenever the Armenians had an opportunity they attacked villages where they murdered all the people without regarding if they were men, women, children, young or old. When taking a general look on all the records in the four volumes, one can identify the acts of the Armenian guerrilla bands after 1906 rather as genocide than cruelty and violence.

The first volume of this work includes 256 records collected under 26 summary headings relating to the events between 1906-1918. These are the years when genocide was the most intensive. As it is known, this period is in concurrence with the period of the Trablusgarb, the Balkan and the First World Wars. During this period, the Armenians first collaborated with the Russians, who had occupied a considerable part of East Anatolia, and carried out all kind of violence and genocide in the regions under Russian occupa-

tion. For example, record 2 states that the number of Muslims which have been subject to genocide in and around Kars and Ardahan has been 30.000; record 21 states the cruelty and violence of Armenian guerrilla landed by the Russian Navy; record 4 states the genocide of Muslim people in Van carried out in cooperation; record 5 states clearly that Armenian guerrilla bands and Russians raped Muslim people, burnt old people and children who were forced to gather in houses, destroyed and despised mosques and tombs, cut the bodies of murdered people into pieces, roasted these and had these eaten by those who were still living. Record 3 states that the dimensions of the violence and cruelty expanded and included also the Jews, that Armenian guerrilla bands together with the Russians killed all the people in some villages in the regions of Erzurum, Van, Narman, Pasinler, Şitak, Bitlis and Muş, that all the virgins in the village called Salimli were raped, that they had dogs eaten the bodies of the death, that they roasted like a lamb a child after which they tied it up with a bayonet on a post, that they roasted a 6 months old baby girl after which they forced the mother to eat it, that they cut with a dagger children hung on a hook while their mothers had to walk beneath the cut bodies by which their hair were painted with blood, that they threw children in a well and burnt them in heaps of dried dung, that they cut women, bruised their heads with stones, and nailed them by their hand on doors, that they cut the noses, ears and chins of innocent people, and that they cut 300 people including Jews and piled them up like a wall. Record 7 states that Armenian guerrilla bands together with the Russians continued their violence and cruelty and that the Armenians murdered Cossack cavalrymen who came form Bitlis and Muslim people whether old or young, woman or child. It has been made clear that they have murdered the Muslim men in the villages around the small town called Dir in the province of Hakkari, that they cut with daggers and

swords children of not more than 3 years old into pieces as big as one's hand from which they made shelters and that they raped about three or four hundred Kurdish girls. Record 8 shows different ways of violence and cruelty. It states that 15 Muslim girls and women were selected from the village called Aştak of the district Reşadiye in the province of Van. These were forced to entertain them by taking off all their clothes; they said to the girls and women " pray and let's see how you do it" after which they tortured, raped and murdered them. Record 9 states that Armenians and Russians cut the baby of a pregnant woman in the neighbourhood Abbasağa of Van, that they cut the male organ of a boy of fifteen or sixteen years old after taking off all his clothes, that women and girls were taken to the American organization and were raped, that they took out the buried bodies from their graves, that they digged tombs and filled these with mess. Record 13 states that it has been observed that Armenian and Russian guerrilla bands raped twenty three girls within two days in the village Arabköyü of the town called Eleşkird, that they murdered more than 20 children as if they were cutting lambs in the village Molla Kulaç in Hınıs, that two Russian and two Armenian soldiers brought with them two pregnant women and bet whether the baby was a girl or a boy upon which they cruelly cut the women's bellies where they found one baby boy and a piece of flesh the sexuality of which could not be distinguished yet upon which they started to quarrel. Record 12 states that "fourteen thousand of the fifteen thousand soldiers" were killed in Beyazıd. Record 19 again states that Armenians and Russians cruelly cut the bellies of pregnant women and threw the babies into the air and held bayonets beneath them, and that they raped young girls and women. Record 20 and 26 states again the cruelties and violence. Record 23 states the cruelties and massacres of the Armenians applied to Muslims under Russian occupation; it states that especially Antranik together with thousands of

guerrilla band members violated in Gence, Erivan and Ordubat, that Armenians killed thousands of Muslims in and around Şahtahtı, Zengezor, Nahcıvan, Iğdır, Serderabad, that Armenians withdrawing from the Ottoman army cruelly killed babies in their cradle, old and ill people in their bed; and that they terribly massacred people in Erzincan, Mamahatun, Erzurum, Kars and the villages around.

The second volume of this work includes 209 records of violence, cruelty and massacre collected under 38 summary headings relating to the period between January 1919-August 1919. As it is known, preceding this period the Ottoman State had signed the Montreux Agreement on 30 October 1918; during the First World War the Ottoman State had to leave, according to the statements in this agreement, the previously conquered territories reaching out as far as Baku. The violence and cruelties of the Armenians were the most concentrated in the regions which had to be left by the Ottoman State according to the statements in the mentioned agreement; as if the Armenians were racing to take revenge from the Ottoman conquests. In this volume, record 1 states the violence and cruelties applied to the Muslims by the Armenians turning back when the Ottomans left Iğdır; record 2 states the violence and cruelties of the Armenians to Muslim people around Revan, Şuregil, Zaruşat, Ağbaba, Çıldır and Göle; record 4 states the violence and cruelties of the Armenians, who worked in French military units, to people and soldiers in Adana and around and especially in Pozantı; and record 5 states that Armenians dressed like French soldiers killed the telegram director in Zor. As these records show the violence, cruelties and massacres are concentrated in Kars, Ardahan, Batum, Revan, Nahcivan and around. Records in this volume show that the cruelties and violence of the Armenians also occurred in Adana, Maraş, Antep and around. In this region,

which was appointed to France according to the statements in the Montreux Agreement, the Armenians showed their various cruelties and violence time to time in collaboration with the occupying French soldiers.

The first volume of these two consists of three main chapters.

The first chapter is the introduction part which explains, in summary, the Turkish-Armenian, the Armenian-Russian, the Armenian-French and the Armenian-English relations and the events which formed the basis for the genocide by the Armenians.

The second chapter consists of the transcriptions and the summaries of the records. In order to provide foreign people understand the genocide by the Armenians, the summaries have been translated into English. In addition, the bibliography of sources used for the preparation of the index and the introduction takes place in this chapter. In the second chapter, the records are given a record number according to the principle of chronological classification and a summary heading including summary and transcription. The summary headings are printed in italic to make it more remarkable. The record summaries are to be found immediately beneath the summary headings; effort has been shown to reflect as much as possible the subject of the record and the elements of place, persons and time. Under the summary, the date of the record according to both the Christian and the Islamic calendar is given.

In this chapter, the transcriptions are given under the summaries. The records groups are arranged according to the development of events by taking into consideration the historical developments. While doing this, introductory records are given first. In the transcriptions, letter and syllable droppings in the original text and the number one representing thousand in the dates are given in square parentheses.

In the third chapter, there are the photocopies of the records. The record numbers in this part and those in the second chapter are identical. The record number and the summary headings are given according to the same method.

Right under the photocopies of the records there are references which may be, in a way, identified as the identity of the record. These references show the fond and the file number of the record in the Prime Ministry General Directorate of the State Archives Directorate of Ottoman Archives. In the case of records consisting of more than one page the reference is given at the last page.

The second volume consists of two chapters. In the first chapter there are the summaries and transcriptions of the records and index. In the second chapter there are the photocopies of the records.

The four volumes of this work will be continued with the third and fourth volumes which will be presented as soon as possible to the attention and use of circles of science.

*

The number of publications relating to the Armenians and Armenian issues in the world libraries is very high. Especially in this century, following the First and Second World War, authors who have written books on behalf of the Armenians with the aim to establish an Armenian country, emphasize the political interests of the countries they are a native of. Thus, the so-called scientific works are one-sided, full of political propaganda, ornamented with massacre stories, unrelated with the truth, biased, written with Armenian fanaticism, and misleading the world's public opinion.

In these so-called scientific works, there is enmity against Turkey and the Turks. Books, articles, theses and papers claimed to be written scientifically are far from being

true and are including feelings of Armenian hatred and revenge; with this kind of publications the public opinion of the world is wanted to be turned against Turkey and the Turks; and the influential public opinions of some countries are imposed to believe in the existence of the Armenian question.

The works published until the present are in general one-sided and in opposition of the Turks, because the social and political aspects of the Turkish-Armenian relations are usually not put forward in the Western countries on the basis of Turkish sources, especially first-hand archival sources.

Meanwhile, it has become apparent that some records exist in the Public Record Office which has not been used by the Armenian historians up to now. These records show that the claims and propaganda relating to the genocide applied to the Armenians by the Turkish Government during the First World War are baseless and only a misleading campaign supported with some false records.

As it is known, İstanbul was occupied in 1918 by England and its confederates. So the Ottoman State and its bureaucracy were completely taken under control. During this occupation, the English have arrested about 150 Turkish authorities, politicians and scholars and have banished them to Malta. The English tried to accuse and sentence these scholars and sought evidence about their roles in Armenian events. Because the English were the occupying side they had the advantage to use the Ottoman archives, all the papers of the state and all the means for listening witnesses. However, in spite of all their efforts they could not bring out any record or information accusing Turkish authorities. They also carried out such researches in the other cities they occupied, but were not able to reach a result as they desired.

Consequently, the English wanted support from the American government. Since long there were American missionaries and consular officials in the regions in which the events occurred. These people were following and reporting all the events. However, American authorities replied to English applications that there were no sufficient evidence and legal records. They also permitted the English to examine their files. But any accusing record or information about this subject could not be put forward. These historical facts are shown in the archives of the correspondence between the English Foreign Affairs and the representative in America. (2)

Another very important fact about this subject occurred in the recent years.

---

(2) English Foreign Affairs (Foreign Office= F.O.)

- F.O. 371/6500/E.3552- From Minister Curzon to Ambassador Geddes in Washington. Coded tel. London, 31.3.1921, No. 176. "Cannot Be Distributed".

- F.O. 371/6503/E.6311- From Geddes to Curzon. Coded tel. Washington, 2.6.1921, No. 374. "Cannot Be Distributed".

- ibid., Note from Curzon to Geddes. London, 16.6.1921, No. E.6311/132/44.

- F.O. 371/6504/E. 8519-Note from Craigie to Curzon. Washington, 13.7.1921, No. 722.

- F.O. 371/6502/E.8545- Note from the English Attorney Generalship to the Ministry of Foreign Affairs. London, 20.5.1921.

- ibid., Note from the English Foreign Affairs to the Attorney Generalship. London, 31.5.1921.

- F.O. 371/6504/E.8745- Note from the English Attorney Generalship to the Foreign Affairs. London, 29.7.1921. Upon this note, the authority of the Foreign Affairs said "According to this note, we have almost no chance to sentence them (the banished)... We understood that the American Government cannot provide us any evidential support."

In 1920 Armenians printed a photograph and a text of a so-called coded telegram in a book published in Paris by a person called Andonian. This telegram says that Talât Pasha, Minister for Home Affairs of that period, gave a direction to the Governor of Aleppo ordering the annihilation of Armenians. This thesis has been misused against the Turks in the world's public opinion for a long time. At that time the Turkish Independence Struggle was continuing on intensively in Anatolia, thus nobody spent effort to examine such publications and to respond to them.

However, a work (3) *published in 1983 has revealed that the above mentioned so-called telegram has never existed and that the date, number and signatures on it were counterfeit and that the world's agenda has been deceived with false records for a long time.*

*

Regarding the so-called Armenian question, it is definitely necessary and obligatory to inform the people interested in this subject, especially the world's public opinion about the truth of the Armenian question and to reveal with all openness Armenian terror which has lasted with hatred and insistence for years.

During all these years very few answers have been given to the various propaganda against us, but on the other hand a couple of people, so-called scholars having no morality of science are dealing with the Turkish-Armenian relations during history only from one side and are misusing this constantly at the disadvantage of Turks and are increasing

---

(3) Şinasi Orel-Süreyya Yuca: *Ermenilerce Talât Paşa'ya Atfedilen Telgrafların Gerçek Yüzü*. Ankara, 1983; *The Talat Pasha-Telegrams-Historical Fact or Armenian Fiction. by Şinasi Orel - Süreyya Yuca.* Published by K. Rüşti and Brother (Cyprus). O.U.P. Printing House, 1983.

their activities each passing day and they continued to carry a grudge. The silence of the Turkish people arising from the dignity of just people has been interpreted as the silence of guilty people.

It should be known that ignoring the cruelty to which the Turks have been subject throughout history will kill the entity of right and justice.

It has become a scientific and national obligation and a criteria of morality for us to bring the groups and states conditioned with Armenian propaganda and clamour face to face with the truth and for this reason to reveal on the basis of archival records the inner aspects of the disagreements between the Turks and the Armenians and Armenian terrorism and cruelties which are intentionally being continued for centuries.

Our religious belief, our historical honour and our nobility refrains the Turkish people to have blood feuds, to murder and to take revenge; however revealing the truth is a national and human duty and responsibility.

With the Treaty of Lausanne on 24 July 1923, Turkey accepted the status of minorities and gave the Armenians all the individual rights and freedom equal to the Turks and since that date there has not been any problem with the Armenians living in Turkey. Armenians in Turkey, who were not misled by externally commanded organizations and who did not approve them, are now living in peace, welfare and religious freedom.

Our citizens of Armenian origin are under the high security of the state and they are free to use all their legal rights. As it has been in the past, they are the wealthy citi-

zens of the country and are occupied in every profession. The Armenian citizens are praying in churches according to their own beliefs, are educated in their own schools and language, are preparing publications in their own language, and are continuing their social and cultural activities. To sum up, Armenian citizens are equally benefiting from all the rights given to the Turks.

*

The well-known and made-up Armenian claims are unfortunately brought up, in accordonce with the conditions of that period, as material for internal and external politics by states being a friend or an enemy of Turkey time to time.

As it will be appreciated, true information about history depends on first - hand sources or archival records. Without archives history cannot be written and the real aspects of the events cannot be made known.

It does not suit to the objectivity required by history and science to write histories, to decide on a certain period and to evaluate a period or events based on hypotheses without using and knowing archives.

The social and political aspects of Turkish-Armenian relations are in the western countries not based on Turkish sources, especially on first-hand archival sources; thus the publications until the present are in general one-sided and always opposing the Turks. Some researchers of Armenian origin and so-called scholars supported by Armenians have been given permission to carry out research in the Turkish archives. As they could not find any documents confirming the Armenian thesis in the Turkish archives, they intentionally claim that the so-called existing documents were not given them. So they try to gain supporters from the

scientific circles and declare themselves as if they are right with some provocative attitudes such as disseminating these claims in the media close to them.

Armenian question, in the past, was an artificial event which imperialistic powers and terror organizations, supported and encouraged by these powers, tried to create in spite of our Armenian citizens. But, today efforts are spent to put on the same play in more inconsistent conditions. This question is stirred up continuously by the powers wanting Turkey to demolish and to piece and hoping benefit from Turkey's weakness.

Being parallel to the political conjuncture and to the situation of Turkey's relations, this subject seems to take place in the agenda by keeping its actuality.

It can never be valid to ignore this subject and not to respond to the opposite activities, especially the intentional publications on this subject.

The most sound and realistic way of withstanding against such kind of destructive provocations and international intrigues is to bring out the historical facts by basing upon the archival records, to show in the light of archival records that the Armenians who showed their cruelty are the real tyrants, and to give an end to the one-sided ideas on this subject.

It should be known that this work prepared objectively on the basis of records in the Prime Ministry Ottoman Archives does not carry any negative intention or thought. The aim of publishing this work is to have the world understand and evaluate this time from the Turkish archival sources the origin of the Armenian question and terrorism, and the basic aspects and powers behind this question.

I congratulate the personnel of the General Directorate of the State Archives Directorate of Ottoman Archives who have spent effort to prepare the archival records relating to the Armenian cruelties for publication which will fill in a big gap in this field.

On this occasion, I would like to thank the Prime Ministry Undersecretary Ali Naci TUNCER and the Deputy Undersecretary Muzaffer TUTAR who supported and encouraged us in our activities.

We would also like to thank Mr. Mehmet YAZICI, Director of the Prime Ministry Printing House with Circulating Capital and his colleagues who all have expended their effort in printing this work.

We wish that this work will be helpful in revealing the historical truth in the light of science and that it will be useful in the work of those interested.

21 August 1995

İsmet BİNARK
General Director of the State Archives

KISALTMALAR

M.	Muharrem
S.	Safer
Ra.	Rebî'u'l-Evvel
R.	Rebî'u'l-Âhir
Ca.	Cemâziye'l-Evvel
C.	Cemâziye'l-Âhir
B.	Receb
Ş.	Şa'bân
N.	Ramazân
L.	Şevvâl
Za.	Zi'l-ka'de
Z.	Zi'l-hicce
b.	bin, ibn
bkz.	bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
d.	dosya
HR. SYS. HU.	Hâriciye Siyasî Harb-i Umûmî
HR. SYS. MÜ.	Hâriciye Siyasî Mütâreke
k.	karye
kr.	karton
ks.	kasaba
kz.	kaza
m.	mahalle
n.	nahiye
nr.	numara
s.	sayfa
sn.	sancak

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ V

PREFACE VII

SUNUŞ IX

FOREWORD XXXIII

KISALTMALAR LVII

İÇİNDEKİLER LIX

I. BÖLÜM

GİRİŞ

GİRİŞ 1

A- ERMENİ TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ 3

B- TÜRK-ERMENİ MÜNASEBETLERİ 3

a- Osmanlı Devleti'nde Yaşayan Ermenilerin Durumu 5

C- RUS-ERMENİ MÜNASEBETLERİNİN BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ 10

a- Rusların Kafkasya'yı Ele Geçirmesi 11

b- Ermenilerin Rusların Kontrolüne Girmesi 11

c- Berlin Antlaşması'ndan Sonra Rusya'nın Ermeni Meselesine Bakışı 13

D- OSMANLI-İNGİLİZ MÜNASEBETLERİ 16

E- OSMANLI DEVLETİ BÜNYESİNDE ERMENİ MESELESİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI 18

INTRODUCTION 25

A- A BRIEF OUTLINE OF ARMENIAN HISTORY 25

Sayfa

B- TURCO-ARMENIAN RELATİONS 25

a- The Situation of the Armenians Living under the Ottoman State 27

C- THE BEGINNING AND THE DEVELOPMENT OF RUSSIAN-ARMENIAN RELATIONS 32

a- Annexation of the Caucasus by Russia 33

b- Russian Control over the Armenians 34

c- Russian Position about Armenian Question after the Treaty of Berlin 36

D- THE RELATİONS BETWEEN THE OTTOMAN STATE AND BRİTAİN 39

E- THE EMERGENCE OF THE ARMENIAN QUESTION WITHIN THE OTTOMAN STATE 41

II. BÖLÜM

BELGELERİN ÖZET VE TRANSKRİPSİYONU

Belge Sıra Nu — Sayfa

1- Ermenilerin Revan'da Yirmi Beş Köyü Yakarak Ahalisini Katlettikleri 49

Concerning the burning of five villages in Revan and the assasination of their inhabitants by the Armenians 49

2- Kars ve Ardahan Havalisinde Müslümanlara ve Esirlere Yapılan Soykırım 50

Massacre Of Prisoners And Muslim Population İn The Nighborhood Of Kars And Ardahan 51

3- Ermeni Çeteleri ile Rusların Müslümanlara ve Musevilere Yaptıkları Soykırım 52

Massacres of Muslims and Jews by Armenians and Russian bandits 53

4- Ermenilerle Rusların Van'daki Müslüman Ahaliye Yaptıkları Soykırım 57

Massacre Perpetrated By The Russians Against Muslim Population İn Van 58

5- Ermeni ve Rusların Yaptıkları Soykırım 66

Massacre And Atrocities Perpetrated By Armenians And Russians 66

Belge
Sıra Nu | Sayfa

6- Ermenilerin Ruslarla Birlikte Trabzon ve Van Havalisinde Müslümanlara Yaptıkları Mezâlim 68

Atrocities committed by the Armenians and Russians against Muslims in Trabzon and in the neighborhood of Van 68

7- Ruslarla Ermeni Çetelerinin Bitlis ve Van'da Yaptıkları Soykırım 95

Massacre Committed İn Bitlis And Van By The Russians And Armenian Bandits 96

8- Ermeni ve Rusların Van'ın Reşadiye Nahiyesine Bağlı Aşnak Köyünde Yaptıkları Mezâlim 105

Atrocities committed by the Russians and Armenians in the village of Aşnak of the Township of Reşadiye in Van 105

9- Ermenilerin Van Havalisinde Ruslarla Birlikte Yaptıkları Mezâlim 107

Atrocities perpetrated by the Armenians and Russians in the neigborhoods of Van 107

10- Van ve Bitlis'in İşgali Esnasında Ermenilerin İslâm Ahaliye Yaptıkları Soykırım 111

Massacre of Muslim population during the occupation of Van and Bitlis 111

11- Ermeni ve Rusların Van, Bitlis ve Trabzon'da Müslümanlara Yaptıkları Mezâlim 118

Atrocities prpetrated by Armeians And Russians against Muslims in Bitlis and Trabzon 119

12- Emeni ve Rusların Bayezid'de Yaptıkları Soykırım 139

Testmonies of those who escaped the atrocities perpatrated by the Armenians and Russians in Van and Bayezid 140

13- Ermeni ve Rusların Yaptıkları Mezâlim 154

Massacres perpetrated by the Russians and Armenians 154

14- Ermeni ve Rusların Hizan Havalisinde Yaptıkları Soykırım 188

Massacre perpetrated by the Armenians and Russians in the neigborhood of Hizan 189

15- Ermeni Komiteleriyle Rusların Van ve Havalisinde Yaptıkları Soykırım 199

Belge
Sıra Nu | Sayfa

Massacre perpetrated by the Armenians committees and Russians in Van 200

16- Bitlis ve Civarında Ermeni Çeteleri ve Rusların Müslüman Ahaliye Yaptığı Katliam 210

Massacres perpetrated by Armenian bandits and Russians against Muslims population in Bitlis and its neighborhood 211

17- Ermeni ve Rusların Trabzon'da Müslümanlara Yaptığı Katliam 235

Massacre of Muslims in Trabzon by Armanians and Russians 236

18- Ermeni ve Rusların Van'da Yaptıkları Soykırım 238

Massacre committed by the Armenians and Russians in Van Some of the evidences given by those who escaped the Massacre 239

19- Ermeni ve Rusların Van'da Yaptıkları Soykırım 254

Massacre committed by the Russians and Armenians in Van 255

20- Ermeni Çetelerinin Ruslarla Tercan'ın Köylerinde Yaptıkları Mezâlim 264

Atrocities perpetrated by the Armenians bandits and the Russians in the willages of Tercan 265

21- Rus Donanmasının Terme'ye Çıkardığı Ermeni Eşkiyasının Yaptığı Mezâlim 289

Atrocities perpetrated by Armenians bandits landed by the Russians fleet on the shores of Terme 289

22- Ermeni Mezâlimine Dâir İsveç Gazetelerinin Neşriyatı 306

Publications in the Swedish press concerning Armenians atrocities 306

23- Rus İstilasındaki Yerlerde Ermenilerin Müslümanlara Yaptığı Mezâlim ve Katliam 307

Massacre and atrocities perpetrated by the Armenians in the zone occupied by the Russians 308

24- Payas ve Dörtyol'da Ermeni ve Fransızlar Tarafından Yapılan Mezâlim 317

Atrocities committed by Armenians and French in Payas and Dörtyol 318

25- Ermenilerin Dörtyol'da Yaptıkları Mezâlim 320

Belge
Sıra Nu | Sayfa

Armenians assaults and lootings in Dörtyol 320

26- Bayburd ve İspir Kazalarında Ermenilerin Yaptığı Soykırım 321

Massacre perpetrated by the Armenians in the sub-prefectures of Bayburd and İspir 321

İNDEKS 333

BİBLİYOGRAFYA 383

III. BÖLÜM

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ 385

I. BÖLÜM

GİRİŞ

GİRİŞ

A- ERMENİ TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Ermenilerin hangi ırka mensup oldukları ve hangi coğrafyada yaşadıkları tartışma konusudur. Ermeniler, var oldukları tarihten itibaren daima başka devletlerin yönetimi altında kalmışlar ve bağlı oldukları devletlerin hizmetinde bulunmuşlardır.

Tarih boyunca Medlerin, Perslerin, Selefkilerin ve Romalıların idaresinde asırlarca kalan Ermeniler, Roma İmparatorluğu'nun, Doğu ve Batı olmak üzere iki bölgeye ayrılmasıyla Sasanîlere karşı hâmilerini kaybetmişler ve 386 yılında üzerinde yaşadıkları toprakların bir kısmı Roma İmparatorluğu'na terkedilip, kalan kısmı da, Erivan dahil olmak üzere Sasanîlerin yönetimi altına girmişti.

Daha sonraki yıllarda kiliseler, Ermeniler üzerinde söz sahibi olmuşlardır. 429'da ise, feodalite ile din büyüklerinin baskısı sonucu Arsaklı hanedanının hâkimiyetine son verilince, Sasanîlerin genel valileri tarafından yönetilen Ermeniler, kısa bir süre içerisinde tamamen İran hâkimiyeti altına girmişlerdir.

Bu arada Ermeniler, İranlılarla Bizanslılar arasındaki savaşlara sebep olmuşlar ve üzerlerinde sıkça dinî baskılar uygulanmıştır. İslâm orduları, Kadisiye (636) ve Nihavend (640) zaferleri sonucu İranlıları kovarak Ermenilerin topraklarına yerleşmişlerdir. İslâm akınlarını durduramayan Ermeniler, Araplar ile antlaşma yaptılar. Araplar zamanında Ermeniler, genel valiler ile yönetilirdi. Ermeniler, Abbasilere tâbi oldukları dönemde isyanlar çıkarmışlardır.

B- TÜRK - ERMENİ MÜNASEBETLERİ

Türklerde millet olarak yaratılıştan var olan adilâne ve hoşgörülü davranma duygu ve düşüncesi, kurdukları devletlerin bünyesinde muhtelif din ve mezheplere mensup çeşitli milletlerin rahatça yaşamalarını sağlamıştı.

Ermeniler, "Cihana hâkim olmak" mefkûresi ile hareket eden Türklerdeki bu toleranslı düşünceyi sezen ilk Hıristiyan topluluk olmuştur. Ortodoks olan Bizanslılar, Kafkaslarda küçük bir prenslik halinde yaşayan Ermenileri de kendi hâkimiyetlerinde bulunduruyorlardı. Bizanslılar, idareleri altında yaşayan diğer milletleri zorla kendi dinlerine sokmaya çalışmışlardır. Bu sebeple, Gregoryan mezhebinde olan Ermenilere de büyük baskı yapmışlar ve onların Ortodoksluğa girmelerini istemişlerdir.[1] Ortodoks Bizans'ın baskılarından bunalan Ermeniler, Müslüman Selçuklu Türklerinin toleranslı tutumlarını görür görmez, onların hâkimiyetine girmeyi tercih etmişlerdir.[2] 1015 yılında Çağrı Bey'in seferleri ile başlayan Ermeni-Türk münasebetleri, daha sonra düzenli fetih Hareketleri ile daha da sıklaşmıştır. Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın 1071 yılında Bizanslılara karşı kazandığı zafer, Anadolu'nun Türkleştirilmesi konusunda dönüm noktası olmuş ve dolayısıyla Ermeniler bu fetih hareketlerinden oldukça etkilenmişlerdir.

Ermeniler, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti ve Anadolu beylikleri olan Mengücoğulları, Saltukoğulları, Danişmendliler ve Artukoğulları, döneminde hiçbir zaman baskı ve zulme uğramamışlardır. Bu dönemde Ermeniler, Müslüman Türk devlet yapısının bariz vasıflarından olan örfî hukukun himayesi altında huzur içinde yaşamışlardır.

Osmanlı Beyliği kısa sürede siyasî ve askerî gücünü artırıp, büyük ve güçlü bir cihan devleti haline gelmiş ve 1515-1517 yılları arasında bütün Doğu Anadolu bölgesini barışçı yollarla idaresi altına almıştır. Böylece Osmanlılar, Tebriz-Halep ve Tebriz-Bursa İpek Yolu'nu tam olarak kontrolleri altına geçirmiş oldular. Bu zafere rağmen Osmanlılarla Safevîler arasındaki mücadele, 1639'da IV. Murad döneminde Kasr-ı Şirin Muahedesi'nin imzalanmasına kadar devam etmiştir.

İran ile 1723-1727 ve 1743-1746 tarihleri arasında savaşlar cereyan etmiş, fakat Kasr-ı Şirin hududu[3] değişmeden kalmıştır. Bu dönemde Kırım Hanlığı,

---

[1] *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi,* (Türkçe ter. , H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 73, 80-82, 98, 99, 111, 113.

[2] Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi,* İstanbul 1979, C. I, s. 294-304, C. II, s. 471-474; Urfalı Mateos, s. 171, 172.

[3] Osmanlı-İran arasında yaklaşık yüzelli yıldır süren savaşlardan sonra, 17 Mayıs 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Revan ile Kafkasya'nın Safevî elinde olan bölgeleri İran'a bırakılıyor, buna karşılık İran da Osmanlı topraklarındaki baskın ve misyoner hareketlerine son veriyordu. Bugünkü Türk-İran sınırı büyük ölçüde bu antlaşmaya dayanmaktadır. Bkz. Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası,* T. T. K, Ankara

Osmanlı Devleti'ne hukuken bağlı; Karadeniz sahilleri ile Gürcistan ise Osmanlı yönetimine tâbi idi.

Türk-İran savaşlarının bir kısmı Ermenilerin bulunduğu coğrafî bölge üzerinde cereyan etmiştir. Ancak, gerek Osmanlı, gerek İran tarihi bakımından bu bölgede o tarihte oturan Ermenilerin ismi geçmez.[4]

a- Osmanlı Devleti'nde Yaşayan Ermenilerin Durumu

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u aldıktan sonra, sırf kendi teşebbüsü ile Ermenilerin Bursa'daki ruhanî reisleri Hovakim'i İstanbul'a getirtmiş ve Rum Patrikhanesi'nin yanında bir de Ermeni Patrikhanesi kurdurmuştur (1461).[5]

Daha önce İstanbul'un fethini müteakip, Ortodoks Patrikliği'ne de Gennadius II getirilmiş ve böylece İstanbul'da iki patrikhane teşekkül etmişti. Patrikhane, dinî hususlar dışında, fert ve aile hukuku konularında kendilerine bağlı cemaatler[6] üzerinde tek otorite idi ve hükümetin tasdiki şartıyla onları hapsettirmek veya sürmek selâhiyetine de sahip idi.[7] Padişah tarafından tayin edilen patrik, sadece hükümete karşı mesul durumdaydı.

Ortodoks patriğine; Hz. İsa'da çift kişilik gören bütün mezheplerin, Gregoryan Ermeni patriğine ise tek kişilik gören mezheplerin mensupları bağlanmıştı.

Akdamar katagikosları, dinî hiyerarşi bakımından daha üstün olmakla beraber, hukukî bakımdan İstanbul patriği ile kıyaslanacak herhangi bir otoriteye sahip değillerdi.

1983, s. 54-56; Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul 1983, C. I, s. 275.

4 Shaw, *a. g. e.* , s. 275; Gürün, *a. g. e.* , s. 55.

5 Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi,* İstanbul 1987, s. 149.

6 Patrik Hovakim'den sonra İstanbul'a gelen Ermeniler, Yenikapı, Samatya, Narlıkapı, Edirnekapı, Balat Kapısı'na ya da bir başka isimle Karagümrük odaları, Malta odaları, Çarşamba odaları, Ayakapı, Tekke odaları, Kömürcü odaları, Ahırkapı odaları çevresine yerleştiler. 1475'de, Osmanlı Ordusu'nun aldığı Kefe'den İstanbul'a birçok Ermeni getirildi ve Salma Tomruk'da Edirnekapı'da yerleştirildi. 1479'da Fatih, Karaman Ermenilerini İstanbul'a getirterek, bunları Samatya taraflarına yerleştirdi. 19. yüzyıla kadar İstanbul Patrikhanesi'ne ait fermanlarda *Altı Topluluk Patriki* ismi kullanılmaktaydı. Uras, *a. g. e.* , s. 149.

7 Patrik Hovakim'in unvanı *"Bütün Türkiye Ermenilerinin Patriki"* idi. Uras, *a. g. e.* , s. 149.

İran hâkimiyetinde kalan Eçmiyazin katagikosunun ise, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermeniler üzerinde tesirini hissettirebilmesi söz konusu değildi.[8]

Patrikhanenin teşkili ve kalabalık bir Ermeni cemaatinin yerleşmesinden sonra, İstanbul zamanla Ermenilerin dinî ve millî hayatlarının merkezi haline gelmiş; XIX. asrın başlarında şehrin Ermeni nüfusu 150.000'e yaklaşarak, dünyadaki en kalabalık Ermeni toplumu teşekkül etmişti[9]. Ermeniler bu gelişmelere paralel olarak kendi dillerinde kültürel faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti'ndeki basın hürriyetinden Ermeniler son derece memnun idiler.[10]

Ermenilerin Tanzimat Fermanı'na kadar hukukî durumlarında dikkate değer bir değişiklik söz konusu olmamış ve Ermeniler, Osmanlı Devleti içindeki diğer toplumlar gibi huzur içinde yaşamışlardır. Tanzimat Fermanı'nın, Osmanlı idare sistemindeki ilk menfî tesiri Lübnan'da görülmüştür.

Lübnan ahalisi, Müslüman ve Hıristiyanlardan teşekkül eden Dürzî, Nusayrî ve İsmailî gibi küçük mezhepler ile Katolik Marunîler, Rum Melkitler ve Rum Katoliklerden oluşan Hıristiyan cemaatlerden meydana geliyordu.[11] Buradaki en tesirli iki toplum Dürzîler ile Marunîlerdi. Mısır olaylarından evvel Lübnan'ın hazineye yolladığı senelik vergi 2650 kese iken, Mısırlı İbrahim Paşa işgal sırasında bunu 6550 keseye çıkartmış, Mısır olayı bittikten sonra Lübnan'a tayin edilen vali ise bu miktarı 3500 keseye indirmişti. Ahali bu miktarın eski seviyeye indirilmesini istiyor, ancak hazine boşalmış olduğundan buna imkân bulunamıyordu. Bu durum Müslüman Dürzîlerin ayaklanmasına yol açtı. Diğer yandan Vali Mehmed Selim Paşa, Tanzimat Fermanı çerçevesinde mukâtaa usulünü kaldırarak, verginin normal yoldan toplanması usulünü koyunca, bu da nüfûzları ve otoriteleri kalmayacağı düşüncesi ile mukâtaacı Hıristiyanların ayaklanmasına sebep oldu.[12] 1840 yılında hem Dürzîlerin, hem Marunîlerin ayaklanması, aynı zamanda bu iki cemaatin birbirleri ile de savaşmaları neticesini doğurmuştu.

---

8 Gürün, *a. g. e.* , s. 55.

9 Gürün, *a. g. e.* , s. 56.

10 Uras, *a. g. e., s.* 150; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* (Çev. Metin Kıratlı), Ankara 1970, s. 51.

11 Shaw, *a. g. e.,* C. II, s. 172-173.

12 Gürün, *a. g. e.,* s. 59.

Lübnan'daki bu vaziyet, özellikle Katoliklerin hamisi durumunda olan Fransa ile onu yalnız bırakmak istemeyen İngilizlerin müdahalesine zemin hazırlamıştı. 1840'lı yıllarda olan bu olaylar, dinî azınlıklar için ıslâhat yapılması konusunda müdahalede bulunulan ilk husus olması açısından mühimdir.[13]

Bu ilk müdahalenin ardından ikinci müdahale 1860-1861 yılları arasında vuku bulmuş ve İngilizlerin Müslüman Dürzîleri, Fransızların da Katolik Marunîleri desteklemeleri sonunda taraflar arasındaki var olan kargaşa artarak devam etmiştir. Lübnan ve Şam valilerinin duruma hâkim olamamaları üzerine ayaklanma Şam'a sıçramış ve mesele uluslararası bir mahiyet kazanmıştır. Hariciye Nâzırı Fuad Paşa duruma el koymak mecburiyetinde kalmış ve Ermenilerin gayelerine ulaşmak için ilk basamak olarak gördükleri idarî düzenlemeleri tatbik etmiştir.[14] Ermenilerin nasıl bir yönetim tarzını kendi emellerine uygun gördüklerini açıklığa kavuşturmak için, idarî yapıyı kısaca özetlemek gerekir. İdarî açıdan özerk olan sancağın mutasarrıfı Hıristiyan olacak, kendisine vezir payesi verilecek, görevi üç yıl sürecekti. Sancak, altı kazaya bölünecekti. Mutasarrıf, altı Müslüman ve altı Hıristiyandan müteşekkil bir meclisle istişareden sonra Cebel-i Lübnan'ı serbestçe idare edecekti. Cebel-i Lübnan'da 3000'i geçmemek üzere gönüllü ve ücretli jandarma toplanarak mutasarrıfın emrine verilecek, Osmanlı askeri, mutasarrıfın isteği olmaksızın sancağa giremeyecekti. Vergiyi de mutasarrıf toplayacak ve İstanbul'a her yıl 3500 kese vergi gönderecekti. Başlangıçta Ermeni meselesi ile alâkalı gibi görülmeyen Lübnan meselesi, daha sonra Ermenilerin ilham kaynağı olacaktır.

Osmanlı Devleti içinde yaşayan Ermenileri doğrudan ilgilendiren bir husus da, 7 Kasım 1864 yılında çıkan Teşkilât-ı Vilâyât Reformu'dur. Buna göre eyalet, sancak ve kazaların birer meclisleri olacak, bu meclislerin üyeleri seçimle gelecek ve idare âmirleri bu meclisleri istişarî birer organ olarak kullanacaklardı. Üyeler din ve mezheplere göre bir nisbet dahilinde seçileceklerdi. Mahkemelerde de hâkimler, kaza çevrelerinin nüfus komposizyonlarına göre Müslüman ve Hıristiyanlardan seçilecekdi. Yılda bir kez de kaza temsilcileri biraraya gelerek genel kurulu oluşturacaklardı.[15]

---

13 Gürün, *a. g. e.*, s. 60.

14 M. Tayyip Gökbilgin, "1840'tan 1861'e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten*, C. X / 40 (1946), s. 641-703. Shaw, *a. g. e.* , C. II, s. 172-173.

15 Shaw, *a. g. e.* C. II. s. 123-125.

Tanzimatın getirdiği ve Ermenileri doğrudan alâkadar eden bir diğer yapılanma da, Meclis-i Vâlâ'nın, Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye adlarıyla iki meclise ayrılmasıdır. Şûrâ-yı Devlet teşrîî bir meclis gibi kanun yapma, bütçe tanzim etme, yüksek idare işleriyle uğraşmakla görevli olup, baş dâire halinde çalışacaktı. Vilayet meclisleriyle, Şûrâ-yı Devlet'in irtibatlandırılması ve her vilayetden belirli üyelerin Şûrâ-yı Devlet'e gelerek meclis kararlarını bildirmeleri ve Şûrâ'nın tasvibine sunmaları önemli ve demokratik bir merhale idi. Bu şekilde Ermeniler nüfuslarının yoğunluğu ölçüsünde teşrîî konularda söz sahibi olmuşlardır.

Meclis-i Vâlâ'nın diğer bir yan organı olan Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye, temyiz ve istinaf mahkemelerini ihtiva ediyor ve üyeleri hayat boyu seçiliyordu. Medenî hukuka dair işler Şer'î mahkemelerde kalıyor ve bunlar şeyhülislâma bağlı bulunuyor; ceza ve ticaret davaları laik mahkemelere; Hıristiyanların medenî davaları da kendi dinî reislerine bırakılıyordu. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren gayrimüslim tebaya karşı uyguladığı yönetim biçimine uygun düşen ve bir noktada gayrimüslim tebanın haklarını daha geniş muhtevaya yayan bu reformlardan Ermeniler de doğrudan etkilenmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren büyük bir titizlikle uyguladığı şer'î ve örfî hukuka dayanarak gayrimüslim tebaya herhangi bir baskı (doğrudan veya dolaylı) uygulaması mümkün değildi. İslâm hukuku, zımmîlere özel bir bahis ayırarak, hak ve sorumluluklarını tespit etmişti.[16] Zaten en eski Türk devletlerinden Osmanlı Devleti'ne kadarki uygulamalarda, azınlıkların baskı altına alındığına dair herhangi bir uygulama göze çarpmamaktadır. Bunun aksi örnekleri ise oldukça çoktur. Fatih kanunnâmeleri, Kanunî kanunnâmeleri ve III. Murad kanunnâmelerinde, gayrimüslim teba ile ilgili olan hükümler açıktır.[17] Bu durum Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu ve Islâhat Fermanı'nda da gayet sarihtir. Tanzimat ve Islâhat Fermanı'nda çeşitli din ve mezheplerdeki tebanın kanun önünde eşit muameleye tâbi tutulacakları, bunlardan birinin diğerine tercih edilmeyeceği ve birbirlerinin işlerine karıştırılmayacakları yolundaki taahhütlerine devletin ciddiyetle sadık kaldığı herkesçe bilinen gerçeklerdendir.

---

16 Halil Cin-Ahmet Akgündüz, ***Türk-İslâm Hukuk Tarihi***, Timaş Yayınları, İstanbul 1990 C. II, s. 186, 339, 342.

17 Bu konuda geniş malumat için bkz. Ahmet Akgündüz, ***Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri***, C. I-VIII, Fey Vakfı, İstanbul 1990-1994.

Ermenilerden bazılarının inanç veya menfaat saikasıyla mezhep değiştirmeleri yüzünden, aralarında çıkan kavgalarda devletin tamamen tarafsız hareket ettiği, ihtilâfların bir an evvel sonuçlanması için yardımcı olmaya çalıştığını delillendirmek mümkündür.[18]

Din adamlarının seçim ve tayin usullerinde eskiden Fatih zamanında verilmiş olan haklara Tanzimat'dan sonra da riayet edilmesi hususunda devletin çok titiz davrandığı görülmektedir. Bu cümleden olarak patriklere verilen beratlarda[19] gerek patrik, gerekse kiliseye ecdadın verdiği imtiyaz ve muafiyetlere[20] riayet edildiğini gösteren cümlelerin özellikle yer alması, Osmanlı Devleti'nin gerileme devrinde dahi gösterdiği hakşinaslık ve din serbestiyetine verdiği önemi gösteren işaretlerdir. Ayrıca, din değiştirenler

---

18 24 Şubat 1847 tarihli bir belgede "Protestanlığa dönen Ermenilerin diğer mezhepten olan soydaşlarınca rahatsız edilmemeleri için Osmanlı Hükümeti'nin aldığı tedbirler dolayısıyla İngiliz Büyükelçiliği'nin Hariciye Nezâreti'ne teşekkürü" söz konusudur. BOA. HR. SYS, kr. 1328, iç nr. 3. Yine aynı hususla ilgili olarak, 12 Eylül 1856 tarihli bir diğer belgede "Ermeni Patrikhanesi'nden alınan 3 Eylül 1856 tarihli yazıda, Arapkir kazasında Protestanların Ermenileri kendi mezheplerine celbetmek için onları teşvik ettikleri ve bu keyfiyetin önlenmesinin talep edilmekte olduğu, böyle dinî baskının Osmanlı Devleti'nin kabul ettiği usullere aykırı olduğu ve bu gibi hususlar, cemaatler arasında nefret uyandıracağından, bölgedeki Protestan cemaati reislerine gerekli tebligatın yapılarak bu gibi olayların önlenmesi" gerektiğini Hariciye Nezâreti'nin Tarsus Valiliği'ne gönderdiği yazıdan anlıyoruz. BOA. HR. MKT, kr. 20.

19 Konuyla ilgili olarak 10 Mart 1849 tarihli Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitabeti'nden Ermeni Patrikhanesi'ne gönderilen ferman iyi bir misal teşkil etmektedir. Belgede, "Yaşlı olmasından dolayı istifa eden Ermeni Patriği Matyus yerine usulüne uygun olarak seçilmiş olan Merzifon Murahhasası Piskopos Agop'un patriklik beratı ve patrikliğin yetki ve sorumluluklarıyla ayinlerdeki serbestiyeti" belirten ifadeler yer almaktadır. BOA. Y. E. E, kr. 36, ks. 18, z. 93 evrak nr. 553/364. Konuyla alâkalı Mâbeyn Başkitabeti'nden Ermeni Patriği Piskopos Agop'a yazılan bir fermanda, "Her sınıf tebaya tanınan dinî serbestînin devam ettirilmesi ve her türlü suistimalin önlenmesi hususunda Ermeni milletine ecdat tarafından tanınmış olan imtiyâz-ı ruhaniye ve idarî yetkilerin devam ettirilmesi" bildirilmektedir. BOA. Y. E. E, kr. 33, ks. 18, z. 93, evrak nr. 553/1.

20 Yukarıda geçen bahisler hakkında 3 Ocak 1898 tarihli belge iyi bir örnektir. Hariciye Nezâreti'nden Sivas Valiliği'ne gönderilen belgede, Tokat kazasında Ermenilere ait iki manastır müştemilâtından olan bağ mahsulatından, murahhasların yemek için evine götürdükleri şıralık üzümden öşür ve cizye adı altında para istendiği, bunun mevcut nizama uymadığı, durumun Ermeni patriği ve cemaat meclisi tarafından verilen müşterek dilekçede belirtildiği ve murahhaslar ve piskoposların kendilerine ve kiliselerine mahsus olan eşyalardan cizye ve gümrük vergisi alınmaması gerektiği ilave olunarak, adı geçen murahhasın yalnız kendi ihtiyacı için evine götürdüğü üzümden herhangi bir şey istenmemesinin talep olunduğu, talebin uygun görülerek gereğinin yapılması istenmektedir. BOA. HR. MKT, kr. 35.

üzerinde herhangi bir tazyikte bulunulmaması için gösterilen titizlik bilhassa göze çarpmaktadır.[21]

C- RUS-ERMENİ MÜNASEBETLERİNİN BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ

Rus-Ermeni münasebetlerinin başlaması XVII. yüzyılın ortalarına rastlar. Rusya'nın kuvvetlenip genişleyeceğini anlayan Ermeniler, onunla dostluk kurmak için 1659'da Rus Çarı Aleksi'ye altın işlemeli bir taht hediye etmişlerdir. I. Petro'nun Rusya'nın başına geçmesinden sonra İran'ın yönetiminden kurtularak bağımsız bir devlet haline gelmek isteyen Ermeniler, Petro nezdindeki faaliyetlerini artırmışlar ve Petro'nun askerî gücünden faydalanmak istemişlerdir.[22] I. Petro da Doğu ticaretinden istifade etmek için Ermenilerden faydalanmayı düşünmüş ve bu temaslar neticesinde Çar, Ermenileri Rus topraklarında yerleşmeye davet etmiş, kendilerine dinî ve dünyevî her türlü imtiyaz ve garantileri vermeye hazır olduğunu bildirmiştir.[23] Büyük Petro ve Katerina devrinde yüzbinlerce sanat erbabı Ermeni Rusya'ya gitmişdir.

Ermenilerle Ruslar arasındaki bu münasebetler kısa zamanda gelişmiş ve XVIII. yüzyılın ilk çeyreği sonlarında bir nevi ittifaka dönüşmüştür. I. Petro'nun Kafkaslara inmesi ile Rus Hükümeti, Hıristiyan Gürcü ve Ermeni prenslikleriyle ayrı ayrı dostluk ve ticaret antlaşmaları imzalamıştır. Bu antlaşmalara göre Ruslar, Gürcü ve Ermeni cemaatleriyle ticaret yapmayı ve bu iki topluluğun ileri gelenlerinin çocuklarını da okutmayı kabul etmişlerdi.[24]

I. Petro zamanında Ermeniler, bağımsız bir Ermenistan kurabilmek için Rus Hükümeti nezdinde teşebbüslerde bulunmuşlardır. Petro, Ermenilere hep ümit vermiş; Doğu, Kafkasya ve Ermeni işleriyle ilgilendiğini belirtmiş, ama aslında Ermenilerin bağımsızlığı ve Ermeni Devleti'nin kurulmasıyla ilgilenmemiştir. Tersine bütün gücünü Rusya'nın doğu yolunda engeller yaratmamak için Ermenistan'ın işgalinde kullanmıştır. Petro gibi Katolik yöneticiler de kendi emellerine ulaşabilmek için Ermenileri bir araç gibi kullanmak istemişlerdir.

---

21 Ayrıntı için bkz. BOA. HR. MKT, kr. 2, iç nr. 2; BOA. HR. MKT, kr. 4 iç nr.1; BOA. HR. MKT, kr. 23; BOA. HR. MKT, kr. 25; BOA. HR. MKT, kr. 33; BOA. HR. MKT, kr. 39, iç nr. 97.

22 Hüsameddin Yıldırım, *Türk-Rus-Ermeni Münasebetleri,* Ankara 1990, s. 30.

23 Kemal Beydilli, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler,* T.T.K. Belgeler, sayı: XVII, 1988, (s). 368.

24 Mehmet Saray, *Atatürk'ün Sovyet Politikası,* İstanbul 1985, s. 37.

1768-1774 Türk-Rus harbinde Ermeniler, II. Katerina tarafından cesaretlendirilerek, Rusya'nın himayesi altında bir "Ararat Krallığı" kurma ümidine düşürülmüşlerdir. II. Katerina, Osmanlı seferleri esnasında Ermenileri gözden kaçırmamış ve onları Müslümanlar ve Türkler aleyhine kışkırtmıştır. Bu teşviklerden cesaret alan Osep Argotyan adlı bir Ermeni Piskoposu, "Ararat Krallıği" projesini hazırlayarak Petersburg'a takdim etmiş ve bu proje Çariçe Hükümeti tarafından da tasvip olunmuştur.[25] Fakat bu proje uygulanamamıştır.

a- Rusların Kafkasya'yı Ele Geçirmesi

1783 yılında himaye usulüyle Gürcistan'ı kendisine bağlayan Rusya, Kafkasya'da kendine bağımlı bir devlet kurmayı düşünmüş ve bunun sonucu olarak da, Gürcülerin yanı sıra, henüz İran sınırları içinde bulunan Eçmiyazin ve Katolik tesirinden uzak kalmış Ermeniler üzerindeki faaliyetlerini yoğunlaştırmaya başlamıştı. Gürcü ve Ermeni cemaatleriyle daha önce yapılan antlaşmalar yenilenmiş ve bu antlaşmalara göre Ruslar, Hıristiyan Gürcü ve Ermeni prensliklerine İran ve Osmanlı Devleti'ne karşı koruma vaad etmişlerdir. Çar I. Aleksander, 1801'de Tiflis'e Rus askeri göndermiş, Bakü, Nahcıvan ve Erivan hanlıklarını işgal etmiştir. Bundan sonra Ermeniler üzerinde Rus hakimiyeti başlamış, Ermenilerin kendi yayılmacı emelleri için iyi bir alet olabileceğini anlayan Ruslar, onları bu amaçla kullanmaya başlamıştır.[26]

1806-1812 yılları arasında devam eden Osmanlı-Rus savaşı, imzalanan Bükreş Antlaşması'yla sona ermişti. Bükreş Antlaşması'nda yer alan bir maddede "Harp esnasında Devlet-i Aliyye'ye karşı düşmanca harekette bulunan tebanın affedilmesi" hususu yer almıştır. Bu maddeyle Balkanlardaki Ortodokslarla birlikte, harp esnasında Ruslarla işbirliği yapan Ermeniler de kastedilmiş, Ruslar bu madde ile "hakikaten Hıristiyan tebanın hamisi olduklarını" göstermek istemişlerdir.[27]

b- Ermenilerin Rusların Kontrolüne Girmesi

1826 yılında, İran Prensi Abbas Mirza, I. Aleksander'in ölüm haberi üzerine 1813'te imzalanan Gülistan Antlaşması'nı bozmuş ve Ruslarla

---

25 Yusuf Akçura, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri,* Ankara 1985, s. 21.

26 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya,* Ankara 1970, s. 50.

27 Kurat, *a. g. e.* , s. 51.

mücadeleye başlamıştır. Ermeniler, zor durumda kalan Ruslara yardım etmişlerdir. Ermenilerin başında bulunan Katagikos Nerses Aşdaragesi, Ermenilere Ruslarla birlikte savaşmalarını emretti; gönüllü Ermeni alayları kurdu ve her tarafta kuvvetler topladı. Kısa zamanda kendisini toplayan Ruslar, Ermenilerin gönüllü işbirliği ve katkılarıyla İranı yendiler. Revan, Ermeniler tarafından Ruslara teslim edildi. 8 Şubat 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması'yla İran, 1813'de kaybettiği araziye ilaveten, Erivan ve Nahcıvan hanlıklarını da Rusya'ya terk etmek zorunda kalmıştır.

Böylece Güney Kafkasya'da İran hakimiyetinde yaşayan Ermeniler Rus İmparatorluğu'nun yönetimine girerken, Eçmiyazin Katagikosluğu da Rusya sınırları içinde kalıyordu.[28]

Çar I. Nikola, Türkmençay Antlaşması'yla ele geçirdiği bölgeleri "Ermeni İli" olarak ilan etti.[29] Ruslar 3,5 ay gibi kısa bir sürede Azerbaycan'dan Rusya topraklarına 8000'den fazla Ermeni aileyi göç ettirdi. Sınır boyuna yerleştirilen bu nüfus, bölgeye ekonomik yönden bir canlılık getireceği gibi, askerî yönden de faydalar getirecek ve bir güvenlik koridoru oluşturacaktı.

1828 yılında başlayan Türk-Rus savaşı esnasında Ruslar, Doğu Anadolu'ya da saldırmışlar, bölgedeki Ermeni halkın da yardımıyla Kars'ı ele geçirmişler ve Erzurum'a kadar ilerlemişlerdi.[30] Kars, Ahıska, Bayezid, Erzurum gibi önemli kaleleri ele geçiren Rus kuvvetlerinin bu başarısında, Türk tarafının kıta hareketi ve mevkiine dair bilgilerle düşmanı besleyen Ermenilerin de büyük payı olmuştur. 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması'yla savaş sona ermiş, Osmanlı Devleti kaybettiği toprakların büyük bir kısmını geri almıştır. Fakat buna mukabil Rusya, Tuna nehrinin ağzındaki adalar ile Kafkasya'daki stratejik önemi olan bazı yerleri ele geçirmiş ve böylece Karadeniz'in batısından ve doğusundan biraz daha güneye inmiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Kafkasya ile irtibatı kesilmiş, bütün Kafkasya Rusların eline geçmiştir.

Ruslar Erzurum'a doğru ilerlerken, yapılan tahrikata uyarak onları nümayişle karşılamış olan bölge Ermenilerinden yüz bin kadarı, barış

---

28 Gürün, *a. g. e.* , s. 57.

29 Uras, *a. g. e.* , s. 757.

30 Shaw, *a. g. e.* , C. II, s. 60.

yapıldıktan sonra Erzurum ve Eleşkirt bölgesinden Rusya'ya geçerek Erivan, Ahıkelek ve Ahıska bölgelerine yerleştirildiler.[31]

Ermeniler, Çar'ın Erivan ve Nahcıvan hanlıklarını Ermenistan vilayeti olarak ilan edip, halkın tamamının Rus olduğunu kabul etmesinden sonra bu vilayetin bağımsız bir hale geleceğini ve Çar'ın aynı zamanda "Polonya Kralı" olduğu gibi "Ermenistan Kralı" ünvanını da alacağını ümit ediyorlardı. Bu ümitleri fazla uzun sürmedi. Rus müdahalesi kuvvetli ve sistematik bir şekilde yerleşmeye başladı. Ruslar, Ermenilerin kutsal şehri Eçmiyazin'i ele geçirdikten sonra Ermeni Katagikosluğu'nun haklarını sınırlayıp, Ermenilerin kültürel ve dinî konulara ait mevcut hukukunu da kontrol altına aldılar. 1836'da Katagikos Ohannes zamanında Pologenia adı verilen bir kanun çıkarıldı. Bu kanuna göre Rusya, Eçmiyazin katagikosunu bütün Ermenilerin katagikosu olarak tanıyor ve kendisinin değişik memleketlerdeki Ermenilerin gönderecekleri temsilciler tarafından Eçmiyazin kilisesince seçilmesini kabul ediyordu. Fakat bu seçimi Çar'ın tasdik etmesi şarttı. Ruslar, bundan sonra Ermenilerin dinî işlerine de karışmaya başlamışlardır.[32]

c- Berlin Antlaşması'ndan Sonra Rusya'nın Ermeni Meselesine Bakışı

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Rus orduları, Doğu Anadolu'da bazı bölgeleri işgali edince, buralardaki Ermenilerle temasa geçti. Rus ordusunda pekçok Ermeni asker ve subay bulunuyordu. Hatta Rus kuvvetlerinin büyük kısmına komuta eden General Loris Melikof da bir Ermeniydi. Rusya bu arada Doğu Anadolu üzerindeki emelleri için bölgedeki Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya başlamıştı. Bu sırada Rus ordusundaki Ermenilerle Osmanlı Ermenileri birleşerek, bölgedeki Türklere karşı birçok hareketlerde bulundular. Bundan dolayı, savaştan sonra birçok Ermeni, Rus kuvvetleriyle birlikte Anadolu'yu terketmek zorunda kaldı.

Doğu cephesinde Ruslarla işbirliği yapan, Ermeni Patriği Nerses, Batıda da Rusların Ayastefanos'a geldikleri sırada Grandük Nikola'nın karargâhına giderek, Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşmaya Ermeniler lehine hükümler konulmasını istedi. Aslında Rusya'nın amacı da buydu. Bundan dolayı Ayastefanos Antlaşması'na Ermenilerle ilgili bir madde konuldu. Bu şekilde

---

31 Gürün, *a. g. e.* , s. 57.

32 Uras, *a. g. e.* , s. 172.

Rusların, Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaları ve antlaşmaya onlar hakkında[33] bir hüküm koydurtmaları ile 3 Mart 1878'de Ermeni Meselesi resmî olarak ortaya çıktı.

Rusya'yı, özellikle Doğu Anadolu üzerinde etkili hale getiren bu gelişme, aynı zamanda İskenderun yoluyla Akdenize, diğer taraftan da Dicle-Fırat yoluyla Basra Körfezi'ne çıkma emellerinin gerçekleşmesini hedefliyordu. Böylece Doğu Anadolu'yu da Balkanlaştırmak amacında olduğunu ortaya koyan Rusya, bunların gerçekleşmesiyle Osmanlı Devleti üzerinde nüfuz sahibi olabilecekti.

Bu durum, Doğu çıkarlarının tehlikeye düştüğünü gören İngiltere'yi telaşa düşürmüş ve harekete geçirmiştir. Nitekim İngiliz Hükümeti, bu tehlikeyi önlemek üzere bir taraftan Osmanlı Devleti'ni zorlayarak Kıbrıs'a yerleşmiş ve aynı zamanda Doğu Anadolu'da ıslâhat yapılacağı vaadini almıştır. Diğer taraftan da Berlin Kongresi'nde, Ermeni Meselesine müdahil taraf olmuştur. Berlin Antlaşması'nın 61. maddesiyle büyük devletler, Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslâhat yapılmasını Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişler ve bunun uygulanmasının kontrolünü de üstlenmişlerdir. Bu şekilde Ermeni Meselesi, sadece Rusya'nın ilgilendiği bir konu olmaktan çıkartılarak, diğer devletlerin de söz hakkının bulunduğu, devletler arası bir mesele haline getirilmiştir.

Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından sonra da Rusya, Osmanlı Devleti sınırları içindeki Ermenileri tahrik etmeye devam ediyor, ama Ermenileri muhtar bir topluluk olarak görmek istemiyordu. Çünkü böyle bir durum kendi hakimiyeti altındaki Ermeniler için de kötü örnek olabilirdi.

Çar II. Aleksander'in uygun siyaseti yüzünden milliyetçilik duyguları çok gelişen Kafkasya'daki Ermenilerin durumu, 1881 yılından itibaren değişmeye başladı. Bu tarihte II. Aleksander öldürüldü ve yerine oğlu III. Aleksander geçti. Bu olay Rusya'nın iç ve dış politikasında önemli değişiklikler meydana getirdi. Bu tarihten itibaren Rusya, dışardaki her türlü bağımsızlık hareketlerine karşı olumsuz bir tavır aldı. İçeride ise Ruslaştırma siyaseti izledi ve Rusya, Kafkas Ermenilerini ümit kırıcı surette sıkıştırdı, millî duygularını ezdi, kiliselerine el attı, okullarını kapattı.[34]

---

[33] BOA. HR. SYS, kr. 185, dosya nr. 67, iç nr. 80/4; BOA. Y. E. E, kr. 86, ks. 31, z. 126, evrak nr. 1903.

[34] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi,* Ankara 1991, C. I, s. 67.

III. Aleksander, Rusya'nın geleneksel Doğu Hıristiyanlarını himaye siyasetini terketti. Yakın Doğu'dan İngilizleri çıkartmak ve kendi güvenliklerinin temini için Türklerle uyuşmak lüzumunu hissetti. Bu uzlaşmanın şartlarından biri de Ermenilerden yüz çevirmek, Türkler aleyhine dönük tahriklere karşı koymaktı.

İç bünyesindeki kaynaşmalardan tedirgin olan Rusya, hiçbir kıpırdanmaya fırsat vermek istememiş, kendi toprakları içindeki Ermenilere göz açtırmamak, ancak Osmanlı ülkesindeki Ermenileri kışkırtmak şeklinde özetlenebilecek bir politika takip etmeye başlamıştır.[35] Böylece hem karışıklıklar içerisindeki Osmanlı Devleti biraz daha zayıflayacak, hem de Ermenilerin düşündükleri muhtar idare İngilizlerin değil, ancak Rusların himayesinde kurulabilecektir.

Ayrıca bu dönemde Rusya, Yakın Doğu işleriyle ilgilenmeyi bırakarak gözlerini Uzak Doğu'ya çevirmiştir. Asya'nın orta ve doğusunda büyük zenginlikler vardı. Uzak Doğu'da büyümek Yakın Doğu'ya göre daha zahmetsiz olacaktı. Çin gibi henüz ciddî askerî teşkilattan mahrum ülkelerin kısmen ele geçirilmesi mevzubahisdi.

İngiltere, bu yeni Rus siyasetini kendisi için eskisinden daha tehlikeli görecek ve Rusya'yı eski amaçlarına, yani Boğazları ele geçirmek için teşvike çalışacaktır. Zira İngiltere, Çin ve Hint'teki menfaatlerinin Rusya tarafından tehdid edilmesi durumunda, oralarda kötü şartlarda ve müttefiksiz olarak Rusya ile karşılaşmak istememiştir.

Bu yeni Rus politikası Osmanlı Devleti'ne belli bir süre de olsa nefes aldırmıştır. Uzak Doğu içlerine dalan Rusya, Yakın Doğu'da kendisini meşgul edecek önemli olayların çıkmasını istemiyordu.

İngiltere, 1894-1895 yıllarında Rusya'yı Uzak Doğu'dan uzaklaştırıp tekrar Yakın Doğu işlerine döndürmek için teşebbüslerde bulunmuş,[36] özellikle Doğu Anadolu'da yapılacak ıslâhat konusunda Rusya ve Fransa'yı yanına almaya çalışmıştır. Bu üç devletin birlikte hazırlayarak sundukları ıslâhat lâyihası, Osmanlı Devleti tarafından reddedilmiştir. Rusya bu ıslâhat lâyihasına imza atarken, Avrupa ve Rus kamuoyu karşısında İngilizlerden geri kalmak istememiştir.

---

35 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* C. VIII, Ankara 1962, s. 133.

36 Bayır, *a. g. e.* , s. 71-73, 75-80.

Rusya, Ermeni ıslâhatı konusundaki tavrını İngiltere'ye açıkça bildirmiştir. Rus Hariciye Nâzırı Lobanoff, Petersburg'daki İngiliz elçisine, "ıslâhat lâyihasını hiçbir şekilde bir ültimatom olarak düşünmediklerini, Bâb-ı Âlî'nin karşı tekliflerine göre tehditkar bir lisan kullanmayı tasvip edemeyeceklerini" söyleyerek, aslında Rusya'nın, Ermeni komitelerinin hedefi olan bağımsız bir Ermenistan'ın çekirdeğini teşkil edecek bir bölgenin Küçük Asya'da ihdası için zora başvurmayı kabul etmeyeceğini bildirmiştir.[37]

Rusya, şimdiye kadar takip ettiği politikadan kendisinin değil, başta İngiltere olmak üzere diğer Batılı devletlerin yararlandığını anlamış ve Orta Doğu'ya sarkmasını önlemek amacıyla bir set oluşturmayı planlayan İngiltere'nin oyununa gelmemiştir. Özellikle Balkanlarda Bulgaristanın, Rusya'nın desteğiyle özerk hale gelmesine rağmen kendisinden yüz çevirerek İngiltere'nin himayesine girmesi Rusya'yı tedbirli davranmaya itmiştir.

1905 yılına kadar devam eden bu Rus politikası Uzak Doğu'daki Japonya yenilgisiyle son bulmuş, artık Rusya yeniden Avrupa işleriyle meşgul olmaya başlamıştır. Rus Hükümeti Ermenilerle ilişkilerini tekrar geliştirmeye yönelmiş, onları yumuşatmak ve Çarlığın Ön Asya'daki politikasında kullanmak amacıyla daha önce aldığı kararlardan geri dönmüş, el koyduğu malları kiliseye iade etmiş ve kapattığı okulları yeniden açmıştır.

D- OSMANLI - İNGİLİZ MÜNASEBETLERİ

İngiltere'nin Osmanlı Devleti içinde yaşayan Ermenilere karşı ilgi duyması 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra başlar.

1787'de Osmanlı-Rus Savaşı başlayınca İngiltere Hükümeti'nin başında bulunan William Pitt, Rusya'nın devamlı güneye sarkması ve kuvvetli bir Karadeniz devleti olması halinde, İngiltere için tehlike olabileceği endişesini ilk defa hissetmiş ve Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni desteklemek lüzumunu duymuştur. Pitt'in 1783'de başlattığı bu politika değişmeden bir asır, Gladstone'un başbakan olmasına kadar sürmüştür. Pitt 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşında Avusturya'yı Rus ittifakından ayırmayı başardığı gibi, özellikle Fransız ihtilalinden sonra Prusya'yı da yanına alarak Rusya'yı tazyike başlamış, hem savaşın sona erdirilmesini, hem de Odesa'nın geri verilmesini temin için işi harbe girmeye kadar götürmüştür. Hükümet içindeki ihtilâf dolayısıyla

---

[37] Bayur, *a. g. e.* , s. 92.

savaşa katılmak projesi yürümemekle beraber, Rusya harbe son vermeye mecbur kalmıştır.

İngiltere'nin bu tarihten itibaren 1814'e kadar Fransa ile mücadelesine şahit oluyoruz. Bu mücadele sebebiyle 1806 Fransa-Rus harbinde İngiltere, takip ettiği politikaya rağmen Fransa'ya karşı yalnız kalmamak için Rusya'yı desteklemiş ve hatta donanmasını Marmara'ya sokmuştur. Ancak 1807'de Tilsit'de Rusya ile Fransa anlaşınca Osmanlı-İngiliz dostluğu yeniden başlamış, 1812'de Viyana Kongresi toplandığı zaman İngiltere, Osmanlı hudutlarının Kongrece teminat altına alınmasına çalışmış, Rus tehlikesinden korkmaya başlamış olan Avusturya Şansölyesi Metternich'in de desteklemesine rağmen, Rus Çarı Aleksander buna yanaşmamıştır.

Yunan isyanında İngiltere'yi Yunanistan'ın yanında görüyoruz. Bununla beraber, İngiliz Başbakanı Caning'in bu tutumunu Rusya ile ittifak olarak görmek doğru değildir. Zira Caning'in, Yunanistan'ın ergeç istiklâlini kazanacağına, bunu Rusya'ya borçlu olmak yerine İngiltere'ye borçlu olursa, Akdeniz'de kendisine dost bir devlet ortaya çıkacağına inandığı kabul edilir.

Bu isyan sırasında başlayan 1828-1830 Osmanlı-Rus Harbine İngiltere seyirci kalmış, ancak Eflak-Boğdan'ın fiilen Rus nüfuzuna girişi, hem İngiltere'yi, hem Avusturya'yı ciddi endişeye sevketmiş ve Doğu'da Rusya'nın Kafkasya'ya yerleşmeye başlaması, Hind yoluna bir hazırlık olması sebebiyle İngiltere'yi büsbütün huzursuz etmiştir.

Bu sebepledir ki, İngiltere, 1853 yılında Rus Çarı II. Nikola'nın İngiliz Büyükelçisine "Kollarımızın üzerinde çok hasta bir adam var, samimiyetle belirtmeliyim ki, gerekli bütün hazırlıklar yapılmadan bu hasta ölüverirse büyük bir felaket olur" şeklindeki, Osmanlı Devleti'ni taksim teklifini kabul etmemiş ve Kırım Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştı. Rusya'nın İngiltere'ye Girit ve Mısır'ı peşkeş çektiği; Eflâk-Boğdan, Sırbistan ve Bulgaristan'ı ise kendisine istediği bilinmekteydi.

Kırım Harbi'nden mağlup çıkan Rusya, bir süre doğuya, Asya'ya dönmek zaruretini duymuş, Vladivostok'u ele geçirerek Sibirya'nın işgalini tamamladıktan sonra, Türkistan'ın işgaline girişmiştir. Rusya'nın Asya'daki bu yayılışı, özellikle Türkistan'ın işgaline başlanması, İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarları için tabiatiyle bir tehlike teşkil etmekte idi.

1870'li seneler, Avrupa'da, Almanya ve İtalya'nın millî birliklerini tamamladıkları ve Rusya'nın da 1863'deki Polonya isyanından sonra başlattığı Panislavizm politikasını şiddetlendirdiği yıllardır.

1877-78 Osmanlı-Rus savaşını Osmanlı Devleti tek başına sürdürdü ve savaşın sonunda çok ağır şartları olan Ayastefanos Antlaşması'nı imzaladı. Ancak, bu antlaşmaya gerek Avusturya, gerek İngiltere şiddetle itiraz ettiler. Bismark'ın da onlara katılması, Berlin Kongresi'nin toplanmasına ve Berlin Antlaşması'nın imzasına yol açtı ve Rusya'nın kazançları büyük ölçüde elinden alındı.[38]

Berlin Kongresi'nden sonra İngiltere'nin siyasetinde büyük bir değişiklik oldu. 1880 yılında ikinci defa başbakanlığa gelen Gladstone, Pitt'in vazetmiş olduğu ve bir asırdır yürütülen politikayı değiştirerek Osmanlı Devleti'nin coğrafî bütünlüğünü korumaya son verdi. Bu politik değişiklikte dinî faktörlerin ve Gladstone'un konformist görüşleri ile İslâm düşmanlığının büyük rolü olmuştur.[39]

Berlin Kongresi'nden sonra tekrar Uzak Doğuya yönelen Rusya, Asya'da İngiltere ile yeniden rekabete girdiği gibi, Osmanlı Devleti'ne karşı da bir dostluk siyasetine dönüyordu. Ancak bu da çok uzun sürmedi. 1905'de Japonya'ya yenilince 1907'de İngiltere ile Rusya, Asya'daki nüfuz sahaları üzerinde bir anlaşmaya vardılar. Bu tarihten sonra İngiltere, Rusya ve Fransa ile birlikte Osmanlı Devleti'nin taksimine dair projeler yapmaya başlayacak ve I. Cihan Harbi'nde bu planları gerçekleşecektir.

E- OSMANLI DEVLETİ BÜNYESİNDE ERMENİ MESELESİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI

On dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında, kısmen Batı misyoner hareketinin kışkırtmasıyla Ermeniler arasında, özellikle yeni Katolik ve Protestan topluluklarda kültürel canlanma baş gösterdi. Bunlar kendi kültürel merkezlerini geliştirdiler; klasik Ermeni edebiyatı çalışmalarını canlandırdılar, klasik kilise dili yerine kendi konuşma dillerinde kutsal kitap bastılar ve halkın anlayacağı yeni bir edebiyat dili meydana getirdiler. Buna tepki olarak Gregoryanlar da hükümet baskısı altında demokratikleşme sürecindeyken, kültürel bir uyanış dönemine girdi, halkın etkisiyle "*millet okulları*"na lâik eğitim sokuldu. Birçok zengin Ermeninin, öğrenim için Fransa'ya gönderdiği çocukları, burada Fransız kültürünün etkisi altında kaldı. Bunlar yurda dönüşlerinde toplum içinde radikal reformlar istemekle kalmayıp; laiklik ve özerklik de istediler.

---

[38]Karal, *a. g. e.* , s. 71-72.

[39] Karal, *a. g. e.* , s. 71-72; Shaw, *a. g. e.* , s. 238-239; Uras, a. g. e, s. 208.

1860'lı yıllarda bu Ermeni milliyetçilerinin bir bölümü Yeni Osmanlılara katılıp, hem kendi toplumlarında, hem de Osmanlı toplumunda temsilî hükümet kavramının yerleşmesi için başarıyla çalıştılar. Ermenilerin bağımsızlığını savunan bir azınlık grubu, karşısında Gregoryan mezhebini ve Osmanlı Devleti'nin yönetiminde refaha kavuşmuş olan zengin Ermeni tüccar ve memurlarını buldu. Bu yüzden bu bağımsızlık taraftarları ancak aydınlar üzerinde tesirli olabildi.

Berlin Kongresi'yle son bulan uluslararası bunalım, Ermeni milleti içinde de görüş değişikliğine yol açtı. Bulgaristan ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarına kavuşmaları, pek çok Ermeniyi aynı emeli beslemeye yöneltti. 1877'de Rusların Doğu Anadolu'yu işgalleri, yüzyılın başlarında Kafkasya'yı ele geçirmiş olan Çarın hizmetinde yükselen Ermeni subay ve yöneticilerin öncülüğünde başarılmıştı. Bunlar Osmanlı Devleti'ndeki soydaşlarına başvurarak, padişaha karşı yardımlarını istediler. Osmanlı Ermenilerinin büyük bir çoğunluğu padişaha sadık kaldılarsa da, sadık kalmayan Ermenilerin faaliyetleri bir güvensizlik duygusunun yerleşmesine yol açtı. Patrik Nerses'in Ayastefanos ve Berlin'de, Doğu Anadolu'daki Ermenilerin özerkliği için Avrupalıların desteğini araması ve daha sonra Rusların Osmanlı Devleti'ni yıkmak için Ermeni milliyetçiliğini beslemeye yönelik gayretleri, Ermeni hadisesinin sınırlarını genişletti.

Avrupalı güçler, Ermenilerin özerklik, hatta bağımsızlık isteklerini önemsemeyince, Ermeniler, amaçlarına ulaşmak için ikna yerine şiddete yöneldiler. Özellikle İstanbul, Trabzon, Erzurum, Van ve Rusya'daki zengin Ermeniler arasında ve Avrupa'nın başlıca kentlerinde Ermeni ihtilal toplulukları kuruldu. Bunlar yayınladıkları gazete ve broşürleri yabancı posta idareleri aracılığıyla Osmanlı topraklarına gönderdiler. Milliyetçi derneklerden en şiddet yanlısı olanları Batum'dan Rize'ye silah ve cephane göndermeye başladı. Tebriz'de yaşayan Ermeniler de Müslüman köylüleri dehşete düşürmek için Osmanlı-Rus sınırından içeri ajanlar yolladılar. Sırp ve Bulgarların aksine, Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin çoğunlukta bulunduğu bir tek bölge dahi olmadığı için, Ermeni talepleri zayıf kalıyordu. Bunun yanı sıra Çar Aleksander, Osmanlı Devleti'ni yıkmak için radikal doktrinlere başvurma çabasının, kendi tebası arasında da isyan hareketlerini kışkırtacağı düşüncesiyle, ihtilalci Ermenilerden kısa bir süre sonra desteğini çekti.

Bu güçlükler karşısında kalan Ermeni milliyetçileri, giderek şiddetlerini artırdılar ve kendi davalarını desteklemeleri için zengin Ermenilere karşı da baskıya başvurdular. Bununla, Müslümanları da misillemeye kışkırtıp, İngiliz ve Rus hükümetlerinin Osmanlı Devleti'ne müdahalesini amaçlıyorlardı.

Ermeni bürokratlarının padişahın kendilerine olan güvenini de sarsmak düşüncesi, Ermeni teşkilatlarının diğer hedefiydi. İhtilalci Ermeniler, Doğuda kendi gerilla çetelerini kurdular; Osmanlı vergi tahsildarlarına, postacılarına ve yargıçlarına saldırdılar, Müslüman köylerini basıp köylülerin tamamını öldürdüler. Ermeni köylü ve tüccarlarını ölümle tehdit ederek kendilerini saklamalarını ve beslemelerini sağladılar.

Ermeni ihtilalcilerin Osmanlı Devleti içinde istedikleri başarıyı sağlayamamaları üzerine, Ermeni ihtilal hareketlerinin faaliyet alanı, Osmanlı Devleti'nin sınırları dışına da taşındı. Harekete iki grup egemendi: 1887'de Fransa ve İsviçre'deki Ermeni öğrencileri tarafından kurulan Hınçak (Çan) Komitesi[40] ile 1890'da Rusya'da, Çarın imparatorluğu içinde radikalizmi yok etme politikasının bir parçası olarak bütün Ermeni milliyetçilerini birleştirmek için kurulan Ermeni İhtilalci Federasyonu (Taşnaklar-Taşnaksutyun)[41]. Bunların programlarında Osmanlı topraklarına girecek eylem gruplarının kurulması, hükümet memurları gibi Ermenilere de saldırmak ve kıyım hareketlerini kışkırtmak bulunuyordu. Böylece işe dış güçler karışacak ve milliyetçiler bağımsız ve sosyalist bir Ermeni Cumhuriyeti kuracaklardı.[42] Bunu da Müslüman halkın kovulacağı, ya da toptan öldürüleceği Doğu Anadolu'nun altı vilayetinde başarmayı umuyorlardı. Taşnaklar İstanbul, Trabzon ve Van'da bir dizi hücre kurmalarına rağmen, 1895'e kadar terörist faaliyetlerde bulunamadılar. Diğer yandan Hınçaklar, Osmanlı Devleti sınırları içinde ve dışında daha başarılı olmuşlar, Erzurum, Harput, İzmir, Halep ve Cenevre'de merkezler kurmuşlardı. Bunlar özellikle Makedonya, Girit ve Arnavutluk'ta olmak üzere, Osmanlılara karşı harekete geçmiş olan diğer milliyetçi gruplarla işbirliğine girdiler.

Yine yabancı posta idareleri aracılığıyla imparatorluğa bölücü yayınlar gönderildi, halka açık yerlerde bombalar patlatıldı, memurlar masaları başında,

---

40 Hınçak Komitesi'nin faaliyetleri için bkz., Hüseyin Nâzım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, C. I, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın nu: 15, Ankara 1994; Uras, *a. g. e.* , s. 498, 499, 502, 503, 507, 518, 543, 546, 553, 571, 572, 578, 579, 593, 603, 614, 669.

41 Taşnakların faaliyetleri için bkz., Uras, *a. g. e.* , s. 364, 366, 368, 373, 378 - 382, 498, 507, 510, 512, 521-522, 524, 527, 532-544, 571-580, 585-588, 591, 593, 596-612, 614-615, 630, 638, 643, 644, 648, 672, 673, 674, 694, 695, 697-699, 732, 733, 738, 740, 749.

42 Taşnaksutyun'un gayesi isyan ederek Türkiye Ermenistanı için siyasî ve iktisadî hürriyet elde etmekti. BOA. Y. A. Hus, nr. 239/31; BOA. HR. SYS, kr. 296, dosya nr. 25, iç nr. 62, evrak nr. 170, BOA. Y. A. Hus, nr. 273/3; BOA. Y. A. Hus, nr. 240/60.

postacılar yollarda öldürüldü. Hükümetin düzeni korumak için bütün çabalarına mukabil, kısa bir süre sonra Hınçaklar isteklerine kavuştu, karışıklıklar başladı. II. Abdülhamid, huzurun yeniden tesisi için Doğudaki terör hareketlerinde orduya yardımcı olmak üzere mahallî Hamidiye jandarma teşkilâtını kurmuştur.[43]

Ermeni terörü üç yıl sürdü (1890-1893): Hükümet düzeni korumak için kimi zaman çok sert davranmak zorunda kaldı. Ancak Hınçaklar davalarını Avrupa'da savunmak için gerekli misillemeyle karşılaşmamışlardı. Bu yüzden Ermeni nüfusunun en çok bulunduğu Muş'un güney batısındaki Sason'da büyük bir eylem düzenlediler.[44] Buradaki çeteler çiftçileri çok rahatsız etmekteydiler. Vali geçmiş vergi borçlarını toplamaya girişince, Hınçaklar vergi tahsildarlarını silahla karşılamaları için köylüleri kandırdı. Emniyeti sağlamak üzere ordu işe karıştı, isyancılar dağa çıkarken yol üstündeki Müslüman köylerini yakıp yıktılar.

Bu olaylar üzerine ihtilâlci propaganda ağı, daha önce olduğu gibi Avrupa kamuoyunun tepkisini geliştirmek için hemen yürürlüğe konuldu. Bir kere daha gerçek durum ve kışkırtmalar unutuldu. Osmanlı hükümeti bölgede 25 köyü yakıp yıkmaktan ve 20.000 Ermeni köylüyü öldürtmekten suçlandı. Osmanlı ve yabancılardan teşkil edilen bir karma komisyon, iddianın asılsızlığını ortaya çıkardıysa da, politikacıların dikkatle izlemeye özen gösterdikleri Avrupa kamuoyu, Müslümanlar hakkında kötü olan her şeye inanmaya hazırdı. II. Abdülhamid, Avrupa'yı yatıştırmak ve politikacıların zaten bildikleri durumu kabul etmelerini kolaylaştırmak için Doğu'da reformlar yapmaya bir daha söz verdi, Avrupa devletleri de müdahaleden vazgeçti .

Avrupa devletlerinin bu tutumundan düş kırıklığına uğrayan Hınçaklar, bu kez İstanbul'da herkesin gözü önünde bir karışıklık çıkarmayı planladılar. 30 Eylül 1895'te komisyonun raporunu protesto için bir gösteri yürüyüşü düzenlendi. Önce belli başlı büyükelçiliklere, ardından da Bâb-ı Âlî'ye yürünecekti. Başkentin büyük halk kitleleri bu durum karşısında galeyana geldi. II. Abdülhamid asayişi sağlamak için kolluk kuvvetlerini göndermek isteyince, yabancı elçiler bu tedbirlerin Ermenileri sindirmek amacını güttüğünü ileri sürdüler. Kargaşalık Avrupalıların oturdukları mahallelere sıçrayıncaya kadar hiçbir şey yapılmadı, ancak iş bu safhaya gelince elçiler sıkıyönetim ilan edilip askerlerin duruma el koymasına izin verdiler (9 Ekim

---

43 H. Nâzım Paşa, *a. g. e.* , C. I, s. 153, 172, 178, 209; Shaw, *a. g. e.* , s. 254-300.

44 Geniş bilgi için bkz. H. Nâzım Paşa, *a. g. e.* , C. I, s. 3 - 5, 22, 59, 60, 152 - 155, 159, 207.

1895).[45] Trabzon ve diğer bazı şehir ve kasabalarda da bu tür olaylar görüldü.[46] Avrupa'da, Müslümanların, hükümetin göz yummasıyla "Hıristiyanları öldürdükleri" çığlıkları tekrar işitilmeye başlandı. Ancak İngiliz kabinesinin harekete geçemeyecek kadar bölünmesi ve Rusya'nın da İngiltere'ye Boğazların denetimini verecek herhangi bir davranışa karşı olması yüzünden, dış müdahaleye gerek görülmedi. Bir kez daha düş kırıklığına uğradılar.

Genel güvenlik zayıfladığı için 1895-1896 kışı Anadolu'da karışıklıklarla dolu geçti, ancak ilkbaharda ordu işe karışana kadar bir şey yapılamadı. İstanbul'da hâlâ yabancı müdahalesini bekleyen Ermeni teröristler, yeniden harekete geçtiler. 14 Ağustos 1896'da bir grup Ermeni, Beyoğlu'nda Osmanlı Bankası merkezini ele geçirdi. Binaya bombalar yerleştirildi, banka memurlarından bazıları rehin alındı, Avrupa'nın ilgisini çekmek umuduyla uzun bir işgal için hazırlıklar yapıldı. Bundan kısa bir süre sonra ikinci bir grup Bâb-ı Âlî'ye girdi, birkaç subayı yaraladı, sadrazamı tabancayla tehdit etti. İhtilalciler İstanbul'un eski mahallelerinde koşuyorlar, bombalar atıyorlar, silahlarını rastgele ateşliyorlardı. Masum kalabalık içinde yaralananlar, ölenler oldu.[47] 21 Temmuz 1905 Cuma günü cuma namazını kılmak amacıyla Yıldız Camii'ne giden padişahın arabasına da bir bomba atıldı, yirmiden fazla polis öldü.[48] Doğu vilayetlerine yeni bir soruşturma komisyonu gönderilmesi, bölgeye Hıristiyan vali ve kaymakamlar atanması, buralarda görevli Müslüman askerler yerine Hıristiyan polis, jandarma ve askerlerin getirilmesi, beş yıl süreyle bütün vergilerden bağışıklık ve bu süre sonunda vergilerin beşte dört oranına indirilmesi, bölgede okullar ve diğer ihtiyaçlar için devlet harcamalarının artırılması, son olaylarda suçlanan ya da hüküm giyen Ermenilerin affı ve el konulan mallarının geri verilmesi için Avrupa elçiliklerine bildiriler bırakıldı. Her biri millî birliği ve siyasî istiklaliyeti ihlal eden bu istekleri II. Abdülhamid reddetti. Bir gün süren bir işgaliden sonra bankayı ele geçiren teröristler yakalandılar, diğerleri de dağıtıldı. Gerilimi azaltmak ve bu tür çatışmaları önlemek için, padişah bir süre sonra genel af ilan etti. Söz konusu olan

---

45 İngiliz gazeteleri, İstanbul olaylarında karışıklık esnasında topluluğun polis ve jandarma tarafından dağıtılmasının İngiltere'de iyi karşılanmadığını, bu halin Ermeni meselelerine eğilen büyük devletlerin işlerini zorlaştırdığını ifade ediyorlardı. BOA. HR. SYS, kr. 286, dosya nr. 9, iç nr.83, evrak nr. 822.

46 H. Nâzım Paşa, *a. g. e.* , C. II, s. 318, 372.

47 Osmanlı Bankası'na yapılan saldırının ayrıntıları için bkz. Uras, *a. g. e.* , s. 506-519.

48 II. Abdülhamid'e yapılan bu suikast girişiminin teferruatı için bkz. Uras, *a. g. e.* , s. 524-531.

vilayetlerde Hıristiyanlar azınlıkta olmalarına rağmen buralara Hıristiyan idareciler tayin etmeye başladı.

Tam bu sırada Lord Salisbury, yeni Çar II. Nikola'nın (1894-1917) desteğini alarak İngiliz donanmasını İstanbul'a gönderip, padişahı Ermeni isteklerini kabule zorlamaya çalıştı.[49] Rusya, bu hareketin bölgedeki İngiliz nüfuzunu artıracağından korkarak, padişahı sıkıştırmak için tek taraflı müdahaleye karşı çıkan Fransa'ya katıldı. Salisbury'nin çabaları sonuç vermedi; yabancı desteği olmayınca da Ermeni komitecileri dağılıp kendi aralarında kavgaya başladılar.

Kışkırtıcı hareketler kısa sürede unutulunca, Osmanlı Devleti'nin bünyesindeki Ermeniler, yine yüksek memurluklara atandılar, Ermeni tüccarları ve çiftçileri çalışmalarını yeniden sürdürdüler. Ancak bu olayların sonuçları da ağır oldu. Yüzyıllardır süregelen uyum sona ermişti. Zengin tüccarlar, ihtilalci dernek üyeleri ve aydınlar, Ermeni halk yığınlarının kendi hareketlerine katılmadıklarını, hatta kendilerini desteklemediklerini görünce, Osmanlı Devleti'ni terkedip İran'a, Mısır'a, Avrupa'ya ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne göçtüler. Ermeni meselesi, 27 Mayıs 1909'daki Adana olayı[50] hariç tutulursa, Birinci Dünya Savaşı'nda yeniden ısıtılıncaya kadar ortadan kalkmış görünüyordu.

---

[49] 1896 ortalarına doğru II. Abdülhamid, Ermeni isyanlarına son verdirmek gayesiyle Ermeni komiteleriyle bir müzakereye girişmek teşebbüsünde bulundu. Bunun için de bir taraftan Ermeni isyanlarının yuvası olan Patrikhaneyi elde etmeyi ve diğer taraftan da komitelerle temasta bulunmayı uygun gördü. Dışişleri Müsteşarı Artin Dadyan Paşa, dış ülkelerdeki isyan teşkilatlarıyla ilişki kurmakla görevlendirildi. Taşnaksutyun Komitesine, hükümetce ıslahatın uygulanacağını bildirilerek, buna karşılık kendilerinin de Türkiye'deki isyan hareketlerini durdurmaları teklif edildi. Sonuçta Taşnaksutyun heyeti Padişaha dört istekte bulundular. Bunlar, Türkiye'den çıkmış olan bütün Ermenilerin vatanlarına dönmelerine müsaade edilmesi, Ermenilerin isyanlarda ve göçler sırasında Türkler ve Kürtler tarafından ellerinden alınmış bütün mallarının geri verilmesi, siyasî suçlarla hapiste bulunan bütün Ermenilerin serbest bırakılması, Ahlat ve Bitlis olaylarını çıkaranların, kanunun bütün şiddetiyle cezalandırılması ve zarar gören köylülerin tazminatlarının ödenmesi idi. Taşnaklar bu isteklerini ileri sürmelerine mukabil, görüşmeler yine kendileri tarafından kesilmiştir. Türkiye Ermenilerinin kaderi birtakım Rusya Ermenilerinin elinde kalmıştı. Bunlar, bütün Türkiye Ermeniliğini, yine içerdeki taraftarlarından kuvvet alarak, istedikleri yöne götürüyorlardı. Uras, *a. g. e.*, s. 537-539.

[50] 1895-1896 yıllarında yabancı müdahelesini sağlayamayan Ermeniler, Adana olaylarını çıkararak müdaheleyi gerçekleştirmek istemişlerdir. Bu maksatla Adana ve çevre köylerinde yoğun bir silahlanma yarışına girmişler ve yer yer çıkan iç isyanlardan da faydalanmak isteyerek ayaklanmışlardır. Adana olaylarının ayrıntısı için bkz. Uras, *a. g. e.*, s. 550-568.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra, Ermeni komitelerinin düşmanla işbirliği yaptığını ve Anadolu'da birbiri ardından isyanlar çıktığını haber alınca, hadiselerin yatışacağı zannıyla kesin bir tedbir alma yoluna gitmemiştir. Ancak Ermeni mezâlimi artınca, Dahiliye Nâzırı Talat Paşa, Erzurum Mebusu Vartkes Efendi'ye Ermenilerin düşmanla işbirliği yapmaya devam etmeleri halinde çok şiddetli tedbirler alınacağı ihtarında bulunmuştur. Ermeniler Talat Paşa'nın bu ihtarına kulak asmayarak işbirliğini devam ettirmişler ve hatta bu kitapta da görüleceği üzere, mezâlimlerini daha ziyade artırmışlardır.

INTRODUCTION

A- A BRIEF OUTLINE OF ARMENIAN HISTORY

The Armenian race and the geography of their territory are subject to discussions. From the very beginning of their history, Armenians have always been subject to the rule of other states and served these states.

Having been ruled by Meds, Persians, Seleucids and Romans for centuries in the history, Armenians lost their protectors against Sassanids when the Roman Empire was divided; by 386, a part of their territories was left to the Roman Empire, while the other part, including Erivan, was annexed by Sassanids.

Afterwards, the Church began to exert a great influence over Armenians. When the rule of Arsaklı dynasty was abolished by the pressure of the feodality and the religous elite in 429, Armenians who had been governed by the Sassanid governors, were totally submitted to Iranian rule in a short period.

In the meantime Armenians were the cause of several wars between Iran and Byzantium and were frequently subject to religious pressures. As a result of the victories of Kadisiye (636) and Nihavend (640), the İslâmic armies drove out the Iranians and settled in the Armenian territories. Unable to stop the Muslim tide, Armenians made an agreement with the Arabs. In this period, Armenians were governed by general governors. During the Abbasid period, Armenians stirred up several rebellions.

B- TURCO - ARMENIAN RELATIONS

The innate national characteristic of Turks, namely tolerant and just treatment of other nations who were living within their states regardless of their religon or sect, permitted to the minorities to live freely. Armenians were

the first Christians to understand this tolerance in the philosophy of the Turks, who pursued the goal of "global sovereignty". The Armenians, then a small princedom living in Caucausus, were governed by Orthodox Byzantium who was forcing the other nations under their rule to accept its own religion. They also employed great pressure on Gregorian Armenians to accept Orthodoxy.[1] Bored under Byzantine pressure, Armenians prefered the rule of Muslim Seljuk Turks as soon as they discovered this tolerance.[2] Turco-Armenian relations that started with the wars of Cağrı Beg, became more constant with the later periodical conquests. The victory of the Great Seljuk Sultan Alparslan in 1071 against Byzantium was a turning point in the turkification of Anatolia and therefore, Armenians were deeply affected by these conquestial movements.

Armenians had never been subject to opression or pressure under the rules of Great Seljuk State, Anatolian Seljuk State or other Anatolian principalities such as Mengucogulları, Saltukogulları, Danismends and Artukogulları. During these periods Armenians lived in peace under the protection of customary law, a founding feature of Muslim Turkish state.

Improving its political and military power in a short period, Ottoman principality became a strong world power and annexed all Eastern Anatolia in a peaceful way during the years 1515 and 1517. Thereby Ottomans gained the absolute control of the Silk Road from Tebriz to Halep and from Tebriz to Bursa. Despite this victory, the struggle between Ottomans and Safevids lasted until the signing of Kasr-ı Şirin Agreement in 1639 during the reign of Murat IV.

Although several wars with Iran occured in between 1723-1727 and 1743-1746, the border laid by the Kasr-ı Şirin[3] remained unchanged. During

---

[1] *Urfalı Mateos Vekayinamesi*, (tr. into Turkish by H.D. Andreasyan), Ankara 1962, pp. 73, 80-82, 98, 99, 111, 113.

[2] Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Istanbul 1979, Vol. I, pp. 294-304, C. II, pp. 471-474; *Urfalı Mateos*, pp. 171-172.

[3] After one hundred fifty years of war, Ottomans and Iranians signed the Kasr-i Sirin Agreement on 17 May 1639. According to this agreement some regions of Revan and Caucasus which had been in the possession of Safavids, were left to Iran and in turn, Iran promised to cease the raids and missionary movements on the Ottoman territories. Current Turkish-Iran border is based on this agreement to a large degree. See; Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, T.T.K., Ankara 1983, pp. 54 - 56; Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı Imparatorluğu ve Modern Türkiye*, (tr. by Mehmet Harmancı), Istanbul 1983, Vol. I, p. 275.

this period Crimean Khanate was legally binded to Ottoman Empire and the Blacksea bank and Georgia were ruled by the Ottomans.

Although, several Turkish-Iranian wars occured on the territories where Armenians inhabited, neither Ottoman, nor Iranian historical documents mention Armenian names living in this region at that time.[4]

a- The Situation of the Armenians Living under the Ottoman State

Sultan Mehmed the Conqueror, brought Hovakim, the Armenian ecclesiastical leader, from Bursa to Istanbul and established an Armenian Patriarchate near the Greek Patriarchate with his personal initiative (1461).[5]

Beforehand, just after the conquest of Istanbul he had appointed Gennadius II. as the Orthodox Patriarch and by the establishment of the Armenian Patriarchate the numbers of patriarchates located in Istanbul arouse to two. The Patriarchate was the only authority over its own community[6] in the fields of individual and family law, as well as the religious affairs and had also the right to imprison or send them to exile, providing that it took the approval of the government.[7] The patriarch was appointed by the sultan and responsible only to the government.

The members of all sects who believed that Christ had one nature tied themselves to the Orthodox Patriarchate, whereas those who believed He had two natures followed the Gregorian Armenian Patriarchate.

Although he was superior in terms of the religous hierarchy, the Catholicos of Akdamar did not enjoy such legal authority that was comparable to the authority of Patriarch of Istanbul.

---

4 Shaw, *op. cit.*, p.275, Gürün, *op. cit.*, p. 55.

5 Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Istanbul 1987, p. 149.

6 Armenians who moved to Istanbul following the Patriarch Hovakim settled around Yenikapı, Samatya, Narlıkapı, Edirnekapı, Balat Kapısı. Following the conquest of Kefe in 1475, a considerable number of Armenians were brought to Istanbul and settled in Edirnekapı, Salma Tomruk. In 1479, Mehmed the Conqueror brought the Armenians from Karaman to Istanbul and located them in Samatya region. Until 19th century, the patriarch assumed the title of *Patriarch of Six Society* in the documents of Istanbul Patriarchate. Uras, *op. cit.*, p. 149.

7 The title of Patriarch Hovakim was "The Patriarch of all Turkish Armenians", Uras, *op. cit.*, p. 149.

Catholicos of Etchmiadzin, who remained under Iranian rule, was not able to employ any influence over the Armenian people living in the Ottoman State.[8]

Following the establishment of the patriarchate and the settlement of a large number of Armenians, Istanbul became their national and religious center and by the early nineteenth century, it had hosted the largest Armenian society over the world with approximately 150 000 Armenian population.[9] On the other hand, Armenians kept on their cultural activities in their own language. They were quite contented with their freedom of press under the Ottoman State.[10]

Until Tanzimat Edict there was no notable change in the legal situtation of the Armenians and they lived in peace, just like the other communities within the Ottoman State. The first negative effect of the Tanzimat Edict on the Ottoman administrative system was observed in Lebanon.

The inhabitants of Lebanon composed of little Christian or Muslim sects such as Druses, Nusairi or Ismaili; and Christian communities such as Catholic Marunis, Greek Melkits and Greek Catholics.[11] The most influential societies were Druses and Marunis. Before the Egypt Crisis, Lebanon had been used to send 2650 *kese* to Treasury as annual tax, whereas Ibrahim Pasha of Egypt increased this amount to 6550 *kese* during the occupation. After the Crisis, the governor who was appointed to Lebanon decreased the amount to 3500 *kese*. The inhabitants demanded the amount to be decreased to its previous level, but this was not possible as the Treasury was almost empty. As a result the Muslim Druses revolted. On the other hand, when Governor Mehmed Selim Pasha abolished the *mukataa* the farming out system* and brought a new system in which the tax is collected in usual ways in accordance with the Tanzimat Edict, the Christian tax farmers rebelled, as they believed that their influence and authority would diminish.[12] So, in 1840 both Druses and

---

[8] Gürün, *op. cit.*, p. 55.

[9] Gürün, *op. cit.*, p. 56.

[10] Uras, *op. cit.*, p. 150, Bernard Lewis, *Modern TÜrkiye'nin Doğuşu*, (tr. by Metin Kıratlı), Ankara 1970, p. 51.

[11] Shaw, *op. cit.*, Vol. II, pp. 172-173.

* Public revenue farmed out for a term of years for a fixed sum. (T.N.)

[12] Gürün, *op. cit.*, p. 59.

Marunis revolted and as a result, these two societies also began to fighting with each other.

This stiuation in Lebanon has prepared the ground for the intervention of France that was regarded as the protector of Catholics, and Britain, who did not want to leave France alone. The incidents of 1840s are therefore notable, as it caused the first foreign intervention that required reforms for religous minorities.[13]

The second intervention came during 1860-1861, and as Britain supported Muslim Druses, whereas France supported Catholic Marunis, the conflict between the parties intensified. For the governors of Damascus and Lebanon were not able control the situation, the rebellion spread to Damascus and the question was elevated to international level. As a result, the Minister of Foreign Affairs Fuad Pasha had to take the control and employed administrative regulations, that was regarded by Armenians as the first step of achieving their goals.[14] In order to explain what kind of an administrative style Armenians found eligible for their interest, one must summarize the overall administrative structure. The governor (*mutassarıf*) of the *sanjak,* which would be autonomous in administration, was to be appointed among Christians and assigned the rank of vezir and his term would be of three years. The *sancak* would be divided into six districts. *Mutasarrıf* would govern Mount Lebanon freely, after consulting with a council which would be consisted of 6 Muslim and 6 Christian members. A number of volunteer and paid soldiers, whose number was not exceeding 3000, would be collected from Mount Lebanon and put under the order of the *mutasarrıf*; and no Ottoman soldier would be able to enter the *sancak* without his permission. The tax was also to be collected by the *mutasarrıf,* who would annually send 3500 *kese* to Istanbul. The Lebanon problem, which at first glance is seen irrevalent to Armenian question, has been a source of inspiration for Armenians.

Another development which directly affected the Armenians living in the Ottoman State was the *Teşkilat-ı Vilayat Reformu,** that was put into effect on 7 November 1864. Accordingly, provinces, sub-provinces and districts would

---

[13] Gürün, *op. cit.*, p. 60.

[14] M. Tayyip Gökbilgin, "1840'tan 1861'e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten*, Vol. X, 1946, pp. 641-703; Shaw, *op. cit.*, Vol. II, pp. 172-173.

* Provinces´ Reorganization law. (T.N.)

have a council, whose members were appointed by election and these councils would become consultative bodies of administrators. The members would be elected according to their religions and sects and according to a certain rate. On the other hand, the judges of the courts would be appointed among Christians and Muslims in accordance with their corresponding population rate in the districts. Once a year, the representatives of the districts would gather and form the general council.[15]

Tanzimat brought another novelty that directly concerned the Armenians; the division of *Meclis-i Vala* into *Şura-yı Devlet* (Council of State) and *Divan-ı Ahkam-ı Adliye* (Civil Court). *Şura-yı Devlet*, would function as an head office, and just like a legislative council would legislate, allocate the budget and fulfil high administrative functions. Important steps were taken in democratization by providing a contact between the provincial councils and *Şura-yı Devlet* and presenting the former's decision to the approval of the later by representatives who came from each province. Thereby, Armenians gained a voice in legislation in accordance with their population rate.

Another body of *Meclis-i Vala* was *Divan-ı Ahkam-ı Adliye*, that consisted of a Court of Appeal and a Court of Cassation and whose members were appointed for life. Issues pertaining to civil law were left to canon courts under the jurisdiction of Sheikhulislam, whereas criminal and commercial cases were left to secular courts; civil cases of Christians were heard by their own religous leaders. Armenians were directly effected by these reforms, which were in line with the overall treatment that the Ottoman State provided for its non-muslim subjects since its establishment and in some respects extended their rights..

The customary and canonical law, that was carefully observed by the Ottoman State since its establishment, did not permit to exert any pressure (direct or indirect) on non-muslim subjects. Islamic law had a separate volume for non-muslim subjects, where it fixed their rights and duties.[16] As a matter of fact, from the earliest Turkish State to the Ottoman State one cannot find out any policy according to which the minorities had been oppressed. But there are a lot of examples proving the contrary. The Codes of Mehmed the Conqueror, Suleyman the Magnificent and Murad III. involved clear

---

[15] Shaw, *op. cit.*, Vol. II, pp. 123-125.

[16] Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk-Islam Hukuk Tarihi*, Timaş Yayınları, Istanbul 1990, Vol. II, pp. 186, 339, 342.

articles about non-muslim subjects.[17] So, did the *Gülhane Hatt-ı Hümayunu* (Imperial Edict) and *Islahat Fermanı* (Royal Decree of Reforms). It is a widely accepted fact that the State kept its promises given by the *Tanzimat* and *Islahat Fermanı,* according to which all subjects would be held equal in the law regardless of their religion or sect, and none of them would be discriminated and permitted to interfere the others.

When several members of the community changed their religion, either for personal belief or for interest, some clashes erupted between the Armenians. It is possible to bring evidences that the State behaved completely impartially during these disputes and made efforts to help their rapid settlement.[18]

The rights that were given to the minorities by Mehmed the Conqueror for the election and appointment of the clergy were not abandoned after the Tanzimat, but carefully observed by the State. In the letters of priveleges[19] given to the patriarches, it was stated that the priveleges and immunities given

---

[17] For more information on the subject, see. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Vol. I-VIII, Fey Vakfı, Istanbul 1990-1994.

[18] In a document dated 24 February 1847: "British Consulate General Expresses Gratitude to Ottoman Government for its measures taken to prevent the disturbance of the Armenians who converted to Protestantism by his brethrens from other sects." BOA. HR. SYS. internal no.3. Another letter on the same subject, dated 12 September 1856, was sent to Governor of Tarsus by the Ministry of Foreign Relations: "In a letter that was received on 3 September 1856 from the Armenian Partriarchate it is stated that in the district of Arapkir the Protestants have incited the Armenians to accept their sect, and prevention of these events is required; since such religous pressures are against the principles adopted by the Ottoman State; and such disputes would provoke hatred between the communities; the prevention of such events by giving necessary notice to the leaders of Protestant community in your district". BOA. HR. MKT, kr. 20

[19] The letter of privileges, dated 10 March 1849, that was sent to Armenian Patriarchate by Headclerk of the Palace serves as a good example. The document mentions"the duties and powers as well as the freedom of ceremony of the Patriarchate; the letter of priveleges given to Bishop Agop, the delegate of Merzifon, who was elected in accordance with the rules in the place of the Armenian Patriarch Mathias who had resigned because of old age." BOA, Y.E.E, kr.36, ks. 18, z. 93, document no. 553/364. Another firman related to the subject was written to Armenian Patriarch Bishop Agop by the Headclerk of the Palace and stated that"the administrative power and religious priveleges, that were given to the Armenian nation by the predecessors in order to prevent all kind of maltreatments and to maintain the freedom of religion bestowed to all subjects, were to be observed." BOA. Y.E.E, kr. 33, ks. 18, z. 93, document no. 553/1.

to the Church and Patriarch by the predecessors[20] were observed; these are evidences that the Ottoman State gave importance to the freedom of religion and justice, even during the period of its decline. Besides, the State's caution in keeping a non-pressure policy over converted subjects is remarkable.[21]

C- THE BEGINNING AND THE DEVELOPMENT OF RUSSIAN-ARMENIAN RELATIONS

The Russian-Armenian relations began in the middle of the seventeenth century. Understanding that Russia would strengthen and extend its boundaries, Armenians presented Czar Alex a golden ornamented throne in order to gain his friendship. When Peter I. succeeded to the throne, the Armenians who wanted to get rid of the Iranian rule and establish their own state, accelerated their activities to influence Peter in order to benefit from his military power.[22] Peter I. also thought to benefit from Armenians in Eastern trade and after these contacts he invited Armenians to settle on the Russian territory and announced that he was ready to give all kind of privileges and guarranties, both religious and wordly.[23] During the reigns of Peter the Great and Katerina, hundred thousands of artisans emigrated to Armenian Russia.

The relationship between Armenians and Russia improved in a short period and during the first quarter of the eighteenth century it turned out into a kind of alliance. When Peter I. advanced to Caucasus, the Russian

---

[20] The document, dated 3 January 1898, which was dispatched to the Governor of Sivas by the Ministry of Foreign Affairs serves as a good example for above-mentioned argument: In the district of Tokat, some people wanted to levy tax on the grapes that were the product of the vineyards of two Armenian monastaries and that were brought home by the delegates in order to eat. The Armenian Patriarch and the Council of the community informed the situation with a petition. This action was found inappropriate and it was stipulated that no custom tax or *tithe* should be levied on the properties of the churches or the delegates and bishops. It was asked (by the petition) that no tax should be levied on the grapes that the said delegate brought home only for his own needs. As the claim was found just, necessary measures were to be taken. BOA. HR. MKT, kr. 35.

[21] For details see, BOA. HR. MKT., kr. 2, internal no. 2; BOA. HR. MKT, kr. 4, internal no. 1; BOA. HR. MKT, kr.23; BOA. HR. MKT, kr. 25; BOA. HR. MKT, kr. 33; BOA. HR. MKT, kr. 39; internal no. 97.

[22] Husameddin Yıldırım, *Turk-Rus-Ermeni Munasebetleri*, Ankara 1990, p. 30.

[23] Kemal Beydilli, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler*, T.T.K. Belgeler, sayı: XVII 1988, p. 368.

Government signed agreements of friendship and trade with Christian Georgian and Armenian princedoms. According to these agreements, Russia agreed to trade with Georgian and Armenian communities and to educate the children of the elite of these two communities.[24]

During the reign of Peter I., Armenians made efforts within the Russian Government in order to establish an independent Armenia. Peter always fostered their hopes, expressed interest in Eastern, Caucasus and Armenian issues, but in fact he was not interested in Armenian independence or in the establishment of an Armenian State. On the contrary, he strived to occupy Armenia in order to remove all obstacles from the Eastern road of Russia. Not only Peter, but also the other Catholic governors wanted to use Armenians as a means to achieving their own goals.

During the Turkish-Russian war of 1768-1774, Katerina II. encouraged Armenians to establish an "Ararat Kingdom" under Russian protection. As a matter of fact, Katerina II. did not neglect Armenian factor during her wars with Ottomans and incited them against Turks and Muslims. Encoureged by the support an Armenian Bishop Osep Argotyan designed the project of the "Ararat Kingdom" and submitted it to Petersburg; this project was approved by the Government of the Czarina[25] , but never realised.

a- Annexation of the Caucasus by Russia

Russia binded Georgia to herself in 1783 by the procedure of the protectorate, and planned to establish a dependent state in the Caucasus. Therefore, it accelerated its activities over the Armenians who remained unaffected by Etchmiadzin and Catholic influence in the Iranian territory, as well as the Georgians. The agreements made with Georgian and Armenian communities were renewed and accordingly, Russia promised these Christian princedoms to protect them against Iran and Ottoman State. In 1801, Czar Alexander I. sent his soldiers to Tiflis; Khanates of Baku, Nahcıvan and Erivan were occupied. So, Russian domination over the Armenians began and, understanding that Armenians may be useful for their expansion goals Russia began to look at them in this way.[26]

---

[24] Mehmet Saray, *Atatürk'ün Sovyet Politikası*, Istanbul 1985, p. 37.

[25] Yusuf Akçura, *Osmanlı Imparatorluğunun Dağılma Devri*, Ankara 1985, p. 21.

[26] Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1970, p. 50.

The Ottoman-Russian war continued between the years of 1806 and 1812 and ended with the Bucharest Agreement. An article of Bucharest Agreement stipulated the "forgiving of the subjects who were antagonistic against the (Ottoman) State during the war". This article pointed at the Armenians, who had cooperated with Russians during the war, as well as the Orthodox people of Balkans; with this article Russia wanted to assert its status as the protector of Christian subjects".[27]

b- Russian Control over the Armenians

In 1826, upon the news of death of Alexander I., the Prince of Iran Abbas Mırza breached the Gulistan Agreement of 1813 and began to fight against Russia. Armenians helped Russia, that was caught in a difficult situation. The leader of Armenians, Catholicos Nerses Asdarakes ordered Armenians to fight with Russians, established volunteer troops and gathered forces in many places. With the volunteer cooperation and contribution of Armenians, Russia recovered in a short period, and won the war. Revan was submitted to Russia by Armenians. In accordance with the Turkmencay Agreement of 18 February 1828, Iran was to leave the Khanates of Erivan and Nahcıvan to Russia, in addition to the territories it lost in 1813.

Thus, the Armenians of Southern Caucasus, who had been ruled by Iran, came under the Russian rule and Catholicos of Etchmiadzin became located within the Russian boundaries.[28]

Czar Nikolas I. declared that the territories gained by Turkmencay Agreement were "Armenian Provinces".[29] Afterwards, within a very short period of 3,5 months 8000 families emigrated to Azeirbeijan of Russia. This population was settled on the border, so that they would vitalize the trade, play a positive role in terms of military strategy and formed a *cordon sanitaire.*

During the Turkish-Russian war that broke out in 1828, Russians attacked Eastern Anatolia and captured Kars with the help of the Armenian people of

---

[27] Kurat, *op.cit.*, p. 51.

[28] Gürün, *op. cit.*, p. 57.

[29] Uras, *op. cit.*, p. 757.

the region and advanced to Erzurum.[30] Russian forces took some important fortresses such as Kars, Ahıska, Beyazid and Erzurum; in this achievement the Armenians played an important role by giving information on the location and movement of the Turkish troops. The war ended with the Adrinople Agreement of September 14th, 1829 and the Ottoman State restored some of its territories. However, Russia gained several strategic places in the Caucasus and the islands in the mouth of the Danube. Thus, Russia further progressed southwards from the east and west of the Blacksea. With this agreement Ottoman State lost contact with the Caucasus which was entirely surrended to Russia.

Affected by the provocations, Armenians made demonstrations in favour of the Russians during their progression towards Erzurum, and after the peace approximately 100 000 of them immigrated to Erivan, Ahıkelek and Ahıska of Russia from Erzurum and Eleskirt.[31]

Armenians hoped that the Czar would declare the Khanates of Erivan and Nahcıvan as Armenian land and when the people of the region accepted Russian identity this land would become independent. Thus, the Czar would adopt the title of "King of Armenia", just as he adopted the title "King of Poland". But these hopes did not last. Russian interference was placed in a systematic and strong way. Taking over their ecclesiastical centre Etchmiadzin, Russians limited the authority of Armenian Catholicos and took the control of their legal system in religious and cultural issues. In 1836, during the reign of Catholicos Ohannes a code was put into effect, under the title of Pologenia. In accordance with this Code, Russia recognized the Catholicos of Etchmiadzin as the Catholicos of all Armenians and accepted his election by the Church of Etchmiadzin, where other Armenian people would send representatives. But this election was to be approved by the Czar. So, Russia began to interfere in the religous life of Armenians, too.[32]

---

[30] Shaw, *op. cit.*, Vol II, p. 60.

[31] Gürün, *op. cit.*, p. 57.

[32] Uras, *op. cit.*, p. 172.

c- Russian Position about Armenian Question after the Treaty of Berlin

During the Russian-Ottoman war of 1877-78, Russian troops got in touch with the Armenians of Eastern Anatolia, that they partially occupied. The Russian army included many soldiers and officers of Armenian origin. The commander of a large part of Russian forces, General Loris Melikof, was also of Armenian origin. During the occupation, Russia began to provoke the Armenians in the region to revolt against Ottoman State to achieve its own goals over the Eastern Anatolia. During this period, the Ottoman Armenians and the Armenians in the Russian forces jointly organized actions against the Turks of the region. For this reason, many Armenians had to leave Anatolia with the Russian forces after the war.

Having cooperated with the Russian troops in the Eastern front, Armenian Patriarchate Nerses also visited the Grand Duke Nicholas in his headquarter at San Stefano and asked him to put several articles in favour of Armenians in the forthcoming agreement. In fact, Russians had the same goal in mind. Thus, an article about Armenians was included in the Treaty of San Stefano. So, the Armenian Question emerged officially, on 3 March 1878, because of Russian provocation of the Armenians against the Ottoman State and insistance on including a relevant article in the agreement.[33]

This development did not only strengthen the Russian influence over Eastern Anatolia, but also constituted a step towards the fulfillment of Russian plans which aimed to reach on the one hand to Persian Gulf across Tigris and Euphrates, and on the other hand to Mediterranean over İskenderun (Formerly Alexandretta). Russia aimed at balkanizing Eastern Anatolia and if it could fulfill these goals, it would have enjoyed a great influence over the Ottoman State.

This situation worried Britain, who thought that her interests were in danger. Thus, in order to prevent the escalation of the danger, British Government forced Ottoman State to promise the reforms in Eastern Anatolia and to permit her settlement in Cyprus. On the other hand, she became an intervening party to the Armenian Question at the Congress of Berlin. By the Article 61 of the Treaty of Berlin, the big powers persuaded the Ottoman State to introduce reforms in the provinces inhabited by the Armenians and

---

[33] BOA. HR. SYS, kr. 185, file no. 67, internal no. 80/4; BOA. Y. E. E, kr. 86, ks. 31, z. 126, document no. 1903.

undertook the control of these reforms. Thereby, Armenian Question was elevated to international level, where not only Russia, but also the other states had a say.

After the conclusion of the Treaty of Berlin, Russia continued to provoke the Ottoman Armenians, but did not want their independence, considering that this might soon encourage their own Armenian population to make similar demands.

The situation of the Caucasus Armenians, whose national aspirations were fostered by the policy of Czar Alexander II., began to change after 1881. At that date, Alexander II. was killed and his son Alexander III succeeded him. This development caused important changes in domestic and foreign policies of Russia. From this date onwards, Russia adopted a negative attitude towards all kinds of independence movements outside of its borders. Inside its borders, it pursued a policy of Russification and employed great pressure on the Caucasus Armenians by crashing their national feelings, taking the control of their churches, and closing their schools.[34]

Alexander III. put an end to the traditional Russian policy of protecting the Eastern Christians. In order to expel Britain from the Near East and to provide their own security, he thought that it was necessary to agree with the Turks. One of the conditions to such an agreement was turning away from the Armenians and resisting provocations against Turks.

Disturbed by domestic developments, Russia adopted a new policy which foresaw no chance of recovery to its own Armenians, but stipulated the provocation of the Ottoman Armenians.[35] So, Russians planned that the Ottoman State, already overwhelmed with problems, would weaken and the autonomous administration, which aimed at by Armenians, would be established only under the protection of Russia, not that of Britain.

In addition to these developments, during this period Russia began to get involved in the Far Eastern affairs instead of the Near Eastern ones. The eastern and middle part of Asia was full of wealth. It was easier to strengthen in the Far East than it was in the Near East. It was possible to obtain some parts of the countries, such as China which lacked notable military force.

---

[34] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Ankara 1991, Vol. I, p. 67.

[35] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Vol. VIII, Ankara 1962, p. 133.

Britain found this new Russian policy more dangerous for herself than the previous one, and encouraged Russia to turn to its old goals which aimed at capturing the Straits. As a matter of fact, Russia might threaten her interests in India and China, and Britain was reluctant to fight against Russia under bad conditions and without any allies.

The new Russian policy gave a brief respite to Ottoman State. Interested in the Far Eastern affairs, Russia was against the emergence of any problem in the Near East that would occuppy her.

During 1894-1895 Britain attempted to pull Russia into the Near Eastern affairs in order to take it away from the Far East[36] and especially, tried to take Russia and France in her side about the reforms that would be introduced in Eastern Anatolia. The Reform Bill, which was jointly prepared by these three states was rejected by the Ottoman State. The aim of Russia in signing this Bill, was not to be seen in the Russian and European public opinion at the behind of Britain .

Russia clearly expressed Britain its attitude about Armenian reforms. When Russian Minister of Foreign Affairs Lobanoff told British Ambassador in Petersburg that "they never thought of the reform bill as an ultimatum and they would not approve the use of a menacing language against the counter offers of Ottoman Government", he was implying that Russia would not accept the use of force in order to establish a region which would serve as the nucleus of an independent Armenia in Asia Minor, the ultimate aim of the Armenian committees.[37]

Russia understood that the policy it had carried until then, was to the benefit of Western countries, especially Britain, not to hers. So, it was not deceived by the plans which aimed to set an obstacle to her extention to the Middle East. The reality that Bulgaria turned away from Russia and came under the protection of Britain, although it was itself who gave support to its autonomy, alarmed Russia to act with caution.

This Russian policy lasted until its defeat in Japan, in 1905, and then it began to involve itself in the European affairs. Russia tried to develop its relations with Armenians again; it abolished the previous decisions, restored

---

[36] Bayur, *op.cit.*, pp. 71-73, 75-80.

[37] Bayur, *op.cit.*, p. 92.

the confiscated assets to the churches and reopened the schools in order to appease the Armenians and use them in the Near Eastern policy.

D- THE RELATIONS BETWEEN THE OTTOMAN STATE AND BRITAIN

The British interest in Ottoman Armenians began with Kucuk Kaynarca Agreement of 1774.

When the Russian-Ottoman war of 1787 broke out, William Pitt, the head of the British Government realised for the first time that Russia could become a threat against Britain, if she progressed in the South and became a strong Blacksea State. So, she found it necessary to support the Ottoman State against Russia. This policy, commenced by Pitt in 1783, continued unchanged for a century until Gladstone became Prime Minister. Pitt successfully set Austria apart from Russian alliance during Russian-Ottoman war of 1787-1792; after the French Revolution he also took Prussia on his side and exerted great pressure on Russia to end the war and to give Odessa back. He even dared to make war in order to achieve this. Although this was not materialised because of the disagreements within the government, Russia had to put an end to the war.

From this date until 1814, Britain was in competition with France. Despite her policy, because of this competition Britain had to support Russia during the Russo-French war of 1807 in order not to remain alone against France and she even brought its navy into Marmara. But when Russia and France made an agreement in Tilsit in 1807, the friendship between the Ottoman State and Britain began to flourish again. During the Congress of Vienna in 1812, Britain tried to take the Ottoman borders under the guarrantee of the Congress, although he was supported by the Chancelier of Australia Metternich, who began to worry about the emerging Russian threat, Czar Alexander rejected the offer.

During the Greek Revolt, Britain sided with the Greeks. However, this attitude of Prime Minister canning must not be regarded as an indicator of an alliance with Russia. It is believed that Canning thought that Greece would ultimately gain its independence, and if it became indebted for it to Britain instead of Russia, Britain would gain another friend in the Mediterranean.

Britain remained as a spectator during the Russo-Ottoman war of 1828-1830 that started during the Revolt, but when Russia took the actual control of Walachia and Moldavia, both Britain and Austria were seriously

worried. Russian settlement in the Caucasus accelerated British suspicions, as it constituted a step on the way to India.

For this reason Britain refused to divide the Ottoman State, when Russian Czar Nikolas II. told British Ambassador: "We hold a number of sick men in our arms, I sincerely say that if this sick man is dead before the conclusion of the necessary arrangements, it would be a disaster." Britain also sided with the Ottoman State during the Crimean War. It is known that Russia offered Crete and Egypt to Britain, and wanted Walachia-Moldavia, Serbia and Bulgaria for itself.

Defeated in the Crimean War, Russia had to turn to the East, to Asia, and completing the occupation of Siberia by capturing Vladivostok it began to occupy Turkistan. Naturally, these Russian conquests in Asia, especially the occupation of Turkistan, posed a threat against British interests in India.

The 1870's were the years when Germany and Italy completed their national unitification in Europe and when Russia escalated its Pan-Slavism policy, that it had commenced after the occupation of Poland in 1863.

The Ottoman State fought alone in the Russo-Ottoman War of 1877-78 and at the end of the war signed the Treaty of San Stefano whose provisions were very heavy. Both Austria and Britain rejected the Treaty vigorously. When Bismark joined them, the Congress of Berlin was gathered and Treaty of Berlin was signed, whereby most Russian gains were taken back.[38]

The British policy has changed considerably after the Congress of Berlin. Gladstone, who was elected as the Prime Minister for the second time in 1880, changed the policy that was taught by Pitt and kept untouched for a century; he abolished the policy of protecting territorial integrity of the Ottoman State. In this political change, religious factors as well as Gladstone's conformism and antagonism against Islam played an important role.[39]

After the Congress of Berlin, Russia turned to the Far East again and commenced a friendship policy against Ottoman Empire, while she began to compete with Britain again in Asia. But this policy did not last, either. When Russia was defeated in Japan in 1905, she and Britain agreed on their respectieve areas of influence in Asia, in 1907. From this date on, Britain

---

[38] Karal, *op. cit.*, pp. 71-72.

[39] Karal, *op. cit.*, pp. 71-72; Shaw, *op. cit.*, pp. 238-239; Uras, *op. cit.*, p. 208.

began to make plans with France and Russia for the partition of the Ottoman State; these plans were realised during World War I.

E- THE EMERGENCE OF THE ARMENIAN QUESTION WITHIN THE OTTOMAN STATE

During the early nineteenth century, partially due to the provocations of Western missionary movements, a cultural revival arose among the Armenians, especially within the young Catholic and Protestant communities. They flourished their own cultural centers, revived the classical Armenian literature, published the Holy Book in their daily language instead of church language and created a new literature language comprehensible by the people. As a reaction Gregorians, who were in a democratisation process under the pressure of the government, also entered in a period of cultural awakening; secular education began in the *millet schools* by the demand of the people. Wealthy Armenians sent their children to France to be educated and they were deeply influenced by French culture. When they returned home, they did not only demand radical reforms, but also secularism and autonomy. During 1860's some of these Armenian nationalists joined the New Ottomans and made efforts in order to establish a representative government both in their own community and in the Ottoman community. A minority group claiming independence was opposed by Gregorians and wealthy officers and merchants, who had prospered under the Ottoman rule. Therefore those who claimed independence would have influenced only intellectuals.

The international crisis, that ended with the Congress of Berlin, changed the opinions of the Armenian people. The independence of Bulgaria and Serbia encouraged many Armenians to adopt the same goal. The Russian occupation of Eastern Anatolia in 1877 was realised under the leadership of Armenian officers and governors that were in the service of Czar who captured the Caucasus in the early century. They asked the help of their brethrens living in the Ottoman State against the Sultan. Although most Ottoman Armenians remained loyal to the Sultan, the activities of those who did not, created a sense of distrust. Patriarch Nerses' search for European support at Berlin and San Stefano for the autonomy of East Anatolian Armenians and Russians efforts to foster the Armenian nationalism in order to destroy the Ottoman State caused the escalation of the Armenian Question.

When European powers neglected the claims of Armenians for autonomy and even independence, Armenians recoursed to violence instead of persuasion. Revolutionary Armenian committees were established in major European cities and among rich Armenians of Istanbul, Trabzon, Erzurum, Van and Russia. They sent their newspapers and brochures to the Ottoman territory by foreign postal services. The most pro-violence societies dispatched weapons and arsenals from Batum to Rize. Armenians of Tebriz dispatched agents from Ottoman-Russia border in order to horrify the Muslim peasants. Unlike Serbs and Bulgarians, Armenians were not in majority in any region within the Ottoman State, therefore their claims remained too weak. In addition to this, Czar Alexander ceased to support revolutionary Armenians, as he understood that his recourse to radical doctrins in order to destroy Ottoman State might evoke rebellions among his own subjects.

Confronting with such difficulties, Armenian nationalists aggravated their violence and recoursed to terrorism even against their rich brethrens in order to get their support. Their goal was to provoke Muslim counter-action and thereby procure British and Russian intervention into Ottoman affairs. Another goal of the Armenian societies was to break the trust of Armenian bureaucrats in Sultan. Revolutionary Armenians established guerilla bands, assassinated Ottoman judges, mail carriers and tax collectors, attacked Muslim villages and massacrated all inhabitants. By threatening the Armenian peasants and merchants by death, the terrorists obtained their protection and food.

When Revolutionary Armenians found that they were not successful as much as they aimed within the Ottoman boundaries, they extended the area of revolutionary movements to the outside of the Ottoman borders. Two groups dominated the movement: the Hintchak (Bell) Society[40] that was founded by Armenian students in France and Switzerland in 1887 and Armenian Revolutionary Federation[41] (Dashnaks or Dashnaksutiun) which was established as a part of Czar's policy of uniting all Armenian nationalists in order to destroy radicalism within the Empire. Their programmes included

---

[40] For the activities of Hintchak Committee, see Huseyin Nazım Pasha, *Ermeni Olayları Tarihi*, Vol. I, II, the General Directorate of Prime Ministry State Archives, Headoffice of Ottoman Archives, Pub. No. 15, Ankara 1994; Uras, *op. cit.*, pp. 498 - 499, 502, 503, 507, 518, 543, 546, 553, 571, 572, 578, 579, 593, 603, 614, 669.

[41] For the activities of Dashnaks, see Uras, *op. cit.*, pp. 364-366, 368, 373, 378 - 382, 498, 507, 510, 512, 521-522, 524, 527, 532-544, 571-580, 585-588, 591, 593, 596-612, 614-615, 630, 638, 643, 644, 648, 672, 673, 674, 694, 695, 697-699, 732, 733, 738, 740, 749.

establishment of activity groups that would enter to the Ottoman territories, attacks to Armenians as well as to officers and provocations to massacres. Thereby, they planned, that foreign powers would intervene and so the nationalists would be able to establish an independent and socialist Armenian Republic.[42] And they planned to realise this in six provinces of Eastern Anatolia, where all Muslim people would be driven away or killed. Dashnaks did not resort to terror until 1895, although they founded several centers in Istanbul, Trabzon and Van. On the other hand, Hınchak was more successful within and outside of the Ottoman State and founded several centers in Erzurum, Harput, Izmit, Halep and Geneva. They also cooperated with other nationalist groups, who were active against Ottomans, especially in Macedonia, Crete and Albania.

They sent secessionist publishments to the Empire by foreign postal services, attacked public places with bombs, and killed officers at their tables and mail carriers on the roads. Despite of the governmental efforts spend to maintain the order, Hınchaks achieved their goals; agitations arouse. Abdulhamit II. founded a local Gendarme organization, Hamidiye, in order to support the army against the terrorist movements in the East and reestablish the peace.[43]

Armenian terrorism lasted three years (1890-1893): sometimes the Government had to act very severely in order to keep the peace. But Hınchaks did not meet any counter-action that will enable them to defend their case in Europe. Therefore they organized a large operation in Sasun, the southwest of Muş, where the highest Armenian population was living.[44] Here, the bandits had been disturbing the farmers. When the local governor attempted to collect the previous tax loans, Hınchaks persuaded the peasants to confront the tax collectors with weapons. Then the army intervened to maintain the security; while they were running to the hills rebellions burned the Muslim villages on their way.

---

[42] The goal of Dashnaksutiun was to gain political and economic independence for Armenia of Turkey by rebellion. BOA. Y.A. Hus, no. 239/31; BOA. HR. SYS, kr. 296, file no. 25, internal no. 62, document no. 170, BOA. Y.A. Hus, no. 273/3; BOA. Y.A. Hus, no. 240/60.

[43] H. Nazım Pasha, *op. cit.*, Vol. I, pp. 153, 172, 178, 209; Shaw, *op. cit.*, pp. 254-300.

[44] For wider information, see H. Nazım Pasha, *op. cit.*, Vol. I, pp. 3 - 5, 22, 59, 60, 152 - 155, 159, 207.

Upon these events, a network of revolutionary propaganda was operationalized, as it had been before, in order to develop the reaction of European public opinion. The realities and provocations were forgotten again; the Ottoman Government was accused of killing 20000 Armenian peasants and destroying 25 villages in the region. Although a joint commission, consisting of Ottomans and foreigners, exposed that the claim was exaggerated, European public opinion, that was carefully followed by the politicians, was ready to believe in all kind of bad claims about Muslims. Abdulhamid II. promised again to make reforms in the East, that he was already making, in order to appease Europe and to convince the politicians to something that they had already known; then European states abandoned the idea of intervention.

Disappointed by the reaction of the European states, Hınchaks planned to provoke a clash in Istanbul which will be done in public. On September 30th 1895, a demonstration was organized in order to protest against the report of the commission. They first marched to the embassies and then to the Sublime Porte. The masses of the capital city were agitated by this event. When Abdulhamit II. attempted to send police force in order to keep the peace, the foreign ambassadors claimed that these measures aimed at supressing the Armenians. Nothing was done until the clash spread to the quarters where Europeans were living; after this stage the ambassadors approved the imposition of martial law and intervention of soldiers (September 9th, 1895).[45] Such incidents took place in Trabzon and other towns and cities, too.[46] In Europe, the outcries were heard again claiming that Muslims had killed Christians and the government connived at that. But foreign powers did not intervene; British Cabinet was so divided that Britain was not able to act and Russia was against any action that would submit the control of Straits to Britain. Terrorists were dissapointed once again.

The winter of 1895-1896 passed in disorder troublesome as overall security was weakened; but nothing was done until the intervention of the army in the spring. The Armenian terrorists, who were still waiting for a foreign intervention, started their activities in Istanbul. On August 14th, 1896, a

---

[45] British newspapers stated that the dispersion of crowd by the police and gendarme during the conflict in Istanbul was not welcomed in Britain and this made the job of great powers, interested in Armenian problem, more difficult. BOA. HR. SYS, kr. 286, file no. 9, internal no 83, document no. 822.

[46] H. Nazım Pasha, *op. cit.*, Vol. II, pp. 318, 372.

group of Armenians occupied the Ottoman Bank in Beyoğlu. They planted bombs into the building and took some of the officials hostage. In order to draw the attention of Europe, they made preparations for a longer occupation. After short period, a second group entered to the Sublime Porte, wounded several officers and threatened the Grand Vezir with guns. Revolutionaries were running in the old streets of Istanbul, throwing bombs, and shooting haphazardly. Some innocent people were wounded and killed.[47] On July 21st, 1905, the car of the Sultan, who went to Yıldız Mosque for the Friday prayer, was bombed; more than twenty police were dead.[48] Communiques were left to the European embassies demanding the following: dispatch of a new investigation committee to the Eastern provinces, appointment of Christian governors and top officials to the region, appointment of Christian police, gendarme and soldiers to the region instead of Muslim ones, exoneration from all kind of taxes for five years and a 4/5 reduction in taxes at the end of this period, increase in the governmental expenditures in the region for schools and other needs, amnesty for the Armenians condemned or accused in the last events and restitution of their confiscated properties. Abdulhamid II. rejected these demands, since each of them was violating the national unity and political independence. The occupation lasted one day and at the end of this period the terrorists occupying the bank were captured and the others were dismissed. After a short period, Sultan declared amnesty in order to release the tension and prevent conflicts. Christian administrators were appointed to the said provinces, although they were in minority.

Meantime providing the support of Czar Nikolas II. (1894-1917), Lord Salisbury forced the Sultan to accept the Armenian demands by sending the British navy to Istanbul.[49] However, Russia joined France which was

---

[47] For the details about the attack upon the Ottoman Bank, see, Uras, *op.cit.*, pp.506-519.

[48] For the details about the assassination attempt against Abdulhamid II., see Uras, *op.cit.*, pp. 524-531.

[49] In the middle of the 1896, Abdulhamid II. attempted to negotiate with Armenian committees in order to give an end to Armenian rebellions. To achieve this he thought of gaining the Patriarchate, that was the source of Armenian rebellions, and to contact with the committees at the same time. The undersecretary of Ministery of Foreign Affairs, Artin Dadyan Pasha, was charged with the duty of providing contact with rebellious organizations in the foreign states. Dashnaksutiun Committe was announced that the state would make the reforms and was asked in turn to stop the rebellions in Turkey. As a result Dashnaksutiun delegation presented the Sultan four demands. These run as the following; all Armenians who had left Turkey were to be permitted to return home, all of

opposing any unilateral intervention to press the Sultan, since Russia was worrying that this development might increase the British influence in the region. Salisbury was not successful; without foreign support Armenian revolutionaries were divided among themselves and began to fight with each other.

When the provocative activities were forgotten, Ottoman Armenians were appointed to high offices, again. Armenian merchants and farmers turned to their jobs. But the outcome of the events were very heavy. The harmony that lasted for centuries came to an end. Rich merchants, members of revolutionary committees and intellectuals left the Ottoman State for Iran, Egypt, Europe and especially USA, when they found that Armenian masses did not join their movements and not even support them; expect for the events of Adana of 27 may 1909[50] the Armenian Question seemingly disappeared until it was warmed up again during the world war I.

After it entered the World War I., the Ottoman State received the news that the Armenian committees were cooperating with the enemy and stirring up perpetual rebellions, but it did not take severe measures, hoping that the events would be calmed down. But when Armenian cruelties increased, the Minister of Interior Talat Pasha warned the deputy of Erzurum Vartkes Efendi that severe measures would be taken if Armenians continued to cooperate with the enemy. But Armenians neglected this warning and continued to cooperate with the enemy; and even they increased their cruelties, as it is explained in this book.

---

the properties that had been taken from the Armenians by Turks and Kurds during the rebellions and migrations were to be returned, all Armenians who had been put into prison because of political offenses were to be released, and those who had stirred the events in Ahlat and Bitlis were to be severely punished in accordance with the laws and all suffered peasants were to be compensated. Although they offered these demands, the negotiations were cut by Dashnaks. The fortune of Armenians of Turkey was left to the hands of the Armenians of Russia. The later were driving the Armenian society of Turkey according to their own aspirations, by taking strength from their followers inside. Uras, *op.cit.*, pp. 537-539.

50 Armenians, who were not able to provide foreign intervention during 1895-1896 tried to achieve this by Adana events. To this end they started an armament race in Adana and its villages and rebelled in order to get benefit from the occasional domestic rebellions. For the details of the Adana events, see Uras, *op. cit.*, pp. 550-568.

II. BÖLÜM

BELGELERİN

ÖZET VE TRANSKRİPSİYONU

– 1 –

ERMENİLERİN REVAN'DA YİRMİ BEŞ KÖYÜ YAKARAK AHALİSİNİ KATLETTİKLERİ

Ermenilerce yakılan ve ahalisi katledilen Revan sancağı merkez kaymakamlığına bağlı yirmi beş köyün isimlerinin bildirildiğine, Nahcıvan ve diğer kazalara bağlı olup yakılan köyler hakkında da malumat alındığında bildirileceğine dair.

Concerning the burning of five villages in Revan and the assasination of their inhabitants by the Armenians.

A writing stating that the names of twenty five villages attached to the chief town of the sanjak of Revan burnt and their population massacred by the Armenians have been communicated and that informations about Nahcıvan and other sub-prefectures which were also burnt, will be forwarded upon receiving informations.

29 Z. 1323 (24. II. 1906)

Saltanat-ı Seniyyenin
Tiflis Başşehbenderliği
Aded: 1045-16

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Sâmîsine

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Revan sancağının yalnız merkez kâ'im-i makâmlığına tâbi' Ermeniler tarafından ihrâk bi'n-nâr ve ahâlîsinin kısm-ı a'zamı katli'âm edilen İslâm karyelerinin esâmîsi mu'ahharan Tiflis'e gelen şâyân-ı i'timâd bir zât tarafından beyân olunmağla ber vech-i zîr tahrîr olunur.

1- Hores, 2- Çehri, 3- Cennetli, 4- Tos, 5- Betlice, 6- Köyrali, 7- Sarımsenk, 8- Mangüs, 9- Gözecik, 10- Güllüce, 11- Tutiya, 12- Damagirmez, 13-Goh, 14- Kemal, 15- Kamerli, 16- Bozavant, 17- Toprakkala, 18- Masûmlu, 19- İpekli, 20- Uğrubeğli, 21- Çidemli, 22- Novibayezid (Yenibayezid), 23- Dokuzlu, 24- Tutuplu, 25- Hamamlı.

Revan sancağı dâhilindeki Nahcıvan vesâ'ir kâ'im-i makâmlıklara tâbi' ihrâk edilen İslâm karyeleri hakkında ma'lûmât ahzedildikce onların dahi arzına müsâra'at edileceği ma'rûzdur. Ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 14 Zi'l-hicce sene 1323 ve
Fî 26 Kânûn-ı Sânî sene 1321

Tiflis Başşehbenderi
bende
Mehmed Re'fet

Mektûbî-i Hâriciyye
Numara: 7451
Fî 11 Şubat sene [1]321

Huzûr-ı Sâmî-i Sadâret-penâhîye Tezkire-i Aliyye

Rusya'nın Revan sancağının yalnız merkez kâ'im-i makâmlığına tâbi' olup Ermeniler tarafından ihrâk ve ahâlîsinin kısm-ı a'zamı katli'âm edilen yirmi beş İslâm karyesinin esâmîsini ve mezkûr sancağın sâ'ir kâ'im-i makâmlıklarına tâbi' olan ve ihrâk edilen diğer İslâm karyeleri hakkında istihsâl edilecek ma'lûmâtın dahi bildirileceğini şâmil Tiflis Başşehbenderliği'nden ahzolunan 27 Kânûn-ı Sânî sene [1]321 târîhli ve 16 numaralı tahrîrâtın sûreti leffen takdîm kılınmağla emr ü fermân.

BOA. HR. MKT, nr. 2995/1

– 2 –

KARS VE ARDAHAN HAVALİSİNDE MÜSLÜMANLARA VE ESİRLERE YAPILAN SOYKIRIM

Kars ve Ardahan havalisinde soykırıma uğrayan Müslümanların sayısının 30.000'e vardığı, muhafazası Ermenilere verilen Osmanlı esirlerinin çok kötü muamele gördükleri ve tüfek dipçikleriyle öldürüldükleri; Osmanlı ordusu içinde bulunan

Ermeni ve Rumların kasden esir düşerek Ruslara bilgi sızdırdıkları, Kafkasya Ermenilerinin de önce Osmanlılara esir düştükleri ve sonra kaçarak öğrendiklerini Ruslara bildirdiklerine dair.

Massacre of prisoners and Muslim population in the nighborhood of Kars and Ardahan.

The number of Muslims committed to the guards of Armenians and massacred by them after being inflicted physical pains upon and struck by the butt of rifles reached 30.000; the Armenians serving in the Ottoman army were deserting and deliberately surrendering to Russians to disclose informations about the said army; Armenians from the Caucasus were first allowing to be taken prisoners by the Ottomans and afterwards evading and delivering to the Russians the intelligence they gathered.

19 R. 1333 (6. III. 1915)

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Umûr-ı Siyâsiyye Müdîriyet-i Umûmiyyesi
Mühimme Kalemi
Kayıt Numarası: 90
Fî 21 Şubat sene [1]330

Hulâsa: *Kafkasya'daki İslâmlara ve üserâya mezâlim*

Dâhiliye Nezâret-i Celîlesine

Kars ve Ardahan havâlîsinde hükûmetin tahrîkiyle bi'l-hâssa Ermeniler tarafından itlâf edilen Müslüman erkeklerin adedi otuz bine vardığı ve hânelerinin ihrâk edildiği ve karlı ve buzlu dağlara dökülen bî-çâre kadın ve çocukların hâli dil-hırâş bulunduğu ve muhâfazası Ermenilere verilen Osmanlı üserâsının bunlar tarafından envâ'-i sû-i mu'âmelâta ma'rûz kaldıkları ve tüfenk dipçiğiyle döğülerek itlâf edildikleri mevsûkân istihbâr kılındığı ve Ruslarla temâsda bulunan asâkir-i Osmaniyye miyânında Rum ve Ermenilerin bulunmasını Kafkasya'daki hayır-hâhlarımızın tenkîd etmekte oldukları ve rivâyet olunduğuna göre bunların bi'l-iltizâm esîr düşdüklerini ve Kafkasya Ermenilerinden bir kısmının da amden bize esîr düşerek ve sonra kaçarak

öğrendiklerini Ruslara söylediklerini binâ'en alâ-zâlik bu bâbda ihtiyât edilmesi Tahran Sefâreti'nden bildirilmişdir. Harbiye Nezâret-i Celîlesi'ne teblîğ-i keyfiyyet olundu.

Üserâmıza hüsn-i mu'âmele edilmesi esbâbının istihsâli zımnında İtalya Sefâreti nezdinde mükerreren teşebbüsât-ı kaviyye icrâ olunmuş ve aksi takdîrde Rus esirlerine karşı tedâbir-i şedîde ittihâz olunacağı bildirilmişdir, efendim.

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-1, nr. 2

– 3 –

ERMENİ ÇETELERİ İLE RUSLARIN MÜSLÜMANLARA VE MUSEVİLERE YAPTIKLARI SOYKIRIM

Rusların Ermeni çeteleriyle birlikte Hasankala'dan hudûd-ı asliyyeye sürüldüklerinde beraberlerinde götürdükleri iki bin islâm ahalisinden bir kısmını öldürüp bir kısmını ülke içlerine sevkettikleri, Erzurum'da dokuz kişiyi idam edip on dört yaşına kadar olan erkek nüfusu meçhul yerlere gönderdikleri; Pekreç nahiyesinde Ermenilerden oluşan bir mahkemenin üç-dört yüz kişiyi astığı, Aşkale, Tercan, Ilıca, Tavuskerd ve Artvin cihetlerinde İslâm namına birşey bırakmadıkları, Van'da Ermenilerin iki yüz kadar kadın ve çoçuğu öldürüp Mahfuran Deresi'nde sekiz-on bin Müslümanı katlettikleri, Narman hududunda Hot karyesi ahalisinin mitralyözlerle tamamen imha edildiği, Bitlis'in Çukur nahiyesindeki Morh-i Süflâ muhacirlerinin çoğunun kılıçtan geçirildiği, Ergani, Cinis, Pezentan ve Semerşeyh karyelerinin ahalisiyle birlikte yakıldığı; Kürt Bedirhani Kamil'in şarlatanlığı sebebiyle Bitlis'e yakın bir yere yerleştirilen pek çok köy ahalisinin açlıktan öldüğü, ağır hasta çoçukların Bitlis Hastahanesi'nde vahşice öldürüldüğü, Balekan karyesinde katledilenlerin cesetlerinin köpeklere yedirildiği, Çukur'da esir edilen kadın ve kızlara tecavüz edilip ihtiyarların yakıldığı, çocukların süngüyle öldürüldüğü vesâir katliama dair Erzurum, Bitlis ve Mamuretülaziz vilayetlerinden gelen telgraf sûretleri.

Massacres of Muslims and Jews by Armenians and Russian bandits

While Russians together with Armenian bandits were forced back from Hasankala to their own frontiers, they killed a part of the two thousand muslim folk they took away and drove the remaining to an unknown destination in the inland; in Erzerum the Russians and the said bandits executed nine people and sent the whole male population above forteen years to no one knows destination; in the sub-district of Pekreç a self appointed Armenian tribunal sentenced some three-four hundred people to the gallows and hanged them; in the surroundings of Aşkale, Tercan, Ilıca, Tavuskerd and Arvin no one muslim was left alive; in Van Armenians after having killed about two hundred women and children, massacred eight to ten thousand muslim people in the valley of Mahfuran; the population of the village Hot on the boundary of Narman were entirely exterminated with machine-guns; the majority of immigrants living in Marhi Sufla of the subdistrict of Çukur attached to Bitlis were put to the sword; the entire villages of Cinis, Pezantan, Ergani and Şemerşeyh with all of their inhabitants were burnt up and due to the pretentious ignorance of the Kurdish Bedirhani Kamil many villages' inhabitants settled in the vicinity of Bitlis perished from starvation; seriously ill children cared of in Bitlis Hospital were savagely slain; in the village of Balıkan Corpses were thrown to the dogs to feed on; Çukur women and girls were raped and old people burnt, small children were bayoneted and many other massacres committed; all these facts are stated in copies of dıspatches sent by the governorships of Erzurum, Bitlis and Mamuretülaziz.

21 B. 1334 (24. V. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Erzurum Vilâyeti'nden alınan 10 Mayıs sene [1]332 târîhli telgrafnâmenin sûretidir.

C: [cevab] 8 Mayıs sene [1]332. Rusların işgâl eyledikleri yerlerde İslâm ahâlî hakkında yapdıkları mezâlim büyük bir târîh teşkîl eder. Geçen sene

Rusların Hasankala hattından hudûd-ı asliyyeye tard ve teb'îdi üzerine Pasinler ahâlîsinden iki binden ziyâde ahâlî-i İslâmiyyeyi berâber getirerek bir kısmını itlâf, diğer kısmını dâhile sevketmişlerdir. O zaman Salimli karyesine giren bir Ermeni çetesi, köyde ne kadar bâkir varsa ırzlarına tasallut etdikleri gibi kendilerine teslîm olmayan Reşid Bey'in gelini[ni] katl ve kâ'imvâlidesini cerheylemişlerdir. Garb ordusu[nun], Yüzveren köylerinde elli üç İslâm cenâzesi götürdüğünü Köprü köyünden 19 Kânûn-ı Evvel sene [1]331 târîhinde arzetmiş idim. Bu sene Erzurumun sukûtundan sonra, Rusların işgâl etdikleri yerlerde yapdıkları kıtâl ve i'tisâf geçen seneden pek fazladır. Erzurum şehrinde dokuz kişiyi i'dâm ve on dört yaşına kadar bütün nüfûs-ı zükûru muhtelif ve mechûl istikâmetlere sevketmişlerdir. Erzurum'dan, Aşkala'dan ve ahîren Tercan'dan firâr edip gelebilen Reşid Bey ve rüfekâsının verdikleri îzâhâta göre Kazak ve Ermeni çetelerinden mürekkeb müfrezelerin Aşkala, Ilıca, Tercan kazâlarında mal nâmına ne gördülerse kâmilen gasb ve gerilere sevkeylemekde bulundukları ve Hovik karyesiyle Pekeriç nâhiyesinde, başda imâm olduğu hâlde yüzü mütecâviz İslâmı çoluk çocukları önünde katl ve pek çok muhadderât-ı İslâmiyyeye tasallut etdikleri ve Rusların pîşdâr kuvvetlerinin Ermeni bakâyâ süvârîlerinden ibâret bulunduğu anlaşılmışdır. Ruslar Erzurum'da bütün câmi'lerdeki halıları toplamış ve geriye sevketmişdir. Geçen sene taht-ı işgâlimizde iken terkolunan Tavuskerd ve Artvin cihetlerinden kaçanların ifâdesine göre, Ruslar orada İslâm nâmına birşey bırakmamışlardır. Pekeriç nâhiyesinde Ermenilerin teşkîl ve mahkeme tesmiye etdikleri hey'et-i zâlimenin verdiği karârla Tercan ve çivâr kurâsında kalan ileri gelenlerden üç-dört yüz kişi i'dâm edilmişdir. Bunların esâmîsini yakında arzederim. Erzurum vilâyetinde elli binden fazla mevâşî ve üç yüz bin koyun Ruslar tarafından alınmış ve ahâlî-i İslâmiyye yedinde çift hayvânâtı bile bırakmamışlardır. Ermenilerin en büyük mezâlimi Van'da cereyân etmişdir. Vanın sukûtu ihtimâliyle on dört kayığa irkâben Tatvan iskelesine sevkedilen bin iki yüz kadın ve çocukdan, ancak yedi yüzü Bitlis'e vâsıl olmuş, muhâlefet-i havâdan dolayı Erciş önüne düşen yedi kayıkdan üçü Ermeniler tarafından batırılmışdır. Diğer kayıklara karşı dört sâ'at devam eden yaylım ateşi üzerine, elliyi mütecâviz kadın ve çocuk şehîd olmuş ve bu miyânda Erzurumlu Ârif Efendi ile iki polis, bütün efrâd-ı â'ileleriyle şehîd düşmüşlerdir. Van'dan Norduz tarîkıyla Bitlis'in Pervari kazâsına kaçmak isteyen sekiz-on bin Müslüman, Mamhuran [Mahfuran] deresinde kâmilen katli'âm edilmişlerdir. Bunlar içerisinde kurtulabilen Van Ma'ârif Müdîri Şerif Bey bu ahvâle şâhiddir. Adana Vâlîsi Cevdet Bey o zaman Halil Bey müfrezesiyle binlerce kadın, çocuk cesedi görmüşlerdir. Ordunun lutf-ı hakla

ahd-i karîbde ilerilemesi üzerine Rus ve Ermenilerin yapdıkları fecî'alar tamamen görülecek ve tafsîlâtı arzedilecekdir.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Bitlis Vilâyeti'nden alınan 11 Mayıs sene [1]332 târîhli telgrafnâmenin sûretidir.

C. [cevab] 9 Mayıs sene [1]331

1- Hudûd köylerinde ta'arruz-ı nâgehânî ile bidâyet-i harbde kalan kırk bini mütecâviz ahâlî-i İslâmiyye cins ve sinn tefrîk edilmeyerek nâmûslarına ta'arruz ile imhâ edildikleri, kaçabilen pek az efrâdın ifâdeleriyle sâbitdir.

2- Narman hudûdunda Rusya'nın Hot karyesi ahâlîsini mitralyözlerle kâmilen imhâ edip bazı hânelerden tek tük kadın ve erkek olarak kurtulanlar Erzincan'ın Mitini karyesinde iskân edilmişler. Hot'a civâr köylerin de aynı ta'arruza hedef olduklarını ifâde ediyorlar. Ruslar İslâm tebe'alarına ta'arruzla harbe başlıyorlar.

3- Üç yüz otuz bir Şubatı'nın üçünde Bitlis'e mülhak Çukur nâhiyesinin Morh-i Süflâ muhâcirîni Bitlis'e gelirken Kazak askeri tarafından muhâsara ile oraya civâr mahalde bulunan askerlerimizin muvâcehesinde kılınçdan geçirilmişlerdir ki, ancak üç yüz kadın kurtulabilmişlerdir.

[4]- Van'ın Şatak köylerinde kalan İslâm ahâlînin bu son günlerde katli'âm edildiği haber alınarak Ergani, Cinis karyelerinin nüfûslarıyla birlikde Ermeni ve Ruslar tarafından ihrâk edildiği Mekteb Müdîri Mutîullah Bey'in tahkîkâtıyla sâbit olmuşdur. Hoşablı Bahri Bey nezdine o havâlî muhâcirîninden gönderilen câsûslar da bu katli'âmı te'yîd etmişlerdir. Arâzînin hâlî kalmasından ve erzâksızlıkdan müte'essir olan Rus kumandanı, Van'da on iki Ermeniyi i'dâm ve iştirâk eden Rus efrâdını tecziye ile Hoşâb'da kalan Kürdleri teskîne tevessül etmişlerdir.

5- Bitlis'de Kürdleri Ruslara ısındırmak denâ'etinde kullanılan Bedirhânî Kâmil'in Çukur'da, Gölbaşı, Ağaçur Kotni, Pan [Pav], Çapkis, Meşkan, Kakito, Müştak, Siz, Zurnaçur [Zirnaçur], Kisham, Morh-i Ulyâ, Müsürüp [Müsürü], Bizatum [Bizatun], Tahtalı-yı Boy[r]an, Muş'un Martektuk [Mongok] ve civâr köylerinin ihrâk ve ahâlîsinin Ermenilerle birlikde Ruslar tarafından imhâsını

te'sîr-i nüfûzuna ve teşebbüsüne mâni' olduğu şarla[ta]nlığıyla Prens Şahofski ile Rus kumandanına bildirmesi üzerine ele geçen efrâdı Bitlis'e karîb bir köyde ikâmet etdirmişler ise de açlıkdan kısm-ı küllîsi telef olup bir kaçı Mutiki [Mutki]'ye firârla ahvâli söylemişlerdir.

6- Van'da pederi Yüzbaşı Selim Efendi ile vâlide ve akrabâlarına vukû' bulan ta'arruz-ı şenî'i, muhâcirîn arasında aylarla [aylarca] dolaşmış, nihâyet Şırnak dağlarında yalnız gezmekde iken getirilen jandarma kumandanının beslediği sekiz yaşındaki Mehmed, vekâyî'-i fecî'anın şâhid-i ma'sûmudur.

7- Uzak yakın hiç bir akâribi olmadığından dolayı Bitlis Dârü'l-eytâmı'na toplatılan beş yüze karîb etfâlin biraz müdrik olanları ne kadar vekâyi'in şâhididir. Bunların yetmişi Diyârbekir Dârü'l-eytâmı'na gönderilmişdi. Ağır hasta olan ma'sûmların Bitlis Hastahânesi'nde vahşiyâne itlâf edildiği mervîdir.

[8]- Muhâcirînin istîlâ edilen mahaller nüfûsunun üçde biri râddesinde[n] az olması, târîhinde bir misli daha görülmemiş katli'âma ma'rûz olmalarındandır ki, arâzî-i müstevliyenin .... atılacak derecede hâlî bulunmasıyla müsbitdir. Şimdilik esîrlerin iştirâklerini ketm ile Ermenilerin cins ve sinn tefrîk etmeyerek Kürdleri imhâ etdikleri Siird'de ifâde olunmuşdur. Bu bâbda kumandanlık nezdinde ifâdât-ı mazbûtaları olacakdır.

[9]- Kosor(?)'un Pezentan karyesi bir ferd kurtulmamak üzere şenâ'atden sonra ihrâk edilmişlerdir. Bulanık'ın Semerşeyh karyesi ahâlîsi şenî' ef'âlden sonra katli'âm olunmuşlardır. Çukur'un Müsürü karyesi ahâlîsinden on beş nefer kesildikden sonra, parça parça olunmuşlardır. Baltan [Balekan] karyeli iki kişinin, Meşkan karyesi önünde şehîd edilerek na'şları kelblere yedirilmişdir. Çukur'da esîr edilip sevkedilen yüz sekiz kişiden on üçü Bulanık yolu üzerinde itlâf edilirken, diğerleri muhâfızlara ta'arruzla firâr etmişlerse de Bitlis'de ve Surih karyesinde genç kadın ve kızlara şenâ'at icrâsıyla dâhile sevk, ihtiyarlar ihrâk, sıbyân süngü ile itlâf olunmuşlardır.

10- Van polis müdîr vekîli olup, Bitlis Serkomiseri Vefik Efendi'nin sûret-i şehâdetini, Komiser Mehmed Efendi'nin mecrûhiyetini, ma'sûmînin katlini Bitlis'den firârında Deliktaş'daki ilticâgâhından gördüğünü yazan Siird Jandarma Tabur Kumandanı Muvaffak Beyin hâtırât-ı mufassalası pek fecî' vekâyî'i hâkîdir ki, posta ile gönderilecekdir.

11- Diyarbekir'deki Bitlis komiser ve polislerinin o sırada çıkan ahâlîyi bildiklerinden fecâ'ate dâ'ir meşhûdât-ı vâkı'alarının tanzîm etdirilmesi menût-ı re'y-i sâmîleridir.

Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Mamûretülazîz Vilâyeti'nden alınan 11 Mayıs sene [1]332 târîhli telgrafnâmenin sûretidir.

C. [cevab] 8 Mayıs sene [1]332. Rusların Ermeni çeteleriyle birlikde Bitlis ve Muş ve civârında istîlâ eyledikleri sâ'ir mahallerde; kadınları ve çocukları katletmek, ırz ve nâmûsa tecâvüzde bulunmak gibi birçok fecâyi' ve şenâyi'de bulundukları, zulm ve tecâvüzlerinden kurtulup da buralara can atmış olan muhâcirînin ifâde-i müdelleleleriyle mertebe-i sübûtdadır. Bu bâbda gerek mülhakât ve gerek merkezce muhâcirlerden müfredâtıyla alınacak ma'lûmâtın ehemmiyetleri telgrafla ve diğerleri posta ile arzolunacakdır.

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 9-11, 17

– 4 –

ERMENİLERLE RUSLARIN VAN'DAKİ MÜSLÜMAN AHALİYE YAPTIKLARI SOYKIRIM

Rusların Van'ı işgali sırasında Ermenilerle birlikte Müslüman ahaliye yaptıkları soykırım ve vahşetlerle ilgili olarak Van Jandarma Sabit Alay Kumandanı Ali Cevad, Van Belediye Reisi Abdurrahman, mütekaidin-i askeriyye'den Vanlı Mülazim Recep ve Van komiserlerinden Komiser-i Sani Zübeyr tarafından tutulan zabıtlarda ve mezâlimden kurtulanların ifadelerinde "..... Ağçakala karyeli bir kadının ve ondan aldığı düğün tedârikâtını mustashiben (beraberinde) yolda giderken Aspaşin Ermenileri tarafından hetk-i ırzı irtikâb ve eşyası da Havasor nâhiyesi komitesine aşırıldığı tahkîkât-ı amîkada renk vermişdi...", "....Târîh-i harb olan [1]330 senesi kânûnlarında Gevaşın Pelli karyesindeki sekiz kişilik jandarma karakolu, kâmilen katl olundular....", "....[1]331 senesi Mart'ı zarfında harbde hastalanarak memleketlerine gönderilmekde olan Diyarbekirli Bişar Çeto'nun mücâhidlerinden olup merkez-i vilayete bir sâ'at mesâfede Yedikilise nâm Ermeni mü'essesesine misâfir edilmiş yedi kişi kâmilen katl ve maktûllerin bir kaçının na'şlarının ve kâtillerden bir-ikisinin elde edilerek mehâkim-i adliyyeye teslîm edildikleri...", "....Dir nâhiyesinde salhâne şekline koyulan bir

karyede mükellefe bir kızcağızın hetk-i ırzı irtikâb ve sonradan iki emcikleri kesilerek cân-hırâş bir hâlde bırakıldığı ve o havâlîde nice sıbyânın boğazlanmış oldukları..." gibi hususların yer aldığı hakkında

Massacre perpetrated by the Russians against Muslim population in Van

According to a report drawn up and signed by the commander of the stationed Gendarmerie regiment Ali Cevad the mayor Abdurrahman, the retired army officer Lieutenant Recep and the deputy superintendant of police of Van, Zübeyr and the testimonies of those who escaped the atrocities "a woman from the village of Ağçakale while returning home after she had bought some necessary articles for a wedding was assaulted by Armenian from Aspashin, raped and her effects seized and handed over to the Armenian committe of the subdistrict of Havasor; this incident has been ascertained after thorough investigations ..."on he date of 1330 during the months of december and january, 1331 in this year of war, the Armenians made an attack on the gendarmery outpost of the village Peli, attached to Gevaş and killed the whole guards of eight persons stationed there ..."; in march of the year 1331 seven combatants fighting under the command of Bişar Çeto from Diyarbekir while going home on sick leave, were received as guests at Yedikilise, an Armenian establishment at a distance of one hour of walking from the administrative center of the provinces' capital and were all of them assassinated and some of their bodies were found and together with two of the murderer apprehended, were handed over to the court of justice ..." In a village of the subdistrict of Dir turned into slaughterhouse, a young girl in her attire was violated and her nipples cut off, she was uttering a soul rending cries and many little children in the neigborhood, were also massacred with their throats slit ...

2 Ş. 1334 (4. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti
Şu'be: 2

Van Vilâyeti'nin 22 Mayıs sene [1]332 târîhli tahrîrâtı sûretidir.

15 Mayıs sene [1]332 târîhli şifreli telgrafnâmeleri mûcebince bu kerre de icrâ kılınan tahkîkât ve ifâdâtı mutazammın zabıt varakası leffen pîşgâh-ı sâmî-i nezâret-penâhîlerine takdîm kılınmağın ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti

Sûret

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Zâhiren âşık-ı hürriyyet, ma'nen harîs-i istiklâliyyet sahnelerinde senelerden beri Memâlik-i Osmaniyye'nin nukât-ı adîdesinde nice bin ma'sûmun hûn-ı nâ-haklarını irtikâb sûretiyle icrâ-yı şekâvet eyleyen Ermeniler vaktâki Meşrûtiyyet neşr ve i'lân olundu; vâdî-i firârda, cebellerde mârrîn [ü] âbirîni katle me'mûr olanların hâmil oldukları esliha-i mücehhezeleriyle alenen merkezlere saldırıldılar. Sanki iki komşu beyninde vukû'a gelmiş eşya-yı hasîsenin zarâr u ziyânları mesâ'ili misillü "Es-sulhu seyyidü'l-ahkâm" medlûlünce yapdıkları bütün fenâlıklar iyilik mukâbilinde görülüp muhît-i vilâyetdeki Müslim nezdinde uhuvvet-i ebediyye hemen tabakât-ı âliyyeyi buldu. Müsâdemâtda maktûl düşen şakîlerin hâneleri ve kabirleri askerî bandolarıyla ta'ziye olundular. Müslümanların ehl-i servetleri, olanca nükûdunu Ermeni esnâfın eteklerine dökmekle a'lâ-yı sermâyelerini takviye etdiler. Makori (?) nâhiyesi eşrâfından Necib Ağa'nın ve Kör Hüseyin Paşa'nın ve buna mümâsil birçoklarının mu'âvenetleri ve iki bin lira peşînâtı verilip Vanlı Serkis nezâretiyle tüccârdan Vanlı Siirdlizâde Ârif Efendi'nin elektrik fabrikasının i'lân-ı harb ilcâsıyla Iğdır'dan i'âde olunmak gibi memleketin i'tilâsı azmindeki fedâkârlıklar dahi bir emr-i müberhendir. Gerçi bu meveddetin temâdî edeceği, Ermeni fesedesini iyiden iyiye safahât-ı te'emmüle daldırdığı nev'an-mâ rû-nümâ idi. Gerek bu meveddetin, gerekse kendilerindeki mümâşâtın ta'lîli ile efkâr-ı mazmûrelerini ileri sürmek sevdâkârlıklarını okudan ve fakat bu plan içinde siyâsî oyunlarını düşünen İngilizlerin bakstonları ve Moskofların müfsidleri de geldiler. İran'dan tahrîk etdirdikleri bir kaç Kürd haydûdlarına Âdilcevaz kazâsı dâhilinde dört kişi, dilenci Ermeniyi

katletdirmekle harekât-ı bâğiyânelerini i'âde ve icrâya ve hükûmeti mu'âhezeye ve iddi'âya kalkışdılar. Bunu müte'âkib Gevaş mu'allimlerinden olup mücerred bu pürûzelerinde muhâlifü'r-re'y bulunmasından nâşî Rafayil'i de emsâli misillü tepelediler. Bi'n-netîce ca'lî dostluklarını fi'l-i şekâvetlerde alkışladılar. Vukû'âta ber-vech-i zîr başladılar. Ağçakala karyeli bir kadının ve ondan aldığı düğün tedârikâtını mustashiben yolda giderken Aspaşin Ermenileri tarafından hetk-i ırzı irtikâb ve eşyası da Havasor nâhiyesi komitesine aşırıldığı tahkîkât-ı amîkada renk vermişdi. Yek-diğeri seneler beyninde ta'kîb etmek üzere Karçikan hânedânından olup bilâ-cins-mezheb dest-i mu'âveneti dirîğ etmeyen Hacı Musa Bey a'şâr iltizâmından dolayı hükûmet konağından ma'sûmen kendi karyesine gitmekde iken Ermenilerin Kendivi karyesinde ve Karkarlı Hacı Yusuf Ağa yedi ortağıyla mültezimi bulunduğu köyleri cibâyet üzere iken karyenin birinde yapılan bir siper önünde da'vet edilip ortaklarıyla berâber itlâf ve alay-ı süvârîden ramazânda on beş gün me'zûn Hayranlı Mehmed Çavuş, Aht dağında kafası taş ile ezilmek ve Haleb tâcirlerinin Saray kazâsından götürdükleri sürülerin avdet etdirilen üç kişi çobanları Havasor nâhiyesinin Kirs karyesinde ve Esbişad karyesinden yolcu yedi kişiyi Kozluca karyesinde ve Çobanoğlu'nun İmâmı Abdullah Efendi yolda ve Muradiyeli Kâmil Çavuş Tasmalıyokuşu'nda, Karçikan hânedânından Cafer Bey Van'ın Derebey mahallesinden geçirilen cadde üzerinde, Pakis [Paksi] karyeli İsmâil merkez-i vilâyete on dakîkalık mesâfede, Kalacık karyesinin çiftçileri tarafından ve Zivistanlı İsmâil Bey Van'a gelirken Keşişoğlu karyesi kurbunda, Norduz Mal Müdîri Tevfik Efendi ve refâkatindeki bir jandarma neferi ve Van Müftîsi Şeyh Mehmed Sıddık Efendi me'mûren bulunduğu sırada Havasor'da katledilmek gibi harekât-ı bâğıyye-i sâbite te'vîl götürür mesâ'ilden değildir.

Târîh-i harb olan [1]330 senesi kânûnlarında Gevaş'ın Pelli karyesindeki sekiz kişilik jandarma karakolu kâmilen katlolundular. Vezâ'if-i askeriyyeye iştirâk edip ahîren merkez-i kazâya giden Gevaş Nâ'ibi İsmâil Hakkı Efendi merkez-i kazâya bir çeyrek mesâfedeki Atlan karyesinde katl ve na'ş-ı ma'sûmu ihtifâ ve berâberindeki jandarma neferi Sayyad'ın na'şını da karye-i mezkûreliler kendi arabalarıyla alenen Hükûmetin pîşgâhına götürdükleri pek vâzıh ef'âl-i cinâ'iyyedendir. Bu mes'elenin tahkîkâtına me'mûren giden Komiser Zübeyr ve rüfekâsı efendiler maddenin şâhid-i âdilleridir.

[1]331 senesi Mart'ı zarfında harbde hastalanarak memleketlerine gönderilmekde olan Diyarbekirli Bişar Çeto'nun mücâhidlerinden olup merkez-i vilâyete bir sâ'at mesâfede Yedikilise nâm Ermeni mü'essesesine misâfir edilmiş yedi kişi kâmilen katl ve maktûllerin bir kaçının na'şlarının ve

kâtillerinden bir-ikisinin elde edilerek mehâkim-i adliyyeye teslîm edildikleri inkâr edilecek mesâ'ilden değildir.

Van Komiserlerinden Komiser-i Sânî **Zübeyr**	Mütekâ'idîn-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım **Receb**	Van Belediye Re'îsi **Abdurrahman**	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı **Ali Cevad**

Rusların Saray kazâsı merkezine ilk duhûllerinde iki yüz nüfûsu câmi' Köprüköyü karyesi Ermeni çeteleri tarafından basılarak ahâlîsinden erkek ve kadın ve çocuklar tamamen katl ve karye bi't-tamam tu'ma-i nehb ve ihrâk olunduğu Nâhiye Müdîr Vekîli Polis Mehmed Hulusi Efendi tarafından müşâhede kılındığı ve Erzurumdan aksar-ı tarîk maksadıyla berây-ı tebdîl-i hevâ memleketlerine gelirken Karakeşiş karyesinden kayık ile Van Gölü'nden geçerek İririn karyesine çıkan efrâddan bir çoğunun na'şlarının dalgaların çalkantılarıyla deniz kumluklarına çıkarıldıklarını görenler de oldu. Yolların Ermeniler tarafından seddedildiğine binâ'en tahkîkâta gidilemedi. Çünki birçok merkezlerin hutût-ı telgrafiyyeleri kat' edilmişdi. Hatta Şatak kazâsı, Ermeniler tarafından bir nev' abluka olunmuşdu. Diyarbekir'den gelen Hamid Ağa mücâhidleri, Van'a üç sâ'at mesâfede vâki' Engil ve Atlan karyeleri arasında yapılan siperler geçirilmeğe âdetâ müsâ'ade istihsâli zımnında Van komite rü'esâsından Rusyalı Viremyan ile Meb'ûs Münib Efendi me'mûren giderek oradan ser-hadde geçirebilmişlerdi ki, bunlar alenî isyân netîcesi idi.

Komiser-i Sânî	Mütekâ'idîn-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım	Van Belediye Re'îsi	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı

Rusyalıların Van muhîtini istîlâdan ve bir aralık ric'atlerini ta'kîb esnâsında görülen mezâlim ve fecâyi', kavânîn-i insâniyye ve kavâ'id-i beşeriyye karşısında tebriye edilemeyecek sûretlerdedir. Tüyler ürperten vahşetleri senelerce ta'dâd edilse tükenir şeylerden değildir. Dir nâhiyesinde salhâne şekline koyulan bir karyede mükellefe bir kızcağızın hetk-i ırzı irtikâb ve sonradan iki emcikleri kesilerek cân-hırâş bir hâlde bırakıldığı ve o havâlîde nice sıbyânın boğazlanmış olduklarını görenler pek çokdur. Bunun kısm-ı küllîsinin nâkil ve şâhidi olup, o havâlîde ta'kîbâtda bulunan Baçerge(?)

Hudûd Yüzbaşısı Hâlid Efendi'nin huzûrumuzda alınan ifâdât-ı muhlifesiyle sâbitdir.

Vanlı Komiser-i Sânî	Mütekâ'idîn-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım	Van Belediye Re'îsi	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı

Rusların Van muhîtini istîlâdan ve Saray kazâsına çekildikleri ve oradan tekrâr kuvve-i Osmaniyye'yi ric'at etdirdikleri, üç-beş gün bir müddet içinde ve bu kargaşalıkda tesâdüf edilebilen ve kavânîn-i düveliyye ve kavâ'id-i harbiyyeye muhâlif görünenlerden olup kâ'inât-ı vukû'âtda hiç bir târîh-i beşeriyyetin de neşretmediği ve böyle zâlim bir ellerin halkedilmiş olduğu da işidilmediği işlerden birisi de, yolcu ve fukarânın mahall-i melce' ve ma'îşetleri ve esnâ-yı şitâda can kurtarıcı mü'essesât-ı meşhûreden Gevaş'da Hacıhanı, Ağdad, Perkuri, Zive ve Hacızive, Pirkal, Mîrhasanveli ve Müküs'de Arvas, Şatak kazâsında Kurandeşt, Van'da Vanzivesi, Monlakâsım, Van'da Hindibaba, Şeyhabdurrahmangâzi, Şeyhgazalî, Gevar kazâsında Alilan, Yaplan, hikâyesinde Şeyhhamidpaşa tekye ve mü'esseseleri ve birçok me'âbid ve mesâcid bi'l-külliyye bombalarla atılmış ve bir kısmı kasden hedmedilmiş olduğu[nu] o havâlîde bulundurulan kuvve-i seferiyyenin bir çoğu da görmüşdür. Hele milyonlar sarfedilerek Amerika erbâb-ı hayrâtı taraflarından Van merkezinde vücûda getirilmiş ve yüzlerce yetîmlerin melce' ve hayatı ve bî-kes fukarânın meccânen mahall-i tedâvîleri ve insâniyyet-i mücesseme menşe'i bulunan büyük bir mü'essesenin ma'an baykuş vîrânesine döndürülmüş ve kocaman bir vilâyetde şenlikden eser bırakılmamış olduğu gayr-ı münker cinâyetlerden olmadığını gören Yüzbaşı Hâlid ve birçok zâbitân ve kazâ-i mezkûr halkından o havâlîye askerle gidenlerin ifâde-i muhlifelerinden anlaşılmışdır.

Vanlı Komiser-i Sânî	Mütekâ'idîn-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım	Van Belediye Re'îsi	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı

Kavâ'id-i düveliyyede istîlâ edilen bilâd sekenesinin ta'arruzdan masûn olduklarını bilenlerden ve gerekse zevceleri harbde şehîd düşenlerden ve mahremsiz â'ilelerden olsun ve gerek hasta ve gerekse yürümeğe kudretleri olamayanlardan ve Van'da kalanlardan olup kuvve-i askeriyyenin duhûlünde kurtulanlardan Hâtuniye mahalleli Mirac oğlu Süvari Çavuşu Osman'ın zevcesi Nigar'ın muhlifen alınan ifadesinde:

«Van'ın tahliye gecesi komşularıyla yola çıkmış Kurubaş karyesi kurbünde askere ulaşmış ise de biri on yaşında kerîmesi Refika ve on iki yaşlarında oğlu Kemal ve altı yaşlarında Celâl ve beş yaşlarında kerîmesi Şefika, bir buçuk yaşlarında Cemil ismindeki çocuklarının yürümeğe gayr-i muktedir olmalarına ve bunları sevkedecek vesâ'itin bulunamamasına binâ'en karye-i mezkûreyi geçememiş ve silâh, top seslerinin de ihâfesinden korkarak sıkışıp yol üstünde kalmış olduğu bir sırada ve sabah oldukda karyeden bir cemm-i gafîr Ermeni etrâfa yayılmış ve bunlara tesâdüflerinde Ermenice "Bu kadının erkek çocuklarını getiriniz, öldürünüz" denildikde, Ermeni lisânına âşinâ bulunduğundan, bütün çocuklarıyla bir arada katledilmelerini istirhâm etmekle sinirlenmiş ve bu arsa-i cinâ'iyye-i mücâdelede uğraşırken Yedikilise mütevellîsi ve Van'ın esbak Sandık Emîni Rupen Efendi gelerek "Katletmeyiniz, merkeze gönderiniz" yollu tenbîhâtı üzerine Haçyoğan mahallesine götürdüler, bir hâneye bırakdılar. Hayli sâ'at mürûrunda daha hayli â'ile getirildi, oradan da Amerika mü'essesesine sevkolunduk. Bir müddet adam başına birer somun verilirdi. Bir aralık da akşamları birer mikdâr yahni verildi. Verilen somunları yiyenlerin saçları dökülerek ve kanlı sular akarak ölür ve na'şları da şişer idi. Beş çocuğumdan dördü bu yolda telef oldu. Amerika mü'essesesine Rusların topladığı zükûr, inâs tahmînen sekiz bini mütecâviz görünüyordu. Bunlar bahçelerde ve mü'essesenin dâhil ve hâricinde bulundurulmuyordu. Orada iki ay kaldık. O kadar nüfûs bu müddet içinde yedikleri somunlardan telef oldular, bunlardan yüz elli kadar[ı] ancak kurtuldu. Oradan bizi Hacı Ziya Bey'in hânesine doldurdular. Gerek evvelce bulunduğumuz mü'essesede ve gerekse bu hânede edeb-i beşer hâricinde yapılmadık şenâ'at kalmadı. İhtiyâre kadınlara ale'l-inâd fi'l-i zinâ icrâ olundu. Yedi yaşından yukarı erkek çocuklara varınca, Ermeni gençlerinin tecâvüzât-ı kesîrelerinden telef oldular. Bulunduğumuz müddet içindeki geceler, Kazaklar gelir beğendikleri kız ve kadınları götürür, sabahleyin bazılarını getirirlerdi. Gündüzleri de Kazaklar ve Ermeniler içeriye girer gözü tuttuklarını götürürlerdi ve çok vakitlerde o kadar şenlik içinde alenen fi'l-i şenî' yapıldı. Beğenmedikleri kadınların da yüzlerine tükürmekle ta'zîb ederlerdi. Bizi dışarı çıkarır vefât eden cenâzelerin ırzına muvâcehemizde taş ile kazık çakar, sonra da kuyulara doldururlardı ve "Sizi de böyle yapacağız" derlerdi. Hatta muhâsebe ketebesinden Hoca Hüseyin Efendi'nin kerîmesine ve Yoğurtcu Oğullarından Kumru'ya ve benim tanıyamadığım on beşden ziyâde nisvâna vâki' olan şenî'-i kesîreden dolayı terk-i hayat etdiler. Rusların ve birlikde Ermenilerin yapdıklarını ta'dâd etmek, mûcib-i âr ve hayâ ve en ednâ vicdânları titretecek şeylerden olmağla bu kadarla iktifâ ve medeniyyet hâmîleri olduklarını bildiğimiz ve işitdiğimiz bunların bu hâline binlerce la'net

okur âlem-i medeniyyet nâmına iddi'â ediyorum.» diye huzûrumuzda bast-ı makâl eylemişdir.

Vanlı Komiser-i Sânî	Mütekâ'idîn-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım	Van Belediye Re'îsi	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı

Van'dan esâretden kurtarılan Van'ın Norşın mahalleli Kadik oğlu Hüseyin Efendi'nin zevcesi Zeliha Hanım'ın huzûrumuzda muhlifen alınan ifâdesinde;

«Şamram mahallesinde bir hânede muhtefî bulunduğumuz gece Ermeniler "korkmayın!" diye dellâl çağırdılar. "Yalandır, inanmayalım" diye zevcim Hüseyin Efendi'ye ve komşularıma söyledimse de ısğâ etmediler. Sabahleyin yirmi yaşında Âgah ve on beş yaşlarında Ahmed ile on sekiz yaşlarında Veysi isminde dâmâdımla zevcim kendilerini kurtarmak için dışarıya atıldılar. Nerede itlâf olunduklarını göremedim. Onu müte'âkib "Teslîm olunuz!" dediler. Otuz kadar saklanan zükûr ve inâsı dışarı bahçeye çıkardılar. Bunların içinden ebeveynini gâ'ib eden on yaşlarında ve Bilâl isminde bir çocukla, ismlerini bilemediğim aynı esnânda diğer üç çocuğun muvâcehemizde rovelverle öldürdüler. Maksad-ı asılları erkek öldürmek, kadınların gençlerini götürmek olduğu ilk hatvede anlaşılıyordu. Bizi oradan Amerika mü'essesesine götürdüler. Erkek çocukları seçmek ve gizlenenleri bulmak için de hizmet nâmıyla istenildiler. Ebeveyni öldürülen bir çocuğun te'mîn-i hayatı zımnında dışarı verildi. Çocuk, mü'essesenin bir tarafına götürüldü. Berây-ı ta'zîb arkadan kesilirken bağırtısını işiden Rus zâbitleri nasılsa çocuğu kurtardılar. Mü'essesedeki hastahâneye götürdüler, ne olduğu anlaşılamadı. Bizi oraya götürürken soydular. Nemiz varsa aldılar; hemen uryân denecek bir hâle getirdiler. Mü'essesede tahmînen sekiz bin nüfûs Müslim ahâlî göründü. Bir aralık birer somun ve bir aralık da yahni verdiler. Fakat bunları yiyenlerden kanlı sular akarak iki ay zarfında telef oldular. Yüz elli kadar kalanların mu'ahharan Hacı Ziya Bey'in hânesine götürdüler. Bizim asker geldi, bizi kurtardılar.» demekle ve esîr-i harb olup, kalanların mal ve ırzları her türlü ta'arruzdan masûn olacaklarına emniyyet etdiğimizin aksine çıkan bu fecâyi'a la'net okuyarak ve kemâl-i te'essürle ifâdesine hâtime verdi.

Komiser-i Sânî Vanlı	Mütekâ'idîn-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım	Van Belediye Re'îsi	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı

Esâretten kurtulup gelenlerden Van'ın Topçuoğlu mahalleli(?) esnâfın dan Ali oğlu Reşid'in muhlifen ve huzûran alınan ifâdesinde;

«Van'dan ilk çıkışımızda Hoşab kazâsına gitdik. Fikrimiz oradan Siird'e geçmek idi. O civârda bir nev' mahşer ve yâhûd Tufan-ı Nûh olmuşcasına kazâ ve nevâhî halkı karınca misillü kaynıyordu. Tahmînim seksen bin nüfûsa karîb bulunuyordular. Halil Bey'in fırkası da, Şahmanis karyesinde çayın köprüsünden geçiyordu. Bunların nihâyeti gelinceye kadar Ruslar ulaşdılar, ahâlînin önünü aldılar. Analarının kucaklarından çocukları alıp suya fırlatdılar. Âlem-i insâniyyet ve medeniyyetin kabûl edemeyeceği derecelerde kemâl-i dehşetle o kadar nüfûsu kama ve kılınçlarıyla doğradılar. Kâffesinin lâşelerini suya doldurdular. Bunlardan ancak iki bin kadar bir nüfûs kaldı. Nasılsa bunları da bizler dâhil olduğumuz hâlde tekrâr Hoşab'a getirdiler. Lisâna getirilmesi mûcib-i âr ve hayâ ve beşeriyyetin kabûl etmeyeceği fenâlıklarda bulundular. İki ay kadar kaldık. Gecenin birinde üzerimizde kalan muhâfızların çekildikleri görüldü. Osmanlı askerinin Van'a girdikleri anlaşıldıkda hemen oradan Van'a gitdik, askerle birleşdik. Askerimiz oradan tekrâr geriye çekildi. Gerek bizler ve gerekse nerede kaldıklarını sormadım; hayli aşîret halkı ile askerin peşine yürüdük. Van alınmışdır diye Bitlis ve Diyarbekir havâlîsinden ve Karçikan kazâsı müntehâsında barınan hayli Van ahâlîsi ve köylüleri de Van'a bir sâ'at mesâfedeki Edremid karyesine Van'ın yukarısındaki Engil ve Atlan karyelerine kadar ulaşmışlardı. Min-hay-si'l-mecmû' bu nüfûs dahi on beş bin kadar var idi. Rusların bu noktadaki baskınlarından, gerek bu ahâlî ve gerekse aldıkları iki bini mütecâviz asker esîrleri mitralyöz ve şarapnel mermiyâtıyla ve pek bir cüz'î zamanda imhâ olundular. Bu muhârebede ancak bin kadar bir nüfûsla kurtulduk.» diye ağlamağla ve âlem-i vahşetde evlâdının ziyâ'larından bahsle ve medeniyyet hilâfında yapılan şu hakâretlere kemâl-i nefret ve la'netle sözüne hâtime verdi.

Vanlı Komiser-i Sânî	Mütekâ'idîn-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım	Van Belediye Re'îsi	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 56-62

– 5 –

ERMENİ VE RUSLARIN YAPTIKLARI SOYKIRIM

Ermeni çeteleri ve Rusların Müslüman halka ırza tecavüz, ihtiyar ve çocukları hanelere doldurup yakma, cami ve türbeleri harab edip tahkir etme, cesetleri parçalayarak ateşte pişirip sağ olanlara yemeleri için zorlama gibi birtakım mezâlim uyguladıklarına dair Diyarbakır ve Trabzon vilayetlerinden gönderilen yazılar.

Massacre and atrocities perpetrated by Armenians and Russians

According to writings sent from the provinces of Diyarbekir and Trabzon Armenians bandits and Russians assaulted muslim population, raped women, crammed in houses old people and small children and then burned them, profaned and destroyed mosques and saints' sepulchres, grilled corpses cut into pieces and then forced the survivors to eat them.

3 Ş. 1334 (5. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Diyarbekir Vilâyeti'nin fî 21 Mayıs sene [1]332 târîhli telgrafnâmesi sûretidir.

Mültecîlerden Karakilise'nin Girekol karyesi Muhtârı Nezir bin Esad ve Poti karyeli Mehmed bin Hacı Ağa, Varto kazâsının Veliköy karyesinden Van'da bulunan Mehmed bin Bay Mirza'nın, Dirik kazâsı Mahkeme Re'îsi Abdülmecid, Müstantık Kemal, Jandarma Kumandanı Mülâzım Sabri ve Polis Me'mûru Mustafa efendiler ma'rifetleriyle ma'a't-tahlîf alınan ifâdelerinden istîlâya ma'rûz ve İslâmlarla meskûn kurâ ve kasabâtda Rusların Ermeni çeteleriyle birlikde genç kadın ve kızlara tahammül-güdâz işkencelerle alenen fi'l-i şenî' icrâ ve beğendiklerini alıp sevketdikleri ve kaçıp kurtulabilen binlerce ihtiyâr ve çocukları, diri diri hânelere doldurularak ihrâk ve câmi' ve türbeleri harâb ve tahkîr ve bir takım İslâmların cesedlerini parçalayarak ateşde pişirip sağ olanların önüne atarak ekletmelerini icbârla telezzüz ve

daha kaleme alınması mümkin olmayan envâ'-i fecâyi' vahşeti irtikâb etdiklerini görüp işitdiğini mübeyyin ifâde-i mazbûtaları irsâl kılındığı Dirik Kâ'im-i makâmlığı'ndan iş'âr kılınmağla evrâkların vürûdunda derhâl takdîm kılınacağı ma'rûzdur.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

85 numaralı tezkireye melfûfdur.

Sûret

Of kazâsının Savan karyesinden olup düşmanın istîlâsından sonra bir takrîble kaçarak buraya gelen Şehbâz oğlu on beş yaşlarında Mustafa bin Mehmed, ber-vech-i âtî ifâdede bulunmuşdur:

«Bundan bir ay evvel askerimizin ric'ati üzerine köyümüze giren düşman askeri etrâfı keşf ve tarassud ederek askerimizin adem-i mevcûdiyetine istihsâl-i kanâ'at etdikden sonra, kemâl-i dikkat ve ihtimâm ile hânelerimizi, erkek ve kadınlarımızın üzerleri bi't-taharrî nukûd, ziynet-i inâs-ı beytiyye ve'l-hâsıl emvâl-i menkûle nâmına buldukları ve ele geçirdikleri eşyanın kâffesini ahz ve zabteylediler. Bu mu'âmeleyi bitirenden sonra benim gibi birden bire çıkamayıp da geride kalan kadınlarımıza ta'arruz ve tecâvüze başladılar. Karyemizden Şah Ali oğlu Mehmed'in zevcesi Nazlı'ya, Altun oğlu Hamdi'nin zevcesi Fâtıma Hûriye ve Şehbaz oğlu İsmâil'in zevcesi Âişe ve Astavel oğlu Hüseyin'in kızı Emine ve Molla Ali oğlu Ali'nin zevcesi Sâliha'ya şahısları ve tavr-ı vaz'iyyetlerinden Ermeni olduklarını anladığımız efrâd tarafından vâki' olan tecâvüz ve icrâ edilen fi'l-i şenî'in bi'z-zât şâhidiyim. Ben köyden bir hafta çıkamadım. Düşman askerinin vahşiyâne tecâvüzâtı ve gasb ü müsâdere mu'âmelâtı üç gün kadar devam eyledi. Bundan sonra zükûr ve inâs büyük ve küçük herkes Rize'ye doğru sevketmek üzere iken dört nüfûsdan ibâret olan â'ilem efrâdıyla bir gece köyden kaçmağa muvaffak olarak buraya geldim.» diyerek beyânâtına nihâyet vermekle ifâdesi bi'l-kırâ'e kendisiyle tarafımızdan imzâ edildi.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-4, nr. 3-4

– 6 –

ERMENİLERİN RUSLARLA BİRLİKTE TRABZON VE VAN HAVALİSİNDE MÜSLÜMANLARA YAPTIKLARI MEZÂLİM

Ermenilerin Ruslarla birlikte İslâm ahalisine ve özellikle kadınlara yaptıkları mezâlime ve kötü fiillerle ilgili Trabzon, Van ve Diyarbakır vilayetlerinden gelen raporlar hakkında Dahiliye Nezâreti'nden Hariciye Nezâreti'ne yazılan yazılar.

Atrocities committed by the Armenians and Russians against Muslims in Trabzon and in the neighborhood of Van.

Letters from the ministry of the interior sent to the foreign ministry upon receiving reports sent form the governerships of Diyarbekir, Van and Trabzon which state that Armenians and Russians outraged and committed atrocities against the population of these cities, especially the women.

12 Ş. 1334 (14. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Vakf-ı Kebîr Kâ'im-i makâmlığı'nın 10 Mayıs sene [1]332 târîhli ve 100 numaralı şifresi sûretidir.

Ermeni çetelerinin ilk Loma hattından ric'atde Viçe nâhiyesinin Sümela karyesinden Tahsildâr Osman Efendi hânesine ilticâ eyleyen birçok kadın ve çocukları katleyledikleri ve Âb-ı Hemşîn karyesinde otuz kişilik bir çetenin bir kaç hâneyi abluka ile derûnunda bulunan kadın ve çocukları toplayıp dereye sevk ve orada itlâf eyledikleri ve bunlardan kurtulan iki kadının mecrûhen bu taraflara gelmiş olduğu ve Âb-ı Süflâ karyesinde kalan kadınlara bazı Ruslar tarafından "Kaçınız! Kaçınız! Ermeniler geliyor. Sizi de keserler" dedikleri ve Of kazâsının Kelali karyesinden beş neferlik bir çetenin, bir kadına jandarma huzûrunda fi'l-i şenî'a mücâseretlerinde jandarmanın mümâna'at etmesi ile merkûmu süngü ile katl ve kadına cümlesinin fi'l-i şenî' icrâ etdikleri ve

bunlardan bir mel'ûn, kadının yanağının bir kısmını dişleriyle kopardığını karârgâhda ifâdesi alınıyor iken görmüş idim. Yine bu karyelerde tarafımızdan zabtolunan istihkâmlarda bir kaç kadın zuhûr etmiş idi. Of'dan asker çekildikden sonra Rusların ve Ermenilerin orada birçok ulemâyı hatta müftî efendiyi de katleyledikleri Sürmene'de söylenmekde idi. Akçaâbad köylerinde Ruslar ve Ermeni çetelerinin ve hatta Rum ahâlî yedinde bulunan mevâşîyi kâmilen toplayıp ve birçok hâneleri ihrâk ve kadınları gerilere sürmekde oldukları rü'yet olunuyor.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Seferberliğin ibtidâ-yı i'lânında harîs-i meşrûtiyyet olduklarının beyânıyla hâdim-i vatan şeklinde ca'lî hareketleri Avrupaca da mukayyed olan Ermeniler, kısmen Van Jandarma Alayı'na alınmışlardı. Bunlardan Nalbantyan Nersis zâbıta me'mûru sıfatıyla ma'iyetlerinde Marotyan Marot ve Bodpodyan Mortad ve Koclu, eşkıyâ-yı meşhûreden David dahi merkûmun ma'iyetine verilmişdi. Bir aralık harbin cereyânını dinlemekde te'ennî gösterdiler. Rusların Sarây kazâsını istîlâdan ve oradan tekrâr ric'atden sonra bulundukları noktalar harîminde Ermenilerin kıyâmlarına mu'âvenet ve zâhiren müzâherete ibtidâr etdikleri görülünce, jandarmadan terhîs olundular. Evvelce bunlara büyük çapdaki tüfenklerin tırnakları kâmilen çıkarıldıkları hâlde teslîm alındı. Bu tırnaklar Müslim başıbozuklardan Abdülhakem ve Yunus ustalara yapdırıldığı gayr-i münker vukû'âtlardandır. Binâ'en-aleyh Rus kıta'âtının Van hudûdunu tecâvüz etdiği târîhe kadar seferberlik i'lânı içinde Ermenilerin cânib-i âlî-i hükûmetden gördükleri pederâne ve nüvâziş-kârâne âtıfete karşı fırsatı ganîmet bildikleri ve Rusyalılara olan mu'âvenet zamanı[nı]n hulûl etdiği hülyâlarına ittibâ'an yapdıkları cinâyetin, ihânetin yüzde bir cüz'üne â'id olup mukaddemâ Erzurum'da Üçüncü Ordu Kumandanlığı ve Diyarbekir'de Otuzüçüncü Fırka Vekâleti'nden yazılan listenin sûreti de merbûtdur.

Vaktâki Ruslar hudûd-ı Osmaniyye'ye birâz pây-endâz oldular. Ermenilerin artık hâb-ı râhatları kesildi. Akurâne Müslüman köylerine ve yolculara ve postaları durdurmağa kıyâm ve tekâlîf-i harbiyyeyi red ile berâber Müslüman köylerinden celbedilen erzâkın da memergâhlarını sed ve birçok yolcuyu katl ve hareket-i bâğıyyelerinde hod-gâm oldular.

Tenkîllerine ve itâ'at-i mutlakadan inhirâf edilmemesi rü'esâ-yı hükûmetle beldenin Müslim eşrâfından mürekkeb bir hey'etle teblîğ ve seviye-i uhuvveti temdîd husûsları tefhîm olunduğuna cevâben Terzi Başyan Avadis Efendi'nin ifâdesinde; "Ne yapalım, [1]312 senesi iğtişâşında ebeveyni telef olanların çocuklarına söz anladılamıyor ve durdurulamayacakdır." demesi ve komite rü'esâsından bulunan Aram ve İşhan'ın telkînât-ı aleniyyesiyle kıyâm tâm alevlendi. Şatak kazâsı bu şitâbdan bir mâh akdem hükûmeti taht-ı tazyîka aldı. Gönderilen milis kuvvetleri kazâ merkezine duhûle imkân bulamadı.

Şatak kal'asında metrûk bir aded kâr-ı kadîm balyemez topu âdî demir mermiyle milislere atıldı. Me'mûrînden bir kısmı gecenin birinde kaçabildiler ise de suları geçemeyen birçok ma'sûmları nehir mahlûkuna gıda ve bu uğurda fedâ olup gitdiler.

1- Rus çetesinin 7 Kanûn-ı Sânî sene [1]330 tarîhinde Mahmûdî kazâsından Erçek nâhiyesi merkezine kadar ileriledikden ve oradan tekrâr ric'at etdikden sonra esnâ-yı ric'atlerindeki vukû'ât, âtiyyü'l-arz fecâyi'i mutazammındır.

2- Mirgehî karyesinde Molla Hasan nâm karye muhtârının bayrak çekerek vâki' olan istîmânı ısğâ ve kavâ'id-i harbiyyeye istinâd edilerek yirmi yedi erkek ve 12 kadın ve 18 çocuk ki, cem'an 57 nüfûs zebh-i hayvânî misillü tîğ-ı zülme alınarak şehîd edildikleri bizzât görüldü. Kız ve gelinlerinin de götürüldükleri tahkîk kılındı.

3- Çarıksız karyesinde bir çocuk dahi kuzu misillü kızartılarak bir süngü üzerinde bir direğe rabtedildiği jandarma Reşid tarafından bir hânede bulunarak huzzâra irâ'e edildi.

4- Kazâ-yı mezkûra muzâf Ahurik ile Avzerik karyeleri arasında maktûl dört kişinin elleri karınlarına sokulmuş mesâneleri ağızlarına bırakılmış bir hâlde bırakdıkları da görüldü.

5- Kezâ Kavlik'de yedi yaşında Fâtıma ve dokuz yaşlarında Güfaz nâmlarında iki sabiyyenin ön ve arkadan birçok fi'l icrâ ve bu yüzden ayağa kalkamayarak âfâkı titretecek bir fîgân içinde ve fotoğrafileri medeniyet hâdimleriyle vahşeti ref'e me'mûr olmak üzere ortaya atılanların enzâr-ı medeniyyetlerine muhtâc-ı irâ'e bir hâlde idiler. Bu karyede Alo nâmında ve yetmiş yaşını mütecâviz bir şahıs dahi katledilip mesânesi ağzına sokulamadığı anlaşılarak çene kemikleri süngülerle kırıldıkdan sonra vaz' edildiği de harb orduları beyninde şâyân-ı istiğrâb ahvâldendir.

6- Bu kazânın Astuci karyesinde Kemo nâmında bir şahsın da Zeliha nâmındaki â'ilesinin altı aylık kız çocuğu da, kadıncağız tandırda ekmek pişirdiği sırada tesâdüf eden düşman efrâdı tarafından çocuğu kuzu misillü tandıra atılıp vâlidesinin gözü önünde kızartılmış oldukdan sonra bunun yenmesi mezbûre kadına vâki' olan teklîf-i cebrin netîcesine muvâfakatı olmadığından, kadının sağ bacağı tandırda ihrâk edilmiş ve bu sâ'ik-i vahşetle hâlet-i nez'de bulunduğu bi'z-zât görüldü. Bunun Ruslara mülhak Ermeni efrâdı tarafından yapıldığına cezm-i kavî hâsıl olmuş ise de mâdemki kuvvet Rus kıta'âtıdır, mes'ûliyeti de harb efrâdı nâmını alan o kıt'aya münhasırdır. Bu karyenin diğer çocukları tezek yığınları içinde bırakılarak ihrâk olundukları da, bazılarının tamamen mahvolamayan na'şlarından anlaşılmışdır. Hükûmet konağı kâmilen ihrâk olunmuşdu. Kışlanın da bir kısmı yanmış iken ateşi askerimiz taraflarından itfâ olundu.

7- Kazânın Heretil karyesinde Hacı Osman nâmında birini katl, üç nüfûs kızları ve iki gelinine hâric-i tahammül şenî' şekâvetin icrâsı ile müte'essir olan bu zavallılar bi't-tab' terk-i hayat etdiler. Kazâ-yı mezkûrdan Rusların istîlâ etdikleri karyelerin inde't-tahmîn iki bine karîb etfâl ve nisvânın şehîd edildikleri ve genç kız ve gelinlerin de götürüldükleri vâzıhan sâbitdir. Bununla da iktifâ edilmeyip merkezi Kotur olan nâhiye halkından Gülbeyaz nâm, muhtârın on altı yaşlarındaki mahdûmuna bir kaç kişi tarafından fi'l-i şenî' yapıldığı gibi Müslim erkekler kâmilen bir samanlığa doldurulup üzerlerine nöbetçi bırakılmış ve bunların nisvânına yirmi dört sâ'at ef'âl-i şenî'a-i rezîleden sonra şehîd edilmişlerdir. Bezdikân karyesinde aynı cinâyet ve eser-i vahşetin icrâ olunduğu da gayr-ı münker ahvâlden görünmüş ve bu esbâb-ı cinâ'iyye ve hilâf-ı harbiyyeden dolayı kazâ halkından kalanları mecbûr-ı hicret olmuş ve mezâhim-i râhiyye ilcâsıyle yüzde sekseni yollarda telef olup bitmişdir. Harbin düvel-i mu'azzama taraflarından vukû'una ve istîlâya uğrayan bilâd ahâlîsinin her türlü ta'arruzdan masûn olacakları ve öteden beri kava'id-i düveliyye ve harbiyyenin bu merkezde temâdî edeceğine i'timâd eden Van ve mülhakâtından hicret edemeyerek Rusların ikinci istîlâlarında vukû'a getirildikleri ve mu'ahharan kıta'ât-ı Osmaniyye Van'a duhûllerinde bazı harâbeliklerde ve dağlarda gizlenenlerden kurtulanların ifâdesi ve gerekse bi'z-zât müşâhade edilen ef'âl-i cinâ'iyyenin tafsîlâtı.

8- Van'ın Halilağa mahallesinden Van Muhâsebe Mümeyyiz-i sâbıkı Hasan Efendi ve halîlesi ve kerîmesi ve birâderi mekteb mu'allimlerinden Hüseyin Efendi ve halîlesi ve dört nefer sabîleri katledilmiş ve mûmâ-ileyh Hasan Efendi'nin kerîmesine icrâ edilen rezîlâne şenâ'at, kavâ'id-i harbiyyeye karşı olanca ma'nasıyla denâ'etdir. Hele muhâsebe me'mûrluğundan

mütekâ'id Beşir oğlu Derviş Efendi'nin ve halîlesinin ve eniştesi a'mâ Hayri ve zevcesinin gözleri önünde Hayriye nâmında ve Şâdiye nâmlarındaki iki bâkireye yapılan vahşî ve kasdî şenî'in tafsîlâtını vermek değil insân, ağaçdan olan kalem de yazmakdan hayâ eder. Bunlardan birisi bu şenî'-i rezîleden müte'essir olduğundan Van Vâlîsi Cevdet Bey tarafından Vastan kazâsı merkezine sevk edilen bir kaç kadın miyânında iken terk-i hayat etmesi Rus târîhlerini yaldızlayacak evsâfdandır! Sâ'atlerce devam eden bu şenî' şekâvetden sonra, ebeveynleri de zebhe uğramışlardır.

9- Mahalle-i mezkûrdan Nalçacı oğlu Edhem ve harbde bulunan üç kardaşın on beş nüfûs neferi esîr-i harb olacak iken nâ'il-i şimşîr-i gadr oldukları gibi Şatak Sandık Emini Vehbi Bey'in zevcesi, peder ve vâlidesi ve amcası Yusuf Bey, kavânîn-i harbiyyeden gözledikleri mahzûziyyet-i insâniyye meydânda hûn-ı nâ-hakları Rusyalıların târîhini tezyîd eden mürekkeblere karışmışdır.

10- Mahalle-i mezkûre ahâlîsinden olup her devletin mevzû' kanunlarında ta'addiyât-ı cismâniyyeden masûn ve kavâ'id-i kanûniyyede mevki'-i ihtirâmları bulunan doksan yaşında mahalle imâmı Îsa Efendi ve yetmiş yaşlarında mu'allimlikden mütekâ'id Râsih Efendi ve Hayrâtiye İmâmı Hoca Hacı Derviş Efendi birer eşeğe bindirilmiş ve birkaç gün sokaklarda gezdirilmekle teşhîr edilmiş. Sakalları traş ve çirkâbla telvîs olundukdan sonra vucûdları tedrîcen şerhalanmak şartıyla şehîd edilmişlerdir. Mumâ-ileyh Râsih Hoca'nın altmış yaşındaki zevcesine yapılan fi'l-i şenî' ve âlet-i ta'zîbiyye ile vaki' eser-i tazyîkle seyelân-ı demden Bitlis'de terk-i hayat etdiği kavânîn-i umûmiyye huzûruna irâ'e edilecek mesâ'ildendir. Mahalle-i mezkûrdan Sefil Kavas oğullarından Hurşid ve birâderi Kâmil'in on iki nüfûs â'ilelerinden üç nüfûs kurtulabilmiş, dokuzu Türk kanlarını seyelâna me'mûr edilen ve o yolda mahkûmiyet karârını verenlerin târîh-i medeniyyelerine bir kat daha teveşşuh etmişlerdir. Çilingir oğlu Süleyman Ağa ve halîlesi ve mütekâ'idîn-i mülkiyyeden gözleri a'mâ Halil Efendi'nin ve muhâsebe ketebesinden mahdûmu Sıdkı Efendi ve â'ilesi ve tahsildâr olup seferberlikden biraz akdem sokakdan geçerken keyfe me't-tefak cerhedilen Hacı Efendinin genç bir zevcesi, ikisi erkek, üçü inâs beş çocuğu, akrabasından Cebeci oğlu Hacı Yakub Ağa'nın hânesinde hûn-ı ma'sûmları i'dâm karârını verenlerin adâlet-i kanûniyyeleri bi't-tab' tabakât-ı âliyyeye irtikâ eylemiş bulunacakdır.

Keremzâde Hidayet Efendi'nin yetmiş yaşlarında halîlesine, kavânîn-i vahşiyyeye imtisâlen Şamram mahallesinde ve Mehmed Bey'in hânesinde, bilâ-te'eddüb icrâ-yı fi'l-i şenî'den sonra iki yüz kadın ve çocuk miyânında ve şakî şarkılarıyla na'ş-ı ma'sûmları şak ve şerhâlanmışlardır. Ve hasta yatan

Mülâzım İzzet ve Cerrah Mehmed efendiler bu adâletin kurbânı olup gitmişlerdir.

11- Van'ın Mehmedbey mahallesinde Sa'dullah'ın kızı ve Cemâl'in de zevcesi Seher ve biri beş, biri yedi yaşlarında çocukları, vâlidesinin elinden alınarak kama ile parçalandı. Kör Hamza oğlu Abbas'ın zevcesi, üç kerîmesi doğranmış. Halil Çavuş'un Âyişe ismindeki hemşîresi dayak altında ezilmiş, seksen yaşlarında Câbî Hacı Abdullah Efendi ve halîlesinin taş ile kafalarının ezildiği bi'z-zât görülmüşdür.

12- Şabane mahallesinden hasta yatan mütekâ'id Mülâzım Abdurrahman Efendi odasından dışarıya çıkarılarak bidâyeten suratına teşerşür icrâ ve hayli döğüldükden sonra öldürülmüş olduğu bi'z-zât na'şından anlaşılmış ve komşuluğundan kurtulabilenlerin şehâdetleriyle sâbit olmuş ve tüccârdan Hacı Ömer Efendi Ermenilerden iki hizmetkârının mu'âvenetlerine ve Rusya'nın düvel-i mu'azzamadan olduğuna i'timâd ederek kaçmamış, Rusların istîlâsında parası alındıkdan sonra ârzûları vechile rûh-ı pâki cesedinden ayrılmış. Topçuoğlu mahallesinin sâbık muhtârı Bekir Efendi'nin on iki yaşında yeğeni Zâhire fi'l-i şenî'in te'sîriyle mahalle-i mezkûrdan Sohbetoğlu mahallesine gelinceye kadar bu on beş dakîkalık mesâfede terk-i hayat edip Rusların tekrâr Van'a avdet ve ta'kîblerine binâ'en defni kâbil görülemediğinden bir duvârın altına uzatılarak duvârı mezbûre-i ma'sûmenin üzerine yıkılmak sûretiyle tedfîni yapılmışdır.

13- Hâfızefendi mahallesinden İsmâil vâlidesi Güleş, Mahmud'un hemşîresi Âdile ve Menkelüz oğlu Bayram ve Kasab Abbas katledilerek Abbas'ın hüsnâ kerîmesi Fikriye, diğeri Şâdiye de Ruslar tarafından götürülmüşdür ki, isbâtı sehlü't-tahkîk mümkindir. Eminpaşa mahallesinde Gardiyan Ali ve iki hafîdi ve halîlesi ve gelini ve kanun hizmetinde bulunan Bayram'ın Mustafa isminde ve yedi yaşında mahdûmu, Seyyid Çavuş'un mahdûmu, Mustafa'nın iki erkek çocuğu ve halîlesi, Hacı Kaya oğlu İbrâhim Çavuş'un genç halîlesi Feride dahi arsa-i vahşetîde hisse-i nasîbelerini almışlardır.

14- Van'ın Abbasağa mahallesinde mütekâ'iden mukîm Alay Kâtibi Mehmed Ali Efendi kendisinin bağçesine çıkarılarak bidâyeten parasının alındığı ve sonra kendisi de bir ağaca bağlanıp yirmiyi mütecâviz mermi vuruldukdan sonra bu bî-çârenin seksen yaşındaki hemşîresi ve kendi halîlesi de can acısıyla mûmâ-ileyhe koşar iken bunların ikisi de kama ile parçalandıklarını gören ve zevcesiyle erkek çocuğu şehîd edilen kadının şehâdeti ve bunların düşdükleri yerde kalan na'şlarıyle görülmüş ve bunun

komşusu sobacı esnâfından Necib Efendi ve halîlesi aynı şekâvete giriftâr olmuşdur.

15- Van'ın Selimbey mahallesi ahâlîsinden olup "Rusyalılar düvel-i mu'azzamadandır, girdikleri mahallerde bi't-tab' kavâ'id-i harbiyyeyi muhâfaza ederler" diye âsûde bulunanlardan Süvar oğlu Hâlid ve Ziya ve Rıza ve birâderi Fâik, Çevik oğlu Hoca Mehmed Efendi elliyi mütecâviz komşularıyla büyük bir hânede intizâr-ı adâletde iken Ruslarla müşterek Van Ermenilerinden Panos'un delâletiyle o civârı dolaşan müfrezeye vâki' olan istîmânda; erkekler ve kadın, çocuklar toplatdırılmış. Erkekler ve erkek çocuklar bir dizi olmak üzere dizilmiş ve kadınlardan işe yaramayanları ve kız çocukları da bu erkeklerin önüne sıra edilmiş. Panos'un "arş" kumandasıyla erkeklere ateş edilmiş. Ölmeyen erkekler boğazlanmış ve bu mahallenin telefâtı üç yüzü mütecâviz bulunmuşdur. Mûmâ-ileyh Hoca Mehmed Efendi'nin halîlesi tarafından ihtifâ edilen iki erkek çocuğuyla sâ'ir mahalde yakalanarak Amerika mü'essesesindeki Rus kumandanlığına götürülüyorken Senemke câddesinde Hacı Ziya Bey'in hânesindeki kuyuya atılmış ve Cevdet Bey'in Van'a duhûlünde kendisini ihtifâ eden kadın getirilmiş ve ifâdesi alındıkda aynı mes'eleyi tasvîr eylemişdir.

16- Tebrizkapısı mahallesinden kendisi harbde bulunan Sâlih ve â'ilesi Fâtıma ve beş yaşından on yaşına kadar dört nefer kerîmesi ve birâderinin ve hemşîresinin on yedi nüfûs kûlfetleri kanarada tevzî' edilen lahm misillü bidâyeten sağ olarak çengellere takılmış oldukdan sonra kama ile doğranmış bunların vâlideleri bu kanaranın altından geçirilip saçları bu ma'sûmun kanlarıyla boyadılmış oldukda kadınlar salıverilmişlerdir. Kadınlar el-yevm Diyarbekir'de 198 numaralı hânede mukîme bulunuyorlar ve kezâ mahalle-i mezkûrda Sâlih'in hemşîresi Mahbûb ve üç oğlu, iki kızı ve Câmi'-i Kebîr mahalleli Kâsım'ın â'ilesi Âyişe ve iki çocuğu katledilmiş ve fakat bidâyeten çocuklar boğazlanmış, kanlarını vâlidelerinin içmeleri vahşetleri tazyîk edildikden sonra mezbûretân dahi tîğ-ı gadre uğramışlardır.

17- Van'ın tahliye edildiği esnâda, sefînelere irkâb edilenlerden beşi fırtına dolayısıyle Erciş, Âdilcevaz kazâları civârına çıkabilmiş ve geceyi orada geçirmek isteyen bu sefînelere Ermeni efrâdı tarafından vehleten abluka edilerek kurşunla sefînede dört yüze karîb nüfûsu itlâf ve bir çoğu denize atılmış ve bu miyânda muhâsebe ketebesinden Siirdlizâde Tevfik Efendi ve â'ilesi ve birçok zâbıta familyası da dâhildâr-ı hilâf-ı beşeriyyet olan bu vukû'ât-ı elîmeden kurtulan Polis Hâşim ve Celâl efendilerin ve bir iki ahâlînin ifâdeleriyle sâbit olmağla berâber Âdilcevaz Kâ'im-i makâmlığı'nca da mukayyed vukû'ât-ı vahşiyyedendir.

18- Van'da müste'ciren kalan Alay Kâtibi Sivaslı Hasan Fahrî Efendi'nin halîlesi olup ahîren Rusların ric'atleri esnâda çıkarılan kadın, bidâyeten Ermeni Kavas Miko tarafından ve Amerika mü'essesesinde iken gûyâ berây-ı insâniyyet hânesine götürmüş ve bu kadına da zevcesi katledilen ve Tüfenkçi Dursun Ustanın vâlidesi de birlikde olarak gitmişler ve gitdikden sonra ..... yaparak ma'îşetinizi temin edeceğim diyerek elli lirasını almış ve on gün kadar kaldıkdan sonra Osmanlı askerinin Van'a duhûl edeceğini işidince kaçar iken, merkûm Miko diğer şakîlerden birkaç kişiyi tahrîk ederek her iki kadının olancaları ellerinden alınmış ve alay kâtibin[in] iki çocuğu da öldürülerek savuşup gitdikleri kadınların ifâdeleriyle sâbitdir.

19- Üç yüz nüfûsdan ibâret bulunan Şeyhayne karyesi ahâlîsi Van'a hicret ederler iken İskele ve Kalacık karyesinin Ermenileri bunları yoldan çevirmiş, Zive karyesine ilticâya mecbûr tutmuş. İki yüz nüfûslu Zive karyesinde genç nisvân tefrîk edilmiş, erkekleri bi't-tamam katlolunmuş. İhtiyâre kadınlar ile sıbyânı da bir câmi'e doldurmuşlar, sonra da mezkûr câmi'i ihrâk eylemişlerdir. İhrâk içinde kendisini bir takrîb kurtarabilen ve el-yevm ber-hayat kalan Kürd İbrâhim ve Şükrü'nün oğlu Mustafa ve diğer Reşid'in oğlu Hakkı'nın ifâdeleriyle ve ahâlînin hâlâ çıkmamalarından sâbitdir.

20- Meşhûr ziyâretgâh-ı Müslimînden bulunan Mollakâsım karyeli ehl-i servetden ve yetmiş yaşlarında Feyzi Ağa'nın kafası zevcesinin kucağına verildikden sonra kesilmiş dokuz yaşlarında mahdûmu Sabri ve gelini Huriye dahi merkez-i vilâyete getirilmiş, Feyzi Ağa'nın parası bulunmak ve irâ'e edilmek üzere bu zavallılar be-tekrâr karyeye götürülmüş, paranın mahall-i ihtifâsı bulunmuş ve alınmış oldukdan sonra katledilmişlerdir. Tekyenin Zâviyedârı Şeyh Mehmed Şâkir ve mahdûmu Ziya ve bu Ziya'nın mahdûmu Sadullah ve kerîmesi Zeyneb ve Muhabbet, Saadet, Fâhire ve Fahriye, vâlideleri Mevhibe ile büyük vâlideleri Fâtıma, diğer üveği kızı Zehra'nın sûret-i fecî'ada katledildikleri gibi bu şeyhin kardaşlarının hânelerinde sağîr ve kebîr olarak yetmiş nüfûsa karîb mahvedilmişlerdir. Gelinlerden Van'a götürdükleri Zâhide ve Fâtıma, Mermid çayı köprüsünden geçer iken kendilerini suya atmışlardır. Bu hâli re'yü-l ayn gören Sâlih oğlu Şerif'in zevcesi Mahi Hanım, mahfiyyen Van'a kaçarken dostlarından Mermid karyeli Hamparsom'un hânesin[d]e üç çocukla altı gün kalmış ve orada bu bahs Hamparsom tarafından tekrâr edilmiş ve mezbûre üç çocuğuyla Hamparsom tarafından bir sâ'at kadar yola vurulmuş. Hamparsom dönmüş. Kadıncağız çocuklarıyla İskele karyesi Ermenileri tarafından yakalanmış. Çocuklar vahşî bıçakların vâsıl-ı cinânı olmuş kurtulmuş. Kadın bir mâh kadar Ermenilerin ahûrunda çalışdırılmış, bu esnâda Tatvan cihetine sefîne gideceğini işitmiş.

Gece iskeleye gitmiş. Gemicinin birine çok yalvarmak sûretiyle dokuz mecidiye vermiş. Oradan sefîne hareket etmiş. Sath-ı bahrde kadın sıkışdırılmış. Bu köyün zenginlerinin para mahallerinin irâ'esi yolunda tehdîd ve tevehhüm olunmuş. Oradan tekrâr Mollakâsım karyesine çıkarılmış. Bir şey bulamayınca sefîneye dönmüş. Kadın Âdilcevaz civârına çıkarılmış. Oradan da Zilan cihetlerindeki Kürdlere karışarak gelmiş ve aynı vukû'âtı şerh ve ta'dâd eylemişdir. Bu hâl, bu karyeye ikişer sâ'at mesâfede Amik ve Ayans karyelerinde de vukû'a gelmişdir ki, bin beş yüze karîb nüfûslarından kurtulup gelen köyün imâmı Molla Yusuf ve mahdûmu Said ve muhtârı Cafer'in ifâdeleriyle sâbit ve vâki'dir. Ve nâhiye-i mezkûrun Bağdaşan ve Karaağaç karyelerine aynı hakâretler ve itlâflar oldukdan başka da yirmi yaşlarında ve daha aşağı on yedi kızcağızlar da Rusya'ya götürülmüş olduğu muhakkakdır.

21- Timar nâhiyesi bi't-tamam Erçek ve Havasor nâhiyelerinin yüzde yetmişi katledilmiş ve Mendân karyesinde Erçekli şerrîn-i şerîr-i meşhûrun elde etdiği kırk beş nüfûs, nişân hedefi ittihâz edilmek sûretiyle i'dâm edilmişlerdir. Erciş ve Âdilcevaz kazâları sekenesinin de yüzde ellisi tahlîs-i can edebilmiş ve Ercişli olup insâniyet ve servetiyle birçok Ermeniyi ihyâ ve tüccarlığa irtikâ eyleyen Hacı Hasan Ağa günlerce Ermeniler tarafından işkence edildikden sonra, rûh-ı pâkine hâtime verildiği şuhûd-ı adîde ile vâki'dir.

22- Halil Bey fırkasının Rusyalılar tarafından ta'kîbi esnâda Norduz kazâsının Şahotu köprüsünden geçmekde bulunan Sarây ve Hoşab kazâsıyle birçok nevâhî halkı ve Van ahâlîsinden Mamûretürreşad dâhilinde gitmeye gayr-ı muktedir birçok nisvân ve sıbyân dâhil oldukları hâlde Kazaklar yetişerek kılınçla kama ile itlâf ve suya dökülenlerin mikdârı kırk bini mütecâvizdir. Gevaş kazâsından ve gerekse Vastan'dan Müküs kazâsından imrârı suhûlet bilen ahâlînin üç bini mütecâviz nüfûsu da, ağır ve sağında Müküs komitesi tarafından bi't-tamam katlolunmuşlardır. Dersa'âdet'de nüfûs sicillâtıyle sâbit olacağı üzere Van muhîtinin zâyi'âtı yüz bine karîb düşeceği tahakkuk eder. Hele Hakkâri'den çıkıp necât tarîki arayan Mûsevî milletinden üç yüz nüfûsun Seyl karyesinde doğranarak duvâr biçimi istif edildiklerini görenlerle isbât mümkündür.

23- Bütün câmi'ler tahrîb ve ihrâk edilmiş ve meşhûr Şeyh Abdurrahman Baba makberi ve Şeyh Abdurrahman Baba tekyesi ve bütün Müslüman mahallâtı da ma'an ihrâk olunmuş ve Van ve merkez muhît yangın görmüş tarlaya dönderilmişdir. Eşcâr-ı müsmire ve gayr-ı müsmiresi kat' u kal' edilmişdir. Van Hastahânesi'nden nakle imkân bulunamayan seksen kadar hasta efrâd, hasta ebniyesinde ihrâk olunmuşlardır. Kıta'âtın Van'a duhûllerinde

bidâyet-i hâdisede, Katırcı mahallesinden ve Ermeniler taraflarından Peynirci Receb oğlu Mahmud'un dört çocuğuyla halîlesi miyânında, Mülâzım Hüseyin Efendi'nin on iki yaşlarındaki kerîmesi götürüldüğünü Ermeniler inkâr edemezler. Bu kız kurşunla yaralı olduğu hâlde bilâ-terahhum hetk-i ırz irtikâb edilmiş ve kesret-i tecâvüzden bî-tâb kalmış ve mülâzımın mukaddemâ hizmetçiliğinde bulunan bir Ermeni tarafından saklanmış olduğu cihetle Vâlî Cevdet Bey tarafından Bitlis'e, Bitlis'den de buraya getirilerek el-yevm mecrûhan mevcûddur. Van'dan çıkarılmış kadınların müsâvî ve tafsîlâtı muğâyir-i âdâb görünen ızdırâb ilcâsıyle yürümeğe muktedir olamadıklarını bilen zâbitân mevcûddur.

24- Askerin Van'a duhûlünü haber alan ve cebellerde ve gerekse Rusların nezâreti altında bulunan bir takım aşîret halkı ve bir kısım köylü ahâlî, Van alındı nazarıyle Van'a toplandılar. Rusların tekrâr avdetlerinde ve Osmanlı kıta'âtının ric'atlerinde Engil karyesiyle Vastan karyesi aralığında telef olanların yekûnu on bini tecâvüz etdiğini ve nizâmiye kıta'âtından esîr alınanların da ahâlî miyânında katlolundukları gayr-ı münker vekâyi'dendir.

25- Van ahâlîsinden Otuzüçüncü Ahz-ı Asker Kalemi'ne mülhak Mülâzım-ı Evvel Şükrü Efendi'nin seksen yaşlarında ve Tayyar Efendi isminde amcası ihtiyâr zevcesinin muvâcehesinde ellerinden çivi ile kapıya çakılmış, ibtidâ burnu ve kulakları ve sonra da çenesi kesilmiş olduğu[nu] Yüzbaşı Hâlid Efendi ve rüfekâsı bi'z-zat görmüşlerdir. Zevcesi fecâyi'-i vahşiyyede katlolunduğu müşâhede olunmuşdur. Şenâyi'-i adîdeden biri de Erciş Ahz-ı Asker re'îsi olup nasılsa çıkamayan Hikmet Efendi'nin kerîmesi cebren bir Ermeniye verilmiş ve davul zurna ile teşhîr edildikden sonra pederiyle Rusya'ya gönderilmişdir. Mezbûrenin zevci bulunan Gevar Telgraf Müdîri Hakkı Efendi ise el-yevm me'yûs ve bu hâlle tecennün eder bir hâldedir. Bayezid Hudûd Bölüğü Mülâzım-ı Evveli Abdullah Efendi'nin Bayezid'de kalan â'ilesi, beş me'mûr â'ilesiyle Rusya'ya götürülmüşdür. Esîr-i harb olarak tanınmış ise büyük bir bahtiyârlıkdır.

Fî 11 Mayıs sene [1]332

Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı
Ali [V]âsıf

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Polis Müdîriyeti'nin 14 Mayıs sene [1]332, 5675/81 müzekkiresi sûretidir.

Rus istîlâsına uğrayan havâlîde ilcâ-yı fakr u zarûretle hicret imkânını bulamayan ahâlî-i İslâmiyyeye karşı Rusların revâ gördükleri envâ'-i zulm ve ta'addîleri hakkında dâ'ireye bi'l-mürâca'a hikâye-i hâl eden kesânın sûret-i musaddakaları melfûf ifâdât-ı mazbûtalarına nazaran Of kazâsının Lazandoz karyesine giren birinci Rus askerî kâfilesi tarafından ahâlînin nüfûs ve isimleri ve hânelerinin mikdâr ve adedini tahrîr ve tecrîden ve alabildikleri eşyayı ahz ve naklinden bir gün sonra muvâsalat ve Ermeni çeteleriyle mahlût bulunan ikinci Rus kâfilesinin karye-i mezkûreden Dilsiz oğlu Ali Osman zevcesi Yâsemin nâm kadının enîn-i tazallum-kârîsine rağmen iffetini pâ-mâl eylediklerini gören ve harekât-ı vâkı'aları muhâlif-i vicdân ve insâniyyet olmakdan başka beşeriyet nâmına bundan eşnâ' bir fi'l ve hareketin gayr-ı mutasavver olduğunu ihtâra cür'et eden zevci Ali Osman'ın süngü darbeleriyle kollarından cerh ve kalbleri hayat-ı insâniyyeden mahrûm olan bu vahşî askerler tarafından oralarda tesâdüf etdikleri pek çok kadın ve erkeklerin nâmûsu ve canlarını dehşet-efzâ bir sûretde hetk ve heder edilmiş ve Sürmene eşrâfından Fortunzâde Polad ve İsmâil Cibi oğlu Saadeddin efendilerin beyânâtında: Ruslar kazâ-yı mezkûrun Pervane karyesinden Suiçmez oğlu Bican Ağa'yı muvâcehesinde zevcesine fi'l-i şenî' icrâsından sonra katl u itlâf ve kazâ-yı mezkûrun Purnak, Zimlekova, Zimle-i Kebîr ve karyeleri ahâlîsinden zarûretleri hasebiyle çıkamayanları katli'âm ve Of kazâsının Alana [Alano] karyesinden ele geçirdikleri kadınları siperlerine götürerek tecâvüzât-ı vahşiyâneleri icrâ ve Polit[a] karyesinden Çakır oğlu Süleyman'ın zevcesi ırzına tasallut edildikden sonra i'dâm ve Sıva (?) karyesinden Tehî oğlu Emin ve kazâ tahsildârlarından Ali ve Zino [Zeno] karyeli Hacı Mustafa oğlu Mehmed ve Molla Mahmud oğlu asker Mahmud'un â'ilelerine ve Komanit karyeli Kemahcızâde Ahmed ve Kelali karyesinden Ali oğlu Mehmed ve Dayı oğlu Hüseyin Ağa ve efendilerin bâkire kerîmelerine tecâvüzât-ı iffet-şeknâne ve Sürmene kazâsının İnoztaş [Linostaş] karyesinden Ömer oğlu Osman Efendi'yi katl ve zevcesine tasallut edilmiş ve şu harekât-ı bâğıyâne Rus askerlerinin iştirâkiyle berâber kısm-ı a'zamı kendilerinin ihmâlkâr nazarları karşısında, Ermeni çeteleri tarafından icrâ olunduğu anlaşılmış ve Yomra nâhiyesinin Likne [Diğene] karyesinde Ta'yıncı oğlu Hâfız Abdurrahman bin Mehmed'in esnâ-yı hicretde kendisine mülâkî olan

nâhiye-i mezkûrenin Karanlı karyeli kırk yaşlarında bir kadının ifâdesine atfen vâki' olan beyânâtı da dahi bunları istîlâ eyleyen düşman askerleri rast geldikleri gençleri Ermeni çetelerine teslîmen mahâll-i âhara sevk ve ihtiyârları ile ma'sûm çocukları süngüleriyle katl ve telef ve kadınları vahşiyâne tasallutlarına hedef eyledıklerini ve hatta on kişi tarafından mezbûrenin dahi ırzına tecâvüz edilerek bî-tâb bir hâlde terketdikden sonra Kadaru[k]sa karyesine kaçabildiği ve Rusların uğradıkları her yerde zulm ve şenâ'at kaçırtması hükmünü icrâ ve Ermeni çeteleriyle her zaman bu hûn-rîzâne harekâtın pîşdârı oldukları tebeyyün etmiş olduğu ma'rûzdur.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Rusların istîlâsına ma'rûz kalan memleket ahâlî-i İslâmiyyesine karşı Rus askeri tarafından yapılan fecâyi' ve şenâ'at hakkında Sürmene kazâsı eşrâfından Fortunzâde Polat ve İsmâil Cibizâde Saadeddin efendiler ber-vech-i âtî beyânâtda bulundular:

«Sürmene'nin Pervane karyesinden Suiçmez oğlu Bican Ağa'nın muvâcehesinde Rus askerlerinin zevcesine fi'l-i şenî' icrâ etdikden sonra Bican Ağa'yı telef ve Sürmene'nin Purnak, Zimlekova, Zimle-i Sağîr ve Kebîr karyeleri ahâlîsinden zarûret hasebiyle çıkamayanları katli'âm sûretiyle itlâf etdikleri gibi düşman askerleri taraflarından alınıp istihkâmlarına götürülen on beş kadar Of kazâsının Alana [Alano] karyeli kadınların ırzlarına ta'arruz ve bî-tâb bir hâlde istihkâmlarda terketdikleri Of'un Polit[a] karyesinden Çakır oğlu Süleyman Ağa'nın zevcesine fi'l-i şenî' icrâ ve müte'âkiben Süleyman Ağa'yı katleyledikleri ve kazâ-yı mezkûrun Sıva (?) karyesinden Telli oğlu Emin ve Of tahsildârlarından Ali Efendi â'ilesine ve Komanit karyeli Kemahcızâde Ahmed Ağa'nın bâkire kerîmesine ve Zino [Zeno] karyeli Hacı Mustafa oğlu Mehmed'in gelinine ve Molla Mahmud oğlu asker Mahmud'un â'ilesine ve Kelali karyesinden Ali oğlu Mehmed'in ve Dayı oğlu Hüseyin'in bâkire kerîmelerine envâ'-i şenâ'ati icrâ ve Sürmene'nin Linoztaş [Linostaş] karyesinden Ömer oğlu Osman Efendi'yi katl ve zevcesinin ırzına tasallut etdiklerini, bu â'ilelerden firâra muvaffak olan Emin Ağa ve Tahsildâr Ali Efendi, ve Kemahcızâde Ahmed Ağa'nın kerîme ve â'ilelerinin ağlayarak vâki' olan ifâde ve beyânâtlarından ıttılâ' hâsıl etdiğimiz gibi isimleri ta'dâd olunan

karyeler ahâlîsinden olup hicret münâsebetiyle tesâdüfî olarak görüşdüğümüz pek çok kimselerin ifâdelerinden anladık. Ma'amâfîh gerek Rus askerlerinin ve gerek berâberlerindeki Ermeni çetelerinin istîlâ eyledikleri mahalle ve karyelerde daha çok insâniyete yakışmayacak harekât ve ef'âllerini işitdik ise de isimleri ve karyeleri hâtırımızda kalmamışdır.» demekle mûmâ-ileyhim taraflarından ve tarafımızdan imzâ edildi.

Ahâlîden	Ahâlîden	Komiser Mu'âvini	Komiser Mu'âvini

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Yomra'nın Like [Diğene] karyesinden Ta'yıncı oğlu kırk yaşlarında Hâfız Abdurrahman bin Mehmed Efendi dâ'ireye gelerek ber-vech-i âtî ifâdâtda bulundu:

«Karadere'deki noktanın bozulması üzerine ma'a-â'ile ikâmet eylediğim hâneden hicret etmek mecbûriyetinde kaldım. Esnâ-yı râhda berâberimdeki sığır hayvanlarını ra'y etmek üzere bulunduğum sırada Yomra'nın Karanlı karyesinden tahmînen otuz beş-kırk yaşlarında bir kadın ağlayarak yanıma geldi. Karyelerinin düşman tarafından istîlâ olunmasını müte'âkib düşmanın zarûret hasebiyle karyeden çıkamamış olan erkeklerden ihtiyârları tamamen katl ve gençleri toplayarak yanlarında bulunan Ermeni çetelerine teslîmen mahall-i âhara sevk ve ma'sûm çocukları da süngüleriyle telef etdiği gibi gelin, kız ve kadınların ırzlarına tasallut ve envâ'-i şenâ'at icrâ eylediklerini ve hatta kendisinin de on kişi tarafından ırzına geçildiğini ve geceleyin hânesi civârındaki hendeklerden sürünmek sûretiyle henüz istîlâya ma'rûz kalmayan Kadaru[k]sa karyesine geçip canını kurtardığını hikâye eylediği gibi esnâ-yı râhda daha buna mümâsil pek fecî' haberler işitdim.» diye beyân-ı hâl etmekle işbu ifâdesi kendisine imzâ ve tarafımızdan dahi imzâ edildi.

Ahâlîden	Komiser Mu'âvini	Komiser Mu'âvini

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Rus ve Ermenilerin gayr-i kâbil tahammül-sûz fecâyi'i

14 Teşrîn-i Evvel sene [1]330, harbin ilk safhalarında ve Rusların hudûd-ı Osmanî'yi geçdiği bir sıralarda Körmuson'dan Malazgird'e kadar müşâhedâtıma ma'tûf olan ahvâl ber-vech-i âtî îzâh olunur.

Ruslar tarafından istîlâya uğrayan mahaller ahâlî-i İslâmiyyesi hakkında Rus ve Ermeni çetelerinin yekdiğerine müsâbaka edercesine yapdıkları mezâlim öyle bir mezâlim ki, hamlini henüz vaz' etmemiş kadınlara karınlarından çocukları çıkarılmak bu hâle bâ'is Bayezidli Ermeni çete re'îsi Soron, Erzurum meb'ûs-ı sâbıkı Pasdırmacıyan Karkin, başlarında bulunan bin iki yüz kadar Ermeni çete efrâdıyla İslâm köylerini dolaşıyor. Güzel kadınların nâmûsunu lekedâr etdikden sonra çirkin olanları gûnâ-gûn mezâlim ile öldürüyorlardı. Bu miyânda Kavak karyeli Keleş Ağa'nın gelini öldürüldükden başka, oğulları ve diğer â'ilesi kazığa çakılmak sûretiyle itlâf olunuyordu. 28 Nisan'da Malazgird'in sukûtunda, â'ilemle merkeze bir buçuk sâ'at mesâfede Yaramış nâmında bir Çerkes karyesinde bulunuyordum. Rusların ânî hücûmu üzerine ne karye ahâlîsi ve ne de â'ilemi halâs etmek müyesser olmadı. Yalnız olarak Ahlat'a tâbi' Hulik nâmında bir Çerkes karyesine firâr edebildim. Âkıbeti orada intizâr ediyordum. 23 Mayıs târîhinde buralar da sukût etdi. Bu karye ahâlîsi nefsini kurtarabildi ise de diğer bir Çerkes karyesi olan Ağcaviran ahâlîsi kendilerini ve hayvânâtlarını kurtaramadılar. Yirmi-otuz bin lira râddesinde bulunan bu iki karyenin bi'l-umûm mevâşî ve eşya-yı beytiyyeleri götürüldükden sonra Ağcaviran karyesinden Musa ve Sadullah beylerle on nefer refîki elleri bağlanarak Malazgird'e sevk ve ifâdeleri alındıkdan sonra Ermenilere teslîm edildi. Gözleri oyulmak sûretiyle Kire denilen mahalde itlâf olundu. Şu fecâyi' ve mezâlimi müşâhede eden Yaramış karyeli Çerkes İlyas Bey'le diğer köy ahâlîsi fırsatdan istifâde ile firâr etmek yolunu arıyorlardıysa da emellerine muvaffak olamıyorlar. Hergün Ermeni ve Rusların mezâlimine ma'rûz kalıyorlardı. Bu mıntıka-yı harbden ayrıldıkdan sonra bir müddet de Liz cebhesinde bulundum. Bu cihet mıntıkasında, Beşinci Kuvve-i Seferiyye vatanın müdâfa'ası yolunda her türlü fedâkârlığı yapıyor. Düşmana kahhâr darbesini indiriyor. Efrâdından mecrûh olanları Liz Hastahânesi'ne sevkeyliyor. Orada tedâvî etdiriyordu. Mevcûd kuvvetiyle bir şey yapamayacağını hisseden düşman, Van tarafında bulunan beş-altı bin Ermeni gönüllü ile İran'dan Dragon atlılarını celbetdi. Haziran'ın yirmi üçünde başlayan top ve tüfenk muhârebesi altı gün devam etdikden sonra Temmuz'un birinde bu

noktadan da çekilmek lâzım geldi. Pek müsta'cel olan bu çekilmek sırasında hastahânede olan bazı efrâd kurtarılamadı. Liz de mevcûd Ermeni kadınlarına terkedildi. Liz, Hoşgeldi ve Pürkaşin'e kadar gelen Rus ve Ermeniler bi'l-âhire Dokuzuncu Kolordu'nun ve Hınıs tarafından tazyîki üzerine tekrâr çekilmeye mecbûr edildi ve hudûd hâricine kadar püskürdüldü. 11 Temmuz'da idi, tekrâr Liz'e gelmek ve oradan Yaramış'da kalan â'ilem nezdine gitmek îcâb ediyordu. Liz'e geldiğim sırada evvelce orada bırakılmış hastagân hâtırıma geldi. Bunları görmek, ahvâllerini öğrenmek istiyordum. Hastaların bulunduğu mahallere gitdim. Ahvâllerini gördüm. Te'essürâtdan ne yapacağımı şaşırdım. Otuz-kırk kadar hasta efrâdın bazılarının gözleri çıkarılmış, bazıları salben i'dâm edilmiş, bazılarının yüzlerinden vücûdlarının yarısına kadar koyun gibi soyulmuş, kısm-ı a'zamının başları vücûdlarından ayrılmak sûretiyle Neronlara, Timurlara, Cengizlere rahmet okudurcasına mezâlim icrâ edilmiş olduğu yanımda bulunan Kopolu kâ'in birâderim Çerkes Musa Bey ve Çerkes Cemâl ve Hüseyin efendilerle şu hâl-i esef-iştimâli müşâhede olunmuş, oradan müte'essirâne ayrılmağa mecbûr kalınmış, şühedânın bakıyye-i izâmları tarafımızdan toplanarak bir arada defnetdirilmişdir. Şu hâlden pek müte'essir olan kâ'in birâderim Musa Bey, köy derûnunda dolaşırken ölmemiş, bir mahzende açlıkdan ölmesine ramak kalmış bir efrâda tesâdüfle merkûmu mahzenden çıkarmış. Münâsib bir mahalde istirâhatini te'mîn etmiş. Bir parça karnını doyurdukdan sonra yapılan mezâlimin tahkîki için bana âdem-i mahsûs göndermiş idi. Neferin ismi Memiş, pederinin ismi Abdullah olduğunu ve Boğazlıyan kazâsının Babayağmur karyesinden bulunduğunu ve bu mezâlimi Ermenilerle Liz'de kalan Ermeni kadınları tarafından icrâ edildiğini, kendisi bir fırsatdan bi'l-istifâde firâr ederek bir mahzende saklandığını kemâl-i te'essürle söylüyor ve cümlemizi de bu te'essürâta iştirâkle ağladıyordu.

Meşhûdât ve sıhhate iktirân etmiş ma'lûmâtımı bî-tarafâne kasemle takdîm eylerim.

Muhâcirînden
Konyalı Hasib

Harbin henüz mebde'inde üç yüz otuz Teşrîn-i Evvel'in nihâyetlerinde düşman Tutak'ı istîlâ etmiş ve ahâlî arasında heyecân başlamış ve muktezâ-yı hamiyyet, herkesi birer sûretle vatanın muhâfaza ve müdâfa'asına sevkeyliyordu. Bu miyânda ben de mütehassis olduğum en yüce bir hisle ve elimden gelebileceği bir derecede vatanımın müdâfa'asına koşmak ârzûsuyla Tutak'ın Esmer karyesine gitdim. Yüz elli kadar atlım ile Tutak'ın Esmer karyesinde bulunuyordum. Eleşkird Kazâsı Tahsildârı Abdülkadir Efendi ile

kazâ-yı mezkûr ağavâtından Ömer Ağa ve Pasinler kazâsından Ahmed Bey bin Taşdan Bey yanıma geldiler. Eleşkird ahvâlini bunlardan su'âlimde kemâl-i te'essürle dediler ki: "Vaktâki, Rus ve Ermeni çeteleri Eleşkird'i basdı. Der-akab bütün Eleşkird köylerini erkek ve kadın ve kız çocuklarıyla berâber Didem karyesine ve Pasinlerin Ardos ve Sülüki ve Emrekom, Esvence [Ebsemce] ve Karabıyık ve Maslahat ve Horasan ve Kötek ve Yağan ve Çamurlu ve Tüyler ve Tenzile ve Akzehir köyleriyle diğer yirmi üç pâre karye ahâlî-i İslâmiyyesini Esvence [Ebsemce] ve Tenzile'de katli'âm ve inâs kısmının nâmûsunu lekedâr ve hayvânâtlarını gasben götürmüşlerdir. Bu hayvânât mikdârı koyun, keçi, camus, esb, ester, öküz ve inek olarak yüz elli bin râddesinde idi. Ve [1]331 senesi şehr-i Nisan onuncu cum'a günü Malazgird'in Kiranlık karyesinde bulunduğum sırada Rus ve Ermeni çeteleri Tutak merkez kazâsıyla bütün İslâmdan ibaret olan merbûtu Esmer vesâ'ir 53 pâre karyelerini basarak yirmi bine karîb bir nüfûs ve Top ve Köşk ve Esmer karyelerinde ictimâ'la bunları ihrâk ve inâs kısmını dâhile sevkeylemişler, olduklarını da esâretden bir sûretle firâr eden Kargalık karyeli Sâlih Bey oğlu Feyzullah ve karye-i mezkûreli Reşid Efendi'yle muhtârı Seyyid Han ifâde eylemişlerdir. Ve bunların da efrâd-ı â'ilesi de bu miyânda itlâf eylediklerini hüngür hüngür ağlayarak söylediler.

Malazgird kazâsı dâhilinde Beküran karyesinde â'ilesiyle birlikde ikâmet etmekde olan Berber İlyas ve mahdûmu Şevket'i iki zevcesiyle bir kerîmesini bikrini izâle sırasında ricâ etmekde olan vâlide ve ebeveynini yine Malazgird'e tâbi' Dolabaş karyeli Mardiros ve karye-i mezkûreli Cendi ve Harâbe-i Kasımî karyeli Kelekçi Simon ve Kala kasabalı Mardovak'ın ve birâderi Kânî, Görk (?) karyesinde ikâmet eden Serop ve sekiz nefer Kazak atlısıyla mezbûrelerin fi'l-i şenî' icrâsından sonra kerîmesinin boynunda olan ve kıymeti yirmi iki guruşdan ibâret bulunan bir rub'iye altınını çıkarmağa bile tenezzül değil, fazâyihi göstermek için merkûm Mardovak'ın Kostantin nâmında bir Kazağa "Omuz küreği kılıncını ver! Altunu bak ne sûretle çıkaracağım" demesi üzerine, merkûm Kazak kılıncı kendisine verir. Bî-çâre kadının boyunundaki altun insâniyete değil, hayvânat-ı vahşiyyenin kabûl edemiyeceği bir sûretde mezbûrenin boynunu kılınçla kat' ve mezkûr rub'iye altınını Kazağa ihdâ ve diğer peder vâlidesini de "Ver i'lâmına bakayım" Elinden kâğıdı alacağı sırada diğer bir Kazak kılınçla merkûmun kellesini uçuruyor. Gâyet müstehziyâne bir tavırla "Ne tez öldü!" gibi garâ'ib gösteriyordu. Âlem-i beşeriyyet bu gibi fezâyiha acabâ ne diyecek ve târîh bunu ne sûretle kaydedecekdir? Harb-i Umûmî'nin icrâ etdiği te'sîrât her nokta-yı harbde bu şenâ'atı kabûl ediyor. Ediyor da icrâ kılınırsa yirminci asır medeniyetiyle kâbil-i te'lîf değildir. Hâyır! Bu dehşet-engîz fecâyi' bî-çâre, ma'sûm İslâmlara revâ görülüyor. Ruslar ve

Ermeniler âlem-i İslâmiyyetden hiss-i intikâm almak istiyor ve yine Malazgird'e merbût Ada karyesi ahâlîsinden ve mahkeme-i bidâyet a'zasından Hüseyin Bey ve meclis idâre a'zasından Şâmil beylere kendi hizmetçileri Ermeniler tarafından fi'l-i şenî' icrâsından sonra merkûmları â'ileleri huzûruyla ve işkence eylemek sûretiyle Şâmil Bey'i itlâf, Hüseyin ve Abdullah Bey â'ilelerini de muğâyir-i insâniyyet olarak ırzlarına tasallut etmişler. Henüz sinn-i rüşde vâsıl olmayan bir sabiyye kız çocuğunun bikrini ba'de'l-izâle kendisini katleylemişlerdir.

Yine bu cümleden olmak üzere Malazgird'de yüzbaşı mütekâ'idlerinden merhûm Mirliva İbrâhim Paşa'nın birâderi Ahmed Bey'in hânesine müsâfir olarak â'ilesine; "Bizim âdâtda mestûr olmak yokdur. Her kadın serbest olmak ve açık bulunmak ve bize bu sûretle hizmet etmek lâzımdır" yolundaki ifâdelerine karşı; "Biz bu âdete ri'âyet edemeyiz" cevâbında bulunmuşlarsa da; "Bu âdeti kabûl eder ve bizlere sâkîlik ederseniz hayatınızdan emin olabilirsiniz" kabûl olunmadığı hâlde kendi hareketlerinde muhtâr olduklarını ve her türlü ef'âli icrâ edeceklerini sûret-i kat'iyyede ifhâm ve hatta bu sırada Rus zâbitlerinden birisi büyük kerîmesine fi'l-i şenî' icrâ eylediklerini mezbûreler gâyet acı ve müte'essirâne bir sûretde ifâdâtda bulunmuşlardır.

Muş hakkındaki fecâyi'a gelince, bunu bir sûretle ta'rîf etmek kudret-i beşerin fevkindedir. Henüz Kânûn-ı Sânî'nin yirmi dokuzunda idi. Harbin her cebhesinden gelen mültecîlerin feryâd ve figânı işidenlerin tüylerini de ürperdecek bir dereceyi geçmiş idi. Kânûn-ı Sânî'nin yirmi dokuzunda başlayan ve şiddetini artdıran harb sadâsı ve top tarrakasından ziyâde, Ermeni ve Rus çetelerinin mezâlimi, harbden daha ziyâde insanları dehşet içinde bırakıyor ve herkesi bir ihâfe istîlâ eyliyordu. Harb yakîn oldukça canını kurtarmak isteyenler telâşla oraya buraya koşuyor ve kış el ve ayakları bağlıyor. Diri diri o zâlimlere, o bî-çâre Müslümanları hediye bırakıyordu. Vesâ'itden mahrûm olan aceze gürûhu tevekkeltü etmekden başka çâre bulamıyor ve nefsini bilerek ölüme teslîm eyliyordu. Çünki bir tarafdan kış, bir tarafdan vesâ'itsizlik ve ma'sûm çocukların âh u enîni herkesi şaşırıyor, kımıldamak imkânı bırakmıyordu. Bu miyânda kudreti olanlar her çi bâd-âbâd hayatını kar içine atıyor. Atamayanlar Ermeni kılınçlarına boyunlarını uzadıyordu.

Üç Şubat târîhinde idi. Muş da sukût etdi. Muş, Ermeni şakîlerinin bir cevelângâhı olmuş, kanına susamış canavar gibi etrâfa saldırıyor. "Hani İslâmlar nerededir?" diyerek bir gazabla arıyorlardı. Rast geldikleri İslâmları tutuyorlar meclis ittihâz etdikleri bir mahalde topluyor, "Hiss-i intikâm" deyu bağırıyorlardı. Gerek kadın ve gerek tesâdüf etdikleri bî-çârelere "Bakınız burada bir İslâm var. Geliniz bunu da öldürünüz" yolunda arkadaşlarını

çağırıyordu. Muhadderâtdan güzel kadınların nâmûsları pây-mâl olunuyor. İhtiyâreleri, ihrâk bi'n-nâr edilerek diyâr-ı ademe gönderiliyordu. Pençe-i zâlimânelerinde kalan eşrâfdan Hacı Murad ve Reşid Kötanlızâde Hacı Mehmed ve Cafer ve Neccar ve Abdullah ve Yusuf ve Mehmed Han ve Nâdir Han ağalar Kızılmanastır kurbânı denilerek mahall-i maktele sevk ediliyordu. Varto kazâsının İz nâhiyesi dâhilinde Ciran aşîretinden Cündi Ağa'ya mensûb on beş karye halkının Bitlis cihetine savuşmak emeliyle muvâsalat etdikleri Muş ovasının Akcan nâhiyesinden mürûrlarında Çehârincûr tarîkıyla Muş'un Sekâvî karyesine muvâsalat eden Rus ve Ermeni çeteleriyle üç sâ'at miyânelerinde vukû'a gelen müsâdeme esnâsında, kâfileden tefrîk etdikleri bini mütecâviz erkek ve kadın ve çocukların Bezan karyesinde iskân etmek iğfâliyle götürdükleri Murad nehrinde Gölhazal denilen ma'rûf göle kâmilen ilkâ, bunlara â'id ağnâm ve hayvânlarının Rus askerinin merkezi bulunan Çehârincûr karyesine gönderilmiş, ma'rûfînler ayaklarına ağır frenk na'lları çakılmışdır. Meşhûdât ve sıhhate iktirân etmiş ma'lûmâtımı bî-tarafâne kasemle tasdîk eylerim.

Bunların hepsi Bitlis vak'ası karşısında ve bu manzara önünde hepsini unutur. Bu fecâyi' hâtıra geldikce vücûdlar lerze-nâk olur. Şubat on dokuz gecesi, sâ'at on buçukda başlayan top ve tüfenk tarrakaları uykuda bulunan ahâlînin daha ziyâde kuvve-i ma'neviyyeyi kırıyordu. Feryâd u figân âsmâna dayanıyordu. Yunus Çavuş nâmında birisi, hânesinden çıkmış sokakda gezerken birçok Rus ve Ermeni şakîlerine tesâdüf etmiş. Yol bulup firâr edememiş. Van İstînâf a'zâsından Şaban Efendi'nin hânesine giderken yollarda pek müdhiş bir manzara karşısında tesâdüf etmiş ve katlolunanlar hakkında envâ'-i mezâlim icrâ edildiğini re'yü'l-ayn müşâhede eylemiş. Kadın, çoluk ve erkekleri mahalle başına doğru Rus ve Ermeni, Kazak ve saltadları tarafından sevkolunmuş ve bu esnâda binlerce tüfenk sadâsı ve lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâ Müslüman cenâzesine rastgelmiş olduğunu ve ikindi vaktinde dört Ermeni iki Rus askeri Şaban Efendi'nin hânesine bi'd-duhûl hânede bulunan bir Ermeni kadını Şaban Efendi kendi ağası olduğunu ve kendisinin de Ermeni bulunduğunu ifâde etmiş. Gelenler kadınıyla Şaban Efendi'yi Antranik Paşa'ya götürmek lâzım geldiğini, bunlardan ikisi gidip dört neferin hânede kaldıklarını bi'l-âhire avdet eden kadın, Şaban Efendi'nin katlolunduğu ve hânede kalan bu dört Ermeni ve Rus neferi mûmâ-ileyhin â'ilesinin ırzına tasallut eylediklerini ve bu hânede ihtifâ eden diğer â'ilelerin feryâd u figânları âsmâna çıkdığını ve bu hânenin de mahvedildiğini ve mevcûd cenâzeler hâne derûnunda bırakılmayıp taşra atdıklarını ve bir kadın "Hazret-i Îsa'yı severseniz beni öldürmeyiniz" yolundaki ricâsı üzerine mezbûreyi içeri götürüp bi'l-âhire öldürdükden sonra çocuğuyla berâber dışarı atıldığını ve bundan bi'l-istifâde

Mutki tarîkıyle firâr etdiğini, firârından evvel aceze çoluk ve kadınların ihtiyârelerini Şeyhu'l-karîb denilen tekyeye doldurup ihrâk olunduklarını, ekser kadınlar memelerinden mecrûh ve memeleri kesilerek salbedildiğini, vâlidesi mecrûh memedeki bir çocuğun, sokakda vâlidesinin memesini emmekde olduğunu re'yü'l-ayn müşâhade eylemişdir. Bu miyânda câmi'lerin tavla hâline ifrâğâ ve tekyelerin ve ale'l-husûs Küfrevî hazretlerinin merkad-i mübâreki ber-hevâ olunmuş, ulemâdan Şeyh Abdülgaffar Efendi'nin kafasının derisi soyulmuş, Bedi'ü'z-zaman Said-i Kürdî ve rüfekâ-yı muhteremesi birer sûretle gayet fecî'âne bir tarzda şehîd edilmişler ve Ser-tabîb Mustafa Bey'i on beş yirmi nefer kadar Ermeni kadınları teğannî ile mûmâ-ileyhi askerle berâber götürmekde olduklarını ve bu kadınların gâyet süslü bir tarzda, asker ön[ün]de raks eylemekde olduklarını ve Kömüs cihetine doğru giden Amdol kilisesinin yanında, işe yaramayan kadın ve çocukları pek acıklı bir sûretde katli'âmla kan deryâsına boyadıklarını ve huzûzât-ı nefsâniyyelerini teskîn için genç kadınları envâ'-i mezâlim icrâ eylediklerini Arab köprüsünden Dikilitaş'a kadar binlerce zükûr ve inâs cenâzesi mevcûd olduğunu ve bu cenâzelerin kısm-ı a'zamının müte'addid mahallerinden pek müdhiş ve fecî'âne kılınç ve kurşun yaralarıyla mecrûh ve maktûl düşdüklerini görmüşdür.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Meşhûdât ve sıhhate iktirân etmiş işbu ma'lûmâtımı ma'a'l-kasem tasdîk ve imzâ etdim.

Bitlis mültecîlerinden
Hacı Ahmed oğlu
Yunus Çavuş
Yunus

Ma'lûmât ve meşhûdâtları bî-tarafâne tahrîr edildikleri yolunda imzâları mevzû' mûmâ-ileyhânın ba'de't-tahlîf huzûrumuzla tanzîm etdikleri zîri musaddak işbu varaka manzûr-ı âlîleri buyurulmak üzere takdîm kılınır.

Fî 23. 3. [1]332

Komiser Mu'âvini	Komiser Mu'âvini	Komiser Mu'âvini
Mehmed Emin	**Şahin**	**Ahmed Râsim**

Ermeni ve Rus mezâlimine müte'allik cedveldir. Huzûr-ı sâmî-i hazret-i vilâyet-penâhîye takdîm.

Fî 24 minh

Polis Müdîri
Abdurrahman

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Madde - Papuşcu esnâfından olup Van'da Halilağa mahallesi ahâlîsinden iken hânesinde ma'a-â'ile hasta kalarak muhlifen ifâdesi alınan Mehmed ustanın beyânatı da "Ben Van'da ma'a-â'ile hasta kaldım. Van'ın tahliyesinden sonra bizi Ermeniler Amerika mü'essesesine götürdüler. Rusyalılar da geldi. İki ay orada kaldık. Hayli ahâlî de toplatdırıldı. Yevmiye birer somun veriliyordu. Bu somunları yiyenlerin derhâl saçları dökülür, kanlı sular akar ölürlerdi. Az zaman içinde külliyetli ahâlî telef oldu. Tahmînen yüzü mütecâviz bir nüfûs kaldı. Hatta o sırada köylerden toplanan ahâlînin kısm-ı küllîsi Mermid çayına döküldüğünü mü'esseseye gelenler söylerlerdi. Ondan sonra Fransız konsolosunun bulunduğu hâneye götürdüler. Nisvâna yapılan vahşiyâne şenâ'atleri ta'dâd etmek mûcib-i âr ve hayâdır. Bütün Müslüman hânelerinin enkâzı Ruslar tarafından getirilerek matbahlarda ta'âm tabholundu. Ebniye temellerinin birer yüzünün taşları Ermeniler tarafından çıkarıldı. Bağçelerin eşcâr-ı müsmiresini ale'n-ne'âr kal' ve kavak ağaçları yağma şeklinde kat' olundu. Cesîm bir vilâyet merkezinde ve az zaman içinde Müslüman mahallâtı asırlardan kalmış şâyân-ı temâşa bir şekle ifrağ edildi. Cebeci oğlu Hacı Ağa ve bunun hânesine ilticâ eden üç çocukla tahsildâr Hacı Efendinin â'ilesi, birlikde hayli nüfûs mü'esseseye götürülürken Sehak Bey'in hânesi kurbunda mükeyyefât kabîlinden olmak üzere öldürüldüler. Orada bulunduğum zaman Ermeninin birisi gelerek müşâfehe ve musafahada: "Memleket size kaldı" dedikçe, cevâben: "Gerçi Osmanlılar bize top atdılar. Üzerimize asker getirdilerse de fakat Ermeni ve Rusların yapdıkları zulme karşı memleketin bize de kalmayacağı muhakkakdır" dedi. Ruslar çekilirken ben de bir harâbeye gizlendim. Onlar gitdi. Osmanlı askeri geldi. Kalanlarımızı kurtardılar. Cenâb-ı Hak nev'-i beşeri böyle hakâretlere giriftâr etmesin diyerek ağladı. Fazla tafsîlât vermeğe rikkatim mâni'dir ve gördüğü şenâ'at ve denâ'etleri lisâna getirmek ve söylemek beşeriyet nâmına muhill-i edebdir ve ağır muhâkemeyi müntic ahvâldendir diyerek ciğer-sûz beyânatda bulundu.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Van Komiser-i sânîlerinden **Zübeyr**	Mütekâ'idîn-i askeriyyeden Vanlı Mülâzım **Receb**	Van Belediye Re'îsi **Abdurrahman**	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı Binbaşı **Ali Vâsıf**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Madde - Van ve mülhakâtının tahliyesinden ve ahâlînin Müküs kazâsı gerilerine çekildikden ve bir aralık Şatak kazâsından, Rusların ric'atlerinden sonra zîrde isimleri muharrer köylülerin ve daha başka, Norduz kazâsı halkından olup Şatak'a avdet ve orada ikâmet ve Rusların be-tekrâr kazâ-yı mezkûru esnâ-yı işgâlde kendilerini kurtaramayan ahâlîden olup bu senenin martı içinde bir takrîb tahlîs-i can edebilen birkaç kişiden bu kerre Diyarbekir merkezine gelen (Berholu) Ömerin muhlifen alınan ifâdesinde vech-i meşrûh üzere Şatak'a avdet eden Hüseyin'in, Kâkân, Kasr, Köşk, Darnıs-ı Ulyâ, Darnıs-ı Süflâ, Berho, Çemik, Noravan[is], Hasis, Virgiz [Virişin], Arkanis, Akrus, Sarnos, Suzvans, Hişet, Şükran, Rüknan, Şıhcanıs, Sokan karyeliler ve daha başka kazâ halkıyla bu köylerimize avdet etdik. Geçen senenin yazıyla kışını bu köylerde geçirdik. Ruslar bir şey söylemediler. Emniyet tam hâsıl ve tebe'a şeklinde kabûl edildiğimize kanâ'at vâsıl olmuş gibi kaldık. Bu müddet içinde el-hak pek o kadar ilişik edilmediğine sevindik. Artık başımızı açdık, çalışdık. Martın kaçıncı günüdür bilemem bağteten basıldık. Erkeklerimizi Ruslar seçdiler, kâmilen süngülediler. Odun cebeline gitmişdik. Meşeliklerden görünüyordu. İşe yarayan kadınlar, kızlar dahi tefrîk olunuyordu. Diğer kadın, sıbyân damlara dolduruldu. Damları ateşlediler. Benim de ciğerim ateşlendi. Ben oradan kaçdım. Dağda bir kaç kişiler daha tesâdüfüm oldu. Birleşdik, bunların köyleri de aynı felâkete giriftâr olduklarını söylediler. Saydığım köylerde ekallî olmak üzere yirmi beş bin nüfûsu mütecâviz şenlik var idi. Bunlar bi't-tamam medeniyyet perdesi altındaki cânavârların, hûnhârların pençeleri altında parçalandılar. Artık kız ve kadın ne kadar götürüldüklerinin adedini yemin etdiğim için kesdiremem. O kadar bir nüfûs içinde işe yarayan ne kadar nisvân çıkacağını tabî'î erbâbı ta'yîn edebilirler. "İlk avdetde gitmeyelim" diye bazı muhtârân söylediler. Bazıları da, "Ruslar da düvel-i mu'azzamadandır herhangi bir tebe'a halkı olursa olsun emr-i muhâfaza ve himâyede onlarca bir fark yokdur." Bizler de öteden berü böylecesine inanmışdık. Bu söz üzerine geri döndük. Efendiler Kürd diye bizlere vahşet isnâd olunurdu. "Kürdler hayvân missillü insân yerlermiş" diye Avrupa'da söylendiğini ve hakkımızda Ermenilerin Avrupa'ya şikâyetleri hâlî kalmadığını işidirdik. Şimdi âlem-i medeniyyet ve hâmî-i insâniyyet iddi'âsında bulunanlara karşı sûret-i ciddiyyede iddi'â ederek söylüyorum. Ermenilerin dağlarda ve en yüksek ve muhtefî ve oldukça kasaba ve karyelerinden sâ'atlerce uzak mahallerdeki ma'bedlerine değil gündüzler, geceleri bile erkeksiz nisvânın müzeyyenâtı ve huliyyâtlarını ve kalbur doldurur altunlarını

hâmil olup giderken acabâ nerede hangilerimiz tarafından parmak uzadıldı ve uzadılmış ise lütfen bi'l-isti'lâm isbât edilsin. Şu hâlde Ermenilerin ve gerekse düvel-i mu'azzamadan bulunup da vahşet âlemini söndürmeye kalkışan Rusların, bu ve gerekse her tarafda dîndâşlarımıza yapılan şenî' ve fecî' cinâyetlerin tedkîkâtını icrâ ve haklı haksız kimler ise onların ta'yîniyle lâyık oldukları kanunî ve adlî bir cezâyı tatbîk edecek melce'-i medeniyyet görülecek midir? Vahşetin bu dehşeti, kimlerin uhdelerinde kalacağı ta'ayyün etdirilebilecek midir? Biz ma'sûmların hûn-ı nâ-hakları acabâ aranılacak mıdır? Yoksa Kürdler birbirlerini yemişler diye tasnî' sırasında bu zâyi'ât ve cinâyât-ı azîme yapanların ve yapdıranların yanına mı kalacakdır? Şatak'da Çavdar Keşiş lakâbındaki zâtın Avrupa'ya yazdığı şikâyetlerde: "Kürdler kurdları öğretmişler de Ermenilerimizin koyunlarını telef etdiriyorlar. Bühtân nehrinin önünü tutmuşlar da dağların münâsib mahallerinden nehri geçirip Ermeni köylerini sulara garketdiler. Kürd ağalarından birisinin esbinin başını tutan bir Ermeniyi esb yutmuş. Ermeniler bu hâllerden dolayı Kürdlerin esîri bulunmuşlardır" diye tasnî'an şikâyet vâkı'aları gayr-ı münkerdir. Mâdemki Kürdlerin bu sûretle esîri bulunuyorlarmış üzerlerimize yağdırdıkları bombalar, endâht etdikleri mütenevvi' silâhları ne sûretle getirebilmişlerdi? Acabâ Kafkasya, Dağıstan, Kırım, Türkistân'daki ve daha benim bilmediğim diğer devletlerde meskûn dîndâşlarımızda da bu kadar silâh, bomba bulunmuş mudur? İfâdemi alıyorsanız bu cihetleri de aramak ve iddi'â etmek de Avrupa'da vahşîlik nâmı altında bulunan Kürdlerin hakkıdır. Sizi vekîl ediyoruz. Bu hakkımızı haksızlardan arayınız diyerek ve ağlayarak ifâdesine hâtime vermişdir.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Komiser-i Sânî Vanlı	Mütekâ'idîn-i askeriyyeden Vanlı	Van Belediye Re'îsi	Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı
Zübeyr	Mülâzım **Receb**	**Abdurrahman**	Binbaşı **Ali Vâsıf**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Madde - Otuz üçüncü Fırka'nın nakliye katarı mülâzımlarından Trabzonlu Hüseyin Efendinin kerîmesi olup Rusların Van'ı istîlâdan ve ric'atlerinden sonra mecrûhan kurtulup gelen Nâdiye Hanım'ın Fırka

Kumandan Vekîli Kâ'im-i makâm Süleyman Bey dahi hâzır bulunduğu hâlde alınan ifâdesinde ve gerekse bidâyet-i hâdisede evlâdlarının tahlîsi zımnında askerî noktasına ma'lûmat vermek üzere hânesinden yalın ayak koşmuş ve Ermeni hücûmundan dolayı bir daha hânesine girmeğe muvaffak olamamış bulunan mûmâ-ileyhin halîlesi Seher Hanım'ın ma'an beyânâtında:

"Van'ın Ermeni mahallâtına merbût Katırcı mahallesinde müste'ciren ikâmet etdikleri Penbeci Receb oğlu Bakkal Mehmed Efendi'nin hânesinde ve bu hânede İngiliz konsolosu kavaslarından Ali Ağa ve haremi Lale ve bunların on yedi yaşlarında Hasan ve on yaşlarında İhsan ve dört yaşlarında Tahsin ve bir yaşlarında Kâzım ve zâtü'z-zevc kerîmesi Zehra ve bu kadının kucağında altı aylık çocuğu ve biz dahi iki kerîmem ve bir mahdûmumla bulunduğumuz sırada bağteten Ermeniler hânemizi basdılar. Aralıkda komşu duvarını derhâl yardılar. Bu hali görür görmez feryâdı, pek yakında bulunan hükûmet konağına ulaşdırmak için hemen yalınayak ve bilâ-tesettür koşdum. Dönünceye kadar mazgallardan açılan kurşunların korkusundan hâneme gidemedim. Müfrezeler dahi geldiler. O sokağa yanaşamadılar. Ciğer-pâreleimin ciğerinde tüten alevleri beni o ateşlere atılmağa mecbûr etdiyse de askerler bırakmadılar. Evlâdımla müddet-i mülâkât tam beş mâha müncer oldu. Beş yerinden yaralı olarak Diyarbekir'e gönderilen meh-pârem semere-i fu'âdımın geçirdiği musîbet ve âfâkı titreten ve her nasılsa kalbleri zırh[l]a kaplı bulunan canavar rü'esâsı nezdinde zerre kadar te'sîri olamayan bu felâket, hayatım devam ettikçe bir ciddiyet ve kâ'inâtda işidilmemiş ve kemiklerimize işlemiş bir ibret-i ebedîdir. Böyle bir medeniyete ebedî nefret ve la'net!" dedi. Sıra emsâli nâ-mesbûk-ı vahşet-dîde kerîmesi Nâdiye Hanım'a geldi. Mezbûrenin ifâdesinde vâlidesi, büyük hemşîresi ve küçük karındaşı ve amucası Ali Ağa, berây-ı imdâd taşra kaçarken kendisi üst kat odada işle meşgûl bulunuyormuş. Ânî olarak kopan bu tufan-ı vahşete hayretle bakar ve şaşarlarken Ermeni cânîleri duvârı yarıp içeri girince havluda toplu ve şaşkın bir hâlde duran ma'sûmîn üzerine yaylım açdılar. O sırada ben de bacağımın dört yerinden, bir de elimden yaralandım. Kavasın oğlu Hüseyin ve kerîmesi Zehra terk-i hayat etdiler. Bellerini kırdılar, derhâl tandıra bırakdılar. Kavasın kerîmesinin kucağındaki çocuğun kalçasına da bir kurşun isâbet etdi. Çocuğun büyük ninesi, çocuğu aldı. Bizi oradan murahhashâneye götürdüler. Bir hafta sonra Kavas'ın karısı Lale'nin gördüğü tecâvüzât-ı denâ'etkârîden çocuğu bırakdı bir takrîb kaçdı. Yaralı çocuk dahi murahhashânede öldü. Diğer oğullarının nerede öldürüldüklerini görmedim. Fakat sağ adam bırakmadılar. Mehmed Efendi'nin büyük kerîmesi Hediye'yi Tebrizkapısı Câmi'i'nde öldürüldüler. Zevcesi Habibe ile küçük kızı Sâbite'yi de Ruslar Van'a geldikden sonra bir gecenin yarısında Amerika müessesesine götürür

iken diğer ma'sûmîn miyânında ve Hatkünek meydânında öldürüldüklerini Ermeni kadınlarından işitdim. Benim yaralarımı murahhashânede iki Ermeni doktoru sardılar. Bir aralık Mehmed Efendi'nin zevcesi bakardı. Mezbûre kaçdıkdan sonra vukû'âtdan evvel nezdimize hizmetçi terkedilen Şişko'nun oğlu Ermenak'ın hamîrinde mahfûz maksad-ı le'îmânesine binâ'en kendi hânesine götürdü. Bir müddet gerçi bunlar bakdılar. Rusların Van'a duhûllerinde Ermeni pençesinde didiklenen ahâlînin bakıyyesi[ni] topladılar. Bunların içinde ebeveyni öldürülmüş beş altı aylık bir çocuğun neresinden vurulduğunu bilemem, bacaklarından kanları akarak murahhashâneye götürdüklerini bulunduğum hânenin perceresinden gördüm. Tanıyamadığım diğer beş çocukla bir gebe kadın da var idi. Bu kadının on dört yaşında bir erkek çocuğu Lusik isminde terzi bir kadın getirdi. Mürüvveten çocuğun teslîmi için vâlidesini bi'l-âhire çok aradı. Kadının çocuklarıyla emsâlleri gibi mukâtele-i vahşetde katlolunduklarını söyledi. Murahhashâneye otuzdan ziyâde nüfûs toplandı. Şeyhabdurrahmanbaba Ziyaretgâhı'ndan bir kadın da bulunuyordu. Bunları da o vakit katletdiler. O sırada alay kâtibi mütekâ'id Mehmed Ali Efendi getirildi. Parasının teslîmi teklîf olundu, "yokdur" cevâbını verdi. Birkaç silâhlıyla hânesine gönderildi. Bir daha görülmedi. Bu efendinin hânesinde müste'cir kalan gurebâdan Sarây nâ'ibi iki kadınla ve komşularından daha birçok kadınlar medeniyyet-i mücessemlerinin ve bu mebhasdaki müdde'îlerin bi'z-zât verdikleri emre imtisâlen parçalandıklarını Ermenilerden işitdim. Benim de cerîhalarım hâlâ devam ediyor. Ermeniler, Ruslarla gitdikden sonra yalnız kaldım. Ağaçla sürünerek dışarı çıkdım. Askerlerin yanına gitdim. Oradan bir kaç kadınla Bitlis'e gönderildim. Benim hânemden ilk def'a götürürlerken sürüklediler. Bacağım kalçadan çıkmış. Tedâvîden âciz bir hâlde kalmışım. Unutamayacağım ve hikâyesinden hayâ etdiğim acılarıma bu da inzimâm etmişdir" dedi.

Fî 25 Mayıs sene [1]332

Vanlı Komiser-i Sânî	Mütekâ'idîn-i askeriyyeden	Van Belediye Re'îsi	Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı
Ziver	Vanlı Mülâzım **Receb**	**Abdurrahman**	Binbaşı **Ali Vâsıf**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Erzurum Vilâyeti'ne tâbi' Hınıs kazâsı ahâlîsinden olup Varto mahkeme a'zâsından iken hicretle el-yevm Erganima'deni'nde Câmi'-i Kebîr mahallesinde sâkin altmış iki yaşlarında Ali Efendi bin Hacı Yusuf Efendi[nin] hicret etdikleri mahallerde, Ermeni çeteleri tarafından ahâlî-i İslâmiyyeye îkâ' etdikleri mezâlim ve şenâ'ate dâ'ir ma'lûmatı olduğu anlaşılmasına binâ'en mûmâ-ileyhin ma'a't-tahlîf ber-vech-i zîr zabtedilen ifâdesidir.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

- *Sizin me'mûriyetiniz nedir?*

- Varto kazâsı mahkeme a'zâsından olup hicretle el-yevm Ma'den'de ma'a-â'ile meskûnuz.

- *Kaç mâhdan beri sâkinsiniz?*

- Yirmi sekiz gün kadar oluyor. Varto'dan Kânûn-ı Sânî'nin otuz birinci günü hicret etdik. Yollarda bulunduk.

- *Varto'dan hicret edeceğiniz zaman Rus ve Ermeni çeteleri ahâlî-i İslâmiyyeye ne gûnâ mu'âmelede bulunduğunu aynen görmüş iseniz beyân ediniz.*

- Biz Varto'da bulunduğumuz zamanda düşmanın Hınıs'dan Varto'ya doğru ilerilemekde olduğunu ve uğradıkları köylerdeki zükûrun kâffesini ve inâs kısmının gençlerini nâ-meşrû' sûretde icrâ-yı fuhşiyyât etmek üzere yed-i zabıtlarına geçirerek, çocuklarla ihtiyâre kadınları da kezâ kesilmekde ve bir takımı hâne içerisine koyup yakmakda ve hâmile kadınları da süngüye takıp teşhîr eylemekde olduklarını Hınıs cihetinden Varto'ya firâr eden ahâlî-i İslâmiyye bize haber verdiler.

- *Meşhûdâtınız nedir?*

- Meşhûdâtım Hınıs'dan Varto'ya hicret eden tahmînen beş yüzü mütecâviz erkek ve kadın ve çocukları, yolda berf ziyâde olmasından bi'l-istifâde, arkadan yetişen Ermeni ve Rus piyâde ve mezkûr nüfûsları kâmilen Arpaderesi nâm mevki'de kurşun ve kılınç ile darb ve katl ile yanlarında bulunan hayvânât ve eşyalarını gasbeylediklerini, Varto'da yine Arpaderesi civârında hâkim tepede onların mezâlim ve şenâ'atını re'yü'l-ayn gördüm. Ma'lûmât ve meşhûdâtım budur.

- *İfâdeniz doğru ise imzâ ediniz.*
- Evet doğrudur imzâ ederim.

Mahall-i imzâ
Ali

Varto zabıt kâtibi olup hicretle el-yevm Ma'den'de müte'ehhilen sâkin otuz beş yaşlarında Tevfik Efendi bin Yakub Efendi'nin, Rus ve Ermeniler tarafından ahâlî-i İslâmiyyeye edilen mezâlim hakkında ma'a't-tahlîf zabtolunan ifâdesidir.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

- *Siz Varto'da ne hizmetde idiniz?*
- Mahkeme zabıt kitâbetinde idim.

- *Ne zaman hicret etdiniz?*
- Otuz bir Kânûn-ı Sânî'de düşman memleketi istîlâ eder iken hicret etdik. Bir mâha karîbdir mahkeme a'zâsından Ali Efendi ile berâber Ma'den'e geldik.

- *Rus ve Ermeni çeteleri ahâlî-i İslâmiyyeye karşı ne gibi mu'âmelede bulunmuşdur? Doğrusunu söyleyiniz.*
- Düşman Hınıs'dan Varto'ya doğru gelir iken bizler Varto'ya iki sâ'at mesâfede bir hâkim tepede düşmanın gelip gelmediğini tarassud etmekde idik. Rus ve Ermeniler Merkemsit ile Kötan arasındaki tepede Hınıs tarafından gelen muhâcirlerine yetişdiler. O zamanda akşam üzeri sâ'at tahmînen on olmuşdu. Ahâlî-i İslâmiyyeyi ya'ni kadın, erkek, çocukların bir kısmını kurşun ve kılınç ile telef ve genç kadın ve kızları bi't-tefrîk berây-ı fuhşiyyât alıkoyduğunu ve bir kısmını dahi ya'ni ihtiyarları samanlığa doldurup ihrâk bi'n-nâr ediyorlar idi. Mesâfeleri bizimle yirmi dakîka kadar vardı. Biz bu hâli gördük, hemen geceleyin ma'a-â'ile mal ve memleketimizi terkle hicrete mecbûr olduk.

- *İfâdeniz var ise beyân ediniz.*
- Hayır başka bir diyeceğim yokdur. Meşhûdâtım budur. İmzâ ederim.

(Tevfik)

An-asl Muşlu olup muhâcereten Ma'den'in Cami'-i Kebîr mahallesinde sâkin Mevlüd Efendi bin İbrâhim Efendi'nin ber-vech-i zîr zabtolunan ifâdesidir.

Fî 1 Haziran sene [1]332

- Hicret edeceğiniz esnâda Rus ve Ermeni çeteleri ahâlî-i İslâmiyye hakkında ne gûnâ mu'âmelede bulundu ise doğrusunu söyleyiniz.

- Rus ve gerek bunlar miyânında bulunan Ermeni çeteleri ahâlî-i İslâmiyye hakkında etdiği mezâlim târîhiyle hâtırımdadır. Şöylece arzederim ki; 25 Teşrîn-i Sânî sene [1]330 târîhinde Saray kazâsının Mirkeho karyesi ahâlîsini ya'ni zükûr ve inâs ve çocukları bütün tezek içerisine gaz dökerek bunları kâmilen ihrâk etdiler. Aynen gördüm. Ve ondan sonra 7 Kânûn-ı Sânî sene [1]330 târîhinde Yamanyurd karyesiyle Heretil ve Bilecik karyesinde zükûr ve inâsın kâmilen hânelerinde yakmışdır. Ve Gevar kazâsına merbût Bacirge nâhiyesine merbût Siro ve Künbet karyelerini dahi 28 Nisan sene [1]331 târîhinde ahâlînin bir kısmı hicret ve bir kısmı da köylerde görerek der-destle Bacirge karyesinde ihrâk ve kesdiklerini ve 31 Kânûn-ı Sânî sene [1]331 târîhinde Muş'un tahliyesi esnâsında mevsûkan aldığım ma'lûmata nazaran, düşman Azak[p]ur nâhiyesinin Örüma[n] karyesindeki zükûr ve inâs ve çocukları ihrâk ederek oradan Kod ve Bulanık karyesine gelerek orada bir takım fecî' şenâ'at ve mezâlim icrâ etmişler. Evvelki ifâdemde aynen gördüğüm vechile bu mezâlim miyânında Rus ve gerek Ermeni çetelerin genç kızları alıp fi'l-i şenî' icrâ eylediklerini gördüm ve bu ma'lûmât ve meşhûdâtım, düşmanın nerede bulunduğu ve sûret-i hareketini görüp taht-ı tarassudda bulunduğumuz zamanda görmüş idim.

- Başka ma'lûmât ve meşhûdâtınız yoksa imzâ ediniz.

- Ma'lûmât ve meşhûdâtım budur ve doğrudur. İmzâ ederim.

Mevlüd Hakkı

İşbu üç buçuk sahîfelik evrâk-ı mazbûta me'âlinden müstebân buyurulacağı vechile Rus ve bunlar miyânında Ermeni çeteleri Van vilâyetiyle Muş sancağı ve tevabi'i kazâ ve nâhiye ve karyelerine hîn-i duhûllerinde ahâlî-i İslâmiyyeden zükûr ve inâs ve çocuklarını gazyağlı tezek ve hâne derûnunda ihrâk ve yolda der-dest etdiklerini de kasatura ve hâmile kadınları süngü ile katl ve bazı genç kızların ırzına geçerek her türlü mezâlim ve şenâ'ati icrâ eylediklerini mazbût ifâde varakasında muharrer zevât, aynen

gördüklerini ma'a't-tahlîf izhâr ve şehâdet etdiklerini mübeyyin işbu fezleke müştereken tarafımızdan tanzîm ile imzâ edildi.

Fî 1 Haziran sene [1]332

Polis Komiseri	Jandarma Tabur Kumandanı Vekîli
Ali Cemâl	**Mehmed**

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-3, nr. 12-14, 16, 18-26, 28-39, 41-44

– 7 –

RUSLARLA ERMENİ ÇETELERİNİN BİTLİS VE VAN'DA YAPTIKLARI SOYKIRIM

Van ve Bitlis vilayetlerinin işgali sırasında Ruslarla Ermeni çeteleri tarafından İslâm ahaliye feci zulümler yapıldığı; Bitlis'e gelen Kazak süvarileriyle Ermenilerin kaçmakta olan İslâm ahaliyi büyük-küçük, çoluk-çocuk demeden katlettikleri; Van'a Rusların yaklaştığını öğrenen Ermenilerin isyana teşebbüs ettikleri ve göç eden İslâm ahaliyi takip ederek yollarda feciâne bir şekilde katlettikleri, göç edemeyip içerde kalan binlerce kadın, kız ve erkeği vahşice kestikleri, Van'a bağlı Timar nahiyesi dahilindeki köylerden Zive, Mollakâsım, Şeyhkara, Şeyhayne, Ayans, Paksi, Zorâbâd ve daha birçok köy ahalisinin göç edemediklerinden dolayı Ermeniler tarafından hiçbir ferd bırakılmaksızın tamamının soykırıma tabi tutulduğu, Rusların, Hakkari'ye bağlı Dir kasabasına geleceği sırada ortaya çıkan çetelerin yol üzerinde bulunan Kürd köyleri İslâm ahalisinin erkeklerini katledip, en büyüğü üç yaşında olan binden fazla çocuğu kılınç ve kamalarla parça parça ettikleri ve her parçalarını bir el kadar bırakarak çocuk cesetlerinden siper yaptıkları, üç dört yüzü aşkın Kürd kızının bikrini izale ederek kadınların ihtiyar olanlarını katl ve idam ettiklerine dair.

Massacre Committed in Bitlis and Van by the Russians and Armenian bandits.

During the occupation of Van and Bitlis terrible cruelties were commited by Russian and Armenian brigands against the muslim population; cossack cavalry arriving in Bitlis, massacred muslim families and children fleeing the Armenians; hearing that the Russians were coming to Van, Armenians uprose and pursued the fleeing muslim population trying to escape and tragically killed them, massacred thousands of women, young girls and men among those who didn't emigrate; all the population of the villages of Zive, Mollakâsım, Şeyhkara, Şeyhayne, Ayans, Paksi, Zorâbâd and many other villages, who stayed unable to emigrate were all exterminated and not a single person escaped the carnage; on the eve of the arrival of the Russians to Dir, a town attached to Hakkari, Armenians made irruptions on the roads and massacred all the male Kurdish population of the villages situated on these roads and cut up into chunks with daggers and swords more than thousand small children the oldest less than three years and used the cut and broken bodies as trenchs" and ravished more than four hundred Kurdish girls, the old women being killed".

15 Ş. 1334 (17. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Diyarbekir Vilâyeti'nin 177 numara ve 4 Haziran sene [1]332 târîhli tahrîrâtı sûretidir.

30 Mayıs sene [1]332 târîhli ve 162 numaralı arîza-i âcizîye zeyldir.

Van ve Bitlis vilâyetlerinin düşman istîlâsına ma'rûz kaldıkları esnâda Ruslarla Ermeni çeteleri tarafından ahâlî-i İslâmiyyeye îkâ' edilen mezâlim ve fecâyi' hakkında Mardin Mutasarrıflığı'ndan tanzîm ve irsâl kılınan on bir sahîfeli evrâk-ı tahkîkiyye aynen ve leffen takdîm kılınmış olmağla ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Bitlis Vilâyeti mürettebâtından olup muvakkaten Mardin'de müstahdem polis me'mûru dokuz numaralı Yasin Efendi bin Hacı Mehmed Efendi'nin ba'de't-tahlîf görülen lüzûma binâ'en ahzolunan ber-vech-i zîr ifâdesidir.

Fî 19 Mayıs sene [1]332

Mardin Livâsı Komiseri
Ahmed Nazif

– *Bitlis'in düşman tarafından istîlâsında orada bulundunuz mu?*
– Evet orada idim.

– *Ba'de'l-istîlâ Ruslarla Ermeni çetelerinin ahâlî-i İslâmiyye hakkında ne gibi bir mu'âmele ve ta'arruzları vukû' bulduğuna dâ'ir meşhûdât ve ma'lûmâtınızı mufassalan beyân ediniz.*

– Bitlis istîlâ olunduğu gece, tahmînen sâ'at on râddelerinde karakolhânemde bulunuyordum. Hânemden hemşîrem bir telâş ve heyecân içerisinde karakolhâneye gelerek düşmanın şehri istîlâ etmekde olduğunu ifâde eylemesi üzerine rüfekâmla berâber karakoldan hârice çıktığımızda yüz binlerce tüfeng ve mitralyözlerin tarrakaları işidiliyordu. Ahâlînin kaçmakda olduğunu gördüm. Efrâd-ı â'ilemi düşmanın ta'arruz ve tecâvüzâtından kurtarmak için bendeniz de â'ilem ile birlikde Bitlis'e yarım sâ'at ba'îd mesâfede kâ'in Arabköprü denilen mevki'e doğru yürümeğe mecbûr oldum. Arkamızdan düşmanın Kazak süvârîsiyle Ermeni çeteleri ve önümüzde piyâdesi kaçmakda olan ahâlî-i İslâmiyyeyi tevkîf ederek ateşinin te'sîrâtı altında büyük küçük, çoluk çocuk cümlesini katl ve süvârîlerinin atları ayağı altında ezdiriyordu. Binlerce ma'sûm kadın ve kızların kanlarını yerlere akıtdırarak ve Kazak atlılarının süngüleri ucuyla bir takım sabîlerin âh u enînleri semâları titretiyordu. Bu manzara-i fecî'ayı görenlerin ciğerleri parçalanıyordu. Düşmanın yed-i zulmünden âhar bir sûretle kurtulmuş olan bizim gibi bir kaç nüfûsun güç hâl ile nefsimizi tahlîse muvaffak olduk. Bu istîlâyı müte'âkib Van Polis Müdîri Vekîli Ser-komiser Vefik Bey, Van mürettebâtından olup o esnâda Bitlis'de istihdâm edilmekde olan Polis Me'mûru Ali, ve Komiser Mu'âvini Süleyman ve Ağa Bey nâmında Remzi efendilerle Said Efendi ve Bitlis mürettebâtından Polis Me'mûru Hamdi ve Resul efendiler ve Bitlis Mahkeme Başkâtibi Şaban Vehbi Efendi ve ulemâ-yı

meşhûreden Molla Said-i Kürdî ve yirmi kadar talebeleriyle birlikde ve komşularımızdan tüccârândan Abdürrezzak bin Hacı İshak ve daha birçok kimseler Ermeni çetelerinin kurşun ve süngüleriyle fecî' bir sûretde parçalandığını görmüş isem de hüviyetleri hâtırımda kalmamışdır. Hatta istîlâdan kaçarken berâberimizde bulunan Komiser Mu'âvini Mehmed Vehbi Efendi ayağından mecrûh olarak arka ile mûmâ-ileyhi selâmete çıkardık. Ma'lûmât ve müşâhedâtım bundan ibâretdir.

– *Vermiş olduğunuz ifâdeyi tasdîk ediniz.*

– İmzâ ederek temhîren tasdîk ederim.

Fî 19 Mayıs sene [1]332

Bitlis mürettebâtından Mardin'de müstahdem
Polis Me'mûru
Yasin Abdi (?)

Polis-i mûmâ-ileyh tarafından isticvâb edilmiş olduğundan ifâdesi tasdîk olunur.

Fî Mayıs sene [1]332

Polis Me'mûru	Komiser Mu'âvini	Polis İkinci Komiseri
Şükrü	**Abdülhamid**	**Ahmed Nazif**

Van mürettebâtından iken hâl-i harb dolayısıyla Bitlis'de istihdâm edilip ahîren Mardin'e gelerek muvakkaten Mardin'de müstahdem polis me'mûru seksen beş numarada mukayyed Sâlim Efendi bin Sa'dullah'ın ber-vech-i zîr muhlifen ahzolunan ifâdesidir.

Fî 20 Mayıs sene [1]332

Mardin Livâsı Komiseri
Ahmed Nazif

– *Van'da Ermeniler tarafından ahâlî-i İslâmiyyeye yapılan zulm ve i'tisâfdan ne gibi ma'lûmât ve meşhûdâtın var ise mufassalan beyân ediniz.*

– Van'a düşman kuvvetinin takarrübünden haberdâr olan Van Ermenileri fırsatdan bi'l-istifâde kasaba ve kurâlarda müttefikan reviş-i isyân göstererek ihtilâle teşebbüs etdiler. Şöyle ki, hükûmete itâ'at etmemek ve tekâlîf-i emîriyyeyi vermemek ve hizmet-i askeriyyelerini îfâ etmeyerek düşmana iltihâk

etmek ve eli silâh tutan bütün Ermeniler silâh be-dest olarak kurâlardan kasabaya ve kasabadan kurâya mürûr u ubûr eden ahâlî-i İslâmiyyeye ta'arruzla katlediyorlar idi. Bununla berâber tebdîl-i havâ sûretiyle kıt'alarından gelen zu'afâ-yı askeriyyeyi yollarda ve ıssız mahallerde yakalayıp katlediyorlar idi ve şu hâlin devamından sonra alenî olarak Van Ermenileri kıyâm edip hükûmet-i mahalliyyeye asker ve jandarma ve polislere silâh isti'mâliyle sokak ve cadde ve mahallât arasında tesâdüf eyledikleri her ferd-i İslâmı pencere ve kapıdan ateş ederek telef etmekde idiler. Bu mezâlimleri yirmi yedi gün devam etdikden sonra Rusların Van'ı istîlâ etmesinden hicret eden ahâlî-i İslâmiyyeyi Ermeni çeteleri tarafından ta'kîb ve yollarda fecî'âne bir sûretde katl ve telef etdikleri gibi hicret edemeyip de dâhilde kalan binlerce kadın, kız ve zükûr ahâlîyi de vahşiyâne ve koyun zebh edercesine kesdiler.

Polis Me'mûru
Sâlim

Mûmâ-ileyhin huzûrumuzda ifâdesi zabtolunmuşdur.

Van Vilâyeti Muhâsebe-i Husûsiyye Müdîri **Şevki**		Bitlis Vilâyeti Düyûn-ı Umûmiyye Me'mûru **Ahmed**
Polis Me'mûru **Şükrü**	Komiser Mu'âvini **Abdurrahman**	İkinci Komiser **Ahmed Nazif**

Mûmâ-ileyh Sâlim Efendi'nin bakiyye-i ifâdesidir.

Fî 20 Mayıs sene [1]332

İfâdenize devam ediniz:

Hatta bahren üç yelken gemisiyle Bitlis cihetine hicret etmekde olan bir kısım İslâmı, Âdilcevaz kazâsının Parkat İskelesi'nde Ermeni çeteleri tarafından parçalanarak gemilerin sevk ve idâresine me'mûr bulunan Polis Me'mûru Celâl, Hâşim, Mustafa efendiler dahi bu esnâda mecrûh olarak Bitlis'e geldiler. İstîlâdan kaçarken Ermeni çeteleri arkamızdan ateş ederek binlerce kadın, çoluk ve çocukların kanlarını yere dökdüler. Şu felâketin kesbetdiği manzara-i fecî'a ciğerleri yandırıyor idi. Van'a mülhak Timar nâhiyesi dâhilindeki kurâlardan Zive, Mollakâsım, Şeyhkara, Şeyhayne, Ayans, Pakis [Paksi], Zorâbâd ve daha isimlerini der-hâtır edemediğim birçok köy ahâlîsinin hicret edemediklerinden Ermeniler tarafından hiç bir ferd bırakılmaksızın kâffesini

katli'âm etmişlerdir. İstîlâdan evvel nefs-i kasabada Ermeniler tarafından Şeyhzâde Ağa Efendi, süvârî jandarmalarından Rıza Maho Hoca, Van Muhâsebe Mümeyyiz-i sâbıkı Hasan Efendi, beş-altı nüfûs â'ilesiyle berâber ve Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye mu'allimlerinden Râsim Efendi ma'a-â'ile ve daha isim ve hüviyetlerini bilemediğim birçok kimseler katledilmişlerdir. Mülâzım Laz Hüseyin Efendi'nin hânesine Ermeniler tarafından tecâvüz edilerek kerîmesi Nâdîde Hanım'ın cebren bikrini izâle ve bacağından kurşunla cerheylediklerini ve mecrûhe el-yevm ber-hayat olup Diyarbekir'de bulunduğundan îzâhâtı alınınca hakîkat tezâhür eder. Buna mümâsil, ta'dâda gelmez zümre-i muhadderâtın nâmûslarını pây-mâl ve ayaklar altına aldıkları ve binlerce ahâlî-i İslâmiyyenin hânelerini ihrâk etmelerinden tahlîs-i nefs edemeyen etfâl ve kadınların ateşler içerisinde kaldıklarını re'yü'l-ayn müşâhede eylerim. Ma'lûmât ve meşhûdâtım bundan ibâret olduğunu arzederim.

Fî 20 Mayıs sene [1]332

– *İfâdenizi tasdîk ediniz.*
– Tasdîk ederim.

Van mürettebâtından Mardin'de müstahdem
Polis Me'mûru
Sâlim

Polis Me'mûru	Komiser Mu'âvini	İkinci Komiser
Şükrü	**Abdülhamid**	**Ahmed Nazif**

Hakkâri sancağı ahâlîsinden Binbaşı Esad Ağazâde Mardin'de Mahkeme A'zâ Mülâzımı Mehmed Tufan Efendi'nin ba'de't-tahlîf ber-vech-i zîr ahzolunan ifâdesidir.

Fî 22 Mayıs sene [1]332

İkinci Komiser
Ahmed Nazif

– *Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyyeye yapmış oldukları zulm ve işkence hakkında ne gibi ma'lûmât ve meşhûdâtınız varsa ber-tafsîl beyân ediniz.*

– Bi'l-cümle Avrupa devletlerinin ma'lûmu olduğu üzere öteden beri vatanımızda fikr-i istiklâl besleyen vilâyetimizin ve vatanımızın bir cüz'ünün fekkine yeltenen ve her türlü vesâ'ite mürâca'at ile ma'nen ve mâddeten âmâl ve maksad-ı mefsedet-cûyânelerine muvaffak olamayan ve nüfûsca da bir şirzime-i kalîleden ibâret olan mülk-i Osmanî'de mutavattın Ermeni milleti, harb-i umûmî başlayınca umûmunun ırk ve a'sâbında merkûz olan hırs-ı istiklâl galeyânıyla muzmerlerini izhâra ve ihtilâl-cûyâne harekâta başladılar. Hele Hakkâri gibi dünyânın en hacrî olan mahallinde beş-altı yüz hâneden ibâret olan bu alçak ve denî mahlûk ve şirzime-i kalîlenin nisvânına varıncaya kadar Osmanlı Hükûmet ve milletine kadîm olan kîn ü buğz ve adâvetlerini izhâr eylediler. Evvelce müteşekkil komiteleri bütün kuvvetiyle fa'âliyete gelerek evvel emirde İran hudûdunda bulunan düşmana evrâk nakl ve pîşdârlık etdiler. [1]330 Teşrîn-i Sânî'nin dokuzuncu günü düşmanı tahrîk ile Hakkâri'ye mülhak Şikefti nâhiyesinin merkezi olan Dîr kasabasına getirdiler. Düşmanın Dîr'e geleceği sırada teşekkül eden çete efrâdı, yol üzerinde bulunan Kürd köyleri ahâlî-i İslâmiyyesinin erkeklerini katli'âm ile en kebîri üç yaşında bulunan binden mütecâviz etfâli kılınç ve kamaları ile parça parça ve her parçalarını bir el kadar bırakarak etfâl cesedinden siperler yapdılar. Üç-dört yüzü mütecâviz Ekrâd kızlarının bikrini izâle ve kadınların ihtiyârlarını katl ve i'dâm ve gençlerine her türlü hakâreti icrâ eylediler. Mezkûr Teşrîn-i Sânî'nin on yedinci salı günü idi ki düşman Hakkâri livâsının merkezi olan Başkala kasabasına gelmezden mukaddem küllî mikdârda Ermeni çeteleri kasabaya girerek kasabada bulunan Ermenilerle bi'l-ittifâk ef'âl ve harekât-ı vahşiyânelerine başladılar. Kendilerince Dehli Oseb veled-i Haço'nun riyâseti tahtında Patrikhâne'de bir idâre-i örfiyye teşkîl ile ahâlî-i İslâmiyyeden iki yüz kadarını Patrikhâne'nin ahırına habs ile işkence ve tazyîk ve nakdiyât talebinde ve mahkeme a'zâsından Karebet Efendi'nin riyâseti tahtında tertîb olunan çete efrâdı İslâm hânelerini bi't-taharrî hânelerde buldukları İslâm ve Yahûdilerin bâkire kızlarına tasallut ve ta'arruz u havf u haşyetden münferiden köylere çekilen me'mûrîn ve ahâlînin hânelerinin kapı ve bacalarını geceleyin kırarak bi'd-duhûl emvâl ve eşya-yı beytiyyelerini nehb ü gârât ve bu esnâda kasabanın İslâm ahâlîsinden Şeyh Taha, ve Şeyh Yusuf ve Seyyid İbrâhim ve Alay Kâtibi Ali efendilerin ve isimleri ta'dâd olunursa bir esâmî defteri teşkîl edecek kadar me'mûrîn ve ahâlî-i mahalliyyenin ve bu miyânda çâkerlerinin de üç yüz liralık mefrûşât ve eşya-yı beytiyye ve huliyyât-ı sâ'ireyi ve tekâlîf-i harbiyye anbarındaki erzâk ve eşya-yı sâ'ireyi ve Nuril (?) oğullarının dükkânlarıyla İslâm dükkânlarında bulunan eşya-yı ticâriyyeyi yağma etdiler ve bu sırada Nuril (?) oğlu Süleyman'ı bulunduğu karyeden celble mezkûr Patrikhâne ahırına habs ve ateşde kızmış şişlerle dağlamak

sûretiyle tehdîd ve işkence ve kendisinden beş bin lira talebinde bulundular ve her biri bir İslâm hânesinin emvâl ve eşyasını ve â'ile efrâdını ve esirçesine temellük ve tasarruf ve miyânelerinde taksîm etdikleri İslâm hânelerinde ikâmet etmeğe başladılar ve karyelere nehb ü gârât ve katli'âm sûretiyle çete teşkîl ve i'zâm eylediler. Düşman, on üç gün Başkala'da ikâmet etdiği sırada Ermeni çetesinin yapmadığı fezâhat ve şenâ'at kalmadı. Câmi'de İslâm kızlarının bikrini izâle ve ayş [ü] işret etdiler. On üç gün sonra düşman kasabadan tard olunduğu sırada, çete efrâdı olan kasaba Ermenilerinden bir kısmı İslâm ve kendi hânelerinde tahassun ile bir gün akşama kadar müsâdeme ve bir kısmı da Rusya'ya iltihâk ve yine yol üzerinde bakiyye-i süyûf olarak kalmış olan İslâmları bütün katl ve itlâf ve her bir hânede etfâl-i sağîr ve kebîr onar cesed bırakdılar ve geçdikleri köyleri yağma ve hâneleri ve çâkerlerinin de hânemi ihrâk etdiler. Düşmanın ta'kîbi sırasında uğradığımız İslâm köylerinde insân cesedinden tepeler teşekkül eylemiş ve mecrûh sabî ve sıbyânın yerlerde sürünerek etdikleri nâle ve feryâd yürekleri ezmekde ve âh u enînleri küngüre-i âsumâna çıkmış idi. Bu vahşî canavar çetelerinin etfâl-i İslâm hakkında yapmış oldukları fezâhat ve şenâ'atin tafsîl ve beyânı ise târîh-i İslâmîye en meşhûr olan cenklere rahmet okutacak derecede olduğundan bu vâdîde muhtasaran hikâye-i hâl kabîlinden mecrûh sabîlerden kiminin bir ayağı, kiminin bir kolu, kiminin iki ayağı ile eli ıskât ve kiminin gözleri ihrâc ve kiminin batnı teşrîh ile ameliyyât-ı teşrîhiyye îfâ ve kiminin yanlarında cebler açılarak elleri ceblerine sokulmak ve kadınların ferc ve memeleri kesilmek sûretiyle her bir türlü işkenceler ve hilkatin bidâyetinden şimdiye kadar görülmemiş ve vukû'a gelmemiş mezâlim ve i'tisâfât ve şenâ'at icrâ etdikleri görüldüğü ma'rûzdur.

– *İfâdenizi tasdîk ediniz.*

Hakkâri Ahâlîsinden Binbaşı
Esad Ağazâde Mardin A'zâ Mülâzımı
Tufan Mehmed

Polis Me'mûru	Komiser Mu'âvini	Mardin Livâsı Komiseri
Ekrem Muhib	**Abdülhamid**	**Ahmed Nazif**

Bitlis muhâcirlerinden olup Mardin'de Kayalu karyesinde iskân etdirilen Ali bin Süleyman'ın ber-vech-i zîr muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Mardin Livâsı Polis Komiseri

Ahmed Nazif

– Bitlis'in esnâ-yı istîlâsında Ruslarla Ermeni çetelerinin ahâlî-i İslâmiyyeye ne gibi zulm ve i'tisâfda bulunduklarına ma'lûmât ve meşhûdâtın neden ibâret ise mufassalan beyân et!

– Bitlis'in esnâ-yı istîlâsında ale's-sabah düşmanın takarrübünden vaktiyle haberdâr olan gerek Van Ermenileri ve gerekse Bitlis Ermenileri Ruslarla berâber memleketimiz üzerine hücûm ederek katli'âm gibi vahşiyâne sûretde ahâlî-i İslâmiyye sabî ve sıbyânlarını kesmeye başladılar. Fırsat bularak firâr edeceğimiz her bir noktadan Ermeniler karşımıza çıkarak kimisini öldürüp, kimisini mecrûh ederek men' etdiler. O sırada o hâ'inler tarafından kâ'im birâderim on yaşındaki Ali ile vâlidesi Rebîşe Hatun'u ve Mazoran Şeyhi Şeyh Ahmed ve haremini ve hizmetkârını ve komşumuzdan Ahmed oğlu Receb'i ve yetmiş-seksen yaşlarında mahallemiz ahâlîsinden Hasan ile mahdûmu İzzet ve hastahâne perâkendelerinden iki asker efrâdını, bunların cümlesini gözümün önünde et parçası gibi doğradılar. Hatta canımı kurtarmak havliyle firâr ettiğim zaman âgûşumda bulunan yeğenim süt emziren çocuğu çekip havâya fırlatarak atdığı zaman bir-iki kılıç hamlesiyle iki pâre eylediler. Kardaşlarımla berâber on yedi nüfûs idik. Beş kişi can kurtarabildik. Mâ-bâkîsi telef edilip Ermeniler elinde esîr kaldılar. Bâkire kızların beş-on kişi tarafından iffet ve ismetlerini pây-mâl ederek ağızlarından ve burunlarından, bacaklarından kanlar akarak yerlerde süründürdüler. Ve mâ-hâsılı ta'dâda gelmez zulmleri irtikâb ederek üç-beş kişi Müslümanları bir ipe bağlayarak nişân usûlü ittihâz etmek sûretiyle kurşunla telef etdiler.

Bitlis muhâcirlerinden olup Mardin'de Kabala karyesinde iskân etdirilen Abdürrezzak oğlu Kâmil'in ber-vech-i zîr muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Mardin Livâsı Polis Komiseri

Ahmed Nazif

– Memleketiniz bulunan Bitlis Vilâyeti düşman tarafından istîlâ edildiği vakit Ruslarla Ermeni çetelerinin ne gibi zulm u ta'addîde bulunduklarına dâ'ir ma'lûmât ve meşhûdâtın neden ibâret ise mufassalan beyân et!

– Düşmanın ale's-sabah memleketimizi istîlâsında, derhâl dayımın ve birâderimin hâneleri halkıyla Arablar köprüsüne kadar firâr etdik. Hemen düşmandan yakayı kurtarmak üzere iken Ermeni çeteleri önümüzü keserek birâderim Çerkes, dayım oğlu Abdülkâdir ve hemşîresi Emine'yi katletdiler. Şu ta'dâd etdiğim on sekiz baş nüfûsdan beş kişi perîşân bir hâlde buraya kadar gelebildik. Öteki ciğer-pârelerim esîr ve telef edildi. Benim gördüğüm bundan ibâretdir.

Bitlisli Abdürrezzak oğlu

Kâmil

Merkûmun ifâdeleri huzûrumuzda zabtolunmuşdur.

Polis Me'mûru	Komiser Mu'âvini	İkinci Komiser
Rüşdü	**Abdülhamid**	**Ahmed Nazif**

İşbu tahkîkât evrâkı on bir sahîfeden ibâret olduğu tasdîk olunur.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Mardin Polis Komiseri

Ahmed Nazif

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 92-98

– 8 –

ERMENİ VE RUSLARIN VAN'IN REŞADİYE NAHİYESİNE BAĞLI AŞNAK KÖYÜNDE YAPTIKLARI MEZÂLİM

Van'ın Reşadiye nahiyesine bağlı Aşnak karyesine hücum eden Ermeni ve Rusların vahşiyane zulümler yaptıkları, kadınları ve çocukları diri diri yaktıkları, ihtiyar ve genç erkeklerin gözlerini oydukları, genç kızların alenen ve suret-i vahşiyanede namuslarına tecavüz ettikleri, Müslüman kadın ve kızlardan on beş tanesini ayırarak bir odaya hapsettikleri ve akşam eğlenirken bu kadınları çırılçıplak soyarak "Haydi namaz kılınız bakalım, nasıl kılıyorsunuz" diyerek onlara cebrettikleri ve nihayet tecavüz ederek çeşitli işkenceler altında öldürdüklerine dair.

Atrocities committed by the Russians and Armenians in the village of Aşnak of the Township of Reşadiye in Van.

Russians and Armenians attacking the village of Aşnak in Van had committed savageries and atrocities upon its population, burning living women and children, tearing out the eyes of old and young men, openly violating young girls and choosing ten girl and women and after shutting them up in a room and at the night, while feasting and jeering stripped off their clothes and shouted: "Now perform your worship let's see how do you do it" forcing them to execute their will and then, while being raped and tortured they fell dead under rape and tortures.

16 Ş. 1334 (18. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Van Vilâyeti'nin 8 numara ve 5 Haziran sene [1]332 târîhli tahrîrâtı sûretidir.

Ruslar ile Ermeni komitelerinin İslâm ahâlî hakkında revâ gördükleri mezâlime mütedâ'ir olarak bu kerre icrâ etdirilen tahkîkâtı hâvî zabıt varakası leffen pîşgâh-ı sâmî-i nezâret-penâhîleri kılınmağın ol bâbda.

Aslına mutâbıkdır.
Dâhiliye Nezâreti Emniyyet-i
Umûmiyye Müdîriyeti

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Van'ın Reşadiye nâhiyesine tâbi' Aşnak karyesine muhteliten ve müştereken hücûm eden Rus ve Ermenilerin karye-i mezkûrede icrâ eyledikleri fezâhat ve irtikâb etdikleri denâ'et, insâniyyeti ve bütün âlem-i medeniyyeti kan ağladacak derecede olduğu ve bu cümleden olarak kadın ve başı tüylenmemiş çocukları diri diri yakmak, ihtiyâr ve genc erkeklerin sağ sağ gözlerini oymak, genc kızların alenen ve sûret-i vahşiyânede nâmûslarına tecâvüz etmek, hâsılı bütün kâ'inâtı titretecek canavarlık ve gaddârlık etmiş olduklarını, hatta Ermeni kafilesinin ileri ve yanında bulunan Gevaş'ın Norkoh karyeli Apre, Ahtamar kilisesinin Murahassı Bizinik, yine Gevaş'ın Arpit karyesinden Mirbeg, Arpitli Oseb, Mazarapetli (?) Butros, Anzaklı İso nâm canavarlar, Müslüman kadın ve kızlarından on beş kadar güzel ayırarak bir odaya habsetdikleri ve akşam işret masasının etrâfına toplanıp bu ma'sûm ve bî-çâreleri çırçıplak etdikleri, "Haydi namâz kılınız bakalım nasıl kılıyorsunuz! "itâbıyla zavâllılara cebretdiklerini ve onlar da korku ve telâşlarından eğilip kalktıkca bu nâmûs düşmanları "Yaşasın Ermenistan, kahrolsun Müslümanlar" diyerek gülüşdüklerini ve nihâyet zavâllıların bikrlerini izâle ve nâmûsları o murdâr eller ile lekelendikden sonra envâ'-i işkence altında telef etdiklerini ma'a'l-kasem arz ve işbu mahalli imzâ eyleriz.

Fî 1 Nisan sene [1]332

Bu dahi	Bu dahi **Mahmud**	Muhâcir Kesân Beylerinden **Hâmid Bey oğlu Ali**	Muhâcir Kesân Beylerinden **Hacı Bey oğlu Selim Han**

Muhâcir Arvanesli [Avranesli]
Meşâyih-i Nakşibendiyyeden
Konlu Molla Abd[î]

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 101-102

– 9 –

ERMENİLERİN VAN HAVALİSİNDE RUSLARLA BİRLİKTE YAPTIKLARI MEZÂLİM

Ermeni ve Rusların Van ve havalisinde Müslüman ahaliye büyük mezâlimler yaptıkları, Van'ın Abbasağa mahallesinden Firdevs'in ifadesine göre işgalcilerin kadın, çocuk, genç, ihtiyar demeden İslâm ahaliyi çeşitli zulümler yaparak öldürdükleri; hamile bir kadının karnını yararak çocuğu çıkarıp kafasını kestikleri; girdikleri evlerdeki insanları saatlerce işkence yaptıkdan sonra öldürdükleri, on beş-on altı yaşlarında erkek bir çocuğu çırılçıplak soyarak cinsel organını kestikleri ve daha sonra doğradıkları; Amerikan müessesesine götürülen kadın ve kızların ırzına geçildiği, mezarlıkları kazarak defnedilmiş olanları dışarı çıkardıkları ve ziyaretgâhları kazıp içlerine pislik doldurdukları hakkında.

Atrocities perpetrated by the Armenians and Russians in the neigborhoods of Van.

Armenians and Russians committed widespread atrocities in Van and its surroundings and according to the testimony of Firdevs living in Abbasağa quarter, the occupants murdered by torturing women, girls, aged muslims without distinction, ripping the helly of a pregnant women and extracting the young from the wombs to behead it, storming houses and killing the household after they had inflicted them tortures for hours; stripping off the clothes of a small male baby aged six and after cutting off his sexual parts they buchtered him, raping and violating muslim women and those who took refuge in an american foundation,desecrating cemeteries and exhuming buried corpses and profaning tombs of venerated persons by filling in filthes.

28 Ş. 1334 (30. VI. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Mahremdir

Van Vilâyeti'nin 15 numaralı ve 17 Haziran sene [1]332 târîhli tahrîrâtı sûretidir.

Van ve havâlîsinde Ermeni komiteleriyle Rusların ahâlî-i İslâmiyye hakkında revâ gördükleri mezâlime mütedâ'ir icrâ etdirilen tahkîkâtı hâvî beşinci zabıt varakası leffen arz ve takdîm kılınmağın ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Van'ın Abbasağa mahallesinde Edremidli Şerif'in zevcesi Firdevs'in ifâde-i muhlifesidir.

«Komşumuz, alay kâtibi mütekâ'id Mehmed Ali Efendi ve bizler, bir hayli komşularımızla vesâ'it-i nakliyye bulamadığımızdan çıkamadan mûmâ-ileyh söyledi ki, "Hayli akçem vardır. Muta'arrızlara verir sizi ve bizi kurtarırım" dedi. Ma'a-hâzâ "Gelen devlet düvel-i mu'azzamadandır. İlişik etdirmez" dedi. Bu mebhasda komşularımızla efendi-i mûmâ-ileyhin hânesine toplanırken her taraf hânelerde ateşler, alevler göründü. Feryâd, figân vâsıl-ı âsumân oluyordu. Artık nevmîdâne durur iken pek çok vakit geçmeden nevbet-i harîk ve katl bizim mahallemize ve civârımıza yetişdi. On beş müsellah şapkalı, Mehmed Ali Efendi'nin kapısına dayandılar. Mehmed Ali Efendi pencereden mendil salladı. Aşağı ininceye kadar kapının kilidine bir kurşun sıkdılar; kapı açıldı. Mehmed Ali Efendi'ye hitâben "Kâtib paralarını getir!" dediler. Kâtib ses çıkarmadı. İkinci bir haykırmaları üzerine yukarı çıkdı. Büyük bir muşam'a içinde lirasını, sonra da mahzen katda bir tulum güğüm Mecidiyesini getirip verdi. Mûmâ-ileyhin derhâl kafasını kesdiler. Tumanının içerisine bırakdılar. Seksen yaşında ihtiyâre hemşîresini de aynı sûretde boğazladılar. Zevcesi Âyişe Hanım'a fi'l-i şenî', zinâ yapdılar. Türlü işkence ile bunu da öldürdüler. Benim zevcim Şerif'i tepesinden kurşunla yere serdiler. On altı yaşında oğlum Ahmed bu gün evveline beri (?) aç idi. Ekmek için sinirlenir dururdu vâ-esefâ ma'sûmu da gözümün (?) önünde ayaklarını ve ellerini tutdular. Hayvân gibi boğazladılar. Saçlarımı yoldum. Beni de kesiniz, asınız diye ayaklarına sarıldım ise de "Sıra size de gelir veyâhûd sizi öldürmeyeceğiz. Yapacağımızı Cevdet Paşa'ya gidiniz söyleyiniz" dediler. Komşulardan hâmile bir kadına

hitâben de, "Aram Paşa kebâb istiyor" diyerek kadının karnı[nı] kama ile yardılar. Çocuğu çıkardılar, onun da kafasını kesdiler, kamanın ucuna takdılar. Hayli âhenk yapdılar. Orada kalan bir kaç kadınla bizi önlerine katdılar. Girdikleri hâne derûnunda buldukları insanları fecî' bir sûretde ve sâ'atlerle işkenceden sonra öldürdüler. Oradan Hatuniye mahallesine gitdik. Tahmînen on beş-on altı yaşlarında erkek bir çocuğu yakaladılar, çırılçıplak etdiler. Bidâyeten çocuğun zekerini kesdiler. Ondan sonra doğradılar. Rast getirdikleri erkek çocuklara amân vermeyerek öldürdüler. Amerika mü'essesesine giderken yolda yanı sonra [sıra] üç yaşında bir çocuk, on beş yaşlarında bir oğluyla bir kadın, yol üstünde şaşırmış duruyordular. Erkek çocuğu yere uzatdılar. Hayvân biçimi ve fakat pek tedrîcî bir sûretde boğazladılar. Saçlarını yolar kadıncığa da aynı mahalde ırzına geçdiler. Sonra da kadının karnına şiş sokarak çocuğuyla birlikde öldürdüler. Bizi mü'esseseye götürdüler. Orada bir kaç gün aç kaldıkdan sonra birer somun verdiler. On gün sonra Ruslar da geldiler. Bir mikdâr yahni verdiler. Bunlar da ne kadar dilber nisvân var ise hep seçdiler, götürdüler. Mü'essesede ırzına tasallut edilmeyen kadın, kız kalmadı. Götürdükleri nisvânın içinde Mollakâsımlı Feyzi Ağa'nın iki gelini, bir de kızı ve Ayanslı İbrâhim Ağa'nın kızı da dâhil bulunuyordular. Mü'essesenin bağçelerinde bir de İsmâil, biri Hakkı isimlerinde iki erkek çocuklarını da öldürdüler diyerek Göllü karyeli İsmâil Ağa'nın on beş yaşlarında kerîmesi Zeliha'nın ırzına icrâ edilen tecâvüz-i kesîre altında hayatına hâtime verdiler. Amerika'nın gerek içinde ve gerek hâricinde mektebli ahâlî var idi. Az zaman içinde mahvoldular. Bizi oradan dağıtdılar. Bir kısmı harâbelere, bir kısmı ihrâk olunan hânelerin harâbesine ve Hacı Ziya Bey'in hânesine gönderdiler. Oralarda yapılmadık fenâlık bırakmadılar. Bu hânelerde çoğunu da öldürdüler. Bizim asker Van'a geldi. Tekrar avdet etdiklerini haber alamadığımızdan Ruslar geldiler, yine kaçamadık. Bu def'a kalanlara evvelkinden ziyâde fenâlık yapdılar. On sekiz yaşlarında ve Mehmed isminde bir erkek çocuğu kasabların et doğramaları misillü doğradılar. "Cevdet Paşa'ya kebâb yapacağız" dediler. Kabristânın birçok mahallerini kazdılar, tabutla medfûn olanları dışarı çıkardılar, ziyâretgâhları kazdılar, içerilerine pislik doldurdular. Abbasağa câmi'-i şerîfi dâhilinde medfûn olan kabirlerini açdılar. İçlerine kezâ cîfeler doldurdular.» diyerek mâtem-i tabî'îsini tekrâr eyledi.

Fî Haziran sene [1]332

Van Komiser-i
Sânîlerinden (okunamadı)

Mütekâ'id-i Askerden Vanlı Mülâzım
Receb

Van Belediye
Re'îsi

Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı Binbaşı
[Ali Cevad]

Van Milis Yüzbaşılarından Şükrü Efendi bin Timur'un muhlifen alınan ifâdesinde:

«Gevaş kazâsı dâhilinde bulunduğumdan, Ruslar Van'dan ric'atleri akîbinde atlı olarak Van'a gitdim. Birçok ihvânımın ve ta'allukâtımın birçok harâbelerine girdim. Çoğunun havlularında çoluk çocuk, erkek nisvân fecî' bir tarzda doğradıklarını ve burun ve kulaklarının kesildiklerini ve iki erkek de haçvârî duvarlara mıhla çakılmış olduklarını ve Bitlis tarîki üzerinde Edremid karyesinden geçen câdde üzerinde Diyarbekirli mütekâ'id Yüzbaşı Mehmed Efendi ve seksen yaşlarında Van mu'teberânından Rüstem Efendi ve bu Rüstem Efendi'nin on beş yaşlarında ve Necib isminde bir çocuğu kama ve kurşun yaralarıyla öldürdükleri görülüyor. Da[ha] emekde bulunan on beş kadar çocukların dahi vâlideleri ya götürülmüş veyâhûd öldürülmüş olmalıdır ki, çocuklarda eser-i cerh görünmüyordu. Bunlar açlıkdan âlem-i fânîden çekildikleri anlaşılıyordu. Yollarda ayak basamayacak derecede nisvân ve ma'sûmîn cesedleriyle dolu idi. Cihân kurulalı işidilmeyen garîb ve târîhen şâyân-ı kayd bir şey daha arzetti[ği]m şenâ'atle cinâyeti gösteriyor idi. Post-nişîn bir derviş ile merkebi öldürülmüş. Dervişin zekerini fercine yanaşdırmışlardı ki görenler la'net okumadan geçmediler. Şâyân-ı tel'în olan Mihayi Molla Ali'nin, elbetde bu kabîl hareket-i bâğıye ve hasîseleri Van mıntıkasına me'mûr kumandanları tarafından müsâ'ade edilmiş olmalıdır ki, mütenevvi' şenâ'ât ve cinâyet görülmüş iken şân-ı devletlerinden men'i cihetine gidilmemişdir. Oradan tekrâr vâki' bizim ric'atimizde Rus çeteleri geriden gelen ahâlînin önünü aldılar. Tekmîl yaylım ateşlere kurbân etdikleri iyiden iyiye görünüyor idi. Edremid ile Engil karyesi arasında kimisi yürümekde, kimisi nefes almağa mecbûr olduklarından kendilerini kurtaramadılar. Tahmînim bu zavâllılar dört bin nüfûsu mütecâviz görünüyordular ki, ferden vâhid sağ kalanları görülmedi. Bu karye ile Vastan'daki harb sahnesinde kırılan ahâlînin adedi on beş bine karîb gibidir.»

Fî Haziran sene [1]332

Van Komiser-i Sânîlerinden
(okunamadı)

Van Belediye
Re'îsi

Mütekâ'id-i Askeriyyeden Vanlı Mülâzım
Receb

Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı Binbaşı
Ali Cevad

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 114-116

– 10 –

VAN VE BİTLİS'İN İŞGALİ ESNASINDA ERMENİLERİN İSLÂM AHALİYE YAPTIKLARI SOYKIRIM

Van ve Bitlis'in işgali esnasında Ermeni çeteleri tarafından İslâm ahaliye yapılan zulümler hakkında Mardin Mutasarrıflığı tarafından yapılan tahkikata göre mezâlimden kurtulanların ifadelerinde; Ermeni ve Rus çetelerinin, teslim olmak isteyen ahali, çoluk ve çocukları feci suretde kesip parçaladıkları, teslim olmuş olan köylerdeki ahaliyi katletdikleri, birçok ahaliyi ve çocuğu ekmek yapımında kullanılan ve tandır tabir olunan fırınlarda yaktıkları ve Vanlı komiteci Aremek'in çetesi tarafından yetmiş seksen hanelik bir köy ahalisi daha önce teslim oldukları halde tamamen katledildiklerinin bildirildiği hakkında.

Massacre of Muslim population during the occupation of Van and Bitlis

According to investigations made by the governorship of the sanjak of Mardin, the evidences given by muslims who escaped Armenian atrocities; Armenians and Russians killed and hacked the population including children and women who surrendered, throwing men, woman and children into earth oven for baking breads and burning them; the bandits of the kommitadji (armed Armenian brigands) Aremek killed the whole population of about eighty households of a village who had formerly surrendered.

29 Ş. 1334 (1. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Diyarbekir Vilâyeti'nin 213 numara ve fî 18 Haziran sene [1]332 târîhli tahrîrâtı sûretidir.

6 Haziran sene [1]332 târîhli ve 185 numaralı tahrîrât-ı âcizîye zeyldir.

Van ve Bitlis'in istîlâsı esnâsında Ermeni çeteleri tarafından ahâlî-i İslâmiyye hakkında vukû' bulan mezâlim ve i'tisâfâtı hâvî olup Mardin

Mutasarrıflığı'ndan irsâl kılınan dokuz sahîfeli evrâk-ı tahkîkıyye leffen takdîm kılınmış olmağla, ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Mardin Mutasarrıfiyyet-i aliyyesinin 17 Mayıs sene [1]332 târîh ve 433 numaralı zeylnâmesiyle teblîğ buyurulan Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'nin ol bâbdaki şifreli telgrafnâmesi üzerine tutulan evrâk-ı tahkîkiyyedir.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Ermeni ve Rus çetelerinin îkâ'-ı mezâlim eylediklerine dâ'ir ma'lûmâtı olduğu bi't-tahkîk anlaşılan Bitlis'in Taş mahallesinden olup hâlen mültecî sıfatıyla Savur'da mukîm bakkal esnâfından lede's-su'âl kırk dört-kırk beş yaşlarında olduğunu söyleyen Muhyiddin Efendi ibn-i Hüseyin'in ba'de't-tahlîf zabtolunan ifâdesidir.

Fî 24 minh.

- Rus ve Ermeni çetelerinin nerelerde ve kimlere ne gibi mezâlim ve ta'addiyât îkâ' eylediklerine dâ'ir ne ma'lûmât ve meşhûdâtınız varsa muvazzahan beyân ediniz.

- [1]331 senesi şehr-i Şubatının evâhirinde bir cum'a gecesi ben hânemde iken tahmînen sâ'at [...] râddelerinde Rus ve Ermeni komiteleri geldi diye şehir dâhilinde bir velvele ve her tarafdan şiddetli, fâsılasız silâh sesleri işidilmeğe başladı. Derhâl sokağa çıkdım. Hakîkaten bu çetelerin dâhil-i şehirde her tarafda katli'âm yapmakda olduklarını anladım. Hemen hâneme dönüp çocuklarımı alarak canlarımızı kurtarmağa teşebbüs etdiğim sırada Bitlis Menzil Kâtibi Viranşehirli Fâzıl Efendi'yi parça parça etdiklerini gördüm. Oradan yolumuzu tebdîl ile hükûmete doğru giden yoldan kaçmağa şitâb etdik ise de orada da her tarafdan yolları tutup rast geldikleri ahâlî, çoluk ve çocukları, teslîm olmak istedikleri hâlde yine her birini kesip fecî' bir sûretde parçaladıklarını gördüm. Ve'l-hâsıl kurtulmanın imkânı olmadığına kanâ'at ederek intihâra karâr verdim ve intihâr maksadıyla düşmanın eline düşmekden ise Bitlis'den mürûr eden çaya kendimi ilkâ etmek teşebbüsünde bulundu isem de, buna da yanımda bulunan birâderim Musa mümâna'at ettiğinden bu fikrimden ferâgat etdim. Bu sûretle bin müşkilât ile kendimizi kurtardık. Fakat binlerce ma'sûm ahâlînin teslîm olmalarına rağmen sûret-i vahşiyânede kesip

öldürmüş olduklarını gördüm. Ma'lûmât ve meşhûdâtım bu kadardır. Ben çıkdıkdan sonra ne olduğunu bilmiyorum.

- *Katlolanlarının ale'l-esâmî mikdârını söyle.*

- Yukarıda ismini arzeylediğim Menzil Kâtibi Fâzıl Efendi'den mâ'adâ Bitlis eşrâfından Hacı Şemseddin Efendi'nin mahdûmu Dursun ve Bitlis'in Hersan mahallesinden Hacı Yusufzâde Abdülbâki Efendi ve Hacı Hasanzâde Hacı Mehmed ve Mahmud oğlu Nâdir, Cemâl oğlu Abdürrezzak, Mahmud oğlu Dursun, Receb oğlu Hamid, Bilâl oğlu Cemil, Keferdis Şeyhi merhûm Şeyh Mehmed Efendi'nin mahdûmu Şeyh Abdülhâlik Efendi ile Bitlis Jandarma Tabur Kumandanı İsmâil Bey, hânelerinden çıkıp teslîm oldukdan sonra bir sûret-i fecî'ada; Taş mahallesinden Muradiye kazâsı Kâdî-i sâbıkı Ahmed Efendi'yi hânesinde esîr-i firâş hasta olduğu hâlde ve hemşîresi Bedriye Zaman Hanım, Receb Efendi'nin kerîmesi Perişan, Hâlid Onbaşı'nın zevcesi Leylâ ve mahdûmu Sâlih'i dahi hânelerinde bir sûret-i hûn-rîzânede katletdiklerini gördüm ve anlayabildim. Bu sûretle bazıları teslîm oldukdan sonra ve bazıları henüz teslîm olunacakları esnâda katlolunanların adedi binlerce ise de öyle telâşlı bir zamanda diğerlerinin kimler olduğunu bi't-tab' fark edemedim.

– *Bu vekâyi'a dâ'ir ma'lûmât ve meşhûdâtı olan daha kimler vardır?*

– Birâderim Musa da yanımda idi. Benimle berâber görmüşdü.

– *İfâdenizi okuyorum doğru ise tasdîk ediniz.*

– Evet doğrudur, tasdîk ederim.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Müstantık	Kâ'im-i makâm	Muhbir
Şuayb Şükrü	**Fehmi**	Bitlis'in Taş mahallesinden olup Savur'da mukîm **Bakkal Muhyiddin**

Merkûm Muhyiddin Efendi'nin birâderi lede's-su'âl, ... yaşında olduğunu söyleyen Musa'nın muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

– *Rus ve Ermeni çetelerinin nerelerde ve kimlere, ne gibi ta'addiyât ve mezâlim icrâ eylediklerine dâ'ir ne ma'lûmâtın varsa doğru söyle!*

– Birâderim Muhyiddin Efendi'nin ifâdesini harfiyyen te'yîd ve tasdîk eylerim.

– *İfâdenizi tasdîk ediniz.*
– İfâdem doğrudur, tasdîk ederim.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Müstantık	Kâ'im-i makâm	Muhbir
Şuayb Şükrü	**Fehmi**	**Musa bin Hüseyin**

Bitlis'in Hersan mahallesinden olup Mardin'de ikâmet edip müsâfireten Savur'a geldiğini ve lede's-su'âl kırk yaşında olduğunu söyleyen Haydar bin Îsa'nın bu bâbda ma'lûmâtı olduğu istihbâr edilmekle muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

Fî 24 minh.

– *Rus ve Ermeni çetelerinin icrâ eyledikleri ta'addiyât ve mezâlime dâ'ir ne ma'lûmâtınız varsa doğru söyle!*

[1]331 senesi şehr-i Şubatı zarfında Bitlis merkez kazâsına tâbi' Yako karyesinde â'ilesiyle birlikde bulunuyordum. Bir gün Bitlis'de bulunan birâder vesâ'ir akrabâlarımın yanına gitmek üzere hareket etmişiken Bitlis'den gelmekde bulunan kalabalık ahâlîye tesâdüf etdim. Şehirden çıkmaları sebebini kendilerinden sordum. Ekserîsi Ermeni olmak üzere Rus ve şehre baskın edip rast geldikleri ahâlî, çocuk, aceze, nisvânı süngüler altında katletmekde olduklarını ve hatta içlerinden Bitlis'in mezkûr Hersan mahallesinden Ali bin Süleyman'a sorduğumda, Bitlis'de bulunan birâderim İsmâil'i, diğer birâderim Mehmed'in oğlu Hâlid'i hâneleri kapısı önünde katl ve zevcesi Minneti bint-i Yakub'u berâberlerinde alıp götürdüklerini ve kâ'im birâderim Yusuf bin Hacı Ali'yi katl ve ırzına tecâvüz etmek üzere halası Mercan bint-i Şâkir'i berâberlerine aldıklarını ve komşum Mazoran Şeyhi Şeyh Ahmed'i dahi hânesinde yatak içinde hasta olduğu hâlde kendisini ve zevcesi Şemo ile ismini bilemediğim bir hizmetkârını ve şeyhin ziyâretine gelmiş olan Hersan mahallesinden Receb bin Mustafa'yı bir oda derûnunda ve diğer bir komşum Kılınçzâdelerden Hasan bin İsmâil'i kendisinden fidye-i necât olarak bir hayli parasını aldıkdan sonra Hacı Yusufzâde Süleyman'ın hânesi yanında ve oğlu İzzet'i dahi Hacı Nasrullah'ın birâderi Ali ile berâber oldukları hâlde Hacı Nasrullah'ın konağı derûrunda süngü ile katl ve Hacı Nasrullah'ın vâlidesine bir kaç hançer saplayarak cerh ve Ahlatlı seksen yaşlarında Nigar

nâmında bir kadını dahi hânesinde ve Hersan mahallesinden Tero nâmında bir nefer hasta bulunan familyasını hânesinde ve bâzergân Celozâdelerinden İsmâil oğlu Halil ve komşusu Celoyerzâde (?) Ahmed oğlu Mehmed ve birâderi Mikdad'ı dahi Hacı Yusufzâde Süleyman'ın hânesinde her ikisini arka arkaya getirerek bir fişenk ile öldürdüklerini ve Bitlis Müftî-i sâbıkı Şeyh Mehmed Efendi'nin mahdûmu Said Efendi ve amcası altmış yaşını mütecâviz Şeyh Hâfi'yi soğuğun şiddet ve karın kesretine rağmen yalın ayak ve başı [açık] oldukları hâlde tahammüllerinden fazla olarak eşya vesâ'ire tahmîl ile angarya sûretiyle uzun mesâfelere kadar nakliyâtda istihdâm etdiklerini gördüğünü söyledi. Onun üzerine Bitlis'e gitmeğe cesâret edemediğimden geri avdet etdim.

– *Bu bâbda daha kimlerin ma'lûmâtları vardır?*

– Bitlis'in Hersan mahallesinden olup hâlen Mardin'in Kabala karyesinde muhâcereten mültecî sıfatıyla ikâmet etmekde bulunan Pasinlizâdelerden Ali bin Süleyman ve mahalle-i mezbûreli Abdürrezzak oğlu Kâmil'in ma'lûmâtları vardır. Bunlardan tahkîk ediniz. Zâten arzetdiğim bu silsile-i vekâyi'i dahi bana söyleyen merkûm Ali bin Süleyman'dır.

– *İfâdenizi tasdîk ediniz.*

– İfâdem doğrudur.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Müstantık	Kâ'im-i makâm	Muhbir
Şuayb Şükrü	**Fehmi**	**Haydar bin Îsa**

Van vilâyeti dâhilinde Muradiye kasabası ahâlîsinden ve kasaba-i mezkûre meclis idâre a'zâsından iken hâlen Savur'un Kılletkarye karyesinde mültecî sıfatıyla ikâmet etmekde olduğunu söyleyen Fehim Bey ibn-i Kahraman Bey'in bu husûsda ma'lûmâtı olduğu istihbâr edilmekle muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

– *Rus ve Ermeni çetelerinin ahâlî-i Müslimeye karşı icrâ-yı zulm ve ta'addiyât etdiklerine dâ'ir ne ma'lûmât ve meşhûdâtın varsa doğru söyle!*

– Tahmînen hâtırımda kaldığına göre, geçen sene şehr-i nisanı zarfında ekserîsi Ermeni olmak üzere külliyetli Rus ve Ermeni çeteleriEnin Bayezid sancağına ve oradan Muradiye kazâsının üç yüz pâre kurâyı hâvî bulunan

Abağa nâhiyesi kurâsına yayılarak rast geldikleri ahâlî-i Müslimeyi kendilerine teslîm olmalarına rağmen katli'âmlar îkâ' ile Muradiye üzerine gelmekde oldukları anlaşıldı. Teslîm olmuş olsak bile bize de aynı sûretle katli'âm icrâ edeceklerini his ve derk etmiş bulunduğumuz cihetle teslîm olmağa cesâret edemeyip hemen derhâl nefs-i Muradiye ve civâr kurâ ahâlîsi hicret etmeğe karâr vererek Erciş kazâsına doğru yola çıkdık. Bir tarafdan kasaba ahâlîsi kasabayı terkle çıkıyor, diğer tarafdan katli'âmdan kurtulan Abağa nâhiyesi kurâsının takrîben on bin nüfûsdan ibâret bulunan ahâlîsinin dahi Muradiye kasabasına gelip ilticâ ediyordular. Biz ki Muradiye kasabası ahâlîsi Muradiye kazâsının merkezi olan Bârgîrye'den gündüz sabahleyin çıkdık. O günün akşam vaktinde an-asl Rus tebe'asından olup çokdan beri Bayezid sancağında ticâretle me'lûf bulunan meşhûr Surp (?) nâm Ermeninin kumandasındaki büyük bir Ermeni komite çetesi yetişerek Muradiye'ye ilticâ eden ahâlî-i merkûmeyi tamamen katl ve imhâ eylediklerini, ahîren nasılsa kurtulup bize iltihâka muvaffak olan ahâlî-i merkûmeden bir kaç kadın ve çocuk bize hikâye etdiler. Esnâ-yı hicretde yolumuza tesâdüf eden Van merkez kazâsına tâbi' Canik nâhiyesine merbût İpekçe [İkice] ve Muradiye kazâsının Kömüs karyelerine muvâsalatımızdan evvel mezkûr Kömüs karyesi muhtârının oğlu Sâlih Bey bize tesâdüf etdi. Kendisinden istifsâr-ı keyfiyyet etdiğimizde; karyeleri zâten evvelce Ermeni ve Ruslar tarafından hîn-i işgâlde nasılsa gûyâ bildik ve tanıdıkları bulunan bir kaç Ermeninin delâletiyle ahâlî-i karye himâye ve sahâbet edilerek teslîm olmuş olan ahâlîyi bir derece ta'arruz ve tecâvüzden masûn olarak serbest bırakmış iseler de o günlerde bizim ordumuzun ileri harekâta devam etmekde olduğunu haber alan Vanlı meşhûr komite re'îsi Avram'ın çetesi Van'dan Rus hudûduna doğru esnâ-yı ric'atlerinde evvelce teslîm olmuş olan umûm karyeleri ahâlîsini katl ve i'dâm ve hatta bazı çocuklar dahi hayyen ekmek tabhına mahsûs olan tandır ta'bîr olunan fırınlara ilkâ ile ihrâk eylediklerini ve nasılsa yalnız kendisi kurtulabildiğini nakl ve hikâye etdi. Sâlih Bey dahi berâberimizde olduğu hâlde ibtidâ İkice karyesine muvâsalatımızda yetmiş seksen hânelik sırf İslâmdan ibâret bulunan bu köy ahâlîsini umûmiyetle katl ile köyde ferd-i vâhid kalmadığını ve oradan Kömüs karyesine de geldiğimizde, bu köy dahi yüz hânelik İslâm olan ahâlîsini katli'âm eylediklerini ve hakîkaten birçok çocukları dahi tandırlara sokup diri diri olarak yakmış olduklarını her iki karyenin müte'addid mahallerinde yığın hâlinde birikdirilmiş insân na'şlarından ve tandırlarda muhterik olup re'yü'l-ayn meşhûdumuz olan iskelet hâlinde kalmış insân na'şlarından anladık. Hatta bu Kömüs karyesi ahâlîsinden dahi nasılsa bir kaç kadın ve çocuk kurtulup bize iltihâk etdiler. Civâr köylerden dahi yirmi otuz hâne kadar gelip Kömüs karyesine ilticâ etmiş

oldukları cihetle işbu katli'âm esnâsında bunların da ahâlî-i karye miyânında tamamen katledilmiş olduklarını o kadın ve çocuklar söylediler. Bundan sonra vukû' bulan vekâyi' ve fecâyi'den ma'lûmâtım yokdur.

– *İfâdeni okuyorum, doğru ise tasdîk et!*
– İfâdem doğrudur, tasdîk ederim.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Müstantık	Kâ'im-i makâm	Kıllet karyesinde mukîm Muradiyeli
Şuayb Şükrü	**Fehmi**	**Fehim Bey ibn-i Kahraman Bey**

An-asl Muradiye kazâsına tâbi' Kızılkilise karyesinden olup hâlen Savur'un Kıllet karyesinde mültecî sıfatıyla mukîm kırk beş yaşında olduğunu söyleyen Molla Mehmed bin Abdurrahman'ın muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

Fî 28 minh.

– *Rus ve Ermeni çetelerinin ahâlî-i Müslimeye karşı icrâ-yı mezâlim ve ta'addiyât eylediklerine dâ'ir ne gibi ma'lûmât ve meşhûdâtın varsa doğru söyle!*

– Üç yüz otuz bir senesi şehr-i Nisan'ı zarfında Rus ve Ermeni çeteleri Bayezid sancağından kazâmızın Abağa nâhiyesi kurâsına dâhil olarak katli'âmlar îkâ' etmekde oldukları şâyi' oldu. Derhâl karyemiz ve civâr kurâ ahâlîsi hâzır olarak hicret sûretiyle yola çıkdık. Hatta Haydaran aşîreti rü'esâsından Mehmed Sıddık Bey dahi aşîreti efrâdı ve biz birleşerek Sor dağına gelinceye kadar üç gün muhârebe etdik. Mehmed Sıddık Bey esnâ-yı harbde şehîd oldu. Ahîran mezkûr çeteler tekrâr Rus ve Ermeni çeteleriyle bir misli derecesinde takviye edilerek daha ziyâde mukâvemet etmeye muktedir olamadığımızdan harbden kurtulabilenler teslîm olduk. Teslîm olmaklığımıza rağmen yine birçok ahâlîmizi öldürdüler. Kısm-ı mütebâkîsi bir müddet dağlarda kemâl-i emniyyetle çoluk ve çocuklarımızla imrâr-ı vakt etdik. Bir müddet sonra Ermeni ve Rus kuvvetlerinin Van'dan münhezimen esnâ-yı ric'atlerinde evvelce teslîm olmaları hasebiyle serbest bırakılan ahâlî-i Müslimeden tesâdüf etdikleri eşhâs-ı aceze, nisvân, sıbyâna katli'âm icrâ ve daha kuvvetli olanları tutup esîr sıfatıyla Muradiye'ye kadar getirdiler. Kalabalık bir Müslüman kâfilesiyle bizi de getirip altı gün kadar Muradiye'de habs kaldım. Hatta o kâfile miyânında başka yerde yakaladıkları üç kişiyi Yahûdî

olduklarını anlamadılar, salıverdiler. Altı günden sonra diğerlerimizi dahi habshâneden çıkarıp başka tarafa götürecekleri esnâda Van'dan ileri harekâtına devam etmekde olan şânlı Ordu-yı Hümâyûnumuzu gören Rus ve Ermeni kuvvetleri derhâl kemâl-i telâş ile Muradiye'den kaçmakda bulundukları sırada nasılsa ben de bir taş arkasına gizlenip kaldım. Oradan yavaş yavaş â'ileme mülâkî oldum. Â'ilemle Muradiye kazâsının Kömüs karyesine muvâsalatımızda Vanlı çete re'îsi meşhûr Aram'ın çetesi tarafından yetmiş-seksen hânelik bu karye ahâlîsini evvelce teslîm oldukları hâlde esnâ-yı ric'atlerinde kâmilen katleylediklerini gördük ve işbu katli'âm esnâsında köyde hâzır bulunan muhtârın oğlu Sâlih Bey o civârda bulunduğumuz yaylaya gelerek bu fecâyi'i başkaca hikâye ve kendisi dahi bir su kuyusunda ihtifâ ederek kurtulduğunu beyân etdi.

– *Sâlih Bey hâlen nerededir?*
– Nerede olduğunu bilemiyorum.

– *Başka ma'lûmâtın var mı?*
– Hayır

– *İfâdeni doğru ise tasdîk et!*
– İfâdem doğrudur, tasdîk ederim.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Müstantık	Savur Kâ'im-i makâmı	Kıllet karyesinde mültecî sıfatıyla mukîm Muradiye'nin Kızılkilise karyeli
Şuayb Şükrü	**Fehmi**	**Molla Mehmed bin Abdurrahman**

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 117-123

– 11 –

ERMENİ VE RUSLARIN VAN, BİTLİS VE TRABZON'DA MÜSLÜMANLARA YAPTIKLARI MEZÂLİM

Rus işgali sırasında Ermeni ve Rusların, Siirt'in merkez kazasıyla Garzan, Sason, Kulp kazalarında, Muş, Malazgird, Bulanık, Hınıs, Pasinler, Eleşkird ovalarında, Tifnik, Karaköy,

Talori dağlarında, Van, Bitlis, Genç, Dutak ve Maçka'da bütün kaza, köy ve mahallelerde Müslümanları yoketmek amacıyla yağma ve katliama giriştikleri; köyleri ateşe vererek insanları samanlığa doldurup canlı canlı yaktıkları; bazı çocuk ve erkeklerin kol ve bacaklarını kesip canlı ateşe attıkları, kız çocuklarına ve kadınlara tecâvüz ettikleri, hastaları dipçiklerle öldürdükleri; insanların üzerinden atla geçip kılıçtan geçirdikleri, muhacirlerin üzerinde şarapnel patlattıkları, mal sahiplerinin mallarını ellerinden zorla alıp, vermeyenleri öldürünceye kadar dövdükleri ve hapse mahkum ettikleri, ayrıca bazı yerlerdeki camileri kiliseye çevirdikleri hakkında katliamdan kurtulan ahalinin durumunun araştırılmasıyla görevlendirilen memurların tahkikatı.

Atrocities perpetrated by Armenians and Russians against Muslims in Bitlis and Trabzon

During Russian occupation, Armenians and Russians with the aim of exterminating the Muslims living in the chief town of the sub-prefectures of Siirt and the sub-prefectures of Barzan, Sason and Kulp; in the plains of Muş, Malazgird, Bulanik, Hınıs, Pasinler, Eleşkird; in the mountains of Tifnik, Karaköy and Talori in the whole districts, villages and quarters of Van, Bitlis, Genç, Andak and Maçka, set about looting and massacring, setting fire to villages, cramming people in to haystrores and burning them alive; cutting off arms and legs of some children and men and then throwing them into the flames, violating girls and women, killing by knocking down with their rifles' butts ailed sick people, trampling on living persons with their horses and putting them to swords, throwing on immigrants people shrapnels and letting them explode, seizing goods and chattels from their properties and after beating to death those refusing to give up their goods, sending them to jail and according to investigations made by officials hearing those who had escaped, mosques were converted into churches.

5 N. 1334 (6. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Bitlis Vilâyeti Vekâleti'nden alınan 23 Haziran sene [1]332 târîhli tahrîrâtın sûretidir.

Rusların ve Ermeni çetelerinin mültecîlere yapdıkları fecâyi'i mutazammın muhâcirînin tahkîk-i ahvâline me'mûr edilenler tarafından yazılan evrâk leffen takdîm kılındığı ma'rûzdur. Ol bâbda.

Aslına mutâbıkdır.
Emniyyet-i Umûmiyye
Müdîriyeti

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Bitlis Vilâyet-i Celîlesine

24 Mayıs sene [1]332 târîhli emr-nâme-i devletleri üzerine vilâyet-i celîleleri dâhilinden geçen hatt-ı harb-i hâzırın arkasındaki mıntıkaları geşt ü güzâr ederek Siird merkez kazâsıyla Garzan, Sason, Kulb kazâları dâhilindeki muhâcirînin verilen ta'lîmât dâ'iresinde tahkîk-i ahvâl ve terfîhlerine çalışıldı ve netîce de arzedildi.

Muhâcirîn-i mazlûmeye ne türlü yardım edilse bir derin yaranın kanlarını durdurmak kabîlinden sathî bir tedbîr olacağını, bunların esâslı tedâvîlerinin bir ihtimâm-ı kat'î dâhilinde bir rub' asırla ancak mümkin bulunacağını, hele Muş, Malazgird, Bulanık, Hınıs, Pasinler, Eleşkird ovaları gibi dünyânın en münbit ve mahsûldâr ve vâsi' ovalarını sinesinde taşıyıp bir yeşil cennet ıtlâkına gerçekden kesb-i istihkâk etmek kâbiliyyetini hâ'iz iken Rus istîlâsına uğradığı günden beri yangın harâbelerinden, insan kemiklerinden, kan kokusundan başka bir âsâr-ı hayat ve sa'âdeti kalmayan bu kişver-i mübârekin fa'âl ve müsmir bir asrda bile eski hayat ve lüledârını (?) ahzedemeyeceğini ve Ruslardaki kâbiliyyet-i tahrîb ve imhânın gerçekden dâhiyâne (!) ve emsâlsiz (!) bulunduğunu şurada arzetmekden kendimizi alamadık.

Evvelce asrımızla ve belki a'sâr-ı sâbıkanın en kanlısıyla kâbil-i tevfîk olmayan bu fecâyi'in en selâhiyetdâr ağızlardan rûhumuza dökülen gölgele-

rini basît ve husûsî bir fikr ile defter-i hâtırımıza geçmişdik. Emelimiz ezelî bir düşmanımız olup ebedî olması da ağleb-i ihtimâl bulunan Ruslardaki kâbiliyyet-i mel'ûnenin ne demek olduğunu evlâd ve eviddâmıza anlatmakdan ve Harb-i Umûmî'nin bize tahmîl etdiği vezâ'if-i fedâkârînin derecesini ahfâdımızın kulaklarına yetişdirmekden ibâred idi.

Bu mahdûdiyet ve husûsiyete bizden daha tecrübeli ve görgülü bazı arkadaşlarımız râzı olmadılar. İştigâlât ve gâye-i hayatiyyelerini istiklâl-i millet ve istikbâl-i memleketin te'âlî ve tenevvürüne hasr ve bendeden hükûmet ve erkân-ı hükûmet-i hâzıranın bunlardan istiklâl-i millet ve istikbâl-i memleket için daha umûmî fâ'ideler istihrâc edecekleri ihtimâli olduğunu ileri sürdüler ve bir kısmının yazılarak zât-ı devletlerine takdîm edilmesini tavsiye etdiler. Muvâfık bulduk. İşte bir kısmını tebyîz ederek takdîm ediyoruz. Bu vekâyi'in birer hakîkat olduğuna zât-ı devletleri de bizim gibi kanâ'at buyurabilirsiniz. Bunlar İslâmiyet ve takvâya merbûtiyyet-i rûhiyyeleri bir takım şâhidlerle tahakkuk eden yalansız ağızlardan yemin etdirildikden sonra işidilmiş ve yazılmışdır ve onlar daha epeyce bir zaman için hatta bu nâkillerin üfûlünden sonraya kadar da bazıları ber-hayat olacakdırlar. Celb buyurulup bu menâkıb-ı fecî'a bi'z-zât dinlenebilir. Zaten biz imkân ve ihtimâli olmadığı zannında bulduklarımızla şahslarına tamamen emniyet edemediğimiz eşhâsın beyânâtını defterlerimizde bırakdık. Leffen takdîm edilenlerini doğruluğuna emin olarak arz ve takdîm ediyoruz.

Fî 17 Haziran sene [1]332

Belediye Re'îsi
Sabri

Siird Sâbit Jandarma Tabur Kumandanı
Nâzım Nazmi

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

1

Engesor karyesinden ve Hellâc aşîreti rü'esâsından Çerkes Ağa'nın ifâdesinden:

Ruslar geçen sene Ramazan'ın birinci günü ya'ni [1]331 sene[si] Hazîran'ında Engesor'a girmişlerdir. Girenler Kazak ve Ermenilerden müretteb

kuvvetli bir çete idi. Rusların ta'arruzlarını ve bizim kuvvetlerin ric'at etmekde olduğunu ahâlî pek geç haber almışlardı. Hicret hazırlıklarını görmeden Ruslar köyü basmışdı. Mukâvemet edip etmemek bu canâvarlara karşı fâ'idesizdi. Ahâlînin teslîm feryâdlarına hiç kulak asmadılar. İşe yağma ve katl ile başladılar. İlk katli'âm felâketine dûçâr olanlardan isimleri hâtırımda kalan şahıslar şunlardır: Cuma bin İbrâhim, amucam oğlu Hellac bin Cafer, Mahmud bin Ali, Murad bin Hacı, Abdurrezzak bin Fâni, Yakub bin Ali, Âsım bin Hâmi, amcazâdelerimden Halil bin Haydar, meşâyih-i kirâmdan Por Şeyhi Abdülhamid bin Şeyhzâde. Bu zât daha evvelce istîlâya uğrayan mahaller ahâlîsinden olup muhâceretle köyümüzde bulunuyordu. Ruslar bu müsinn ve muhterem zâtın ak sakalına bakmayarak parçalamışlar ve üzerinde bulunan yetmiş lirayı almışlardır. Bunlar erkeklerdir. Çocuklar ve kadınlar da Rusların kılınçlarından kendini kurtaramamışlardır. Onlarca ma'sûmînin ehemmiyeti yokdur. Bu ilk tecâvüzde hemşîrezâdelerimden on iki yaşında bir çocukla bunun hemşîresi sekiz yaşındaki Hadîce'yi ve katledildiğini evvelce söylediğim Mahmud bin Ali'nin karısını, bir oğlunu, bir kızını kesmişlerdir. Bereket versin Ruslar akşam üzeri köye dâhil olmuşlardı. Ahâlî gecenin karanlığından pek büyük istifâde etdiler. Dağlara, derelere dağıldılar.

Rusların bu birinci istîlâsı pek az sürdü. Ordumuzun ileri hareketiyle bunlar bir kısım hânelerimizi yakıp ric'at etdiler. Köye avdetimizde yukarıda isimlerini söylediğim mazlûm şehîdlerle mürûr-ı zamanla isimlerini der-hâtır edemediğim daha on beş kadın, çocuk ve erkeklerin parçalanmış cesedlerini sokaklarda bulduk. Fakat bilinmez ki, o zaman ne fikirde idik. Hükûmetimizin ihtârına rağmen biz o köye daha ne için girdik. Ah yurd!.. İnsanı, ölümlerle dolu olsa bile yine çekip götürüyor.

Rusların ikinci ve müdhiş istîlâları, 5 Şubat [1]331'de oldu. Ve pek ânî olduğu için yüz hâneli bir köyden ancak otuz kişi kurtulabildik. Bunlardan beş-altı kişi de mecrûh olarak kurtuldu. Üçü de bi'l-âhire yaralarının te'sîriyle vefât etdi. Diğerlerini Ruslar topladılar. An-asl Şirvanlı olup yüz sene evvel köyümüzde tavattun eden ve Şîrî lakabıyla anılan â'ileden Musa bin Bekir'in samanlığına doldurdular cayır cayır yakdılar. Ve bi't-tab' köyde dikili bir ağaç da bırakmadılar. Halbuki köyümüz ne köy idi bir bilseniz.

İhtâr: pederi, vâlidesi, kardaşları vesâ'ir akrabâsı bu müdhiş vak'ada itlâf ve ihrâk edilen ve kim bilir ne sûretle kurtulabilen bu karye ahâlîsinden sekiz yaşındaki Mecid bin Tâhir'i Çerkez Ağa'nın yanından alarak Siird'de teşkîl kılınan eytâmhâneye 26 Mayıs sene [1]332 târîhinde jandarma-i mahsûsla göndermişizdir.

2

Bitlis'e tâbi' Kotum karyeli Devaz bin Şeyho, Ömer bin Mustafa, Tayyib bin Molla Abdülhamid'in ifadelerinden:

[1]331 senesi Haziran'ında köyümüzde bir nizâmiye bölüğü bulunuyordu. Rusların istîlâsından bir gün evvel bölük kumandanı ordumuzun çekilmekde olduğunu ve bölüğüyle kendisinin dahi hemen çekileceği emrini aldığını heyet-i ihtiyâriyyeye teblîğ etdi. Rusların ne zâlim olduklarını bilmeyen kalmamışdı. Köye feryâd düşdü. Herkes hâzırlanmağa başladılar. Bölük gece hareket etdi. Sabaha yakın köylü de hicret için hâzırlandı. Köyde yalnız hastalar kaldı. Sabah olmazdan Güzeldere istikâmetinde yola çıkdık. Kendimizi Bitlis'e atacakdı[k]. Köyümüze yarım sâ'at mesâfede bulunan ve Ermenilerle meskûn olan Tuğ karyesinin önünden geçiyorduk. Haziranın yirmi dokuzuncu gününün sabahı idi. Bu köyden birdenbire üç yüz kadar Kazağın üzerimize hücûm etdiğini gördük. Çoluk çocuğun nasıl feryâd etdiklerini artık tasavvur buyurun. Ne bu feryâdlar, ne de "teslîm! teslîm!" diye çıkarılan çığlıklar Kazakları kadın çocuk dinlemeyerek bu kâfileyi mahvetmekden kurtaramadı. Hatta köyümüzde bir de, Ermeni â'ilesi var idi. Bunlar da kendilerinin Ermeni olduklarını anlatmak istedikleri hâlde dinlemediler. Altı kişiden ibâret olan bu â'ileyi de söndürdüler. Â'ile re'îsinin ismi Kazar'dı. Vaktiyle Erivan'dan gelmiş köyümüzde tavattun etmişdiler. Bu kâfileden ancak şuraya buraya kaçarak otuz kişi kurtulduk. Köyümüz yüz hâneden ibâretdi. Kurtulan bu otuz kişi, birer â'ilenin yalnız başına kalmış bedbahtlarından ibâretdir. Bunların Allahdan başka kimseleri kalmamışdır.

3

Bitlis'e tâbi' Alaman karyeli Abdullah bin Resul'ün ifâdesinden:

Haziran [1]331 târîhinde Rusların ileri harekâtı üzerine köylü, Bitlis'e hicret etmişdi. Bitlis bize pek yakındır. Bu cihetle insânca hemen hemen zâyi'âtımız olmadı. Bir kısım ağnâm ve mevâşî dahi getirebildik. Fakat Rusların bir kaç günlük istîlâsını müte'âkib ric'atleri üzerine köyümüze gitdiğimiz zaman, koca köyü kâmilen yanmış bulduk. Ne ev, ne eşya hiç bir şey bırakmamış, işlerine yarayanları götürmüş, yaramayanları yakmışlardı. Hasta olup bizimle berâber kaçamayanlardan Osman oğlu Şemo ile Mustafa bin Tâhir'in ve iki kadının yarı yanmış cesedlerini bulabildikse de, diğer on kadar köyde kalanların kemiklerini bile bulamadık.

4

Bitlis Sâbit Jandarma Merkez Bölüğü Kumandanı olup el-yevm Garzan'da bulunan ve Bitlis Sâbit Jandarma Tabur Kumandanlığı'nı îfâ eden Yüzbaşı Ömer Efendi'nin ifâdesinden:

Mayıs sene [1]331 târîhinde Ruslar Van'ı istîlâ etdiler. Ahâlî kısmen hicret edebilmiş, kısmen edememiş idi. Ruslar ve Ermeniler bu istîlâda, amcam olup Van'ın Norşın-i Süflâ mahallesinden olan ve altmış yaşında bir pîr-i muhterem bulunan Tayyar Ağazâde Tarlan Ağa ile elli beş yaşındaki haremi Zühre Hanım'ı ve yirmi beş yaşındaki kızı Vâhide ve Vâhide'nin sekiz yaşındaki çocuğunu fecî' bir sûretde katletmişdirler. Bu katl, bizim Van'ın bir müddet sonra istirdâdımızda tamamen ve tarafımdan tahkîk ve tebeyyün etmişdir. Bu bana â'id bir felâketdir. Hicret edemeyenlerin tamamen imhâ edildiğine dâ'ir bir misâldir.

5

An-asl Erzurumlu olup Van Askerî Rüşdîsi Arabî Mu'allimi bulunan ve ulemâdan olan Hoca Râsih Efendi'nin haremi Nâciye Hanım'ın ifâdesidir:

Mayıs sene [1]331'de Ruslar Van'ı istîlâ etdikleri zaman kaçamamışdık. Hâneme duhûl eden ve iki Rus ve dört Ermeniden ibâret olan bir çete, zevcimle berâber üç çocuğumu parça parça etdiler. Ve nâmûsumu feryâd u figânlarımla istihzâ ederek pây-mâl etmek üzereler iken bir Rus zâbiti imdâdıma yetişdi. Beni himâye etdi. Hastahâneye verdi. Orada yaralılara hizmet etdim. Bizim askerin Van'a girmesiyle hayatımı kurtardım.

6

Van'a iki sâ'at mesâfede bulunan Edremid karyesinin Şabaniye mahallesinden İsmâil bin Mehmed'in ifâdesinden:

Rusların Mayıs sene [1]331 târîhinde Van'ı istîlâ etmeleri üzerine, hicrete başladıksa da, iki yüz elli İslâm hânesinden ancak elli hâne hicretle canlarını kurtarabildi. Diğerleri çıkamadılar. Van, 28 Temmuz sene [1]331 târîhinde tekrâr istirdâd edildi. Benimle berâber bazı Edremidliler hem bir şehir kadar güzel ve ma'mûr olan köyümüzün ne olduğunu anlamak, hem de sakladığımız eşyalar kalmışsa çıkarmak için Edremid'e gitdik. Karşımıza duvarları yarılara kadar yıkılmış ve hepsi yanmış harâbelerle ta'affün etmiş bir takım

ecsâd çıkdı. Bunların bazıları teşhîs edildi. Ve orada bulunan İslâmların kâmilen katli'âma dûçâr oldukları anlaşıldı.

7

Hafîf Süvâri Yirmialtıncı Alay kâ'im-i makâmlarından Hasanan Aşîreti Re'îsi Yusuf Bey'in ifâdesinden:

Aşîretimiz Bulanık ve Malazgird kazâları karyelerinden hemen hemen yüz karyeyi işgâl edecek kadar büyük bir aşîret idi. Biz rü'esâ, Bulanık kazâsına tâbi' Tortop [Tırtop] karyesinde ikâmet ederdik. Ruslar muhârebe i'lânından bir müddet sonra, bizim mıntıkamıza dâhil oldular. Fakat ta'arruz ve istîlâları pek batî olarak devam etdiği için insân ve ağnâm ve mevâşîce büyük zâyi'âta uğramaksızın geriye çekilebiliyorduk. Â'ilelerimizi hatt-ı harbin iyice arkasındaki köylerde bulundurarak harbe devam ediyorduk. Fakat Ruslar Mayıs sene [1]331'de evvelki ta'arruzlarıyla kâbil-i kıyâs olamayan şedîd ve serî' bir ta'arruza başladılar. Hatta aşîretin re'îsi olduğum hâlde â'ilem efrâdından amcam Ömer Ağa'nın dört yaşındaki Mehmed, üç yaşındaki Haydar, sekiz yaşındaki Fâtıma, altı yaşındaki Sabriye ve amcam oğlu Yüzbaşı Fethullah Ağa'nın birâderi Baha'üddin ve Hâkim ve zevcesi Meyro ve kızı Sâliha ve diğer kızı Hayza ve Baha'üddin'in zevcesi Perişan ve kerîmesi on bir yaşında Zümrete ve diğer kerîmesi dokuz yaşında Rahime ve oğlu altı yaşındaki Fettah'ı Kazakların kılınçlarından kurtaramadım. Ruslar zâten en ziyâde bizi, rü'esâyı imhâ etmek istiyorlardı. Rü'esânın yıkılan yakılan hânelerinde bu kînin âsâr-ı tahrîbiyyesini anlamak pek mümkindir. Köylünün, meselâ iki gözden ibâret hânesinin bir tarafını yakmışlarsa diğer tarafı kalmışdır. Fakat rü'esânın hânelerinin değil, hatta samanlıklarının bile duvarlarını bırakmamışlardır. Bunları, Rusların 10 Temmuz sene [1]331'de çekilmeleri üzerine, köylerimize giderek gördük ve anladık. Aşîretimizin felâketi bununla hitâm bulmadı. İnsanca olan en büyük zâyi'âta da Rusların [1]331 Şubat ta'arruzunda dûçâr olduk. Bakıyye-i halkımız bu sıralarda Muş ovasında bulunuyordu. Bilinmez nasıl oldu. Bir kaç gün içinde Rusları kol kol, Talori dağlarına, Bitlis boğazına, Genç merkezine dayanmış gördük. Hulâsaten diyebilirim ki aşîretimiz yüz köyünü, milyonlarca lira döken servet-i umûmiyyesini bu muhârebede gâ'ib etdiği gibi, yirmi bin kişi de insân zâyi' etmişdir. Bu zâyi'ât-ı harbin ilcâ'âtıyle değil, Kazak ve Ermeni çeteleri zulmlerinin birer netîce-i fecî'asıdır. Muhârebelerdeki ölümler elbetde kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar için değildi. Halbuki yirmi bin telefâtın, hemen hemen on dokuz bin kişilik kısmını bu mazlûmlar teşkîl ediyor.

8

Huyut aşîreti rü'esâsından Nuh Bey'in ifâdesinden:

Ruslar fî Şubat sene [1]331 ta'arruzlarında Bitlis ve Muş'u zabtetdikleri zaman bir kısım süvârî kuvvetleri de Bitlis ile Muş arasında bulunan Huyut aşîretinin Muş ovasındaki köylerine sarkmışlardı. Aşîretimize mensûb bulunanlardan kuvvet ve kudretleri olanlar Huyut nâhiyesinin dağ cihetlerine ve Sason ve Mutki mıntıkalarına çekildiler. Rusların bu cihetlere me'mûr olan kumandanı bize ve bu civârda bulunan aşîretler rü'esâsına haber ve beyânnâmeler göndererek teslîm olmaklığımızı ve bu kazâları teslîm etmekliğimizi, eğer mukâvemet gösterilirse çoluk çocuğumuzla bizi kâmilen mahvedeceğini bildirdi. Bedirhânî mel'ûn Kâmil'e de bu zemînde kâğıdlar yazdırtdı. Bu muhârebenin anlaşılamayan hiç bir noktası kalmamışdı. Kürdlere, Rusların bu unsuru imhâ ile işe başladıklarını, yek-dîğerini iki seneden beri deli eden kanlı hâdisât tamamıyle öğretmişdi. İçimizde Doksanüç Muhârebesi'ni unutmayanlar pek çokdu. İşte muhârebe o idi. Bu def'a yapılan ise muhârebe değildi. Bu def'a Ruslar umûmî bir tahrîb ve imhâ muhârebesi yapıyorlardı. Bi't-tab' bu haberleri istihzâ ile mukâbele gördü. Kumandan aldatamadığını anladığı zaman, yapdığı bir plan ile bir gün zarfında ova cihetindeki köylerimizi içinde bulunan aceze ile kâmilen ihrâk etdi. Yanan köyler şunlardır: Dirhas, Kolusık [Kilisik], Tehs[m]ir, Zigak, Varişhah [Varthah], Üçtav, Zirket, Nok, Marnik, Kürd, Habuban [Habiban], Habuban [Habiban], Avzit [Avzut], Kotni, Pav, Çapkis, Ağdad, Sipannan [Sipanuk], Sospert, Til, Yekmal, Norgah

9

Yine Nuh Bey'in ifâdesinden:

Muhârebenin ilk senesinde, Ruslar Karakilise'ye girmişlerdi. Aşîretimizin teşkîl etdiği alayı o cebhede idi. Ric'atde muhâcirlerin himâyesine me'mûr olmuşduk. Muhâcirler, pek ağır hareket ediyorlardı. Bunları bir türlü arabalarından vazgeçiremiyorduk. Rus Kazak müfrezeleri Karakilise'ye merbût Hamzikan karyesinde bizimle temâs peydâ etdiler. Bu müfrezenin iki de serî' ateşli cebel topları var idi. Biz dümdâr muhârebesi edip çekilmek istiyorduk. Fakat Ruslar, top ateşini muhârib kıta'âta teveccüh edeceğine zavallı muhâcir kollarının üzerinde şarapnellerini patlatdılar. Ekseriyetini kadın ve çocuk teşkîl eden ve mikdârı on bini mütecâviz bulunan bu kâfileler, darmadağın ovalara çığlıklarla yayıldı. Rusların bir kısmı bizimle muhârebe ederken, diğer bir kol bunların içerisine düşdü. Bunlar ne canâvar millet imiş. Ne çocuk, ne kadın,

ne ihtiyâr, ne genç tefrîk etdiler. Önlerine tesâdüf eden ma'sûmları atlarına çiğnetip kılınçlarından geçirdiler. Bu kâfile, o gün bütün ağırlığını birakdığı gibi şarapnel ve kılınç darbeleriyle kadın, çocuk üç bin insân da zâyi' etdi.

Geceyi de yollarda geçirip temâsı gâ'ib etmek istedik ve ertesi günü buna muvaffak olduksa da zu'afâ ve çocuklardan bin kişi de yollarda kaldı. Ruslar yine Kılınçgediği civârında bize yetişdiler. Diğer istikâmetlerden diğer alayların himâyesiyle akın akın muhâcirler gelmiş ve geliyordu. Onlar da aynı felâketlere dûçâr olmuşdular. Fakat felâketin en büyüğü burada oldu. Ruslar Kılınçgediği'ni ele geçirmek için buraya büyük bir süvârî kuvveti sevketmişdiler. Topları da var idi. Ma'amâfîh bizim nizâmiye kıta'âtımız onlardan evvel gedikde yerleşmişdi. Biraz daha acele edilse idi muhâcir kâfileleri selâmete çıkmış olacaklardı. Ruslar bizim kuvvetlerimizle nisbet kabûl etmeyecek derecede ziyâde idiler. Burada fazla olarak karışıklık yüz göstermişdi. Ruslar iki batarya top ile de bu karışıklığı inhizâma tebdîl etdiler. Muhtelif istikâmetlerden gelen muhâcir kâfileleri, en azından bu ateşlerle beş altı bin kişi gâ'ib etdiği gibi on bin kadarı da bir sâ'at kadar bir mesâfede bulunan gediğe yetişemeyerek öte tarafda kaldı ve kimbilir Kazakların ellerinde ne oldular.

10

Cebranlı aşîreti rü'esâsından Mollahıdıran karyeli Nâdir Ağa bin Derbo'nun ifâdesinden:

Geçen sene Ruslar bizim mıntıkayı işgâl eyledikleri zaman bir kısım ahâlîmiz hicrete muvaffak olmuş iseler de bir kısmımız buna muvaffak olamayarak köylerde kalmış ve diğer bir kısım da sarp dağlara çekilmişlerdi. Silahlı bulunan kısmımız, civâr köylerdeki zahîre kuyularından geceleri bu dağlara zahîre getiriyorlardı. Fakat bi't-tab' bu bizi idâre edemiyordu. Soğuklara ise çocuklar ve kadınlar tahammül edemiyorlardı. Perîşâniyetimiz gitdikçe artıyordu. Ruslar bu civârlara pek az asker bırakıp ileri gitmişlerdi. Rus devriyelerine tesâdüf etdikçe müsâdeme ediyor ve her def'asında gâlib geliyorduk. Bu civârda bulunan Rus kumandanı, dağlardan aşağı inersek bize hiç bir şey yapmayacağına çarın ve Rus Hükûmeti'nin nâmûsu üzerine söz vererek haber gönderdi. Fakat bu Ruslar Doksanüç'deki eski Ruslar değildi. Bunlar canavar olmuşdular. Bunlara emniyet câ'iz değildi. Ma'amâfîh bu haber aramıza tefrîka ilkâ etmişdi. Herkes bu dağ hayatından artık ölüm kadar iğreniyordu. Birkaç re'îs birleşerek kumandanın yanına gitmeğe karâr verdik. Kumandan ya bizi öldürecek veyâhûd kumandanla ciddî bir mukâvele

akdedecekdik. Ona göre dağda bulunanlar ya eski hayata katlanacak veyâhûd köylere inecekdi. Fakat kader bizi hiç düşünemediğimiz üçüncü bir felâketle karşılaştırdı. Ruslar dağa kaçamayan veya hicret edemeyen genç kadınları karârgâha toplamışlardı. İhtiyâcât-ı mel'ûnelerini bunlarla izâle ediyorlardı. Benim zevcem de kumandanın hissesine düşmüşdü. Kumandanı ilk gördüğüm zaman zevcemle berâber gördüm. Kumandan tecâvüzümüzden ürküyordu. Bize birçok mevâ'idde bulundu. Arkadaşlarımın tavsiyelerine rağmen i'tidâlimi muhâfaza edemedim. Yanındaki kadının zevcem olduğunu, nâmûsumun pây-mâl edildiğini binâ'en-aley Rusların nâmûs üzerine verdiği söze i'timâd edemeyeceğimi söyledim ve tahkîr etdim. Fakat karşımdaki mevcûd, bir kumandan değil, hatta bir insan da değil, nefissiz bir hayvân, bir domuz imiş. Bana ne cevâb verse beğenirsiniz: "Zararı yok, dedi. Bundan evvel olduğu gibi bundan sonra da zevcenizi siz isti'mâl edersiniz." Daha ziyâde tahkîre mevki'imiz müsâ'id değildi. Yarım bir söz vererek ayrıldık. Kuvvetlerinin az olduğunu orada bulunan kadınlarımızdan ve adamlarımızdan tamamen anladık. Bunlara teslîm olmakdan ise, bunları mahvederek ölmenin en muvâfık çâre olduğuna karâr verdik ve geldiğimiz vakit bu karârımızı da diğer arkadaşlarımıza anlatdık. Nâmûs mes'elesi kadınlarımızı bile bu karâra rabtetdi. Hazırlığımızı görerek bir gece kumandanın karârgâhını basdık. Pek az telefât vererek hepsini hançerden ve kurşundan geçirdik. Nâmûsu pây-mâl olmuş bir kadının yaşamasındaki ma'nâsızlığı düşünerek zevcemi de bu miyânda öldürdüm. Bu vak'adan sonra bize bir cesâret geldi. Rus hattını yarıp Huyut'a çekilmek. ..... Bunda pek isâbet etmişiz. Hemen karâr verdik. Yollarda Rus ve Ermeni çeteleriyle müsâdeme edip Huyut'a gelebildik. Gerçi dörtde üçümüz zâyi' oldu ise de nâmûsumuzu gâ'ib etmedik. Ve zâyi'âtımız da mukâbelesiz kalmadı. Ruslara epeyce telefât verdiğimiz gibi hâlâ da vermekdeyiz. Gece geçmez ki bize, ovaya inip bir kaç Rus öldürmeyelim. Bunların mâhiyetlerini artık tamamıyle anlamışızdır.

11

Muş'un Azakpur nâhiyesine tâbi' Bardik karyeli Abdullah bin Şebab'ın ifâdesinden:

5 Şubat sene [1]331'de Rusların köyümüze yaklaşdığı gelen muhâcirlerin ve askerlerin ifâdelerinden anlaşıldı. Herkes canını kurtarmak için köyden kaçdı. Köyümüzden benimle berâber Ömer bin Şebab, Tâhir, Memi bin Cevher, Şeyh Mehmed ve birâderi Molla Yusuf, kâ'in birâderi Molla Ahmed, â'ilelerimizi çıkardıkdan sonra biraz eşya alıp sabaha yakın çıkmak istedikse de sabahleyin elli altmış Kazak, köyümüze girdiler. Bizim teslîm feryâdlarımıza

kulak vermeyerek ateş etmeğe başladılar. Ben köyün yanında bulunan ağaçlar ve çalılıklar arasına gizlenerek ölümümü bekledim. Göremediler. Köyde, hicret edemeyen aceze ile berâber arkadaşlarımı öldürdüler. Berâberlerinde bir kaç yük de gaz yağı var idi. Bir kaç sâ'at içerisinde köyü yakarak def' olup gitdiler. Ben ertesi gece ağaçlıkdan çıkdım ve kendimi Huyut'a atdım. Çoluk çocuğumu bi't-tab' gâ'ib etdim. İki ay aradıkdan sonra bulabildimse de sekiz nüfûsdan ancak üç kişi kalmışdı. İki küçük çocuğumu yollarda terketmişlerdi. Diğer ihtiyâr vâlidem ve bir birâderimle birâderimin çocuğu açlıkdan, sefâletden, hastalıkdan ölmüşlerdi.

[12]

Bi'z-zât âtîdeki vak'ada bulunan Til karyeli Abdullah, İso, Bitlisli Halef Osman, Avzutlu Bişaro, Mişahşin [Mişakşin]li Ali, Cerko'nun oğlu Acem, Bağçe karyeli diğer Abdullah, Kotni karyeli Ferhad, Cevher bin Haydar, Oskavan karyeli Hâlid bin Rüstem, Kotninli Sino bin Halil, Murad bin Reşo'nun ifâde-i müşterekelerinden:

Rus kıta'âtı ileri hareketleri esnâsında Kazaklarla Ermeni çetelerini hatt-ı harbin hâricindeki köylere saldırıyorlar bunlar etrâfı ateşler, yangınlar içinde bırakarak halkı dehşetlere garkediyor, ellerine geçirdiklerini parçalıyorlar, dereler taşlar içinde saklananlar muvakkat bir zaman için korkular ve açlıklar içinde hayatlarını kurtarıyorlarsa da harekât tamam oldukdan sonra nizâmiye kıta'âtından bir kısmı bunları topluyor. Eli silâh tutanlarını Rusya'ya esîr diye göndermek için bunlardan kâfileler teşkîl ediyorlar. Nizâmiye kıta'âtı muhâfazasında gönderilenlerin Rusya'ya yetişmesi muhtemel ise de bazan da bu kâfileleri Kazak ve Ermeni çeteleri muhâfazasında sevkediyorlar ki, bunların yollarda mahvedildiği şübhesizdir. Biz de bunlardandık. Bizim ictimâ' mahallimiz Pertük karyesi idi. Kâfilemiz yüz yirmi kişiye bâliğ olmuşdu. Bir çavuş kumandasında otuz nefer muhâfız ile Nisan sene [1]332'de yola çıkarıldık. Ekmeklerimizi vermişlerdi. Zâbitleri zannımıza göre iyi bir adam idi. Fakat çavuş Kafkas Ermenilerinden idi. Neferlerin bir kaçı da Ermeni idiler. Muhâfızlar bizi bir gün doğru yoldan götürdüler. İkinci gün yoldan sapdılar. İçimizde Ermenice bilenler var idi. Çavuşun diğer Ermenilere, Ermenice "Bunları da öldürelim" dediğini işitmişlerdi. İçimizden Kotni karyeli Derbo bin Haydar, Halvan hudûdundaki Şürükyan deresine gelmezden akdem, bazılarımızın yanına sokularak öldürüleceğimizi bildirdi. Ve böyle ölmekden ise bunların boğazlarına atılarak bir kaçını öldürdükden sonra ölmenin daha muvâfık olacağını söyledi. Ve kendisinin ister muvâfakat edelim, isterse etmeyelim muhâfızların boğazına atılacağını anlatdı ve bu fikrini herkesin

birbirine Kürdçe anlatmasını bildirdi. Kendisi bir feryâd ile birisinin boğazına atılacakdı. İşâreti bu feryâd idi. Fi'l-hakîka Şürükyan deresine yaklaşdığımız zaman, burnumuza fenâ bir cesed kokusu çarpdı. Muhâfızların tavırları ve renkleri değişmişdi. Ölüm kokusu herkesin âsâbını germişdi. Derenin içinde muhtelif mahallerde cesed yığınları göründü. Derbo'nun feryâdına hâcet kalmamışdı. Bilmeyiz nasıl oldu. Üçümüz beşimiz birden yanımızdaki muhâfızların boğazına atıldık. Muhâfızlar ancak beş altı kişimizi öldürebilmişlerdi. Hepsini öldürdük. Fakat ikinci bir tehlike başgösterdi. Buradan nasıl kurtulabilecekdik? Hepimiz o mıntıkaların adamı idik. Yolları gece de olsa biliyorduk. Toplu bulunmayıp, hele orada hiç durmayıp dağılmak lâzım geldiğine ve gündüzü dereler taşlar içinde geçirip gece olur olmaz Huyut dağlarına doğru çekilmeğe karar verdik. Diğerlerinin ne olduğunu bilemeyiz. Biz burnumuz kanamaksızın Huyut'a yetişdik.

13

An-asl Mutkili olup bir müddet Muş'un Varthab karyesinde ikâmet etdikden sonra on seneden beri Muş'da Molla Hasan Batukî efrâdından Şeyh Yusuf Efendi'nin hizmetinde bulunan Sûfî Mehmed Efendi'nin ifâdesidir:

Bu zât, 12 Mayıs sene [1]332'de Rusların elinde bulunan Muş'dan firâra muvaffak olmuş ve Muş ahvâline dâ'ir en sahîh ma'lûmâtı vermişdir. Rusların Muş istîlâsında Kala mahallesi ahâlîsi hicrete muvaffak olmuşlarsa da Kotanlı mahallesiyle Süflâ mahallesi hicret edememişlerdir. Sâ'ir mahalleler kısmen hicret edebilmişlerdir. Ruslar, İslâm unsurunu Kotanlı ve Süflâ mahallesine doldurmuşlardır ve gûyâ bu sûretle Ermeni çetelerinin tecâvüzlerinden kurtarmak istemişlerdir. Bunlar için bir mikdâr muhâfız efrâd tefrîk etmişlerse de muhâfızların esâslı bir terbiyeye mâlik olmamaları ve işin içine menfa'at mes'elesi girdiği için, zulm ve tecâvüzün arkası alınamamışdır. Geceleri bir takım evlerin soyulması bir takım nâmûsların pây-mâl edilmesi tevâlî edip gitmekde, hiç bir genç kadın muhâfaza-i nâmûsa muvaffak olamamakdadır. Ermeni çete rü'esâsından Muşlu Sinbat, bir Ermeni taburu kumandanıdır. Rus kumandanını tanımayacak kadar nüfûza mâlikdir. Bunun ma'iyyetinde Muşlu Kasab oğlu Aram, Muşlu Mercanyan Hayk, Muşlu Kunduracı Arslan'ın kardaşı Kigork, Süronk karyeli Misak, vaktiyle meb'ûsluğa namzedliğini vaz'eden Muşlu Keşiş oğlu Agop bulunmakdadırlar. Bunların yapmadığı zulm ve rezâlet kalmamışdır. Hükûmete mürâca'at edilip bunlardan şikâyetin hiç bir te'sîri yokdur. Bi'l-aks bu cânîlerin küçük bir ihbârıyle derhâl bir â'ile söndürülmekdedir. Zâten Rus kumandanı bütün ehl-i servetden olanları habsetmişdir.

Paralarını dayak altında tamamen teslîm etmeyenler, ölüncüye kadar dayak ve habse mahkûmdur. Bunlardan Minâre mahalleli Sâdık Efendi ile Kala mahallesinden Muhâsebe İkinci Kâtibi Abdal Efendi dayakla öldürülmüşlerdir. Servetleri bunlar için büyük bir belâ olmuşdur. Tamamen paralarını ve zî-kıymet eşyalarını teslîm etdikden sonra habsden çıkan bir zavallı için bir Ermeninin küçük bir ihbârıyla tekrâr habse sokulmak, dayak yemek umûr-ı âdiye ve mükerreredendir. Sonra her gün ihtiyâr, genç bütün Müslümanlar toplandırılarak sırtlarına askere erzâk taşındırılmakdadır. Ve'l-hâsıl Muş'dan çıkamamak felâketine dûçâr olanlar için, Muş hakîki bir cehennem olmuşdur.

14

Yine Sûfî Mehmed Efendi'nin ifâdesinden:

Ruslar Muş'a civâr olan ve hicret edemeyen karyelerdeki Müslüman ahâlîyi de Muş'un bir mahallesi demek olan Çiriş karyesinde toplamışlardır. Mikdârları binlere bâliğ olan bu zavallıların çekmediği eziyet, görmediği zulm kalmamışdır. Bunların burada ictimâ'larından maksad, muhâfaza-i nâmûs ve hayatları için değil, çalışdırılmaları içindir. Bir de şehevât-ı nefsâniyyelerini söndürmek içindir. Sekiz yaşından yukarı hiç bir kız çocuğu bikrini muhâfaza edememişdir. Ben firâr etmezden mukaddem, bir kız mes'elesinden dolayı bunlar müdhiş bir felâkete dûçâr oldular. Ma'sûm, güzel bir kız çocuğu için muhâfızlardan bir Rus ile bir Ermeni kavga etmişler. Ermeni bir gece bu Rus neferini öldürmüş; diğer arkadaşlarıyla berâber bunu İslâmların üzerine atmışlar. Kumandan birkaç adam gönderip mes'eleyi tedkîk etmek istemiş; mes'elenin ne mâhiyyetde bulunduğunun anlaşılmaması için Ermeni muhâfızları ertesi gece köyün muhtelif cihetlerinden ateşe başlamışlar; Rus neferlerinden bir kaçı da bu ateşle urulmuş; İslâmlar isyân etdi diye civârda bulunan Muşlu Sinbat'ın kumandası altında olan Ermeni taburu köye girmiş; çocukların ve kadınların feryâdlarına kulak asmayarak ve cins ve sinn tanımayarak beş yüz kadar İslâm öldürülmüşdür. Birçok da mecrûh vardır.

15

Yine Sûfî Mehmed Efendi'nin ifâdesinden:

En büyük zulm ve cefâyı Ermenilerle Kazaklar yapmakdadırlar. Son zamanlarda Ermeniler, daha başka bir îcâd ile ahâlîyi soymakdadırlar.

Gerek şehirli ve gerekse köylü, kimde at, koyun, inek, öküz gibi orduya yarar bir şey kalmışsa Ermeniler hemen onu yakalıyorlar. Ölümle tehdîd

ediyorlar. Bazılarını öldürdükleri de vâki'. O at veya koyun veya inekle berâber köylü gelip hükûmete mürâca'at ediyor. Sâhib-i hakîkîsinin yanındaki Ermeni olduğunu ve kendisinin yanına emânet olarak bırakdığını ve şimdi hükûmet huzûruyla bu malı sâhibine i'âde etmek istediğini söylüyor. Ve ifâdesi alınarak mal Ermeniye veriliyor. Ermeni de bunu orduya satarak paraya tahvîl ediyor. En garîbi mal sâhibi ifâdesini verdikden sonra Ermeni, Türk zulmünden şikâyet ederek bu malı esâsen o adamın gasbetdiğinden bahisle o adamı ayrıca da tekmeler ve tokadlar içinde, ya habshâneye göndertiyor veyâhûd kapıdan dışarı atdırıyor.

16

Âdilcevaz'ın Armıdlu karyesinden ve Haydaranlı aşîretinden Hüseyin bin Süleyman ile Asyak Kabilesi Re'îsi Yüzbaşı Hamza Ağa'nın amucası Hadida'nın ifâdesinden:

Bu büyük aşîretin meskûn bulunduğu karyeler ilk Rus istîlâsına Kânûn-ı Evvel sene [1]330'dan i'tibâren başlamışdır. Ahâlî bu muhârebeyi de Doksanüç Muhârebesi gibi telakkî ediyor. Emvâl ve eşyaya ve kadınlarla çocuklara Rusların dokunmayacaklarını, dokunsalar da az mikyâsda dokunacakları zannını besliyordular. Onun için vakti, hâli müsâ'id olanlardan başka yurdları istîlâ felâketine dûçâr olduğu hâlde ekseriyet hicret etmemek fikrinde idi. Fakat Ruslar ve bi'l-hâssa Kazaklar ve Ermeniler bu muhârebede insân değil, birer cellâd olmuşdular. Girdikleri köyün altını üstüne getiriyorlardı. Tuz ve ekmek götürerek teslîm olmağla, mukâbele edilerek teslîm olmanın bunlar nazarında farkı yokdu. Ne mal, ne eşya, ne ağnâm bunların tecâvüzünden kurtuluyor, ne de nâmûs muhâfaza edilebiliyordu. Eşya ve emvâlinden bir kısmını terkederek Ruslar gelmezden evvel hicret edenler büyük bir dirâyet ve zekâ göstermişdiler. Ruslar ise hicret edenlerin hânelerini ihrâk ile işe başladılar. Biz kalanlara ise top yolları açdırdılar. Erzâk taşıtdırdılar. Hasta ve za'îf olmak büyük bir cinâyet işlemekle müsâvî idi. Kaç hasta adamımızı dipcikler altında ölmüş gördük. Buna tahammül edilemezdi. Sübhân dağı civârında olanlar ilk istîlâda, Ruslara mukâbele edip dağa çekilmişlerdi. Ruslar bunlara bir şey yapamıyordu. Sübhân dağı mazlûmlar için tam bir ilticâgâh oldu. Biz de çoluk çocuklarımızı Allâh'ın muhâfazasına terkederek oraya çekildik. Orada silâh ve cephâne de var idi. Yeni gelenlerle kuvvetimiz gitdikçe takviyet buluyordu. Ruslar, o muhîte artık yaklaşamıyordu. O mıntıkada ne telgraf, ne telefon bırakdık, ne de postalarını geçirtdik. Yalnız erzâk mes'elesi bizi pek sıkıyordu. Buna da çâre bulduk. Muhît bize düşman değildi. Kuvvetli çeteler teşkîl etdik. Rusların yollar istikâmetindeki köylere bırakdığı müfrezeleri basdık.

Bir tarafdan silâh ve cephânemizi tezyîd etdik. Diğer tarafdan köylerde olup Rusların bulamadıkları zahîre kuyularından buğday ve arpa getirerek yarı aç, yarı tok hayatımızı muhâfaza etdik. Bizim ordunun ilerlemesiyle bir kısmımız dağdan indik. Orduya iltihâk ederek hayatımızı kurtardık. Bir kısmı hâlâ oradadırlar. Fakat kendilerinin zulmlerinden tevellüd eden bu müdâfa'amız pek zulmlü bir intikâm ile karşılaşmışdı. Hangi köyden firâr vukû' bulmuşsa, o köy yandırılmış ve ahâlîsi içeriye sefîl ve perîşân sevkedilmişdi. Bu tahrîbât ile bu gün diyebiliriz ki, yüz altmış nüfûsumuz gâ'ib olduğu gibi, yüzde beş köyümüz bile sağlam kalmamışdır. Haydaranlı aşîretinin bulunduğu beş altı yüz köy kimsesiz bir harâbezâra dönmüşdür. O cennet gibi arâzî şimdi bir çöl olmuşdur.

[17]

Cebranlı aşîretinden ve Beligan kabîlesi rü'esâsından olup Hınıs'ın Hasköy karyesinde ikâmet eden Ali Ağa bin İsmâil Ağa'nın ifâdesinden:

Ruslar Cebranlı aşîretinin ikâmet etdiği karyelere ancak Şubat sene [1]331'de gelebilmişlerdi. Rusların bu ileri harekâtı esnâsında aşîretimizin seferberliği müte'âkıb çıkardığı süvâri alayı Veysel Bey kumandasında Natuvan civârında bulunuyordu. Fırkamız kumandanı Veysel Bey, aldığı emir üzerine fırkasıyle berâber Hınıs cihetine doğru çekildi. Ruslar Hınıs'a da oldukça büyük bir kuvvet sevketmişlerdi. Birçok müsâdemelerden sonra alayımız â'ilelerini kurtarmak üzere dağıldı. Çoluk çocuğumuz eli silâh tutanların himâyesiyle Tifnik ve Karaköy dağlarına çekilmişlerdi. Ruslar köyleri kan ve ateş içerisinde bırakmışdılar. Bu dağlar, o havâlî felâketzedeleri için bir ilticâgâh olmuşdu. Burada epeyce silâhlı ictimâ' etmişdi. Bizim muntazam kuvvetler Erzurum cebhesine çekilmişlerdi. Karşılarında nizâmiye kıta'âtı bulamayan Rusların hedefini artık bizim mıntıka teşkîl eyliyordu. Ruslar ekseriyetini kadın ve çocuk teşkîl eden bizleri, ne sûretle imhâ edeceklerini bilmiyorlardı. Kadın, çocuk hiç bir şey dinlemeyerek topla, mitralyözle muttasıl hücûm ediyorlardı. Biz geri çekildikçe Ruslar pek müşkil bir vaz'iyyetde kalıyorlardı. Arâzî pek sarpdı. Kendileri için mechûldü. Hayvanları boğazlardan geçemiyordu. Gitdikçe fazla telefât veriyordular. İlerisi kendileri için daha vahîm netîceler ihzâr edeceğini anladıklarından tecâvüzlerini üç günlük bir müsâdemeyi müte'âkıb tahdîd etdiler ve yavaş yavaş geri çekilerek dağların eteklerindeki boğazlarda kaldılar. Fakat mevcûdumuz pek çokdu. Berâberimizde getirdiğimiz erzâkla nihâyet birer ay geçinebilecekdik. Ondan sonra ya açlıkdan ölmek veyâhûd Ruslara teslîm olarak ezilmekden, mahvolmakdan başka çâre yokdu. Erzâkımızdan bir kısmını esâsen o dağlarda ikâmet

edenlere verdik. Onlar da bizim mürûrumuza yardım etdiler. Birçok kâfileler bir gecede Rusların bulunmadıkları mahallerden çıkdık. Bizim kâfilemiz üç yüz silâhlı himâyesinde iki bin beş yüz insandan ibaretdi. Yollarda bir kaç yerde Ermeni ve Kazak çeteleriyle müsâdeme etdik ve çoluk çocukdan iki yüz kadarını bırakmağa mecbûr olduksa da Bitlis'e yetişebildik. Bir kaç gün Bitlis mıntıkasında istirâhât etdik. Bitlis'in sükûtundan bir gün evvel oradan ayrılarak bu mıntıkaya geldik.

18

Hasananlı aşîretinden ve Seyyidan kabîlesinden Yusuf Seydo'nun oğlu Seyyid Han'ın ifâdesinden:

Bunlar da Tifnik, Karaköy dağlarına çekilenlerdendirler. Rusların tecâvüzlerini aynen yukarıdaki vak'ada olduğu gibi hikâye etdi. Yalnız bunlar, Şubat sene [1]331'de oradan çıkmamışlar. Önlerine bir Rus müfrezesi çıkmış. Bir kısım çoluk çocuklarını bırakarak geri çekilmişler. Rusların bu çoluk çocuğu mahvetdiğini görmüşler. Ruslar Nisan zarfında Tifnik, Karaköy dağlarını hâliyle terkederek diğer cebhelere gitmiş. Bunlar bunu fırsat telakkî etmişler. Huyut'da Hacı Musa Bey'e haber göndermişler. 10 Mayıs sene [1]332'de oradan çıkarak ve yollarda çetelerle müsâdeme edip pek az zâyi'ât vererek Huyut'a çekilmişler.

19

Muş Jandarma Tabur Kâtibi Celâl Efendi'nin amucası oğlu olup Liz'de îfâ-yı vazîfe ederken mecrûh olan nefer Resul'ün ifâdesidir:

Rusların Liz'e son Şubat [1]331'deki ta'arruzlarında mecrûh oldum. Ruslar beni evvelâ Til karyesinde teşkîl etdikleri hastahâneye yatırdılar. Bir müddet tedâvî etdiler. Yaralarım hemen hemen iyi oldu. Taburcu edip Rusya'ya gönderecekdiler. Nekâhet devrinde ve köyde serbestdim. Köyde dolaşırken Muşlu Da'vâ Vekîli Helikat Efendi'nin oğlu Hırant'a tesâdüf etdim. Tanıdığım bu adam, bir Ermeni çetesi miyânında Ruslara hizmet ediyormuş. Benimle görüşdü ve beni aldatarak bir hâneye götürdü. Burada bir Rus zâbiti var idi. Bu da Rus Ermenilerinden imiş. Yanında da çete efrâdından on kişi olup ocak yakmış rakı içiyorlardı. Herant bir av getirdiğinden bahsle beni gösterdi. Biraz Ermenice bilirim, anladım. Çete re'îsi bu avdan memnûn olduğunu ve dünden beri bir İslâm öldüremediği için bu avı pek makbûle geçdiğini Ermenice söyledi ve dînimize küfrederek Kafkas Türkçesiyle "Alçak Türk! Bir

rakı iç!" dedi. İçmedim. Şişlere et geçirmiş ocakda kebab yapıyorlardı. Eliyle bir şiş aldı. Etini meze tabağına dökdü, biraz ateşe sokdu. "Kollarını tutunuz. Evvelâ şuna bir dağ uralım" dedi. Bu şiş ile kolumdaki şu yarayı açdılar. Ben feryâda başladım. Ecelim daha gelmemiş imiş. Hastahânede yaramı tedâvî eden tabîb birden içeri girdi ve beni bu cânîlerin elinden kurtararak hastahâneye götürdü. Bu def'a da şiş yarasını tedâvîye başladı. Bizim bazı mecrûh askerlerimiz de var idi. Bunlar tedâvî edildikçe bazan bu çetelere, bazan Rus piyâde askerine katarak karakoldan karakola Rusya'ya sevkediyorlardı. Hiç şübhesiz ki, bunlardan beşde biri Rusya'ya gitmiyordu. Böyle bir merkezde beni av telakkî edenlerin yollarda tereddütsüz imhâ edecekleri muhakkakdı. Bizim tarafa firâr etmeğe karâr verdim ve her gün verdikleri ekmekden bir parça sakladım. Kendimi artık tam toplamışdım. Kolumdaki şiş yarası da iltiyâm bulmuş gibiydi. Bir gece kaçdım. Gündüz bir derede saklandım. İkinci gece yürüdüm. Yollarını pek iyi bildiğim bir mıntıkada idim. Üçüncü gece kendimi Huyut'a atarak kurtuldum.

20

Âdilcevaz'ın Kalaiçi mahallesinden Ali bin Derviş ve Sâdık Çavuşla, oğlu Mahmud ve Cafer bin Mustafa'nın ifâdelerinden:

Geçen sene haziranında Ruslar Âdilcevaz'a girmişlerdi. Şehir kısmen hicret edebilmiş, kısmen edememişdi. Hicret edemeyenler bi't-tab' acezeden ibâretdi. Bunlardan eli ayağı tutanlarını Ruslar erzâk işlerinde ve yollarda birer parça ekmek vererek çalışdırıyorlardı. Kimse ne malına, ne de ırzına sâhipdi. Rus kumandanı zulme rızâ göstermiyor gibi görünüyorsa da Kazaklar ve bâ-husûs Ermeni çetelerinin yapmadığı kalmıyordu. On beş gün sonra Ruslar bir dağdağaya düşdüler. Bizim asker ileriliyordu. Rus askerleri arasında Müslümanlar da var idi. Bunlar ellerinden geldiği kadar bizi himâye ediyorlardı. Rusların çekileceğini ve fakat çetelerin Âdilcevaz'ı yakıp İslâm ahâlîyi öldürmek istediklerini haber verdiler ve bu gece kaçmaklığımızı söylediler. Gece kaçmak istedikse de yarımızdan çoğu buna muvaffak olamadık. Çeteler şehrin etrâfını almışdı. Kim çıkarsa öldürüyorlardı. Bereket versin sabahleyin bizim top sesleri gelmeğe başladı. Çeteler şehrin muhtelif mahallerine ateş verdiler ve ahâlîyi katle başladılarsa da bir sâ'at sonra askerimiz erişdi. Yanan mahalleri söndürdü ve bizi kurtardı. Fakat pek çok zâyi'ât verdik.

21

Dutak kazâsının Hasunan [Hasunhan] karyesinden Mahmud oğlu Osman'ın ifâdesinden:

[1]331 senesi ilkbahârında Ruslar bu mıntıkayı istîlâ etdiler. Rusların bu muhârebedeki istîlâsı büsbütün başka idi. Girdikleri yerleri yakıp yıkıyorlardı. Kadınların nâmûslarına dokunuyor, çocukları kesiyorlardı. Onun için ahâlî pek korkuyordu. Ruslar gelmezden evvel herkes başının çâresine bakmak üzere köylerden hicret ediyorlardı. Hudûda yakın bulunan köyler bu sûretle de kendilerini kurtaramıyorlardı; meselâ bizim köy ve meselâ ben. İşte ben hicretde şarapnel ateşiyle on yaşındaki birâderim Nâdir'i, yedi yaşındaki oğlum Mehmed'i gâ'ib etdiğim gibi zevcemi de Kazaklar parçalamışlardır. Köyüm kâmilen yanmışdır. Hudûd civârından kurtulanlar hep benim gibidirler. Nasılsa başlarını kurtarabilmişlerdir.

Maçka kazâsının İpsila [İpsil] karyesinden Alemdar oğlu 40 yaşlarında Besim bin Mehmed'in ahz ve zabtedilen ifâde varakası sûretidir.

- *Sen Maçka'dan ne vakit ve kimlerle çıkdın?*
- Şehr-i Haziranın yirminci gecesi berâberimde bulunan zevcem Setriye ve kerîmem Fikriye ve Emine ve Vasfiye ve hemşîrem Nûriye ve kerîmesi Kadriye ve diğer kerîmesi Zehra ve amcam Mustafa Efendi'nin kerîmesi Âsiye ve Meksila karyesinden Kör Ömer oğlu Hacı Yusuf vâlidesi Hanım ve hemşîresi Gülizar ve yeğeni Âsiye ve daha isimlerini bilemediğim iki kızlarıyla birlikde sâ'at iki buçuk karârlarında bulunmakda olunduğumuz Hortakopzir karyesinden çıkdık ve Meksila karyesine üst tarafından beri geçerek Osmanlı askerinin bulunmakda olduğu Hamurya-Sahanoy (?) karyesine vardık ve sabahdan Osmanlı askerinin karakoluna gitdik. Çoluk çocuk, asker berâberinde Hamsiköy Jandarma Karakoluna gönderildi ve beni de yalnız olarak kumandan beyin yanına götürdüler ve isticvâb etdiler. Ben de lâzım gelen ma'lûmâtı verdim. Serbest bırakdılar. Şu kadar ki; "Zigana Karakolu'ndan ileri gitmeyiniz. Îcâb ederse daha bazı şeyler su'âl ederiz" dediler. Bunun üzerine Hamsiköy'den â'ilemi alarak Balahor yaylasına gitdim ve bir gece orada kaldıkdan sonra, doğruca Gümüşhane'nin Pekün karyesindeki eniştem Tahsîldâr Abdullah Efendi nezdine vardıksa da bir hafta sonra Bayburd'un sukûtu ve askerimizin çekilmesi üzerine yine ma'a-â'ile Karahisâr'a geldim ve oradan da Çambaşı'na ve Çambaşı'ndan dahi iki gün evvel buraya geldim. İsimlerini bâlâda söylediğim diğer â'ile, Hamsiköyü Karakolu'ndan bizden ayrıldılar.

- Düşman askeri Maçka'yı ve sizin karyeyi ne vakit işgâl etdi?

- Düşman askeri Trabzon'un sükûtundan iki gün sonra Maçka'yı ve bizim karyeyi işgâl etdi.

- Mâdemki karyenizden çıkmak niyetinde idiniz, niçin işgâlden evvel çıkmadınız ve mu'ahharan çıkmağa neden mecbûr olduğunuzu söyleyiniz?

- İşgâlden bir gün evvel ma'a-â'ile Mülaka karyesine kadar gitdik. Orada bulunduğumuz sırada yolumuzun düşman askeri tarafından kesilmiş olduğu şâyi' oldu. Bunun üzerine â'ilem berâberimde olduğu hâlde karyeme avdet etmek üzere Zanha karyesine geldik ise de o esnâda düşman askerinin dahi vürûdu hasebiyle ihâfe ederek karyeme gidemedim ve üç gün Zanha karyesinde kaldıkdan sonra oradaki ahâlînin, karye-i mezkûr, mıntıka-i harb olmak i'tibâriyle çıkarılarak Maçka'ya gitmeleri tenbîh ve ihtârına karşı yine ma'a-â'ile karye-i mezkûreden çıkıp Maçka'dan yarım sâ'at aşağıda bulunan Hacavra karyesine vâsıl oldum. Bir hafta on-gün kadar dahi orada kaldıkdan sonra Hacavra ahâlîsiyle İpsila [İpsil], Meksila, Mahora, Soldoy ahâlîsinin çıkmaları ihtâr olundu. Binâ'en-aleyh birçok kimselerle berâber Zanoy İslâm karyesine gitdik. On sekiz-yirmi gün kadar dahi karye-i mezkûrede kaldık. O esnâda Rus asâkirinin ırza ta'arruza başlamalarından ve bâ-husûs Soldoy karyeli on iki yaşlarında isim ve şöhretini bilemediğim bir kızın ırzına tecâvüz ederek bikrini izâle etdiklerinden korkduk ve Hacavra karyeli Tahsîldâr Osman Efendi'nin on yaşlarındaki kızının bunların ta'arruzuna dûçâr olması, bizi daha ziyâde korkuya götürerek akşam üzeri dumanlı bir hava ile Zanoy karyesini terke mecbûr olduk. Artık bizim için Rus içerisinde kalmak muvâfık olmayacağını anlayarak kaçmak için yakın olan Hortakop karyesine geldik ve oradan da yukarıda arzetdiğim vechile çıkdık.

- Rus asâkiri Maçka'yı işgâlini müte'âkıb ne gibi şeylerde bulundu ve bunların ta'arruzuna dûçâr olmuş kimseler var mıdır ve ne gibi zulm ve vahşet gösterdiler ve bunlar ile hareket eden Ermeni çeteleri mevcûd mudur?

- Rus askerinin karyemize vürûdu günü Ruslarla birlikde hareket eden Ermeni çetelerinin İpsila [İpsil] karyesinden Alemdar oğlu Hasan ve Deli Balta Hasan ve Eyyubzâde Mehmed ve Hacı Ahmed oğlu Osman ve Hasan ve Eyyub oğlu Mustafa'nın kerîmesi on iki yaşlarındaki ma'sûmeden Hasan Ağa'yı ellerini kollarını kesdikden sonra, canlı olarak ateşde yakdıkları gibi Mustafa'nın kerîmesini dahi bir kaç gün sakladıkdan ve bekâretini izâle etdikden sonra süngü darbeleriyle telef ve diğerlerini dahi envâ'-i eziyet ve işkencelerle katl u itlâf etdiler. Bununla berâber pekçok kimselerin bilâ-sebeb hânelerini taharrî ve mallarını yağma ve kendilerini habs gibi beşeriyyete yakışmayacak envâ'-i rezâleti icrâdan çekinmediler. Bunların bu harekâtına

Rus askeri dahi iştirâk ediyordu. Binâ'en-aleyh bâlâda birer sûretle telef edildiklerini söylediğim kimselerin müsebbibleri Rumlar olduğunu ve bunların teşvîkâtıyla yapıldığını bi'l-âhire anladım. Bu miyânda bana da pek çok hakârât yapdıkları gibi darb dahi etdiler. Bi'l-âhire ahâlî ve muhâcirîne mısır tevzî' etdiler ve ben de dokuz nüfûs i'tibâriyle yirmi yedi kıyye kadar bir def'a mısır aldım. Hâsılı asâkir-i mezkûrenin mu'âvenetden ziyâde şenâ'atleri görülmekde olduğu cihetle bir sûretle oradan çıkmaklığa mecbûr oldum. Ma'amâfîh mes'eleyi etrâfıyla Hamsiköyü'ne muvâsalatımda Osmanlı kumandanına anlatdım.

- Mısırı ne sûretle tevzî' ediyorlar ve nereden veriyorlar ve daha başka ne gibi ma'lûmâtınız vardır? Bu söylediğiniz ifâdeyi te'yîd etdirecek vesâ'ik nedir?

- Köy ahâlîsince tanzîm edilen defter, papas tarafından tasdîk edildikden sonra mısırı verirlerdi ve Trabzon'dan alır idik. Bunlardan başka ma'lûmâtım yokdur ve yedimde de bir vesîka yokdur. Şu kadar ki berâberimde bulunan â'ilem dahi bu hâli aynen müşâhede etmişdir.

- Orada bulunduğunuz müddet zarfında Trabzon'a gider gelirmiydiniz ve Trabzon'da daha kimlere zulmetmişdirler?

- Trabzon'a bir def'a mısır almak üzere gitdim. Evvelce kilise iken bil-âhire câmi'e tahvîl edilmiş olan câmi'leri ve ez-cümle Ortahisâr cami'-i şerîfini kiliseye tahvîl etdi. Bununla berâber Cevizlik [ve] Haçavra karyelerindeki câmi'lerin minârelerine haç ta'lîk etdi ve Trabzon'da Polis Hasan Efendi'yi Rumların teşvîkıyle salben i'dâm etdiği gibi bizimle Haçavra karyesinde bulunmakda olan sâbık polislerden Aldıkaçdızâde Hikmet Efendi'yi bir sûret-i fecî'a ve vahşiyânede telef eylediklerini haber aldım. Daha pek çok kimseler bunların her gün birbirinden eşna' olan ta'aruzlarına dûçâr olduklarını işitmekde idim.

- Bunlar mısırı sizin ârzû ve talebiniz üzere mi, yoksa kendiliklerinden mi tevzî' ediyorlardı?

- Aç kaldık. Rum ve İslâm, taleb eyledik. Talebimiz üzerine beher nüfûsa haftada üç kıyye mısır tahsîs ve i'tâ etmekte idiler.

- İfâdenizi imzâ ediniz.

- İmzâ eylerim.

Alemdar oğlu
Besim

Polis Me'mûru	Polis me'mûrlarından	Komiser Mu'âvini
Mehmed Sâlih	**Mehmed Ali**	**Mehmed Hamdi**

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-4, nr. 110-123

– 12 –

ERMENİ VE RUSLARIN BAYEZİD'DE YAPTIKLARI SOYKIRIM

Ermeni ve Rusların Van ve Bayezid'de yaptıkları mezâlimden kurtulabilenlerin ifadelerinden bazıları:

Seferberlik ilan olunmasıyla Müslüman Osmanlı vatandaşları askere giderken, Ermeni Osmanlı vatandaşlarının ise sadece yüzde beşi silah altına alınabilmiş, bunlar da kendilerine verilen silahlarla askerlikten kaçarak askere gitmeyen Ermenilerle birleşmişler; Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, Harput Ermenileri de gelerek Van'daki Ermenilere katılmışlar ve tahminen yüz bine yaklaşmışlardı.

Osmanlı Devleti'nin rahat, huzur ve emniyyet isteğine karşı Ermeniler fesatçılığı sürdürerek ezelî emellerini gerçekleştirmek için Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır civarında kurdukları Taşnaksutyun Cemiyeti, Diyarbakır civarında Hınçakyan Cemiyeti, Diyarbakır civarında ve Arminak Cemiyeti adlarında üç cemiyetle birçok çeteler teşkil etmişlerdi.

Müslüman kızların bekaretlerini izale etmişler, birçok hamile kadınların karınlarını bıçakla yırtarak yavrularını çıkarıp öldürmüşler; birçok kadınların memelerini, dudaklarını, burun ve kulaklarını kesip öldürmüşler, ahalinin gözlerini kızmış şişlerle çıkarıp, bir hayli işkenceden sonra öldürmüşler, küçük küçük çocukları, anne ve babalarının gözleri önünde sıcak su içinde kaynatıp, anne ve babalarına yedirdikden sonra onları da öldürmüşler, yer altında İslâm hanelerine açdıkları lağımlar vasıtasıyla İslâm hanelerini bombalamışlardır.

Bayezid'de; Kurban Bayramı'nın birinci günü, İslâmlar camide ve bayramlaşmada bulundukları sırada, İslâmları esir almışlar, görülmemiş vahşette katliam yapmış, üç yaşından on yaşına kadar çocukları kolları bağlı olarak beraberlerinde gezdirdikden sonra ot yığını üzerine oturtup üzerlerine de gazyağı döküp yakmışlardı. Bayezid'de on beş bin neferden on dört bini öldürülmüş, beş yüzü esir edilmiş ve beş yüzü ise zorluk ve sefâlet içinde, ekmeğe muhtaç olarak buralara iltica etmişlerdir.

Testmonies of those who escaped the atrocities perpetrated by the Armenians and Russians in Van and Bayezit

Following the General Mobilization while müslim Ottoman subjects were enlisting one has not succeeded to enlist more than five per cent of the Ottoman Armenian subjects and these enlisted Armenians, had deserted and joined with their arms Armenians who shirked the military service; other Armenians from Bitlis, Erzurum, Diyarbakır, came up and joined them in Van. Their estimated number reached about hundred thousand persons

While the Ottoman State's aim is to secure the peace and safety of its citizens the Armenians persisted in their never ending seditious activities in order to realize their eternal aspirations and formed in Van, Erzurum, Bitlis and the neighborhood of Diyarbakır, the Tachmaksutioun Committee in the neighborhood of Diyarbakır the Hintchakian Committee and the Arminak committee and organized many bands of brigands.

These brigands assaulted and ravished many muslim young girls, attacked pregnant women, cutting their abdomens and eviscerating their babies to kill them, slaying many women after having mutilated their breasts, lips, noses and ears; killed many people after burning with hot iron their eyeballs and torturing them; threws into hot bubbling water infants before their parents and then forced them to eat their own children's boiled flesh, and later killed them also; dug tunnels under muslim houses to blow them up.

In Bayezit on the first day of the Festival of Sacrifice when the muslim population was gathered for the prayer or were visiting each other for congralutations, Armenians took them into custody and with yet unseen ferocity massacred them and grasping small children between three years and ten, their hands tied on their backs made them sit on the heap of corpses, soaked them with Kerosene and kindled. On a total population of a fifteen thousand souls fourteen thousand were assasinated, five hundred taken prisoners the rest escaped after having gone through many difficulties and suffered hard privations.

15 N. 1334 (16. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Diyarbekir Vilâyeti'nin 235 numara ve 3 Temmuz sene [1]332 târîhli tahrîrâtı sûretidir.

18 Haziran sene [1]332 târîhli ve 213 numaralı arîza-i âcizîye zeyldir.

Ruslarla Ermeni çetelerinin ahâlî-i İslâmiyye hakkında îkâ' etdikleri mezâlim ve fecâyi'a dâ'ir Nusaybin Kâ'im-i makâmlığı'nca tutulup Mardin Mutasarrıflığı'ndan irsâl olunan evrâk-ı tahkîkıyye leffen takdîm kılınmış olmağla ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûret

Dâhiliye Nezâret-i celîlesinin emr ve irâdesine atfen Diyarbekir Vilâyet-i celîlesinden mevrûd ve kâ'im-i makâmlıkdan mevdû' 19 Mayıs sene [1]332 târîhli şifreli telgrafnâme üzerine icrâ olunan tahkîkâtdan.

Şâhid, Van vilâyeti Nuşon mahallesinden Şükrü bin Hüseyin kırk yaşında olduğunu ba'de'l-beyân muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

- Ne vakit ve ne esbâba mebnî buraya gelmişsiniz?

- Van vilâyeti ahâlîsindenim. Vilâyet-i mezkûr istîlâ edildiği için hicretle buraya geldim.

- Rus askeri Van vilâyeti[ni] istilâ etdiği vakit, kendisiyle Ermeni çeteleri bulunuyor muydu?

- Evet bulunuyor idi.

- Ermeniler[in], ahâlîye bir gûnâ tecâvüzleri oldu mu?

- Van vilâyeti istîlâya ma'rûz olmazdan evvel Ermeniler Devlet-i Osmaniyye ve millet-i İslâmiyyeye karşı beslemiş oldukları kin ve garaza mebnî İslâmiyyeti mahv ve izâle etmek hülyâsıyla sinîn-i vefîreden beri düşman oldukları emr-i müberhendir. Şu tasavvurları kuvveden fi'le çıkarmak üzere ahâlî arasında esbâb-ı nifâk ve tefrîk çalışmakda ve millet-i Osmaniyye arasındaki ittihâdı izâle etmeğe çalışmakdan geri durmuyorlar idi. Şu âmâl-i

mefsedet-kârâneleri husûle getirmek emeliyle Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbekir ve havâlîlerinde birçok cem'iyyetler, çeteler teşkîl eylediler ve hafiyyen birçok esliha ve âlet-i nâriyye celbeylediler. Bundan başka birisi Taşnaksutyun ve birisi Hınçakyan ve diğeri Arminak nâmlarıyla üç cem'iyyet teşkîl ve Taşnaksutyun cem'iyyeti riyâseti Aram ve Hınçakyan cem'iyyeti riyâseti İşhan ve Arminak cem'iyyeti riyâseti Viremyan nâm eşhâs der'uhde etdiler. Şu cem'iyyetler âmâlleri tervîc ve İslâmları mahvetmek üzere müte'addid çeteler teşkîl etdiler. Çetelerden birisi Van'ın Tumar [Timar] cihetine Şirin nâm şakînin taht-ı riyâsetinde ve birisi yine Van'ın Havasor cihetinde ve Küçük Serkis taht-ı idâresinde ve birisi de Şatak kazâsının cihetinde ve Büyük Serkis'in zîr-i idâresinde bulunuyor idi. Bunlardan başka Erzurum, Bitlis, Diyarbekir vesâ'ir cihetlerde bunlara mensûb birçok çeteler var idi. Onların esâmîleri[ni] bilmem. Ermeni çeteleri, ahâlî-i mutî'a-i İslâmiyyeye etdikleri zulm, i'tisâf birer birer ta'dâd edecek olursam yüzlerce kütüb teşkîl edecekdir. Şu kadar el-ân hâtırımda olan mezâlimin cüz'î mesâbesinde bulunan bir kaç vukû'âtı arzeylerim. Şöyle ki, seferberlik i'lân olunur olunmaz. Bitlis, Erzurum, Diyarbekir, Harput Ermenilerinden müte'addid eşkıyâ gelip Van'daki Ermenilere iltihâk etdiler ve aded tahmînen yüz bine karîb oldu. Şu tecemmü'leri Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin matlûbu olan râhat ve istirâhat ve emniyyet-i âmmeye karşı Ermenilerin âmâl-i fesâd-cûyâneleri urûk ve a'sâblarına .....

Müstantık	Müdde'î-i Umûmî	
Şükrü	**Ahmed Cemil**	**Şükrü**

Şâhid Şükrü'nün bakiyye-i ifâdesidir.

... ol derecede hulûl etmişdir ki, Ermeni çeteleri Rusya'dan celbeyledikleri edevât ve âlet-i nâriyye vâsıtasıyla birçok İslâm hâneleri bomba ile ber-hevâ etmek, katl, i'dâm, itlâf eylemek ve'l-hâsıl mazlûm İslâm bî-çâregânı haklarında nisbet kabûl etmeyen ve ırz ve tefevvühünden te'eddüb olunacak derecede can, mal, nâmûs-ı azîzlerine sû-i kasd ile birçok muhadderât-ı İslâmiyyenin bekâretleri izâle, birçok hâmile kadınların karınları bıçakla yırtarak hamlleri çıkarıp itlâf, birçok kadınların memeleri, dudakları, burun, kulakları kesip ondan sonra itlâf, birçok ahâlînin gözleri kızmış şişlerle çıkarıp bir hayli eziyet ve işkenceden sonra itlâf ve i'dâm, birçok mini mini etfâli peder ve mâderleri huzûrlarında sıcak su içinde kaynatdıklarından, sonra peder ve mâderlerine yedirdiklerinden, sonra peder ve mâderlerinin i'dâm ve'l-hâsıl bir sûret-i vahşiyânede icrâ eyledikleri vukû'ât kâbil-i ta'dâd değildir.

- *Şu ta'dâd eylediğiniz mezâlimin ta'ayyün-i isim ve madde ile beyân et.*

- Rus askeri Van vilâyeti[ni] istîlâ etmezden evvel Tumar [Timar] cihetinde bulunan ve Şirin nâm Ermeninin taht-ı riyâsetindeki Kuzulcan Ermenileri alenen Hişetbeşta (?) karyesine hücûm ve beş nefer İslâmı sûret-i fecî'ada katl ve i'dâm eyledikleri hükûmete ihbâr olunması üzerine tahkîkine ve fâ'illerin der-destine giden Jandarma Binbaşısı Ahmed Bey'le refâkatindeki jandarmalardan bir zâbiti ve üç neferi katletdiler ve Külle karyesine bi'l-hücûm karye-i mezkûrede bulunan bi'l-umûm çoluk çocuk, erkek-kadınları bâlâda arzolunan vahşiyâne bir sûretde katl ve emvâl ve eşyaları gasb u gârât eylediler. Şu vukû'âtın tahkîkına giden Milis Kumandanı Edhem Bey'e de hücûm ve refâkatindeki efrâddan dört neferi itlâf eylediler ve ol sırada Pakiz [Paksi] ve Zorafe ve Gorasta ve Köprüköy ve Zive karyelerine hücûm ve emsâli mesbûk olmayan bir sûret-i le'îme ve elîmede katl u itlâf etdiler ve diğer küçük ve büyük Serkisler de aynı sûretde bulundukları mıntıkalarda îkâ'-ı cerâ'im etdiler. İslâmlar ise silâhsız olmalarından dolayı onlara mukâbil veyâhûd müdâfa'aya bile muktedir olmamalarından nâşî zirâ'at, fellâhat, tüccâr, emlâk ve ârâzî ve mevâşîleri bi'l-mecbûriyye terkle hânelerinden çıkmamağa karârla hânelerinde mahbûs ve mescûn kaldılar. Mezkûr çeteler Van'ın istîlâsından evvel Ruslarla akd-i ittifâk ve nifâkla hükûmetin hârekât-ı harbiyyesini ve her bir umûrunu, her bâr ve zaman ve dakîkada çetelerle Rusya'ya îsâl ve Rusya'nın istîlâsına hâdim ve teshîlât irâ'e edeceklerini ta'ahhüd etmişler idi. Şu tasavvurları kuvveden fi'le çıkarmak üzere 5 Nisan sene [1]331 târîhinde gulfeten [gafleten] Van'daki Hamud Ağa'nın kışlasına hücûmla nevbet beklemekde olan beş neferi katl ve kışlayı ber-hevâ eylediler ve evvelce şu tasavvurları kuvveden fi'le çıkarmak için yer altında İslâm hânelerine açdıkları lağımlar vâsıtasıyla İslâm hânelerine bomba endâhtla birçok hâneleri hedm ve tahrîb etdiklerinden başka yirmi-yirmi yedi gün kadar hânelerinden İslâm hânelerine kurşun ilkâ ve birçok İslâmı itlâf ve çete re'îsi Şirin Rusya'ya gidip Rus askeri delâletiyle Van'a girerek Van'ı istilâ etdiler. Van dâhilindeki İslâmlardan ancak yüz neferden beş nefer kurtulabildi ve kurtulabilenler de çıplak, aç, bî-ilâç civâr memleketlere dağıldı ve hatta el-ân burada dahi Van'a merbût Gidalava karyeli Reşid bin Keleş ve Vanlı Feyzullah ve Sıdkı bin Hüseyin ve Aranikli Derviş ve Milis Topçu Zâbiti Hurşid Efendi, Mevlüd olduklarına onlara mürâca'at olunur[sa] hakîkat-i hâli beyân edeceklerdir ve Van'a merbût Derman karyesindeki bi'l-umûm İslâmları ma'a çoluk kesdiler ve Küçük Serkis tarafından bir jandarma neferi[ni] Van dâhilinde ve çarşıda sûret-i vahşîyânede katleylediler ve her günde çeteler tarafından bir kaç kişi İslâm katl ve i'dâm ederler idi. Ma'lûmâtım budur.

- *Başka ma'lûmâtın var mıdır?*

- Bundan başka Ermeniler, İslâmlar hakkında îkâ' eyledikleri mezâlim lâ-yu'add ve yuhsâdır. Fakat şimdi hâtırıma geleni arzeyledim. Şimdilik hâtırıma başka bir şey gelmiyor.

Müstantık	Müdde'î-i Umûmî	Şâhid
Şâkir	**Ahmed Cemil**	**Şükrü**

Mültecî Erzurum vilâyeti dâhilinde Bayezid sancağı Abdigür mahallesin den yirmi yaşında ve livâ vergi dâ'iresinin Müfredât Kâtibi Şefik Efendi bin Şükrü Efendi'nin muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

- Rus askeri ne vakit Bayezid'i istîlâ eyledi ve onlarla berâber Ermeni çeteleri var mıydı ve İslâmlar hakkında ne gibi zulm ve i'tisâfları vuku' bulmuşdur?

Ermeniler, Devlet-i Osmaniyye ve İslâmlara besledikleri kin ve adâvete mebnî her an ve zaman İslâmın mahvı ve itlâfı tasavvur ve ta'ammümle onun için lâzım olan edevât-ı nâriyye ve eslihayı hafiyyen celb ve her bir umûrlarını tehyi'e etdikleri ve muntazam bulundukları fırsata mebnî üç yüz otuz senesi Teşrîn-i Evvel'in on sekizinci gününe müsâdif Kurban Bayramı'nın birinci günü İslâmlar câmi'de ve mu'âyedede bulundukları hâlde Ermeniler fırsatı ganîmet addederek evvelce teşkîl etmiş oldukları fesâd komite re'îsleri Surin ve Mesrup ve Yako nâm üç şerîrin zîr-i şekâvetlerine toplanmış oldukları Ermenilerle berâber memleketden çıkarak memlekete karîb iki sâ'atlik mesâfede Muson nâhiyesindeki Rus askerine iltihâk ve birlikde Bayezid'e hücûm ve mu'âyedede gâfil bulunan İslâmları esîr tutarak haklarında nisbet kabûl etmeyen ve emsâli hiç bir vakit işidilmemiş ve görülmemiş bir sûret-i vahş[iy]ânede işkence ve ta'zîb ve bazıları katl ve i'dâm ve Rus askerleriyle berâber müttehiden birçok ma'sûm çocukları sûret-i elîmede katl u itlâf ve birçok muhadderât-ı İslâmiyyenin ırz u nâmûs-ı azîzlerine tasallut ve birçok bâkirelerinin bikrlerini izâle edip ahâlînin bir kısmı[nı] da esîr tutarak Rus içerisine götürdüler ve on üç mâh sonra yine Ermenilerle müttefikleri olan Ruslar bâlâda arzolunan mezâlime iktifâ etmeyerek İslâmlar üzerine kıyâm ve katli'âmla Bayezid dâhilindeki bi'l-umûm İslâmları mahv ve itlâf eylediler. O sırada memlekete dört sâ'at mesâfede kâ'in Bi[li]kân-ı Ulyâ karyesine firâren ilticâ eyledim. Karye-i mezkûrede iken Rus ve Ermenilerden müteşekkil iki bin neferden mütecâviz bir müfreze çıkarak Bayezid'den beri rast geldikleri kurâyı ihrâk ve İslâmları itlâf ve üç yaşından on yaşına kadar çocukları kolları bağlı olarak berâberlerinde gezdire gezdire bulunduğum Bilikân-ı Ulyâ karyesine yaklaşdıklarında hayatıma ha[v]fle bir mağarada ihtifâ eyledim. Onlar ise

karye-i mezkûredeki İslâmları sûret-i sâfda katletdiklerinden başka berâberlerinde bulunan ve sâlifü'l-beyân yetmiş kadar bî-günâh ma'sûm kulları bend-i esâretle bağlı çocuklar karyenin pîş-gâhındaki ot yığını üzerine otutdurup üzerlerinde gazyağı serpdikden sonra ateş verip ihrâk etdiler. Ondan sonra diğer kurâya savuşup gitdiler ve gece zamanında katli'âmdan tahlîs olan bazı ahâlî ile gizlice firâr edip kurtulduk.

- Bayezid'de ve civâr kurâda ne kadar İslâm var idi ve ne kadar kurtulabildi?

- Nefs-i Bayezid kasabasında on beş bin nefer kadar İslâm bulunurdu. Onlardan tahmînen on dört bini katl ve ancak bin neferi ber-hayat kaldı. Mezkûr bin neferin de beş yüzü[nü] esîr götürerek hayat ve memâtları mechûldür. Beş yüz nüfûs güç hâl ile ve bin türlü meşakkatlerle ancak sefîl ve sergerdân ve nâna muhtâc olarak buralara ilticâ etdiler. Şu mültecîlerden bazıları Diyarbekir ve bazıları da Musul ve Siird ve Harput cihetlerine dağılıp gitdiler. El-ân şurada benden gayri Bayezid ahâlîsinden kimse yokdur.

- Başka ne gûnâ ma'lûmât ve meşhûdâtın var ise söyle.

- Ermenilerle müttefikleri bulunan Ruslar tarafından ahâlî-i İslâmiyye haklarında revâ gördükleri zulm ve i'tisâf kâbil-i ta'dâd değildir. Ma'a-zâlik hâtırıma gelen işte bâlâda arzetdiğim vechiledir. Tesâdüf etdiğim hareketlerden ancak şu kadar der-hâtır edebildim.

Fî 25 Mayıs sene [1]332

Bayezid Vergi Müfredât Kâtibi
Ali Şefik

Vürûd eden mültecî Reşid'den gelen Van vilâyeti dâhilinde iken Liva (?) karyesi ahâlîsinden elli beş yaşında rencberlik etmekde ve Nusaybin'de el-ân sâkin olduğunu ba'de'l-beyân muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

- Rus askeri ne vakit Van[ı] istîlâ etmişdir ve onlarla berâber Ermenilerden kimesne var mıydı ve Ermeniler İslâmlara karşı ne gibi mu'âmelelerde bulunuyorlar idi?

- Van vilâyetinde seferberlik i'lân olunur olunmaz öteden beri millet-i İslâmiyye ve Devlet-i Osmaniyye'ye karşı buğz ve adâvet besleyen Ermeniler bir kısmı Rusya'ya firâr edip Rus askerine iltihâk etdi ve diğer kısmı Ermeni Komite Re'îsi Aram Paşa ve İşhan, Viremyan nâm üç şerîrin zîr-i cenâhlarında şekâvet çeteleri teşekkül ederek ahâlî-i İslâmiyyeye bi't-tasallut can, mal, nâmûs-ı azîzlerine sû-i kasd ile alenen ve müsellehan kurâya hücûm, gasb u gârât îkâ' etdikleri gibi rast geldikleri muhadderât-ı İslâmiyyenin ırz u nâmûs-

larına tecâvüz, tesâdüf eyledikleri İslâmları katl ve envâ'-i mezâlim ve fecâyi' ve şenâ'atlerin îkâ'ından geri durmamakda idi. Îkâ' eyledikleri mevâd kâbil-i ta'dâd olmadığı misillü ta'ayyün-i madde ile der-hâtır edemiyorum. Ancak hâtırıma gelen bir kaç madde arzeylerim. Şöyle ki, seferberliğin i'lânından bir kaç gün sonra şakî-i merkûm Aram Paşa'nın zîr-i cenâhında toplamış olduğu Ermeniler Yüzbaşı Erdeşli Halil ve Mülâzım Hişetbeştalı (?) Hâlid efendilerle ve Alican Onbaşı ve refâkatlerinde Ahmed ve Mehmed ve ismini bilemediğim bir nefer me'zûniyetle merkez-i vilâyete gider iken karşılarına çıkarak sûret-i müte'ellimede katl u itlâf ve yine merkez-i vilâyete yarım sâ'at bu'dundaki değirmene giden Bazik karyeli Semo ve oğlu Hüseyin ve Kulcan ve refîkleri katl ve cenâzeleri nehre ilkâ eyledikleri ve Çobanoğlu karyesinden Molla Ali ve refîki Hayri, Van'a giderler iken yolda karşılarına çıkarak katl u itlâf eylediler. Ve birçok karyeleri ihrâk eylediler ve Van'ın sükûtundan yirmi yedi gün evvel Van dâhilinde iğtişâş izhâr eylediler ve umûm İslâmlara bi'l-hücûm birçok çoluk çocuk itlâf eylediler ve yirmi yedi gün kadar gece gündüz hükûmete karşı muhârebe ve isyân ile Rus askerinin Van'a duhûlüne teshîlât irâ'e ve idhâl eylediler. Van[ın] sükûtuyla beraber bi'l-umûm İslâmları katli'âm ile katl u itlâf edeceklerini işitdik ve bir kaç karyenin çoluk çocuk, kadın erkekleri kesdiklerini görür görmez muhâfaza-i can maksadıyla firâr eyledik. Rus askeri ile Ermeniler bi'l-ittihâd hicret eden İslâmları bi't-ta'kîb, karşılarına gelen İslâm â'ileleri itlâf ve ihrâk eylediler ve Rus askeri gelmezden evvel Ermeniler tarafından Külle ve Hızır ve Mollakâsım ve Şeyhayne ve Şeyhkara ve Zorafa [Zorava] ve Pakiz [Paksi] karyeler[in]deki ahâlî-i İslâmiyyeyi umûmiyyetle katl ve zebheylediler. Maktûller çok kurâ ahâlîsi oldukları cihetle esâmîlerini bilmem ve Persolan [Pirselam] karyesinin ahâlîsiyle muhtârı Nuro bir hânede cem' ve üzerlerinde gazyağı serperek ihrâk etdiler ve mezkûr karyede ihrâk olunan İslâm kadın erkek, çoluk çocuklar yüz elli nüfûsu mütecâviz idi. Ermenilerin tecâvüzât ve mezâlimleri birçok ve kâbil-i ta'dât değilse de ancak hâtırıma gelen bâlâda arzeylediğim vechiledir. Diğer ef'âlleri hâtırımda değildir.

- *Başka ifâden var mıdır?*

- Hâ, hâtırıma geldi! İstîlâ etdikleri yerlerle sâ'ir İslâm karyelerdeki hüsnâ, güzel kız, kadınları bi't-tefrîk ayırarak haklarında mu'âmelât-ı nâ-meşrû'a îkâ' eylediklerinden başka Rusya'ya götürdüler ve fuhşiyyâta yaramayan kadınlarla erkekleri i'dâm ve ihrâk etdiler. Ma'lûmâtım budur.

- *İşbu ifâdeyi tasdîk eder misin?*

- Doğrudur.

Müstantık	Müdde'î-i Umûmî	
Şâkir	**Ahmed Cemil**	**Reşid**

Vürûd eden diğer mültecî Van vilâyeti Edremid mahallesinin ahâlîsinden elli iki yaşında bakkal esnâfından Feyzullah Efendi bin Hasan Dünbüloğlu olduğunu ba'de'l-beyân muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

- Ne târîhde Van'dan hicret etdiniz?

- Rus askeri tecâvüz etdiği [1]331 senesi şehr-i Nisan'ın yirmi yedinci günü Van'dan hicret eyledim.

- Ne esbâba mebnî hicret eylediniz?

- Esbâb-ı hicretim Rus askerinin ta'arruz ve Ermenilerin tecâvüzüdür.

- Ermenilerin tecâvüzleri ne derecededir? Ta'ayyün-i madde ile beyân et.

- Ermeniler öteden beri Devlet-i Osmaniyye ve millet-i İslâmiyyeye karşı Rusya'nın tahrîk ve teşvîkiyle iğtişâş çıkarmak emeliyle türlü türlü şenâ'atler, fecî'alar îkâ' ediyorlar idi. Seferberlik i'lân olunmazdan mukaddem Aram Paşa ve İşhan nâm iki şerîr-i şehrin taht-ı riyâsetlerinde komiteler teşkîl ve çetelerle fedâ'îler ta'ayyün ve Rusya'dan kendilerine lâzım olan edevât-ı harbiyye ve esliha celb ve zîr-i cenâhlarında almış oldukları Ermeniler teslîh ve ahâlî-i İslâmiyyeye tasallut ederek rast geldikleri İslâmları katl, ağnâm ve mevâşî vesâ'ir emvâlleri nehb ü gârât ve muhadderât-ı İslâmiyyenin ırz u nâmûslarına tecâvüz etmekden geri durmamakda oldukları kuyûdât ve evrâk-ı resmiyye ile müsbetdir. Seferberlik i'lân olunmasıyla berâber hükûmet, gerek İslâmları ve gerekse Ermenileri taht-ı silâha da'vet eyledi. İslâmlar itâ'atle gelip Erzurum vesâ'ir nukât-ı askeriyyeye sevkolunarak â'ileleri bî-kes kaldı. Ermeniler ise ancak yüzde beşi da'vete icâbet edip diğerleri bir kısmı Rusya'ya gitti ve bir kısmı çetelerle berâber müsellahan hâl-i şekâvetde kaldı. Da'vete Ermeniler de hud'a ve desîseler ile kendilerine tevdî' edilen esliha-i emîriyyelerle firâr edip çetelerle Rus askerlerine iltihâk edip bî-kes kalan İslâm â'ilelerine bi't-tasallut envâ'-i mezâlim ve en doğrusu lisâna almakdan te'eddüb olunacak rezâletler îkâ'la günde bir kaç adam katl, birçok mazlûmînin mal ve mezrû'âtları nehb ü gârât, birçok muhadderâtın ırz u nâmûslarına tasallut ve tecâvüz eylediler. Van'ın sükûtundan bir mâh akdem Rus ile olan muhâbere-i hafiyye netîcesinde Van'da olan me'mûrîn ve İslâmlar[a] gafleten hücûm ve katli'âm edeceklerini ve ol esnâda Rus askeri Van'ı istîlâ edeceğini, aralarında takarrur etdiler. Bir gün İslâm gâfil ve kendi işleriyle meşgûl iken Ermeniler ahâlîye hücûm, sokaklarda tesâdüf etdikleri çoluk çocuk darîr-i a'mâ, fukarâ, esnâf, tüccâr vesâ'ir İslâm erkek olsun ve kadın bulunsun itlâf ve katletdiler ve yirmi yedi gün şu sûretle İslâmları i'dâm ve mahvetdiklerinden Rus askeri şu harekât-ı le'îmelerinden bi'l-istifâde Van vilâyeti[ni] istilâ edip cüz'î mesâbesinde kalan İslâmlar, kendi canını kurtaran zevcesi, kızı, ciğer-pâresi[ni] bıra-

kıp firâr eyledi. Ben de ol sırada firâr eyledim ve firâra muktedir olmayan ve orada kalan İslâmlar[ın] bir kısmı[nı] Ermenilerle Rus askeri müttehiden ve müttefikan katl ve bazıları[nı] ihrâk eylediler. İcrâ eyledikleri mezâlim, kâbil-i ta'dâd ve tavsîf değildir ve birer birer madde şeklinde koymak kâbil, mevki'lerle mağdûrların esâmîleri hâtırımda değildir ve ma'lûmâtım bundan ibâretdir.

- *Başka ifâden var mıdır?*
- Hayır yokdur.

- *İşbu ifâdeyi tasdîk eder misin?*
- Doğrudur. Mühürlerim.

Fî 8 Haziran sene [1]332

Müstantık	Müdde'î-i Umûmî	Şâhid
Şâkir	**Ahmed Cemil**	**Feyzi**

Vürud eden diğer mültecî Sıdkı bin Hasan Van vilâyetinin No[r]şın-i Ulyâ mahallesinden bakkal esnâfından yirmi yedi yaşında olduğunu beyân etdikden sonra muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

- *Ne vakit ve ne esbâba mebnî Van'dan hicret ettiniz?*
- Ermenilerin mezâliminden dolayı geçen sene Van'dan hicret eyledim.

- *Ermenilerin mezâlimi nedir ve ne sûretledir?*
- Zâten Ermeniler çokdan beri Devlet-i Osmaniyye ve millet-i İslâmiyye aleyhinde bulunarak Ruslarla akd-i ittifâk ve nifâkla hafiyyen muhâvere ve esliha vesâ'ir tedârikât-ı harbiyye celb ve birçok dinamit ihzâr ve yerler altında lağım küşâd ile devlete karşı i'lân-ı isyân ve İslâmlar aleyhine kıyâma fırsat aramakda ve bunun için birçok fedâ'î kayd ve çete teşkîl ve gizlice ahâlî-i Müslimeye tecâvüz etmekde idiler. Seferberlik i'lân ve ahâlî taht-ı silâha da'vet olunmasıyla Müslümanlar da'vete icâbetle kayd ve nikât-ı askerîye sevkolunması üzerine fırsatı ganîmet add ile isyânları izhâr ve i'lân ile rast geldikleri Müslümanları katl, muhadderâtın nâmûslarına tecâvüz, emvâlleri nehb, zirâ'at ve fellâhatları tahrîb, ticâretden men', âdeta İslâmları hânelerinde mahbûs ve mescûn bırakdılar ve hatta Gevaş kazâsında beş altı nefer jandarmaları katl ve hâtırımda kalmayan ve esâmîleri[ni] bilmediğim birçok eşhâsı katl, elde etdikleri kimesneleri tefevvühünden te'eddüb olunacak, birçok şenâ'atlerle itlâf [ve] ihrâk eylediler. Van'ın sükûtundan yirmi yedi gün evvel Rusya'nın istîlâsına medâr olmak ve Rusya ile etdikleri muhâbere

netîcesi olarak Van'daki me'mûrîn ve Müslümanlar aleyhinde kıyâmla ve Viremyan ve Aram Paşa'nın taht-ı riyâsetlerinde müteşekkil çeteleri mahallelere düşerek evvelen Hamudağa nâmındaki kışlaya hücûm ve nöbetçileri katl ve dinamit vâsıtasıyla kışlayı ber-hevâ etdiler. Ve bi'l-umûm Müslümanların hânelerine hücûm ve tesâdüf eyledikleri çoluk çocuk, kadın kız, erkekleri türlü türlü fecâyi'le i'dâm ve'l-hâsıl ta'dâdı mümkin olamayan cerâ'imlere mücâseret eylediler ve îkâ' eyledikleri şu cerâ'im ve iğtişâş sâyesiyle Rus askeri Van vilâyeti[ni] istîla eyledi ve mezkûr askerlerle berâber müttehiden kurâdaki Müslümanları ihrâk ve itlâf eylediler. O yüzden firâren hicret eyledim ve cerâ'im ve cinâyetleri lâ-yu'ad olduğu cihetle ta'ayyün-i madde ile ta'ayyün-i isim etmek hâtırımda değildir. Ma'lûmâtım budur.

- *Rusya ile muhâbereleri neden bilirsin ve muhâberelerine dâ'ir vesâ'ik elde edebildiniz mi?*

- Alâniyye[ten] sâ'îleri Rusya'ya gidip gelirler idi ve seferberlik i'lânıyla Ermenilerin kısm-ı a'zamı Rus askerine iltihâk etmişdir ve kendim fukarâ takımından olduğum cihetle vesîka veyâhûd mektûbları elde edemedim.

- *Başka ne gibi ifâden vardır?*

- Başka ifâdem yokdur.

- *İşbu ifâdeyi tasdîk eder misin?*

- Doğrudur. Mührüm yokdur.

Fî 8 Haziran sene [1]332

Müstantık	Müdde'î-i Umûmî
Şâkir	**Ahmed Cemil**

Vürûd eden Van'ın Milis Topçu Mülâzımı Hurşid bin Hüseyin, Van'ın Topçuoğlu mahallesinden elli yaşında olduğunu ba'de'l-beyân muhlifen zabtolunan ifâdesidir.

- *Ne vakit ve ne esbâba mebnî Van'dan hicret eylediniz?*

Seferberlik i'lân olunur olunmaz Devlet-i Osmaniyye ve millet-i İslâmiyyeye karşı kin ve garaz besleyen Ermeniler, çete teşkîl ve fırsatı ganîmet add ile İslâmlara tasallut ve rast geldikleri İslâmları katl u itlâf, emvâl ve eşyaları nehb ü gârât ile Van'ın sükûtundan yirmi sekiz gün akdem Rusya ile muhâbere-i hafiyyeleri üzerine isyânları i'lân ve hânelerde tahassun ve İslâmlara hücûm ve mahv ve ağanın kışlasına hücûm ve dinamit vâsıtasıyla ber-hevâ etdiklerinden mâ'adâ Van'ın sükûtuna ve Rus askeri Van'a duhûlüne

envâ'-i hiyel ve desâyis isti'mâl ile Rusya'ya teshîlât irâ'e eylediler ve Rus askeri Van'a girdikden sonra bi'l-ittihâd İslâmlara envâ'-i mezâlim ve ta'addiyât icrâ eylediler. Ma'lûmâtım budur. Başka gûnâ ma'lûmâtım yokdur.

- *Ne gibi mezâlim îkâ' ediyorlardı?*

- Rastgeldikleri İslâmları katl, muhadderât-ı İslâmiyyenin ırz u nâmûslarına tecâvüz, kurâyı tahrîb ve nehb ü gârât ediyorlar idi.

- *Bu bâbda mağdûr olanları ta'dâd edebilir misin?*

- Umûm vilâyet ahâlîsi onların mezâlimlerine uğradı. Ale'l-infirâd ta'yîn etmek hâtırıma gelmiyor.

- *İşbu ifâdeden başka ifâden var mıdır?*

- Ermenilerin i'tisâf ve mezâlimleri lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâdır. Ta'dâd eylemek kâbil değildir. Onun için başka ifâdem yokdur.

- İşbu ifâdeyi tasdîk eder misin?

- Doğrudur, mühürlerim.

Fî 12 Haziran sene [1]332

Müstantık	Müdde'î-i Umûmî	
Şâkir	**Ahmed Cemil**	**Hurşid**

Mezâlim-i vâkı'aya dâ'ir ma'lûmât ve meşhûdâtına mürâca'at olunan Van vilâyeti muhâbere başme'mûru Van vilâyetinin Selimbey mahallesi ahâlî sinden otuz iki yaşında ve el-yevm Nusaybin kazâsı posta ve telgraf müdîri vekâletinde bulunduğunu beyân eden Yusuf Efendi bin Mahmud Efendi'nin ma'a'l-kasem şâhid sıfatıyla ahzolunan ifâdesidir.

Fî 16 Haziran sene [1]332

- *Van vilâyeti dâhilinde icrâ-yı mefsedet-kârânede teşekkül eden Ermeni cem'iyyet-i hafiyyeleri İslâmlara karşı ne gibi zulm ve ta'addiyâtda bulundular? Cereyân-ı vak'aya dâ'ir meşhûdât ve ma'lûmâtınızı tahrîr ediniz.*

- Van vilâyeti dâhilinde hayli zamandan beri sûret-i hafiyyede teşekkül edip bilâ-fâsıla ahâlî-i İslâma karşı başlıca icrâ-yı mezâlim yapan Taşnak Komitesi sergerdeleri Viramyan ve İşhan, Aram ve Papasyan ve daha isimlerini tahattur edemediğim yüzlerce Ermeniler teşekkül etdikleri cem'iyyetleriyle tesâdüf etdikleri Müslümanları sûret-i hafiyyede ve fecî' bir hâlde katletdirerek ihtifâ eyledikleri, tahkîkât ve taharriyât netîcesi müsbet

olmağla berâber Aram ve İşhan'ın bi'z-zât Vastan kazâsı ve Reşadiye nâhiyesi ahâlî-i müteneffizânından Hacı Musa Bey ve Hacı Yakub ağaları bi'l-fi'l katl ve ahîren kulak, burun ve âlet-i tenâsüliyyelerini kat' ile ağızlarına bırakdıkları ve daha buna mümâsil binlerce yolcuları, tesâdüf etdikleri mahallerde aynı sûretle telef etdikleri gibi bazı cânîlerin der-desti için nefs-i vilâyetde ta'kîbât me'mûrlarını katleyledikleri cümle-i meşhûdât ve mesmû'âtımdandır efendim.

- Ta'dâd ve beyân eylediğiniz Ermeni komiteleri seferberlikden mukaddem ve istîlâ zamanına kadar nerelerde ictimâ' ederler idi ve esliha ve cebhâne ve bomba gibi âlât-ı nâriyyeyi kimlerden alıyorlardı?

- Bunların ileri gelenleri ve fesâd tohumu ekenleri akdemce Rusya'da tecemmü' edip hudûdun kurbiyeti dolayısıyla birçok âlet-i harbiyye ve humbara ve âlet-i nâriyyeyi nefs-i Van'a iddihâr etdikden sonra, vilâyeti teşkîl eden Muradiye kazâsının Körzot ve İran tarîki üzerinde kâ'in Erçek nâhiyesinde ve mülhakı kurâda, Vastan kazâsının dâhili Ahtamar (?) manastırında ve daha birçok köylerde ve nefs-i Van'ın bütün Ermeni mahallâtında tahsîs etdikleri hâneler ve manastırlarda ictimâ' ederlerdi ve bütün esliha ve cebhâne vesâ'ireyi Rusya'dan alıyorlar idi.

- İstîlâda Van'da bulundunuz mu? Bütün mülhakât Ermenileri bu gibi ahvâle cür'et etdiler mi ve ahâlî-i İslâmiyye üzerine ne gibi mu'âmele ve şenâ'ati irtikâb ediyorlar idi? Gençleri öldürdüler mi? Irz ve nâmûsa tecâvüz edenler[den] tahattur etdiklerinizi söyleyiniz.

- Seferberlikden mukaddem Van muhîti umûm Ermenileri, gizlice tesâdüf etdikleri İslâmları öldürmekde kusûr göstermiyordu. Vaktâki seferberlik başlandı ve askerin uzak mahallere gitdiğini anlamalarıyla artık Ermeni mahalle ve köylerine civâr sekene-i İslâmiyyeye bilâ-fütûr icrâ-yı şenâ'ata başladılar ve nihâyetü'l-emr Rus'un Van hudûdunu tecâvüz etmesi üzerine ma'a'l-mecbûriye ma'a-â'ile Van'dan çıkdım. İstîlâ zamanında neler yapdıklarını görmedim. Fakat mahallem ahâlîsinden ve aceze gürûhundan bizimle çıkamayan yirmi beş kadar erkek komşularım, â'ileleriyle gizlendikleri bir hâneye yüz kadar Ermeni gelerek bu erkekleri, bir yaşında ve daha dûn sinlerde olan çocukları, bunların huzûrunda kama ile parçaladıkdan sonra erkekleri bahçeye çıkararak asker gibi dizdikden sonra kadınları önlerine getirerek umûmunu bir ateş emriyle yere serdikden sonra kadınları İslâm mahallâtından alıp Halilağa mahallesinde Hacı Ziya Bey'e â'id olup Fransız konsolosunun ikâmet eylediği hânede tecemmü' etdirdikden sonra gençleri bi't-tefrîk götürdükleri ve ihtiyâre kadınlara da ekmek, su vermediklerini ve hatta Rus efrâdının acıyarak ekmek-pâre verdikleri, kadınlar elinden bi'l-âhire alındığını ve daha ta'dâdı gayr-ı kâbil birçok tahammül edilmeyecek şenâ'atler

yapdıklarını her nasılsa tahlîs-i girîbân ile bi'l-âhire Bitlis'e gelen komşum kadınlarından işitdim efendim.

Müstantık	Müdde'î-i Umûmî
Şâkir	**Ahmed Cemil**

- *Ermenilerin bu yolda ta'kîb etdikleri maksad nedir?*

- Maksadları başlıca millet-i İslâmiyyeyi mahvetmek ve zu'm-ı bâtıllarınca beylik elde etmek fikrine müstenid olduğu âzâde-i arz ve îzâhdır.

- *İfâdenizi tasdîk ediniz.*

- Bu Van muhîti Ermenilerinin fikr-i fesâdları ve icrâsına muvaffak oldukları mezâlimleri, değil âcizlerinin bu bâbda ifâdeleri zabtolunacak bütün kimselerin sahîh ve doğru olduğunu ma'a'l-kasem te'mîn ve ifâdât-ı vâkı'amı tasdîk ederim.

Fî 16 Haziran sene [1]332

Müstantık	Müdde'î-i Umûmî	Van Muhâbere Başme'mûr-ı sâbıkı ve Nusaybin Telgraf Müdîr Vekîli
Şâkir	**Ahmed Cemil**	**Yusuf**

Fezleke-i Tahkîkıyye

Erzurum ve Van ve Bitlis vilâyetleri dâhilinde Ermeni çeteleriyle Rusların ahâlî-i İslâmiyyeye karşı irtikâb eyledikleri mezâlim ve şenâ'atin tahkîkine dâ'ir Dâhiliye Nezâret-i celîlesinden şeref-vârid olup makâm-ı kâ'im-i makâmîden muhavvel şifre mahlûlüne tevfikan bu bâbda tahkîkâta mübâşeretle Nusaybin kazâsına gelip iskân etdirilen Van ve Bayezid sancağı ahâlîsinden Şükrü bin Hüseyin, Mehmed Şefik bin Şükrü ve Reşid bin Keleş ve Feyzi Efendi bin Hasan ve Sıdkı bin Hasan ve Hurşid bin Hüseyin, Yusuf Efendi bin Mahmud'un şâhid sıfatıyla ma'a'l-kasem ahzedilen ifâdeleri mündericâtına nazaran, öteden beri millet-i İslâmiyye ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'ye karşı buğz ve adâvet besleyen Ermenilerin Rusya'nın tahrîk ve teşvîkiyle Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbekir ve Harput vilâyetlerinde Taşnaksutyun ve Hınçakyan ve Arminak nâmıyla üç cem'iyet teşekkül ederek bunlara riyâset eden Van'da Aram Paşa, İşhan, Viremyan nâm üç çete re'îsleri kuvvetü'z-zahr olarak tasavvurlarını kuvveden fi'le çıkarmak üzere Van dâhilinde İslâm mahallâtında lâğımlar hafr, esliha ve bomba ve dinamit ve cebhâne vesâ'ir âlât-ı nâriyyeyi hafiyyen Rusya'dan celb ve cem' ile i'lân-ı seferberîyi

müte'âkib çete hâlinde oldukları hâlde Van mülhakâtında toplanan yüz bini mütecâviz Ermenilerin Şirin nâm şerîrîn taht-ı riyâsetinde Tumar [Tımar] cihetine ve Büyük Serkis'in kumandasıyla Şatak cihetine ve Küçük Serkis'in idâresiyle Havasor cihetine müteferrik sûretde dağılarak Hişetbeşta (?) karyesinde bulunan ahâlî-i İslâmiyye üzerine müsellahan hücûm ve karyeyi abluka ederek İslâmları bir sûret-i fecî'ada katl ve i'dâm ve ta'kîbe giden Müfreze Kumandanı Binbaşı Ahmed Bey'le ma'iyyet-i neferâtını katl ve Külle karyesine hücûm ederek karyenin bi'l-umûm ahâlî-i İslâmiyye erkek, kadın ve çocuk vahşiyâne bir sûretde katl ve Milis Kumandanı Edhem Bey'le dört neferi dahi itlâf ve Pakiz [Paksi] ve Zorafe [Zorava] ve Gorasta ve Köprüköy ve Zive karyelerinde bulunan Müslümanları emsâli nâ-mesbûk bir sûretde itlâf 5 Nisan sene [1]331 târîhinde Hamudağa kışlasını muhâsara ederek beş nefer nöbetçileri katl ve bomba atarak kışlayı ber-hevâ eyledikleri ve İslâm hânelerine bomba atarak tahrîb ve bi'l-umûm hânelerini ihrâk eyledikleri ve yirmi yedi gün dâhil-i vilâyetde devam eden harekât-ı ihtilâliyyede ahâlî-i İslâmiyye'den erkek ve kadın ve çocuk ancak yüzde beş nüfûsun tahlîs-i can edebildikleri ve [1]330 senesi Teşrîn-i Evvel'in on sekizinci gününe müsâdif bayramın birinci günü şehrin me'âbid ve câmi'lerinde ictimâ' ve ibâdât-ı dîniyye ile meşgûl bulunan İslâmları envâ'-i mezâlim icrâsıyla mahv ve itlâf ve rast geldikleri kurâları ihrâk ve iki yaşından on yaşına kadar olan çocukların kollarını bağlayarak ot yığınları üzerinde gazyağı ilkâ etmek sûretiyle ihrâk eyledikleri ve Bayezid sancağında bulunan on beş bin kadar nüfûs-ı İslâmiyyeden on dört binini bir sûret-i vahşiyâne ve bâğiyânede katl ve i'dâm ve muhadderât-ı İslâmiyyenin ırz u nâmûslarına tecâvüz ile bâkire kızların bikrlerini izâle ve esîr eyledikleri Vastan kazâsı ahâlîsinden ve Reşadiye nâhiyesi ahâlîsinden Hacı Musa Bey ve Hacı Yakub Ağa'yı alenen kulak ve burun ve âlât-ı tenâsüliyyelerini kat' ile ağızlarına vermek sûretiyle bir sûret-i fecî'ânede katl ve binlerce yolcuları esnâ-yı râhda aynı sûretle itlâf ve beşikdeki ma'sûm çocukları alenen kama ve hançer ile parçaladıkları ve ihtilâl-i dâhilîden bi'l-istifâde Van'a duhûl eden Rusya'nın dahi bi'l-umûm ahâlî-i İslâmiyyeyi katli'âm ve envâ'-i mezâlim ve şenâ'ati icrâ eyledikleri tahkîkât-i vâkı'adan anlaşılmasına mebnî bu bâbdaki evrâk-ı tahkîkıyye bâ-fezleke makâm-ı âlîye irsâl buyurulmak üzere Nusaybin Kâ'im-i makâmlığı cânib-i âlîsine tevdî' kılındı.

Fî 18 Haziran sene [1]332

Müstantık-ı Nusaybin
Şâkir

Nusaybin Müdde'î-i Umûmîsi
Ahmed Cemil

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 19-33

– 13 –

ERMENİ VE RUSLARIN YAPTIKLARI MEZÂLİM

Ermeni ve Rusların Eleşkirt, Hınıs, Karakilise, Şatak, Müküs, Muş ve Akçan'da yaptıkları dehşetli mezâlimden kurtulabilenlerin ifadelerine göre, Rus ve Ermenilerin mezâliminden bazıları şunlardır:

"Yırtıcı canavar ve zincirden boşanmış ayılar gibi" köylere saldırıp bir anda ortalığı "kan deryasına" döndüren Rus ve Ermenilerin; "kadın erkek dinlemeyerek önlerine rast gelen çaresizleri parçaladıkları", sadece Eleşkird'in Arabköyü'nde iki gün zarfında "bakire olarak yirmi üç kızımızın bikrini izâleden başka bütün işe yarar gelin ve kadınlarımızın hukuklarına taarruz" ettikleri, Hınıs'ın Mollakulaç köyünde "yirmiyi mütecaviz çocuklarımızı ilk önce kuzu keser gibi zebh edip hamile kadınlarımızdan bir ikisini karınlarını kama ile sökerek.... ceninleri süngü üzerinde pederlerine ....." gösterdikleri, Müslüman ahaliden kimisinin kafasını, kollarını, burunlarını, kulaklarını kesdikleri, gözlerini çıkardıkları, derilerini yüzdükleri ve üzerlerine gazyağı dökerek yaktıkları ve nihayet aşağıdaki ibret verici mezâlimi yaptıklarına dair.

"..... iki İslâm kadınını Ermeniler berâber getirmişlerdi. Bu kadınları ortaya getirdiler. Her ikisi dahi hâmil idiler. İki Rus neferiyle iki Ermeni geldiler. Kadınların karınlarındaki çocukların oğlan veya kız olduğuna dair iki mecidiye üzerine bahsetdiler. Kadınların karınlarını feci bir sûretde kama ile yardılar, birisinin karnından bir oğlan çocuğu çıktı. Diğerinin karnındaki "mudga" olduğu için anlaşılmadı ve bunun üzerine birçok da münakaşa ettiler..."

Massacres perpetrated by the Russians and Armenians

(Some of the terrible atrocities perpetrated by Russians and Armenians in Eleşkirt, Hınıs, Karakilise, Şatak, Müküs, Muş and Akcan as it was stated by those who escaped from)

"Russians and Armenians like rapacious animals and unchained bears attacked villages and it was a bloodshed that turned all into red"; men and women were slaughtered; in

Aralköyü attached to Eleşkirt they deflowered in two days twenty three muslims virgins and raped newly wedded girls and married women", in the village of Mollakulaç köy of Hınıs more than twenty children were butchered like lambs, two pregnant women had the hellies cut by cuttlasses and the foetus extracted and fixed on the point of bayonets and displayed to their fathers; some muslim people were beheaded, some others had their arms, noses, ears cut and eyes pulled out and after they had their skins flayed they were soaked with keresone and set fire to; finally the following are other examples of the horrors and abominations committed:

"Armenians brought with them two muslim women; they formed a circle around them, both were pregnant; two Russian soldiers and two Armenians came; they betted on the gender of the unborn youngs, male or female, betting for each, two mecidiye (Silver coins of 20 piastres), then they ferociously eviscerated the abdomen and wombs of the pregnant women with a dagger, one of the unborn young was a male child; the other young was an amorphous bleeding lump so they went on quarreling about its gender ..."

10 N. 1334 (11. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Mamuretülazîz Vilâyeti'nden alınan 28 Haziran sene [1]332 târîhli ve 98 numaralı tahrîrâtın sûretidir.

25/15 Haziran sene [1]332 târîhli ve beş numaralı telgrafnâme-i âlî-i nezâret-penânîlerine arîza-i cevâbiyyedir.

Rus ve Ermeni çetelerinin mezâlimine dâ'ir muhâcirlerden şuhûd huzûrunda ma'a'l-kasem alınan ifâdelerini mübeyyin evrâk leffen takdîm kılındı ve bu bâbda mülhakâtdan vürûd edeceklerin dahi pey-der-pey takdîm kılınacağı arzolunur. Ol bâbda.

Aslına Mutâbıkdır.
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye
Müdîriyeti

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Sûretdir

[1]331 senesinin Mayıs gâyesinde bir sabah namâzı idi. Karyemiz bulunan Hanyanik, etrâfı Rus ve Ermeniler abluka ederek teslîm olmamızı ve kat'iyyen bir ferdin köyden dışarı çıkmamasını teklîf etdiler. Reddedilen bu teklîf ve müdâfa'aten atılan ilk kurşun üzerine bunlar yırtıcı canâvar ve zincirden boşanmış ayılar gibi köyümüze saldırdılar. Feryâd, vâveylâ âfâkı titretiyordu. Bir dakîka içerisinde bütün ortalık kan deryâsına benzedi. Bu düşman kuvveti içerisinde komşu köylerden Reşadiye nâhiyesine tâbi' Kancaslı Nişan, Muradî; Kadarekli Osbeb; Poro[ni]sli Dikran; Randoslu Zaho; Pellili Beyko ve Serkis, Tanfasal, Kazar ve Nosis; Gevaş'ın Şatvan karyeli Nosis "Yaşasın Aram Paşa!" âvâzıyla bağırıyor ve var kuvvetleriyle kadın erkek dinlemeyerek önlerine rast gelen bî-çâreleri parçalıyorlardı. Hatta o sırada arkamızdan ciğer-pâresini kolları arasına sıkışdırarak koşa koşa kaçmak isteyen bir kadının önüne geçerek vahşî ve canâvar pençeleriyle yavrusunu kucağından almış ve zavallı annenin gözleri önünde süngü ucuna takıp "Ey fedâ'î kahraman Ermeni ruhları! İşte bunca çalışıp emelimize muvaffak olmadan giderek arkanızda bırakdığınız nesillerinizin rûhunuza karşı etdiği fedâkârlık ve yâdigârı" diyerek telef ve kadını da katletmiş ve ta biz seslerini işidebildiğimiz mesâfeye kadar "Kaçmayınız, nereye kadar gitseniz geleceğiz, hatta sizi Şam'a kadar ta'kîb edeceğiz" sözleriyle bağırmış oldukları ve Ermeniler ve Rusların vahşet ve gaddârlıkda hiç bir şeyden geri kalmamış olduklarını mübeyyin işbu zabıt varakasını ma'a'l-kasem temhîr ve i'tâ eyleriz.

Fî 1 Nisan sene [1]332

Muhâcir Meşâyih-i Kâdiriyyeden **Konlu Fethullah**	Muhâcir Kesân Beylerinden **Hâmid Bey oğlu Ali**	Muhâcir Kesân Beylerinden **Hacı Bey oğlu Selim**
Bu dahi **Konlu Yakub**		Bu dahi **Mahmud**

Rus'un Eleşkird'den Arabköyü'nde yapmış olduğu mezâlim hakkında

17 Kânûn-ı Evvel sene [1]330 târîhinde Rus, kazâmız bulunan Eleşkird kazâsına ta'arruz ederek tahmînen on dokuzuncu günü karyemize girmiş olduğu, iki yüz mevcûd Kazak süvârîsiyle meşhûr Ermeni komite re'îsi Toprakkalalı Abramayis ile altmış-yetmiş kadar Ermeni fedâ'îleri karyemize geldi. Karyenin çehâr etrâfını çevirerek kendilerine teslîm olduğumuzu bi'l-vâsıta anlatdırmak üzere tercümân istedik. Ermeni komitelerinden Hanzirli Karabet oğlu Kirkor'u tercümân ederek bi'l-mecbûriyye Rus'a teslîm olduğumuzu ve biz ahâlî bulunduğumuzdan fî-mâ-ba'd kendilerine mutî' bulunacağımızı ber-tafsîl söyledik ise de aldığımız cevâb ber-vech-i âtî arzolunacakdır:

1- Eslihanızı teslîm edeceksiniz diye hemen yedimizde mevcûd esliha-i gayr-ı memnû'a varıncaya değin yedimizden alınmış.

2- Umûm hayvânâtınızı orduya teslîm edeceksiniz diye beş yüz aded sığırımızı alarak yedimize akçe-i vâhide verilmemişdir ve bunun ile berâber iki bin ağnâmımız da gasbedilmişdir. Onlar için îcâb eden fiyât veyâhûd vesîka talebinde bulunduk ise de o müfrezenin kumandanı bulunan ..... cevâben "Mâlınız ve canınız da bizimdir, haydi çıkın!" diye bizi tekdîrle dışarıya çıkarmışdır.

3- İkinci günü hânelerimize Ermeni fedâ'îleri girerek cebren nâmûsumuza ta'arruz etmeğe başlandığından nâmûs beliyyesi olarak bi'l-mecbûriyye umûm kumandanları Kaydarof'un nezdine gitdik. Ahvâl-i nâ-lâyıkaya kendisine arzetmemizle hemen nezdinde mevcûd bulunan diğer Rus zâbitânına karşı bizi tekdîr ederek "Haydi, Ermeni ve Kazakların mu'âmelede me'zûniyyet-i tâmmeleri vardır" diye bizi taşraya çıkardı ise de iki sâ'at sonra tekrâr bizi huzûruna çağırıp dedi ki; "Ben Müslümanım ve kendim de kumandanım, bu gün bu harbde fenâlığı yapan Ermenilerdir. Bunlar da harb fenâlığına me'zûndurlar. Artık durmayınız, elinize geçen â'ilenizi kaçırıp gidiniz. Yoksa hem nâmûsunuz ve hem de malınız gidecekdir. İşte size muhâfız" diye iki Kazan şehri İslâm hânedânını terfîk ederek karyemize bizi i'zâm etmişdir. Orada kaldığımız iki gün zarfında o hâ'in Ermeni fedâ'îlerle Kazaklar karyemizde bâkire olarak yirmi üç kızımızın bikrini izâleden başka bütün işe yarar gelin ve kadınlarımızın hukûklarına ta'arruz etmişlerdir.

İşte bu miyânede bendelerinin üç bâkire hemşîrem gitmiş el-yevm de mezkûr komitelerin nezdindedir. Buna cümle karyemiz şâhid bulunduğundan

bu gaddâr Rus ve Ermeninin işbu mezâlim ahvâlini âlem-i medeniyyetde bulunan hükûmetlerinin nazar-ı dikkatini celbeylerim.

Şurasında bir şey de arzedeceğim. Şöyle ki karyemizde meskûn burunsuz otuz beş yaşında Hazalo isminde bir hâmile kadın var idi. Ondan sonra bir Kazak ile üç tâne Ermeni; ikisi Garîb biri de kazâ-yı mezkûrenin yine Hanzir karyeli Mihran nâmında komite hemen mezbûreyi huzûrlarına celbederek kadını da takdîr-i hüdâ aynı sâ'atde hamlini vaz' etmek emelinde iken, kendilerine vukû' bulan ricâsı üzerine hemen aynı meydânda yere iterek nâmûssuz Ermeni fi'l-i şenî' icrâ eder ve o anda belindeki kamasıyla karnını yararak çocuğunu gözümüz önünde çıkarmış ve çocuğunu da bir ağaç dalına asmış. İşte böyle felâketler geçirdiğimize cenâb-ı Hakk şâhid-i âdildir.

Fî 21 Mayıs sene [1]332

Esâsen Eleşkird kazâsının Arabkomu
karyeli olup muvakkaten Ortanil
karyesinde sâkin
Süleyman oğlu Rıza

İşbu bâlâda ifâdât, mukârin-i sıhhat olup merkûm Süleyman oğlu Rıza'nın huzûrunda me'mûr Mehmed Bey'e tahrîr etdirmiş olduğu ifâdâtı olduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 21 Mayıs sene [1]332

İhtiyâr	İhtiyâr	İhtiyâr	Muhtâr-ı Muhâcirîn-i
Osman	**Hüsnü**	**Ali**	Ortanil

Merkûm Rıza'nın bâlâdaki ifâdât ve felâketi câlib-i nazar-ı dikkat buyurulmak üzere huzûr-ı celîl-i cenâb-ı vilâyet-penâhîye arz ve takdîm kılınır.

Fî $\frac{3}{21}$ sene [1]332

Tahkîk Me'mûru
Mehmed

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Rusların Mezâlim Ahvâli

Memleketimiz bulunan Hınıs kazâsının sahne-i harbe altı sâ'at bir mesâfede olduğu hâlde evde kalan kimselerimizle mahzâ o uğurda elden geldiği kadar hizmet edip de askerimizin infâk ve i'âşelerine muktezî mezrû'ât ve buna mümâsil me'kûlât-ı gıdâ'iyye yetişdirmek üzere kalmış ve bu sûretle on sekiz ay bilâ-ticâret sırf ânifü'l-arz maksadın husûlüne sâ'î bulunmuş iken hasbe'l-kader memleketimizin yed-i menhûs-ı a'dâya geçmesi cihetiyle merbûtan takdîm kılınan müdellel defter muhteviyâtı emlâk ve akâr ve emvâl-i beytiyye ile memleketimiz sekenesinden olup bir hayli zamandan beri firâren Rusya'ya gitmiş ve ma'iyyetinde teşkîl etdiği bir müfrezeye kumanda eden millet-i Hıristiyâniyyeden Taşnaksuyun komitesine mensûb Hınıs'ın Karaçoban karyesinde bulunan Bertabek Erakil ve Kopal karyesinde sâkin ve aynı fikr-i salâhı hâ'iz Keşiş oğlu Serkis ve Karaköprü karyesinden Kirkor ve Tokaz ve Manuk nâm kimselerle Kahlik [Kahkik] karyesinden Serkisyan Misak ve Hazhazyan Vahan ve Ağçamilk karyesinden Hurşid Bekesyan ve Duman karyesinden Misak ve Harâmî karyesinden Hakem Agop oğlu Murad, Harâmî karyesinden ve Dikran ve Kozlu karyesinden Saru Kâhya, Yeniköy karyesinden Hilhilyan Kesper nâm eşirrâ ve zâlimler nasıl ki dünyânın sâlih bir zamanında bulunduğumuz mıntıka dâhilinde icrâ-yı nehb ü gârât ve katl ü kıtâl ile yürütdükleri mefsedet komiteleri şöyle dursun, şurasını unutmayalım ki esâsen kasaba dâhilinde bulunup da aynı firârı irtikâbla bâlâda ma'rûz komitecilere iltihâk ederek bu seferdeki hicretimiz de umûm müfrezeleriyle berâber Rusya'nın epeyce bir kuvvetiyle tevhîd-i mezâlim ederek yapdıkları ciğer-sûz mezâlim ve aynı zamanda hetk-i ırz gibi netîce-i mu'âmeleleri vardır ki bunlardan bir-ikisini hükûmetimize arzetmekden kendimizi alamıyoruz. Mûcib-i tasdî' olmasın ki serencâmı bir derece teşrîh edeyim ki gördüğüm hakâret, uğradığım felâket nasıldır. Hadd-i zâtında üç zükûr, iki inâs-ı sagîre evlâdla iki menkûham ve kendimin de Ermeni köy[ü] olan Çevirme'ye yarım sâ'atlik bir mesâfede bir gömüde bulunduğum hâlde elde bulunan dört yüz lira nakdimle o köyde ahz u i'tâ etmekde idim ki düşmanın Hınıs'a geleceğine dört beş sâ'at kalmış iken vesâ'it-i naklim olmadığı için muhadderâtımın ellerini tutarak fenn-i çile erba'în muhadderâtdan ekserîsi çocuk, yiyecek, yatacak, tefrîş, giyecek malzemelerden hiç bir şey alamayarak ilk önce gelen kimselerden yapdığımız tahkîkâtda Ermenilerin yapdıkları dil-sûz mezâlim ve cebr u işkenceden kat'iyyen ihâfe ile kaçarak gelmek üzere iken ânifü'l-arz

Ermeni komitecileri berâberimde bulunan yüz elli hâne halkımızdan karşısını Hınıs'ın dört sâ'at şimâl-i garbîsinde keserek içimizde bulunan eli silâh tutan zükûrları âdetâ koyun boğazlar gibi â'ileleri önüne getirir. Burasını ağlayarak diyorum ki ellerini ayaklarını bağlı, memede bulunan çocuklarla oradaki sabîler berfin kesreti, şitânın şiddetinden incimâd etmiş ve bunların keder-dîde vâlidelerini görüp gözlerimiz önünde yere atarak feryâd u figân âsumâna urûc etdiği hâlde bir â'ileye yirmi nefer Ermeni ve kısmen de Rus takarrub ederek fi'l-i zinâ ve livâtayı yaparak bi'l-âhire birer ikişer a'zâlarını doğrayarak telef etdi. Nâlîn u efgânın haddi yok. O sûretle zükûrun umûmu[nu] kesdi[ler]. Karıları da böyle yapmak üzere iken gecenin hulûlü cihetiyle köşenin birinde nasıl doğranacağımı intizâr ederken hasbe'l-kader beni terkle karıları toplayıp köye gitdikleri[nde] her nasılsa ellerimi kurtararak firâr etdim. Bîtâb olarak kendimi Osmanlı askeri bulunan bir köye atdım. Azcık karnımı doyurdukdan sonra; "Şimdi gelecek, ahan geldiler" gibi vehmim orada kalmama da mâni' oldu ki evlâd, â'ilemi terkle geldim. Böyle felâket-dîde kimselerin meded-re'si sizin gibi evliyâ-yı umûr-ı dîndâr ve merhamet sâhibi zâtlar olacakdır. Ma'nen tazarru'umuzu leyl ü nehâr ref'-i bârgâh-ı cenâb-ı kibriyâ ediyoruz.

Mâddeten mahall-i vilâdetimiz Hükûmet-i seniyye-i Osmaniyye'dir. Binlerce, belki milyonlarca bu gibi zulm ve cefâya ma'rûz kalmış kimseler vardır. Bunların yapdıkları hakâret ve cebr ve işkence zulmün derece-i kusvâsı kalemle ta'rîf edilemez ve a'sâb-ı beşerin tahammülünün fevkindeki hâlâtın teşrîhi için nutk i'tizâr eder. Hâl böyle iken bir çok kısımlarımız da varız ki hadd-i zâtında bir servet sâhibi olmayıp ancak rûz-merre sâklarımızı idâre ve öteden beri ihtiyâc kat'iyyen görmemiş ve elde bulunan mâ-melekini terkle hicret ederek cüz'iyât kabîlinden olan hayatının fürûhtuyla tehvîn-i zarûret ederek ancak buraya can atmışlar ki şimdi tese'ül etmek âr çi-çâresiyle evlâd, â'ile ihtiyâcdan nâlîn ve zârdır. Bu hâl-i esef-iştimâl ise bütün bütün icrâsıyla berâber bu hâle ifrâğ eden a'dâ-yı bed-kârdır. Taleb-i muzâheret tabî'î olmağla yatak, mefrûşât ve infâk ve i'âşe ile mâlzeme-i sâ'irenin tedârik ve iştirâsına kifâyet edecek derecede mu'âvenet-i hükûmetin icrâsı istirhâmıyla hatm-i ma'rûzât eyleriz. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Bu dahi
Hınıs'dan muhâcir
Ali bin Fâlı

Evlâd ve â'ilesi Rus'un taht-ı esâret ve pençe-i zulmünde kalan Tadam karyesinde meskûn
Hınıs'dan muhâcir hulefâ
Ali

Merkûmânın ifâde ve ma'rûzâtları hakîkat olup bizim hicretimizden beş gün sonra iltihâk eden ve berâberimizde gelen halkıyla Diyarbekir cihetine gitmiş olan beş nefer arkadaşlarının ifâdeleri ve onlardan yapdığımız tahkîkâtla bu gibi emsâl olacak bir çoklarını gördüğümüz kimselerin aynı hâli tasvîr ve nakletdiklerini tasdîkan zîr-i arz-ı hâli zeylen arz ve takdîm ve temhîrâtlarıdır. Fermân.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Tadam karyesinde meskûn	Tadam'da meskûn
Hınıs'dan muhâcir	Hınıs'dan muhâcir
Alaüddin Beyzâde Celâl	**Alaüddin Beyzâde Mehmed Kâmil**

Merkûmun ifâdâtı mukârin-i hakîkat olduğu icrâ eylediğim tahkîkât-ı vâkı'adan anlaşılmağla îcâbının icrâsı ma'razında huzûr-ı celîl-i cenâb-ı vilâyet-penâhîye arz ve takdîm.

Fî $\frac{3}{23}$ sene [1]332

Muhâcirîn Tahkîk Me'mûru
Mehmed Kâmil

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Rus'un Mezâlim Ahvâli

Hınıs'a bir sâ'atlik mesâfede kâ'in Mollakulaç karyesi ahâlîsindeniz. A'dâ-yı dînimiz Rus'a izâfetle müttefiku'l-meslek ve mezheb bulunan millet-i Hıristiyâniyyeden ve kasabamız ahâlîsinden Daşnaksuyun komitesi re'îsi olduğu ahvâl ve harekât ve yapdığı mezâlimiyle gösterdiği nüfûzu sebebiyle anlaşılan Vahan ve Aleksandr Asoyan nâm zâlimler Rus'un memleketimizi istîlâ etdiği sırada esâsen berfin kesret ve soğuğun şiddeti cihetle ne mâşiyen ve ne de râkiben meşy ü harekete tâkat-yâb olamayan yirmi nüfûsumuzu alıp kaçmak üzere iken ânifü'l-arz adem-i hareketleri ekserîsinin sabî ve sabiyye kimseler olmak münâsebetiyle biraz gecikdiğimiz için ma'rûz komite re'îsi köyümüzü refîki olan atlılarla basdı. Başka türlü kaçmak olamayacağını derkederek azamet-i ilâhiyyeye sığınarak bir şey etmez diye bekler iken birden bire içeriye giren o menhûs çehreli Ermeniler âdetâ bir doğan kuşu bir

bülbülü kovarsa aynı o minvâl üzere içeride bulunan yirmiyi mütecâviz çocuklarımızı ilk önce kuzu keser gibi zebhedip hâmile kadınlarımızdan bir ikisini karınlarını kama ile sökerek henüz nutfiyeden hâl-i beşere ifrağ olmuş cenînleri süngü üzerinde pederlerine gösterip mezbûrelerin hâl-i mevtlerinde bile ma'âzallâh fi'l-i zinâyı irtikâb için mu'ayyen neferleri tahrîk eden komiteci "Sizi afv edeceğim. Artık korkmayınız" ümîdiyle bizi nefyetmeye başladı. Mücâvirimiz beş on hâne halkını toplayıp bizim hâneye getirdi. Gece takarrub etdi. Emniyet üzerine bendenizle bir arkadaşımı köyde nöbetci vazîfe görmek üzere köyde terkile kendileri müntehâb â'ilelerden birer dâne alarak evlere geçdiler. Gecenin nısfı geçmiş ettiği kimse ayık olmadığını hissederek bir hânede tecemmu' etdirildiği çoluk çocuklarımızdan on ikisi kebîr-i tâ'ife-i nisâ olup mütebâkî yirmi sekizi henüz muharrik-i nâ-bâliğ çocuklarımızı alıp kaçdık. Lehü'l-hamd o zâlimden kurtulduk. Buraya kadar dilene dilene geldik. Bir kısmı da yollarda gerek soğuğun ve gerekse hem-cins ve kardaşlarının gözleri önünde ma'rûz kaldıkları felâketden korkarak telef olmuş mâ-hasal yirmi hânede iki yüz elli nüfûsu bulunan kimselerden bu gün umûmî otuz beş neferi ile Hâdim köyünde iskân etmiş ve rûz-merre tese'ülle idâre etmekdeyiz. Bu tese'ül de ancak infâkı te'mîn ediyorsa da hem az ve hem de günâhdır. Ma'a-hâzâ melbûsât ve tefrîşâtımız hiç bir şeyimiz yokdur. Huzûr-ı âlînize tazallum-i hâlle arz-ı keyfiyyet eyler ve son sabırsızlıkla ve tehvîn-i ihtiyâcımızla gördüğümüz felâketin bu sebeble telâfîsini arz-ı hâl eyleriz. Fermân.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Hınıs'ın Mollakulaç karyesinden muhâcir, Hâdim karyesinde meskûn
Yusuf oğlu Hasan

Hınıs'ın Molla Buşah karyesinden muhâcir, Tadam karyesinde meskûn
Ahmed oğlu Hacı İbrâhim

Hınıs'ın Mollakulaç karyesinden muhâcir, Tadam karyesinde meskûn
Hüseyin bin Mehmed

Hınıs'ın Mollakulaç karyesinden muhâcir, Tadam karyesinde meskûn
Bulhaz oğlu Mehmed

Merkûmânın ifâde ve ma'rûzâtları ayn-ı hakîkat olduğunu bildiğimiz için işbu mahalli ve zeylen temhîr ve takdîm eyleriz.

Fî 23 minh.

Hınıs'da muhâcir Tadam'da sâkin
Alaüddin Beyzâde Mehmed

Hınıs'da muhâcir Tadam'da sâkin
Alaüddin Beyzâde Muammer

Tadam karyesi eşrâfından
Hacı Ahmed Ağa

Osman Ağa

Hacı Ahmed

Merkûmları hakîkaten şâyân-ı merhamet bir hâlde gördüğümden manzûr-ı âlî-i vilâyet-penâhîye arz ve takdîm kılındı.

Fî 23 Mayıs sene [1]332

Muhâcirîn Tahkîk Me'mûru
Mehmed

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hani kasabasında sâkin Muş mültecîlerinden Mehmed Resul'un zabtedilen ifâdesi.

Fî $\frac{23}{24}$ Mayıs sene [1]332

– *İsim ve şöhretin, mahall-i vilâdetin, sin ve san'atın söyler misin?*

– İsmim Mehmed Resul, pederimin ismi Abdurrahman Çavuş, sinnim on sekizdir. Muş kasabasının Süflâ mahallesindenim. Şimdi Muş'un istîlâsı üzerine ilticâ'en Hani kasabasında bulunuyorum. San'atım yokdur, askerim.

– *Muş'dan ne vakit çıkdın; bu kasabaya ne zaman geldin?*

– Muş'dan firâren on iki gün mukaddem buraya ilticâ etdim, ya'nî on iki gündür burada bulunuyorum.

– *Şimdi sizden her ne su'âl edersem hakîkat dâ'iresinde artık-eksik olmayarak cevâb vereceğinize yemin eder misiniz?*

«Evet ederim ve sâdıkâne hakîkat dâ'iresinde söylerim» demesiyle emr-i tahlîfi icrâ kılındı.

Hani Müdîri
İsmâil

– İfâdenize bakılırsa Muş'un Ruslar tarafından istîlâsından sonra Rus arasında kaldığınız anlaşılıyor. Oralarda gerek Rusların, gerekse Ermenilerin ahâlî-i İslâmiyye hakkında ne tavır ve hareketde bulunduklarını ve ne gibi mu'âmele yapdıklarını, bize îzâh etmeniz lâzım gelmişdir. Görüp bildiğin ne ise hakîkat dâ'iresinde söyle.

– Ben esâsen Muş ta'lîmgâh depo taburunda müceddeden kaydedilerek 15 Kânûn-ı Evvel sene [1]331 târîhinde Liz'e gitdik. Orada bir müddet harb etdik. Kânûn-ı Sânî [1]331 evâsıtına doğru Bulanık kazâsının Betlepo [Bitlu] karyesi civârında Ruslar ve Ermeni çeteleriyle vukû' bulan harbde sol ayağımdan mecrûh düşerek Liz'e geldim. O sırada birinci def'a Hınıs istikâmetine yürünmesine, ikinci def'a Muş Şerayçün mevki'inde sâbit etmesi ve mukâvemet edemediği sûretde Bitlis cebhesine çekilmesine dâ'ir müfreze kumandanlığına emr geldi. Mevcûd kuvvet, ta'arruz eden düşmana mukâvemet edemediği cihetle Bitlis cebhesine doğru bütün mevcûd kıta'ât-ı askeriyye ile hareket etdik. Hüsn-i Gülân sırtlarına geldiğimizde yaralı olduğum için askerin sür'at-i seyrine iştirâk edemediğimden geri kaldım. Diğer üç nefer asker de hastalanarak, gidemeyip benimle kaldılar. Derhâl arkadan yetişen düşmandan sekiz kişi bizi tutdular. Evvelâ benimle kalmış olan askerlerden Harputlu Hüseyin nâmındaki neferin gözlerini çıkardılar ve merkûma hitâben "Kalk bak bakalım! Osmanlı askeri var mıdır, geliyorlar mı?" dediler ve dereye çekip kurşunla öldürdüler. Sonra arkadaşlarımdan ismini bilemediğim diğer bir neferin vücûdunun bir yanının derisini yüzdüler ve çanta şeklinde yanına sarkıp ellerini sokarak merkûma da "Sen de elini sok bakalım. Bu çantada Sultân Reşadın parası var mıdır?" diye bir takım hakâretden sonra merkûmu da öldürdüler. Üçüncü bir arkadaşımı dahi yere yatırıp zekerini keserek ağzına koydular. "Boru çal! Size Osmanlı askerinden imdâd gelsin" diyerek o vaz'iyette merkûmu da şehîd ettiler. Nöbet bana geldi. Ben dikkatle tedkîk etmekde olduğum için içlerinden üçünü tanıdım. Birisi Muş Ermenilerinden ve Muş'un Çakar mahallesinden Keşîş oğlu Aram, ikincisi Muş'un Baş mahallesinden Bağdasar Gürüp oğlu Aleksan, üçüncüsü yine Muş'un Baş mahallesinden Avukat Hırant [Helikat] Efendi oğlu Hırant idiler. Diğer beşi de Rus askeri idiler tanıyamadım. Bu sekizi birden bana geldiler, "İşte bak bütün İslâmların hâli ve netîcesi böyle olacakdır" dediler ve beni alıp bir dereye götürdüler. Ateş yakdılar, ateşlere kızdırdıkları tüfenk şişiyle yirmi dört yerimden beni dağladılar. Feryâd edip ağlıyordum. O sıra bir Rus askeri arkadan yetişdi ve beni ellerinden aldı ve bir tarafa çekdi. Kulağıma gizli olarak "Ben Müslümanım Kazan şehrindenim. İsmim dahi Abdülmelik'dir. Korkma seni kurtarırım" dedi ve merkûm neferle birlikde mezkûr sekiz kişi berâber oldukları hâlde, olduğumuz dereden hareket etdik. Arkadan yüz nefer

kadar Rus Kazağıyla Ermeni çetesi efrâdı gelip bize iltihâk etdiler. Muş istikâmetine doğru yürüdük. O tarîk kapalı ve berfle mesdûd olduğundan hatt-ı hareketi Til karyesine çevirdiler. Yolda tahmînen sekiz yüz kadar erkek, kadın, çoluk çocuk muhâcirîne tesâdüf etdik. Gerek Kazaklar, gerek Ermeniler hemen kurd gibi bu muhâcirîn içine saldırdılar. Kimisinin kafasını, kimisinin kollarını, kimisinin burun ve kulağını kesmek sûretiyle ve envâ'-i fecâyi' ile bu zavallıları doğradılar. Bir ferd kurtulamadı. Olduğumuz dere kan deryâsı kesdi. Oradan geçip akşam Til karyesine vâsıl olduk. Evvelce durmuş oldukları Muş sancağının Akçan nâhiyesine merbût Karameşe karyesi ahâlîsinden iki İslâm kadınını Ermeniler berâber getirmişlerdi. Bu kadınları ortaya getirdiler. Her ikisi dahi hâmil idiler. İki Rus neferiyle iki Ermeni geldiler. Kadınların karınlarındaki çocukların oğlan veya kız olduğuna dâ'ir iki mecidiye üzerine bahsetdiler. Kadınların karınlarını fecî' bir sûretde kama ile yardılar birisinin karnından bir oğlan çocuğu çıkdı. Diğerinin karnındaki "mudga" olduğu için anlaşılmadı ve bunun üzerine birçok da münâkaşa etdiler. Aradan beş dakîka geçdi. Dört Rusla altı Ermeni ki cem'an on nefer ortaya altı İslâm kızı getirdiler. Bu Ermenilerden birisinin Muş'un Ziyâret karyesi ahâlîsinden olduğunu tanıdım. Fakat ismini bilemiyordum. İşte bunlar mezkûr altı kızı bir saf üzerine dizdiler. Bir Rus zâbiti geldi. Bu kızlardan birisini intihâb edip götürdükden sonra, neferâta kalan beş kızın ayaklarındaki donlarını çıkardılar. Kızlara "Namaz kılacaksınız" dediler ve cebren rukû'a vardırdılar ve kızlara beş nefer birden arkadan fi'l-i şenî' icrâ etdiler ve içlerinden Kazaklar yanlarındaki Ermenilere hitâben ve beni irâ'e ederek "Bu askere anlatınız; İslâmların namâzı böyle midir? İşte bütün elimize geçen İslâmlara böyle yapacak ve böylece namâz kıldıracağız" dediler. Ermeniler de Türkçe bana tercüme ve tefhîm etdiler. İşte bundan sonra üç gün üç gece mezkûr Til karyesinde kaldık. Arasıra gizli olarak arzetdiğim Kazan şehirli Abdülmelik nâm İslâm nefer bana birer parça ekmek veriyordu. Gerek yaralarımın acısından, gerek açlıkdan bî-tâb düştüm. Dördüncü gece merkûm Abdülmelik bana "Artık seni bundan fazla himâye edemem. Çünki bir İslâmı saklamak en büyük cinâyet addolunur. Korkarım. Kaçabilirsen kaç" dedi. Gecenin sâ'at altısında bir takrîble kaçdım. Şafak vakti Kazan karyesi tepesine vâsıl oldum. Köy içinde bir vâveylâ ve feryâd işitdim. Biraz istirâhatdan ve ortalık tamamıyla ziyâlandıkdan sonra köyün içine bakdım. Rus askeri ve Ermeni çeteleri karışık olarak köy halkını katl ve ihrâk etmekde olduklarını gördüm. Korkumdan bir tarafa hareket edemeyerek bir taşın arkasına gizlendim. Akşama kadar kaldım. Geceleyin tekrâr yola devam etdim. Oroman karyesine gitdim. Orada kendilerini mukâvemetle kurtaran muhâcirîne iltihâk etdim. Elli gün kadar orada mahsûr kaldık. Nihâyet mücâhidînden Muşlu Hacı Musa Bey'in etrâfımızdaki düşmana yapdığı bir

ta'arruzun bahşetdiği fırsatdan bi'l-istifâde oradan çıkdık. Hafrit tarîkiyle Sason kazâsına ve oradan da kemâl-i sefâletle işte buraya geldim. Tesâdüf etdiğim hâlât bundan ibâretdir. Hak ve hakîkat vechile söylüyorum.

– *İlk def'a tutulduğun yerde seninle berâber bulunan üç nefer askerin isimlerini bilemez misin?*

– Hayır bilemem. Yalnız birisinin Harputlu Hüseyin olduğunu bilirim.

– *Vücûdunuza vurulan dağlar hâlâ belli midir?*

– Evet kâmilen belli ve meydândadır. İsterseniz mu'âyene edebilirsiniz.

– *Rus ve Ermenilerin bu kadar şiddet-i mezâlim ve fecâyi'ine karşı sizin halâsınız nasıl oldu?*

- Arzetdim ya. Beni de arkadaşlarım gibi dağlamak sûretiyle öldürecekleri sırada Kazanlı Abdülmelik yetişdi, sevk-i İslâmiyetle beni kurtardı.

– *Daha başka bir bildiğiniz var mı?*

– Hayır bundan ibâretdir. Bu mezâlimi bilmeyen yokdur. Taharrî olunursa benim gibi birçok bu girdâb-ı zulm ve i'tisâfdan kurtulabilmişler bulunur. Benim dört günlük meşhûdâtım bu kadardır.

– *İfâdenizi serâpâ okuyorum dinle, muvâfık ise mühürle.*

– Dinledim muvâfıkdır. Mührüm yok, imzâ ederim.

Fî $\frac{23}{24}$ Mayıs sene [1]332

Hani Müdîri
İsmâil

Hani kasabasında mültecî
Muş'un Süflâ mahallesinden
Mehmed Resul bin Abdurrahman Resul

Merkûm Mehmed Resul'ün ifâde-i mazbûtası emr-i tahlîfinin icrâsı sûretiyle huzûrumuzda vâki' olduğu şerh ve tasdîk kılındı.

Fî $\frac{23}{24}$ Mayıs sene [1]332

Hani Nâhiyesi Süvârî
Tahsildârı
M. Tevfik

Hani Nâhiyesi Jandarma Takım
Kumandan Vekîli
Nûri

Hani'de Muş Sâbit Jandarma
Tabur Kâtibi
M. Celâleddin

İşbu evrâk tarafımızdan tanzîm edilmişdir.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Hani Nâhiyesi Müdîriyeti
İsmâil

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hani kasabasına son gelen mültecîlerden olduğu bi'l-istihbâr celbedilen Muş Jandarma efrâdından ve Muş'un Kala mahallesi ahâlîsinden Mevlüd oğlu otuz yedi yaşında Mahmud'un ifâdesine ber-vech-i zîr mürâca'at olundu.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

– *Buraya ne vakit geldiniz ve evvelce siz nerede idiniz? Söyleyiniz.*

– İki buçuk mâhdan beri Rusya elinde esîr idim. On gün evvel ferce-yâb olarak firâren buraya geldim. Taburumuz kalemi burada bulunduğu için şimdi burada bulunuyorum.

– *Şimdi sizden her ne sorulursa doğru cevâb vereceğinize ve artık eksik olmayarak hakîkat-i hâli söyleyeceğinize yemin eder misiniz?*

«Evet ederim» diyerek yemini icrâ kılındı.

Hani Müdîri
İsmâil

– *Sizden ve ne sûretle esîr oldun?*

– Ben Muş'un Liz mıntıkasında bulunan müfreze kumandanlığına posta götürmek üzere 28 Kânûn-ı Sânî sene [1]331 târîhinde Muş'dan çıkdım. Molladâvud karyesi tepelerine muvâsalatımda nâ-gehânî bir sûretde Rus askeri ve Ermeni çeteleri etrâfımı sardılar. Posta evrâkını zâyi' etdim ise de beni yakalayıp esîr etdiler ve üzerimden silâhımı ve sâ'atimi, harçlığımı aldılar. İşte bu sûretle taht-ı esârete girdim.

– *Sonra seni ne yapdılar ve nereye götürdüler? Ne gibi ahvâle tesâdüf etdin ve nasıl kurtulup gelebildin? Ber-tafsîl söyle.*

– Arzetdiğim ve beni der-dest edenler içindeki Ermeniler on nefer kadar var idi. Hatta bunlardan Bulanıklı Keşiş oğlu Kinyaz ve Abri karyeli Gazar ve Gülan karyeli Bedo ve Muşlu Melkon oğlu Vano'yu tanıdım. Ermeniler beni

öldürmek istediler. Asker olduğum için Rus neferleri bırakmadılar. Fakat fenâ hâlde beni darb ve tahkîr etdiler. Oradan beni aldılar, Molladâvud karyesine gitdik. Beni zâbitâna gösterdikden sonra, bir hânede habsetdiler ve üzerime altı nefer nöbetci dikdiler. Gece oldumu bir nefer beni bekler, beşi köyün içine giderlerdi. İslâm gelin ve kızları toplayıp getirir, bunları cebren oynatır ve şarâb içirdikden sonra mu'âmele-i nâ-meşrû'a yaparlardı ve bana hitâben "Bak işte Müslümanların hâli hep böyle olacak" der, kemâl-i hiddet ve şiddetle dîn ve îmânımızı seb ve şetmederlerdi. O geceyi bu sûretle geçirdik. Sabahleyin oradan çıkacağımız sırada zâten pek az olarak gidememiş, kalmış bulunan köy halkını hep kesdiler ve birçok işkencelerle öldürdüler. Geçdik, Kazanan karyesine gitdik. Orada ahâlî-i İslâmiyyenin hemen kâffesi duruyordu ve ahâlî-i merkûmenin erkeklerini cem' ile bir hâneye ve kadınlarını toplayıp diğer bir hâneye doldurdular. Beni de yine bir eve koydular. Ben pencereden temâşâ etdim. Rus ve Ermeniler birlikde olduğu hâlde bir yere toplandılar. Habsetdikleri İslâm erkeklerini birer birer çağırdılar. Bir çoğundan para aldıkdan sonra, her birini bir türlü işkence ile öldürdüler. İşkenceyi de şu sûretle yapdılar. Bir kısmının gözlerini oydular, bir kısmının derisini yüzdüler, bir kısmının kollarını kesip karınlarına takıp oynatdılar. El-hâsıl her birisine bir sûretle icrâ-yı azâb ve vahşet ederek kemâl-i hakâretle ve beşeriyetin kabûl edemeyeceği bir tarz-ı hûn-rîzânede umûmunu katletdiler. Bu hâl ile erkekleri bitirdikden sonra, kadınların oldukları hâneye gitdiler. Kadınlar içinden hüsnâ olan gelin ve kızları intihâb ile çıkarıp bir tarafa ifrâz etdikden sonra, kalanları oldukları hânede ateş verip yakdılar ve tefrîk etdikleri kız ve gelinleri alenen soydular ve her birisini bir tarafa götürüp mu'âmele-i gayr-i meşrû'ada bulundular. O sırada nasılsa gelinlerden iki tânesinin hâmil olduğunu anlamalarıyla bir kaç Ermeni ve Rus bu iki kadını ortaya getirdiler. Dörder manat üzerine bahse girdiler. Kama ile kadınların karınlarını yarıp çocukları çıkardılar. Oğlan veyâ kız olduklarına bakdılar. Bi'l-âhire altı kadını ağaçlarla asdılar. Satırlarla parça parça kesdiler ve bu sûretle tefrîk etdikleri kız ve gelinlere de hâtime vererek yine bana "İşte hâliniz budur" diye tahkîr ve tehdîdde bulundular. Oradan kalkıp Mollayaya karyesine geldik. Beni yine bir hânede habsetdiler. Orada da kalmış olan bir kısım ahâlîyi aynı fecâyi' ve şenâ'at ile mahv ve itlâf etdiler. Gece karanlığı basdı. Mahbûs bulunduğum odanın zâten tahtânî olması hasebiyle duvarından bir taş çekdim. Açılan bir delikden her çi bâd-âbâd diyerek çıkdım. Kaçarak envâ'-i mezâhim ve meşakkatle Yusuf Seydo'nun Kömüs denilen karyeye geldim. Orada bir hayli muhâcirîne tesâdüf etdim. Onlara iltihâkla lehü'l-hamd kurtularak bir müddet o civârlarda ikâmetden sonra buraya geldim. İşte benim üç gün zarfında gördüğüm bundan ibâretdir.

– *Başka bir ma'lûmât ve hissiyâtın yok mu?*

– Gözümle başka bir şey görmedim. Fakat yolda tesâdüf etdiğim muhâcirîn benim gördüğüm ahvâlden daha şenî' hâl gördüklerini ve Rus, gerekse Ermeni çetelerinin rast geldikleri ve tutabildikleri Müslümanları envâ'-i vahşet ve fecâyi'le katl ve ifnâ etdiklerini hikâye ediyorlardı. Zâten bu kâbil-i inkâr değildir. Bu gün Muş ve civârından kaçamayan Müslümanlar hakkında yapılan mu'âmeleye dağlar taşlar bile ağlamakdadır. Cenâb-ı Allâh mu'în olsun, böylece biliyorum.

– *Şimdi burada senin arkadaşlarından ve böyle meşhûdât ashâbı kimseler var mıdır?*

– Hayır yokdur.

- *Başka bildiğiniz var mı?*

- Gördüğüm budur. Yalnız şurasını unuttum. Muş'un Karahüseyin ve Kuşanlı karyelerinin ahâlîsini, bir yaşından yüz yaşına kadar olanları kâmilen katletdiklerini ve Ermeni çetelerinin hâlâ bu zulmü yapmakta dâ'im bulunduklarını ve Rusların da bunlarla müşterek olduğunu yakında işitdim. Herkes dahi biliyor.

Sâhib-i ifâde
Mahmud

– *Şimdilik ifâdenizi mühürleyiniz.*

– Muvâfıkdır, mühürlerim.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Hani'de Muş jandarmalarından
Mahmud bin Mevlüd

Müdîr
İsmâil

Şahs-ı ma'rûfumuz olan merkûm Mahmud'un işbu ifâdesi ba'de'l-yemîn huzûrumuzda zabtedildiği tasdîk kılınır.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Hani'de Muş Jandarma
Süvârî Çavuşu
Mehmed Fevzi

Hani'de Muş Jandarma
Tabur Kumandanı
M. Celâl

İşbu evrâk ma'rifetimle tanzîm olunmuşdur.

Fî 27 Mayıs sene [1]332

Hani Nâhiyesi Müdîriyeti
İsmâil

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Rus Mezâlimi Ahvâli

Esâsen Karakilise ahâlîsinden ve ahz [u] i'tâ sâhibinden bulunduğum hasebiyle geçen [1]331 senesinde Rus'un kazâ-yı mezkûra ta'arruz ve istîlâsında İslâmiyet'e yapmış olduğu ahvâl-i nâ-lâyıkasından bahsedeceğim. Şöyle ki; a'dâdî [a'dâ]-yı dînimiz ve Rus'un müttefiku'l-mülk bulunan Ermeni komitelerinden ve kasabamız ahâlîsinden olup re'îs olduğu ahvâl ve harekât-ı mezâlimesiyle anlaşılan Hanzirli Ohan ve ma'iyeti firârî efrâdıyla Rus cebhesine Medreski Kazaklarından mürekkeb bir müfreze hâneme gelerek iki bâkire hemşîrem ile şehîd birâderimin â'ilesini cebren götürerek kendilerine vukû' bulan mürâca'atımda bir takım işkencelerle âcizlerini tevkîf ederek nâmûsumu muhâfaza için elde etmiş olduğum kasabamız ahâlîsinden Van'a yakın bulunan komşularımızdan Haçator isminde bir Ermeni fedâ'î vâsıta[sıyla] nâmûsumu para ile satın almakdan başka elde çâre kalmadığından, yedimde mevcûd iki yüz elli beş lira verdiğimden başka üç yüz lira kıymetinde mevcûd dükkân eşyasıyla yüz yirmi liralık eşya-yı beytiyyem[i] verdiğim hâlde bir nâmûsum teslîm edilmeyerek âşikâre olarak götürmüşler. Artık küllî işkencelerden sonra kendimi yüz bin hâl ile kurtararak firâren gecenin yarısında savuşup Malazgird'e geldim. Bir kaç gün sonra Bitlis'den gelen birinci ve beşinci kuvve-i Safedlilerle dokuzuncu fırkanın ta'arruzlarında Eleşkird'in Ermeni köylerinde terkedilip bi'l-âhire ele geçen iki hemşîrem görmüş oldukları fecâyi'-i nâ-lâyıkadan rehâ-yâb olarak fevt ve şehîd birâderimin â'ilesiyle altı yüz seksen lira nakden, gerekse eşya kıymetinde emvâl ve nukûdumu gasb ederek perîşân hâliyle dolaşmakda isem de bu zâlimin yapmış olduğu denâ'et âlem-i insâniyyetin kabûl etmeyecek hakâreti İslâmiyet nâmına yapmış olduklarından usûlsüz düveller kanunu râzı olmayacağından huzûr-ı kabûl mahkeme-i cihânda muhâfazasıyla Rus'un mezâlimiyetini âlem-i İslâmiyye'nin evlâd ve ahfâdına hâtıra olmak üzere i'lânını istirhâm ederim.

Fî 1 Haziran sene [1]332

Elazîz'in Şenil karyesinde sâkin Eleşkird kazâsı ahâlîsinden ve esnâfından
Göğeş oğlu Muhyiddin

Merkûmun işbu ifâdâtı mukârin-i sıhhat olduğunu icrâ eylediğim tahkîkât-ı hakîkadan anlaşılmış olduğundan manzûr-ı âlî-i cenâb-ı vilâyet-penâhî buyrulmak üzere arzıyla ve takdîm kılınır. Fermân.

Fî $\frac{2}{4}$ [sene] [1]332

Muhâcirîn Tahkîk Me'mûru
Mehmed Zeki

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Müküs nâhiyesine tâbi' Lahyan [Liçan] karyesindeki Müküs'ün tahliye ve firâr etdiğini duyduğumuz zaman biz de çoluk çocuğumuzu alarak ve eşyamızı yükleyerek hareket etdik. Zükûr, inâs tâm yüz yirmi altı nüfûs idik. Müküs'e yakın geldiğimizde karye-i mezkûrenin Ermenileri önümüze geçerek ve suyun üzerindeki köprüyü kaldırarak geçmemize mâni' oldular ve "Nereye gidiyorsunuz? Dînini îmânını bilmem neliler. Bundan sonra elimizden kurtulamazsınız. Artık kızlarınız, karılarınız Ermenilerin. Kendiniz de Bühtân nehrinindir" diyerek üzerimize gelip ukûr gibi saldırdılar. Bunların içerisinde Pervari kazâsına tâbi' Özim karyeli Lato ve Haçoyiko ve Osbep ve Müküslü Şirak, Serkis, Nişan, Karabet, Mahitar, Avahan, Artin'in olduğunu tanıdık. Bunlar emvâl ve eşyamızın kâffesini aldıkları gibi nüfûs-ı mevcûdemizin yüzde yedisini telef etdikleri ve çocuklarımızın başlarını aşağı sarkarak ve ayaklarından tutarak hançerlediklerini ve öldürdüklerini ve sağ yakaladıklarını Bühtân nehrine atdıklarını ve o sırada arkadan gelen Rus Kazaklarının süngü ve kılınçları arasında şu gördüğünüz bir kaç kişi ancak güç hâl ile tahlîs-i nefs edebildiğimiz ve hele o anda bütün insânları, canâvarları bile ağlatacak bir vak'anın ki karyemizde Rıza isminde bir fukarâ var idi. Onun nâmûslu gâyet güzel bir â'ilesi var idi. Kocasını parça parça ederek cebr ile kendisi[ni] alarak ve çırçıplak edip önlerine katarak götürdüklerinin şehâdeti olduğumuzu ve envâ'-i denâ'etle yakılan ve tahrîb edilen karye mescid ve ma'bedlerin muhrik alevleri önünde güç hâl kaçdığımızı ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran Sene [1]332

Karye-i mezkûreden	İmâm	Muhâcir, karye-i mezkûre Muhtârı
Osman oğlu Resul	**Hâlid oğlu**	**Abdülmecid**

Yukarıdaki beyânâtda hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran Sene [1]332

Gevaş beylerinden	Müküs beylerinden	Müküs Müdîr ve beylerinden
Hasan	**Mehmed Şevki**	**Abdullah Mutîullah**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Zabıt varakası

Geçen sene Ağustos'un on yedinci günü Gevaş ve Şatak'dan toplanan Ermeni ve Ruslardan mürekkeb bir kâfile düşman, kasabamız bulunan Müküs'e geldiler. Ahâlîden kaçmağa iktidârı olanlar, emvâl ve eşyalarının kâffesini bırakarak köyü terketdiler. Kaçmağa muktedir olamayan aceze-i nisvân ile ihtiyâr erkekleri ve çoluk çocukların kâffesini telef eylediler ve yakdıkları gibi mescid ve medrese ve kabristan gibi mahallere kat'iyyen i'tibâr etmeyerek cümlesini tahrîb ve içerilerine hayvân doldurmak ve pislik atmak gibi hürmetsizlik ve ri'âyetsizlik ihtiyâr olundu. Gelen kuvvetin içerisinde Rusların ne mikdârda olduğu[nu] tahmîn edemedik ise de komşu köylülerimizden bulunan Par karyeli Kirkor, karye-i mezkûreli mekteb mu'allimi Karabet, Polisli Ohan, Kinekas karyeli Artin, Müküs'ün Şer mahalleli Kigork, diğeri Mantospenat, Müküs'ün Entroy mahallesi[nden] Hayasdan, yine o mahalleden Yemi (?) Demirci Naro, mahalle-i mezkûreli Dikran, Deşt mahalleli Haçik Mahik, yine mahalle-i mezkûreden diğer Bedros ve Ceso bulunduğu görüldüğünü ve bunların ahâlîye etdikleri ezâ ve cefâ söylenmez derecede olduğunu ve dîn, nâmûs uğurunda, hiç bir şeyden çekinmeyerek her şeyi irtikâb eylediklerini ve hatta "Kız ve kadınlarınız bundan sonra Ermenilere alışacakdır. Artık sizin için başka çâre kalmadı. Jame keleş jame" diyerek haykırdıklarını ve genç kızlara alenen ve sokak üzerlerinde ta'arruz etdiklerini ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Muhâcir İmâm	Muhâcir Muhtâr-ı Sânî	Muhâcir Müküs Muhtârı
	Abdülhakim	**Yusuf Kenan**

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu ma'a'l-kasem tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevâş beylerinden	Müküs beylerinden
Hasan	**Mehmed**

Müküs Müdîr ve beylerinden

.....

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Müküs nâhiyesine tâbi' Vanik karyesindeniz. Karyemize düşmanın ne sûretle geldiğini ve ne gibi hûnhârlıklar irtikâb eylediğini arzetmezden evvel şunu söyleyeyim ki, bir köyden yalnız kaçabilen ve firâra muvaffak olan yalnız benim. Bir sabah namâzı idi. Tüfenk sesleri başladı, derhâl elbisemi giyerek dışarıya çıkdım, bakdım Kazaklar var kuvvetleriyle geliyorlar. Derhâl evime koşdum. Çocuklarımı ellerinden kurtararak kaçmak istedim. O sırada Polisli Ohan, Sorslu Abraham ve karyemizden Kiyork nâmındaki Ermeniler üzerimize hücûm etdiler ve kolundan tutduğum on beş yaşındaki ve Peri ismindeki kızımı almak istediler. Çok çalışdım ise de nihâyet hançerle bileklerimi yaralayarak kızımı aldılar ve çocuklarımla â'ilemi derhâl parçaladılar. Ruslar da o zaman köye dâhil olmuşlardı. İlerilerinde gelen bir zâbit tabancasını bana sıkdı, sağ memem üzerinden yaralandım ve yere düşdüm. Ermeniler beni bırakarak Ruslarla köye saldırdılar. Ben ölmemiş idim. Seslerini işidiyor ve ara sıra hafîfce başımı kaldırarak yapdıklarına dikkat ediyor idim. Biraz da Rusca bildiğim için şu sözleri anlıyordum; "Bre haydi bir iki dâne güzel kız bulunuz da kumandana gönderiniz" diyordu. Bakdım ki bir diğeri komşum Haso'nun Elmas ismindeki kızının kolundan tutmuş sürükleye sürükleye götürüyor. Bir diğeri çocukları bir eve doldurarak ateşle yakıyor. Ermeniler ağza gelmedik küfür ve hezeyânlar söyleyerek ihtiyâr kadınları hançerliyor. Bu hâl akşama kadar devam etdi. Köyde nüfûs nâmına kimse kalmadı. Gece oldu biraz kendimi toplayarak ve yavaş yavaş kaçdım ve buralara kaldım [geldim]. Allah aşkına beni daha söyletmeyiniz. O fecâyi' ve haydûdların irtikâb eyledikleri o kabâyih şimdi gözlerimin önüne geldiğini ve beni tekrâr ağlatmak istediğini ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

A'zâ	İmâm	Muhâcir Vanik karyesinden
olmadığı	olmadığı	**İbrâhim Bekirzâde Nedim**

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevâş beylerinden	Müküs beylerinden	Müküs Müdîr ve beylerinden
Hasan	**Mehmed**	**Abdullah bin Mutîullah**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Zabıt varakası

Gevaş'ın, Arpit, Poğonis (?), Peramis, Veranda[ni]z, Horavil, Ziva [Zikoh], Ana[r], İlicvan, Aleşgir[d] ve Muş'un Virkonis [Verkonis], Sarbey, Norköh, Tahdis, Angelor, Şeyubet, Veryon, Tahmanis, Şatvan, İn, Miharoy, Ehad, Karkar karyeleri ahâlîsinin gene Van-Gevaş'ın ve Havasor'un tahliyesinden sonra bütün etrâfındaki Ermeni köylerindeki Ermeniler Van'dan gelen Ahtamar manastırının İskele kilisesinin murahhası Siznik Vartan ile Vanlı Tuluncıyan Simon ma'iyetinde Ruslarla muhteliten büyük bir kuvvet karyemizin üzerlerine gelerek ve her karyeye yüzer-ikişer yüzer müsellah re'îsi Siznik Vartanyan'ın kurduğu plan ve tedbîr üzerine karyelerimize hem-civâr olan ve bizim karyelerden daha büyük, daha nüfûsca kalabalık olan Ermeni köylerindeki Ermeniler, üzerlerimize bi'l-hücûm katli'âma başladılar. Öyle ki bu kadar karyeden ancak iki yüz nüfûs tahlîs-i nefs edebildik desek yalan söylememiş oluruz. Bütün bu karyelerin emvâl ve eşyasını talan etdikleri gibi câmi', medrese, mekteb gibi ictimâ'gâhlar ile ileri gelen bütün aşâ'irin evlerini yakdılar ve tahmînen iki yüz kadar genç kadın ve kızları Van'a götürdüler ki, bi'l-âhire içlerinden güç hâl ile kaçıp gelen bazı kadınlar el-ân sağdır. Bunlar gördükleri zulmleri nâmûssuzlukları zikr-i ta'dâd etdikce kan ağlıyorlar ve diyorlar ki Van'a yakın bir mahalle gitdiğimizde Ruslar bölük bölük içerimize geldiler. Herkes istediği gibi bizleri beğendi ve vardı [ordu] çadırlarına götürdüler. Hakkımızda her türlü fenâlığı yapdıkları gibi aşîretlerine hizmet etdirmekde usandıkları gibi ateşde kızarmış demirlerle dağlamak gibi ezâlarda bulunduklarını ilâve ediyorlar. Köylerimizden kaçdıkdan sonra kalan nüfûs Gevaş ile Müküs arasındaki Ağırof dağında toplanarak Müküs'e hareket eyledik. Meğer Müküs tahliye olmuş müdîr gitmiş. Orada toplanan Ermeniler bir daha üzerimize hücûm etdiler. Kâffemizi kılınçdan geçirdiler. Bir kısmını diri diri meşhede itdiler. Oradan da işte bu gördüğünüz biz ve bizim gibi bir kaç dâne daha kaçarak buraya gelebildiğimizi ve Ermenilerle Rusların, dünyânın en zâlimler[inden] ziyâde hakkımızda gaddârlık ve hûnhârlık etdiklerini ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

A'zâ	İmâm	Karye-i mezkûre muhtârı **Abdullah**

Yukarıdaki beyânâtda hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğu[nu] tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevâş beylerinden	Müküs beylerinden	Müküs Müdîr vekîllerinden
Hasan	**Mehmed Şevki**	**Abdullah Mutîullah**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Şatak kazâsının Kakan deresindeki Arkanis, Ḥasis, Darnıs, Norevan, Cimik, Kısa [Kasr], Pirha [Berho], Tarvis [Tavris], Bahik karyeleri ahâlîsindeniz. Her karyede nisbet i'tibâriyle yüzer-yüz ellişer nüfûs bulunuyorduk. Geçen sene şubat nihâyetlerine doğru idi. Rus Kazakları ve civâr ve Gevaş Ermenilerinden mürekkeb ve tahmînen üç yüz kadar müsellah üzerimize efrâd geldi ve her karyeye otuz kırk kişi tefrîk olundular ve Ermenilerden bazıları her karyenin imâm ve muhtârıyla ileri geleni seslenerek "Bizi Abdürrezzak Bey gönderdi. Nüfûslarınızı deftere yazacağız ve ne kadar olduklarını anladıkdan sonra gidip erzâk göndereceğiz. Sizin için korku yokdur. Elinize pasaport vereceğiz. Gelene onu gösterir iseniz size bir şeyler olmaz. Bundan başka işte bakınız Abdürrezzak Bey de bize, Ruslara tâbi' oldu. Siz bu yalancı hükûmetden ne bekliyorsunuz? Zâten hükûmetinizin, pâdişâhınızın daha nüfûzu kalmadı. İstanbul da gitdi. Tâ Ruslar Bağdad'a gitdiler. Bundan sonra buralar Ermenistandır. Bizden adl ve ihsân göreceksiniz" dediler. Bunun üzerine korkularından zâten ölüm derecelerine gelen kadın, çoluk çocuk, erkek bu sözlere arz-ı teslîmiyyet ederek bir eve girdiler. Yalnız kadınlardan bazı güzelleriyle kızları ayırıyorlardı. Hâ'inler bu sûretle iğfâl edilen bî-çâregânın üzerlerine kapıları kapatarak dama çıkdılar ve açdıkları ufak bir pencere vâsıtasıyla gazyağı akıdarak ateş verdiler ve bir ferd bırakmayarak cümlesini bu sûretle yakdılar. Ayırdıkları kadınlarla bütün emvâl ve eşyayı alıp gitdiler. Biz vak'adan biraz evvel köyden dışarı çıkdığımızdan bizi göremiyorlardı. Bütün yukarıda arzolunan köyler ahâlîsi bu sûretle ihrâk ve insânları kan ağladacak derecede gaddârlık ve hûnhârlık irtikâb etmiş olduklarını ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 7 Haziran sene [1]332

Bu dahi	Karye-i mezkûreden
	Yusuf Ziyaüddin

Yukarıdaki beyânâtda bi'z–zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Ulemâdan	Meşâyih-i Nakşibendiyyeden	Müküs Müdîr ve beylerinden
Abdülhalim	**Yusuf Kenan**	**Abdullah**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Müküs nâhiyesine tâbi' Mezra'a-i Şeyhân karyesi ahâlîsinden olup nâhiye merkezinin tahliyesini işitdikden sonra, biz de çoluk çocuğumuzu alarak Kasr köprüsüne kadar geldik. Civârımızda bulunan Eçmiyali karyesinden Gevran, Haco, Bilan, Mardiros, Bakdo ve Kerkicanis'den Berzo, Haco, Muradi, Serkis, Haro, Arinç'den Haro, Avak, mekteb muallimi Karabet, Peşi, Mıgırdıç, Tomalı ismindeki ileri gelenlerle bütün bu üç karye Ermenisinin köprüyü kesdiklerini gördük ve geçmek üzere onlara çok yalvardık. Bırakmadılar; "Gitmeyiniz, size bir şey olmaz" dediler. Bir tarafdan da üzerlerimizi ve kadınların nâmûs mahallerine kadar aramaya başladılar. Biz bundan çok korkduğumuzdan ve bir şey yapmaya muktedîr olamadığımızdan çok yalvardık ve "Mâdem ki bizim müdîr-i hükûmet çıkdı, biz de gideceğiz" durmayız dedik. Bu alçaklar, paraları aldıkdan ve emvâl ve eşyayı çevirdikden sonra söylenmez nâmûssuzluğa ve katli'âma başladılar. Bunu gören kadın, çoluk çocuk feryâda ve dağlara yukarı kaçmağa başladılar. Onlar âdetâ mahsûs konmuş nişângâhlara ateş eder gibi çocukları, kadınları ve erkekleri nişân alıyorlardı. Ellerinde Rus, "Osmanlı" tüfenkleri var idi. Bu sûretle cümlesini katl ve telef etdiler.

Kurusalan dağı âdetâ bir mezâr hâline girdiğini ve köyümüzden yüz yirmi bir nüfûsun böyle fecî' bir sûretde mahvedildiğini ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 7 Haziran sene [1]332

A'zâ	Muhâcir İmâmı	Muhâcir karye muhtârı
Mahmud	**Hâlid oğlu Tâhir**	**Îsa**

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Ulemâdan	Meşâyih-i	Müküs Müdîr ve beylerinden
El-Hüseyin	Nakşibendiyyeden	**Abdullah**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Geçen sene Mayıs ibtidâlarında idi. Hasbe'l-vazîfe müfrezemle Müküs nâhiyesinin Taramah karyesine gelmiş idim. Bu karye Ermenileri tarafından İslâm ahâlî ve bi'l-hâssa kadınlara karşı irtikâb edilen canâvarlık ve gaddârlık hâtır ve gönüllere gelmeyecek derecede idi. Akşam yakınlarında bütün ateşler içerisinde köye girdik. Köy bütün kadın ve erkek na'şlarıyla dolu idi. Bunların içerisinde burun, kulakları kesilmiş, gözleri oyulmuş insânlara tesâdüf edildiği gibi, bir kaç parça edilmiş, yalnız kafaları koparılmış çocuklara da tesâdüf olunuyor idi. Bunlardan başka iki kadının sûret-i şehâdetini gördük ki, bunların karşısında bir mikdâr tevakkuf etmekden ve bir kaç damla yaş dökmekden kendimizi alamadık. Bunların birisi, yeni hamlini vaz' eden bir gelin; diğeri henüz pek genç bir kız idi. Kadının karnı boydan boya yarılmış, nevzâd boğazlandıkdan sonra tekrâr karnına konmuş, diğeri ayaklarından bağlanıp başı aşağı sarkıtılmış ve bütün derisi [y]üzülerek kolları üzerine bırakılmış idi. Bundan başka bütün dünyâ ve milletlerin ri'âyetkâr bulundukları mü'essesât-ı dîniyye, envâ'-i çirkinliklerle telvîs ve tahrîb edilmiş idi. Ermenilerin bu köyde irtikâb etdikleri fezâyih ve icrâ eyledikleri gaddârlık her türlü tasavvurun fevkinde idi. Zâlimlik husûsunda da hiç bir şeyden geri durmadıklarını re'yü'l-ayn gördüğümü ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 10 Haziran sene [1]332

Siird Jandarma Bölük Kumandanı
Basri (?)

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde eylediğini tasdîk eyleriz.

Fî 10 Haziran sene [1]332

Ulemâdan	Pervari Müfettişi	Müküs Müdîr ve beylerinden
Abdurrahman	**Hâfız Osman**	**Abdullah**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Müküs nâhiyesi Şatak, Hizan, Pervari kazâlarına hudûddur. Nâhiye merkezine civâr bulunan kurâ, Ermenilerden mürekkeb olduğu gibi nefs-i Müküs'ün nısfından fazlası da Ermeni idi. Bunların otuz-kırk seneden beri ve memleketimizin her tarafında beslemekde ve icrâ eylemekde oldukları niyyât ve âmâl-i fesâd-cûyâneleri buralarda da vakit düşdükce hissolunuyor idi. Hele Taşnaksuyun komitesinin bu havâlîdeki a'zâ ve fa'âl uzuvlarından bulunan Milletvekîli Keşiş Abraham, Arinç karyeli Karabet, Dimikari [Dimkar] karyeli Kirakos, Açmiyasal, Martiros, Ekülivanlı Minas Hamparsom, Parlı Kirkor ve Karabet nâmındaki şerîrler tarafından dâ'imâ ve sûret-i hafiyyede hükûmet aleyhine fikirler beslemekde ve fırsat buldukça icrâ eylemekde idiler. Her ne kadar sûret-i mahremânede murahhasımıza ma'lûmât veriyorduysa da yine haklarında lutufdan, adâletden başka bir şey yapılmazdı. Van, Gevaş, Şatak'ın tahliyesi üzerine Ermeniler bütün muzmar ve niyetlerini izhâr ve alenen icrâ-yı şekâvete cür'et etdiler ve eskiden gizli taşıdıkları silâhlarını bu def'a zâhire çıkardılar ve kimseyi dinlemez oldular. Bir gün Milletvekîli Keşiş Abraham'ı sesledim. Ermenilerin bu hâlini şikâyet ve men' etmelerini ve silâhlarını hükûmete teslîm etmelerini söyledim. Cevâben, "İstiklâl, yaşamak isteyen bir milleti susdurmak, anlamak kolay değildir. Haklarını istirdâd ve hükûmet olmak için şimdiye kadar gizli taşıdıkları silâhlarını artık kınına koymak zamanı değildir" diyerek savuşdu.

Bundan bir kaç gün sonra idi. Etrâf köylerden külliyetli Ermeni kuvveti geldi. Biz nâhiye merkezini terke mecbûr olduk ve ileri geçen aşîretlerden kuvvet toplamak için Pervari kazâsına doğru çıkdık. Bu hâ'inler ve dîn, nâmûs düşmânları arkada kalan ve yukarılardan gelen muhâcirînin kadın, çocuk, erkeğini tefrîk etmeyerek hepsini koyun gibi boğazladı ve Bühtân ve diğer azîm derelere atdılar ve bu tarafdaki İslâmların nâm ve nişânlarını bırakmamak için bütün câmi' ve mü'essesât-ı sâ'ire-i medeniyye ile berâber mezârları bile ihrâk etdiler ve kat'iyyen emvâl ve eşya nâmına hiç bir şeyler bırakmayarak cümlesini talan etdiler. Bunların bu zulmlerine karşı intikâm almak için toplayabildiğimiz kuvvetlerle bir kaç def'a üzerlerine gidildi ise de muvaffak olunamayarak ric'at olundu. Bir def'a mutasarrıf paşa ile gidildi, yine netîce bâdî-i felâket oldu. Bir gün yine bu canâvarların Beydar karyesini ihrâk ve ahâlîyi katli'âm etmek üzere yürüdüklerini haber alır almaz biz de bütün kuvvetle hareket etdik ve birçok muhârebâtdan sonra ileri püskürtmeye ve arta kalan sabî ve sıbyânı çıkarmağa muvaffak olduk.

Müküs ve civâr İslâm köylerinin bunların elinden çekdiği ezâ ve cefâ ve gördüğü işkenceler zikr ve ta'dâdın fevkinde olduğunu ve çıkarılan bî-çâregânın şimdi aç ve bî-ilâç Pervari dağlarında dolaşdıklarını ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 11 Haziran sene [1]332

Müküs Müdîr ve beylerinden
Abdullah

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 11 minh.

A'zâsından	Müküs ulemâsından	Müküs beylerinden
Yusuf	**Süleyman**	**İbrâhim**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Merhûm Muş Mutasarrıfı Servet Bey'in sûret-i tesemmüm ve tedâvîsi.

Üç yüz otuz senesinin kânûnları idi. Ermenilerin bu ay içerisinde bir yevm-i mahsûsları oluyordu. Bu münâsebetle Mutasarrıf Servet Bey Ermeni murahhasını ale'l-usûl ziyârete gitdi. Hiyânet ve hîlelerini her türlü vesâ'itde icrâdan utanmayan ve fikr-i habâsetlerini akılları kesmedikce kahpecesine îkâ'dan çekinmeyen Ermeniler Servet gibi dâhî-i idâreyi de kahve ile zehirlemek yolunu tutmuşlardı. Ârzû ve niyyâtlarını derhâl fi'le koydular. Sâf ve zavallı Servet zehirden bî-haber kahveyi içdi. Avdetinde bütün bütün değişmiş idi. Bir sâ'at evvel insanlara telkînâtda bulunan zavallı şimdi herkesden imdâd bekler bir vaz'iyyetde yatağında kıvranıyor ve istimdâd uman gözleriyle etrâfını süzüyordu. Derhâl doktora ihbâr ve mes'elenin ifşâ edilmemesi emrolunuyordu. O zaman serbest yanına giden jandarma kumandanı Behcet Efendi ile Ahz-ı Asker Şu'be Re'îsi Nizâmiye Yüzbaşısı İsmâil Efendi'ye her hâlde bu mes'elenin ketmolunmasını ve ifşâ edilmemesini tenbîh etmiş idi. Doktor tedâvîye devam ediyor ise de, te'sîr pek yolunda olmuyordu. Ol vakit ben de Mekteb-i Mülkiyye'den me'zûn bir idâre me'mûru olmaklığım ve merkez bölük kumandanı olup bi'l-âhire Ermeniler tarafından Muş'a üç sâ'at mesâfedeki Arak manastırında bir sûret-i fecî'a ve gaddârânede şehîd edilmiş ve merhûm tarafından gâyet sevilen Mülâzim-i Sânî Ahmed

Efendi ile hukûkumuzu bildiğinden yanına sesledi. Mûmâ-ileyh pek za'îf ve ifâde-i merâma muktedir değil idi. Doğruldu ve müte'essirâne bir tarzda Ermenilerin ihânetinden ve bi'l-hâssa murahhasın hiyânetinden ve her ne yapsalar yine memleket için çalışacağımızdan ve vatan muhabbetiyle meşhûn olan kalbleri hiç bir zehrin ezemeyeceğinden ağlaya ağlaya bahsetdi. Biz de fazla üzmekden ve yormakdan bi'l-ihtirâz kal[k]dık ve mükedder olarak savuşduk. Servet bu kahbeliğin cezâsı olarak çok vakit yatağından çıkamadı. Çok çekdi. Çok za'îf oldu. Nihâyet ayaklandı. Koca arslan hiç olmamış gibi idâresine, vazîfe-i vataniyyesine devam etdi. Fakat her gördüğümüzde bu zehrin hayatına çok te'sîr etdiğinden ve âkibet kendisini helâk edeceğini defe'âtle beyân etdi. Ve nitekim de öyle oldu. Yaz geldi, Servet yine yataklara düşdü. Artık bu sefer memleketine son vedâ'ını icrâ ediyordu. Ruhsat alındı. Servet de göz yaşları arasında teşyî' olundu. Bir akşam tabîb-i mahsûsu diyordu: "Harput-Servet o büyük kalbli adam şimdi ufûl etdi." Tedâvîden sonra yine Muş'a avdet edecek Servet'in bu haber-i mü'ellimi sevmeyenler için düğün bayram oldu. İşte Servet bu memleketin hâtırı için bu hiyânete tahammül ve vakt-i merhûnunu bekledi. Zehir içdi, te'sîrini saklamağa çalışdı; memleketi düşündü; ifşâ etmedi. İşte Muş Ermenileri, bunlar öyle dersler almış ve maksadlarının icrâsı için öyle hîleler öğrenmiş idiler ki, insanlara hayret veriyorlardı. Bunların en evvel ezmek istedikleri ilim sâhibleri, cür'etkâr adamlar idi. Ve öyle de yapıyorlardı. Kimisi tesmîm, kimini şehîd ve fırsat bulduklarını ateşe atmak, gözlerini oymak gibi şekâvet ve denâ'et icrâ ederlerdi. Bunlar gibi zikr ve ta'dâda sığmayan fezâhetlerin, canâvarlıkların fâ'ili olan Ermeniler seferberlik ve muhârebe anlarında da câsûsluk, ihtilâl gibi türlü türlü mâni'alar ihdâs etmek velî-ni'metlerinin en derîn esrâr-ı askeriyye ve idâriyyelerini düşmanlarına haber vermek gibi nânkörlük ve ni'met-i nâ-şinâslıkda bulunduklarını iki sene kadar bulunduğum müdîrlikde işitmiş, görmüş, anlamış olduğumu ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 12 Haziran sene [1]332

Muş'un Akçan müdîr-i sâbıkı ve
el-yevm
Pervari Kâ'im-i makâm Vekîli
Ahmed Nureddin

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 12 minh.

A'zâ	Muhtâr	İmâm	Müftî
Abdurrahman		**Abdülmecid**	**Hâfız Osman**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Muş'un Akçan nâhiyesine mülhak Evran karyesinin Ermenileri tarafından yolcu asâkire karşı yapılan fecî' [fecâyi'].

İ'lân-ı seferberlikden bir mâh sonra Muş'un Akçan Nâhiyesi Müdîrliği'nde îfâ-yı vazîfeye mübâşeret eyledim. O sırada mutasarrıf bulunan merhûm Servet Bey'in bilâ-tefrîk-i cins ve mezheb bütün ahâlîye karşı göstermiş olduğu hüsn-i mu'âmele ve rıfk, mülâyemet ve rahm ve şefkat, her türlü tasavvur ve tasvîrin fevkinde idi. Vergi, tekâlif ve askerlikçe Muş Ermenilerinin mümâna'at ve fırsat düşdükce îkâ'-ı müşkilâtdan geri durmuyorlardı. Hatta kilise papaslarının ve Rus tarafdârı bulunan ve Taşnakçıların ilkâ'ât-ı fesâd-cûyâneleri pek sarîh olarak meşhûdumuz olmakda ve bunun te'sîr-i muzırrası vakit vakit kendini göstermekde ve ihsâs etdirmekde idi. Pek çok Ermeni köyleri aldıkları bu derslerin te'sîriyle türlü türlü fecâyi' ve denâ'et irtikâbında geç kalmıyorlardı.

Bi'l-hâssa bu hâl mıntıka-i harbe gelip geçmekde olan asker ve gönüllüler ve milislerden her birini, ekmek ve su vermek bahâne-i iblîs-firîbânesiyle birer birer hânelerinde zâten evvelden beri mevcûd olan tenhâ ve kapalı yerlere çekerek boğmak, gözlerini oymak, kafalarını kesmek şekillerinde tekerrür ediyordu. Hele tüfenkleri elde etmek için fedâkârlıkların hiç birinden geri durmuyorlardı. Bunların işledikleri bu gibi fenâlık, hûnhârlık en ziyâde nâhiye merbûtâtından ve üç yüz hâneyi hâvî bulunan Evran karyesinde 2 Temmuz sene [1]331 târîhinde karye-i mezkûrede icrâ kılınan taharriyât netîcesinde elde edilmişdir. Târîh-i mezkûrdan üç-dört gün evvel, bir gece düşman tarafına savuşan Ermenilerin hâlî bırakdıkları karyelerine gidildi ve tedkîkât ve taharriyâta başlanıldı. Bu seferin bu karye pek çok Arab askerlerine mezâr olduğu ifâde edildiğinden en hücrâ ve akla gelemeyecek mahalleri aratdırdım. Netîcede Taşnak a'zâsından ismi hâtırıma gelmeyen bir Ermeninin hânesi civârında ağzı dar ve gâyet mâhirâne kapadılmış bir kuyu elde olundu. Derhâl açdırdım. Kapak açıldıkca ta'affün pek ziyâdeleşiyordu. Merâk ziyâdeleşdi. Devam ediyorduk. Kapak kaldırıldı ve iple bir adam aşağı sarkdırıldı. İlk ses kuyunun tamamıyla insân na'şıyla dolu olduğunu haber verdi. Bunların kim ve hangi sınıf ve san'ata mensûb olduklarını öğrenmek için birer birer yukarı çıkartdırdım. Bunlar zavallı ve garîb, kim bilir hangi diyârın mazlûm asker yavruları idi. Adedleri de on dokuza bâliğ oluyordu. Cesedlerin pek ziyâde bozulmamış olmasına bakılırsa, bu fecâyi' ancak üç-dört gün evvel irtikâb edildiğini gösteriyordu. Altı yüz bu kadar seneden

beri velî-ni'metlerinden lütûfdan başka bir tazyîk görmeyip hayat geçiren bu sefîl alçakların insâniyeti ağlatacak bu fezâhatlarına binlerce la'net okuyarak mazlûmîn, maktûlîn zîrde vâzi'u'l-imzâ jandarmalar ma'rifetiyle defnetdirilerek avdet edildiğini ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 9 Haziran sene [1]332

Akçan nâhiye müdîr-i sâbıkı ve
el-hâletü hâzihî Pervari Kâ'im-i makâm
Vekîli
Ahmed Nureddin

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 13 Haziran sene [1]332

A'zâ	Muhtâr	İmâm	Müftî
		Abdülmecid	**Hâfız Osman**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Muş sancağına tâbi' Kömüs vak'a-i fecî'ası

Fî 5 Nisan sene [1]331 Akçan Nâhiye Müdîrliği'nde bulunduğum sırada Mutasarrıf Servet Bey'den vârid olan resmî bir tahrîrâtda yolların ta'mîrât ve nakliyât işlerinde istihdâm edilmek üzere oradan on üç karyeden mükellefiyyet-i ihtiyâtiyye ve müstahfazadan iki yüz kadar efrâd istenmiş idi. Tahrîrâtda isimleri zikr edilen efrâd, bir kâfile olarak Muş merkezine sevk edilip nâhiyenin efrâd-ı mürettebesi muhtelif me'mûriyyetlere gönderilmiş olması hasebiyle nezdimde kalan sekiz milisden başka kimse yok idi. Bu mevcûdla amele tedârikinde devam ederek fî 12 Nisan sene [1]331 Kömüs karyesine girildi. Bundan başka Tabur Kumandan Vekîli Yüzbaşı Behcet ve Şu'be Re'îsi Yüzbaşı İsmâil beylerin Sironk karyesinden firâr edip Kömüs'e ilticâ eden asker firârîlerinin de ta'kîb ve der-destleri bildirildiğinden burada iki vazîfe [ile] mükellef ve mecbûr bulunuyordum. Bu karyenin muhtârı Taşnaksiyun a'zâsından ve bütün Ermeni hayat-ı milliyye ve siyâsiyyesi üzerinde en büyük

rolü oynayan meşhûr Esro idi. Bu canâvarın ahvâl-i mâziyyesi nazar-ı dikkate alınarak metâlibde ziyâde şiddet gösterilmemek ve işi idâreten hall ü fasl etmek için Sironk karyesinden firâr edip ınde't-tahkîk buraya geldikleri tebeyyün edenlerin teslîm edilmesini ve bunlar kendi ârzûlarıyla teslîm olurlar ise afvları mutasarrıf beyden istirhâm edileceği ve muvaffak olunacağını söyledim. Ve bu husûsda nasıl te'mînât isterlerse hâzır olduğumu ilâve eyledim. Bu talebe karşı Esro ve hey'et-i ihtiyâriyye, ne bulunduklarından ve ne de teslîm edeceklerine â'id bir şey söylemeyerek müterreddid, meşkûk birbirlerine bakakaldılar ve Esro ma'nîdâr bazı işâretlerde bulundu. Mevsim de kış olduğu ve şiddetle kar yağdığı cihetle hemen her evden atılacak kurşunların te'sîrinden âzâde kalamayacak derecede şeklen fenâ yapılmış ve fikr-i mefsedet-kârânelerinin bir eseri olarak tertîb edilmiş tek bir odaya bizi itdirdiler. Oturduk ısrârımızda devam ediyorduk. Yanımdaki milislerden bir kaçı ekmek tedârik etmek bahânesiyle Esro'nun hânesine gitdilerdi. Avdetlerinde Muşlu ya'nî kasabalı ve Taşnak a'zâlarının en ileri gelenlerinden meşhûr Rupen'in de burada olduğunu ve evde oturduğunu beyân etdiklerinden zihnim biraz daha fazla hülyâlara dalıp çıkmağa başladı ve Rupen'in ahâlî üzerindeki nüfûz ve hükûmet aleyhindeki niyyât-ı iblîsânesini evvelce bildiğimden Sironk harekât-ı âsiyâniyesini berâberce idâre etdiklerine ve mutlakâ burada da bir gâ'ile açmak için geldiğine derhâl hükm ve Milîs Kumandanı Kürd beylerinden Zeval oğlu Yusuf'u nezdime sesleyerek mevki'imizin tehlikeli bulunduğunu ve gâyet müteyakkız ve basîretkâr davranılmasını ihtâr ve Muş'dan hafî bir sûretde kuvvet celbedip edemeyeceğimizi su'âl etdim. Cevâben bu cihet kâbil olmakla berâber burada her kim olursa olsun havf ve endîşeye mahal olmadığını, bir sû-i kasd zamanında bütün karyeyi alt üst edeceğini kendi hissiyâtı nokta-i beyân etdi. O sırada Rupen jandarmalar tarafından görülmüş olmasından artık kendini gizlemek imkânını göremediğinden yanıma geldi. Esro da hâzır bulunuyordu. Her ne kadar bunlarla ilk görüşülüyorduysa da meslek ve ahvâlleri Muş'un ovasındaki harekâtları âlemle berâber benim de ma'lûmum idi. Muhâvere dostâne vâdîlerde dolaşıyorlarsa da nazarları, kalbleri bu merkezde değil idi. Rupen ne vâzîfe ile Kömüs'e geldiğimizi su'âl etdi. Ben de Sironk karyesinden bir takımlarının Akçan arâzîsinde polis ve jandarmalara isti'mâl-i silâhla buralara savuşan firârîlerin ta'kîbine geldiğimizi ve ma'a-mâ-fîh telefât-ı hayvândan başka birşey olmadığından teslîm olurlarsa mutasarrıf beyin afvedeceğini söyledim. Rupen de hükûmet ile millet arasında bir takım eşhâs yüzünden bir fenâlık zuhûruna meydân vermemek için bu gece ale'l-acele Kömüs'e geldiğini ve dâ'imâ bu kabîl harekâtların men'ine çalışdığını ilâve etdi. Hâlbuki on beş dakîka evvel Rupen beş gün evvel Kömüs'e geldiği öğrenilmiş olduğundan bu beyânatda

ne kadar gizli fikirlerin, maksadların olduğunu anlıyordum. Bundan başka Rupen gâyet müte'essirâne bir vaz'iyetle dünkü Sironk mes'elesinde zî-medhal olanlardan başka bazı bî-günâh ahâlîye zulm ve hakâret edildiğini ve böyle âdî mes'eleden dolayı hükûmetin bu kadar asker sevketdiğindeki ma'nânın ne olduğunu anlayamadığını ve bu husûsdaki mütâla'am neden ibâret olduğunu bildirdi. Bu sözler o kadar renkden renge girmekle söyleniyordu ki insân dakîkada binlerce şekil irâ'e eden bir sinema karşısında bulunuyormuş zannediyordu. Cevâben ahvâl-i harbiyye münâsebetiyle bu husûslarda hükûmetin şiddet ve sür'atle hareketde bulunması ma'zûr ve mecbûr olduğunu ve bütün bir köyün sıyâneti için üç-beş edebsizin te'dîbini yine onları vikâyeden başka birşey olamayacağını ve bundan müte'essir ve münfa'il olmamak îcâb edeceğini anlatmak istedimse de bunlar bu sözlerimden ve hükûmetin bu kanunî hareketinden hoşlanmadıklarından, on dakîka sonra def' olup gitdiler. Fakat giderken "Durunuz; gece olsun biz de size anlatırız" sözlerini ifhâm edecek bir şekilde çıkdılar. Milis kumandanını sesledim. Ahvâli hafî bir sûretde şerhetdim ve yalnız dışarıda devriye noksân edilmemekle berâber bir metâlibde bulunulmamasını anlatdım. Çünki kuvvetimiz pek mahdûd ve pek işe yarar adamlar değildiler. Maksadım o geceyi geçirmek ve sabahdan biraz daha kuvvet celbetmek idi. Devriyeler dolaşmakda ve biz de, kış, fırtına fazla olduğundan içeride bulunuyorduk. Neferlerden biri içeri girdi ve köyde şiddetle tüfenkler patladığını telâşla söyledi. Derhâl dışârı fırladım. Devriyeden sür'atle gelen bir neferi isticvâba başladım: "Esnâ-yı devrimde müsellah dört şahsın, Ermeninin evden çıkdığını gördük. Dur emrini verir vermez üzerimize ateş açdılar. Kaplıcaklı Mirza'yı şehîd etdiler. Bundan başka imdâda gelen Milis Kumandanı Yusuf ile diğer bir neferi cerhetdiler" dedi. Ben köyden dışarı çıkmak ve geceyi daha büyük, daha vahşiyâne vukû'âtlarla geçirmemek için bir tarafdan atların hâzırlanmasını ve iki-üç neferin de şehîd düşen arkadaşlarının na'şının getirilmesini emir verdim. O anda bütün evlerin ışıkları sönmüş ve meydânda hiç kimseler kalmamış idi. Neferler bir kaç hatve uzaklaşır uzaklaşmaz bütün pencerelerden ve be-tahsîs Re'îs Rupen'in müsâfir olduğu Esro'nun hânesinden atılan yüzlerce tüfengin gecenin o ânında çıkardığı tarrakaları etrâfı çınlatıyor ve neferleri gitmekden men' ediyordu. Tam o sırada idi. Bu bî-çâre üç neferin biri de karnından yaralandı ve gitmekde devam kâbil olamadığından avdet etdiler. Bulunduğumuz mahall bu harekât-ı şekâvet-kârâneyi idâre etdiğini muhakkak bildiğim misâfir Rupen'in oturduğu Esro'nun evinin dâ'imâ hedefi olacak bir mahalde ve ondan biraz alçakda idi. Öyle ateş olunuyordu ki artık bizden bir kimsenin ilerlemesine ve köyden hârice çıkmamıza imkân görülemiyordu. Biraz düşündüm. Bulunduğumuz karyeye bir sâ'at mesâfede jandarma müfrezesi bulunduğundan ve içeride

bulundukdan sonra bu mütecâvizlerin artık birşey yapamayacaklarını hâtırıma getirdiğimden, yaralıların fişenkleri diğerlerine bi't-tevzî' ve pür-tertîbât alındıktan sonra birbiri içerisinde bulunan iki tavladan sonraki odama girdim. Beş dakîka sonra yüz elli kadar müsellah Ermeni tarafından bulunduğumuz oda kuşatıldı ve her tarafından -pencereler ve kapıdan- üzerimize muntazam ve şiddetli ateş açılmağa başladı. Ateş içerisinde ve on dakîkada bir on fişenkli kundaklının sesi işidildiğinden bu hâl Rupen ve Esro tarafından idâre olunduğunu anlatıyor idi. Bu kesîf ve mütemâdî ateşe fişengimizin mahdûdiyetinden fâsılalı mukâbele ediyorduk. İşe bak ki havâ gâyet fenâ ve fırtınalı olduğundan bir sâ'atlik mesâfemizdeki köyden de işidilmiyor ve imdâd gelemiyordu. İki buçuk sâ'at devam eden müsâdeme ve mücâdeleden bir fâ'ide elde edemeyen bu edebsizler bulunduğumuz mahalli ihrâka başladılar. Bu bizim için bâdî-i telâş ise de yanımdakilerine cür'et ve onların gurûrlarını gıcıklatacak sözler söyleyerek mukâbeleden geri durulmuyordu. Tütün bütün bulunduğumuz mahalli imlâ etdiğinden ve orada bulunan yirmi otuz kadar hayvânın sedâ-yı can-hırâşı bizi şaşırmağa başladığından orayı terk ederek diğerine çekildik. Bu sırada bacadan, ya'nî damdan açdıkları bir fethadan da ateş etmeğe başladılar. Karye-i Fakyân karyeli Mehmed Emin'in tepesinden girip sol memesinin altından çıkan bir kurşunla şehîd etdiler. Mevcûdumuz ancak beş kişi kaldı. Bu hengâmlarda ve mukâbelenin de şiddet ve devamına bakarak ve etrâfdan imdâd gelir ihâfesini taşıyarak bir ân evvel imhâmız için emr veren Rupen ve Esro'nun artık sesleri anlaşılıyordu. Kendilerini gizlemekde artık bu edepsizler bir fâ'ide hissedemiyorlardı ve muttasıl ateş! gazyağı! diye bağırıyorlardı. Gece sâ'at beş râddelerinde idi, iki teneke gazyağının içeri döküldüğünü derhâl ateşden hâsıl olan iki sütûnun şu'le ve yakıcı harâreti ihbâr etti ve bizim için de bu haber felâket oluyordu. Lâmbamız söndü. Arkadaşlardan diğer ikisi de yere yuvarlandı. Artık ümîdsiz bulunuyorduk. Lâkin, bu sırada şakîlerin silâh sesleri kâh azalıyor ve kâh da çoğalıyordu. Bundan anlıyordum ki köyde başka şeylerle meşgûl ve kaçmak gibi bir teşebbüsâtda bulunuyorlardı. Beklediğim imdâd ise gelmiyordu. Sâ'at yedi râddelerinde şakîler büsbütün ateşi kesdiler ve köyde ses ve sadâ kalmadı. Arkadaşlarımı biraz daha teşcî' etmek istedimse de onlardan cevâb alamadım. Onlar karbonun te'sîriyle bayılmış ve hareketden kalmış idiler. Bundan başka üç yüz lira kıymetinde olan binek hayvânâtımızla orada bulunan kendi hayvânları da bütün boğulmuş idi. Birkaç dakîka daha geçirdim. Şakîler bu defâ daha şiddetli ve cür'etkâr ateş yağdırmağa başladılar ve bulunduğumuz mahalli üç yerden daha yakmağa teşebbüs etdiler ki bu sefer helâkimiz, hayata hâtime vermemiz muhakkak görünüyordu. Çünki sıcak tahmînen elli dereceye kadar çıkmış ve kaçmak îcâb etse ateşler arasından

geçmek mecbûriyeti hâsıl olmuş idi. Bizim de cebhânemiz bitdiğinden mukâbeleye devam etmiyorduk. Şakîler telef olduğumuza hükm vermeli ki cümleten savuşdular. Ben de burada telef olmakdan ise "Her çi bâd-âbâd" diyerek yerimden fırladım ve iki arşın yüksekliğindeki ateş sütûnunu geçerek kendimi kar üzerine atdım. Yarım sâ'at kadar orada kaldım. Aklım başımdan gidiyor gibi idi. Köy boşanmış, bir ferd kalmamış idi. O arada üzerime doğru bir karaltı gelmeğe başladı. Seslendim, meğer her nasılsa bir samanlıkda kendini muhâfaza eden arkadaşlardan Kaçık karyeli Mehmed Emin imiş. "Benim" dedi. Elimden tutdu, doğru Esro'nun hânesi önüne gitdik ve içeride kimse olmadığından odaya girdik. Eşyadan ve mefrûşâtdan eser kalmamış idi. Yalnız bir rovelver bulundu ki, o da isti'mâlden sâkıt olmuş idi. Biraz istirâhat etdik. Sabah oldu; ortalık aydınlandı; hâlâ gelen giden yok idi. Hâneyi taharrîye başladım, hiç bir şey bulamadım. Yalnız gümüş bir mühr elde olundu ki, bunun bir yüzü "İsrâ'îl" diğeri "Rus arması" ve üçüncüsünde mücâdele ve mücâhedeyi göstermek üzere sûret-i mahsûsada hâzır edilmiş mızrak, bıçak vesâ'ire resimlerini hâvî idi. İşte Ermeniler bunu bi'z-zât bana yapdıklarını ve âtîde isimlerini zikretdiğim efrâdın şâhid olduklarını ma'a'l-kasem arzeylerim.

Akçan Müdîr-i sâbıkı ve el-yevm
Kâ'im-i makâm Vekîli
Ahmed Nureddin

Kürd beylerinden ve torunlarından

Yusuf bin Zeval bin Abdullah **Maruf bin Şeyh Perutev**

Rezzak bin Hacı Cevher **Merkoyil Mehmed**

Sâlih bin Hüseyin **Mehmed Emin**

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 13 Haziran sene [1]332

A'zâ Muhtâr İmâm Kâdî
Abdurrahman

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Arak Manastırı Cinâyeti

Üç yüz yirmi dokuz senesi gâyesinde idi. Orduya karışan Ermeniler kesretle kıt'alarından firâr ve berâber getirdikleri silâhlarıyla Muş ovasında ve be-tahsîs Canikli, Kızılmanastır, Arak denilen batakhânelerde türlü türlü cinâyetler icrâ etmekde idiler. Bunların bu harekât-ı şekâvet-kârâneleri murahhaslık ve Taşnakçılar tarafından tahsîn edilir ve îfâ etdikleri telkînât ve her sâ'at verdikleri derslerle harekât ve isyân ve şekâvet çoğalıyordu ve günler geçdikçe hükûmetin meşgûliyetinden bi'l-istifâde yukarıda arz olunan şekâvethâneler, zahîre, cebhâne, silâhla dolduruluyordu. Bu hâl mutasarrıfımız fedâkar, nâmûslu Servet Beyefendi'nin nazar-ı dikkatini celbetdi. Derhâl ileri gelenlere, murahhaslığa tenbîhât icrâ olundu ve bu harekât ve cereyânın önüne geçilmezse hükûmet icrâ'âtının zamanını geçirmeyeceğini anlatdı. Bir kaç gün daha geçdi. Fa'âliyet ber-devam hatta Kömüs ve Sironk hâdiseleri Taşnakçılar ve Ermeni zimâmdârları tarafından sükûtla müsâmaha ile geçişdirilmek istenildi. Hükûmet bunu hazmedemeyerek gayyûr, genç, nâmûslu mülâzımlarından Rizeli Gâlib Efendizâde Ahmed Bey'in kumandasında otuz kişilik bir kuvvet çıkardı. Müfreze, ihbâr olunan silâhları müsâdere, âsîleri tenkîl, âsâyişi idâme vazîfesiyle mükellef bulunuyordu. Müfreze çıkdı, gitdi. Aradan otuz sâ'at mürûr etmemiş idi ki bî-çâre Ahmed'in on kadar refîkiyle Arak manastırı önünde parça parça olarak şehîd edildiği haber-i elîmi Muş'da tanîn-endâz olmağa başladı. Vak'anın sûret-i cereyânı, başda Ahmed Bey olduğu hâlde müfreze, gece Arak karyesine gider ve manastırın yolunu göstermek için bir kaç şahsın kılavuzluk etmesi emrolunur. Bunlar nâhoş, gayr-ı memnûn bir sûretde iki adam çıkarırlar. Müfrezenin önüne düşer, biraz ileriledikden sonra o iki Ermeni "İşte yol, artık gidebilirsiniz" diyerek avdet ederler. Her nasılsa müfreze de bunların ileri gelmesini isrâr etmezler ve yollarına devam ederler. Manastırın etrâfında kimseler hissolunmadığından müfreze bilâ-pervâ ilerler ve yoluna devam eder. Meğer daha inşâ olunurken bir çok efkâr-ı mefsedet-kârâne ve hıyânetle kurulmuş mazgalların, metrislerin içerileri doldurulmuş silâhlarla intizârda imiş. Tam iki yüz metre kadar takarrub edilince ateş başlar ve başda Ahmed olduğu hâlde on kadar jandarma yerlere serilir ve on kadar süvârî hayvânı telef edilir. Mütebâkîler neye uğradıklarını bilmediklerinden derhâl manastarın müştemilâtından olan diğer ufak bir kulübenin arkasına girer. Asîler ateşlerinde devam etmekle berâber şu sözleri küfürlerle karışık bir sûretde bağırmağa başlarlar: "Edebsiz,

alçak ve açıklar! Bu toprak size mal olmayacak. Artık burada sizin için ekmek kalmamışdır. Matriler, daha duruyorsunuz. Ruslar geldiler. Utanmazlar! Bu toprak Ermenilerindir. Burası Ermenistan haritasına ilâve olunmuşdur. Def' olunuz! Yoksa cümlenizi gebertiriz." Ertesi gün cenâzeler arabalarla Muş'a naklolundu.

Bundan cür'et alan Ermeniler, Muş'un üzerine kadar gelerek geceleri kasabayı ta'cîze, bir kanlı ihtilâl yapmağa yeltendiler. Bu harekâtı teshîl için Van meb'ûs-ı sâbıkı Papazyan ile murahhası kollarını sıvamış, çalışıyor ve hükûmete sûret-i hakdan görünerek iğfâle ve vakit kazanmağa uğraşıyorlardı. Bu hâdisede pek çok Ermeni mekteb mu'allimleri ile münevverleri dâhil olduğunu ve o gayyûr nâmûslu Ahmed'i bu sûretle Muş'dan gâ'ib etmek için evvelce hâzırladıkları böyle bir tuzağa bırakdıklarını ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 14 Haziran sene [1]332

Akçan müdîr-i sâbıkı ve Malazgird
Kâ'im-i makâmı olup el-yevm
Pervari'de vekîl bulunan
Ahmed Nureddin

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 14 minh.

A'zâ	Muhtâr	İmâm	Müftî
Abdurrahman	**Abdülmecid**		

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 75-91, 103-106, 111-113, 163-166

– 14 –

ERMENİ VE RUSLARIN HİZAN HAVALİSİNDE YAPTIKLARI SOYKIRIM

Hizan kazasının Horos karyesi, Uçum nahiyesine bağlı Nurs ve Avnik, End, Mezraa-i End yaylası, Hirit karyesi, Kulpik Gülpik] karyesi, Hakif nahiyesine bağlı Korsu[h] ve Sükur

karyeleri ve Hizan'ın merkezi Karasu'da Ermeni ve Rusların yaptıkları dehşetli mezâlimden kurtulabilenlerin ifadelerinden bazıları:

Birçok kadınların derisi yüzülerek ağaçlara asılmış, erkeklerin diri diri gözleri oyulup ağaçlara bağlanarak nişan alınmış, çocuklar yarılarından kesilmiş, bütün kadın ve kızlara tecavüzle, erkek, kadın, çocuk tek nüfus kalmayıncaya kadar herkes katledilmiş, başları kesilmiş, memeleri koparılmış, yarı kesilmiş çocuklar analarının kucaklarına uzatılmıştı. Aralarında Bediü'z-zaman Said-i Kürdî'nin de bulunduğu Uçum nahiyesi köylerinin reislerinden teslim olmalarını istemişlerdi. Cemhanı ve Gayda tekkeleri, içlerinde ne kadar aceze-i nisvan ve çoluk çocuk ve ihtiyarlar var ise cümlesi yakılmış, Karasu Hükûmet Konağı yakılmış, Kürt mezâliminden şikâyet eden Ermeniler, emsalleriyle kıyaslanmayacak vahşetde bulunmuşlar, girdikleri köylerde emval ve eşya namına birşey koymamışlar, öldürdüklerinin "insan şeklinden çıkarılmış na'şlarını" bırakmışlardı ve köyler "adeta insan na'şından yapılmış" idi.

Massacre perpetrated by the Armenians and Russians in the neigborhood of Hizan

Some of the testimonies of those who escaped the terrible cruelties committed by Armenians and Russians in the village of Horos, sub-prefecture of Hizan; in the plateau village of Nurs, in Avnik, End and in a cottage of End, in the villages of Hirit and Kulpik [Gülpik], in the villages of Korso[h] and Sükur attached to the township of Hakif and in the seat of the district of Hizan, Karasu.

Many women were skinned and then hanged on trees; men still living had their eyes torn up and then fastened to trees and used as shooting targets; small children cut in to pieces; women and girls violated and all killed to the last living one; heads severed, breasts cut and half lacerated small children handed over to their mothers. All the villages of the township of Uçum including the birth place of Bediduzzaman Saidi Kurdî were summoned to surrender, the convent of Dervishes in Hani and Gayda where disabled women, children and women, old people were crammed

into was set on fire and burnt with their dwellers; the goverment building of Karasu was also burnt down; atrocities committed by Armenians surpass by far those committed by the Kurds and which were an object of recriminations on the part of the Armenians; all goods and chattels of the villages raided by the Armenians were seized and taken away; dismembered and disfigured human corpses were scattered here and there and the village presents the aspect of a charnel house.

14 N. 1334 (15. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Bitlis Vilâyeti'nin 2 Temmuz sene [1]332 târîhli tahrîrâtı sûretidir.

Diğer arîzalara zeyldir.

Kelbağır'a tahvîlen ta'yîn buyurulan Kâ'im-i makâm İbrâhim Bey'in birâderi Hizan havâlîsinde Rus ve Ermenilerin irtikâb etdikleri fecâyi' hakkında aldığı ma'lûmâtı hâvî vesâ'ik leffen arz ve takdîm kılındığı ma'rûzdur. Ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan kazâsının Uçum nâhiyesine tâbi' Nurs ve Avnik, End, Mezra'-i End yaylası ahâlîsindeniz. Şatak kazâsı ile Müküs nâhiyesinin sükûtundan sonra civârımızda bulunan Livar, Kötis-i Ulyâ ve Süflâ, Çaçvan, Şifkâr, Edre-i Ulyâ karyeleri Ermenileri Özim karyeli komite re'îslerinden Lato nâm-ı diğerle Mihran, Serkis ve Rusya'dan geldiği rivâyet olunan Iğdırlı Kazar, Dilo nâmındaki re'îslerin başında toplanarak Kötis-i Ulyâ'ya geldiler ve oradan nâhiye rü'esâsına tezkire yazarak üç cihet teklîf etdiler. Bu rü'esâ miyânında el-ân esîr veyâhûd telef edildiği meşkûk bulunan ve beyne'n-nâs Bedi'ü'z-zaman Said-i Kürdî demekle ma'rûf olan Molla Said de bulunuyordu. Bu teklîflerinde ya teslîm olmak ya nâhiyeyi tahliye etmek veyâhûd işinize gelirse muhârebe

etmek idi. Bu teklîflerinden dokuz sâ'at sonra 600 mevcûdla karyemize hücûm etdiler. Cümlesi şapkalı ve asker elbiseli olduğundan Rus askeri var mı idi, yok mu idi farkedemedik. Yalnız garîb insânlar çok idi. Bunlar ya Rus veyâ Rusya'dan gelen Ermeniler idi ve hiç bir ferd kalmamak üzere çoluk çocuk, erkek-kadın cümlemizi toplayarak Mezra'a-i End'e götürdüler. İçerimizde İpayran [İspandan] eşrâf ve beylerinden Hurşid Bey oğlu Abdurrahman ve mahdûmu Musa ve â'ilesi de bulunuyordu. Erkek ve kadın cümlesi mu'âyeneden geçirildi ve para ve huliyyâta â'id ne var ise cümlesi alındığı gibi, güzel kadın ve kızlara da ta'arruz etmekden ve nâmûslarını hetketmekden çekinmediler. O gece istediklerini yapdılar. Sabah oldu. Bizleri ki, cem'an 33 erkek idik, ayrı bir kâfile ve seksenden ibâret olan kadın kız, çoluk çocuğu bir kâfile ederek Müküs'e götürdüler. Kadınlar kâfilesi Çaçvan karyesinde bırakıldı. Erkek kâfilesi ve erkek çocukların kâffesi bir ferd kalmamak üzere cümlesi o gece kılıçdan geçirildi. Beni geri çevirdiler ve dediler ki; "Sana çok para da vereceğiz. Git, Molla Said vesâ'ir rü'esâya söyle! Orada kalan Ermenileri bize teslîm etsinler ve şurasını da anlat ki, artık bî-hûde yere telef olmakdan fâ'ide yokdur. Zâten her taraf alındı. Ruslar tâ Haleb'e kadar gitdiler. Ermenistan tasdîk olundu. Gelsin bize teslîm olsunlar. Bir de orada kuvvet ve asker olup olmadığını gel bize haber ver" dediler. Bu sözler Dilo tarafından söyleniyor ve kumanda onun tarafından yapılıyordu. Avdet etdim, Çaçvan'a geldim. Bakdım ki bizim jandarma ve Kürd kuvveti müdîrimiz ve Molla Said Efendi ile oraya gelmişler, dört-beş sâ'at müsâdemeden sonra kadınlar kâfilesini ellerinden almışlardı. Lâkin ne şekilde görmeli. Hele bî-çâre genç kızları da yüzleri bütün ısırılmış ve yürüyemeyecek bir hâle getirilmiş; çocukların bir çoğu ayak altında telef edilmiş idi. İşte otuz üç erkek nâmına yalnız ikimizden başka kimse bırakılmadığını ve tahlîs edilen kadın ve çocukların ekserîsi de bi'l-âhire telef olunduğunu ve hele Hurşid Bey oğlu Abdurrahman Bey â'ilesinden bir kadından başka kimse kalmadığını ve gördüğümüz zulm ve gaddârlık kâbil-i ta'dâd olmadığını ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 18 Haziran sene [1]332

Karye-i mezkûreden olup bi'l-âhire
Iğdır'dan firâren avdet eden
Mehmed oğlu
Yusuf

Muhâcir karye-i mezkûreden
Mehmed oğlu
Abdurrahman

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve bu sûretle ifâde olunduğunu ma'a'l-kasem tasdîk eyleriz.

Fî 18 minh.

İsparan [İspandan] beylerinden **Mustafa**	Nâhiye Müdîri **Mehmed Nezir**	Nâhiye eşrâf ve beylerinden Uçum karyeli **Mahmud**	Ulemâdan Bedi'ü'z-zaman Said-i Kürdî'nin birâderi **Molla Abdullah**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan kazâsının Hirit İslâm karyesi ahâlîsindeniz. Bitlis'in Simek nâhiyesinden ilerileyen düşman, sabahın sâ'at üç-dört râddelerinde karyemize hücûm etdi. Kuvvetin altmış kadarı Rus Kazakı, mütebâkîsi piyâde ile civâr köylerden iltihâk etmiş Ermeniler idi. Karyeye girer girmez evlere ateş verdiler. Biz köyden kaçmış idik. Tutabildikleri erkekleri katletdiler. Kadın kız ve çoluk çocukları bir mahalle doldurdular. Akşama doğru düşman girdiği Simek nâhiyesine doğru çekiliyordu. Kalan Ermeni ve Rus piyâdelerinden bir kısmı, ateş etmeğe başladılar ve ancak bir çocuk kaçıp kurtarabildi. Mütebâkîlerin kâffesini mahv ü telef etdiler. Emvâl ve eşya nâmına hiç bir şey bırakmayarak cümlesi alıp gitdiler. İşte uzakdan gördüklerimiz bunlar olduğunu ve gelen çocuğu isticvâb ederek bu sûretle işitdiğimizi ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 20 Haziran sene [1]332

Muhâcir, karye-i mezkûreli **Bekir bin Nimet**	Muhâcir, karye-i mezkûreli **Fakih Sadullah bin Ömer**	Muhâcir, karye-i mezkûre eşrâf ve ulemâsından **Tahsin**

Bâlâda imzâları muharrer bulunan eşhâs-ı merkûmûnun işbu serdeyledikleri beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunarak mühr ve imzâları olmadığından parmak basdıkları[nı] tasdîk eyleriz.

Fî 20 Haziran sene [1]332

Müftî **Abdülmecid**	Jandarma Kumandanı **Mehmed Derviş**	Kâ'im-i makâm Vekîli **Fâris Fevzi**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan Kazâsına Tâbi' Kulpik [Gülpik] Karyesi

«Biz köyümüzden ileri noktalarda idik. Demirbaş eşhâs da Bitlis'e gitmiş idi. Bizim hiç bir yerden haberimiz yok idi. Bir gün demirbaşlar avdet etdi. Bitlis'in âkıbet-i fecî'ini haber verdiler. Diğer tarafdan Tatik nâhiyesinden de düşman ilerlediğini hissetdiğimizden bir kısmımız o tarafa diğeri Karçikan semtlerine giderek düşmanı tevkîf etmek istedik. Müsâdeme başladı. Nihâyet mukâvemet edemeyeceğimizi anladığımızdan çoluk çocuğumuzu kurtarmak kaygısına düşdük. Biz bu hengâmede iken ekserîsi Ermeni ve bir mikdârı da Rus olmak üzere düşman iki koldan köyümüzü basdı ve hemen ihrâk ve katli'âma başladılar. Kaçanlar sâhil-i selâmete, kaçmağa muvaffak olamayanlar düşmanın kılıcına hedef oldular. Bu sûretle 150 nüfûs kadın erkek, çocuk kız kaldı. Biz kaçtıkca onlar bağırıyor. "Dînini îmânını bilmem neler yaptığımızın Müslümanları! Bu kızları karıları bize niçin bırakdınız? Gelip alsanız ya! Bunlar Ermeniliğe çabuk alışacaklardır. Siz de kaçmayınız. Nereye Şam'a mı gidiyorsunuz? Hani ki peygamberiniz, gelip sizi Ermeni kahramanlarının elinden alsa ya!" Bunların içerisinde seslerini en ziyâde fark etdiğimiz Karçikan'ın Avranis karyesinde[n] Beyder, Arşak; Hirit Ermeni karyesinden Sander; Şin karyesinden Kisyo Kiyo idi. Bunların koluna ismini şimdi der-hâtır edemediğimiz Muşlu bir Ermeni kumanda ediyor idi. Bunlar köyümüzde öyle fecâyi' irtikâb, öyle rezâletler ihtiyâr etmişlerdi ki, köye avdetimizde ağlamadık kimse kalmadı. Erkekler anneden uryân gibi edilmiş çıplak bir kadınla bağlanarak ikisi bir ipten asılmış, beri tarafda başları kesik, memeleri koparılmış, yarı kesilmiş çocuklar kucaklarına verilerek uzatılmış; diğer tarafdan vechen güzel olan kızlar aşırılmış, biraz yakışıklı olmayanların nâmûs mahalleri parçalanmış oldukları hâlde yerlerde açık yatıyorlardı. İşte Kürdlerden şikâyet ve Kürd mezâliminden bahseden haydûdlar eşya ve emvâlden işlerine gelenleri götürmüş, mütebâkîleri bir mahalde ihrâk etmişlerdi. Biz bu mezâlimi gözümüzle gördüğümüzü ve huzûr-ı Rabbül-âlemînde şâhid olacağımızı ma'a'l-kasem arzeyleriz.»

Fî 21 Haziran sene [1]332

Muhâcir, A'zâ	Muhâcir İmâmı	Muhâcir, karye-i mezkûre
Abdülkerim	**Ebû Bekir**	muhtâr ve ulemâdan

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 25

A'zâ	Muhtâr	Hizan Karyesi İmâmı
Osman	**Abdullah**	**Şâkir**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizân'ın Hakif nâhiyesine merbût Korsu[h] ve Sükur karyelerinde icrâ edilen fecâyi'

Üç yüz otuz senesinde idi. Teşkîl olunan amele taburlarına bir mikdâr da Ahkis ve civâr karyelerden efrâd istenilmek üzere yirmi kadar jandarma ile Ahkis karyesine gidildi ve hey'et-i ihtiyâriyye seslenerek efrâdın bir an evvel cem' ve teslîmi teblîğ olundu ise de köylerinde hiç bir kimse bulunmadığından ve ekserîsinin Revan'da ve askerde olduklarını beyân etdiler. Hâlbuki bu beyânât hilâf-ı hakîkat olduğu bizce muhakkak idi. Israr etdik; nihâyet elli altmış kadar efrâdın defteri hâzır edilerek bir gün sonra gönderileceği kabûl olundu. Ertesi günü vakt-i mu'ayyeninde gelmediklerinden dolayı bi'z-zarûr celbleri için Korsu[h]'a dört ve Sükur'a iki jandarma neferi i'zâm olundu. Sükur karyesi Ermenileri, jandarmaları tahkîr ve envâ'-i tazyîkle "Siz gidiniz; müdîrinizin ehemmiyeti yokdur. Kâ'im-i makâmınız iki tabur askerle gelsin" diyerek neferleri köyden dışarı atmaları üzerine altı-yedi kişilik bir kuvvet daha ilâve edilerek tekrâr gönderildi ise de karyenin altına gider gitmez dehşetli bir yaylım ateşine ma'rûz kalırlar ve bunlardan Bitlisli İsmâil ve Nezir derhâl şehîd ediliyor. Mütebâkî neferler, birkaç sâ'at mukâbele ederler ise de daha ziyâde devamda fâ'ide hissetmediklerinden ve hayatlarının taht-ı tehlikede bulunduğundan avdet etdiler. Korsu[h]'a gönderilen dört nefer, Ermeniler tarafından i'zâz ve ikrâm olunarak ta'âm etdirilmek üzere bir hâne içerisine alınır. Az zaman sonra yedi sekiz kişi üzerlerine hücûm ederek kendilerini şehîd ve tanılmayacak bir şekle koyar ve silâhlarını gasbederler. İşte bu haberlerin vürûdu üzerine, yanımda bulunan kuvveti bi'l-istishâb ve berây-ı tahkîk mezkûr karyelere gitmek üzere Kilis'den hareket olundu ise de iki yüz kadar müsellah Ermeninin köyün etrâfını sardıkları ve hayatımızı ifnâ etmek için silâh isti'mâline başladıkları görüldüğünden, ileriye gitmekde fâ'ide hâsıl

olamayacağı cihetle derhâl civâr bulunan ve ahâlîsi İslâm olan Hişet karyesine gidildi. Bi'l-âhire komite re'îslerinden Özim karyeli Lato ile Sükurlu Kalosar tarafından Beygiri karyeli Sultan nâm kadın vâsıtasıyla bir haber geldi. Bunda deniliyor ki; "Amele için yanınızda bulunan Ermenileri teslîm etmezseniz cümlenizi kılınçdan geçireceğiz ve bomba ile çoluk çocuğunuzu ve bütün köylerinizi altüst edeceğiz." Cevâben Ermenilerin teslîm olunmayacağı ve her ne yapmak isterler ise geri durmamalarını söyledim. Bunun üzerine etrâfımız sarıldı ve müsâdeme başladı. Mukâbelede devam olunuyor idi. Bir gün sonra kazâdan yetişen jandarma ve etrâfdan imdâda koşan Kürd kuvvetleriyle kendileri teb'îd edildi. Birçok İslâm kadın ve çocukları nâ-hak yere bu def'a da telef edildiğini ve Ermeniler dâ'imâ bu gibi mevâni' ihdâs ederek hükûmetin icrâ'ât ve bi'l-hâssa orduya â'id olan işlerinde mümâna'at gösterdiklerini ma'a'l-kasem arzeylerim.

Fî 22 Haziran sene [1]332

Hizan Kazâsının Hakif Nâhiye Müdîri
Fevzi

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 22

Müftî
Abdülmecid

Kazâ Jandarma Bölük Kumandanı
Mehmed Derviş

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan hudûdunda Cemhanı tekyesiyle Hizan'da meşhûr Gayda tekyesinin sûret-i ihrâkı

Gayda tekyesi, bir düzün ortasında vâki' bir ufak tepeciğin üzerindedir. Nefs-i tekye ve müştemilâtı oldukça vâsi' ve yüz kadar odayı hâvîdir. Burada akşam ve sabahları yüzlerce, binlerce fukarâ ve gelip geçen misâfirîn beytûtet eder ve infâk ve i'âşe edilir idi. Tahmînen mart ibtidâlarında idi. Bitlis'in Simek nâhiyesinden gelen kuvvetle Reşadiye'den gelen Van kuvveti Hizan hudûdundaki Cemhanı tekyesini altüst ve ihrâk etdikden sonra, birleşerek Gayda üzerine doğru ilerliyorlardı. Akşam oldu, ortalık karardı, sâ'at takrîben bir

râddelerinde idi. Gayda'ya hücûm etdiler. Orada kuvvet olarak yalnız ikmâl jandarmalarından Hâlid, Ahmed, Sâlih, Mahmud, ikisinin ismini hâtırımıza getiremiyoruz. Tekye üzerine gelen kuvvet sekiz yüz râddesinde tahmîn olunuyordu ise de asıl tekyeye ilk hücûm eden altmış kişi idi. Bunlar Ermeni ve Rus piyâdelerinden mürekkeb olup Aram Paşa ma'iyyetinde bulunuyordular. Orada bulunan ikmâl neferleri biraz mukâbele etmek istediler ise de imkân bulamadıklarından kaçıp geldiler. Bu canavarlar tekyeye doldular ve ne kadar aceze-i nisvân ve çoluk çocuk ve ihtiyârlar var ise cümlesi[ni] bir araya topladılar. Sâ'at bir buçuk râddelerinde büyük bir ateşin feverân etdiği görüldü. Tekye içerisindeki bütün adamlar yatıyordu. Biz de bir sâ'at gerideki tepelerde bulunuyorduk. Tekye yanmakda olsun, düşman o civârda bulunan köylere yayıldılar ve ne kadar insân ellerine geçirdilerse cümlesini kılınçdan geçirdiler. İşte Ermeniler ve Rusların irtikâb etdikleri mezâlim. Bunlar nüfûsu parçalamakdan, çoluk çocuk öldürmekden, diri diri gözlerini oymakdan ve ateşde yakmakdan utanmadıkları gibi, dîn uğrunda da her türlü hakâret ve fezâhatı kabûl ediyorlardı. İşte bunların Gayda tekyesini bu sûretle ihrâk etdiklerini ve sükkânını yakdıklarını ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 22 Haziran sene [1]332

Hizan Müftîsi	Hizan eşrâfından	Tübeyda (?) şeyhlerinden
Abdülmecid	**Abdülmecid Efendi**	**Seyyid Ali Efendizâde**
	Polad Ağa	**Şeyh Haydar Efendi**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan merkezi olan "Karasu" ve hükûmet konağı

Şubat nihâyetlerine doğru idi. Gündüzün sâ'at yedisinde Ermeni ve Ruslardan mürekkeb ve dört yüz kişilik kadar bir kuvvet Karasu'ya hücûm etdi. Biz de yarım sâ'at gerideki tepelerde bulunuyorduk. Bir çok ateş yayıldı. Meğer bir kısım düşman kuvveti de haberimiz olmaksızın arka tarafdan geliyormuş. Bizi tam çevireceği sırada göçerler bir kaç el silâh atarak bizi haberdâr etdiler. Oradan çekildik, doğru Gayda'ya geldik. Düşman da Hizan dûrunda Panzda [Panz] karyesine gelmiş idi. Sabah oldu, düşman ileriledi, biz de çekildik. Gayda'ya gelir gelmez tekrâr ateşler içerisinde bırakdılar ve orada çoluk ve çocuk, erkek-kadın bir çok nüfûsu telef etdiler. Ondan sonra

düşman biraz daha ta'kîb ederek geri döndü. Karasu'ya gitdiklerinde hükûmet konağı ile Ömer Hâşim ismindeki bir adamın evini yakdılar. Bundan başka ihtiyâr ve aczleri hasebiyle Karasu'da kalıp çıkamayan Zeliha ve Leyla ismindeki iki kadın ile Mehmed oğlu Şâfi'î ismindeki bir erkeği fecî' bir sûretde öldürdükleri gibi Hakif nâhiyesinden gelen muhâcirlerden de bir çok kadın ve çoluk çocuk katletdiler ki, bi'l-âhire Karasu'ya gitdiğimizde insân şeklinden çıkarılmış olan na'şlarından anladık. Emvâl ve eşya nâmına hiçbir şeyler bırakmamışlardı. Edebsiz alçaklar götürdüklerini götüremediklerini bütün parça parça etmiş ve isti'mâl olunamayacak bir hâle getirmişlerdi. İşte düşmanın bi'l-hâssa Ermenilerin karyemizde icrâ eyledikleri mezâlimden hâtırımıza gelen bunlardan ibâret olduğunu ve harfiyyen böyle yapıldığını ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 24 Haziran sene [1]332

Muhâcir, karye-i mezkûreden ve eşrâfdan	Karye-i mezkûre ulemâsından
Hüseyin	**Dâvud**

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

A'zâ	Muhtârı	Hizan Karyesi İmâmı
Osman	**Abdullah**	**Molla Şâkir bin Molla Ömer Şâkir**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hizan kazâsına tâbi' Horos karyesi

Kesân, Bitlis cihetlerinden gelen ve tahmînen 400 kadar süvârî ve piyâdesinden mürekkeb olan düşman kuvveti, gündüz sâ'at dörtde karyemizi basdı. Bunların önünde Hirit Ermeni, Simhaç, Şîn, Vastin, Pürünüs karyelerinin Ermenileri bulunuyordu. Karyemizde iki yüz silâhlı bulunurdu. Dörtden akşam karanlığına kadar müdâfa'a etdik ise de Ermeniler karyemizin müte'ad-

did yollarını bildiklerinden bir iki mahalden ibtidâ onlar, ba'dehu Ruslar girmeğe başladılar. Biz artık kaçmağa başladık. Köy bütün alevler içerisinde kaldı. Hele Bekran mahallesi denilen kısımda pek acı ve dil-hırâş feryâdlar çıkıyordu ki, burada bir çok kadın ve çocuklar kalıyordu. Arkamızdan süvârî ta'kîb ediyor ve şiddetle ateş açıyordu. Bu ateşden en ziyâde müte'essir olan kadın ve çocuklar bulunuyordu. Biz savuşduk; yalnız karyemiz ileri gelenlerinden Şâfi'î oğlu Ömer'in on beş kadar nüfûsuyla tutulup götürüldüğünü gördük ki, bu nüfûsun ekserîsi kadın ve çocuklardan ibâret idi. Birkaç sâ'at ileri geldik. Bir mu'âyene yapdık. Tam iki yüze karîb nüfûsun kaldığını gördük. Bunlar ne yapılmış idi; şübhe ediliyordu. Acaba öldürülmüş mü idi? Burası bizce meşkûk idi. Beş on gün sonra düşman çekildi. Biz de köyümüzü anlamak için gitdik. Ne görelim, köy âdetâ insân na'şından yapılmış idi. Bir çok kadınların derisi yüzülerek ağaç dallarından asılmış; birçok erkeklerin gözleri oyuldukdan sonra ağaçlara bağlanarak nişân alınmış; birçok çocuklar yarılarından kesilmiş. Hâsılı korkunç ve ta'rîf olunmaz bir manzara idi. İşte Rus ve Ermenilerin köyümüze icrâ eyledikleri mezâlim. Biz bunları gözümüzle gördüğümüzü ve emvâl u eşya nâmına hiç kimsenin bir nesnesi kalmadığını ma'â'l-kasem arzeyleriz.

Fî 25 Haziran sene [1]332

Muhâcir, karye-i mezkûre ulemâsından A'zâ **Osman oğlu**	Muhâcir, karye-i mezkûre Muhtârı **Mustafa**

Yukarıdaki beyânât[da] bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

Fî 25 minh.

A'zâ **Osman**	Muhtâr **Abdullah**	Saray (?) Karyesi İmâmı

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 19-33

– 15 –

ERMENİ KOMİTELERİYLE RUSLARIN VAN VE HAVALİSİNDE YAPTIKLARI SOYKIRIM

Ermeni komiteleriyle Rusların Van ve havalisindeki mezâliminden kurtulabilenlerin ifadelerinden bazıları:

Rus kuvvetleriyle birleşen "insan kasabı" Ermeniler, girdikleri yerleri "selhhane gibi cesetlerden geçilmez halde" bırakmışlar; paraları, kıymetli şeyleri tamamen işkenceyle yağmalamış, bütün varlıkları talan etmişlerdi. İslâmiyete yaptıkları küfürlerle hakaretlerle cami ve medreseleri ateşlemiş, İslâmları katletmekten büyük zevk almışlardı. Ahalinin silahlarını toplayıp, burun ve kulaklarını, bacaklarını, kafalarını kesmiş, karınlarını yarmış, kılınçtan geçirmişler, hayvan biçimi parçalamış, çocukları diri diri ateşe atmış, kılıçlarını daha dilleri dönmeyen çocuklarla, ayak atamayan ihtiyarlara indirip kaldırmaktan pek zevk almışlardı. Bazılarının derilerini tulum çıkarmışlar, kesik kafaları süngülere takmışlar, bazılarını da kütük üstünde doğramışlar, bir kısmını da Mermid çayı'na dökmüşlerdi. İnsanları kuyulara doldurmuşlar, kadın ve çocukları tandır damlarına doldurup yıkmışlar, enkazın altında kalanlar, günlerce inleyerek telef olmuşlardır. Gene kadın ve çocukları damlara doldurup yakmışlardır. Kadınlara lisana getirilmeyecek tecavüzlerde bulunmuşlar, zorla götürmek istedikleri kız ve kadınlardan gitmemek için direnenleri vahşi suretde katletmişler, kimisinin de budlarını yarıp içine pislik doldurmuşlar; memeleri, burunları kesilmiş ve her nasılsa kurtulmayı başarmış kadınlar çırılçıplak edilmişlerdi ve gelinceye kadar telef oluyorlardı. Çocuklar karlar üzerinde ölüme terk edilmiş, insanlar açlıkdan ölmüşlerdi.

Sor dağına çekilen Hoşab, Van halkını Ruslar topa tutup, büyük kısmını imha etmişlerdi. Hoşab müftüsünün oğlu Ali'nin kafasını o derece ezmişlerdi ki, bir el kadar parça halinde bırakılmış; Ermeniler, yaşlı babaya tehditle, oğlunu Rusların öldürdüğünü söyletmişlerdi.

Amerika müessesesine götürülenler ise kendilerine verilen somun ve yahniden yedikleri zaman kanlı sular akarak ölmüşlerdi. Bir kısmını ise Alman müessesesine götürmüşlerdi.

Massacre perpetrated by the Armenian committees and Russians in Van

"Testimonies of some who escaped the massacre perpetrated by Russians and Armenian committees in Van and its neighborhood".

After they had joined the Russian forces, the "Menslaughterer Armenian committees" turned the places where they passed into slaughterhouses full of corpses, torturing people to loot valuables and plunder goods and properties. They blasphemed and cursed the İslam profaned mosques and medresses (Muslim theological schools) and burnt them up. They were delighted to kill muslim people. After they had disarmed the population they had mutilated their noses, ears, legs, cut their heads off, disembowled their abdomens and sabred them, cut them up to chunks; thrown living children into the flames and were much delighted to slay infants and crippled old people with their swords. They flayed off the sikns of some people and stuck decapitated heads at the point of their bayonets, chopped off some heads on the logs and threw some in the Mermid stream. They piled up corpses in the wells and burnt women and children in earthen ovens; those who remained alive under the destroyed houses's wreckages moaned for days while dying. They raped women in an unspeakable manner, those of women and girls who resisted to be taken forcilbly away were ferociously killed and some of them had their legs slashed and poured in filth; those women somehow still alive after having their breasts and noses mutilated were stripped off their clothes and so stark naked died on the road. Small children were left on the snowy road to meet with death; people dyed of starvation.

The people of Hoşab who withdrew to the mountain of Sor had been shelled by Russians and most of them got killed. The son of the mufti of Heşab Ali, had the head crushed until reduced to a small lump not larger than a clenched fist, Armenians menanced his father and made him say that his son had been killed by Russians.

Those who had been taken to the american establisment fell sick after they ate stewed meat with loaves of bread and died of

bloody intestinal evacuations; some were taken to a german establishment.

19 N. 1334 (20. VII. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Mahrem

Van Vilâyeti'nden alınan 7 Temmuz sene [1]332 târîhli ve 21 numaralı tahrîrâtın sûretidir.

Van ve havâlîsinde Ermeni komiteleriyle Ruslar tarafından ahâlî-i İslâmiyye hakkında revâ görünen zulm hakkında icrâ etdirilen tahkîkâtı hâvî altıncı zabıt varakası leffen pîş-gâh-ı sâmî-i nezâret-penâhîlerine takdîm kılınmağın ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Hoşâb kazâsı Tahrîrât Kâtib-i sâbıkı İbrâhim Efendi'nin muhlifen alınan ifâdesinde:

«Van'ın istilâsında li-ecli'l-maslaha Van'da bulunduğu ve Van'dan Hoşâb'a ulaşıncaya kadar ahâlînin Norduz kazâsına çekildiklerini anlayınca oraya gitdim. Orada beş bin hâneyi mütecâviz halkın geçeceği yolları Ermeniler tutmuş ve bi't-tamam geriye getirip Hoşâb civârında ve muhâfız nezâretine bırakıldık. Gerek bu hânelerin şenliği ve gerekse mahâll-i sâ'ireden gelip iltihâk edenlerin a'dâdı tahmînen elli bin kadar var idi. O havâlîde ta'kîbâtda bulunan Ermenilerin binekleri acı ot yemiş, haylisi telef olduklarından, hubûbât ahâlî-i Müslime taraflarından zehirlendiğine zâhib olarak geriye geldiler. Bir hafta sonra Rus fırkası da Hoşâb tarîkıyla ulaşdı. Ermeniler ile birleşdiler. Gevaş istikâmetine yürüdüler. Şahmanis'de kırk-elli kişi ma'iyyetinde bir kumandan bırakıldı. Bunlar hem ahâlînin bir tarafa gidememelerine, hem de Müslümanlardan iğtinâm etdikleri koyun vesâ'ir mevâşî sürülerinin çoban taraflarından ra'yedilmelerine nezâret ediyordular. Bu kumandan Hoşâblı Mansur, Bahri, Hidayet beyler ile İsmâil Ağa'yı istedi. Ahâlîden üç yüz tüfenk istedi. Harbden dağılan aşîret efrâdından beş yüze karîb silâh toplandı. İki mâh sonra sekiz yüz Kazak atlısı geldi. Güyâ "Her ferd rencberlik edecektir, canları ta'arruzdan masûndur" denilerek ahâlîyi köylere dağıtdılar.

Bunun netîcesi katl'iâm olduğunu hissetdim. Âsî bir dağa gecenin birinde iki yüz hâne ile çekildim. Bahri Bey'in ahâlîce Ruslar tarafından me'mûr tanılacağı da ihtâr olundu. Ahâlî bu sûretle köylere tevzî' olundular. Ahâlînin işe yarayan kız ve gelinlerinin seçilip götürüldüğünü ve kalanlarının fecî' bir sûretde katlolunduklarını bu katli'âmın hitâmını ve Cevdet Bey'in Van'a duhûlünü haber alarak dağdan inip Van'a can atmak ve dağda kalanlarımızı kurtarmak istirhâmına giderken bi'z-zât gözümle gördüm. Silâh toplamağa gönderilen Mansur Bey'in ve İsmâil Ağa'nın yol üstünde burun ve kulakları kesilmiş, karınları yarılmış olduklarını ve Kasır karyesinde Başkalalı Haso ve familyası ve Rizgin Ağa â'ilesi ve bu köydeki yetmiş beş hâne halkı sûret-i fecî'ada öldürülmüş ve seksen kişiye karîb erkeklerin kolları iple bağlanmış ve sıraya dizilmiş, kaffesinin burunları, kulakları kesilmiş fecî' ve pek çirkin bir manzarada öldürülmüş ve Şeyh Nezir Efendi de bu kâfile-i ma'sûme içinde şerhalanmış olduklarını bi'z-zât gördüm. Daha başka görenler de oldu. Bunların nisvân ve sıbyânlarını da Hacı Bekir nâmında birisinin tandır damına doldurulmuş, damın direği çekilmiş, üzerlerine yıkılmış olduğunu, Ermenilere çobanlık eden ve bir takrîb kurtulup gelen Mehmed'in sergüzeştinden dinledim. On beş gün kadar bu damın altında inilti sesleri geldiğini merkûm söylüyordu. Keril karyesinde de yetmiş, bir kaç hâne var idi. Put karyeli Halil Bey ve bunun bildikleri bu köyde bulunuyordular. Bunları hayvân biçimi boğazladıkları ve mîr-i mûmâ-ileyhin kapılarda kendisini ihtifâ eden zevcesinin dil-sûz ifâdesinden ve hatta kendisinin de sekiz yaşlarında ve Yusuf isminde bir oğlunun bacakları kesdirilerek kama ile iki şak etdiklerini söyler ve saçlarını yolar bir hâlde gördüm. Şolili Mavro isminde bir herîf, mukeddemâ Ermenilerin münâkalât ve mürâselâtına hizmet eder ve bunlardan ma'âş alırmış. Bu adam da yapdığı hizmetin mükâfâtı olarak altmış göz hâne halkıyla Put karyesine gönderilip, orada kapılarının eşikleri üzerinde kafaları kesilmiş, gövdeleri içeride kafaları dışarıda bulunduklarını bi'z-zât gördüm ve nisvân ve sıbyânın bir kaç dama doldurulup ihrâk edilmiş bulunduklarını da kurtulanlardan işitdim. Pagacemâl karyesine de on sekiz müsellah Ermeni gönderilmiş, Vanlı Kasap Abbas'ın iki kızını ve Feto nâm kimsenin zevcesini götürürken mezbûre zevce gitmiyormuş. Tüfenk kayışını kadıncağızın boğazına takmışlar ve hayli sürüklemişler. Kadının gitmeyeceği anlaşıldıkda onu da katletdiklerini ve ahâlînin üzerine me'mûr etdikleri Kerküklü bir şeyh ile on beş kişinin yol üzerinde şerhalandıklarını ve daha nice ma'sûmînin fecî' bir sûretde doğrandıklarını ve yollar selhhâne gibi cesedlerden geçilmez bir hâlde bulunduğunu kendim gördüğüm gibi görenler de pek çokdur. Bendeniz dağa gitmezden evvel Hoşâb müftîsinin oğlu Ali Efendi araba getirmek için Rusyalılar taraflarından köylere gönderilmişdi.

Yolda kafası o derece ezilmişdi ki bir el kadar parça hâline bırakılmış ve gövdesinin üzerinde bir çaputa saralanmış idi. Keşfine de ale'l-usûl Hoşâb kâ'im-i makâmı gitmişdi. Ma'sûm müteveffânın bir pîr-i fânî pederi, Ermeniler tarafından tevhîm ve tehdîd edilerek Ruslar tarafından öldürüldüğünü söyletdirdiler. Kâ'im-i makâma şikâyete gidenler îcâbına bakılır denilirdi. Îcâb ise eşirrâyı hafiyyen tahrîk idi. Rusların ric'atına tesâdüf eden şâkîlerden üç kişiyi, Ekrak karyesinde Safvet Bey'in hânesinde ihrâk etdiler. Zâten yukarıda gösterdiğim nüfûsun çoğunu da damlarda yandırdılar. Â'ilemi kurtarmak için Cevdet Bey'in yanına gidip daha avdet edemediğimden dolayı, dağda bırakdığım iki yüz hâne miyânında benim de Fâtıma isminde zevcem ve sekiz yaşında Mehmed Cemâl, altı yaşında Mehmed Celâl ve iki yaşında Mehmed Şefik ve birâder-zâdelerimin vâlideleri ve on yaşında kerîmesi Saadet ve beş yaşında mahdûmu Mehmed Şükrü birlikde idiler. Tabî'îdir yavrularım diğer emsâl-i adîdesi misillü canavar ve hunhâr ellerde parçalandılar.» demekle dil-hirâş hikâyesine ve o havâlîde bulundurulan Rus kumandanlarının ve Ermeni rü'esâsının taht-ı hükme aldırılmalarının ilâ âhiri'l-ömr iddi'âdan geri kalmayacağına kasem etmek ve la'net okumağla hâtime vermişdir.

Fî 13 Haziran sene [1]332

Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı **Binbaşı Ali [V]âsıf**	Van Komiser-i Sânîlerinden **Zübeyr**	Mütekâ'idîn-i askeriyyeden Vanlı Mülâzım **Receb**
Van Belediye Re'îsi **Abdurrahman**		Van polislerinden **Mehmed Hulusi**

Muradiye Muhtârı Derviş Ağa'nın ifâde-i muhlifesinde:

«Sor dağına çekilen kazâ halkını Ruslar topa tutdular. Kısm-ı küllîsini imhâ ve ifnâ etdiler. Mütebâkî beş bin kadar ahâlîyi çevirdi, kasabaya götürdüler. Bi'l-âhire köylere dağıtdılar. Bunların fecî' bir sûretde doğranmakda olduklarını görünce, kasabanın civârında bir kayalığa gizlendim. Kömüs karyesinde bulunanları çirkin manzaralarla katl ve ihrâk etdiler. Nisvâna, lisâna getirilemeyecek şenâ'atlerde bulundular. Yunus isminde bir ihtiyârın mâ-lâ-yukâlini kesip zevcesinin ağzına ve zevcesininkini zevcinin ağzına verdiler. Galîz ibâreler ile tefevvuhâtda bulundular. Kasabamızdan Taho'nun sağ sağ derisini tulum çıkardılar. İbğa'dan gelen bir aşîret halkı, bi't-tamam yol üstünde

öldürüldüler. Kâ'im-i makâm Mehmed Bey'in kızı Fâtıma Hanım'ın budlarını yardılar cep yapdılar. İçerisine pislik doldurdular. Çirkâbcasına sözler söylediler. İsmâil'in kızı Lâli'nin kafasını kesdiler; süngülere takıp "Sizin bayrağınızdır" dediler. Süleyman'ın zevcesi Hâni'yi tecâvüzât-ı kesîre altında hayatına hâtime verdiler. Bu gibi cinâyet ve müte'addid şekâvet lisâna alınmayacak derecededir. Bir çok kadınların çocukları kucaklarından fırlatıldı. Anaları götürüldü ve bir çok sıbyânın vâlideleri mezkûr Sor dağında atılan mermiyyâta hedef olduklarından çocukları berfler üzerinde, kimisi "ekmek", kimisi "su" ve "anam" diye figân ve dilleri açılmayanlarının feryâdı dağları inletiyor, en fânî yürekleri sızlatıyordu. Bunlar o sûretle berf üzerinde tabî'î dondular. Cesîm bir kazâ halkı, düvel-i mu'azzamadan bulunan Rus kuvâsı karşısında gözlediğimiz sahâbet mukâbilinde işidilme[di]k şenâ'at ve tüyler ürpertir cinâyetle mahvolup bitdi. Düstûr-ı hâdim-i insâniyyeye ve imzâ etdiği karârlara muhâlefet gösteren ve medeniyyetden dem vuran o gibi vahşîleri cenâb-ı Hâlık kahretsin» demekle ak sakalından dökülen göz yaşları huzzârı da dil-hûn eylemişdir.

Fî 13 Haziran sene [1]332

Van polislerinden	Van komiser-i sânîlerinden	Van Belediye Re'îsi
Mehmed Hulusi	**Zübeyr**	**Abdurrahman**

Mütekâ'idîn-i askeriyyeden
Vanlı Mülâzım
Receb

Van Sâbit Jandarma Alayı
Kumandanı Binbaşı
Ali [V]âsıf

Alay 97 Tb. 1. Alay Kâtibi Sivaslı Hasan Fahri Efendi'nin zevcesi Latife Hanım'ın muhlifen alınan ifâdesinde:

«Düşman geliyor diyerek vâki' olan işâ'aya ibtinâ'en bir kısım ahâlîyle Norduz kazâsına giden-gelen haberde, düşmanın gelemeyeceği bildirildiğinden tekrâr geriye döndük. İkinci def'a be-tekrâr çıkmamız ihtâr olundu ise de evvelce tedârik etdiğim vesâ'itin elimden çıkmasına ve yek-diğerden ikişer üçer yaşlarında farklı beş çocuğu taşımak imkânını göremediğime ve Rusların düvel-i mu'azzamadan olmalarına binâ'en ilişik etmezler diye bizim gibi vesâ'itden mahrûm komşularımızın tesellî ve tatmînâtlarına i'timâd ederek kaldım. Vesâ'it-i nakliyye bulan ahâlî ve asker çekildi. Ermeniler bütün mahallâtı taramağa koyulduklarını görünce geceleyin çocuklarımı komşularımın kucaklarına vererek bir takım aceze ile mahalle aşırı Şamdam altına gitdik,

Abdullah Bey oğlunun hânesine yığıldık. O civârda Mehmed Bey'in hânesine de hayli ahâlî dolmuşdu. Ermeniler bütün mahlûku topladılar. Erkekleri nisvân ve sıbyândan ayırdı, götürdüler. Bizleri de Amerika mü'essesesine aldılar. Erkeklerin nerede öldürüldüklerini göremedik. Erciş Başkâtib-i sâbıkı Murtaza oğlu Abdurrahman Efendi'nin on sekiz yaşlarında bir oğluyla kendisini Kurşun câmi''de ve bir kütük üstünde balta ile doğradıklarını mu'ahharan Ermeni kadınlarından işitdim. Bu efendinin birâderzâdesinin â'ilesiyle berâber on beş nüfûsdan ziyâde şenliğinden hiç birisi zuhûr etmedi. Ne sûretle öldürüldüklerini anlayamadık. Bir kaç gün orada kaldık. Mü'essesenin dâhil ve hâricinde tahmînen on bine karîb ahâlî görünüyordu. Ruslar gelinceye kadar birer somun verilirdi. Bir hafta sonra Ruslar geldiler. Bizim ahâlîmizden aldıkları koyunlardan bize de ara sıra yahni tevzî' olunurdu. Yiyenlerden bir çoğundan kanlı sular akarak ölürlerdi. Az zaman içinde o kadar mahlûk mahvoldu. Mü'essesede bulunanların bir kısmını Alman mü'essesesine gönderiyordular. Orada fenâlık yapılacağı anlaşılıyordu; ağlaya sızlaya oraya sürüklendik. Bidâyeten parası olanların paralarının teslîm edilmesi ve aksi takdîrde işkence edileceği ihtâr edildi. Zevcimin kemeriyle kendi huliyyâtımı boğçaya bırakarak gece bir odanın tavanına yerleşdirdim. Bütün nisvân ve sıbyânı aradılar; "Lüzûmu olursa size de veririz" dediler. Külliyetli liralar aldılar. Hocazâde muhâsebe ketebesinden Hüseyin Efendi'nin zevcesinde hayli lira var idi. Bunu da aldılar. Kadıncağız ferdâsı günü çocuklarına ekmek almak için bir lira istedi, vermediler. Kadına nüzûl isâbetle terk-i dağdağa etdi. Çocuklar sızlandı durdu. Şamdam mahallesinden Belkıs Hanım nâmında birisinin hırkasına dikilmiş beş yüz aded yüzlük altını çıkdı. Bu sûretle herkesi soydular. O esnâda Süvar oğlunun mahallesinde bir zâbit nâmzedinin genç bir zevcesi korkudan buğday anbârına girmiş imiş. Köylü Ermeniler anbârın buğdayını taşırken kadının entârisi görünmüş. Kadını dışarı çıkarmışlardı. Boynunda ip üstüne dizilmiş on bir aded beşi birliğin ipini kesip çıkarmağa ihtiyâc görmeyip erkeklerinin karşısında kadınlar o derece çekmişlerdi ki, kadın âdetâ salbedilmiş bir hâle getirilmişdi. Bu işkence ile altını boğazından almış elbisesi bi't-tamam çıkarılmış, çırılçıplak uryân bırakılmış oldukdan sonra o derece darbolunmuşdu ki, o nâzik vücûd kömür çuvalına döndürülmüşdü. Daha başka her şenâ'at yapılmışdı ki, zâten bu usûl bozulmaz bir kanun şeklinde idi. Orada dâr-ı âhiretten nasîbini alamayan ma'sûme önüne bir telebbüs parçası tutmuş olduğu hâlde getirildiğini ve içini çekerek bu yolda hikâye etdiğini bi'z-zât gördüm. Bu vahşete hepimizin de mahkûm olduğu bizce muhakkak olduğundan yapılacak dakîkalara intizârda bulunuyorduk. O esnâda Van'ın Tazekilise mahalleli Kavas Miko bizi sormuş; orada buldu. "Hanım! Senin kocandan iyilik görmüşüm. Seni ve çocuklarını

idâre edecek kadar para verir isen seni hâneme götürebilirim. Fakat kim Müslüman ve bunların nisvân ve sıbyânını saklarsa cezâ görecekleri i'lân edilmişdir; seni gizlice götüreceğim" dedi. Hâsılı kırk liraya pazarlık etdik. On iki yaşında ve Ahmed isminde bir oğlum kalmışdı. Dokuz yaşında kerîmem Cemile, dört yaşlarında mahdûmum Sâlih, bir yaşında Mevlüd, bir buçuk yaşlarında Emine... Bunlar açlıkdan, bunların küçükleri süt bulunamamasından ve büyüklerine de ekmek bulamadığımdan açlıkdan öldüler. Tüfenkçi Dursun Usta'nın pîr-i fânî pederi, bulunduğu hânede insân kasâbları taraflarından boğazlanmışdı. İhtiyâr vâlidesiyle gece, Miko'nun hânesine aşırıldık. Orada berây-ı muhâfaza elli liralık gümüş kemerle beşi birlik vesâ'ir huliyyâtımı kadının sandığına bırakdı. Biz bunların esîri olarak kaldığımızı gerçi bir ni'met-i uzmâ farzederek avâkıb-ı hayatı gözler dururduk. Bizi sakladığını işiden kumandan Miko'yu on iki güne habsetdi. Van'dan hurûc edecekleri sırada çıkardılar. Bir kaç altın daha vermekliğimi ve Osmanlıların gelmekde olduğunu söyledi. "Başka param yokdur" dedim. El-hâk işkence etmedi ise de, Van'dan çıkdıkları gün diğer eşirrâya ilkâ'âtta bulunmuş olmalı idi ki, onu müte'âkıb iki müsellah haydûd içeri girdi. Bizi taht-ı ta'zîbe aldı. Oğlum Ahmed bu hâli görünce savuşup hâne derûnundaki tandıra saklanmış imiş. "Senin çocuğun da olacakdır, ne oldu?" deyince, komşu Ermeni çocuklarından idi dedim. İhtiyâr kadın ile ikimizi fenâ hâlde döğdüler. En son süngülemek üzere iken "Para kemeri çocuğun minderinin içindedir" dedim. Minderi yırtdılar, kemeri aldılar; kemeri de yırtdılar. Liraları sayarken ihtiyâr kadının işâretiyle bağ kapısından dışarı çıkdım. Bir harkın içerisine girdim. Hayli dakîkadan sonra kadının feryâdını işittim. Doğranmakda olduğuna zâhib oldum. Meğerse benim mahall-i ihtifâmın söylemesi için ta'zîb ediliyormuş. Bizi bulamayınca kadını yarım can bırakdı ve savuşdular. Oğlumun içeride alevlenen acısıyla her ne olursa olsun tekrâr hânenin içine girdim. Kadının bir tarafda inlediğini işiddim. Yanına gitdim. Yediği dayakdan bî-tâb düşmüşdü. Hemen sokak kapısını arkadan bendetdim. Kısık sesle Ahmed'i çağırdım. Tandırda olduğunu sesledi. Oradan çıkardım. Sabah olunca tekrâr gelirler diye kadın, ben tandıra, oğlum Ahmed dahi başka tandıra sokulduk. On iki gün tandırlarda barındık. Bir gün yanımda Türkçe konuşurken ses aldık. Sürünerek pencerenin birinden bakdık. Osmanlı askeri olduklarını görünce bizi kurtarınız diye bağırdık. Gelenler Yüzbaşı Hâlid ve Mülâzım-ı Evvel Şerefeddin beyler idi. Bizi görünce yekdiğere ağladık. Oradan bizi aldılar. Oğlum Ahmed'in bacakları tandırda romatizma almış idi. Güç hâlde karârgâha gitdik. Ferdâsı günü Rusların gelmekde olduğu anlaşılınca bize hayvân verdiler. Mekârîlerle yola çıkdık. Yolda bir efendinin terkisine bindirilmiş Kör Hâfız'ın kerîmesi Dilber isminde ve on beş yaşında bir kıza o derece

tecâvüz-i kesîre ve fecî'ada bulunulmuşdu ki, çocuk hayvânın terkisinde duramıyor. "Allah rızâsına beni hayvânın üzerine uzatınız" diye bağırıyordu. Bu hâlle iki gün getirildi. Sonra terk-i hayat etdi. Murtazazâde Başkâtib Abdurrahman Efendi'nin iki kızını cebren götürür iken vâlideleri dayanamayarak peşleri sıra gitmişdi. Bunlarla berâber Kaya Bey'in gelini Cemile Hanım da götürülmüş ve kırk günlük çocuğunu atmışlar[d]ı. Abdurrahman Efendi'nin seksen yaşındaki hemşîresini de fi'l-i şenî'den öldürüldü. Cebeci Hacı Ağa'nın akrabâsından olup kendi hânesinde büyümüş bir kızcağızın hüsnâ olmasına binâ'en Kapamacıyan'ın yeğeni Doktor Hüsrev (?) Efendi kendisine metres olarak götürdü. Köylerden toplanan kadın ve çocukların kısm-ı küllîsi o esnâda feyezân eder olan Mermid çayına dökdürüldüklerini yine Ermenilerin çoğundan işitdim. Ruslar geldikden sonra bizlerin de denize dökdürüleceğimizi bize hafiyyen söyleyenleri de var idi. Sonra bundan ferâgat edildi. Tevzî' edilen ta'âmiyeye sem katılarak imhâ ve etrâfda ifnâ etdiler. Elli liralık huliyyât, iki yüz kırk adet Osmanlı altınımı alan ve aldıran Miko'dur. Paramın alındığı gam değil. Müttefik devletlerimiz var olsun. Param mevcûd iken ciğer-pârelerimin açlıkdan öldürülmesi ebedî te'essürümü münticdir. Çocuklarımın vahşî manzaralardan öldüklerini peder-i müşfiklerine henüz yazmadım. Cenâb-ı Hâlik ahz-ı sârı kudret-i kâhiresiyle icrâ etsin» demekle dil-hırâş ifâdesine intihâ vermişdir.

Fî 13 Haziran sene [1]332

Van polislerinden	Van komiser-i sânîlerinden	Van Belediye Re'îsi
Mehmed Hulusi	**Zübeyr**	**Abdurrahman**

Mütekâ'idîn-i askeriyyeden	Van Sâbit Jandarma Alayı
Vanlı Mülâzım	Kumandanı Binbaşı
Receb	**Ali [V]âsıf**

Van'ın Selimbey mahallesinden Süvar oğlu Jandarma Rıza Çavuş'un zevcesi Vâhide Hanım'ın muhlifen alınan ifâdesinde:

«Zevcim hasta idi, çıkamadık. Gecenin birinde her tarafın ateşlendiğini, kadın ve çocukların bağrışmaları cehennemden bir numûne idi. Yakında bulunan komşulardan kadın ve erkek, yüzü mütecâviz bizim eve toplandılar. Sabah oldu. Evimizin etrafını aldılar. Pencerelerden içeriye yaylıma başladılar.

Herkes yere kapandılar. Zevcime kurşun isâbet etdi, öldü. Hayli yaylımdan sonra "Dışarı çıkınız" dediler. Hep dışarı çıkdık. Erkekleri seçdiler. İp ile bir sıraya dizip kollarını arkadan bağladılar. Bunların içinde çocuklukdan beslediğimiz sekiz yaşında Mustafa ve Memo Hoca'nın on iki yaşlarında oğlu Ahmed ve Nonoş Hanım isminde birisinin on yaşında Dursun ve on iki yaşlarında Edremid'den müsâfir gelen Mehmed'in oğlu Muhyiddin ve daha başka çocuklar da bulunuyordu. Bunları yaylım ateşle öldürdüler. Kalan kadın ve nisvânı önlerine katdılar. Zevcimin atına bindiler. "Rıza Çavuş atın bize hediye oldu, karın da bize köçek kaldı" diyerek musıka ile Amerika müessesesine götürdüler. İki ay kaldık. Bidâyeten on gün kadar birer somun verdiler. Ruslar da geldi. Bizden igtinâm etdikleri koyunlardan birer mikdâr yahni verirlerdi. Fakat yiyenlerden bir çoğundan kanlı sular akar, ölürlerdi. Geceleri Kazak ve Ermeniler odalara girer, kadınların yüzünü açar ve ârzû etdiklerini götürür fi'l-i şenî'den sonra bir takımları geriye getirirlerdi. Bu hâl tahammül hâricine vardığından evlerimize dağılmamızı niyâz etdik. Evimize gönderdiler. Zâten me'vâmızın yandığını biliyorduk. Maksadımız fi'l-i şenî' tecâvüzât-ı kesîresinden kurtulmak idi. Mahallemizden bulunan kadınlarla harâbe duvarların altına oturduk. Yiyecek, barınacak bir şey bırakılmamışdı. Mevt-i ecele veyâhûd emsâlimiz gibi katle intizârdan başka ümîdimiz kalmamışdı. Bu acıları düşünürken bağlara atlarını bağlayan Rus Kazakları bizi yakaladılar. Tecâvüzâta başladılar ve geceyi sabah edinceye kadar, hiç bir kadın hâb-ı beşer görmedi. Sabahleyin oradan bir takrîb savuşduk. Hanikvenk'de (?) Serkis Usta'nın hânesine gitdik. Oradan tekrâr mü'esseseye gönderdi. Kabûlümüzü ve başımıza yapılan hakâretlere nihâyet verdirilmesini Aram'dan ricâ etdik ve çok ağladık, yalvardık. Aldığımız cevâb "Ölünceye kadar siz bu kahrı çekeceksiniz. Vâlîniz Cevdet Bey gelsin sizi kurtarsın" gibi hiddetleri oldu. Oradan da Hacı Ziya Bey'in konağına sevkolunduk. Orası nisvân ve sıbyân ile doldurulmuşdu. Altı yedi kadını bilâ-sebeb katletdiler. Burada da gerek Rus askeri ve gerekse Ermeni hûnhârları tafsîlâtı mûceb-i âr ve hayâ olan şenâ'atlerde bulundular. Bir çok ma'sûmîni kuyulara doldurdular. Cebr-i zinâdan telef olan kadınlar da vukû'a geldi. İşe yarayan kadın ve kızları aldı götürdüler. Bir kaç ay bunların şenâ'at-i cebriyyelerinde kaldık. Cevdet Paşa'nın geleceğini söylediler. Ruslar çekildi, can korkusuyla bizler de bağlarda ağaçların muhtefî mahallerine sokulduk. Cevdet Paşa geldi, bizi kurtardı. Fakat vehleten bizim askerin geriye çekilmesinden dolayı daha bir çok nisvân ve sıbyân çıkamadı. Rusların ve Ermenilerin hiç bir dîn ve mezhebin kabûl etmeyeceği cinâyet ve şenâ'at düstûr-ı insâniyyenin kat kat

fevkindedir. Bütün nev'-i beşere tavsiye ederiz ki, Ruslara esîr olmakdan ise kendisini ifnâ etmek daha evlâdır. Bizim dâdımızı cenâb-ı Hâlık Ruslardan alsın. Bundan başka niyâzım yokdur.»

Fî 15 Haziran sene [1]332

Van polislerinden **Mehmed Hulusi**	Van komiser-i sânîlerinden **Zübeyr**	Van Belediye Re'îsi **Abdurrahman**
Mütekâ'idîn-i askeriyyeden Vanlı Mülâzım **Receb**		Van Sâbit Jandarma Alayı Kumandanı Binbaşı **Ali [V]âsıf**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Van'ın Gevaş kazâsına tâbi' Karkar nâhiyesi ahâlîsindeniz. Van, Gevaş'ın tahliyesinden sonra Horotisli Haço, Keşiş Sergis, Vatab (?) karyeli Onnik (?), Mickaslı [Miçkanisli] Hako, Keri, Parso nâmındaki Ermenilerin kılavuzluk ve delâletleriyle, Rus Kazaklarıyla Ermenilerden mürekkeb ve tahmînen 500 kişilik bir kuvvet üzerimize geldi. Geldikleri zaman gündüzün sâ'at on ikisi idi. Köye girdikleri zaman ibtidâ dîn, îmân şetmederek ve câmi' ve medreseler, göze görünen ebniyelere ateşi verdiler. Biz sıkışdığımız bir mahalden bir derece mukâbele ediyorduk. Bu zâlimler orada ellerine geçen kadın erkek, çoluk çocukları kılıçdan geçiriyor ve çocukları diri diri ateşe atıyorlardı. Ateş bir kaç sâ'at devam etdi. Nihâyet biz bulunduğumuz mahallin bir tarafını delerek ve yanmakda[n] ise her çi bâd-âbâd diyerek za'îf gördüğümüz bir noktalarına hücûm etdik. Çifâ'ide ki, kuvvet çok ve biz azlık bulunduğumuzdan cebhemizi yarıncaya kadar ekserîsi telef oldu ve kaçabilenleri de Kazak ta'kîp ederek süngü ve kılıncıyla parçalıyordu. Tahmînen mukâbele için sıkışdığımız mahalde elli kişiden fazla olduğumuz hâlde ancak altı kişi kaçıp yakayı kurtarabildik. Köyden bir sâ'at mesâfedeki bir tepeye çıkdık. Akşam yaklaşıyordu. Zâlimler de ta'kîbden vazgeçmiş, köydeki hesâplarına başlamışlardı. Allah bir daha göstermesin; neler neler... Bu ve civârda bulunan iki İslâm karyesiyle köyümüzden lâ-ekal yüz kadar kız, kadın kaçırıldı. Memeleri, burunları kesilmiş ve her nasılsa kaçmağa muvaffak bir çok kadınlarla

çırçıplak edilmiş, edep ve nâmûs mahalleri pârelendirilmiş bir çok kadınlar bize doğru kaçıyor ve gelinceye kadar telef oluyordu. Ruslar, âh o canavar alçaklar! Kılınçlarını daha dilleri dönmeyen çocuklarla, ayak atamayan ihtiyârlara indirip kaldırmakdan pek zevk alıyorlardı. Ve bunları nakletmek kolay, lâkin görmek pek güçdür. Allah göstermesin bizim köy ve civâr iki İslâm köyü, öyle talan ve yağma edildi ki üzerimize alacak bir şeyimiz bile kalmadı. Koyun, keçi, öküz hâsılı bütün varlığımız götürüldü. İşte gördüğümüz zulm ve işkence bunlar ve daha bunlara mümâsil ve söylenmesi çirkin olan bir çok hakâretler olduğunu ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 18 Haziran sene [1]332

Bu dahi	Bu dahi **Reşid Molla**	Muhâcir, karye-i mezkûreden **Kürd Abdi**

Yukarıdaki beyânât[da] bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini ma'a'l-kasem tasdîk eyleriz.

Fî 18 minh.

İsparet [İspandan] beylerinden	Nâhiye Müdîri	Nâhiye eşrâf ve beylerinden Avluca (?) karyeli	Ulemâdan Bedi'ü'z-zaman Said-i Kürdî'nin birâderi **Molla Abdullah**

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 125-134

– 16 –

BİTLİS VE CİVARINDA ERMENİ ÇETELERİ VE RUSLARIN MÜSLÜMAN AHALİYE YAPTIĞI KATLİAM

Kızılmescid, Zeydan, Hersan, Taş mahallesi, Aynülbarid mahallesi, Avih mahallesi, Ahlat'ın Erkuzan [Erkezen] mahallesi, Kömüs mahallesi, Mahallebaşı, Âdilcevaz, Karçikan kazası, Yako karyesi, Tatargazi karyesi, Patnos karyesi, Hamtos mahallesi, Marmutlu mahallesi, Azad karyesi, Kerekoğlan karyesi, Kurubulak mahallesi, Nâhoşnud mahallesi, Mabekor mahallesi ve Malazgirt'in Şirvanşeyh karyesinde Rus ve Ermeni

çeteleri tarafından işkenceyle öldürülen, namusları kirletilen, evleri yakılıp, paraları çalınan, malları yağma edilen Müslümanlar ile yakılan ve tahrip edilen cami, medrese, tekye, ziyâretgâh, mektep, resmî dâire, köprü, hamam ve depoların isimlerine dair, Rus istilası sırasında kaçamayıp Bitlis'te kalan ve Ermeni çeteleriyle Rusların mezâlimine uğrayan İslâm ahalisinin yeminli ifadeleri.

Massacres perpetrated by Armenian bandits and Russians against Muslims population in Bitlis and its neighborhood.

According to depositions made on oath by those muslim people who, incapable to escape remained in Bitlis and had suffered Armenian bandits and Russian's atrocities:

In the quarters of Kızılmescid, Zeydan, Hersan, Taş and in Aynülbarid, Avih, Erkuzan (Erkozan) quarters in Ahlat Kömüş, Mahallıbeşe, Adilcevaz quarters and in the villages of Yako, Tatargazi and Patnos, in the quarters of Kurubulak, Nahoşnud, Malikan and the village of Şirvanşeyh attached to Malazgirt; muslim population had been tortured to death by Armenian bandits and Russians and dishonored (raped), their homes burned down, moneys stolen, goods and proporties looted; schools, mosques, dervishes' convents, saints' tombs, government offices, bridges, public bathes and storehouses had been destroyed.

27 L. 1334 (27. VIII. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Kızılmescid mahallesinden Kalkancı oğlu Osman Ağa'nın ifâdesidir.

Komiteci Ermeniler tarafından kasığı süngü ile cerhedilmiş, elli sekiz gün habsedilmişdir. Bir buçuk yaşında oğlu Abdülbâki sâhibsiz sokaklarda kalarak soğukdan incimâd etmiş ve ölmüşdür. Hânesinde bulunan her türlü eşya yağma edilmişdir. Yarası iltiyâm buldukdan sonra en müşkil hizmetlerde angarya sûretiyle kullanılmışdır ve on dört lira da parası alınmışdır.

Kızılmescid mahallesinden Hadid bin Feyzullah.

Ruslar tarafından sol memesinden kurşunla cerhedilmiş ve hânesi yağma edilerek angaryada kullanmışlardır.

Zeydan mahallesinden Pirmuslu oğlu Mustafa Efendi bin Ömer Efendi.

İki ay habsedilmiş ve hânesi yağma edilerek on üç yaşındaki oğlu Şevket gâ'ib olmuş, hayat ve memâtı mechûl kalmışdır. On mecidiye ile beş lira ve elli guruş mağşûşe parası alınmışdır.

Zeydan mahallesinde Şeyh Yusuf Efendi bin Süleyman Efendi.

Ruslar tarafından 27 Mecidiye, 40 çeyrek, bir sâ'ati alınmış ve hânesi yağma edilmişdir. On yaşındaki oğlu Mehmed Nûri gâ'ib olmuş.

Hersan mahallesinden Hurlulu Reşid oğlu Mehmed.

Vâlidesi elli yaşındaki Nigar nâm kadını kama ile kesmişler. Dayısı oğulları olup kendi hânesinde bulunan Güvey, Hasan, Hüseyin ve Ahmed Ağa nâm kimsenin bu hânedeki kızı ma'sûmeyi kılıç ve kama ile kesmişler. Cenâzeleri köpekler tarafından dağıdılmış, kısmen kemikler hâlen mevcûddur. Merkûm Mehmed'in hânesi yağma edilmiş, altmış gün habsedilerek angaryada kullanılmış ve din ve îmânı şetmedilerek defâ'atle darbedilmişdir.

Ahlatlı olup Kızılmescid mahallesinde mukîm Hüseyin oğlu Sâlih.

Yetmiş yaşındaki pederi Sâlih'i Ruslar kılıçla öldürmüşlerdir. Kendisini de kolundan ve kafasından kılınçla yaralamışlardır. Hânesindeki eşya kâmilen yağma edilmişdir.

Ahlatlı olup Zeydan mahallesinde Kasab oğlu Ahmed.

On altı yaşında Aslı nâmındaki kızının ırzına cellâdâne bir sûretde tecâvüz etmek isteyen Ermenilere karşı, nâmûsunu kemâl-i salâbetle müdâfa'a eyleyip geceleyin asâkir-i Osmaniyye nezdine firâr ile tahlîs-i hayat ve nâmûs etmeğe teşebbüs eylemiş ise de, Ermeniler tarafından alçakcasına katledilmişdir. Kendisi soyulmuşdur.

Hersan mahallesinden Mahmud oğlu Resul.

Hânesi yağma edilmişdir. Kendisinden yüz yirmi guruş alınmış, bir ay işkence ile habsedilmiş ve ahîren mezarcılıkda, ba'dehu bostancılıkda istihdâm edilmişdir.

Kızılmescid mahallesinden Safrasor Ağasızâde Hüseyin oğlu Hasan.

Hânesi yağma edilmiş ve müsinn bulunmak hasebiyle eser-i darbdan müte'essiren üç mâh hastahânede kaldıkdan sonra çıkarılmış ve kemâl-i sefâletle bir hâneye habsedilmişdir.

Taş mahallesinde İsmâil oğlu Mehmed.

Doksan yaşındaki pederi İsmâil kılınçla parçalanmış, hânesi yağma edilerek iki ay habsedilmişdir.

Aynülbârid mahallesinden Haso oğlu Bedri.

On yedi yaşında bâkire kızı Fâtıma'nın cebren bikri izâle edilmiş ve hânesi yağma edilmişdir. Üç mâh habsedilerek ahîren darb ve işkence ile angaryada kullanılmışdır. Ve dört yüz guruş kesesinden alınmışdır.

Kızılmescid mahallesinde Şâkir bin Mehmed.

Hânesi yağma edilmiş, kendisi firâra muvaffak olmuşdur.

Avih mahallesinden Mutki Mekteb Mu'allimi Abdülhakim Efendi bin Molla Îsa Efendi.

Kama ile kafası cerh edilmiş, gözlerine ağaç sokmak sûretiyle sakat edilmiş ve sağ kaburgası darb ile kırılmışdır. Kesesindeki on bir lirasıyla iki sâ'ati alınmışdır.

Mahallebaşı civârında Emine binti Musa Ağa.

Zevci Bitlis İstînâf A'zâ Mülâzımı Şaban Efendi geceleyin Ermeniler tarafından sûret-i fecî'ada katledilmiş, on sekiz beşibirlik, elli adet lira, yüz elli adet baş altunu, dört kemer, dört altın küpe, yirmi sekiz adet yüzlük banknot cebren alınmış ve hânesinde bulunan bütün eşya yağma edilmiş, kızı on beş yaşındaki Nâciye'nin cebren bikri izâle, Emine Hanım'ın pederi Musa şiddetle darbedilerek katl, amucazâdesi Gülperi nâm kadın dahi Ermeni kadınları tarafından darbedilerek katledilmişlerdir. Emine Hanım'ın boğazı kertebatla ip ile kısdırılmak sûretiyle bir kaç def'alar ölümle tehdîd ve darbedilmişdir.

Taş mahallesinden Zülfü bint-i Sâdık nâm kadın.

Kayın vâlidesi Fidan ve kayın birâderi Kâmil, kurşunla katl ve hânesi yağma edilmişdir.

Taş mahalleli Âişe bint-i Abdullah.

Zevci Kâmil ve üç aylık çocuğu ma'sûm Şerif ve hânesindeki Rukiyye nâm kadın, kurşunla gâyet fecî' bir sûretde katledilmiş ve cenâzeler köpekler tarafından parçalanmışdır. Hânesi yağma ve kendisi sol budundan kurşunla cerhedilmiş ve cerîhası el-ân mevcûd bulunmuşdur. Beş lira on iki mecidiyesi cebren alınmışdır.

Taş mahalleli Münteha bint-i Monla Abdullah.

Oğlu Fâris cebren hâneden alınıp götürülmüş, hayat ve memâtı mechûldür. Fâris'in on yaşındaki oğlu Kadir ve on iki yaşındaki Tevfik, kurşunla katl ve on yaşındaki Şerif, Ermeniler tarafından duvara vurulup kafası çizmelerle tüfenk dipçikleriyle ezilmek sûretiyle vahşiyâne bir şekilde katledilmişdir. Dayısı Tâhir'in oğlu Dursun'un zevcesi Mintan ve Kişmiş ve Zinet nâm kadınların ırzına ta'arruz edilmiş ve Zinet nâm kadın, defâ'atle cebren götürülüp fi'li şenî' icrâ edilmiş ve amcazâdesi Esad dahi kılıçla parça parça edilmişdir. Ve hânesi eşyası kâmilen yağma edilmiş ve her türlü vahşetler bu hâne hakkında irtikâb olunmuşdur.

Kızılmescid mahallesinde Âdilcevazlı Mecidiye bint-i Ayn nâm kadın.

Çekiçle başı birkaç yerinden cerhedilip gözleri sakat edilmişdir.

Zeydan mahallesinden Fâtıma bint-i Mustafa nâm kadın.

Nâmûsuna tecâvüz edilmek istenildiğinden müdâfa'ada bulunmuş olduğu için, kafası dört yerinden değnekle darbedilip sol kolu kırılmış, yüzünden ve sol kolunun iki yerinden kurşunla cerhedilmiş, üç lira, bir çift bilezik götürülmüşdür.

Taş mahallesinde mukîm Mekteb-i Rüşdî mu'allimlerinden Hacı Ömer Efendi.

Yetmiş lira ve sâ'at kendisiyle refîkasından alınmış, bütün eşyası gasb, son zamanlarda Ermeniler, nezdine gidip para taleb etmişlerse de olmadığından tazyîk edildiği.

Zeydan mahallesinde Molla Ali Kadızâde Fâzıl'ın kerîmesi Elmaset.

Düşmanın şehre duhûlü esnâsında firâr eder iken arkasında bulunan altı yaşında ve Eyyub nâmındaki mahdûmu katledilmiş ve kendisi Ruslar tarafından kaldırılıp Kızılmescid mahallesine getirilmişdir.

Kızılmescid mahallesinde Erzurumlu Hünkar Hanım.

Kocası, Vergi Kalemi Odacısı Şükrü Efendi esîr-i harb olarak götürüldüğü ve Hoca Ömer Efendi'nin hânesinde bulunduğu esnâda Ermeniler tarafından beş lira cebren alınmışdır.

Ahlat'ın Erkizan [Erkezen] mahallesinden olup Kızılmescid mahallesinde mukîme Âişe bint-i İbrâhim.

Nezdinde bulunan kayın birâderinin mahdûmu Halil'in babası Kadri katledilmişdir.

Ahlat'ın Erkizan [Erkezen] mahallesinden olup Kızılmescid mahallesinde mukîm Mahmed bin Yakub.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda Arap köprüsü civârında, kurşunla sol omuz başından mecrûh olduğu ve henüz i'âde-i âfiyet etmediğini söylemişdir.

Kömüs mahalleli Zeyneb bint-i Mehmed.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda on altı yaşında Arif nâmındaki oğlu katl ve kendisi kurşunla ve on iki yaşında Hâlid nâmındaki oğlu, altı yerinden süngü ile cerhedildikleri.

Kömüs mahalleli Abdülgani bin Selim.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda 19 yaşındaki birâderi Abdülbâki'yi esîr ederek götürüldüğü, üç sâ'atlerini ahz ve şehirden çıkdıkları sırada, pederi Selim'i de Kızıl câmi'-i şerîfi önünde katledildiği ifâde edilmişdir.

Hersan mahallesinden Hanife bint-i Halil.

Kılıçla tehdîd edilerek 30 lira-i nakdî ile sâ'ir huliyyâtı cebren alınmışdır.

Kızılmescid mahallesinden Münevver bint-i Veli.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda on beş yaşında kızı Nasibe, Ermeniler tarafından alınıp götürülmüş ve nâmûsuna tecâvüz edilmişdir ve kocası Mehmed Şirin nâm şahsı da esîr-i harb olarak götürülmüş ve huliyyâtı alınmışdır.

Zeydan mahalleli Sultan bint-i Veli.

Esnâ-yı istîlâda birâderi asker Ömer ile berâber şehirden çıkar iken Tahşot civârında, birâderi katledildiği ve kendisi esîr düşdüğü söylenmişdir.

Kızılmescid mahallesinden Sultan bint-i Molla Süleyman.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda Ermeni ve Ruslar hânesine giderek kocası Hoca Yusuf'dan, tazyîk sûretiyle para taleb ve on lira, iki sâ'at ve kemeri ile bilezikleri almışlar ve ihâfesinden kocası vefât etmişdir.

Avih mahallesinden Dilber bint-i Şemo.

Düşman şehre girdiği esnâda kâ'im birâderini altı yaşında ve Beyaz nâmındaki kızı katl ve kerîmesi on yaşındaki Sultan'ın cebren bikrini izâle etmişlerdir.

Zeydan mahallesinden Dilber bint-i Mehmed.

Düşmanın şehre duhûlü esnâda kocası Hakverdi, kurşunla cerhedilmiş ve boğazından kesilmişdir.

Düşmanın hîn-i istîlâsında tahlîs-i nefse muktedir olamadıklarından dolayı, Bitlis'de kalıp Rusların ve Ermeni çetelerinin ta'arruzât ve tecâvüzâtına dûçâr olan ahâlî-i İslâmiyye tarafından ifâde edilip ma'a'l-kasem huzûrumuzda zabtedilen işbu ifâdât tarafımızdan tasdîk olunur.

Fî 30 Temmuz sene [1]332

Kazâzlar Şeyhi	Hacı Melikzâde	Molla Îsazâde
Şeyh Yusuf	**Şeyh Yusuf**	**Abdülhakim**
Rüşdiye-i Askeriyye Arabî Mu'allimi	Polis Müdîri Vekîli	Bitlis Mektûbî Vekîli
Ömer Hulusi	**M. Arif**	**Hakkı**

Hersan mahalleli Kalalızâde Dursun Efendi.

Pederi seksen yaşındaki Hulefâ-yı Nakşibendiyye'den Haydar Efendi, Ermeniler tarafından kama ile doğranmak sûretiyle şehîd edilmiş ve cesedinin bazı parçaları ve bir kolu kanlı elbiseleri içinde bulunmuşdur. Hânesindeki eşya kâmilen yağma edilmişdir.

Mahallebaşında mukîme ve anası Sâniye bint-i Mustafa.

Kurşunla altı yaşında Nâciye nâmındaki kerîmesi katl ve vâlidesi Sinem'den altı lira gasb ve Bekir nâmındaki birâderi esîr edilerek götürülmüşdür.

Âdilcevazlı olup Kızılmescid mahallesinde mukîme on beş yaşında Hediye bint-i Reşid.

Düşmanın şehre girdiği esnâda Rus ve Ermeniler tarafından cebren bikri izâle edilmişdir.

Avih mahallesinden Yadigar bint-i Şaban.

On altı yaşında birâderi Polad kurşunla katledilmişdir.

Avih mahallesinden Zernişan bint-i Sayyad.

Elli yaşında kâ'in birâderi Hasan oğlu İzzet ve komşusu Ali nâm şahıslar kurşunla katledilmiş ve altmış liraları cebren alınmışdır.

Kömüs mahalleli Kişmiş bint-i Hoca Şaban Efendi.

Kocası bakkal Muhyiddin kurşunla katl ve yanında bulunan otuz altını cebren alınmışdır.

Karçikan kazâsı sâkinelerinden Güllü bint-i Sâlih.

Kocası Osman katl ve on yaşındaki mahdûmu Hacı esîr edilmişdir.

Kızılmescid Mahalleli Bedo bint-i Receb.

On beş yaşında hafîdi Ali, kurşunla katledilmişdir.

Avih mahalleli Cevahir bint-i Fehim.

Sekiz yaşındaki Gülbeyaz ve dört yaşındaki Behiyye nâmındaki kızlarını kurşunla katl ve mezbûreyi boynundan kurşunla arkasından da süngü ile cerh ve yirmi aded mecidiyesini ve bir aded Serkisof sâ'atini ahzetmişlerdir.

Kömüs mahalleli Mercan bint-i Abdurrahman.

Kırk yaşında Rahime ve kırk beş yaşında Hanife ile kâ'in birâderi Resul, hânede kurşunla katl ve altmış lirası cebren ahzedilmişdir.

Yako karyeli Hacı bint-i Hâlid.

Fâtıma nâmındaki kızını kurşunla katl ve beş lirasını cebren ahzetmişlerdir.

Tatargâzî karyeli Fidan bint-i Andelib.
Kocası Ârif esîr edilip götürülmüşdür.

Patnos karyeli Telli bint-i Haso.
On iki yaşında Sultan nâmındaki kerîmesi kurşunla katledilmişdir.

Kızılmescid mahalleli Gülsüm bint-i Mehmed Efendi.
Kocası berber Şükrü'yü süngü ile katl ve dâmâdı bakkal Mehmed Ali'yi esîr etmiş ve üzerinde bulunan bir mikdâr parasını almışlardır.

Kızılmescid mahallesinden Leyla bint-i İlyas.
Mahdûmu Külhancı Sâlih'i kurşunla katletmişlerdir.

Kızılmescid mahallesinden Karacazâde Abdülaziz bin Hacı İsmâil.
Babası Hacı İsmâil ile birâderi İshak'ı kurşunla katl ve altı yüz liralarını cebren almışlardır.

Taş mahalleli Şeyh Abdülgani oğlu Şeyh Yusuf.
Ermeniler tarafından darb ve tehdîd ve envâ'-i işkence ile yirmi üç lira parası ve karısına â'id elbise vesâ'ir eşyası alınmış ve hânesi hedmedilmişdir.

Hersan mahalleli Kalalı oğlu Osman bin Yusuf.
Kızı Medine nâm kadın, Ermeniler tarafından darb ile eser-i darbdan ölmüş ve dâmâdı Hâlid'i ve oğlu Ali'yi boğazından kama ile keserek katl ve hânesi yağma edilmiş ve on dört lirası kesesinden alınmışdır. Ve komşusu bulunan Molla Mehmed'i, oğlu Ziver'i, kızını, kayın vâlidesi Hezar'ı, bacanağı Resul'ü ve hânesinde müsâfir bulunan Komas karyeli İbrâhim'i, kılıç ve kama ile kafaları kesilmek sûretiyle itlâf etmişlerdir. Ve Osman'ın hânesine ilticâ eden Çüküs karyeli Reşid ve karısını, üç kız ve üç erkekden ibâret çocuklarını, yine kılınç ve kama ile katletmişlerdir. Yine Çüküs karyeli olup Hersan mahallesinde Osman'ın komşuluğunda bulunan bir hâneye ilticâ eden Yusuf ve refîkasıyla altı çocuğu fecî' bir sûretde katl u itlâf edilmişdir.

Hersan mahalleli Maksud oğlu Musa.
Oğlu on dört yaşındaki Hasan, Ermeniler tarafından tüfenkle katledildiği gibi dört mecidiye parası alınmış ve hânesi yağma edilmişdir. Komşusu Haso

oğlu Ahmed'i, Ermeni çetesi tarafından baltalarla parçalanmışlardır. Ve Musa'nın kâ'in birâderi Sâlih bin İbrâhim, tüfenk kurşunuyla elleri bağlanmak sûretiyle katledilmişdir.

Taş Mahalleli Haydar oğlu Hasan.

Ermeniler tarafından kafası kamalarla cerhedilerek kesesinden 67 lirası alınmışdır ve kendisi üç ay habsedilmişdir.

Taş mahalleli Rıdvan oğlu Sufi Hâlid.

Hemşîreleri Hanife ve diğeri Rahime ve birâderi Resul, birâderi Mehmed'in çocukları; Yusuf, Cemil, Hamid ve Horsi nâm ma'sûm ve ma'sûmeler kılınç ve balta ve kamalarla Ermeni çeteleri tarafından fecî' bir sûretde katledilmişdir. Yüz yirmi liralık ziynet, altın ve lirası ve otuz iki beşi birliği alınmış, hânesi yağma edilmişdir.

Taş mahallesinden Sadık oğlu Polad.

Oğlu yedi yaşında Yusuf, refîkası Nazlı bint-i Rüstem ve kızları; Nesibe, Hâdiye ve birâderinin haremi Sultan, Ruslarla Ermeni çeteleri tarafından kılınç ve kama ile parçalanmış ve kesesinden yetmiş aded lirası alınmış ve hânesi yağma edilerek hânesi yakılmışdır.

Vanlı olup Mahallebaşı'nda mukîm ihtiyâr Hasan Ağa.

Darb ve işkence edilmiş ve elbiseleri yırtılarak beş yüz guruşu alınmışdır.

Hersan mahalleli Hatibzâde Molla Hamza bin Molla İbrâhim.

Amucazâdesi Haydar Efendi'nin oğlu Abdülmecid ve Abdülaziz, Ermeniler tarafından kurşunla katledilmişdir. Diğer amucazâdesi Halife Molla Ali oğlu on beş yaşında Mehmed ve iki refîkası Cevahir ve Zeyneb'in nâmûslarına tecâvüz ve kızları Huri ve Sabriye'nin bikrleri izâle ile mükerreren fi'l-i şenî' icrâ edilmek sûretiyle cümlesi kılınç ve baltalarla katledilmişdir. Ve hânesinde müsâfireten mukîm Malazgird'in Tendürek karyeli Fakı Mehmed iki oğlu, iki kızı ve refîkası, yine Ermeni çeteleri tarafından Hersan mahallesinde telgraf müdîrlerinden Resul Efendi, hânesinde parçalanmışdır. Ve Molla Hamza'nın elli beş lirası kesesinden alınmış ve kızının huliyyât ve elbisesi ve hânesi yağma edilmişdir.

Hersan mahalleli Bedir bin Süleyman.

Birâderi Molla Resul Ermeni çeteleri tarafından tüfenk kurşunuyla katledilmiş, yedi lira ve sâ'ati cebren alınmışdır. Hemşîresi Yadigar ve Feride'nin huliyyâtı alınmışdır.

Zeydan mahalleli Reyhan bint-i Ömer.

Zevci Musa kılınçla öldürülmüşdür.

Taş mahalleli Zülfinaz bint-i Îsa Ağa.

Oğlu Abdülhamid kafası parçalanmak sûretiyle katledilmiş ve yirmi lirası kesesinden alınmışdır.

Aynülbârid mahalleli Zeyneb bint-i Hâlid.

Kızı Hanife ve dâmâdı Memi, Ermeni çetesi tarafından kama ile katledilmişdir.

Hersan mahalleli Cevahir bint-i Hacı Ali.

Oğlu Mehmed Said kurşunla katledilmiş ve kırk aded güllü altun ve gümüş kemer ve altun küpesi ve yirmi üç mecidiyesi alınmışdır.

Hersan mahalleli Kişmiş bint-i Osman Bey.

Hânesi Rus ve Ermeni çeteleri tarafından yakılmış, kızı Zinet, hafîdesi altı yaşında Âliye, oğlu yedi yaşında Mehmed Sâlih, hâne derûnunda ihrâk edilmişdir. Oğlu on beş yaşındaki Osman, esîr-i harbolarak götürülmüşdür. Hafîdi beş yaşındaki Necdet, Rus kumandanı tarafından cebren alınıp götürülmüşdür.

Hersan mahalleli Yadigar bint-i Süleyman Çavuş.

Pederi Süleyman Çavuş ve birâderi Resul, Ermeniler tarafından balta ve kılınçla katledilmiş, elli lira ve başındaki ferâhîsi ve kesesinde yedi lirası ve bir çift altun küpesi alınmışdır.

Taş mahalleli Ayn ibn-i İsmâil.

Pederi ihtiyâr İsmâil, Ermeniler tarafından katledilmiş, on üç lira otuz guruş ve sâ'ati alınmışdır ve iki ay habsedilmişdir.

Taş mahallesili Ali bin Mehmed.

On beş yaşında bulunan merkûm, Ermeniler tarafından üç yerinden kama ve süngü ile cerhedilmiş ve amcası Kâsım, hâne derûnunda yakılmış ve amucazâdesi Hâlid ve Abdülkâdir'i ve amcasının karısı Rukiyye'yi kılınçla kesmişler, yirmi lirasını almışlar, beş lira da Rukiyye'nin cebinden çıkarıp almışlar ve kendisinden iki lira, bir rovelver, bir sâ'at alınmış ve hânesi tamamen yağma edilmişdir.

Aynülbârid mahallesinden Mehmed bin Hamid.

Sekiz yaşında bulunan merkûm Mehmed Ermeni çeteleri tarafından darb ve cerhedilmiş ve pederi Hamid esîr-i harbolarak götürülmüş ve amucaları Fâris ve İsmâil kama ve kılınçla parçalanmışdır.

Zeydan mahalleli Kadri bint-i Cum'a.

Oğulları dört ve on dört yaşında Hüseyin ve Mehmed'i kılınçla kesmişler ve kâ'in birâderi Emin kurşunla katl ve hânesi yağma edilmişdir.

Mahallebaşı'ndan Didar bint-i Receb.

Ermeniler tarafından darb ve işkence edilerek hânesi eşyasıyla Sefer Beyzâde Kâmil Bey'in emâneten bırakılan eşya-yı beytiyyesi kâmilen yağma edilmişdir.

Taş mahalleli Muhabbet bint-i Hacı İsmâil.

Zevci Kâsım hasta yatakda iken tüfenk kurşunuyla katledilip hâne derûnunda ihrâk edilmişdir. Yirmi lirası alınmışdır. Birâderi Hâlid dahi kapı önünde asılmak sûretiyle öldürülmüşdür. Dayısı karısı dul Rukiye'yi de kılınçla kesmişler.

Hersan mahallesinden Mercan bint-i Şâkir.

Birâderzâdesi on beş yaşındaki Yusuf'u kama ile öldürüp hânesi ihrâk edilmişdir.

Avih mahalleli Polad oğullarından Hâlid'in zevcesi Minnetî.

Zevci Hâlid ve yedi yaşındaki Çerkes nâm oğlu, Ermeni çeteleri tarafından fecâ'atle katledilmiş ve yirmi lirası alınmışdır.

Zeydan mahalleli Besi bint-i Süleyman.

Zevci Abdullah ve Besi'nin birâderi Ma'ruf ve Reşid ve görümü bâkir Feriha nâm kız, Ermeni çeteleri tarafından katledilmişdir.

Hamtos mahalleli Yadigar bint-i Hasan.

Oğlu on sekiz yaşındaki Abdülbaki, Ermeniler tarafından alınıp götürülmüş ve hânesi yağma edilerek kendisinden on lira alınmışdır.

Avih mahalleli Cemile bint-i Bekir.

Sekiz yaşında bulunan mezbûrenin anası Hezar, Ermeniler tarafından katledilmiş ve hâneleri yağma edilmişdir.

Mahallebaşı'ndan Hayriye bint-i İbrâhim.

Ermeni çeteleri tarafından cebren bikri izâle ve Rus efrâdı tarafından defâ'atle nâmûsuna tecâvüz edilmişdir. Bir lirası, saç bağları, elbise vesâ'ir eşyası kâmilen alınmışdır.

Kızılmescid mahalleli Kûy (?) bint-i Şero.

Zevci Mehmed Ali hasta iken Ermeni çeteleri tarafından katledilmişdir.

Marmutlu mahallesinden Şöhret bint-i Mehmed.

Dokuz yaşındaki oğlu Müştak ve dört yaşındaki Hikmet, Ermeni çeteleri tarafından kılınçla katledilmişdir. Cebinden beş lirası alınmış ve hânesi yağma edilmişdir.

Ahlatlı olup Hamtos mahallesinde mukîme Hamail bint-i Abdülaziz.

Oğulları Ali ve Şâkir Ermeniler tarafından kurşunla katledilmiş ve hafîdesi on yaşında Pâkize'nin kolunu ve kulağını kesmek sûretiyle katledilmişdir. Gelini Hamail tüfenk ile cerhedilerek eser-i cerhden beş gün sonra öldürülmüşdür.

Tatargâzî karyeli olup Diyarbekir cihetine gitmek üzere Bitlis'den geçmekde iken Ermeni çeteleri tarafından der-dest edilen Sâfiye.

Zevci Süleyman, kızları sekiz yaşındaki Emetullah ve memedeki Redikal (?) nâm sabiyye kılınçla Ermeni çeteleri tarafından parçalanmışdır. Oğlu Abdülkerim gâ'ib olmuşdur. Eşyası yağma edilmişdir.

Hamtos mahallesinde mukîme Âdilcevaz'ın Manik karyeli Fidan bint-i Musa.

Zevci Abdülmecid darb ve cerhedilerek esîr-i harbolarak Ermeniler tarafından götürülmüşdür.

Azâd karyeli olup Diyarbekir cihetine gitmek üzere Bitlis'den geçmekde iken Ermeni çeteleri tarafından der-dest edilen Subera bint-i Amo.

Gelini Medine ve on beş yaşındaki oğlu Abdülbaki, Ermeniler tarafından cebren götürülmüşdür. Eşyası alınmışdır.

Kerekoğlan karyeli olup Kömüs mahallesinde mukîme Zarife bint-i Süleyman.

Birâderleri Ali ve Memi, Ermeni çeteleri tarafından katledilmiş ve eşyası kâmilen gasbolunmuşdur.

Dedeli karyeli olup Kurubulak mahallesinde mukîme Abanî bint-i Hasan.

Zevci Haso, kâ'in birâderi Süleyman ve haremi Harime Rus ve Ermeni çeteleri tarafından kılınçla kesilmiş ve yirmi lirasıyla eşyası gasbedilmişdir.

Ahlatlı olup Kurubulak mahallesinden Minnetî bint-i İbrâhim.

Pederi ihtiyâr İbrâhim, kardeşi Mecid, Ermeni çeteleri tarafından kılınçla kesilmişdir. Eşyası ve dört yüz guruşu alınmışdır.

Taş mahalleli Cemile bint-i Hüseyin.

Zevci İbrâhim ve oğlu on iki yaşındaki Sayyad*, Ermeni çeteleri tarafından katledilmiş ve üç lirası alınmışdır.

Nâhoşnûd mahalleli Zinet bint-i Nûri.

Kardaşı Hâlid'i kurşunla Ermeniler katletmişler, iki yüz guruşunu almışlar.

Dedeli karyeli olup Kurubulak mahallesi,nden Gürnaz bint-i Haso.

Babası Haso, birâderi 15 yaşındaki Cemşid, vâlidesi Amo, birâderi dört yaşındaki Ahmed, kılınçla, kurşunla katledilmiş, on iki lirasıyla eşyası alınmışdır.

---

* Sayyad yâhûd Seyyid olsa gerek

Şamlı olup Kızılmescid mahallesinde Esma bint-i Hacı Mustafa.

Oğlu mahkeme başkâtibi İzzet Efendi Ermeniler tarafından katledilmiş, on beş lirasıyla sâ'at ve eşya-yı beytiyyesi kâmilen yağma edilmişdir.

Mabekor mahalleli Fâtıma bint-i Mehmed Efendi.

Oğlu on yaşındaki Necmeddin, Ermeniler tarafından katledilmiş, kocası İsmâil eser-i darbdan altı aydır yatakda hareketden mu'attal bir hâlde bulunuyor. Üç yüz lirası ve başındaki altmış altunu ve ferâhîsi, beş sâ'at ve üç bilezik ve eşya-yı beytiyyesi tamamen alınmışdır.

Zeydan mahalleli Kişmiş bint-i Ahmed.

Pederi Ahmed'i Ermeni çeteleri kılınçla kesmişler ve beş lirasını almışlar.

Tatargâzî karyeli olup Bitlis'den geçmekde iken Ermeni çeteleri tarafından der-dest edilen Sâliha bint-i Memi.

Birâderleri Hâmi ve Hamza ve oğlu dokuz yaşında Sâlih ve altı yaşındaki Sâbit ve dört yaşındaki Sultan, Ermeni çeteleri tarafından kılınçla kesilip parçalanmışdır.

Tatargâzî karyeli Elmaset bint-i Abdülgafur.

Oğlu on beş yaşındaki Said esîr edilip Ruslar tarafından götürülmüşdür. Zevci Hüseyin, kılınçla Ermeniler tarafından katledilmişdir.

Malazgird'in Şirvanşeyh karye li Râbia bint-i Hacı.

Pederi Hacı ve vâlidesi Saray ve birâderinin zevcesi Leyla, birâderi on yaşındaki Sabri ve memedeki birâderi Şebab ve halası Horzi ve hemşîresi Cemile, Ermeni çeteleri tarafından katledilmişdir.

Malazgirdli Nuran bint-i Şebab.

Pederi Şebab Ermeniler tarafından gâ'ib edilmişdir.

Avih mahalleli Nigar bint-i Polad.

Kocası Ermeniler tarafından kama ile kesilerek otuz lirası alınmış, hânesi yağma edilmişdir.

Kızılmescid mahallesinde Papir sokağında.

Dâvud'un haremi Fâtıma ve iki oğlan, bir kız çocuğuyla Dellak Nezir'in haremi ve baldızları Fâtıma ve Hâdiye ve Fâtıma'nın iki kız ve bir oğlan ve Hâdiye'nin bir kız, bir oğlan çocukları ve Kömüs mahalleli Hasan'ın zevcesi ve kâ'in vâlidesi ve kızı Ermeni çeteleri tarafından götürülmüşdür. Ve üserâdan Kürümzâde Habib Efendiyle Emrullah nâmındaki çocuk, katl u itlâf ve Alemdar köprüsü civârında Hacı Rüstem'in on iki yaşındaki kızının cebren bikri izâle edilmişdir.

Aynülbârid mahalleli Abdülhamid'in haremi Âişe bint-i Ahmed.

Zevci Abdülhâmîd, oğulları altı ve iki yaşında Şevket, Latif, İhsan, Ermeni çeteleri tarafından götürülmüşdür. Hânesi yağma edilmişdir.

Komus mahalleli İbrâhim Halil zevcesi Gürcü bint-i Ahmed.

Nâmûsuna Ermeniler tarafından tecâvüz edilmiş, kâ'in birâderi Îsa Efendi'nin oğlu on yedi yaşında Abdülbâki, Ermeni çeteleri tarafından götürülmüş ve hânesi yağma edilmişdir.

Aynülbârid mahallesinden Âişe bint-i Sülin.

Ermeniler tarafından kafası ve dişleri kırılmış ve hânesi yağma edilmişdir.

Aynülbârid mahalleli Yadigar bint-i Bayram.

Ermeni çeteleri tarafından hânesi yağma edilmişdir. Zevci Polad Efendi götürülmüşdür.

Taş mahalleli Cemile bint-i Feyzi Bey.

Zevci Mehmed ve kâ'in birâderi Mikdad'ı Ermenilerle Ruslar katletmişler ve cenâzelerini yakmışlar. Hânesi yağma ve ihrâk edilmiş, hânesi kapısı yangın esnâsında Ermeniler tarafından bağlanıp tahlîs-i nefs için kendisini pencereden atarak kulağından mecrûh olmuşdur.

Taş mahalleli Hanım nâm kadın, Ermeniler tarafından parçalanmış ve hânesi yağma edilmişdir.

Taş mahalleli Sufi Veli bin Receb.

Amcazâdesi Keşiş ve kızı Hâdiye ve Cemile ve birâderzâdesi on beş yaşında Said ve on üç yaşında Hamid ve yedi yaşında Cemil ve beş yaşında

Garib, Rus ve Ermeniler tarafından kılınç ve kama ile kesilmişdir. Ve hânesi yağma edilmişdir. Haremi Cemile'den altmış lira alınmışdır.

Taş mahalleli binâcı Mahmud'un zevcesi Nasibe'nin kafası Ermeniler tarafından kesilmiş ve Nasibe'nin beş yaşındaki çocuğu Şükrü kılınçla kesildikden sonra, alet-i tenâsülü kat' ile ağzına sokulmuş ve on yaşındaki Cemile'nin gözleri oyulmuş ve kafası kesilmişdir.

Avih mahalleli Râyişe bint-i Mustafa.

Oğlu on beş yaşında Ali, on yedi yaşında İzzet, zevci Hasan, Ermeni çeteleri tarafından parçalanmış ve kafaları el-ân mevcûddur.

Avih mahalleli Kûy (?) bint-i Resul ve Kılıç oğlu Haso ve oğlu İzzet, Mazoran şeyhi Şeyh Ahmed Efendi ile zevcesi Şema ve hizmetcisi Kırmızı, Ahmed oğlu Mehmed ve birâderi Mikdad ve Aşrzâde Fâris, birâderi Ahmed, üveği oğlu İzzet ve Aşrzâde Habib'in karısı Zekiye, Polad oğlu İsmâil, birâderzâdesi Hâlid, sıvacı Bolak oğlu Fethullah, Bayındır oğlu Hacı Ali, mahdûmu Yusuf Ermeniler tarafından katledilmiş ve kılınçla parçalanmışlardır.

Hacı Yusufzâde Şemseddin'in kızı on üç yaşında Melek ve Arafat'ın vâlidesi Zülfinaz Ermeniler tarafından katledilmişdir.

Meşkozâde Mahmud'un kerîmesi Feride, korkusundan tecennün ederek kendisini asmak sûretiyle hûnhâr çetelerin elinden kurtarmışdır.

Hersan mahalleli Maksud bin Kâsım.

Ruslar tarafından birâderi Süleyman'ın on beş yaşındaki kızı Güllü'nün bikri izâle ve yirmi yaşındaki Peri'nin nâmûsuna tecâvüz edilerek ba'dehu kılınç ve kama ile parçalanmışdır. Hânesi yağma edilmişdir.

Hersan mahalleli Mehmed bin Hasan.

Hânesinde misâfir seksen yaşında Mehmed isminde bir Kürd katl ve hânesi yağma edilmişdir.

Hersan mahalleli Reyhan bint-i Şemseddin.

Hânesinde misâfir Hizanlı Fâtıma ve Van köylülerinden Ziynet nâm kadınların nâmûsuna Ruslar tarafından tecâvüz edilerek ba'dehu katledilmişdir.

Hersan mahalleli Batum bint-i Yusuf.

Oğlu yedi yaşındaki Tevfik, Ruslar tarafından esîr edilip götürülmüş ve hânesi yağma edilmişdir. Ve komşularından Azizo Neno nâm kadının kocası Ruslar tarafından katledilmişdir.

Hersan mahalleli Şöhret bint-i Mehmed.

Ruslar tarafından oğlu Şefik esîr edilip götürülmüşdür. Hânesi yağma edilmiş ve kırk yedi lirası cebinden alınmışdır.

Avih mahalleli Güllü bint-i Emrullah.

Zevci Cihangir Ruslar tarafından katledilmişdir. On beş lira ve on beş mecidiyesi alınmışdır.

Avih mahalleli Ümmühan bint-i Abdülgafur Efendi.

Hafîdi on altı yaşında Polad, Ermeniler tarafından parçalanmışdır.

Kömüs mahalleli Molla Velizâde Bilal bin Hasan

Ruslar tarafından katl ve hânesi yağma edilmişdir.

Kömüs mahalleli Birâderzâde Mirze'nin refîkası Gülçin bint-i Selam ve yine Birâderzâde Hacı Mehmed'in refîkası İffet bint-i Abdurrahman ve ortağı Vanlı Kadın ve İffetin kızı ve Gülenzâde Fâris bin Eyyub'ün refîkası Mahbube bint-i Yakub ve Dilanzâde (?) Polad'ın refîkası Hano bint-i Ali ve Barutcuzâde Osman'ın refîkası Ana bint-i İsmet ve küçük çocuğu Abdullah ve Güloğlu Molla Mahmud'un kızı a'ma Koşdu (?) ve Rüstem oğlu Şaban ve Kösezâde Hasan ve oğlu Süleyman ve Senco bin Şaban Ruslarla Ermeniler tarafından kılınç ve kama ve süngü ile parçalanmak sûretiyle katledilmişlerdir.

Kömüs mahalleli Hamza Çelebizâde Haydar'ın haremi Peru bint-i Abdullah Ermeniler tarafından götürülmüş ve Hamza Çelebizâde Fâris bin Yusuf ve haremi Kudret bint-i Ali Efendi ve Hamza Çelebizâde Ayo'nun oğlu Halo'nun haremi Sultan bint-i Abdullah ve yine o â'ileye mensûb Ahmed'in refîkası Cevahir bint-i Ömer Ağa Ruslar tarafından katledilmişdir. Ve Hamza Çelebizâde Veli Çavuş'un hânesi Ermeni çeteleri tarafından bomba ile tahrîb edilmişdir.

Kömüs mahalleli Fethullah'ın kızı ve Nûri'nin haremi Meryem Ruslar tarafından katledilmişdir.

Zeydan mahalleli Reşid bin Cafer, birâderi Ali, birâderzâdesi Hâlid sûret-i fecî'ânede katl, Hâlid'in mahdûmu on beş yaşında Mehmed Sâlih esîr ve hâneleri yağma edilmişdir.

Zeydan mahalleli Nûri bin Osman'ın zevcesi Fâtıma ve altı yaşında kızı Hürriyet, üç yaşında oğlu Abdulaziz esîr ve hâneleri yağma edilmişdir.

Zeydan mahalleli Ömer bin Mehmed'in karısını ve yedi yaşında kızı ve Resul bin Veli'nin altı yaşında oğlu, sekiz yaşında kızı Ruslar tarafından esîr ve eşyaları yağma ve Sofu İbrâhim sakat ve yetmiş yaşında olduğu halde ve zevcesi Âsiye ihtiyâre ve ma'lûle bulunduğu halde katledilmişlerdir. Zeydan mahalleli elli yaşında Süleyman bin Mehmed yüz yaşında vâlidesi Ümmihanî Rus ve Ermeniler tarafından katl ve zevcesi Kişmiş bint-i Halil cerhedilmişdir. Hizanlı Hamza Ruslar tarafından katl ve hânesi yağma edilmişdir.

Zeydan mahalleli Hacı Mahmud Efendizâde Hâfız Yakub Ruslar tarafından katl ve Hasan oğlu Eminin karısı Elmas katl, kerîmesi Nâdire dört yerden kurşunla cerhedilmişdir. Veli mahdûmu Ömer, Haydar oğlu Halef ve iki küçük mahdûmu ve Hâlid bin Nûri, Hamza oğlu Said, Sâdık oğlu Mikdad, Mahmud'un zevcesi Dîdare, kızı Güllü, Hasan'ın kerîmesi Cevahir, diğer Cevahir bint-i Abdullah, Melenzelizâde yetmiş yaşında İrfan, Hacı Cündi Abdulcelil, Hacı Cündi'nin haremi Zekiye, diğer haremi Ziynet, vâlidesi Güllü, oğlu üç yaşında Abdullah, kerîmesi dört yaşında Nûriye, Şükrü'nün karısı Penbe, Ahmed'in zevcesi Nâdire, Habib'in mahdûmu Eşref, Terzi Murtaza oğlu Fâik sûret-i fecî'ânede, Terzi Pûrîzâde Abdurrahman parçalanmak sûretiyle, Kazancızâde İbrâhim oğlu Tevfik, Seyfullah Efendi oğlu sekiz yaşında Dursun, Hamza oğlu Bekir, Zülkadirzâde Sâdık oğlu Mikdad, Mamagüzâde (?) Osman oğlu Hâlid, Tahincizâde Abdullah, Zülkadirzâde Kâsım'ın oğlu yedi yaşında Mehmed katl ve hâneleri Rus ve Ermeniler tarafından yağma edilmişdir.

Pûrîzâde Receb oğlu yetmiş yaşında Hakverdi katl ve hânesi ihrâk edilmişdir. Dizdarzâde İrfan'ın oğlu Şükrü, Gülşo oğlu Musa katl ve Musa'nın karısı Reyhan iki yerden yaralı, Hâlidzâde Nûri'nin mahdûmu Hâlid Ruslar tarafından esîr ve karısı katledilmişdir. Vankkavarlı Mehmed bin Mahmud ve kızı Huri Ruslar tarafından cerhedilmişdir. Zeydan mahalleli Abdullah oğlu Îsa, Çürükzâde Hâlid'in karısı Halime, Muhtar Şaban'ın mahdûmu Nûri ve hafîdi Şemseddin Ârif zükûr ve ..... Rus ve Ermeniler tarafından katl ve Şaban'ın kâ'in birâderi Tevfik esîr ve hâneleri yağma edilmişdir.

Zeydan mahalleli Pir Musazâde Şevket bin Habib Efendi Ruslar tarafından götürülmüş ve yine o mahalleli Kalalızâde Mustafa bin Hakver-

di'nin birâderi Abdullah, Mustafa'nın karısı Selbi bint-i Reşid Efendi Rus ve Ermeniler tarafından katl ve hâneleri yağma edilmişdir. Ve yine o mahalleli altmış yaşında Polad bin Hâlid, Nâsırzâde Hacı Osman'ın hemşîresi seksen beş yaşında Rindi (?), Müzikzâde (?) Şemseddin, Fethullah haremi Nigar, Budağzâde Mehmed'in karısı Hediye, iki ve dört yaşlarında iki kızıyla yedi yaşında bir oğlu, Nâsırzâde İshak'ın karısı Selbi, Nâsırzâde Şemseddin Efendi'nin vâlidesi seksen yaşında Kudret, Kalalızâde Süleyman bin Sadullah Rus ve Ermeniler tarafından katl ve hâneleri yağma edilmişdir.

Beşir Efendizâde Şükrü'nün vâlidesi Hanım ve kerîmesi on beş yaşında Cemile, Kâdızâde Mahmud'un haremi Fâtıma, Derviş'in vâlidesi Hazo, Mustafa'nın haremi Hamo, Hâfız'ın haremi Kudret Ruslar tarafından katl ve hâneleri yağma edilmişdir.

Düşmanın hîn-i istilâsında tahlîs-i nefse muktedir olamadıklarından dolayı Bitlis'de kalıp Rusların ve Ermeni çetelerinin ta'arruzât ve tecâvüzâtına dûçâr olan ahâlî-i İslâmiyye tarafından ifâde edilip ma'a'l-kasem huzûrumuzda zabtedilen işbu ifâdât tarafımızdan da tasdîk olunur.

Kazâzlar Şeyhizâde **Yusuf**	Hacı Melikzâde **Şeyh Yusuf**	Molla Îsazâde **Abdülhakim**
Rüşdiye-i Askeriyye Arabî Mu'allimi **Ömer Hulusi**	Polis Müdîri Vekîli **M. Arif**	Bitlis Mektûbî Vekîli **Hakkı**

Câmi'ler

Meydan câmi'-i şerîfi	İhrâk
Câmi'-i Kebîr	İhrâk ve tahrîb
Hocabey	"
Gökmeydan	"
Şeyhhasan	"
Kurupınar	"
Fârisiye câmi'-i şerîfi	Tahrîb
Hâtûniyye	Ahur ittihâz edilmişdir
Kureyşi	Tahrîb
Marmut	"
Taş	"
Kızılmescid	Tahrîb
Alemdâr	"
Şerefiye	"
Çeharsandık	İhrâk
Sultânarab	Tahrîb

Medreseler

Gökmeydan medresesi	Tahrîb
Kirafiye (?)	"
Gazibekye	"
Şerefiye	"

Tekyeler

Küfrevi tekyesi	İhrâk
Şeyheminefendi tekyesi	Tahrîb
Şeyhabdullâh Bedehşânî tekyesi	İhrâk

Ziyaretgâhlar

Şeyhabdullâh Bedehşânî	İhrâk
Velîşemseddîn	Tahrîb
Şeyhbabo	Tahrîb
Şeyhü'l-garib	"

Mektebler

Gökmeydan İbtidâ'î mektebi	
Marmut civârında Sultânî	
Kızılmescid'de İbtidâ'î	
Çarşubaşı'nda İbtidâ'î	
Hersan mahalle-si'nde İbtidâ'î	

Hânlar

Çarşuda tüccâr hanları	İhrâk
Aşağıkal'a'da Hamza'nın hanı	"

Devâ'ir-i Resmiyye

Hükûmet dâ'iresi	Dâhilen tahrîb
Polis dâ'iresi	"
Jandarma dâ'iresi	"
Beledî dâ'iresi	"

Polis karagolhâneleri

Mahallebaşı karagolhânesi	Tahrîb
Çarşı karagolhânesi	"
Kurupınar karagolhânesi	"
Saparkur karagolhânesi	"
Kömüs karagolhânesi	"
Zeydan karagolhânesi	"

Köprüler

Arap köprüsü	
Alemdâr köprüsü	
Saferbey köprüsü	
Diyadin köprüsü	
Şorpunar köprüsü	
Hatuniye	

Hamâmlar

Paşa hamâmı	Tahrîb
Hân	"
Orta	"

Depolar

Gökmeydan civârında askerî deposu	İhrâk
Beledî dâ'iresi civârında askerî deposu	Tahrîb

Memleketin Zeydan, Kömüs, Hersan mahallelerindeki bütün bağlar tahrîb müsmir ve gayr-ı müsmir eşcâr kat'edilmişdir.

Çarşudaki dükkânların bütün kapakları ihrâk ve ba'zılarının damları hedmedilmişdir.

1- Mahallebaşı'nda Caferuzâde'nin hânesi hedm ve kapusu önünde yirmi nüfûsu mütecâviz kadın, erkek, çocuk katledilmiş, fotoğrafı alınmışdır.

2- Yine o mahallede Ahmed'in hânesi tandırında Taş mahalleli on ikişer yaşlarında Ali ve Abdullah nâmlarındaki iki çocuğu katl ve Taş mahalleli İlyaszâde Kerimo'nun kafası kesilmiş ve kanlı külâhı fotoğrafı alınmışdır.

3- Mahallebaşı caddesi üzerinde onbeş nüfûsu mütecâviz kadın, erkek sıbyan sûret-i fecî'âda itlâf edilerek fotoğrafı alınmışdır.

4- Ayntab kazâsı sâkinlerinden on beş yaşında Fâtıma nâmındaki kızın bikrini izâle, sol elinin iki parmağı kat'edilmiş ve fotoğrafı alınmışdır.

İbrâk Edilen Hâneler

Zeydan mahalleli Suvacızâde Abdulgani hânesi.
Zeydan mahalleli Bidâyet Başkâtibi Resul Efendi.
Zeydan mahalleli birâderi Süleyman hânesi.
Zeydan mahalleli Tahincizâde Hakverdi hânesi.
Zeydan mahalleli Molla Musazâde Reşid hânesi.
Zeydan mahallesinin Aşağıkala'da Hacı Hamza'nın hânı.
Hersan mahalleli Sâ'atcızâde Hacı Mehmed Efendi hânesi.
Hersan mahalleli Polis Halef Efendi.
Hersan mahalleli Hale Alizâde Osman hânesi.
Hersan mahalleli Tahtavîzâde Mahmud Efendi.
Zeydan mahalleli Tüccâr Resulzâde Receb oğlu Derviş hânesi.
Taş mahalleli Hacı Mehmed Sâlih Efendi hânesi. Cesîm bir hânedir.
Taş mahalleli Kasab Beşir hânesi.
Taş mahalleli Da'va Vekîli Mustafa Efendi hânesi.
Taş mahalleli Mecid bin Polad hânesi.
Taş mahalleli Bekir bin Ahmed hânesi.
Taş mahalleli Barutcuzâde Yasin'in fevkânî kısmı.
Taş mahalleli Derviş Ağazâde Sâdık hânesi.

Taş mahalleli Hacı Hasanzâde Resul Efendi bin Hacı Bedir Ağa hânesi. Muntazam ve cesîm bir hânedir.

Taş mahalleli Hacı Hasanzâde Osman Efendi bin Hacı Mehmed hânesi.

Taş mahalleli Hacı Hasanzâde Komiser Ârif Efendi bin Murad Ağa hânesi.

Taş mahalleli Hacı Hasanzâde Yasin Efendi bin Fâris hânesi.

Taş mahalleli Dörtsanduk Şeyhizâde Şeyh Abdulmecid ve Şeyh Nazif (?)efendiler hânesi.

Taş mahalleli Papuççu Bedir hânesi.

Hersan mahalleli Hangölüzâde Bapir hânesi.

Hersan mahalleli Müzikzâde (?) Cehver hânesi.

Hersan mahalleli Halil Bey hânesi.

Taş mahalleli Kösezâde Bayram hânesi.

Müftizâde Sadullah Efendi'nin kahvehânesi.

Zeydan mahalleli Cafer'in hânesi.

Zeydan mahalleli Hacı Rüstem hânesi. Büyük bir hânedir.

Zeydan mahalleli Caferuzâde Eyyub hânesi.

Taş mahallesinin Gökmeydan civârında Tüccâr Yakubzâde Süleyman hânesi.

Zeydan mahallesinin altında Kalbur civârında Kâkîzâde Ahmed bin Receb hânesi.

Zeydan mahallesinin altında Kalbur civârında Îsa bin Abdüssamed hânesi.

Zeydan mahallesinin altında Kalbur civârında Yunus bin Hacı Hasan hânesi.

Zeydan mahallesinin Yusufpaşa civârında Mecid bin Bekir hânesi.

Zeydan mahallesinde Kâkîzâde Abdürrezzak bin Hamid hânesi.

Zeydan mahallesinde Gülsenem oğlu Halil hânesi.

Zeydan mahallesinde Fakih Hasan'ın hânesi.

Hulâsa

Rus kıta'âtının mağlûben hezîmeti üzerine Bitlis'e duhûlümüzde şehrin hey'et-i mecmû'ası yek-nazarda bir levha-i hûnîn-i fecâ'at ve harâbiyyet arzetmişdir. Öyle bir levha ki:

Her sâhib-i vicdân bu derece vahşetler îkâ' eden insânlara la'net-hân olmakdan kendisini alamaz. Yukarıda ahâlî-i İslâmiyye tarafından ma'a'l-kasem ifâde edilip sırasıyla yazıldığı üzere şehre duhûl eden Ruslar tahlîs-i nefse şitâb ile kurtulamayan çocuk, kadın, erkek birçok insânların hûn-ı ma'sûmânesini kılıç, kama, balta, kurşun, bomba gibi vesâyit-i vahşetleriyle ırâka etdikden sonra bakiyetü's-süyûf sekiz yüz seksen iki nüfûsu kâbiliyyet-i istî'âbesi on-on beş nüfûsa ancak kâfi gelebilen ve beher odaya altmış-yetmiş nüfûsu bırakmak sûretiyle bilâ-istisnâ cümlesini iki ay dâ'ire-i hükûmetde ve ba'dehu Kızılmescid mahallesindeki hânelerde habsederek erkekleri angaryada kullanmışlar ve esîr etdikleri me'mûrları altı gün aç bırakdıkdan sonra gerilere göndermişler şehrin umûm erzâkını alıp kalanlara yevmiye yarım nefer ta'yîni olarak kuru ekmekden başka bir şey vermemişlerdir. Zulm-dîdegân beş ay altı gün zarfında mahbeslerinin tenvîr edildiğini göremiyerek karanlıklarda imrâr-ı vakt eylemişlerdir. Otuz ikisi müstesnâ olmak üzere bütün genç ve ihtiyâr kadınların nâmûsunu hetk ve kızların bikrini izâle eylemek vahşet ve cinâyetini irtikâbdan ve bî-çâregâna ezâ ve işkenceden çekinmemişlerdir. Hatta tefrîk etdikleri kadın ve kızlardan on sekizini bir hâneye tıkayarak cebren fuhşa alıştırmış ve aşıladıkları sifilisden altısının ma'lûliyeti müşâhede edilmesi üzerine tecrîd edilmişler, diğerlerinin nâmûsu şehrin istihlâsı gününe kadar hazz-ı behîmelerinin âlet-i fecâ'at-âlûdu olup kalmışdır. Fuhşiyâta alışdırdıkları kadınları dîn ve milliyetlerini her sûretle tahkîr etmeğe icbâr etmişlerdir. Zeydan mahallesinde mukîm Ahlatlı Kasab oğlu Ahmed'in on altı yaşındaki kızı Aslı'nın bikrini izâle etmek, ismetini yırtmak istedikleri halde nâmûsunu kemâl-ı salâbet ve celâletle müdâfa'a etmesinden gazab-nâk olan cellâdlar bir kolunu kılınçla vücûdundan ayırmış iseler de sebâtını ihlâl etmiyerek firâra başladığı sırada Arab köprüsü civârında kurşunlarla o iffet mücessemini öldürmüşlerdir ve hiç bir sûretle müdâfa'a kudretine mâlik olmayan ma'sûm bir çok insan yavrularının kafalarını duvarlara çarpıp çizmelerle ezerek katletmeleri levâyıh-ı fecâ'atın en kanlı, en şenî', en nefret-âver, en mü'essir nümûnelerindendir. Hânelerde bağçeler arasında parçalanmış ve vücûdlarından ayrılmış kafalar, kollar, bacaklar, kadın saçları, pek küçük çocuk cenâzeleri, kanlı gömlekler, elbise parçaları, yatak bozuntuları ve şehirden firârları günü katletdikleri yirmi iki kadar erkek Müslimânın kanlar içerisindeki cesedleri târîh-i beşerin eşk-i te'essürle tahrîr ve tersîm edeceği müvahhaş, mü'essif işkâl irâ'e ediyor. Bu vahşetlerin tahammülsüz te'sîriyle bir hayli insânlar açlıkdan ölmüş, korkudan tecennün eylemişdir. Kumandan ve zâbitânın ikâmet eyledikleri otuz kadar hâne istisnâ edilirse kırkda biri ihrâk ve bütün hânelerin kapıları, pencereleri, camları hatta ekserisinin demirleri sökülüp mahvedilmiş ve bilâ-istisna bütün hânelerin

kâffe-i müştemilâtı kazılıp ikâmete gayr-ı sâlih bir şekl-i harabîye getirilmişdir. Hatuniye, Şerefiye, Kurubulak, Kızılmescid câmi'leri ahur ittihâz olunduğu gibi çeşmelerden yedisi ve Hersan ve Mahallebaşı mahallelerinin su yolları büsbütün tahrîb edilmişdir.

Mecmû'u hakîkata karîb bir tahmîne nazaran a'zami bin beş yüz kıyye kadar kısm-ı mühimmi isti'mâlden sâkıt bakır evâni ve bir iki yüz parça kırık bozuk koltuk sandalyesi ve masadan ve Bank-ı Osmanî'deki üç adet kasadan mâ'adâ devâ'ir-i resmiyye ve hânelerin her cins ve nev' eşyası yağma edilmiş ve istemedikleri parçalanmış ve üserânın beyânatına göre kısm-ı cüz'îsi Ermeniler vâsıtasıyla İran tüccârlarına satdırılmış ve diğerleri kâmilen gerilere sevketdirilmişdir. Civâr köylerde kaçamayıp kalan ahâlî-i İslâmiyye kâmilen aynı ahvâle ma'rûz kaldıkları müşâhede edilmişdir. Ve'l-hâsıl Bitlis kasabasıyla civârı hâtır ve hayâle sığmaz fecâyi'a sahne-i cereyân olmuşdur.

Fî 14 Ağustos sene [1]332

Bitlis İkinci Komiseri	Bitlis Mektûbî Mümeyyizi
M. Ârif	**Hakkı**

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 34-55

— 17 —

ERMENİ VE RUSLARIN TRABZON'DA MÜSLÜMANLARA YAPTIĞI KATLİAM

Ermeni ve Rusların, Trabzon'un Yomra nahiyesinin Kalafka köyü Müslümanlarını evlerinden toplayıp, kadın ve erkekleri ayırarak erkekleri bilinmeyen bir yere sevkettikleri küçük kız çocuklarına ve kadınlara tecavüz ettikleri, yeni doğmuş bir bebeği havaya fırlatarak altına tuttukları süngüye tesadüf ettirmek suretiyle katlettikleri, Maçka kazasının İpsil, Haçavra ve Soldoy köylerinde de benzer biçimde kadınların ve kız çocukların namuslarının kirletildiği ve birçok kişinin hunharca katledilip ateşte yakıldığı, yapılan bu katliamları Rumların teşvik ettiğine dair maktul ve mazlumların isimlerinin de belirtildiği hususlarında Kalafka köyünden Salim oğlu Mehmed'in zevcesi Fatıma bint-i Ali Osman'ın ve İpsil köyünden Alemdaroğlu Besin bin Mehmed'in yeminli ifadeleri.

Massacre of Muslims in Trabzon by Armenians and Russians

According to testimonies made under oath by Fatma daughter of Ali Osman, wife of Mehmet son of Salim from the village of Kalafka and Alemdaroğlu Besin son of Mehmet from the village of Ipsil, Armenians and Russians gathered up muslims from the village of Kalafka in the sub-district of Yomra in Trabzon, picking them from their homes and then separating men from women, took the men to unknown whereabouts, raped the teenaged girls and women, killed a newborn baby by throwing up and picking it at the point of a bayonet; they perpetrated the same atrocities in the villages of Ipsil, Haçavna and Solday in the sub-prefecture of Maçka violating women and teenaged girls and ferociously killing and burning many people; these massacres had been instigated by Greek Ottoman citizens; the names of the victims had been quoted in the said testimonies.

9 Za. 1334 (7. IX. 1316)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Trabzon Polis Müdîriyeti'nin 25 Ağustos sene [1]332 târîhli ve 6053/184 numaralı müzekkiresi sûretidir.

Şeref-vârid olan 18 Ağustos sene [1]332 târîh ve 666 numaralı tezkire-i aliyye-i atûfîleri cevâbıdır.Rusların ve bunlara pey-rev olan Ermeni çetelerinin ahâlî-i İslâmiyyeye karşı îkâ' etdikleri mezâlim ve şenâ'atın şâhidi olup dâ'ireye mürâca'at eden Yomra nâhiyesinin Kalafka karyesinden Sâlim oğlu Mehmed'in zevcesi yirmi beş yaşlarında Fâtıma bint-i Ali Osman'ın, Polis Komiser Mu'âvini Hakkı ve Hamdi ve me'mûru Mehmed Cemil efendiler tarafından ma'a'l-kasem ahzolunan ifâdesinde; karyelerine gelen düşman askeri karye muhtârının hânesinde müctemi' ve âkıbet-i ahvâle muntazır bulunan ahâlîden Kolan oğlu Hüseyin ve zevcesi Ulviye ve gelini Hüsniye ve Kolak oğlu Ali, zevcesi Züleyha ve bu â'ile akrabâsından Mehmed, zevcesi Gülfem ve kerîmesi on yedi yaşlarında Güllü ve kâ'im vâlidesi Fâtıma ve Kolak oğlu Emrullah ve zevcesi Zâkire ve Kolak oğlu Mehmed'in hemşîresi Emine ve daha ismlerini tahattur edemediği bir çok erkek ve kadın ve

çocukları mezkûr hâneden alarak bir dereye getirdiklerini ve orada erkekleri kendilerinden tefrîk ederek alıp bir tarafa sevketdikden sonra, kadın ve çocukları dahi ayrı ve düz bir mahalle îsâl ile orada gecenin hulûlünde Paslı oğlu Ali'nin on sekiz yaşlarında Emine nâm kızın alenen bikrini izâle ve hemşîresi Hadîce'nin henüz tevellüd etmiş bir kız çocuğunu havâya doğru fırlatarak altından tutdukları süngüye tesâdüf etdirmek sûretiyle itlâf ve Kolak Hasan'ın zevcesi Emine ve Mevlüde ve sekiz yaşlarındaki kerîmesi Şükriye'nin ırzına tecâvüz etdiklerini ve bütün bu ef'âl-i şenâ'at-kârânelerinin men'-i temâdîsi maksad-ı insâniyet-kârîsiyle müdâhale cesâretini gösteren bir Rum kadını dahi süngü ve tüfenk darbeleri altında öldürdüklerini ve sâ'atlerce gözleri önünde cereyân eden bu kanlı fâci'anın a'sâbında husûle getirdiği te'sîrât üzerine mevcûdiyetinden geçmiş bir hâlde oradan tebâ'udla karanlıklar arasında düşe kalka Osmanlı askerlerinin bulunduğu noktaya vâsıl olduğunu ifâde ve beyân eylemişdir. Kezâlik istîlâdan bir müddet sonra â'ilesiyle berâber firâren buraya gelebilen Maçka kazâsının İpsila [İpsil] karyesinden kırk yaşlarında Alemdar oğlu Besim bin Mehmed'in, Polis Komiser Mu'âvini Mehmed Hamdi ve me'mûru Mehmed Ali ve Sâlih efendilerin huzûrunda ma'a'l-kasem vâki' olan ifâdesine nazaran; o havâlîye vürûd eden düşman askeri ile Ermeni çeteleri kazâ-yı mezkûrenin Soldoy karyesinden ism ve şöhretini bilemediği bir kızın ve Haçavra karyeli mâliye tahsildârlarından Osman Efendi'nin on beş yaşlarındaki kerîmesinin ırzlarına tasallut ve İpsila [İpsil] karyesinden Alemdar oğlu Hasan ve Deli Balta oğlu Hasan ve Eyyubzâde Mehmed ve Hacı Ahmed oğlu Osman ve Hasan Ağa'yı süngülerle itlâf ve bunlardan Hasan Ağa'nın ellerini ve kollarını keserek canlı olduğu hâlde ateşle ihrâk ve Eyyub oğlu Mustafa'nın kerîmesini bir kaç gün yanlarında sakladıkdan ve bikrini izâle etdikden sonra envâ'-i işkence ile katl ve helâk ve evvelce çıkamayıp ahîren kaçmak üzere iken der-dest etdikleri polis me'mûrlarından Hasan Efendi'yi salben i'dâm ve sâbık polis me'mûrlarından Aldıkaçdızâde Hikmet Efendi'yi dahi katl ve telef eyledikleri ve şu cinâ'î ve vicdân-sûz fi'llerinin ekserîsi oradaki Rumların teşvîkât ve tezvîrâtıyla temâdî edegelmekde olduğu anlaşılmış ve mezbûre Fâtıma ile merkûm Besim'in ifâde-i mazbûtaları aynen ve leffen takdîm kılınmış olduğundan ba'demâ bu husûs hakkında istihsâl edilecek ma'lûmât ve vesâ'ikin pey-der-pey takdîm olunacağı kısm-ı idârî ifâdesiyle arzolunur.

Aslına mutâbıkdır
Trabzon Vilâyeti

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-4, nr. 125-126

– 18 –

ERMENİ VE RUSLARIN VAN'DA YAPTIKLARI SOYKIRIM

Ermeniler ile Rusların Van'da yaptıkları soykırımdan kurtulabilenlerin ifadelerinden bazıları:

Masumların kanını içen ve Müslümanlardan asırlardır iyilik ve insaniyet gördükleri halde aksini gösteren Ermeniler, İslâmları yok etmeye kesin karar almışlardı. Mübarek İslâm büyüklerinin mezarları, tekke ve mabedler tahrip edilmiş, pisletilmiş ve yakılmıştı. İşkencelerle milyarlarca nakid para ele geçirmişlerdi. Bütün kadınları götürmüşler, götürmedikleri kadın ve kızların ise kafalarını keserek, saçlarından haneler önüne asmışlardı. Kadınların birçoğu tecavüzlerin tesiriyle vefat etmişler, namusuna ilişilmeyen kadın kalmamışdı. Tecavüzden sonra budlarını yarıp açdıkları oyuklara pislik doldurmuşlardı. Tecavüzlerin çeşitlerini anlatmak bile utanç vericidir. Korkunç vahşete dayanamayan çocuklu ve ihtiyar kadınlardan aklını kaybeden ve intihara mecbur olanların mikdarı hayli fazladır. Girdikleri yerleri ateşlemişler, çocuklar kırbaçların, çizmelerin altında yuvarlanmışlar, herkesi öldürmüşler, selhhane halinde bırakmışlardı. İnsanları ot yığınları şeklinde yakmışlar veya kadın ve kızları ayırıp, erkek ve çocukları tezek yığınları içinde yakmışlar, çocukları süngü ucuna takmışlardı.

Van'ın alındığını işiten ahaliden, Edremit ve Vastan mevkiine gelen on binden fazla nüfustan, Rusların tekrar takibinde pek azı kurtulabilmiş, kalanı ve esir alınan askerler tamamen katledilmiştir. On bine yakın ahali de susuzluktan kurumuş, ağaç yaprağı gibi sönmüş, küçücük çocukların korkudan yürekleri patlayıp ölmüştür.

Amerika müessesesine götürdükleri ahaliyi ise üç gün aç bırakıp, günde birer somun ve yemekle az zaman içinde telef etmişlerdir.

Sor dağına çekilen ahaliden birçoğu ise soğuktan donmuş, karların, kayaların içinde yuvarlanmışlar, teslim olmak zorunda kalmışlar, ancak gene de Ermeni ve Ruslar tarafından katledilmişlerdir. "Harb esirlerine birşey yapılmaz" dendiğinde

Ermeniler, Ruslara küfrederek hiçbir haklarının olmadığını söylemişler. "Size bildiğimizi yapacağız" demişlerdir. Ruslara adeta karşı geliyorlardı. Ahaliyi her taraftan hayvan sürüleri gibi sürüklemişler, on binlerce insan cinayet saatini bekler durumda kalmıştır.

Massacre committed by the Armenians and Russians in Van Some of the evidences given by those who escaped the Massacre.

Armenians who had been for centuries treated with humanity and kindness by Muslim population had turned into bloodthirsty people who had sworn that they would annihilate muslims. Muslim saints' sepulchres, dervishes lodges, temples had been profaned, soiled and burnt. Moneys amounting to billions had been extorted under torture. All women were forced to go with them; women and girls who could not be taken off with were slain, beheaded and hanged with their hairs, in front of their homes; many women died under the effect of rape; no women escaped the shame of dishonour and degradation; their abdominal cavities were cut and filled with dirts, it was an undescribable savagery and it is a shame even for those who narrate these horrors; many old women and those with child who were witnessing these cruelties had gone mad and lost consciousness and even many persons committed suicide. Where they burst into was set fire to, children were beaten and flogged, trodden under the heels; everybody was killed; everywhere was like a slaughterhouse. Living persons blazed up like haystakes; putting apart women and girls, they had burnt male children and men by covering them with dried dungs and setting fire on; children were stabbed with bayonets.

When news spread concerning the occupation of Van, people who came by thousands to the locality of Edremit were pursued by Russians, few of them had escaped, the remainder and the prisoners were entirely killed. About ten thousand people suffering thirst dyed away like seared leaves; frightened too young children, fell dead of horror; people were driven into an american foundation and locked in and kept hungry for three days and then left with a paltry ration of one loaf and nearly nothing more to eat; so many of them died.

Those of the population who sought refuge in the mountain of Sor suffered the effects of intense cold and got frozen amid snow

covered rocks; in spite of all these sufferings they were killed by the Armenians and when the Russians said to Armenians that prisoners of war should not be killed, they inveighed against them saying "we are doing it in our own way", Russians almost opposed them; people were dragged; ten thousand people were staying as though awaiting the crimes' death knell to toll.

18 Za. 1334 (16. IX. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet-i Umûmiyye Müdîriyeti
Husûsî: 158
Şu'be: 2 ***Mahrem***

Hâriciye Nezâreti Vekâlet-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

Ağustos [1]332 târîhli ve 152 numaralı tezkireye zeyldir.

Rusların Ermenilerle birlikde ahâlî ve muhadderât-ı İslâmiyye'ye karşı irtikâb etdikleri mezâlim ve fecâyi'a dâ'ir Bitlis, Van, Diyarbekir vilâyetlerinden bâ-tahrîrât gönderilen üç kıt'a evrâkın sûretleri leffen savb-ı âlîlerine tisyâr kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 Zi'l-Ka'de sene [1]334 ve
Fî 3 Eylül sene [1]332

Dâhiliye Nâzırı
Tal'at

Van'ın Tebrizkapısı ahâlîsinden ve jandarma efrâdından ve Van hâdisesinde Ermeniler tarafından öldürülen Mahmud Çavuş'un zevcesi olup Diyarbekir'de Halife Abdullah Efendi'yle tezevvüc eden Reyhan Hanım'ın ifâde-i muhlifesinde:

«Sâhibsiz nisvândan bulunduğuma binâ'en Van'ın tahliyesinde çıkamadım. Benim gibi daha birçok kadın ve çocuk ve ahâlînin çıkamamalarını ve Ruslar gelirse bir şey yapmazlar diye ahâlî beyninde söylenmesi üzerine Selahaddin, Alaeddin, Bahri, Fahri ile kerîmem Fahriye ve Lâmia ki bunların en büyüğü on dört yaşlarında idi. Sâ'ika urur gibi memleketin her tarafında ateşlerin alevlendiğini ve çetelerin bütün kapılara yanaşıp kırdıklarını görünce

hemen öksüz yavrularımı kurtarmak azmine düşdüm. Bulunduğum mahallenin yukarısındaki mahalleye giderken çocuklarımın ikisi korkudan yürüyemediler. Bir takım çalıların altına sokulduk. Çok sâ'at geçmedi; gelip bizi orada yakaladılar. Ciğer-sûz o dakîkalar bize azâb-ı cehennemden bir nümûne idi. Çocuklarım kırbaçların, çizmelerin altında yuvarlanıyordular. Ricâlarım kırbaçların a'dâdını arttırıyordu. Yarım can bırakılan ma'sûmlarımla merkeze bir sâ'at mesâfedeki Kalacık karyesine hemen yürümemizi ihtâr ve icbâr ettiler. İnkıyâd-ı tabî'î ile o köye giderken yolda tesâdüf eden bir Ermeni kadını "O köye gidiniz ki orada Müslümanlar sılacı oluyorlar" deyince mahall-i maktel olduğunu anladım. Vatanı uğrunda kurbân giden bir babanın beş çocuğu gözümün önünde doğradıkdan sonra, "Ölmekden ise kendimizi denize dökmek daha evlâdır" kuruntusuyla denize giderken çetelere tekrâr yakalandık. Bizi bidâyeten murahhashâneye getirdiler. Mülâzım Hüseyin Efendi'nin kerîmesi Nâdide Hanım'ı orada yaralı ve inler gördüm. Üç gün kaldık. Birisi mülâzım-ı mûmâ-ileyhin kerîmesini götürdü. Bizi ve bir kaç kadını Amerika mü'essesesine götürdüler. Üç ay kaldık. Bir müddet birer somun verdiler. Yiyenlerin çoğu telef oldular. Çocuklarımdan ancak Bahri ve Lâmia isimlerinde iki çocuğum kurtuldu. Bunlar ve kendim de hâlâ o te'sîrin netîcesi olarak hastayız. Ta'zîbât-ı cismâniyyeyi müntic olmak imiş ki mü'essesede kalan yüzü mütecâviz kadın, çocuk, Hacı Ziya Bey'in hânesine sevk olunduk. Akköprü mahallesinden Polis Mehmed Efendi'nin Binnaz ismindeki zevcesi ve bâkir bâliğe kerîmesi ve diğer Kumru nâmında bir geline yapılan tecâvüzât-ı kesîre altında terk-i hayat etdiler. Şenâ'atin en ziyâde icrâ-yı serî'i Rusların Van'dan ilk ric'atlerinde oldu. Bunların ellerine geçen büyük ve küçük erkekleri katlettiler. Kadınlara ve çocuklara revâ gördükleri hakâret, hayatım boyunca benim için cehennemden bir nümûnedir. Birçok kadın, kızları da götürdüler. Yapılan fenâlığı ta'dâd etmekden ise la'netle yâd etmek daha evlâdır. Ümîd-varız ki cenâb-ı Allâh feryâdımızı işitmişdir. Vahşîleri kudret-i kâhiresiyle kahredecekdir» diyerek mâtem-i hitâmı huzzârı da ağlatmışdır.

Fî 1 Haziran sene [1]332

Van Belediye
Re'îsi
Abdurrahman

Van Sâbit Jandarma
Alay Kumandanı
Ali Vâsıf

Van polislerinden
Mehmed Hulusi

Van komiser-i
sânîlerinden
Zübeyr

Tekâ'üd-i askeriyyeden
Mülâzım
Receb

Van'ın Norşın-i Ulyâ mahallesinden el-yevm Diyarbekir'de bulunan halîfe-i dervîşânından Abdullah Efendi'nin ifâde-i dil-sûzânesinde:

«Van'ın Selimbey mahallesinde Tâhir Ağa'nın oğlu Eyyub ve dâmâdı bulunan Abdullah Efendi'nin hasta bulunmasına binâ'en, biri on dört yaşlarında Şükrü, yedi yaşlarında Sıdkı ve yek-diğerden birer ikişer yaşlarında farklı olarak Cemîle ve Fikriye ve çocukların ceddeleri Ziba Hanım ile kendi hânelerinde kalmışlardı. Kerîmem Firdevs ve yedi yaşındaki Sıdkı'nın bi'z-zât getirildiklerini ve diğerlerinin yırtıcı canavar vazîfesini der'uhde edenler taraflarından parçalandıklarını şimdi taht-ı nikâhımdaki Reyhan'ın müşâhedâtından anlaşılmışdır. Medeniyet diyerek ortada deverân eden bu düstûr-ı a'zam, hakîkaten düvel-i mu'azzamaca müstelzim-i taharrî-i mes'ûliyyetden ise ilk Van'a duhûl eden Rus kumandanıyla Ermeni komite rü'esâsından Aramek Papasyan, Vahan ve Terzi Başba, Avadis Keşişyan ve Ehram Şahba, Galyan Agop ve Van murahhasının taht-ı hükme aldırılarak nisvân ve sıbyânın katlleri gibi kürreye mevzû' modanın hangi devlet-i kanundan iktibâs etdiklerinin tedkîk ve tasfiye buyurulmasını bendeniz de medeniyet mukâbilinde âlem-i insâniyyet nâmına âvâze-i ma'sûmânemizin Avrupa'ya îsâl ve intişârını istirhâm eder ve semere-i fu'âdım, ciğer-pârelerim nereye götürülmüşlerse tarafıma teslîmlerini istid'â eylerim.» demekle eşk-rîz-i şeyhûhası, sâmi'ini dil-hûn eylemişdir.

Fî 1 Haziran sene [1]332

Van Belediye
Re'îsi
Abdurrahman

Van Jandarma
Alay Kumandanı Binbaşı
Ali Vâsıf

Van polislerinden
Mehmed Hulusi

Van komiser-i
sânîlerinden
Zübeyr

Mütekâ'idîn-i askeriyyeden
Vanlı Mülâzım
Receb

Van'ın Norşın-i Ulyâ mahallesinden olup Hamidiye kazâsının Kuşcu karyesinde mukîm İsmâil oğlu Hoca Bayram Efendi'nin muhlifen ve istimâ'an mazbût ifâdesinde:

"Van'ın istîlâsı akîbinde Rus çeteleri, karyeleri de taradılar. Bunların gelmekde bulunduklarını uzakdan görünce ben ve on dört yaşlarında Mehmed ismindeki oğlum ve on sekiz yaşlarında zâtü'z-zevc kızım ile kapıda duru-

yorduk. Oradan bunların yaklaşdıklarını ve hânemizdeki külfetimin birlikde kurtaramayacağımı anlayınca hemen kızım ile oğlumu alarak dağa kaçırdım. Köyün kısm-ı küllîsi katledilmiş. Benim de halîlem Gülizar, hafîdem dört yaşlarında Fazliye ve iki yaşlarında Medine'nin de meydân-ı vahşetde parçalandıklarının haber-i keder-i ebedîlerini aldım. Üç ay dağlarda kaldık, sonra yakalandık. On dört yaşındaki mahdûmum Mehmed'i elimden aldı götürdüler. Kerîmemi götürmedilerse de icrâ edilen fenâlığa kurbân olup gitdi. Bir müddet hayli ahâlîyle nezâret altında kaldık. Ruslar çekildikden sonra Van'a gitdik. Oraya etrâfdan ve gerekse Van'ın alındığını işiden ahâlîden Edremid ve Vastan mevki'lerine kadar gelenlerin mevcûdu on bini mütecâviz idi. Rusların tekrâr ta'kîbâtlarında bu kadar nüfûsdan pek azı kurtuldu. Üst tarafı ve esîr aldıkları askerlerimiz kâmilen kılınç ve kama ve şarapnelden itlâf olundular. Kalbimde mezârı kazılan mahdûmum nerede ise buldurulup i'âde etdirilmesi ve şâyed katledilmiş ise ma'sûm kanlarının hederine hükmveren kanun-ı vahşetin menşe'-i emri neredense, bunun zâhire ihrâcıyla hukûk-ı ma'sûmânemizin vikâyesini medeniyyet ve mürüvvet-i beşeriyye nâmına iddi'â ederim" dedi.

Efendi-yi mûmâ-ileyhin henüz otuz beş yaşlarında Diyarbekir'de tezevvüc etdiği Mahbube Hanım'ın ifâdesinde de:

"Bidâyeten Topçuoğlu mahalleli Süleyman'ın zevcesi bulunuyordum. Van'ın tahliyesi esnâsında bir kaç komşu ve berâberimizde bir de bir asker neferi gidiyorduk. Ermeni çeteleri Edremid'de önümüzü aldılar. Altı yaşında mahdûmum ve zevcim Süleyman'ı ve diğer on iki kişiyi kurşunla öldürdüler. Askeri de kama ile boğazladılar. Bizi ve birçok kadınları bir köyde üç gün sakladılar. Gûyâ "Ermeni rü'esâsından Rusyalı Aram sizi istemişdir" diyerek bizi oradan çıkardılar. Yoldan hâric bir dağın kayalıkları altına bırakdılar. İşkence edeceklerine şüphemiz kalmadı. Bu çeteler silâhlarına fişenk koydular. Bir köşeden bir takrîb birisine, para verilmek va'dine karşı "Bunlar öldürülmeyecek, Aram Paşa'nın huzûruna gideceklerdir" diyerek hayli mücâdele edildi. Türâb-ı ecel orada değil imiş. Bizi vurarak, döğerek Amerika mü'essesesine götürdüler. Üç gün aç kaldıkdan sonra birer somun verdiler. Bir aralık da birer mikdâr yemek verdilerdi. Tahmînen on bine karîb ahâlî, gerek mü'essesenin ve gerekse hâricinde ahâlî görünüyordu. Az zaman içinde o kadar ahâlî susuzlukdan kurumuş ağaç yaprağı gibi söndüler. İşe yarayan nisvânı seçdiler, hep götürdüler. Nâmûsuna ilişilmeyen kadın kalmadı. Tecâvüzâtın an'anâtını söylemeye utanırım. Utanmayan yüzlere la'net olsun. Ermenilerin icrâ eyledikleri mezâlim tabî'îdir ki âfâkı titretmiş gayret-i

ilâhiyyeye dokunmuştur. Cenâb-ı Hakk kudret-i kâhiresiyle zâlimleri kahretsin ve böyle vahşî medeniyyete ebedî la'net olsun! Medeniyyetin ciddî âlimleri varsa böyle vâdî-i vahşetde pâ-mâl edilen hukûk-ı sarîhamızı müsebbiblerinden arasınlar" demekle dil-hırâş ifâdesine hâtime verdi.

Fî 2 Haziran sene [1]332

Van Belediye
Re'îsi
Abdurrahman

Van Sâbit Jandarma
Alay Kumandanı Binbaşı
Ali Vâsıf

Van polislerinden
Mehmed Hulusi

Van komiser-i
sânîlerinden
Zübeyr

Mütekâ'idîn-i askeriyyeden
Vanlı Mülâzım
Receb

Van'ın Selimbey mahallesinden olup Van'dan kurtulup gelenlerden Reşid oğlu Nâsır'ın zevcesi Piruze Hanım'ın ifâdesindendir.

"Vesâ'it-i nakliyye bulamamak ve Rusların düvel-i mu'azzamadan bulunduklarından, tebe'a hakkında cins ve mezhep aranılmaz fikrine zâhib olmak zu'mlarıyla kaldık. Mahallede Deli Mustafa oğlu Mehmed'in hânesine toplandık. O hânede otuza karîb erkek ve yüze karîb kadın ve hayli çocuk bulunurduk. Ermeniler geldiler, "Teslîm olunuz" dediler. Öteden beri hânümân söndüren, bi-gayr-i hakkın nice yüzlerce ma'sûmînin kanını içen ve Müslümanlardan asırlardan beri iyilik, insâniyyet gördükleri hâlde aksini gösteren Ermenilerin hûn-hârlığından korkarak bir-iki sâ'at kadar tereddüd etdik. "Teslîm oluyoruz" diye nidâlarda bulunuyorduk. Amân vermeyerek bağçe kapısını ateşlediler. Odalarda hasta ve sağlam olanlarımızı dışarı dökülünceye kadar hânenin bir kısmındaki kadın, çocuk, gerek korkudan ve gerekse müte'essir-i telâşdan çıkamadılar. Orada yandılar. Dışarı çıkan erkekleri ve erkek çocukları hizâ ile dizdiler, yaylım ateşle öldürdüler. Sonra da ateşlediler, yakdılar. Nisvânı da bunların cephesine dizmişlerdi. Bu cinâyet-i vahşiyye, ebeveynin ve zevcelerinin huzûruyla ve sıbyânın fiğânına bakılmayarak selhhâne hâline bırakıldı. Geçen acılı sâ'atlerimiz içinde mûsikaları ve şarkıları da terennüm, din ve îmân ve hükümdârımızı tefevvühat ve tecâvüzât-ı lisâniyyeleri, lisâna getirilemeyecek ve daha doğrusu manzara-i cinâyet, tahammül edilemeyecek bir mikyâsda idi. Orada yürekleri sızlanan ve nevbet-i zebhiyyeyi bekleyenlerimizden bir kaçımızı mûsika ile Amerika mü'essesesine götürdüler. Üç gün aç bırakdılar, ondan sonra yevmiye birer

somun verdiler. Onu müte'âkib bir aralıkda da yemek verdiler. Yiyenlerin çoğu ve Amerika mü'essesesinde bulunan ahâlînin kısm-ı küllîsi az zaman içinde mahvoldular. Benim evimde on beş nüfûs var idi; hepsi öldüler. Kendim de o te'sîrden işte ölüm hâlinde yatıyorum. Şimdi zevcleri harbde bulunan Derviş Mehmed'in Hânî ve Râbia isimlerindeki kadınları da diğerleri miyânında seçdi götürdüler. Nisvân ve sıbyâna yapılan şenî' ve fecî' tecâvüzât nâ-mütenâhîdir. Bu şenâ'at-i zinâ'iyyeden vefât edenler pek çokdur. Bunu yapanların en çoğu Ermenilerdir. Bu edebsiz cinâyetler, iyilik, insâniyyet bilmeyen bu rezîller, İslâmların hânelerinde saklanmış kimler varsa tarafımızdan mahall-i ihtifâları gösterilmek ve gösterilmezse hepimizin kesileceğimizi berây-ı ihtâr bidâyeten bir Kürd kadınla altı yaşında kız çocuğunu gözümüzün önünde hayvân biçimi boğazladılar. Zâten Müslüman mahallâtı bi'l-umûm yanmış ve köstebek gibi her taraf yoklanmışdı. Ferden vâhid kimse kalmamış, toplatdırılarak muhtelif mahallerde ârzûları vechile doğratmışlardı. Zâten bu cinâyet ise kasdî ve keyfî idi. Böyle kâsıd ve mûcid-i zemîn-i zaman olan cinâyetlerin acabâ lâyık oldukları cezâ âcil tatbîk edilecek midir? Böyle bir adâlet-i kanûniyye icrâ buyurulacak mıdır? "Heyhât!" kelimesiyle içini çekerek rûhunun, huzûr-ı ilâhiyyeye şikâyete giden sâ'ir ervâha ulaşmasını temennâ eylemişdir.

Van Belediye Re'îsi **Abdurrahman**	Van Jandarma Sâbit Alay Kumandanı Binbaşı **Ali Vâsıf**

Van polislerinden **Mehmed Hulusi**	Van komiser-i sânîlerinden **Zübeyr**	Mütekâ'id-i askeriyyeden Vanlı Mülâzım **Receb**

El-yevm hayat ve memâtı mechûl bulunan ve şimdilik bi't-tahkîk Diyarbekir merkezinde sâbit olabilen me'mûrînin ber-vech-i zîr isimleri:

Hoşab kazâsı Telgraf Müdîri Ruşen Efendi ve vâlidesi, Dir Nâhiyesi Telgraf Müdîri Tevfik Efendi, Şemdinan Telgraf Müdîri Vehbi Efendi ma'a-â'ile, Başkala Telgraf Çavuşu Îsa Efendi ve haremi ve bir kızı, Âdilcevaz Telgraf Müdîr-i sâbıkı Resul Efendi ve Van Telgraf me'mûrlarından Ya'kub Efendi, Bulanık Telgraf Müvezzi'i Ahmed Efendi, Baş Telgraf Müdîri Hacı Necib Efendi'nin üç çocukla haremi, Havasor Nâhiye Çavuşu Mehmed Efendi, Vanlı Haçonan'da Müvezzi' Vanlı Rüstem Efendi, Erciş Çavuşu İbrâhim Ağa

ve â'ilesi, Hoşab Tahsîldârı Avni Efendi, dört çocukla â'ilesi; Van Jandarma yüzbaşılığından mütekâ'id müteveffâ Mahmud Efendi'nin haremi ve çocukları, Van Jandarma yüzbaşılığından mütekâ'id Kaplanzâde Mehmed Efendi, Redîf yüzbaşılığından mütekâ'id Diyarbekirli Mehmed Efendi zevcesi, Muradiye aşîret kâ'im-i makâmlarından Mehmed Sıddık Bey ve â'ile-i kesîresi, Otuz üçüncü Fırka Veznedârı Erzincanlı Mustafa Efendi'nin ihtiyâr peder ve vâlidesi, Polis Haydar Efendi'nin peder ve vâlidesi, Vergi Kâtibi Vehbi Efendi'nin vâlidesi, Hakkâri Tahrîrât Müdîr Mu'âvini Kâmil Efendi'nin vâlidesi, Van Telgraf müdâvimlerinden Siirdlizâde Ali Efendi ve ceddesi, Yüzbaşı Hüseyin Efendi'nin mahdûmu Polis Nesimi Efendi, Van polislerinden Mehmed Emin ve Şerif Efendiler, Van Muhâsebe Ketebesi'nden Siirdlizâde Tevfik Efendi ve â'ilesi, Yüzbaşı İsmâil Ağa'nın mahdûmu Tahsîldâr Şükrü Efendi ma'a-â'ile, Van Telgraf çavuşlarından Îsa Efendi ma'a-â'ile, Erciş Mahkeme Başkâtib-i sâbıkı Murtazazâde Abdurrahman Efendi ve zîrde esâmîsi muharrer efrâd-ı â'ilesi, mûmâ-ileyhin mahdûmu Mehmed Said, on sekiz yaşında Osman Ferid, on üç yaşında Abdülmecid, on iki yaşında Abdülkadir, on altı yaşında Mehmed, yirmi yaşında bâkir[e] bâliğa Münire, on dört yaşında kerîmesi Nûriye, kırk beş yaşlarında zevcesi Güzel, birâderi Hacı Hamdi Efendi, â'ilesi Hanife, on iki yaşında mahdûmu Alaeddin, sekiz yaşında mahdûmu Şihabeddin, altı yaşında kerîmesi Kumru ve Bedriye ve mûmâ-ileyhin kırk yaşlarında hemşîresi Sultan, on iki yaşında mahdûmu Celâl ve beş yaşında Mahmud ve on iki yaşında kerîmesi Fâtıma; Hoşab Tahrîrât Kâtibi İbrâhim Efendi'nin beş oğluyla zevcesi Fâtıma Hanım.

Fî 3 Haziran sene [1]332

Van Belediye
Re'îsi
Abdurrahman

Van Sâbit Jandarma
Alay Kumandanı Binbaşı
Ali Vâsıf

Van polislerinden
Mehmed Hulusi

Komiser-i Sânî Vanlı
Zübeyr

Mütekâ'id-i askeriyyeden
Vanlı Mülâzım
Receb

Van'ın Norşın-i Ulyâ mahallesinden Adıgüzeloğlu nâmında Muradiye kazâsının tahsîl me'mûrlarından Ali Efendi'nin zevcesi Binnaz Hanım'ın muhlifen alınan ifâdesinde;

"Van'ın istîlâsından haberdâr olamadık. Merkez-i kazâ halkının hemen bir tarafa savuşmalarının ve Rusların Abaka (?) tarîkiyle gelmekde bulunduklarının

haberi i'lân olundu. Çocuklarımızın ellerini tutarak Van'a doğru yürüdük. Yolda Van'ın istîlâya uğradığını ve yolların Ermeniler taraflarından kesildiğini haber alınca Erciş kazâsı istikâmetine döndük. O tarîkin de tutulduğunu söylediler. Artık bi'z-zarûr karla mestûr "Sor" dağına çekildik. Kazâ halkı tahmînen on beş bini mütecâviz idi. Bir çok ma'sûmîn soğukdan dondular. Üç gün berflerin, kayalıkların içinde yuvarlandık. Önde çeteler, geride Ruslar etrâfımızı çevirdiler. Teslîm işâreti verildiyse de dinlemediler. Top ve mitralyöz ateşleriyle külliyetli insân ve sekiz yüzü mütecâviz binek hayvân ve sürülerle mevâşî telef oldu. Orada sağ kalanlarımızı topladılar, Muradiye merkezine getirdiler. Yolda giderken Küçükköylü Ermeniler ve kadınları da Rus çeteleriyle birlikte idiler. Altmış lira benden, seksen lira kardeşimin zevcesi Düriye'den ve seksen yedi altın Gülizar'dan aldılar. Meydân-ı katlde her ferd nefsini kurtarmak mecbûriyetinde bulunduklarından bir çok ma'sûmlar ebeveynini gâ'ib etdiler. Benim evli oğlum yirmi yaşlarında Dursun gözünden kurşunla yaralı idi. Cerhin te'sîri altında inleyen bu nev-civân cerîhasının sarılması şefâ'atini gözlerken bir kaç müsellah efrâd gelerek gözümüzün önünde süngü ile ma'sûm cesedini delik deşik etdiler. İhtiyâr pederi semere-i fu'âdının feryâdına tahammül edemeyerek ve korkusundan ağlayamayarak başını yere bırakır, tekrâr kaldırır, bu manzara-i cinâyeti görür, yine kafasını yere sürerdi. Bu hâlle çocuğun hayatına hâtime verildi. Bizler esîr-i harb olduk. "Esîrler azâbdan masûnlar" dediğimize cevâb olarak, "Rusların da dînine, mezhebine diyerek, mülkü bizler kazanmışız. Rusların ne hakkı vardır? Size bildiğimizi yapacağız" deyince bu gürûh-ı bâğiyenin Ermeni olduklarını anladık. Bunların içlerinde Norduz'un Küçükköylülerinden bir kaçını tanıdık. Köyün keşîşinin oğlu da berâber bulunuyordu. Kardeşim Muhyiddin'in on dört yaşlarında Zülfinaz ismindeki kerîmesi, yedi yerinden kurşun yarası almış bî-tâb düşmüşdü. Yaralıları ve ebeveynini gâ'ib eden bir takım sıbyânı sonra Muradiye merkezine Ruslar getirdiler. O sırada Ermeniler Ruslara âdetâ karşı gelir bir tavırda bulunuyordular. Çocuğu hastahâneye bırakmıyordular. Güç hâl kabûl edilen ma'sûme el-yevm ber-hayatdır. Bir kaç def'a esîrlerin tasvîrimizi aldılar. Yolda getirilirken biri dokuz, biri dört, biri üç yaşında üç çocuğumun korkudan yürekleri patladı; öldüler. Ermeniler on beş çocuğu gözümüzün önünde Abdi Ağa'nın gölüne atdılar. "Sor" dağında ve mahâll-i muhtelifede bulunan ahâlînin toplanmaları ve herkes zirâ'at ve ticâretleriyle iştigâl etmeleri i'lân edildi. Monlaâbâd karyeli Hurşid Bey altı bin kadar bir hâne ile teslîm oldu. Bidâyet-i teslîmde tahlîs-i can edememesi ve dağlarda açlıktan telef edilmeleri için Ermeniler mümâna'atda bulundular. Hatta bir kaç Kürd'ü tepelediler. Ruslar bir tabur asker gönderdiler. Bunları da getirdiler. Zevcim de bunlarla geldi. Bir müddet kaldık. Rusların ric'atlerinde Körzot

karyesi Ermenilerinden bidâyeten sekiz kişi, üç yüz hâneyi mütecâviz Kömüs karyesine giderek "Size Rus Devleti'nden ihsân gelmişdir. Dışarı çıkınız. İsimlerinizi yazdırınız" diye gerek ihtâr ve gerekse icbâr sûretiyle erkekleri topladılar, derhâl etrâfını çevirdiler. Fakih İhya'yı kuzu yerine boğazladılar. İşte ilk ihsân ve ikrâm budur. Ondan sonra erkekleri kama ile parçaladılar. Kadın, çocukları köyde üç dama doldurdular. Bunları da gaz ile ihrâk etdiler. Tandırlara ve kuyulara gizlenen ancak üç-beş can kurtuldu. Kazâ halkından beş yüz kişi de amele diye Ruslar götürdüler. Onların da sonra katlleri haberi geldi. Aşîret kâ'im-i makâmlarından ve Ruslara iltihâk eden Mustafa Bey'in amcazâdesi Mehmed Bey'in Ermenilere olan hizmeti hakkında gazetelerin neşretdiklerini oradaki Ermeniler söyledi. "Bu kadar iyiliğine karşı bunlara pek çok fenâlık yapmayacağız fakat ırzları elimizden kurtulmayacakdır" demekle Fâtıma isminde bir kızını bir kaç Ermeni haydûdları mûmâ-ileyhin bahçesine götürdüler. Tecâvüzât-ı şenî'adan sonra getirdiler, budlarını yardılar, "Sizler parayı çok severdiniz, para doldurmak için ceyb yapıyoruz" diyordular. Mezbûrenin feryâdı ve mâtem-i deryâya dalan kalanlarımızın meydân-ı cinâyetde muntazır-ı münâdiyeleri kanlarımızı dondurmuş ve zalâm-ı sehâbdan eser-i necât kalmamışdı. Çocukdan açtıkları oyuklara pislik doldurdular. "Bu hediye hükümdârınızdan gelmişdir. Cevdet Paşa'ya yollayınız" diye kahkahada bulunuyordular. Bir çok gelin ve kızları da Ruslar seçdi götürdüler. Kızılkilise karyeli pîr-i fânî Sûfî Yunus isminde ve yirmi yaşında oğlunu süngülediler. Kızının kucağındaki çocuğu ve bununla berâber diğer on iki kadının çocukları kucaklarından alınıp fırlatıldı. Kadınları da bir kaç şapkalı ve kalpaklılar taşın altında tecâvüzâtda bulundukdan sonra öldürdüler. Bundan başka kucaklarından atılmış kundak içinde ağlayan tahmînen beş yüze karîb sıbyânın âvâze-i ma'sûmeleri dağları inletiyordu. İnleye inleye âlem-i ma'sûmâneleri vâsıl-ı cinân oldu idi. Tecâvüzât-ı kesîreden müte'essiren vefât eden nisvân zâten cânîlerin esîr-bend-i inânında bulunuyordular. Altı yedi kadar gelin ve kızlar dahi Rusların hükûmet konağı ittihâz etdikleri mahalde Kazakların şehevât-ı nefsâniyyelerinin hâdimi ve bu sûretle esîr-i ebedîleri idi. Devam eden tatbîkât-ı cinâ'iyyenin biri de Muradiye tahsîldârlarından Şükrü Efendi'nin müsinn pederi Yunus Ağa'nın on iki yaşlarında kerîmesini, tüyler ürpertir fecî'ada rûh-ı bî-günâhını ma'sûm cesedinden ayırdılar. Bunun üzerine yek-diğerle mücâdelede bulundular. Irzına geçmeden tâ'ife-i inâsı ifnâ etmek "merhamet mülgâdır" diye sancaklarımızdaki levhaya muğâyir bir hareketdir, dediler. Bunu müte'âkib Yunus'un mâ-lâ-yukâlını kesdiler. İhtiyâre zevcesi Zeyneb'e hitâben "Hükümdârınızdan sizlere gönderilmiş zıvanalı sigara hediyesidir" diyerek kadıncağızın ağzına verdiler. Kadının fercini kesip, "Osmanlılar sakızı çok

severler" diyerek, erkeğinin ağzına bırakdılar. Bu iki ihtiyâr-ı bî-bahtiyâr günlerle sızlandıkdan sonra terk-i hayat etdiler. İ'lânnâmelerine rağmen teslîm olan Hurşid Bey'in ihtiyâre vâlidesinin de kezâ fercini kesdiler. Mûmâ-ileyhin arz-ı istîmânına mükâfâten "Rus Çarı'ndan nişân gelmişdir, göğsüne taksın" diye bir Kürd ile gönderdiler. Muça karyeli Hamid Bey'in de dört evlâdını parçalamışlardı. Bizimle berâber bulunan on sekiz yaşında bir oğlunun da mâ-lâ-yukâlını kesdiler, vâlidesi Züri (?) Hanım'a "Çar hazretlerinin Osmanlı hanımlarına hediyesidir" demekle gönderdiler. Kadıncağızın yürek ateşleriyle sekte-i kalbden vefât etdiğini söylediler. Jandarma Sâlih Onbaşının seksen yaşındaki vâlidesine de şenâyi'-i kesîre icrâsından sonra çaya atdılar. Zâten çaya atılanların a'dâdı külliyetlidir. Kenâr-köşe ve bizim göremediğimiz daha nice bin ma'sûmîn zulmen ve fecî'an ifnâ ve nice bin hânümân imhâ olup gitdi. Bakiyye-i süyûf olarak Erciş kazâsı dâhilinde Zilan deresine toplanan on bin hâneyi mütecâviz ahâlînin sâ'at-i cinâyete muntazır bulundukları da oradan gelen zevcim Ali Efendi'nin meşhûdâtı altındadır. Bidâyet-i seferberîde erkeklerimiz, "Asker muhârebesi, vatan kavgası oluyor" dediler. Bizim ebeveynimizden işitdiğimizde, herhangi bir devlet olursa olsun istîlâya uğrayan bilâd ahâlîsine tecâvüzât-ı ta'zîbiyyede bulunmazlar denilirdi. Bu nokta ise bizlerde pek me'men bir düstûr sayılırdı. Vâ-esefâ! Muhârebe değil, selhhâneden bed-ter bir sahne-i cinâyet imiş. Aldandığımız sahâbet ve medeniyyetlere binlerce la'net!" demekle pek dil-sûz dakîkalarına hâtime vermişdir.

Van Sâbit Jandarma Alayı
Kumandanı Binbaşı
Ali Vâsıf

Van'ın Norşın-i Ulyâ mahallesi ma'rûflarından Hadan Efendizâdelerden Abdülhâdi Efendinin muhlifen alınan ifâdesinde:

Kendisinin merkez-i vilâyete dört beş sâ'at mesâfede vâki' İrmanis karyesindeki çiftliğinde ma'a-â'ile bulunduğundan, merkez-i vilâyetin istîlâsından geç vakit haber alıp, yolların münkati' olduğundan dolayı artık mukadderâta tâbi' olarak karyede kalmış. Oradan da on beş külfetini alıp bir gece dağa kaçmış. Bir kaç gün sonra yakalanarak merkez-i vilâyete götürülüp orada diğer ahâlî ile Fransız Mektebine bırakılmış ve bulunduğu karye Ermenilerine i'âşe ve mu'âvenet-i sâ'iredeki insâniyyetine ibtinâ'en bazılarının mazhar-ı himâyesinde bulunduğundan hayatına ilişilmemiş ve zâten Ermeniceyi farkolunmayacak derecede telâffuz etdiğinden sâ'ir Ermeniler dahi Ermeni olduğu zehâbında bulunduklarından bi'l-istifâde ferce-yâb-ı firâr olarak dağdan dağa

yürümüş ve açlıkdan sekiz nüfûs telef olmuş ve güç hâlle yedi nüfûsla Siird'e muvâsalat etmiş olduğu dil-sûzâne dakîkalarla hikâye etmiş ve Van'daki müşâhedâtını da ber-vech-i zîr beyân eylemişdir.

"Bidâyeten Van'a giren Rus müfrezesi bizim ordugâhlardan kaçanlardan dört beş yüz kadar küçük çaplı tüfenk ile mücehhez Ermeni çetesi idi. Bunların delâletiyle Norduz'daki Rus fırkasından hayli kuvvet getirildi. Derhâl Müslüman hâneleri yağma ve müte'âkıben ihrâk ve tahrîb olundu. Ahâlî kâfile kâfile her tarafdan hayvân sürüleri misillü sürükleniyordular. Kadınların kucaklarındaki çocukları cebren yere atıyordular. Tüfenklere takılmış süngülerle çocuklar ber-hevâ edilip arkalarına fırlatıyordular. Bu sûretle İslâm mahallât ve nüfûsu imhâ ve ifnâya hükm-i kat'î almışdı. Bir çok kadın ve çocuk Norşın câmi'ine ve bir kaç hâneye dolduruldu. Ot yığınları şeklinde bilâ-terahhum ihrâk olundu. Kadınlara ârzû ettikleri mahallerde hayvâncasına fi'l-i şenî' yapılıyordu. İşe yarayan bir çok kadınlar seçildi, götürüldü. İşe yaramayanlar aynı habâsiyye ve vahşiyâne fecî'alarla imhâ olundular. Molla Kâsım şeyhlerinin gelinlerinden birisine alafranga elbise iksâ olunmuş ve Aram'ın metresi olarak birlikde gezdiğini gördüm. Çocuğun ahvâl-i hazînânesi reng-i esâretini ra'nâ gösteriyordu. Îzâhan sordum. Şeyhlerin gelini olduğunu söylediler. Cinâyet bitdikden sonra, mukeddemâ Van'da mütehaşşiden isyân eden üç bin kadar Ermenilerden kâfile kâfile etrâfı taramağa gitdiler. Nevâhî halkını da bitirdiler. Ondan sonra Ruslarla birleşdiler. Bitlis cebhesine yürüdüler. Efendiler, tabî'î sizler [de] gazetelerde okumuş ve medeniyyet mebhasleriyle bir çok mücâdele ve mücâvireleri dinlemişsinizdir. Afrika'da Arab dîndaşlarımızın eşek yerine çarşılarda satdıklarını, Hindistan Müslümanlarından hâlet-i nez'a gelenlerden birinin, vergisinin müddet-i te'diyesi mürûr etdiğinden, tahsîldârın âlet-i cerhayı hastanın boğazına dayayıp ya paranın i'tâsı veyahûd bıçağıma cevâb verilmesi gibi teklîf-i bî-rahîmâneleri ve Rusya'dakilerin de ceyb bıçağını kama şeklinde görürken emlâk ve arâzîden nasîbdâr olamadıkları ve on beş yaşlarını doldurmayan çocukların i'dâm ve mü'ebbed kürek cezâlarıyla cihet-i mahkûmiyyetlerine gidilmesini ve Trablus istîlâsında salben i'dâm olanların etfâl ve â'ileleri velilerinin ayakları altından geçirilmesi ve bir takım nisvânın uryân olarak divân-ı örfîye sevk ve tebriyeleri tefhîm edilip dışarı çıkarıldıktan sonra üzerlerine ateş açılmak fecî'alarını okumuş ve gıyâben de ağlamışdık. Ve bazan da düvel-i mu'azzama taraflarından bilâ-cins ve mezheb adâlet-i kanuniyyelerinin seyyânen icrâ edileceğine de tesellî-bahş olmuş, inanmışdık. Acabâ medeniyyet hâmîliğiyle ortaya atılanların medeniyyet dedikleri o kelime-i mübeccel hangi karâr ile sahne-i hiyânet-i azîmeye mütehavvel oldu? Kabâhat, hem de büyük kabâhat, harb içinde düvel-i mu'azzamanın esîr-i harb olanlara lâzıme-i şefâ'atleri

mukâbilinde bi'l-aks pek büyük mikyâsdaki şenâ'at ve hıyânetin irtikâb edileceğini ihtâr etmeyen me'mûrlarımızındır. İhtâr vukû' bulsaydı böyle eli bağlı olarak selhhâne[de] boynunu bıçağa büken sığır misillü, zâlimlere yüz elli bin mikdârındaki eli silâh tutanlarımızın ve be-tahsîs nisvânımız, sıbyânımız, kanımızı, ırzımızı böyle ucuz ve rezîl bahâlara satmış olmazdık. O kadar mevcûdumuzla düşmanlarımızın belki bir kaç misilini ezer ve küllî ziyâ'a uğratır, ondan sonra hitâm-ı nâmûsa intihâ verirdik. Mâdemki Müslüman kanını dökmek medeniyyet kanunlarında karâr-gîr ve şeref-bahş-ı efâhirden bulunuyormuş. O medeniyyeti de hûn-i pâkimizle karşılamak bizim için bir kanun-ı vâcibeden imiş. Heyhât! O hisse-i vecîbe-i ihtârın işâ'a edilmemesi memleketimizin bütün sekenesi zâlim ve gaddâr ellerde doğranmış oldu" diyerek gördüğü müdhiş manzara-i cinâyetlere tekrâr la'net-han oldu.

Fî 3 Haziran sene [1]332

Van Belediye
Re'îsi
Abdurrahman

Van Sâbit Jandarma
Alay Kumandanı Binbaşı
Ali Vâsıf

Van polislerinden
Mehmed Hulusi

Van komiser-i
sânîlerinden
Zübeyr

Mütekâ'id-i askeriyyeden
Vanlı Mülâzım
Receb

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Bir zamandan beri Van vilâyetindeki Ermeniler âlem-i medeniyyet ve insâniyyetin kabûl etmediği tarîk-ı şekâveti ihtiyâr ile her türlü fezâhiyyât ve cinâyâtı irtikâb ve ahâlî-i İslâmiyyeyi bî-zâr ve it'âb etmekde idiler. Seferberlik i'lânından sonra tasallutât-ı vâkı'a vâsi' mikyâsda tekessür etmiş ve İslâmların nâm-dârları bir sûret-i vahşet-kârânede katl ve Ermeni ile meskûn mahallerdeki yollar kat' olunarak mârrîn ve âbirîn mahv ve nâ-bedîd edilmekde ve daha nice nev'-nev' fenâlıklar îkâ' olunmakda idi. Vaktâki, üç yüz otuz senesi evâhirinde Ruslar tarafından Mahmûdî kazâsı istîlâ ve bir kaç gün sonra bizim tarafdan istirdâd olunduğu hengâmda Hıristiyanlar Rusların iğmâzıyla Mirkeho, Astuci, Mollahasan ve diğer ma'lûmü'l-esâmî kurâ-yı İslâmiyyedeki erkek ve çocukları tezek yığınları içinde yakmış ve genç kadın ve kızların nâmûslarını

hetk ile bir kısmını berâber götürmüş ve mütebâkîsi de koyun gibi kafaları kesilerek saçlarından hâneler önünde asılmışdır. Üç yüz otuz bir senesi Mart ve Nisan'ı zarfında Gevaş kazâsı kâdısı efendi ve fuzalâ-yı be-nâmdan Van Müftîsi Mehmed Sıddık Efendi ve posta jandarmalarından Sayyad ile iki refîki, Atlan karyesinde ve Giravi ağavâtından Hurşid Ağa ile mahdûmu ve Vastanlı ümerâ-yı Abbasiyyeden Ata Bey'in hânesinde ve iki milis neferi, Pelli karyesinde ve Norduz Kazâsı Mal Müdîri Veli Efendi, Jandarma Nûri ve İbrâhim, Aspaşin karyesinde Erciş Kazâsı Bölük Kumandanı Yüzbaşı Süleyman Efendi ile ma'iyyetindeki jandarma müfrezesi, Nebat karyesinde ve Yaşar Çeto'nun adamlarından sekiz nefer, Yedikilise'de ve Seyyid Ali'nin adamlarından altı kişi, Âdilcevaz'ın Arın karyesinde ve Âdilcevazlı Alay Beyi oğlu Hamza ve Hacı Ali oğlu Abdurrahman ve Sa'id efendilerle beş refîki, Karaşeyh karyesinde ve jandarma Hamid ve rüfekâsı, Şuşanis karyesinde ve daha yüzlerle ma'sûmîn, müteferrik mahallerde Van'ın istîlâsından evvel katl ve ihrâk olunmuşlardı. Üç yüz otuz bir senesi Mayıs'ında ve Van'ın istîlâya uğradığı sırada memleketden çıkamayarak ma'a-â'ile kalan ulemâ-yı mahalliyyeden Rüşdiye-i Askeriyye Mu'allimi Râsih ve e'imme-i be-nâmdan Halil Ağa Câmi'i İmâmı Îsa ve Hayrâtiye İmâmı Hacı Derviş efendilerle eşrâf-ı memleketden Kirdivânlızâde Hurşid, Câmuşcuzâde İsmâil ve Vergi Mümeyyiz-i sâbıkı Hasan ve birâderi Hüseyin, Hacı Bekirzâde Hacı Abdullah, Cebecizâde Hacı Yakub, kendi oğlu Halil, Alay Kâtibi mütekâ'id Mehmed Ali, Beşir oğlu Derviş, Hacı Latifzâde Hacı Şerif, Hertüşlüzâde Mustafa, Murtazazâde Abdurrahman, Topçuoğlu Hacı Rıf'at, Kaya Çelebizâde Mahmud ve Yusuf Bey ve efendiler ve Süvar oğlu Ziver ve kırk kadar akrabâ ve ta'allükâtı ve Erciş hânedânından Hacı Hasan ve Kahramanzâde Bekir ve Şâkir ve Şükrü Ağa ve efendiler ve Bârgîrili Mehmed Sıddık Bey ve isimlerinin zikrine hâcet olmayan binlerle ahâlî ve Van'ın Timar nâhiyesinde Monlakâsım, Ayans, Amuk, Hızır, Zeyve, Şeyhayne, Şeyhkara ve diğer kurâ-yı İslâmiyyede mevcûd büyük küçük, zükûr ile Pirbedlan (?) köprüsünde toplanan iki bin hâneyi mütecâviz mahaller halkı ve Âdilcevaz'ın Parkat İskelesi'nde altı sefîne Van ahâlîsi kâmilen mahv ve itlâf edilmişdir.

Şâyân-ı kayd ve tezkâr vekâyi'dendir ki bu vahşîler tarafından esâmîsi bâlâda ma'rûz eşrâf ve ahâlî ve bî-kes kalan binlerle hânelerdeki muhadderât takım takım mevâki'-i mahsûsaya toplanarak erkeklerinin karşısında bir cemm-i gafîr içerisinde kadınlara fi'l-i şenî' icrâ ve envâ'-ı hakârât îkâ'ından sonra, bütün erkek ve zükûr çocuklar türlü türlü işkencelerle ve bazıları koyun zebhediliyorcasına katl u itlâf edilmiş ve ba'dehu genç kadın ve kızlar seçilerek bölük bölük hazeleye taksîm ve bir takımı Rus memâlikine tesrîb kılınmışdır. Şu manzara-i vahşet-nümûna tâkat-yâb olamayan çocuklu ve

ihtiyâre kadınlardan aklını gâ'ib eden ve intihâra mecbûr olanların mikdârı hayli yekûna bâliğ olmuş ve bu cümleden birisi de el-yevm El'azîz Polis Me'mûrluğu'nda bulunan Vanlı Mehmed Zeki Efendi'nin, dört çocuğu gözü önünde türlü ezâ ile itlâf olunduğunu gören zevcesi zehir içerek terk-i hayat etmişdir.

Van'da beyne'l-müslimîn mukaddes tanılan Şeyh Abdurrahman Gâzi, Şeyh Gaza[l]î Baba, Hüsrev Paşa gibi bir çok merâkıd-ı mübâreke ve bütün tekâyâ ve ma'âbid-i İslâmiyye tahrîb ve telvîs edilmiş ve milyarlara bâliğ olan nükûd ve emvâl-i menkûle ba'de'l-ihrâc emâkin-i İslâmiyye tamamen mahv ve ihrâk olunmuşdur. Hâsılı târîh-i beşeriyyetin kaydetmediği mezâlim-i tâkat-fersâyı yapanlar Rusların müzâheretiyle sırf Ermenilerdir. Bu harekât-ı vahşet-kârâne Avrupa'da ve hissiyât-ı beşeriyyeye mâlik bulunan kâffe-i akvâm nazarında kabûl edilecek mevâddan olmadığını ve ta'dâd olunan fecâyi', mezâlim-i vâkı'anın binde biri bulunmadığını ma'a'l-kasem arz ve beyâna cür'et eyleriz. Ol bâbda.

Fî 4 Haziran sene [1]332

Kazâz Bâkizâde **Abdurrahman**	Hurşid Efendizâde **Mehmed Hilmi**	Kazâz Bâkizâde **Mehmet Rıfat**	Yüzbaşızâde **İsmâil Hakkı**
Dilaverzâde **Mehmed Nazmi**	Van Belediye A'zâsı Dilaverzâde **Mustafa Vasfi**	Abdurrahman Beyzâde **Mustafa Hulusi**	Van muhâcirlerinden Eşrâfdan **Mehmed Fehmi**
Haydarzâde **Ali Haydar**	Haydarzâde **Îsa Hakkı**	Boyazâde **Bekir Sıdkı**	Kindizâde **İbrâhim Hakkı**
Fâide-horzâde **Mehmed Zeki**	Mustafa Paşazâde **Hasan Tahsin**	Abbaszâde **Münir Bey**	Bu dahi **Mehmed Fehmi**
Kavas Şâkirzâde **Mustafa Âsım**	Ahmed Ağa oğlu **Mahmud**	Kanberzâde **Hasan**	Hacı Şerifzâde **Cevdet**
Arabzâde **İsmâil**	Kazâz Bâkizâde **Sıdkı**	Siirdlizâde **Mustafa Fehmi**	Erciş Belediye Re'îsi **Mehmed Emin**

Müderris Hacı İbrâhim Efendizâde **Mustafa Hakkı**	İbrâhim oğlu **Abdülmecid**	Mustafa oğlu **Ali**	Hoca Îsa Efendi zâde **Mahmud**
Misafir oğlu **Abduh**	Erciş eşrâfından **Ahmed**	Hacı İsmâil Efendi mahdûmu **İbrâhim**	Kanber oğlu **Ahmed**

Zülfikâr oğlu
Emin

Van muhâcirlerinden mahallemizde sâkin ve şahsları ma'lûm ve ma'rûfumuz olan bâlâda vâzi'u'l-imzâ zevât işbu varaka mündericâtını münferiden ma'a'l-kasem huzûrumuzda beyân ve ifâde eylediklerini tasdîk eyleriz.

Fî 4 Haziran sene [1]332

A'zâ **Veliyüddin**	A'zâ	Muhtâr **Mehmed**	Muhtâr **Mehmed Vefik**
A'zâ **Mehmed**	A'zâ **Hasan**	El-azîz'in Akpınar Mahallesi İmâmı **Hâfız Ahmed**	Eddâ'î El-azîz'in Nâilbey Mahallesi İmâmı **Hâfız Mehmed Ömer**

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 66-74, 99-100, 124

– 19 –

ERMENİ VE RUSLARIN VAN'DA YAPTIKLARI SOYKIRIM

Ermeni ve Rusların Van'da yaptıkları soykırımdan kurtulabilenlerin ifadelerinden bazıları:

Hıristiyanlar fikir birliği içerisindeydiler ve her yerde casuslar bulunduruyorlardı. Seferberlik zamanında İslâmları

katliama kalkışmışlar, girdikleri yerlerde ahalinin büyük kısmını kılıçdan geçirmişlerdi. Dinî liderleri öldürmekteki maksadları ise İslâmları tahrik ve ülke içerisinde bir ihtilâle sebep olmak niyetiydi. Yaptıkları her vahşette de İslâmiyete küfürler etmişler "Yaşasın Ermenistan! Kahrolsun Osmanlılar!" diyerek seçtikleri gebe kadınların karınlarını delip çocuklarını çıkararak havaya attıktan sonra nişan aldılar, "Bütün insanların hatta hayvanların bile hayâ edeceği surette", "kız ve kadınlarımızı gözlerimizin önünde" soyup "namuslarına taarruz ettikden sonra karınlarını yırttılar. Bunların içerisinde on yaşını ikmal etmemiş pekçok kız da bulunuyordu." Irza tecavüz, çocukları öldürme ve parçalama, Ermeniler, Ruslardan daha ileri gitmişlerdi. Ancak Ruslar da göz oymak, burun kesmek, kadınların memelerini süngülemek gibi vahşetlerle Ermenilere cesaret vermişlerdi. Ufak çocukları yakmaktan, parçalamaktan çekinmemiş, genç kızları ayırdıktan sonra kalan insanları ateşe vermişlerdir. İslâmlar silahları olmadığından karşı koyamayarak teslim oldukları halde her tarafı ateşe vermişler, süvarilerin atları arasında çocuklar, kadınlar çiğnenmişlerdi. Tekâlif-i harbiyye için gelen memur ve jandarmalar feci' şekilde telef edilmişti. Ancak dağlara kaçanlar, ağaçların ve otların arasında gizlenenler güç bela kurtulabilmişlerdir.

Massacre committed by the Russians and Armenians in Van

(Testimonies of those who escaped the massacre perpetrated by the Armenians and Russians in Van)

Christian Ottoman subjects had by a common consent agreed to act together and everywhere introduced their spies. When the general mobilization was declared, they tried to massacre muslim population and in the localities they occupied to put to the sword the greater part of the muslim population. What they aimed at by killing religious muslim leaders, was to provoke the muslim population and start a rebellion throughout the country, whenever they committed atrocities they always had cursed İslam and shouted "Long live Armenia" and "down with the Ottomans" and then ripping the abdomen of pregnant women, eviscerated youngs in the wombs and hurled them up and shot at as a targets. "Even animals can feel ashamed of what has been done"; they stripped

our women and girls' clothes before us" and after raping them they ripped their abdomen" many of the raped girls were less than ten years old. In matter of raping, killing children and cutting them up, Armenians were more ferocious than Russians, but when it comes to slitting the eyes, cutting the noses and thrusting thin bayonets into the women breast the Russians were the first to start such savageries thus emboldening the Armenians to commit atrocities. They even burnt and cut to pieces small children and after taking aside young girls they burnt the remainder. Although Muslims being disarmed could not fight and were forced to surrender every place was put to fire, children and women were trodden under the horsemen heels. Goverment agents and gendarmes in mission for levying war taxes were also savagely slain. Only those who sought refuge and hid themselves into thickets and bushes were enough fortunate to have their lives safe.

28 Za. 1334 (26. IX. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti
Umûmî: 52685
Husûsî: 165
Şu'be: 2 ***Mahrem***

Hâriciye Nezâreti Vekâlet-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

17 Ağustos sene [1]332 târîhli ve 152 mahrem numaralı tezkireye zeyldir.

Rusların Ermenilerle birlikde ahâlî ve muhadderât-ı İslâmiyyeye karşı yapdıkları mezâlim ve fecâyi'a dâ'ir olup Van ve Diyarbekir vilâyetlerinden bâ-tahrîrât gönderilen evrâkın sûretleri leffen savb-ı âlîlerine tisyâr kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 28 Zi'l-ka'de sene [1]334 ve
Fî 13 Eylül sene [1]332

Dâhiliye Nâzırı Nâmına
Müsteşâr Mu'âvini
İmzâ

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Seferberliğin [1]331 senesi bidâyetinde Hashır karyeli ve Ermeni komitelerinin postabaşı denilen Kişi (?) kadın, bendelerine yanaşarak kendisi kazâmızın Özim karyesinden geldiğini ve komitecilerden İşhan'ın selâmını ve hâtırımı istifsâr etdiğini ve Van Vilâyeti'nde yine telgraf me'mûrluğunda bulunduğum esnâda gûyâ komiteci İşhan'ın bendelerine samîmî bir muhabbet peydâ etmiş olduğunu ve henüz bu muhabbeti bâkî bulunduğunu ve bu vesîle ile Aram'ın dahi bendelerine pek ziyâde teveccüh etdiğini bi'l-beyân alacağım çok bir ma'âş ve ikrâmiyeler mukâbilinde komitenin âmâline ciddiyetle iş ve hizmet görmem lâzım geldiğini ve aksi hâlde ya'ni sırrın ifşâsı takdîrinde dünyânın herhangi köşesine kaçsam komite tarafından parçalanacağımı ve çoluk çocuğumun kâffesi boğazlanacağını ve komitenin âmâli tervîc ve hizmetimin sebkati hâlinde Ermenilerin İslâmlar hakkında yapacakları son mu'âmeleden bendeleri müstesnâ tutularak sa'âdetle yaşayıp hiç bir Ermeninin bendelerine ilişmeyeceğini ve mezbûre Kişi (?)'ye, komiteye ne gibi hizmet lâzım geldiğini su'âlime cevâben: Ermenistan teşkîli takarrur etmiş olan vilâyât-ı sittede Türklerin buna mukâbil ne gibi bir vaz'iyyet ve tedâbîr ve hareketde olduğunu ve Ermeni komiteleri hakkında hükûmetin vaz'iyyetini ve muhâberâtın mâhiyetini ve bir de asâkir-i Osmaniyye'nin hangi cihetlerde topluca ve hangi cihetlerde noksân ve nerelerin taht-ı murâkabede olduğunu ve hangi noktalar açık kalacağını ve'l-hâsıl seferberliğin her türlü mu'âmelesinden beheme-hâl mümkin mertebe kesb-i ıttılâ' edilmesiyle ma'lûmât verilmesi cihetlerini teklîf ederek söze nihâyet verdi.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin müsâvaten Ermeni milletine de bahşetmiş olduğu hukûk ve hürriyet ve serbestî lâ-yetezelzel bir râdde olduğu için bu gibi şübheyi ve ihtilâli dâ'î sözlerin son derece vehâmetinden bi'l-ihâfe bir zaman haber ederek hiç kimseye işitdiremedim. Bir gün dahi Pervari'nin Hişet-i Süflâ karyeli ve Ermeni câsûslarından Topal Markire, yine bendenize yanaşarak İşhan'ın Özim karyesine gelip Özimli Lato, nâm-ı diğer Mihran ile birlikde selâmlarını teblîğ etdikden sonra, bu selâmdan maksad ne idüğünü su'âlime cevâben; "Sen yerinde otur, iyi adamsın Lato bir gün hafiyyen Pervari merkezine gelecek ve sana da gizlice ma'lûmât veririm. Onunla görüşerek ve yek diğerinizi pek yakından tanımış olsanız sa'âdet senin başınadır. Dâ'imâ mu'azzez olursun" dedi ise de Markire'ye hitâben; "Biraz dur da geliyorum. Uzun konuşalım" diye şuna buna ma'lûmât ve der-dest etmek sırasında iken Markire tavr ve hareketden şübhe ederek oradan ancak azıcık infikâkim

üzerine gözden nihân oldu ve bir iki adamın ma'lûmât alacağı vakit işin alevlenmesinden endîşe edilerek bu mes'ele de ol günü kapalı kaldı ve en nihâyet işin bu derecede kalamayacağını anlıyor idim. Bunun için son nefes olarak hükûmeti bu işlerden, vehâmet-i azîmeden haberdâr etmek için Özim karyesine gün-be-gün sevkolunmakda olan mühim ve külliyetli mikdârdaki erzâk ve eşya-yı sâ'ireyi şifâhen hükûmete arzetmiş idim. Bu erzâk ve levâzımât Nezarburum tâbir edilen beş altı Ermeni ve Keldânî karyeleriyle kezâlik Ermenilerin Hişet-i Süflâ, Mâlik, Vilas ve Pervari'nin merkezi olan Hashır ve Keldânîlerin kezâlik Piroz [Piros], Dentas, Hertivin-i Ulyâ, Hertivin-i Süflâ karyelerinden çekilmekde ve iddihâr edilmekde idi. Bu mes'ele büyük bir mâhiyyet-i siyâsiyyeyi teşkîl edeceği re'yü'l-ayn zâhir bulunuyor idi.

Onun üzerine tahkîkâta girişildi. İş tahakkuk ederek keyfiyet resmen Siird Mutasarrıflığı'na ve vilâyet-i celîleye bildirildi ise de hâdise zuhûr etmemek için tahkîkât hâliyle bırakıldı. Asker der-desti için yine Özim'e giden kuvve-i inzibâtiyye Ermeniler tarafından tehdîd ve fenâ derecede tahkîr edilip Özim'den matlûb efrâd ile diğerleri kâffesi firâr ve Müküs nâhiyesi ile Şatak cihetine savuşdular ve oradan getirdikleri ikinci def'aki külliyetli esliha ve mühimmât ile büsbütün âşikâre olarak kuvve-i inzibâtiyyeye karşı geldiler. Her tarafdan ya'ni Hizan, Pervari, Şatak ve Karçikan kollarından Özim karyesine ictima' etdiler. Bu mes'ele Van'daki Ermenilerin ihtilâl çıkarmakda oldukları günlere müsâdif bulunuyor idi. Bir İslâmı, bir inzibât me'mûrunu, bir jandarmayı Özim'e bırakmayarak tabyalar inşâ etdiler. Bazı nesâyih ve vesâyânın teblîği için üçüncü def'a giden me'mûrîn ve jandarmalara şiddetli ateş icrâ edip üç gün müsâdemeden sonra giden kuvve-i inzibâtiyyeyi ric'ate mecbûr bırakdılar.

Özimliler günün birinde Pervari'nin hukûk-ı hâkimiyyetini ihrâz edeceklerini Hinolu Kişi (?) kadın her cema'atde alenen söylemişdir. Ermenilerin binbaşılarından Hashır karyeli Meçin'in emriyle ta'lîme gitmekde olan Pervari jandarma efrâdına Hashır Ermenilerin kâffesi şiddetli bir yaylım ateş icrâ edip Pervari merkezini muhâsara etdiler. Bunun üzerine müsâdeme icrâ edilerek bir jandarma mecrûh düşmüşdür ve bu bâbdaki birçok imzâyı hâvî zabıt varakası Pervari Adliyesi'nde mahfûz bulunmakdadır.

Özimli Lator, nâm-ı diğeri Mihran'ın miralay ve Borumlu Keldânî milletinden Nirso'nun binbaşı ve Hashırlı Ermeni milletinden Meçin'in kezâlik binbaşı ve Vilas karyeli Ermeni Mehr'in yüzbaşı olduğu işidilip Pervari muhîtindeki ve Siird cihetlerindeki bütün Hıristiyanlar müttefikü'l-efkâr bulunuyorlar idi ve câsûsları her tarafa işlemekdeydi. Her tarafda bulunan Ermeniler, seferberlik zamanında İslâmları katli'âma kıyâm etmişlerdir. Ez-cümle Van Müftîsi Şeyh

Mehmed Sıddık Efendi, Van'ın Engil karyesi köprüsünde abdest almak zamanında bir hizmetkârıyla birlikde ve Muş'dan Sason'a gitmekde olan jandarmalar da oradaki dağda itlâf edilmişlerdir ve jandarmalar dört-beş nefer olup başları baltayla fecî' bir sûretde ezilerek mahvolmuşlardır. Bunlar berây-ı me'mûriyyet Sason'a gidiyor idiler. Hiç bir şeyden ma'lûmâtları yok idi. Pervari'nin Cilcimekan karyeli Şeyh Abdullah Efendi'nin mahdûmu Şeyh Mehmed yine Pervari kazâsının Hertivin karyeli Keldânîler tarafından Herakolu dağı eteğinde bilâ-sebeb katledilmişdir. Bu gibi rü'esâ-yı rûhâniyyenin vücûdlarının izâlesinden maksad millet-i İslâmiyye'nin urûk-ı asabiyyetlerinin tahrîki ve mülkde bir ihtilâle bâdî olmak için evvel ve âhir tasmîm edilen bir keyfiyyet idi.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Zabıt Varakası

Şatak'ın Darnıs-i Süflâ ve Ulyâ karyeleri ahâlîsindeniz. Van'ın Havasor nâhiyesi ahâlîsinden komiteci Leo'nun ma'iyyetinde Peşanedli (?) ovasının Kağazuz [Kagasız] ve Şidan ve Kahnemiran ve Arihan karyelerinden toplanan beş bin müsellah Ermeni çetesi üzerimize gelmezden bir kaç gün evvel bize haber gönderdiler ve beş yüz lira ile elli kızın gönderilmesini teklîf eylediler ve artık kaçmağla ellerinden kurtaramayacağımızı Rusların bütün İslâmları telef etdiklerini ve hatta İstanbul'u bile alarak padişâhımızı kaldırdıklarını ve artık Ermeni olmakdan başka çâre olmadığını ilâve eylediler. Korkumuzdan ne cevâb vereceğimizi bilemeyerek derhâl paranın tedârikine başladık. Bir kaç gün vakit geçdi. Bir tarafdan kaçmak üzere hâzır bulunuyorduk. Bunlar "Kahnemiran" karyesinde bulunan on hâne İslâm ahâlîyi telef etdikden sonra Şidan karyeli Mesrup, Aslo, Kağazuzlu, Simon, Giru, Süzigen karyeli Bartik, Bağdo, Ko[f]kan karyeli Beydo'nun kılavuzluğuyla akşam üzeri karyelerimizi basdılar. Karyeyi ateşe verdiler ve bütün nüfûsu kılıçdan geçirdiler. Bunların içerisinde şapkalı, asker elbiseli çok süvârî ve bir mikdâr da piyâde var idi. Karyelerimizde bulunan üç yüz yirmi nüfûsdan ancak elli nüfûsu kaçırdık. Bu da, köylerimizin taşlık ve dere-tepe, arâzî olmasından ve gece bulmasından ileri geldi. Ermenilerin içerisinde daha kimler olduğunu, gece olmasından fark edemedik. Amma öğün öğün kamçısı elinde dolaşıyor ve kadınları birer birer mu'âyene ediyordu ve "Yaşasın Ermenistan! Kahrolsun Osmanlılar!" diyerek köpek gibi bağırıyor ve gebe kadınların karnını deldirmek çocuğu çıkararak

havaya atdıkdan sonra tabancasıyla nişân almakdan çekinmiyor ve diğerleri bunu taklîd ediyorlardı. Ruslar da göz oymak, burun kesmek, kadınların memelerini süngülemek gibi fecâyi'de Ermenilere cesâret verdiklerini ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

A'zâ	İmâm	Muhâcir karye-i
Abdülhamid	**Hangir**	mezkûrede muhtârı

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevaş beylerinden	Müküs beylerinden	Müküs müdîr ve beylerinden
Hasan	**Mehmed Şevki**	**Abdullah**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Zabıt Varakası

Şatak'ın Serir karyesi ahâlîsindeniz. Etrâfımızda bulunan Sortikin, Arçkanis [Açkanis], Mezre'a, Purs karyelerinin bütün Ermenileri bir sabah erkenden köyümüzü sardılar. Dînimize, îmânımıza söğerek üzerimize ateş ve karyemize doldular. Altmış nüfûsdan ancak on beş erkek kaçabildik. Diğerlerinin kâffesini yakdılar. Malımızı, eşyamızı, kadınlarımızı, bütün götürdüklerini ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Karye-i mezkûreden	Karye-i mezkûreden	Muhâcir, karye-i
Çelo oğlu Sâlih	**Hâlid oğlu Ali**	mezkûre ulemâ ve meşâyihden

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevaş beylerinden	Müküs beylerinden	Müküs müdîr ve beylerinden
Hasan	**Mehmed**	**Abdullah**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Şatak kazâsının Sokan karyesi ahâlîsindeniz. Karyemiz oldukça büyük ve zengin ve zükûr-inâs altı yüz seksen nüfûsdan ibâret idi. Bir gece düşman tarafından basıldık. Biz de silâh olmadığından mukâvemet edemeyerek teslîm olduk. Düşman köye girer girmez aman yâ Rab, feryâd, vâveylâ göklere çıkdı! Evleri, otlarımızı derhâl ateşlediler. Her taraf ateş kesildi. Ayak altında süvârîlerin atları arasında çiğnenen çocukların, kadınların feryâd ve figânlarından başka tüfenklerin sesleri, kılıçların şakırdıları kulakları çınlatıyor idi.

Bu hâl sabah açılıncaya kadar devam etdi. Her istediklerini, her ârzûlarını yapdılar. Kız ve kadınlarımızın gözlerimizin önünde ırzlarına nâmûslarına tecâvüz etdikleri gibi ufak çocuklarımızı yakmakdan, parçalamakdan çekinmediler. Sabah oldu. Sağ kalan erkek ve kadınların kâffesini toplayıp bir yere doldurdular. Kadınların arasında genç ve kızdan eser görülmüyordu. Bunların kâffesini ayırmış ve geri sevketmişlerdi. Öğleye doğru üzerlerimizden fenâ kokulu birşey serbdiler ve ateş verdiler. Bütün oradakilerini ateş aldı. Herkes yanıyordu. Yanımızda ikinci bir ev var idi. Birkaçımız oraya hücûm etdik. Bir pencere açdık ve oraya kaçmağa topraklara sürünerek ateşden kurtarmağa çalışdık ve ancak altı yüz seksen nüfûsdan yirmi bir nüfûs erkek kurtardık. Düşman içerisinde Şataklı Sahak, Ayvaz, Osbep, Samiel, Artin ve Kâ'be [Kahbi] karyeli Hovik, Simon ve Atomosis ve ismlerini bilmediğimiz az çok Ermeniler de bulunuyor idi. Irza tecâvüze, çocukları öldürmeğe, parçalamağa Ruslardan daha ileri gidiyorlardı. Onlar bizden ileri bir gün yürüdüler. Gece oldu, oradan çıkarak gizlice ve dağlardan geçerek gündüz ağaçların ve otların arasında gizlenerek buralara kadar geldiğimizi ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Muhâcir ulemâdan	Muhâcir karye-i mezkûreli	Muhâcir karye-i mezkûreli
Kutas oğlu Mahmud	**Said oğlu Behlül**	**Tatar oğlu Şemdin**

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 6 Haziran sene [1]332

Gevaş beylerinden	Müküs beylerinden	Müküs müdîr ve beylerinden
Hasan	**Mehmed**	**Abdullah bin Mutîullah**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Şatak kazâsına tâbi' Avzını karyesindeniz. Karyemiz elli hâne ve tahmînen beş yüz nüfûsdan ibâret idi. Bu beş yüz nüfûsdan otuz nüfûsu ancak kaçabildi. Hatta karyemizin ağalarından Yusuf Ağa'nın oğlu Sâlih Ağa isminde birinin otuz nüfûsdan ancak bir çocuğu kurtarabilmişdir. Vak'a şu sûretledir: Van ve Havasor tarîkıyla külliyetli bir kuvvetin geldiğini gördük. Bu kuvvetin önünde kulağuzluk vazîfesini, Geri karyeli Haro, Serkis, Kızıltaşlı Berho, Avadis vesâ'ire yapıyordu. Bunlar Ruslar idi. Köye dîn imân şetmederek "Nerde sizin hükûmetiniz, askeriniz? Kahroldular. Bir daha buralarda onları görmeyeceğiz" diyerek saldırdılar ve köyü derhâl ateşlediler. Feryâd, vâveyla, kılıç sadâsı göklere çıkıyordu. Biz kaçıyorduk. Arkamıza dönüp bakamıyorduk. Daha neler yapdıklarını bilemiyoruz. Yalnız toplandığımız bir mahalde herkes â'ilesini, çocuklarını, akraba ve ta'allukâtını su'âl ediyor ve arıyor idi. Topu topu bu kadar nüfûsdan otuz nüfûs toplandık diğerleri yok idi. Oradan kal[k]dık, aç bî-ilâc buralara kadar geldiğimizi ve o hâ'in kör moskofların ne kadar alçak ve cânî oldukları[nı] ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 7 Haziran sene [1]332

Muhâcir A'zâ	Muhâcir İmâmı	Muhâcir karye ulemâsından
Mustafa		**Esad**

Yukarıda beyânâtda bizzât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde olunduğunu tasdîk eyleriz.

Fî 7 Haziran sene [1]332

Ulemâdan	Meşâyih-i	Müküs müdîr ve beylerinden
Abdülhakim	Nakşibendiyyeden	**Abdullah**
	Yusuf	

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Ermenilerin Van vilâyetinde çıkardıkları ihtilâl ve müsâdemât üzerine Pervari Hıristiyanları ile Ermeni milleti, kâffesi fırsatdan bi'l-istifâde çoluk çocuklarıyla birlikde Van vilâyeti hudûduna firâr ve orada muntazam bir alay

yaparak Pervari'nin Bidar karyesi hudûduna ve Hişet civârlarına hücûm etmişlerdir. Bidar karyesi müsâdemesi bir gün devam etmişdir. Bu müsâdemede iki erkek ve bir çocuk ve bir kadın İslâmlardan maktûl düşmüşdür. Bunların son def'a vukû'bulan ric'atlerinde terketmiş oldukları iki sandık keskin bıçak ve el humbaraları elde edilmişdir. Bıçaklardan maksad İslâmların kadın ve çocuklarını, kâffesini koyun misillü zebhetmek idi. Getirdikleri kuvvetde mitralyözler dahi var idi. Tekâlîf-i harbiyyenin cibâyeti için Gevaş kazâsında köylere çıkarılan me'mûrîn ve jandarma, Ermeniler tarafından fecî' bir sûretde itlâf edilmişlerdir. Şatak kazâsında zâten İslâmların hemen nısfı seferberlik zamanında Ermenilerin kılıncından geçmişdir ve çocuk kadın tefrîk edilmemişdir.

Fî 13 Haziran sene [1]332

Siird Sancağının Pervari Kazâsı
Telgraf ve Posta Müdîri
Hulusi

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz.

A'zâ	Muhtâr	İmâm	Müftî
Abdurrahman	A'zâ	**Abdülmecid**	**Hâfız Osman**

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Karçikan kazâsına tâbi' Alan karyesi

Düşmanın 100 kadar süvârî ve oldukça kuvvetli piyâdesi karyemizin üzerine geldiğini bırakdığımız kulağuz haber verdiler. Hemen çoluk çocuğumuzu alarak kaçmak istedik ise de civarımızda bulunan Pellü, Nanikas, Arzikuh, Pürünüs karyelerinin Ermenileri önümüzü kesdiler. "Dînini, îmânını bilmem ne etdiklerimiz! Şimdiye kadar sesimizi çıkarmıyor idik. İşte bu günü gözlüyorduk. Şimdi verin bakalım paraları, kızları! Hem nereye kaçıyorsunuz? İleride de Rus Ermeni kahramânları, fedâ'îleri var. Sizin kaçmakdan ziyâde yapacağınız bir iş kaldı ise o da kızları Ermenilere vermek siz de Ermeni olmakdır. Göreceksiniz ki, Ermeni Hükûmeti sizin tenbel, gayretsiz hükûmetiniz gibi mi olacakdır?" Bir tarafdan bu sözleri söylüyor, diğer tarafdan da

istediklerini yapıyorlardı. Bunlar rezâletlerinde devam etmekde iken Ruslar da köyümüze girdiler ve derhâl evleri ateşlediler. Orada kalan a'mâ, hasta, ihtiyâr ve çocukları bilâ-rahm kılıçdan geçirdiler. Biz kaçmak için Ermenilerle çarpışıyorduk. Artık kendini kurtaran kurtardı. Kaçmayanlar, şiddetle hücûm eden Rus Kazaklarının atlarının ayakları altında acı acı feryâdlarla teslîm-i rûh ediyorlardı. Bu kadar cesîm köyümüzden pek az nüfûs gelebildik. Mütebâkîlerin kâffesi gerek Rus, gerek etrâf Ermenilerinin hedef-dâneleri oldu. Bu fecî'alar söylenmekle bitmez. Meselâ, bütün insânların, hatta hayvânların bile hayâ edeceği bir sûretde kızlarımızı üryân üryân yapıyor ve nâmûslarına ta'arruz etdikden sonra, karınlarını yırtıyorlardı. Bunların içerisinde on yaşını ikmâl etmemiş pek çok kızlar bulunuyordu. Hangisini arzedeyim. Cenâb-ı Allâh an-karîb intikâm müyesser eylesin. Bunların böyle yapdığını ve bir harf-i hilâf bulunmadığını ma'a'l-kasem arzeyleriz.

Fî 24 Haziran sene [1]332

Muhâcir karye-i mezkûre İmâmı	Muhâcir Karçikan ulemâsından
Molla Ahmed oğlu	Şeyh Han oğlu
Molla Reşid	**Şeyh Enver**

Yukarıdaki beyânâtda bi'z-zât hâzır bulunduğumuzu ve böyle ifâde edildiğini tasdîk eyleriz. Fî 24 minh.

A'zâ	Muhtâr	Haray (?) karyesi İmâmı
Osman	**Abdullah**	**Şâkir**

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 135-143

– 20 –

ERMENİ ÇETELERİNİN RUSLARLA TERCAN'IN KÖYLERİNDE YAPTIKLARI MEZÂLİM

Ermeni çeteleri ile Rusların Tercan'ın köylerinde yaptıkları tüyler ürpertici mezâlime dair.

Rus, Kazak ve Ermeniler girdikleri köyleri servetinden, canından, malından, ırzından ve mukaddesâtından mahrum olarak harabe bir halde bırakmışlar, herşeyi yağmalamış, ziraat

aletlerini bile imha etmişler, kuru araziden başka birşey bırakmamışlardı. Ele geçirdikleri erkekleri katletmişler, süngü ile gözlerini parçalamışlar, insanları koyun boğazlar gibi kesmişler, cesedleri kuyulamışlar, tüyler ürperten eza, cefa ve işkence yapmışlar, bir yaşındaki kız çocuğun parmaklarındaki iki altın yüzüğü, kızcağızın parmaklarıyla birlikte götürmüşlerdi. Yedi yaşından başlayarak kız ve kadınlardan namusununa ilişilmemiş kimse bırakmamışlar ve bu kadınlardan birçoğu korkudan vefat eylemiştir. İslâmlar kadın ve kızlarını taarruzdan korumak için bacalarda, zemin altındaki zahire kuyularında, dağlardaki mağaralarda, dere içlerinde, kuyularda gizlenmişlerdi.

Köylerin kabristanlarını yıkmışlar, camilerini tahrip etmişler, minberini yıktıkdan sonra ahır yapmışlar, pislik içinde bırakmışlardır. Mama Hatun mezarını tahrip etmişler, camiin de minberini yıkarak kiliseye tahvil edip, minareye çan takmışlardır.

Atrocities perpetrated by the Armenian bandits and the Russians in the villages of Tercan.

(Concerning the horrible atrocities perpetrated by the Armenian bandits and the Russians in Tercan)

Villages raided by Russians, cossacks and Armenians had been sacked, their populations exterminated, their chattels and goods seized and their women dishonored, what is sacred profaned, pillaged, even agricultural implements broken and shattered and all was reduced to mere barren soils. Captured male people were killed, their eyes pierced with bayonets, their throats slit, corpses thrown into wells, unheard of horrible tortures inflicted, a baby girl less than a year old had her fingers cut and taken away because they wore two gold rings, women and girls from seven years up were all violated, some of the assaulted fell dead being struck by horror. Muslim people in order to protect their wives and young girls hided them in houses, chimneys, undergound grain and provisions stores, in mountains' caves, in valleys and wells.

Villages; cemeteries were also profaned and demolished; their mosques and mosques' pulpits pulled down soiled and afterwards used as stables the Tomb of Mama Hatun was demolished and

after pulling down another mosques' pulpit they transformed it was a church and set a bell into the minaret the minarets transformed into bell towers.

6 Z. 1334 (3. X. 1916)

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti
Umûmî: 52986
Husûsî: 167
Şu'be: 2

Mahrem

Rusların Ermenilerle birlikde ahâlî ve muhadderât-ı İslâmiyyeye yapdıkları mezâlim ve fecâyi'a dâ'ir.

Hâriciye Nezâret-i Vekâlet-i Celîlesi Cânib-i Âlîsine

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

13 Eylül sene [1]332 târîhli ve 165 numaralı tezkireye zeyldir.

Rusların Ermenilerle birlikde Tercan kazâsında ahâlî ve muhadderât-ı İslâmiyyeye yapdıkları mezâlim ve fecâyi'a dâ'ir Erzurum Vilâyeti'nden bâ-tahrîrât gönderilen evrâkın sûreti ile fotografları hâvî bulunan aslı leffen savb-ı âlîlerine tisyâr kılınmış olmağla mu'âmele-i lâzımesinin îfâ ve ikmâlinden sonra fotograflı aslının i'âde buyrulması mütemennâdır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 6 Zi'l-hicce sene [1]334 ve
Fî 20 Eylül sene [1]332

Dâhiliye Nâzırı
Talat

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Erzurum Vilâyeti'nden alınan 25 Haziran sene [1]332 târîhli ve 1599 numaralı tahrîrâtın sûretidir.

Muhârebât-ı ahîrede Ruslar tarafından iki ay müddetle işgâl olunup ahîren istirdâd edilen Tercan kazâsında, Rusların ve bi'l-hâssa Ermeni çetele-

rinin yapdıkları mezâlim ve i'tisâfa dâ'ir Tercan kazâsının bazı köylerinde yapılan tahkîkâta dâ'ir evrâk ile bir takım fotografîler manzûr-ı sâmî-i nezâret-penâhîleri olmak üzere leffen arz ve takdîm kılındı. Bu sûretle tahkîkâta devam ve evrâk-ı lâzıme pey-der-pey takdîm edilecekdir. Kiliseye tahvîl olunan Mama Hâtun Câmi'-i Şerîfi yeniden ta'mîr ve Ermeniler tarafından çalınan halıların yerine yenileri tefrîş edilmişdir. İhtiyâr Dursun Ağa'nın gösterdiği hamiyyet takdîr-i hikmet-semir-i sâmîlerine lâyık görülecekdir. Bu adamın zarar ve ziyânı der-dest-i tesviyedir. Diğer kurâya, muhâcirîn tahsisâtından tevzî'âta başlanılmışdır. Fotograflarda görüleceği vechile bütün Tercan köyleri tahrîb edilmişdir. Bu ırz ve nâmûs düşmânlarının âlem-i insâniyyete teşhîri müsterhamdır. Ol bâbda.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Kurukol karyesi:

Bu köye 24 Mayıs sene [1]332 Salı gününde gelindi. Türk ve Ermeniden ibâret oldukça büyücek bir köydür.

Türkler Ermenilerden korkarak kable'l-istîlâ civâr kurâdan Pertüsek [Terpüsek], Albirik [Alirik], Mizgik [Mezgik] köylerine ilticâ etmiş ve henüz köylerine avdet eylememiş oldukları için Kurukol'u tek ve tenhâ bulduk.

Köyün mebânîsi, hâricen görülen dört duvârla sakflar nisbeten sağlam ise de kapı, pencere, merdiven ve buna mümâsil kereste aksâmı sökerek oda, matbah, anbar gibi müştemilât-ı dâhiliyye dahi tamamen yıkık ve gayr-i kâbil-i süknâ bir hâlde idi.

"Sürülmüş tarlalar, idrâk etmiş ekin, hayvânât, ağnâm" hâsılı köy hayatını andıran her şey' mefkûd idi. Bu i'tibârla bu ıssız köy âdetâ bir harâbe hâlini arzediyor.

Köyün tahrîbâtını gözden geçirmekde olduğumuz esnâda an-asl Kars muhâcirlerinden olup, Doksanüç Harbi'nde bi'l-muhâcere Mizgik [Mezgik] karyesine gelerek orada tavattun eden tahmînen altmış beş-yetmiş yaşlarında Kına Mehmed Efendi nâmında bir ihtiyârın â'ilesiyle köye muvâsalat etmekde olduğunu gördük ve mûmâ-ileyhin yanına giderek nereli olup nereye gitmekde olduğunu sorduk. Mârru'z-zikr hüviyetini beyândan sonra Mezgik

karyesinin tahlîs ve istirdâdından bi'l-istifâde â'ilesiyle Sivas taraflarına geçmek için şimdilik Erzincan'a gitmekde olduğunu söylemesi üzerine, Mezgik'in tahlîsinden sonra muhâceretdeki maksadı lede's-su'âl: Mezgik karyesinde hatt-ı harbe yakın bulunması ve Ermeni ile Kazak tazyîkâtının fevka't-tahammül mezâlimden ma'dûd olması hasebiyle, her ihtimâli pîş-i nazara alarak hicreti bi't-tercîh yola düştüğünü ve zâten sağ kalabilen diğer Mezgiklilerin de tamamen tarîk-i muhâceret üzere bulundukları[nı] söyledi. Bu cihetle Mezgik'in istîlâ müddetince uğradığı mesâ'ib ve mezâlimi hikâye eylemesini kendisinden ayrıca ricâ etdik.

Kına Mehmed Efendi fecâyi' i'tibâriyle hâtıra her ne gelir ise, düşmanca icrâsı hemen ef'âl-i mübâha i'dâdına girmiş olduğunu, Mezgik ahâlîsi istîlâ ve esâretde kaldığı müddet zarfında her gün yağmaya uğraya uğraya servetinden sarf-ı nazar, idâresinden bile mahrûm edildiğini; ahâlî, kadınları ta'arruzdan kurtarmak için "bacalarda, tahte'z-zemîn zahîre kuyularında" gizlediklerini ve düşmanın başlıca yerli Ermenilerinin her taharrîde kadına ve kıza tesâdüf edememekden mütevellid gazab ve tehevvürle ele geçirdikleri erkekleri katl u itlâf eylediklerini ve bu sûretle düşmanın köyde her gelişinde bir-iki kişi şehîd ederek kısmen tatmîn-i tehevvürden sonra mütebâkî halkı darb ile göz, baş yarmakdan hâlî kalmadıklarını, "Mezgik karyesinde böyle ezâ ve cefâ ve işkence ile itlâf edilenlerden biri İsmâil nâmındaki kardaşı olup kurşunla kafatası parçalanmış" diğerleri de tahmînen altmış yaşlarında Kürd Ahmed nâmıyla ma'rûf bir ihtiyâr, süngü ile göbeğinden ve bu ihtiyârın on beş yaşlarında Esad nâmındaki oğlu kılınçla boynundan vurulmak sûretiyle; Sâbit oğlu Merd'i, takrîben altmış beş yaşlarında Dursun oğlu Hasan'ı kurşunla şehîd ve Ali oğlu Ağa'yı sol kolundan cerhetdiklerini; şehîd edilen, Dursun oğlu Hasan'ın kocamış haremi İzzet Hatun'un dahi sağ bacak budunu kıyma doğrarcasına süngü ile parçalayarak yaralı bir hâlde bırakdıklarını ağlayarak nakl ve hikâye eyledi.

24 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri

Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Terpüsek karyesi:

Yetmişlik üç-dört ihtiyâr ile zulm-dîde genç kız ve kadınlardan başka sekenesi kalmayan bu köye, 24 Mayıs sene [1]332 Salı günü sâ'at yedi buçukda muvâsalat olundu. İhtiyârlardan Haydar oğlu Musa ile Muhtâr

Hüseyin ve köyün istîlâ müddeti esnâsında, her nasılsa firâr ve kıta'âtımıza ilticâ ederek istirdâd üzerine bu kerre köyüne avdet eden Süleyman oğlu Hürrem, celb ve tahkîk-i mezâlim edildikde:

Hürrem, Kazak ve hâssaten Ermenilerin, Terpüsek'de îkâ' edegeldikleri tazyîkâtı yalnız yağma ve gasb ile bırakmayarak, genç erkekleri imhâ ve umûmen kadınları istifrâş sûretiyle fecî'aya kadar tevsî' etmelerinden dolayı, sabr ü tahammül edemeyerek hem canını kurtarmak ve hem kadınların âkıbet-i fecî'asını görmemek için her çi bâd-âbâd deyib gece dağ yollarından firâra ve nihâyet kıta'âtımızın ileri mevâzi'ine ilticâya muvaffak olduğunu söyledi.

İhtiyâr muhtâr ile refîki Haydar oğlu Musa ise düşman tarafından köylerinin daha ferdâ-yı istîlâsında; Rus, Kazak ve yerli Ermeniler gelerek, buldukları erzâk, eşya, müzeyyenât, nükûd ve hayvânâtı yağma sûretiyle aşırdıkdan sonra köylüyü darb-ı şedîd ile cebr ve tazyîka başlayarak, nakd ve servet nâmıyle daha neleri var ise yed-i gasba geçirdikden sonra iş görebilen zükûr kısmını tamamen der-dest ve Erzurum'a sevketdiklerini ve böylece köyü zükûrden tahliye edince, yedi yaşından başlayarak kız, kadın, inâs sınıfında ele geçirdiklerinin ırz u nâmûslarına kahren ta'arruz eylediklerini ve bu hâle her gün devamdan hâlî kalmadıklarını, kadınlar her ân ve dakîka "Amân memelerimiz ağrıyor" feryâd ü figânıyle mütevâliyen te'evvühâta ma'rûz kaldıklarını, düşman bi'l-umûm hânelerin kapılarını sökerek dâ'imâ açık bulundurmak ve kadınları donsuz gezdirmek sûretiyle köyün târîh-i istirdâdına kadar ef'âl-i şenî'a-i vâkı'adan ferâgat etmediğini, bir lisân-ı ye's ve mâtemle beyân ve hikâye eylediler.

Yalnız, vaktiyle Tercan kâdılığında bulunmuş ve bi'l-âhire bu köyde tavattun ederek sekiz sene evvel vefât eden Ardanuç muhâcirlerinden Hâlid Efendi'nin haremi, elli yaşlarında Ayşe Hanım, iki yüz altmış lira kadar tahmîn edilen bütün servet ve nakdini fidye-i can ve nâmûsu mukâbilinde Rus, Kazak ve Ermenilere vermek sûretiyle tecâvüz-i ırz beliyyesinden kurtulabilmişdir.

Düşmanın bu köydeki mezâlimi pek iğrenç ve mahûf bir derecede olup, havf ve heyecân netîcesinde yirmi kadar kadının vefât eylediğini ve Rus kumandanına bir-iki def'a vâki' olan şikâyet ise kumandanın şikâyete giden kadınlardan beğendiğini cebren firâşına almak tarz-ı fecî'iyle mukâbele gördüğünü ve köyde kalan bu üç-dört ihtiyâr ile bi'l-cümle kadınların istimdâd husûsundaki bi'l-cümle teşebbüsâtı her mürâca'atda akîm kalarak, iş dâ'imâ zulmden zulme büründüğünü bi'z-zât kadınlar ağlayarak söylediler.

Yine bu köyde, el-yevm esîr-i firâş bir hâlde bulunan, müteveffâ Mikdad'ın zevcesi Suna Hâtun muhâfaza-i iffet yolunda nesi var ise vereceğini

söylemesi üzerine, Ermeni ve Kazaklar ibtidâ muvâfakat göstermiş ve otuz beş liradan ibâret olan kâffe-i nükûdunu bu vechile aldıkdan ve mükemmel bir de dayak atdıkdan sonra mezbûreyi firâş-ı marazında cebren yine istifrâş etmiş olduklarını Terpüsekli kadınlar ihbâr ve ifâde eylediler. Bu zulm-dîde ihtiyâr ve kadınların tesâvirini musavver fotoğraf ikinci sahîfeye derc edilmişdir. Bu köy bütün ma'nâsıyla muhtâc-ı mu'âvenet ve imdâddır.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri

Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Seygi karyesi:

Terpüsek karyesinden ayrılarak dokuz buçukda, harâbeden başka bir şey'e benzemeyen Seygi köyüne vardık. Köy kırk hâneden ibâretdir. Kâbil-i süknâ ancak on iki hânesi kalabildi. Bu köy iki ay kadar düşmanın taht-ı işgâlinde bulundu. Bu müddet zarfında zahîre, hayvânât, nükûd, huliyyât, zînet ve zî-kıymet eşya gibi ayn-ı servet veyâ vâsıta-i servet ıtlâkına sezâ ne var idi ise tamamen düşmanın yed-i gasbına geçmişdir. Köy bu sûretle soyuldukdan sonra iş görebilecek halkı düşman tarafından cem' ve Erzurum cihetlerine sevkedildi. Buradaki Rus kumandanı Arslan nâmında Kazanlı bir İslâm olduğu için köyün bütün kadınlarının ırzına tasallut edilemedi ise de kadınlar büsbütün dahi kurtulamadı. Bi'l-hâssa Timur oğlu Murad'ın zevcesi Zeyneb, Ahmed oğlu Mehmed'in refîkası Havva, Yağız oğlu Mehmed'in kızı Güllü (kocası askerdir), Beşir oğlu Şâkir'in kızı Zekiye, Pavili Hâfız'ın kerîmesi Fehime ile Beşir oğlu Refet'in kadını diğer Fehime pek fenâ bir sûretde Ermenilerin ta'arruzâtına uğramışlar, hemen mütemâdiyen taht-ı istifrâşda kalmışlardır. Kendisini Ermenilerin firâş-ı şenâ'atına teslîmden imtinâ' eden Kargılı [Kargınlı] yirmi beş yaşında bir kadın bomba ile itlâf edildi. Vaktiyle bi'r-rızâ Ermeni bir kadınla te'ehhül etmeyerek çoluk çocuk sâhibi olan Pavili Hıfzı'[yı] Ermeniler tutarak süngü ile gözlerini çıkardıkdan sonra merhûmu â'ilesinin gözü önünde parçalamışlardır.

Karısını ve on beş yaşlarındaki kerîmesini dahi alıp götürmüşlerdir. Bütün bu fecâyi'a karşı Arslan Bey yalnız izhâr-ı te'essüfle iktifâ ediyormuş. Muhtârın ifâdesine bakılır ise Ermenileri cebr ve tazyîkden korkuyormuş. Çünki, birçok def'alar köylülerin evlerine girip, kapılarını muhkemce kapamalarını tenbîh ve her tenbîh gününde veyâ gecesinde, Ermeniler tarafından vâki' olan ta'arruzâtı Rus piyâdesi ma'rifetiyle kısmen men' eylediğini fakat

mukâvemet görünce iğmâz-ı ayn etmek sûretiyle ihtifâ edegeldiğini muhtâr söylüyor. Rus, Kazak ve Ermenilerin bu köyde îkâ' etdikleri mezâlime karşı Arslan Bey'in herhâlde şâyân-ı töhmet müsâmahaları vardır.

Fî 24 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri

Vilâyet Hukuk Müşâviri
Kemal

Göktaş karyesi:

Sâ'at on birde Göktaş karyesine gelindi. Mevcûd olan ve esâsen Erzincan'a hicret ederek bu kerre köye avdet etmiş bulunan Ömer oğlu Mustafa Ağa ile istîlâ müddetince karyeden çıkamayan Reşid, Mahmud, Hasan, Mevlüd Çavuş, Mevlüd Ağa, Hüseyin Çavuş vesâ'ire ile görüşüldü. Düşman, karyelerinin bi'l-cümle hayvânâtına vaz'-ı yed ederek kısmen zebh ile sarf ve mütebâkîsini Erzurum'a sevketmişdir. Hânelerde bulunan erzâk ve eşyayı dahi kâmilen almış ve nakleylemişdir. Gençlerden tefrîk ve Pasinler'e i'zâm etdiği on dört gençden üçü firâr ve Göktaş'a avdet etmişlerdir. Bunların ifâdâtına nazaran Pasinler'de mevzi' inşâsı ve yol hidemâtında istihdâm edildiklerini, yevmiye beş şahsa yalnız üç kıyye ekmekden başka hiç bir şey verilmemesinden dolayı, iki gencin açlıkdan telef olduklarını söylemişlerdir. Karyede dahi birisi on dört, diğeri otuz beş yaşlarında iki genci açıkdan açığa "Siz askerlikle bize kurşun atmışsınızdır" diyerek süngü ile parçalamışlardır.

Bu karyede sekiz-dokuz yaşlarında bulunanlar bile dâhil olduğu hâlde umûm kızların ırz u nâmûsunu hetk ve göze çarpan kadınlara fi'l-i şenî' icrâ eylemişlerdir. Bu mezâlimden sonra, "Göktaş sâha-i harbdir, dâhile doğru çekileceksiniz" diye karyedeki kumandanın muvâfakatıyla ahâlînin bir kısmı Kom[s]or, kısm-ı diğeri de Alirik ve Çikerkim karyelerine sevkedilmişlerdir.

Mâil'in gelini Hediye nâm kadını mevzi'lere götürerek haftalarca yanlarında bulundurmak sûretiyle ırz u nâmûsuna tecâvüz etmişlerdir. Hediye, düşmanın ta'arruzumuz üzerine ale'l-fevr ric'atinden bi'l istifâde firâr ve Edebük karyesine ilticâ edebilmişdir. Göktaş karyesinin yirmi yedi hânesini tamamen harâb etmişdir. Mütebâkîsini de dâhilen yakmışlardır. Köyün bütün arı kovanlarını dökerek ınhâ eylemişlerdir.

Göktaşlılar Ermenilerin bir çoğunu tanımışlar, Tercan kazâsı ahâlîsinden olduklarını söylemişlerdir. Bunlar miyânında Antranik Paşa nâmıyla yâd

olunan Kötürlü Alekan oğlu Antranik, Çıknızlı Nişan, Armenak Tako'nun oğlu Olos, Musik oğlu Sahak vesâ'irenin bulunduklarını söylüyorlar.

Göktaşlı Ahmed oğlu Reşid'in hafîdi dokuz yaşlarında bulunan Mehmed nâm çocuğu da düşman alarak berâberlerinde gezdirmek sûretiyle götürmüşler hâlâ hayat ve memâtı mechûl bulunuyor.

Köyün en ziyâde tahrîb edilen mebânîsinden biri de câmi'-i şerîf idi. Ermeniler mukaddesâta dahi ta'arruz etmişler ve câmi'-i şerîfin minberini yıkdıkdan sonra ahır yapmışlar idi. Bu binâ telvisat içinde idi. Câmi'in ve bikrleri izâle edilen yedi ile dokuz yaşlarındaki üç kızın fotoğrafileri merbûtdur.

25 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri — Erzurum Hukûk Müşâviri
Kemal

Alirik karyesi:

Şehr-i hâlin yirmi beşinci Çarşamba günü Göktaş karyesinden kalkarak ezânî sâ'at dörtde Alirik köyüne geldik.

Bu Türk köyü dahi zulm ve ta'addînin pek tahammül-fersâ bir derecesini görmüş, servetinden, malından, mukaddesâtından mahrûm edilmiş idi.

Bu köyde Kurukol ağniyâsından Mehmed Bey'e tesâdüf etdik. Mehmed Bey, uğradığı mâcerâyı şu sûretle hikâye etdi ve her sözünde köylüleri iştihâd etdirdi.

Kurukol'daki konaklarımın aldığı hâl-i harâbîyi gördünüz. Hikâyeye lüzûm göremem. Düşman ve bi'l-hâssa Ermeniler o binâlarımdan yemleri, üç yüz somar (?) zahîremi, iki yüz koyunumu, sekiz at, sekiz câmûs ve sekiz öküzümü, altı yüz liramı, refîkamın elli beş liralık bir yüzüğünü, lâ-akal beş altı yüz lira kıymetindeki bi'l-umûm eşya-yı beytiyye, huliyyât, müzeyyenât vesâ'ireyi yağma etdi ve etdirdi. Bununla da kâni' olmayarak beni ve â'ilemi öldürmek için beni tanıyanları tazyîkden hâlî kalmadı. Nihâyet amucazâdem Mecid Bey'i ele geçirerek koyun boğazlar gibi kesdi. Dayızâdem Ağa oğlu Ahmed'i de aynı sûretle itlâf eyledi. Amucamın elli yaşlarında sakat Meçi nâmındaki haremini hasta olduğu hâlde şedîden darb ve ba'dehu boynuna ip geçirerek odada sürüklemek sûretiyle ihtinâk ve şehîd eyledi. Mûmâ-ileyhin bu beyânâtını Alirikliler müşâhedâta istinâden te'yîd ve tekrâr ediyorlardı.

Ba'dehu köylülere tevcîh-i su'âl ile başlarına geleni istîzâh etdik. Cevâben, ağlayarak can u mal, ırzlarının mahv u perîşân edildiğini, köyde zahîre, hayvânât ve eşya gibi neleri var ise düşmanın nehb ü yağmasına uğradığını, sekiz yaşlarındaki kızlardan başlayarak ırz u nâmûsu tamamen rencîde edilmiş, ilişilmemiş bir kadın kalmamış olduğunu, melîhü'l-vech kadınlardan İçağası Mehmed'in torunu ve Emir Han'ın kızını, yirmi beş yaşlarındaki Haznur Hatun'u, biri sekiz, diğeri beş yaşlarında iki çocuğuyla Yâsin'in torunu ve Mehmed Onbaşı'nın kızını, yine yirmi yaşlarında Esma'yı bir müddet köyde istifrâşdan sonra alıp berâber götürdüklerini, Alirik imâmı Molla Şükrü Efendi'nin sekiz yaşında Fâtıma nâmındaki kerîmesini, kezâ binbaşının oğlu Şâkir'in sekiz dokuz yaşlarında Nigar ismindeki kızını, Salıklı (?) Ali Mustafa'nın yedi, nihâyet sekiz yaşındaki kızı Münevver'i cebren alıp kahren bikrlerini izâle eylediklerini, yine bu karyeden kırk beş yaşlarında Ali oğlu Süleyman'ı kılınçla parçaladıklarını, altmış yaşındaki Küçük Ömer oğlu Ahmed'i keyfsiz olduğu hâlde ayakları altına alarak şehîd oluncaya kadar çiğnediklerini bir lisân-ı elem-nâk ile beyân ve hikâye eylediler.

Bir kadını kolundan süngü ile, bir ihtiyârı da ayağından kurşunla cerhetdirilmiş; bu kadın ve ihtiyârın ve el-yevm köyde mevcûd olup bikri izâle edilen kızlardan birinin fotoğrafileri merbûtdur.

Bu köy, Antranik Paşa nâmıyla yâd edilen Kötürlü Aleksan oğlu Antranik'in mıntıka-i şenâ'ati miyânında bulunduğu ve bu mezâlime Rusların da iştirâk etdiği anlaşıldı. Mâ-hasal Alirik karyesi ezâ ve cefâ ve işkencenin insânı ürperdirecek derecesini gördü.

Fî 25 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri

Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Parsinik karyesi:

Alirik'den yedide hareketle sekiz buçukda Parsinik karyesine muvâsalat edildi.

Üç aya karîb bir müddetden beri bu köyde kalan Ermeni ve Rus Kazağının zulm [ve] vahşetinden pek elem-nâk olan Parsinikliler bizi büyük meserretlerle karşılayarak nakl-i mâcerâya başladılar.

Evlerine götürerek belli başlı ellerinde kalabilen birer kat yatakdan eşya nâmıyla başka bir şeyleri kalmadığını söylediler ve gösterdiler. Ağnâm, hayvânât zahîre ile berâber nakd gibi neleri var ise hatta para kiselerinin ucunda bağlanmış zâtî mühürlerinin bile düşman yağmasına heder olup gitdiğini ağlayarak hikâye etdiler. Irz u nâmûsa olan ta'arruzun pek bî-rahmâne vukû' bulduğunu köylerinde sağlam kız kalmadığını; zevce, hemşîre, ana, kız, hâsılı kadın kıyâfetinde köylerinde yaşayanların umûmen hetk-i ırz beliyyesine uğradıklarını, işine yarar adamlarının Erzurum'a gönderildiğini, câmi'-i şerîfin tahrîb edildiğini, kabristânın yıkıldığını yana yakıla beyân etdiler.

Musa oğlu Fehim isminde bir ihtiyâr gelerek ikisi kürek aralarında, biri kalçasında, Ermenilerden aldığı üç bıçak yarasını gösteriyor idi. Fi'l-hakîka henüz iltiyâm bulmuş tâze cerîhalar idi. Beri tarafdan babasını gâ'ib etmiş bir çocuk, ağlayarak geldi. İnde't-tahkîk Parsinik'de muhâcereten mukîm terekme (?) Pasinli Halil'in oğlu olduğu, Halil dahi Ermeniler tarafından şehîd edildiği anlaşıldı.

Ma'nen ve mâddeten zarâr-dîde olan bu köy Terpüsek ve Alirik gibi muhtâc-ı mu'âvenetdir.

25 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri Vilâyet Hukûk Müşâviri

Çikerkim karyesi:

Dokuz buçukda Parsinik'den bi'l-müfâraka Çikerkim karyesine vardık. Bu köy ahâlîsi pek ziyâde yılmış olduğu için daha ferdâ-yı istirdâdda muhâcereti tercîh ve köyü terketdikleri cihetle kimseyi bulamadık. Mezgik karyesi dahi aynı hâlde idi. Bu köyler kısmen harâb bir hâldedirler.

25 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Kuzviran [Kuzveren] karyesi:

Sâ'at on birde Kürd köylerinden Kuzviran [Kuzveren] karyesine geldik. Bu köyde düşman tahrîbât veyâ talan yapmamış. Bu cihetle Kuzviran

[Kuzveren] sağlam, hatta köy halkından vakti hâli yerinde olanların bileklerinde gümüş kordonlu sâ'atleri bile mevcûd idi.

25 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri | Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Kızılca karyesi:

26 Mayıs sene [1]332'de Kızılca'ya vardık. Bu köy oldukça büyük ve kurâ-yı sâ'ireye nisbetle ma'mûrdur. Kızılca'da düşman, bir süvârî alayı ikâme etmişdi. Bu cihetle hayvânâtın te'mîn-i i'âşesi için köylünün elindeki arpa, saman, ot ve kısmen sığır ve davarından istifâde etdi. Ma'amâfîh sâ'ir Kürd köylerinde yapdığı gibi burada da köy hayatını imhâ etmedi. Köyün her cins hayvânâtı, ağnamı oldukça mebzûl, erzâk ve zahîresi vardır. Kızılcalı İsmâil oğlu İsmâil ve Süleyman oğlu Ali ki, zâten fukarâdandırlar, bunlardan başka muhtâc-ı mu'âvenet kimse görülemedi.

Düşman bu köyün ırz u nâmûsuna tecâvüz etmediği gibi, mebânîsini dahi tahrîb eylemedi. Tarlaların sürülmesine, ekin ekilmesine, çayır ve mer'âlardan istifâde edilmesine, köyden köye gidip gelmelerine Kızılcalılara müsâ'ade etdi.

Düşmân hîn-i ric'atinde nakledemediği erzâkdan bi'l-hâssa gaz, şeker, sabun ve buna mümâsil eşya ile epeyce mikdârda esliha ve cebhâne, Kızılcalılar tarafından alınıp koyulundurulmuşdur. Her ne kadar Kızılcalılar erzâkın düşman tarafından imhâ edildiğini, kalan eslihayı da askerimize verdiklerini söylemekde iseler de hâlen çaya mahsûs dört köşeli şeker kullanmaları, akşamları hatta fukarâ hânelerinde bile gazyağı yanması ve saklı saklı silâh satmaları keyfiyyâtın delâletiyle bu eşya ve eslihanın Kızılcalılar tarafından alınıp saklandığını, eslihadan bir mikdârını kendilerini ta'kîbden masûn bulundurmak için askerimize verdikleri anlaşılıyor.

Kızılca'da düşmanın ikâme etdiği süvârî alayı kumandanı Alman imiş. Bu zât, mıntıkası dâhilindeki kurâda geşt ü güzâr eden ve Rus Kazak ve Ermenilerinin halka karşı revâ gördüğü tazyîkâtı şiddetle men' ve İslâmları himâye eyleyerek şikâyetlerini dinlediği için Ruslar bu zâtı câsûslukla bi'l-ittihâm tebdîl edip taht-ı muhâkemeye almış ve Erzurum'a sevkeylemiş olduğu yine Kazakların Kızılcalılara vâki' ihbârına atfen Kızılcalılar tarafından bize nakl ve beyân edilmişdir.

Fî 26 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri | Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

İlaldı karyesi:

Sâ'at bir buçukda Kızılca'dan hareketle, üç buçukda kurâ-yı ekrâd'dan İlaldı karyesine muvâsalat olundu. Köy tek ve tenhâ, yalnız Hüseyin nâmındaki ihtiyâr bir bekçiden başka kimse yok idi. Bu köy esâsen harâb bir hâlde idi. Ahâlîsi gûyâ ateş hattına yakın bulunmamak bahânesiyle dâhildeki Kürd köyüne gitmiş idi. Bekçi, köyde kalan eşyanın muhâfazasına me'mûr bulundurulması hasebiyle İlaldılıların harb korkusundan ziyâde, askerimize mu'âvenet etmemek maksadıyla oradan tebâ'ud etdikleri anlaşılmakdadır.

Bu köyün eşrâfından Halil oğlu Ahmed nâmındaki birisi[nin] Kazaklar tarafından itlâf edildiğini haber aldık. Sebeb-i katli, yolda tesâdüf etdiğimiz Mamahâtunlu Hacı Memiş ve rüfekâsından inde't-tahkîk maktûl, Kazaklarla arasında vâki' bir inek mübâdelesi mes'elesinden tehevvüre gelerek Kazakları darb ve birisini cerhetmesi üzerine mukâbeleten merkûmun Kazaklar tarafından katl u itlâf edildiği anlaşıldı. İlaldı karyesinin bir kıt'a fotoğrafı merbûtdur.

Fî 27 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Hukûk Müşâviri
Kemal

Kursan karyesi:

Yevm-i mezkûrda sâ'at altıda İlaldı'dan kalkarak Kursan karyesine gitdik. Bu köy dahi boş idi. Köyde câlib-i dikkat ne bir yıkık binâya, ne nâmûsa ta'arruz, ne de düşman tarafından itlâf edilmiş eşhâs vekâyi'ine tesâdüf etdik. Kursan köyü eski ma'mûriyetini muhâfaza ediyor idi. Mer'âlarında inek, koyun sürülerinin kemâ-kân otlamakda olduğu görüldü. Kursanlılar da mücerred yed-i mu'âveneti fekk için çekilmişlerdi.

Bekçilik vazîfesini gören Muhtâr Şerif nâm şahs, bize askerimizden şikâyetle kendilerini tazyîk etmekde olduklarını söyledi ve köydeki bir iki neferi yağmager gösterdi. Bu neferleri yanımıza çağırarak mensûb oldukları vazîfe-i askeriyye ile nereli olduklarını sorduk. Netîcede Kürd gönüllülerinden bulunduklarını, ileri mevzi'den geldiklerini öğrendik. Binâ'en-aleyh bunların iddi'âsı vârid bile olsa, tecâvüz-i vâki' yine Kürdler tarafından vukû' bulduğu tahakkuk ediyor.

Fî 27 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri Hukûk Müşâviri
Kemal

Pelegöz karyesi:

27 Mayıs sene [1]332 ba'de'z-zevâl ezânî sekiz buçukda Yirmidokuzuncu Fırka karargâhı 85, 86, 87'nci Alayla[r] merkezi olan Pelegöz karyesine gel[in]di.

Kurâ-yı sâ'ireye nisbetle daha cesîm ve daha ma'mûr olan bu karyenin bir tek malına bile ilişilmemiş, köy olduğu gibi kalmışıdı. Harâbe-zâra dönen Türk köylerine nazaran bu Kürd köyünün manzarası pek câlib-i dikkat idi. Fotoğrafı merbûtdur. Pelegöz'de muhâfız kabîlinden kalan beş altı hâneden mâ'adâsı Ekrâd-ı sâ'ire misillü evlerini, anbârlarını kapayarak ağnâm ve hayvânât-ı sâ'iresini dahi alarak dâhile çekilmişlerdir.

Burada 29. Fırka Ser-tabîbi Binbaşı Rıfat Bey'le görüşüldü. Mûmâ-ileyh bize âtîde münderic ser-güzeşt-i fecî'i hikâye etdi:

"Biz Mamahâtun'dan ilk çekildiğimizde bir harb vermiş idik. 1 Mart sene [1]332'de ceryân eden bu harb esnâsında, Onyedinci Fırka, Kursan tepelerinde müsâdeme ediyor idi. Fırka, esnâ-yı ric'atinde ağır yaralılarından 5. Al. 1. Tb. mitralyöz Gümüşhaneli Kibar oğlu Ferid, Bağdadlı Kellemit oğlu Granduk, 12. Al. 2. Tb. Topçu Göreleli Hüseyin oğlu Ahmed ile 5. Al. 1. Tb. 1. Bl. efrâdından Haçik, İmâmkolluğu karyesinden İsmâil oğlu Hasan nâmındaki dört neferimizi nakledemeyerek İlaldı ile Çikerkim civârlarında bırakdı ve fırka çekildi. Düşman oraya gelince mecrûhların yaralarını sarmak, tedâvî etmekden sarf-ı nazar kaldırıp bir eve bile koymamış ve o kış mevsiminde alâ-hâlihi karlar üzerinde bırakmışdı. Yaralılar, gidip gelen Rus efrâdını ve hâssaten oradan geçen Rus zâbitlerini, pek çok yalvararak istimdâdda bulunmuşlar ise de insânlık nâmıyla hiç bir mu'âvenete mazhar olamamışlar ve bu hâl ile tamam yirmi gün kırlarda, kar üzerinde kalmışlar idi. Köylüler düşmandan korkdukları için bu bî-çâre kahramanları köylerine nakledemeyerek yatdıkları yerde bırakmış, yalnız gecenin geç vakitlerinde karanlıkdan bi'l-istifâde bin türlü havf ve helecân ile bir parça ekmek, biraz süt getirmek sûretiyle ölmeyecek kadar i'âşeleri te'mîn edebilmişlerdir. Bu fecî' manzara bu tarzu'l-hîle yirmi gün devam etdikden sonra köylünün mütevâlî istirhâmâtı netîcesinde, bunların Rus hastahânelerine uğradılmaması şartıyla köylere nakledilmelerine müsâ'ade edildi. Bunun üzerine Kibar oğlu Ferid ile Kellemit oğlu Granduk Çikerkim'e, diğer ikisi de İldialldı [İlaldı]'ya götürüldü ve bizim bu havâlîyi istirdâdımıza değin ya'ni 21 Mayıs sene [1]332 târîhine kadar orada kaldı. Fırka sıhhıyesi bu köylerden geçerken fecî'adan haberdâr edildim ve bu kahramanları bulup der-akab hastahâneye gönderdim ve bir gün sonra bize müşâhedât-ı tıbbiyesini hâvî 23 Mayıs sene [1]332 târîhli 62 numaralı raporunu gösterdi. Raporda yaralıların yaraları usûl-i tabîb dâ'iresinde sarılmamış ve

bakılmamış olması yüzünden her dördünün de cerîhası kesr-i fahz ile müterâfık olduğu, birisinin sâkında takallus, diğer ikisinde endimal miyop husûle geldiği, biri dahi hummâ-i simhâka uğradığı ve her dördü ise mevtâ zannedilecek kadar za'îf düşdüğü ibâresi görülmüşdür.

Fî 27 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Sos, Bıyıkviran [Bıyıkveren], Yaylacık karyeleri:

Bu köylerde mesken-i ekrâd bulunması hasebiyle istîlâdan kat'iyyen müte'essîr olmamış, düşmanın hîn-i ric'atinde kaçırmadığını, birçok eşyayı alıp saklamak yüzünden, hatta müteneffi' bile olmuşlardır. Köyün fukarâsı işleri başında, ağniyâsı da mal, mülk, nakd ve buna mümâsil her türlü servetleri yanında müreffeh bir hâlde görülmüşdür.

27 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Zarifbey komu [Beykomu]

Şehr-i hâlin yirmi sekizinci günü Yaylacık'dan kalkarak Çınar komundan ba'de'l-mürûr Zarifbey komuna [Beykomu] gelindi. Çınar komu, istîlâdan evvelki hâlini muhâfaza ediyor idi. Fakat Zarifbey komu [Beykomu] yığıntıdan ibâret harâbelerden nişân veriyor idi. Bu komdan iki katlı, cesîm ve iti vechli, altı yüz ile bin lira arasında bir kıymeti hâ'iz ve enkâz ile göze çarpan duvarlara nazaran mücedded olduğu anlaşılan Zarif Bey konağını düşman tamamen yıkmış, sökmüş ve sökdüremediği mahalleri yıkarak meskene gayr-i sâlih bir hâle getirmişdir. Komun kuru arâzîsinden başka, servet nâmına nesi var idi ise düşman alıp götürdü. Bu komun harâbhâneleri diplerinde ikâmet eden murâba'acıları yoksulluk yüzünden muhtâc-ı mu'âvenetdir. Tahrîb edilen konağın fotoğrafı merbûtdur.

28 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Tercan kazâsı merkezi olan "Mamahâtun" kasabası:

28 Mayıs sene [1]332'de Tercan kazâsının merkez-i idâresi olan Mamahâtun kasabasına muvâsalat olundu. Rus kumandanlarının gözleri önünde kasabanın bi-hasebi'l-istîlâ gördüğü zarâr ve hasâr cidden şâyân-ı dikkat ve nazardır. Merbût iki kıt'a fotoğrafın irâ'esiyle de anlaşılacağı vechile kasaba emâkin-i mevcûdesinin beşde dördü düşman tarafından sökülmüş, yıkdırılmış, ancak beşde biri ya'ni iki yüz seksen hâneden altmış dördü sağlam kalabilmişdir.

Düşman, Mamahâtun Cami'-i şerîfinin minberini hedm ile kiliseye tahvîl etmiş, minâreye çan takmışdır. Medhal i'tibârıyla câmi'in sağ duvârında pek büyük bir eser-i zafer telakkî ve kabûl etdiği Mamahâtun'un târîh-i zabtını süslü ve büyük harfler ile ve kırmızı mürekkeble yazmışdır. Bu ibâreyi ihtivâ eden fotoğraf da merbûtdur.

Mamahâtun mezârı nâmıyla yâd edilen târîhî iki katlı künbeti de kısmen yıkmış ve tahte'z-zemîn mezârın taş döşemesini sökerek defîne gibi bir şeyler aradığı mezârın tahrîbâtıyla anlaşılmışdır.

Mamahâtunlulara Ermeni ve Rus Kazakları ma'rifetiyle de tecâvüz ederek bir kısmının ırz u nâmûsuna cebren tasallut ve umûmen hânelerini yağma etmişdir. Sûret-i cebriyyede ırz u nâmûslarını rencîde etdiği hâne sâhibleri şunlardır:

Mamahâtunlu Bayram oğlu Edhem, müteveffâ Jandarma Cemâl Çavuş, Dede oğlu Hüseyin, Kiraz Hatun ve Belediye Kâtibi Bekir Efendi â'ileleridir.

Bunlardan Cemâl Çavuş'un haremi Fâtıma Hanım müdâfa'a-i ırz husûsunda karşı koyarak pek büyük sebât ve metânet göstermiş ve muvaffak olamayacağını anlayınca kendisini düşmana teslîmden ise intihârı tercîh eyleyerek kendi kendini salbeylemişdir. Müntehirenin şu âkıbet-i fecî'asına tahammül edemeyen Nâzım nâmındaki oğlu dahi vâlidesinden bir kaç gün sonra ye's ve eleminden müte'essiren o dahi ölmüşdür. Merhûme Fâtıma Hanım'ın ırz husûsunda gösterdiği mukâvemetden hâl-i gazab ve tehevvüre gelen düşman gûyâ ahz-ı sâr için merhûmenin ve kayın birâderi yine Mamahâtunlu Aşçı Selim'in evlerini yıkmış ve malları, hâsılı neleri var ise alarak bu â'ileyi sıfru'l-yed bir hâle getirmişdir. Garîbdir ki Fâtıma Hanım'a müzâheret eden Aşçı Selim'i Rus kumandanları i'dâm için hayli taharrî etmiş ve bulamayınca akâribini darb ve tazyîkten hâlî kalmamış, bütün bu fecâyi'in düşmanın en yüksek mehâfiline mensûb zâbitân, ümerâ ve kumandanların ma'lûmât ve muvâfakatıyla ve şübhesiz verdikleri ta'lîmât ile icrâ edilmiş şenâ'atlerden olduğu vekâyi'-i ânife delâletiyle tahakkuk ediyor.

Mamahâtunlular düşmanın haklarında revâ gördüğü zulm ve tazyîkten yılmış ve korkmuş oldukları için Tercan'ın daha ferdâ-yı istirdâdında hicret ederek kasabada hemen hemen kimse kalmadığından, mezâlim-i câriyyenin teferru'âtına kadar tahkîkine imkân ve vâsıta kalmadı.

Dâ'ire-i Hükûmet'de kâ'im-i makâm nâmına îfâ-yı umûr eden ve bir hafta evvel Tercan'a geldiği anlaşılan kazâ Mal Müdîri Hamdi Efendi'nin, mesmû'ât ve istitlâ'âtına mürâca'at olundukda, tahkîkâtımızdan fazla bir şey öğrenemediğini, yalnız Türk köylerinde yapdığı gibi buradan dahi düşman kırk kadar genç ayırıp Erzurum'a sevk ve hâlâ taht-ı esâretde bulundurduğunu söyledi.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Humlar karyesi:

Ahâlîsi sâ'ika-i havf u hirâs ile köyü terk ederek her birisi â'ilesiyle gerideki köylere ilticâ etdiği ve Humlar'ın yağma, tahrîb ve tecâvüz-i ırz husûsâtında sâ'ir kurâ-yı etrâk misillü dûçâr-ı zulm ve mesâ'ib olduğu anlaşılmışdır.

Fî 28 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Vartik karyesi:

Akşam sâ'at on buçukda Mamahâtun'dan hareket ederek Vartik karyesine geldik. Bu köy Türk, Ermeni ve Kürd'den ibâret idi. İstirdâd hasebiyle Ermeniler düşmana iltihâk etmiş, köyde Türkle Kürdler kalmışdı. Esnâ-yı istîlâda düşman ordusundaki gönüllü Ermenilerden beş altı kişi bu köye gelerek yerleşmiş ve birkaçı civâr kazâda sâkin Ermeni kızlarıyla ba'de't-te'ehhül Türk evlerinden beğenip aldıkları eşya ve levâzımât-ı beytiyye ile hânelerini tefrîş ve idârelerini te'mîn ederek Vartik karyesinde oturmuşlardı. Ermeniler diğer yerlerde olduğu gibi, burada dahi Kürdlerle pek iyi

anlaşabilmişlerdir. Bu köyde cereyân eden vak'a-i âtiyye, tasallut-ı ırz beliyyesini ber-tarâf edebildi. Şöyle ki:

Ermeni kızlarıyla te'ehhül edip Vartik'de ihtiyâr-ı ikâmet eden Ermenilerden ikisinin hânesine bir gece iki Rus zâbiti girerek genç Ermeni gelinlerine evvelâ rızâlarını istihsâle çalışmışlar ve fakat muhâlefetlerini görünce on beş yirmi kadar Rus neferi getirerek gelinleri cebren kendi odalarına bi'l-celb sabaha kadar eğlenmişler idi. Şu vak'adan münfa'il olan Ermeniler, ertesi gün Kürdlerle birlikde Mamahâtun'da mukîm Rus kumandanına bi'l-mürâca'a şikâyet etmiş ve Rus zâbitânını Vartik'den tebdîle muvaffak olmuşlar idi. Fakat mütecâviz bu iki Rus zâbitine halef olanlar şu vak'adan dolayı Vartik'deki Ermenileri tazyîk ve Türk â'ilelerin nâmûsuna ta'arruz ve tecâvüzden men' etdiler. Vak'anın hudûsu gününe kadar bu köyün câmi'-i şerîfinin minberi Ermeni ve Kazaklar tarafından yıkdırılmış bulundu. Mezkûr câmi'in bir kıt'a fotoğrafı merbûtdur.

Fî 29 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri — Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Şorlar, Ömer Ağa, Merik Ali, Tuzla, Topal Hasan ve Hüseyin Efendi komları:

Yirmi hâneden ibâret Şorlar komundan ancak üç ev sağlam görülebilir. Ömerağa, Merikali komları ise zâten hâk ile yeksân edilmişdir. Bu iki komun manzarası ancak bir taş yığıntısından ibâretdir. Topalhasan ve Hüseyinefendi komları ve Tuzla komu kısmen tahrîb edildiği görüldü. Her altı kom, el-yevm gayr-i meskûn bir hâldedir. Merbût fotoğraf Şorlar komunun hâl-i harâbîsini irâ'e etmekdedir.

Fî 29 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri — Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Şehr-i hâlin otuzuncu pazarertesi günü Vartik, Tuzla memlehası, Zazavartik, Ağtaş, Karacaviran, Zülfo komu ve Kışlak karyesi devredildi.

Tuzla memlehası:

Binâ, dört duvârla sakfı muhâfaza ediyor idi. Aksâm-ı sâ'iresi gayr-ı sâlih-i süknâ bir hâlde harâb idi. Düyûn-ı Umûmiyye Başmüdîri'nin bi't-tesâdüf beyânına nazaran işledilmek için bu memleha herhâlde ta'mîre muhtâcdır.

Zazavartik karyesi:

Bu Türk köyünün dahi istîlâ yüzünden dûçâr olduğu hasâr ve mezâlim pek büyük ve gayr-ı kâbil-i telâfîdir. Köyün mebânîsi düşmanın tahrîbâtına uğradı ve karye ahâlîsinin yedinde toprakdan başka bir şey kalmadı. O derece ki, düşman âlât-ı zirâ'iyyeyi bile imhâ etdi. Kız ve kadınlara cebren tasallut etdi. Â'ilesini şu âkıbet-i fecî'adan tahlîs için mu'âvenet etmek isteyen yedi kişiyi çoluk çocuklarının gözü önünde şehîd eyledi. Şühedânın esâmîsi şunlardır:

Zazavartikli Servet'in oğlu Süleyman, Mustafa oğlu Durak, Süleyman oğlu Mahmud, Mustafa oğlu Dursun Çavuş, Mustafa oğlu Mâil, Rüşdi Mehmed, Bayburdlu Mustafa'dır. Bunlardan Mustafa'nın haremi Fethiye, kendisini düşmanın firâş-ı fecî'ine teslîmden şiddetle mümâna'at etmesi üzerine süngü ile parçalandırılarak öldürülmüşdür. Köyün kızlarından on iki yaşlarında Nûriye, yine on iki yaşlarında Mencu oğlu Osman'ın kızı Peluka, Ârif'in kızı on yaşlarında Kudret ile Mencu oğlu Osman'ın haremi, Hasan'ın Hanım nâmındaki haremi, Servet'in oğlu Süleyman hânesinde mukîme yine Hanım nâmındaki genç bir kadını düşman istifrâşla berâber birçok ezâ ve cefâ ve işkence dahi yapdığı, hâsılı bu köyün ihtiyâr kadınlarına bile tecâvüz edildiği ve Zazavartik'in taht-ı istîlâda kaldığı üç ay zarfında bilâ-fâsıla her gün bu fecî'aların devam edegeldiği her bir kadının yevmî hissesine isâbet eden Rus Kazak ve Ermenilerin adedi on ile otuza bâliğ olduğu Zazavartikli kadınlar feryâd ü figân ile nakl ve hikâye eylediler.

Düşman bu köyün gençlerini asker firârîsi sıfatıyla der-dest ve esîr ederek Erzurum'a sevketmişdir. Zazavartik karyesi, Terpüsek köyü misillü ma'nen ve mâddeten müte'essir ve mutazarrır olmuş, her sûretle muhtâc-ı mu'âvenet bir hâlde kalmışdır.

Ağtaş karyesi:

Düşman Türk köylerinde ta'kîb etdiği fikr ve gâye dâ'iresinde bu köyü dahi kâmilen yağma, gençlerini esîr-i harb sıfatıyla sevk ve tağrîb ve meskenlerini tahrîb etdi. Köyde kalabilen altmış ile seksen yaşları arasındaki

ihtiyârları darb ve tazyîk ederek köyün servetini, nükûdunu bu sûretle taharrî ve tahkîk ve ele geçirdiğini cebren gasbetdi. Bu köyde kalan ihtiyârları, pek fecî' işkencelere uğradıklarını söylemekdedirler. Köyün muhtârı Edhem Ağa'nın belini dipçik ile kırdıkları gibi, Karahan oğullarından İsmâil Ağa'yı da yere yatırarak bıçağı boynuna dayatmak sûretiyle tehdîd ve verdikleri havf u hirâs netîcesinde, elli liradan ibâret mütebâkî servetini de kahren ahzeylemişlerdir.

Ağtaşlılar, kızlarını ve kadınlarını mevki'lerinin teşekkülât-ı arzıyyesinden bi'l-istifâde yüksek ve sa'bu'l-mürûr dağlardaki mağaralarda, köyün pek hücrâ dereleri içinde hafretdikleri kuyularda, üç ay mütemâdiyen gizletmek sûretiyle tasallut-ı ırz beliyyesinden tahlîs edebilmişlerdir. Yalnız keyifsizliği dolayısıyla dağ ve derelere çekilemeyen Zübeyde nâmında, on beş yaşlarında, Aktaşlı Ahmed oğlu Nâzım'ın kızını, düşman köyü tarar iken görmüş ve cebren yere yatırarak zavallının kahren bikrini izâle etmişdir. Kız, uğradığı bu musîbetden gayr-ı kâbil-i tesellî bir ye's ve te'essüre giriftâr olmuş ve intihâra kasdeylemişdir. Ağtaşlılar, kızın o günden bu güne kadar hemen her gün, her sâ'at azmetdiği fi'l-i intihâra teşebbüs eylemekde olduğu cihetle nöbetle köylüler tarafından tarassud ve muhâfaza edilmekde bulunduğu anlaşıldı. Kızın hâl-i hâzırı yememek, içmemek, muttasıl ağlamak ve âh ü figân etmekden ibâretdir. Merbût fotoğraf Zazavartik kız ve kadınlarını tasvîr ve irâ'e ediyor.

Karacaviran karyesi:

Düşman bu köyü de mal, nakd ve hayvânât i'tibârıyla diğer Türk köylerine benzetdi. Yalnız köyün hânelerini pek o kadar tahrîb etmedi. Ma'amâfîh Ermeniler köy câmi'-i şerîfinin minberini yıkmakdan ferâğat edemedi. Ağtaşlılar gibi Karacaviranlılar dahi kadın kısmını tahte'z-zemîn anbârlarda, dere ve dağlarda gizledebilmek sâyesinde düşmanın tasallutâtından kurtarabildiler. Bu i'tibâr ile denilebilir ki, kurâ-yı etrâk miyânında en az müte'essir olan bu köydür.

Zülfo komu:

Ufak bir köy kadar olan bu kom, hâl-i sâbıkını muhâfaza ediyor idi. Ne can ve nâmûsunda, ne de servetinde eksilmiş bir şey var idi.

Kışlak karyesi:

Vakt u hâlî yerinde zengîn bir köyde her ne tasavvur ediliyor ise, Kışlak karyesinde dahi o mevcûd idi. Mesâkin sağlam ve tamam, ağnâm ve hayvânâtı mevcûd. Köylü nakdini sandığında veyâ cebinde muhâfaza edebiliyor idi. Gerçi Kışlaklılar muhîte uymak için düşmanın nehb ü gârâtına ma'rûz kaldıklarını iddi'â eylemekde iseler de, evlerinin anbârlarının dolgunluğu, hayvânlarının köy mer'âlarında mevcûd görülmesi iddi'â-yı vâki'i tekzîbe kâfîdir. Esâsen düşmanın bu Kürd beylerinden bir şey aldığı kabûl edilse bile, bunun yağma sûretiyle te'mîninden ziyâde mübâya'a cihetiyle alınmış olması zannı daha kavîdir.

30 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri — Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Kışlak'dan hareketle köylerinin hatt-ı harbe yakın bulunmasından, geri mıntıkalardaki kurâya hicret eden ve daha doğrusu Kürd olmaları hasebiyle kıta'âtımıza mu'âvenetde bulunmamak için dâhildeki Kürd köylerine azîmet eyleyen Komzun karyesiyle Kilise komunun ahvâlini tahakkuk ederek akşam Hoğik karyesine gidildi. Komzun köyüyle Kilise komu sâ'ir Kürdler gibi rencîde edilmemiş ve bütün mâ-melekine sâhib bulunmuşdur.

Hoğik karyesi:

İki yüz on hâneden ibâret olan bu köyün ihtivâ etdiği mesâkinden ancak doksan sekizini kâbil-i süknâ bir hâlde gördük. Ermeni ve Kazaklar, köyün câmi'-i şerîfini ahıra tahvîl, minber ve mihrâbını tamamen tahrîb etmişlerdir. Düşman bu köye geldiği vakit köylü ile meskûn ancak yirmi beş hâne halkını bulabildi. Mütebâkîsi istîlâdan evvel hicret etdiği için nüfûsça olan zâyi'âtı ancak on altı esîrden ibâretdir.

Düşman bu köyün dahi mukaddesâtına, malına ve kısmen ırzına ta'arruza başlaması üzerine, az mikdârda köyde kalan diğer Hoğikliler, köylerinin ileri mevâzi'imize yakın bulunmasından cür'et alarak bir gece karanlığında, çoluk çocuklarını ellerinden tutup firâr ve mevzi'lerimize ilticâya muvaffak olmaları sâyesinde tahlîs-i cân ve nâmûs edebilmiş olduklarını söylemişlerdir. Hoğik'de tesâdüf etdiğimiz Kapunduruk, Mustafabey komu,

Eyyuboğlu komu, Söğüdlü komu, Sırmacı komu, Ağviran ve Çiftlik ve Ovacık karyesi ahâlîsinden evvelâ sebeb-i hicreti sü'âl etdik. Cevâben köylerinin hatt-ı harbe yakın bulunması hasebiyle vaz'iyetin tamamen tavazzuhuna kadar oraları tehlikeli gördükleri için geriye çekildiklerini söylediler. Bunun üzerine esnâ-yı istîlâda uğradıkları zarar ve hasâr sorulmuş ve şu ma'lûmât alınmışdır: Düşman Kapunduruk'dan el-yevm hayat ve memâtı mechûl on dokuz kişiyi esîr-i harb addederek Erzurum'a sevketdi. Zahîre, mal ve eşya ve hayvânâtı da yağma ederek köy sekenesini hâl-i ihtiyâcda bırakdı. Mustafabey komu da aynı hâldedir.

Eyüboğlu komunda ise servet ıtlâkına sezâ ne buldu ise alıp aşırdığı gibi Hançer oğlu Hasan, Hüseyin oğlu Dursun, Hasan oğlu Mehmed ile vâlidesini ve Hasan oğlu İsmâil, Hüseyin oğlu Ali, Hasan oğlu Hâlis, Hasan oğlu Mahmud'u enva'-ı ezâ ve cefâ ile pek fecî' bir tarzda öldürülmüş ve Söğüdlü komundan Saylam oğlu Yusuf'a da aynı âkıbeti vermişdir.

Sırmacı komunda otuz iki ve Çiftlik karyesinde yirmi ev yıkdı. Ele geçirdiğini aşırdı ve yirmi altı kişiyi esîr aldı. Mustafa oğlu Osman'ı, Durak'ın kızı Seyyare'yi, dokuz yaşında Mustafa oğlu Aşir'i ve henüz altı yaşlarında bir tıfl-ı ma'sûm bulunan Molla Mustafa'nın kerîmesini kılınçla parçaladı.

Mustafabey komundan Mehmed oğlu Durak'ı, Rıdvan oğlu Hüseyin'i ve Zeynal oğlu Güli'yi şehîd etdi. Bunlardan Zeynal oğlu Güli'yi kable'l-itlâf bir sûret-i fecî'ada darb ve ba'dehu kasatura ile doğramak sûretiyle şehîd etmişdir.

Ovacık karyesi:

Servetce olan zayi'âtı diğer Türk köyleri derecesindedir. Köyde ancak yirmi ev sağlam kalabildi. Zaza Ali'nin gelinine cebren tasallut edilmek istenilmesi üzerine, Zaza Ali araya girerek gelini kurtarmağa çalışmış ise de yetmiş yaşlarındaki bu zavallı ihtiyâr, teşebbüs-i vâki'inde muvaffak olamamış, şiddetle darb ve cerhedilerek âkıbet öldürülmüşdür. Bu pîr-i mağfûrun, şu sûretle şehâdetinden sonra düşman yine gelinine tasallut etmiş ve cebren ırz u nâmûsuna geçmişdir.

Fî 31 Mayıs sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri Vilâyet Hukûk Müşâviri

Pekeriç karyesi:

Pekeriç'e 1 Haziran sene [1]332'de geldik. Bu köy zulm u şenâ'atin pek iğrenç bir ma'kesi olmuşdur. Ermeni ve Kazaklar, köyün tahrîb-i mesâkin ve mekâbirinden başlayarak câmi'-i şerîfinin minber, mihrâb ve mahfilleri hedm; erzâk, eşya, hayvânât, nükûd, hâsılı servet ıtlâkına sezâ nesi var ise gasb, lokomotifli bir harman makinesiyle bi'l-cümle âlât ve edevât-ı zirâ'iyyesini imhâ etdikden sonra zavallı köylüye hücûm ile pek şenî' bir şekilde birçok cinâyât îkâ' eyledi. Şöyle ki:

Düşman daha köye hîn-i duhûlünde Karaçaylı Emrullah ile Mahmud'un yolda tesâdüf etdiği biri altı, diğeri yedi yaşlarında iki sabî-i ma'sûmu yakalayarak kilise kapısının eşiğinde koyun boğazlar gibi zebh ve ser-i maktû'larını kilise tarafına, gövdelerini de kapı önünde terketdikden sonra ihtiyârlardan Fettah oğlu Ahmed'i, Merik Ahmed Efendi'yi, Ahmed oğlu Hilmi'yi, Ako oğlu Kaya Onbaşı'yı ve Cedeli Mehmed'i, Memi oğlu Molla'yı, Menfikarlı (?) Mehmed Çavuş'u ve mahdûmu Osman'ı, Haydar Ağa'yı, Hâfız oğlu Halil'i, Dellal oğlu Hayri'yi ve yedi yaşındaki oğlu Hakkı'yı, Mustafa oğlu Zihni'yi, dokuz yaşlarında Yusuf oğlu Mevlüd'ü, dört yaşındaki kardeşi Eyyub'u, ve kadınlardan Altıntaşlı Mevlüd'ün vâlidesini, kızlardan Şeyh Beşir'in on beş yaşındaki kızını, Hoti Mustafa'nın altı yaşındaki keyifsiz kerîmesi Fâtıma'yı, Karslı Bahri'nin sekiz yaşındaki kızı Naime'yi ve dört yaşında diğer kızı Esmer'i fecî'âne ve pek akûrâne bir sûretde katl ve şehîd eyledi.

Pekeriçli Ahmed Bey'in hânesine ilticâ ve ihtifâ eden yüz elli kadar kadınla mûmâ-ileyhin â'ilesine ve Mamahâtunlu Mustafa Efendi'nin biri on iki ve diğeri on dört yaşındaki iki kızına, Karaçaylı Selim'in Sanem ismindeki bir kızına, Muhtâr Molla Şükrü'nün yedi yaşındaki kızı Fehime'ye, beş yüz kadar tahmîn etdikleri Kazak ve Ermeniden mürekkeb Rus müfrezesi hücûm ederek kız ve kadınları ekalli sekiz def'a istifrâş sûretiyle ırz u nâmûslarına tasallut etdikleri ve bunlardan teslîm-i nefs edemeyerek kendilerini müdâfa'a eden dört kadınla Ârif Çavuş'un İzzet Hatun nâmında otuz yaşlarındaki haremini yaralayıp göz baş kırdıkdan ve kuvvetden düşürdükden sonra koyun boğazlarcasına keserek cesed-i maktûllerini Aron'un hânesinde kuyuladıkları, hâsılı Pekeriç pek şe'âmet-engîz bir sahne-i fecâ'at hâlini aldığını Pekeriç Muhtârı Molla Şükrü ile rüfekâsının te'essür-âmîz ifâdâtından anlaşılmışdır.

Düşman, şehîd etdiği bu beş kadının gövdelerini kuyular iken erkek ve kadınların feryâd ve figânından husûle gelen kargaşalık esnâsında İzzet Hatun'un kesilmiş başını gizlemeği unutmuş ve iffet ve nâmûsunun kurbânı olan bu şehîde-i mağfûrenin başı bizim Pekeriç'e muvâsalatımıza değin açıkda, ev içinde kalmış köylü getirip bize göstermişdir.

Bed-baht şehîdenin baş etleri erimiş, iskelet hâlini almışdı. İmkân-ı teşhîs kalmadığı için fotoğrafı alınmadı. Yalnız bu ser-i maktû'un köylülerce ihtifâlât-ı lâzime ile defnine nezâret etdik. Düşman İzzet Hatun'un müdâfa'asından hiddet ve tehevvür etdiği için ufak, bir yaşındaki kızının iki parmağında taşıdığı iki altın yüzüğü çıkarıp almak sûretiyle değil, kızın parmaklarını kasatura ile kesmek tarz-ı şenî'asıyla mezkûr yüzükleri kızcağazın parmaklarıyla birlikde alıp götürmüşlerdir.

Köyün ileri gelenlerinden Dursun Ağa nâmında doksanlık bir ihtiyârı celb ve üstünde, evinde, ahurlarında mevcûd nükûd, eşya ve hayvânâtı aldıkdan sonra, nakdi az görerek tezyîdini mumâ-ileyhden taleb eden ve Dursun Ağa da başka birşey olmadığını bi'l-beyân cevâb-ı redd vermesinden münfa'il olan düşman uzun bir ip getirip bu pîr-i muhteremi ayaklarından bağlamış ve aradığı parayı vermediği takdîrde su kuyusuna baş aşağı asmak sûretiyle i'dâm edeceğini söylemiş. Dursun Ağa dahi cevâben şer ve zulmlerinden kurtulmak için ölümü zâten tercîh etdiğini, şu kadar ki salben i'dâm keyfiyetinin ayakdan değil ipi boğazdan takmak sûretiyle icrâ edilegelmekde olduğundan kendisinin dahi o sûretle lüzûm-ı i'dâmını ihtâr eylemiş ise de, düşman dinlemeyerek mûmâ-ileyhi baş aşağı ayaklarından kuyuya asıp yarım sâ'at kadar o hâl-i pür-ıztırâbda bırakdıkdan sonra kuyu başından yüksek ses ile Dursun Ağa'ya hitâb ederek para verdiği takdîrde yukarıya çekip afvedeceklerini söylemişler ise de, Dursun Ağa düşmanın bu teklîfini redd ve îkâ'ına başladıkları fi'l-i cinâyetin itmâmına devam eylemelerini beyân eylemesi üzerine, mûmâ-ileyhi yukarıya çekmişler, ayağını çözerek iyice dövmüşler, ba'dehu yere yatırarak el ve ayağını bağladıkdan sonra boyun kökünden kasatura ile yavaş yavaş boğazlamağa başlamışlar. Dursun Ağa fi'l-i zebhin dahi teşebbüsleri gibi olmadığını, sür'atle ve doğrudan doğruya boğazından kesmek sûretiyle imhâ edebileceklerini ve bu tarz i'dâm, hem düşmanı yorulmakdan ve hem kendisini yormakdan men' edeceğini söylemiş bu sûretle hareketlerini tekrâr ihtâr eylemiş ise de düşman zavallı Dursun Ağa'yı bir türlü bırakmayarak birçok ezâ ve cefâ ve işkence ile ta'zîb etmiş ve nihâyet bayılıncıya kadar döğüp kuyu başında terkedip gitmişdir.

Dursun Ağa'nın boynu kökünde ve cild üstünde henüz iltiyâm bulmuş hafîf bir bıçak cerîhasının eseri görülmekdedir. İnde't-tahkîk tazyikât-ı vakı'a esnâsında, Dursun Ağa'da hükûmetin erzâk mübâya'a akçesinden seksen lira bulunmakda idi ise de hükûmetin kendisine emâneten tevdî' etdiği bir parayı böyle şenî'u't-tab' bir düşmana vermekden ise ölümü tercîh etdiği ve fi'l-hakîka bu elîm ser-güzeştden sonra muhâfaza edebildiği marrü'l-arz seksen lirayı dört gün evvel Pekeriç'ten geçen Tercan Kâ'im-i makâm Vekîli ve

Erzurum Polis Müdîri Hulusi Bey'e nakden ve tamamen i'âde ve teslîm eylediği anlaşılmışdır. Bu pîr-i şecî' ve muhteremin alınan bir kıt'a fotoğrafı işbu evrâka merbûtan takdîm kılındı.

Fî 1 Haziran sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

Tahkîk edilen Rus- Ermeni mezâliminden dolayı bazı tesâvîr ve birçok fecî' cinâyâtın sûret-i icrâsını hâvî kaleme alınan rapor manzûr-ı âlî buyurulmak üzere takdîm kılındı.

Cem' ve telfîk-ı hakâyıkdaki mecbûriyet nazar-ı dikkate alındığı için mezkûr raporun birçok fıkarâtı Kürdleri ithâm eylemekdedir. Ruslar, Türkler için hakk-ı hayat tanımamış ve Tercan ile havâlîsini taht-ı işgâlde bulundurduğu üç ayın her gününü fırsat telakkî ederek Türk köylerini ve sekenesini mahv u ifnâ ile uğraşmışdır.

Düşman, emr-i imhâyı teshîl ve tesrî' için de bu husûsda kendisine vâsıta ve âmil olan Ermenileri gayr-i kâfî görerek Tercan muhîti mâddî ve ma'nevîsini sâ'ika-i hemşehrî ile daha yakından tanıyan Kürdlerden isti'âne lüzûmunu düşünmüş ve bunların ya cehâletinden veyâhûd cibillî ihtirâsâtından bi'l-istifâde gereği gibi maksadına nâ'il olmuş. Kürdlere hâmî görünmek, ileri gelenleriyle dost geçinmek gibi az bir emekle birçok şeyler yapabilmişdir. Düşman bu sûretle cellâd vazîfesini görebilecek vesâ'it-i tahrîbiyyeyi ba'de'l-ikmâl Kürdlerin rehberliği ve Rus Kazağının nezâretiyle Ermenilerini Türkler üzerine saldırarak köyleri tahrîb, mevcûd serveti yağma, ırz u nâmûsu pây-mâl, genç Türklerden hatta çocuk ve kızlardan bir kısmını katl u itlâf, bazılarını da esîr-i harb etmekden bir dakîka bile fâriğ kalmadı. Öyle zannediyoruz ki bu havâlî bir iki ay daha düşmanın taht-ı işgâlinde kalsa idi, erkek-kadın Türk nâmıyla yaşayanlara tesâdüf ihtimâli kalmaz idi.

Can havliyle gece dağlardan aşarak sabah Mamahâtun'a, Rus kumandanının nezdine gidip de tazallüm-i hâl edebilmek fırsatını ele geçirenler ise kumandanın emriyle habs, darb ve tağrîb edilmiş ve bu sûretle hakk-ı şikâyet dahi bu zavallılardan selbolunmuşdur.

Her Türk köyü mukadderâta sabr u tahammülden başka çâre bulamamış, her gün düşmanın zâlim süngüsü altında şehîd olanlara rahmet-hân olmakla iktifâ eylemiş idi. Hayatda kalanlar o kadar yılmışdır ki, köylerinin daha

ferdâ-yı istirdâdında "Ne olur ne olmaz" korkusuyla gerilere kaçmışlar; hicreti yegâne çâre-i selâmet bulmuşlardır.

Bu köylerde her şey mefkûd, köylüler sıfru'l-yeddir. Buralarda yeniden bir hayat-ı sâ'iyâne te'sîsi için Türk köylülere müsâ'adât-ı mahsûsa gösterilmek, nakden ve suver-i sâ'ire ile mu'âvenet edilmek zarûrî ve muktezî bulunduğunun arzıyla huzûr-ı celîl-i cenâb-ı vilâyet-penâhîye takdîm.

Fî 3 Haziran sene [1]332

Ilıca Nâhiyesi Müdîri Vilâyet Hukûk Müşâviri
Kemal

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2 nr. 144-162, 178

– 21 –

RUS DONANMASININ TERME'YE ÇIKARDIĞI ERMENİ EŞKİYASININ YAPTIĞI MEZÂLİM

Rus donanması tarafından Terme'ye çıkarılan Ermeni eşkiyasınca dokuz kişinin şehid edildiği, iki kişinin yaralandığı ve on dokuz kişinin de bir kısmının kendi isteği ile bir kısmının da esir olarak götürüldüğü, ayrıca 3.100.000 kuruş kıymetinde maddî zarar verildiği tespit edildiğinden, Müslüman esirlere karşılık Rus tebeasından yirmi şahsın tevkif edildiği, şehid ve yaralılara tazminat alınmasının temini için dokuz kişinin daha tevkif edilmesi ve tazminat mikdarının tespit edilmesi hakkında.

Atrocities perpetrated by Armenians bandits landed by the Russian fleet on the shores of Terme.

Armenians bandits landed by the Russian fleet on the shores of Terme killed nine persons and wounded two and took by force 19 persons as prisoners and besides caused material damages worth 3.100.000 piastres; as a retaliatory measure 20 Russian nationals were arrested and in order to secure reparations of the

killings and damages caused nine more nationals were to be arrested and the amount of the total damages evaluated.

3. I. 1917

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti

Rus donanması tarafından Terme'ye çıkarılan Ermeni eşkıyâsı tarafından ihrâk edilen mebânî-i resmiyye ile telefât mikdârını vesâ'ireyi mübeyyin cedvelin sûretidir.

Muhterik olan mebânî-i resmiyye:

Adliye, jandarma, polis, telgrafhâne, liman dâ'iresi, belediye, düyûn-ı umûmiyye dâ'iresi, reji idâresi ma'a-anbâr, zükûr ve inâs mekteb-i ibtidâ'îleri.

Aded	Şehîd ve mecrûh olanlar
1	Kasabada bombardıman esnâsında muhâcirînden şehîd.
2	Mecrûh. Muhâcirînden Hopalı Mehmed oğlu Cafer, diğeri Arhavili Hasan Ağa kerîmesi Gülizar.
1	Çetenin kasabaya duhûlünde şehîd "asker".
1	Hükûmetin ihrâkı esnâsında yanmış "efrâd-ı münakkameden".
3	Kasabaya bir sâ'at mesâfede Miliç karyesinde bombardıman esnâsında şehîd: Hacı Kanber oğlu Keziban, Çolak Hasan'ın kızı Havva, İsmâil Bey oğlu Bekir.
1	Miliç'de çete tarafından şehîd edilen Beyastan oğlu Yusuf.
2	Yine Miliç'de şehîd. Bombardımandan Hacı Hasan oğlu Kemal kerîmesi Hadîce, muhâcirînden Hopalı Bektaş oğlu Dursun zevcesi Binnaz.
+_____ 11	

Aded	Kasabada mevcûd Rum ve mühtedî Ermenilerden çeteye iltihâk eden ve cebren götürülenler:
5	Demirci Kosti ma'a-â'ile kasabada sâkin.
2	Demirci Kosti kâ'in birâderi.
2	Ermeni mühtedîlerinden Ünyeli bir kadın ve kerîmesi.
1	Ermeni mühtedîlerinden Terzi Maksud.
7	Eskici Ohannes ma'a-â'ile
2	Cebren götürmüş oldukları: Kasabada Hacı Ali oğlu Hasan'ın bâkire kızı Firdevs ve diğeri yine kasabadan Dayı oğlu Hasan kerîmesi Satiye.

Dokuz şehîd
İki mecrûh
On dokuz esîr

Aslına mutâbıkdır.
Fî 15 Kânûn-ı Evvel sene 1332
Emniyyet-i Umûmiyye Kalem-i Husûsî
Müdîriyeti

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
1	51.000	15.000	Bir bâb hâne	18.000	8.000	10.000	5.000	Taşcızâde Numan Efendi
2	20.000	20.000	Bir bâb hâne ma'a dükkân					Emvâl-i metrûkeden Madalyanların
3	3.000			3.000				Hastahâne eşyası
4	1.500			1.500				Konak Kumandanı Hayri Bey
5	4.600			4.600				Hopa Mahkeme Başkâtibi İbrâhim Hakkı Efendi

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
6	400.000	70.000	Ma'a-otel, kahvehâne ve dükkân	10.000	320.000			Hacı Paşazâde Hacı Fevzi Efendi
7	12.000				12.000			Ünyeli Kahveci Besim Efendi
8	1.500			1.500				Emvâl-i metrûke eşyası
9	30.000	30.000	İki göz dükkân ma'a-furun					Kürd Hacı Ali Efendi oğlu Mustafa
10	49.000	16.000	Bir bâb hâne ma'a ahur	25.000	7.000	1.000	500	Furuncu Hacı Mü'min ve birâderi Ömer Efendi
11	7.000				7.000			Taşcızâde Ahmed ve şerîki Hâfız Hüseyin Efendi
12	4.000			4.000				Taşcızâde Ahmed Efendi
13	60.000	60.000	Ma'a-otel, kahvehâne, dükkân					Çarşambalı Laz Hacı Reşid Efendi
14	51.000		"	26.000	25.000			Kahveci Laz Süleyman Ağa
15	12.000		"		12.000			Bakkal Kâmil Efendi
16	85.000		"	45.000	40.000			Görele muhâcirlerinden Halil İbrâhim Efendi
17	15.500	5.000	Bir bâb hâne	5.000	3.000	2.500	1.250	Kasab oğlu Bekir
18	15.000	15.000	"					Emvâl-i metrûkeden belediye ve liman da'iresi
19	2.500		"	2.500				Tahrîrât Kâtibi Tevfik Efendi

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
20	1.300		"	1.300				Tedrîsât-ı İbtîdâ'iyye Müfettişi Mehmed Ali Efendi
21	15.000	15.000	"					Emvâl-i metrûkeden inâs mektebi
22	3.000		"	3.000				İnâs mektebi demirbaş eşyası
23	10.000	10.000	"					Laz Hacı Reşid Efendi
24	45.000	20.000	"	25.000				Hacı Müftî Efendi
25	75.000	15.000	"	25.000		35.000	17.500	Hacı Muhsinzâde Hâfız Hüseyin Efendi
26	32.740	10.000	"	13.000	3.500	6.240	3.120	Hacı Muhsin zâde Mehmed Efendi
27	30.000	15.000	"	15.000				Hacı Kâtib'in mahdûmu Ahmed Fâik Efendi
28	8.000	5.000	"	3.000				Dul karı Gülizâr
29	10.000	10.000	"					Kemahlı Hasan Usta ve şerîki
30	10.000			10.000				Trabzonlu Zühdü Efendi
31	2.000			2.000				Hacı Ömer Ağa
32	38.000	18.000	Bir bâb hâne	12.000	8.000			Derviş Kadir Efendi
33	3.000		"	3.000				İnâs mektebi mu'allimesi ve bevvâbesinin eşyası
34	51.000	23.000	"	15.000	13.000			Nallı oğlu Mustafa Efendi

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
35	50.000			50.000				Ünyeli Tâculibâd Efendi
36	6.000			6.000				Belediye eşyası
37	3.000			3.000				Liman dâ'iresi eşyası
38	9.000	9.000	Bir bâb hâne					Hacı Hakkı Efendi
39	15.000		"	15.000				Tahsildâr Ahmed Efendi
40	30.000	30.000	"					Hacı Ali Efendi mahdûmu Mustafa ve şerîki Mevlü[d]
41	6.300	5.000	Kahve, furun ve dükkân		1.300			Hacı Resul oğulları Musa ve Hüseyin
42	50.000	17.000	Dükkân ma'a-furun		33.000			Kahvecizâde Temel Efendi
43	20.000	20.000	Dört göz dükkân					Kürd Hacı Ali Efendi oğlu ve şerîki Hüseyin
44	40.000				40.000			Soğancızâde Hacı Şükrü Efendi
45	20.000				20.000			Laz Süleyman ve şerîki Ömer Efendi
46	88.000	13.000	Ma'a-dükkân, hâne	407.000	35.000			Kopuz oğlu Hacı Mehmed Efendi
47	9.000	9.000	Fırın ma'a-dükkân					Hacı Seyyid Efendi vereseleri
48	3.000				3.000			Topal Behcet Efendi
49	4.000	4.000	Bir bâb dükkân					Kasterzâde Nâfiz Efendi
50	5.000				5.000			Kasterzâde Nâfiz Efendi'nin müste'ciri Sadeddin

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
51	12.000	2.000	Bir bâb dükkân		10.000			Kasterzâde Nedim Efendi
52	12.900	4.500	"		8.400			Keleş Efendizâde Emin Efendi
53	4.500	4.500	"					Kasterzâde Ziya Efendi
54	4.000				4.000			Kasterzâde Ziya Efendi müste'ciri Mehmed
55	6.000			6.000				Hacı Seyyid Efendi veresesi
56	5.000				5.000			Adalı oğlu Hacı Hüseyin Ağa
57	2.500				2.500			Aşcı Mehmed Usta
58	24.000	20.000	Üç göz mağaza		4.000			Kürd Hacı Ali Efendi oğlu Mustafa
59	10.000	10.000	Bir göz mağaza					Kürd Hacı Ali Efendi oğlu Mustafa ve şerîki Hacı Kâmil
60	50.000			50.000				Bank Me'mûru Hâlid Efendi
61	150.000				150.000			Trabzonlu Kalyoncuzâde Osman Efendi
62	6.400				6.400			Hacı Hâfız Mehmed Efendi
63	10.000	10.000	Hâne ma'a-dükkân					Emvâl-i metrûkeden düyûn-ı umûmiyye idâresi
64	5.000				5.000			Belediye eczâhâne eşyası

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
65	400			400				Sıhhiye Me'mûru Yusuf Kemal Efendi
66	35.000	35.000	Hâne ma'a-dükkân					Ünye Reji Müdîri Hacı Ahmed Efendi
67	40.000	40.000	Telgrafhâne					Ünye Reji Müdîri Hacı Ahmed Efendi
68	65.000	65.000	Tütün anbarı					Ünye Reji Müdîri Hacı Ahmed Efendi
69	14.000				14.000			Reji idâresinin ma'mûl tütün ve demirbaş eşyası
70	1.350			1.350				Reji Me'mûru Mustafa Efendi
71	6.800			6.800				Düyûn-ı Umûmiyye Me'mûru Remzi Efendi
72	26.000				26.000			Düyûn-ı umûmiyye idâresinin demirbaş eşyası
73	6.000				6.000			Telgrafhâne'nin eşyası
74	2.000			2.000				Telgraf Me'mûru Osman Efendi
75	15.000				15.000			Trabzonlu Sâ'atci Hâfız Zühdü Efendi
76	5.000	5.000	Bir bâb dükkân					Fakı Ali'den Hacı Osman vereseleri
77	2.000	2.000	Bir bâb dükkân					Seyyid Yazıcı oğlu Hacı İsmâil

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
78	400				400			Muhâcirîn idâresinin eşyası
79	80.000	80.000	Bir bâb hâne					Avukat Ali Efendi vereseleri
80	1.000			1.000				Kâdı Halil Hâkî Efendi
81	1.000			1.000				Keyvezâde Süleyman Efendi ve şerîki Monla Mehmed
82	10.000	10.000	Bir bâb hâne					Emvâl-i metrûkeden Aşcı Simon hânesi
83	20.000	20.000	"					Sâbık Tapu Kâtibi Ahmed Efendi
84	16.500			16.500				Düyûn-ı Umûmiyye Kâtibi Mehmed Efendi
85	16.000			16.000				Giresunlu Rıza Re'îs
86	23.000	20.000	Bir bâb hâne	3.000				Modire gelini Oyani
87	21.500	20.000	"	1.500				Mülâzım Bekir Ağa
88	500			500				Ünyeli Yordan
89	4.800			4.800				Polis Sâlim Efendi
90	1.000			1.000				Meyhâneci Kırlantı
91	20.000	20.000	Bir bâb hâne					Emvâl-i metrûkeden zükûr mektebi
92	3.000			3.000				Mekteb demirbaş eşyası

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
93	20.500	15.000	Bir bâb hâne	1.500		4.000	2.000	Hacı Şaban oğlu Receb
94	10.000	5.000	"	1.000		4.000	2.000	Kara Ahmed oğlu Ahmed
95	9.000	4.000	"	1.000		4.000	2.000	Salıklı oğlu Ahmed
96	9.000	4.000	"	1.000		4.000	2.000	Çavuş oğlu Hamid eytâmı
97	19.500	10.000	"	2.000		7.500	3.750	Çolak Musa oğlu Receb
98	3.500			3.500				Rüsûmât Muhâfaza Me'mûru Emin Efendi
99	1.200			1.200				Rizeli Mahmud Efendi â'ilesi Zülal Hatun
100	20.400			20.400				Mahkeme-i şer'iyye ve eytâm eşyası ve nakdi
101	100.000			100.000				Bayrakdarzâde Hacı Mehmed Efendi
102	2.000			2.000				Sivri oğlu zevcesi Emine
103	700			700				Tahsildâr Edhem Efendi
104	400					400	200	Yani Ağa
105	2.500				2.500			Çapolacı Vasil Usta
106	1.600				1.600			Geleydili Hacı Hasan
107	12.400	3.000	Bir bâb hâne	9.400				Çekiş Efendizâde Hacı Ahmed Efendi
108	4.500				4.500			Taşinzâde Mustafa Efendi

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
109	3.000	3.000	Bir bâb kahve ve otel					Moral oğlu Hacı İsmâil
110	1.000				1.000			Soğancı Mustafa Efendi
111	2.500			2.500				Taşcı oğlu Ömer bin Receb Usta
112	2.000			2.000				Kürd Yetim Hasan oğlu Said
113	5.000			5.000				Iraklı Posta ve Telgraf Müdîri Ali Efendi
114	6.000			6.000				Hacı Muhsinzâde Mahmud Efendi
115	3.500			3.500				Kürd Rahmi Efendi
116	1.500			1.500				Hacı Resul oğlu Hacı Mevlüd
117	1.200			1.200				Hacı Mevlüd yengesi (?) Âsiye
118	150.000				150.000			Sabuncuzâde Râif Efendi
119	13.000				13.000			Külâhlı oğlu Hacı Hasan Efendi
120	12.000				12.000			Dükkâncı Osman Efendi
121	9.000			9.000				Göreleli Cücezâde Temel Efendi
122	4.500				4.500			Mahkeme-i nizâmiyye demirbaş eşyası
123	1.000				1.000			İstintâk idâresinin demirbaş eşyası

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
124	1.000				1.000			Polis dâ'iresinin demirbaş eşyası
125	3.000				3.000			Jandarma dâ'iresinin demirbaş eşyası
126	400				400			Orman Me'mûru Mehmed Efendi
127	1.200			1.200				Liman Re'îsi Emin Efendi
128	4.000			4.000				Seyyid Yazıcızâde Hacı İsmâil Efendi
129	600			600				Muhâsebe-i Husûsiyye Me'mûru Ali Efendi
130	5.500	3.000	Bir bâb hâne	2.500				Hacı İsmâil yetîmleri
131	900			900				Tahsildâr Reşid Efendi
132	8.000				8.000			Kolukısa oğlu Şükrü Efendi
133	50.870					50.870	10.173	Reji idâresinin gayr-i ma'mûl yaprak tütünü
134	10.000				10.000			Trabzonlu Mehmed Efendi
135	1.000			1.000				Kasterzâde Nâfiz Efendi zevcesi Zeliha
136	3.500			3.500				Beşir oğlu Mehmed Re'îs
137	2.500				2.500			Furuncu Hâfız Ömer Efendi
138	5.000			5.000				Polis Kâmil Efendi zevcesi Zehra

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
139	40.000				40.000			Mâliye dâ'iresinin zarar ve ziyânı
140	4.000			4.000				Belediye Re'îsi Musa Efendi
141	40.000				40.000			Nâfizzâde Sabri Bey'in değirmen motoru
142	14.000	4.000	Bir bâb hâne	10.000				Miliç'den Hacı Kanber
143	3.000	3.000	"					Ârif Efendi
144	20.000			20.000				Yahyalı'dan Kâzım Bey
145	16.500			16.500				Düyûn-ı Umûmiyye Kâtibi Mehmed Efendi hemşîresi Kerime
146	200			200				Ünyeli Müezzin oğlu Hacı Mehmed kerîmesi Gülsüm
147	500			500				Üçbuçuk zevcesi Resmiye
148	300			300				Kahveci Emin Usta
149	1.500			1.500				Yunuszâde Hasan Efendi
150	1.500			1.500				Hacı Enbiya oğlu Mehmed
151	500			500				Müfredât Kâtibi Nâzım Efendi
152	2.500			2.500				Taşcı oğlu kâ'in birâderi zevcesi
153	15.000					15.000	7.500	Kibar Efendi
154	15.000			15.000				Kocaman'dan Hüseyin Ağa
155	12.000			12.000				Kocaman'dan Çakır Ağa

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
156	5.000				5.000			Ünyeli Zekeriyya
157	5.000	5.000	Bir bâb hâne					Miliç'den Çolak Hasan
158	5.000	5.000	Bir bâb kahve					Miliç'den Sâlih Bey
159	8.000			8.000				Kocaman'dan Kavaklı oğlu Mehmed
160	1.500			1.500				Doğanevci'den Kâsım oğlu İbrâhim
161	1.000			1.000				Doğanevci'den Ünyeli Râsim
162	1.000			1.000				Doğanevci'den Kuşka oğlu Ramazan
163	3.000			3.000				Laz Süleyman'ın hânesindeki zevcesi Makbule
164	5.000			5.000				Göreleli Şehid oğlu Müştak
165	4.000	4.000	Bir bâb kahve					Kesem Ali oğlu Hasan
166	4.000	4.000	Bir bâb kahve					Büyüklimanlı Mehmed Ali
167	500			500				Trabzonlu Civelekzâde Süleyman Efendi
168	4.500				4.500			Ünyeli Vehbi Efendi
169	2.000			2.000				Ünyeli Yordan
170	2.640			2.640				Cücezâde Abdullah
171	12.000	12.000	Bir bâb dükkân					Taşcı oğlu Ahmed Efendi
172	12.000			12.000				Hacı Seyyid Efendi oğlu Hüseyin ve birâderi Fuad

Sıra Nu.	Yekûn guruş	Muhterik olan ebniyenin kıymeti guruş	Nev'i	Hâne eşyasının kıymeti guruş	Dükkân eşyasının kıymeti guruş	Zahîre kıymeti guruş	Mikdârı Kıyye	Esâmî
173	8.000			8.000				Hülya karyesinden Hacı Ömer
174	5.000			5.000				Ünyeli Sadeddin
175	5.000			5.000				Büyüklimanlı Mehmed Ali
176	7.000			7.000				Acem oğlu Hüseyin ve refîkası
177	1.000			1.000				Bağdadlı Asker Muhyiddin
178	500			500				Şerif Efendi
179	1.500			1.500				Seyyid Efendi kerîmesi Kadriye
180	1.000			1.000				Nüfûs İdâresi'nin zararı
181	3.400			3.400				Doğanevci'den Mahmud
182	2.000			2.000				Doğanevci'den Ali Küçük (?)
183	2.700			2.700				Yahyalı'dan Mustafa Çavuş
184	2.900			2900				Nâfiz Beyzâde Hayri Bey
185	5.000			5.000				Yahyalı'dan İslâm oğlu Hüseyin Efendi
186	2.500			2.500				Yedek oğlu Hüseyin
187	1.500			1.500				Tapucu oğlu Hasan
188	1.500			1.500				Mehmed Ali oğlu Şükrü zevcesi
189	500			500				Konak Kumandanı Hayri Bey
	3.100.000	931.000		885.990	1.138.500	144.510	56.993	Yekûn

Bin üç yüz otuz iki senesi Teşrîn-i Evvel'in yirminci perşenbe günü Rus donanması tarafından çıkarılan Ermeni çeteleri Terme kazâsına duhûl ederek ihrâk etmiş oldukları mağaza, dükkân, kahve, otel, hân ve hâne eşyası, dükkân eşyası vesâ'ire, ma'rifetimizle bi'l-keşf esâmîsi bâlâda muharrer olduğu üzere cem'an üç milyon yüz bin guruş kıymetinde zarar u ziyân vukû' bulduğunu tasdîk ederiz.

Fî 23 Teşrîn-i Sânî sene 1332

A'zâ Nüfûs Me'mûru **İdris Sıdkı**	A'zâ Düyûn-ı Umûmiyye Me'mûru **Osman Remzi**	A'zâ Ticâret Re'îsi **Mehmed**
A'zâ İdâre A'zâsı	A'zâ Belediye Re'îsi	Terme Harîk Komisyonu Re'îsi Kâdî **Halil Hâkî**

Aslına mutâbıkdır.
Fî 15 Kânûn-ı Evvel sene 1332
Emniyyet-i Umûmiyye Kalem-i
Husûsî Müdîriyeti

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Umûr-ı Siyâsiyye Müdîriyyet-i Umûmiyyesi
Mühimme Kalemi
Umûmî numara: 91604
Husûsî numara: 1794
22 Kânûn-ı Evvel [1]332
Fî 3 Kânûn-ı Sânî [1]916 [1917]

Dâhiliye Nezâretine

Emniyyet-i Umûmiyye Müdîriyeti İkinci Şu'besi'nden muharrer 15 Kânûn-ı Evvel sene [1]332 târîhli ve 217 husûsî rakamlı tezkire-i aliyye-i âsafâneleri ahzolundu.

Ermeni eşkıyâsı tarafından Terme'ye vukû' bulan ta'arruzda asker de dâhil olmak üzere dokuz şehîd ve iki mecrûh zâyi'âtımız olduğu ve on dokuz kişinin esîr götürüldüğü sâlifü'z-zikr tezkire-i devletlerine melfûf cedvelin mütâla'asından müstebân olmuşdur. Esîr edilen Müslimlere mukâbil Rusya tebe'asından yirmi şahsın tevkîf edildiği anlaşılmakda ise de, şühedânın â'ileleri ve mecrûhîn için tazmînât istihsâli zımnında da tevkîfât icrâsı müteretib olduğundan işbu yirmi kişiden mâ'adâ tebe'a-i merkûmeden ayrıca dokuz şahsının[şahsın] tevkîfiyle diyâr-ı ba'îdeden birine i'zâmları ve şehîd â'ileleriyle mecrûhîn için istihsâli lâzım gelen tazmînât mikdârı da takdîr ve tahmîn olunarak mevkûfînin isimleriyle birlikde nezâret-i âcîziye iş'ârı mütemennâdır.

Tevkîf edilen yirmi kişi miyânında bulunan Nikola Kakolidis, Gabriyel Kotanof nâmlarındaki eşhâsın seyri ilerlemiş verem illetine mübtelâ oldukları Amerika Sefâreti'nden beyân edilmiş ve kezâlik mevkûfînden altmış yaşlarındaki Jorj Korubakalis *(Georges Cauroubakalis)* nâmındaki şahsın da romatizma, âlâm-ı kebediyye, sarılık ve iltihâb-ı mesâneye mübtelâ idüğü sefâretden gönderilen tabîb raporunda tezkâr kılınmış olmağla ifâdât-ı mezkûre sahîh olduğu takdîrde bunların yerine tâmmü's-sıhha kesân tevkîf edilmesi için iktizâ-yı hâlin inbâsı menût-ı himem-i aliyye-i âsafîleridir. Emr ü fermân.

(Hasârât-ı mâddiyye üç milyon yüz bin guruş kıymetindedir. Tazmîn-i hasârât ne sûretle icrâ etdirilmek münâsib olacağını ta'yîn için müsteşâr beyefendi hazretleri hukûk müşâvirimiz efendiyle görüşeceklerdir. Pusulası müsteşâr beyefendiye takdîm edilmişdir.)

Pusula Hukûk Müşâvirliği'ne havâle buyuruldu.

Askerler muhârebe-i muntazamada terk-i hayat etmediklerinden ve esîr gidenlerden ihtiyârıyla iltihâk edenlerin tefrîki kâbil olmadığından cümlesi hakkında mukâbele-i bi'l-misle karâr verilmişdir.

BOA. HR. SYS. HU, kr. 122, dos. 7, nr. 1, 11-12, 29, 31, 1916. XI. 13

– 22 –

ERMENİ MEZÂLİMİNE DAİR İSVEÇ GAZETELERİNİN NEŞRİYATI

Ermenilerin Erzincan'da yaptıkları mezâlime dair İsveç gazetelerinde yayınlanan yazılar hakkında.

Publications in the swedish press concerning Armenians atrocities.

(Concerning the atrocities perpetrated by the Armenians in the city of Erzincan and published in the swedish press.)

20. II. 1918

Stokholm Sefâret-i Seniyyesi
Aded: 5892/118

Hulâsa: *Ermeni mezâlimi hakkında İsveç matbû'âtında neşriyât.*

Melfûf: 6

Hâriciye Nâzır Vekîli Devletlü Halil Bey Efendi Hazretlerine

Devletlü Efendim Hazretleri,

15 Şubat târîhli ve 106 husûsî numaralı tahrîrâta zeyldir.

Erzincan'da Ermenilerin îkâ' etdikleri mezâlim-i hûn-rîzâneyi musavver Millî Ajans tarafından gönderilen 16 Şubat 1918 târîhli telgrafnâme dahi aynen İsveç matbû'âtıyla neşr ve i'lân etdirilmiş ve *"Ravayes Arméniens á Erzindjian." - Bruautes Commises par les brigands Armeniens"* ünvânları altında *"Stockholmes Dagbladet"* - ve - *"Aftanbladet"* gazetelerinin bu bâbdaki neşriyât-ı maktû'aları manzûr-ı âlî-i nezâret-penâhîleri olmak üzere leffen takdîm kılınmışdır. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 20 Şubat sene [1]918

Stokholm Sefîri
Cevad

BOA. HR. SYS. HU, kr. 122, dos. 7, nr. 22, 24-25, 1917. XII. 22

– 23 –

RUS İSTİLASINDAKİ YERLERDE ERMENİLERİN MÜSLÜMANLARA YAPTIĞI MEZÂLİM VE KATLİAM

Batum Andlaşması'nın imzasına kadar geri çekilen Ermenilerin, kadın, çocuk ayırmaksızın Müslümanları katlederek, cesetlerinin uzuvlarını keserlerle parçaladıkları, antlaşmanın imzasından sonra da Müslümanları imhâ politikası gereği özellikle Antranik'in binlerce çete mensubuyla Gence, Erivan, Ordubat ve İran'da katliama devam ettikleri; Ermenilere gösterilen her türlü hoşgörü ve yardıma karşılık, yapacakları yeni mezâlimlere zemin hazırlamak ve cinâyetlerini örtmek için katliamlarına son vermek üzere Antranik'in Osmanlı ordusunca yakalanmasının zulüm olarak gösterildiği ve Ermenistan Hükûmeti ile Ermenistan Hariciye Nezâreti'nce ufak tefek hadiseler büyütülerek ve uydurma hadiseler eklenerek ecnebî hükûmetlere bildirildiği; mezâlimden kaçan Müslümanların Nahcıvan'a hicret ettikleri ve mahvolmamaları için yardım gerektiği;

Şahtahtı, Zengezur, Nahcıvan, Iğdır, Serdarabad ve havalisindeki yüzlerce köyde, Ermenilerin binlerce Müslümanı şehit ettikleri, Antranik ve Bapun çetelerinin yakıp yıktıkları, aylarca mezâlim altında bıraktıkları bu köylerin mallarını yağmaladıkları, binlerce hayvanını gasp ettikleri, mezâlimden kurtulabilenlerin de hicrete mecbur bırakıldığı, bu Müslümanların geriye çekilen Ermenilerin boşalttığı köylere yerleştirildiği; ancak tahliyeden önce ve tahliyeden sonra Ermenistan'dan gelen Ermenilerin, kendi bıraktıkları köylere yerleşmek istedikleri ve bu köylere yerleştirilen Müslümanları sıfırın altında 40-50 derecedeki soğuklarda sokaklara atarak ölümlerine sebep oldukları;

Ermenilerin bir taraftan da Avrupa'yı Türklük aleyhine kışkırttıkları, tarafsız bir heyetin yerinde yapacağı bir araştırma ile bunca mezâlimlerine karşılık Ermenilerin hiç bir şeyine dokunulmadığı halde, mezâlimden bir an bile geri durmadıklarının anlaşıldığı; Ermenilerle Müslümanların bir arada yaşamalarının mümkün olmadığı, yeni katliamların yapılmaması için lüzumlu tedbirlerin alınması gerektiği;

Ermenilerin Şahtahtı civarındaki köylerin halkını perişan halde sürgün ettikleri, hudut dahilindeki Müslümanların da

kendilerine mezâlim yapılmaması için hicret ettirilmelerini istedikleri, ancak hicretin yasaklandığı, bunların hayatlarının kurtarılması için gereğinin yapılmasının istendiği;

Osmanlı ordusuyla çarpışarak geri çekilen Ermenilerin beşikteki çocuklardan, hasta yatağındaki ihtiyarlara kadar ellerine geçirdikleri Müslümanları süngüleyerek, baltalayarak, gözlerini oyarak, yakarak pek vahşice katlettikleri; Erzincan, Mamahatun, Erzurum, Kars ve civar köylerinde de korkunç mezâlimler uyguladıkları, kuyuların cesetlerle doldurulduğu; İstanbul gazetelerinden bazılarının Rus istilâsındaki yerlerde Müslümanlara Ermenilerin yaptığı mezâlimden habersiz oldukları, çeşitli milletlerden heyetlerin gelerek mezâlimi yerinde incelemelerinin sağlanmasının istendiğine dair.

Massacre and atrocities perpetrated by the Armenians in the zone occupied by the Russians.

Before their withdrawal in conformity with the treaty of Batum the Armenians had killed, without distinction of age or sexes, women and children and using adzes, cut into pieces their slain bodies and also, following the signing of the said treaty they pursued their policy of annihilation of Muslim people especially thousands of bandits led by the Armenian Antranik saccaged the muslim homes and committed massacre in Gence, Erivan Ordubat and Inan; in spite of all the spirit of tolerance towards the Armenians, this people, in order to prepare the way for their future acts of savagery and cover up the crimes they had committed tried to present the capturing of Antranik as an act of cruelty; the Armenian government and its foreign minister, exaggerating small incidents and inventing some, denounciated to foreign governments these fabricated stories; muslims who had escaped Armenian atrocities fled to Nahçivan; help must he secured to these people to save them from destruction.

Armenians had also killed in thousands muslim inhabitants of hundreds villages of Şahtahtı, Zengezar, Nahçıvan, Iğdir, Serdarabad, and the surrounding areas; all these villages were exposed to the cruelties and devastations of the bandits of Antranik and Bapun, their properties and possessions had been sacked and

their livestocks amounting to thousands heads seized and those who escaped had been forced to emigrate; these emigrants were settled in villages evacuated by Armenians, but the Armenians who came from Armenia before and after the evacuation wanted to be settled in the villages they had evacuated and having been settled drew the Muslims out and left them freeze to death under temperatures below 40° to 50° zero centigrade.

While continuing to commit atrocities Armenians were provocating European states against the Turks; an impartial commission which will make investigations on the spot will ascertain that in spite of perpetrating and continuing to perpetrate such atrocities Armenians had been living in safety and had never been disturbed; the coexistence between the Armenians and Turks was rendered impossible by the Armenians and to stop new massacre adequate measures should be taken.

Armenians were chasing and driving out of their villages in the neighborhoods of Şahtahtı; all of its inhabitants, driven to despair and destitute; even Muslims living in localities within the frontiers have been asking to emigrate in order to awoid atrocities but they were forbidden to do so, in consequence their lives are in danger, required measures should be taken.

The Armenians in retreat, while fighting the advancing Ottoman Army were ferociously killling muslims with bayonets, axes, goingig out their eyes setting fire to and burning them without sparing infants in their cradles and old persons in their sickbeds; they have been committing terrible atrocities in the villages of Erzincan, Mamahatun, Erzurum, Kars and in the villages in the neighborhood of Kars to such an extent that wells were filled with slain bodies; some daily newspapers in İstanbul published informations stating that from the territories occupied by the Russian Army they didn't receive any news concerning the atrocities perpetrated by the Armenians and consequently they asked for the formation of a committee consisting of members from different nations to investigate, on the spot, these atrocities.

29 S. 1337 (4. XII. 1918)

Bâb-ı Âlî
Sadâret-i Uzmâ
Umûr-ı Mühimme Müdîriyeti

Kars'dan Harbiye Nezâret-i Celîlesi'ne Mevrûd Şifre Sûreti

1- Sene ibtidâsında ordunun ileri harekete başladığı andan i'tibâren Batum Mu'âhedenâmesi'nin akdi zamanına kadar Ermeniler, kadın, çocuk, tefrîk etmeksizin yakalayabildikleri her Müslim ferdi katlederek bugünkü mevki'lerine kadar çekildiler. Ermenileri ta'kîb eden ordumuzun bütün aksâmı da bu Müslüman şehîdlerinin cesedini ve keserle parçalanmış olan uzuvlarını defnederek geldiler. Batum Mu'âhedenâmesi'nin akdinden sonra Ermeniler, İslâmiyetin imhâsı politikasına devam ediyorlar. Bi'l-hâssa Antranik nâm cânî, başına topladığı binlerce avanesiyle Gence ile Erivan ve Ordubat, İran'daki mıntıkada bulunan ahâlî-i İslâmiyyeyi bu güne kadar katli'âma devam etdi ve hâlâ ediyor. Birbuçuk ay evvel İslâm ordusunca bu şakînin ta'kibi hakkında tertib edilen harekâtda ilcâ'ât-ı siyâsiyye ile tevkîf edildi ve bu harekât, Ermeniler tarafından birçok tasnî'ât ilâvesiyle zulm şeklinde gösterildi.

2- Îcâbât-ı siyâsiyyeye tevfîkan biz, Ermenilerle hoş geçinmek, onlara müsâ'adekârlıkda bulunmak tarîkini iltizâm etdik ve ediyoruz. İ'âşelerini te'mîn için hükûmetleri nâmına külliyetli hubûbât verdik. Ahâlî-i İslâmiyyeyi dâ'ire-i sükûnet ve i'tidâle sevketdik. Bu ay zarfında Ermeni muhâcirlerini kabûl ve iskâna ve hatta meccânen i'âşelerine mu'âvenete başladık. Ahâlî-i İslâmiyye'de Ermeni muhâcirlerine hüsn-i mu'âmelede gösterdiler. Buna mukâbil Ermeni muhâcirleri ufak tefek ehemmiyetsiz bir-iki hâdiseyi i'zâm ederek Ermeni Hükûmeti'ne iblâğa ve kendilerinin haklı olduklarını göstermeğe ve ileride yapacakları şenâ'atlere şimdiden zemîn hâzırlamağa başlıyorlar. Bu asılsız şâyi'âtın Ermenistan Harbiye Nezâreti'nce de ecnebî hükûmetlere iblâğ edildiği hissolunuyor ve bu da Ermenistan Hükûmeti'nin ahâlî-i İslâmiyye hakkında bir hüsn-i niyyet ve tasavvuru olmadığını gösteriyor ve bütün bu ahvâlde önayak, biridir. Her gûne bir sûretle katli'âma ma'rûz kalmış ..... söğülmüş, hâneleri yakılmış, emvâl ve eşyası gasb ve hicretle icbâr edilmiş olan fi'l-hakîka gözlerimiz önünde her gün bir felâkete ma'rûz kalan ve bunların hepsine serfürû etmekden başka bir çâre, bir sâhib-i himâyeye mâlik olmayan zavâllı İslâmları havf ü haşyetlere ilkâ ediyor ve şimdiye kadar her nasılsa tahlîs-i nefse muvaffak olmuş olan bir kısım İslâmların ne sûretle mahv u ifnâ edileceği intizâra da'vet ediliyor.

3- Ermenistan Hükûmeti, Ermenilerin bu cinâyet ve şenâ'atlerini setr ü ihfâ etmek maksadıyla mevcûd ufak tefek hâdisâtı i'zâm ve kendiliklerinden

îcâd etdikleri hâdisât ile birlikte ecnebî hükûmetlere karşı neşr ü i'lâna çalışıyor.

4- Son günlerde bir tarafdan Gökçegöl ile Nahcıvan arasındaki mıntıkada kalmış bulunan İslâmlar, Ermenilerin top ve tüfenk ateşleri ile köyleri tahrîb ve emvâl ve eşyaları gasbedilerek muhâcerete icbâr edilmişler. Diğer tarafdan İrân dâhilinde Tigântepe ve Sâinkala'daki Müslümanlardan üç yüz elli-dört yüz nüfûsun Ermenilerin tecâvüz ve ta'aruzlarından hicrete mecbûr kalarak Nahcivan civârına gelmişler.

5- Binlerce İslâm ahâlînin de kendilerini ta'kîben gelmekde olduklarını söylemişlerdir.

6- Bî-çâre İslâm ahâlînin hakîkî bir himâye ve sıyânete mazhar olamadığı takdîrde Ermenilerin bu imhâ politikası karşısında muhâfaza-i mevcûdiyyet edemeyerek mevte ve mahva mahkûm olacakları şübheden vârestedir. Bu zavâllıların hayat ve nâmûslarının tahlîsi ve te'mîni için muktezî tedâbîrin ittihâz ve te'mîninine delâlet buyurulması müsterhamdır. Fermân

25 Teşrîn-i Sânî [1]334

Aslına mutâbıkdır
1 Kânûn-ı Evvel sene [1]334
9. Ordu K.
Şevki

Osmanlı Ordu-yı Hümâyûnu
Başkumandanlığı Vekâleti

Dokuzuncu Ordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezâreti'ne mevrûd 27 Teşrîn-i Sânî sene [1]334 târîh ve 5807 numaralı şifre sûreti.

20/21-11- [13]34 gecesi Şâhtahtı'nın iki kilometre şimâlinde Çerakçı köyündeki İslâm ahâlînin 737 koyununu Ermeni eşkıyâsı götürmüş ve bu baskında Ermeniler, ahâlîden bir kişiyi şehîd ve iki kişiyi mecrûh etmişlerdir. 20-11- [13]34 gününden beri Zengezur mıntıkası garbından *(Bu mıntıka şarken Aras nehrine munsab olan Burguşeht suyu, şimâlen Karabağ havâlîsi, garben Nahcıvan sancağı, cenûben Aras nehri ile muhât olan havâlîdir)* ve Nahcıvan'ın elli kilometre şimâl-i şarkîsinde bulunan Cul nâmındaki İslâm köyünü Ermeni askeri ve eşkıyâları muhâsara ederek üç günden beri müsâdeme devam etmiş ve Cul'un on altı kilometre garbında Kabahlu ve

Kabahlu'nun beş kilometre garb-ı şimâlîsindeki Kurban köyleri ile bu köyler yakınındaki İslâm kurâsına Ermeni asker ve ahâlîsi tarafından baskın yapılarak üç yüz kadar İslâm şehîd edilmiş ve mütebâkîsi hicrete mecbûr edilerek eşya ve hayvânâtı gasb olunmuşdur. Zengezur mıntıkasıyla Dereligühter mıntıkası *(Dereligühter mıntıkası, Nahçıvan sancağının şimâli ve Zengezur mıntıkasının şimâl-i garbîsindeki havâlîde)* hudûdları arasındaki on üç pâre İslâm köyü bir aydan beri Antranik ve Bapun çetelerinin ta'arruzuna dûçâr olarak kurtulanları çırılçıplak bir hâlde Nahcıvan havâlîsiyle Gence'ye firâr etmişlerdir. Zengezur mıntıkasındaki İslâm köylerine şimdiye kadar vukû' bulan umûmî üç hücûmda bini mütecâviz telefât veren İslâm ahâlî bütün mâ-melekini terkle darmadağınık bir hâlde kaçmışlar ve nereye ilticâ etdikleri ve ne oldukları öğrenilememişdir. Dereligühter mıntıkasında ve Cul köyünün otuz kilometre şimâl-i garbîsinde Güllüdüz köyü ile bu köyün sekiz kilometre şark-ı cenûbunda Gehzâra ve Gehzâra'nın yedi kilometre cenûb-ı şarkîsinde Gökabbas, beş kilometre cenûbunda Kutatlu, sekiz kilometre cenûb-ı garbîsinde Novulu, on üç kilometre cenûb-ı gârbîsinde Argana'dan, beş kilometre cenûbunda Daylahlu nâmındaki İslâm köyleri üç aydan beri ma'rûz-ı mezâlim olarak en nihâyet Mapunek (?) top ve makineli tüfenk ateşi altında dört yüz zâyi'âtla hicret etmişlerdir. Çanakçı'nın şimâlinden menba'ını alarak Gökçegöle munsab olan Ayrıcaderesi mıntıkasındaki İslâm köyleri de aynı sûretle tazyîk ve mezâlime uğrayarak çıkarılmışlardır. Yapılan tedkîkât ve tahkîkât netîcesinde şimdiye kadar muhtelif menâtıkdan yüz otuz üç köy ahâlîsi tazyîk görerek çıkarılmış ve el-yevm muhtâc ve perîşân bir hâlde üç-beş hâne halkı bir evde güçlükle melce' bulabilmişlerdir. Esâsen Iğdır, Serdarâbâd, Nahcıvan mıntıkalarındaki İslâm köyleri mevâki'-i mezkûreyi istîlâmızdan evvel Ermeniler tarafından kâmilen yakılmış ve kurâ-yı mezkûre ahâlîsiyle Ermenistan'dan hudûdumuz dâhiline hicret eden Müslümanlar, ordumuza karşı silâh isti'mâl ve muhârebe ederek çekilen Ermenilerin boş köylerine güçlükle iskân edilmiş idi. Bu def'a gerek tahliyeden evvel hudûdumuz dâhiline alınarak iskân edilen ve gerek tahliyeden sonra Ermenistan'dan gelecek olan Ermeniler, kendi köylerini taleb ve köyleri harâb edilmiş olan yerli Müslümanları tahte's-sıfır otuz, elli, kırk dereceye çıkan bu soğuk mıntıkada cebren sokaklara ihrâc ve bu sûretle de mevte mahkûm edeceklerdir. Hâlbuki tahliye edilecek mıntıkadaki Ermeni köyleri Ermenistan dâhilinde ve Erivan havâlîsinde Müslümanlar tarafından terkedilmiş Müslüman köylerinden pek azdır. Binâ'en-aleyh Ermenilerin bu mes'elede ta'kîb edegeldikleri mahv ü ifnâ politikası pek ziyâde vuzûh ile tezâhür ediyor. Bir tarafdan İslâmlara zulm ü cefâ ile berâber diğer tarafdan Avrupa efkârını Türklük aleyhine çevirmek için vâveylâ koparıyorlar. Bî-taraf bir hey'etin

mahallinde ve bî-tarafâne yapacağı tedkîkât ile derhâl müstebân olacağı vechile yakılan, harâb edilen yüzlerce Müslüman köyüne mukâbil Ermenilerin hiç bir şey'ine dokunulmamış ve bu insâniyet-kârâne mukâbelemize mukâbil Ermeniler, Müslüman ahâlîye zulm ve tazyîk icrâsından bir an bile geri kalmamışlar ve askerlerini de bu vicdân-şikenâne mu'âmelâta teşrîk etmişlerdir. 3-11-[13]34 ve 5420 numaralı telgrafnâmede Hâriciye Nezâretimizin bu tevâlî eden Ermeni mezâlimine nihâyet verecek teşebbüsâtda bulunmasını istirhâm etmişdim. Hâlbuki Ermenilerin harekât-ı bâğiyâne ve vahşiyânesi gitdikçe artdı. Ber-vech-i bâlâ misâllerle Arpaçayı şarkını tahliyeden sonra alacağı şekli, zuhûr edecek fecâyi'i şimdiden kesdirmek mümkindir. Terkedeceğimiz arâzîde mâddî ve ma'nevî her türlü himâyeden mahrûm kalacaklarını ve Ermeni bıçakları ile bilâ-rahm kesileceklerini kanâ'at-ı kaviyye ile hisseden bu mazlûm Müslümanların tazallumât ve istimdâd-ı feryâdlarına ve pek zâhir olan âkibetlerinin tasavvuruna en katı kalb bile tahammülden âcizdir. Binâ'en-aleyh son nevmîdi ile bu zavallıların yapacağı harekâtı ne nasîhat, ne tedbîr ve ne de cebrin men' edemeyeceği tahakkuk etmişdir. Hiç bir maksad ve gâyeye ma'tûf olmayan ve insâniyete mugâyir olan bu sûret-i hareketle bî-hûde yere dökülecek kanların ve mahvolacak hânumânların mes'ûlü yine âlem-i insâniyyet olacakdır. Çünki insâniyyet hazırlanan bu felâketin önünü almağa bu gün dahi kâdirdir. Bir i'tilâf hey'etinin tahliye edilecek arâzîde vazîfe-i nezâreti der'uhde için müsâra'ati ve bunun vusûlüne değin îcâb eden nukâtın Osmanlı ve Ermeni askerinin müştereken taht-ı işgâlinde kalmasını yeni bir kıtâlin önünü alabilecek idi. Esâsen asırlardan beri hâlet-i rûhiyyelerinde ma'kûs ve zıd cereyânlar tahassül eden Ermeni ve İslâm milletlerinin ba'demâ bir arada yaşamaları imkânsız, biri diğerini ifnâ edici iki kuvvetin cem'i şeklinde olduğundan hiç olmazsa bu kış için ahâlî-i merkûmenin hayatlarını te'mîn edecek tedâbîrin âcilen ittihâz ve ilkbahâra bunların kâffesinin mübâdele veyâ suver-i âharla İran, Azerbaycan veya Devlet-i Aliyye'ye hicretleri esbâbının istikmâl buyurulmasını istirhâm eylerim. Ancak bu sûretle iki hasmın birbirinden ayrılması ve mevcûd arâzînin tarafeyn beyninde taksîm edilmesi ve hayat-ı tabî'iyye ve sükûnun avdet eylemesi mümkin olacağı ve bi'l-âhire tedrîcen birbirlerine kesb-i ünsiyyet edebilecekleri me'mûldur.

Dokuzuncu Ordu Kumandanı
Şevki

Osmanlı Ordu-yı Hümâyûnu
Başkumandanlığı Vekâleti

Dokuzuncu Ordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezâreti'ne mevrûd 27 Teşrîn-i Sânî sene [1]334 târîh ve 5830 numaralı şifre sûretidir.

27-11-[13]34 ve 5807 [numaralı] telgrafla arzetmiş olduğum Ermeni mezâliminin tevâlî etmekde olduğu her gün alınan vesâ'ik-i müsbeteye müstenid olan rapordan anlaşılmaktadır. Bu def'a da Şahtahtı'nın kırk kilometre şimâlinde kâ'in Çiva köyüyle bu köyün sekiz kilometre şimâlinde Konulca köyüne Ermeniler tecâvüz ve silâh isti'mâl ederek ahâlîsini perîşân ve tehcîr etmişlerdir. Bu mıntıkaya civâr olan hudûdumuz dâhilindeki Müslüman köyleri ahâlî-i İslâmiyyesi kendilerinin de aynı âkıbete ve mezâlime uğrayacaklarını düşünerek hukûk-ı hayatlarının, ya askerlerimiz tarafından muhâfazasını veyâhûd asker-i Osmaniyye çekilmeden evvel kendilerinin hicret etdirilmesini istirhâm etdirmektedirler. Mukaddemâ hicret men' edilmiş olduğundan bu mürâca'atları orduca is'âf edilememektedir. Ordunun bu ahâlî-i İslâmiyyenin felâketine karşı yalnız seyirci kalması ahâlî-i merkûme üzerinde pek zîyâde sû'-i te'sîr yapmakda ve onları ümîdsizliğe düşürmektedir. Evvelce de istirhâm edildiği vechile bu zavallı halkın nâmûs ve hayatlarının tahlîsi esbâbının istikmâl buyurulması.

Dokuzuncu Ordu Kumandanı
Şevki

Bâb-ı Âlî
Sadâret-i Uzmâ
Umûr-ı Mühimme Müdîriyeti

Ermenilerin Türklere icrâ eylemekde oldukları mezâlim hakkında.

Melfûf 1

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri,

Gerek vilâyât-ı müstahlasada, gerek şimâlî İran ve Kafkasya mıntıkasındaki ahâlî-i İslâmiyyenin Ermenilerden gördükleri zulm ve i'tisâfa dâ'ir Dokuzuncu Ordu'dan keşîde olunan telgrafnâme gönderildiğinden bahisle, yalnız Ermenilerin Türklerden zulm gördükleri iddi'â edilen şu zamanda,

Türklerin ma'rûz kaldığı fecâyi'i musavver olan telgrafnâme mündericâtına nazaran îcâb eden teşebbüsâtın icrâsı lüzûmu Harbiye Nezâret-i Celîlesi'nden bâ-tezkire izbâr olunmuş ve sâlifü'l-beyân telgrafnâmenin sûreti leffen taraf-ı devletlerine tisyâr edilmiş olmağla mündericâtının notîsi(?) şeklinde olarak îcâb edenlere teblîğine himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

26 Safer [1]337 ve
1 Kânûn-ı Evvel [1]334

Sadr-ı a'zam
Tevfik

Osmanlı Ordu-yı Hümâyûnu
Başkumandanlığı Vekâleti

İstanbul
1 Kânûn-ı Evel sene[13]34

Sûret

Harbiye Nezâret-i Celîlesine

Arâzî-i müstevliyemizin istirdâdında ve elviye-i selâsenin tarafımızdan işgâlinde Ermenilerin beşikdeki çocuklardan, hasta döşeğindeki ihtiyârlara kadar ellerine Müslüman olarak ne geçdiyse süngüleyerek, baltalayarak, gözlerini oyarak, yakarak pek vahşîce katli'âm etdiklerini vesâ'ikıyla berâber *(fotoğraf, rapor, Rus zâbitlerinin raporları)* mâ-fevklerimize arzediyorduk. Bu zulm ve vahşet ancak kıta'âtımızın işgâl etdiği mıntıkalarda nihâyet bulmuşdu. Karargâhın lağvı târîhi olan 31 Teşrîn-i Evvel [13]34 târîhine kadar hâlâ Ermenistan dâhilinde İslâmlara mezâlim yapılmakda idi. Geçdiğim yerlerin ahâlî-i İslâmiyyesi elîm te'essür ve feryâdlarla, mâ'rûz kalacakları ikinci fecâyi'den olsun kurtarılmalarını hükûmetimizden istirhâm ediyorlardı. Kars'da Dokuzuncu Ordu Kumandanı Mîrlivâ Şevki Paşa hazretlerine ma'rûzâtda bulundum. Ahılkelek ve Ahısha'nın dahi aynı feryâdda bulunduğunu ve bu fecâyi'a meydân verilmemesi için Harbiye Nezâret-i Celîlesi'ne lâzımı gibi yazdıklarını söylediler ve tahliyeden evvel müşterek murahhaslar i'zâmı *(Bizden terfîk olunacaklar ahvâl-i mahalliyyeye vâkıf ve i'tilâf murahhaslarıyla bi'z-zât görüşebilecek derecede lisân-âşina)* hususûnun bi'z-zât tarafımdan dahi nezâret-i celîleye arzını emir buyurdular.

İlâveten şu ma'rûzâtda dahi bulunurum ki; Erzincan, Mamahâtun, Erzurum, Kars ve civâr köylerinde Ermenilerin fecâyi'i o kadar azîmdir ki görülen sahneler en katı yürekli olanları dahi ağlatmışdır. Bu gün dahi kuyular açılarak o fecî' manzaralar, bilmeyenlere, inanmayanlara, inkâr edenlere gösterilebilir. İstanbul gazetelerinden bazıları[nın] kendi ırkının uğradığı felâketden, fecâyi'den, ya'ni Rus istîlâsına ma'rûz mıntıkalardaki Müslüman unsurunun Ermeniler tarafından ifnâ edildiğinden bî-haber oldukları yazılarından anlaşılıyor. Her türlü esbâb-ı istirâhatleri taraf-ı hükûmetden te'mîn edilmek üzere ârzû eden anâsır-ı muhtelifeden hey'etler gönderilmesi ve fecâyi'in mahallinde tedkîki dahi pek fâ'ideli olacağını arzeylerim.

Mülgâ Birinci Kafkas Kolordusu Kumandanı
Mîrlivâ
Kâzım Karabekir

Osmanlı Ordû-yı Hümâyunu
Başkumandanlığı Vekâleti
Şu'be: 1
Numara: 9923/11309

Makâm-ı Sadâret-i Uzmâya

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

28 Teşrîn-i Sânî sene [1]334 târîh ve 9844 numaralı ma'rûzât-ı âcizâneme zeyldir.

Ermenilerin Zengezur ve havâlîsinde icrâ etmekde oldukları mezâlim ve fecâyi'a dâ'ir Dokuzuncu Ordu Kumandanlığı'ndan mevrûd iki aded şifreli telgrafnâme dahi leffen takdîm kılınmışdır. Türk mezâlimi hakkında bî-intihâ müştekî efvâhın kapanılması için bu kabîl pek müberhen vesâ'ikın iktizâ-yı isti'mâline müte'allik irâde-i fehîmânelerini arz ve istirhâm eylerim. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 28 Safer sene [1]337
Fî 2 Kânûn-ı Evvel sene [1]334

Harbiye Nâzırı
İmza

Osmanlı Ordû-yı Hümâyunu
Başkumandanlığı Vekâleti
Şu'be: 1
Numara: 9980/11333

Makâm-ı Sadâret-i Uzmâya

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir,

1/12/[1]334 târîh ve 9923/11309 numaralı tezkireye zeyldir.

Gerek arâzî-i müstevliyyenin istirdâdında ve gerek elviye-i selâsenin işgâlinde ve gerek ise hâlen Ermenistan dâhilinde Ermenilerin İslâm anâsırına karşı yapdıkları mezâlim-i fecî'a hakkında, ahîren Kafkas cebhesinden avdet eden mülgâ Birinci Kafkas Kolordusu Kumandanı Mîrlivâ Kâzım Paşa tarafından makâm-ı âcizîye verilen rapor sûreti leffen arz ve takdîm kılınmışdır. Şu fezâyih ve mezâlime bir nihâyet verebilmek için hiç olmazsa Ermeniler kadar olsun Hükûmet-i Seniyyece de ref'-i şikâyet ve taleb-i adâlet edilmesine ta'alluk eder. İrâde-i fehîmâneyi istirhâm eylediğim ma'rûzdur. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 29 Safer sene [1]337 ve
Fî 3 Kânûn-ı Evvel sene [1]334

Harbiye Nâzırı Nâmına
Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Re'îsi
Ferik (imzâ)

BOA. HR. SYS. MÜ, kr. 37, orj. nr. 12541, 1918. XII. 4

– 24 –

PAYAS VE DÖRTYOL'DA ERMENİ VE FRANSIZLAR TARAFINDAN YAPILAN MEZÂLİM

Payas ve Dörtyol'u işgal eden, içinde Ermenilerin de bulunduğu Fransız kuvvetlerinin bir askeri yaraladıkları, jandarmaları tehdid ederek vazifelerini terke zorladıkları ve nahiye dışına çıkardıkları, hapishaneyi basarak oradaki mahkumları salıverdikleri, jandarmaların işgal edilen bölgelerden çıkarılmasından sonra Fransız askeri kıyafeti giymiş Ermenilerin birçok Müslümanın evine girerek dövdükleri, para ve eşyalarını gasp ettikleri hakkında.

Atrocities committed by Armenians and French in Payas and Dörtyol

The occupying French forces of Payas and Dörtyol including Armenians had wounded a Turkish soldier and forced under menace the gendarmes to give up their jobs and leave the township and, attacking the prisons, set free all the inmates and after having displaced the gendarmes, the Armenians putting on french uniforms raided Muslims' houses, beat the dwellers and robbed their moneys and goods.

11 Ra. 1337 (15. XII. 1918)

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye
Telgrâf İdâresi
Mahreci: Adana

Telgrâfnâme

Evvelisi gün İskenderun'da bulunan ve Ermeni efrâdıyla mahlût Fransız kuvvetinden iki yüz kişi Payas, dört yüz nefer de dün Dörtyol'u işgâl etdiklerini şifre ile arzetmiş idim. Payas'daki kuvve-i işgâliyye efrâdından dört-beş kişi oradaki Hasan Onbaşı'yı hükûmet konağından alarak kal'aya götürüp boğazından ağır sûretde cerhetmişlerdir ve nâhiye hükûmetinde ve karakolda mevcûd jandarmaları da tehdîd ve terk-i vazîfe etdirerek nâhiye hâricine çıkartmışlardır. Dörtyol'a gelen kuvve-i işgâliyye kumandanı, bidâyetde jandarma mevcûdunun mikdârını ve vazîfelerini su'âl edip mevcûd jandarmanın me'mûrîn-i mülkiyye gibi Dâhiliye Nezâreti'ne merbût inzibât-ı mahalliyeyi te'mîn ile mükellef bulunduğu cevâbı verilmiş ve mukâbele-i mûmâ-ileyhe kumandan jandarmaların îfâ-yı vazîfe edebileceklerini ve muhill-i âsâyiş hiç bir harekete karşı lâ-kayd kalmayacağını ve kendi askerini de tecziyeden geri durmayacağını ve ahâlînin aynı sûretle hareket etmesini ârzû eylediğini ifâde eylemiş iken dün sâ'at ondan i'tibâren kuvve-i işgâliyye efrâdı öteye beriye ta'arruz etdikleri gibi bir emr-ber neferinin yedine i'tâ etdiği bir varaka ile jandarmaların dahî behemehâl Ceyhan nehrinin öte tarafına savuşmaları lâzım geldiği[ni] teblîğ etdirmişdir. Bu vesîka da gurûb arsa ta'bîri olduğuna göre, arada bir sû-i tefehhüm olmak ihtimâline binâ'en berâ-yı istifsâr kâ'im-i makâm kumandanın nezdine gitmiş vekâyi'-i muhtelifeden dolayı kuvve-i işgâliyye kumandanına şikâyet etmekle berâber jandarmaların çıkarılması

hakkındaki emrin esbâbını istifsâr eylemişdir. Kumandan-ı mûmâ-ileyh, askerin ilk girdikleri yerlerde yağmagerâne harekete tasaddîleri tabî'îdir, şâyân-ı istiksâr değildir. Fransız askeri Fransa dâhilinde bile hâdiselere meydân verirler. Bu hâl her orduda vardır, buna rağmen bu hâl devam edemez, az zamanda önü alınır. Jandarmaya gelince, mâdem ki bunlar da eşhâs-ı müsellehadandır behemehâl buradan gideceklerdir. Aksi takdîrde yarın bunları esîr-i harb diyerek der-dest etdireceğim. Binâ'en-aleyh terk-i mevki' etmelerinden başka çâre yokdur demişler ve her türlü îzâhâta rağmen taleblerinde ısrâr ederek, jandarmaları terk-i mevki' etdirmişlerdir. Jandarmalar çıkdıkdan sonra Fransız elbîse-i askeriyyesini lâbis, müsellah ve Ermeni efrâdından mürekkeb eşhâs kasabanın geceleyin mevâki'-i müstahfazasında evlere ta'arruz ederek kâ'im-i makâm-ı sâbık Necati Bey'in hânesinde sandıklarını açdırarak sandıklar muhteviyâtını ve düyûn-ı umûmiyye me'mûr-ı sâbıkı İhsân Efendi'nin eşyasıyle nükûd-ı mevcûdesi ve Medîne mültecîlerinden kezâ bir kadının eşya ve nükûdu alındığı gibi Medîne mültecîlerinden Hacı Ahmed'in eşyası alınmakla berâber darbedildiği ve Üzeyirli mekteb mu'allimi Ahmed Efendi'nin bi't-tazyîk on lirası alındığı gibi jandarma dâ'iresi kuvve-i işgâliyye tarafından işgal ve jandarma deposundaki esliha ve eşya zabtedilmiş ve geceleyin kezâ hapishâneye altı nefer Fransız askeri girerek nöbetçiyi darb ve mevkûfîni tamamiyle tahliye etdikleri gibi â'ilesini başka mahalle nakletmek isteyen Payas müdîrinin de hânesi Ermeni efrâdı tarafından taht-ı muhâsaraya alınarak â'ilesiyle birlikde efrâd-ı mezkûrenin hâne derûnunda kalarak dışarı çıkmasına mümâna'at eyledikleri alınan ve telgraf başında cereyan eden muhâberâtdan anlaşılmışdır. Bu ahvâl işgâl edilecek vilâyetin her tarafında aynı sûretle hareket olunacağı âşikâre olarak irâ'e etmekdedir. Jandarmasız şahs-ı vâhidden ibâret kalmayacak kâ'im-i makâm ve nâhiye müdîrinin ve hiç bir mülkiye me'mûrunun îfâ-yı vazîfe edemeyeceği âzâde-i iştibâhdır. Ta'rîzâtın tevâlîsi ise unsur-ı İslâmın câlib-i infi'âlî olarak ma'âzallah vekâyi'-i müte'essifenin zuhûruna meydan vermesi zarûrîdir. Şimdiye kadar müte'addid ma'rûzât ve me'mûrîn-i mülkiyyenin hatt-ı hareketi hakkında vâki' olan istirhâmıma cevâb alamadım. Kuvve-i işgâliyye yazın Ceyhan'ı, iki gün sonra da Adana'yı ve pey-der-pey mevâki'-i sâ'ireyi taht-ı işgâle alacak, jandarmaları bu sûretle tard ve me'mûrîn-i hükûmet tezlîl edilecekse; bu hâli vekâyî'-i mü'essife ve vahîmeyi intâc edeceğini şimdiden çare bulunmasını ve herhâlde bu meşkûk hâle sarîh bir sûret verilmesini ehemmiyetle arzeylerim. İrâdelerine muntazırım.

BOA. HR. SYS. MÜ, kr. 36, nr. 1, 1918. XII. 15

– 25 –

ERMENİLERİN DÖRTYOL'DA YAPTIKLARI MEZÂLİM

Osmanlı kuvvetlerinin Dörtyol'dan çekilmesinden sonra asayiş durumunun bozulduğu, çoğunluğu yerli firari Ermenilerden oluşan Fransız üniforması giymiş dört yüz kişilik bir müfrezenin, Dörtyol'da on iki haneyi basarak eşya ve para gaspedip bir kadını yaraladıkları, mütareke hükümlerine aykırı olan bu olay hakkında gerekli girişimlerde bulunulmasına dair.

Armenian assaults and lootings in Dörtyol.

After the retreat of the Ottoman Armed Forces from Dörtyol public order was disturbed, a detachment of four hundred soldiers, the great majority of native Armenians dressed in french army uniforms had attacked twelve dwellings in Dörtyol and after looting and seizing moneys wounded a women residing there; this act of violence constitute an infringement to the provisions of the armistice, in consequence necessary steps should be taken.

11 Ra. 1337 (15. XII. 1918)

Bâb-ı Âlî
Sadâret-i Uzmâ
Umûr-ı Mühimme Müdîriyeti
422

Dörtyol kasabasında mütârekenâme ahkâmına muhâlif olan vak'a hakkında.

Hâriciye Nezâret-i Celîlesine

Devletlü efendim hazretleri,

12 Kânûn-ı Evvel [1]334 târîhli ve 410 numaralı tezkireye zeyldir.

Üç zâbit kumandasında ekseri yerli firârî Ermenilerden mürekkeb olmak üzere Fransız askerî üniformasını lâbis dört yüz neferlik bir müfrezenin Dörtyol kasabasına geldikleri ve on iki hâneyi basarak eşya ve para gasb ve bir kadını boğazından cerh ve jandarmayı kasabadan ihrâc etdikleri İkinci Ordu Kumandanlığı'ndan bildirildiğinden bahisle mütârekenâme ahkâmına

muhâlif olan bu vak'a hakkında teşebbüsât-ı lâzıme icrâsı ve bu kabîl Ermeni firârîlerinin işbu menâtıka adem-i idhâlinin ve me'mûrîn-i mülkiye ile jandarmanın tahliye olunan mahallerde emniyetle iş görebilmelerini kâfil tedâbîrin te'mîni Harbiye Nezâret-i Celîlesi'nden iş'âr kılınmış olmağla iktizâsının serî'an îfâ ve inbâsı siyâkında tezkire-i senâverî terkîm olundu efendim.

11 Rebî'ü'l-Evvel [1]337 ve
16 Kânûn-ı Evvel [1]334

Sadr-ı a'zam nâmına
Müsteşâr
(imza)

BOA. HR. SYS. MÜ, kr. 36, nr. 59, 1918. XII. 16

– 26 –

BAYBURD VE İSPİR KAZALARINDA ERMENİLERİN YAPTIĞI SOYKIRIM

Bayburd ve İspir kazalarında Ermenilerin Türklere vahşiyane zulümler yaptıkları, Arşak adlı Ermeni çete reisinin Antranik adlı çeteciyle koordineli olarak bu bölgedeki zulümleri idare ettiği, yetimhanede bulunan çocukların hançerlenerek katledildikleri, Bayburd'da tutuklanan Türklerin tamamen katledildikleri; genç kız ve kadınların namuslarına tecavüz ettikleri, ayrıca Ermenilerin Bayburd'dan çekilirken zorla yanlarına aldıkları 150 kadar Türk çocuğundan bir kısmını da yollarda katlettiklerine dair Rus Kızılhaç hemşirelerinden ve Moskova Tıp Fakültesi öğrencilerinden Tatyana Karameli'nin hatıratı.

Massacre perpetrated by the Armenians in the sub-prefectures of Bayburt and İspir.

Armenians were ferociously committing oppressions in the sub-prefecture of Bayburd and İspir, an Armenian chief bandit named Arşak, coordinating his activities with another Armenian chief bandit Antranik, had with their bands stabbed and killed small children living in an orphanage and slaughtered all muslim turks they captured, raped young muslim girls and women and when they were forced to retreat, had assasinated, on their way back many of 150 Turkish children they forcibly dragged into their

road of retreat. Memories from Tatyana Karameli who was a nurse of Russian Red Cross and a student of Moscova Medical Science Faculty.
(1918)

36 / Mühim Bir Vesîka-i Mezâlim

Bayburd ve İspir kazâlarında Türklere fecî' zulmler, vahşiyâne cinâyetler, işidilmemiş işkenceler yapan "Arşak Paşa(?)" çetesi hakkında Rus Hilâl-i Ahmer hemşirelerinden ve Moskova Tıb Fakültesi müdâvimîninden Madam "Tatyana Karemeli"nin beyânât ve hâtırâtı

Sözlerimde doğrulukdan ayrılmayacağım. Bütün milletlere karşı hakîkati söyleyeceğim:

8 Ağustos sene 1917'de Bayburd'a muvâsalat etdim. Bayburd'da da bir menzil Piyâde Taburu, bir Terek Kazak Süvârî Alayı, bir Rus topçu bataryası, bir Rus istihkâm ve *(amele ve fennî adamlardan mürekkeb)* bu taburun bir de ufak hastahânesi *(reviri)* ve bir de ahâlînin tedâvîsine mahsûs Ambulatorya denilen bir belediye hastahânesi ve bu ambulatoryaya merbût olarak yetîm çocuklar için bir eytâmhâne var idi. Ben bu eytâmhânenin müdîresi idim. O vakit burada yirmi kadar çocuk vardı. Ma'amâfîh elli iki yatak hazırlanmışdı. Ayrıca Ermenilere mahsûs olarak daha büyük bir eytâmhâne Ermeniler tarafından ihzâr ve idâre olunuyordu. Benim eytâmhânemde takrîben beş-altı Ermeni çocuğu da var idi. Bunlara ders gösterilmiyordu. Yalnız sıhhatlerine, banyolarına, yemeklerine, oyunlarına ve gezintilerine bakıyordum. Çocuklarım beni çok seviyorlardı ben de onları severdim. İstihkâm Derujin Taburu bütün malzemeleri veriyordu. Rus İhtilâli 27 Şubat 1917'de başlamışdı. Ben Bayburd'a geldiğim vakit orduda ve menzildeki inzibât, eskisi gibi mükemmel idi. Eylül evâsıtında Bayburd'da mevki' kumandanlığı eden bir Kazak Yasaullı *(Yüzbaşı demekdir. Esâsen adliye me'mûru olup ihtiyât zâbitânındandır.)* eytâmhânenin erzâkını, Derujin Taburu kumandanının talebine karşı vermedi. Çocuklarım beş-altı gün pek az ekmek parçaları ile iktifâya mecbûr oldular. Bu herîf gâyet fenâ bir adamdır. Ermeni muhibbidir. Ahâlîden hiç birisi sevmez. Şâyed Bayburd'dan geçerseniz muhtârlardan sorunuz onlar iyi bilirler. Bir de belediye re'îsi vardır, akıllı, zekî bir adamdır. Ayrıca mîralay rütbesinde bir Rus menzil kumandanı vardı. Bu ihtiyâr Rus, gâyet iyi bir insândır.

Kazak olan mevki' kumandanı, gâyet iyi olan Derujin Taburu âmirinin muhtelif taleblerine karşı "Türkler benim düşmanımdır. Ben Ermeni eytâmhânesine erzâk vereceğim çünki keyfim böyle istiyor" diyordu. Bunun üzerine

Derujin Taburu âmiri Tiflis'deki vâlî-i umûmîye yazdı ve bu herîfle birlikde çalışmak istemediğini bildirdi. İcrâ kılınan tahkîkâtda o Kazak yüzbaşısının dostu olan dört-beş zâbitden başka bütün zâbitân, Derujin Taburu âmirinin yazdıklarının tamâmen doğru olduğunu tasdîk ve te'yîd etdiler. Mevki' kumandanı, istediğini yapıyor ve müstakillen hareket ediyordu. Bu sebeble menzil kumandanı olan mîralay ona söz geçiremiyordu. Çünki mevki' kumandanı cebheden emir alıyordu. Menzil kumandanı rütbeten büyük idi ise de diğeri onun evâmirine itâ'ate mecbûr değildi. 15 Eylül'den i'tibâren çocuklarım için muktezî gıdâ vesâ'ireyi sûret-i muntazamada almağa muvaffak olarak 15 Teşrîn-i Evvel'de ben mevâdd-ı ticâriyye ve eczâ-yı sâ'ire getirmek üzere âmirim tarafından Tiflis'e gönderildim ve çocuklarımı gâyet terbiyeli, kibâr, mekâtib-i âliye talebesinden, Alman ırkından bir Rus neferine tevdî' etdim. Tiflis'deki bu me'mûriyete sebeb bu sırada Ardase'nin şimâl-i garbîsinde bulunan kabak tepelerdeki mevâzı'da bulunan (Ruslar kartal yuvası diyorlarmış) Rebinski Alayı'na Türkler ta'arruz ettiklerinden, bu alaydan pek çok yaralı zâbit ve nefer gelmekde idi. Bu muhârebede Türkler muvaffak olmuşlardı. Esâsen bu Rebinski Alayı'nın kumandanı, yaralı zâbitân ve askerleri için ilâc, sargı vesâ'ire hâzırlanmasını telgrafla Derujin Taburu âmirine bildirmişdi. Ben, Erzurum-Sarıkamış-Kars-Aleksandrapol tarîkıyla Tiflis'e gitmeğe karâr verdim. Bana verilen büyük bir yol otomobiline binerek hasta bakıcı askerimle ayın on sekizinci akşamı Tiflis'e vâsıl oldum. Tiflis'e müteveccihen hareketimde Erzurum'a muvâsalat etmişdim. O gün Erzurum'da menzil kumandanı karârgâhında Rus askerlerine tütün göndermek için bir sepet kakul (?) vermişlerdi. Ben de burada bulundum.

Ertesi gün Derujin İstihkâm Taburu kumandanı olan mühendisimin mektûbunu vâlî-i umûmîye verdim. Vâlî benim istediğim her şeyi vermeleri için îcâb edenlere emir verdi. Ertesi günü askerlerim bütün ilâcları alarak Bayburd'a hareket etdi. Hemşîrem Tiflis'e geldiği cihetle vâlî-i umûmî bana ayın nihâyetine kadar me'zûniyet verdi ve keyfiyeti telgrafla mühendisime bildirdi. Teşrîn-i Evvel'in otuz birinci günü şimendüferle hareket etdim. Sarıkamış'dan otomobil aldım ve Teşrîn-i Sânî'nin ikinci günü akşam Bayburd'a muvâsalat etdim. Ertesi günü mühendise gitdim. Tiflis'de neler yaptığımı bir raporla bildirdim. Bana teşekkür etdi. Bu sıralarda Türklerle ta'tîl-i muhâsamât eylediği cihetle Kelkit'deki menzil kumandanı birçok zâbit ve askerleri terhîs etdi ve kendisi de gitdi. 3 Teşrîn-i Sânî'de Kazak Süvârî Alayı ile batarya, Kafkasya'ya hareket etdiler. Menzil kıta'âtı da Ebi Yesir (?) Alayı ile Erzurum veya Trabzon tarîkıyla memleketlerine gitmek üzere terhîs olundular. Kazak Süvârî Alayı, Erzurum ve batarya Trabzon tarîkıyle hareket etdiler. Avdetde Sarıkamış'da müte'addid alaylar, süvârî ve topçular, derujinler, seyyâr

hastahânelerin gelip geçmekde olduklarını gördüm ve niçin geriye gitdiklerini sordum. Onlar, harbin Türklerle ta'tîl edildiğini söylediler. İntizâm mevcûd idi. Âdetâ muhârebeye gider gibi muntazam ve silâhlarıyla birlikde gidiyorlardı.

Ben Erzurum'dan Bayburd'a avdet ederken birçok askerlere ve ilçedeki bir obüs bataryasına tesâdüf etdim ve numarasını sordum. Birinci batarya olduğunu söylediler. Bu bataryada benim kardaşım mülâzım Valdamar Karameli yâver idi. Kendisi[ni] sordum; "Şu atın üstündeki" dediler. Hemen gitdim; birbirimize sarıldık. Bu gün benim için pek mes'ûd oldu. Kardaşım, "Birlikde gidelim" dedi. Çünki bütün askerlerin ve hemşîrelerin memleketlerine gitmekde olduklarını söyledi. Hâlbuki ben, vazîfem olduğu için Bayburd'a gitmeğe mecbûr olduğumu anlatdım ve ayrıldık.

Avdetimde Pernakapan [Bernekaban] civârında çok kar vardı. Otomobil kara saplandı; çıkarılamadı geceyi pek soğukta otomobil içerisinde geçirmeğe mecbûr oldum. Kürküm ve kaputum da yokdu. Bizim askerler bana kaput verdiler. Ben bu gece pek korkdum. Çünki yalnızdım. Dört Rus askeri içinde idim. Bi't-tab' bir şey olmadı. Esâsen uyuyamadım; gözümü kapayıp havf ile açıyordum. 4 Teşrîn-i Evvel'de (sene 1917) sarılığa yakalandım. Beş günde iyi oldum. Otomobilde çok sarsılmış ve iyi gıda alamamış idim.

Bayburd'daki fenâ adam olan Yasaullı Kazak yüzbaşısı, takrîben yirmi kadar Rus askeriyle kalmışdı. Bu herîf pek zengin idi. Kafkasya'da birçok çiftlikler, evler vesâ'ire tedârik etmişdi. Çünki kendisi gâyet mürtekib ve hırsız bir adam idi. Bu serveti muhârebede kazanmışdı. Bu yüzbaşının ismi Popof'dur. Popof, Grozni, Poti ve Sohum şehirlerinde çiftlikleri ve evleri satın almışdı. Müte'ehhil idi. Rum olan zevcesi, Poti'de idi. Kendisi bir Donjuan idi. Bayburd'da bir sistra *(hemşîre)* ile vakit geçiriyordu. Kendisinden daha büyük bir kimse olmadığı cihetle her istediğini yapıyordu. Bir gün fakîr kadın ve çocuklar, hastalar, penceresi önüne geldiler ve un (dakîk) istediler. Çünki artık Bayburd'da ekmek pişmiyordu. Fakat un var idi. Zavallı kadınlar ricâ etdiler. O, pekiyi dedi, fakat vermedi. Bugün yarın diye zavallı fukarâ ve hastaları dört gün bu sûretle süründürdü. Sevgilisi hemşîre Anna'ya gitdim. *(Bunun da Türk ismi benim Türk ismim gibi Gülizar idi. Türklere hürmeten Rus hemşîreleri olan bizler birer Türk ismi taşıyorduk.)* Kocana söyle de bu zavallılara un versin dedim. O zavallı iyi kalbli idi ise de dimâğı fakîr idi. Ağladı ve "Ben vermek istiyorum ama ma'a't-te'essüf bu adam vermiyor." dedi. "Kendim bir şey yapamadım çünki bir levâzım re'îsi değilim." diyerek izhâr-ı acz ve te'essür etdi. Bir gün bu Anna yanıma geldi ve ağladı. Dedi ki: "Ben bu adamı seviyorum ama yapdığı şeyleri sevmiyorum." Ben dedim ki: "Kendisine söyle, böyle yapmasın! Çünki Türkler geldiği vakit bu kumandanın yapdıkları Ruslar

için mûcib-i hacâlet olur." Ben Anna'ya dedim ki, Popof'a söyle "Eğer beni seviyorsan böyle yapmazsın; irtikâb etmezsin. Şâyed yaparsan ben hemen seni terkedip gideceğim." Gitmiş Popof'a böyle söylemiş o da "Bu benim işimdir ricâ ederim karışma!" demiş. Lâkin kendisinden ayrılmaması için Popof ağlamış. Çünki bu kızı çok seviyormuş. Fi'l-hakîka Popof'un zevcesi iyi bir Rum güzeli imiş ama terbiye-i ictima'iyyesi noksân imiş.

15 Teşrîn-i Sânî'den i'tibâren Kafkasya ve Rusya ile posta ve telgraf mu'âmelâtı kesildi. Artık ne mektûb ne gazete ne de telgraf alıyorduk. Çünki bu askerler de işlerini bırakıp memleketlerine gitmişlerdi. Bu târîhden sonra kumandan Popof Bayburd ve civârındaki sivil Ermeni ahâlîsinden 18-45 yaşında olanları çağırarak kendilerine Bayburd'daki depolardan silâh ve cebhâne tevzî' etdi ve "Bu topraklar sizindir. Bunları müdâfa'a ediniz; Türklere vermeyiniz" dedi. Türkler, Ermenilerin bu sûret-i mükemmelede teslîh edildiklerini görür görmez korkdular ve bizim Rus askerleri, mukaddes silâhlarını Türklerin gizli mürâca'atları üzerine para mukâbilinde satdılar. Popof, Ermenilere mitralyözü ve hayvânlarını verdi. Bayburd'da, bir mikdâr Rus ordusunda ta'lîm ve terbiye görmüş Ermeni askerleri de vardı. Bunlar sivil ahâlîyi ta'lîme başladılar. Endâht ta'lîmleri yapıyorlardı. Takrîben dört Ermeni zâbiti de var idi. Kânûn-ı Sânî sene 1918 evâ'ilinde cebheden Ermeni zâbitân ve askerleri Bayburd'a geldiler. Fakat sivil Ermeniler askerlerden daha çok idi. Bu târîhlerde sivil iken tensîk olunan Ermeni askerleri yüz nefer idi. Çünki Anna o kadar elbise dağıtmışdı. Bana her şeyi söylüyordu, o hâtıra tutmuyordu, ben hâtıra defteri yazıyordum. Bu sebeble bana yazdırıyordu. Tensîk olunmak istemeyen sivil ve müsellah Ermeniler bu hesâba dâhil değildir. Mikdârları çokdur, fakat adedlerini öğrenemedim. Ermeni askerleri arasında bir mikdâr Rus neferleri de var idi. Bunlar ta'lîm ve terbiye yapıyorlardı. Bundan başka Ruslardan mîralay rütbesinde bir telgraf zâbiti ile Gürcülerden bir piyâde zâbiti de var idi. Ermenilerin teslîhi keyfiyetini bu Yasaullı Yüzbaşı Popof yapdı. Ermeniler kendisini çok seviyorlardı, hattâ o gezmeğe gitdiği vakit sekiz-on Ermeni atlısı ona refâkat ve muhâfaza ediyorlardı. Bu herîf çok rakı içiyordu, her gün her sâ'at sarhoş idi. Bir gün Anna ile birlikde gezinmeye gitdik. Yolda nizâm karakolu önünden geçdik *(corp de garde)* . Burada ihtiyâr bir Rus askeri bizi kapının önüne çağırdı. Söylemek, nöbetçilere yasakdır. Bizi işâretle çâğırdı. *(Bu zamanda Popof'un yanında ancak beş asker kalmışdı. Zîrâ Türklerle aramızda harb yokdur diyerek memleketlerine gitdiler.)* "Size gizlice bir şey söyleyeceğim" dedi. Anna ile benden başka kadın da kalmamışdı. Nöbetçi şöyle söyledi: "Burada birçok sivil Türkler mahbûsdur. Popof her gece bir kaç Ermeni ile buraya gelir, Türklerden para ister, verenleri salıverir; vermeyenleri çizmesiyle, mahmûzuyla, kırbacıyla fenâ hâlde tepeler,

veremeyen zavâllı Türklerin vücûdları şişmiş ve çürümüşdür. Bunlara pansuman yapmak lâzımdır." Pek iyi kalbli olan bu ihtiyâr Rus neferinin bu ifâdelerinden sonra ben ve Anna gitdik sargı ve pamuk aldık. Pek yasak olduğu hâlde gidip bu bed-bahtların yaralarını sardık. Ma'a't-te'essüf bu iyi neferin ismini unutdum. Çünki kendisini ilk def'a görmüşdüm. Nefer bu hâli kimseye söylememekliğimizi ricâ etdi. Bu mel'ûn Popof zâten Türkleri soyuyordu. Halı, lira vesâ'ireyi zorla dayak ile her türlü işkence ile her yerden ve herkesden topluyordu. Bu hâlleri Anna görünce pek müte'essir oldu. Gece geldi; ağladı, "Artık bu aşkı burada kesmek ve bu herîfden ayrılmak lâzımdır." dedi. 24 Kânûn-ı Sânî'de: İstihkâm Derujin Taburu'nun üç bölüğü kademesi ve vicdânsız sevgilisini terkeden "Anna Gülizar" Bayburd'dan hareket etdiler.

Benim muhârebede bir zevc gibi sevdiğim ve hâlen kocam olan Georgi yâhûd Yura da bu Anna'ya refâkat etdi. Yalnız benim eytâmhânemle bir bölük derujin istihkâm kaldı. Çünki Yura'yı, istihkâm taburu kumandanı, kademenin sevkine me'mûr etmişdi. Bu sebeble biz ayrıldık. İstihkâm taburu kumandanı yâverini bırakdı. Bu taburun bütün askerleri Alman, Leh, Yahûdi idi. Çünki bunlar cebheden çekilmişlerdi. Türklere ilticâ etdikleri için Yura adliye me'mûru olduğu için yüzbaşı salâhiyetini hâ'iz idi.

24 Kânûn-ı Sânî 1917'den sonra eytâmhânem sûret-i resmiyyede ilgâ edildi. Bu târîhde herkes hareket etmiş idi. Bir bölük derujin ile bir kaç asker kalmışdı. Bizim için muktezî hayvânât ve arabalar on üç gün sonra Trabzon'dan avdet edecekdi.

Bu *(eşolon=kademe)* ile giden arabacılardan birisi mu'ahharan bana dedi ki: "Türk veyâ Kürd olması muhtemel 19 neferlik bir müfreze, bize Zigana dağlarında ateş etdiler. Bunun üzerine kademedeki efrâdımız da mukâbele etmişler. Yollarına devâm edemediklerinden Ardase'ye dönmüşler. Bir hayvân gebermiş. Mu'ahharan Rus zâbiti Zigana'da bulunan bir Türk zâbitine mürâca'at etmiş. Bu zâbit kademeyi ertesi günü Cevizlik'e kadar götürmüş ve bu sefer çete bir şey yapmamışdır. Bu kademe Daltaban'da iken 18'inci ve 23'üncü Türkistan alayları da birlikde imişler ve bu alaylar efrâdı Zigana'da ta'arruz eden çeteye mukâbele eylemişlerdir. Bu târîhde birçok Rumlar yaya olarak hicret etmekde imişler. Hatta bir kısmı Yura'nın arabasına binmek için mürâca'at etmişlerse de yer olmadığından dolayı almamışdır."

Kânûn-ı Sânî'de, Arşak isminde bir Ermeni, apoletsiz zâbit elbisesini lâbis olarak üç-dört Ermeni dostu ile Bayburd'a geldi. Bu bayramın birinci günü yılbaşı, kumandan Popof'u ziyârete ve tebrîke gitdim. Büyük bir masada yemeğe oturduk.Orada Arşak'ı, Popof'un sağında ve arkadaşlarını sofrada

gördüm. Arşak'ın arkadaşlarından birisi Harkof Dârü'l-fünûnu talebelerinden genç ve güzel bir Rus idi. Bunun kim olduğunu Anna'dan sordum. O da söyledi. Bu adamla konuşmayı fâ'ideli buldum. Çünki ben de talebe idim. Odada bahâne ile biraz gezindikden sonra hemen bu gencin yanında oturdum ve "Talebe misiniz?" diye konuşmaya başladım. Bu adam bir sivil idi. Rus zâbiti değildi. Kendisinin Rus olduğu hâlde niçin buraya geldiğini sordum; kızardı ve bana "Niçin soruyorsunuz? Bu benim işim, çünki Ermenilerle Ruslar dost bulunuyoruz" dedi ve bana îzâhât vermekden istinkâf eyledi. Gerçi bu adam böyle söylüyorsa da hiç bir Rus Ermenileri kat'iyyen sevmez. Berâber bulunulduğu zaman bi't-tab' böyle söylemek lâzım.

(Sevgilim Yura'nın Trabzon'a hareketinden dört-beş gün sonra Yasaullı Popof, Ermenilerle bozuşarak Erzurum'a hareket etdi. Bu dargınlığın sebebi Rus metrûkâtından birçok şeyler almasından mütevellid idi. Hâlbuki Ermeniler vermiyordu. Ma'amâfîh kendisi giderken altı-yedi araba dolusu eşyâ ve erzâk ile gitdi. Erzurum civârında Ermeniler bunu mükemmel sûretde soyarlar. Hattâ parasını ve eşyâ-yı askeriyyesini bile alırlar. Erzurum'da Ermenilerin en büyüğüne mürâca'at ederek parasını kurtarmışdır. Popof'un hareketinden sonra Bayburd'[d]a hiç bir Rus zâbiti kalmadı. Yalnız benimle bir kaç asker, kaldık. Sebebi de Derujin Taburu anbârlarında olan melbûsât ve techîzâtı Ermenilere vermek istemiyorlar[d]ı. Bu sebeble bana bunları emânet ederek gitdiler. Esâsen ben doktor olarak kalmışdım. Bundan başka Bayburd'da büyük Zemestova ya'nî belediye hastahânesi vardı. Bi't-tab' harb olduğu için bu hastahâne askerlere bakıyordu. Harb olmadığı zaman Rusya'da bu teşkîlât ahâlîye bakar, bunun için Rusya'da büyük teşkîlât vardır. Memleket hastahânesi de diyebilirsiniz. Bu hastahâne takrîben Kânûn-ı Sânî bidâyetinde Bayburd'dan Trabzon'a hareket etdi. Eski târîhle Şubat'ın –hâtırımdan çıkmamış ise– altıncı akşamı Türkler Bayburd'u işgâl etdiler. 19 Şubat, yeni târîh. Ben de bu gece Türklerin şehre girdiğinden sonra yedi araba ile beş-altı Rus askeri ve bir mühendis zâbiti ile Bayburd'u Türklerin ma'lûmâtı tahtında terketdim.)

20 Kânûn-ı Sânî'de Popof, benimle gezmeğe gitmek istediğini söyledi. Ben de ma'a'l-memnûniyye kabûl etdim. Popof, bu gezintinin bir kaç gün devâm edeceğini söyledi. Ben de vazîfemi *(geçenlerde Graduk(?) hastahânesi civârında rast geldiğimiz)* hemşîre Maryana'ya verdim. Kar münâsebetiyle kızakla Kotis köyüne gitdik. Sekiz-on kadar Ermeni süvârîsi vardı. Kotis köyünde muhtâr imâmın evini bize hâzırladı. Yemeğimizi de muhtâr te'mîn etdi. Güzel güzel yemekleri getirdiler. Mu'ahharan ben kendi odama çekildim. Popof'da kendi odasında idi. Nısfu'l-leyl sularında bir takım feryâd, vâh, efgân

sesleri ile uyandım. Hemen odamın kapısını açdım. Orada bir Türk genci vardı. "Ne var!" diye sordum. O, benim Popof'un dostu olduğumu zannederek "bir şey yok" dedi. Popof'un odasında olup olmadığını sordum. Onun uyumakda olduğunu söyledi. Bî-çâre benden korkdu. Orada bir Ermeni askeri gördüm. Sordum, "Niçin böyle yapıyorsunuz" dedim. O güldü ve benimle alay etdi. Hâlbuki ben iyice biliyordum ki bunları Ermenilerle müşterek olarak Popof yapdırıyordu. Ermeni askerlerine ben Popof'a söyleyeceğim dedim. Onlar "Ah, istersen söyle!" dediler. Hemen Popof'un oda kapısını çaldım. Gecelik elbisesiyle idi. Afv diledim ve mes'eleyi anlatdım. O, gûyâ haberi yokmuş gibi Ermeni askerlerine göz kırparak darıldı ve "Yapmayınız!" dedi. Hâlbuki ben odama çekildikden sonra Popof[un], Ermenilere ne kadar lira aldıklarını sorduğunu işitdim.

Ermeniler, Türk evlerini abluka ederek para, eşya, erzâk, meyve her ne var ise alıyorlardı ve fenâ hâlde zavâllı kadınları, ihtiyâr ve gençleri döğüyorlardı. Fakat benim yanımda kimseyi öldürmediler. Güzel kız ve kadınların nâmûslarına da ta'arruz etdiler. Ertesi sabah diğer bir köye hareket etdik.

Ermeniler eşya ve erzâk götüremediler. Yalnız lira ve paraları aldılar. Fakat Popof, Ermeni askerleri için köylerden inek, öküz, koyun, keçi, kuzu, bârgîr, katır, eşek alıyordu. Sûret-i zâhirede para ile mübâya'a olunuyordu. Hâlbuki aslâ parası verilmiyordu. Her köyde Popof, imâm ve muhtârı çağırarak böyle tenbîhât veriyordu. Üç köyden böylece geçdikden sonra dördüncü köyde geceyi geçirdik. Popof tekâlîf-i harbiyye tarh ediyordu. Bu köylerin cümlesi Çoruh ve Ersinek tarafındadırlar. Kotis köyü, Ûlâ caddesi üzerinde Bayburd'un sekiz versta uzakdadır. İçinde büyücek bir Ermeni kilisesi vardır ki bu şimdi harâbdır. Muhârebede topçu ateşi ile harâb olmuşdur. Bu dördüncü köyde de geceleyin yine aynı mezâlim ve fecâyi'i yapdılar. Sabahleyin kalkdık. Oda bulunmadığı için o gece ben, bir de Serkis isminde bir Ermeni neferi bir odada yatmışdık. Çay içerken 19 yaşlarında gâyet beyâz ve güzel fakat üstü başı yırtık kirli bir kadın geldi. Zavâllı ağlıyordu. Ben "Ne var!" dedim. Popof, "Bunun kocası asker iken esîr olmuş. Palu'da bulunuyordu. Oradan firâr etmiş, burada imiş. Kocasını teslîm ederse gitsin. Aksi takdîrde kendisini kollarını bağlayarak Bayburd'a götüreceğim ve kendisini askerlerime orospu olarak vereceğim." demiş. Kadın zevcinden haberi olmadığını söyledi. Kendi nâmûsundan pek korkuyordu. Bana yalvardı. Nihâyet hareket etdik. Popof, kadını kızağa aldı. Yolda Ermeniler, "Bu kadın benim!" öteki "Yok benim!" diyorlardı. Yüzü kapalı, yalnız gözleri açıkdı. Bir Ermeni, güzel olup olmadığını bana sordu. Kadının yüzüne gizlice bakdım.

Cidden pek güzel idi. Askere dedim ki "Gözleri güzel, ama yüzü pek çirkin, çiçek bozuğu, murdâr ve hastalıklı bir kadın" dedim. Ötekiler tükürdüler.

Ayın (Şubat) 23'ünde, Bayburd'a gittiğimiz vakit bu kadına dikkat etmesi için Anna'ya tenbîh etdim. Sonra Bayburd mahallelerinden birisinin muhtârı akrabâsı çıkdı. Kocasını tutdular ve bu ihtiyâr bu kadını evine aldı. Emînim ki bu kadının nâmûsuna dokunamadılar. Çünki ben ve Anna muhâfaza etdik. Kocası olan o Türk esîrini tekrâr Erzurum tarîkıyla Tiflis'e sevketdiler. Bu zavâllı askeri ma'den hanlarında yolda öldürmüşlerdir. Çünki en âdî bir bahâne bularak Ermeniler Türkleri yollarda öldürüyorlardı. Bed-baht kadın, Ermeniler zorla ırzına geçse kocasının kendisini keseceğini söyleyip ağlıyordu.

Henüz Ruslar Bayburd'da iken Popof'un sevgilisi Anna'nın isim günü idi. Popof büyük bir balo verdi. Bu baloya ben de da'vetli idim. Gitdim. Fevka'l-âde mükemmel yemekler, meyveler ve her şeyler vardı. Ben onlara kendimi Moskova'da zannetdiğimi söyledim. Çünki muhârebe yerlerinde bunları bulmak kâbil değildir. Gece yarısına kadar yedik, içdik, eğlendik, avdet etdik. Baloya Nikitin isminde bir menzil doktoru da'vet edilmişdi, gelmedi. Bu, şahsen çirkin fakat kalben pek güzel değerli bir genç idi. Gâyet güzel şarkı söylüyordu. Nikitin, Anna'yı fevka'l-âde seviyordu. İhtimâl, Popof olmasaydı bu doktor Anna ile izdivâc edecekdi. Fakat Anna, Popof'u seviyordu. Ertesi günü Anna bana geldi. Pek mükedder idi. Sebebini sordum. Dedi ki: "Doktor acabâ niçin gelmedi?" Ben, "Belki hastadır. İhtimâl, işi var." dedim. O "Hayır!" diyerek göğsünden bir mektûb çıkardı. Doktor Nikitin yazmışdı ki "Sene-i devriye-i vilâdetinizi tebrîk ederim. Ma'a'l-memnûniyye gelmek istiyordum. Fakat, oradaki yemeklerin vesâ'irenin kırbaçla, dayakla, vahşiyâne işkencelerle zavâllı fakîr Türklerden cebren, zulmen alındığını bildiğim için gelmedim. Çünki böyle şeyler beni boğar, boğazımdan geçmez. Bu sebeble beni afvediniz." Ma'a't-te'essüf biz bu yemeklerden yemişdik. Pek müte'essir olduk. Esâsen ben biliyordum. İhtilâlden sonra Popof'a, zâbit yerine Havrin isminde bir nefer yâver olmuşdu. Bu mel'ûn, Türklere pek çok fenâlıklar yapdı ve o balo için zannederim bu neferin büyük gayreti sebketmişdi. Anna o mektûbu yakdı ve pek müte'essir döndü. Fi'l-hakîka balodan bir-iki gün evvel birçok adamlar getirmişlerdi ki yüzleri gözleri mosmor olmuş, şişirilmiş bî-çârelerdi. Bi't-tab' paraları, neleri var ise alıyorlardı. Zavallı fakîrler, elbette gönül rızâsıyla bunları veremezlerdi. Zîrâ çoluk çocuklarının yegâne medâr-ı ma'îşeti idi. Popof, Ermenilere silâh tevzî' etdikden sonra mescid önündeki büyük meydânlıkda Arşak'ı soluna alarak at üzerinde askerler ile birlikde fotoğraf çıkardılar. Popof Anna'nın da fotoğrafda bulunmasını ârzû etdi. Fakat Anna kabûl etmedi. Popof'un hareketinden sonra Arşak, İspir ve Bayburd kazâları

meliki ve askerî re'îsi sıfatını takınarak icrâ-yı mezâlime başladı. Türklerin paşalara hürmet ve itâ'atini bildiği cihetle kendisine bir de paşa ünvânını tevcîh etmişdi. Gitgide kuvvet ve mezâlimini artırıyordu. Bereket versin Trabzon tarîkı Türk yerlileri tarafından kat'edilmişdi.Trabzon'da ictimâ' eden Rus kuvvetleri içindeki Kafkasyalı ve yerli gönüllü Ermeniler gelemediler. Evvelce geldilerse de cüz'î idi. Yollar, Ermeni çeteleri tarafından kat' olunmuşdu. Yollardan geçmek mecbûriyetinde kalan bed-baht Türkler kadınlara, çocuklara varıncaya kadar kesiliyordu. İhtilâl münâsebetiyle Rusya'dan firâr eden binlerce Türk üserâsı Tiflis'den i'tibâren yollarda Ermeniler tarafından itlâf ediliyordu. Köyler vakit vakit basılıyor, soyuluyor ve bi'l-hâssa gençler imhâ olunuyordu.

Türklere karşı yapdıkları hıyânetden dolayı harbin ilk devirlerinde Rusya'ya hicret eden ve âlî-cenâb Türkler tarafından tehcîr esnâsında himâye ve ihfâ olunan Ermeni erkek, kadın ve kızları hemen umûmuyla yerli yerlerine gelmiş idiler. Bu nânkörler, diğer vahşîleri i'tidâl ve sükûnete teşvîk edecekleri yerde bi'l-akis önayak olarak diğerleriyle birlikde her türlü mezâlime iştirâk ediyorlardı.

Arşak, Erzincan'daki Antranik'den emir alıyordu. Bu canavarın Erzincan'da yapdığı fecâyi'i Arşak da Bayburd'da tekrâra başladı. Erzâk tevzî' olunacağı her tarafa i'lân olunarak, köylüler Bayburd'a da'vet olundular. Ermenilere i'timâd ve emniyet olunamayacağını pek çok def'alar acı sûretde tecrübe etmiş olan Türklerin bir kısım erkekleri her ne vesîle ile olur ise olsun Bayburd'a cem' olunacak insânların âkıbetinin fecî' olacağını bildikleri cihetle karla mestûr olan sarp dağlara, kayalıklara ilticâ etdiler ve Türk ordusuna haberler göndererek imdâd taleb etdiler. Arşak'ın da'vetnâmelerine sâf ve ma'sûm köylülerin icâbet ve itâ'atini te'mîn etmek üzere Bayburd müftîsine tazyîk ile tezkireler de yazdırılmışdı. Gördüğüm bir tezkirede müftî, şâyed gelmezseniz hakkınızda pek vahîm olacakdır diyordu. Arşak'ın, daha doğrusu müftînin da'vetnâmesine icâbet eden sâf ve zavâllı Türk köylülerinden Bayburd'a girenler hemen tevkîf olunarak büyük evlere, hânlara, mağaza ve mahzenlere doldurulduldular. Bayburd'daki ahâlînin ileri gelenleri daha evvel tevkîf olunmuşdu. Hâricdeki köylüler Bayburd'a girenlerin bir daha çıkmadıklarını görünce bir daha gelmediler. Dağlara çekildiler. Onlar da hayâtlarını, ırzlarını müdâfa'a etmek üzere silâh tedârikine başladılar. Fakat bulabildiler bu da bir müdâfa'aya kifâyet edemezdi.

Fî 2 Şubat'da (Yeni târîhiyle 15/16 Şubat gece) akşam çocuklarımın yemeklerini yedirdikden sonra evlerine gidenleri gönderdim. Mütebâkîsini yatırdım. Sâ['at] 8[den] sonra da bir gezinti yapdım. Fevka'l-âde hiç bir şey

yokdu. Ermeni askerleri muntazam sûretde sokaklarda geziyorlardı. Yarım sâ'at promonaddan sonra avdet etdim, yatdım. Yanımdaki odada benim için verilen hasta bakıcı ihtiyâr nefer vardı. Çünki Yura gitdiği için korkuyordum. Takrîben sâ['at] 1[den] evvel idi. Büyük bir çığlık içinde uyandım. Dışarıda ve benim eytâmhânede birçok çocuk, kadın ve erkek feryâdları işidiyordum. Fenâ hâlde korkdum. Askerim gelerek kapıya urdu. Sordum: "Ne var!" dedim. O da fenâ hâlde korkmuş ve ağlıyordu. İhtimâl ki Türkler Bayburd'a geldiler diye ağlıyordu. Ben hemen paltomu, fotinlerimi giydim, birlikde çıkdık. Fenâ halde korkdum. Birlikde ağlıyorduk. Bir de bakdım ki benim yetîm çocuklarımdan bir kısmı hançerlenmiş, öldürülmüş. Bir kısmı yaralı olarak kanlar içinde feryâd ediyor. Mütebâkîsi kapıdan sokağa fırlatılmış orada kesilmiş. Yatakları karma karışık, kapılar pencereler kırılmış. Sokaklardaki bu feryâd, takrîben yirmi dakîka devam etdi. Sonra her tarafdan tüfenk sesleri başladı. Bu silâh sesleri üç-dört sâ'at devam etdi. Belki benim için iyi değilse de *(ya'nî vazîfem i'tibârıyla)* yaralı çocuklarıma bakamadım. Çünki sinirim tutmuşdu. Kendimi şaşırmışdım. Ale's-sabah Bayburd'u gezdim. Her tarafda sokaklarda birçok Türk çocuk, kadın ve erkek na'şları gördüm. Cenâzeleri mollalar kaldırıyorlardı.

Tek-tük Ermenilerin lâşeleri de var idi. Bu gün Ermeni eytâmhânesini hemen Erzurum'a doğru yola çıkardılar. Ermeniler Bayburd'dan çekilirken 150 kadar Türk çocuğunu cebren toplayarak berâber götürmüşlerdir. Bu bed-baht ma'sûmlardan bir kısmının vahşiyâne bir sûretde katledildikleri bi'l-âhire yollarda ötede beride bulunan na'şlarından anlaşılmışdır.

Ermeniler Bayburd'da tevkîf etdikleri Türkleri kâmilen katl ve bazı evleri ihrâk etmişlerdi. Yanık kadîdler enkâz arasında gözüküyordu. Bu gece Ermeniler, hemen umûmiyetle evlere de girmişler, buldukları erkek, kadın, çocuğu vahşiyâne öldürmüşler, kuyu bulunan evlerde kuyulara atmışlardı.

Genç kız ve kadınların nâmûsuna ta'arruz etdiklerini Türk ve Ermeni dostlarımdan haber aldım. Bayburd'un bugünkü manzarasını görmek cidden müşkil ve hazîn-âlûd idi. Yalnız kârgir bir evde habsedilmiş yetmiş kadar Türk genci kapının arkasına döşeme taşlarını çıkararak yığmışlar ve bu sûretle müdâfa'a-i nefse kıyâm etmişlerdi. İhrâkı kâbil olamayan bu evdeki Türk gençlerini imhâ için Ermeniler pencerelerden birçok bomba atmışlarsa da bu bombaların patlamasına meydân vermeden içindeki Türkler bombaları dışarıya fırlatmışlar ve Türk askerinin Bayburd'u işgâli gecesine kadar muhâfaza-i hayata muvaffak olmuşlardır.

Orada birçok fotoğraflar aldım. Ma'a't-te'essüf bu fotoğraflar Moskova'da bulunan kocamın yanında kaldı. Ma'amâfîh müsâ'id bir fırsatda bu fotoğrafları hâtırâtımla birlikde neşredeceğim.

Bayburd'dan Batum'a kadar seyâhatim sizi menfa'atdâr etmeyeceği cihetle bahsetmeyeceğim. Yalnız şurasını söyleyeyim ki Bayburd'da sevgilim olan Yura ile Batum'da resmî izdivâcımız vukû' buldu ve izdivâcımızın üçüncü günü Moskova'ya hareket etdi. Ben de Batum'da kaldım. Mazlûm Türklere hidmet ve aynı zamanda kendi ma'îşetimi de te'mîn eylemek üzere burada bir hasta bakıcı bulunuyor.

BOA. HR. SYS. HU, kr. 136, 1917. VIII. 8

İNDEKS

a'şâr iltizâmı 60

Abağa nâhiyesi, Murâdiye kz., Van 116, 117

Abaka (?) 246

Abbas Mirza, İran Prensi 11

Abbas, Vanlı kasap, iki kızı Ermenilerce öldürülen 202

Abbasağa Câmii, Van 109

Abbasağa mahallesi, Van 73, 107, 108

Abbasiler 3

Abdal Efendi, muhasebe ikinci kâtibi, Ermeniler tarafından öldürülen, Kala m., Muş 131

Abdigür mahallesi, Bayezid sn.144

Abduh, Misâfir oğlu, Erciş kz. 254

Abdullah bin Mutîullah, Müküs müdür ve beylerinden 171, 173, 175, 176, 177, 179, 260, 261, 262

Abdullah bin Resul, Ermeni mezâlimiyle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Alaman k., Bitlis 123

Abdullah bin Şebab, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Bardik k., Azakpur n., Muş 128

Abdullah Efendi, Çobanoğlu'nun imâmı, maktûl 60

Abdullah Efendi, Hacı, câbî, maktûl, Van 73

Abdullah Efendi, Halîfe-i dervîşândan 242

Abdullah Efendi, mülâzım-ı evvel, Bayezid Hudûd Bölüğü'nde 77

Abdullah Efendi, tahsildar, Pekün k., Gümüşhane 136

Abdullah, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Bağçe k., Bitlis 129

Abdullah, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Til k., Bitlis 129

Abdullah, Molla, ulemâdan, Bedîüzzaman Said Nursî'nin biraderi, Nurs k., Uçurum n., Hizan kz., Bitlis 192, 210

Abdullah, muhtar, Hizan kz., Bitlis 197

Abdullah, muhtar, kulpik k., Hizan kz., Bitlis 194

Abdullah, muhtar, Saray (?) k., Hizan kz., Bitlis 198

Abdullah, muhtar, Vanik k., Gevaş kz., Van 174

Abdurrahman Bey, Hurşid Bey oğlu, İpayran [İspandan] karyesi eşrâf ve beylerinden 191

Abdurrahman Efendi, Murtazâzâde, Erciş mahkeme başkâtib-i sâbıkı 207, 246

Abdurrahman Efendi, mütekâ'id mülâzım, maktûl, Van 73

Abdurrahman Gâzi, Şeyh, Van 253

Abdurrahman, a'zâ, Akçan n., Muş 180

Abdurrahman, Kazâz Bâkîzâde 253

Abdurrahman, komiser muâvini 99

Abdurrahman, polis müdîri 86
Abdurrahman, ulemâdan, Müküs n., Şatak kz., Van 177
Abdurrahman, Van Belediye Reisi 57, 61, 87, 89, 91, 203, 204, 207, 209, 241, 242, 244, 245, 246, 251
Abdülgaffar Efendi, Şeyh, ulemâdan, maktûl 86
Abdülhâdi Efendi, mezâlimle ilgili olarak bilgisine başvurulan, Norşin-i Ulyâ m., Van 249
Abdülhakem, müslim başıbozuklardan 69
Abdülhakim, Molla Îsazâde 216
Abdülhakim, Müküs muhtar-ı sânîsi 172
Abdülhakim, ulemâdan 262
Abdülhâlik Efendi, Şeyh, Keferdis Şeyhi merhûm Şeyh Mehmed Efendi'nin mahdûmu, maktûl, Bitlis 113
Abdülhalim, ulemâdan, Şatak kz., Van 176
Abdülhamid bin Şeyhzâde, Por şeyhi, Rus ve Ermeniler tarafından öldürülen, Engesor k. 122
Abdülhamid II., Osmanlı sultanı 21, 22
Abdülhamid, komiser muâvini 98, 100, 102, 104
Abdülkadir Efendi, Eleşkird kazâsı tahsildârı 82
Abdülmecid Efendi, Hizan Müftüsü, Bitlis 192, 195, 196
Abdülmecid Efendi, mahkeme reisi, Dirik kz. 66
Abdülmecid, İbrâhim oğlu, Erciş kz. 254
Abdülmecid, imam, Akçan n., Muş 180, 182
Abdülmecid, muhtar, Lahyan [Liçan] k., Müküs n. 171
Abdülmecid, muhtar, Muş 188
Abdürrezzak bin Hacı İshak, tüccâr, Bitlis 98
Abraham, Ermeni şakî, Sors k. 173
Abraham, keşiş, milletvekili, Taşnaksutyun Ermeni komitesi üyesi, Müküs n., Şatak kz., Van 178
Abramayis, Toprakalalı, Ermeni komite reisi 157
Abri karyesi, Muş 167
Acem, Cerko'nun oğlu, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Mişahşin [Mişakşin] k., Bitlis 129
Açkanis karyesi, bkz. Arçkanis karyesi
Açmiyasal, Ermeni komite üyesi, Dimikari [Dimkar] k., Müküs n., Şatak kz., Van 178
Ada karyesi, Malazgird kz. 84
— ahâlîsi 84
Adana 319
— olayı 23
— Vâlisi 54
Afrika 250
Aftanblade gazetesi, İsveç 306
Agop, Keşiş oğlu, Ermeni komite üyesi, Muş 130
Ağa Efendi, Şeyhzâde, maktûl, Timar n., Van 100
Ağaçur Kotni karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Ağcaviran karyesi, Çerkes karyesi, Ahlat 81
— ahâlîsi 81
Ağçakala karyesi 57, 60
Ağçamilk karyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Ağdad karyesi, Gevaş kz. 62

Ağdad karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Bitlis 126
Ağırof dağı 174
Ağtaş karyesi, Erzurum 282, 283
Ağviran karyesi, Erzurum 285
ahâlî-i İslâmiyye, bkz. Müslüman
Ahılkelek 13, 315
Ahısha bkz. Ahıska
Ahıska 13, 315
— Kalesi 12
Ahkis karyesi, Hakif n., Hizan kz. 194
Ahlat kazâsı 81, 114, 210, 212, 215, 222, 223, 234
Ahmed Ağa, Hacı, Tadam karyesi eşrâfından, Hınıs kz., Erzurum 163
Ahmed Bey bin Taşdan Bey, Pasinler kz. 83
Ahmed Bey, binbaşı, müfreze kumandanı, Van 153
Ahmed Bey, jandarma binbaşısı 143
Ahmed Bey, Rizeli Gâlib Efendizâde, mülâzım, şehîd, Arak manastırı, Muş 187
Ahmed Cemil, müdde'î-i umûmî, Nusaybin 142, 144, 146, 148, 149, 150, 152, 153
Ahmed Efendi, Mazoran Şeyhi, maktûl, Bitlis 103, 114, 226
Ahmed Efendi, Murâdiye kazâsı kâdî-i sâbıkı, Bitlis 113
Ahmed Efendi, mülâzım-ı sânî, Muş 179
Ahmed Efendi, telgraf müvezzii, Bulanık kz. 245
Ahmed Nazif, polis ikinci komiseri, Mardin 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104
Ahmed Nureddin, Malazgird Kaymakamı, Akçan nâhiyesi müdîr-i sâbıkı 180, 182, 186, 188
Ahmed Râsim, komiser muâvini 86
Ahmed, Bitlis vilâyeti düyûn-ı umûmiyye memuru 99
Ahmed, Erciş esnâfından 254
Ahmed, Hüseyin oğlu, Göreleli, 12. Alay 2. Tabur topçusu 277
Ahmed, ikmâl jandarmalarından 196
Ahmed, Kanber oğlu 254
Aht dağı 60
Ahtamar (Akdamar) katagikosları 5
Ahtamar Manastırı/Kilisesi, Van 106, 151, 174
Ahurik karyesi, Şatak kz. 70
Akçaâbad kazâsı 69
Akçan nâhiyesi, Muş 165, 180, 181, 182, 186, 188
— Müdîrliği, Muş 181, 182,
Akdeniz 17
Akköprü mahallesi, Maçka kz. 241
Akpınar mahallesi, Elazîz 254
Akrus karyesi 88
Akzehir karyesi, Pasinler kz. 83
Alaman karyesi, Bitlis 123
Alan karyesi, Karçikan kz. 263
Alana [Alano] karyesi, Of kz. 78, 79
Alano karyesi, bkz. Alana karyesi
Albirik karyesi, bkz. Alirik karyesi
Aleksan, Bağdasar Gürüp oğlu, Ermeni komite üyesi, Baş m., Muş 164
Aleksander I., Rus Çarı 11
Aleksander II., Rus Çarı 14
Aleksander III., Rus Çarı 14, 15, 17, 19

Aleksandr Asoyan, Taşnaksutyun komitesi reisi, Mollakulaç k., Hınıs kz., Erzurum 161
Aleksandrapol 323
Aleksi, Rus Çarı 10
Alemdâr Câmii, Bitlis 230
Alemdâr Köprüsü, Bitlis 225, 231
Aleşgir[d] karyesi, Gevaş kz. 174
Ali Ağa bin İsmâil Ağa, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Cebranlı aşiretinden, Beligan kabilesi reislerinden, Hasköy k., Hınıs kz., Erzurum 133
Ali Ağa, İngiliz konsolosu kavaslarından 90
Ali bin Derviş, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Kalaiçi m., Âdilcevaz kz. 135
Ali bin Fâlı, Hınıs'dan muhâcir 160
Ali bin Süleyman, Bitlis muhâcirlerinden, Kayalu k., Mardin 103
Ali Cemâl, polis komiseri 95
Ali Cevad, binbaşı, Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı 57, 61, 110
Ali Efendi bin Hacı Yusuf Efendi, Varto mahkeme a'zâsından, Erganima'deni 92, 93
Ali Efendi, alay kâtibi, Hakkâri 101
Ali Efendi, Hoşab müftüsünün oğlu, Ermeni komite üyeleri tarafından öldürülen, Van 199, 202
Ali Efendi, Murâdiye kazâsı tahsîl memurlarından 246
Ali Efendi, polis memuru, Bitlis 97
Ali Efendi, Siirdlizâde, Van telgraf müdâvimlerinden 246
Ali Efendi, tahsildâr, Of kz. 78, 79
Ali Haydar, Haydarzâde, Erciş kz. 253
Ali Şefik, Bayezid Vergi Müfredât Kâtibi 145
Ali Vâsıf, binbaşı, Van Sâbit Jandarma Alay Kumandanı 77, 89, 203, 204, 207, 209, 241, 242, 244, 245, 246, 249, 251
Ali, gardiyan, maktûl, Van 73
Ali, Hamid Bey oğlu, muhâcir kesân beylerinden 106, 156
Ali, Hınıs'dan muhâcir 160
Ali, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Mişahşin [Mişakşin] k., Bitlis 129
Ali, Mustafa oğlu, Erciş kz. 254
Ali, Ortanil k., Eleşkird kz., Ağrı 158
Alican Onbaşı 146
Alilan karyesi, Gevar kz. 62
Alirik [Albirik] karyesi, Tercan kz., Erzurum 267, 271, 272, 273, 274
Alman 199, 326
— mü'essesesi 205
Almanya 17
Alparslan, Büyük Selçuklu Sultanı 4
Amdol kilisesi, Bitlis 86
Amerika 62, 199
— Birleşik Devletleri 23
— müessesesi 63, 64, 74, 75, 87, 90, 107, 109, 208, 238, 241, 243, 244, 245
— Sefâreti 305
Amik karyesi, Van 76
Amuk köyü, Van 252
Anadolu 22, 24
— beylikleri 4
— Selçuklu Devleti 4
—'nun Türkleştirilmesi 4
Ana[r] karyesi, Gevaş kz. 174

Angelor karyesi, Muş 174
Antranik Çetesi 307, 312
Antranik, Kötürlü Aleksan oğlu, nâm-ı diğer Antranik Paşa, Ermeni komite reisi 85, 273, 307, 310, 321, 330
Anzak karyesi, Gevaş kz. 106
Apre, Ermeni eşkiya, Norkoh k., Gevaş kz. 106
Arab(lar) 3, 250
— askerleri 181
Arab Köprüsü, Ahlat kz., Bitlis 86, 97, 104, 215, 231, 234
Arab komu karyesi, Eleşkird kz., Ağrı 158
Arabköyü, Eleşkird kz., Ağrı 154, 157
Arak karyesi, Muş 187
— manastırı, Muş 179, 187
Aram Paşa, Rusyalı, Ermeni rü'esâsından, Taşnaksutyun Cemiyeti Reisi 70, 118, 142, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 196, 243
Aram, Kasab oğlu, Ermeni komite üyesi, Muş 130
Aram, Keşiş oğlu, Ermeni çete mensubu, Çakar m., Muş 164
Aramek Papasyan, Ermeni komitesi reislerinden, Van 242
Ararat Krallığı, Ermeniler tarafından kurulmak istenen krallık 11
— projesi 11
Aras nehri 311
Arçkanis [Açkanis] karyesi, Şatak kz. 260
Ardahan 50, 51
Ardase 323, 326
Ardos karyesi, Pasinler kz. 83
Aremek, Vanlı komiteci 111
Argana köyü, Nahcıvan 312
Arhavi 290
Arihan karyesi, Van 259
Arinç karyesi, Müküs n., Şatak kz., Van 176, 178
Arkanis karyesi, Kakan deresi, Şatak kz., Van 88, 175
Arminak Cemiyeti 139, 142, 152
Armudlu karyesi, Âdilcevaz kz. 132
Arnavutluk 20
Arpaçayı 313
Arpaderesi mevki' 92
Arpit karyesi, Gevaş kz. 106, 174
Arsaklı hanedanı 3
Arslan Bey, Rus kumandanı, Kazanlı Müslüman 270
Arslan, Kunduracı, Ermeni komite üyesi, Muş 130
Arşak Paşa, Ermeni çete reisi, Bayburt, Erzurum 321, 322, 326, 327, 329, 330
Arşak, Ermeni şakî, Avranis k., Karçikan 193
Artin, Ermeni şakî, Kinekas k., Müküs kz. 171, 172
Artin, Şataklı, eşkiya 261
Artukoğulları, Anadolu beyliklerinden 4
Artvin 52, 54
Arvas karyesi, Müküs kz. 62
Arzikuh karyesi, Karçikan kz. 263
asâkir-i Osmaniyye 51, 212, 257, 314
asker(ler) 77, 87, 91, 99, 109
— esîrleri 65
— firârîleri 182
—î bandolar 59
—î deposu, Belediye dairesi civarı, Bitlis 231
—î deposu, Gökmeydan civarı, Bitlis 231

Aspaşin karyesi 252
— Ermenileri 57, 60
Astuci karyesi, Şatak kz., Van 71, 251
Asya 15, 17, 18
Asyak Kabilesi, Armudlu k., Âdilcevaz kz. 132
Aşağıkala, Zeydan m., Bitlis 232
aşîret halkı 65, 77
Aşkala kazâsı, Erzurum 52, 54
Aşnak karyesi, Reşadiye n., Van 105, 106
Ata Bey, umerâ-yı Abbasiyyeden, Vastan, Van 252
Atlan karyesi, Gevaş kz., Van 60, 61, 65, 252
Avadis Keşişyan, Ermeni komitesi reislerinden, Van 242
Avahan, Ermeni şakî, Müküs n. 171
Avak, Ermeni komite üyesi, Arinç karyesi, Müküs n., Şatak kz. Van 176
Avih mahallesi, Bitlis 210, 213, 216, 217, 221, 222, 224, 226, 227
Avni Efendi, tahsildar, Hoşab kz. 246
Avnik karyesi, Hizan kz., Bitlis 188
— yaylası, Uçum n., Hizan kz. 190
Avram, Vanlı komite reisi 116
Avranis karyesi, Karçikan kz. 193
Avrupa 16, 17, 19, 21, 22, 23, 69, 88, 89, 242, 253, 307, 312
— devletleri 21, 101
— elçilikleri 22
— kamuoyu 15, 21
—lı güçler 19
—lılar 19, 21
Avusturya 16, 17, 18
Avzerik karyesi, Şatak kz. 70
Avzını karyesi, Şatak kz. 262
Avzit [Avzut] karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Bitlis 126, 129
Avzut karyesi, bkz. Avzit karyesi
Ayans karyesi, Timar n., Van 76, 95, 99
Ayastefanos Antlaşması 13, 18, 19
Ayntab kazâsı 232
Aynülbârid mahallesi, Bitlis 210, 213, 220, 221, 225
Ayrıcaderesi mıntıkası, Nahcıvan 312
Ayvaz, Şataklı, eşkiya 261
Azad karyesi, Bitlis 210, 223
Azakpur nâhiyesi, Muş 94, 128
Azerbaycan 12, 313
azınlıkların baskı altına alınması 8

Bâb-ı Âlî 16, 21, 22
Babayağmur karyesi, Boğazlıyan kz. 82
Bacirge nâhiyesi, Gevar kz. 62, 94
Bağçe karyesi, Bitlis 129
Bağdad 175
Bağdaşan karyesi, Zilan n., Van 76
Bahik karyesi, Kakan deresi, Şatak kz., Van 175
Bahri Bey, Hoşablı 55
Bakdo, Ermeni komite üyesi, Eçmiyalı k., Van 176
Bakü hanlığı 11
Balahor yaylası, Maçka kz., Trabzon 136
Balekan karyesi, bkz. Baltan karyesi
Balkanlar 11, 16
Baltan [Balekan] karyesi 52, 56
balyemez topu 70
Bank-ı Osmanî 235

Banka işgali 22
Bapun Çetesi 307, 312
Bardik karyesi, Azakpur n., Muş 128
Bârgîrye, Murâdiye kazâsının merkezi, Van 116
Basri (?), Siird jandarma Bölük kumandanı 177
Baş mahallesi, Muş 164
Başba, terzi, Ermeni komitesi reislerinden, Van 242
Başkala kasabası, Hakkâri livâsının merkezi 101, 102, 245
Başyan Avadis Efendi, terzi 70
Batılı devletler 16
Batum 19, 332
— Andlaşması 307
— Mu'âhedenâmesi 310
Bayburd 136, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332
Bayezid sancağı 77, 115, 116, 117, 139, 144, 145, 152, 153
— Hudûd Bölüğü 77
— Kalesi 12
Bayram, kanun hizmetinde, maktûl, Van 73
bayramlaşma 139
Bazik karyesi, Bayezid sn. 146
Bedirhânî Kâmil, Kürt, 52, 55
Bediü'z-zaman Said-i Kürdî, Nurs k., Hizan kz., Bitlis 86, 189, 190
Bedo, Ermeni komite üyesi, Gülan k., Muş 167
Bedros, Ermeni şakî, Deşt m., Müküs n. 172
Behcet Bey, yüzbaşı, tabur kumandan vekîli 179, 182
Bekir Ağa, Kahramanzâde, Erciş hânedânından 252
Bekir Efendi, Mamahâtun Belediyesi Kâtibi 279
Bekir Efendi, sâbık muhtar, Topçuoğlu m., Van 73
Bekir Sıdkı, Boyazâde, Erciş kz. 253
Bekran mahallesi, Horos k., Hizan kz. 198
Beküran karyesi, Malazgird kz. 83
Beledî dâ'iresi, Bitlis 231
Beligan kabîlesi, Hasköy k., Hınıs kz., Erzurum 133
Berho karyesi 88
Berlin 19
— Antlaşması 14, 18
— Kongresi 14, 18, 19
Bernekaban karyesi, bkz. Pernekapan karyesi
Bertabek Erakil, Ermeni komite üyesi, Karaçoban k., Hınıs kz., Erzurum 159
Berzo, Ermeni komite üyesi, Kerkicanis k., Müküs n., Şatak kz. Van 176
Besim bin Mehmed, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, İpsila [İpsil] k., Maçka kz., Trabzon 136
Besim, Alemdaroğlu, Trabzon 138
Beşinci Kuvve-i Seferiyye 81
Betlepo [Bitlu] karyesi, Bulanık kz. 164
Betlice karyesi, Revan sn. 50
Beydar karyesi, Pervari kz., Van 178
Beyder, Ermeni şakî, Avranis k., Karçikan kz. 193
Beygir karyesi, Hakif n., Hizan kz. 195
Bey komu, bkz. Zarifbey komu
Beyoğlu 22

Bezan karyesi 85
Bezdikân karyesi, Şatak kz. 71
Bıyıkveren karyesi, bkz. Bıyıkviran karyesi
Bıyıkviran [Bıyıkveren] karyesi, Erzurum 278
Bidar karyesi, Pervari kz. 263
Bilan, Ermeni komite üyesi, Eçmiyalı k., Van 176
Bilecik karyesi 94
Bilikân-ı Ulyâ karyesi, Bayezid sn. 144
Birinci Dünya Savaşı 23, 24
Bismark, Alman imparatoru 18
Bişar Çeto, Diyarbekirli 57, 60
Bişaro, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Azvutlu, Bitlis 129
Bitlis 52, 54, 55, 56, 57, 65, 72, 77, 85, 91, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 104, 111, 112, 113, 114, 115, 119, 120, 123, 126, 129, 134, 139, 142, 152, 164, 170, 190, 192, 193, 195, 211, 222, 223, 224, 229, 233, 235, 240, 250
— boğazı 125
— cebhesi 164
— Dârü'l-eytâmı 56
— Ermenileri 103, 139, 142
— Hastahanesi 52, 56
— komiserleri, Diyarbekir'de 56
— Mahkeme Başkâtibi 97
— muhâcirleri 103, 104
— mürettebâtı 97, 98
— polisleri, Diyarbekir'de 56
— Sâbit Jandarma Merkez Bölüğü 124
— Sâbit Jandarma Tabur Kumandanlığı 124
— serkomiseri 56
— tarîki 110
— vak'ası 85
Bitlu karyesi, bkz. Betlepo karyesi
Bizanslılar 3, 4
Bizatum [Bizatun] karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Bizatun karyesi, bkz. Bizatum karyesi
Bizinik, Ahtamar kilisesinin Murahassı, Ermeni eşkiya 106
Bodpodyan Mortad, zâbıta memuru, Van Jandarma Alayı 69
Boğazların denetimi 22
Boğazlıyan kazâsı 82
bomba ile tahrîb 227
Bozavant karyesi, Revan sn. 50
bölücü yayınlar 20
Bulanık karyesi, Azak[p]ur n. 94
Bulanık kazâsı, Van 56, 118, 120, 125, 164, 245
Bulgaristan 17
—'ın İngiltere'nin himayesine girmesi 16
—'ın, Rusya'nın desteğiyle özerk hale gelmesi 16
Bulgarlar 19
Burguşeht suyu 311
Butros, Ermeni eşkiya, Mazarapet (?) k., Gevaş kz. 106
Bühtân deresi/nehri, Pervari kz., Van 89, 171, 178
Bükreş Antlaşması 11
Büyük Petro, Rus Çarı 10
Büyük Selçuklu Devleti 4

Cafer Bey, Karçikan hânedânından, maktûl 60
Cafer bin Mustafa, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Kalaiçi m., Âdilcevaz 135
Cafer, muhtar, Ayans k., Van 76
câmi;— ihrâkı 75, 76
— tahribi 76
— lerin tavla hâline ifrâğı 86
Câmi-i Kebîr mahallesi, Erganima'deni 92, 94
Câmi-i Kebîr mahallesi, Van 74
Câmi-i Kebîr, Bitlis 230
Canik nâhiyesi, Van 116
Canikli karyesi, Muş 187
Caning, İngiliz Başbakanı 17
Cebel-i Lübnan 7
Cebranlı aşîreti, Hasköy k., Hınıs kz., Erzurum 133
Cebranlı aşîreti, Muş 127
Celâl Efendi, jandarma tabur kâtibi, Muş 134
Celâl Efendi, polis memuru, gemilerin sevk ve idâresine memur, Van 74, 99
Celâl, Alaüddin Beyzâde, Hınıs'dan muhâcir 161
Cemâl Çavuş, müteveffâ jandarma 279
Cemhanı tekyesi, Ermeniler tarafından yakılan tekke, Hizan kz., Bitlis 189, 195
Cendi, Dolabaş k., Malazgird kz. 83
Cenevre 20
Cennetli karyesi, Revan sn. 50
Ceso, Ermeni şakî, Deşt m., Müküs n. 172
Cevad, Stokholm Sefîri 306
Cevdet Paşa, Van Vâlisi 72, 74, 77, 108, 109, 208, 248
Cevdet, Hacı Şerifzâde, Erciş kz. 253
Cevher bin Haydar, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Kotni k., Bitlis 129
Cevizlik karyesi, Maçka kz., Trabzon 138, 326
Ceyhan nehri 318, 319
ceza ve ticaret davaları 8
Cihan Harbi, I. 18
Cilcimekan karyesi, Pervari kz. 259
Cimik karyesi, Kakan deresi, Şatak kz., Van 175
Cinis karyesi, Şatak kz., Van 52, 55
Ciran aşîreti, İz n., Varto kz. 85
Cul köyü, Nahcıvan 311, 312
Cündi Ağa, Ciran aşîretinden, İz n., Varto kz. 85

Çaçvan karyesi, Uçum n., Hizan kz. 190, 191
Çağrı Bey, Selçuklu Türk hükümdârı 4
Çakar mahallesi, Muş 164
Çambaşı karyesi 136
Çamurlu karyesi, Pasinler kz. 83
Çanakçı karyesi, Nahcıvan 312
Çapkis karyesi, Çukur n., Bitlis 55, 126
Çar, Rus Çarı 10, 13, 19, 20
—lığın Ön Asya'daki politikası 16
Çarıksız karyesi 70
Çariçe Hükümeti 11
Çarşı karagolhânesi, Bitlis 231
Çavdar Keşiş, Şatak kz. 89
Çehârincûr karyesi 85

Çeharsandık Câmii, Bitlis 230
Çehri karyesi, Revan sn. 50
Çemik karyesi 88
Çerakçı köyü, Şâhtahtı 311
Çerkes Ağa, Hellac aşireti reislerinden, Engesor k. 121
çete(ler) 68, 95, 101, 102
— teşkîli 102
Çevirme karyesi, Ermeni köyü, Hınıs kz., Erzurum 159
Çınar komu, Erzurum 278
Çidemli karyesi, Revan sn. 50
Çiftlik karyesi, Erzurum 285
Çikerkim karyesi, Erzurum 271, 274, 277
Çin 15
Çiriş karyesi, Muş 131
Çiva köyü, Şâhtahtı 314
Çobanoğlu karyesi, Bayezid sn. 146
Çoruh 328
Çukur nâhiyesi, Bitlis 52, 55, 56
Çüküs karyesi, Bitlis 218
Dağıstan 89
Dâhiliye Nezâreti 68, 51, 106, 155, 112, 141, 152, 304, 318
Daltaban 326
Damagirmez karyesi, Revan sn. 50
Danişmendliler, Anadolu beyliklerinden 4
Darnıs karyesi, Kakan deresi, Şatak kz., Van 175
Darnıs-ı Süflâ karyesi, Şatak kz. 88, 259
Darnıs-ı Ulyâ karyesi, Şatak kz. 88, 259
Daşnaksuyun komitesi, bkz. Taşnaksutyun komitesi
David, zâbıta memuru, eşkiya-yı meşhûreden, Van Jandarma Alayı 69
Dâvud, ulemâdan, Hizan kz., Bitlis 197
Daylahlu köyü, Nahcıvan 312
Dedeli karyesi, Bitlis 223
Deliktaş 56
Dentas karyesi 258
Derebey mahallesi, Van 60
Dereligühter mıntıkası, Nahcıvan 312
Derman karyesi, Van 143
Dersa'âdet 76
Derviş Ağa, Murâdiye muhtarı 203
Derviş Efendi, Beşir oğlu, muhâsebe memurluğundan mütekâ'id 72
Derviş Efendi, Hacı, hoca, Hayrâtiye Câmii İmamı, maktûl, Van 72, 252
Deşt mahallesi, Müküs n. 172
Devaz bin Şeyho, mezâlimle ilgili olarak bilgisine başvurulan, Kotum k., Bitlis 123
Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye 11, 141, 142, 144, 145, 147, 148, 149, 152, 257, 313
Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye 8
Didem karyesi, Eleşkird kz. 83
Diğene karyesi, bkz. Likne karyesi
Dikilitaş 86
Dikran, Ermeni komite üyesi, Haramî k., Hınıs kz., Erzurum 159
Dikran, Ermeni şakî, Entroy m., Müküs n. 172
Dilo, Ermeni komite reisi 190, 191
Dimikari [Dimkar] karyesi, Müküs n., Şatak kz., Van 178
Dimkar karyesi, bkz. Dimikari karyesi
Din; — adamlarının seçim ve tayin usulleri 9
— değiştirme 9
—î azınlıklar için ıslahat yapılması 7

—î faktörler 18
Dir kasabası, Şikefti nâhiyesi merkezi, Hakkâri 57, 61, 95, 101, 245
Dirhas karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Bitlis 126
Dirik kazâsı 66
— Kaymakamlığı 67
Diyadin Köprüsü, Bitlis 231
Diyarbekir 56, 61, 65, 66, 68, 69, 74, 88, 90, 96, 100, 111, 139, 141, 142, 145, 152, 161, 222, 223, 240, 242, 243, 245, 256
— Ermenileri 139, 142
— Dârü'l-eytâmı 56
—li Bişar Çeto'nun mücâhidleri 60
Doğu Anadolu 4, 12, 13, 20
—'da ıslahat yapılacağı vaadi, Osmanlı hükümeti tarafından İngilizlere verilmiş 14
—'daki Ermenilerin özerkliği 19
—'nun Rus orduları tarafından işgali 13
Doğu; — cephesi 13
— ticareti 10
— vilâyetleri 22
Doksanüç Harbi 126, 127, 132, 267
Dokuzlu karyesi, Revan sn. 50
Dokuzuncu Kolordu 82
Dokuzuncu Ordu 314
— Kumandanlığı 311, 314, 316
Dolabaş karyesi, Malazgird kz. 83
dostluk ve ticaret antlaşmaları, Rusya ile Gürcü ve Ermeni prenslikleri arasında 10
Dörtyol 317, 318, 320
Dragon atlıları, İran 81
Duman karyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Dutak kazâsı, bkz. Tutak kazâsı
Dürzî mezhebi, Lübnan 6
—lerin ayaklanması, Lübnan 6
düşman 80, 81, 82, 92, 93, 94, 97, 101, 102, 103, 104, 112, 172, 173, 181, 192, 229
— askerleri 67, 79
— istîlâsı 96
— kuvveti 98
—a iltihâk etmek 99
düvel-i mu'azzama 71, 73, 74, 88, 89, 108, 244

Ebi Yesir (?) Alayı 323
Ebsemce karyesi, bkz. Esvence karyesi
Ebû Bekir, imam, Kulpik k., Hizan kz., Bitlis 193
Eçmiyali karyesi, Müküs n., Van 176
Eçmiyazin, Ermenilerin kutsal şehri 13
— katagikosluğu 11, 12
— katagikosu 6, 13
— kilisesi 13
edebiyat dili 18
Edebük karyesi, Erzurum 271
Edhem Ağa, muhtar, Ağtaş k., Erzurum 283
Edhem Bey, milis kumandanı, Van 143, 153
Edirne Antlaşması 12
Edre-i Ulyâ karyesi, Uçum n., Hizan kz. 190
Edremid karyesi, Van 65, 110, 124, 238, 243
Edremid mahallesi, Bayezid 147
Eflâk-Boğdan 17

Ehad karyesi, Muş 174
Ehram Şahba, Ermeni komitesi reislerinden, Van 242
Ekrak karyesi, Van 203
Ekrem Muhib, polis memuru 102
Ekülivan karyes, Müküs n., Şatak kz., Van 178
Elazîz bkz. Mamûretülazîz
Elazîz Polis Memurluğu 253
elektrik fabrikası 59
Eleşkird kazâsı, Ağrı 13, 82, 83, 118, 120, 154, 157, 158, 170
elviye-i selâsenin işgâli 317
emâkin-i İslâmiyye'nin mahvedilmesi 253
Emin, Zülfikâr oğlu 254
Eminpaşa mahallesi, Van 73
Emniyyet-i Umûmiyye; — Müdîriyeti 59, 106, 120, 155
— Kalem-i Husûsî Müdîriyeti 291
— Müdîriyeti İkinci Şu'besi 304
Emrekom karyesi, Pasinler kz. 83
emvâl-i menkûle 67
End karyesi, Hizan kz., Bitlis 188
— yaylası, Uçum n., Hizan kz. 190
Engesor karyesi 121
Engil karyesi, Van 61, 65, 77, 110, 259
Entroy mahallesi, Müküs n. 172
Enver, Şeyh, Karçikan kazâsı ulemâsından 264
erbâb-ı hayrât 62
Erciş Ahz-ı Asker reisi 77
Erciş kazâsı, Van 54, 74, 76, 116, 245, 246, 247, 249, 252
— hânedânı 252
Erçek nâhiyesi, Murâdiye kz., Van 70, 76, 151
Ergani karyesi, Şatak kz., Van 52, 55
Erganima'deni 92, 93, 94
Erivan 3, 13, 123, 307, 310, 312
— hanlığı 11, 12, 13
Erkezen mahallesi, bkz. Erkuzan mahallesi
Erkuzan [Erkezen] mahallesi, Ahlat 210, 215
Ermeni(ler) 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 114, 115, 116, 118, 121, 123, 124, 129, 130, 131, 132, 134, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 204, 205, 207, 208, 209, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 235, 238, 239, 240, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 257, 257, 258, 262, 263, 264, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 288, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331
— askerleri 13, 311, 313, 325, 328, 331
— bakâyâ süvârîleri 54
— bürokratları 20

— cemaati, İstanbul'da 6
— cemaatleri 10, 11
— Cumhuriyeti 20
— çeteleri 52, 54, 57, 61, 66, 68, 69, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 120, 125, 128, 129, 130, 134, 135, 137, 141, 142, 144, 155, 164, 165, 167, 169, 210, 211, 216, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 236, 237, 243, 250, 264, 267, 304, 330
— çiftçileri 23
— çocukları 206
— Devleti 10
— doktoru 91
— emellerine uygun yönetim tarzı 7
— esnâfı 59
— eşkiyası 289, 305, 311
— eylem grupları 20
— eytâmhânesi 322, 331
— fedâ'îleri 157
— fesedesi 59
— firârîleri 321
— gençleri 63
— göçü, Rusya'ya 12
— gönüllüler 12, 280
— hadisesi 19
— hûnhârları 208
— Hükümeti 263, 310
— ıslahatı 16
— ihtilal hareketleri 20
— İhtilalci Federasyonu (Taşnaklar-/Taşnaksutyun) 20
— ihtilalcileri 19, 20
— İli 12
— istekleri 23
— işleri 10
— kadını 82, 85, 86, 91, 205, 213
— kafilesi 106
— Katagikosluğu 13
— kılınçları 84
— kilisesi 14, 16
— komiteleri 16, 23, 105, 108, 112, 116, 151, 157, 160, 170, 199, 201, 242, 257
— komitelerinin düşmanla işbirliği 24
— köyleri 170, 181
— kuvvetleri 117, 118
— mahallâtı, Van 90
— memurları 19
— meselesi 7, 14, 23
— mezâlimi 24, 81, 86, 314
— milliyetçileri 19, 20
— milliyetçiliği 19
— muhâcirleri 310
— murahhası 179
— mü'essesesi 57, 60
— nüfusu 6, 21
— okulları 14, 16
— Osmanlı vatandaşları 139
— öğrenciler, Fransa ve İsviçre'de 20
— Patriği 13
— Patrikhanesi 5
— pençesi 91
— Piskoposu 11
— prensliği, Hıristiyan 10, 11
— rü'esâsı 203, 243
— saltadları 85
— subay 13, 19

— süvârîsi 92
— şakîleri 84, 85
— talepleri 19
— terörist faaliyetleri 20, 21
— teröristler 22
— teşkilatları 20
— toplumu 6
— tüccarı 19, 20, 23
— yöneticiler 19
—Türk münasebeti 4
—ce 129, 134, 249
—ler üzerine dinî baskı 3
—ler üzerine İslâm akınları 3
—lere göz açtırmamak, Rus politikası 15
—lere Ortadoks Bizans baskısı 4
—leri sindirmek 21
—lerin bağımsızlığı 10, 19
—lerin bağımsızlık istekleri 19
—lerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapılması 14
—lerin dinî işlerine Ruslar tarafından müdahale 13
—lerin dinî ve millî hayatlarının merkezi 6
—lerin düşmanla işbirliği yapması 24
—lerin düşündükleri muhtar idare 15
—lerin faaliyetleri 19
—lerin genel vâli ile yönetimi 3
—lerin gönüllü işbirliği 12
—lerin hukukî durumu 6
—lerin ilham kaynağı 7
—lerin isyanları, Abbasiler döneminde 3
—lerin kültürel faaliyeti 6
—lerin milliyetçilik duyguları 14
—lerin özerklik istekleri 19
—lerin topraklarına İslâmların yerleşmeleri 3
—lerle Araplar arasındaki antlaşma 3
Ermenistan 10, 16, 175, 191, 257, 307, 312, 315, 317
— Harbiye Nezâreti 310
— Hariciye Nezâreti 307
— Hükümeti 307, 310
— Kralı, Rus Çarının Ermeniler tarafından almasını istedikleri ünvan 13
— vilâyeti 13
—'ın işgali 10
Ersinek 328
Erzincan 55, 268, 271, 306, 308, 316, 330
—lı Mustafa Efendi, Otuz üçüncü fırka veznedârı 246
Erzurum 12, 13, 19, 20, 52, 53, 54, 61, 69, 92, 124, 133, 139, 142, 144, 147, 152, 266, 270, 274, 275, 280, 282, 285, 308, 316, 323, 324, 327, 329, 331
— Ermenileri 139, 142
— Kalesi 12
— Mebusu 24
Esad Ağazâde, binbaşı, Hakkarili 100
Esbişad karyesi 60
Esmer karyesi, Tutak kz. 82, 83
Esro, muhtar, Taşnaksiyun a'zâsı, Kömüs k., Muş 183, 184, 185, 186
Esvence [Ebsemce] karyesi, Pasinler kz. 83
Evran karyesi, Akçan n., Muş 181
eyalet meclisi 7
Eyüboğlu komu, Erzurum 285

Fâris Fevzi, Hakif Nahiyesi Müdürü, kaymakam vekili, Hizan kz., Bitlis 192, 195
Fârisiye Câmi-i Şerîfi, Bitlis 230
Fatih Sultan Mehmed, Osmanlı sultanı 5, 9
— kanunnâmeleri 8
Fâzıl Efendi, Viranşehirli, Bitlis Menzil Kâtibi, maktûl 112, 113
Fehim Bey ibn-i Kahraman Bey, mezâlimle ilgili olarak ifadesi alınan mülteci, meclis a'zâsı, Murâdiye ks., Van 117
Fehmi, Kaymakam, Savur kz., Van 113, 114, 115, 117, 118
feodalite 3
Ferhad, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Kotni k., Bitlis 129
Ferid, Kibaroğlu, Gümüşhaneli, 5. Alay 1. Tabur 1. Bölük efrâdından 277
fert ve aile hukuku 5
Fethullah, Konlu, meşâyih-i Kâdiriyye'den, muhâcir 156
Feyzi Ağa, Mollakâsımlı, Van 109
fi'l-i şekâvet 60
fi'l-i şenî' 63, 66, 67, 68, 71, 72, 73, 78, 79, 83, 84, 94, 108
fi'l-i zinâ 63, 160, 162
Firdevs, Edremidli Şerif'in zevcesi, mezâlimle ilgili olarak ifadesi alınan, Abbasağa m., Van 108
Fransa 7, 17, 18, 20, 23, 319
— -Rus harbi 17
Fransız(lar) 7, 320
— askeri 317, 319
— ihtilali 16
— konsolosu 87, 151
— kuvvetleri 317, 318
— kültürü 18
— Mektebi, Van 249
frenk na'ller 85
Fuad Paşa, Hariciye Nâzırı 7

Galyan Agop, Ermeni komitesi reislerinden, Van 242
Garb ordusu 54
Garîb karyesi, Eleşkird kz., Ağrı 158
Garzan kazâsı, Siirt 118, 120, 124
Gayda tekyesi, Ermeniler tarafından yakılan, Hizan kz., Bitlis 189, 195, 196
gayrimüslim teba 8
Gazar, Ermeni komite üyesi, Abri k., Muş 167
Gazibekye Medresesi, Bitlis 230
Gehzâra köyü, Nahcıvan 312
Gence 307, 310, 312
Genç kazâsı 119, 125
genç kadınlara şenâ'at icrâsı 56
genel af ilanı 22
Gennadius II., Ortodoks Patriği 5
Geri karyesi, Şatak kz. 262
gerilla çeteleri, Ermeni 20
Gevar kazâsı 62, 94
— Telgraf Müdîri 77
Gevaş kazâsı, Van 57, 60, 62, 76, 106, 110, 148, 156, 172, 174, 175, 178, 201, 209, 252, 263
— mu'allimleri 60
Gevran, Ermeni komite üyesi, Eçmiyalı k., Van 176
Gidalava karyesi, Van 143

Girekol karyesi, Karakilise 66
Girit 17, 20
Gladstone, İngiltere Başbakanı 16, 18
Goh karyesi, Revan sn. 50
Gorasta karyesi, Van 143, 153
Gökabbas köyü, Nahcıvan 312
Gökçegöl karyesi, Nahcıvan 311, 312
Gökmeydan, Taş mahallesi, Bitlis 233
— Câmii, Bitlis 230
— İbtidâ'î mektebi, Bitlis 230
— medresesi, Bitlis 230
Göktaş karyesi, Erzurum 271, 272
Gölbaşı karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Gölhazal, Murad nehri 85
Göllü karyesi 109
Görk (?) karyesi, Malazgird kz. 83
Gözecik karyesi, Revan sn. 50
Graduk hastahânesi 327
Granduk, Kellemit oğlu, Bağdadlı, 5. Alay 1. Tabur 1. Bölük efrâdından 277
Gregoryan(lar) 18
— Ermeni patriği 5
— mezhebi 4, 19
Grozni şehri 324
Gülan karyesi, Muş 167
Gülhane Hatt-ı Hümâyûnu 8
Gülistan Antlaşması, Rusya ile İran arasında 11
Güllüce karyesi, Revan sn. 50
Güllüdüz köyü, Nahcıvan 312
Gülpik karyesi bkz. Kulpik karyesi
Gümüşhane 136
Güney Kafkasya 12
Gürcistan 5, 11
Gürcü(ler) 11, 325
— cemaatleri 10, 11
— prensliği, Hıristiyan 10
Güzeldere, Kotum k., Bitlis 123

Habib Efendi, Kürümzâde, Bitlisli 225
Habiban karyesi, bkz. Habuban karyesi
Habuban [Habiban] karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Bitlis 126
Hacı Efendi, tahsildâr, maktûl 72, 87
Hacı Musa Bey, Ermeni çeteleri tarafından öldürülen, eşraftan, Reşadiye n., Vastan kz., Van 151, 153
Hacı Musa Bey, Huyut n., Bitlis 134
Hacı Musa Bey, Ruslara taarruz eden, Muş 165
Hacı Necib Efendi, Baş Telgraf Müdîri, Van 245
Hacı Yakub Ağa, Ermeni çeteleri tarafından öldürülen, eşraftan, Reşadiye n., Vastan kz., Van 151, 153
Hacıhanı karyesi, Gevaş kz. 62
Hacızive karyesi, Gevaş kz. 62
Haco, Ermeni komite üyesi, Eçmiyalı k., Van 176
Haco, Ermeni komite üyesi, Kerkicanis karyesi, Müküs n., Şatak kz. Van 176
Haçator, Ermeni fedâ'î, Karakilise ks., Eleşkird kz. 170
Haçavra karyesi, Maçka kz., Trabzon 138, 235, 237
Haçik Mahik, Ermeni şakî, Deşt m., Müküs n. 172
Haçik, 5. Alay 1. Tabur efrâdından 277
Haço, Rus kazaklarına kılavuzluk eden Ermeni, Horotis karyeli 209

Haçonan, Van 245
Haçoyiko, Ermeni şakî, Özim k., Pervari kz. 171
Haçyoğan mahallesi 63
Hadida, Asyak Kabilesi Reisi Yüzbaşı Hamza Ağa'nın amcası, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Haydaranlı Aşireti'nden, Armudlu k., Âdilcevaz 132
Hâdim karyesi, Hınıs kz., Erzurum 162
Hâfız Ahmed, Akpınar mahallesi imamı, Elazîz 254
Hâfız Osman, müftü, Akçan n., Muş 180, 182
Hâfız Osman, Pervari müfettişi 177
Hâfızefendi mahallesi, Van 73
Hafîf Süvâri Yirmialtıncı Alayı, Malazgird kz., Van 125
Hafrit tarîki 166
Hakif nâhiyesi, Hizan kz., Bitlis 188, 194, 195, 197
Hakkâri sancağı 76, 95, 100, 101
— ahâlîsi 102
Hakkı Efendi, Gevar Telgraf Müdîri 77
Hakkı, Bitlis mektûbî vekîli 216, 229, 235
Hakkı, polis komiser muâvini, Yomra n. 236
Hako, Rus kazaklarına kılavuzluk eden Ermeni, Mickaslı [Miçkanisli] karyeli 209
Haleb 20, 191
— tâcirleri 60
Halef Osman, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Bitlis 129
Hâlid bin Rüstem, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Oskavan k., Bitlis 129
Hâlid Efendi, Baçerge Hudûd Yüzbaşısı 62, 77, 206
Hâlid Efendi, mülâzım, Hişetbeştalı 146
Hâlid Efendi, sâbık Tercan Kadısı 269
Hâlid oğlu Tâhir, Mezraa-i Şeyhan Karyesi İmamı, Müküs n., Van 176
Hâlid oğlu, imâm, Lahyan [Liçan] k. Müküs n. 171
Hâlid, ikmâl jandarmalarından 196
Halil Bey Efendi, Hâriciye nâzırı vekili 306
Halil Bey müfrezesi 54, 65, 76
Halil Efendi, a'ma, mütekâ'idîn-i mülkiyyeden, maktûl 72
Halil Efendi, Erdeşli, yüzbaşı 146
Halil Hâkî, Terme Harîk Komisyonu Reîsi Kâdî 304
Halilağa mahallesi, Van 71, 87, 151
halka açık yerlerde bombalar patlatılmak 20
Halvan, Bitlis 129
Hamamlı karyesi, Revan sn. 50
Hamdi Efendi, polis memuru, Bitlis 97
Hamdi Efendi, Tercan Kazâsı Mal Müdîri 280
Hamdi, polis komiser muâvini, Yomra n. 236
Hamid Ağa mücâhidleri 61
Hamidiye Jandarma Teşkilâtı 21
Hamidiye kazâsı 242
Hamsiköyü, Trabzon 138
— Jandarma Karakolu 136
Hamtos mahallesi, Bitlis 210, 222, 223
Hamudağa Kışlası, Van 143, 149, 153
Hamurya-Sahanoy (?) karyesi, Maçka kz., Trabzon 136

Hamza Ağa, yüzbaşı, Asyak Kabilesi reisi, Armudlu k., Âdilcevaz 132
Hamza'nın hanı, Aşağıkal'a, Bitlis 230
Hamza, Molla, Bitlis'in Hersan mahallesinden 219
Hamzikan karyesi, Karakilise kz. 126
Hân hamamı, Bitlis 231
Hani kasabası 163, 166, 167
Hanikvenk 208
Hanyanik karyesi, Mamûretülazîz 156
Hanzir karyesi, Eleşkird kz., Ağrı 157, 158
Harâbe-i Kasımî karyesi, Malazgird kz. 83
Harâmî karyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
harb efrâdı 71
harb orduları 70
Harb-i Umûmî 83, 101, 121
Harbiye Nezâreti 52, 310, 311, 314, 315, 321
Hâriciye Nezâreti 49, 68, 240, 256, 313, 314, 320
Harkof Dârü'l-fünûnu 327
Haro, Ermeni komite üyesi, Arinç k., Müküs n., Şatak kz., Van 176
Haro, Ermeni komite üyesi, Kerkicanis k., Müküs n., Şatak kz., Van 176
Harput 20, 145, 152, 164, 166
— Ermenileri 139, 142
Hasan Ağa, Erciş hânedânından 252
Hasan Ağa, Hacı, Ercişli, maktûl 76
Hasan Batukî, Molla, Varthah k., Muş 130
Hasan Efendi, polis memuru, Rum ve Ermenilerin teşvikiyle idam edilen, Trabzon 138, 237
Hasan Efendi, Van Muhâsebe Mümeyyiz-i sâbıkı, maktûl, Timar n., Van 71, 100, 252
Hasan Fahri Efendi, Sivaslı, 97. Alay 1. Tabur Kâtibi, Van 75, 204
Hasan Tahsin, Mustafa Paşazâde, Erciş kz. 253
Hasan, a'zâ, Elazîz 254
Hasan, Gevaş beylerinden 171, 172, 173, 175, 260, 261
Hasan, Kanberzâde, Erciş kz. 253
Hasan, Molla, muhtar, Mirgehî k. 70
Hasan, Yusuf oğlu, Hınıs'dan muhâcir 162
Hasananlı Aşîreti, Malazgird kz., Van 125, 134
Hasankala, Erzurum 52, 54
Hashır karyesi, Pervari'nin merkezi 258
Hasib, Konyalı, muhâcir 82
Hasis karyesi, Şatak kz., Van 88, 175
Hasköy karyesi, Hınıs kz., Erzurum 133
Hasunan [Hasunhan] karyesi, Dutak kz. 136
Hasunhan karyesi, bkz. Hasunan karyesi
Hâşim Efendi, polis memuru, gemilerin sevk ve idâresine memur 74, 99
Hatkünek meydânı, Van 91
Hatuniye Câmii, Bitlis 230, 235
Hatuniye Köprüsü, Bitlis 231
Hatuniye mahallesi, Van 62, 109
Havasor nâhiyesi, Van 57, 60, 76, 142, 153, 174, 245, 259, 262
— komitesi 57, 60
Hayasdan, Ermeni şakî, Entroy m., Müküs n. 172

Haydar bin Îsa, mezâlimle ilgili olarak ifadesi alınan, Bitlisli, Savur kz. 114, 115
Haydar Efendi, Hulefâ-yı Nakşibendiyye'den 216
Haydar Efendi, polis memuru 246
Haydaranlı aşîreti, Armudlu k., Âdilcevaz 117, 132, 133
Hayrâtiye Câmii, Van 72
Hazhazyan Vahan, Ermeni komite üyesi, Kahlik [Kahkik] k., Hınıs kz., Erzurum 159
Helikat Efendi, Dava vekili, Muş 134, 164
Hellâc aşîreti, Engesor k. 121
Herakolu dağı 259
Heretil karyesi, Şatak kz. 71, 94
Hersan mahallesi, Bitlis 113, 114, 115, 212, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 226, 227, 230, 232, 233, 235
Hertivin karyesi 259
Hertivin-i Süflâ karyesi 258
Hertivin-i Ulyâ karyesi 258
hetk-i ırz 57, 58, 60, 61, 77, 159
hey'et-i zâlime 54
Hınçak(lar) (Çan);— Komitesi 20, 21
Hınçakyan;— Cemiyeti 139, 142
— Ermeni komitesi 152
Hınıs kazâsı, Erzurum 82, 92, 93, 118, 120, 154, 133, 159, 160, 161, 162, 163, 164
Hırant, Dava Vekili Helikat Efendi'nin oğlu, Ermeni çetesi üyesi, Baş m., Muş 134, 164
Hıristiyan(lar) 6, 7, 10, 23, 159, 251
— askerler 22
— cemaatler, Lübnan 6
— Gürcü prensliği 11
— idareciler tayini 23
— jandarma 22
— kaymakamlar 22
— polis 22
— tebanın hamisi, Ruslar 11
— vâli 22
—ın medenî davaları 8
Hızır karyesi, Bayezid sn. 146, 252
hicret 99
Hikmet Efendi, Aldıkaçtızâde, polis memuru, Rumlar tarafından öldürülen, Haçavra k., Maçka kz., Trabzon 138, 237
Hikmet Efendi, Erciş Ahz-ı Asker Reisi 77
Hilhilyan Kesper, Ermeni komite üyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Hind yolu 17
Hindibaba karyesi, Van 62
Hindistan 17, 250
Hirit karyesi, Hizan kz., Bitlis 188, 192, 193, 197
Hişet karyesi, Hakif n., Hizan kz. 88, 195
Hişet-i Süflâ karyesi, Pervari 257
Hişetbeşta (?) karyesi, Van 143, 153
Hizan kazâsı, Bitlis 178, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 258
hizmet-i askeriyye 98
Hocabey Câmii, Bitlis 230
Hoğik karyesi, Erzurum 284
Horasan karyesi, Pasinler kz. 83
Horavil karyesi, Gevaş kz. 174
Hores karyesi, Revan sn. 50
Horos karyesi, Hizan kz., Bitlis 188, 197
Horotis karyesi 209

Hortakop karyesi, Maçka kz., Trabzon 137
Hortakopzir karyesi, Maçka kz., Trabzon 136
Hoşâb kazâsı, Van 55, 65, 76, 199, 201, 245, 246
Hoşgeldi 82
Hot karyesi, Narman 52, 55
Hovakim, Ermenilerin Bursa'daki ruhanî reisi 5
Hovik karyesi 54
hudûd-ı Osmaniyye 69, 81
hukûk müşâvirliği 305
hulefâ-yı Nakşibendiyye 216
Hulik karyesi, Çerkes karyesi, Ahlat 81
Hulusi Bey, Tercan Kaymakam Vekîli ve Erzurum Polis Müdîri 288
Hulusi, Pervari Telgraf ve Posta Müdîri 263
Humlar karyesi, Erzurum 280
Hurşid Ağa, Giravi ağalarından 252
Hurşid Bekesyan, Ermeni komite üyesi, Ağçamilk k., Hınıs k., Erzurum 159
Hurşid bin Hüseyin, mezâlim hakkında ifadesine başvurulan, Van Milis Topçu Mülâzımı 143, 149
Hurşid Efendi, Kirdivanlızâde, Van eşrâfından 252
Huyut;— nâhiyesi, Bitlis 126, 128, 129, 130, 134
— aşîreti, Bitlis 126
— dağları 130
hüküm giyen Ermenilerin affı 22
Hükümet dâ'iresi, Bitlis 231
Hükümet-i seniyye-i Osmaniyye 160, 317
Hüseyin Bey, mahkeme-i bidâyet a'zasından, maktûl 84
Hüseyin bin Mehmed, Hınıs'dan muhâcir 162
Hüseyin bin Süleyman, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Haydaranlı Aşireti'nden, Armudlu k., Âdilcevaz 132
Hüseyin Efendi, Hoca, muhâsebe ketebesinden 63
Hüseyin Efendi, Laz, mülâzım, maktûl, Timar n., Van 100
Hüseyin Efendi, mekteb mu'allimlerinden, maktûl 71
Hüseyin Efendi, mülâzım, Van 77
Hüseyin Efendi, mülâzım, Maçka kz. 241
Hüseyin Efendi, Trabzonlu, Otuz üçüncü Fırka'nın nakliye katarı mülâzımlarından 89
Hüseyin Efendi, yüzbaşı, Van 246
Hüseyin Paşa, Kör, Makori (?) nâhiyesi eşrâfından 59
Hüseyin, eşraftan, Hizan kz., Bitlis 197
Hüseyin, ulemâdan, Müküs n., Şatak kz., Van 177
Hüseyinefendi komu, Erzurum 281
Hüsn-i Gülân, Bitlis 164
Hüsnü, Ortanil k., Eleşkird kz., Ağrı 158
Hüsrev (?) Efendi, doktor, Erciş kz. 207
Hüsrev Paşa Tekkesi, Van 253

Iğdır 59, 190, 191, 307, 312
Ilıca nâhiyesi, Erzurum 52, 54, 270, 278, 280, 281, 285, 289
ıslahat lâyihası, İngiltere, Rusya ve Fransa'nın hazırladığı lâyiha 15, 16
Islâhat Fermanı 8

i'lân-ı seferberlik 181
İbrahim Paşa, Mısırlı 6
İbrâhim Ağa, Ayanslı, Van 109
İbrâhim Ağa, Erciş çavuşu 245
İbrâhim Bey, Kaymakam 190
İbrâhim Çavuş, Hacı Kaya oğlu, Van 73
İbrâhim Efendi, tahrirat kâtibi, Hoşab kz., Van 201, 246
İbrâhim Hakkı, Kindîzâde, Erciş kz. 253
İbrâhim Paşa, Mirliva 84
İbrâhim, Hacı İsmâil Efendi mahdûmu 254
İbrâhim, Hacı, Ahmed oğlu, Hınıs'dan muhâcir 162
İbrâhim, Müküs beylerinden 179
İbrâhim, Sofu, Zeydan m., Bitlis 228
ibtidâ'î mektebi, Çarşıbaşı, Bitlis 230
idare âmirleri 7
idâre-i örfiyye 101
İdris Sıdkı, Terme kazâsı nüfus memuru 304
ihrâk bi'n-nâr 49
ihtilalci dernek üyeleri 23
ihtilalci Ermeniler 19, 20
ihtilâlci propaganda 21
ihtilalciler 22
İkice karyesi, bkz. İpekçe karyesi
İkinci Ordu Kumandanlığı 320
İlaldı karyesi, bkz. İldialdı karyesi
İldialdı [İlaldı] karyesi, Erzurum 276, 277
İlicvan karyesi, Gevaş kz. 174
İlyas Bey, Çerkes, Yaramış k., Malazgird kz. 81
İmâmkolluğu karyesi, Erzurum 277
İn karyesi, Muş 174
İngiliz(ler) 7, 15
— bakstonları 59
— Başbakanı 17
— Büyükelçisi 17
— donanması 17, 23
— elçisi, Petersburg'da 16
— himayesi 15
— Hükümeti, 14, 16, 19
— kabinesi 22
— konsolosu kavasları 90
— nüfuzu 23
— lerin Rusya'yı Boğazları ele geçirmek için teşviki 15
İngiltere 14, 15, 16, 17, 18, 22
—'nin Doğu çıkarları 14
—'nin Hindistan'daki çıkarları 17
İpayran [İspandan] karyesi 191
İpek Yolu 4
İpekçe [İkice] karyesi, Canik n., Van 116
İpekli karyesi, Revan sn. 50
İpsil karyesi, bkz. İpsila karyesi
İpsil köyü, Yomra kz., Trabzon 235
İpsila [İpsil] karyesi, Maçka kz., Trabzon 136, 137, 237
İran 4, 10, 11, 23, 59, 81, 151, 307, 310, 311, 313, 314
— hakimiyeti 3, 12
— hudûdu 101
— Prensi 11
— sınırı 11
— tarihi 5
— tüccârları 235
— -Rus savaşı 12
—lılar 3
İririn karyesi 61
İrmanis karyesi, Van 249

Îsa Efendi, Halil Ağa Câmii İmamı, Van 72, 252
Îsa Efendi, telgraf çavuşu, Başkala 245, 246
Îsa Hakkı, Haydarzâde, Erciş kz. 253
Îsa, Mezraa-i Şeyhan karyesi muhtarı, Müküs n., Van 176
İskele karyesi, Van 75
— kilisesi, Ahtamar manastırı, Van 174
İskenderun 318
İslâm bkz. Müslüman
İslâmiyet 121, 141, 145, 150, 166, 170, 199, 310
İsmâil Ağa 246
İsmâil Bey, Bitlis Jandarma Tabur Kumandanı, maktûl 113
İsmâil Bey, Zivistanlı 60
İsmâil bin Mehmed, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Şabaniye m., Edremid k., Van 124
İsmâil Efendi, Muş Ahz-ı Asker Şu'be Reisi, nizâmiye yüzbaşısı 179, 182
İsmâil Hakkı Efendi, Gevaş Nâ'ibi, maktûl 60
İsmâil Hakkı, yüzbaşı 253
İsmâil, Arabzâde, Erciş kz. 253
İsmâil, Bitlisli, jandarma, şehîd 194
İsmâil, Hani Nâhiyesi Müdîri 163, 166, 167, 169
İsmailî mezhebi, Lübnan 6
İso, Ermeni eşkiya, Anzak k., Gevaş kz. 106
İso, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Til k., Bitlis 129
İspandan karyesi, bkz. İpayran karyesi
İspir kazâsı, Erzurum 321, 322, 329
İstanbul 5, 6, 7, 19, 21, 22, 23, 175, 259, 308
— patriği 5
—'un fethi 5
istîlâ 9, 69, 71, 79, 80, 82, 89, 97, 98, 99, 100, 103, 104, 161
istihkâm 79
İsveç 306
İsviçre 20
isyan 17, 19, 61, 95, 98
—cılar 21
işgal 95, 107, 111
İşhan, Hınçakyan (Taşnak) Cemiyeti Reisi 70, 142, 145, 150, 151, 152, 257
işkence 100, 101, 102
—yle öldürmek 211
İtalya 17
— Sefâreti 52
itlâf edilmek 56
İz nâhiyesi, Varto kz. 85
İzmir 20
İzzet Efendi, mahkeme başkâtibi 224
İzzet Efendi, mülâzım, maktûl 73

Jandarma Dâ'iresi, Bitlis 231
jandarma karakolu, Pelli k., Gevaş kz., Van 57, 60
Japonya 16, 18

Kabahlu köyü, Nahcıvan 311
Kabala karyesi, Mardin 104, 115
Kaçık karyesi 186

Kadarek karyesi, Reşadiye n., Mamûretülazîz 156
Kadaru[k]sa karyesi, Yomra n. 79, 80
Kadisiye savaşı 3
Kafkas(lar) 4, 10, 317
— Ermenileri 14, 129
— Türkçesi 134
Kafkasya 10, 11, 12, 17, 19, 51, 89, 314, 323, 324, 325, 330
— Ermenileri 14, 51
—'daki İslâmlara mezâlim 51
—'daki üserâya mezâlim 51
Kagasız karyesi, bkz. Kağazuz karyesi
Kağazuz [Kagasız] karyesi, Van 259
Kahkik karyesi, bkz. Kahlik karyesi
Kahlik [Kahkik] karyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Kahnemiran karyesi, Van 259
Kahraman Bey, mezâlimle ilgili olarak ifadesi alınan mülteci, meclis a'zâsı, Murâdiye ks., Van 115
Kakan deresi, Şatak kz., Van 175
Kâkân karyesi 88
Kakito karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Kala kasabası 83
Kala mahallesi, Muş 130, 131, 167
Kalacık karyesi, Maçka kz. 241
Kalacık karyesi, Van 60, 75
Kalafka karyesi, Yomra n., Trabzon 235, 236
Kalaiçi mahallesi, Âdilcevaz 135
Kalbur civârı, Zeydan Mahallesi, Bitlis 233
Kalosar, Ermeni komite reisi, Sükur k. 195
Kamerli karyesi, Revan sn. 50
Kâmil Bey, Sefer Beyzâde, Bitlis'in Mahallebaşı Mahallesi'nden 221
Kâmil Çavuş, Murâdiyeli, Tasmalıyokuşu'nda maktûl 60
Kâmil Efendi, Hakkâri Tahrirat Müdîr Muâvini 246
Kâmil, Abdürrezzak oğlu, Bitlis muhâcirlerinden, Kabala k., Mardin 104
Kancas karyesi, Reşadiye n., Mamûretülazîz 156
Kânî, Kala kasabalı 83
kanun yapma 8
Kanunî kanunnâmeleri 8
Kapunduruk komu karyesi, Erzurum 284, 285
Karaağaç karyesi, Zilan n., Van 76
Karabağ 311
Karabet, Ermeni komitesi üyesi, mektep muallimi, Par k., Müküs n., Şatak kz., Van 171, 172, 176, 178
Karabıyık karyesi, Pasinler kz. 83
Karacaviran karyesi, Erzurum 283
Karaçoban karyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Karadeniz 12
— sahilleri, Osmanlı yönetimine tâbi 5
Karadere 80
Karahisâr 136
Karahüseyin karyesi, Muş 169
Karakeşiş karyesi 61
Karakilise kasabası, Eleşkird kz., Ağrı 66, 126, 154, 170
Karaköprü karyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Karaköy, Erzurum 118
— dağları 133, 134

Karameşe karyesi, Akçan n., Muş 165
Karanlı karyesi, Yomra n. 79, 80
Karasu, Hizan kazâsı merkezi, Bitlis 189, 196, 197
— Hükümet Konağı, Bitlis 189, 197
Karaşeyh karyesi, Van 252
Karçikan kazâsı, Bitlis 65, 193, 217, 258, 210
— hânedânı 60
Karebet Efendi, mahkeme a'zâsından, Ermeni komite reisi 101
Kargalık karyesi, Tutak kz. 83
Karkar karyesi, Muş 174
Karkar nâhiyesi, Gevaş kz., Van 209
Kars 12, 50, 51, 267, 308, 310, 315, 316, 323
— Kalesi 12
Kars karyesi, bkz. Kısa karyesi
Karye-i Fakyân karyesi 185
Kasr karyesi, Şatak kz., Van 88, 175, 202
— Köprüsü, Müküs n., Şatak kz., Van 176
Kasr-ı Şirin hududu 4
Kasr-ı Şirin Muahedesi 4
kasten esîr düşmek 51
Katerina II., Rus Çariçesi 10, 11
Katırcı mahallesi, Van 77, 90
katl 54, 57, 60, 61, 69, 92, 95, 97, 99, 101, 102, 116, 143, 146, 159, 169, 216, 228
katli'âm 49, 50, 52, 54, 55, 56, 78, 79, 83, 86, 100, 101, 102, 103, 112, 116, 117, 118, 119, 174, 193
Katolik 7, 11, 18
— Marunîler, Lübnan 6, 7
— yöneticiler 10
kavâ'id-i harbiyye 74
Kavak karyesi 81
Kavlik karyesi, Şatak kz. 70
Kayalu karyesi, Mardin 103
Kaydarof, Rus umum kumandanı 157
kazâ meclisi 7
kazâ temsilcileri 7
Kazak(lar) 63, 76,121, 123, 125, 127, 128, 129, 131, 132, 136, 157, 158, 165, 173, 201, 208, 209, 248, 264, 268, 269, 271, 275, 276, 282, 284, 286, 322, 323, 324,
— askeri 55
— atlısı 83, 97
— çeteleri 54, 134
— saltadları 85
— Süvârî Alayı 322, 323
— süvârîsi 95, 97, 157
Kazan 157, 164, 165, 166
Kazan karyesi 165
Kazanan karyesi 168
Kazar, Erivan göçmeni Ermenilerden, Ermeni ve Ruslar tarafından öldürülen, Tuğ k., Bitlis 123
Kazar, Ermeni komite reisi, Iğdırlı 190
Kâzım Karabekir, Paşa, Mîrlivâ, Birinci Kafkas Kolordusu Kumandanı 317, 317
Keferdis Şeyhi 113
Kelali karyesi, Of kz. 68, 78, 79
Kelbağır kazâsı 190
Keldânî karyeleri 258
Keldânîler 258
Kelkit 323
Kemal Efendi, mustantık 66
Kemal karyesi, Revan sn. 50
Kemal, Erzurum Hukuk Müşâviri 268, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 280, 281, 284, 288, 289

Kendivi karyesi 60
Kerekoğlan karyesi, Bitlis 210, 223
Keri, Rus kazaklarına kılavuzluk eden Ermeni, Mickaslı [Miçkanisli] karyeli 209
Keril karyesi, Van 202
Kerkicanis karyesi, Müküs n., Şatak kz. Van 176
Keşişoğlu karyesi, Van 60
Kıbrıs 14
Kılınçgediği, Karakilise kz. 127
Kıllet karyesi, Savur kz., Van 115, 117
Kırım 89
— Hanlığı 4
— Harbi 17
Kısa karyesi, bkz. Kasr karyesi
Kışlak karyesi, Erzurum 284
kıta'ât-ı Osmaniyye 71
Kızıl Câmi-i Şerîfi, Bitlis 215
Kızılca karyesi, Erzurum 275, 276
Kızılcalılar 275
Kızılkilise karyesi, Murâdiye kz., Van 117, 248
Kızılmanastır karyesi, Muş 187
Kızılmanastır kurbânı 85
Kızılmescid mahallesi, Ahlat kz., Bitlis 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 222, 224, 225, 230, 234
— Câmii, Bitlis 230, 235
Kigork, Ermeni komite üyesi, Muş 130, 172
Kilis 194
kilise(ler) 3, 9
— komu, Erzurum 284
— papasları 181
—ye tahvîl olunan, Tercan kz. 267, 279
Kilisik karyesi bkz. Kolusık karyesi
Kinekas karyesi, Müküs kz. 172
Kinyaz, Keşiş oğlu, Ermeni komite üyesi, Bulanık kz., Muş 167
Kirafiye Medresesi, Bitlis 230
Kirakos, Ermeni komite üyesi, Dimikari [Dimkar] k., Müküs n., Şatak kz., Van 178
Kiranlık karyesi, Malazgird kz. 83
Kire mevzii 81
Kirkor, Ermeni komite üyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Kirkor, Ermeni komitesi üyesi, Par k., Müküs n., Şatak kz., Van 172, 178
Kirkor, Karabet oğlu, Hanzirli, Ermeni komite tercümanı, Eleşkird kz., Ağrı 157
Kirs karyesi, Havasor n. 60
Kisham karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Kisyo Kiyo, Ermeni şakî, Şin k. 193
Kiyork, Ermeni şakî, Vanik k., Müküs n. 173
klasik Ermeni edebiyatı 18
klasik kilise dili 18
Koclu, zâbıta memuru, Van Jandarma Alayı 69
Kod karyesi, Azak[p]ur n. 94
kolluk kuvvetleri 21
Kolusık [Kilisik] karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Bitlis 126
Komanit karyesi, Of kz. 78, 79
Komas karyesi, Bitlis 218
komiteci(ler) 159
— Ermeniler 211
Kom[s]or karyesi, Erzurum 271
Komus mahallesi, Bitlis 225
Komzun karyesi, Erzurum 284

Konulca köyü, Şâhtahtı 314
Kopal karyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Korsu[h] karyesi, Hakif n., Hizan kz., Bitlis 188, 194
Kostantin, Kazak 83
Kotanlı mahallesi, Muş 130
Kotis köyü 327, 328
Kotni karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Bitlis 126, 129
Kotum karyesi, Bitlis 123
Kotur nâhiyesi 71
Kozlu karyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Kozluca karyesi 60
Kömüs karagolhânesi, Bitlis 231
Kömüs karyesi, Akçan n., Muş 116, 118, 168, 182, 183, 187, 203
Kömüs karyesi, Bitlis 86
Kömüs mahallesi, Ahlat kz., Bitlis 210, 215, 217, 223, 225, 227, 232
Köprüköy karyesi, Saray kz., Van 54, 61, 143, 153
Körmuson 81
Körzot karyesi 151, 247
Köşk karyesi, Tutak kz. 83, 88
Kötan 93
Kötek karyesi, Pasinler kz. 83
Kötis-i Süflâ karyesi, Uçum n., Hizan kz. 190
Kötis-i Ulyâ karyesi, Uçum n., Hizan kz. 190
Köyrali karyesi, Revan sn. 50
Kulb kazâsı, Siirt 118, 120
Kulpik [Gülpik] karyesi, Hizan kz., Bitlis 188, 193
kurâ-yı İslâmiyye 252
Kurandeşt karyesi, Şatak kz. 62
Kurban Bayramı 139, 144
Kurban köyü, Nahcıvan 312
Kureyşi Câmii, Bitlis 230
Kursan karyesi, Erzurum 276
— tepeleri, Erzurum 277
Kurşun Câmii, Erciş kz. 205
Kurubaş karyesi, Van 63
Kurubulak mahallesi, Bitlis 210, 223
— Câmii, Bitlis 235
Kurukol karyesi, Erzurum 267, 272
Kurupınar Câmii, Bitlis 230
Kurupınar karagolhânesi, Bitlis 231
Kurusalan dağı 176
Kuşanlı karyesi, Muş 169
Kuşcu karyesi, Hamidiye kz., Van 242
Kutatlu köyü, Nahcıvan 312
kutsal kitap basımı 18
kuvve-i askeriyye 62
kuvve-i Osmaniyye 62
Kuzulcan Ermenileri 143
Kuzveren karyesi, bkz. Kuzviran karyesi
Kuzviran [Kuzveren] karyesi, Erzurum 274
Küçük Asya 16
Küçük Kaynarca Antlaşması 16
Küçükköy, Van 247
Küfrevî hazretlerinin merkadı, Bitlis 86
Küfrevî tekyesi, Bitlis 230
Külle karyesi, Bayezid kz., Van 143, 146, 153
Künbet karyesi, Bacirge n., Gevar kz. 94
Kürd(ler) 55, 76, 88, 89, 126, 189, 193, 280, 288, 326
— haydûdları 59
— karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Bitlis 126
— kızı 95, 101

— köyleri 95, 101
— kuvvetleri 195
— mezâlimi 193
—leri imhâ 56
—leri Ruslara ısındırmak 55

Lahyan [Liçan] karyesi, Müküs n. 171
lâik eğitim 18
lâik mahkemeler 8
Lato, nâm-ı diğer Mihran, Ermeni komite reisi, Özim karyeli, Pervari kz. 171, 190, 195, 257, 258
Lazandoz karyesi, Of kz. 78
Leh 326
Leo, komiteci 259
Liçan karyesi, bkz. Lahyan karyesi
Likne [Diğene] karyesi, Yomra n. 78, 80
Linostaş karyesi, bkz. Linoztaş karyesi
Linoztaş [Linostaş] karyesi, Sürmene kz. 78, 79
Liva (?) karyesi 145
Livar karyesi, Uçum n., Hizan kz. 190
Liz, Muş 82, 134, 164, 167
— cebhesi 81
— Hastahânesi 81
Lobanoff, Rus Hariciye Nâzırı 16
Loma hattı 68
Loris Melikof, Ermeni general, Rus ordusunda 13
Lübnan 6, 7
— ahalisi 6
— meselesi 7
— vâlisi 7
—'ın hazineye yolladığı vergi 6

M. Ârif, Bitlis İkinci Komiseri, polis müdîri vekîli 216, 229, 235
M. Celâl, jandarma tabur kumandanı, Hani n., Muş 169
M. Celâleddin, Muş Sabit Jandarma Tabur Kâtibi, Hani n., 166
M. Tevfik, Hani Nâhiyesi Süvârî Tahsildârı 166
ma'âbid-i İslâmiyye'nın tahribi 253
Ma'den, bkz. Erganima'deni
Mabekor mahallesi, Bitlis 210, 224
Maçka kazâsı, Trabzon 119, 136, 137, 235, 237
Mahallebaşı;— mahallesi, Bitlis 210, 213, 216, 219, 221, 222, 232, 235
— caddesi, Bitlis 232
— karagolhânesi, Bitlis 231
Mahfuran deresi, bkz. Mamhuran deresi
Mahitar, Ermeni şakî, Müküs n. 171
Mahkeme Zabıt Kitâbeti, Varto 93
Mahmud bin Mevlüd, jandarma, mezâlim gören halkın ifadelerini zapteden, Hani n., Muş 169
Mahmud Efendi, Van jandarma yüzbaşılığından emekli 246
Mahmud, Ahmed Ağaoğlu, Erciş n. 253
Mahmud, Hoca Îsâ Efendizâde 254
Mahmud, ikmâl jandarmalarından 196
Mahmud, Molla, Kömüs mahallesi, Bitlis 227
Mahmud, muhâcir beylerinden, meşâyih-i Kâdiriyye'den 106, 156
Mahmud, nâhiye eşraf ve beylerinden, Uçurum n., Hizan kz., Bitlis 192
Mahmud, Sâdık Çavuş oğlu, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Kal'aiçi m., Âdilcevaz 135

Mahmûdî kazâsı 70, 251
Mahora karyesi, Maçka kz., Trabzon 137
Makedonya 20
Mąkori (?) nâhiyesi 59
Malazgird kazâsı, Van 81, 83, 84, 118, 120, 125, 170, 188, 210, 219, 224
Mamahâtun Câmi-i Şerîfi, Mamahâtun ks., Tercan kz., Erzurum 279, 280, 281, 288, 308, 316
Mamhuran [Mahfuran] deresi, Van 52, 54
Mamûretülazîz vilâyeti 52, 57, 155, 170, 177
Mamûretürreşad 76
Mangüs karyesi, Revan sn. 50
Manik karyesi, Âdilcevaz kz. 223
Mantospenat, Ermeni şakî, Şer m., Müküs n. 172
Manuk, Ermeni komite üyesi, Kopal k., Hınıs kz., Erzurum 159
Mardin 97, 98, 100, 103, 104, 114, 115
— Mutasarrıflığı 96, 111, 112, 141
Mardiros, Dolabaş k., Malazgird kz. 83
Mardiros, Ermeni komite üyesi, Eçmiyalı k., Van 176
Mardovak, Kala kasabalı 83
Markire, Topal, Ermeni casuslarından 257
Marmara 17
Marmut Câmii, Bitlis 230
Marmutlu mahallesi, Bitlis 210, 222
Marnik karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Muş 126
Marotyan Marot, zâbıta memuru, Van Jandarma Alayı 69
Martektuk [Mongok] karyesi, Muş 55
Martiros, Ermeni komite üyesi, Dimikari [Dimkar] k., Müküs n., Şatak kz., Van 178
Maruf bin Şeyh Perutev, Kürd beylerinden, Akçan n., Muş 186
Marunîler, Lübnan 6
—in ayaklanması, Lübnan 6
Maryana, hemşire, Graduk hastahanesi 327
Maslahat karyesi, Pasinler kz. 83
Masûmlu karyesi, Revan sn. 50
Mazarapet (?) karyesi, Gevaş kz. 106
Mazoran Şeyhi 103, 114, 226
Meclis-i Vâlâ 8
Meçin, Ermeni binbaşılarından, Hashır karyeli 258
Medenî hukuk 8
Medler 3
Medreski Kazakları 170
mehâkim-i adliyye 57, 61
Mehmed Ali Efendi, mütekâ'id Van Alay Kâtibi, maktûl 73, 91, 108, 252
Mehmed Ali Efendi, polis memuru, Maçka kz. 138, 237
Mehmed Bey, Murâdiye Kaymakamı 204
Mehmed Bey, tahkik memuru, Eleşkird kz., Ağrı 158
Mehmed bin Abdurrahman, Molla, mezâlimle ilgili olarak ifadesi alınan mülteci, Murâdiye kz., Van 117, 118
Mehmed bin Bay Mirza, mülteci, Veliköy k., Varto kz. Van 66
Mehmed bin Hacı Ağa, mülteci, Poti k., Karakilise 66
Mehmed Cemil Efendi, polis memuru, Yomra n. 236

Mehmed Çavuş, Hayranlı, süvârî alayından, maktûl 60

Mehmed Derviş, jandarma kumandanı, Hizan kz., Bitlis 192, 195

Mehmed Efendi, cerrah, maktûl 73

Mehmed Efendi, Diyarbekirli, mütekâ'id yüzbaşı, maktûl 110

Mehmed Efendi, Hoca, Çevik oğlu, maktûl, Van 74

Mehmed Efendi, Kaplanzâde, Van jandarma yüzbaşılığından emekli 246

Mehmed Efendi, komiser, mecrûh 56

Mehmed Efendi, nâhiye çavuşu, Havasor n. 245

Mehmed Efendi, polis 241

Mehmed Efendi, redif yüzbaşılığından emekli, Diyarbekir 246

Mehmed Efendi, Sûfi, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Varthah k., Muş 130, 131

Mehmed Efendi, Şeyh, Bitlis müftî-i sâbıkı 115

Mehmed Emin, Erciş Belediye Reisi 253

Mehmed Emin, jandarma, Kaçık karyeli 186

Mehmed Emin, komiser muâvini 86

Mehmed Emin, Kürd beylerinden, Akçan n., Muş 186

Mehmed Emin, polis memuru, Van 246

Mehmed Emin, şehit jandarma, Karye-i Fakyân karyeli 185

Mehmed Fehmi, eşrâftan, Van muhâcirlerinden, Erciş kz. 253

Mehmed Fevzi, jandarma süvârî çavuşu, Hani kz., Muş 169

Mehmed Hamdi Efendi, polis komiser muâvini, Maçka kz. 138, 237

Mehmed Hilmi, Hurşid Efendizâde 253

Mehmed Hulusi Efendi, polis, nâhiye müdîr vekîli 61

Mehmed Hulusi, polis memuru, Van 203, 204, 207, 209, 241, 242, 244, 245, 246, 251

Mehmed Kâmil, Alaüddin Beyzâde, muhâcirîn tahkik memuru, Hınıs kz., Erzurum 161

Mehmed Nazmi, Dilâverzâde, Erciş kz. 253

Mehmed Nezir, nâhiye müdürü, Uçurum n., Hizan kz., Bitlis 192

Mehmed Ömer, Nâilbey Mahallesi İmamı, Elazîz 254

Mehmed Re'fet, Tiflis Başşehbenderi 50

Mehmed Resul bin Abdurrahman Resul, Hani kasabasında mültecî, Muş 166

Mehmed Rıfat, Kazâz Bâkîzâde 253

Mehmed Sâlih, polis memuru, Trabzon 138

Mehmed Selim Paşa, Lübnan Vâlisi 6

Mehmed Sıddık Bey, aşiret kaymakamı, Murâdiye kz. 246

Mehmed Sıddık Bey, Haydaran aşîreti rü'esâsından, şehîd 117

Mehmed Sıddık Efendi, Şeyh, Van Müftîsi, maktûl 60, 252, 259

Mehmed Şâkir, Şeyh, zâviyedâr, maktûl, Van 75

Mehmed Şevki, Müküs beylerinden 171, 175, 260, 261

Mehmed Tufan Efendi, mahkeme a'zâ mülâzımı, Mardin 100

Mehmed Usta, papuşcu esnâfından, Van 87

Mehmed Vefik, muhtar, Elazîz 254

Mehmed Vehbi Efendi, komiser muâvini, Bitlis 98

Mehmed Zeki Efendi, Vanlı, Elazîz polis memurluğunda görevli 253
Mehmed Zeki, Fâidehorzâde, Erciş kz. 253
Mehmed Zeki, muhâcirîn tahkik memuru 170
Mehmed, a'zâ, Elazîz 254
Mehmed, Alaüddin Beyzâde, Hınıs'dan muhâcir 163
Mehmed, Bulhaz oğlu, Hınıs'dan muhâcir 162
Mehmed, Halife Molla Ali oğlu 219
Mehmed, jandarma tabur kumandanı vekîli 95
Mehmed, Molla, Bitlis'in Hersan Mahallesinden 218
Mehmed, muhâcirin tahkik memuru 163
Mehmed, Müküs beylerinden 172, 173
Mehmed, tahkik memuru, Eleşkird kz., Ağrı 158
Mehmed, Terme Kazâsı Ticâret Reisi 304
Mehmed, Yüzbaşı Selim Efendi'nin oğlu 56
Mehmedbey Mahallesi, Van 73
Mehr, Vilas karyeli Ermeni, yüzbaşı 258
Meksila karyesi, Maçka kz., Trabzon 136, 137
Mekteb-i Mülkiyye 179
Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye 100
Memâlik-i Osmaniyye 59
memurların öldürülmesi 20
Mendân karyesi 76
Mengücoğulları, Anadolu beyliklerinden 4
Mercanyan Hayk, Ermeni komite üyesi, Muş 130
Merikali komu, Erzurum 281
Merkemsit 93
Merkoyil Mehmed, Kürd beylerinden, Akçan n., Muş 186
Mermid karyesi, Van 75
— çayı, Van 75, 87, 199, 207
Meşkan karyesi, Çukur n., Bitlis 55, 56
Meşrûtiyet 59
Metternich, Avusturya Şansölyesi 17
mevâşî 54, 69
Mevlüd Hakkı Efendi bin İbrâhim Efendi, Muşlu, 94
Meydan Câmi-i Şerîfi, Bitlis 230
mezâlim 24, 53, 54, 57, 61, 66, 68, 81, 82, 84, 85, 86, 92, 93, 94, 96, 99, 102, 105, 107, 108, 111, 112, 114, 117, 159, 193, 197, 198, 240
Mezgik karyesi, Tercan kz., Erzurum 267, 268, 274
mezhep 8
— değiştirmek 9
Mezra'a karyesi, Şatak kz., Van 260
Mezra'a-i End, Uçum n., Hizan kz., Bitlis 191
— Yaylası, Uçum n., Hizan kz., Bitlis 188, 190
Mezra'a-i Şeyhân karyesi, Müküs n., Van 176
Mıgırdıç, Ermeni komite üyesi, Arinç karyesi, Müküs n., Şatak kz. Van 176
Mısır 17, 23
— olayları 6
Mîrhasanveli karyesi, Gevaş kz. 62
Mickaslı [Miçkanisli] karyesi 209
Miçkanisli karyesi, bkz. Mickaslı karyesi
Miharoy karyesi, Muş 174
Mihran, Ermeni komitecisi, Hanzir k., Eleşkird kz. 158

Mihran, bkz. Lato
Miko, Ermeni kavas, Tazekilise m., Van 75, 205
Miliç karyesi 290
milis kuvvetleri 70
millet okulları 18
millet-i İslâmiyye 141, 145, 147, 148, 149, 152, 259
millet-i Osmaniyye 141
Millî Ajans 306
millî birliği ihlâl 22
milliyetçi dernekler 19
milliyetçi gruplar 20
Minâre Mahallesi, Muş 131
Minas Hamparsom, Ermeni komitesi üyesi, Ekülivan k., Müküs n., Şatak kz., Van 178
Mirbeg, Ermeni eşkiya, Arpit k., Gevaş kz. 106
Mirgehî karyesi 70
Mirkeho karyesi, Saray kz., Van 94, 251
Mirza, Kaplıcaklı, şehit jandarma 184
Misak, Ermeni komite üyesi, Duman k., Hınıs kz., Erzurum 159
Misak, Ermeni komitesi üyesi, Süronk k., Muş 130
misyoner hareketi 18
Mişahşin [Mişakşin] karyesi, Bitlis 129
Mişahşin karyesi, bkz. Mişahşin karyesi
Mitini karyesi, Erzincan 55
Mizgik karyesi, bkz. Mezgik karyesi
Molla Şâkir bin Molla Ömer Şâkir, Hizan Kazâsı İmamı, Bitlis 197
Mollabuşah karyesi, Hınıs kz., Erzurum 162
Molladâvud karyesi, Muş 167, 168
Mollahasan karyesi, Van 251
Mollahıdıran karyesi, Muş 127
Mollakâsım karyesi, Bayezid 146
Mollakâsım karyesi, Timar n., Van 62, 75, 76, 95, 99, 252
Mollakulaç karyesi, Hınıs kz., Erzurum 154, 161, 162
Mollayaya karyesi 168
Mongok karyesi, bkz. Martektut karyesi
Monlaâbâd karyesi 247
Morh-i Süflâ muhâcirîni, Çukur n., Bitlis 52, 55
Morh-i Ulyâ karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Moskof müfsidleri 59
Moskova 329, 332
— Tıp Fakültesi 322
Muammer, Alaüddin Beyzâde, Hınıs'dan muhâcir 163
Muça karyesi, Van 249
muhadderât-ı İslâmiyye 54, 142, 144, 145, 147, 240
muhâsebe ketebesi 74
Muhtar Şerif, Kursan Karyesi Bekçisi 276
Muhyiddin Efendi ibn-i Hüseyin, bakkal, mezâlimle ilgili olarak ifadesi alınan mülteci, Bitlisli, Savur kz. 112, 113, 114
Muhyiddin, Gögeş oğlu, Eleşkird kazâsı ahâlîsinden, Şenil k., Elazîz 170
mukâtaa usûlü 6
mukâtaacı Hıristiyanların ayaklanması, Lübnan 6
Murad bin Reşo, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Kotnin k., Bitlis 129
Murad III. Kanunnâmeleri 8
Murad IV., Osmanlı sultanı 4

Murad nehri 85
Murad, Hacı, eşrâfdan, Muş 85
Murad, Hakem Agop oğlu, Ermeni komite üyesi, Hanamî k., Hınıs kz., Erzurum 159
Muradi, Ermeni komite üyesi, Kerkicanis k., Müküs n., Şatak kz., Van 176
Murâdiye kasabası/kazâsı, Van 113, 115, 116, 117, 118, 151, 203, 246, 247, 248
murahhashâne 91
Murtaza oğlu Abdurrahman Efendi, Erciş başkâtib-i sâbıkı 205
Musa Bey, Çerkes, Kopolu 82
Musa Bey, Hacı, Karçikan hânedânından, mültezim, maktûl 60
Musa bin Hüseyin, mezâlimle ilgili olarak ifadesi alınan mülteci, Bitlisli, Savur kz. 113, 114
Mûsevî milleti, Hakkâri 76
Muson nâhiyesi, Bayezid sn. 144
Mustafa Âsım, Kavas Şâkirzâde, Erciş kz. 253
Mustafa Bey, Sertabîb 86
Mustafa bin Mehmed, Şehbâz oğlu, Savan k., Of kz. 67
Mustafa Efendi, polis memuru, gemilerin sevk ve idâresine memur, Van 66, 99
Mustafa Fehmi, Siirdlizâde, Erciş kz. 253
Mustafa Hakkı, Müderris Hacı İbrâhimzâde, Erciş kz. 254
Mustafa Hulusi, Abdurrahman Beyzâde, Erciş kz. 253
Mustafa Vasfi, Dilâverzâde, Van Belediye a'zâsından, Erciş kz. 253
Mustafa, İsparan [İspandan] beylerinden, Hizan kz., Bitlis 192
Mustafa, muhtar, Hizan kz., Bitlis 198
Mustafabey komu, Erzurum 284, 285
Musul 145
Muş sancağı 21, 55, 57, 84, 85, 94, 118, 120, 126, 128, 130, 131, 134, 154, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 174, 179, 180, 181, 182, 183, 187, 188, 259
— Ermenileri 180, 181
— Jandarma Taburu 134
— mültecîleri 163
— ovası 85, 125, 126, 187
Mutîullah Bey, mekteb müdîri 55
Mutiki [Mutki] karyesi 56, 126, 130
Mutki karyesi, bkz. Mutiki karyesi
Mutki tarîkı 86
Muvaffak Bey, Siird Jandarma Tabur Kumandanı 56
mühtedî Ermeniler 291
Müküs nâhiyesi/kazâsı, Şatak kz., Van 62, 76, 88, 154, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 190, 191, 258
— komitesi 76
Mülaka karyesi, Maçka kz., Trabzon 137
mülk-i Osmanî 101
Mültecî(ler) 66, 84, 120
mültezim 60
Münib Efendi, meb'ûs 61
Münir Bey, Abbaszâde, Erciş kz. 253
Müslim bkz. Müslüman
Müslüman(lar) 6, 7, 11, 19, 20, 21, 22, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 64, 66, 68, 70, 76, 78, 79, 81, 83, 84, 85, 87, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 111, 115, 116, 117, 119, 130, 131, 134, 135, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 164,

165, 168, 169, 177, 178, 199, 201, 211, 229, 234, 235, 236, 238, 241, 244, 250, 251, 255, 257, 305, 307, 308, 310, 311, 312, 315, 316
— â'ileleri 146, 147
— askerler 22
— cenâzesi 54
— dükkânları 101
— Dürzîler 7
— Dürzîlerin ayaklanması, Lübnan 6
— düşmanlığı 18
— hâneleri 101, 102, 139, 142, 143
— hukuku 8
— köyleri 20, 49, 50, 69, 81, 102, 146, 179, 314
— mahallâtı 245
— orduları 3
— Osmanlı vatandaşları 139
— Selçuklu Türkleri 4
— Türk devlet yapısı 4
Müsürü [Müsürüp] karyesi, Çukur n., Bitlis 55, 56
Müsürüp karyesi, bkz. Müsürü karyesi
Müştak karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Müttefik devletler 207

Nâciye Hanım, Rasih Hoca'nın zevcesi, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Van 124
Nâdir Ağa bin Derbo, Cebranlı aşireti reislerinden, mezâlimle ilgili olarak bilgisine başvurulan, Mollahıdıran k., Muş 127
Nahcıvan 49, 307, 311, 312
— hanlığı 11, 12, 13
— kaymakamlığı 50
Nâhoşnud mahallesi, Bitlis 210, 223
Nâilbey Mahallesi, Elazîz 254
Nanikas karyes, Karçikan kazâsı 263
Narman kazâsı, Erzurum 52, 55
Naro, Yemi (?) Demirci, Ermeni şakî, Entroy m., Müküs n. 172
Natuvan, Erzurum 133
Nâzım Nazmi, Siird Sâbit Jandarma Tabur Kumandanı 121
Nazif (?), Şeyh, Taş mahalle, Bitlis 233
Nebat karyesi, Van 252
Necati Bey, Sâbık Ceyhan Kaymakamı 319
Necib Ağa, Makori (?) nâhiyesi eşrâfından 59
Necib Efendi, sobacı esnâfından, maktûl, Van 74
Nedim, İbrâhim Bekirzâde, Vanik k., Müküs n. 173
Nerses Aşdaragesi, Doğu cephesinde Ruslarla işbirliği yapan Ermeni Patriği 12, 13, 19
Nersis, Nalbantyan, Van Jandarma Alayı'nda görevli 69
Nesimi Efendi, polis, Van 246
Nezir bin Esad, mülteci, Girekol k., Karakilise 66
Nezir, jandarma, şehîd 194
Nigar, Hâtuniye mahalleli Mirac oğlu Süvârî Çavuşu Osman'ın zevcesi, mezâlimle ilgili olarak ifadesi alınan, Van 62
Nihavend Savaşı 3
Nikola I., Rus Çarı 12
Nikola II., Rus Çarı 17, 23

Nikola, Grandük, Rus Ordusu Başkomutanı, Rus Çarı Aleksandr II.'nin kardeşi 13
Nirso, binbaşı, Borumlu Keldânî 258
Nişan, Ermeni şakî, Müküs n. 171
Nok karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan köylerden, Bitlis 126
Noravan[is] karyesi 88
Norduz kazâsı, Van 76, 88, 201, 204, 247, 250, 252
— mal müdîri 60
— tarîkı 54
Norevan karyesi, Kakan deresi, Şatak kz., Van 175
Norgah karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan köylerden, Bitlis 126
Norkoh karyesi, Gevaş kz., Van 106, 174
Norşın mahallesi, Van 64, 250
Norşın-i Süflâ mahallesi, Van 124
Norşın-i Ulyâ mahallesi, Van 148, 242, 246, 249
Novibayezid (Yenibayezid) karyesi, Revan sn. 50
Novulu köyü, Nahcıvan 312
Nuh Bey, Huyut aşireti reislerinden, mezâlimle ilgili olarak bilgisine başvurulan, Bitlis 126
nukât-ı askeriyye 147
Nûri, Hani nâhiyesi jandarma takım kumandanı vekili 166
Nûri, jandarma, Norduz kz., Van 252
Nurs karyesi, Hizan kz., Bitlis 188
— yaylası, Uçum n., Hizan kz. 190
Nusaybin kazâsı 145, 150, 152
— Kaymakamlığı 141, 153
Nusayrî mezhebi, Lübnan 6
Nuşon mahallesi, Van 141
nüfûs sicillâtı 76
nüfûs-ı İslâmiyye 153

Odesa 16
Of kazâsı 67, 68, 69, 78, 79
Ohan, Ermeni şakî, Polis k. 172, 173
Ohan, Hanzirli, Ermeni çete reisi, Karakilise ks., Eleşkird kz. 170
Ohannes, Katagikos 13
Onnik (?), Rus Kazaklarına kılavuzluk eden Ermeni, Vartab(?) karyeli 209
Onyedinci Fırka, Erzurum 277
Ordu-yı Hümâyûn 118
Ordubat 307, 310
Orta Doğu 16
Orta Hamam, Bitlis 231
Ortahisâr Câmi-i Şerîfi 138
Ortanil karyesi, Eleşkird kz., Ağrı 158
Ortodoks(lar) 4, 11
— patriği 5
— Patrikliği 5
—luk 4
Osbep, Ermeni şakî, Özim k., Pervari kz. 171
Osbep, Şataklı, eşkiya 261
Oseb veled-i Haço, Dehli, Başkala ks. 101
Oseb, Ermeni eşkiya, Arpit k., Gevaş kz. 106
Osep Argotyan, Ermeni Piskoposu 11
Oskavan karyesi, Bitlis 129
Osman Ağa, Tadam karyesi eşrâfından, Hınıs kz., Erzurum 163

Osman Efendi, Maliye tahsildarı, Hacavra k., Maçka kz., Trabzon 137, 237
Osman Efendi, tahsildâr, Sümela k., Viçe n. 68
Osman oğlu, ulemâdan, Hızan kz., Bitlis 198
Osman Remzi, Terme Kazâsı Düyûn-ı Umûmiye Memuru 304
Osman, Mahmud oğlu, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Hasunan [Hasunhan] k., Dutak kz. 136
Osman, Mirac oğlu, süvârî çavuşu, Hâtuniye m., Van 62
Osman, Ortanil k., Eleşkird kz., Ağrı 158
Osmanlı(lar) 4, 20, 51, 87, 206
— altını 207
— asker(ler)i 7, 65, 75, 87, 136, 160, 164, 206, 237, 313
— Bankası merkezi, Beyoğlu 22
— Beyliği 4
— Devleti 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 139, 176
— Devleti sınırları 14, 20
— Devleti'ndeki basın hürriyeti 6
— Devleti'nin taksimi 18
— Ermenileri 13, 19
— esirleri 50
— hudutları 17
— hükûmet memurları 20
— Hükûmeti 21, 101
— idare sistemi 6
— kıta'âtı 77
— kumandanı 138
— kuvvetleri 320
— milleti 101
— Ordusu 50, 307, 308
— postacıları 20
— seferleri 11
— tarihi 5
— toplumu 19
— toprakları 19, 20
— ülkesindeki Ermenileri kışkırtmak 15
— üserâsı 51
— vergi tahsildarları 20
— yargıçları 20
— yönetimi 5
— -İngiliz dostluğu 17
— -Rus savaşı/harbi 11, 13, 16, 17, 18
— -Rus sınırı 19
— -Safevî mücâdelesi 4
Otuzüçüncü Ahz-ı Asker Kalemi 77
Otuzüçüncü Fırka 89
— Vekâleti, Diyarbekir 69
Ovacık karyesi, Erzurum 285

Ömer Ağa, Eleşkird kz. 83
Ömer bin Mustafa, mezâlimle ilgili olarak bilgisine başvurulan, Kotum k., Bitlis 123
Ömer Efendi, Hacı, tüccârdan, maktûl, Van 73
Ömer Efendi, yüzbaşı, sabit jandarma tabur kumandanı, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Bitlis 124
Ömer Hulusi, Rüşdiye-i Askeriyye Arabî Muallimi 216, 229
Ömer, (Berholu), mezâlimle ilgili olarak ifadesi alınan 88

Ömerağa komu, Erzurum 281
örfî hukuk 4
Örüma[n] karyesi, Azak[p]ur n. 94
Özim karyesi, Hakif n., Hizan kz. 190, 195, 257, 258
Özim karyesi, Pervari kz. 171
Özimliler 258
Pagacemâl karyesi, Van 202
Pakis [Paksi, Pakiz] karyesi, Timar n., Van 60, 95, 99, 143, 146, 153
Pakiz karyesi, bkz. Pakis k.
Paksi karyesi bkz. Pakis k.
Palu 328
Pan [Pav] karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Panos, Van Ermenilerinden 74
Panzda [Panz] karyesi, Hizan kz., Bitlis 196
Papasyan, Taşnak Ermeni Komitesi Reisi, Van 150
Papazyan, Van eski mebusu, Ermeni komitesi işbirlikçisi, Muş 188
papuşcu esnâfı 87
Par karyesi, Müküs n., Şatak kz., Van 172, 178
parçalamak sûretiyle katl 228
Parkat İskelesi, Âdilcevaz kz., Van 99, 252
Parsinik karyesi, Erzurum 273, 274
Parso, Rus Kazaklarına kılavuzluk eden Ermeni, Mickaslı [Miçkanisli] karyeli 209
Pasdırmacıyan Karkin, Erzurum meb-'ûs-ı sâbıkı 81
Pasinler kazâsı 83, 118, 120, 271
— ahâlîsi 54
Paşa hamâmı, Bitlis 231
Patnos karyesi, Bitlis 210, 218
Patrikhâne 5, 101
—nin teşviki, İstanbul'da 6
Pav karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan köylerden, Bitlis 126
Payas 317, 318, 319
Pekreç nâhiyesi, Erzurum 52, 54, 286
Pekün karyesi, Gümüşhane 136
Pelegöz karyesi, Erzurum 277
Pelli karyesi, Gevaş, Van 57, 60, 252
Pelli karyesi, Reşadiye n. Mamûretülazîz 156
Pellü karyesi, Karçikan kz. 263
Peramis karyesi, Gevaş kz. 174
Perkuri karyesi, Gevaş kz. 62
Pernakapan [Bernekaban] 324
Persler 3
Persolan [Pirselam] karyesi, Bayezid 146
Pertük karyesi, Bitlis 129
Pertüsek [Terpüsek] karyesi, Tercan kz. 267, 270, 274
Pervane karyesi, Sürmene kz. 78, 79
Pervari kazâsı, Van 54, 171, 177, 178, 179, 180, 182, 188, 257, 258, 259, 263
— jandarma efrâdı 258
Peşanedli (?) ovası 259
Peşi, Ermeni komite üyesi, Arinç karyesi, Müküs n., Şatak kz. Van 176
Petersburg 11, 16
Petro I., Rus Çarı 10
Pezentan karyesi, Kosor 52, 56
— ahâlîsi 56
Pirha [Berho] karyesi, Kakan deresi, Şatak kz., Van 175
Pirkal karyesi, Gevaş kz. 62
Piroz [Piros] karyesi 258
Piros karyesi, bkz. Piroz karyesi
Pirselam karyesi, bkz. Persolan karyesi

Pitt, İngiltere Başbakanı 18
Poğonis (?) karyesi, Gevaş kz. 174
Polad Ağa, Hizan eşrafından, Bitlis 196
Polad Efendi, Fortunzâde, Sürmene eşrâfından 78, 79
Polis dâ'iresi, Bitlis 231
Polis karyesi 172, 173
Polit[a] karyesi, Of kz. 78, 79
Pologenia Kanunu, Katagikos Ohannes zamanında 13
Polonya isyanı 17
Polonya Kralı, Rus çarının ünvanı 13
Popof, Yasaullı Rus yüzbaşısı 322, 324, 325, 326, 327, 328, 329
Por 122
Poro[ni]s karyesi, Reşadiye n., Mamûretülazîz 156
postacıların öldürülmesi 21
Poti karyesi, Karakilise 66
Poti şehri 324
Protestan 18
Prusya 16
Purnak karyesi, Sürmene kz. 78, 79
Purs karyesi, Şatak 260
Put karyesi, Van 202
Pürkaşin 82
Pürünüs karyesi, Hizan kz. 197
Pürünüs karyesi, Karçikan kz. 263

radikal doktrinler 19
radikal reform 18
radikalizmi yok etme politikası, Rus çarının politikası 20
Rafayil, Gevaş mu'allimlerinden, maktûl 60
Randos karyesi, Reşadiye n. Mamûretülazîz 156
Râsih Efendi, Hoca, ulemâdan, Van Askeri Rüşdisi Arapça muallimi, Van 124, 252
Râsih Efendi, mu'allimlikden mütekâ'id, maktûl 72
Râsim Efendi, Mekteb-i Rüşdiyye-i Askeriyye mu'allimlerinden, maktûl, Timar n., Van 100
Rebinski Alayı, Rus alayı 323
Recep, mülâzım, mütekaidin-i askeriyyeden, Van 57, 61, 87, 89, 91, 109, 110, 207, 209, 203, 204, 241, 242, 244, 246, 251
Remzi Efendi, Ağa Bey, komiser muâvini, Bitlis 97
Resul Efendi, Bitlis telgraf müdürlerinden 219
Resul Efendi, polis memuru, Bitlis 97
Resul Efendi, sâbık telgraf müdürü, Âdilcevaz 245
Resul, asker, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Muş Jandarma Tabur Kâtibi Celal Efendi'nin amcası oğlu, Ermeniler tarafından yaralanan 134
Resul, Molla, Bitlis'in Hersan mahallesinden 220
Resul, Osman oğlu, Lahyan [Liçan] k., Müküs n. 171
Reşad, Osmanlı padişahı 164
Reşadiye nâhiyesi, Mamûretülazîz 156
Reşadiye nâhiyesi, Vastan kz., Van 105, 106, 151, 153, 195
Reşid, Ali oğlu, esnâf, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Van 65
Reşid, jandarma 70

Reşid, Molla, Alan Karyesi İmamı 264
Revan 12, 49, 50, 194
Rezzak bin Hacı Cevher, Kürd beylerinden, Akçan n., Muş 186
Rıfat Bey, binbaşı, 29. Fırka Ser-tabibi 277
Rıza Çavuş, Süvar oğlu, jandarma, Selimbey m., Van 207, 208
Rıza Maho Hoca, süvârî jandarmalarından, maktûl, Timar n., Van 100
Rıza, Süleyman oğlu, Ortanil k., Eleşkird kz., Ağrı 158
Rize 19, 67
Roma İmparatorluğu 3
Romalılar 3
Rum(lar) 51, 69, 138, 235, 237, 291, 324, 325, 326
— kadını 237
— Katolikler, Lübnan 6
— Melkitler, Lübnan 6
— Patrikhanesi 5
Rupen Efendi, Yedikilise mütevellîsi, Van'ın esbak sandık emini 63
Rupen, Taşnak a'zâsı, Muşlu 183, 184, 185
Rus(lar) 10, 11, 12, 13, 51, 52, 54, 55, 57, 61, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 116, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 141, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 172, 174, 175, 176, 189, 190, 191, 193, 196, 198, 199, 201, 202, 203, 205, 208, 209, 210, 212, 214, 216, 217, 219, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 234, 238, 239, 240, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 250, 251, 253, 254, 255, 259, 260, 264, 266, 269, 271, 275, 277, 279, 282, 288, 289, 308, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329, 330
— askerî kâfilesi 78
— asker(ler)i 11, 78, 79, 80, 85, 135, 137, 138, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 164, 165, 167, 191, 208, 323, 324
— cebhesi 170
— Çarı 249
— çeteleri 70, 81, 83, 84, 85, 92, 93, 94, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 128, 155, 210, 211, 216, 220, 223, 242
— Derujin İstihkâm Taburu 322, 323, 326, 327
— Devleti 248
— donanması 289, 304
— efrâdı 222
— esirleri 52
— fırkası 201
— hakimiyeti, Ermeniler üzerinde 11
— Hariciye nâzırı 16
— Hilâl-i Ahmeri 322
— hudûdu 116
— Hükûmeti 10, 16, 19, 127
— İmparatorluğu 12
— istîlâsı 73, 78, 79, 120, 211, 316
— işgali 13, 118
— ittifakı 16
— kâfilesi 78
— kamuoyu 15

— Kazakları 126, 165, 171, 175, 192, 208, 209, 264, 273, 279, 288
— kıta'âtı 69, 71, 233
— komiteleri 112
— kumandan(lar)ı 55, 56, 203, 220
— kumandanlığı, Van 74
— kuvvetleri/kuvâsı 12, 13, 117, 118, 204
— kuvvetleriyle birlikte Ermenilerin Anadolu'yu terketmesi 13
— memâliki 252
— mezâlimi 81, 86, 170, 211
— nüfuzu 17
— ordusu(ları) 13, 325
— ordusundaki Ermeniler 13
— piyâdesi(leri) 92, 192, 196
— politikası 15, 16
— saltadları 85
— siyaseti 15
— süvârîsi 92
— tebe'ası 116
— tehlikesi 17
— topçu bataryası 322
— toprakları 10
— zâbiti(leri) 64, 84, 165, 315
— - Ermeni mezâlimi 288
— -Ermeni münasebeti 10
—ların Dicle-Fırat yoluyla Basra Körfezi'ne çıkma emelleri 14
—ların Doğu Anadolu'yu işgali 12, 19
—ların Ermenileri Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaları 14
—ların himayesi 15
—ların İngilizleri Yakın Doğu'dan çıkarma isteği 15
—ların İskenderun yoluyla Akdeniz çıkma emelleri 14
—ların İslâm tebe'alarına ta'arruzu 55
—ların Osmanlı Devleti'ni yıkma faaliyeti 19
—ların pîşdâr kuvvetleri 54
—ların Van'ı işgali 57
—ların, Ermeni milliyetçiliğini beslemeye yönelik gayretleri 19
—larla işbirliği yapan Ermeniler 11
—laştırma siyaseti 14
Rusya 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 50, 55, 73, 76, 77, 102, 129, 134, 135, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 159, 167, 190, 250, 305, 325, 327, 330
— sınırı 12
— toprakları 12
—'nın Doğu Anadolu'yu Balkanlaştırmak amacı 14
—'nın Doğu Hıristiyanlarını himaye siyaseti 15
—'nın Ermenileri tahriki 14
—'nın güneye sarkması 16
—'nın iç ve dış politikası 14
—'nın Kafkasya'ya yerleşmeye başlaması 17
—'nın Karadeniz devleti olması 16
—'nın Pan-slavizm politikası 17
—lı(lar) 61, 69, 72, 74, 76, 87, 202
Ruşen Efendi, Telgraf Müdürü, Hoşab kz., Diyarbakır 245
Rüknan karyesi 88
Rüstem Efendi, telgraf müvezzii, Van 245

Rüstem Efendi, Van mu'teberânından, maktûl 110
Rüşdiye-i Askeriyye 216
Rüşdü, polis memuru 104

Saadeddin Efendi, İsmâil Cibi oğlu, Sürmene eşrâfından 78, 79
Sabri Efendi, mülâzım, jandarma kumandanı 66
Sabri, belediye reisi 121
Sâdık Çavuş, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Kalaiçi m., Âdilcevaz 135
sadrazamın tabancayla tehdidi 22
Saferbey Köprüsü, Bitlis 231
Said Efendi, komiser muâvini, Bitlis 97
Said Efendi, Molla, ulemâ-yı meşhûreden, Bedîüzzaman demekle maruf 98, 190, 191
Sâinkala, İran 311
salhâne 57, 61
Sâlih bin Hüseyin, Kürd beylerinden, Akçan n., Muş 186
Sâlih Efendi, polis memuru, Maçka kz. 237
Sâlih, ikmâl jandarmalarından 196
Sâlih, jandarma onbaşısı 249
Sâlim Efendi bin Sadullah, polis memuru, Mardin 98, 99, 100
Salimli karyesi 54
Salisbury, Lord, İngiliz Başbakanı 23
Saltukoğulları, Anadolu beyliklerinden 4
Samiel, Şataklı, eşkiya 261
sancak meclisi 7
Sander, Ermeni şakî, Hirit k., Hizan kz. 193
Saparkur karagolhânesi, Bitlis 231
Saray (?) karyesi, Hizan kz., Bitlis 198
Saray kazâsı 60, 61, 62, 69, 76, 94
Sarbey karyesi, Muş 174
Sarıkamış 323
Sarımsenk karyesi, Revan sn. 50
Sarnos karyesi 88
Saru Kâhya, Ermeni komite üyesi, Kozlu k., Hınıs kz., Erzurum 159
Sasanîler 3
— in genel vâlileri 3
Sason kazâsı, Siirt 21, 118, 120, 126, 166, 259
Savan karyesi, Of kz. 67
Savur kazâsı, Van 112, 114, 115, 117
Sayyad, posta jandarmalarından, maktûl, Van 60, 252
seferberlik 180, 254
— ilanı 69, 139, 147
sefîne 74, 76
Sekâvî karyesi, Muş 85
sekene-i İslâmiyye 151
Selefkiler 3
Selim Efendi, yüzbaşı 56
Selim Han, Hacı Beyoğlu, muhâcir beylerinden 106, 156
Selimbey mahallesi, Van 74, 150, 207, 242, 244
Semerşeyh karyesi, Bulanık 52, 56
Senemke caddesi, Van 74
Serdarâbâd 307, 312
Sergis, Keşiş, Rus Kazaklarına kılavuzluk eden Ermeni 209
Serir karyesi, Şatak 260
Serkis, Büyük, Ermeni komite reisi, Van 153

Serkis, Ermeni komite reisi, Özim karyeli 190, 328
Serkis, Ermeni komite üyesi, Kerkicanis karyesi, Müküs n., Şatak kz., Van 176
Serkis, Ermeni şakî, Müküs n. 171
Serkis, Keşişoğlu, Ermeni komite üyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Serkis, Küçük, Ermeni komite reisi, Van 153
Serkis, Vanlı 59
Serkisyan Misak, Ermeni komite üyesi, Kahlik [Kahkik] k., Hınıs kz., Erzurum 159
Serop, Görk (?) k., Malazgird kz. 83
Servet Bey, Muş mutasarrıfı 179, 180, 181, 182, 187
Seygi köyü 270
Seyl karyesi 76
Seyyid Ali Efendizâde, Tekke şeyhlerinden, Hizan kz., Bitlis 196
Seyyid Çavuş, Van 73
Seyyid Han, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Seyyidan kabilesi, Hasananlı aşireti 134
Seyyid Han, muhtar, Kargalık k., Tutak kz. 83
Seyyidan kabîlesi 134
Sıdkı bin Hasan, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvrulan, No[r]şin-i Ulyâ m., Van 148
Sıdkı Efendi, muhâsebe ketebesinden, maktûl 72
Sıdkı, Kazâz Bâkîzâde, Erciş kz. 253
sıkıyönetim ilan edilmesi 21
Sırbistan 17
—'ın bağımsızlığına kavuşması 19
Sırmacı komu, Erzurum 285
Sırp 19
Sıva (?) karyesi, Of kz. 78, 79
Sibirya'nın işgali 17
Siird 56, 65, 118, 120, 122, 145, 177, 250, 258
— Jandarma Tabur kumandanı 56
— Mutasarrıflığı 258
silâh isti'mâli 99
Simek nâhiyesi, Bitlis 192, 195
Simhaç karyesi, Hizan kz. 197
Simon, Kelekçi, Harâbe-i Kasımî k., Malazgird kz. 83
Sinbat, Ermeni çete reislerinden, Muş 130, 131
Sino bin Halil, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Kotnin k., Bitlis 129
Sipannan [Sipanuk] karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan köylerden, Bitlis 126
Sipanuk karyesi, bkz. Sipannan karyesi
Siro karyesi, Bacirge n., Gevar kz. 94
Sironk harekât-ı âsiyâniyesi 183
Sironk karyesi, Akçan n., Muş 182, 183, 187
Sironk mes'elesi 184
Sivas 268
siyasî istiklâliyeti ihlâl 22
Siz karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Siznik Vartan, Ahtamar Manastırı İskele Kilisesi'nin murahhası, Ermeni eşkiya reisi, Van 174
Sohbetoğlu mahallesi, Van 73
Sohum şehri 324
Sokan karyesi 88
Soldoy karyesi, Maçka kz., Trabzon 137, 235, 237

Sor dağı 117, 199, 203, 204, 238, 247
Soron, Bayezidli Ermeni çete reisi 81
Sors karyesi 173
Sortikin karyesi, Şatak 260
soruşturma komisyonu 22
Sos karyesi, Erzurum 278
Sospert karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan köylerden, Bitlis 126
soykırım 50, 57, 95
Söğüdlü komu, Erzurum 285
Stockholmes Dagbladet gazetesi, İsveç 306
Sultânarab Câmii, Bitlis 230
Surih karyesi, Bitlis 56
Surp (?), Ermeni çetesi reisi, Rus tebe'asından, Bayezid sn. 116
Suzvans karyesi 88
Sübhân dağı 132
Süflâ mahallesi, Muş 130, 163, 166
Sükur karyesi, Hakif n., Hizan kz., Bitlis 189, 194, 195
Süleyman Bey, kaymakam, fırka kumandan vekîli 90
Süleyman Çavuş, Hersan m., Bitlis 220
Süleyman Efendi, komiser muâvini, Bitlis 97
Süleyman Efendi, yüzbaşı, Erciş kazâsı bölük kumandanı, 252
Süleyman, Müküs ulemâsından 179
Süleyman, Molla, Süleyman binti 216
Sülüki karyesi, Pasinler kz. 83
Sümela karyesi, Viçe n. 68
süngü ve tüfenk darbeleriyle öldürmek 237
Sürmene kazâsı 69, 78, 79
Süronk karyesi, Muş 130
süvârî 97
— jandarmaları 100
Şaban Efendi, Bitlis İstînâf A'zâ Mülâzımı 213
Şaban Efendi, Hoca, Kişmiş binti, Kömüs m., Bitlis 217
Şaban Vehbi Efendi, Bitlis Mahkeme Başkâtibi 85, 97
Şaban, muhtar, Zeydan mahallesi, Bitlis 228
Şabane mahallesi, Van 73
Şabaniye mahallesi, Edremid k., Van 124
Şahin, komiser muâvini 86
Şahmanis karyesi, Hoşab kz. 65
Şahmanis, Van 201
Şahofski, Rus prensi 56
Şahotu Köprüsü, Norduz kz. 76
Şâhtahtı 307, 311, 314
Şâkir Ağa, Erciş hânedhanından 252
Şâkir, Hizan kazâsı imamı, Bitlis 194
Şâkir, mustantık, Nusaybin 144, 146, 148, 149, 150, 152, 153
Şam 7, 156
— vâlisi 7
Şamdam 204
Şâmil Bey, meclis-i idâre a'zasından, maktûl 84
Şamram mahallesi, Van 64, 72
şarapnel mermiyâtı 65
Şatak kazâsı, Van 55, 61, 62, 70, 88, 89, 142, 153, 154, 172, 175, 178, 190, 258, 259, 260, 261, 262
— kal'ası 70
Şatvan karyesi, Gevaş kz., Van 156
Şatvan karyesi, Muş 174
Şefik Efendi bin Şükrü Efendi, Erzurum Vergi Dairesi Müfredât Kâtibi 144

Şehbâz oğlu, Savan karyesi, Of kz. 67
Şemdinan 245
Şemseddin Efendi, Hacı, Bitlis eşrâfından 113
Şenil karyesi, Elazîz 170
Şer mahallesi, Müküs n. 172
Şer'î mahkemeler 8
şer'î ve örfî hukuk 8
Şerayçün mevkii, Muş 164
Şerefeddin Bey, mülâzım-ı evvel 206
Şerefiye Câmii, Bitlis 230, 235
Şerif Bey, Van Ma'ârif Müdîri 54
Şerif Efendi, polis memuru, Van 246
Şevket bin Habib Efendi, Pîr Musazâde, Zeydan m., Bitlis 228
Şevki Paşa, mîrlivâ, Dokuzuncu Ordu Kumandanı 311, 313, 314, 315
Şevki, Van Vilâyeti Muhâsebe-i Husûsiyye Müdîri 99
Şeyhabdullâh Bedehşânî Ziyâretgâhı/Tekyesi, Bitlis 230
Şeyhabdurrahmanbaba Ziyaretgâhı, Van 76, 91
Şeyhabdurrahmangâzi karyesi, Van 62
Şeyhayne karyesi, Timar n., Van 75, 95, 99, 146, 252
Şeyhbabo Ziyâretgâhı, Bitlis 230
Şeyheminefendi Tekyesi, Bitlis 230
Şeyhgazalî karyesi, Van 62, 253
Şeyhhamidpaşa tekye ve mü'esseseleri 62
Şeyhhasan Câmii, Bitlis 230
Şeyhkara karyesi, Bayezid 146
Şeyhkara karyesi, Timar n., Van 95, 99, 252
Şeyhü'l-garib Ziyâretgâhı, Bitlis 86, 230
Şeyubet karyesi, Muş 174
Şıhcanıs karyesi 88
Şırnak dağları 56
Şîn karyesi, Hizan kz. 193, 197
Şidan karyesi, Van 259
Şifkâr karyesi, Uçum n., Hizan kz. 190
Şikefti nâhiyesi, Hakkâri 101
Şirak, Ermeni çete reisi, Müküs kz. 143, 171
Şirin, Ermeni komite reisi 153
Şirvanşeyh karyesi, Bitlis 210
Şorlar komu, Erzurum 281
Şorpunar Köprüsü, Bitlis 231
Şuayb Şükrü, mustantık 113, 114, 115, 117, 118
Şûrâ-yı Devlet 8
Şuşanis karyesi, Van 252
Şükran karyesi 88
Şükrü Ağa, Erciş hânedânından 252
Şükrü Efendi bin Timur, Van milis yüzbaşılarından 110
Şükrü Efendi, Molla, Alirik karyesi imamı 273
Şükrü Efendi, Murâdiye tahsildarlarından 246, 248
Şükrü Efendi, mülâzım-ı evvel, Otuzüçüncü Ahz-ı Asker Kalemi 77
Şükrü Efendi, Vergi Kalemi odacısı, Bitlis 215
Şükrü, Molla, Pekeriç karyesi muhtarı, Erzurum 286
Şükrü, mustantık 142
Şükrü, polis memuru 98, 99, 100
Şürükyan deresi, Bitlis 129, 130

Tadam karyesi, Hınıs kz., Erzurum 160, 161, 162, 163
Tahdis karyesi, Muş 174
Tahmanis karyesi, Muş 174
Tahran Sefâreti 52
Tahsin, eşraf ve ulemâdan, Hirit k., Hizan kz., Bitlis 192
Tahşot, Bitlis 215
taht, altın işlemeli, Ermeniler tarafından Rus Çarı Aleksi'ye hediye edilen 10
Tahtalı-yı Boy[r]an karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Talat Paşa, Dahiliye Nâzırı 24, 240, 266
Talori dağ(lar)ı 119, 125
Tanzimat Fermanı 6, 8, 9
Taramah karyesi, Müküs n., Şatak kz., Van 177
târîh-i İslâmî 102
Tarvis [Tavris] karyesi, Kakanderesi, Şatak kz., Van 175
Tasmalıyokuşu 60
Taşmahalle, Bitlis 112, 113, 210, 213, 214, 218, 219, 220, 221, 223, 225, 226, 232, 233
Taşnak(lar) 20, 181, 187
— a'zâları 181, 183
— Komitesi 150
Taşnaksiyun a'zâsı 182
Taşnaksutyun Ermeni komitesi/cemiyeti 139, 142, 152, 159, 161, 178
Tatargâzî karyesi, Bitlis 210, 218, 222, 224
Tatik nâhiyesi, Bitlis 193
Tatvan 75
— iskelesi 54
Tatyana Karemeli, Moskova Tıp Fakültesi müdavimlerinden ve Rum Hilâl-i Ahmer hemşiresi, Erzurum 322
Tavris karyesi, bkz. Tarvis karyesi
Tavuskerd 52, 54
Tayyib bin Molla Abdülhamid, mezâlim-le ilgili olarak bilgisine başvurulan, Kotum k., Bitlis 123
Tazekilise mahallesi, Van 205
Tebriz 19
— -Bursa İpek Yolu 4
— -Halep İpek Yolu 4
Tebrizkapısı mahallesi, Van 74, 240
— ahâlîsi 240
— Câmii 90
Tehs[m]ir karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Bitlis 126
tekâlîf-i harbiyye 69, 255
— anbarı 101
temsilî hükümet 19
temyiz ve istinaf mahkemeleri 8
Tendürek karyesi, Malazgird 219
Tenzile karyesi, Pasinler kz. 83
Tercan kazâsı, Erzurum 52, 54, 266, 271, 279, 280, 288
Terme kazâsı 304
— Emniyyet-i Umûmiyye Kalem-i Husûsî Müdîriyeti 304
terör hareketleri, Doğuda 21
Terpüsek karyesi, bkz. Pertüsek karyesi
Teşkilât-ı Vilâyât Reformu 7
Tevfik Efendi bin Yakub Efendi, Varto Zabıt Kâtibi, Erganima'deni 93
Tevfik Efendi, Norduz Mal Müdîri, maktûl 60
Tevfik Efendi, Siirdlizâde, Van muhasebe ketebesinden 74, 246

Tevfik Efendi, telgraf müdürü, Hoşab kz., Diyarbakır 245
Tevfik, Sadr-ı a'zam 315
Tırtop karyesi, bkz. Tortop karyesi
Tiflis 11, 49, 323, 329, 330
— Başşehbenderliği 50
Tifnik 118
— dağları, Erzurum 133, 134
Tigântepe, İran 311
Til karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Bitlis 126, 129, 165
Tilsit 17
Timar nâhiyesi, Van 76, 95, 99, 142, 143, 153, 252
Tokaz, Ermeni komite üyesi, Kopal k., Hınıs kz., Erzurum 159
Tomalı, Ermeni komite üyesi, Arinç karyesi, Müküs n., Şatak kz. Van 176
Top karyesi, Tutak kz. 83
Topalhasan komu, Erzurum 281
Topçuoğlu mahallesi, Van 65, 73, 149, 243
Toprakkala karyesi, Revan sn. 50
Tortop [Tırtop] karyesi, Bulanık kz., Van 125
Tos karyesi, Revan sn. 50
Trablus 250
Trabzon 19, 20, 22, 66, 68, 137, 138, 235, 237, 323, 326, 327, 330
— Polis Müdîriyeti 236
Tufan Mehmed, Binbaşı Esad Ağazâde, Mardin a'zâ mülâzımı, Hakkârili 102
Tuğ karyesi, Bitlis 123
Tuluncıyan Simon, Ermeni şakî, Vanlı 174
Tumar nâhiyesi, bkz. Timar nâhiyesi
Tuna nehrinin ağzındaki adalar 12
Tutak kazâsı 82, 83, 119, 136
Tutiya karyesi, Revan sn. 50
Tutuplu karyesi, Revan sn. 50
Tuzla komu, Erzurum 281
Tuzla memlehası, Erzurum 282
tüccâr hanları, Bitlis 230
türbe 66
Türk(ler) 3, 11, 12, 13, 132, 257, 280, 288, 314, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332
— askeri 331
— devletleri 8
— köylüleri 330
—lük 307, 312
— Ordusu 330
— üserâsı 330
— -İran savaşları 5
— -Rus harbi/savaşı 11, 12
Türkçe 165, 206
Türkistan 89
— alayları 326
—'ın işgali 17
Türkmençay Antlaşması 12
Tüyler karyesi, Pasinler kz. 83

Uçum nâhiyesi, Hizan kz., Bitlis 188, 189, 190
Uğrubeğli karyesi, Revan sn. 50
Ûlâ caddesi, Kotis k. 328
Uzak Doğu 15, 16, 18

Üçtav karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan, Bitlis 126
Üçüncü Ordu Kumandanlığı, Erzurum 69

Vahan, Daşnaksuyun Komitesi Reisi, Mollakulaç k., Hınıs kz., Erzurum 161
Vahan, Ermeni komitesi reislerinden, Van 242
Vâhide Hanım, Jandarma Süvar oğlu Rıza Çavuş'un eşi, Selimbey m., Van 207
vahşiyâne itlâf 56
Vakf-ı Kebîr Kaymakamlığı 68
Valdamar Karameli, Rus Birinci Obüs Bataryası Yaveri 324
Van 19, 20, 52, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 81, 87, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 96, 98, 99, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 115, 116, 117, 118, 119, 124, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 170, 174, 178, 199, 201, 202, 205, 206, 207, 209, 226, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 258, 262
— ahâlîsi 65, 76, 77, 252
— Askerî Rüşdîsi 124
— Belediye reisi 61, 62, 64, 65, 110
— Belediyesi 109
— Ermenileri 74, 98, 99, 103
— Gölü 61
— hâdisesi 240
— Hastahânesi 76
— hudûdu 69
— İstînâf a'zâsı 85
— Jandarma Alayı 69
— Jandarma Sâbit Alay kumandanı 57, 61, 62, 64, 65
— Jandarma yüzbaşılığı 246
— komite rü'esâsı 61
— kuvveti 195
— Ma'ârif müdîri 54
— muhâcirleri 254
— muhîtini istîlâ 61, 62
— müftîsi 60
— mürettebâtı 97, 98, 100
— polis müdîr vekîli 56
— vâlîsi 72
—'daki Ermeniler 142
—'ın esbak sandık emini 63
—'ın istilâsı 201
—'ın sukûtu 54
—'ın tahliyesi 63
Vanik karyesi, Müküs kz. 173
Vankkavar, Bitlis 228
Vano, Melkon oğlu, Ermeni komite üyesi, Muş 167
Vanzivesi karyesi, Van 62
Varişhah [Varthah] karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan köylerden, Bitlis 126, 130
Varthah karyesi bkz. Varişhah karyesi
Vartik karyesi, Erzurum 280, 281
Vartkes Efendi, Erzurum Mebusu 24
Varto kazâsı 66, 85, 92, 93
— mahkeme a'zâsı 92
— kâtibi 93
Vastan kazâsı, Van 75, 151, 153, 238, 243, 252
Vastin karyesi, Hizan kz. 76, 77, 110, 197
Vatab (?) karyesi 209
Vefik Efendi, Bitlis Serkomiseri, Van Polis Müdîr Vekîli, şehîd 56, 97
Vehbi Bey, Şatak Sandık Emini 72
Vehbi Efendi, telgraf müdürü, Şemdinan, Hoşab kz., Diyarbakır 245

Vehbi Efendi, vergi kâtibi 246
Velîşemseddîn Ziyâretgâhı, Bitlis 230
Veli Efendi, mal müdürü, Norduz kz., Van 252
Veliköy karyesi, Varto kz. 66
Veliyüddin, a'zâ, Elazîz 254
Veranda[ni]z karyesi, Gevaş kz. 174
vergi 6, 7
— tahsildarları 21
Verkonis karyesi, bkz. Virkonis karyesi
Veryon karyesi, Muş 174
Veysel Bey, Süvârî Alayı Kumandanı, Erzurum 133
vezir payesi 7
Viçe nâhiyesi 68
Vilas karyesi 258
vilâyet meclisleri 8
Viramyan, Rusyalı, Van Taşnak Ermeni Komite Reisi 61, 142, 145, 149, 150, 152
Virgiz [Virişin] karyesi 88
Virişin karyesi, bkz. Virgiz karyesi
Virkonis [Verkonis] karyesi, Muş 174
Viyana Kongresi 17
Vladivostok, Sibirya 17
William Pitt, İngiltere Başbakanı 16

yabancı elçiler 21
yabancı posta idareleri 19, 20
Yağan karyesi, Pasinler kz. 83
Yahûdi 117, 326
—lerin bâkire kızlarına tasallut 101
Yakın Doğu 15
Yako karyesi, Bitlis 114, 210, 217
Yakub Efendi, telgraf memuru, Van 245
Yakub, Konlu, muhâcir, meşâyih-i Kâdiriyye'den 156
Yamanyurd karyesi 94
Yaplan karyesi, Gevar kz. 62
Yaramış karyesi, Çerkes karyesi, Malazgird 81, 82
Yasin Abdi (?), polis memuru, Bitlis mürettebâtından Mardin'de müstahdem 98
Yasin Efendi bin Hacı Mehmed Efendi, polis memuru, Mardin 97
Yaylacık karyesi, Erzurum 278
Yedikilise mütevellîsi 63
Yedikilise, Ermeni mü'essesesi, Diyarbekir 57
Yedikilise, Ermeni mü'essesesi, Van 60, 252
Yekmal karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan köylerden, Bitlis 126
yelken gemisi 99
Yeni Osmanlılar 19
Yeniköy karyesi, Hınıs kz., Erzurum 159
Yıldız Câmii 22
Yirmidokuzuncu Fırka karargâhı, Erzurum 277
Yomra nâhiyesi, Trabzon 78, 80, 235, 236
Yunan isyânı 17
Yunanistan 17
Yunus Çavuş, Hacı Ahmed oğlu, Bitlis mültecîlerinden 86
Yunus, Müslim başıbozuklardan 69
Yura, Rus yüzbaşısı, adliye memuru 326, 327, 331, 332
Yusuf Ağa, Hacı, Karkarlı, mültezim, maktûl 60

Yusuf Bey, Hafif Süvârî Yirmialtıncı Alayı kaymakamlarından ve Hasanan Aşireti reisi, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, Malazgird kz., Van 125

Yusuf bin Zeval bin Abdullah, Kürd beylerinden, Akçan n., Muş 186

Yusuf Efendi bin Mahmud Efendi, mezâlimle ilgili olarak ifadesine başvurulan, posta, telgraf ve telefon müdürlüğü vekâletini yürüten, Nusaybin kz.150

Yusuf Efendi, Şeyh, Varthah k., Muş 130

Yusuf Kenan, meşayih-i Nakşibendiyye'den, Şatak kz., Van 176, 262

Yusuf Kenan, Müküs Muhtarı 172

Yusuf Seydo, Seyyidan kabilesi ve Hasananlı aşiretinden 134

Yusuf, Hoca 216

Yusuf, Kazâzlar Şeyhizâde 229

Yusuf, Mola, imâm, Ayans k., Van 76

Yusuf, Nusaybin Telgraf Müdür Vekili 152

Yusuf, Şeyh, Hacı Melikzâde, Kazâzlar Şeyhi 216, 229

Yusuf, Zeval oğlu, Kürd beylerinden, Milîs Kumandanı 183, 184

Yusufpaşa civârı, Zeydan mahallesi, Bitlis 233

Yüzveren köyleri 54

Zanha karyesi, Maçka kz., Trabzon 137

Zanoy karyesi, Maçka kz., Trabzon 137

Zarifbey komu, [Bey komu] karyesi 278

Zazavartik karyesi, Erzurum 282

Zeliha Hanım, Kadik oğlu Hüseyin Efendi'nin zevcesi, mezâlimle ilgili olarak ifadesi alınan, Van 64

Zemestova (belediye) hastahanesi 327

Zengezur mıntıkası, Nahcıvan 307, 311, 312, 316

Zeno karyesi, bkz. Zino karyesi

Zeydan mahallesi, Bitlis 210, 212, 214, 215, 216, 220, 221, 222, 224, 228, 232, 233, 234

— karagolhânesi, Bitlis 231

Zeyve köyü, Van 252

zımmîler 8

Zigak karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan köylerden, Bitlis 126

Zigana 326

— dağları 326

— karakolu 136

Zikoh karyesi, bkz. Ziva karyesi

Zilan nâhiyesi, Bitlis 76

— deresi, Bitlis 249

Zimle-i Kebîr karyesi, Sürmene kz. 78, 79

Zimle-i Sağîr karyesi, Sürmene kz. 78, 79

Zimlekova karyesi, Sürmene kz. 78, 79

Zino [Zeno] karyesi, Of kz. 78, 79

Zirket karyesi, Rus ve Ermeniler tarafından yakılan köylerden, Bitlis 126

Zirnaçur karyesi, bkz. Zurnaçur karyesi

Ziva [Zikoh] karyesi, Gevaş kz. 174

Zive karyesi, Timar n., Van 62, 75, 95, 99, 143, 153, 174

Ziver, Vanlı komiser-i sânî 91

Zivistan karyesi, Van 60

Ziya Bey, Hacı, Van 63, 64, 74, 109

Ziyâret karyesi, Muş 165

Zorâbâd karyesi, Timar n., Van 95, 99
Zorafe [Zorava] karyesi, Van 143, 146, 153
Zorava karyesi, bkz. Zorafe karyesi
zu'afâ-yı askeriyye 99
zulm 95, 98, 100, 103, 104, 105, 107, 111, 115, 160, 174, 184, 191
Zurnaçur [Zirnaçur] karyesi, Çukur n., Bitlis 55
Zübeyr, komiser-i sânî, Van 57, 60, 61, 87, 89, 203, 204, 209, 241, 242, 244, 245, 246, 251
Zülfo komu, Erzurum 283

BİBLİYOGRAFYA

A- ARŞİV BELGELERİ

BOA. HR. MKT, kr. 20.

BOA. HR. MKT, kr. 2, iç nr. 2.

BOA. HR. MKT, kr. 23.

BOA. HR. MKT, kr. 25.

BOA. HR. MKT, kr. 33.

BOA. HR. MKT, kr. 35.

BOA. HR. MKT, kr. 39, iç nr. 97.

BOA. HR. MKT, kr. 4, iç nr. 1.

BOA. HR. SYS, kr. 185, dosya nr. 67, iç nr. 80/4.

BOA. HR. SYS, kr. 286, dosya nr. 9, iç nr. 83, evrak nr. 822.

BOA. HR. SYS, kr. 296, dosya nr. 25, iç nr. 62, evrak nr. 170.

BOA. Y.A. Hus, nr. 239/31.

BOA. Y.A. Hus, nr. 240/60.

BOA. Y.A. Hus, nr. 273/3.

BOA. Y.E.E, kr. 33, ks.18, z. 93, evrak nr. 553/1.

BOA. Y.E.E, kr. 86, ks. 31, z. 126, evrak nr. 1903.

B- YAYINLANMIŞ ESERLER

AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri,* Ankara 1985.

AKGÜNDÜZ, Ahmet - Halil CİN, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1990.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi,* Ankara 1991.

BEYDİLLİ, Kemal, *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler,* Ankara 1988.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip, "1840'tan 1861'e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten,* C. X, 1946.

GÜRÜN, Kâmuran, *Ermeni Dosyası,* Ankara 1983.

Hüseyin Nâzım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi,* C. I, II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın no: 15, Ankara 1994.

KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi,* C. VIII, Ankara 1962.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya,* Ankara 1970.

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* Çev. Metin Kıratlı, Ankara 1970.

SARAY, Mehmet, *Atatürk'ün Sovyet Politikası,* İstanbul 1985.

SHAW, Stanford - Ezel Kural SHAW, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul 1983.

TURAN, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi,* İstanbul 1979.

URAS, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi,* İstanbul 1987.

Urfalı Mateos Vekâyinâmesi, (Türkçe ter. H. D. Andreasyan), Ankara 1962.

YILDIRIM, Hüsameddin, *Türk-Rus-Ermeni Münasebetleri,* Ankara 1990.

III. BÖLÜM

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ

– 1 –

ERMENİLERİN REVAN'DA YİRMİ BEŞ KÖYÜ YAKARAK AHALİSİNİ KATLETTİKLERİ

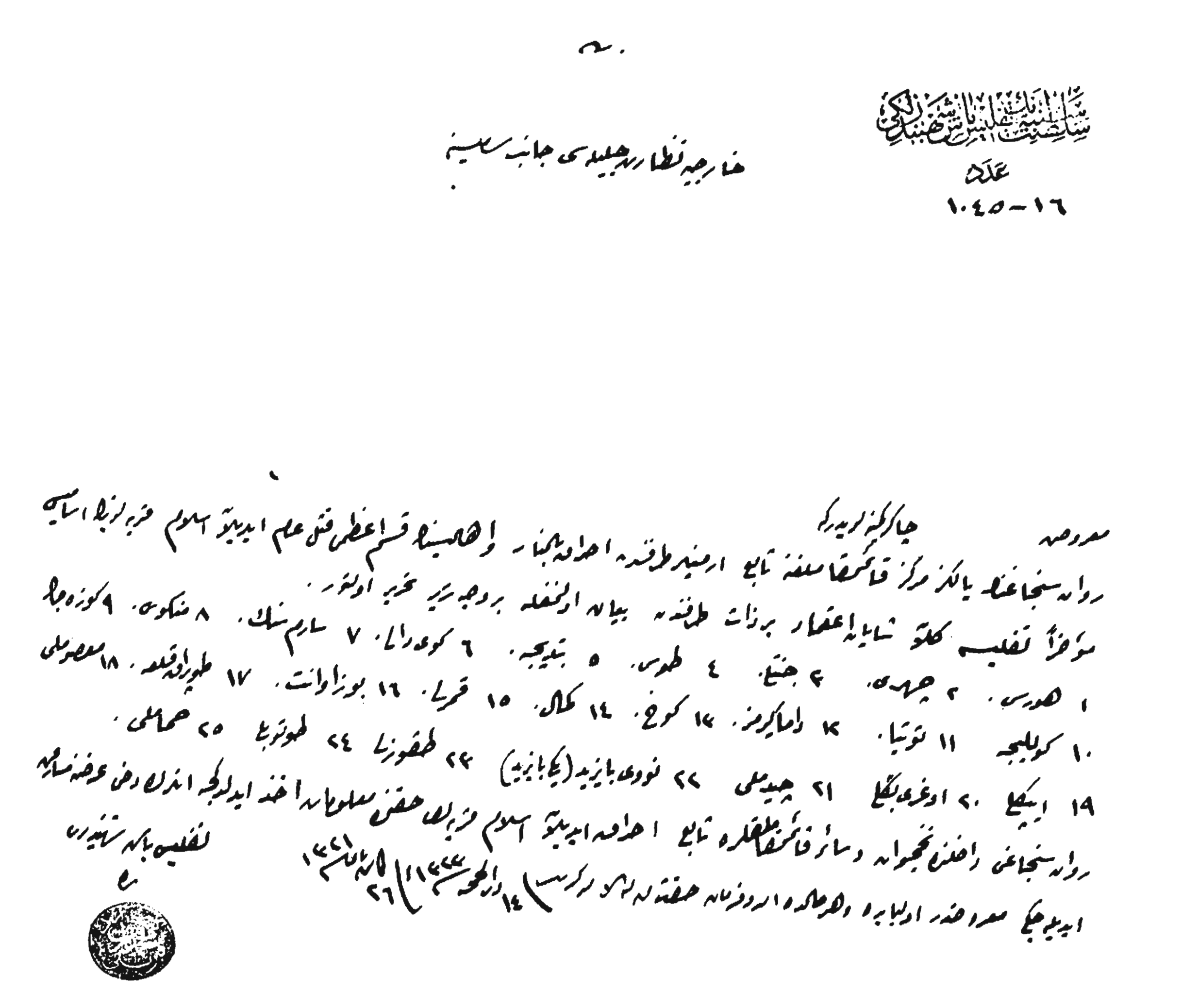

سلطنت سنیه نظارتلو پاشا حضرتلرینه

عدد ۱۰۴۵–۱۶

خارجیه نظارت جلیله‌سی جانب سامیه

معروضه

چاکرکنه‌لریدرکه

روانه سنجاغنه بالکز مرکز قائمقامیلغنه تابع ارمنیستان طرفنده احداث بلنان واهلینه قسم اعظمی قتل عام ایدیلوب اسلام قریه‌لری اسامیسی مؤخراً تفصیلی کلوب شایان اعتبار برذات طرفنده بیان اولنمغله بروجه زیر تحریر اولنور.

۱ هدرس. ۲ چهره‌س. ۳ جنتا. ۴ طوس. ۵ بندیجه. ۶ کوه‌رالا. ۷ سارم سنك. ۸ منکوس. ۹ کوزه‌جا
۱۰ کولیجه ۱۱ توتیا. ۱۲ داماکرمز. ۱۳ کوخ. ۱۴ کمال. ۱۵ قمرلا. ۱۶ بوزاوانت. ۱۷ طوپراققلعه. ۱۸ معصومی
۱۹ ایکلی ۲۰ اوغری‌بکلی ۲۱ چیدملی ۲۲ نووه‌بایزید (یکابایزید) ۲۳ طقوزلا ۲۴ طوتوربلا ۲۵ حماملی.

روانه سنجاغی داخلنده نخجوانه وسائر قائمقامیلغلره تابع احداث ایدیلوب اسلام قریه‌لری حقنده معلومات اخذ ایدلدکجه اندن دخی عرضه مسارعه ایدیلمکی معروضدر. اولبابده امر وفرمان حضرت پادشاهی‌نکدر. ۱۴ ذی‌الحجه ۱۲۷۷ / ۲۶ مایس ۱۲۷۶

تفصیلی بابه سنیدر

نومرو	تاریخ	مسود	سرخلیفه	مهمه مدیری	مکتوبی خارجیه	نوع مسوده	ملفوفات
٧٤٥١	[illegible] ١١	[illegible]	[illegible]		[illegible] ١١	حضور سامی صدارتپناهیه [illegible]	

[illegible]

روسیه‌نك روان سنجاغنك یالكز مركز قائمقاملغنه تابع اولوب ارمنیلر طرفندن احراق و اهالیسنك قسم اعظمی قتل عام
ایدیلان یكرمی بش اسلام قریه‌سنك ارمنیلر و مذكور سنجاغنك سائر قائمقاملقلرینه تابع اولان و احراق ایدیلان
دیگر اسلام قریه‌لری حقنده استحصال ایدیلجك معلوماتك دخی بیلدیریلجكنی شامل تفلیس باشبوغلغندن
اخذ اولنان ٢٦ كانون ثانی ٣٢ تاریخلی و ١٦ نومرولی تحریراتك صورتی نفاذ تقدیم قلنمغله اوروفنه

BOA. HR. MKT, nr. 2995/1

KARS VE ARDAHAN HAVALİSİNDE MÜSLÜMANLARAVE ESİRLERE YAPILAN SOYKIRIM

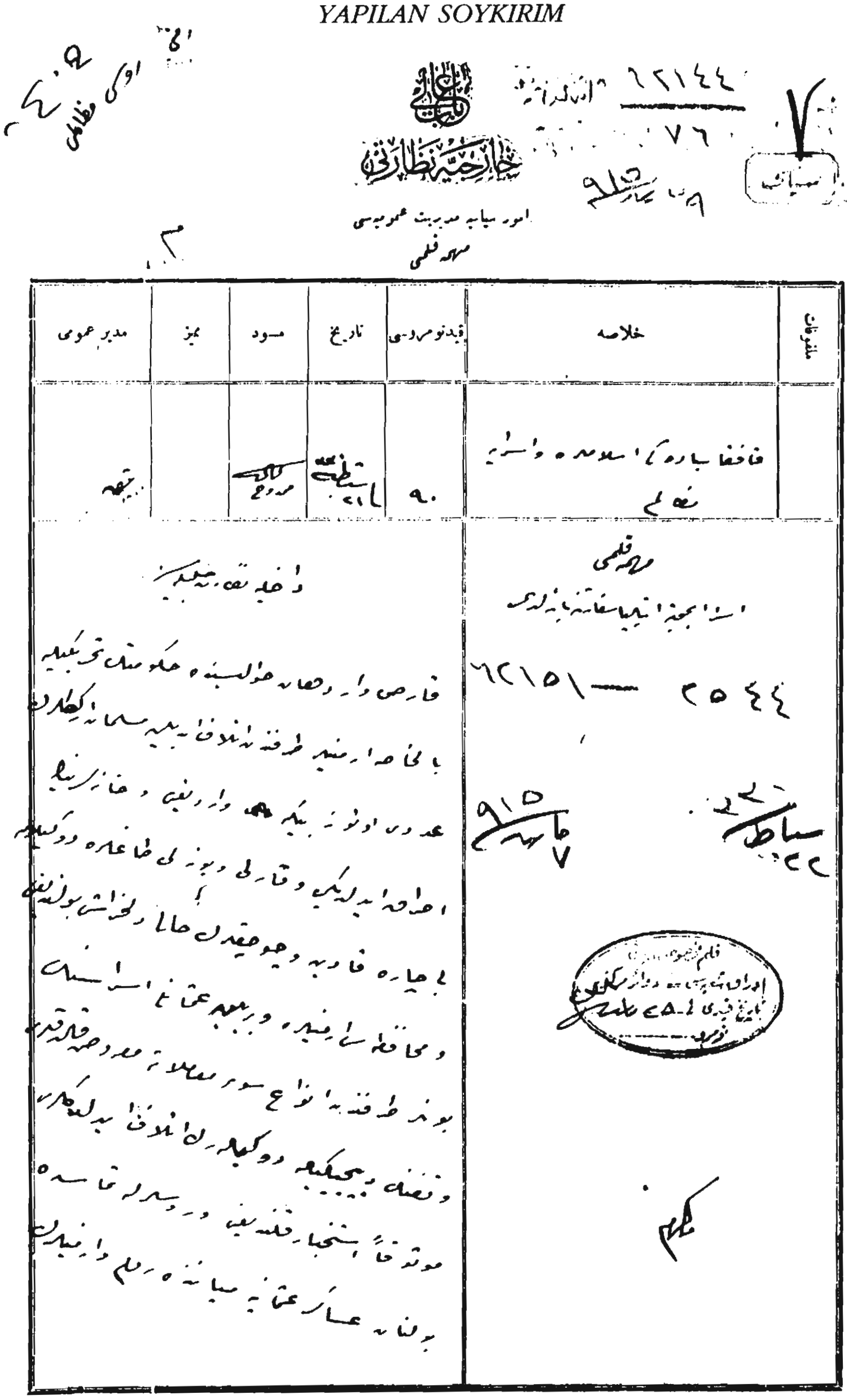

ملفوفات	خلاصه	قیدنومروسی	تاریخ	مسود	ممیز	مدیر عمومی
	قافقاسیاده کی اسلامده و اسرایه نظام	٩٠	٢١ سبط	ممدوح		[illegible]

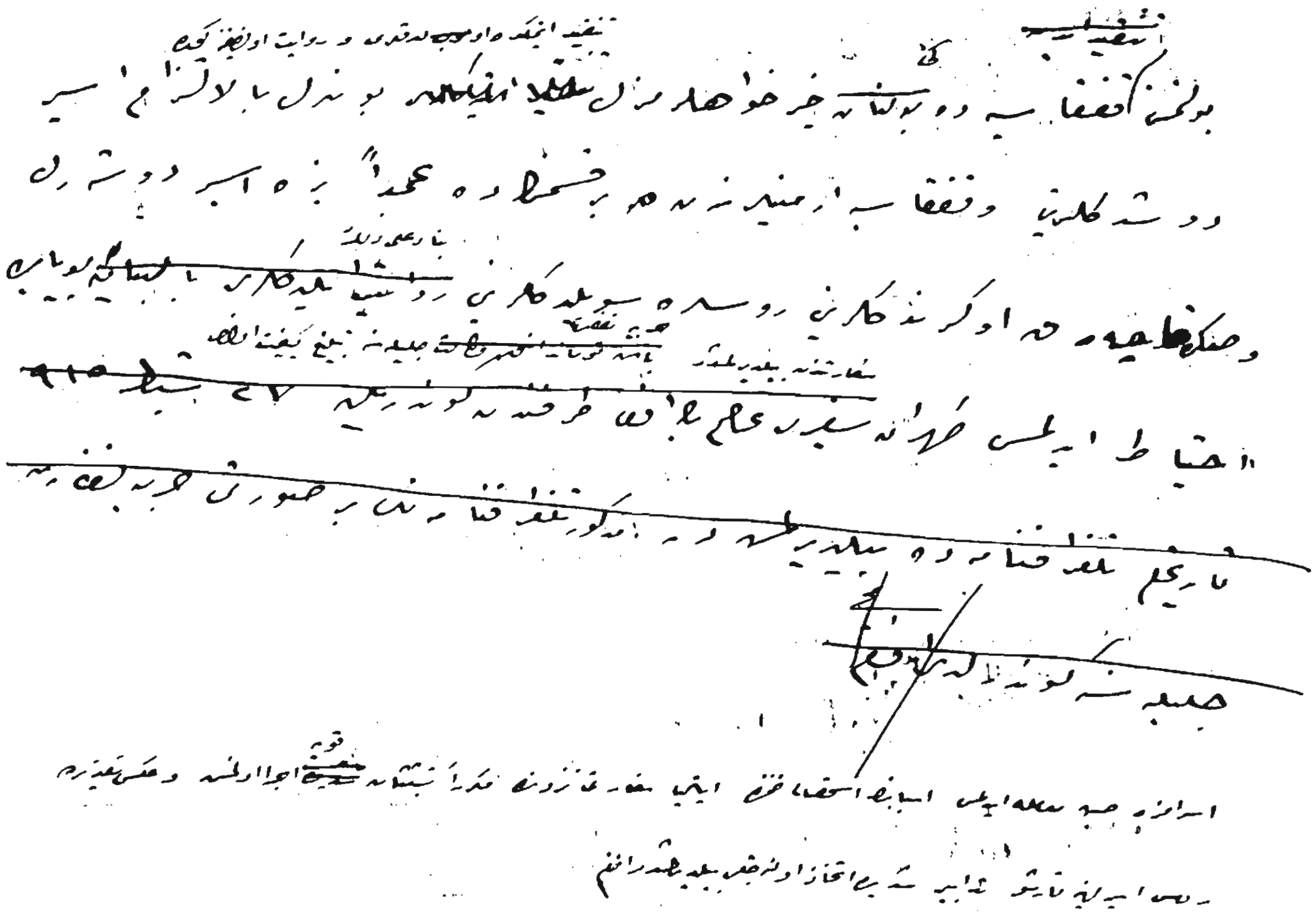

– 3 –

ERMENİ ÇETELERİ İLE RUSLARIN MÜSLÜMANLARA VE MUSEVİLERE YAPTIKLARI SOYKIRIM

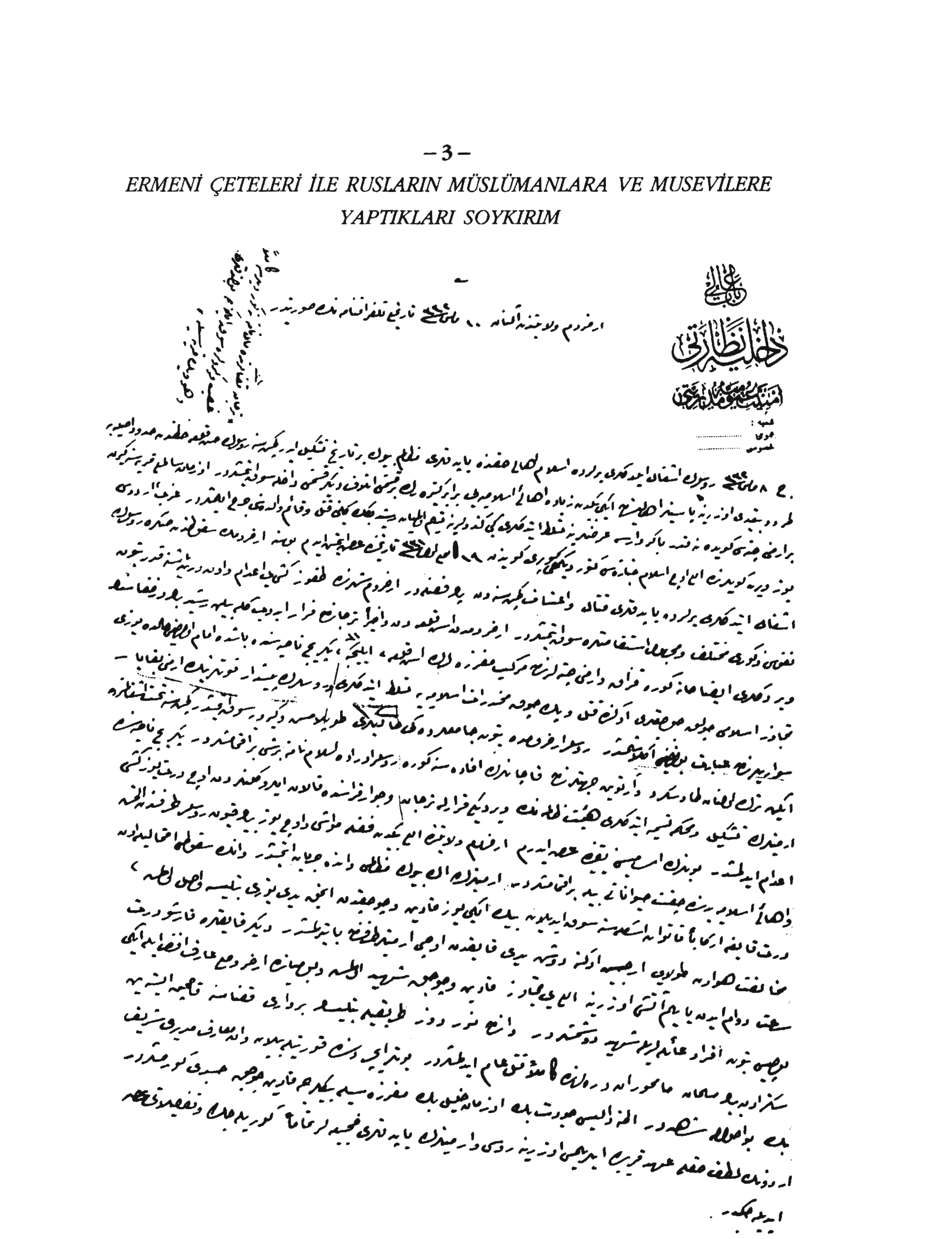

تفلیس ولایتنده آلنان ۱۱ مارتده تاریخ تلغرافنامه‌لرك صورتیدر.

(۱) حدود کویدنده تقرضه‌لرك خاتمه بولمسیله جبهه قالان قوه‌لرك بعضی اهالی اسلامیه جنسی وسه تفریقه ایدیلرك ناموسلرینه تعرضه ایدلمکدن قاچمیه‌یلدیلر. (۲) نامیان حدودنده روسیه‌نك هولوقرسی اهالیسنه ترابوزلی کاملؤاحا ایدیلمسه غازلرده تاتولك قادینه واركك اولاده قورتیلوب‌لر ارزنجانه قدر قیرمزی اهالیسنه ایلتمك هولجه‌دار کویلرك ده عینه تعرضه هدف اولدقلری اخبار ایدیلیور. روسیه اسلام بتدلرینه تعرضه حربه باشلیوبدر. (۳) اوچ بوز اوتوز برسنه‌لك ارجنه بتلیسه‌یه جوقور. ناحیه‌سنه موسوم سفه ملاجرنه بتلیسه کیدرکه قراقه عسکری طرفنه محاصره ایدلدی. اوراده جوار بوصانه عسکرلرك مواجهه‌سنه قالجه‌یه کیریلمشدر. کیدن اوچ بوز قادینه قورتیلمشدر. وانك شناعته کویدن قالان اسلام اهالیسنه بوصول کوستردیکی قتل عام ایدیلیکی خبرلرنده ایکانی جنسه قیرمزیلر نفوسلرینه برلکده ارض دوروب اولدقلری ایدیلیکی مکتب مدیری مطیع‌اف بکك تحقیقاتیله ثابت اولمشدر. خوشابه بحری بك نزدینه اوطوزلی جرنغه کوندریلوب جاسوسلرك بوقتل عامی تأیید ایتمشلردر. اراضی خالی قالمسی واز افسرلرنده تأثر اولمه‌سی روسی قوماندانی دائره‌سنده ایکی رئیسك اعدام واشتراك ایدنلرك روسی افرادی تجزیه ایدیلمه‌سی خوشابه‌ده قالان کردلرك قسمنه توسل ایتمشلردر. (۵) بتلیسه کردلرك سیره ایتمه‌ده‌لری نوبلوینلوده بدرخانی کاملك جوقورده، کوله باشی اف جوره قلعه، باره جابکیس، مشکانه، کاکلو، مشاقه، سیز، زوریخور، کنجم موزغلیا، میسوریه، بزانوم تحتلری بویانه موشه ماتکوك وجوار کویدنده اولان اهالیسنه ارمنیلرك برلکده روسلرك قوماندانه اعانتی تأثیر نفوذینه وتقیننه مانع اولمقلری شارلانغیه برنی شاهوفسکی ایله روسی قوماندانی ارمنیلرك اوزرینه اولکیه افرادی بتلیسه قیسه برکریه اقامت ایتدیرمشلردر. اهالیسنه قسم کیسنی تعف اولمسی برقچه موطیکك یرلرك اهالیسی سویلمشلردر. (۶) دائره‌یه یوز باشی سیم افندی ایله واده واقربالرینه وقوع بولان تعرضه تشبث مراجعه ایدیلدی. طولوتمه نهایت شرنامه طغلرنه بانکز کوتکی ایله تیریلوب ثانیاً قوماندانك مسلمیکی سکز باشنده‌کی محمد وقایع نجیسنده شاهد مصوبه‌سی. (۷) اوزاقدن بصیح بر افاده‌یی اولمیه‌جغنه طولوی بتلیسی واراوشانه طوپلنوب مسلمیکی بیرزه قیسه اطفالك براز مدرك اولنمزی نقدر وقایعك تشدیدی بونلرك عمی ویا بکر واراوشانه کوندریلمشدر. اغرخته اولان مصومدرك بتلیسی خسته‌خانه‌سنده وحشیانه اتلاف ایدیلدیکی مرویدر. مراجعه ایتمه‌ایدیلمه‌سی نفوسنك اوچده بری اوزرینه اولمسی تاریخده برشیء دها کوریلمه‌مسی قتل عام معروضه‌لرك اراضی مستولیه‌سنده ایتدیرمه‌ده‌لری خالی بولنسه‌یدی بتلیسه‌نك اشتراکلری اکلاشیلمه‌ییدی. ارمنیلرك جنسی وسه تفریقه ایتمه‌لرك کردلرك احساساتنی قیزدیرمه‌دقلری اخبار ایدیلمشدر. بوبابده قوماندانلغه نزدینه افاداتده بولنمه‌لری ایچون کوجورك بزنطانه قریه‌سی اهالیسی برفرد قویلمه‌ایزه شناعتده حکم ایتمه‌ایدیلمشدر. بولونیندن سرتنغ قریه‌سی اهالیسی تنغ افغانده حکم قتل عام ایتمشلردر. جوقورك میسوری قریه‌سی اهالیسنه ایدیلمه‌نفر کسلدکده حکم یارچه یارچه ایتمشلردر. بالطانه قریه‌سی ایکی کشیدن مشکانه قریه‌سی اکنی شهیه ایدیلرك نفسلری کلبده بیدیریلمشدر. جوقورده ایسه ایکیسی سوده ایدیلمه یوز سکز کشیده اوده اوچی بولونمه‌یوب اوزرینه اتلاف ایدیلمکده دیکرلری

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

عمومی .....

خصوصی .....

محافظه تعرضله فرار ایتمشلرسه ده بتلیسده و سورنج تربه‌سی کنج قادین و قبرلره شناعت اجراسیله داخله سوق اختیارلر احراق جبانه سونکوایله
اتلاف اولنمشلردر. (۱۰) وان پولیس مدیر وکیلی الحاج بتلیس سرقومیسری وفیق افندینک صورت شهادتنی قومیسر محمد افندینک
مجروحینی معصومینک قتلنی بتلیسدن فرارنی دلیک طاشده‌کی التجا کاهندن کوردیکنی بازان سعود ژاندارمه طابور قوماندانی موفق
بکک خاطرات مفصله‌سی بر فجیع وقایعی حاکیدر که پوسته ایله کوندریله‌جکدر. (۱۱) دیاربکرده‌کی بتلیس قومیسر و پولیسلرینک
اوحره‌ده چیقان اهالی بیلدکلرنده فجاعت دائر مشهودات واقعه‌لرینک تنظیم ایتدیرلمسی منوط رأی سامیدر.

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه‌سی

عدد

معموره العزیز ولایتندن آلنان ... ملی ... تاریخی تقرافندن صورتدر

ج ۸ ملی ... روسلرك ارمنی چته‌لریله برلکده تبلیس و موسه و جوارنده استیلا ایتدکلری سائر محللرده قادینلری
وجوجقلری قتل ایتمك عرضه و ناموسه تجاوزده بولنمق کبی برچوق فجایع و شنایعده بولندقلری ظلم
و تجاوزلرندن قورتیلوب بورالره جان اتمش اولان مهاجرینك افادهٔ مدللریله مرتبهٔ ثبوتده در
بو بابده کرك ملحقات و کرك مرکزیله مهاجرلردن مفرداتیله آلنجق معلوماتك اتمامیتی تلغرافله ...
و دیکرلری پوسته ایله عرضه اولنجقدر

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 9-11, 17

– 4 –

ERMENİLERLE RUSLARIN VAN'DAKİ MÜSLÜMAN AHALİYE YAPTIKLARI SOYKIRIM

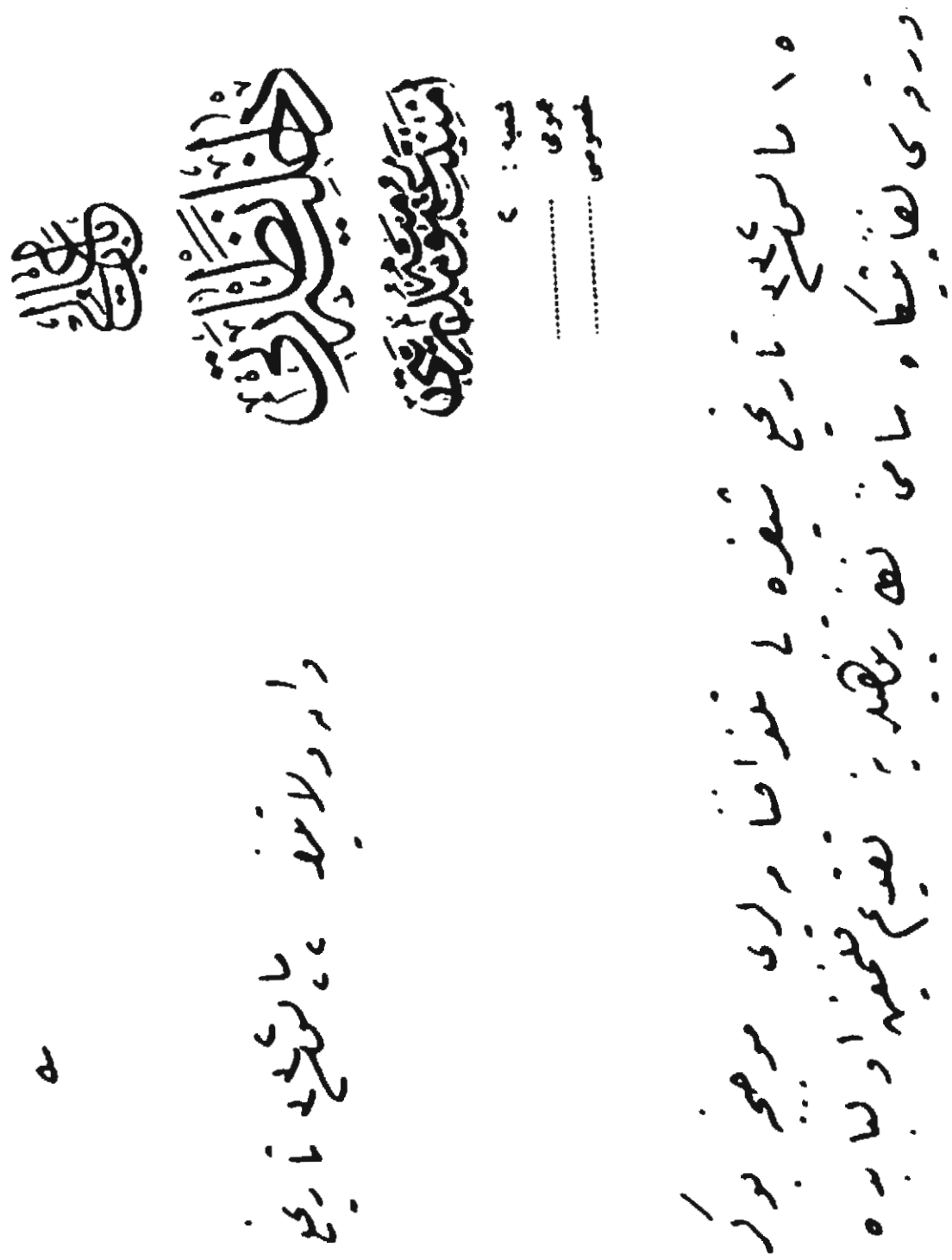

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
نمره
خصوصی

صورت

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

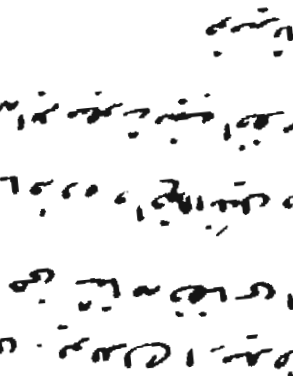

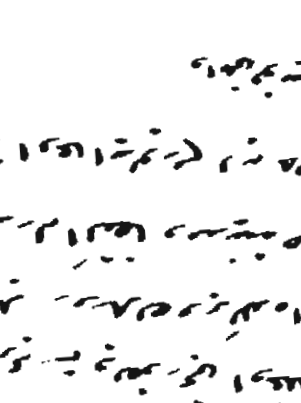

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 56-62

– 5 –

ERMENİ VE RUSLARIN YAPTIKLARI SOYKIRIM

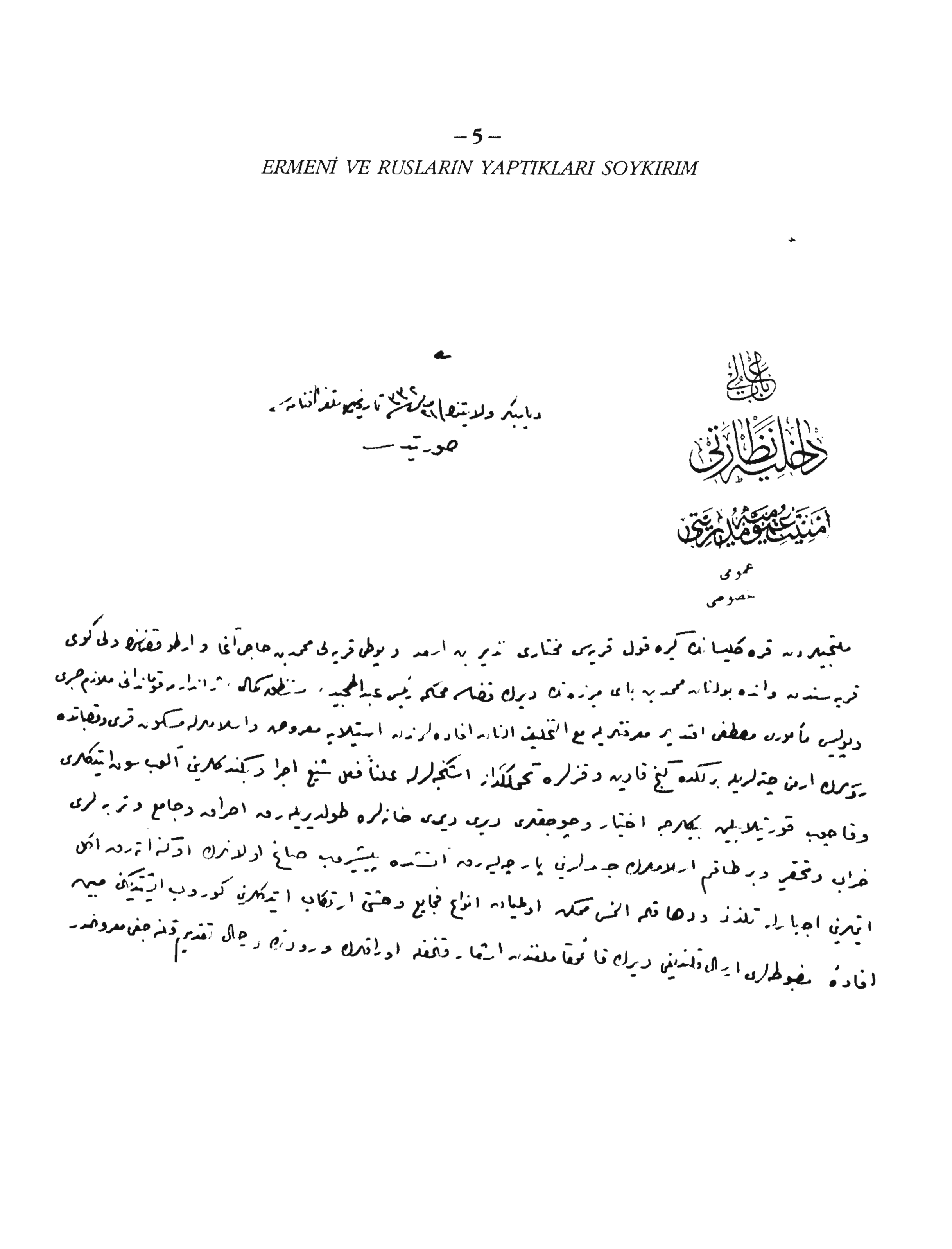

Bab-ı Âli
Dahiliye Nezaretine
Emniyet Umum Müdürlüğü
Umumî
Hususî

Diyarbekir Valiliğinden [illegible] tarihli telgrafnamesi
Suretidir

Mütecâviz ve [illegible] kasabasına tâbi Kulakçı kasabasına mensup Kulakçı Kasabası Kaymakamlığı Kaymakamlarından Kulakçı Kasabasına tâbi Kulakçı

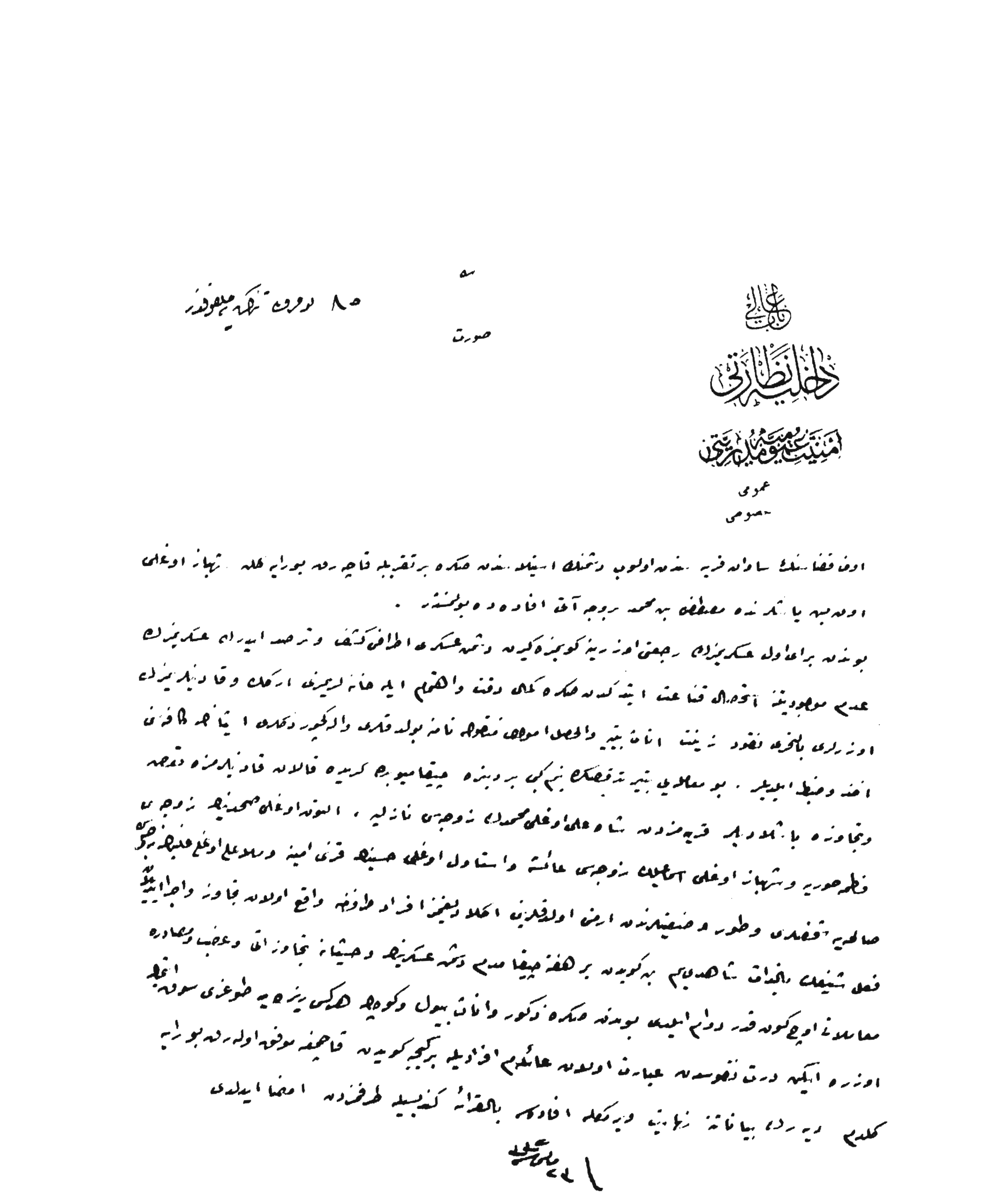

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-4, nr. 3-4

٥

وقف کبر قائمقاملغنك ١٠ مایس ٣٣٤ تاریخلی و ١٠٠ نومرولو شیفره‌ك صورتیدر

ایچ‌جه‌ك زیاده ایلك اولمامغله‌ر جقده و بجه ناحیه‌سنك سوملو قریه‌سنده تحصیلدار عثمان‌آغا خانه‌سنه التجا ایلیان برچوجه قادینه و چوجقلری قتل ایله اکلری
واسطه‌سیله قریه‌سنده اوتوز کشیلك برجیتك برقاچ خانه‌یی آتلوقه ایله درونته بولنان قادینه و چوجقلری طویلایوب دره‌یه سوقه و اوراده اتلاف ایله‌کلری
و بونلردن قورتیلان ایکی قادینك بوطرفده کلمسه اولنیق و آب سفلا قریه‌سنده قالان قادینلره بیلمه روسلر طرفنده تماچیکز تماچیکز ارمنیلر کلیور
نزدیکده اولردیکلری جاوف قضاسنك کل علی قریه‌سنده بسه نفرلك برجیتك برقادینه ژاندارمه مضبوطنك فعل شنیعه مجاسرتندن ژاندارمنك ممانعتنه اکمسی
ایله مرقومی شونکی ایله قتل و قادینه جمله سنك فعل شنیعه اجرا ایتدکلری و بونلردن برملعونه قادینك یاغنك برقسمی دشلریله قوپارلمغی قرار کاصده افاده‌ك
الینوز ایکیه کورمسه ایدم نه بوقریه‌لرده طوغرده ضبط اولنان استحکامده برقاچ قادینه ظهور ایتمسه ایدی اوقدر عسکر چکلکدن صکره روسلرك و ارمنیلرك
اوراده برچوجه علمایی حتی مفتی افندی‌یی ده قتل ایله‌کلری سورمنده سویلنکده ایدی آقچه آباد کویلرنده روسلر و ارمنی چته‌لرك وحشی روم اهالی بینده
بولنان مواشی‌یی کاملاً طویلایوب و برچوجه خانه‌یی احراق و قادینلری کی واره سورکده اولدقلری رؤیت اولنسور

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

عمومی .....

خصوصی .....

صورت

سفر برلکلری ایچون اعلان نده مرعی شروطیتی اولقلرینی بیانیله خادم وطنه شکلنده جهلی حرکتلری اورویا جرده مقید اولارق ارمنیلر
قسماً وارد ترانسلوانیه الوینه انتشار دی . بونلرده نفلنبدایه نرسیس ضابط مأموری حضیله معتبر نده مارو طیاه مارو طیا و بودیو دیایه
پدرتاد و قوجلی اشقیای مشهوره ده طاویه دخی مرقومله معینه ویرلشدی . برآلله جریانی دکلمکده تأنی کوستریلیر . روسلرک
سرای قضاسنی استیلا ده واوراده تکرار رجعتده عسکر بولندقلری نقطه لرده کینده ارمنیلرک قیامندنبه مساعدتنه و ظاهراً مظاهره ابتدائیه کلره
کوریلجه ترانسلوانیه ده ترغیب اولندیلر . اولجهتدن بوراده جایه کی تفنکلرک طرنا قلری کاملاً میقیالقلری حاده تیلم الندی . بوطرنا قلر
مسلم باشی بوزوقلرده عبدالحکم ویولسنی اوستلرنه یاپه یرلرینی غیر منکر وقوعاتلردندر . بناءً علیه روسی قطعاتنی وارد حدود نجاوز ایتیکی
تاریخ قدر سفر برلک اعلانی ایچون ارمنیلرک جانب عالی حکومتده کوردکلری بیدانه و نوازشکارانه عاطفه ثابتی طرحی فیعت بیلدکلری
و روسیه لیلرک اولوب مساعدتنه زماندن حلول ایتیکی غیالرینه اتباعاً یاپه قلری جنایتلرک اهانتلری یوزنده برخرلنه عاجز اولوب
مقدماً ارضروم اوجیق ارزوقومانلغنه و دیاربکر ده اوتوز اوجیق فوجه و کالتنده یازیلانه لیستلرنده صورتی ده مربوطدر
وقتاکه روسلر حدود عثمانیه یه برآز پای انداز اولیلر ارمنیلرک ارتقه خواب اهالی کسلدی عقوبتنه مسلمانه کویلرینه و بولیلره حمله لری
طوردیرمغه قیام و تکالیف جبریه ی روایله برابر مسلمانه کویلرنده جلب ایدیلانه ارزاقلرده مرکا هدیسی و برمیوه بولجی قتل و حکمت باغیرانه
خود سلم اولدیلر .

تشکیلاتنه والاعتنا مطلقاً و نه انحراف ایدلمسی رؤسای حکومتلر بلدونلرک مسلم اشرافنه مرکب برهیئه تبلیغ و سویه اخوتی تمدید خصوصلرنه
تقدیم اولنه جق بیانات ترزی باشیانه عواطفی افنیلرک افاده سنه : نه یاپلم ؟ : سنرسی اغتشاشنده ابونی تلف اولنلرک جوجلرینه سوز
اکلاتیلمسی . وطنوریلیم جهتده . دینی و قومیتی رؤسا سنده بولنانه آرام و اتحادنه تعلقات علیه سیله قیام تام علولری . شنافه
قضاسی بوشنابه برماه اقدم حکومتی تحت تضییقه آلدی . کوندیلیه مجلس قومیلرک قضا مرکزینه دخولنه امکان بولنمدی .

باب عالی

دخلیه نظارتی

امنیت عمومی و ملی رشته

نمره :
عمومی
خصوصی

شاهیه قلعه سنده مزروع برعدد کار قدیم بالیز طوی عادی و مریدلیه مسیلده آتلدی . مأمورینه برقچی کچوندن برنده قاچه بیلیرلرده صولری کچه میاه برجوقه معصومدی نه مخلوقه غذا و بواوغورده خدا اولوب کیتیلر

١ — روسی حیاتی سنه ٥٧ و بلان سنه تاریخ محمودی قضا سنه ارجلیه ناحیه سی مرکز یه قورالیرو ذکرده داوراده تکرار چقمایه کرکه عسکر اثنای رجعتلرنده کی وقوعاتنه الی الوجه مخالفی متضمن .

٢ — برکلی قریه سنه سلاحسنه نام قریه نحتدینه بارامه کیدرکن واقع اولان استیمانی اصفا و قواعد حربیه یا استنادا بیلیرلر بکرمی بیکی اکلنده و ١٧ قادینه و ١٨ چوجوغه کرجمقا ٥٧ نفوسی ذبح حیوانی متعلق تیغ ظلم الزرعه شهید ایدلکلری بالذات کورلری قزو کلیندیلده کتورلدکلری تحقیق قلنمشدی

٣ — جایه قریه سنده برچوجه دخی قوزی متعلق قزارتیلیرچه برسونکو اوزرنده بردیره کی ربط ایدلیکی تراندم رشید طرفنده برخانه ده بولنه مضاره ایله ایدلدی .

٤ — قضاء مذکوره مضاف آغوریلی ایدآوزه ریلی قریه لری آره سنده مقتول درت کشی الری قازلرنده صوقولمه شانلری اغزلرنده باقلمه برحالده براقلدی ده کورلدی .

٥ — کذا قاوکلده یکه باشنده خاطره طقوز یاشلرنده کوفاز نامنده ایکی جیجک اولی وارقه سنه برچوجه قیلی اوبولوزده ایاغه قالقه یه چه آغاجی تره تمیلی برفنانه ایچنه وخوطوغامیلری مدنیت خادملری وحشت رفته مأمورلرلمه اوزره اورتره استیلاندلر انظار مدنیلرنه محتاج ایله برحالده ایدیلر بوقریه ده علو نامنده وحشی باشنی تجاوز برتخته دخی قتل ایدیلوب شانلرنه اغزلرنه صوقولمه دلیق الاشیلاچه هیکه کیکلری سونکولرله قزلقه مکره دمنو ایدیلیکی ده حسب اردولری بنیچ شایانه استغراب اولاندر

٦ — بوقضانلرده آمطوجی قریه سنده کونامنده برتخته ده زلیخا نامنده کی عائله سنه الی ایلیه قز چوجغی ده قادنجغاز نامنده برده کلن بیشر دیکی مرده ده تصادف ایدیلمه دشمن افرادی طرفنده چوجغی قوزی متعلق نامنده برده آچیلوب والده سنه کوزی اوکنده قوازلنمسه اولقده مکره بولندی

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

سری .....
خصوصی .....

بولنمق یعنی مزبوره قادینه طوقونولان تکلیف جبری نتیجه سنده موافقت اولمادیغندن قادینک صاغ قالان تاندیرده اطاعت ایلیه وبرسائله
وحشتدهاکت نزعده بولندیغی بالذات کوردیکمز بولمق وسلره ملحوظ اولمق افرادی طرفندن بایلدیغی جزم قوی حاصل اولمسنه بنا اولمکله
قوت روسی قطعاتیه مسئولیتده اولان افرادی نامنی الاسم اوقطعه یمخصوص بوقوعه بولمق دیکر موجبلری ترک بیننده ایچون بر قیدرده
اطاعت اولنمقده وه بعضیلری تماشا محاولسایه نقلرندن اعلا تشکیل حکومت قرنیانی کاملا اطاعت اولنمشدی قتلندن وه برقسم
باشسه اکیه آتشی عسکر طرفلرندن اطفا اطلندی

۷ — قضانک هده تیلقه یسنده حاجی عثمانه نامنده برنی قتل اوچ نفوسی قزلک وایکی کلینه خارجی تحمل تشنیع تشقاوتلک اولمسی ایله متأثر
اولارق بونلرک الطع ترک حیات ایتدیلر قضای مذکوره روسلرک استیلاسنه کلدی قوبرلک عند الحمیه ایکی یکه قوبه اطفالی ونسوانک
شهید ایدلکلری وکنج قز وکلینلرک وه کتورلدکلری واضحا ثابت بولنکله وه اکثا ایدیلوب مرکزی طوطه اولمسنه حلقندن کول بیاضه نام
نقاریک اویه الی باشلرنده کی خودنی برقایچ کشی طرفندن فعل تشنیع ایدیلدیغی جهلم ارکلر کاملا برصاغلنه طولدیریلوب اوزرلرنه نوبتجی
براقلمسه وبونلرک نسوانه یکرمی دقیقه مساعده افعال تشنیعه رزیله وه حکمده شهید ایتدیلر . بزدیکانه قوبه سنده عینیه جنایت
واقع وحشتلی اجرا اولنلری وه غیر منکر احوالدن کورمشه وبو اسباب جنائیه وخلاف حربیه دن دولایی قضا خلقندن قالانلری مجبور هجرت
اوله جسه وزاحم راحت الجاسیه بولنده کسانی یولارده تلف اولوب تشدید حرب دول معظمه طرفلرندن وقوعنه واستیلای اوغرایانه بلاد اهالیسنه
هر درلو تعرضه معروض اولمقدی حلوتنه دنبری قواعد دولیه وحربیه بورکزده تماری ایده کلدیکی اعتبار ایدیلوب وانه وملحقاتنه هجرت ایده بیلرلر
روسلرک ایکی استیلالرنده وقوعه کلن اکلری وبوقرا قطعات عثمانیه وانه دخولرنده بعضه حرکاتلری وه طاغلرده کزنانلرنه قورتیلدیغی افاده کی
وکرکه بالذات شاهده ایدیلان افعال جنائیلرنک تفصیلاتی

۸ — وانه خلیل اغا محلسنده وانه محاسبه مرزسابقی حسن افندی وحیلیسی وکریمی وبرادری مکتب معلملرنده حسین افندی وحیلیسی ودرجه
نفر حیلیسی قتل ایدیلسه وموصی ایله حسن افندینک کریمی اجرا ایدیلیه رزیلانه شناعتده قواعد حربیه یه قاشو اولنجه مناسبه دنائتدر .

٣٠٧

حله محاسب مأمور لفندر متقاعد بشیر اوغلی درویش افندیه و عیالسنده و انشیکی اعمی جرجی و زوجه سنه کوزلی اوکنده جریان ایتمکده اولان دعوانک نامنده و شاهده نامنده کی ایکی باکره یه پایلاره وحشی وقصدی شنیع تعدیاتنی ویرمک دخل انسانه اغاجدن اولان قلمده یاز مقدمه عیاییه بولندیغندن برشیخ زیاده تأثر اولیفندن وانه والیی جودت بک طرفندن وسلانه قضاسی مرکزنه سوق ایدیلیه برقاچ قادینه میانده ایکنه ترک حیات ایتمسی روسی تاریخلرنی یالدیزلیه جهاد صاحفندن ساقدجه دوام ایدیه برشیخ شقاوتدن صکره ایرندی ده ذبح اولنمشدر

٩ — محله مذکوره ناچی اوغلی ادهم وجوده بولنان اوچ قرداشک اوده لبه نفوسی یلفزه اسیر حرب اولوجه ایکنه نائل تکثیر غدر اولدقلری کبی شامه منسوبانی وجهی لکلک زوجه سی بدر ووالده سی وعموجه سی یوسف بک قوانین حربیه دن کوزه دکلری محظوظیتنه انسانیه میانده خوبه ناحقلری روسیه لیلرک تاریخی تزیه ایدیه مرکبلره قاریشمشدر

١٠ — محله مذکوره اصالیسنه اولوب هر دولتک موضوع قانونلرنی تعدیات جسمانیه دن مصونیت وقواعد قانونیه ده موقع احترامدن بولنان لفتانه یاشنده محله امامی عیسی افندی وتیمه یاشنده معلمکده متقاعد اسکی افندی وخرانه امامی خواجه حاجی درویش افندی برداشکه تبعه بریلسه و برقاچ کونه سوقاقلرده کزدیرلمکله تشهیر ایلیسه صقالری تراشه وجه کمال تلویث اولنمقده صکره وجودلری تدریجاً شرحه لنمه شرطیله استعفا ایتملری موری ایسکی خواجه باشنده کی زوجه سنه پایلاره فعل شنیع وآلت تعذیبه ایله واقع اثر تضییقه سیلانه دوشه بیلیسه ترک حیات ایتمکی قانونه عمیق حضونه اراءه ایدیلمکله مسائلدر × محله مذکوره دن سفیل قواجی اوغلی نوری خورشید وبرادری کاملک اوغلی نفوس عائله لرندن اوچ نفوس قتیله بلیه لفندن عدا ترک قانونی سیلانه مأمور ایدیلیه واویوله حکومت قرارنی ویرلمک تاریخ دینه برقاچ قاتوشی ایتملری حینکه اوغلی سلیمان افاوعیله سرمتقاعد ملکه دن کوزلی اعمی خلیل افندینک دعاسنه کتبه سنده مخدوم صدقی افندی وعائله سی وتحصیلدار اولوب سفر برلکده برانه اقدام سوقاقلرده کچکه کیفما اتفق جرح ایدیلیه حاجی افندینک کنچ برزوجه سی اکیسی ایکنه اوچ اناث بنه چوجقلری اقربا سنه جه جی اوغلی حاجی یعقوب اطاقنه خانه سنده خوبه محصولری اعدام قرارنی ویرلمک عدالت قانونیه سی بالطبع طبقات عالیه یه ارتقا ایلیسه بولنمقده

کرم زاده هدایت افندی یاشنده عیلدسنه قرانه وجه یاشنده اثنانک شامرام محله سنده و محوبکلک خانه سنده بلا تأدیب اجرای فعل شنیعه دن صکره اکسوز قادینه وصاحبه میانده وشقی ترقیدیلر نفسه محصولری شعه وشرحه لنمشلردر وقصه یاتانه ملازم عزت و جراح محمد افندیلر بوعدالتک قربانی اولدیلر تشیلدر .

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
قلمی
خصوصی

١١ — دائره محمد بك محله‌سنده سعد الله قوجه‌سی وجاقلار ده زوجه‌سی کوره‌جی قیزی اوچ یاشلرنده حیرحقدی والده‌سنك الندن
الی زمان قاچمایله یارجه لری کورحزه اوغلی عباس‌لك زوجه‌سی اوچ کره‌سی طوغرامنه خلیل چاوشك عائشه اسمنده کی حضره‌سی طیانه‌لری
الندن سکسان یاشلرنده جابی حاجی عبدالله افندی وحلیه‌سنك لماسنده قضا ایتدکی بالذات کورلمشدر

١٢ — شعبانه محله‌سنده خسته یاتان متقاعد ملازم عبدالرحمن افندی اوطه‌سنده لمشارعیه حیاتیده عمر بدایتی صورتنه تزوج اجرا وخلیل دوکولدکده حکمه
مؤدی بلسه اولدیغی بالذات نفسنده اکلاشلمه وقوشولمغنده حورتیله بلیدلر شرط تدلیلی تابع اولمسه وتجاوزه حاجی عرافه افندی زیلرده
ایکی خدمتقارلیله معاونتلرنده ورویانك دول منظوره اولدیغی اعتماد ایدرك قاچماسه روسلرك استیلاسنده یاره‌سی النقدر حکمه
ارز ولری وجهله روح یاکی جسد ندیه ایلسه طویجی اوغلی محمد سنه سابقه مختاری بکراغه‌نك اوه ایکی یاشنده یکنی زاده فعل تشیعك
تأثیرلیله محمد مذکورده صحبت اوغلی محمد سنه کلنجه یوقدر بو اوه‌سنه دقیقه‌لك مسافه‌ده ترك حیات ایدجک روسلرك تکرار وانعودتنه
دقیقه‌نه بناء دفنی قابل کورلیه مسکینه بر دیوارك التنه اوزاتیلدقده دیوارك بوزلمه‌سی مصورندن اوزرینه بقیه‌سی صورتیله تدفین
یاپلمشدر

١٣ — حافظ افندی محله‌سنده اسماعیل والده‌سی کولسه محمودك حضره‌سی عادله ومنکلوز اوغلی ابراهیم وقصابه عباسی قتل ایدیلرك
عباسك صنا کریمی فکریه دیکرمشاره ده روسلرك فرنه کتورلمشدرك اثباتی سهل التحقیقه ممکندر امیه یاشنده محله‌سنده غاردیانه علی
وایکی حفیدی وحلیه‌سی وکلین وقانونه خدمتنه بولنانه بازامك مصطفی اسمنده وبدی یاشنده کی محمود وسید چاوشك محمود مصطفی نك
ایکی ایکك چوجغی وحلیه‌سی حاجی قیا اوغلی ابراهیم چاوشك کنج حلیه‌سی فریده دخی عرضه وحشیده حضرت نیه‌لرینی المشدر

١٤ — والده عباسی اغا محله‌سنده متقاعداً مقیم اولدی ایکن محمد علی افندی کزنیلرینی بیوسنه میقاییله رحمه بدایتی یاره‌سنك الندن وحکمه کنزوکی ده
براغاجه باغلانمش یکیجی تجاوز مرضی اولدقده حکمه بو بیچاره نه سکسان یاشنده کی حضره‌سی وکنزی حلیه‌سیده جانه آجیسیه موالیه
قوشاییله بونلرك ایکیسی ده قامایله یارجه لنمقدنی کورمه زوجه‌سیه ایکك چوجغی شهید ایتمیه قارنیه شرط دقی وبونلرك دوشکلری برده
قالاره نقلیله کورلمسه وبونلرك قوشوکی صوبه‌جی اضافه‌سیه بخیه افندی وحلیه‌سی عیه شقاوتی کرفتار اولمشدر

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
عمومی .....
خصوصی .....

١٥ — دائره سلم بك محله‌سی اصالیسنه اولوب روسیه‌لیلر دولی مظنون‌لرندن کرد کلری محله‌ده بالطبع قواعد حربیه‌یی محافظه ایدرایه‌
آسوده بولنمامغله سواد اوغلی خالد و ضیا و رضا و برادری فائقه جوجق اوغلی خواجه محرم‌لری اللری تجاوز قوشتورلیه‌جکی بیلن برخانه‌ده
انتظار عدالت‌ده ایکن روسلر تشریف دائره‌یه ارسال بنده یانوصلی دلالتیله اوجوای طولاشانه مفرزه یاقوق اولانه استمانه ارکلر
وقاوسنه جوجقلر طوپلاتدیلسه ارکلر وارکلر جوجقلر بروزی اولمه اوزره دیز لمه وقاوبنلرنه اشیا ایلیاندی وقز جوجقلری ده
بوارکلرک اوکنه ایدیلسه یانوصلی آتسه قومانلسیله ارکلره آتسه ایدیلسه اولیاسه ارکلر بوغازلنسه وبوحالده تلفاتی اوچوزی
تجاوز ایتمشدر سومالیه خواجه محرم افندینک طرفنه اختفا ایدیلیه ایکی ارکلک جوجوغی سائر محله‌ده بقالان زوجه‌لر تیاتر سنه‌کی روکی
قومانلغه کوتوریلوب کلمه‌سنجه جاده‌سنده حاجی ضیا بکک خانه‌سنده‌کی قویویه آتلمسه وجودت بکک وارنه‌دهولنده کذلک اختفا ایدیه
قاریه‌کز کلمسه وافاده‌سی السنه‌ده عینه مثللی تصور ایلیمشدر .

١٦ — بزیزقیوی محله‌سنه کنیسی جرده بولنان صالح وعائله‌سی فاطر ولسه باشنه اوه باشنه قدر دقت نظر کریسی وبرادرینک وحشیه سنه اوه بدی
نفوسی کولفتری قانماره‌ده توزیع ایدیلیه‌لم متللو بدایتده صالح اولدرده جنکلره طاقلمسه اولدقده عسکره قامه‌ایله طوغرانمسه بولنلر والده‌لری
بر قاچ‌انلر التسه کچیلوب صاحبلری بومعصومله قانلرینه بولاشلمسه اولدقده قاوغنلر صالیورلمشدر . قاوغنلر الیوم دیاربکرده ١٩٨ نوردولو
خانه‌ده مقیم بولنیورلر وکذا محله مذکوره‌ده صالحک وحشیه‌سی محبوب واوچ اوغلی ایکی قزی وجامع کبیر محله‌لی قاسم عائله‌سی عائشه وایکی
یوصغیر قتل ایدلمسه وفقط بدایتده جوجقلر بوغازلنسه قانلرینی والده‌لری ایچیلری وقنلری تفتیش ایدلکده عسکره زبوره‌نامه دخی تیغ غدره اوغرامشدر .

١٧ — دائره تخلیه ایدیلکی اثناده سفیره ارباب ایدیلدیکه بش قورنه طولاییله اجسه عاد الجواز قضالری جوازیه جیقه بلمیه وکچیلی اوزره کچیلدی
ایتیه‌یانه بوسفیره ایچن افرادی طرفنه وحدت البوقه ایدیلدی قوشونلر سفیره دیتیوزه قریب نفوسی اتلاف وبرجوغی دکزه آتلمسه
وبومیانده محاسبه‌جی سنه سعدالی زاده توفیق افندی وعائله‌سی وبرجوق ضابطه خانملری ده داخلاره خلاف شریعت اولاره بوقوعات
الیه‌ده قورتیلانه یولیسی هاشم وجلال افندیلر وبرایکی اصالیه اخاره ایدیلمشلر اولمغله برابر عاد الجواز قائمقامی بلغوزه مقیه وقولات وجشنه
١١
١٨ — وانده مستأجرا قالانلر الاری کاتبی سویسلی حسن فخری افندینک علیه‌سی اولوب اخراج وسلرلی جقلری اثناده جیقایلیه قاریه بدایتده

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره : .....

تاریخ : .....

ارمنی قواسه میقوطفندن وامریقا مؤسسه سنده ایکن کوبا برای انسانیت جانی کنورمسه و بوقادینه ده زوجی قتل ایدیلدیکی تقنکی طورسون اوستنده
والده سی ده بلکه اولدرمه تحریک وکتکدمکده بایرامده مشتکی تأمین ایده جکم دیرك الی ایاسنی المسه و اوه کوره قدرقانونسز
عثمانلی عسکریك وانه دخول ایده جکنی ایشیدنجه قاچیارك یکه مرحوم میقو دیکر شقیقه ده برقاچ کون لی تحریک ایدرك هر ایکی قاردشلری اولاد بی ایله
الدرنده اقتسه والای قاتلی ایکی جوجغی ده تولدیریلرك صاوشوب کیتدکلری قاردشلرك افاده لرینه تابعدر .

١٩ - ادجیوز نفوسه عبایت بولنان شیخ غنی قریه سی اهالیسی وانه جوت ایدرك ایکی اسکله وقلعه جق قریه سنه ارمنیلری بولندیغی بولنمسه
جویرمسه کیجه قریه سنه التجا ایتمیه طوتمسه ایکیوز نفوسلی زیوه قریه سنه کیجه نسوانه تعرض ایتمسه اکلری بالتام قتل اولونمسه اختیار قاردشلرك بیانه ده
برمامه طولدیرمشلر مکده ده مذکور مباسی اواخر ایلیشدر اواخر ایچون کنه لی برتقریب قورتاره بیلمه والیم برحیاتی قالاسه کرك ابراهیم وتکرلیك
اوغلی مصطفی ودیکر شیرك اوغلی حقیقت افاده لرینه حالا اعتبار ملاحظه تابعدر .

٢٠ - شهرده زیارتگاه مسلمین بولنان سلطان قاسم قریه لی اهالی تروتنه وتیسه یاشلرنده فیض اغا قضاسی زوجه سنه قوجاغنه ویرلدکده مکره
کسیلمه طقوز یاشلرنده مخدومی جری وکلیمی حوریه دخی مرکز ولایته کتوریلمسه فیض اغا یاره سی بولنمه و اراده ایدیلدکی اوزره بونلرك بیلدیکی تکرار
قریه یه کتوریلمسه یاره نك محل اختفاسی بولنمسه والسنه اولدقجه مکره قتل ایدیلمشدر . تکیه زاده دارای شیخ محمد شاکر و مخدومی ضیا و برضیانك مخدومی
سعدیه و کریمی زینب و محبت سعادت خانم و فخریه والده لری طاهر ایله بیوك والده لری فاطمه دیکر اوکی قریه زهرانك صورتجیلیه ده قتل
ایدلدکلری کبی بوشیخ قاردشلرك خانه لرنده صغیر و کبیرك رحمتسیز نفوس قریه سی محو ایدیلمشدر . کلندنده وانه کتورلدکلری زاهره و فاطمه مریم جایی
کوریلسیه کی ایکیه کنه لرنی صویاتمشدر . بوحالی رأی العین کوره صالح اوغلی شریفك زوجه سی حاجی خانم تحقیقاً وانه قاچیرلیه دوشلرنده مریم قریه لی
کوریلسیه کی ایکیه کنه لرنی صویاتمشدر . بوحالی رأی العین کوره صالح اوغلی شریفك زوجه سی حاجی خانم تحقیقاً وانه قاچیرلیه دوشلرنده مریم قریه لی
هامیاسومك طرفنده اوچ جوجغی الی کونه قالمسه واراده بوجغی هامیاسومك طرفنه تکرار ایلمسه و مزبوره اوچ جوجغی هامیاسومك طرفنده
هامیاسومك خانه سنه اوچ جوجغی الی کونه قالمسه واراده بوجغی هامیاسومك طرفنه تکرار ایلمسه و مزبوره اوچ جوجغی هامیاسومك طرفنده
برساعت قدر یولده اولمسه هامیاسومك دونمسه قاردشیغی جوجغی اسکله قریه سی ارمنیلری طرفنه یقالونمسه جوجغلر وحشی بیاتلرك واصل جانی
اولمسه قوتلمسه قاردیه برماه قدر ارمنیلرك اخوزده جالشدیرلمسه بوآتاده ناتوانه قرنه سفیه کیده جکنی ایشتمسه کجه اسکله یه کتیسه کجینك برینه
جوجغه یالواره صورتیله طقوز مجیدیه ویرمسه اوراده سفیه کوکسانیسه سطح بر ده قاردیه صقلدیرلمسه بوکریك زنکیزلیك یاره محلنه اراده سی بولنوب تمهید
وتوهم اولنمسه اوراده تکرار مسلمان قاسم قریه سی چیقاریلمسه بر کیجه بولنجه سفیه یه دونمسه قاردیه محاربه جوارنه چیقاریلمسه اوراده زیاده تجاوزات کوره
قاریشه رحمکلمسه وعینه وقوعاتی شرح وتعداد ایلیشدر

دخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره: .....
محرمی: .....

بوصالی بوقریه ایکیشر ساعت مسافه ده واقع قریه‌لرنده ده وقوع کلمشدر که بلیه بیتوزه قریه نفوسلرنده قورشیوب کلان کوبلیه‌لری سلاح‌لرینه
دخنه‌لری سعیه و مختاری جعفر اغا ده افاده ایدیلر ثابت و واقعدر.

دنا مدا مذکور اولان بنده شامه و وزه اغا جوقریه‌لرینه عیه حقانده و اتلاف اولونان بشقه ده بکری باشلرنده و دها شامی اوه‌یدی قوجه‌زاده روسیه کوزلیه
اولدیغی محققدر.

X

۱۶ — تجارتنامه‌سی بالتمام ارجیلی و خلاصورنامه ارنلیوزده تیشی قتل ایدلمسه و منامه قریه‌سنده ارجیلی ترکیه‌ترک مشهور اولان ایتیکل قوجه‌سی نفوسی
نشانه‌سی حق اتخاذ ایدلمکه صورتیله اعدام ایدلمشدر.

ارجیلی وعادلوز قضالری سکز سنه‌دن ده یوزده الیسی تخلیص جانه ایده بلمیه و ارجیلی اولوب انسانیت و ترقیه برجوه‌ارلی بی حیا و تجاوزاتنا
ایلیانه حاجی حسن اغا کوندلارنیله طرفنه تشکیل ایدلوب اهالی روحیاکز خاتر ویرلدیکی مشهور و عدیده اهالی واقعدر.

۱۷ — خلیل جاوشنه روسیه‌لر طرفنده تقیچی اشاده نور دوزقضاسنه شاهوش کوریسنه کچکده بولنان سرای و خوشاب قضاسنه برجوه نزاعی
مخلق و دوانه اهالیسنه معموله اشتار و اخفنده کچکلر نی مقدر برجوه نسوان و صبیان داخل اولدقری حالده قزاقلر تیشیلر قلیجله تامامیله اتلاف
و صورت اولونلارک مقدارنی قوجه بکلی تجاوزدر. کوناسنه قضاسنه و ارکه و سطانه مکس قضاسنه اطرافی سهولت بلده اهالیسنه اوچ بکلی تجاوز نفوس ده
آغز و صاغنده مکس قوتیسی طرفنده بالتمام قتل اولنمشدر.

۱۸

درسعادتده نفوسی بجلاتیله ثابت اولمغی امزده و انه محیلنده ضایعاتی یوزبکلی قریب دوشمکله قتعه ایدر حدلکاریه جیقوب نجاة الغریق آتیانه موسوی
ملتضه اوچیوزیه نفوسدن سلق قریه‌سنده طوغرانه حد دیوار بجمی استیفا ایدلکلری کوزنله اثباته لکمسنه

۱۷

۲۰ — تبوه جامعلر تخریب و اخراج ایدلمسه و مشهور شیخ عبدالحمید بابا مقبره‌سی و تبوه مسلمانه محلوی ده معاً اخراج اولنمسه و انه و مرکز محیطی یانیه
کورسه‌ترلری دونده رلشدر. اشجار مثمره و غیر مثمره‌سی قطع و قلع ایدلمشدر. و انه خرخانه‌سنده تعداطانه بولنمیان سکانه قوه‌خته افراد خته ایتیرنده
اخراج اولنمشدر. قطعاتلر و انه دغولرنده بدایت حادثه‌ده قاطرجی محله‌سنده و ارنیدلر طرفلرنده پیرجی رجب اوغلی محمدک درت میوه‌سنده حلیه‌سنه
ملازم حسین افندینک اوه‌سنه یاتلرنده کی کریسی کتورلدیکی اعتبارله نظر ایده‌رز. بو قز قورشونلر باره‌لی اولدیغی حالده بلا ترحم هدف مرمی ارتکاب ایدلمسه
و کثرت تجاوزات دهشتی تاب قالمسه و ملازمک مقدما خدمتجیلکنده بولنمسه برارنی طرفنده صاقلانمسه اولدیغی جهتله والی مومی الیه بدن طرفنده تبلیغ تبلیغنده
بولنمایه کتوریلدکلری الیوم بجودماً موجوددر.

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی
خصوصی

واندن چیقاریلمش قادینلرك مساوی وتفصیلاتی مغایر آداب کورنیان اضطراب الجاسیله یورومکه مقتدر اولامدقلرینی بیلن ضابطان موجوددر .

٢٤ — عسکرك وانه دخولی جز آلان وجبللرده وکرکسه روسلرك نظارتی آلتنده بولنان برطاقم عشیرت خلقی و برقسم کویلی اهالی وانه الندی نظریله وانه طویلاندیلر روسلرك تکرار عودتلرنده و عثمانلی قطعاتنك رجعتلرنده ایکنجی قریه سیله وسطات قریه سی آره لغزه تلف اولانلرك یکونی اون بیکی تجاوز ایتدیکنی ونظامیه قطعاتندن اسیر النانلرك ده اهالی میاننده قتل اولندقلری غیر منکر وقایعدندر

٢٥ — وانه اهالیسندن اوتوز اوچنجی اخذ عسکر قلمنه ملحق ملازم اول شکری افندینك سکسان یاشلرنده وطیارافف اسمنده عموجه سی اختیار زوجه سنك مواجهه سنده اللرندن چیوی ایله قپویه چاقلمش ابتدا بورنی و قولاقلری وصکره ده چکه سی کسیلمش اولدیغی یوزباشی خالد افندی و رفقاسی بالذات کورمشلردر زوجه سی فجایع وحشیه ده قتل اولندیغی مشاهده اولنمشدر . شنایع عدیده دن بریده ارجسن اخذ عسکر رئیسی اولوب نصلسه چیقامیان حکمت افندینك کریمه سی جبراً برارمنی یه ویرلمش و داول زورنا ایله تشهیر ایدلدکدن صکره پدریله روسیه یه کوندرلمشدر مزبوره نك زوجی بولنان کوار تلغراف مدیری حقی افندی ایسه الیوم مأیوس وبو حالله تجهیز ایدر برحالده در بایزید حدود بلوکی ملازم اولی عبدالله افندینك بایزیدده قالان عائله سی بش مأمور عائله سیله روسیه یه کوسترلمشدر اسیر حرب اوله رق طانخشه ایسه بیوك بر بختیارلقدر ١١ مایس سنه ٣٣٢

وانه ثابت ژاندارمه آلای
قوماندانی
علی اصغر

باب عالی
داخلیه نظارتی
امنیت عمومی مدیریتی
شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

٥

صورتدر

روسلرك استيلاسنى مفروضه قبالاسنه مملكت اهالى اسلاميه سنى خارشو روسى عساكرى طرفنه يابيلان فجايع وشناعتلرى حقنده سوريه قضاسى
اشرافنده خورطومه زاده بولاط واسماعيل جوبزاده سعدالدينه افنيلر بروجه آتى بيانات بولنديلر .

سوريه نك بروانه قريه سنده صوايجى اوغلى بيجانه اغانك مواجهسنده روسى عسكرلرينك زوجه سنى قتل شنيع اجرا ايتدكدنه صكره بيجانه اغانى تلف وسوريه نك
پرناحه ، ترپله قوا ، ترپله صفى وكر قريه لرى اهاليسنه ضرورتسز جبيه چقمالرى قتل عام صورتيله اتلاف ايتدكلرى كبى دشمن عسكرلرى طرفلرندن
آلنوب استحكامله كتوريلن اون بشه قدر اوف قضاسنك آلان قريه لى قاوغيلرك عرضلرينه توجه وبتاب برحاده استحصال اولنان ايتدكلرى اوفك
يوكسه قريه سنده جاق اوغلى سليمانه اغانك زوجه سنى قتل شنيع اجرا وسعاقبا سليمانه اغانى قتل ايتدكلرى وقضاء مذكورك صواقچه سنده تللى اوغلى
اميه واوف تصيدار سنده على افندى عائله سنى وقومانيت قريه لى كلاجى زاده احمد اغانك باكره كريمه سنى وزينو قريه لى حاجى مصطفى اوغلى محمودك كلنه
وبلا محمود اوغلى عسكر محمودك عائله سنى وكل على قريه سنده على اوغلى محمودك والى اوغلى حسنك باكره كريمه لرينه انواع شناعتلر اجرا وسوريه نك لنوز طاسه
قريه سنده عمر اوغلى عثمانه افندى نك قتل وزوجه سنك عرضنه تسلط ايتدكلرنى بوعائله لردن فرارا موفق اولوب اميه اغا وتصيدار على افندى وكلاجى زاده احمد اغانك كريمه
وعائله لرينك آغلديقلرى واقع اولوب افاده وبيانات تلرينه اطلاع حاصل ايتديكمز كبى اسمعلرى تعداد اولنان قريه لر اهاليسنه اولوب هجومه مناسبتله تصادف
اولنان روسلر كوروشديكمز بلده جوقه كيزلنوب افاده لرينه اكلادقه موماييه كرك روسى عسكرلرينك وكرك برابرلرنك كى ارمنى جيته لرينك استيلا ايتدكلرى محله وقريه لرده
وهاجوقه انسانيته يا قشيوجه حركات وافعالدنى ايشتدكمز ايسه ده اسمعلرى وقريه لرى خاطرمزده قاطامشدر ديكله موما اليهم طرفلرنه وطرفمزدنه مضايدلرى

اهاليه اهاليه قومسيرمعاونى قومسيرمعاونى

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

صورت

پومره‌نك لیكه قریه‌سندن یقنجی اوغلی قرق یاشلرنده حافظ عبدالرحمن بن محمد افندی دائره‌یه كلرك بروجه آتی افاداتده بولندی قره دره‌ده‌كی
نقطه‌نك بوزولمسی اوزرینه مع عائله اقامت ایلدیكم خانه‌دن هجرت ایتمك مجبورتیله قالدم اثنای راهده برابرمده‌كی صیغر حیوانلرینی رعی ایتمك
اوزره بولندیغم حره‌ده پومره‌نك قارانلی قریه‌سندن تخمیناً اوتوز بش قرق یاشلرنده برقادین آغلایه رق یانمه كلدی قریه‌لرینك دشمن طرفندن استیلاسی
اولنمسی متعاقب دشمنك ضرورت حسبیله قریه‌دن چیقامامش اولان اركك‌لردن اختیارلری تماماً قتل و كچلری طوپلایه رق یانلرنده بولنان ارمنی
چته‌لرینه تسلیماً محل آخره سوق و معصوم چوجقلریده سونكولریله تلف ایتدیكی كبی كلین قیر و قادینلرك عرضلرینه تسلط و انواع شناعت اجرا ایلدكلرینی
وحتی كندوسنك ده اون كشی طرفندن عرضنه كچیلدیكنی و كچه‌لین خانه‌سی جوارنده‌كی خندكلردن سورونمك صورتیله هنوز استیلایه معروض قالمیان
قادره‌سه قریه‌سنه كچوب جانی قورتاردیغنی حكایه ایلدیكی كبی اثنای راهده دها بوكا مماثل پك فجیع خبرلر ایشتدم دیه بیان حال ایتمكله اشبو افاده‌سی
كندوسنه امضا و طرفمزدن دخی امضا ایدلدی

اهالیدن قومیسر معاونی قومیسر معاونی

داخلیه نظارتی
امنیت عمومی مدیریت
شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

روس و ارمنیدن ، قوقاسیا تحصیل زنجانیه

۱۱ نیسان ۱۳۲۶ جریده اطلاعه صفحه ۱۲ ده روسلرک حدود عثمانی یی کچدیکی برحمه لرده «کورموصورنه» ملاز کرده ، قدر شاهدانه
معطوف اولان احوال بر وجه آتی ایضاح اولنور . روس لر طرفنه استیلا ایدیلان اغلبا یکجه اهالی اسلامیه سی مقتضی روس و ارمنی
جهت لرینه یکدیگریه سابقه ایله روسیه یاپدقلری مظالم ادیه بر مظالمک همان هنوز وضع اتمامنه قادرنده قالمدیغنه بر حقدر
چیقارلمه برحال باعث بازیدلا ارمنی جهت رئیس سورده ، ارخودم مبعوث سابق یاصدیرجیان ، کاریکه ، باشندن
بولنان بیک ایکی بیوز قدر ارمنی جهت افراد اسلام کویلری طولاشیور . کوزل قادینلرک ناموس لکدار ایتکده عملکا
چرکیه اولانلری کونا کوره مفصلم ایله تولدیر ایدرلر . بو میانه قوماندانه قریبی کلسه اهالینک کلنه تولدیرلدکدن صکره اخلاق
ودیکر عائلسی قازیقه چاقلمه صورتیله اتلاف اولنیوردی . ۱۸ سنه ده ملاز کردن سقوطنه قدر عائله مرکزه برجمعه
ساعت مسافه ده یاره میسه نامنه برچرکس قریه سی بولنیوردم روسلرک آنی هجوم اولنیور ، قریه اهالیسی دوزده عائله
خلاص اولمیه اولادی . بالکز اوچ دره اغلاطه تابع هولیسه نامنه برچرکس قریه سنه قاراییه بلدم عائله اوراده
آتشه رایه بوردم پاپاس تاریخنی بوراده سقوط ایتدی . بو قریه اهالیسی نفسی قورتاره بیلدکلری دیکر
برچرکس قریه سی اولان انجه دره یه اهالیسی کتدیلر وهپسی تاتلرک قورتاره مدیلر یکدیکر اوتوزبیر یاراده سنه بقه بولنمش
قریه نک بالجمله موشی واشیاسی بیقیلمش کوتورلدکدن صکره انجه دره قریه سنه مهاجر وسعادت بکلرک اوده رفیق الدین
باغلانه ده ملاز کرده سوره واقاد ولری آلنه قدر چکه ارمنیلر تسلیم ایدلدی . کوزلری اویلمه صورتیله کره دیلمه
محل اتلاف اولنان (شرمجایو وفصلی مشاهده ایدیلان یاره میسه قریه لی چرکس الیاس بکک دیکر کوره اهالیسی قوماندانه
استفاده ایله قراتمک یولنی آرایورلر دیسه ده اهالینک موقعه اولمیورلر هرکوره ارمنی و روسلرک مظالمنه
معروض قالیورلردی) . بو منطقه جهتده آیرلدقدن چکه برمدت بز جهتنه بولونمم بو جهت منطقه سنه
تشبث قوه سفریه وطنک مدافعه سی یولنده هر درلو فداکارلغی یاپیور . دشمان قهار خزینه ایله بیوراقلرنه
بجوع اولاندن ایسه خسته خانه سنه سوره ایلیور . اوراده تداوی ایتدیریورلردی موجود قوتیله برشی یاپامیه جغنی
ایچه دشمن دان طرفنه بولنان بیه آلنیجه ارمنی کوکلوایله ایرانه دراغنه آتلرینی جلب ایتدی . خزینه یکدی اوچ
باشلایه طوب وتفنک محاربه آلنکوره دوام ایتدکده عثمانلی برنه بو نقطه دن چکلمک لازم کلدی . بیه مستحفظ اولان
بو چکلمک حرکتنی خسته خانه اولان بعضه افراد قورتاریلمدی . یزده موجود ارمنی قادینلری ترک ایدلدی لیز
فوسه کلدی ، دیرکانیه ، دقت کله روس و ارمنیلر بالاخره طقوز بنجی تابور دونمی وخلی ، طرفنه تعقیب اولنرک
تکار چکلمکه مجبور ایدلدی وحدود خارجنه یوسکلدیلر ۱۱ تموز ده ایدی . تکار ایله کلمک واوراده

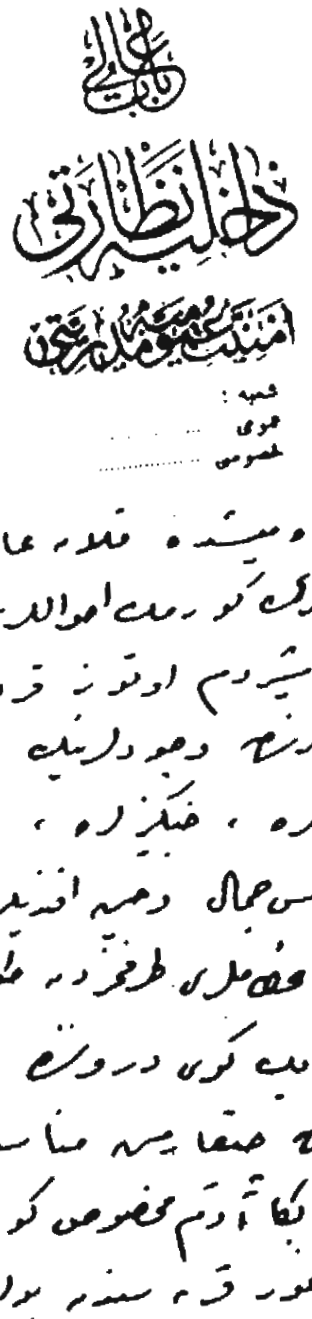

بارده میشده قلاره عائدم نزدینجه ایجاب ایدن بورده لزوم کلدیکم حرده اولجه اوراده بولنان خسطار خاطرکده
بولندیغی کورمک امواللرینی اوکرنمک ایسته یوردم فقط بولندیغی محلده کیدیم امواللرینی کوردم تأثراتده زیاده
شاشیردم اوتونه قوه قدر خسته افرادک بعضلرینک کوزلری چیقارلمه بعضلری صلبا اعدام ایدلمه بعضلرینک
یوزلرنه وجودلرینک یارسی قدر قویونه کبی صوبولمه قسم اعظمنک باشلری قلدرلرق آیرلمه صورتیله نزدنده
تمورلره ، خنجرلره ، رحمتسز وقتده درجه سنه مظالم اجرا ایدلمه اولدوغی بانجه بولنانه قویولی قانه براورم حرکی مرکبه
ویرکس جمال وجمه افندیده سوء حال ایسه اشتغال مشاهده اولنمه اوراده متأثراً آیرلمغه مجبور قالنمشه شهرآنک
نصف مفصلی طوغرده طوپلنه زرعه براده وفه ایدیرلمشدر . سوء حالده بک متأثراً قانه براورم
معصوم بک کوی دروننه طولاشیرکه کوللامه برخونه آچلقده کوللمسنه رعیه قالمه براوده قصادفه رقومی
محزنه صقلامه مناسب بر محل استاجر تأمینه بیارم قارنه طوپورده قدر صکره باشلانه مفصلی تحقیق
دیکونه بکا آدم مخصوص کوندرمشدر . نفوس سی محمه بدریغه اسی عبدالله اولدیغی وتوغاز لیمانه قضاسنک
بایا یاکمور قریه سنده بولندیغی وبو مفصلی ارسیدله لزوم قلانه ارمن قادینلره طوقه اجرا ایدلیکنی کندوی
برقصده بالاستفاده قرائیه دن برخونه صاقلاندیغی کلی تأثر سویلیور وجمله ده بو تأثراته
اشتراک آغلادیورده . مشهوداتی وجه اقتضاسنه معلومات بیلدیرنلر

مهاجر تعزیلی

مستحق تعظیم ایدم

حدیث هذا نه بدأنم اوچون اوتونه تشبه اولنان زمانده دشمن طوتانمی استیلا ایتمه واهالی ارمن هجانه باشلامه
ومقتضای حمیت هکس بر رجورتده ولمنک محافظه ومدافعه سنه سوق ایلیورده بو میانه به ده متحمس اولانلرم
الی یوز برجسلر والده کلمه بدمکه بر رجوده ، ولمنک مدافعه سنه توشمه آرزوسیله طوتاغلنه اسرقریه سنه
کتیدم یوز الی قدر آتومبیل طوتاغلنه اسرقریه سنه بولنیوردم . اشکر وقضای تحصیلداری عبدالقادر افندی
ایله قضای مذکور اعوانه محرانی ویاسید قضاسنده احمد بک به لحاشده یاپمه کلدیکی اشکر داعوانی بولندیغه
سؤالمزه کلمه تأثرله دیدیکه وقتاکه روس ، وارمن ، چتلهاشکری باصدی . درعقب بتونه اشکر دکویدیغی ارکان
وقادیه وقزیلجه قدیمه برابر ، دیم قریه سنه ویاسیدلر ، آردی ، دیلوکی ، امره کوم ، اسونجه ده ، وقره بیه
ومصلحت ، وحواصات ، وکوتلر ، ویاغانه ، وچامورلی ، وتوید ، وتنزیله ، واهرزهر ، کویدیم دیکر
یکمادچ یاره قریه اهالی اسلامیه سی ، اسونجه ، وتنزیله ده قتل عام واثاث متصرف نامرسنه کدار وجوانلرینی

قضا کوتوره‌سندر . بو حیوانات مقدارنی قیور ، کچی ، جاموس ، اسب ، اشک ، اوکوز وایله اولرده
یوز اللی بیک اداد سنه ایدی . و ۲۶۱ سنه‌سی شهر خیاده اونجی جمعه‌کونی ملا زکرد ، کرانغه ، قریه‌سنه بولنجه
حوده روس وارنیه جنرالی طوتاده وکز قضاسیه بتون اسلامدن عبارت اولان مربوط اسم و سارت ۵۲
یا یا قریه‌لرینی باصرده یکدیکه قریب برنفوس وطوب و کوشک و اسم قریه‌لرنه اجتماعه بوندن اوله وانات
قسمنی داخله سوقه المشلر اولدقلرنده اسارتده بولونورلر ، فارغه ، قریه‌لر صالح بک اوغلی قصبه‌سنه
وقریه مذکوره‌لر رشید افندی بخاری . سید خانه افاده ایلمشلردر . وبوندکره افراد عائله‌سی بولنان
اتلاف ایدیلدکلرینی هونکور اغلاره سویلدیلر .

ملا زکرد قضاسی داخلنده بکدار قریه‌سنه عائد سید بلک اقامت ایلدکی اولاده بر الیاس و محمد و مشوکت ایکی
زوجه‌سیله بر کریمه‌سی یکدیکر ایله اوچ سنه رجا ایلدکده اولاده والده و ابوینی ملا زکرد تابع طوده باسه قریه‌لی
مارد دیروس وقریه مذکوره‌لر جنری وخرابه قاسمی قریه‌لر کلکچی سموه وقلعه قصبه‌لر مارد داغنده ویرادری
اولان کورلی قریه‌سنه اقامت ایچون سرد وسکز نفر قزاقه آلتوسیله مزبوره‌لرک فعل شنیع اجراسنه رضا کریمه
بوینه اولاده وقیمتی یکدیکر ایله غصب عبارت بولنمغه بر ربع التونی چیقارمغه بیله تنزل وکل قضایی کورتدکده
ایچون مرقوم مارد داغنده قلطیه نامنه بر قزاغه اوموزکه قلجنی ویر التونی باده زهورنده چیقار چیقمز دیمکله اوزرینه
مرقوم قزاقه قلجنی کندوستی ویر بچاره قادینه بوینه یا التونه انسانیت وکل حیوانات وحشیه‌نده قبول ایده‌رکی
برصورتله مزبوره‌نک بوینی قلجنه قطع ومذکور ربع التونی قزاغه اهدا ودیکر یدی والده‌سی ده
ویرا علاوه‌سی باقریم التونه کاغذی آلمه‌جنی حوده ده دیکر بر قزاقه قلجنه مرقومک کلدسنی اوچون یوز غایت
مستهزیانه بر طورله نیز تولدی کی غائب کورتیوردی . عالم بشریت بوکی قضایه عجبا نه دیه‌جک
وتاریخ بونی زهورنده قیدایه‌جکدر . حرب عمومیک اجراتیکه تأثیرات هولناکه‌سی بوشنا قیلیه
ایدیور . ایشیوردهه اجرا قیلنورسه یکدیکر عصر مدنیه قابل تألیف دکلدر . حاصل بو دهشتلی انکز مجایع
بیچاره ، معصوم اسلامده روا کوریلیور . روسلر وارسنده عالم اسلامه حس انتقام آلمه‌ایسه بور

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

قسم :
عمومی
خصوصی

ویه ملا زکرده مربوط آلمه‌قریه‌ی هالیسنه و محکمه بدایت اعضاسنه جمعیت و مجلس اداره اعضاسنه شامل بکده
کذلک مذهبجه‌دن ارمنیلر طرفنه حقلرنده شیخ اجراسنه جهتده مرقومدن عائله‌لری حضورنده و اشکجه ایله صورتنه
شامل بکی اتلاف حسیه و عبداللهنک عائله‌لرینده مغایرات بیننه اظهار و عرضنه تسلط ایتدکده هنوز سه
رشته واصل اولمیان برجمیه قز چوجغنک بکرلیغی بعد الازاله کذلک دن قتل ایتمشدر .
نیه بو جمیه در اولمه اوزره ملا زکرده یوزباشی متقاعدلرنده مرحوم پرلوا ابراهیم پاشانک برادری
احمد بک خانک مسافه اداره‌سنه عائله‌سنه بزم عادات مستوره اولمه یوقدر هر قادینک سربست اولمه
واجبه و لمحه ویره بو صورتله خدمت ایتمک لازمدر . یولنک اناده‌لرینه قاریشور بر بوقادنه چاتیلسه‌یدی
حیوانیه بولمشدر ده بر عادتی قبحه ایدی . وبزلر ساقیلک ایدرسه کز حیاتکز دوامه اولمه بلدکز قبوه
اولمادیغی حالده کذلک حرکتلرنده مخاتاد اولدقدنه و هر درلو افعال اجرا ایده جکدنه صورت قطعیه ده
اوغلم وحتی بو جمله ده روس صابطلرنده بریسی بولنه کرک شیخ اجرا ایدکلرنی مزبوره رعایت
آچیه و متأثرانه بر صورتله اخبارات بولمشدر .

بو سه حقنده مجایه کلمه بنه بر صورتله تعریف ایتمک قدرتنه بشرک موقف در . هنوز کاونه تانیغ بکرلی
طقوزنجی ایدی حرب هجریه‌سنه کلده ملتیلرک فریاد و فغانه ایشتدکلری توبلرینه دوریده جه
بر درجه‌یی کچیشدی . کاونه تانیغ بکرلی طقوزنجی باشلایه دستنه آتشیزه قوب صداسی و طیب
طاوشه زیاده ارمنی و روس چته‌لری مفصلی حربه دهاز یاده انسانلری دهشتلنجه براقیور
و هر کس براهاز استیلا ایلیوردی . حرب بقیه اولدقجه جانی قورتارمه ایسیاندن تلاشدوراق بورایه
قوشیور . و قبیله‌ال دیاقلری باغلیور . دیری دیری اولمالده اویچاره مسلمانلری هدف براقیوردی
و سائطده محروم اولان عجزه کروهی توکلت ایتمکدن بشقه چاره بولمیور . و نفسنی بیلدکلری قوللرینه تسلیم ایلیوردی
هپسنک برطرفنه حقیه برطرفنه و سائطسزلک و معصوم چوجقلرک آه و انی هر کس شاشیریور . تمدادمه
انکاز براقیوردی بو میانده قدرتی اولانلر هپسی باد آباد حیاتنه قاریشه‌جه آیتور . آنه میانده
ارمنی قلچلرینه بیوندیغی اوزاد سوردی .

بابِ عالی

ذهلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه:
نمره:
خصوصی:

ادچ سباط تاریخنه ایدن موشک سقوط ایتدیرن سوسیالیست شقیدینه بر جوابیه اولمه قانه صوصامه جنوبی
اطراف صالدیریور. هانی اسلامدن زاده دن دیرلن برغضب آرایورلردی راست گلدکلری
اسلامدن طوتیورلر مجلس اتخاذ ایتدکلری بر محل طوبلاییورلر. حس انتقام دیرباغیسیورلردی.
کرک قادیه و کرک تصادف ایتدکلری بچاره لره باقیلمز بورادہ اسلام وار کلیلمز بوندہ
تولدیریلمز یولنه آرقداشلرینه چاغیریورلردی. محذراتنه کوره قادینلرک ناموسلرنه یابمای اولیورلر
اختیارلره اهانه بالسارایدیرلر دیاره عدم کوندریلیورلردی. بنجه ظالمانه رفتارلره اشتراک ایدن
حاجی ماد و رشید کوتانغ زاده حاج محمد و جعفر و تجار و عبدالله و یوسف و محمد خان و نادر خان آغالر
قزل مناست قرباغ دینلرک محل مقتدره سوقه ایدیلیوردی. وار طوقتصاسنه آیرنا جوس داخلنه جهاد
عشیرتنه جهاد آغای منسوب اوریه قریه خلقنه بتلیس جرنه جهاد و کمه ایلیه مواصلت ایتدکلری سوسیالیست اوده
آتیجانه ناجیسنه مرورلرنه جلا بجور مرابقیه موشک سقاوی قریه سنه مواصلت ایتمه روس وارمنی
میزلیه ادچ ساعت میانلرنه وقوع کلان مصادمه اثنانده قافقاسیه تقویه ایتدکلری بیک مجاوز
ارکک و قادینه وجود جقدلری بزانه قریه سنه اسکانه ایتمک اغفالیه کتوردکلری مراد بنیف کوه
غزال دینلره معروف کوه کامل القا بوندہ عائله اغنام و حیوانلرنیف روس عسکرنیف مرکزی قلعه
جلا بجور قریه سنه کوندرلمه و مدوحیتدن آیاقدن اعزوزنه نقلدن جاقلمشدر. مستند ذات
وجه اقتدار انجمن معلوماتمز بسطه فانه قسمه تقدیم ایلدم

بوندن هیچ بتلیس وقدس قارشوسنه و بونلره اوکنه هیچ اوغوتور. بر مجاهد خاطره کلدکجه
وجودی لرزه نالن اولور. سقاط اوده طقوز کیچه سی ساعت اوچده باشلایان طوپ و تفنگ
طاقتلری اوقوده بعض اهالینه دهاز یاده قوه معنویه بوقریوردی. فریاد و فغانه آسمانه
طیانیوردی. یوسف جاویشه نامنه بر سیاه فانه سنه هیچیسه سوقاقه کزرکه بر جوقه روس وارمنی شقیدینه تصادف

شعبه :
موضوع .....

اعتبره بولوب فرایده ماهیه واه استیناف اعضاسنه سقباه افندیغه خانه‌سز کیدرکه یولده یاغمه‌دهه
برفنطه قاریشوب قالمسه بهاتر بعد ارکک قادیه جوجقدن قتله تصادف ایتمه وقتل اولنانلر
حقنده انواع مظالم اجرا ایدلدیکن رآیتمه مشاهده ایتمه قادیه جولغه دار کلدکلری محله باشنه طوقوب
روس وارمن قتاله وسلتادلری طرفنه سوق اولنمه وبو اثناده بیکلرجه نفس جهاسز ولایعد ولایحصی
مسلمان جنازه‌سز راستگلمه اولونیغی وایتدیکی وقتده درت اوچ ایکی روس عسکری سقباه افندیغه
خانه‌سز بالدوقی خانه‌ده بولنانه برارمن قادینی سقباه افندیکنده آغای اولدیغی وکندوسنکی ارمن بولندیغی
اعاده ایتمه کلندی قادینه سقباه افندی (آنزاینی) پاشایه کوتورمک لازم کلدیکنی بونده ایکسی کیدجک
درت نفرلک خانه‌ده قالدقدنصکره بالآخره عودت ایدرک قادیه سقباه افندیغه قتل اولنیغی وخانه‌ده قلانه
بولدرقارمن وروس نفری موت الهلاک عائدسنه عرض تسلط ایدکلری وبو خانه‌ده اختفا ایدن دیگر عائلرک
فریاد وفغانلری آسمانه چیقدیغی وبو خانه‌نکی محو ایدلدیکی ومعهود جنازه‌لر خانه‌دن دوشنه براغلمایوب
طمشه آتدقلری وبر قادینه حضرت عیسی یی سوه‌رک بن تولدیریمک یولنه کلدیکی رجاسی اوزرینه مزبوره‌نک
ایچون کوتوروب بالآخره تولدیردکده صکره جوجغنی برارطیشار وآیدنیغی وبونه بالاستفاده
مولکه طایفه‌سی فرایتیکی وارنه‌لرک عجزه جولغه وقادینلرک اختیاره لزوم یوقدر دیلاره
تکیه طولدیروب اوامه اولدقدنصکره اکر قادینلرک مجروح ومحروح برکسیدرک صلب ایدلدیکی والده‌سی
مجروح مرده‌یه برجوجغک سوقاقده والده‌سنه محرس املکده اولدیغنی رآیتمه مشاهده ایتمشدر بومیانه
جامعدن طاوقلرک اخراج وتکیه‌لرک وعلی الخصوص کفدوری حفظندن مرقد مبارکه برهوا اولمه علماده
شیخ عبدالغفار افندیغه قفاسنه درسی جوبولمه بیه الزمانه سعدک دی درفقای محترمی برصورتله
وغایت مجیفانه برطرزده شهید ایدلمشلر وسرطبیب مصطفی بکاودیه یکدیکرنه قدر ارمن قادینلری تفنایه
مرتکب عسکرلر برارکوتورمکده اولدقدنصکره وبو قادینلرک غایت سوسلی برطرزده عسکر اولکه رقص
ایلمکده اولدقدنصکره وکوس جهتنه طوغری کیدرکه آمدول کلیسنه یاتش ایشه یاراییانه قادیه وجوجغک

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

یک آجیقلی بر صورتده قتل عامله قانه دریاسنه بویادقلرینی و حضوظات نفسانیه‌لرینی تسکین ایچون
کنج قادینلری انواع مظالمی اجرا ایلدکلرینی عرب کویرسنده دیکلی طاشه قدر بیکلرجه دکور
و اناث جنازه‌سی موجود اولدیغنی و بو جنازه‌لرک قسم اعظمنک متعدد محللرنده یک مدهش و بجیعانه
قلنج و قورشون پاره‌لریله مجروح و مقتول دوشدکلرینی کورمشدر ۲۴ مایس ۲۲

مشهودات و صحت اقترانه ایتمیه اشبو معلوماتمی مع القسم
تصدیق و امضا ایتدم
تلبیس ملتجیلرنده حاجی احمد اوغلی
یونس چاوش
یونس

معلومات و مشهوداتلری بیطرفانه تحریر ایدلدکلری یولنده امضالری موضوع
مومی الیهانک بعد التحلیف حضور مزله تنظیم ایتدکلری زیری مصدقه اشبو ورقه
منظور عالیلری بیورلمق اوزره تقدیم قلنور ۲۴ — ۳ — ۲۲

موصل معاونی	موصل معاونی	موصل معاونی
محمد امین	ساهن	احمد راسم

ارمنی و روس مظالمه متعلق جدولدر . حضور سامی حضرت ولایتپناهیه تقدیم

۲۴ مایس

پولیس مدیری
عبدالرحمن

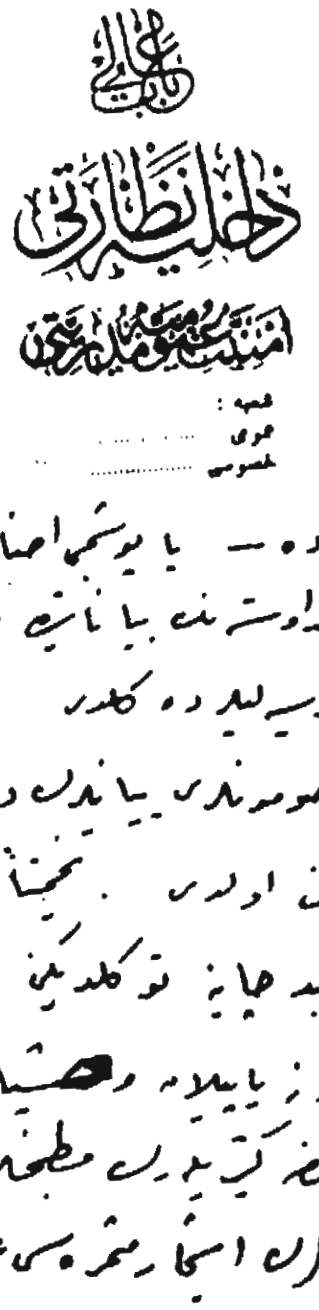

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....

ماده — وارد ملحقاتنی تخدیسنده واهالینک مکس قضاسی کریدیغی حکمده کوره ویرآره‌لمه‌شتاقه قضاسنه
سوسلدیک رجعتدنه صکره نزیده اسمدر محرر کویلولرک ودهاشقه نوع دوز قضاسی خلقنه
اولعب شناغه عودت واوراده اقامت وروسلدیک تکرار قضایه مذکوره‌نی اثنا اشغاله کتیریلدیغی
قورتاره‌مایه اهالیه اولوب بوسنده مارتی‌ایچه برتقریب تخلیصه جانه ایده‌بلمه برتاج کشیدر
بوکره ویاپیلمه مرکزنه کلانه (برخوا) عمولک محلفاً آلتانه افاده‌سنه (وجه‌مشروح اوزره شناغه عودت
ایده حسینک، کاکانه، قصه، کوشتک، وارنس‌علیا، وارنس‌سفلا، برخو، محمد،
نوره‌وانه، خاسیس، ویرکیز، آرقانس، اکروجی، مهارنوجی، سوزوانس، تهشت
شکرانه، رکنانه، شیخ جانس، سوکانه قریه‌لیدر ودهاشقه قضا خلقیله بوکویلرده عودتلرینی
کچه‌سنده یازیلدقدنصکره بوکویلرده کچردلک روسلر برشی سویلیه‌مدیلر. امنیت تام حاصل وتبعه‌شکلنه
قبول ایدیلدیکزه قناعت واهالی اولمه‌کی قالدقه. بومدتایچه الحمد بیک اوقورایلیشک ایدلدیکنوزدن
آرتق باسترلری آچیلدقه جالشدقه مارتقه قاچمنی کوزیه‌رپلدیم نقیب باصلدقه آرکلارنی روسلر سیمیلر قاملاً
سوزکوله‌دیلر. اودوه جلنه کیتشلرک میشه‌لکلاده کورینورلر ایسه یارایانه قادیلر قزلر دخی تقویه
اولنیوردی دیکر قادیه جیبانه طامارده طولدیرلدی طامارلر آتشدیلر بنده حکم آتشلنه‌رک اوراده
قالدیم طاغده برتاج کشید دهاتصادفم اولدی. برسنده بوندن کویلرده غیه فلاکت کرفتار اولدقدنصکره
سویلدیلر. مهابیلغم کویلرده اقلاولمه اوزره یکرمیسه بیک نفوس متجاوز شنلک وارایدی بوندن التمم
مدنیت پردهسی آتشده کی جانوارلرک خوده خارلرک یخیلری آتش یاریلدیلر. آرتق قیز
وقادیه نه قدر کتورلدکلرینک عددینی جیبه آتیلکم ایچون کسدیرمم. اوقدر برنفوس ایچنده ایشیارایانه
نه قدر فساد جیقاجغنی طبیعی ایابلیه‌ایده‌بیلدی. اهالینک عودتنه کیتملم دیه بقیه مختاراه سویلدیلر
بوصدیسی روسلرده دول معظمه دنبر دهاتک برتبه خلقه اولورسه اولسون محافظه ومحایده‌ده آلدم
برخوده یوقدر بزلرده اوتروبزی بویله جسنه ایاغشدقه. بوسوزاوزرینه کری دونوب (افندیلر) کرو
دیه بزلره دهشت اسناد اولنوردی. کرو حیوان مثللو انسانه یه رلسه دیه اورویاده سویلنیلیور
ارمنیلرک آوروپایه شکایتلرینه‌ها تاطادینه اشتیریلدی. سمدی عالم مدنیت وهامانیت
ادعاسنه بولنانلره قارشو صورت جدیده ادعا ایدرک سویلیورم. ارمنیلرک طاغلاره واقع

بابِ عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
نمره .....
مخصوص .....

[illegible] یوکسک و مختص واولدوغم قصه و قریه لرنه ساعتده جواز ایله محلده کامعبدلرنه دخل
کوندوزلر کچه لری بله ایرکلر نسوانلر مزبانلر و حتیاتلرنی و قالبور دولدیرر آلتوندن حامل اولمق کیدرکه
مجبور ده قالمکلرنی طوتنه یرمه اوزاولدی واوزاولمه ایسه لطفاً بالاستعلام اثبات ایدیلسون شوحالده
ارمنیلر و ترکلر دول معظمه بولنوب و هشت عالمی سوندیرمکه قالقشاره روسلر تبوترکلر حلاف
دنیاشلر مزه یابلان شنیع و مخنع هجاتلر تدقیقاتنه اجرا و حقیقت کشف ایسه آنلر تعقیب لازم اولدقده
قانونی وعدا بر جزای تطبیقه ایده جک ملجأ مدنیت کوریله جکدر و هشت بر و هشتی کمدن
عهده لرنه قالمجق نیه ایتیریله بیله جکدر . بز مصومدن هوز ناحقدن مجبور آرایه جقدر
یوقسه کردلر بر برلرینه مشدد و تضیع حرمت بوهنایات و هنایات عظیمه یاپلان و یاپیرلان
یازی قالمجقدر . شناخته جو دار کشیه لقرنا ذاتنه آوروپا یازدیغی شکایتده کردلر تورداری
اوکره تشدده ارمنیلر قیوندن متلف ایتیریلیورلر . (بهتانه) بهنیه اوکن طوغنده طاغلر
مناسب محلدنه بنای کچوب ارمنی کویلرینی چوله غارت ایدیلدی) کردلر ارمنیه بر سنه اسنده
باشنی طوتانه برارمنی یاسب یوقدر . ارمنیلر بو حالده طولایی کردلر اسیری بولنمشلردر . دیر تضیعاً
شکایت واقعه لری غیر منکردر . مادمکه کردلر بو صورتله اسیری بولنیورلر مسه اوزرلرنه یاغدیرلدقده
بومبالر انداخت ایتیکلری متنوع سلاحلری بهورتله کیزه بیلمشلردر . مجبا قفقاسیه طاغستانه
قریم ترکستانه کردهایم بلجیکه دیکر دولتلرده مسکوره دنیاشلر مزده بو قدر سلاح بومبا
بولنمشمیدر . افاده می آلیورسکز بو جهتلرده آرامه و ادعا ایتمک ده آوروپاده و هشتیلک
نامی آلتنده بولنمق کردلر حقیدر . سزی وکیل ایدییورز بو حقزی حقزلرده آرایکز دیرز
و اعلانه بر ده افاده سنی خاتمه ویرسکز . ۱۴ مارت ۲۴

وزارت داخله نظارتی
بکتاش
عمر واصف

وزارت حربیه رئیسی
عبدالرحمن

متقاعد عسکریه ده
وزارت داخله نظارتی
رجب

فیضی ناظر
زکی

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریت

شعبه :

عمومی .....

خصوصی .....

ماده ـــــ او تنزاو همچی فرقه‌نک نقیه قصه‌سی ملاحظه طریقنده حبه‌افندینک کریمه اولوب روسیه‌دن
وارنا استیلا ده ورحمتدنصه جهکده مجدحاً قورتیلوب کلان نادیه خانم فرقه‌قوماندانه وکیل تا مقام سلطانیه
دخی حاضر بولندیغی حالده آلنانه افاده‌سنه وکرک بدایت حادثه‌ده اولادلرینک تخلیص محل عسکری نقطه‌سنه
معلومات ویرملری اوزره خانم‌نصه یالیه آیانه قوشمسنه وارمنجومسنه طولایی بر دخی خانم کریمه موجب
اولمه‌سنه بولنمق موناسبتیله حلیمه‌نک سحر خانم معاً بیانات وانک ارمنی محلاتنه مربوط قاطجی محمدنصه مستاجر
اقامتنه کلدیغی بنه حبه رجب اوغلی بقال محمد افندینک خانمنصه دبو خانه‌ده انکلیز قونسلوسی قواصدندن علی آغا
دخی ملا اوبوندن اوریه‌نک باشندن حبه داوه‌نک باشندن احسانه ودرت باشندن نجیبه وبر باشندن فاطمه
وذات الازواج کریمه‌نک زهرا وبوقادینک قوجاغنده اولان آیلیه جوجغی وبز دخی ایکی کریمه وبر محمد ومحمد
بولندیغمز حالده بقیه ارمنیلر خانمزی باصدیلر آره‌لقده قومشو دیوارینی درهمال یارلدیلر بو حالی کورر
کورمز فریادی یلی یقمق بولندی حکومت قوناغنه اولاشدیرمق ایچون همان یالیه آیانه وبلاتر قوشدم
دونجه بقدر خانم غالده‌نه آچیلانه قورقوشوندی قورقوشنه خانمه کیده‌یدم قضیه‌ی دخی کلدیلر
اوسوقاغه نیاشه‌دیلر جکیاره‌ی آلدی حکومت قوناغنه علاوه‌سی بنه اوآقشده آیلمق مجبوریتنده‌سی ده
عسکرلری اعتماد ایدیلر اولادمه مدت ملاقات تام بیه‌ها هیچ بر اولدی . بیه بر بنه یاره‌ها اوارده
دیاریکره کونده‌ریلیه مهیا روم ثمره فؤادمه یکی دیکی مصیبت وآغاقی تازه‌ته وهر نصف قلبدی
زهر قاتیلی بولنمق جانوار روسیاسی نزدنده ذره‌قدر تاثیری اولمیاه بوفلاکتنه حیاتم
دوام ایتیکجه بر جدیت وکائناته ایشلامه وکیکلرنده ایشلامه برعزت ابدیه‌ده . بویله برمدینه ابدی
نفرت ولعنت دیدی . حبه اشیا نامسبوقه وهشتدیده کریمه‌سی نادیه خانم کلدی
مزبور رهنمای افاده‌سنه والده‌سی بیوک همشیره‌سی دکرجیک قوناغی وعموجه‌سی علی آغا برابر امداد حاشیه
محاربه کنوسیاوستنه قاتیلدیه ایشلامه مشغول بولنورمه آنی اولدرمه قویاه بوطوفانه وهشتدیده
باقاره وشاشالرکه ارمنجانیلر دیواری یاروب ایچری کریجه حولی ده طوپلی وشاشقه برجالر
طورانه مقصودمه اوزرینه یایلم آچیلدی اوحرده‌ده بنه باجامنک درت پرنسه برده الده یاره‌لندم
قواصدن اوغلمیه وکریمه‌نک زهرا نک حیاتنه بیلدیلر بلدیلر قیردیلر درهمال تاندیره برادیلر

باب عالی

ذخیره نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

سری: .....

عمومی: .....

قواصلاری کریمه سنده قوجاغزه که میوجفلق قالچیسنده برقورشومه اصابتنده ایتدی میوجفلق بیولی نه‌سی میوجفلق آدی بزی اوزاده
مرفخانه‌یه کتوردیلر بر صفته حکمده قواصلاری قاریس لالیغه کوره دیکی تجاوزات و نائلتا ریه میوجفلق براقدی برتقریب قاچدی یاره‌لی میوجفلق دفع مرخانه‌ده
تؤلدی . دیکر اوغلانلرنده اولدیرلدکلرینی کوردوم . فقط صاغ آدم براقمادیلر . محمد افندینک بیولی کرکی حضرتلری بزیزفیوی حامله
اولدردیلر . زوجه‌سی جبه‌ایله کوچلق قزی ثابته بیوه روسلر وانه کلدکده حکمده برکچه‌یی یاتیرده ارتقا مؤسسه‌سنه کتوردیلر دیکرلری
میانده و هنکونکی میانده تؤلدیرلدکلرینی ارمنی قادینلرندن ایشتدم بنم یاره‌لی مرفخانه‌ده ایکی ارمنی دوقتورلر صاردیلر آلچه
محمد افندینک زوجه‌سی باقاره‌ی مزبوره قاچدقده حکمده وقوعاتده اولان زرمزه خلقی ترک ایدیلمه شتقونلق اوغلی ارناقلق خزینه
محفوظ مقصد لیخانه‌سنه نباتوکنی خانه‌سنه کتوردی برمدتده کرچه نوبلر باقدیلر روسلر وانه دخولارنه ارمنی پنجه‌سنده دیدکلرنه
اصانیلر بقدر طویلادیلر بونلرک ایچنده بونی اولدیرلسه بنه الحق ایلیه برمیوجفلق نره‌سنده اولدیغنی بیلیرم باجاقلرنده قاندری
آقدرمه مرفخانه‌یه کتوردکلرنی بولنیغم خانه‌لرده کوردوم . طانه‌میغم دیکر بنه میوجفلق برکه قادینه ده وارایدی . بونلرک
اوده‌ریتی یاشنده برایکی میوجفلق (الوسیق) اسنده‌ترک برقادینه کرکی مروقه میوجفلق تسلیم ایچون والده‌سنی بالاخره میوجفلق
آیاری قادینلر میوجفلقلرنی اشالاری کی مقاتلرنی وحشتده قتل اولنه‌قلرینی سویلدیلر . مرفخانه‌یه اوتوز دنه زیاده نفوس طویلادیلر
شیخ عبدالرحمن بابا بارتکاسنده برقادینه بولنیوردی . بونلری ده اوقتده قتل ایتدیلر اوچره ده الای ماتی متقاعد محمد علی افندی
کرکی یاره‌سنده تسلیم تکلیف اولندی یوقده جواب ویردی . برقاچ سعد علی خانه‌سنه کوندرلدی بردها کوردیلری بولنمدی
خانه‌سنده متأجر قالان غره بادیه‌سرای نائبی ایکی قادینله وقوشولرنده دها برچوق قادینلر مدینه مسجدنده و بو محبتده کی دیکرلرنی
بالذات ویردکلری امر اشتالاتی یاره‌لی نفلری ارمنیلر دنه ایشتدم بنم ده بویله‌لرم صاو دوام ایدیوردی ارمنیلر روسلر کلدکده
یالکز قالدیم اغاجلر سوریه‌لرک لیشاری میقدم عسکرلرک یانه کتدم اوراده برقاچ قادینله تبلیسه کوندرلدم بنم خانه‌مده اهالی
دفعه کتوردیلر اکنه سوروکلدیلر بجا غم قالمیه‌رق میقیمه تداویده عاجز حالده قالمشم اوقوتمیه‌جق وکایه‌سنه میا ایتدیکم آجیلره

بورده انتظام ایتدیرلدی

ملکی ۲۴۴

والی قوماندانی
رئوف

متقاعد بیکباشی
معلوم
رجب

والی بلدیه رئیسی
عبدالله

والی تابعی ثانی درجه‌لی قوماندانی
بیکباشی
علی

حضرت

رئاست عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
محرمی .....
خصوصی .....

از خدم ولایت تابع جنس قضای اهالیسنه اولسب وارطو محکمه اعضاسنه ایکنه هجرتدن الیوم اعتبار معدنی جامع کریمه سنه سائه التمه ایکی باشدن علی اوف به جامی یوسف اوف هجرت ایتدکلری محلده ارمنی جیته لری طرفنه اهالی اسلامیه ایقاع ایتدکلری مظالم و شناعت دائر معلومات اولدیغی آکلاشلمش بنابر مومالیه مع التخفیف بروجه زیر ضبط ایدیلمه اعاده سیدر

۱۲۲۴ ملتشم

بزدن مکوتیکز نه در

وارطو قضای محکمه اعضاسنه اولسب هجرتدن الیوم معدنی مع قائد مکوتز .

تابع ماهدزه سالکنسکز

یکی ماسکز کونفته اولوبور وارطو درکاونتینف اوتدن زیرا کونی هجرت ایتدن بولنده بولنده .

وارطو دن هجرت ایده جکز زمانه روسی وارمنی جیته لری اهالی اسلامیه نه کونا معامله ده بولنلرینی غیاً کورمشسه ایسه کز بیانه ایلیکز

بنه وارطو ده بولنلرینی زمانمز دستانی قنسج وارطو طوغری ایدوب مکتوب اولدیغی واوغاد قدس کویلده کی ذکورلر کاذبی دانات متعهد کیمدیلر نامشروع صورتده اجرای تخشیات ایتدکلری وزره بو ضبطدن کوره جوجقدن اختیاره قادیندیغی کذا اکسلمکده دیرلر فازایچون تویب تحقیق وحامد قادیندیغی سونکوی طاقوب تشهیر ایلمکده اولدقدن غیر جهتده وارطو فرارج اهالی اسلامیه نه جوروید مشهور دائم خسنده وارطو هجرت ایده تحمیل بیوزی تجاوز ایدکلری وقادیه وجوجقدن یولده برف زیاده اولمنه بالاستناد واردقده تیشیاه ارمنی دروسی یاده وسوایلی مذکور نفوسدن کاملاً آریه دروسی نام موقعده قورشون وقلیج ایله ضرب وقتل ایدیلمش بولنمه حیوانات وایشالری غصب ایدیلمکدیر .

مشهور دائکز نه در .

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی
خصوصی

افاده کزه دوام ایدیکز

وارطوده نه آریه دره‌سی جوارنده حاکم‌یه ده آنلرک مظالم
وشناعتی رأی‌لرینه کوردم معلومات ومشهوداتم بودر

افاده کز طوغری‌یه امضا ایدیکز

اوت طوغریدر امضا ایدرم

محل امضا
علی

وارطو ضبط کاتبی اوچوب هجرتله الیوم معدنده متأهلاً ساکن اوتوزبش یاشلرنده توفیق افندی بن یعقوب
افندینک روس وارمنیلر طرفنه اهالی اسلامیه‌یه ایدیلان مظالم حقنده مع التحلیف ضبط اولنان افاده‌سیدر

۱۲ مایس ۱۳۳۲

سز وارطوده نه خدمت ایدیکز

محکمه ضبط کتابتنده ایدم

نه زمان هجرت ایتدیکز

اوتوز بر کانون ثانیده دشمن مملکتی استیلا ایدر ایکن هجرت ایتدک
بر ماهه قریب در محکمه اعضاسنده علی افندی ایله برابر

روس وارمنی چته‌لری اهالی اسلامیه‌یه قارشو
نه کبی معامله ده بولنمشدر طوغریسنی سویلیکز

معدنه کلدک

دشمان خنسنده وارطویه طوغری کلور ایکن بزلر وارطویه
ایکی ساعت مسافه‌ده بر حاکم‌یه ده دشمن کلوب
کلمدیکنی ترصد ایتمکده ایدک روس وارمنیلر مرکسیت
ایله کوتاف آروسک‌ها‌یه ده خنسی طرفنه کلان مهاجرلرینه
تیشدیلر اوزمانده اقشام اوزری ساعت تخمیناً اون اولمشدی
اهالی اسلامیه‌یی یعنی قادین ارکک چوجقلرک برقسمی
قورشونه وقلیچ ایله تلف وکچ قادین وقزلری بالتفریق
برای فحشیات آلیقویدیغی وبرقسمی دخی یعنی اختیارلری
صمانلغه طولدیروب احراق بالنار ایدییورلر ایدی قادینلر
بزمله یکرمی دقیقه قدر وار ایدی بز بو حالی کوردک
همان کیجه‌لین مع عائله مال ومملکتمزی ترکله هجرته مجبور
اولدق .

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

افاده کز دارایسه بیان ایدیکز

خیر شقه بردیه حکم یوقدر مشهوداتم بودر امضا ایدرم
(توفیق)

عن اصل موشلی اولمیوب مهاجرة معدنک جامع کبیر محله سنده ساکن معلوم واقف بن ابراهیم افندینک بر وجه زیر
ضبط اولنان افاده سیدر ۱ احرار سنه ۳۳۷

هجرت ایده جکلر اثناده روس و ارمنی جته لری
اهالی اسلامیه حقنده نه کونا معامله ده بولندیغی ایسه
طوغریسنی سویلیکز .

روس و کرک بونلر میانده بولنان ارمنی جته لری
اهالی اسلامیه حقنده ایتدیکی مظالم تاریخیله خاطرمده در
شویله جه عرض ایده رمکه ۲۵ ربیع الثانی سنه ۳۳۷ تاریخنده
سرای قضاسنده مرکزی قریه سی اهالیسی یعنی ذکور
و اناث و چوجقلری بتون ترک ایچرسنده غازدوکرک
بونلری کاملا احراق ایتدیلر عیناً کوردم و آندن صکره
۷ کانون ثانی سنه ۳۳۷ تاریخنده یمانه بورد قریه سیله هره نیل
دیبله جک قریه سنده ذکور و اناثک کاملا خانه لرینه
یاقشمشدر و کهور قضاسنه مربوط باجرکه ناحیه سنه
مربوط سیر و دکونیت قریه لرینی دخی ۲۸ تشرین ثانی سنه ۳۳۷
تاریخنده اهالیسنه برقسمی هجرت و برقسمی کویلرده کوره رک
در دستله باجرکه قریه سنده احراق و کسدکلرینی و ۲۱ کانون ثانی سنه ۳۳۷
تاریخنده موشک تخلیه سی اثناسنده موثوقاً آلدیغم
معلوماته نظراً دشمن ازاقور ناحیه سنده اورما قریه سنده
ذکور و اناث و چوجقلری احراق ایدرک اوراده قود
و پولاتیق قریه سنه کلرک اوراده بر طاقم مجمع
شناعت و مظالم اجرا ایتمشلر اولکی افاده ده
عیناً کوردیکم وجهله بو مظالم میانده روس و کرک

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-3, nr. 12-14, 16, 18-26, 28-39, 41-44

٥

دیاربکر ولایتنه ١٧٧ نومرو و ٤ حزیران ٣٣ تاریخلو تحریراتی حاضر بیلدر

٢٠ مایس ٣٣٧ تاریخلی و ١٦٧ نومرولو عریضه عاجزین ذیلدر . وان و بتلیس ولایتلرینک
دشمن استیلاسنه معروض قالدقلری اثناده روسلرله ارمنی چته لری طرفنه اهالی اسلامیه یه ایقاع
ایدیلن مظالم و فجایع حقنده ماردین متصرفلغنه تنظیم و ارسال قلنان اون بر صحیفه لی اوراق تحقیقیه عیناً ولفاً
تقدیم قلنمش اولمغله اولبابده .

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
عمومی .....
خصوصی .....

تبلیسده دشمن طرفنه استیلا سنده اوراده بولنیان
بعض استیلا روسلرله ایرمنجه لر ایله اهالی
اسلامیه حقنده نه کبی بر معامله و تعرضاتی
وقوعه گلدیغنه دائر مشهودات و معلوماتلرنی
مفصلاً بیان ایدیکز

تبلیسده ۹۱ ماسنده

مأموریتله لواسی قومیسری
احمد نظیف

اوست اوراده ایدم

تبلیسک استیلا اولندیغی گیجه تخمیناً ساعت اوچ رادهسی ایدی قره غولخانه‌ده بولنیوردم خانه‌مه گلمشدم برتلاسه و هیجانله ایچون قره غولخانه‌یه گلدیلر دشمنک شهری استیلا ایتمکده اولدیغنی افاده ایلدیلر اوراده‌کی رفقامله برابر قره غولدن خارجه چیقدیغمزده بوز بیکلرجه تفنگ و متراليوز لرله تراقلری ایشیتیلیوردی اهالی قاچمقده اولدیغنی گوردم افراد عائله‌می دشمنه تعرضه و تجاوزنه قورتارمه‌یه‌جه‌ی بر گزده عائله‌م ایله برلکده تبلیسه یارم ساعت بعید مسافه‌ده کائن قریه‌یه گیدیرک دیلاره موقع طوغری یورومکه مجبور اولدم آرقه‌مزده دشمنک قراقه‌سوارلری ایرمنجه‌لری یاقالمقده بیاده‌سی قاچمقده اولان اهالی اسلامیه‌یی توقیف ایده‌رک آتشنک تأثیراتی آلتنده بیرلرینی کوچلی چولوق چوجق همدیگرینی قتل و سوریدیغی آتلر آیاغی آلتنده ازیلیوردی بیکلرجه مظلوم قادینلر و قزلر قاندیغی یرلره آقتریلوب دوشه‌رک آتلرینک سونکولری اوجیله بر طاقم جسیدلر آه و انینلری کمالری تره‌یه یوردی بو منظره فجیعه‌یی گورندن جگرلری پارچه لیوردی دشمن سیه ظلمنه آخر برصورتله قورتولمه اولانه بزم کبی بر قاچ نفرسنک کوچ حالی ایله نفسمزی تخلیص موفق اولدقه بو استیلای متعاقبنده ایه‌یولیسی مدیری ولیه سرقومیسر وضیوبک ایله مرتاتنه اوتوب اوراده تبلیسده استخدام ایتمکده اولان یولیس مأموری علی و قومیسر معاونی سلیمان و آغابک نامنده رمزی افندیلر سعید افندی و تبلیس مرتاتنه یولیس مأموری حمدی و رسول افندیلر و تبلیس محکمه باشکاتبی شعبان و صبری افندی و علمای مشهوره‌دن ملا سعید کردی و بکر مفتی طه زیده برلکده و قومسیر معاونی محمد و صبری افندی آیاغنه مجروح اولدقه برابرمزده بولنان قومسیر معاونی محمد و صبری افندی آیاغنه مجروح اولدقه

نائب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
نمره
خصوصی

آرقه ایله مومالیهی سلامت جیقاردقه معلومات ومشهوداتم بونده عبارتدر .

ورمسه اولدیغی افاده تصدیق ایدیلیر اوصایاده رسمی تحریراً تصدیق ایدرم ۱۹ باش ۳۲

پولیس مومایه طرفندن استجواب ایدلمه اولدیغنه افاده سی تصدیق اولنور نیلیس وساتاقه مأمورینه مستخدم پولیس مأموری

۱ باش ۳۲

پولیس مأموری قومیسر معاونی پولیس آغاسی قومیسری
فخری عبدالمجید احمد لطیف

وارمسنا تندرلیکه حال حاضرده ولایتمز نیلیسده استخدام ایدیلوب اخراج ماردینه کلدکلری موقتاً ماردین مستخدم پولیس مأموری شکسانه بسبه نومروده تقیه سالم افندی به سعد الله بروجه زیر محلفاً افاده اولنان افاده سیدر

۱ باش ۳۲ ماردین پولیس قومیسری
احمد لطیف

واز رسندن طرف اهالی اسلامیه یاپیلان ظلم واعتسافدن بحث معلومات ومشهوداتکز واریسه مفصلاً بیان ایدیکز :

واز ارمنیلری فرصتدن استفاده وقت وقرالرده متفقاً روس عصابه کوسترمسی اختلال تشبث ایتدیلر . شویله که حکومتک اجازت ایتمامک وتکالیف امریه یه دیرمامک وخدمت عسکریه لری ایفا ایتمکدن دشمن التجا ایتمک والی سلاح طوتانلر بوندن ارمنیلر سلاح بیستاوه رده قرالرده وقصبه وقراده مرور وعبور ایدن اهالی اسلامیه یی تعرضله قتل ایدیورلر ایدی بونلکله برابر بتدریج هواصور تیله قطعه لرینه کلنجه ضعفای عسکریه لی بولندقه وایسنز محلده یقالاوب قتل ایدیورلر ایدی . و شو حالت دوامنده صکره علنی اولرق واز ارمنیلری قیام ایدوب حکومت محلیه عسکرینی ایدرم دیو لیسده سلاح استعمالیله سوقاقده وجاده ومحلات ارسنده تصادف ایتدکلری هر فرد اسلامی تیمزه وقیودرآتشه ایدرک تلف ایتمکده ایدیلر . بو وظایفدن کرمیندی کوره دوام ایتدکده روسلر وانی استیلا ایتمشلر هجرت ایدن اهالی اسلامیه یی ارمنیلر طرفندن تعقیب ویولده فجیعانه رصورتده قتل وتلف ایتدکلری کبی هجرتایده میوبده داخلده قتلانه بیکلرجه قادینلر وذکور اهالیسی وحشیانه وقیوده ذبح ایدیلمکده بولنمقده .

پولیس مأموری
سالم

باب عالی

ذات علیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
نمره .....
مخصوص .....

مومایه سالم افندینه تقدیم افاده سیدر ابا بالشئ

افاده کزه دوام ایدیکز : حق بحرا ادیج بلکه طکسید تبلیسی جهتنه هجرت ایتدکده اولاده برقچ اسلامی هادیلوار قضاسنده یارقات اسکدرنی ارمنی جهتدن طوتنه یارچه لاره کلدکن سوره داره سنه مأمور بولنان پولیس مأموری جلال ، هاشم ، مصطفی افندیلر دخی بوراشاده مجروح اولاره تبلیسه کلدیلر استیلا دیه بجارکه ارمنی جهتدن آرقه مزده آتشه ایه رلن بکلدجه قادینه جوجقدن قاندینا یه دوکدیلر . شدت فلاکتدن کسب ایتدکلری منظره تخییل جکدن یاندیریلرایدی واز ملحه بجارناجیسی داخلنده کی قالدرر . زیوه ، ملاقاسم شیخ قره شیخ عینه ، ایالی ، یالکی ، زورایاد ودها احمدینه درحاط ایده مدیکم برچوق کوی اهالیسنده هجرت ایتمیه مدکلرنه ارمنیلر طرفنه هیچ برفرد براقلمقزینه قادین قتل عام ایتدردی . استیلا دیه هم نفس قصبه ده ارمنیلر طرفنه شیخ زاده آغا افندی سوارینی ثانیاً ارمنیلرنه رضا محو مواجه دار محاسبه مجز سابق حسه افندینه آل نفوس عائله سیله بابر وملکتب رشدیه عسکریه معلمنه راسم افندی مع عائله ودها کم وهویتلرینی بیلمدیکم برچوقلری قتل ایتمشلردر . ملازم سلاحیه افندینه خانه سنه ارمنیلر طرفنه تجاوز ایدیلرک کریسی نادیده خاطنه جرأتلرینی ازاله ومحافظه قویشوبلر جرح ایلدکلرینی ومجروحه الیوم برحیات اولوب دیاریکرده بولندقلرینه ایضاحات آلنمز حقیقت تفصیلاتدر . بوکا مماثل تعداد کلمز زمره محترمه ناموسلرینی پایمال وآبا قدر آتنه آلدقدن وسکلرجه اهالی اسلامیه نک خانه لرینی احراق ایتدیرمه تخلیص نفس ایده میان اطفال وقادینلرک آتشدایه وسنه قالدقدن رأی الیمه مشاهده ایدیلرم معلومات ومشهوداتم بونلره عبارتدر اولدیغی عرض ایدرم

ا. بالشئ

واردیاتنه مأمور دوسنه تخدیم
پولیس مأمورلری
سالم

تصدیق ایدرم

قومیسر معاونی
عبدالحمید

قومیسر
احمد نظیف

افاده کزی تصدیق ایدیکز

پولیس مأموری
شکری

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

نمره :
محرمی
عمومی

اردنلی اهالی اسلامه یاپمسه اولدقلری ظلم
و شکنجه حقنده کی معلوماتک و مشاهداتکز
وارسه بر تفصیل بیانه ایدیکز

مطارین سجاغی اهالیسندن بیکباشی اسعد اغا زاده مادرنی محکمه اعضاسندن ملازم محمد طوفان افندینک
بعد التحلیف بروجه زیر اخذ اولنان افاده سیدر

ایمنی قومیسر
احمد نظیف

بالجمله اورویا دولتلری معلومی اولدیغی اوزره اوتدنبرو ولایتمزده فکر استقلال
بسله یانه ولایتمزک برجزوندن قدیلتانه و هر درلو وسائطه مراجعت
ایله مفنا و مادة آمال و مقصد مقصدتی جویانه لری موقعه اولمیان
و نفوسجه ده برشرذمه قلیله دن عبارتاولان ملک عثمانیه متوطن ارمنا
ملتی حسب عمومه باشلایجی عمومیه عرضه و اعصابنه مرکوز اولان
حرص استقلال غلیانه مظهر لری اظهاره و اختلال جویانه حرکاته
باشلادیلر هله مطارین که دینلان اشخاص اولان محلرنده آلتی یوز خانه دن
عبارت اولان بوالچه و دلی مخلوقه و شرذمه قلیله نفوسانه و ایچلرینده
عثمانلی حکومت و ملتنه قدیم اولان کینه و بغضه و عداوتلری اظهار ایلدیلر. اولجه
تشکل قومیه لری جهتنه قوتیله فعالیته کیرشدکلری اول امرده ایرانه حدودنه
بولنان دشمن اورادن نقل و بیشمار اولمه ایتدیلر. ۲۴۰ تشریه تابع طهقوزنجی
کورنی دشمن تحریکیله مطارین ملحه تشکلنه ناحیه سنده مرکز اولان
دیر قصبه سنه کتردیلر دشمنله دیره کلدیکی حرده ده تشکل ایدن جمعیت افراده
بیوک اورزنه بولنان کرد کویلرینه اهالی اسلامیه سنه ارکلدن قتل عام
ایتدیلر اوچ یاشنه بولنان بیلک دن متجاوز اطفالی قتلیه و قمه لریله
پارچه پارچه و هر پارچه لری برال قدر پراقه رک اطفال جسدنده
سیر لریایدیلر اوچ درت یوزنه متجاوز اکراد قزلری دیکرینه ازال
و تادیبلرنی اجنبیلرنی قتل و اعدام و کچدیکی هر درلو حقارتلری اجرا
ایتدیلر مذکور تشریه تابع اوردیکی جهاتی کوزایدیکی دشمنه مطارین
بولسنلر مرکز اولان باسه قلعه قصبه سنه کلمزدن مقدم کلمه مقدار ده
ارمنی جهتلری قصبه یه کیرمزلر قصبه ده بولنان ارمنیلره بالاتفاق
افعال و حرکات وحشیانه لری باشلادیلر کندیلرینه و هله اوسبب
ولد خاصیوندن ریاست تحتنه یطلقیانه ده برادارو عرفیه تشکیل ایدن
اهالی اسلامیه ده ایکی یوز قدرینی یطلقیانه آخوریه حبس ایدن
اشکنجه و تعذیبات طلبنده و محکمه اعضاسنه قوومت افندینک ریاستی
تحتنه ترتیب اولنان جهت افراد اسلام خانه لرینی بالجمله خانه لرده بولونقدن

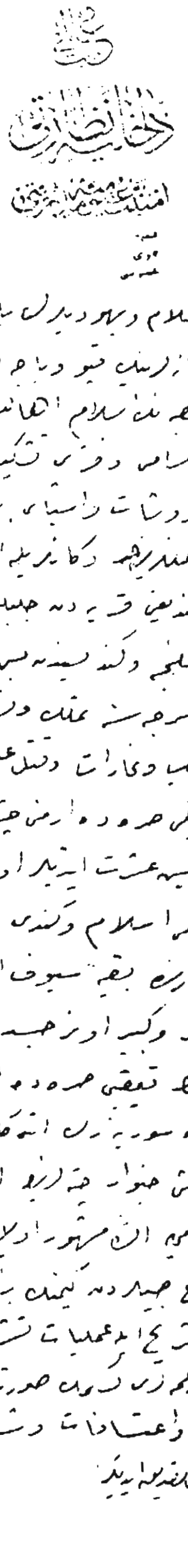

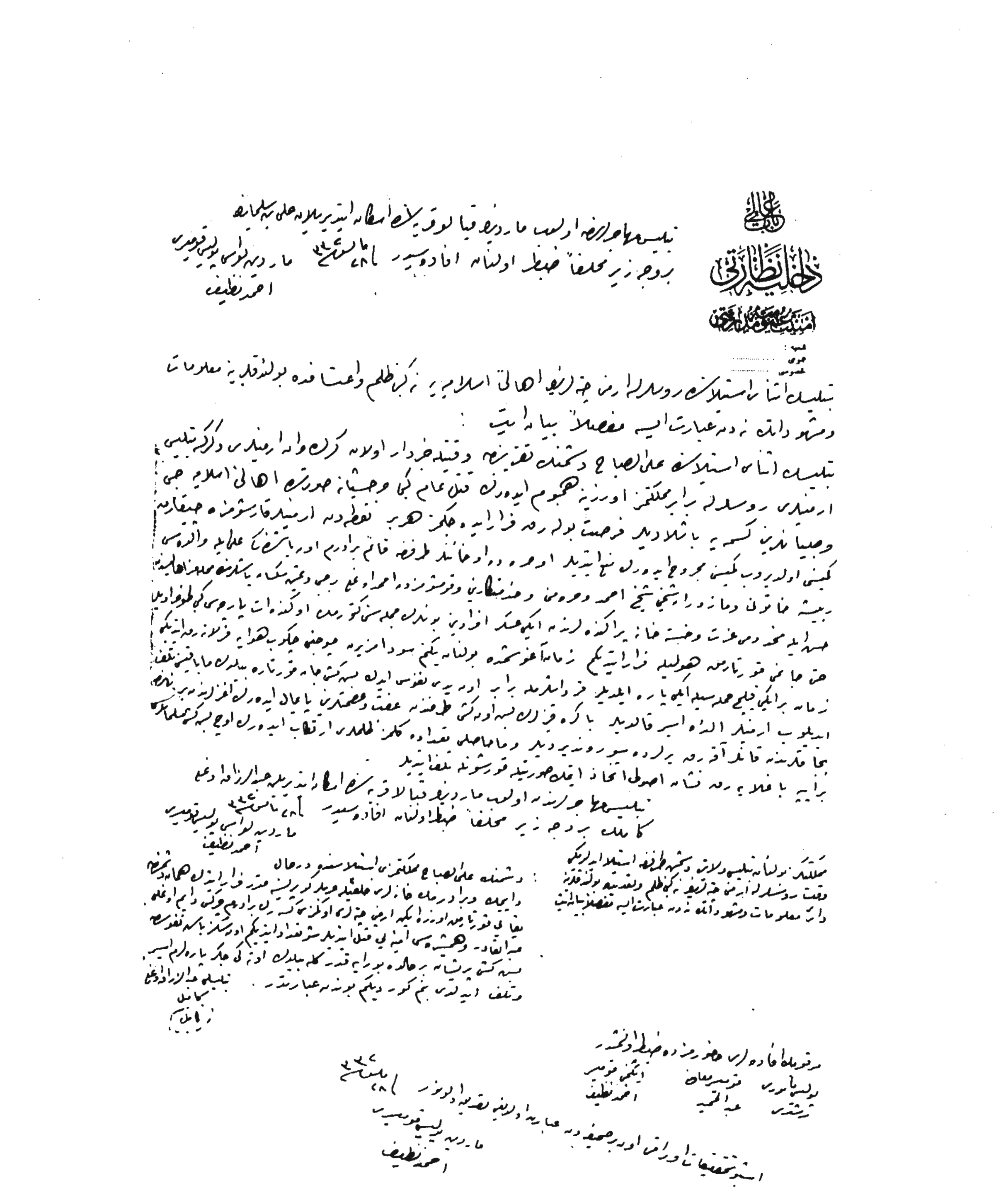

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 92-98

– 8 –

ERMENİ VE RUSLARIN VAN'IN REŞADİYE NAHİYESİNE BAĞLI AŞNAK KÖYÜNDE YAPTIKLARI MEZÂLİM

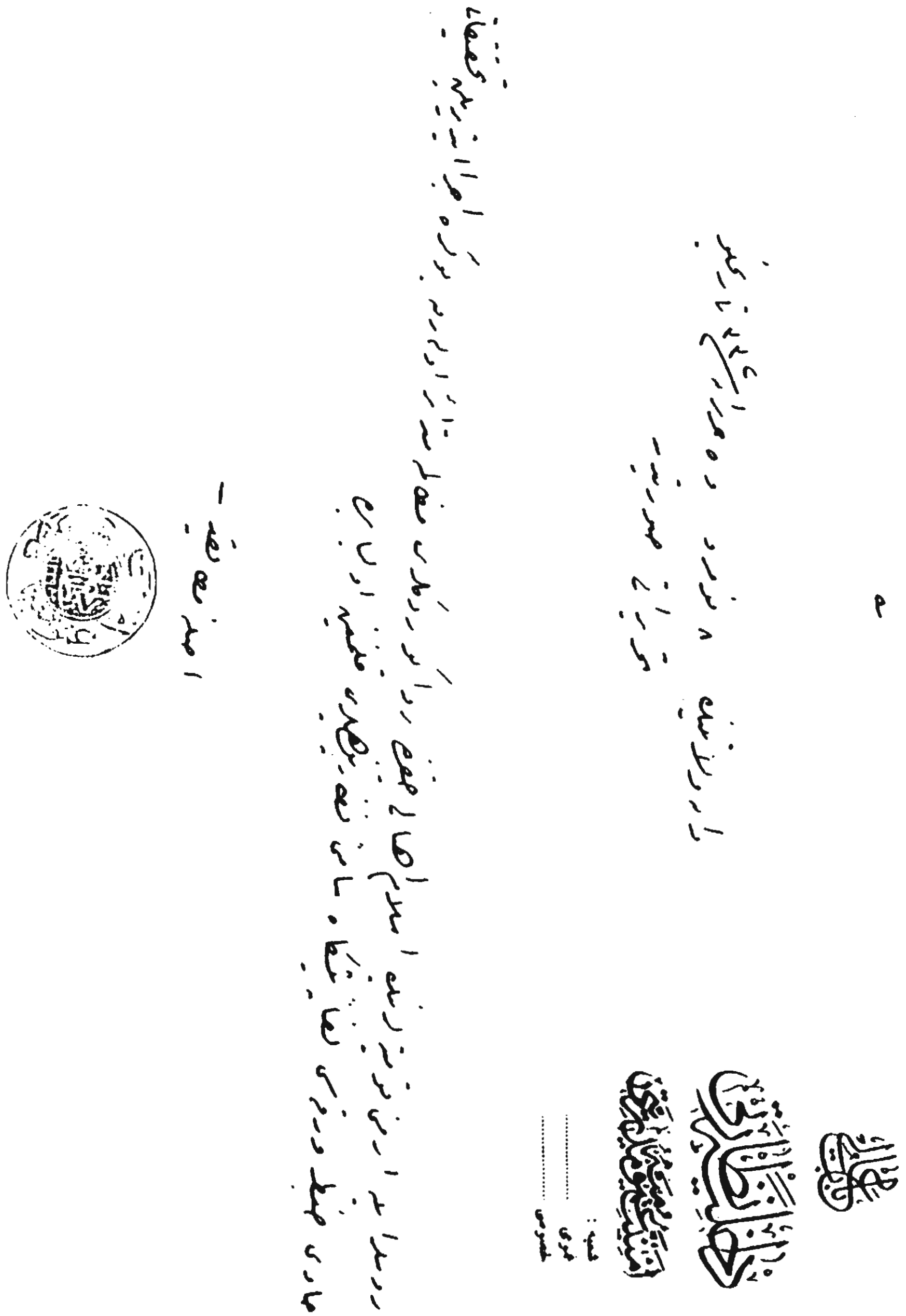

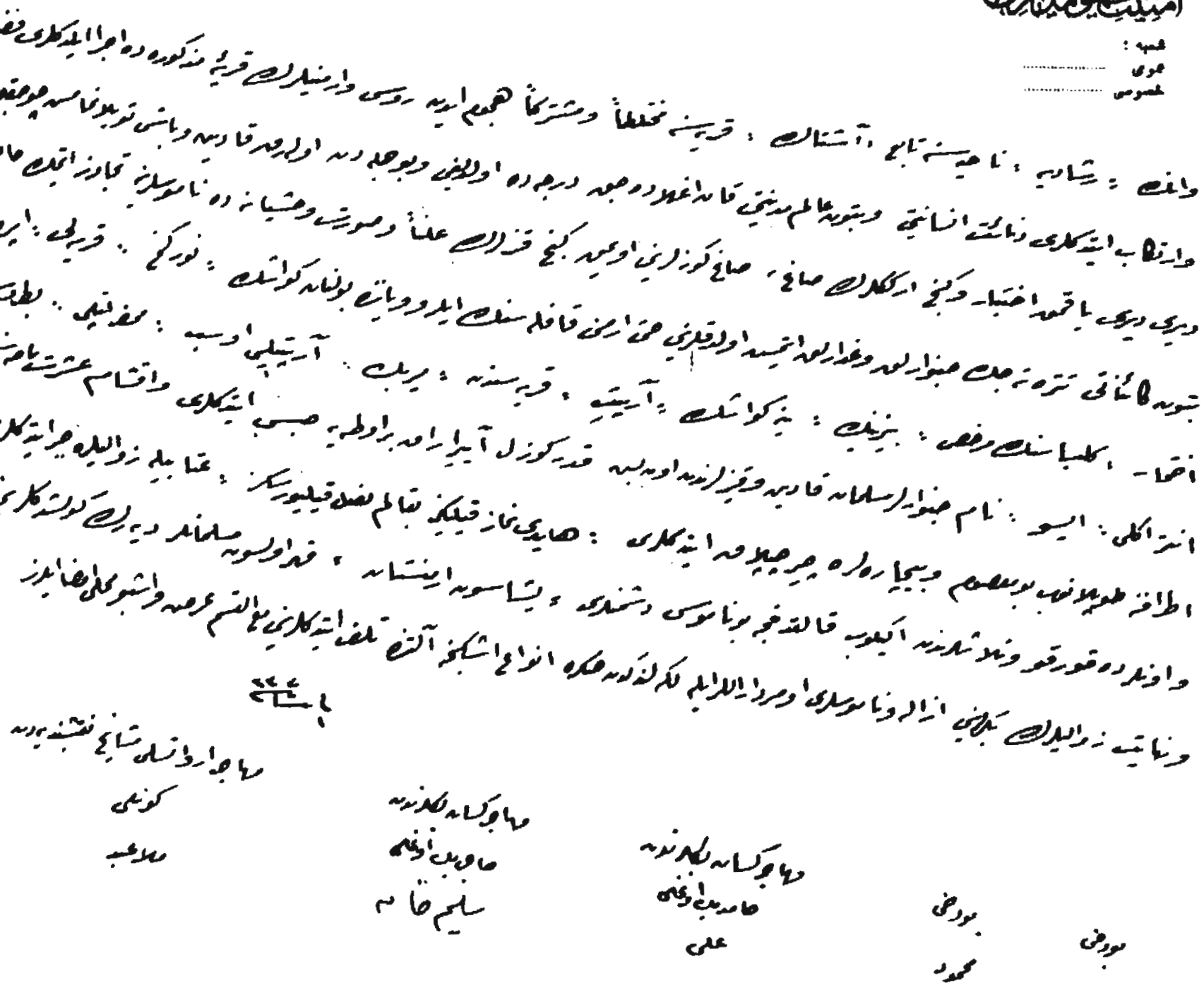

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 101-102

باب عالی
داخلیه نظارتی
امنیت عمومیه مدیریتی
شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

محرمدر

وان ولایتنده ۱۵ نومولو و ۱۷ حزیران سنه ۲۲۷ تاریخلو
تحریراتی صورتیدر

وان و حوالیسنده ارمنی قومیتلریله روسلرک اهالی اسلامیه حقنده روا کوردکلری مظالم متدائره
اجرا ایتدیریلن تحقیقاتی حاوی بشنجی ضبط ورقه‌سی لفاً عطف و تقدیم قلنمغین اولنیاب

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

نمره .....

خصوصی .....

[illegible]

[illegible] عباس آغا محله‌سنده اورمیه‌لی شریفه‌نی زوجه‌سی مرحومه‌نی اناسی مخلف سیمه‌ر قوشوم‌لری کاتب متقاعد محمد علی افندی‌نی قوشولارنی
وسائط نقلیه بولماییغی‌ندن چیقه‌مه‌مه‌لری‌نه سبب‌لر ایله سویلدیکی‌نه غیظ‌لانه‌رق واردی قوشولارنی دیریلری‌نی قوتارمه‌ق مقصدیله مع هذا کلاه دولت دول معظمه‌نی
ایشیک آغاسی‌لری دیه‌رک بو بیچاره قوشولارنی الفت موسی ایله خانه‌سنه طوپلاتیرکه صاحب خانه‌لرده آتشلر علاوه‌لر کوردیکی فریاد فغان واصل سما اولیوردی
ارتقه نومیانه طوپراغه دیکه‌رک بوقه وقتنه کچه‌رک نوبت حربیه وقتل بزم محافظه و حوالیزده بیتیشدی اوه‌نبه‌سی شایقلی محمد علی افندی‌نی خطابا کاتب یاروانی
کیزلیه‌رک کاتب سمی چیقاریلدی ایکی بر طایفه‌لری اوزرینه بوقاری چیقیه‌رک بولیه بر شمه ایکی ایسه‌نی اسمی مکروه‌ده محرز قانده بر طولوم کوکوم بچه‌سی
کیزلیه‌رک وب ویردی موسی ایله در حال قفاسنی کسیلدی طوماتلی ایچیدسی بر قدیلر سکسانه باشنده اختیاره کیزه‌سی ده عیسه صورتیله بوغاز لاویله زوجه‌لری عایشه خانم
فعل شنیع زنا بایله‌لر دیه‌رک اوکنه ایلیوب زوجه‌سی ترفیق نیسنه برقوشولاره کوریلاوه‌لی باشنده اوغلی احمد بوکه اولنه برنی آچاییدی اکلدی بچه‌سی
سکزلیه طوردی واسفا مصوده کتورلدی اوکنه اناقاری دالاری طوتیلدی حیوانه کی بوغازلاویله صاحبلری بولدم بنی ده کیمسه اکیز دیه اناقاری صاردم
ایسه ده مرحومه‌نی کلوب ویا خودسزی اولدیریه‌جکز یا چیقری چودتسه باشنی کیمسه‌لر دیه‌لر قوشولاره حامله برقادینه خطابا ده :
آرام یاشاکلاب ایشیوب دیه‌رک قادینلر قارنی قامه‌ایله یاریلیر چوجق چیقاریلیر اندن ده قفاسنی کسیلیر قامه‌نی اوجه طاقه‌لیر خبلی اخذ
یاپیلیر اوزاده قالاسه برقاچ قادینلری اوکلرینه قاتیلیر کی دکلری خانه درونده بو لوقلری انسانلری جمیع برصورتده وساغلم اتکوزه مکره اولدیریلیر
اوزاده خاتونیه محله‌سنه کیتدی تخمیناً اوه‌نبه‌سی اوه‌لی باشلنده ایکی برچوجق یاقالاویلر چریلی چیلاحه اتیلیر بدایه چوجق زکری کسیلدیکنه مکره
طوغرادیلر ایشته کتورلدکلری ایکی چوجقده اماده ویریه‌رک اولدیریلیر امرتقایوسی کیدرکه بولده بانی مکره اوچ باشنده برچوجه اوه‌نبه باشلنده
براوغلیله برقادینه بیلاوسنده شاشیرمه طوریوریلر ایکی چوجق برده اوزاتیلیر حیوانه بیچیلیر وقطعیلیر تدریجی صورتده بوغازلاویلر صاحبلری
بولور قادینجغزده عیسه محله‌ده عرض کیدیلر مکره ده قادینلر قارنه شیسه صوقه‌رق چوجقلری برکده اولدیریلیر بزی موسسه کتوریلیر اوزاده برقاچ کچه
اچی قادینلر قدیمه مکره برصوصوه ویریلیر اوه‌کچه مکره روسلره کلدیلر برقصه ایچی ویریلیر بونلرده نقدی ولر نسوانه مرایسی هیچ یکیلر کتوریلیر موسسه‌ده
عرضه قسطه ایلیانه قادینه قز قالدیغی کتورلدکلری نسوانلر ایچنده سلاقا سمه فیض اغانلر ایکی کلین برده قزی وایانسلی ابراهیم اغانلر قزیده داخل بولنوریلر
موسسه‌نی بنیانه برده اسماعیل بک حقی اسمنده ایکی ایکی چوجقلری ده اولدیریلیر دیه‌رک کولی قبیلی اسماعیل اغانلر اوه‌نبه باشلنده کریمی ذلخانلر
عرضه اجرا ایدیلیه تجاوز کیزه التفاتیه حیاتنه خاتمه ویریلیر امرتقایلر کی ایچی وکلی خاصه مکتبلی اصالی واریلی آزنه‌لر ایچی محو اولیلر بزی اوزاده
طاغتلر برقسی خرابه‌ره برقسی اطه اولنه‌ر خانه‌لر خرابه‌ره صاحبی خیابانلر خانه‌سنه کوندریلیر اوزاده بایله‌ده قالاسه برقاچ ایلر برخانه‌ده چوغونی اولدیریلیر

[illegible] افندینک قیوسنه طیانیلیر محمد علی افندی نجه‌ده اوه‌نبه‌ل صاللاوی شاغی انجه‌یه قدر قوتلی کلیه برقوشوره مقابلیلر قیو آچلدی محمد علی افندی‌نی خطابا

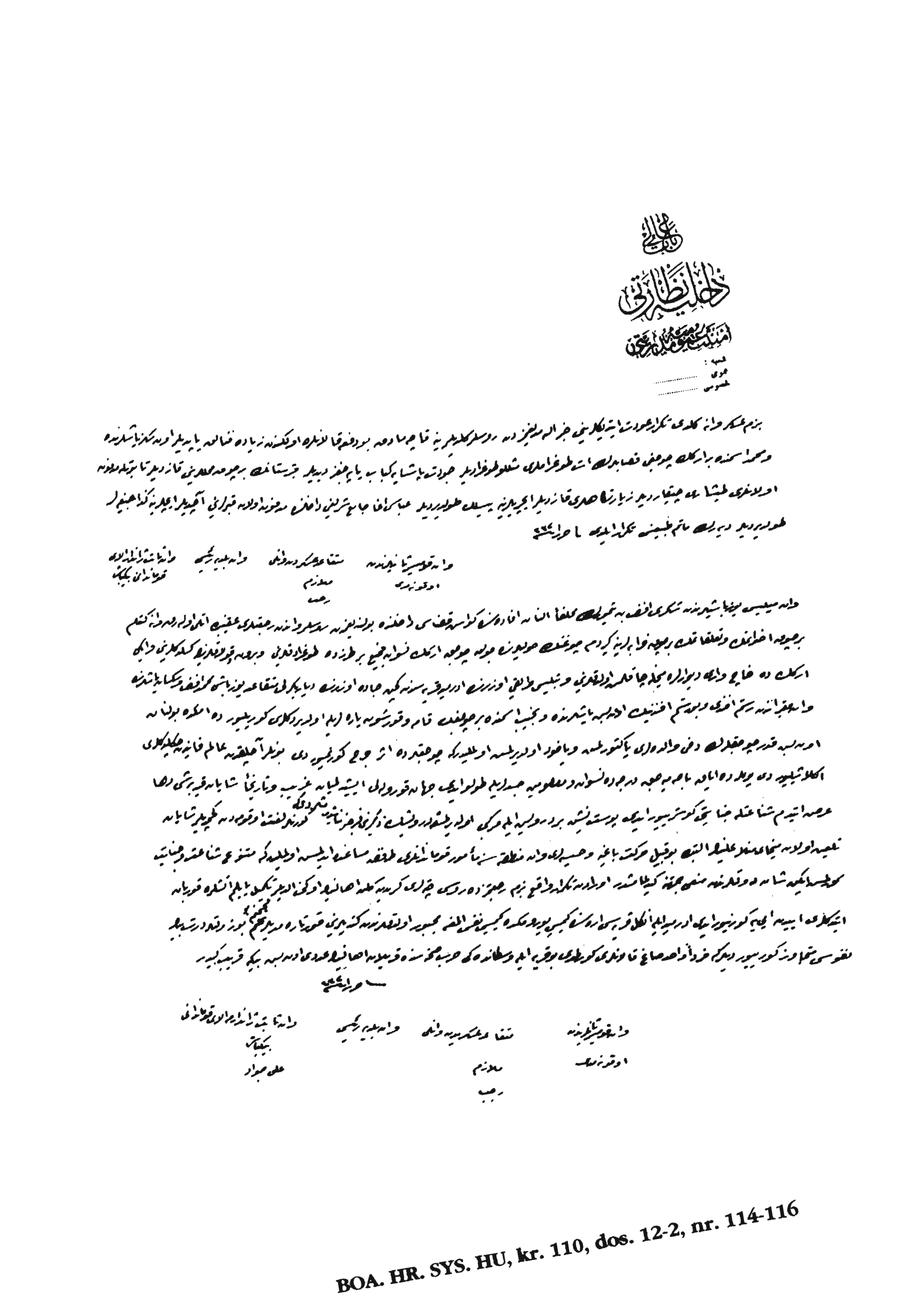

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 114-116

VAN VE BİTLİS'İN İŞGALİ ESNASINDA ERMENİLERİN İSLÂM AHALİYE YAPTIKLARI SOYKIRIM

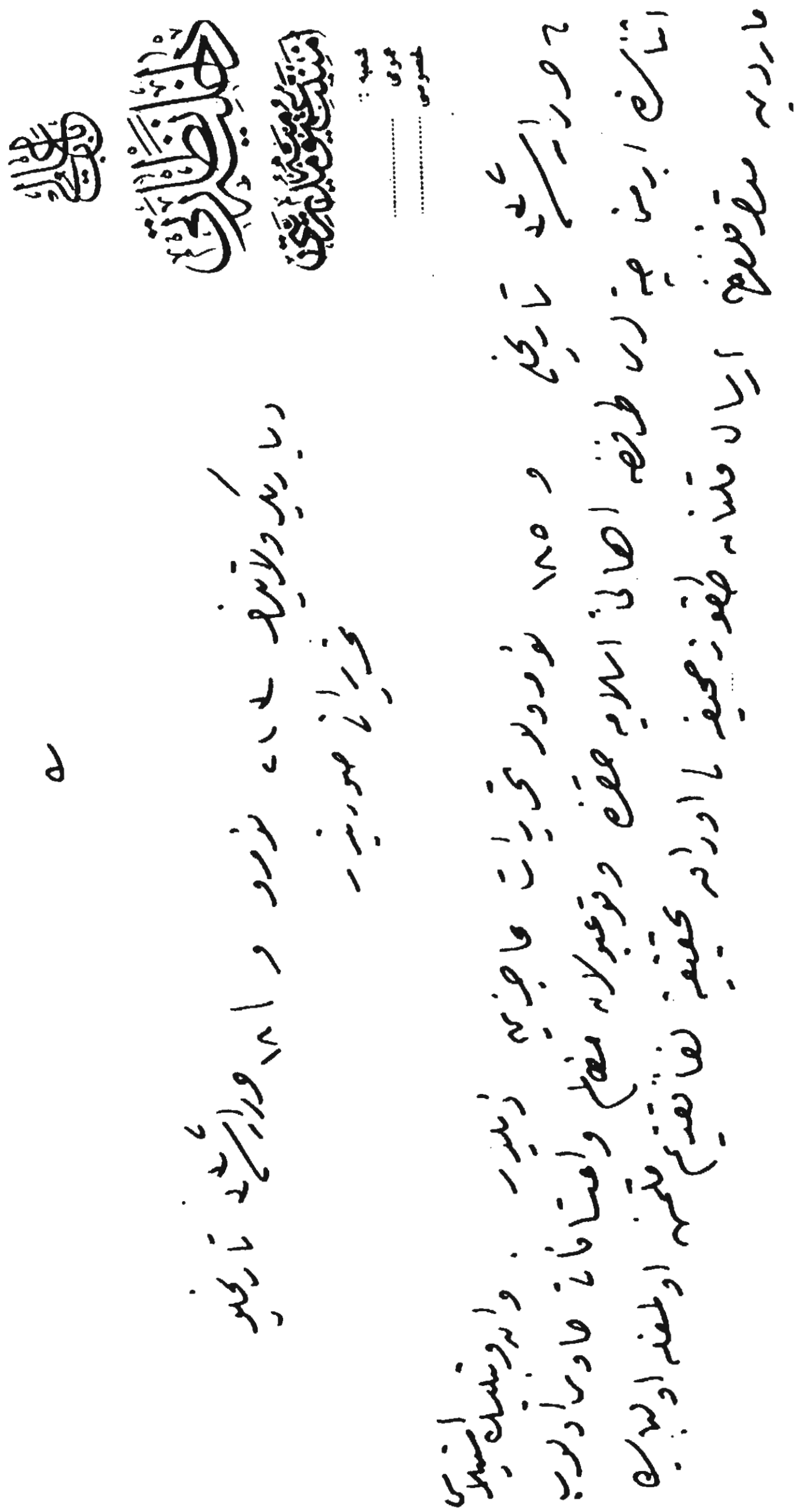

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
مورخ .....
مخصوص .....

مادیه مستوفیت عدیسنه [illegible] تاریخ و [illegible] نومرولو ذیلنامه سیدینغ
بیریلاه داخله نظارت جلیله سنه اولبارکا سیفده ایتدیرلمش اولان اوزره
طوتیلاه اوراده تحقیقه در [illegible] ماسی

ارمنی و روس چته لرینه اتفاق مفاهلم ایدرکلرینه دائر معلوماتک اولدیغی بالخصوص آکلاشیلان نیلسان طاهر محرکه اولمق
حالاً ملحق صفحه صحاوده مبین بقالی اضافه لری التوان قوه درمیان — قوه تبه یاشدیغی اولدیغی سویلیان
سی الربه اوف ابه حسین بعد التحلیف ضبط اولنه افاده سیر — [illegible]

روس و ارمنی چته لرینه نره لرده و کیمدن نه کبی
مفاهلم و تشبثات اتفاق ایدرکلرینه دائر معلوماتک
و مشهوداتکز وارسه موضحاً بیان ایدیکز

[illegible] سنه سی شباط فوق اواخرنده بر جمعه کونی بهانه سنده ایکی تخمیناً ساعت
زاده اوزنده روس و ارمنی قومیته لری تفلیس دیه شهر داخله بولنان
و هر طرفه سرتلمش خاصه سز سلاح سعدی ایشبو ملکه یاشلری درجه
سوقاتی حقدم حقیقه بر چته لری داخل شهر ده هر طرفده قتل عام
یاپمق اوزره قدیمی آکلادم همان خانه خانه دولوب هیچ قیمتی
آلسیز ده جاندیمزی قورتارمغه تشبث ایتدیکم حرده ده تفلیس مزلی
کاتبی ویرانه شهرلا فاضل افندی یارچه یارچه ایتدکلرینی کوردم اوراده
بولنان بتبلایه حکومت طوغری کیده بولنه قاچمغه شتاب ایتدیلر
ایسه ده اوراده ده هر طرفه بولنان طوتوب راست کلدکلری اهالی
هیچ و هیچ قیدر تسلیم اولمیان ایتدکلری حالده یه هر برینی کسوب مجموع
بر صورتنه یارچه لر قدرینی کوردم والحاصل قوتیلمنه امکان اولمادیغنه
قناعت ایده رک انتحار ره قرار ویردم و انتحار مقصدیله دشمنک
الندن دوشمکدن ایسه تفلیسده مرور ایدیلان جایه کنه مالقا ایچنده تشنده
بولنان ایسه بوکاده یاغمه بولنانه برادرم موسی محافظت ایتدیکم
بولندقده فراغت ایتدم بو صورتله بیک مشکلات ایله کنه مزی قورتاردم
فقط بیکلرچه معصوم اهالینه تسلیم اولمدیغی زمان صورت وحشیانه ده
کسوب اولدیرمه اولوقدرینی کوردم معلومات و مشهوداتم بوقدر در
بو حقیقتده صکره ذاتلرینی بیلمیورم .

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
عمومی .....
خصوصی .....

قتل و لاندیغی علی الاساس مضابطه سی سویله :

بو قاریه اسمنی عرضه ایدیلیجک زمان کاتبا فاضلی افندینه ماعدا تبلیس اشراف حاجی شمس الدینه افندینه محدود و محمود اوغلی
حسن و تبلیسک طوساره محله سنده حاجی یوسف زاده عبد الباقی افندی و حاجی صمد زاده حاجی محمد و محمود اوغلی
نادر . حسن اوغلی عبد الرزاق ، محمود اوغلی طوروس ، رجب اوغلی حسین ، بلال اوغلی محمد ، کفدوس شمس و حسن
شیخ محمد افندینک محدومی شیخ عبد الخالق افندینک تبلیس ایرانلی طابور قومانداننی اسماعیل بک خانزنه جهتنده
تسلیم اولدقده صکره بر صورت تحریر اولنه رک طوساره محله سنده مادیه قضاسی قاضی سابقا محمد افندی یه خانه سنده ایرانلی
قتل اولدیغی حالده و همشیره سی بیوه زماننه خانم ، رجب افندینک کریمه سی پریشانه و خالد و باشقه زوجه سی بیله
و محدومی صالحی دخی خانه سنده بر صورت حذر ایتمیوب قتل ایتدکلرینی کوردیکم و آکلادیغم بو صورتده بعضیلری
تسلیم اولدقده صکره و بعضیلری هنوز تسلیم اولنمیوب اتشاده قتل اولنانلرک عددی بیکدن زیاده اولیه
تلاشلری بر زمانده دیکر اسنیف کیمسه اولدیغی بالطبع فرض ایدیلمیه جکدر .

بو وقایعه دائر معلومات و مشاهداتی اولانلر دخی کلدوقلری برادرم موسی ده یازمغه امر ایدیلدی . بنده برادرکه مشار الیه
دفاتر و کزارش تقدیم ایدیکز اوت طوغریدر تصدیق ایدرم باشکاتب

منظم
سعید شکری

قائمقام
فنی

نبلیس لواسی محکمه اولوب
صادره مبلغ لیقک

محمد امین

برادرم محمد امین افندینک برادری لوای التوال
روس وارنه قرانیغه نه اولده و کیمدن نه کی تقدیمات
و نه لم اجرا ایدیلدیغنه دائر نه معلوماتکز وار ise
طوغریسنی سویله

باشقه اولدیغی سویلیه مرسانده محلفا ضبط اوننه افاده سیدر باشکاتب

برادرم محمد امین افندینک افاده سنی حرفیا تایید و تصدیق ایدرم
افاده م طوغریدر تصدیق ایدرم باشکاتب

افاده کزی تصدیق ایدیکز

منظم
سعید شکری

قائمقام
فنی

محمد
موسی زاده حسین
اوغلی

ذهلیه نظارتی

منتخب موضوعلر

قضیه :

قری .....

تبلیسک هرسانه محله‌سنده اولوب مادرینه اقامتاً مدوب مسافة صباوده کلدیکی ولد السوقف قریه‌سنه اولدیغی سویلیاه
قیدریه عیانک بو بابده معلوماتی اولدیغی استماع ایدیلمکله محلنده ضبط اولنان افاده‌سیدر . ۱۳۱۶

روس واردماجه‌لرینه اوراییدکلری تعدیات
وفضاحتلر دائر معلوماتدر وایسطوفری سویله

۱۲۶۱ نجی سنه‌سی شباط طرفنده تبلیس مرکز قضاسنه تابع یاقوقوچین عائد سید بلکه بولوبم
بلکه تبلیسده بولنان برادرم وسائر اقربالریمدن یانمکچه اوزره حرکت ایتمشلیکه
تبلیسه کلمکده بولنان عدد کثیر اهالی‌یه تصادف ایتدم . سنده چیقدیغی
بیلن کندیلرینه صوردم آذربیجان طرفنده اوزره روس واردماجه‌لری شدید
باصقینه ایدوب راستک کلدکلری اهالی ، جوجه ، عجزه ، نسوانی سونکلر
آلتنده قتل ایتمکده اولدقلرینی وحتی ایچلرنده تبلیسک مذکور هرسانه محله‌سنده
علی بهسلیمانک صوردیغم : تبلیسده بولنان برادرم اسماعیل دیکر برادرم
محمدک اوغلی خالدی خانلری قتل اولنمش اولدقلرینی قتل وزوجه‌سی فتی بنت یعقوبی
برابرنده آلوب کوتوره‌رک دکلرینی وقاتم برادرم یوسف به حاجی علی‌یی قتل وعرض
تجاوز ایتمکده اوزره حالده‌سی مرحومه بنت شاکری برابرنده آلدقلرینی وقومشوم مادرزاد شیخ احمدک زوجه‌سی
تبانه‌یی خسته اولدیغی حالده کندوسنی وزوجه‌سی سکوایدی اسمنده بیر دیکر برخدمتکارینی وشیخک زیارتنه کلمشلر اولان هرسانه
محله‌سنده رجب به مصطفایی برادرلرینی ودیکر برقومشوم قلیچ زاده اردوبه حسنه به اسماعیل کندوسنده قدیم نجات
اولمشلردر برخیلی یاره‌سی آلدقدنصکره حاجی یوسف زاده سلیمانک خانه‌سی یانمش واوغلی عزتی وحاجی نعمت‌اللهک
برادری علی‌ایله برابر اولدقلرینی حاجی نعمت‌اللهک قوناغی درونی سونکلر ایله قتل وحاجی نعمت‌اللهک والدهسنی برقاچ
قنداق صابلاییه‌رک جرح واخلاطلی سکاه یاتدقنه نیکاه نامنه برقادینی دخی خانه‌سنده وهرسانه محله‌سنده تروناف برقیفه‌سنده بولنان
فاطمیانک خانه‌سنی وبازرکانه جلو زاده لرینک اسماعیل اوغلی خلیل وقومشوم جلو یرزاده احمد اوغلی محمد وبرادری
مقدادی دخی حاجی یوسف زاده سلیمانک خانه‌سنی هرایکینی آرقه آرقه یه کیزه‌رک برقشلاید اولدیغی دکلرینی وتبلیسی مفتی
سابق شیخ محمد افندینک محرری سعید افندی وعموم آلتنده یاشیان مجاور شیخ خانلری صغیرلقنده حشمت وقاری کثرتنه رعایایله
آیاقه وباشی اولدقلری حالده تحمل ایتمه‌سی فضله اولدیغنه اشیا وسائره تحمیل ایدیلمه آنلاریه صورتیله اوزرینه صاقه‌لره
حسنه نقلیاتنه استخدام ایتدکلرینی کوردیکی سویلدی . آنلاردن تبلیسه کتمکه جبار ایدیلدیکی کبی عودت ایتدم

بو بابده دها کیدلک معلوماتدر وارده

تبلیسک هرسانه محله‌سنده اولوب حالا مادرینه قیاده قریه‌سنده مهاجرت
ملجی صفیده اقامت ایتمکده بولنان یاسینک زاده اردوبه علی به سلیمانه
وحدت منبوره‌یه عبدالزاده اوغلی کاملک معلوماتدر وارده بولندیغنه
تحقیق ایدیلدی . ذاتاً عصه‌ایتدیکم بو سلسله وقایعی دخی بلاسویلیانک
مرقوم علی به سلیماندر .

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

قسم :
عمومی .....
خصوصی .....

افاده کزی قضیه یه دایر :

افاده نامه طرفیدن ایلنمشدر

مستنطق
سعید شکری

قائمقام
فهمی

حیدر بهجت

واده ولایت داخلنده مرادیه قصبه‌سی اهالیسنده وقوعه مذکوره محلی اداره اوصاسنه ایکی هالا صاورلن قلنت قریه‌سنده ملتجی صفتیله اقامت ایتمکده اولدیغی سویلیاده قیلنمه‌سی نکله بو خصوصه معلوماتی اولدیغی استخبار ایدیلمکله محلنجا ضبط اولنان افاده‌سیدر. ماتن ماسونی

روسیه وارمنی چته‌لری اهالی مسلمه‌یه قارشی اجرای ظلم
وتعدیات ایتمکده‌لرینه دائر معلومات ومشهوداتدر ویرلمکدر

تحقیقات خاطره‌سی قالدیغی کوره کلمه‌سی شهرینیاتی طرفنه اکثریتی ارمنی اولمه‌ده‌ن کلیتله روسیه وارمنی چته‌لری بایزید سنجاغنه وارده مرادیه قضاسنک اطرافنده قائم بولنان آیاغا ناحیه‌سی قراسنه یاپیلمه‌ده ایشته کلدکلری اهالی مسلمه‌یی کندیلرینه تسلیم اولمیه‌رق قتل عام ایتدیقلری مرادیه اورنه کلمکده اولدقلری آکلاشیلدی. تسلیم اولمیه‌رق بیله بزه‌ده‌یه صورتنده قتل عام اجرا ایده‌جکلری حس ودرک ایتمه بولنان یغمز چهته تسلیم اولمغه جسارت ایده‌میوب همان درحال نفس مرادیه وحوالیسنده قرا اهالیسی هجرت ایتمکده قاره‌ورلن اجنبیه قضاسنه طوغری یولجیقدیلر. برطرفدن قصبه اهالیسی قصبه‌یی ترکله چیقدیلر دیگر طرفدن قتل عامدن قورتیلان آیاغا ناحیه‌سی قراسنده تقریباً اوچ بیک نفوسدن عبارت بولنان اهالیسنده دخی مرادیه قصبه‌سی کلوب آنجا ایدیورلدیغی بزکر مرادیه قصبه‌سی اهالیسی مرادیه قضاسنه مرکز ولایت بارکره‌سنه کوندرلن جهاتله چیقدیلر. اوکونک آقشام وقتی عینا اهل روستیه‌نک اولوب چیقدقلری بایزید سنجاغنه بجارتدن مألوف بولنان مشهور سوریه نام ارمنیلک قوماندانی بولنان برارمنی قومیته چته‌سی نتشرلن مرادیه‌یه التجا ایده‌ن اهالی مرقومه‌یی تماماً قتل وامحا ایدیکی اخبار اولنمشدر. قورتیلوب بزه التجا قیلمش اولان اهالی مرقومه‌ده برقاچ قادینه وصوجه بزه‌ده‌یه اتیلمشدر. اثنای هجرتده یولده تصادف ایده‌ن واده مرکز قضاسنه تابع جایزه ناحیه‌سنه مربوط ایکیجه ومرادیه قضاسنه کومروس قریه‌سنه مواصلتله‌رنده اول مذکور کومروس قریه‌سی مختاری اوغلی صالح بک بزه تصادف ایدیرک کندوسندن استفسار کیفیت ایتدیکمزده: قریه‌لری ذاتاً اولجه ارمنی‌لر

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

طرفنه جهه اشغاله نصفلسه کویا بلدنی ولایتنه قدر بولنان بر قاچ اینغز دلالتیله اهالی قریه حمایه وصحابتیله
تسلیم اولمسه اولان اهالی یه بر درجه تعرضه وتجاوزده مصونه اولمه‌رق سرلشت براقمه‌ایسه‌لرده اوکوندن بزم
ارده ومزاج ایدن حرکاته دوام ایتمکده اولدیغنی جزاتلانه وانلر مشهور قوتیه زینی آویرامق جهتی واندن روس
حدودینی طوغری اشاره حقلرنی اولجه تسلیم اولمسه اولان عموم قریه لری اهالیسنی قتل واعدام وحتی بعضه
جوجقلرنی دخی صیاء الملک طرفنه مخصوص اولان تاندیر بیراولنغ قوندره القاییله احراق ایدکلرینی نصفلسه
سلکیز کندوسی قوریتیله بلدیکمز نقل وحکایه ایتدی . صالح بک دخی بابر میرزه اولدیغی حالده ایتدیکمز قریه‌نی
مواصلتمزده : عمیقه سسکانه خانه‌لک صرف اسلامدن عبارت بولنغله بوکونکی اهالیسنی عمومیتله قتل ایدکوییده
مرد واحد قالمادیغنی واورادن کلوسی قریه‌سنده کلدیکمزده بوکونکی دخی یوز خانه‌لک اسلام اولان اهالیسنی
قتل عام ایدکلرینی وحقیقتده برجوقه جوجقلری دخی تاندیرلره صوقوب دیری دیری اولدیریلمه‌سی محتمل اولدیغنی
هرایکی قریه‌نک مفقود ومحلرینی بیلمه‌جه حالنده بریکیزیلمه‌سی انسانه نفرت ویرمکده وتاندیرلرده محترق اولوب رأی العین
مشهود ومزاولانه استطاعت حالنده قالمه‌سی انسانه نفرت آکلاتدی حتی بوکونکی قریه‌سی اهالیسنده دخی نصفلسه
بر قاچ قادینه وجوجقه قوریتیلوب بزه التحاقه ایتدیلر . جواب کوندردی دخی یکرمی اوتوز خانه‌لک کلوسکوس
قریه‌سنی التجا ایتمه اولدقلری جهتله استوقتل عام اشتباهنده بولندیغنده اهالی قریه‌سیانک تماماً قتل ایدلمه‌سی اولدیغنی
اوتادینه وجوجقلرنی سویلدیلر . بو نه صورتله وقوعبولانه وقایع وبعدنه معلوماتم یوقدر .

افاده‌کی اوقیورم طوغریدر تصدیق ایدرم [illegible]

مستنطق
شعبه‌سندن

قائمقام
فهمی

قلتقه قریه‌سی مقیم مرادیه‌لی
فیلیپ ابنه قرمانه بنت
(قیلیم)

عهده‌لری مرادیه قضاسنه تابع قزل کلیسا قریه‌سنده اولوب حالا صاورن قلتقه قریه‌سنه ملحق ضفیده مقیم قوجه‌باشی
اولدیغنی سویلیان ملا محمد بن عبدالرحمن محلفاً ضبط اولنان افاده‌سیدر [illegible]
روس وارمنجه زیده اهالی مسلمه‌یه قارشی اجرای مظالم
وتعدیاتنی ایدکلرینی دائر نزدکی معلومات ومشهوداتنه
وایسه طوغری سویلیه

اوچ یوز اوتوز زیاده سی سهتین نفر روس وارمنجه قریه‌لری بازنیه
سنجاغنده وقضالرنک آبا غانا جه‌سی قراسنه داخل اولدیغنه قتل عامله

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 117-123

– 11 –

ERMENİ VE RUSLARIN VAN, BİTLİS VE TRABZON'DA MÜSLÜMANLARA YAPTIKLARI MEZÂLİM

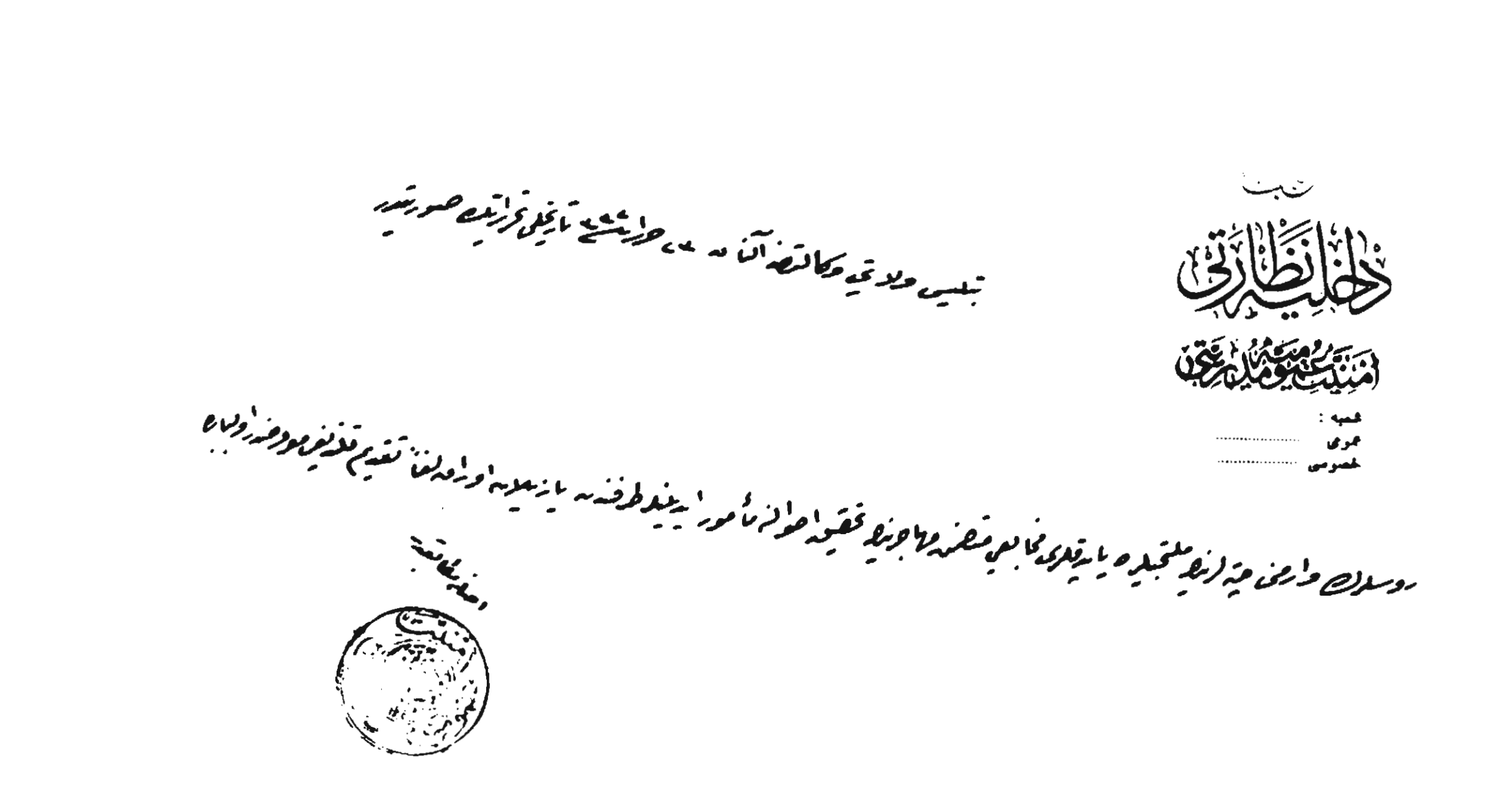

باسمه تعالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

نمره :
محرمانه .....
خصوصی .....

۱۰ ماس ۱۳۲۷ تاریخ امرنامه دولتلو اوزره ولایت جلیله سی داخلنده کچه خط حرب حاضره ایچون منطقه سی کشت و کذار ایدرک سعود مرکز قضا سنه غزاله ، صاصوه ، قلب قضاسی داخلنده مهاجرینه ویریلان تعلیمات دائره سنه تحقیقه احوال و ترفیهه نه چالشدی . و نتیجه ده عرضه ایدلدی .

مهاجرینه مظلومانه نه درلو یاردم ایدلسه بر درجه یاره نک قانلری دورد دریه جبلینه سطحی بر تدبیر اولدقجه ، بونلرک اسلحه تداویلرینه اهتمام قلنمش - بر ربع عصردن آنجه محکمه بولنمش ، هله موسه ، ملازکرد ، بولانغ ، مقنس ، یاسند ، التکدادوه لری کبی دنیانک ان مفنت و محصولدار و واسع اوده لری نیسنده طاشوب بر شیل جنت الملاق کرجکده کسب اشتقاق ایتمه قابلیتی حائز ایکن روسا استیلاسنه اوغرادیغی کوندنبری یا نیفه خرابه لرنده ، انسانه کلیکلرنده ، قانه توقوسنده شفقه آثار حیات و سعادتی قالمیان بوکشور مبارکک فعال و مثمر بر عصرده بله اسکی حیات و لوله داری اهلنه ایده جکی درد و سلده ده کی قابلیت تخریب و اهانتنه کرجکده داهیانه ! و اسفلسز ! بونلرینی شو داده عرضه ایتمکده کندیمی آلمدم .

اولجه عصرمزک و بلکه اعصار سابقه نک ان قانلیسنه قابل ترفیه اولمیان بو مجابعک - ان صلاحیتدار آغزدن - بر دخی دوکیلدی کوکلده بر بسط و مخصوص برنک ایله دفتر خاطراتمزه کچیرلدی . اطمینان ایدلدی بر دشمن اولوبابدی اولسیده اغلب احتمال بولنان روسلردن کی تابعیت مقصوده نه دکیل اولدیغی اولاد و اولادمزه آکلاتمقده و حرب عمومیده بزه تحمیل ایتدیکی وظائف فداکارینک درجه سنی احفادمزه قولاقدن تیشه رمکده عبارت ایدی .

بو محدودیت و مخصوصیت بزده دها تجربه لر و کورکیلی بعضه ارقداشلرمز اراضی اولادیله . اشتغالات و غایه حیاتیه لری استقلال ملت و استقبال مملکتنه تعالی و تنوره حصر و بنا ایدیه حکومت و ارکان حکومت حاضره نک بونلرده استقلال ملت و استقبال مملکتی ایچون دها محوی غائه لر استخراج ایده جکلری احتمالی اولدیغی سوریلیر . و بر تحمل یازیلره ذات دولتلریه تقدیم ایدلمش توجه ایتدیکی مواقعه بولنمه . ایشته بر قچمی بتیجه ایدیورلر تقدیم ایدیورز . بو وقایعک بر حقیقت اولدیغی ذات دولتلری ده بزم کی قناعت بوره بیلرلر . بونلر اسلامیت و تقوی یه مربوطیت روحیه لری بر لامع شاهد لرنه محقق ایدیه یالانز آغزدن همه ایتدیرلدکده بوره بیلرلر . بونلر اسلامیت و تقوی یه مربوطیت روحیه لری بر لامع شاهد لرنه محقق ایدیه یالانز آغزدن همه ایتدیرلدکده بوره بیلرلر . و اونلر دها ایچه بر زمانه ایچون حتی بو تاقلدن اخراجنه جکدر یه قدر ده بعضدی بر حیات جکده ایشیتلسه و یازلسه . و اونلر دها ایچه بر زمانه ایچون حتی بو تاقلدن اخراجنه جکدر یه قدر ده بعضدی بر حیات اولاجقدر . جلب بویورلوب بو مناقب مجیده بالذات دیکله بیلیر . ذاتنه بر امکان و احتمالی اولدیغی ظن بولنمقدر . شخصلرینه تماماً امنیت ایده مدیکمز آشخاصک بیاناتی دفترلرزده براقدم . لفاً تقدیم ایدیلدیغی طوغریسنه ایده اولدرمه عصمه و تقدیم ایدیورز . ۱۷ حزیران سنه ۱۳۲۷

بلدیه رئیسی
حسن

ثابت ثرانداره طابور
قومانداني
ناظم نظمی

ثبت

ذهلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
قومی .....
خصوصی .....

[illegible] سنه [illegible] و صلاح عشره تی روسیا سنه چرلس خانلق افاده سنه :

روسلر کچن رمضانلق برنجی کونی یعنی ۲۲۱ سنه حزیرانده آنقه صوره کرمشلر در . کرنلر قزاقه وارمشلر دن مرتب قوتلی برجه ایدی . روسلرک قوماندانی و بزم قوتلرک رجعت ایتکده اولدیغی اهالی یک جرأتلندی . هجوم حاضرلقنی کورمزدن روسلر کویی یاقمشدی . مقاومت ایدوب ایاقلنه بر جنوارلره قارشی قارشی سردی . اهالینک تسلیم فریادلری هیچ قولاغه احمدیلر ایشیتیلمیا وقتل ایله باشلادیلر . ایلک قتل عام فلاکتنه دوچار اولنلر دن اسمدی خاطرده قالانلر تخصیص شوندر . جمعه بن ابراهیم محمود اوغلی صلاح بن جعفر ، محمود بن علی ، مراد بن حاجی ، عبدالزاده بن خانی ، یعقوب بن علی ، عاصم بن حاجی ، محمود زاده زاده خلیل بن حیدر ، مشایخ کرامدن یوزنجی عبدالحمید بن شیخ زاده بو ذات دها اولجه استیلاده اوغزاباده محلده اهالینک اولوب مهاجرتکه مجبور بولنیوردی . روسلر بو مسمه و محترم ذاتلرک آقه صقالنی باغچه رفه یاریلمشلر و اوزرنده بولنان تمشه لرایله آلمشلر در . بونلر ارکلکدر . جوجقلر و قادینلرده روسلرک قلنجلرنده کندیلری قورتارمه مامشلر در . اونلرجه مصرینک اهمیتی یوقدر . بو ایله بجاورده قهمشه زاده لرده اوتوریکه باشلنه بر جوجقلر بولنه قهمشه سی سکز یاشنده کی حذیجه یی وقتل ایدلدکدن اولجه سوید بکم محمود بن علینک قارینی براوغلی ، بر قزینی کتشمشلر در . برکت ویرسون روسلر اقتام اوزری کویه داخل اولمشلردی . اهالی کیجه نک قراکلغنه بیک بیون استفاده ایتمشلر . طاغلره دوره لره طاغلمشلر .

روسلرک بو برنجی استیلاسی بیله آز سوردی . اردورنک ایلری حرکتنه بونلر برقم خانه لرمزی یاقوب رجعت ایتمشلر . کویمزده بو قاریده اسمدی سوید بکم مظلوم شهیدلرله مرور زمانه اسمدی در خاطر ایده بیلکم دها اوبه قادیه جوجوقلر آرکلرنه حسب لری سوقاقده بولنمه . فقط بلیمز که اوزمانه نه قدر دوه ایدی حکومتنک اهمیتنه رغماً بز اوکویه دها نه یکوه کرکدی آه بورده ... انسانی اولدرمکله دولو اولسه بیله نه چکوب کوتوریور .

روسلرک ایکنجی دفعه استیلالری : ۵ سباط ۲۲۱ ده اولدی . ویله آنی اولدیغی یکوه بو زمانه بر کوره آنجه اوتوز کشی قورتیله بیلدی . بونلر دن بشه آلتی کشی ده مجروح اولارده قورتولدی . اوچی ده بالآخره یاره لرینک تأثیرله وفات ایتدی دیکلدی . روسلر طوبه دیلر . عمه اهل شرفانک اولوب بو زمانه اول کویمزده توطن ایدن وشیری نصیر آغالر دن موسی بن بکرک صاغلغنه طولدیلر . جابر جابر باقدیلر . وبالطبع کویده دیکیلی بر آغاجده براقمدیلر . حالبوکه کویمزه نه کوی ایده بیلیرز اطفال — پدری ، والده سی قرداشلری وسائر اقربای بو مدهشه وحشتده اتلاف واخراج ایدیلدیلر وکیم بیلر نه صورتله قورتیله بیلدیلر بو قریه اهالیسنه سکز یاشنده کی بجیه بن طاهری چرکس آغانک باشنه آلدرمه سعدده تشکیل قلنان ایتماخانه یه یاپشدیلر تاریخچه ثرانداره مخصوصه کوندرمشلر در .

تبلیسنه تابع قوطوم قریه لرنده (ده وازنه نجو ، عمر بن مصطفی ، طیب بن ملا عبدالحمید) افاده لرندن :

۲۲۱ سنه سی حزیرانده کویمزده بر نظام بلوکی بولنوردی . روسلر استیلاسنه بر کوره اول بلوک قوماندانی اردوزنک چکلمکده اولدیغی وبلوکیه کلنلرنک دخی هماناً چکیلدیکی امرینی آلدیغی هیئت اهالیه یه تبلیغ ایتدی . روسلر نه ظالم اولدقلری بیلمیا نه قاطلمشدی کویه فریاد دوشدی . هرکس حاضرلانمه باشلادیلر . بلوک کیچه حرکت ایتدی . صباح یقینه کویی دهشت ایچنده حاضرلندی . کویده بالکز قیزلر قالدی . صباح اولمازدن کوزل دره استقامتنه یول چیقدقه . کندمزی تبلیسه آتمقدی کویمزه یارم ساعت مسافه ده بولنان دارینیدلر مسکونه اولان (توغ) قریه سنه اوکنه یکیوردقه . حزیرانک یکرمی طقوزنجی کونندن صباحی ایدی . بو کویده بر دنبره اوچ یوز قدر قازاغنه اوزرمزه هجوم ایتدیکی کوردک . بولنه جوجقلر نصل فریاد ایتدکلری

ثبت

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

قسم :
عمومی .....
خصوصی .....

تصور بورك . نه بوقریادلر نه ده تسلیم دیه جیقاریلاره جیقلقدر قزاقدی قادیه ، جوجه دیکلمه رك بوقاقدن یاخود ایکیسنه قوزیاره دی
حق کوچیزده بر ده ارمنی عائله سی وارایدی . بونلرده کندیلرینه ارمنی اولدقلری آکلاشیلمه ایسته کدی حالده دیکلمه دیلر . آلتی
کشیه عبارتاولاه بو عائله بی ده سونه رلر . عائله رئیسنه اسمی قزاردی . وقتیله ایروانده کلمه کوچیزده توطه ایتمشلر
بوقاقلرده آنجق شوراییه بوراییه قاچه رقه اوتوزکشی قورتولدقه . کوچیز یوزماز ده عبارتدی . قورتیلاه بو اوتوزکشی بر
عائله نه بایلکز باشنه قالمشه بیجنلر نه عبارتدر . بونلرك الله نه تقصیرلری قالمامشدر .

= ٢ =

تبلیسه تابع (آلاماه) قریه لرینه عبارتدر بو رسولك افاده سنه کوره ٢٤١ تاریخنده روسلرك ایلری حرکاتی اوزرینه کویلی تبلیسه
کچوتایمشدی . تبلیس بزه یدیکیز . بو جهتله انسانجه هامه هنایلیاتمز اولدی . برقسم اغنام و مواشی دخی کتیره
بلیدك . فقط روسلرك بر قاچ کونلك استیلاسی مناسبتیله رجعتدی اوزرینه کوچیزه کتیکیز زمان قوچ کوبی کاملا یاغمه
بولدقه . زاو . نه اشیا کیچ برشی برآماسه اشیا یاراباغلری کتورمه ، یاراماباغلری یاقمقدی . خصوصا اولوب برملرابر
قاچ میانده دخی عمامه اوغلی کتوایلم ، مصطفی به طاهرك وایکی قاردیلی یاری یاغمه جسه لری بولدیکمه ده دیکر اوقدر کوچ
قالمدیغندن کیکدیکی بلیه بولدقه .

= ٤ =

تبلیس تابعتی ثانیاده مرکز بلوکی قوماندانی اولوب الیوم غزانده بولنان وتبلیس تابعتی ثانیاده لمابور قوماندانلغنی ایفا ایدن یوزباشی
محمد افندینك افاده سنه :
ماسونك ٢٤ تاریخنده روسلر وانی استیلا ایتدیلر . اهالی قماقچورتایه بلجه قماقایه ماسه ایدی . روسلر وارینی بو استیلاده
موجوم اولوب وانك نورشه سفلاحك نرسه اولدیغنی بلمه یاشنده بر بیچاره بولنان طیار آغا زاده تاریخنده آغا ایدی الله بلمه یاشنده
حربی زاده خانمی دیکری بلمه یاشنده کی قزی واحده وواحده نك بکزیاشنده کی جوجغی جمیع برمحبوسه قتل ایتمشلر . بو قتل بزم
وانی بر مدت جهتده استرداد ایتمزده تماما وطرفمزه تخلیه ایتمشلر . بو کبا عائله برخلاکتدر . قماقچورتایه میانده
تماما انحا ایدیکی دائر برمثالدر

= ٥ =

عدالتلی ارض وطنی اولوب وانه عسکری رشتیسی حربی معلمی بولنان وعلاوه اولوب خواجه رایخ افندینك حرمی خانمه افاده سیدر
ماسونك ٢٤ ده روسلر وانی استیلا ایتدکلری زمانه قاچه مامشدم . خانه مده خوفایده وایکی روس ودرت ارمنی عبارتاولاه
برجه زوجه مه برابر اوچ جوجغمی یاریچه یاریچه ایتدیلر . وناموسمی فریاد وفغانلرمه استهزا ایدرك پایمال ایتدیلر اوزره
ایکیسه بر روس ضابطی امداده یتشدی . بنی حمایه ایتدی . خسته خانه یه ویردی . اوراده یاراملرمه خدمت ایتدم
بزم عسکرك وانه کیرمسیله حیاتمی قورتاردم .

باب

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

عمومی .....

و از ایکی ساعت مسافه ده بولنان اورمیه قریه سنک سقبانه محله سنه اسماعیل به محمدن افاده سنه :

روسلرک مالسونی تاریخنی وای استیلا آغدی اوزرینه هجوم باشلادقده ایکی یوز نفر اسلام خانه سنه انجوالم خانه هجوم ایدنلری قوتیار بلدی دیکرلری چیقه مدیلر . وای ۲۱ محرم تاریخنی تکرار استرداد ایدلدی . بنمله برابر بعضه اورمیه لیلر هم برشهر قدر کوزل وسمور اولان کوچزنه زاولدیغی آکلاشیلدی هم ده جماعتلر دیغر اشیالر قاطمشه چیقارمه اورمیه کتدیلر . قاشیمزه دیوارلری یاریلمه قدر بیقلمه وهیچ یاخمه خرابه لر لر تفحص ایتمیه بر طاقم اجساد چیقدی . بونلرک بعضیلری تشخیص ایدلدی . واورادن بولنان اسلامدن کاملا قتل عام دوچار اولدقلری آکلاشلدی .

= ۷ =

تفتیش سواری یکری آلتی آلای قائمقامدن حسنا حیرق رئیس یوسف کلک افاده سنه :

عشیرتمز بولانغه دیلاز کرد قضالری قریه لرنه هجوم ایدرک قریه لری اشغال ایده جک قدر بیوک بر عشیرت ایدی . بز رؤسا بولانغه قضاسنه تابع (طورتوب) قریه سنه اقامت ایدردک . روسلر محاربه اعلانندن برمدت صکره بزم منطقه زه داخل اولدیلر . فقط تقدمه واستیلالری یک بطی اولدیغندن دوام ایتدیکی ایچون اهالی وامنام دمیرچی بیوک خانیجانه اوغرامقدن یه کریه چکیلیب بیلیوردیلر . حاندرمه نظر حربنک ایچون آرتوسنه کی کویلرده بولنیوردیلر حربه دوام ایدیوردیلر . فقط روسلر مالسونی ۲۱ دن اوتری تقدمدن قابل قیاس اولمیان شدید وسریع بر تقدم باشلادیلر . حتی عشیرتنک رئیسی اولدیغم حالده عائلم افرادندن محمد آغانک درت یاشنده کی محمد اوچ یاشنده کی حسین ، سکز یاشنده کی فاطمه ، آلتی یاشنده کی حسین وعمومجه اوغلی یوز یاشنده فتح الله آغانک برادری بهاء الدین وعائلم وزوجه سی سیرو وقزی صالحه ودیکر قزی حیزا وبهاء الدینک زوجه سی پریشان وکریمک اوچ یاشنده زمره نامنده کی طفلنه یاشنده رحیم واوغلی آلتی یاشنده کی فتاح قزاقلرک قلنجلرنده قورتاره مدم . روسلر ذاتا آلتی زیاده برنی ، رؤسا یی محاصره ایتیورلردی . رؤسانک بیقیلاره ، یا قیلاره خانه لرینه بوکنیه آثار تخریبه سز آکلاشیلمه یه جکندر . کویلرینک مثلا ایکی کوزنده عمارت خانه سنک بر طرفنی یاقمشلر دیکر طرفی قالمشدر . فقط رؤسانک خانه لرینک دکل حتی صماقلرینک بیله دیوارلری یاقیلمشدر بونلری روسلر ... ۲۱ محرم ده چکلدیکی اوزره کویلرده کیدیلرک کوردکلری وآکلادقلری . عشیرتمزک فلاکتی بو نقطه ختام بولمدی روسلر انسانجه اولسه اولسون بیوک خانیجانه ده روسلر ۲۱ شباط تقدمنه دوچار اولدقده . بقیه خلقمز بوحرب اولدقده موسه اوده سنه بولنیوردی . بلیمز نصل اولدی . برقاچ کون ایچنده روسلر قول قول تالوری طاغدیلر ، تبلیس بوغازینه ، کیچ مرکزینه دایانمه کوردکلری خلاصه دیه بیلرمکه عشیرتمزک یوزکوزی مثلو نزحه لیرا دوکه ثروت عمومیه سی بو محاربه ده غائب ایتدیکی کبی یکرمی بیک کشی ده انسانه ضایع ایتمشدر . بو ضایعات حربیه الجا آتیله دکل قزاقلر وارمنیلرک ظلملرینک بر نتیجه سیدر . محاربه لرده کی اولمه البته قادینلر ، چوجقلر ، اختیارلر ایچون دکلدر . حالبوکه یکرمی بیک متفاتنه کشیلرک بو ظلم اولمشلر ایچون

= ۸ =

خیوط عشیرتی رؤسانک نوع کلک افاده سنه :

روسلر اسطاسی ۲۱ تقدمنده تبلیس وموش خیوط ایتیکدی زمانه برقسم سواری قوتلری ده تبلیس ایله موسه آره سنه بولنان خیوط عشیرتنک موسه اوده سنه کی کویلرینه چاپقنلردی . عشیرتمزه منسوب بولنانلر ده قوت وقدرتلری اولماندن خیوط ناحیه سنک طاغلرینه دخاصه دوطه منطقه لرینه چکیلدیلر روسلرک برحیثده مأمور اولان قوماندانلری ده بولنان عشیرت رؤسانک خبر ویانامه لر کونده روسلره تسلیم اولمقلری وبو قضادن تسلیم ایتمیه جکلری اکر مقاومت کوستریلیرسه چوقلره

نائب

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

عمومی .....

خصوصی .....

بو جمله‌لر بزی کاملاً محو ایده‌جک بیلدیردی . بر خیانت مصوره کامله‌ده بو زنده کاغذلر یازدیرتدی . بو محاربه‌نک کاملاً شیدا صاحبی بر نقطه‌سی قالماشدی . کرده‌ده روسلرک بو غضبلی اعمالاتی بشلاوقدن بری یکدیگرینی ایکوسز دیزی ولی ایله تاریخ حادثات خاصه‌سی اوکرنمشدی .

ایچیزده لهستانه اوچ محاربه‌سی اونوتیلمز بلا بوقدی . اشته محاربه اوایدی . بو دفعه یا بیلاه ایسه محاربه دکلدی . بو دفعه روسلر عمومی بر تخریب و اسما محاربه‌سی یاپیورلردی . بالطبع بو جزای استهزا ایله مقابله کوردی . قومانداه الدانه‌ده‌کی آکلادیغی زمانه یا یلغی بیلاه ایله بر کونه طرفنده اوده چیقنجه کوبلرمزی ایچون بولنانه مجزه ایله کاملاً اجراءات ایتدی . یا نامه کوبلر شونلردر .

دیرخامن ، قولوسلک ، تخیر ، زیغالان ، وارشخاخ ، اوچ تاد ، زیرکت ، توتل ، مارنیک ، کرده ، فیوبابه ، آوزیت قوتلمن ، یاد ، جابکین ، اغداد ، سیانامه ، سوسیرت ، تیل ، یکمال ، نورکاخ .

= ۹ =

بو نوع کلمه‌لر افاده سندن :

محاربه‌نک ایلک سنه‌سنده روسلر قره کلیسایه کیرمشلردی . عشیرتلرک تشکیل ایتدکلری آلایلر اوجهه‌ده ایدی . رجعتده مهاجرلرک محاربه‌سی مأمور اولمشدر . مهاجرلرک آیرجه حرکت ایدیورلردی . بونلری بر درلو قره‌لرنده وازیلر ویوردی . روس قزاقه مفرزه‌لری قره کلیسایه مربوط حرز نکاه قریه‌سنه بر مدت تماس پیدا ایتدیلر . بو مفرزه‌نک ایکیده سریع آتشی جبل طوبلری وار ایدی . بز وهدا محاربه‌سی ایچون جکلدی ایشیتیوردم . فقط روسلر طوپ آتشی محاربه قطعاتی توجه ایده‌جکدن دوالی مهاجر قولاغنه اورزنج شرابندن یاطلاز بر اکثریتی قادیه وجوهه تشکیل ایده وقدار اوده بیکه‌جاوز بولنانه بو قاغدر طارم طاغیه اودوله جینقدر یاپیلدی . روسلرک برقسمی بر مدت محاربه ایدرکه دیکر برقول بونلرک ایچرسنه دوشدی . بونلر نه جهتدن علت ایسه . نه جهتدن نه قادیه ، نه اختیار . نه کچ تقدیر ایتدیلر اوکلدی نه تصادف ایدیر مصوصلری آلدی نه جیکه توب قیلجلر نه دکیلدیلر . بو قاغدر اوکوه بتون آغزلنی براقدیغی کبی شرابنلی وقلیج خرب ایله قادیه جهتجه اوچ بیلی انسانده جمایع ایتدی (!)

کیچینده بولاده کروب تماس غائب ایتمک ایستدی وارتسی کونی بو کا موفق اولدقده ضعفا وجهتده بیلکشده بولاده قالدی . روسلر یه قلیج کوتکی جوارنده بزه تیتدیلر . دیکر استقامتده دیکر آلایلرک محاربه‌سی آقیه آقیه مهاجرلر کلمه وکلیوردی . اونلرده همه ملاکتده دوچار اولمشدیلر . فقط ملاکتدن اون بیکی بوراده اولدی . روسلر قلیج کوتکنی الکچمدن ایچون بوراده بولنان بر اوزاق قوللی تسوقه ایتمشدیلر . طوپلری ده وار ایدی . مع‌مافیه بزم نظامیه قطعاتی اونلرده اول کیجه یرلشمشدی . بر آز دها محاربه ایتسه‌ایدی مهاجر قاغدرلری سلامت جهتجه اول جقدی . روسلر بزم قوتلرمزه نسبت قبول ایتمکده درجه‌ده زیاده ایدیلر . براده قصدلری قاریشقلق بونی کوستریوردی . روسلر ایکی بعد یه طعیه ایلده بو قاریشقلغی ازاله تبدیل ایتدیلر . مختلف استقامتده کلان مهاجر قاغدرلری ان آرتنده بو آتشدن سه آلتی بیک کشی غائب ایتدیکی کبی اوده بیک قدر یاده برساعت قدر برمسافه‌ده بولنانه کدیکی نیشه یرلری اونه طرفنده قالدی . وکیم بیلیر قاچ اقدر اللرنده قالدیلر (!)

= ۱۰ =

جرانی عشیرتی روسلرک سنه‌سنده سالاقمزانه ، قره‌یلی نادرآغا به دریونه افاده‌سندن :

کیچمسنه روسلر بزم منطقه‌یی اشغال ایدکدن زمانه برقسم اهالی هجرت مرفه اولمسه‌ایدی اوده برقسمی بو کا موفق اولمیوردی کوبلرده قالمسه ودیکر برقسم ده حرب طاغده قیلمشدی . سلاحلی بولنانه قسمی جبلرکوبلر دوکا ذخیره قویولرنده کیچورلمسه

بابت

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

عمومی .....

خصوصی .....

بولماغنده ذخیره گتیرلردی . فقط بالطبع بوبزی اداره ایده بیورردی . صیغه‌نده ایسه هیچ‌بقدر وقادینلر تحمل ایده‌میورلردی .
پریشانیمز کتدکجه آرتیوردی . روسلر بوجواره‌یه آز عسکر بیاقوب ایدی کتیردی . روس دوریه‌لرینه تصادف ایتدکجه مصادره
ایدیوردی . وهر دفعه‌سنده غالب کلیوردی . برجواره‌ده بولنان روس قوماندانی طاغده دوشمانی ایزسیز بره‌جق برشی یاپمیه‌جغنه
وروس حکومتنک ناموسی اوزرینه سوز ویره‌رک جه کوندردی . فقط بو روسلر طقسانه‌دوچ کلسکه روسلر دکلدی . بونلر جنوبی
اولمشدیلر . بونلره امنیت جائز دکلدی . هپسی بوجواره‌ده نفوذ القا ایتمشدی . هرکس بوطاغ حیاتنه ارتق اولوم قدر
اکره‌میوردی . برقاچ رئیس بلشرلر قوماندانلر یانه کیتدکه قرار ویردلر . قوماندانه یاپیلان اولدیره‌جک وباخود قوماندانلر جیدی
برمقاوله عقد ایده‌جکدلر . اوکا کوره طاغده بولنانلر یا اسکی حیاتی قاتلانه‌جق وباخود کوچره‌ایه‌جکدی . فقط قدر بری هیچ
دوشونمدیکز اوچنجی برفلو کلنه قارشیلاشدیردی . روسلر طاغ قاچیه‌جق وباخود تسلیم ایده‌جک قادینلری قارکاهه طوپلاشدردی
احتیاجات مقدورلری بونلره انزال ایده‌بیورلردی . بنم زوجه‌مده قوماندانلر جیدسز دوکشدی . قوماندانی اعلان کوردکم زمان زوجه‌م
برابر کوردم . قوماندانه بجادیزنده اورکیوردی . بزه برجوره مواعده‌ده بولندی . آرقداشلرمدن توجه‌لری رجا ایتدکم محافظه
ایده‌مدم . یانمه کلن قادینلر زوجه‌م اولدیغنی ، ناموسلری یایمال ایدلدیکنی ، بنم زعیم روسلرک ناموس اوزرینه ویردیکی سوزه اعتماد ایده‌رک
سوکلدیم . وتحقیقاتیم . فقط قارشمده کی موجود برقوماندانه دکل حتی برانسانه دکل نفسنی برحیوانه برلحوز ایتمیه‌جکم . بنم جواب
ویرمسی بکلیسکز . چوزی بوجوره دیدی . بونلره اولدیغمی بونلره جکده ده زوجه‌کزی سز استعمال ایده‌سکز .
دهانی یاده محقق موقعمز مساعد دکلدی . یارم پرسونه ویره‌رک آیرلدم . قوماندانلر آز اولدیغی اوراده بولنان قادینلر مزده
وآدملرمزده تماماً آکلادم . بونلره تسلیم اولمقدنه ایسه بونلری محو ایده‌رک اولمکنک اثر مواقع قیاره اولدیغنی قرار ویردک .
وکلدکجه وقت بوقرارمزی دیکر ارقداشلرمزه آکلاتدم . ناموس مسئله‌سی قادینلرمزی بیله بوقراره ربط ایتدی . حاضرلغمزی
کوره‌رک برکچه قوماندانلر قارکاهه باصدم . بلکه آز تلفات ویره‌رک کیتمیه‌جکدم وقورتولمه‌جقدم . ناموس یایمال
اولمسه‌یدی قادینلر تسلیم ایتدیکمز دوشونرک زوجه‌مده بوصیانت اولدیردم . بو دفعه‌ده بنم برجسارتم
کلدی . روس قطعی یاره‌دب فیوطه‌جکلدی ... بونده بلکه اصابت ایتمش . هماً قرار ویردک . بولنان روس وارنی
جیرلیه مصادره ایده‌رک فیوطه کلدک . کچه درشه‌ده‌کی ضایع اولدیغمز ده ناموسمز غائب ایتدک . وضایعاتمزده
متقابلسز قالدی . روسلره ایسه تلفات ویردیکمز کبی حالاده ویرمکده‌یز . بکلیه‌یکمز که بزه اوده‌یا اینوب قاچ روس
اولدیرمیلم . بونلرک ماهیتلرینی آرتق تفصیلاً آکلامشدم . [illegible]

موشلاقنی تصور ناچیزسز تابع بارده‌بلی عبدالله به شبابک اماده‌سنی :

ه‌سالطنتی ده روسلرک کویمزه یاقلاشمغی کلاره مهاجرلرک وعسکرلرک اماده‌لرینه آکلاشلدی . هرکس جانی قورتارمغه‌بکوره
کویه قاچدی . کویمزده بنجه برآیمز به‌شباب ، طاهر ، محی به‌جوهر ، شیخ محمد وبرادری ملا یوسف ، قاتنه برادری ملا احمد
جانلرینی چیقارمق دقتیله‌جکده برآز اشیا آلوب صباح یقه چیقمه‌ایستدکمز ده صباح علیه‌الله‌آلمشه قزاقه کویمزه کردیلر . بزم
تسلیم قرباده‌لرمزه قولاقه ویره‌رک آشه‌ایتمه باشلادیلر . به‌کویه یانه بولنان آغا جدوجا لقد آره‌سنه کزنلرک اولومی
بکلدم . کوره‌مدیلر . کویه هجرت ایده‌جکمز ایله برابر ارقداشلرمز اولدردیلر . برابرلرنده برقاچ یوکده غاز یاغی واردی

نمره

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

برقاچ ساعت ایچون سنه کوپی بقارا دفع اولوب کتدی . بهاء برتسی کیچه آغا جلفده میسقدم . وکندی نیه طاشتم . میرلوه جوجغی بالطوغاب اتدم
ایکی آی آرادقده جلفده بولی بلیمسه ده یکز نفر سنه آنجق اوچ کشی قالمشدی . ایکی کوچک جوجغی یولده ترک ایتدی . دیکر اختیار
والده‌م وبرادرم برادرمک جوجغی اجلفده سعادتلو بالذات آینه‌ای وقفده بولنان تیل قریه‌لی عبدالله ، عیسو ، تیلسلی خلف
عمار ، آوزوتی بیتاره ، میشاخشیلی علی ، جرکونه اوغلی محمد . بانجو قریه‌لی دیکر عبدالله قوطلو قریه‌لی فرحاد ، جوقره‌جه
اوسقاداق قریه‌لی خالد به سکز ، قوتلیلی سیوه خلیل ، مرادیه رستونلی افاده‌ی شرح کرلدی :

روس قطعاتی ایدی جوکندی تانیمسه قزاقلر ارمنی جهتلری خط جبهه خارجنه کوتوره صالدیریورلر ، وبنداً الحاق اتمشلر
یا بیلیدایچون براقره خلق دهشتده قوقدیورلر ، الدیغی کی دکلدی یاریلیورلر . دیرلر ، طاشدایچون صاقلانمالی
موقعت بر زمان ایچون قورقولر وآجلقدایچون صاقلانیلی قورتاریلیورلر ده حرکات تمام اولدقده جلفه ، نقده قطعاتنه برقسمی
بوندی طوتیلیور . الاسلام طوتانلری روسیه یا سیردیکی کوندرلنه ایچون بوندده قاقلر تشکیل ایدیورلر . نقده قطعاتی
محافظسنه کوندرلیلانلر روسیه یا تسلیم محتمل ایسه ده بعضاً ده بو قاقلری قزاقلر ارمنی جهتلری محافظسنه سوقه ایدیورلر که بوندن
بوندده محو ایدیلیکی شبهه‌سزدر . بزده بوندن صنده . بزم اجتماع محلمز یرتوک قریه‌سی ایدی . قاقلر بو نیکمتلری یالنز
اولمشدی . بر جاویشه قومانداسنده اوتوز نفر محافظ ایله سارقیچ ده بولی چیقارلدی . اکلدیغمزه کوره ، جانطلر
طمنه کوره ایلی برادم ایدی . فقط جاویشه قفقاس ارمنیسنده ایدی . نفرلری بر قاچه ارمنی ایدی . محافظلری کوره
طوغری یولده کوتوردیلر . آیمی کوره یولده صاپیلدی . ایچمزده ارمنیجه بلیلر واردی . جاویشک دیکر ارمنیجه
بوندیه اولدیرمدی . دیکرلری اشتمدی . ایچمزده قوطلو قریه‌لی دریوبه حسن فلتون صدودنی کاشورکیاه درهسی
کلمزده اقدم مقصدنی یانه صوقولره اولدیریلیجکمزی بلدیردی . وبویله اولدقده ایسه بوندن بوغازلری آیلدره‌رق قاچمق
اولدی دیکر صکره اولمق دها موافق اولمغی سویلدی وکندیسنه ایسه موافقت ایده‌لم ایسه ایچمزلم محافظلری بوغازنی
آیلدیغی آکلاتدی . وبو فکرنی هرکسک بربرینه کوچ آکلاتمق بلدیردی . کندیسی برفریاد ایله برسنک بوغازنی آیلدیغی
اشاره‌سی بو فریاد ایدی . فی الحقیقه شورکیاه درهسنی یاقلاشدیغمز زمان بو رفقه قنابرجه قوقوسی چاریدی . محافظلر
طوردیلر وزنکلری دکشدیلر . اولوم قوقوسی هرکسک اعصابنی کرمشدی . درهنک ایچی مختلف محلده‌ده جسد سقندیلر کورندی
دریوبنک فریادی حاجت قالمامشدی . بیلمیز نصل اولدی . اوچمز بشمز برده یاغمزده‌کی محافظلر بوغازنی آلدقده
محافظلر آنجق سه آتی کشیمز اولدیغه بلیشدی . هپسی اولدیرلدی . فقط ایچمز برتهلکه باسه کوستردی . بو رادیقلر
قورتیلدقده . هپمز اوننطقزلر آدمی ایدک . بولدیغمز کچه ده اولسه بیلیوردی . طویلی بولنجه هدف اوراده
هیچ طوریوب داغلمق لازم کلدیکی کوندوزی درهلر ، طاشدایچی کچه‌لر اولماز هیچ طاغده کوزه
کچلمک قرار ویردک . دیکرلینی اولدیغی بیلمیز . بز بو رفقه قنابرجه هیچ طرتیشدک .

= ١٢ =

مراحل موطکیلی اولوب بر مدت موشده دار نخاخ قریه‌سنده اقامت ایتدکده اوننسنه دیز دموشده ملاحظه‌یا توکی افاده‌سنه شیخ
یوسف افندینک هدیتی بولنان صوفی محمد افندینک افاده‌سیدر .
بو ذات ١٠ ماسنده روسلرک الده بولنان موشده قاره موقعه اولسه دموسه احوالنی دائر الک صحیح معلومات ویرمشدر .

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

روسلرك موسه‌سی استیلاسنده قلعه‌مجدی‌ده قوطانی محله‌سی سفله‌مجدی هجرت ایده‌ماشلردر . سائر محله‌لر قسماً هجرت ایده‌بلمشلردر . روسلر اسلام عنصری قوطانی و سفله‌مجدی‌ده طولو رمشلردر . وکویا بو صورتله ارمنی جیرانینك تجاوزاتی قورتارمه‌یه‌جقدر . بونلر ایچون بر مقدار محافظه‌ افراد تفریق ایتمشلردر . محافظه‌لرك اساسلی بر تربیه‌سی یوقدر . اولطاقلری وایتله ایچون منفعت مقدسی کردیکی ایچون ظلم وتجاوزك آرقه‌سی آلنماشدر . کیجه‌لری بر طاقم اوزون صوقیولمی بر طاقم ناموسلرك یاخیال ایلمی توالی ایدوب کتمکده‌ . هیچ بر کیمسه‌ی قادینك محافظه‌ ناموسه موقعه اولماقده‌در . ارمنی جیرانی رؤسا سنده موشکی یاسلطه‌ برارمنی طابوری قومانده ایدر . روس قومانداني طابیجه‌جه‌قدر نفوذه مالکدر . بونك مقابلنده موشکی قصابك اوغلی آرام ، موشکی مرجانیان جایجه ، موشکی قوندره‌جی ارسلانك قردشی کیفورك ، سرونك قره‌لی میاده وقتیله صبوغه نامزدلکی وضبطیه موشکی کشیشك اوغلی آقوب بولنمقده‌در . بونلرك بایجه‌یی ظلم وزرالت قالماشدر . حکومت مراجعت ایدیلوب بونلردن شکایت ایچون هیچ بر تأثیری یوقدر . بالعکس بو جانیدن کوچك راپورلر درحال برعائله سوندیرلمکده‌در . ذاتاً روس قومانداني بتون اهل ترونده اولاندی جیسی‌ایتمشدر . بارده‌لری دایاقه‌لری تماماً تسلیم ایتمیانلر اولنجه‌یه قدر دایاقه وجیسی محکومدر . بونلردن ضاره‌محله‌لی صیادوغلی ایدی قلعه‌مجدی سنده محاسبه‌جی کاتبی عبدالله افندی دایاقه اولدرلمشدر . ترونتلی بونلر کوچك بیلا اولمشدر . تماماً بارده‌لری وذخیره‌سی اشیالری تسلیم ایتدکدن صکره جیسی جیقاره‌یه زوالی ایچون برارمنیك کوچك براپورلر تکرار جیسی صوقلمه دایاقه جیك امور عادیه‌دن دکلدر دیدی . صکره هاکوتی اختیار ، کیچ بتون مسلمانلر طولاندیرلاره صوقلدی بر نتیجه‌ ایتمیه‌جکه . مسلمانلر زماهیتی بولنمیان آکلاشلمامی ایچون ارمنی محافظه‌لری ایرتسی کیجه کویده مختلف جهتلرده آتشه باشلامشلر . روس نفوسنده برقاچ ده بوآتشلر اورولمه . اسلامك عصیانه‌ایتدی دیه جواردن بونلره موشکی سیبالك قومانداسی آلتنده اولاره ارمنی طابوری کویه کیرمه جیجقدلر وقادینلر فریادلری قولاغه آیچیرمه وجیس وسیه طایفه‌سی‌ده بونلره اسلام اولدیرلمشدر . برچوقلر مجروح واردر .

— ١٤ —

بر مجهول محمد افندینك افاده‌سندن :

روسلر موسه جوارنده وهجرت ایده‌جکه قریه‌لرده‌کی مسلمانلره‌ قالمیان ده موشکه برمجدی دیدکلری اولاده جیسه قریه‌سی طولو مقدارلری بیکلره بالغ اولاره بونلره واقعیدن چکدیکی ازیتلر ، کورمدیکی ظلم قالماشدر . بونلر بوراده اجتماعلرنده مقصد محافظه‌ ناموس وحیاتدی ایچون دکل حیاتلرینه‌ بیلدی ایچون . بر ده شهوات نفسانیه‌لری سوندرمك ایچون . سکز یاشنده یوقاری هیچ بر قز چوجغی تکرینی محافظه ایده‌ماشدر . بو قزلر ایچون ده مقدم بر قز مسلمانه دولایی بونلر مدهشه برفلاکت دوچار اولدیلر . معصوم کوزل بر قز چوجغی ایچون محافظه‌ده بر روسایه برارمنی غوغا ایتمش . ارمنی برکیجه بو روسی قتلینی اولدرمه . دیکر آرقداشلری برابر بونی اسلامدن اوزرینه آتمشلر . قومانداني برقاچ آدم کوندروب مسئله‌یی تدقیق ایتمه‌ایستمه . مسئله‌نك زماهیتی بولنمیان آکلاشلمامی ایچون ارمنی محافظه‌لری ایرتسی کیجه کویده مختلف جهتلرده آتشه باشلامشلر . روس نفوسنده برقاچ ده بو آتشلر اورولمه . اسلامك عصیانه‌ایتدی دیه جواردن بونلره موشکی سیبالك قومانداسی آلتنده اولاره ارمنی طابوری کویه کیرمه جیجقدلر وقادینلر فریادلری قولاغه آیچیرمه وجیس وسیه طایفه‌سی‌ده بونلره اسلام اولدیرلمشدر . برچوقلر مجروح واردر .

نائب

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
عمومی .....
خصوصی .....

= ۱۵ =

بر صورتی محمد افندینک افاده سنی :

ان بولن ظلم و جفایی ارمنیلر قزاقلر یاپمقده در . صورت زماندن ارمنیلر دهاشقه ایجاد ایدیلان مهیج در
کرک شهرلی و کرکسه کویلی کیمسه آت ، قویون ، اینک ، اوکوز کبی اردویه یارار بر شی قالمشسه ارمنیلر هپسنی اولرینه
اولوملر تهدید ایدیورلر . بعضلری اولدیردکلری ده واقع ، اوآت و یا قویون و یا اینکلری برابر کوتورلی کلوب حکومت
مراجعت ایدیور . صاحب حقیقیلری یانکاری ارمنی اولدیغی وکندیسنده یانه امانت اولدیغی براقدیغی وسندی حکومت حضورنه
بوسالی صاحبنه افاده ایلیه ایستیکی سریلیور . واقعاً اوزرینه مال ارمنیه ویریلیور . ارمنی ده بولنی اردویه صاتیر رقم
پاره یه تحویل ایدیور . ان نهایت مال صاحبی افاده سنی ویردکدنصکره ارمنیلر ظلمندن شکایت ایدرلر بوسالی اساساً
او آدمه غضب ایتمکیزه محتاج اولمیان آدمی آیریجه ده تکلیف و توقیف ایدیلیور یا حبسخانه یه کوندریلیور . و یا خود قایوده طیانرلر
عادالجوازلر آرمودلی قریه سنده وحیدرانلی عشیرتنده حیدر بهسلیانه ایله آسیاده قبیله سی رئیسی بوزباشی حمزه اغانک محرری خدیرانک
افاده سنده :

= ۱۶ =

بو بیوک حرب ده مسکوه بولنمیان قریه لرایله روسلر استیلاسنه تابع اراضیده و دهاتلرده باشلامشدر . اهالی بو محاربه یی ده طهماداوج
محاربه سی کبی تلقی ایدیور ، اموال و اشیایه و قادینلره حرمتلرینه حقدار طوقونمه حقدار طوقونمه لرده آز مقیاسده طوقونمه حقدار
طلقی بیلیورلر دیر . اونلر بو وقتی ، حالی مساعد اولانلرده تشبث ایدیورلر دیر استیلا فلاکتی دوچار اولدیغی حالده اکثریت هجرت ایتمامه
قرار ویرمشلردیر . فقط روسلر و بالخاصه قزاقلر وارمنیلر بو محاربه ده انسانه وکل بر رحمسزلک اولمشدر . کرک کویلی آتی اوستنه
کتیریلیورلردی . طوز و اتمک کبی شیلر تسلیم اولمقده مقابله ایدیلیرلر تسلیم اولمانلر بونلر قطعنده قرق یرقدی . نه مال
نه اشیا ، نه انعام بونلرک بحاجتنه قویرتیلیور نه ده ناموس محافظه ایدیلیبیلیوردی . اشیا و اموالنده برقسمی ترک ایدیلرک
روسلر کلمزدن اول هجرت ایدنلر بیوک بر درایت و ذکا کوستردیلر . روسلر ایسه هجرت ایدنلرک خانه لرینی اموالنی ایشغال ایدیلر
بز قالانلره ایسه طوب بولدی آتیلیوردیلر ، ارزاق طاشتیریلیردیلر . خسته و ضعیف اولمه بیوک برعنایت ایتمکه مقابل ایدی
قاچ خسته آدمی یوکلر آتنه اولمسه کوردک . بوکا تحمل ایدیلمزدی . سجاده طاغی جوارنده اولانلر ایلک استیلاده روسلره مقابله
ایدوب طاغه چکلمشلردی . روسلر بونلره برشی یاپه میوردی . سجاده طاغی مظلوملر ایچون تام بر التجاگاه ایدی . بزده بولنه جهتلری
اللهک محافظه سنه ترک ایدیلرک اورایه چکلدک . اورادن سلاح و جبخانه ده واردی . یکه کلنلر قوتمزی کتدکجه تقویت بولیوردی
روسلر اوحیطه آرتق یاقلاشه میوردی . اوحیطه ده نه تلفون نه تلغراف نه ده پوستا ایشلر کچه تدک . یالکز ارزاق
مسئله سی بزی پک چیقیوردی بوکاده چاره بولندی . محیطه بزه دشمن دکلدی . قوتلرینه تشکیل ایتدک . روسلر بولندی
استقامتنه کویلرده برآقدیغی مفرزه لری باصدی . بر طرفدن سلاح و جبخانه مزی تزیید ایتدک دیکر طرفدن کویلرده اولوب روسلر
بولمه قدری ذخیره قویرلرنده بغدای و آرپه کتیرمک یارارلی اولدیغی طوقه حیاتمزی محافظه ایتدک . بزم اردونک ایلرولمسیله
برقسمی طاغه دایندک . اردویه التحاق ایدرک حیاتمزی قورتاردق . برقسمی حالا اوراده در . فقط کندیلرینی ظلمدن
قورتارابیلمک بو مدافعه مز یک ظلمه برانتقام ایدی تاریخلرده کشیدی . هانکی کویده قرار وقوعبولمشسه اوکوی یانه یلمه و اهالیسی ایچون
سفین ویرشیانه سوقه ایدلمشدی . بو تخریبات ایله بوکونه دیه بلدیز که یوز آلتمش نفوسمز غائب اولدیغی یوزده بشه کوره بیلدیغمز طاغلرده
حیدرانلی عشیرتنده بولندیغمز آلتی یوز کوی کیمسه سز برخرابه زاره دونمشدر . اوجهتک اراضیسنده بر حیوان قالمشدر .

داخلیه نظارتی
امنیت عمومی مدیریتی
شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

جبرائیل قریه‌سنده وسلکاده قیلدیغی روسلرنه اولوب خفیه جماعتلری قریه‌سنه اقامت ایده‌علی نامه‌سی اسماعیل آغانک افاده‌سنده :
روسلر جبرائیل قریه‌سنده اقامت ایتدکلری قریه‌لره آنجه مسالح قویه‌رق کلدیلر دی . روسلرک جبرائیل حرکاتنی تفتیش ایچون سفر بر کلی
متعاقب چیقارد یغی سواری آلایی وقتیله کلدکده قوماندانسنده نائب رتبه جوارنده بولنیوردی . فرقه قوماندانی ویسیل بک آلدیغی امر اوزرینه
فرقه‌سیله برابر خفیه‌جه طوغری کلدی . روسلر خفیه‌ده اولدقجه بیوک برقوت سرقه ایتمشدی . برجوقه مصادره‌لرده کلکده آلامز عائله‌لرینک
قورتارمق اوزره طاغلدی . چونکه چوجقلر الی سلاح طوتانلرک جمعیتسیله (نفنگ وقره‌قوی) طاغلدیغی کلمشدی . روسلر کویلری قاپاتوب
ایچه‌رسنده یاقمشلر . بو طاغلدقجه اهالی فلاکت زده‌لری ایچون برالتجاگاه اولمشدی . بو رادهایچه سلاحلی اجتماع ایتمشدی . بزم منطقه قوتلر
ارخودم جهتنه کلمشدی . قایسیلرنده نقدیه قطعاتی بولنمیانه روسلرک هدفی آرتق بزم منطقه تشکیل ایلیوردی . روسلر اکثریتی قادیه
وجوجه تشکیل ایده‌رک زهیرتدامحاییده جکلری بیلیورلردی . قادیه جوجه‌سی برش دیکدیرک طویله، مترالیوز مستحکم ایدیورلردی
بزکری کلدکلری روسلر یک تشکل بر وضعیت قالیورلردی . اراضی یک جریدی . کنتلری ایچون مجهولدی . جبرائیلی بوغازلده کچیورلردی
کتدکلری نقطه تلفات ویریورلردی . ایلیسی کنتلری ایچون دها وخیم نتیجه‌لر احضار ایده‌جکنی آکلادقدنه تجاوزلری اوچ کونک برمصادره‌یی
متعاقب تحدید ایتدیلر . ویرلسه بولسه کری چکیلدیلر طاغلدقلری انکلرنی بوغازلده قالدیلر . فقط موجود مزیت جوقدی . برابرنده
کیتدیکلری ارزاق تهیه‌سی برآی کچیه بیله جکدی . اونده جکده یا آجلقدن اولمک ویاخود روسلره تسلیم اولمقدن بشقه چاره یوقدی
ارزاقلرنی برقسمی اساساً اوطاغلدقه اقامت ایتمکده ویردک ، اونلرده بزم مرورمزه یاردم ایتدیلر . برجوقه
قاغلدقلر برکچه‌ده روسلرک بولنمقده‌لری محلده‌ده چیقدیلر . بزم قاغلدقمز اوچ یوز سلاحلی جماعتک ایکی بلکه یوز انسانه عبارتدی . بولنلرده
برقاچ پرده آرتی وقزاقه چیقارلدیغی مصادره‌لرینی . وجوجه جوجه‌لرک ایکی یوز قدرینی براقمق مجبوراولدقمزده تبلیسه یتشه بیلدک . برقاچ کونه تبلیسی
منطقه‌سنه استحصال ایتدیلر . تبلیسک سقوطنده برکونه اول اوراده آیریلدقه بو منطقه‌یه کلدک .

= ١٨ =

حسانلو عشیرتنه وسیاه قیلسه‌نده یوسف سیه‌ونک اوغلی سیه‌خانک افاده‌سنده :
بولنده‌ده تفنگ قره‌قوی طاغلدیغی چکیلندیلر . روسلرک تجاوزلری عینا یوقاریدکی وقعه‌ده اولدیغی کبی حقایقی بالکز بونده
سقوط ایتمش ده اوراده چیقامامشلر . اوکلری بر روس مفرزه‌سی چیقمه‌یه قیم چونکه چوجقلری براقدرمه‌کری چکلمشلر . روسلرک برچونکه
چوجقلری حوالیسنی کورمشلر . روسلر بیاده طرفنه تفنگ قره‌قوی طاغلدیغی حالده ترک ایدرک دیکر جهتده کچمه بولنه‌رق تلقی ایتمشلر
چونکه ده حاجی موسی بک جرکوسنده‌ده . ماشینلری ده اوراده چیقه‌رق ویولاده چیقارلمه مصادره‌ایدوب بلکه آز مهمانیات ویرورک قیوط
چکلمشلر .

= ١٩ =

موسه‌ترانه‌ده طابورکاتی هلال افندینک محبوسی وغلی اولوب لیزه‌ده انقای وظیفه ایدرکه مجروح اولاره نظر سرللک افاده‌سیدر .
روسلرک لیزه صدقه شاطئ ٢٢١ ده‌کی مقرخندنه مجروح اولدم . روسلری اولاً تیل قریه‌سنه تشکیل ایتدکلری خسته‌خانه‌یه یاتردیلر . برمدت
تداوی ایتدیلر . یارالرم کمکارهمارهایی اولدی . طابورجی ایدوب روسیه‌یه کونده‌رمه‌کدیلر . نقاهتده دورمق وکوزده سربستم . کویه
دولاشیرکه موسلی دعوی وکیلی هلیقات افندینه اوغلی هلانده قصادف ایتدم . لمانیتم بو آدم برارمق چیقسی حیاتنه روسلره خدمت
ایچون رسمه . بنم کورشدیکی وبن آلدانه‌رق برخانه‌یه کتوردی . بوراده بر روس ضابطی واردی . بوده روس ارمنلرنه اعسه .
باشنده‌ده چیقه اوزاده‌نه اوکتاولوب اوجاقه باقمه‌یه راقی ایچیورلردی . هانتا برآو کیتدیکنه محتمل بنی کوستردی . برآز اینجو
بیلیرم آکلادم . چیقه‌رینی بوآو دهمیسنه‌ده اولدیغنی دوشونه‌رک برو براسلام اولدیره‌ده‌کی ایچون بوآوی بلکه مقتول کیمسه‌یی اینجو سوتلره
ودیمزه کیفایه‌ورلر قافقاس ترکچه‌سیله آلچه‌ترلر براقی ایچ دیدیلر . ایچمدم . ششلرات کچمسه اوجاقده کباب یاپیورلردی
الیله برشیشه آلدی . اتی مزه طباغه دوکدی . برآز دها آتشه صوقدی قولدیغی طوتکز اولاً شوکا برطاغ اوره‌لم دیدی
برشیشه ایچ قولده‌کی شو یارایه آجیدیله‌رق باشلادم . اجلم دها کلمامشمیمه . خسته‌خانه‌ده یارامی تداوی ایده‌ییلمه‌یه‌رک

ثبت

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

ایچری کردی و بنی بوجانلری الذه قوتیاره رده خسته خانه‌یه کتوردی . بو دفعه ده شیمه‌یاره‌سی تداوی‌یه باشلادی . بزم عسکر مجروح عسکرلری ده‌ایله بونلر تداوی ایدلدکلری بعضاً بوجه‌لره ، بعضاً روس یاده عسکری قاتارده قزلره قزلره خوذ روسیه‌یه سوقه ایدیورلردی . چوق شهرلرکه بونلرده بشه‌ری روسیه‌یه کتیوردی . بعده بوکزده تبعه آوتلقه ایدیلدن یولده تردد‌سز اجرا ایده جکلری محققدی . بزم طرفه خبارا ایتمک قرار ویردم . وهرکوره‌دیر دکلری اکلکده بریارچه صاقلادم . کندی آرته‌نام طویلا ستم . قوطده‌کا شیمه‌یاره‌کی ایتام بولمه‌کیدی . بریکچه قاچدم کوندوز بورده‌ده صاقلاندم . ایکنجی کیجه یوروردم . یولدن یلدیلکم برمنطقه‌ده ایدم اوچنجی کیجه کندی خیلطه آتارده قورتلدم .

= ٢٠ =

عادلجوازلی قلعه‌ایچی محله‌سنده علی به درویشه وجهاده جاوشلر اوغلی محمود و جعفر به مصطفی نه افاده‌لرنده :
کیچه‌سی خزیانده روسلر عادلجوازه کیرمشلردی . شهر قحط هجرتایه بلیه ، قحط ایده جاسلری . هجرتایه دیانلر بالطبع عجزه ده کیچه‌سی خزیانده روسلر عادلجوازه کیرمشلردی . شهر قحط هجرتایه بلیه ، قحط ایده جاسلری . هجرتایه دیانلر بالطبع عجزه ده عبارتدی . بونلرده الی یاغی دوتاندن روسلر ارزاه‌ایشلرنی ویولده بریارچه‌ایکن ویرورلن چاشتریورلردی .
کیچه نه قالزنده عرضه صاحبدی . روس قوماندانی ظلمه رضا کوستمیورکی کوریورسه‌ده قزاقلر وبا خصوص ارزاقچیلر
یا بعدین قالیوردی . اوراده کوره جکده روسلر بر دغدغه‌یه دوشدیلر . بزم عسکر ایلرولیوردی . روس عسکری اروس مسلمانلری
وارایدی . بونلر الذه کلدکلری قدر بزی حمایه ایدیورلردی . روسلرن چیکیلدکلری وفقط چیزلن عادلجوازلی یاقوب اسلام
اهالی‌یی اولرمدن ایشه کلدکی خبر ویردیلر . وبو کیچه قاچمقلغمزی سویلدیلر . کیچه قاچمه ایشه دکه ده یارمزده چوقی
بوکا موفق اولامدم . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم
طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم طرفه سلدی کلمکه باشلادی . چیقارسه اولدیریورلردی . برکتویرسه صباحلیه بزم

= ٢١ =

دوتاده قضا سنده کاسونار قریه‌سنده محمود داوغلی محمانده افاده‌سنده :
٢٢١ سنه‌سی ایلک بهارنده روسلر بو منطقه‌یی استیلا ایتدیلر . روسلر بو محاربه‌ده کا استیلاسی بسبوه تقدیری . کرکدکی
یرلری یاقوب یقیورلردی . قاوندیلر نامو سلری طوقونورلر چیچکلری کسیورلردی . اونده‌کی بوره اهالی‌یه
قورقیوردی . روسلر کلمزده قوچ هرکس باشنده چاروسنی باقمه اوزره کویلده‌ده هجرتایه بیورلردی .
صوده یقیه بولنانه کویلر بو صورتده کندیلری قورتاره‌میورلردی . مثلا بزم کوی وسلابه . اشته
بو هجرتده شرانیل آتشیله اوده باشنده کی برادرم نادری بیه‌ی باشنده کی اوغلم محمدی غائب ایتدیکم کبی زوجه‌میده
قزاقلر یارچه‌لامشلردر . کویم کاملاً یاغمشدر . حدود جوارنده قورتیلانلر هیچ یوق کبیدر .
نصلسه باشلدی قورتاره‌بلمشلردر .

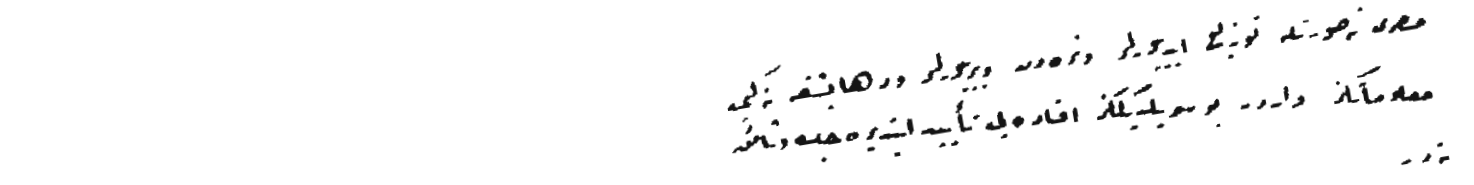

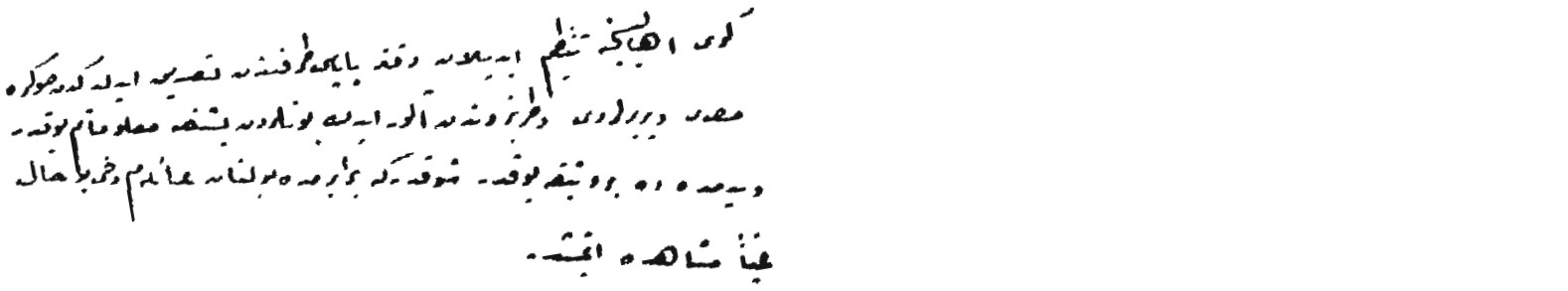

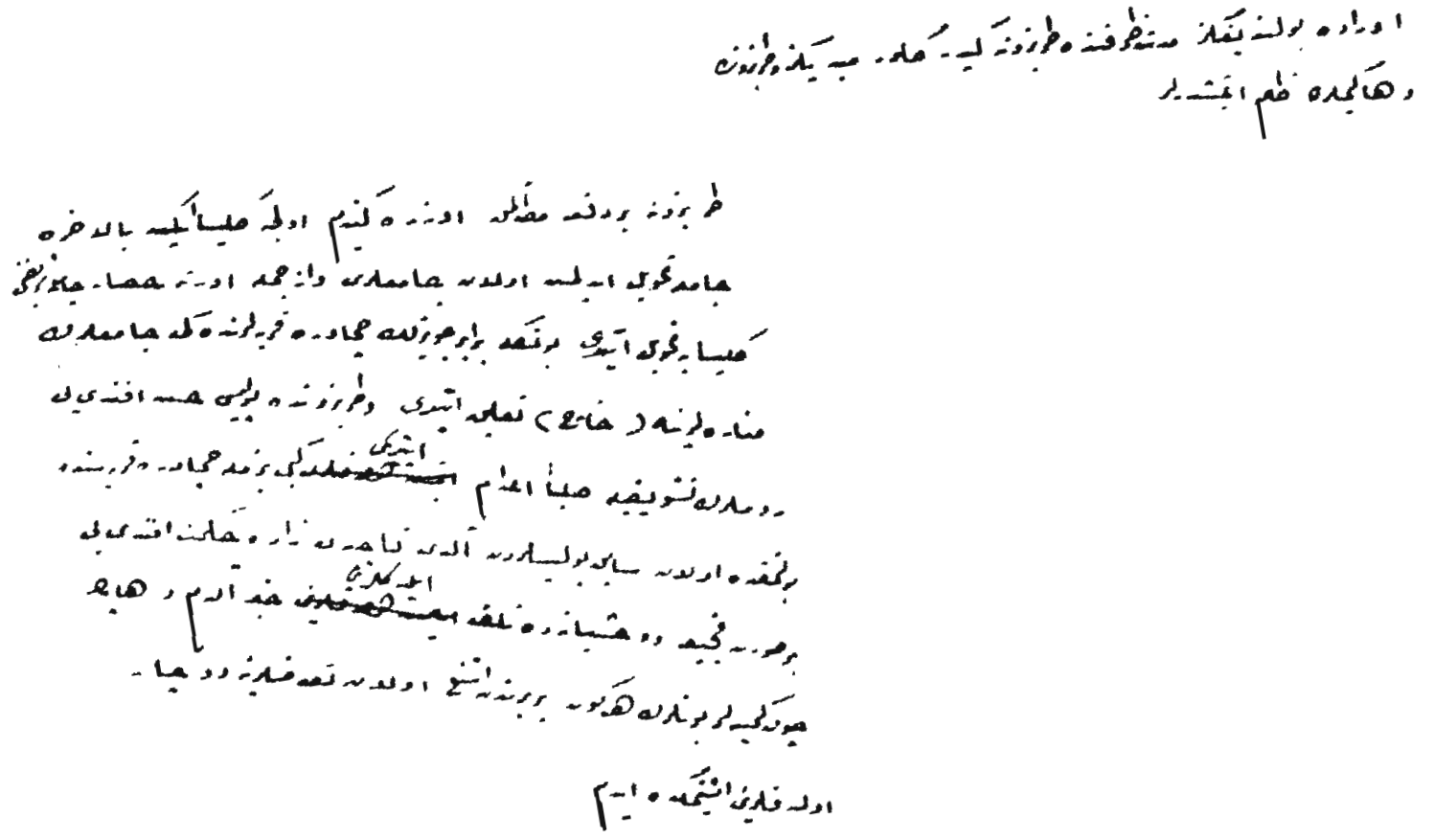

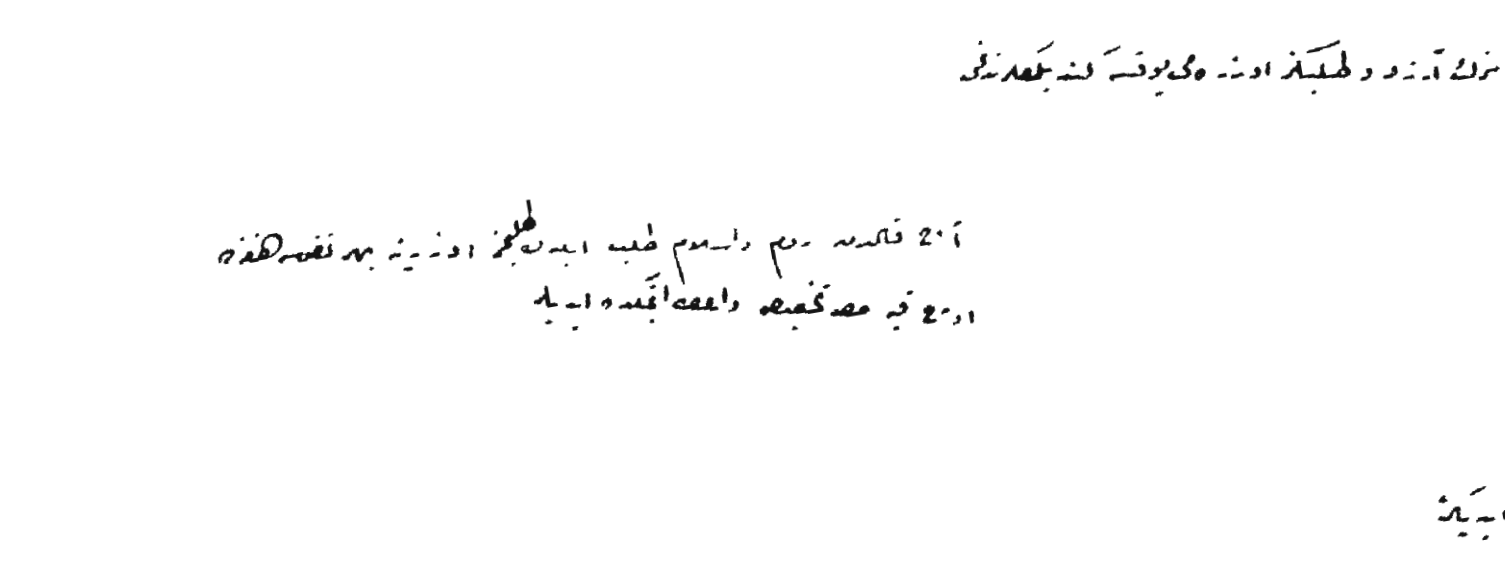

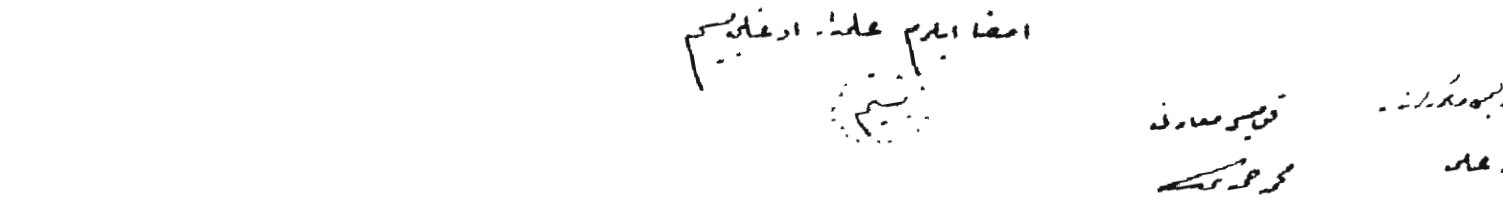

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-4, nr. 110-123

٥

دیاربکر ولایتنک ٢٣٥ نومرو و ٣ تموز ٣٣٧ تاریخلی
تحریراتی صورتیدر

١٨ حزیران ٣٣٧ تاریخلی و ٢١٣ نومرولو عریضهٔ عاجزی یه ذیلدر . روسلرله ارمنی جته لرینک
اهالیٔ اسلامیه حقنده ایقاع ایتدکلری مظالم و فجایعه دائر نصیبین قائمقاملغنه طوتیلوب ماردین متصرفلغنه
ارسال اولنان اوراق تحقیقه لفاً تقدیم قلمنه اولمغله اولبابده .

رابطهٔ عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره: .....

عمومی .....

خصوصی .....

صورت

واجب نظارت جلیله سنیه امر و اراده سنیه عطفاً دیاربکر ولایت جلیله سنه مورود و تماماً ملفه مورود ع ۱۸ بابلی ۳۲۶
تاریخلو شفره ها تلغرافنامه اوزرینه اجرا اولنان تحقیقاتدن
شاهد واردولایت نوشوه محلنده شکری به جیه قوه باشی اوندلغی بعد البیان محلفاً ضبط اولنان افاده سیدر .

نه وقت و نه اسباب ایله بو رایه کلمه سکز
روس عسکری وارد ولایت استیلا ایتدیکی وقت کندوسیله
ارمنی چته لری بولونیور ایدی .
ارمنی اهالی یه بر کونا تجاوزلری اولدی .

واردولایت اهالیسنه نم ولایت مذکوره استیلا ایدیکی هجومنده بو رایه کلدم

اوت بولونیور ایدی

واردولایت استیلاسی مقدمه اولمازدن اول ارمنی دولت عثمانیه و ملت اسلامیه
قارشو بلد سهد اولدقدن کهه و خصوصاً اسلامیتی محو و ازاله ایتمک خیالنده
سنه و فیه و دنه بری دوشنمکده کی اولدقدن اوبر هنده شو تصوری قوه دنه
مقدر چیقارمه اوزره اهالی آره سنده اسباب نفاق و تفریق یا تشدد و ملت
عثمانیه آره سنده کی اتحادی ازاله ایتمک یا تشدد یکدیکر و طوردیکر رایدی شو آمال
مفسدانه لرینی حصوله کتورمک ایچون واردولایت تبلیس دیاربکر و موالیدن
بر چوق جمعیتلر تشکیل ایدیلدی و قصبات بر چوق اسلحه و آلات ناریه جلب ایدیلدی
بونلرده بشقه بر پس لطاشو قیسمه و بر پس قصبالرده و دیکر بر اریان نامنده
ادعا جمعیت تشکیل و لطاشو قیسمه جمعیت ریاستی ارام و قصبالرده جمعیت ریاستی
ایشخان و ارمنیان جمعیت ریاستی و بر میاه نام اشخاص درعهده ایتدیلر .
شو جمعیتلر آمالنی ترویج و اسلامیتی محو ایتمک اوزره متعدد چته لر تشکیل
ایتدیلر چته لر در پس و اندن نوماه چته سی یه نام شفیق تحت ریاستنده
و پس بر داهه چته لر و کوچک سرکیس تحت اداره سنده و پس
شاهه قصابنده چته لر و بیوک سرکیس زیر اداره سنده بولونیور ایدی بونلردن
بشقه ارضروم تبلیس دیاربکر و سائر جهتده بونلر و منسوب برچوق
چته لر وار ایدی آندن انسانلری بیلمام ارمنی چته لری اهالی مطیعه اسلامیه
ایتدکلری ظلم اعتساف تعداد ایده جک اولورسم بو زاره کتب تشکیل
ایده جکدر . شو قدر الآن خاطرمده اولان مظالمدن چند نمونه
بولنان بر تاریخ وقوعاتی عرض ایلرم شو یله که سفر برلک اعلانی اولنور
اولمازدن تبلیس ارضروم دیاربکر جوانبنده متعدد اقتضا کلیر
واردوکه ارمنیلر اتحاد ایتدیلر و عدد تخمیناً یوز بیک قریب اولدی
شو جمعیتلر دولت علیه عثمانیه نک مطلق اولان راحت و استراحت و امنیت
حاضره یه قارشو ارمنیلرک آمال فساد جویانه لری عرض و اعصابدن

مستنطق
شاکر

مدعی عمومی
احمد جمیل

ز تشکیلی

باب عالی

خلیل نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

شعبه :

عمومی .....

خصوصی .....

شاهد شکایت نفیسه افاده سیده

اول درجه ده حلوه ایتمش کرارن جه لری روسیه ده جلب ایدیلدکلری اوزات
والیت نازیه واسطه سیله برجوقه اسلام خانه لری بوسبابله برهوا آیتی قتل اعدام
اتلاف ایلمک والحاصل مظلوم اسلام لر بیچاره کانه مقدرنه نسبت قبول ایتمیان وقوعه
وتفوهلرنه تادیب اولنمیه درجه ده جان مال ناموس عزیزلرینه سوء قصد ایدیلرک
محترمات اسلامیه نک بکارتلری ازاله برجوقه حامله قادینلرک قارنلری یارلمق
یرتلمق حملری جیقارمق اتلاف برجوقه قادینلرک مولری دوداقلری بورونلری
قولاقلری کسوب آتمه حلکه اتلاف برجوقه اهالینک کوزلری قزغنه سیلدی جیقارمق
برجوقه اذیت واشکنجه درحلکه اتلاف واعدام برجوقه بی مناطقا پدر ومادرلری
حضورلرنده وجانه صواییچه قاینه قدرنه حلکه پدر ومادرلرینه برکدرنه حلکه
پدر ومادرلری اعدام والحاصل برصورت وحشیانه ده اجرا ایدیلدکلری وقوعات قابل انکار دکلدر
روس حکومتی واردولاینه استیلا ایتمزدن اول قوماندانلرنه مخفی وسری نام ارمنیلر
تحت ریاستلرنه قورولمش ارمنیلر علنا هجوم قوه سنه هجوم وبه نقاط اسلامیه
صورت تحمیلده قتل واعدام ایدیلدکلری حکومت اعتبار اولنمیوب زیرا تحقیقات وفاعلری
دردستنه کیدیرلمزدی بیکباشی احمد بک رفقاسنه کرانداره لرده برضابط وادیع
نفری قتل ایتدی . وکذلک قوه سنه بالهجوم قوه مذکوره ده بولنان بالهجوم
جوجه ارمنیلری بالاده وعصه اولنان وحشیانه برصورتده قتل واموال
واشیالری غصب وغارت ایدیلدیکی شو وقوعاتک تحقیقه کیدیلسه قوماندانلرک
بکده هجوم وقفقاسه کرانداره لرده درت نفری اتلاف ایدیلدی . واولده باکو
وزنگزور وغورسطه وکوریکوی وزنیوا قوه لرینه هجوم وامثال مسبوقه ایلیانه
برصورت تلخه والیمه ده قتل واتلاف ایدیلدی دیکر کوجک وبیوک سرکیلرده عینه
صورتده بولنمقدن منطقه لرده ایقاع جرائم ایدیلدی اسلامقدر ایسه سلاحسز
اولدقلرندن طولایی آنلره مقابله وباخود مدافعه یه بیله مقتدر اولمامشلرندن
ناشیانه راحت وفلاحت تجاره املاک واراضی ومواشیلری بالجمله ترکه خانه لرنه
بیقامه قرارلر خانه لرنه محبوس وجمعه قالدیلر مذکور جیقارلر وانک استیلاسندن
اول روسیه عقد اتفاقه ونفاقه حکومتک حرکات حربیه سی وهر بر امور زهرباره
وزمانه ودقیقه ده جیقارلر روسیه یه ایصال درروسیه یه نده استیلاسنه خادم وتسهیلات
ارائه ایده جکلرینی تعهد ایتمشلردی . شو تصورلری قوه درفعل جیقارمه اوزره
وعساکر شرقیه تاریخنی خلفه واندکه همو داعانه قشلاسنه هجومدن نوتب کلمکده

شاهد بنکدر

ابنکدر

شو تقدیر ایدیلدکلری مظالمک یقیناً وماده ایله
بیان ایتمیشدر

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
تاریخ .....
خصوصی .....

اولاً بسبب نفری قتل و قتله یی برطرف ایدیلیر. داخلی شوراسی قوه و دفعه جبقارمه ایچون یرآلتده اسلام خانه‌لرینه آچیلمقده
لغو واسطه‌سیله اسلام خانه‌لری برچوق اماکنده برچوق خانه‌لری هدم و تخریب ایتدکلرندن بشقه یکدیگریلری کوره‌مدکلری
خانه‌لرنده اسلام خانه‌لرینه قویشورلر. القا و برچوق اسلامی اتلاف و جنه رفیق شریه‌لری
کسب و سب روس عسکری دولتیه و ایاکرورلر و انی استیلا ایتدکلری داخلی
اسلامدن آنجق بوز نفردن بشقه قورتیلدیلری و قورتیلدیلاندن صکره
اجم یا علاج جوار مملکتده طاغلدی و حق الله بوراده دخی وار مربوط کیده
لوازمه یا رشته به کلمه و وار فیضانه و صدقه به حیه وار انکلر درولیه و ملیس
طوبی ضابط خوریشدافق سولود اولوندن آنده و اجمت اولنوز حقیقت
حالا بابه ایده و هکذا در و وار مربوط و رمانه قریه‌سنه کر بالعموم اسلامدن مع
جوجه کسدیلر و کوچک سکیلر طوتنده برثاره نفری وار داخلی و مارشوده
صورت و حیثیاتده قتل ایدیلر و هکذا جهة اطوتنده برخاچ کشی اسلام قتل و اعدام
ایدرلر ایدی معلوم بودر.

بشقه معلوماتک وارمیدر

بو نه بشقه ارمنیلر اسلامدن حقنی ایقاع ایدکلری مظالم لایعد و یحصی در فقط
شمدی خاطره کلانلری عرض ایدیم شمدیلک خاطرمه بشقه برشی کلمیور.

مستنطقه — مدقی محمودی — شاهد
شاکر — احمد محمد — شیدی
ابشیدی

ملخص ارقوم ولایت داخلی بازیه‌سنجه‌ی عبدی کوره محدسنده یکدی باشی ولوا و یرکو و آرزوسنک مفردات شفاهیه‌لرنه
بهشکری افندینک تحلیفاً ضبط اولنانه افاده سیدر.

روس عسکری نه وقت بازیه‌ی استیلا ایدی
و آنده‌کی ارامنه‌لری و ارمنیلری و اسلامدن
حقنی نه‌کبی ظلم و اعتسافلری وقوع بولمشدر

ارمنیلر دولت عثمانیه و اسلامده بسلدکلری کبی وعده و تبشیر آنده و زمانه
اسلامدن محوی و اتلافی تقوی و تعمیم آنده اجوه لازم اولان ادوات ناریه
و اسلحه‌یی خفیاً جلب و هر برامورلرینی تهیه ایتدکلری و منتظم دولتدکلری و منه‌جه
اوچون اوتدن سزی تشریه اولان اوسکلری کونه مصادف قرباره برلنده برچوق
کوزه اسلامدن جامعده و معابده و دوه بولندقلری حالده ارمنیلر و منه قیمت
عدا ایده‌رلر اولدقلری اشکال اتمه‌اولدقلری حالده قوتیه ریلیدر سوریه و مسروب
و یقوب نام اوچ شهرلرک زیرده متفاوتدر طویلانمه اولدقلری ارمنیلر
برابر مملکتده جیقارمه مملکت قریب ایکی ساعتلک مسافده موجوده ناحیه‌سنه

ذهلیه نظارتی

امنیت عمومی

قسمت :
نوع .....
خصوص .....

روس عسکری التماس و برلکده بایزید هجوم و معاینه ده قانون نوشته اسلامدر اسیر طوتیلرده حقدنده نسبت قبول
ایتمیان و امتنا ایچون بر وقت ایشتلماسه دکر ملامسه بر صورت وحشیانه ده آشکنج و تعذیب و بعضیلرنی قتل و اعدام
و روس عسکری برابر محتاج بر حیله معلوم هیچ حقدنده صورت ایله ده قتل و اتلاف و برحیله تحذیرات تلاشیله
عرضه و ناموس و زیارتی تسلط و برحیله بایزید رینک بکلرنی ازال ایدوب اهالینه بر خبر اسیر طوتیلرده روس
ایچون سنه کتوردیلر ! و اوراده اوچ ماه صکره یه ارمیدر متفقدی اولان روسلر بالاده عرض اولنان مطالعه
اکتفا ایتمیوب اسلامدر اوزرینه قیام و قتل عامه بایزید داخلنده بالعموم اسلامدر محو و اتلاف ایدیلدی اولده ده
صکره درت ساعت مسافه ده کائن بیطاره علیا قریه سنه قوارا التجا ایدوب قریه مذکوره ده انکه روس و ارمنیلر
تشکل ایدیلدی فقط ده مجاورت برمقدار جیقاره ده بایزید دن بری راست کلدکلری قوای اهالیه اسلامدر
اتلاف و اوچ یاشنده اوله یاشنده قدر هیچ حقدنده قولدن باغلاوارده برابر اسیر کزدیره کزدیره بولنیغی
بیطاره علیا قریه سنه یاتلاشدقدنه حیاتم خاطره کلدکده اختفا ایدوب آنلاسه قریه مذکوره ده کائن اسلامدر
صورت مهیبه قتل ایتکلرنی نسبت برارلرنی و سایر اقربالرینی بیچاره قدر بی کناه مظلوم قولدن بنه اسارتلر
باغلر میوه جقلر قریه بیطاره کی اوتلر یقنی اوزرینه او طوتدیروب اوزرلرنی عاز یاغمیه کلدنده صکره
آتشه ویروب احراق ایتدیلر . آندن صکره دیکر قوای صحاوه سترب کتدیلر و کچه زمانی قتل عامدن تخلص اولان
بعض اهالی ایدیکزیچه خرابه ویروب فرار ترلرده .

بایزید ده وجدار قواده زفتر اسلام
وارایدی و زفتر قورتید بیلدک

یعنی بایزید قصبه سنده اوریه بلر نفوذ اسلام بولنوردی آنلرده
محیا اوله درت بیک قتل و آنجه بیک نفوس برحیات قالدی مذکور
بیک نفوسدن بسه یوزی اسیر کوتوروزن حیات و محاندن محروم
بسه یوز نفوس کوچ حال ایله و بعد در لو تشتت و آنجه سفیل و سرکردان
و نیاز محتاج اولدرق بو راده التجا ایتدیلر سترلمیتدن بعضیلری دیاریکر
و بعضیلری موصل و سعرد و خاریوط جهتلرینه داخلنوب کیتدیلر الآن
شوراده بنه غیری بایزید اهالیسنه کیمسه یوقدر .

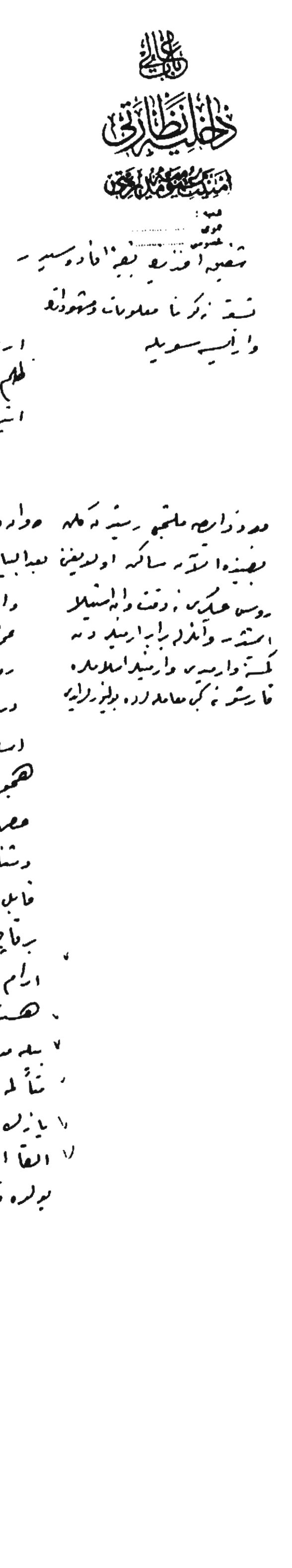

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره: .....
تاریخ: .....
مخصوص: .....

ساحه رشته به کلتو بغیر افاده سیر

وبرجوه قریه لری احراق ایدیلدی و دانه سقوطلنه یکرمی بیری کره اول واده داخلنده افشاسنه اظهار ایدیلدی
وعموم اسلامدن بالجمله برجوه جوجه اتلاف ایدیلدی ویکرمی بیر کره قدر کوکوندن حکومت قازنه
محاربه وعصیان ایدن روس عسکری واز وخدمت قشلاق ایدن واده سقوطلنده یاز بالجمله
اسلامدن قتل عام ایدیلدی قتل واتلاف ایده جکلری آشیزلر وبرقاچ قریه لرده جوجه قادینلر کسکلری
کسکلری کوردکلری محافظه خانه مقصدنه قوا ایدیلدی روس عسکری ایدارسنده بالاتفاق هجرتنامه
اسلامدن بالتعقیب قازشوریه کلنه اسلام ماندلری اتلاف واحراق ایدیلدی وروس عسکری کلمازدن اول ایشید
طرفنه کوتلی وخلق وملاقاسم وشیخ وشیخ قره وزوزاق وباکز قریه لرده کی اهالی اسلامیه یی محو ایدیلدی قتل وذبح
ایدیلدی مقتول جوجه قوالهالیسی اولدقدن صوکره اساسیدن بلیام وبرجولاره قریه سفوا اهالیسنه مختاری
نوروز بر خانه ده جمع واولدرلنه قازیاغی سریه لری احراق ایدیلدی ومذکور قریه ده احراق اولنان اسلام قادینه
ایکی جوجه جوجقلر یوزالی نفوس مجاوز ایدی ارسندن تجاوزات ومظالملری برجوه وقابل تعداد دکلدر
آنجه خاطرمه کلنه بالاده عرض ایدیلمکدر وجهد در دیکر افعالدن خاطرمه دکلدر .

نسخه قادنلره وارمیور . هما خاطرمه کلدی استیلا ایتدکدن برلرده سات اسلام قریه لرده کی حسنا
کوزل قیز قادینلر بالتقویه حقدنه معاملات نامشروعه ایقاع ایدیکلرنه
نسخه روسیه کتوردیلر وخشیانه یاره سایه قادینلر ارکلری اعدام واحراق
ایدیلدی معلومانم بودر .

استوافاده یه تقدیم ایدیلمشدر طوغریدر .

ودود ایچه دیکر ملتی واره ولاینی اورمیه محدسفوا اهالیسنه الدایکی یاکش بقای اصاف نه قیصه اقتدیه صمه
دبل اوفه اوتریفی بعد البیانه محلفاً ضبط اولنانه افاده سیر .

نه تاریخه واده هجرتنامه یکز روس عسکری تجاوز ایتدیکی ۲۲۱ سنه سی شهرینده یکرمی بیر کون واده
هجرتنامه یکز

مستنطق
شاکر

[illegible]
احمد مجید

[illegible]

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

سری

عمومی

مسئله تهدید بقیه افادوسیه .

اسباب هجرت ایدیکی ارمنلرک تجاوزلری درجوده در تقیه‌مادده ایدیلمیشدر

اسباب هجرت روس عسکرینک قفقاز و ارمنیلر تجاوزیدر

ارمنلک اون دنبری دولت عثمانیه و ملت اسلامیه قارشی روسیه‌نک تحریک و تشویقیله
اغتشاشه قیام ایتمکده ایدیلر و بو دورلو شناعتلر مجنونانه ایقاع ایتدیکی جرایمک
سفر برلک اعلانی اولنمازدن مقدم ارمنی پاشا واتیخانه نام اکثریت شدیده
تحت ریاستلرنده قومیته ترتیب و جمعیتلر منعقد ایتدیلر و روسیه دولتندن
لازم اولان ادوات حربیه و اسلحه جلب و تدارک ایتمکله اولدقدن ارمنیلر
تسلیح و اهالی اسلامیه تسلط ایدیورلر ایدی کلدکجه اسلامیه قتل عام
و اعدام و سائر اموالنی سلب و غارت و محترمات اسلامیه‌یی هتک عرض و ناموس ایتمکه
تجاوز ایتمکده کز و طوردیلر مادمکه اولدقدن قیودات و اوراده ریکه ایدیلمشدر سفر برلک
اعلانی اولنمیه‌جغی بابده حکومت کرک اسلامیه و کرک ارمنیلر تحت تسلیم و تمویلنده
اسلامیه الماعنه کلوب ارمنیلر و سائر نقطه عسکریه‌سوقه اولان ارمنیلر
بکلیسی قالدیر ارمنیلر ایسه آنجه بیوزده بش دعوت اجابت ایدوب دیکرلری برقسمی
روسیه‌یه کیتدیلر و برقسمی جبلرله برابر سلحه‌لری شقاوتله قالدیر دعوت ایتمیوب
مدافعه و روسیه‌یه کیدیلر تزویج ایدیلمه اسلحه ایدیلرله فرار ایدوب جبلرله
روس عسکرینه التحاق ایدوب بکلیسی قالان اسلام عائله‌لری بالتسلط انواع مظالم
و اشد طوغریسی لسان آلمقدن تادب اولنمیه رزالتلر ایقاعه کوزه برقاچ آدم
قتل برچوق مظلومیه مال و مزروعاتدن نهب و غارات برچوق محترمات و عرض و ناموسلرنه
تسلط و تجاوز ایدیلدی و انک مقتضاسنه برماه اقدم روسیه اولان محاربه
خفیه نیجه‌سنه و انده اولان مأموریه و اسلامه غفلتن هجوم و قتل عام ایده‌جکلری
و اول اثناده روس عسکری و انک استیلا ایده‌جکی آرزوسنه تقدیر ایدیلر بکونه
اسلام غافل و کزر ایشدیلر مشغول ایکن ارمنیلر اهالی‌یه هجوم ایتوب قتل
و غارت ایتمکده بولنمیه‌جغی حزب اعما فقرا اصناف تجار و سائر اسلام
ایرکلک اولسونه و قادنه بولنسونه اتلاف و قتل ایتدیلر و بکرمی یدی کونه سوء صورتله

رب العالمين

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

قسم: [illegible]
نمره: .....
خصوصی: .....

[illegible]

اسلامدن اعدام و محواتنی کلرنه روس عسکری سؤ حرکاتی تجویز ایتمه بالاستفاده وارد ولایت استلامایه
جرئت ایتمشلر قالان اسلامدن کندی جانی قورتارانلر زوجه‌سی قیزی چوجقلری یاقیب قوارلری
بنی اول حده‌ده قوارلیلر و قوارده مقتدر اولمیانلر داوراده قالان اسلامدن بعضی ارمنیلر روس عسکری
متحداً و متفقاً قتل و بعضلری احراق ایدیلر اجرا ایدیلن مظالم قابل تعداد و توصیف دکلدر و بر بر
ماده تشکیل قومیه قابل موفقدر مقتدرلرن اسامیلری خاطرده دکلدر و معلومات تمام بولنمه‌جقدر

نقل افادات وارمیدر : حاضر بولنمقدر

استفاده یه تقدیم ایدیلسون — طوغریدر مدلرم — احمد حلمی — شاهد

مدعی عمومی — تنظیم شاکر

ده و دایره دیگر ملتجی صدق بهجه‌سی واردر ولایت نوشهر علیا محکمه‌سنه تقدیم اضافه‌سی کیدرمیدر ریاست اولنمق
بابه ایتدکده محلفاً ضبط اولنانه افاده‌سیدر .

نه وقت و نه اسباب مبنی وارده هجرت : ارمنیلر مغلوبانه طولایی کیمسه‌سز وارده هجرت ایدیلر
ایتدیلر

ارمنیلر مغلوبانه دوره‌سنده
بولنمقدر

ذاتاً ارمنیلر بولنمقدر و دولت عثمانیه و ملت اسلامیه علیهنه بولنمقدر
روسلرله عهد اتفاقه و نفاقه قیام محاربه و اسلحه و سایر تدارکاتی
جمعه جلب و برجوم و نیات اهمال و برلر آتشه لغم کشی وایله
دولت قارشو اعلان عصیان و اسلامدن علیهنه قیام فرصت آرایقده و برنه
ایکومه بر جومه فدائی قیام و حیثیت تشکیل و کزیجه اهالی مسلمه یه تجاوزاتلرنه
ایدیلر مسقبلنه اعلان و اهالی تحت سلاح دعوت اولنمیه مسلمانلر
دعوت اجابتلر قیام و نفاط عسکریه سوق اولنمش اورزنه فرصت قیمت عدایه
عصیانلری اظهار و اعلان ایدیلر راستی کلدکلری مسلمانلری قتل محذراتلر
ناموسلرینه تجاوز اموالری نهب و غارت و فلاحلری تخریب تجارتجه
منع عادت اسلامدن خانه‌لرنه محبوس و مسجومه بر اقدیلر و حتی کوسه قضاسنه
سبب آتش نفرتلرنه اعدام لری قتل و خاطرده قالمیان و اسامیلری بیلمدیکم
بر چوق اشخاص قتل اولنمه‌لری کیمسه‌لری تفوهنه تأدیب اولنمه

باب عالی

ذخیره نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

قسم :
عدد .....
خصوصی .....

برعموم شناعتدار اتلاف احراق ایدیلدی وانفسقوطنده یکدیل بیرلکده هم روسیه نک استیلاسی مدار اولمه
دروسیه ایتدکلری محاربه نتیجه سی اولدرق وانده / مأموریه وسلماندن علیهنده قیامه دیمایه وارام
یاپانلر تحت ریاستنده تشکل ایتدکلری محدود اوتلاه دوشدکلری اولان محدود اما پاره کی قشله یه هجوم ونوتحدیه
قتل ودیانت واسطه سیله قشله یی برهدا ایتدیلر وبالعموم مسلماندن خازینه هجوم وتصادف ایدیلنلری
بولنوب موجب قادیه قیزار کلکدی درلو درلو مجانعه اعدام والی صدر تعدادی ممکن اولمیان جرائمده
محاسبه ایدیلدی وایقاع ایدیلکده سوء جرائم واغتشاسه سایه سیله روس عسکری واز ولایت استیلا
ایدیلدی ومذکور عسکرلر برابر متحداً قراده کی مسلماندن احراق واتلاف ایدیلدی اویوزده قارا
هجوم ایدلدی وجرائم وجنایتلری لایعد اولدیغی جهتله بقیه ماده ایله بقیه اسم ایتدیکی خاطرده دهشتلی بوده
روسیه ایله محاربه لری نه در بدستی ومحاربه لری :

داتر وثالثه الوه ایده بتدیکده :

علاوه سلاحدن روسیه یه کوب کلدیکی رایده رسفوریلله
اعلانیه ارتبدله قسم اعظمی روس عسکری ایله اتحاد ایتمشلر
ولذلم فقط اطاعتنه اولدیغی جهتله وشیقه دیا هوز دیلتوبدن
الوه ایده مدم .

شیقه نک افادنه وارد در

شیقه افاده م یوقدر .

اسبق افاده یی تصدیق ایدر سیلنه

طوغ بیدر ملازم یوقدر

مستنطق
شاکر

مدعی عمومی
احمد جمیل

دروراده واقع بیلیس طوبجی ملازمی موریتیه به حیه وانک طوبجی اوغلی محدث الدائرنی اولدیغنه
بعد البیانه محلفاً ضبط اولنان افاده سیدر .

نه وقت ونه اسباب نه وانده هجوم ایدیلدی : سفوریلله اعلانه اولنور اولمازدن دولت عثمانیه وملت اسلامیه
قارشو کهه وعرصه سلطانه ارتداد تشکیل وفرق محمدیه
عدایه اسلامده تسلط وراست کلدکلری اسلامدن قتل
واتلاف اموال واشیالری سلب وغارات ایدیلدی واندن سفوطنه

باب عالی

ذخیره نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره:
محرمی .....
خصوصی .....

بدرسعادتلو اقدام روسیه ایله محاربه خفیه لری اورزه عصیانلری اعلانه دعا ایلرده
تحصه و اسلامده هجوم و محمودانده قشله هجوم و دیانت واسطه سیله بلغار
ایتکلرینه ماعدا و اندن سوقلطه و روس عسکری و انه دهوز انواع قیل و قال
استعمال ایله روسیه یه تسهیلات ارائه ایدیلدی و روس عسکری و انه کرد دکه صکره
بالاتحاد اسلامده انواع مظالم و تعدیات اجرا ایدیلدی معلوماتم بودر شبهه
کونا معلوماتم یوقدر .

زنجیر ظلم ایقاع ایدیرلردی : راستی کلدکلری اسلامدن قتل محذورات اسلامیه نی عمه و ناموسلریه تجاوز
قوایی تخریب و سلب و غارات ایدیورلر ایدی .

بوبله معذورلندی تعداد ایده بلدیسیلمه : عموم ولایت اهالیسی اندن مظالمدن او خرادن طولایی انقادیقیه اتیه خاطرینه کلمیور

استفاده دوشنه قادر دکلدر : ارمنیلرک اعتسافی و مظالمدن لابد و لاعلاج در تعداد ایلدیکم تابع دکلدر
آنلک ایچون شبهه قادم یوقدر .

استفاده یه تقدیر ایدیلمیشدر : [illegible]

(چوق شبهه)

مصطفی شاکر
محمد محمود
احمد جمیل

مظلم واقعه یه دائر معلومات و مشهوداتی مراجعت اولنانلر ولایت محاربه باشه مأموری و ولایت ذخیره مدیری
اهالیسندن اوتوز زیاده کیمسه و الیوم یقینیه قضاسی بیلمه و تلغراف مدیری و کاتبنده بولنانلر بیانه ایده بیلیرلر
بو محمود و اهالینک موافقتم شاهد صفتیله اخذ اولنانلر افاده سیدر [illegible]

ولایت داخلنده اجرای مظالم ایتدیرلمه تشکل : ولایت داخلنده ضبط زمانده بر وجهت خفیه تشکل ایدوب
بلاد فاصله اهالی اسلامه قارشو باشلر جو اجرای مظالم
یاپیاه طاشناه قوتیه سی سرکرده لری و یرامیانه و اشخاصه
آرام و یاپاسیانه و دها اسمدینه تحت ایده دیکم یوزلرجه
ارمنیلر تشکل ایتدکلری جمعیتلرینه تصادف ایتدکلری مسلمانلری

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

شماره :
تاریخ .....

صورت ضبطه ده نحو برحاله قتل ایدیرلن اهتفا ایدیکلری تحقیقات و تحریات نتیجه سنده اولمغله برابر
آرام و اشیانده بالذات و سلطانه قضاسی و شادیه ناحیه سی اهالی متنفذانه حاجی موسی اجی یعقوب
آغالرک بالفعل قتل و اخراج قولاغه بردوه و آلت تناسیلرینی قطع ایدیلمه آغالرینی برادرلری و دهاباوغلی محمد
سکارجه بولطیلری تصادف ایتدیکلری محلده ده عین صورتده تلف ایدیلمکلری کبی بعضه جنایتلرک درد سز ایکوه
نفس ولایتیه تعقیبات ماموره لرینی قتل ایدیلمکلری مجمله مشهوداتدن و کوه عاقبتجه دیرانم

تعداد کوسانه ایدیکلری ارمنی قومیته لری سفر برلکده
مقدم و استیلا زمانه قدر نزه لرده اجتماع ایدیرلرایدی
و اسلحه و مهمات و بومبالری آلوب ناریه لری کیدیرلرایدی

بوندن ایدوکلری و فساد تخریبات کندیلری اقدام روی ده
تجمع ایدوب حدودک قریبنه دولاییسیله بر حوم آلت
حربیه و مجزه و آلت ناریه لری نفس و ازاد خارایه کرمیکده
ولایتی تشکیل ایدن مادیه قضاسنده کورزوه و ایران طرفنه
اوزرینه کاتنه ارمنی ناحیه سنه و ملحق قراده و سنه قضاسنه
داخل اخیاماره میانشرنه و دهاباوغلی کویده و نفس وازه
بتوه ارمنی محلاتنه تخصیصاتیله کلری خانه لرده مناسب کوره اجتماع
ایدیرلردی و بتوه اسلحه و مهمات و سایره لری روسیه ده آلوب ایدیرلردی
سفر برلکده مقدم و از محیلی عموم ارمنیلری کزلوجه تصادف
ایتدیکلری اسلامدن اولدیغی مکده قصور کوستریورلردی
وقتا که سفر برلکه باشلاندی و عسکرک اوزاقه کیتدیکی
کیتدیکی آکلادیلدی آرتق ارمنی محله و کویلرینه جوار سکنه
اسلامیه یی بلا فرق اجرای شناعته باشلادیلر و نهایت اولمز
روسلر واردقه حدودی تجاوز ایتمیوب اوزرینه مع المجبوریه مانع
واندقه مقدم استیلا زمانه نه لر یاپدیقلرینی کورمدم
فقط محترم اهالیسنده و عجزه کروهسنده بزمده چقانلرمایه
یکدیکلرینه حقده ارکله قومسیونلرم عائدلریله کزلنه کلدکی
برخانه یی بوز حقده ارمنی کلدرلر بوراکلدکی و ریاشنه
ودهاباوغلی و دیسنده اولان مهاجرلری بوندن حضورنه
قالمایه یاره جه لدقه حقده ارکلدکی باغچه یه چیقارلرده

استیلا ده واقعه بولنیکزی بتوه ملحقات اهالیسی
بوکی احوال جراتاتیله واهالی اسلامیه اوزرینه
نه کبی مظالم و شناعتلر ارتکاب ایدیلرایدیکنی
اولدقجه عصه و ناموس تجاوز ایتدکه تحطاتیکلریکزی
سویلیکز .

باب عالی

خلیل نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
محرمی .....

عسکر کب دیز دکره جهکده قادینلری اوکلاینی کوتره رك عمومی برآتشه امریله یره سرلکره جهکده قادینلری
اسلام محلاتنه اولوب خلیل آغا محله‌سنه صاحب جنابکه عائد اولوب فرانسز قونسلوسنه اقامت ایدن بیك
خانه‌ده تجمع ایتدیرلکره کیجه‌لری با تنظیم کوتورولمکلری و اختیاره قادینلرده اعتراض صدور ایدکلرینه
وخصوصاً قوارینه آچیله‌رك اعتراض یاره‌لری ویرلمکلری قادینلرك اشبو بالا تحریراتی نفوذلرها تعدادی
غیر قابل بر صورته تحمل ایدیلمیه‌جك شناخت بایدقدر هر نصله تخلیص کریبان ایدیلمالی تبلیغ کله قومسیونم

قادینلرك اعتراضاتی انتهاسی

مستنطق سعدی محمد
شاکر احمد جمیل

ارمنیلرك بو یولده تعقیب ایتدکلری مقصدلر :

مقصدلری باشلوجه ملت اسلامیه‌یی محو ایتمك وزمره باطلاریچه
کلان الده ایتمك فکرینه مستند اولدقینی ازاده عرضه
واتضاح ایدر .

افاده‌کزك تصدیقیه ایدیلکز .

بو واده محیطك ارمنیلرك فکر فسادلری واجراسی موضوع اولدقدر
مفصلدر دکل عاجز ایسه‌ده بو بابده افاده‌لری ضبط اولنمه
بتون بر کیسه‌لرك صحیح وطوغری اولدقینی مؤالقسم تأمین وافادات
واقعه‌می تصدیقه ایده‌رم . [illegible]

مستنطق سعدی محمد وارمحابره بابرهانور سابقه
شاکر احمد جمیل ویقیه تلفاف مدیر وکیلی
یوسف

— فذلکه تحقیقه —

ارضروم وبتلیس ولاتلرنده واخذ ایدیلان ارمنیلرك روسلرك اصالتی اسلامیه‌یی تاریخ ارتکاب ایدکلری
مظالم وشناعتك تحقیقه دائر واخذ ایدیلان رشته‌لر اولسه مقدم قاعمقامه‌یه محول شوله
محلرنه توفیقاً بو بابده تحقیقات مباشرتله نیتیجه قضاسنه کلنجه اسلامیه‌یی بیلدیرمه وانه وبابزیه
سنه‌لرهالیسنه تکرار بهمیه محو شفقه بهشکر زریستر بهکلنه وخیفه‌لرنه بهمیه وصدقه بهمیه
وفوریستر بهمیه بوصفاتنه بهمورلر شاهد حقیقت مؤالقسم اخذ ایدیلان افاده‌لرك مندرجاتنه

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه:
نمره:
مخصوص:

نظراً اوزه دین و ملت اسلام و دولت علیه عثمانیه‌یه قارشو بغض و عداوت بسلیانه ارمنیلرک روس‌لر تحریکیله
و تشویقیله وارا خردوم تفلیس و یاریدک و خزیرط و ولاییتلرنده طاشناقسیونه و هنچکیانه و ارمنیان
نامیله اوچ جمعیت تشکل ایده‌رک بونلره ریاست ایده‌ن وارنه آرام پاشا اشخاصنه ویرمیانه نام اوچ
جمعیت رئیسلری قوه‌ٔ نظامیه‌لرینی قووه‌لرینی فقط هیچقارمه‌اورزه وارنه داخلنه اسلام محلاتنه
لغمه‌ٔ هاضمه اسلحه و بومبا و دینامیت و هنچاق و سائر آلات ناریه‌یی صیقیاروب دینه جلب و جمع ایده‌
اعلانه‌سنه بر بری متعاقب چیقارلنه‌ن اولدقدن صاکره وارنه ملحقاتنه طویلانانه یوزبلرکه متجاوز
ارمنیلرک شرعیه نام شریف تحت ریاستنده قوماندانلرینه و بوله سرکیسلک قوماندانلرینه چیقه‌رق
و کمون سرکیسلک اداره‌سیله مذاهده چیقه‌رق متفقه صورتنه طاغیدره‌رق هست بشطه قریه‌لرنه بولنان اهالی اسلامیه
اوزرینه مسلحانه هجوم و قریه‌لری آتلو قرایرک اسلامدن بر صورتنه بخیه‌ده قتل و اعدام و تیفیه کبیره
مظهره قوماندانی بکباشی احمد بکک معیت نفراتنه قتل و کولاقریه‌سنه هجوم ایده‌رک قریه‌نک باقیسی
اهالی اسلامیه ارکک قادینه و چوجوغه و حیوانه بر صورتنه قتل و ملیس قوماندانی اوچم بکک درت
نفری دخی اتلاف و باکز و زوراق و عزیزلی و کویری‌کوی و زیوا قریه‌لرنه بولنان مسلمانلری
امثالی نامسبوقه بر صورتنه اتلاف و سنه ۱۳۳۱ تاریخنده حمود آغا قشله‌سنی محاصره ایده‌رک بیه نفر
نوجیلری قتل و بومبا آتره قشله‌یی بر صوا ایدیکلری و اسلام خانه‌لرینی بومبا آتره‌سیله
تخریب و بالعموم خانه‌لرینی احراق ایدیکلری و دیکری بیر کوره داخل و لاینه دوام ایده‌رک
اختلال ایده‌رک اهالی اسلامیه‌ده ارکک و قادینه و چوجوغه آیرمه‌یوب ده‌یه نفوسک خلیصه جانه
ایده‌بیلدیکلری و ۱۳۳۰ سنه‌سی ژنه اولک اوزرینه کذلک نه مصادف بر آنده بر نوبانه سنده‌ن
معابد و جامعلرنده اجتماع و عبادات دینیه ایده‌مسقول بولنان اسلامدن انواع مظالم اجرا ایله
محو و اتلاف و راست کلدیکلری قوالری احراق و ایکی باشنه اوره‌یاشنه قرار ولاره چیقارلمق قولدیلر
باغلیره اوت یقیلدی اوزرینه خانه‌یا غی القا اغلاه صورتیله احراق ایدیکلری و بازیه
سخاعتنه بولنان اوریه بیه قدر نفوس اسلامیه‌ده آوه درت بیک بر صورتنه وحشیانه و باغیانه

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 19-33

– 13 –

ERMENİ VE RUSLARIN YAPTIKLARI MEZÂLİM

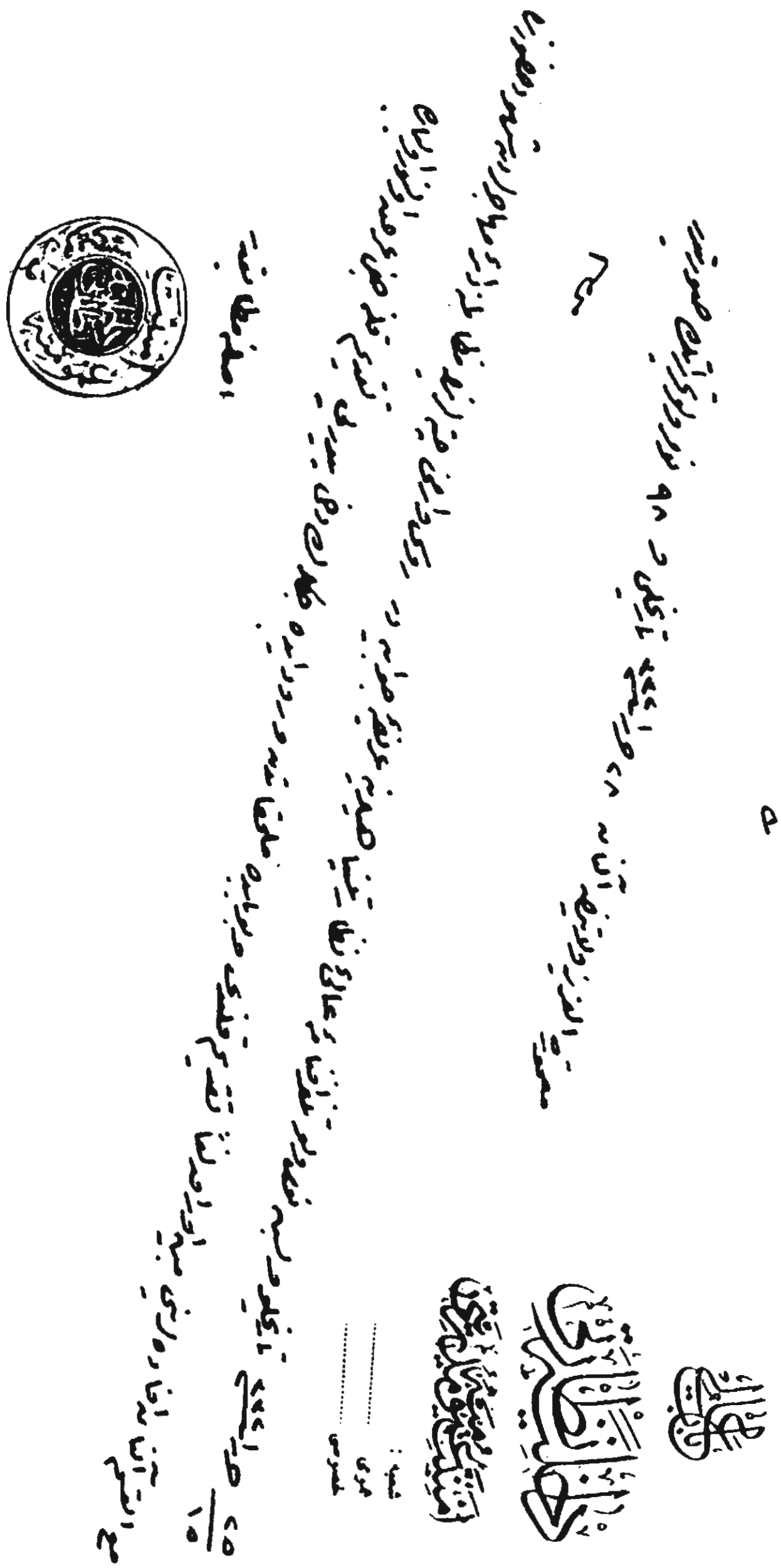

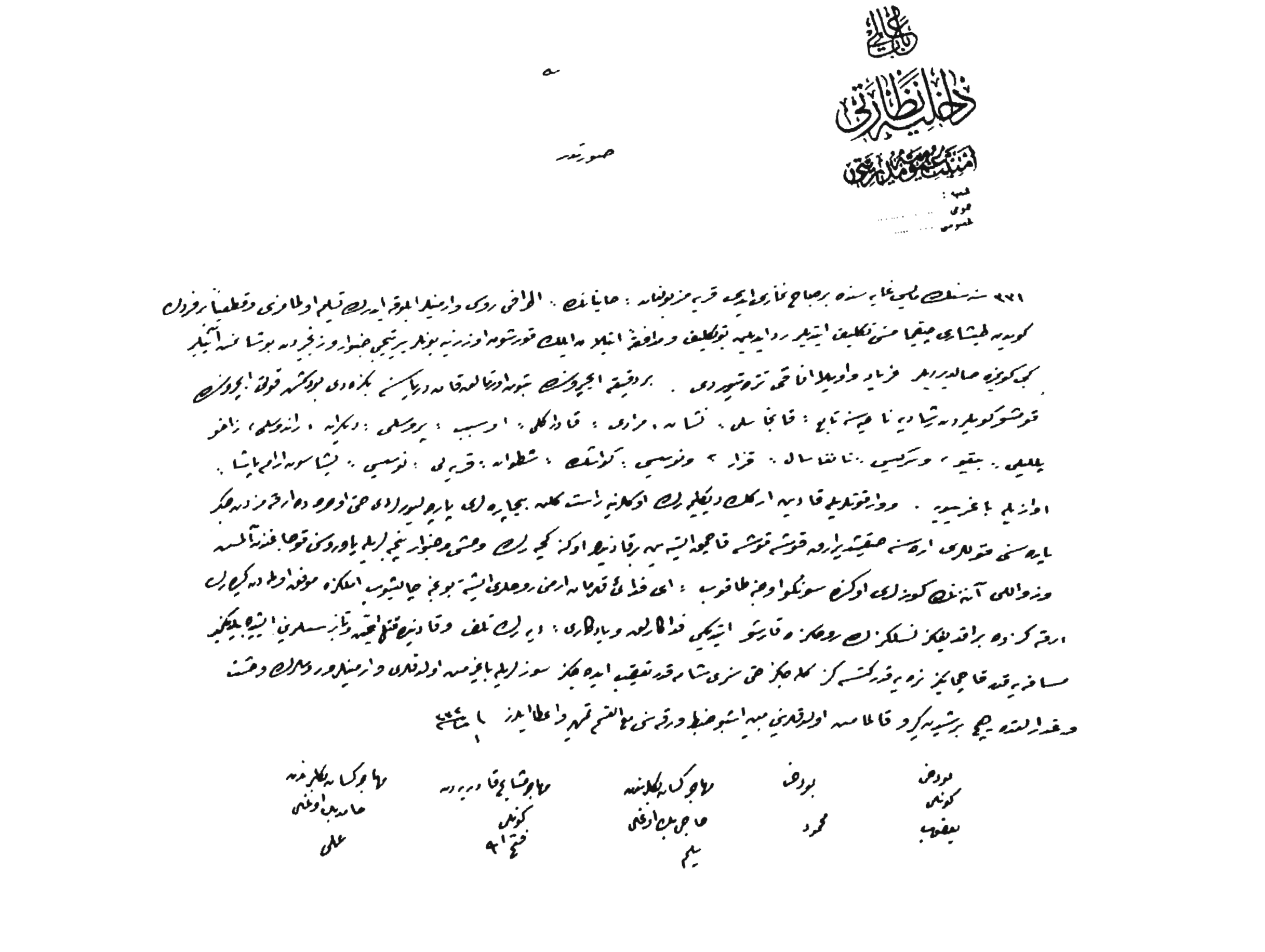

باب عالی

خلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

عمومی .....

خصوصی .....

روسلک اشکاره عرب کوزه یا میسه اولدیغی بلغاری مسقفه

۱۷ ۵ نومره‌لی ۱۲۷۰ تاریخلی روسی قضاسنه بولنان اشکار قضاسنه توصیه ایدیلن تخمیناً اون طقوز یاشنده کوچک قریه‌جه کوچه اولدیغی
ایکیوز موجود خانه‌سی سوایلیه متعلق ارمنی قنقه یکیسی تورلیه قلعه‌لی اراضی ایله آلتمش تیمه قدر - ارمنی خدایکری قریه‌جه
کلدی قریه‌نک جوار اراضی حیوره‌لیکی کندیدینه تسلیم اولنیغی بالواسطه اکلاتدیغنه اوزره ترجمانه ایشلدیلر ارمنی قومیته لزومه
خانه‌یی قوه‌تب اوغلی کرکوره ترجمانه ایدیلن بالجمله‌یه روستیلم اولنیغی وزراء عالی بولنه‌لیغی وزراء عالی بولنه‌لیغی ارمنی مابعد کندیدینه مطیع
بولمه جنبه‌سی برتقصیر سویلدیلر ایسه‌ده آلدیغی جواب بروجه آتی توصیه اولنه‌جقدر :

۱ — اسلحه‌لری تسلیم ایده‌جکلری دیه‌جمانه بدیزده موجود اسلحه‌لری ممنوعه طرفنه‌کیه بدیزده آلنمه .

۲ — عموم حیوانلری اردو تسلیم ایده‌جکلری دیه تشویق عدم میوزی آلدرمه بدیزده اچیلی واقعه‌دن بلا‌مشدر . وبولنه‌لیغی بر
ایکی بیک اقامه‌زده قصب اطرافنده اندایجه ایجاب ایده‌جک خیانت وباخود وثیقه طلبنه بولنه‌لیغی ده اوموزده سوق قومانده‌لی بولنه‌لیغی
.... حیوانات مالکه وجانکزده بزمه‌لایق حیثیت دیوبزی تکدیر ایلمشلر وبه حیثیاردر .

۲ ایکیز کوچک خانه‌لریزه ارمنی خدایکری کرکه‌لیکی جرأتنه توصیه اتمکه باشلدیغنه ناموس بلدیه‌لی اطاره‌سنه بالجمله‌یه عموم —
قومانده‌لری قیبلاره‌نه نزدینه کیتدیکی احوالی نالایقیله کندوسنه عرضه اتمکه‌لر هم‌نه نزدینده مطلوب بولنمه‌سه دیکر روسی ضابطانه
قایشوبزی تکدیر ایده‌لیکی حالده ارمنی قرقلرنی معامله‌ده ماذونیت تمام‌لری واردر دیوبزی لهجه‌ی حیثیاردن ایسه‌ده
ایکی ساعت صکره تکرار بزی حضورینه چاغردوب دیدیکه به مسلمانلر وکندوده قوماندانلر بوکوچه بر حوبده قتالق یاپیلمه
ارمنیلر دن بولندیغه حب قتالقه ماذونلر آرتمه دورمیکز انکده کچه عائله‌کزی قاچیردب کلیکز یوقسه هم ناموسکز وچوره
مالکز کیده‌جکدر ایشته سزه محافظه دیو ایکی قرابه شهری اسلام خانه‌لری ترفیعه ایده‌لیکی قریه‌جه بزی اعدام ایتمشلر .
اوراده قالدیغز ایکی کوچه طرفنه اوغلمه ارمنی خدایکری قرقلرنی باکره اطاره‌سنه بکرمی اوچ قرقلری بکرمی ازالدیغه تسبیب ایتمشلر
ایسه کلیه وقاوندیلرنی حقوقدینه توصیه اتمشلردر .

ایشته بومیانده بنم ارنیلر اوچ باکره هیچ‌دم کمیته الیومده مذکور قومیته‌لری نزدینده در بوقا جمله قریه‌لر تخلیه بولنه‌لیغنه
بوغازلردن وارنیلر اشبو ظلم اطوانی عالم مدنیتی بولنان حکومتلرنی نظر دقتی جلب ایدر .

شو ایسه بزی عرصه ایده‌جکم شویله که قریه‌جه حکومته بر دولت اوتوزنه باشنده خدالو سخنه بر جاهل قاریه وارایدی
اندن حکومته بر قاره‌لیلر اوچ وارنیلر ایکیسی غریب بریده قضای مذکوره نظارتی خانه‌لری قریه‌لی سراینه نامنده قومیته هم نه بوده‌لی

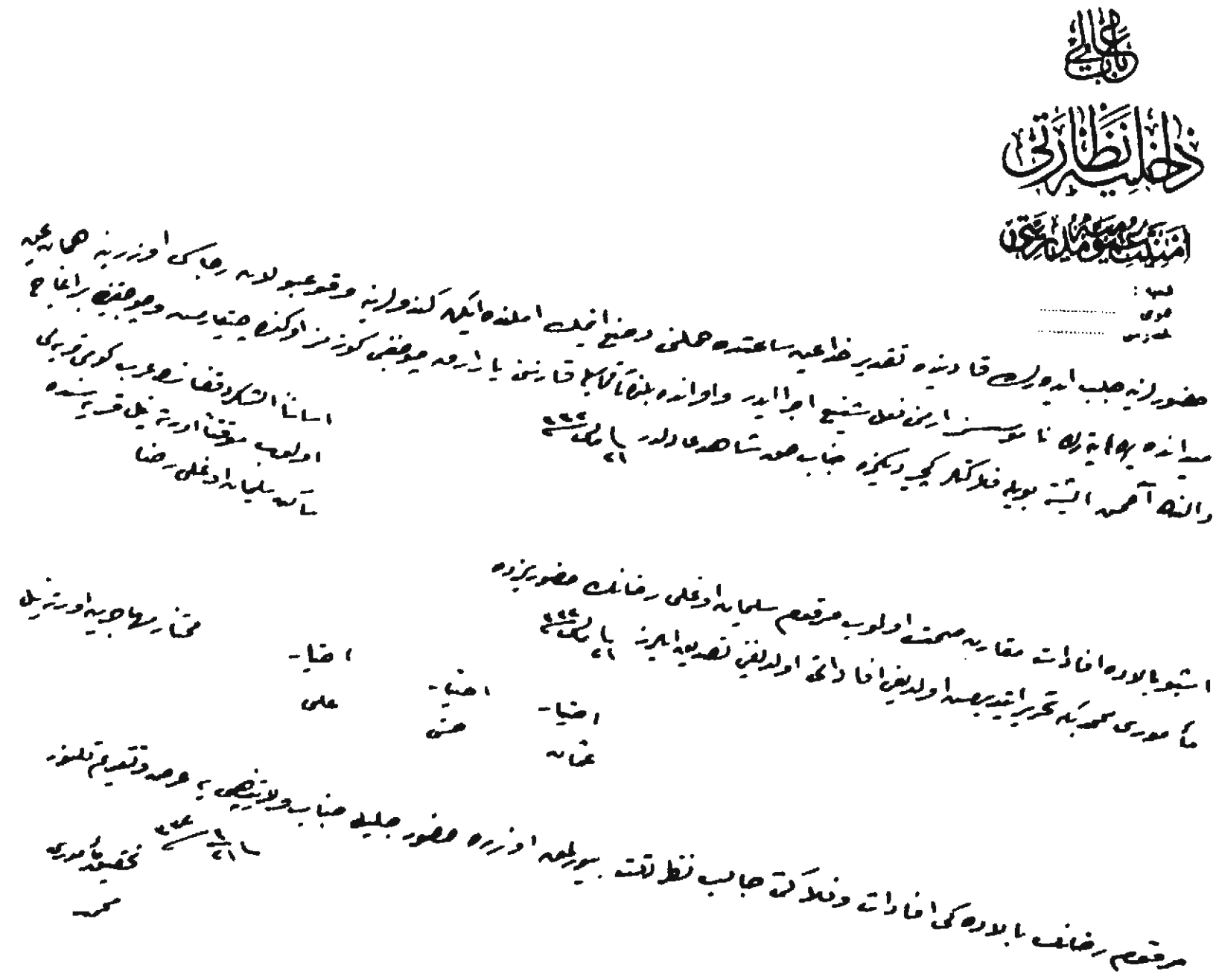

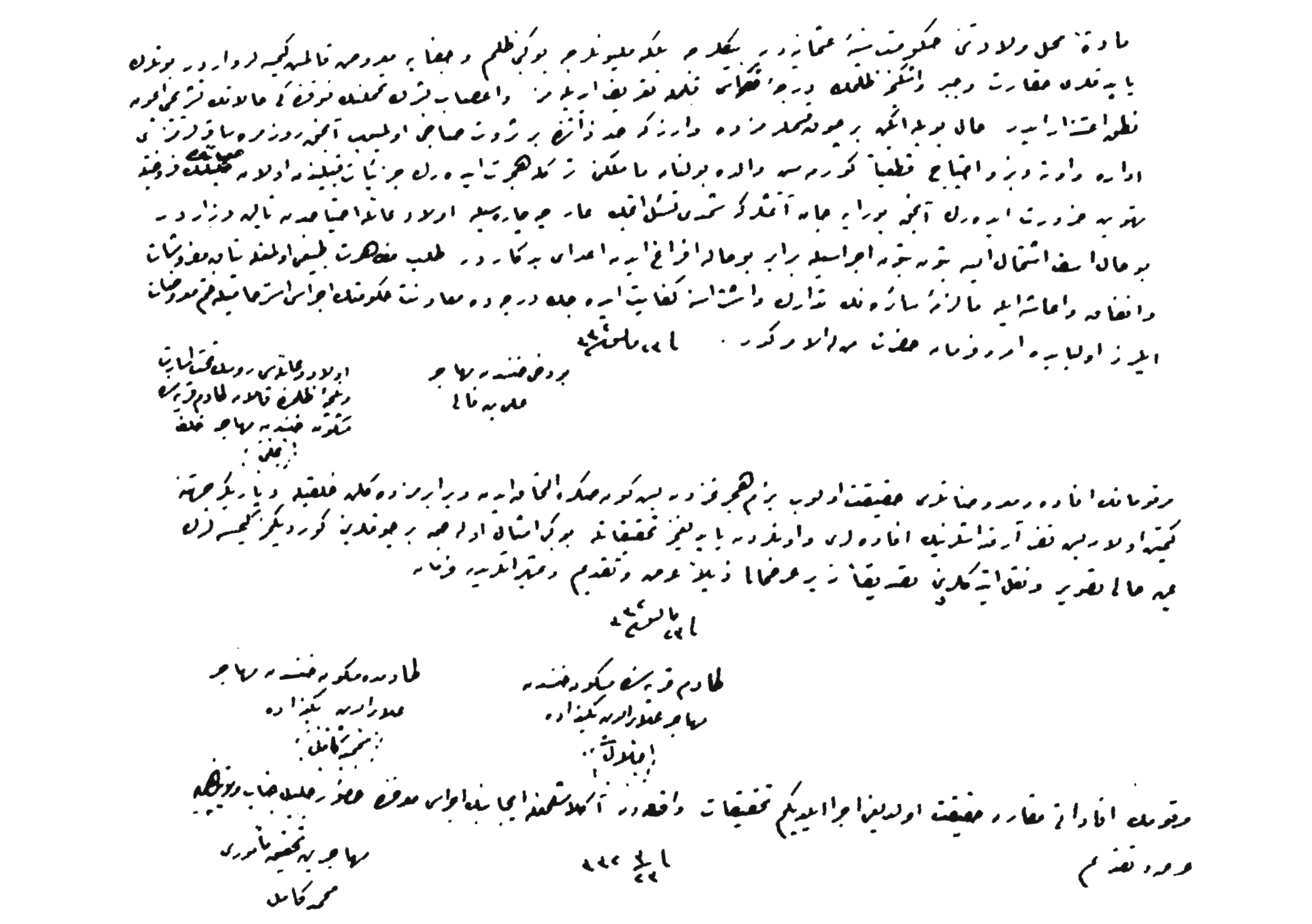

باب عالی

ذهلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

شماره: .....
تاریخ: .....
ملفوف: .....

هانی قدس سره سائله مرسله بلجیکه نه محمد رسول الله ضبط ایدیلوب افاده سی ایچون باش قیلنمشدر

اسم و شهرتک محل ولادتک سن و حرفتک نه اولدیغنی سویلیه :

اسم محمد رسول یه ریلیاسی عبدالحمید چاوشه سنم اوه سکز در
مرسه قدس سره سفلا محمد سنم سمده بوشنک استیلاسی اوزرینه
التجاء هانی قدس سره بولنیورم حنفی یم حقدر علدم .
بوشنه فرارا اورایه کوره مقدم بورایه التجا ایتدیم بنی اورایه
کوندرمه یه راضی بولنیورم .

بوشنه نه وقت جیقدک بو قدر یازیلمه کلدک :

سکز سنه در هانی سؤال ایدیلسه حقیقت دارده نه
آرتق اکسک اولیور دیه جواب ویره جکز بیلمایه جکز

اوت ایدیلسه وصادقانه حقیقت دارده سویلیم
دیسه ایدی تخفیف اجرا قلنه هانی بدیر
اسماعیل

افاده کزده باشقه بوشنک روسلر طرفنه استیلاسنه
مبنی روسلر کوکسه ارسلان اصلا استیلا حقنده
نه طور و حرکت بولندقلرینی و نه کبی معامله یاپدقلرینی
بزه ایضاح ایتمک لازم کلمشدر کوروب بلدیکک
زایه حقیقت دارده نه سویله :

بنا سنا سعد تعلیماه دیوب طابورنه مجدداً قیدایدیلدی
و کاورالی تاریخی یازیلدی اوراده بر مدت حرب
ایتدک کاورالی اوسطه طوغری یولانوب قصابنه
و بنیو ، قریه سی جوارنه روسلر وارمشلر ایدی و
قوجه لار حربه صولا آیاغمه مجروح دوشدیکی ایچون
اوچ ده بر بخی دفعه فنی استقامته یورودک انجق دفعه
بوشی سترا ایچون موقعنه تابه اتمیه و مقاومت ایده مدیکه
صورتنه تبلیس جبهه سنه چکلمک دائر مذاکره قوماندانلغه
ارکلدی بو صورت قرار ایدیه دشمن مقاومت
ایده مدیکی جهتله تبلیس جبهه سنه طوغری چکلدک و صبح کولاره
وقت یتشدیکمزده یاره لی اولدیغم ایچون عسکرلک

باب عالی
داخلیه نظارتی
امنیت عمومیه مدیریتی
شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

افاده کزه دوام ایدیکز

سرعت سیریه اشتراک ایده مدیکمده کیرو قالدم دیکر اوچ نفر عسکرده
خسته لرک کیده میوب بنجه قالدیلر درحال ارقه دن تیشه دشمنده
سکزکشی بزی طوتدیلر اولانجه قالمش اولان عسکرلردن خریوتلی حسین
نامزه کی نفرک کوزلرینی چیقاردیلر و مرقومه خطبا (قالق باقه
با قالم عثمانلی عسکری وارمیدر کلیورلرمی) دیدیلر و دره یه چکوب قورشونله
کولدیردیلر . صکره آرقداشلرمدن اسمنی بیله مدیکم دیکر بر نفرک وجودیله
بر یاننک درسینی یوزدیلر و چانطه شکلنده یانه صارقوب الدینی صوقه رق
مرقومه ده (سنده الیکی صوقه بقالم بو چانطه ده سلطان رشادک پاره سی
وارمیدر) دیه بر طاقم حقارتدن صکره مرقومیده کولدیردیلر .
اوچنجی بر آرقداشمی دخی یره باتروب ذکرینی کسررک آغزینه قویدیلر .
بو روحیال سزه عثمانلی عسکرندن امداد کلسون دیه رک اوو صیغتده
مرقومیده شهید ایتدیلر نوبت بکا کلدی بن دقتله تدقیق ایتمکده اولدیغم
ایچون ایچلرنده اوچنی طانیدم بریسی موش ارمنیلرنده و موشک چقار محله سنده
کشیش اوغلی آرام ایکنجیسی موشک باش محله سنده بغدا صار کوروب اوغلی
علکسان اوچنجیسی یه موشک باش محله سنده اوقات هرانت افف اوغلی
هرانت ایدیلر دیکر بشی ده روس عسکری ایدیلر طانیه مدم .
بو سکزی بردن بکا کلدیلر ایشته باقه بتون اسلاملرک حالی و نتیجه سی
بویله اوله جقدر دیدیلر و بنی آلوب بر دره یه کوتوردیلر آتشه
یاقدیلر آتشده قزدردقلری تفنک شیشیله یکرمی درت یرمدن
بن داغلادیلر فریاد ایدوب آغلایوردم اوحره بر روس عسکری
آرقه دن تیشدی و بن اللرنده آلدی و بر طرفه چکدی قولاغمه
کیزلی اولارق بن مسلمانم قازان شهرندنم اسمم دخی عبدالملکدر قورقما
سنی قورتاریرم دیدی و مرقوم نفرله برلکده مذکور سکزکشی
برابر اولدقلری حالده اولدیغمز دره دن حرکت ایتدک آرقه دن
یوز نفر قدر روس قازاغیله ارمنی چته سی اخراوی کلوب
بزه التحاق ایتدیلر موش استقامتنه طوغری یورودک

بسم الله الرحمن الرحيم

ذاتِ عالی

ذاتِ ظلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریت

شماره: .....

تاریخ: .....

پیوست: .....

اخاد و کز و دراى ايدكز

او طايفه قبايلاى برخى مسدود اولدقنه خط حركت «تيل» قريه سنه
چوپرديلر. بو لده تخميناً سكز يوز قدر اركك قادين چوجوق
مهاجرين تصادف ايتدكلرى كبى قاز اغلى كرك ارمنيلر طرفندن
كيجه بوطاجوبه ايچون جهالت يوزندن كيسنلر قتل ايدلديلر
كيسنلر بردن دقتلانمكسزين صورتيله واقع مجازى ايله
بوز والدهلرى دوغرادلر. برخى دقت و تولاماده اولدقلرى درده
قاچه در ياس كسدى اوراده كچوب اقشام تل قريه سنه واصل اولدقه
اولجه دورمه اولدقدن موسه سنه غنده آخشام ناوسنه ربطاقريه
قريه اهالىسنه ايكى اسلام قادينى ارمنيلر برابر كزمكده بولنديغنى
اورتيه چكزديلر. اهالى كيجه دخى جاملايه ايكى روس نفرينه ايكى ارمنى
مكدر قادينلرى قارنلرنى كه موحققدن اوغلانه و يا قز اولدقنى
دائر ايكى جهتى اورتيه بحث ايتدكلرى قادينلرى قارنلرى فتح بصورتله
قاما ايله يارديلر. بر سنك قارنده بر اوغلانه چوجغى قيفقدى
ديكر سنك قارنده كه «مقتنه» اولدقنى بوكه آكلاشلدى. دوتونه
اورتيه بر چوقده مناقشه ايتدكلر آره ده قيفقه كيده درت
روسلى آلتى ارمنى كه جمعاً اوچ نفر اورتيه آلتى اسلام قزى
كتزديلر. بو ارمنيلر ده بر سنك موشك زيارتى قريه سى اهالىسنه
اولدقنى طانيدم. فقط اسمنى بيلمه ميوردم. ايشته بونلر مذكور
آلتى قزى بر صف اورتيه ديزديلر. بر روس ضابطى كلدى
بوقزلرده برسى انتخاب ايچون كوتورديكده صكره نفاذ قلاه
سنه قزلر آيا قدرلرى دوندنبى چيقاردلر. قزلره نماز
قيلدقلرى كزديلر. وجوه اركوه وار ديلر. قزلر سنه
نظر بر ده آرقه ده فصل شتيه اجرا ايتديلر. وابحدنه قازاقلر
باندنى ارمنيلر قهبه و بنا ايله ايشوزك تربوسكده
آكلاتكز اسلامدن غازه بويله ميدر. ايشته بونه الجزه كيمه

افاده‌زاده دوام ایدیکز

اسلامده بعد یاپ‌جه دیوبه‌جه نماز قیلدیره‌جغنی دیه‌لر
ارسلانده ترکجه بکا ترجمه و تفهیم ایتدیلر ایشته بو نده صکره اوچ کون
اوچ کیجه مذکور نلو قه‌یسنی قالدیره‌رق کزنا اوارده عقد
ایتدیکم قازاده‌سی عبدالملک نام اسلام نفر بکا بر پاره جوالک
ویریوردی کوک پاره‌لری آچیسنه کوک آچلقده بی‌تاب دوشم
دردنجی کیجه مقدم عبدالملک بکا آرتقه‌سنی بوزنه فضله حمایه ایده‌م
چونکه بر اسلامه صاقلامه‌دانش بیوک جنایت عد اولنور قورقارم
قاچیاپلدیسنی قاچ دیدی کیجه‌نک ساعت آلتیسنده بر تقریبله قاچدم
شفقه وقتی قازاده‌قه‌یسنی واصل اولدم کوی ایچنه بر
داویلا وفریاد ایشتدم بر آز استراحتده داورتالمه تماملی
ضیا لندقده صکره کوی ایچنه باقدم روس عسکری وارمیه‌جه‌دی
تاریشیه اولارده کوی خلقی قتل واحراقه اتمکه اولدقلرینی کوردم قورقمدم
بر طرفه حرکت ایده‌رک بر طاشک آرقه‌سنه کیزلندم افشار وقت قالدم
کیجه‌لیه تکرار یولم دوام ایتدیم اورمانه قه‌یسنی کندم اوراده
کندیلرینی مقاومتده قورتارامه‌رق جزیره التجا ایتدیم الی کون قدر اوراده
محصور قالدقده نهایتم محاصره‌نده موسلی حاجی مصطفی نکلک الی افرنده‌کی
دستمز بایه‌لری بر نفر ضابط بحشه ایتدیکی وقتده بالاستفاده اوراده‌کی
مزبت طریقیله صاسوره قضاسنی واوراده‌نی ترک سفالتله ایشته بوراده
کلدم قضادن ایتدیکم حالات بونه عبارتدر حق وحقیقت وجهله

سویلیه‌رم :

صاغ مدیر

اسماعیل

باب عالی

ذخیره نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

شعبه :
قوی .....
خصوصی .....

اعلان دفعه طوقتدیغنه بر ده سنکله برابر بولنان اوچ نفر
صکدن اسملری بیلدیرلمیشدر .

وجود یکزه دوریلدر داغلر حالا طلبی میدر :

روس وارسلری بوقدر رشت مظالم وجنایتلرنی
سزلر خلاصکز فضل اولدی .

وصاشقه بزبلدیکز واری

خیر بیلدیم یالکز برسنک خزینه طلب ایدیلدیم
اوت کاملاً طلب ایدیلنده و رایتسز کز معاینه
ایده بیلدیسکز .

عصه اینیم یا بنی ده آرقداشلرم کی داغلومه
صورتیله تولدوره جکلری حده ده تازلی عبالله
نیشده سوقه اسلامیتله بن قورتاردی .

خیر بو زمان عبارتدر بو نفلی بیلمیان بوقدر تحریر
اولنوریسه بنم کبی بر جوقه بوکر داب ظلم واعتسافدن
قورتولا بیلمشلر بولنوریم درت کونلک مشهوداتم
بوقدر .

افاده کزه سایا اوقتویورم دیکله موافقه ایدیلمشدر
حاز مدیری
اسماعیل

دیکله دم موافقه مدیم بوقه امضا ایدیرم
۱/۲/۲۴ پالسنی
حاز قضه سنه بلجی موشلر
سفلو محمد کزه محمد رسول به
عبد الرحمه
رسول

دیوم محمد رسولک افاده سنه مضبوط طوری ارتیفنک اجراسی صورتیله محضر مزده واقع
اولدیغی شرح و تقدیمه قلنمش ۱/۲/۲۴ پالسنی
حاز ناجی سواری تقیدار
م. توفیق

حاز ناجی تازه دار
طاقم قومانداندن وکیلی
نوری

حاز موسی ثابت تازه دار
طابور کاتبی
م. جلال الدین

اشبو اوراق طرفمزه تنظیم ایدلمشدر ۱/۲/۲۴ پالسنی

حاز ناجی
اسماعیل مدیر نایب

بابِ عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریت

موضوع .....

خصوصی .....

هانی قصه‌سی خصوصی کلمه‌سنی تحقیق در اولدیغی‌ایچون اختیار جلب ایدیلن موسه‌ترانلرک افاداتنه دموشک قدرجه اصالتینه مولود اوغلی اوتوزیدی یاشنده محمود افاده‌سی بر وجه زیر مراجعت اولندی. بالیشدیغی برایچون وقتنه کلدیکی واولدیغی سنده ایدیکی سویلدیکی :

ایکی بجه‌یه قدر بر دیسالنده اسیر اولدم اوکونجه قوجه‌یاب اولدیغم قرارا برایچون کلدیم طابور بیرقلری برادره بولندیغی ایچون شمدی برادره بولنیورم.

سنه‌سی نه‌دن دولایی صورتیله سلوغزی جواب ورمکدن وارتقه اکسک اولیورم حقیقت حالا سویله‌مکدن چکینمیه‌جکسکز

او تاریخده کرک دیرلر کرک اجرا قلنمش

سنه‌سی نه‌دن صورتیله اسیر اولدیغک :

هانی مدیری
اسعد

بو دوشک ایسه منطقه‌سنه برلنده مفرزه قومانداتلغنه بولنمش کوتورمک اوزره ... تاریخنده موسته‌جیقدم ملا داود قریه‌سنه اینوب اهالینی ناکهانی بر صورتده روس عسکری وارمش جهتله‌ری اطرافنی صارمش بولمش اوراقی صنایع ایتدم ایسه‌ده بنی قپالایوب اسیر ایتدیلر واونرمده سلاحمی وساعتمی خرجلغی آلدیلر ایشته بو صورتله تحت اسارته کیردم.

عرصه ایتدکم وبنی دردست ایتدیلر ایچون کارمند اورنفوقتده واراندی خربوندده بولنانلر کشیشه اوغلی کیانز وآیری قریه‌لی غازار وکولاته قریه‌لی بدو وموشکی ملکوه اوغلی وانوکی طاینم ارمنیلر بنی تولدریلمک ایستدیلر عسکر اولدیغم ایچون روس نفرلری براقمدیلر فقط فنا حالده بنی ضرب وتحقیر ایتدیلر اوراده‌نی آلدیلر ملا داود قریه‌سنی کتدکلری بنی صنایعه نکوستردکده صندوقه برخانه‌ده حبس ایتدیلر واونرده آلتی نفر موسته‌جی دیکدیلر کیجه اولدیغی برنفر بنی بکلدیکی تقدیرده ایچون کیدرلردی اسلام کلیسه وقزدری طوغیلو نیجه کزه بولندی جرأ اونیاتر وشراب ایچردکده صندوقه

صندوقه‌سنی نه‌یاپیلدی ونره‌یه کتوردیلر نه‌کی احوالم یضادف ایتدکی وقصه‌نی ترتیب کلمه بیلدکی بر تفصیل سویله :

معامله ناشروعه و بایارلری و بکاخصه باوه ایشه سلماندن حالی هیچ بویله
اولمیه دیر کمال حدت و شدتله دیه و ایماخزی سب و شتم ایدرلردی .
اوکیچه بو صورتله کچدکدن صباحلیه اوراده چیقاجغز همه ده ذاتاً بلدیه آز
اولمرمه کیده و مسمه قالمسه بولنمز کوی خلقی هیچ کسدیلر و بر مرتبه اشکنجه ده تولدردیلر
کچدکدن قازانانه قدر بسز کیتدکن اوراده اهالی و قومندن ارکلرین جمع ایدرخانه
وقاوندیلر طویلیه دیکر برخانه طولدوردیلر بنیه براده قویدیلر بخزه ده
تماشا ایتمیه روس وارمیدی برکده اولدیغی حالده بره طویلیدیلر هیچ ایشکلمز
اسلام ارکلرین بر بر چاغردیلر بر مرتبه یاره آلدقده صکره هر برینی
بر دولو اشکنجه ایدوردیلر اشکنجه یه شو صورتله ایدیلر برتخته کوزلرینی
اویدیلر برتخته درینه یوزدیلر برتخته قولرینی کوب قاریلرینی طاقیه ایتدیلر
الحاصل هر برینی بر صورتله اجرای عذاب و وحشت ایدرلر کمال حقارتله و
بشنیک قبول ایدمیه جکی بر طرز خورلر ایله ده محرمز قتل ایتدیلر بو حالی ایله ارکلرک
بیز وکده صکره قاوندیلر اولدقده خانه یه کتدیلر قاوندیلر ایچرده صنا اولاد
کلیه وقت ده انتخاب ایله چیقاردیلر بر طرفه اخراج ایتدکده صکره قالانلرده
اولدقده خانه ده آشه دیروب یاقدیلر و تفتیشه کلدیلر قیز و کلینلرده علنا
صوردیلر و هر برینی بر طرفه کوتوروب معامله نامشروعه ده بولندیلر اوده
نصف کلینلرده ایکی و اوچ سنه حامله اولدیغی آکلاشلدیغی بر قاچ ایمه و روس
برابر قاوندیلر اورته یه کتدیلر و روس ماناطه اوزرینه بجه کردیلر قاما ایله
قاوندیلر قارندیغی یاروب چوجقلری چیقاردیلر اوغلانلره و یاقی اولدقده
باقدیلر باتوخه آن قادینی آغاجلره آصدیلر ساطورله پارچه پارچه کسدیلر
و بو صورتله تفتیشه کلدیلر قیز و کلینلرده خاتمه ویرورلر یه بقا ایشه
حائز بولدیلر دیه تحقیق و تهدید ده بولندیلر اوراده قالقوب صلا
یا یاقوب کلدیلر بنیه برخانه ده حبس ایتدیلر اوراده ده قالسه اولاد
برقم اهالی یه عیاجایب و شناعت ایدیجو و اتلاف ایدیلیجه قالمش
باصدی محبوس بولندیغم اولمش ذاتاً تحقیقاتی اولمسی جهتیله دیوارنده بر طاسه

اهالی نبودندن طولایی
طویله دردی

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
نمره .....
خصوصی .....

دوام ایدیکز :

چکدم آچیلان بر ولیکدن هرچه باد آباد دیه رك چیقدم قاچه رق
انواع مزاحم و مشقتله یوسف سیرونك کومسی دینلن قریه یه
کلدم اوراده بر ضیع مهاجریه تصادف ایتدم اونلره التحاقله
له الحمد قورتیلرق بر مدن اوجوارلرده اقامتدن صکره بورایه
کلدم ایشته بنم اوچ کون ظرفنده کوردیکم بونلره عبارتدر .

بشقه بر معلومات و حسیاتك یوقمی :

کوزمله بشقه برشی کورمدم فقط یولده تصادف ایتدیکم مهاجرین
بنم کوردیکم احوالدن دها شنیع حال کوردکلرینی و روس
کرکسه ارمنی چته لرینك راست کلدکلری و طوته بیلدکلری
مسلمانلری انواع وحشت و فجایعله قتل و افنا ایتدکلرینی
حکایه ایدیورلردی ذاتا بو قابل انکار دکلدر بوکون
موش و جوارنده قاچامیان مسلمانلر حقنده یاپیلان معامله یه
طاغلر طاشلر بیله آغلامقده در خیابانه معین اولسون بویله جه
بیلیورم .

سخدی بو واده سنك آرقداشلرنده و بویله
مشهودات اصحابی کمسه لر وارمیدر :

خایر یوقدر .

بشقه بیلدیککز وارمی :

کوردیکم بودر یالکز شورانی اونوتدم . موشك قره حیه
و کوشانغ قریه لرینك اهالیسنی بر یاشندن یوز یاشنه قدر
اولانلری کاملاً قتل ایتدکلرینی وارمنی چته لرینك حالا
بو ظلمی یاپمقده دائم بولندقلرینی و روسلرکه بونلره مشترك
اولدیغنی تعیین ایشتدم هرکس دخی بیلیور .

صاحب افاده
محمود

دائرهٔ عالی

ذات عالیلرینه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

قیدی :
هویت .....
خصوصی .....

روس مظالم احوالی

اشبو قره کلیسه اهالیسنده واقع اولان صاحبنده بولنان جسیم کیمسه ۲۲۱ سنه سنده روسیه قضاسی مذکوره تفرعه و استیلاسنه
اسلامیه یاسیه اولدیغی احوال نالایقه سنده محبت ایده جکم . شویله که اعدادة دیمز و روسیه متفرقه اللغه بولنان ارمنی قومنه لرنده
وقوعه گلان اهالیسنده اولوب رئیس اولدیغی احوال و حرکات مظالمسیله آکلاشیلان خانه زیرلی اوغلانه و صینی قزاری اوزادیه
روس جهتسنه مدیسکی قزاقلرنده مرکب بر مفرزه خانه کلدی ایکی بار کیمسه یه ایدیشه برادرلری عائله سنی جبراً کتوردیلر
کندیلرینه و قوجولاره و اهالیسنده بر طاقم اشکنجه لر ایله عاجزلری توقیف ایدیلدی ناموس محافظه ایچون اولدیغمز اولدیغمز
قره کلیسه اهالیسنده و ازیقیه بولنان قومشولریمز ده حیاطلرینی برارینی فدای واسطه ناموس یاره ایله جهاتی ملقه دشمن
الدهٔ جاره قالمادیغندن بیه مده موجود و ایکی یوز الی بیه لیرا و دیگر بیه شیقه اوچ یوز لیرا قیمتی موجود دکانلرینی اشیاسنی یوز یوز
لیرالره اشیای بیه بیه و دیگر حال بر ناموس تسلیم ایدیلدی آشکاره اولدیغی تورمشدر آرتق کلان اشکنجه لر ده صدکه کندیمی
بیر زبلک حال ایله قورتاره رق قوارا کچه ندن یاریسنده صاحبنده ملاز کرده کلدم بر قاچ کون صدکه تنبیه کلاره
برمی و نشجی قوه صفدلیدر طقوز کون قرقلدی آلوشدرلر ارمنی کویلرنی زیاده ایله بالاخره الی کیمسه
ایکی کیمسه و کرمسه اولدقدن صاکی نالایقده رهایاب اولدیغمز قوت و شهید برادرلری عائله سنی آتی یوز سکسان لیرا نقدا
کرکسه اشیا قیمتی احوال و نقودیمی غصب ایدیلدی یرنیابه حالیله طولاشمقده ایسه مده بو ظالمت یاسیه اولدیغی
دنائت عالم انسانیتی قبول ایتیه جک حقارتده اسلامیت نامز یاسیه اولدقدنه اوصولنی ... دولت قانونلرنی
اولیه مفتی مفتی قبول نحکم جهانه محافظه سیله روسیه مفتلینی عالم اسلامیه اولاد و احفادینی خاطره اولمه
اوزره اعلانه استحام ایلرم ۱ اوراق ...

العزیز شیخ قره سالکه الشد قضاسی
اهالیسنده و اضافه کوکسه اوغلی
ز محمد آدینه

وقوعه اشبو افاداتی مقاره صحت اولدیغنی اجرا ایدیلکم تحقیقات دقیقه ده آکلاشلمه اولدیغنه منظور عالی جنابلری
ولایتلری بیورلمه اوزره عرضیه و تقدیم قلنور و فیمز ۱ ۲ ۴ ۲۲۲

مهاجرین تحقیقاتوری
محمد ذکا

باب عالی
داخلیه نظارتی
امنیت عمومیه مدیریتی
شعبه :
عمومی
خصوصی

مکس ناحیه‌سنه تابع ، لحیان ، قریه‌سنده‌کی مکسطر تخلیه و فرار ایتدیکنی طویدیغمز زمان بزده چولق چوجغزی آلرق و اشیالری
یوکلیه‌رك حرکت ایتدك ذکور اناث تام یوز یکرمی التی نفوس ایدك مکسه یقیه کلدیکمزده قریهٔ مذکوره‌نك ارمنیلری اوکمزه
کچه‌رك و صویك اوزرنده‌کی کوپریلی قالدیره‌رق کچمه‌مزه مانع اولدیلر و نره‌یه کیدیورسکز دینی ایماننی بیلیم نه‌لیلر بوندن مقدم
المزدن قورتارمزسکز ارتق قزلریکز قاریلرکز ارمنیلرك کیدیکزده بهتان ، نهرینه‌در دیه‌رك اوزرمزه کلب عقورکی
صالدیردیلر بونلرك ایچروسنده بر وادی قضاسنه تابع اوزیم قریه‌لی لاطو و حاجو ییقوو اوسب و مکسلی شراك سرکیس نشان
قره‌بتدیخطار اواهان آرتینك اولدیغی طانیدق بونلر اموال و اشیامزك کافه‌سنی الدقلری کبی نفوس موجوده‌مزك
یوز دوه‌یدیسنی تلف ایتدکلری و چوجقلریمزك باشلرینی اشاغی صارقارق و آیاقلرندن طوته‌رق خنجرله دکلرینی و اولدیردکلرینی
و صاغ یقالادقلرینی شبهان نهرینه اتدقلرینی و اوجره‌ده ارقه‌دن کلن روسی قزاقلرینك سونکو و قلنجلری اره‌سنده شو کوردیکمز برقاچ کشی
انجق کوچ حال ایله تخلیص نفس ایده بیلدیکمز و هله اوآنده بتون انسانلری جنوارلری بیله اغلاته‌جق بر وقعه‌زده قریه‌مزده رضاسمز
برفقرا وار ایدی . اونك ناموسلی غایت کوزل بر عائله‌سی وار ایدی قوجه‌سنی پارچه پارچه ایده‌رك جبر ایله کندوسی آلرق و چرچیلاق ایدوب
اوکلرینه قاته‌رق کتوردکلرینك شهادتی اولدیغمزی و انواع دنائتله یاقیلان و تخریب ایدیلان قریه مسجد و معبدلرك محرق علولری
اوکنده کوچ حال قاچدیغمزی مع القسم عرض ایلرز ۶ [illegible]

قریهٔ مذکوره‌دن
عثمان اوغلی رسول

امام
حالد اوغلی

مهاجر قریهٔ مذکوره مختاری
عبد المجید

بو قاریده‌کی بیاناتده حاضر بولندیغمزی و بویله افاده اولندیغی تصدیق ایلرز ۶ [illegible]

کلاسه بکلرندن
حسن

مکس بکلرندن
عمر شرف

مکس مدیر و بکلرندن
عبد الله بکلرندن

ضبط ورقه‌سی

خلیل نظارتی
امنیت عمومی مدیریتی

نمره :
دوسی .....
خصوصی .....

[illegible]

[illegible]

[illegible]

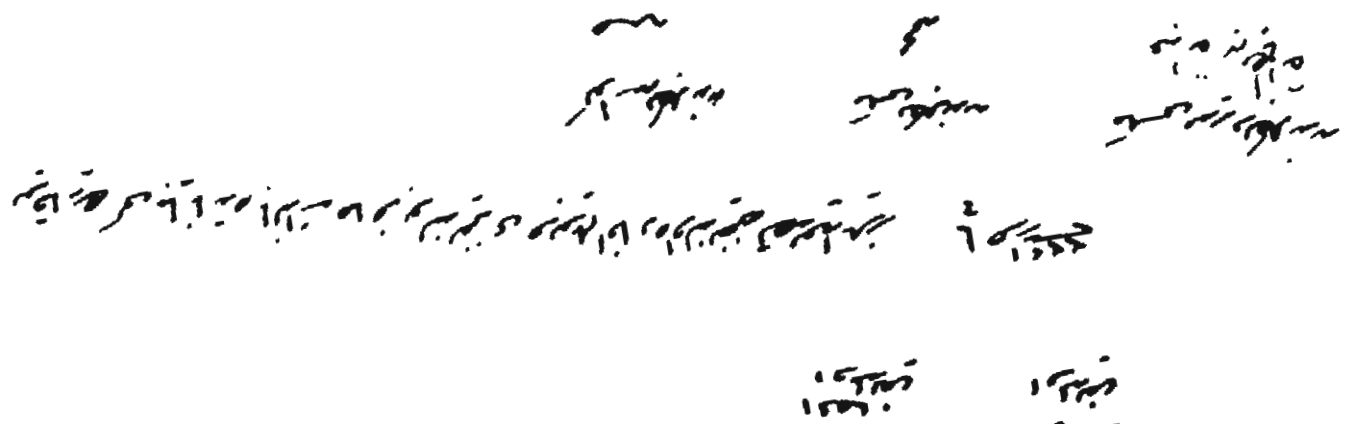

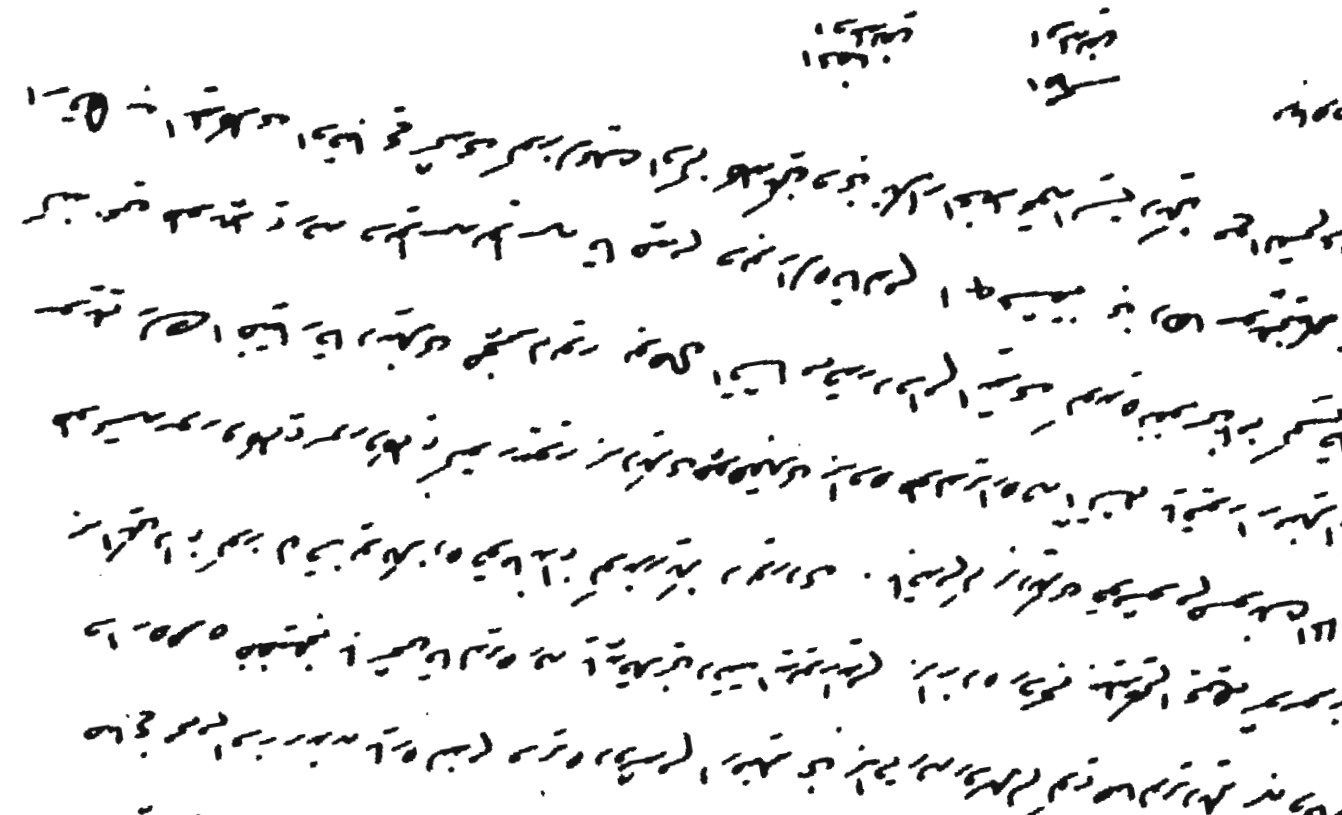

خط و رقم

کواشک ارپیت یوغوتیس، پواتس ورانداز خوراویل، زیوا آنا ایلیجوانک الشکر و موشک دیرقوتیس صاریک توکه تخدیس
انکلور شیبوت وریون تحماتیس، شطوان ابن مخاوری ئه خنت مارقار قریه‌لری اهالیسنه‌کز وان کواشک و خواموریک تخلیه‌سندن
صکره بتون اطرافده کی ارمنی کویلرنده کی ارمنیلر واندن کلن احتمار مناشیرینه اسکله کلیسه‌سنک مرخص یزیک و ارطانیه و انلی تولونجیان سکونتلر
مقیده روسلرله مختلطاً بیوک بر قوت قریه‌لرمزک اوزرلرینه کلمه‌لرک و هر قریه‌یه یوزر ایکیشر یوزر مسلح رئیس یزیک و ارطانیانک
قوردیغی پلان و تدبیر اوزرینه قریه‌لرمزه هجوم اولنه و بزم قریه‌لردن دها بیوک دها نفوسجه غلبه‌لک اولان ارمنی کویلرنده کی
ارمنیلر اوزرلرینه بالهجوم قتل عام باشلادیلر اویله‌که بو قدر قریه‌دن انجق ایکیوز نفوسی تخلیص نفس ایده بیلدک دیسه‌ک یالان
سویلمامش اولورز. بندن بو قریه‌لرک اموال و اشیاسنی تالان ایتدکلری کبی جامع مدرسه مکتب کبی اجتماعات ایله ایلرو کلن
بتون عشائرک اولرینی یاقدیلر و تخمیناً ایکی یوز قدر کنج قادین و قزلری وانه کوندردیلر که بالآخره ایچلرندن کوچ حال ایله قاچوب
کلن بعضه قادینلر الآن صاغدر بونلر کوردکلری ظلملری ناموسزلقلری ذکر تعداد ایتدکجه قان اغلایورلر و دیورلر که وانه یقین
برمحله کتیدیکمزده روسلر بلوک بلوک ایچرومزه کلدیلر هر کس ایشتدیکی کبی بزلری بکندی واردی چادرلرینه کوندردیلر حقمزده
هر درلو فنالغی یاپدقلری کبی عشیرتلرینه خدمت ایتدیرمک اوصاندقلری کبی آتشده قزارمش دیرلرله داغلامق کبی اذا اراده
بولندقلری علاوه ایدیورلر کویلرمزدن قاچدقدن صکره قالان نفوسی کواشه ایله مکس اره‌سنه کی ۱۰ اغزوف یلاقه
طوپلانه‌رق مکس حرکت ایلدک مکر مکس تخلیه اولنمش مدیریتنه اوراده طوپلانان ارمنیلر بر دها اوزرینه هجوم ایتدیلر کافه‌مزی
قلنجدن کچیردیلر بر قسمی دیری دیری شهره ایتدیلر اورادنده ایشته بو کوردیکلرمز بزم کبی بر قاچ دانه دها قاچه‌رق بورایه کلمه بیلدیکمزی
وارمنیلرله روسلرک دنیانک اک ظالملر زیاده حقمزده غدارلق و خونخوارلق ایتدکلرینی مع القسم عرض ایلرز ۱۶ حزیران ۱۳۳۳

قریه‌ی مذکوره مختارلری
عبدالله

امام

اعضا

یوقاریده کی بیاناتده حاضر بولندیغمزی و بویله افاده اولندیغی تصدیق ایلرز ۱۶ حزیران ۱۳۳۳

کواشه بکلرندن
حسن

مکس بکلرندن
محمد شوقی

مکس مدیر بکلرندن
عبدالله بطحاتی

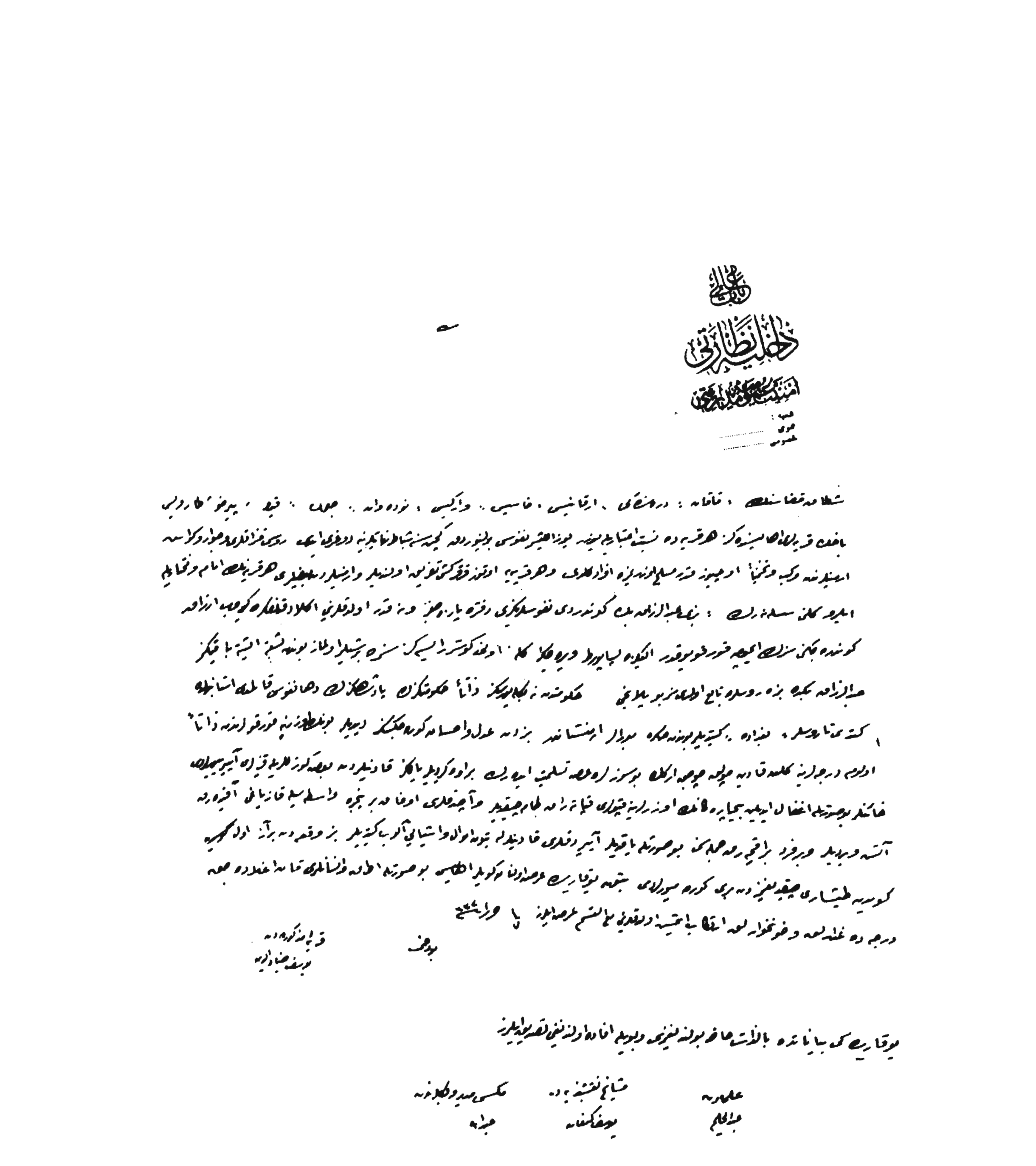

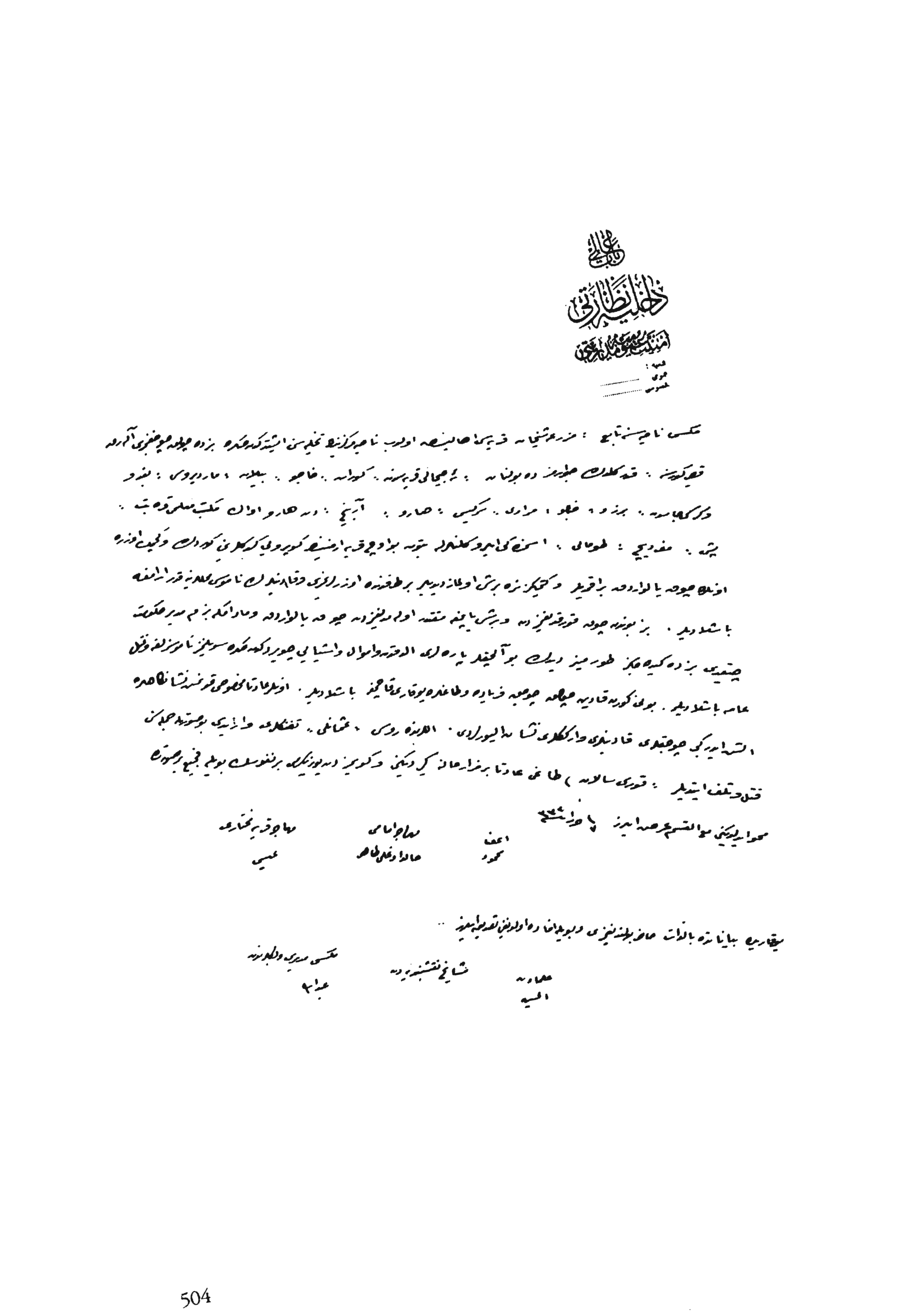

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره: .....

خصوصی .....

عکس ناحیه سنه تابع : مزرعه‌شیخیانه قریه‌سی حالیده اولوب ناحیه‌مزکوره تخلیه‌سنی ایشتدکدنصکره بزده جمله‌جه‌ی آکاه‌ده قصدکوزه : قدیمکلدن جمله‌مز ده بولنان : ایجیالی قریه‌سنه : کوراسه : خاجو : بیلیه : مارادیروی : بغدو دکرکهاسنه : بزده : خلو : مراری : سرکیس : صارو : آبنچ : دیه صارو اولان مکتب معلمی وده تب : یشه : مفدیچی : طوماتی : اسمنی کی ایرو کلنلر بتوسه بزاوچ قریه‌ارضیه کویروی کوکلرنی کوردکلری وکیجه اوزره اونلره جمله یالواردقه بالقویر وکتیکزنه برش اولاز دیه‌یر بر طرفنده اوزرلری وقاهنیدلری ناموس محلانه قورقه‌لرنه باشلادیلر . بز بونده جمله قورقه‌لرنه دیرش یاپه‌مقده اولدیغزده جمله یالواردقه وماراکه بزم مدیر حکومت چیقیده بزده کیده جکز طورمیز دیلر بو آلچقلر یاره‌لری الدقه‌واموال واشیالری چویردکه‌کده سویلیز ناموسزلغه وقتل عامه باشلادیلر . بونی کورنه قادینه صیاغه چوجقه فریاده وطاغده یوقاری قاچیغه باشلادیلر . اونلرعادتا مخصوصی قورنسه‌نشانلاغده التسه‌ایدیکی چوجقلری قادینلری واکلکلری نشانه‌ایتورلری . الدیغه روس ، عثمانلی ، تفنکلره واژیک بوصورتله جملکن قتل وتلف ایتدیلر : قوری سالامه) طاغی عادتا برخزاعانکی دیکنی وکویز دیه‌یوزیکله برنفوسلر بولیلر فجیع بر صورتده

محوایدیکنی موالتسم حرصه ایدیز (۲۰۲۱)

اعف	مهاجر اسامی	مهاجر قریه‌مختارده
محمود	حاجی اوغلی طاهر	عیسی

بیقاریه بیانانده بالذات حاضر بولنغزی وبویله‌یاخاره اولدیغنی تصدیق ایدیز ..

علاوه	شایخ نقشبندیه	عکسی مدیریت ولایتنده
السیه		عبد

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
عمومی .....
خصوصی .....

کچیه سنه مالیه ابتدا اولنه ایچون حسب الوظیفه مفوض مدیر بکی .. نامینه ، تایماخ ، قوجه سلسله ایدیم بو قوجه ایشلری
طرفنه اسلام اصالی و بالخاصه قادینده قارشو ارتکاب ایلدیکی منوالیه و غیر لایق حرکاتلره کلیجه درجه ده ایچون اقسام باقیلمزده
شوبه اشتداد ایچون سنه کوره کرک کوی شوبه قادینه و کرک نشاط طولوایدی . بونلرک ایچون : بروه .. قوونتری . کسیلسه
کوزلری اویله اسانده نقاب وضع ایدیلیکی بر تاج یاپیلیسه مالک قفالری قوپاریلسه هیچ بقده ده نقاب وضع اولنیور ایدی .
بونلر دخی تشبث ایلکی قادینلر صورتنه شلاوتنی کوزلرک که بونلرک قارشوسنه بر مقدار توقف ایتمکدن و بر تاج وامل یاپیلسه دیکلکده کنه بر
آلدمده بونلرک برلسی یکی چلنی وضع ایدیه بر کلیه ایکری هنوز بلکی بر قز ایدی قادینلر قانلی بویده بویه یاپلسه نوزاد بوغاز لاندقه هکاره
تکرار قانه قوصنه دیکری ایاقلرنه باغلانه باشی اشاغی صارقیلسه و شوبه دریسی اوزیلدکی قولاری اوزرینه راقلسه ایدی .
بونلره لشبه شوبه دنیاویلرک عاتیلار ، بولنه قاری مؤسسات دینیه انواع حرکتلرک تلویثه و تخریب ایلیه ایدی ایشلرک بوکوره ارتکاب
ایتمکلری فضایح و اجرا ایدکلری غیر لایق حرکاتلری تصورلری فوقنده ایدی ظالملر مفوض ده هیچ بر شیئه کرک طوره و قاری رأی العینه کوردیکی

مع القسم عرضه ایلیم باصدر ۲۶۲

سعدی زاده یوسف
قومانداننی
بوکلری

یوقاریده کی بیانات ده بالذات حاضر بولنه نفری و بویله افاده ایدیکی تصدیق ایدرز باصدر ۲۶۲

علامه — برواری نقشی — مکتوب مدیر وکیلی
عبد الله — حافظ عثمان — عبد الله

بسم الله الرحمن الرحيم

ذخیره نظارتی

امتلاک تاریخ: .....
نمره: .....
محوی: .....
مخصوص: .....

موضوع موسسه متعارفه ثروت بلک صورت تأسیس و نظامنامه‌سی

اوچیوز اوتوز سنه‌سی ۵ نوفمبر ایچون استانبولده بر آی ایچرسنده بریم خصوصی اولیوردی . بو مناسبتله متعارفه ثروت بلک ، ارمنی ملتی علی الاصول زیارت کتدی . خیانت و خیانتی هر دلو وسائطله اجرا ایدن اوتانیان و فکر خیانتی عقلاری کسرکی . قوجه بر ایقاظنده چکنیان ارمنیلر ثروت کبی ذاتی اداره‌یه قهره ایله زهر اله‌مق یولنی طوتمشلردی . اندوه و نیاتلری درحال فعله قویمیلر صاف و زوالی ثروت زهرلرنده بی خبر قهوه‌لری ایچیرمک عوضنه بتون بتون دکشمسه‌لری بر ساعت اول انسانده تلقیانده بولنان زوالی شریک کوسترمه‌مک اولدقلری بر وقتده تیاتر قیوراینور واستخبارات اوجاغنه کوزلرینی طوتمشلردی . درحال ، دوقتور ، اخبار وسائلنده افشا ایلامسی ایچون ارسلنه یاتکیه‌یه ترمانلری ، بهانه ، افندی ایله اخذ مشاوره‌یه کیدیلدی . نظامیه نازیرباشیسی اسماعیل افندی هماده کوچ بوسنه‌ی کوکنسی و افشا ایلامسی تنبیه ایتمه‌سی دوقتور ، تداوی دوام ایتدیرلیرده تأثیر بلمه‌یه‌رک اولیوردی . اولوقتده بی تکلیف ایلکه‌ده مأذونه بر اداره مأموری اولمقلغی و مرکز بولنان قوماندانی اولوب بالآخره ارمنیلر طرفندن ، موسی ، اوچ ساعت مسافه‌ده کی ، عراده ، نامشروعه چوقه‌سی و غدارانه‌ده شهید ایدیلمه‌سی و مرحوم طرفندن غایت سویلمه ملازمتمانی ، احمد ، افندی ایله حقوقزی بیلدیکندن یانه سلامه موفق ایله بلمه‌یه ضعیف و افاده‌ی رای مقتدر دکلایدی . دوفرلری و متأثرانه برطرزده ارمنیلر اهانتنه و بالخاصه ، رفعت ، خیانتنه و هذیانلرینه تکلیف ایچون حیاتیمی چوقدن وطنه مجتهد مشهود اولوب قلبلرده بیچو بزرگلرک ایزه‌یه چکنه‌ه اغلب یاغلب ایتمکده . بر زده وقتلر اوزمکده و بو رمقده بالوهانه قالوب وکلدر اولدوقه صاوروشدقه ، ثروت ، بو قوجه‌لکلر قراسی اولدوقه جوقه وقتسز یاغمه چیقه‌رکی جوقه جکدی . جوقه ضعیف اولدی نهایتسز یاغلاندی . قوجه ارمنیلر بیچو اولامسه کبی اداره‌سنی وظیفه‌ی وطنیه‌سنی دوام ایتدیکی فقط هرکوریکز ده بو زوالی حیاته چوقدن تأثیر ایتمکده و عاقبتسز کوزلرینی طولدرمه‌یه چکن رفقاسنه بیانه ایتمکده و نتیجه‌سی ده اویله اولدی یازکلدی . ثروت ، نه تیاتره دوشدی ارتقه بو سفر مکتب صولی و داعی اجرا ایتدیردی . رفعت الذی ثروتده کوزیاشلری ایله نشیع اولنه‌رق اقسام طبیب مخصوصی دیوردی ، خیریت ، ثروت اوبولی قلبلر آدم شریعه اخراج ایتمکده ، تداویده هکره نه موسی بوردشایه جک ثروتی بو خبر بولی سویلمه‌یه ، دوکونه بایرام اولدی ایشته ثروت بو مکتب خالوی ایچون بو خیانتی تحمل و وقتسز مرحومی بکلمکده زهرلیدی تأثیر نه صاقلامق چالیشدی مکتب دوشرنده افشا ایتمکده ایشته موسی ارمنیلری بونلر اولیدر سلاحسه و مقصد ارمنیلر اجرای ایچون اولیدر حیدر اوکرنسه ایلدکه انسانده حیرت و بیچاره‌لر اولدقلری اول ازلی ایشکلرو علم صاحبلری جرائم ارتکاب ایتمکده و اولیده یاپیورلردی کیمسی تسلیم کیمسی شهید و فرصت بولدقلری ایشته تمدن کوزلرینی اوچیرمکده شقاوت و دنائت اجرا ایدیلردی . بونلرک ذکر قدر ده حیفیانه قف حقدلر جزاسنه قدر اولدقلری خاطرلی اولان ارمنیلر سفرلرنده و محاربه ایلدیکلری ده جاسوسلره اختلال کی درلو درلو مالم احداث ایتمکده و لی نتیجه‌سنده اسرار عسکریه و ادارات ایچی دشمنه جزو بلمکده کی نامکوره‌لر و نعمتسز ، تشاسلنده بولنقلری ایکی سنه قدر بولنمغی مدیریلکده ایشتیرکورمسه ، اکلامسه اولدیغی مالم الفرع عرصه‌لرینه یاپاجقدر

یوقاریدکی بیانانده بالذات بولنمغی و بویله افاده ایدیکی تقدیرده ایلز یاپار

موسی اتجار مدیر سابقی
والیوم روایه قائمقام
وکیلی
احمد زیاد

اعضا	مختار	امام	منفی
عبدالرحمن		عبدالمجید	حافظ فائق

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

قیدی .....

خصوصی .....

٥

موقع آقچه‌نه ناحیه‌سی ملحقاتی : آورانه : قریه‌سنه
ارمنی طرفنه یولجی عساکره قارشو یاپیلان هجوم

اعلانه سفربرلکده برباد صکره : موقع : آقچه‌نه : ناحیه‌سی مدیرلکنه ایفا ایلدیکی وظیفه‌یه مباشرت ایلدیغم اوچوده متوقف بولنانه
رعیتم ثروت نیک بلا تفریق جنس و مذهب شو یه‌اهالی یه قارشو کوستردیکم اولدیغی حسن معامله و رفق ملایمت و رحم و شفقتم هر دیلو
تصور و تصویرلر فوقنده ایدی . دیرلر تکالیف و عسکریکم موسم : ارمنیلرک مانعت و فرصت دوشدکجه اتباع مشکلاتمه کوره
طوره‌میور ایدی . حتی کلیسایا یاپیلان : ورود : طوغدیغی بولنانه : طاشناقچیلر : القاآت خسارجویانه‌ای بیک صریح
ولی رفع مشهود و مز اولمقه و بونلرک تأثیر مضره‌سی وقت وقت کندینی کوستریکده و احکام اینه‌ریکده ایدی بیک حیوه‌ارنی کویلری
آلدقلری بورسلرک تأثیرلی درلو درلو مخابره و دنائت ارتکابنده‌کی قابلیتلری ایدی
بالخاصه بو حال منطقه‌ده بولنان کچمکده اولان عسکر و کوکلیلر و ملیلر دخی هر بری اتمک و صووریلک بهانه‌سیله بر
برخانه‌لرنی ذاتاً اولدیغی موجود اولانلر تنها و قیالی یرلره چکیلرک بو عنعنه کوزلرینی اوبمیه قفالرینی کسمک شکلاندن تکره
ایسه بیوردی . هله تفنکلری الده اتمک ایچون خدا بلقدلرنی بیچ برنده کرد طوره‌میورلردی بونلرک اشیلکلری بوکی قنالره
خوخوار لعوالرک زیاده ناحیه مریوطانده واو صیوز خانه‌لی حاوی بولنانه : آورانه : قریه‌سنده ، عموم تاریخ قریه مذکوره‌ده اجرا قلنانه
آلده ایدیلنلر تاریخ مذکوره‌ده اوچ درت کونه اول بر کچه دشمن طرفنه صاوشانلر ارمنیلرک خالدار قلدقلری قریه‌لرنه کیدیلدی و قتل و غارت باشلاندی
تحریات نتیجه‌سنده باشلاندی . بو سفرلرک بوقریه‌یه حیوه : عریضه‌کلرینه حذا اولدیغی آلده ایدیلنلرک اهالی هجوم و عنف
کلمه‌یه جلب کلدکلری ایلدیرم نتیجه‌ده : طاشناقه : اعضا سنده‌سی خاطره کلیانه برارمنیلرک خانه‌سی جوارنده آغزی طار و غایت ماهرانه قیارلمسه
بر قویو آلده اولدغی درجان آچدیرلدم قیاقه آچیلدقجه نفضه‌لرک زیاده لشدیکی مراقه زیاده لشدی دوام ایدیورلدم قیاقه قالدیرلدی دایه برآدم
اشاغی صارقیرلدی ایلک سس قیوندن تامیله انسانه بشیله طولو اولدیغی جزدیردی بونلرک کیم دهانکی صنف و صنفه منسوب اولدقلری ذکر ایدلدی
ایچونه بر بر یوقاریه چیقارتدیرلدم بونلر زوالی و غریب کیم بلور هانکی دیارک مظلوم عسکر باورلری ایدی عدالت اوله طفوزه بانو اولیورلر
عسکرلرک یک زیاده بوزولماسه اولمسه باقیلورسه بو فجایع اخیره و حیدت کوره اول ارتکاب ایدیلنلر کوستریورلر ایشتور بو قدرسنه بزده حسن نیت و حسن نیت
لطفنه نسبت بر تقصیر کورمیوب حیات کچیرمه بو سفیل الیاقلرک انسانی اعلانه جهد بو فضاحتلرنه بیکلرجه لعنت و قوه‌ده مظلومیه مقتولیه زیاده واضحلاقضا

اعضا

اقچه‌نه ناحیه مدیری سابقی و الحالده
بر دیک قائمقام وکیلی
احمد نوری

٩ اوزنجی

موقع تاریخی سابقاً نامنده بالذات بر لسه نفری و بر بیلغاره ایدیلنلر تصریحه ایلدیلر ١٤ اوزنجی

اعضا — مختار — امام — مفتی
عبدالمجید — حافظ عثمان

دخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

سره سنجاق نه تابع «کوس»، وقعه جمیدی

سره: .....

محلی: .....

خصوصی: .....

۱۰ سنه ۱۳۲۶ آنجانه ناحیه مدیرلکنده بولنه‌جق حرکات زوقت بلکه‌سنه واردولانه‌سی برخبرانده یولده‌کی تعرفات وتفتیشات ایتدرنده استخدام ایدلمک اوزره اوده‌وه‌سنه اوچ فرقه‌سنه مخالفیه اخبارجیه‌سی محفظه‌سنه ایکی یوز قدر افراد اولمه‌سی تخمین ایدیلن تخبرانده اسمارینی ذکر ایدیجه‌ک افراد برقاقه اولدرق «موسه» تعبیر ایتدکلری ناحیه‌نک افراد مرتبه‌سی مختلف مأمورینی کوندرمکله اوطی جمیل زوده قاوه‌سکز میلسنه بشقه کیمسه‌یوقه ایدی بو موجودلر محله تداکلنده دوام ایدرلر ۱۱ سنه ۱۳۲۶ «کوس» قریه‌سنه کیدلدی بوندن بشقه‌لی بورقوماندانه وکیلی یوزباشی بهجت وشعبه رئیسی یوزباشی اسماعیل بکلرله «سیدونک» قریه‌سنده فرایدوب «کوس» آنجا ایدن عسکر فرارلرینک ده تعقیب وتفتیشی بلدیه‌لرکنده بولنه‌راق اهالی وظیفه مکلف وبجو بولنورم بوقریه‌نک نفاری «طاشقیوه» اعضاسندن وبونه ایچی حیات علیه وسیاسیه‌سی اوزرنده ال بیوک رولی اوینایان مشهور «اسرو» ایدی بوجهتدن احوال ماضیه‌سی نظر دقته آلنرق مطالبده زیاده شدت کوستریلمک وایتی اداره‌ٔ حل وفصل ایتدیرمک «سیدونک» قریه‌سنده فرایدوب عند التحقیق بعضا به کلدکلری تبیه ایدلرک تسلیم ایدلمسی وبونلرک آرزولرجه تسلیم اولنورلرایسه عفولری تعرف بلکه‌سنه استرحام ایدیلمکی وموقعه اولنه‌جغی سویلدم وبوخصوصده فضل تأمینات ایستدکلرینه حاضر اولدیغمی علاوه ایلدم. بوطرفدن «اسرو» وهیئت اخباریه‌سی بولنه‌قلرینه وبنوه تسلیم ایده‌جکلرینه عائد برشی سویلمه‌یه‌رک متردد وشکوک بر برلرینه بعضا قالدیلر و «اسرو» نصیبارمجه اشارتده بولندی موسم ده قیسه اولدیغی وشدت قارلر یاغدیغی جهتله هاوا ده آنجه قوشلرک تأثیرنده آزاده قالدیجه ورجده شکوک خیالاتیله وفکر مفسدتکارانه‌لرینک براثری اولدرق ترتیب ایدلمسه‌نک بر اوطه‌یه بزی بندرلیر اوطه‌ده اهالی بیانه ایتدکلرینه ذهنم برآز وهاقصد خیالاره طالوب بیقینم باشلدی ورویک اهالی اوزرنده‌کی نفوذ وحکومت علیه‌سزک نیامنه اجیاز اولجه بلدیکمه «سیدونک» حرکات عاجیانه‌سنی برابرجه اداره ایتدکدنه‌ومطمئن بولنه‌راق وغایت منقطع وبیرتکار ورجال حکم ومعیت قوماندانی کوروکلرینه — زوال اولمق بوسفی — بزوم سعیدرک موقوف تعقیبی بولنه‌راق وغایت منقطع وبیرتکار طاورانیلمش اخطار رومشدنه خفی برصورتده قوت جلب ایدوب ایده‌جکمزی سؤال ایتدم. جواباً بوجهتده قابل اولمغه برابر بوراده حکم اولورسه اولسون خوف واندیشه‌یه محل اولمدیغنی برسود وقصد زمانده بتونه قریه‌لی آلت اوستنه ایده‌جکمی کندی حیاتی نقطه بیانه ایتدی. اوحرده «روبیه» نه اندارلر طرفندن کورلسه اولسنده آلنوب کندیلرینک امکانی کوره‌جکلرینه باقه‌کلدی «اسرو» ده حاضر بولنیوردی هرنه قدر بوقوم ایچک کوریشیلیوردیسه ده سعی واهوالری وحرکاتی اوده سنده‌کی حرکاتی عالمدبرابرنجه ده معلوم ایدی. محاوره ودوستانه اولدیغمزده طوتوشیلیوردی ده نظاری، قلبدی بوحرکاتده وکل ایدی «روبیه» نه وظیفه ایله «کوس» ده کلدیکمزی سؤال ایتدی بنده «سیدونک» قریه‌سنده برقاقه‌لی «آنجانه» ایاغینه‌سنده پولیس وژاندارمه اسلحه‌سی بولنه‌راق صباح وشامه قرارلرینی تعقیب کلدیکمزی وقتی منافیه تلقیات حیواندن قیقه برشی اولمدیغنه قناعت ایدلمسه‌نک آرزوسنده بولنه‌راق عضوایده‌جکمی سویلدم «روبیه» ده حکومت ایله ملت آره‌سنده برطاقم اشخاص بولنه‌رق بوخصوصده ظهوره میدانه ویرمه‌مک ایچون بوجهه علی العجله «کوس» ده کلدیکمی وواقعا بوقبیل حرکاتدن منفعت چاشدیغمی علاوه ایتدی عاجبوکه اوده‌سنه وقیقه‌اول «روبیه» عاجبه‌کوه‌اول «کوس» ده کلدیکی کوریلمه‌سه اولدیغنه بوصایانده

زفر زلزلی فکرلری مقصدلری اولدیغی آکلاییورم بونده بشقه «رویه» غایت متأثر انبرو ضیفه دونکی «سیدونک» مؤسسه‌نه ذهن اولانلرده بشقه بیچاره بی‌گناه اهالیه ظلم و مضارت ایدیلیکی و بو یوعاوی مسئوله طولاییله حکومتک بوقدر عمر سوره ایتیکلری مضاناتک نه اولدیغنی آکلاییه‌مدیغنی و بو خصوصده‌کی مطالعه‌م نه‌دن عبارت اولدیغنی بیلدیردی. بو سوزلر اوقدر زنده‌نه زنده کیرمکله سویلنیوردی که افسانه دقیقه‌ده بیکلرجه شکل آلمش ایدی. بر «سیدنا» قاچوسنده بولنیورسه‌م ظن ایدیوردی جواباً احوال هریه مناسبتیله بو خصوصلرده حکومتک شدت و سرعت حرکتنده بولنمق معذور رجیم اولدیغنی و بتون زلزله‌یه میانق ایچون اوچ سبب اولبزلری قاویجی یه آنلری وفایه‌ده بشقه برشی اولدیغنی و بونده متأثر و منفعل اولماملری ایچون حکومتک اخلاقعه‌ایتی وصرده بونلر بو سوزلرنده و حکومتک بو قانونی حرکتنه خوشلانمقلرنده اوندن دقیقه‌جه وضع اولوب کلنلر فقط کیدیکه «طویکلر کیجه اولسون بزده سزده آکلاتیرز» سوزلرینی افهام ایده‌جک برشکلده حیفدیر سیفی قومانداننی سلام اهالی نفس بوصورتده شرح ایتدیم و بالکز طیشاریده دوریه نقصانه ایدلمکله برابر برمطالعه‌ده بولنملاسنی آکلاتدم چونکه قوقز یک محدود دیک ایشه یارار آدملر دکلدیر. مقصدم اولیجه‌یی کیجیک و صباحده برآز دهاقوت جلب ایتمک ایدی. دوریه‌لر طولاشمقده و بزده قیسه فرطه فضه اولدیغنده ایچروده بولنیوردقه نفرلرده بری ایچروکیردی و کویده شدتله نفنکلر باطلادیغی تلاشله سویلدی و حال طیشاری غیرلادم دوریه‌ده سرعتله برنفری استجواب باشلادم — اثنای دوریه‌ده صلح و رحمت تخفیف ایدیلک اوده حیفیمی کوردک طوراملری دیر دیرمز اوزرمزه آتشه آچدیلر و «قیلیچلی بیارمغی» یی شهید ایتدیلر. بونده بشقه امداده کلمه‌ملیسی قومانداننی یوسف ایله دیکر برنفری جرح ایتدیلر دیدی. بو کویده طیشاری جمعه کیجه‌سی دهاهیوک دهاهیوک دهاهیوک زوقرعاتلرک کیجه‌یارمسنک کیجه‌یه طوغرو آنلرک ماخولانمسی و ایچ اوچ نفرک وه شهید دوشه آرقداشلرینک نعشنک کیتیلمسی امر ویردم. اوآنده بونه اولدیغنی ایشیتدیکی سوزلرنده و میدانده ایچ کیجه‌لر خاطلامسه ایدی نفرلر برقاچ خطوه اوزاقلاشیر اوزاقلاشماز بونه بیچاره لرده و بتخلیص رئیسی «دوریه» نک مسافر اولدیغی اسرونک» خاتسنده آنلره بوزرجه تفنکلر کیجیرنک اوآنده حیفیمی دیلی طرافلری اطرافی چیقلاتیور. و نفرلری تحقیقه منع ایدیورلر تام اوده‌ده ایدی بو بیچاره اوچ نفرک بری ده قارنندن یاره‌لندی و تحقیقه دوام قابل اولمدیغنده عودت ایتدیلر. بولنیورز محل بو حرکات تشاوقانه‌نی اداره ایدیکی تحقیقه بلدیکم مسافر «دوریه» نک «اسرو» نک اوغلی و اناصدق اولدیغنه برتحقیقه و آنده برآز آیلقده ایدی اویله آتشه اولنیوردی که آرقه بزده برکیمسنک ایلرولاسنه و کویده خارجیمیزه اعتماد کوریلمیوردی برآز دوشوندم بولنیورز قریبه برساعت مسافه‌ده ثانی‌ده مفرزه‌سی بولنیغنده و ایچروده بولنیورز فقط بو منجاوزلرک آرقه برشی یاپه‌مه‌جقلرینی خاطرلمه کیتیردکده یاره‌لیدک تفنکلرک دیکرلریه بالتوزیع دیر ترتیبانه آلندقده بری ایچروسنده بولنانه‌ایکی طاولره‌نه صلح‌لی اوطه کیردم بنه دقیقه صلح بوزلدی قد. مسلح ارمنی طرفنده بولنیورز اوطه‌نه تشاتیلدی و هر طرفنده — بیچاره‌لر وجودنه — اعذر مزه تنظیم و شدتلی آتشه آچیلدی باشلادی. آتشه ایچروسنده دونه دقیقه‌ده بر — اوده تشکلی خوندا قیلنک» سمی ایشیدیلدیکنده بو حال «دوریه» و «اسرو» طرفنده اداره اولنیغی

اکلاشیلر ایدی بو تشکیلات وتمادی آتشه قشلاقلرک محدود بیتندن فاصله‌دن مقابله ایدیلور وحه ایشه باشلادقه هوا غایت فنا وخورطلی
اولدیغندن بر ساعتلک مسافه‌ده‌کی کویدن وه ایشیطیلور واماداً کلمیوردی ایکی بچه ساعت دوام ایدن بو مصادمه ومجادله‌دن
برفائده الده ایده‌میان بوادیسز قربولندیغی محلی اطراف باشلادیلر بوزم ایچون بادی تقلسه ایسه‌ده یافده کیلرینه چوقلرک وآغزلرک
نه‌دن غیجقلرنه‌جه سوزلر سویلیه‌رک مقابله‌ده کیروطوطیوردی قوقوه بتون بولندیغی محلی اسلاایتدیکندن داوراده بولنان کیمسه‌لرک اوتوز
قدر حیوانک صدای جانخراشی بزی شاشرمغه باشلادیغندن اوراده‌کی ترک ایدیلوب دیکر بر چقلق بوحره‌ده باجاده یعنی طامدن
آجه‌قری برفتوه‌نده آتشه اتکه باشلادیلر و «خربه‌قیانه» قریه‌لی «محرامیه»لک تیه‌سنده کیرجه صولی محل سنک آلتنده چیقان
برقوشتو نوشهیه ایدیلر موجودمز انجه بسه‌کنی قالدی بوهنکامه‌ده ومقابله‌نک ده شدت ودوامنه باقه‌رق واطرافدن امداد
کلیه‌جغنی طاشیه‌رق برآن اول انجامنه ایچون امر ویریله «رویه» واسرو بانک آرقه‌سنده‌کی آکلاشیلیوردی کلنلرینی
کیزلمکده آرقه‌سنه بوادیسز برفائده‌سز ایده‌میورلردی ومتصل آتشه «غاز یاغی» ویرباغزیورلردی کیجه ساعت بسه
اوه‌لرنده ایدی ایکی تنکه غاز یاغنک ایچوده‌وکلیکن درحال آتشه حاصل اولان ایکی ستونک شعله‌سی باقیچی حرارتی
اخبار ایتدی وبزم ایچون‌ده بو خبر فلاکت اولیوردی قیجه‌مز سوندی آرقه‌اشلرده دیکر ایکیسی ده یره بوالاندی آرقه
امیدز بولنیوردم قلبه بوحره‌ده شقیدلک سلاح سلری کاه آزالیور وکاهده چوغالیوردی بوندن آکلاییوردم که
کویده‌کی تشکیلات مشغول وقاچیجه‌لی برقتیانده بولنیورلردی بعد دیکر امداد ایسه کلمیوردی ساعتلردی اوه‌لرنده شقیدلر
مستقیم آتش کسیلیر وکویده سس وصدا قالمدی آرقه‌اشلرمی برآزدها تجمع ایتمک ایسته‌دیلر ده آنلرده جواب آلمدم آنلر
قاریلرک قلبیله بایلسه وکلنده قالسه ایدیلر بوندن بشقه اوچ بوز قیچنده اولان بنلق حیوانات تخلیه اوراده بولنان کیمسه‌لرک
حیواناتی بتون بو غوغاسه ایدی برقاچ دقیقه دها کیچدیکم شقیدلر بو دفعه دها شدتلی وجه انکار آتشه باغیریمغه باشلادیلر
وبولندیغی محلی اوچ یرده دها یاقمغه تشبث ایتدیلر که یوسف هلاکی حیاتنه خائف ویرمز محفه کوریوردی حیوانک بیجاره
تخیلاتی وجه بر قدر جیقسه وقاچیجه اجابت ایتسه آتشلر آره‌سنده کیچدیکم مجبوریتی حاصل اولسه ایدی برنده جهانه‌مز بتدیکندن
مقابله‌یه دوام ایتمیوردم شقیدلر تقصه اولدیغنه حکم ویرمیلی که جمله صاو وشدیلر. بنده بو اوه تقصه اولقدن ایسه هیچ باد
آباد دیه‌رک یرمده قیپلادم وایکی آیشه بو کلکده کی آتشه ستونی کیچدیکم کلنی قاراوزیه آندم بارم ساعتلقدر
اوه‌ده قالدم عقلم باشمده کیدیو کلیدی. کوی بوشانسه برفرد قالمامسه ایدی اوآراده اوزره طوغری برقاچالنی
کلمه باشلادی سلندم مکر هوا نصف برمانقه‌لنی محافظه ایده‌رک آرقه‌اشلرده قیچیه قریه‌لی محرامیه ایسه بنم دیدی الده
طوندی طوغری «اسرو بانک خانه‌سی اوکه کلنلرک وایچروده کیچه اولدیغندن اوطه‌یه کیروب اشیادن وسفره‌شاندن اثر
قالمامسه ایدی. بالکز بر رو ولوه‌ز» بولندیغک اوده اسقاله‌ده ساقط اولمسه ایدی. برآز استراحت ایتدیکم صباح اولنک

اورتالق آیدینلاندی حالا کلن کیدان یوق ایدی خانه‌یی تحریه باشلادم هیچ برشی بولنمدی یالکز کوسه بر مهرالده اولندی که
یونک بریوزی «اسرائیل» دیکری «روس آرمسی» واوچنجیسنده مجادله ومجاهده‌یی کوسترمک اوزره صورت مخصوصه
ده [illegible] ایدلمش مزراق، پیچاق، وسائره رسملرینی حاوی ایدی. ایشته ارمنیلر بونی بالذات بکا یاپدقلرینی وآتیده اسملرینی
ذکر ایتدیکم افرادک شاهد اولدقلرینی مع القسم عرض ایلرم

اقچان مدیر سابق والیوم
قائمقام وکیلی
احمد نور الدین

کروبکلرندن وطورونلرندن

یوسف بن زوال — معروف بن شیخ پرونو — رزاق بن حاجی جوهر

بن عبدالله

مرقویل محمد — صالح بن حسین — محمد امین

یوقاریده‌کی بیاناتده بالذات بولندیغمزی وبویله افاده ایدلدیکی تصدیق ایلرز

اعضا	مختار	امام	قاضی
عبدالرحمن			

عالی جناب

ذی‌لیاقت نظارتی

امتیاز عمومی مدیریتی

عمومی .....

خصوصی .....

۵

عراده مناسترسه جناتی

اوصیه بکرجی طقوزنجی سنه غایت سنده ایچه اردو قتالیشانه ارسیلمکده قطعه لرنده قوللانیلمق اوزره برابر کتردکلری سلاحلری موسسه اوده سنده و تفنگلی، چاقماقلی، قیزیل مناستر، عراده، دینیلوب بطاقخانه لرده دولدورلمه جناتیدا اجرا ایتدکده ایدیلر بونلرک بوحالت شقاوتکارانه‌سی، و فضله، و طاشناجیلرک تعیین ایدیلوب، و ایلغار ایتدکلری نقطه‌لرده ساعت ویردکلری، و سلاحلرک حرکات و عصیانه و شقاوته چوغالیوردی، و کونلر کچدکجه حکومتک مشغولیتنه باوستفاده بوقتاریه عرصه اولنان شقاوتخانه‌لر ذخیره، جبخانه، سلاحلر طولدریلیوردی بوحال متوقف قالمازسه، ترقی ایدرسه، جرافندنلک نظر دقتی جلب ایتمکه، درحال ایلرو کلنلره، و مصلحه تنبیهات اجرا اولنمدی، و بوحالت و جریانک اوکنی کیچیلمز سه حکومت اجرا آتنده زمانی کچیریلمه جکنی اللاری برقایچ کونه دها کچیرمه فعالیتنه بر دوام من، کوس، و سیر وندی، حادثه‌لری طاشناجیلر و دیمن زیاده‌لری لوفنه سکوتله مساعده ایلمکه کیتیشیرلر ایسه‌لری حکومت بونی صفر ایدیه‌یلمز عنوان، کچ، ناموسلی، ملازملرنه، نزیه‌لی، غالب افندی‌زاده احمد بک قومانده‌سنده، اوتوز کشیلک بر قوتنه چیقاردی، مفرزه اخبار اولنان سلاحلی مصادره عاجزی تشکیل ایتسه‌لر، اوتوز کشیلک مفرزه چیقاردی کتیردی، اوتوز ساعت مرور ایتماسه ایدی که بیچاره احمد بک اوقدر فیفیلر، عراده، مناستری اوکنه یاپدیرمه‌لر اولمسه ایدی بکی جزالی، موشده، طنه اندازه اولمغه باشلادی، و فصلک صورت جریانی باشده احمد بک اولدیغی حالده مفرزه کچه، عراده، قویسنه کیدر، و مناسترک بونی کوستردکی ایچون برقایچ تفنگ اغلاغوزلمه، اتیسه اولنور، بونلر ناموسه، غیرتنه بر صورتده ایکی آدم چیقاریلر، مفرزه‌نک اوکنه دوشر، بر ایلرو کلدکده اوایکی ارمنی، اتیسه یولی ارتقه کیده بیلورسکز، دیه‌رک صورت ایدر، هر نقطه مفرزه‌ده بونلر ایلرو کلمسی اطرافی تزلزل و یولانه دوام ایدر، مناسترک الافنه کیمسه لرمسی اولمز نفیسه مفرزه بلا یرو ایلرو ویولنه دوام ایدر، مکر دها انتا اولنورکه بر چوق افنا بغسه قالانه و خیانتله قورقمیه، مازغالدک، تسلیدک، ایچ ولری طولدریلمسه سلاحلری انتظار ده ایچه تام ایکی یوز تره قدر تقریب ایدیلمز آتشه باشلادی، و باشده احمد اولدیغی حالده اوچ قدر تفنگلری بر لره سریلدی، و اوچ قدر سوای حیوانی تلف ایدیلر متباقیلری ایسه اوغرادقلری بیلمکلرنده درحال مناسترک مشتملاتنه اولوب دیکر اوغاده برقلیلک اقدسنه کیرمه عاجز آتشلنده، و دوام ایتمکله برابر شوسوزلری کفزال قاریشمه بر صورتده باغرمغه باشلادیلر، اولبزم، الچاره داهیقلر بوطوریقه مزه مال اولیجه ارتقه بوراده سزک ایچون اتلی قالماشدر، طلیدرها طوریورسکز، روسلر کلیدر اوتانمازلر بوطوریقه ارنیلدک در بوراسی ارنساه خرطیسنی علاوه اولنمشدر، دفع اولنکز بوقسی جمله‌کزی کرتیر، ایرتسی کونی جنازه‌لرمزه بر اوتوشه، نقل اولندی.

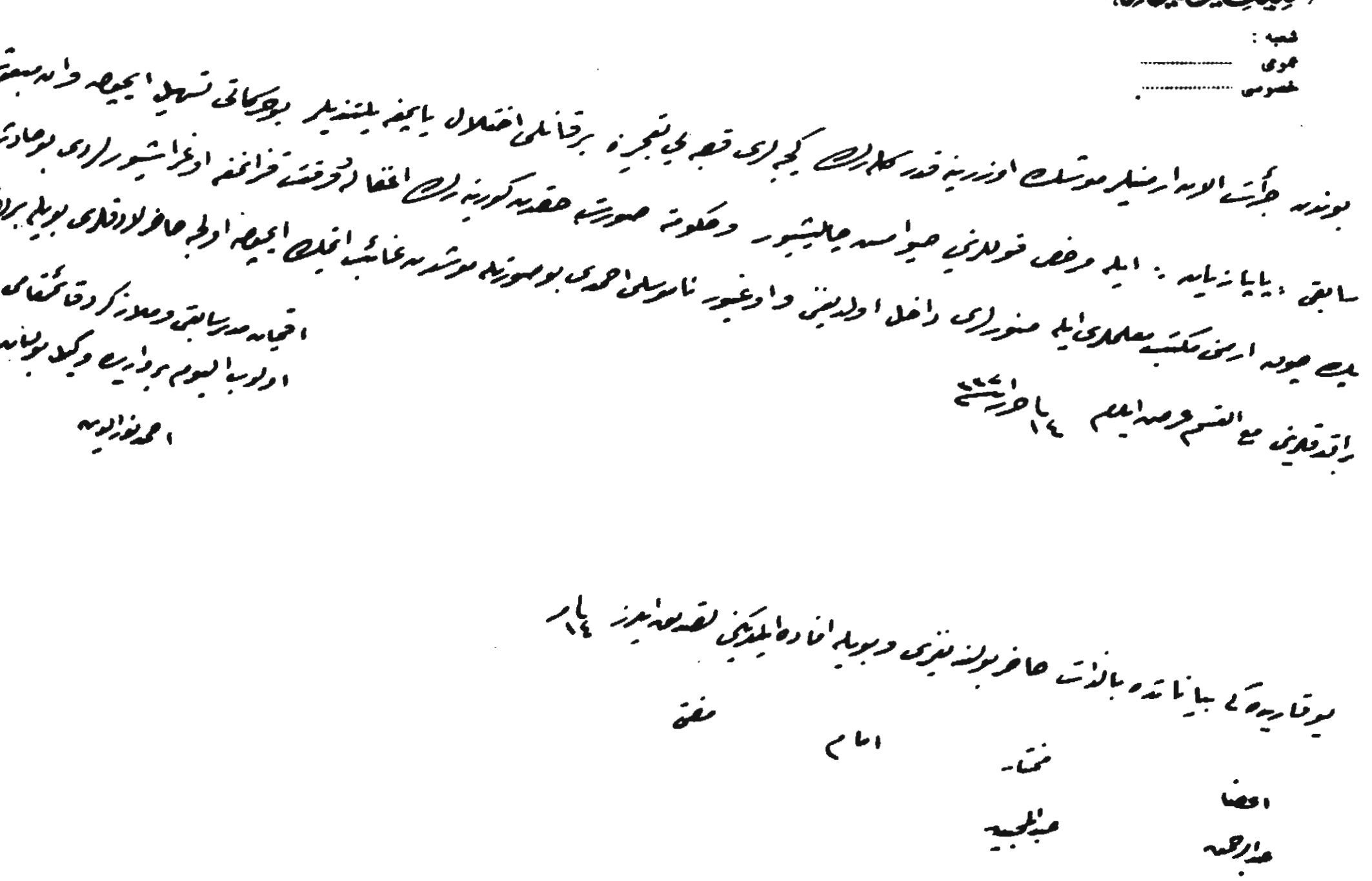

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 75-91, 103-106, 111-113, 163-166

– 14 –

ERMENİ VE RUSLARIN HİZAN HAVALİSİNDE YAPTIKLARI SOYKIRIM

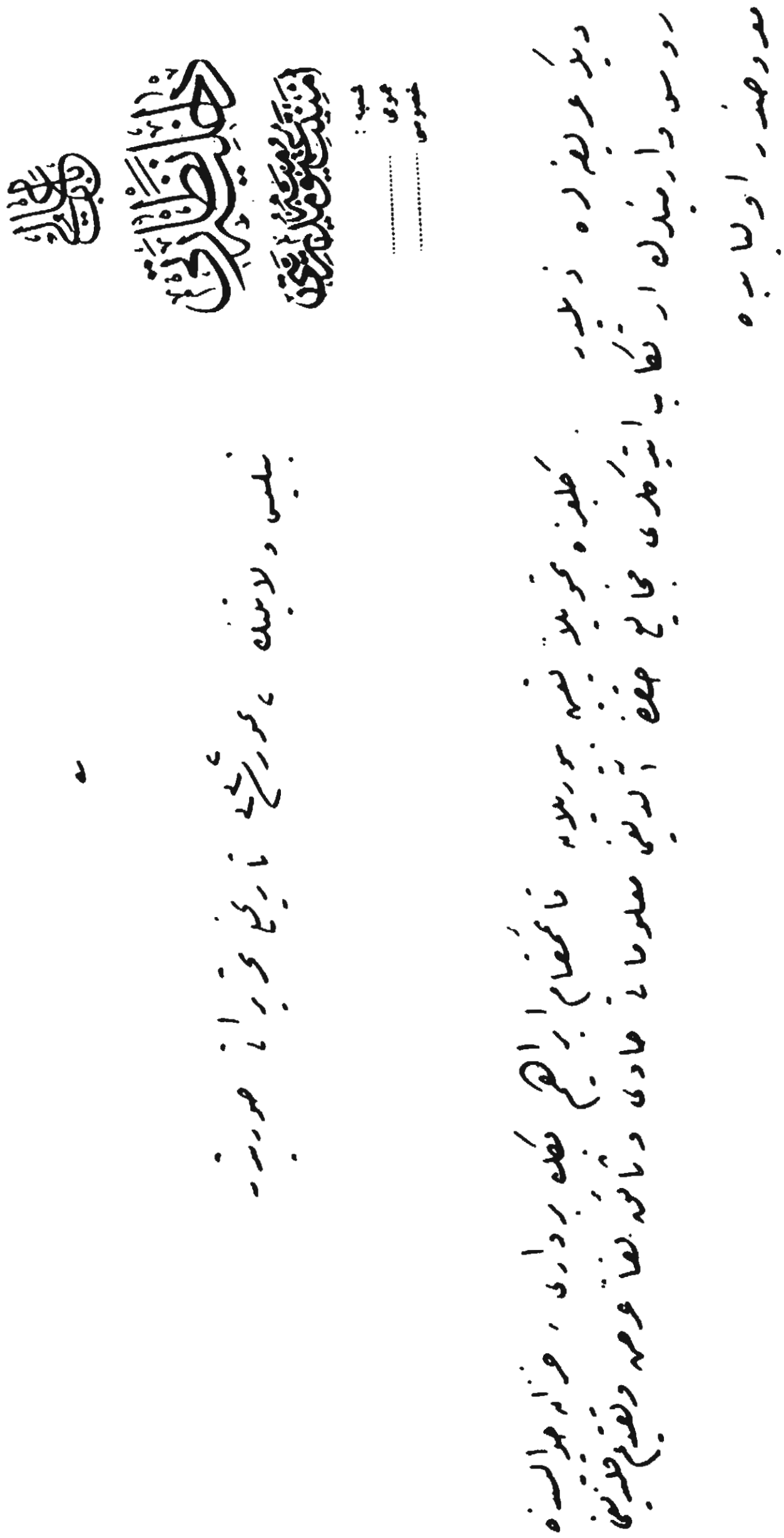

نظامنامه قضاسنك : اوچيوم : ناحيه‌سنه تابع : نوسكي واوشيلر : آنه : مرزوه‌انه : يايلاسي‌اهاليسنه‌كز
: تشاهه : قضاسي‌اليه : تكلسي : ناحيه‌سنك سقوطنده حكمده جوارنده بولنانه : نيوار : كوتسي‌عليا و : سفلا :
: چاچيلانه : سيوكار : اوره‌عليا : قريه‌لري‌اهاليسي : اوزيم : قريه‌لي قوتيه‌ريلرنده : لاطو : نام ديكر
مهانه : تركيسي : وروسيه‌نه كلنكي روايتي اولنانه : ايكيرلي : قازار : ديلو : نامنده كي ييلاق باشنده طوپلانه‌رق
كوتسي عليايه : كلديكي واوراده ناحيه رؤسا‌سنه تذكره يازدرمه اوچ جهتنه تكليف ايتديلر بورؤسا ميانده الاتمه ايرو يا خود
تمغا ايله‌كي شكوك بولنانه وبيانلرنه بديع الزمانه سعيد كردي ديكله معروف اولانه : ملا سعيده : بو نفوسك بو تكليفلرنه
: باتيلم اولمه : يانا‌جه‌ي تخليه ايتمك ويا خود : ابشكزه كلوب كلمه : اتيدي ايدي . بو تكليفلرنه طقوز ساعت مكره
: موجود : قريه‌نك جمعيتي ايتديلر جلدي شالقولي وعسكر البيسي اولنيه‌رق عسكري وارمايدي بوحتى ايدي فرصه
ايده‌رك بلكه غيب انسانلر جوقه ايدي بونلر يا روسي ويا روسيه‌نه كلمه ارنيلايدي وچچو برفور قاطلامه اوزره : چوقه : چوقه
ايكلك : قاريه : جلدزي طوپلايه‌رق : مرزوه آنده : كتوريلر : ايچو ومزده اسماريه اشراف ويكلرنه : خورشيد بك
اوغلي عبدالرحمه : وكخودي موسي وعائله‌سيه بولنيورلر ايكلك وقاريه جلدكي معاينه‌نه كچيلدي وبايه وحياتي عائله‌نه‌دار ايچه‌كه
الدنغي كچوزل : قاريه وقزاره‌ده توصيه ايتمكده وناموسلري هتك ايتمكده ايكن ايته اكلرني يايلاجه صباح اولدي بزلري كه
جبناً ٢٢ ايكلك ايدي آيري برقافله‌ده ٨٠ دن عبارت اولان قاريه قز چوقه چوجغي : برقافله ايدرلي تكه كتوريلر : قاريلر
قافله‌سي : چاچيلانه : قريه‌نه برافلري ايكلك قافله‌سي وايكلك چوجقلري ٥ قزي برفور قاطلامه اوزره جلدكي ايكي قيلجه‌نه
كچوري باكره وچوجه‌ريلر . وديلركه : ٥ چوقه پاره‌ده ويره‌جكز كيت ملا سعيد وسائر رؤسا يايلاجه اوزره قاريه ارنيلري
بزه تسليم ايتيونلر شوراسي ده اكلاشدقدن ارتسه بهوده يره تلف اولمقدن فائده يوقدر . زاتاً طرف آنده روسلر تاجه
قدر كيتديلر . اينشانه : تصديقه اولنده كلمه بزه تسليم اولنوب برده اوراده قوت وعسكر اولسه اولدقلري كلابزه فرور بيديلر : بوسوزلر

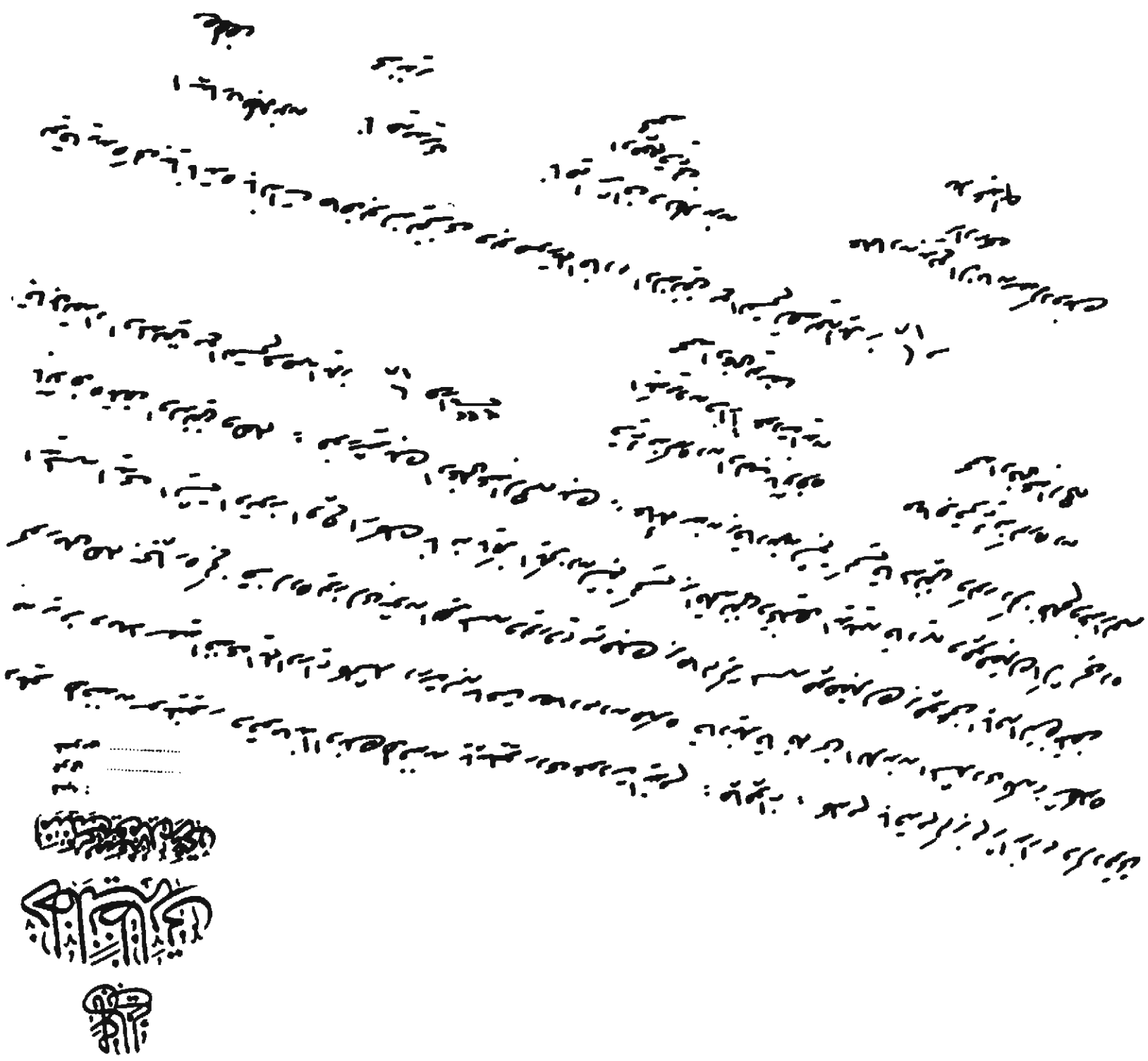

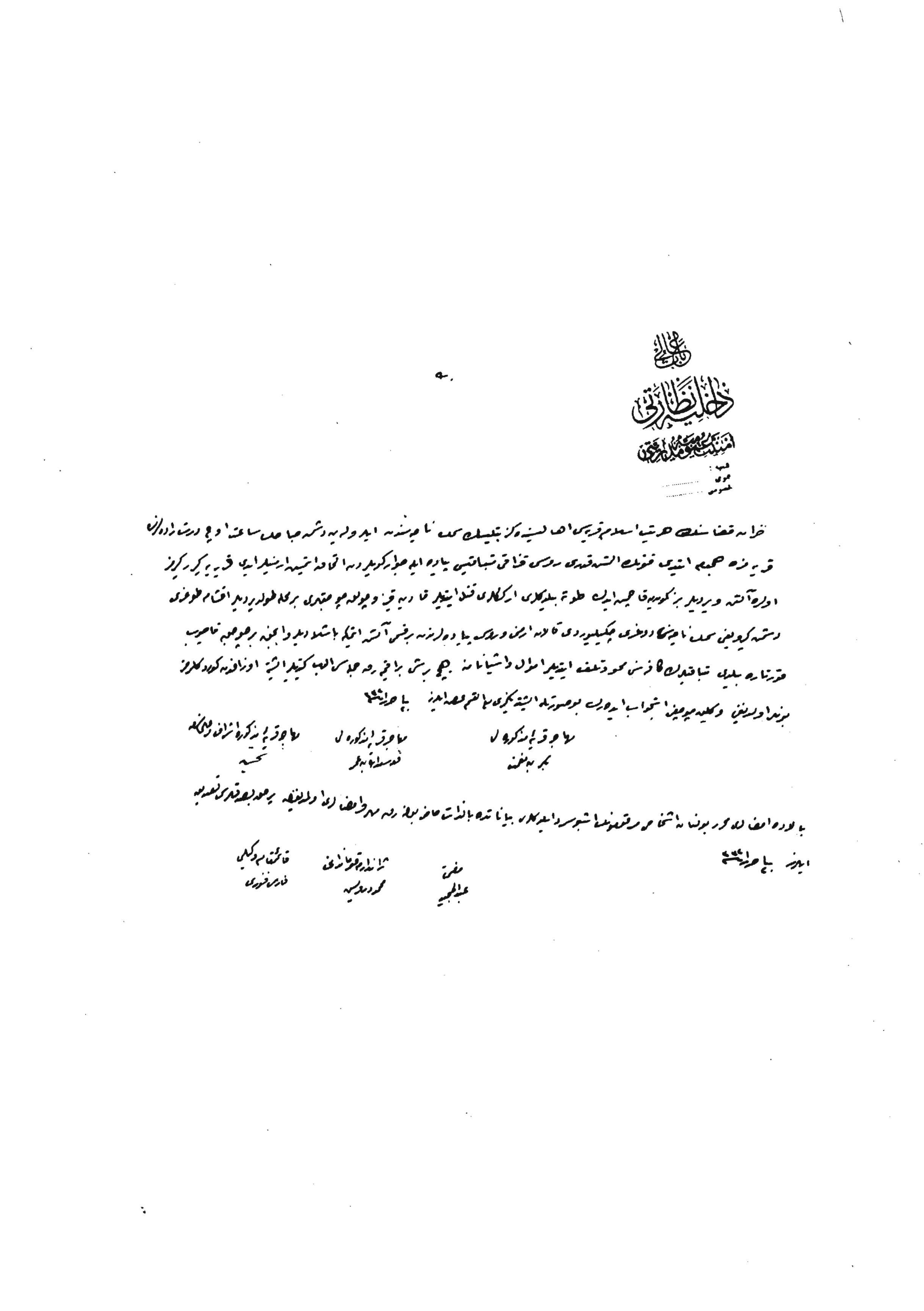

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

[illegible]

خزانه قضاسنك هر تیپ اسلام قریه‌سی اهالیسنده کز بتلیسك سمت ناحیه‌سندن ایدوله‌یه دشمن صباحك ساعت اوچ درت زاده‌لرنی
قریه‌مزه هجوم ایتدی قوتك التشقدری روسی قزاقی تباقیسی پیاده ایله جوار کویلردن التحاق ایتمیه ارمنیلر ایدی قریه‌یه کیرر کیرمز
اولره آتشه ویردیلر بز کوندیه قاچمیه ایدك طوته بیلدکلری ارککلری قتل ایتدیلر قادینه قیز و چولق چوجقلری بر محله طولدیردیلر اقشام طوغری
دشمن کیرو یعنی سمت ناحیه‌سنی دوغری چکیلیوردی قالان ارمنی و روسی پیاده‌لرندن بر قسمی آتشه ایتمکه باشلادیلر و ایچنه بر چوجق قاچوب
قورتاره بیلدی تباقیلرك کافرسنی محو و تلف ایتدیلر اموال و اشیانامه هیچ برشی براقمیه‌رق جمله‌سی الب کتدیلر ایشته اوزاقدن کوردکلرمز
بونلر اولدیغنی و کلیه‌سی چوجقی اشجواب ایده‌رك بو صورتله ایشته یکزی مهالقم عصه ایدز بیاض حرر ۱۳۳۳

مهاجر قریه مذکوره‌لی
بکر بن مغنه

مهاجر قریه مذکوره‌لی
قدسعدالله بن عمر

مهاجر قریه مذکوره اشراف و علی‌سنه
تحسین

بالاده امضالری محرر بولنان اشخاص مرقومونك اشبو سرد ایلدکلری بیاناتده بالذات حاضر بولنه‌رق مهر و امضالری اولمدیغنه یرحق بصدقلری تصدیق
ایدرز بیاض حرر ۱۳۳۳

مفتی
عبدالمجید

ژاندارم قوماندانی
محمود رویسه

قائمقام وکیلی
فارس فنوری

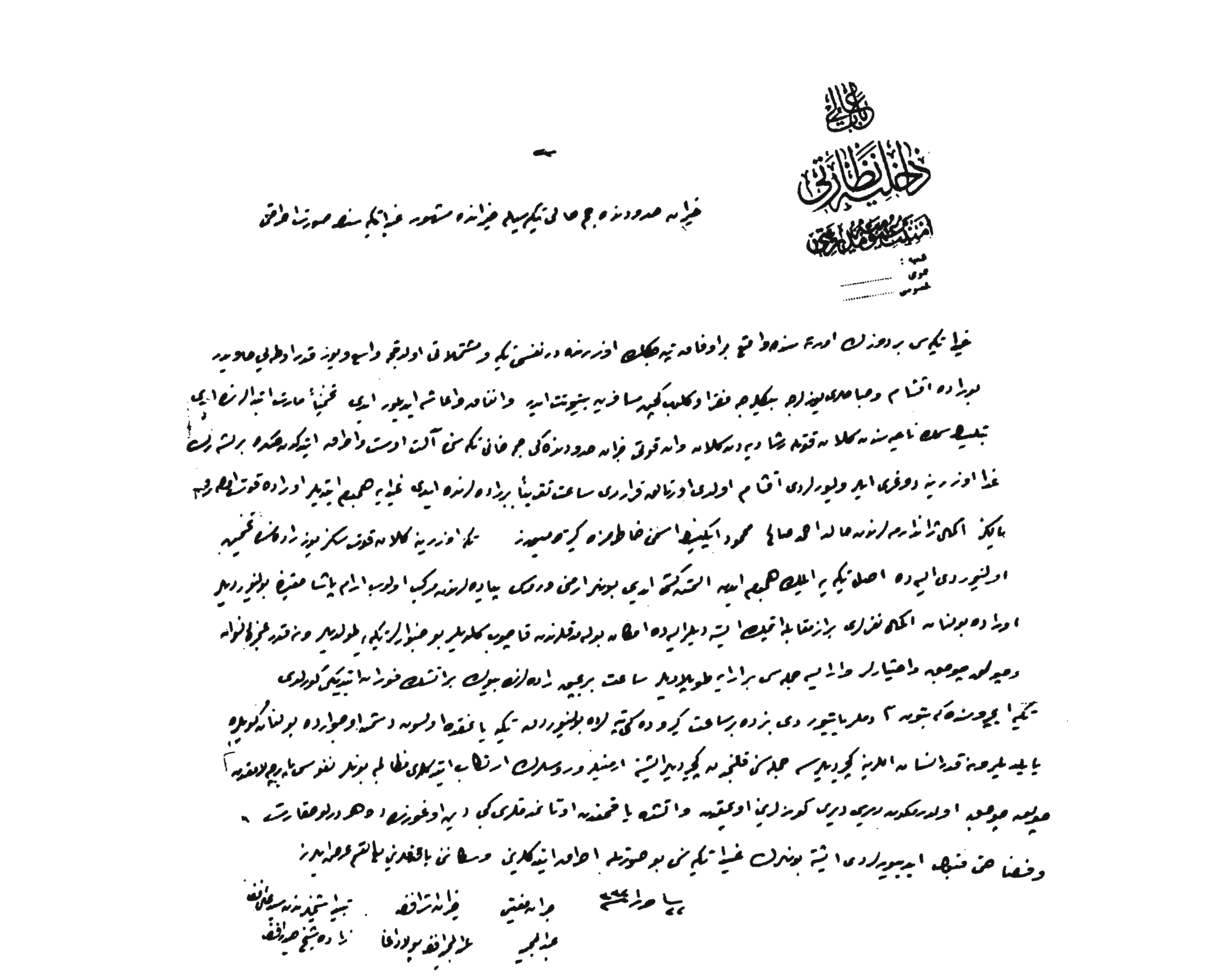

خلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریت

نمره:
مورخ:
پیوست:

۵

هیئت مرکزی اولاسه .. قره صو .. و حکومت انتظامی

تباط نهایتنده دوغری ایدیه کوندوزن ساعت یدیده ارمنی و روسلردن مرکب و درتیوز کشیلک قدر برقوت قره صو یه
هجوم ایتدی بزده یارم ساعت کروده کی تپه لره بولنیوردق برحیوله آتشه باشلدی مکر برقچ دشمن قوتنده فرز اولمقزیه ارقه طرفده کلیورمش
بزه تام چویره جکی حده ده کوچیلر برقاچ الاسلحه آتمه بزی خبردار ایتدیلر اوزاده چکلدک و دوغری (غیاب) کلدک و دشمنده
خبرانه دوردنده : یازده .. قره سنه کلمه ایدیه صباح اولدی دشمن ایلرولدی بزده چکلدک : غیاب : کلوکلمز تکرار اتشه باشلادیلر
برقوبلر و اداره حیوله و حیوجه ارکک قادینه برحیوله نفوس تلف ایتدیلر اندن صکره دشمن برازدها تعقیب ایدلمکز و دوندی : قره صو :
سرتکلنده .. حکومت قوتنه مخابره حاشم اسنده کی برادملر اوینی باقوبلر بزده تسلیم اختیار و عجزای مسلیه قره صوده قالوب بیتیمایه
زلخا : ویلیو اسمنه کی ایکی قادینه ایله : سمره و فاطمه شاهین : اسمنه کی برارکک جنیح برصورتده اولدرلدی کی : خاکیف :
ناحیسنده کلمه سماجلونده برحیوله قادینه و حیوله چکلمه قتل ایتدیلر کی باتوفه قره صوده کتوکزده انسانه تشکلنه جنیاب حسنه اولوبه نفسلرینه
اکلاوره : اموال و اشیانانه چیچ بشیلر براقماشدی اوبنه ایچ قدر کتوره بلدکلری بتوبه پارچه پارچه ایتمیه
واستمالک اولنمیه جقه برحالده کیتمشلردی . ایشته دشمنک بالخاصه ارمنیلرک قدیم زمانده اجرا ایلدکلری مظالم دهشتناکه
کلمه بولندرنه عاجز اولدیغی و جرفیا بویله یاپلدیغی مع القسم عرض ایدرز ؟؟؟

ملاجه قصبه نه کوره عثمانه قوماندانه داود

حسین

یوقاریده یازیلان یازیلانلر صاحب بولنلر تصدیق و بویله انادولو ایله لوکلر تصدیق ایدرز

ادیصا
عثمان

محمد
عباس

خواجه زاده
نوشاد
شاکر

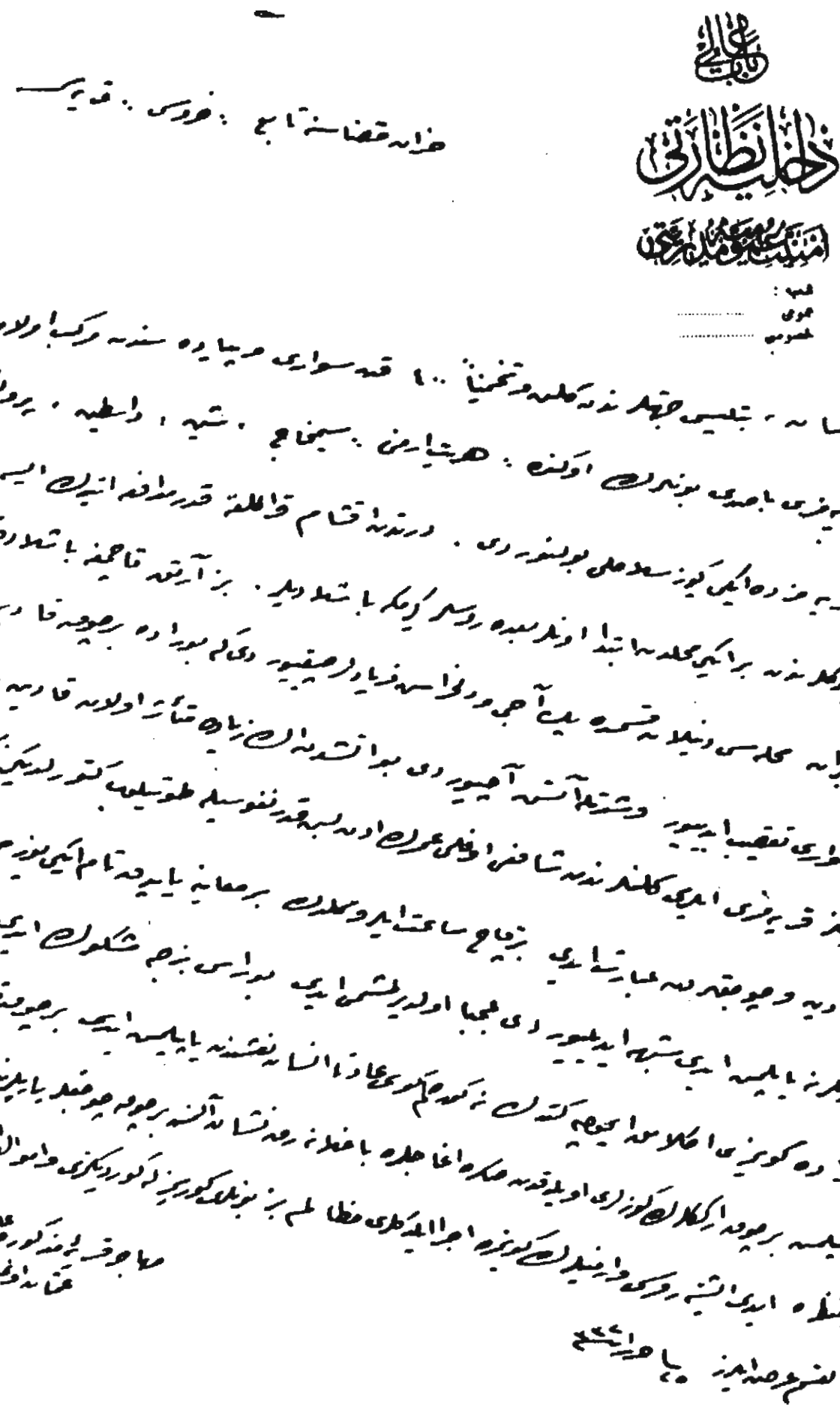

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 19-33

– 15 –

ERMENİ KOMİTELERİYLE RUSLARIN VAN VE HAVALİSİNDE YAPTIKLARI SOYKIRIM

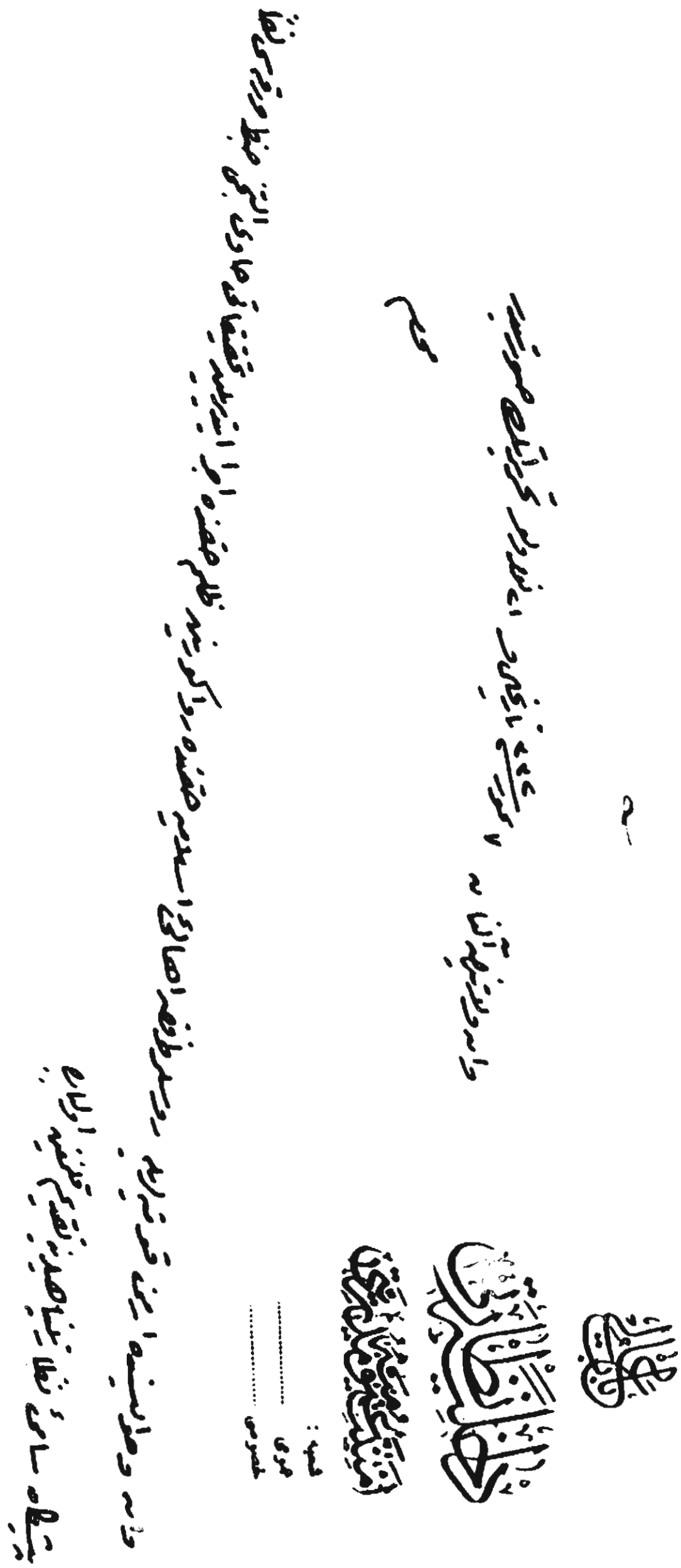

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

محرمدر

خوشاب قضاسی تحریراتی کاتبی سابقدار اهالیسنک محضاً آتیه افاده‌سی . وانک استیلاسی لاجل المصلحه وارث بولنمیوب دوامنه خوشاب اولاشجه بر قدر اهالینک نزد دوز قضاسنه چیقدقلری آکلاشیلجه اوراده کیتدم اوراده بیه بوغانه‌ی متجاوز خلقت کیم جمله بولدی ارمنیلر طوتمشه و بالتمام کیزمیه کیتدوب خوشاب جوارنده و محافظه نفوذ براقدیلر . کرک بوغانه‌لر شنلکلر و ترکسه سالاسانده و کلوب اتحادنه ایندلر اعدادی تحیاً الله بیوقدر واردر . اوموالر تعقیبانه بولنمه ارمنیلر نیکدر آجی اوت یه‌سه خلیس تلف اولدقدنه صبرباتی اهالی مسلمه طرفندنه زهرلنیکه ذاهب اولدقه کریه کلدیلر بر هفته صکره روس قزاقلری ده خوشاب طریقیله اولاشدی . ارمنیلر بلشیلر کراسه استقامتنه یوریه‌لر شهرنده قوه‌الکیشه متعین بر قومانداه براقدی . بوندهم اهالینک بر طرفه کیدوب مدینه‌هم ده مسلمانلرده اغتنام ایتدکلری قومیونه وسائر مواشی سوریلیوب جوبانه طرفندنه رعایه‌لرینه نفوذ ایدیوردیلر . منصور بکک هدایتیله کلدیلر اسماعیل آغانک ایسته‌دی اهالیده اوچ یوز قدر ایستدی حربه طاقیلمه عشیرت افرادنه بشیوزه قریب سلاح طویلاندی ایکی ماه صکره سکز یوز قزاقه آتلوسی کلدی . کویا هرکز رجوللر ایده جکلر وارایدی . پوست قریه‌لی خلیل بک و بونک بیلدکلری بوکوره بولنوردیلر . بوندی جوابنی بوغازلادقدی

منصور بکک و اسماعیل آغانک یولی اوستنده بورونه و قوللاقدی کسلمه قازندی یاپلمه اولدقدنی . وقت قریه‌لر باشه قلعه‌لی حسو و فاملیاسی و ریزکه آغا عائله‌سی و بوکوره‌کا تمیه‌سه خانه خلقی صورت مجمعیه ده تولدیرلمه و بیکارکشی قریب ارکلاری تولدیرلیله باقلامه و حرمه دیزلمه کاذسنه بورونده قوللاقدی کسلمه مجمع دیلر چیکیه بر منظره ده تولدیرلمه و شیخ نظیر افندیه بر قافله معصومانه‌نی شرحلمه اولدقدنی بالذات کورلدم دها نشقه کوریلمه‌ده اولدی . بوندن صوانه وجیاندنی ده حاجی بک نامنه بر بسنه تانه طامه طولدیرمه طامک دیره‌کی چیکلمه اوزرینه یقلمه اولدقدنی ارمنیلره جوبانه‌لره و بر تقریب قوریلوب کلمه محمدیه سرکشتنه دکلدم اوه‌سه کوره‌قدر بولامک آتشه ایلنه‌سه‌لری کلدیکنی مرقوم سویله‌یوردی . کریل . قریه‌ده ده تمیه بر قاچ خانه واردی . پوست قریه‌لی خلیل بک و بونک بیلدکلری بوکوره بولنوردیلر . بوندی جوابنی بوغازلادقدی

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

ویرمومی الیهک قپولرده کندوسنی اختفا ایدن زوجه‌سنه دلسوز افاده‌سنه وحتی کندوسنه ده سکز یاشلرنده ویوسف اسمنده بر اوغلونه
باجاقلری کسویریلرک قامه ایله ایکی شق ایتدکلرینی سویلر وصاچلرینی یولار بر حالده کوردم . شولیلی مورو اسمنده بر حریف
مقدما ارمنیلرک مناقلات ومراسلاتنه خدمت ایدن وبونلردن معاش آلیرمش بو آدمده یاپدیغی خدمتک مکافاتی اولهرق آلتمش
کوزخانه خلقیله (پوت) قریه‌سنه کوندریلوب اوراده قپولرینک اشیکلری اوزرنده قفالری کسلمش کوده‌لری ایچریده
قفالری طیشاریده بولندقلرینی بالذات کوردم ونسوان وصبیانک بر قاچ طامه طولدیریلوب احراق ایدلمش بولندقلرینی
قورتیلانلردن ایشتدم . پاکه جمال قریه‌سنده اودسکز مسلح ارمنی کوندرلمش وانلر قصاب عباسک ایکی قزینی وفتونام
کمسه‌نک زوجه‌سنی کتوررکن مزبوره زوجه کیمتورمش تفنک قایشنی قادنجغازک بوغازینه طاقمشلر وخیلی سوروکلمشلر
قادنیک کیمیه‌جکی آکلاشلدقده آنی ده قتل ایتدکلرینی واهالیسنه اوزرینه مأمور ایتدکلری کرکوکلی برشیخ ایله اون بش کشینک
یول اوزرنده شرحه لندکلرینی ودهانیجه معصومینک فجیع برصورتده طوغراندقلرینی ویوللر سلحخانه کبی جسدلردن
کچیلمز بر حالده بولندیغنی کندم کوردیکم کبی کورنلرده یک چوقدر بزه کز طامه کیتمزدن اول خوشاب مفتیسنک
اوغلی علی اصف ارابه کیتمک ایچون روسیه لیلر طرفلرنده کویلره کوندرلمشدی . یولده قفاسی اودرجه رزلمشدی که
برال قدر پارچه حاله براقلمش وکوده‌سنده اوزرنده بر چاپوته صارالامش ایدی کشفنده علی الاصوص خوشاب
قائممقامی کیتمشدی معصوم متوفینک بر پیرفانی پدری ارمنیلر طرفنده توهیم وتهدید ایدیلرک روسلر طرفنده مؤلدیرلدیکنی
سویلتدیردیلر . قائممقامه شکایت کیدنلر ایجابنه باقیلر دینلردی ایجاب ایسه اشرایی خفیا تحریک ایدی روسلرک
رجعتنه تصادف ایدن شاکیلردن اوچ کشی یی اکراه قریه‌سنه صفوت بکک خانه‌سنه احراق ایتدیلر . ذاتا
یوقاریده کوستردیکم نفوسک چوغنی ده طاملرده یاندردیلر . عائله‌می قورتارمق ایچون جودت بکک یانه
کیدوب دها عودت ایده‌مدیکمده دولایی طاغده براقدیغم ایکی یوزخانه میانه‌سنده فاطمه اسمنده زوجم وسکز یاشنده
محمد جمال آلتی یاشنده محمد جلال وایکی یاشنده محمد شفیق وبرادرزاده‌لرمک والده‌لری واون یاشنده کریمه‌سی سعادت وبش یاشنده
مخدومی محمد شکری برلکده ایدیلر طبیعیدر یاورولرم دیکر امثال عدیده‌سی مثللو جانوار وخونخوار اللرده پارچه لندیلر
دیمکله دلخراشه حکایه‌سنه واو حوالیده بولندیریلن روس قوماندانلرینک وارمنی رؤساسنک تحت حکمه آلدیرلدیغی
الی آخر العمر ادعادن کیری قالمه جغنه قسم ایتمک ولغت اوقومغله خاتمه ویرمشدر ۱۲ حزیران سنه ۲۴۲

وارثانه ژاندارمه آلای قوماندانی	وارثانه رتبی	متقاعدین عسکریه‌ده	وارقومیسیونلرنده	وارپولیسلرنده
بیکباشی	عبدالرحمن	وانلی ملازم	زبیر	محمد خلوصی
علی اصف		رجب		

بسم الله الرحمن الرحيم

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
تاریخی .....
مخصوصه .....

مادیه نجاری در ویسه آغانک افاده محلفنه (مورخه نه) چکیلان قضا خلقی روسلطنه طرفندن قسم کلیسنی
ایجاد و اعنا ایتدیلر . بنا ویله بلد مذکور اهالی جمهوریه قصه یه تکرار دیدیلر بالآخره کویده طاغتیلر بولندیغی
مجمع بصورتنه طوغرا انعقاده اولندیغنی کوریجه قصه نک جوارنه رقیالنه کلدیلر . کوسه قریه سنه بولنان چرکه
منطقه اولدقلری واقعه ایتدیلر سنوازلسانه کتدیلر یه جلد شناعتده بولندیلر . بولنان اسمه براختیارلر مالاقیانی
کسوب زوجه سنک آغزینه زوجه سنک کنز زوجنک آغزینه ویردیلر غلیظ عباره لرایله تقوحاتده بولندیلر
قصه مزدوجه هدمنک صاغ صاغ درینه طلوم چیقاردیلر . ابعاده کلمه بر عشیرت خلقه بالتمام بیعاوتنه تولدیلر
قاتمقام محمد کبک قزی فاطمه خانمک بو دلرینی یاردیلر جیب یاپیلدی ایمدیسی بیلک طولدیردیلر چرکاجه سوزلر
سویلدیلر . اسماعیلک قزی لالینک قفاسنی کسدیلر سونکوره طاقوب سزلر بایراغکز در دیدیلر سلیمانک زوجه سی
خانمی تجاوزات کیره آتلدی حیاتنه خاتمه ویردیلر بو کبی جنایت و مفسده و شقاوت لسانه آلمجه درجه ده در
برجوده قادینلر حیوانجقدری قوجاقلرنه قولاقلری آنالری کتورلدی و برجوده جیانک والده لری مذکور
جمهور طاغنه آتیلدی مرمیاتنه هدف اولدقلرنه حیوانجقدری برقدار اوزرنه کیمسه الک یکیسه صو دانام دیه فقاه
دویلدی آچلمیاندنیه فریادلر طاغلدی اینکله بتوردی . ان فاتیوره کلدی سیزه بتوردی بولندی و صورتله برف
اوزرنه طبعی طوندیلر جمیع برقضا خلقی دول منظمه ده بعض روس قوماسه قارشوسنه کوزله دیکمز محابسته
مقابله ایشدلک شناعت و تولید اوریتیه جنایتلر محو اولوب بتدی دستور خادم انسانیه و امضا ایتدیکلر
قرارلره مخالفت کوستردیلر و مدینه دم اورانه اوکه وحشیدی جناب خالق قدر ایتسون دیمکله آنه صقالنده
دوکیلان کوز یاشلری حضاری ده دلونه الیشدی [illegible] ۱۴ حزیران سنه ۳۲۷

والده بولسیدنه	والده تویرتاینده	متقاعد یوزباشی	والده بدیه	والده ثابت ثانی آیلاری قوماندانی
محمد خلوصی	زبیر	والده ملاننم	عبدالرحمن	بکیاست
		رجب		علی صفی

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

الاری ۹۷ طرا الاری قاپوسیاسی حسن فخری افندینک زوجه‌سی لطفه خانمک محلفاً آلمانیه اقامه‌سنه دائر
واقع اولان اشاعه‌یه ابتناءً برقسم اهالینک نزد دولتده شکایت کلامه جرأت ایدرک دائماً کلدیکی بلدیه‌لرینکه تکرار
کوریلمه‌سی دولتدن ایچون دفعه تکرار حیثیت‌سز اهانت‌لره اولنه‌رق ایسه‌ده اولجه تدارک ایتدیکم وسائط الدن حیثیت دیگر دوه
ایکیشر اوچر باشدنه فرقدار حیثیت جوجقلر طاشیجه امکانی کوره مدیکم وروسلرک دول معظمه‌ده اولدیغی بنا ایتیشیک ایترار
دیه بزم کبی وسائطده محروم متوسطلرمزک تسلی وتطمینلرینه اعتماد ایده‌رک قالدم وسائط نقلیه بولنه‌رق اهالی دیگر
حکلری ارمنیلر بتون محلاتی طرافه نویلرلرینی کوریجه‌لیه جوجقلری متوسطلرمک قوجاقلرینه دیره‌رک بر قاچ مجزه‌ایله
محو آشوری شامدام آلنه کیتدی عبارتی بلداوغلنک خانه‌سی بیلدیه اوجوارده محرکلک خانه‌سنده عینی اهالی طولمشدی
ارمنیلر بتون محلاتی طوتیلدیلر ارکلری نسوان وجیانه آیردی کتوردیلر بزلری ده آرتقا مؤسسه‌سنه آلدیلر ارکلرک
زده‌ده تولدیرلرکلرینی کوردکدن ارمنیلر باشه‌لرینه سابق مرتضاوغلی عبدالرحمن افندینک اوریسکز باشلرنه براوغلیکزدن
قوریشمق جاهده دیه‌رک کوتولرک اوستنه بالطالیله طوغرادقلرینی مؤخراً ارمنی قادینلرندن اشتدم . براوغلنک برادرزاده‌سی
عائله‌سیله برابر اوبه‌لیه نفوسده زیاده شلکنه تصحیح بریسی ظهور ایتدی . زمان تولدیرلرکلرینی آکلایه‌رق بر قاچ کون
اوراده قالدقدن مؤسسه‌نک داخل وخارجی تمیناً اوریلدی قریب اهالی کوریورلرکه روسلر کلنجه یاقدیر برصورتله
ویریلدی بر هفته صکره روسلر کلدیلر بزم اهالیمزدن آلدقلری قیوندن بزده آره‌سره‌یمز توزیع اولنوردی
یه باندوه برصورتله قانع صورت آقرده تولورلردی آنزمان ایچون اوقدر نخلوقه محواولدی . مؤسسه‌ده بولنانلرک
برقسمی آلمان مؤسسه‌سنه کوندریلوردیلر اوراده قالانلر بایلیجه آکلاشیلوردی آنملا بیزی اوراده سوروکلنمک
بدایتی یاره‌سی اولاندن یاره‌لرینک تسلیم ایدلمسی وعکس تقدیرده اشکنجه ایدیلمک امنه رایدلری . زوجه‌لرک
تکلیف کندی جلیاتی بوجهه براقره‌یجه براولنه تاوانی یرلشدیردم بتون نسوان وجیانه اراده‌لرینی اولورسه
سنده ویریرز دیدیلر کلنلر قرار آلدیلر خواجه‌زاده‌ی حاسب کتسنده عبدالرحمن افندینک زوجه‌سی عینی قرارایله
بوینه آلدیلر قادینجغز وداسی کونی جوجقلرینی الکدن آلمه‌ایچون بریا ایتدی ویریلدیلر قادینی نزول اهانتلره
زدن دعنه ایتدی . جوجقلر سیزلندی طوردی شامدام محدسنه بلقیس خانم نامنه برسینک خدمتی دیکلمه‌سیله بوز
عدد یوزلرله آلتونی جیقدی بوصورتله هرکس صویولدی اوشاده سوراوغلنک محدسنه رجاسیله نازدینک
کنج برزوجه‌سی قورقودن بغدای انبارینه کرمه‌ایمه کوتلوارمیدی انبارک بغدایی طاشیرکه قادینه انتاریسی کورمشه
قادینی طیشاره چیقارمشلردی یوزنه ایپ اوستنه دیزلمه اوبر عدد بشر لکه‌لرینک کسوب چیقارمغه احتیاج
کورمیوب ارکلرینک قارشوسنه قادینلری اودرم چکمشلردی که قادینه عادتا صهلب ایلمه برحالده کیرلمشدی

ذهليه نظارتي

امتنت عنوان مدرجه

قسم: .....
نمره: .....
عنوان: .....

بو اشکنجه ایله آلتونی بوغازنده آلمه السی بالتمام چیقارلمه جریان چیلاده و یاده برقلمه اولوقده چکده اودرجه حزب
اولمشدی که اونازک وجود کورجیوانی دوندرلمشدی دها تشنه هوشناخت یاپلمشدی که ذاتا بو احوال بوزولان
برقانونه شکایت ایدی اوراده دارآخرتده نیصل آلمیاه مقصوده اوکه برنفس یارجیسی طوتمه اولدیغی حالده کیزلدیکی
وایچی چکدرلن بو یولده حایه ایتدیکی بالذات کوردم بو وهشتلی هیجانلن دوه محکوم اولدیغی بزجه محقق اولدیغنده
یاپیلمه جهه دقیقه انتظار ده بولنوردقه اوانشاده وانلن تازه کلیا محه لی قواص میقوبزی حضورمه اوراده
بولدی خانم سنده قوجاغنده ایلیک کورمشم سن وجیوجقلرینی اداره ایده جک قدر یاره دیرایسلن سن خانمه
کتوره بیلدیم فقط کیم مسلمانه وبوندن نصوابه وجیانی جهاقلارسه جزا کوره جکدر اعلانه ایلمشدم سن کزلیم
کتوره جکم دیدی حاجی قوجه لیایه یازارلمه ایتدن اوراده یاشه واحمد ایچون براوغلم قالمشدی طقدز یاشنده
کیدیم جیلم درت یاشندن محذوم صالح بر یاشنه مولود بربیه یاشندن اینه بوندن آیلقدنه بوندن کوچکدر سود
بولانمسنه دیو کلدیزده الکه بوردم بزیه آیلقدنه تولدیلر تفتیکن طورسن اوستنه برقانیدر بولندیغی
خانه ده انسانه مصایبلری طوغدرمه بوغازلمشدی . اختیار والده سیله کیم میقوندن خانه سنه آیرلدقه اوراده برای
حافظ الله یالنه کوسه کوله بشیرلله وسائر حیاتمی قادینه صدیغنه براقدی برابوندن اسیر اولدقه قالدیغمزی
کوچ برنعمت عظما وخدمه ایدورلن مواجب حیاتمی کوزل طوررده بزی صاقلادیغنی ایشیدیه قوماندانه میقوبی اوایکی کونه
حبس ایتدی واندن صوکره ده چیقاردیلر برقاچ آلتون دها ویرمکلکی وممانعتلرن کلمکده اولدیغنی
سویلدی نشه یاپدم بوقدر دیدم الحه اشکنجه ایتدی ایسه ده واندن چیقدقدن کوره دیکر اشرار القاآتق بولونمسنه
اولملری ایچون آنی متعاقب ایکی صلح عیدود ایچون کردی بزی تحت تعذیبه آلدی اوغلم احمد بوحالی کورنجه حماوشوب
خانه درونه کیرتاندیره حیاقلانمه امیه سنده جوجقده ده اولجقدر زاولدی دینجه قوشارنی جوجقدنه ایدی دیدم
اختیار قادینه ایله ایکیزی قناعالده دوکدیلر انی صورن سونکوله مدن اوزره ایکیه یاره کری جوجقده صدرینک
ایچنده در دیدم صدری برتیلی کری آلدیلر کریه برتیلی یاری حیاباره که اختیار قادینه اشارتیله باغ
قیوسنده طیاری چیقدم برقنه ایچرسنه کردم چیلی دقیقه ده چکده قادینه فریادینی ایشتدم طوغرا قنده اولدیغنی
زاهب اولدم مکر بنم محل اختفامدن سویلمیه یوره تعذیب ایدیلیرسه بزی بولمیه جاغنه قادینی یارم جانه براقدی صاوشدیلر
اوغلومدن ایچرده علم لسانه آچیلیه هنه اولورسه اولسون تکرار خانه ایچنه کردم قادینه برطرفده ایکنجه دیکن
ایشتدم یاز کیدم بیه یکه طیاقدنه بی تاب دوشمشدی هماه سوقامه قیوسنی آرقه ده بنداتیدم قیصیه سسه احمدی
چیاغردم تاندیره اولدیغمسنه دیه اوراده چیقاردم صباح اولنجه تکرار کلورلر دیه قادینه بهه تاندیره

اوغلم احمد دخی شبقه تاندیره صوقولدقده اوه ایکی کونه تاندیرلرده بارندقه برکونه یاغمده ترکه قونوشورکه سسنی آلدقده
سوریه رلی بخره ندن برینه باقدقده عثمانلی عسکری اولدقدن کوریجه بزی قورتاریکز دیه باغردقده کلندیوزباشی
خالد وملازم طاهر شرف الدینه بکلادیلر بزی کوریجه یکدیکره آغلادقده اوراده بزی آلدیلر اوغلم احمدی
بجاقدی تاندیرده روماینه آلمه ایدی کوچ حالده قارکاهه کیتدک فردای کونی روسلر کلدکده اولدیغی
آکلاشیلجه بزه حیوانه ویردیلر مکاریلره بولدقجه بولدقده براقدیلر ترکیسنه بندیرلمه کورجه قاوقلنه کوره
دلی اسمنده واردیلمه باشنه برقزه اودرجه تجاوز کزه وجیقده بولنلشدی که جوجه حیوانده ترکیسنه طوراماز
اسه رضاسز جه حیوانده اوزرینه اوزاتکز دیه باغریوردی بو حالده ایکی کون کزدیکدن صکره ترک حیاتایدی
مرتضی زاده باسه کاتب عبدالرحمه افندینک ایکی قزینی جرا کتورلرایکه والدولری طیانه رده بشدی حده کیتمیدی
بونلرده برابر قیاباقلی کلین جمیله خانم ده کتورلمه وقرقه کوندن چوجقلر ایتمیدی عبدالرحمه افندینک سکاه باشنه
همیشه سنده فصل شیفیده تولدیرلدی . جه جی حاجی آمانلنه اقرباسنه اولوب کندی خانه سنه بوسه یرقیقدنه
هسا اولمسنه بناء قیاماجیانده یکی دوقتور حزب واقف کندیسنه مژده سی اولدقده کتوردی کوبیدده طوبلانه
قادیه وچوجقلرک قسم کلیسی اوشاده فیضیاب ایدیر اولانه مرسیه جیانه دوکدیرلدکلرینی ارمندن چوغنه
اشتدم روسلر کلدکده چیکره بزلرک ده دکزه دوکدیریلدیکزی بزه خفیا سویلیاندی ده واراده چیکره بوزه
قاتمتاریدی . توزیع ایدیلمه طعامه یسم قاتیلدقده اصحاب واطرافنه اخنایتلر . الله یرالمه حیات ایکی یوز قوقوزده
عثمانلی آلتونی آلانه وآلدیرانه میقودر . یاره ملت آلدیغی غم دکل منفعه دوکلدمز وارا ولسونه یارم مولود ایکه چیکر
یاره لرملت آچلقده تولدیرلمی ایدی تأثری منتجدر . چوجقلرمک وحشی منظر اولدقده تولدکلرینی بدرشفقتینه
هنوز یازمادم جناب خالق افندنک قدرت قاهره سیله اجرا ایتسونه دیمکله وطنلرمه افاده سنی انتها ویرمشدر

باب عالی

وانه تولیدنده	وانه توزیعنده	متقاعد عسکریه دن	وانه بلدیه رئیسی	وانه ثابت زاده آلای توماندانی
محمد خلوصی	زبیر	وانلی ملازم رجب	عبدالرحمه	بیکباشی علی اصغر

ذهنیه نظارتی

امنیت موضوعیه مرغی

قسم :
نوعی .....
خصوصی .....

والده سلیم بك محمدك سوار اوغلی ژاندارمه رضا چاوشك زوجه‌سی واحده خانم ملفا آتسانه افاده‌سنه زوجم خسته ایدی
هیچ‌امدنه گیچه‌لك برنجی ساعتده آتشلنه‌رك قادینه وجود جفتلرك باغرشمه‌سی جهتدن برنوزادی یقینده بولنانه
قوشتورلدی قادینه واركان بونی متجاوز بزم اوه طوپلاندیلر . صباح اولدی اوزاق اطرافدن آلدیغم بچره‌لرده
ایچری‌یه یایلم باشلادیلر هركس بره قیاندیلر زوجم قوریشوب اصابت ایتدی تولدی چیلی یایلمه صكره طیشاری چیقدی
دیدیلر هپسی طیشاری چیقدقده ارکلری یچدیلر ایپیله بره‌یه دیرلوب قولدیرلر آرقه‌دن باغلادیلر بوندن اوچنده
چیقدقده بسه دیکمز شكز باشی مصطفی ومحمد خواجه‌لرك اوراده‌کی باشلرنی اوغلم احمد ونوسه خانم اسمنده بریسنی
اوریاشنده اطوریسنی واوراده‌کی باشلرنی اورمیه‌ده مسافه‌کلمه محمدك اوغلی محی‌الدینه دوچار ایتمشلر چیقدقده بولیورلری
بوندن یایلم آتشلنه تولدیریدیلر قالانه قادینه وچوجقلری اوکلرینه قاتدیلر . زوجمك آتی بزیلدی رضا چاوشه
آتك بزه‌سنی اولدی قارنی ده بزه کوچك قالدی دیرلر موسیقه ایله آمریقا موسیقه‌سنی کتورردیلر .
ایکیاری قالدقده بیاتیه اوه‌کوره‌قدر بر رصوره ویریدیلر روسلرده‌کلری بزده اغتنام ایتدکلری قویونلرده
بر رقم ریمنی ویریرلردی فقط بیاندرده بر چوغنی قانغ صورلر آقار تولورلردی . کیجه‌لری قزاقه واینلر
اولمه‌لره کیرر قادینلرك بونزونی آچار وآرزو ایتدکلرینی کتورر فصل شیفنده صكره برلماقدی کریه کرتیلردی
بوحال تحمل خارجنده واردیقنده اولرمزه طاغلمزی بیاز ایتدیلر اومزه کونده‌ردیلر ذاتا قاوامزك یاندیغنی
بیلیورده . مقصدمز فصل شیخ تجاوزات کرده‌سنه قورتلمه ایدی محله‌مزده بولنانه قادینلره خرابه دیوارلرك
آتنی اوطورده‌یه جك بارینجه بشنی بر قلمه‌مشدی . موتاجله ویاخود امثالنی کرقتدانتظارده‌یشقه ایدمز
قالمه‌مشدی بر آجیلری دوشونرکه باغده آتلرینی باغلایانه روس قزاقلری بزی یقالادیلر . تجاوزاته
باشلادیلر وکیجه‌یی صباح ایدنجه‌یه قدر هیچ بر قادینه صواب بزی کورمدی . صباحلیه اوراده‌یه تقریب
صاووشدقده قنکو نلکده سرکسی اوستنه خانه‌سنی کتدی اوراده تکرار مؤسسه‌یه کوندردی قیولنمدی وباشقه
یایلانه چقارتدی نهایت ویردیلمی آرامده رجا ایتدی وچوقه آغلادقده یالوارده‌آلدیغمز جواب
اولنجه‌یه قدر سز بوقدری چك چكسك . والیك چوقدن بلده کلسونه‌سزی قورتارسون کی چیقدی اولدی اوراده‌کی
حاجی چیانك قوناغنه سوقه اولندقده اوراسی نسوانه وچیانه ایله دولدیرلمشدی آلتی یدی قادینی بلاسبب قتل
ایتدیلر بوراده‌ده کرك روس عسکری وکرکسه ارمنی منخوارلری تقفیدنه مجبور عاردچیا اولارك شناعتده
بولنمدیلر برچوق معصومین قوتیرلره طولدیردیلر .

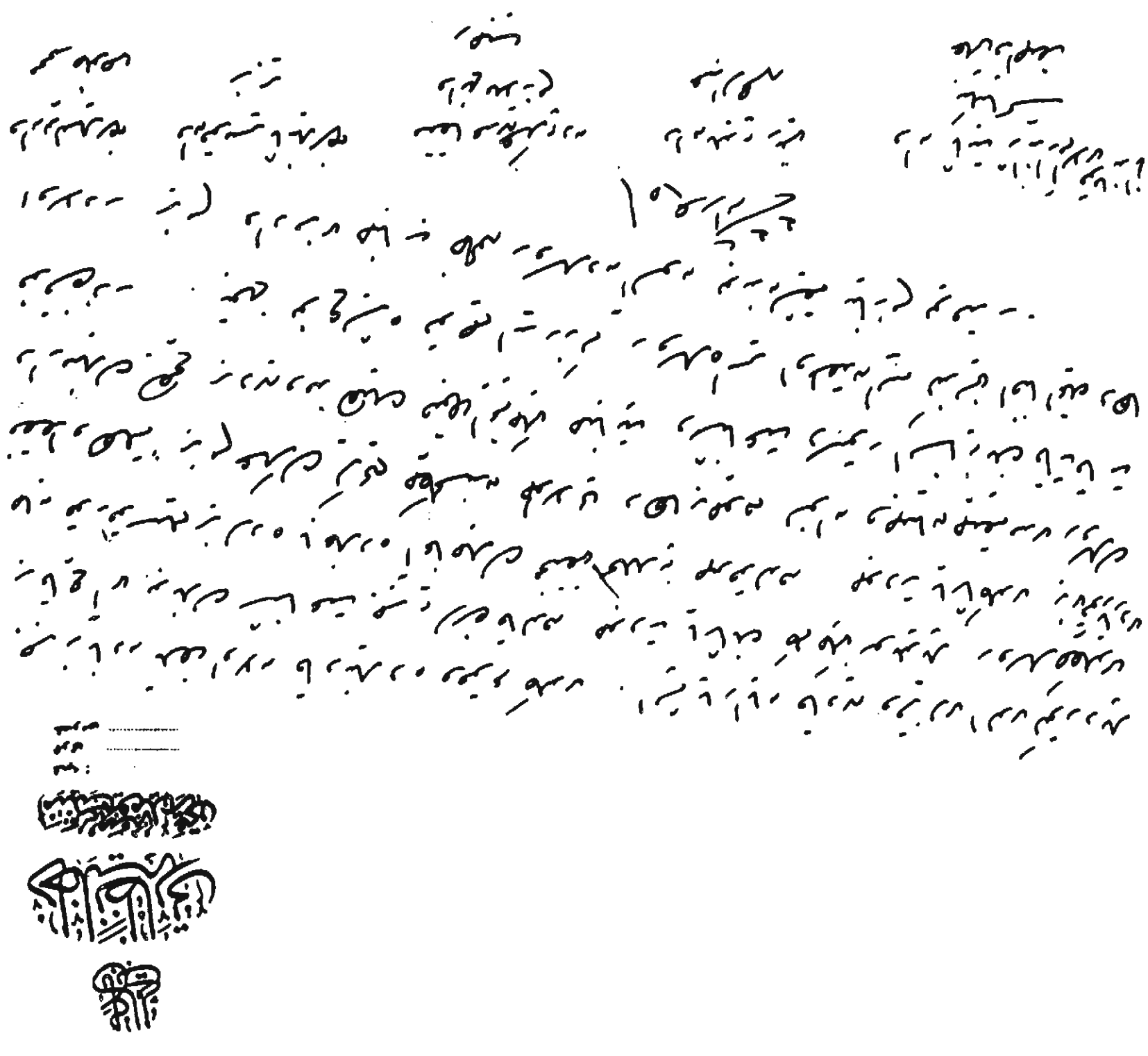

– 16 –

BİTLİS VE CİVARINDA ERMENİ ÇETELERİ VE RUSLARIN MÜSLÜMAN AHALİYE YAPTIĞI KATLİAM

قزل مسجد محله سنده قاتلقاجی اوغلی عثمان آغا نامنده افاده سبه

قوصیه جی ارمنیلر طرفنده قاصیف سونکولیله جمع ایدیلیه الی سکز کشی حبس ایدیلمشدر. بر کیجه یاتسنده اوغلی عبد الباقی صاحب سوقاقلرده قالدرده صندوقه اغماد ایتمیشلر اولمشدر.
خانه سنده بولنانلر دخی اشیا یغما ایدیلمشدر. بارهسی ایتام بولدقده قدرلاک شکل خدمتلرده انقاریه صورتیله قولاندیلمشدر. اوده درت یاره پاره کسلمشدر.

قزل مسجد محله سنده خدیجه بنت فیصله ۹

روسلر طرفنده صول مرسنده قوریشوندلر جمع ایدیلیه وخانه سی یغما ایدیلرک انقاریه ده قولاندیلمشدر.

زیدیه محله سنده بر موسلی اوغلی سلطان آغه نامنده

ایکی آی حبس ایدیلیه وخانه سی یغما ایدیلرک اوده اوچ یاشنده کی اوغلی شوکت غائب اولمسه حیات وممات مجهول قالمشدر. اوده کیجه ایدیلیه اوالی غوره سنده
بارهسی آلنمشدر.

زیدیه محله سنده شیخ یوسف آغه نامنده سلمانه آغه

روسلر طرفنده ۷۰ کیجه ۱۰ حایله بیاننی آلنمشدر وخانه سی یغما ایدیلمشدر. اوده یاشنده کی اوغلی محمد نوری غائب اولمسه

هوسانه محله سنده حورلی شیخ اوغلی محمد

والده سی طالبی یاشنده کی نکاح نام قادینی قما ایله کسلمشلر. دییسی اوغلی اطلب کندی خانه سنده بدنامه کووه، حسن، حسین واحمد آغا نام کیمسه
بوخانه ده کی قوزی معصومه بی قلیچ وقما ایله کسلمشلر جنازه لری کوتکلر طرفنه لی قیلمشلر شمدی کیکلر حالا موجوددر. مرقوم محورک خانه سی یغما ایدیلمشدر آلنمشدر
حبس ایدیلرک انقاریه ده قولاندیلمشدر ورسه وایالی شتم ایدیلرک دفعاتله خوب ایدیلمشدر

اغلا طلی اولوب قزل مسجد محله سنده مقیم حسین اوغلی صالح

تیسه یاشنده کی یدی صالحی روسلر قلجله اولدوریلمشلر در. کنه لسنی ده قولنده وقفاسنده قلجله پارالانمشلر در. خانه سنده کی اشیا کاملا یغما
ایدیلمشدر

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

اخلاللی اولوب زیدان محله سنده قصاب اوغلی احمد

اون آلتی یاشنده اصلی نامنده کی قزینه عرضه جلادانه بر صورتده تجاوز ایتمک ایسته‌یه ارمنیلره قارشو ناموسنی کمال صلابتله مدافعه ایله‌یوب کچه‌لرینه عساکر عثمانیه نزدینه فرار ایله تخلیص حیات و ناموس ایتمکه تشبث ایلمش ایسه ده ارمنیلر طرفنه ایچقچه‌سنه قتل ایدلمشدر کندیسی صو یولمشدر

هرسان محله سنده محمود اوغلی رسول

خانه سی یغما ایدلمشدر کندیسنده یوز یکرمی غروش آلنمش برآی اشکنجه ایله حبس ایدلمش و اجزا مزاجیلقده بعده بوستانجیلقده استخدام ایدلمشدر

قزل مسجد محله سنده صفا حور آغا سی زاده حسین اوغلی حسن

خانه سی یغما ایدلمش و مسن بولونمق حبسیله اثر ضربدن متأثرا اوچ ماه خسته خانه ده قالدقدن صکره چیقارلمش و کمال سفالتله بر خانه یه حبس ایدلمشدر

طاش محله سنده اسمعیل اوغلی محمد

طشانه یاشنده کی پدری اسمعیل قلنجله پارچالانمش خانه سی یغما ایدیلرک ایکی آی حبس ایدلمشدر

عین البارد محله سنده حسو اوغلی بدری

اون یدی یاشنده باکره قزی فاطمه‌نک جبرا بکری ازاله ایدلمش و خانه سی یغما ایدلمشدر اوچ ماه حبس ایدیلرک اجزا ضرب و اشکنجه ایله انقاریه ده قوللانلمشدر و درت یوز غروشی کیسه سندن آلنمشدر

قزل مسجد محله سنده شاکر بن محمد

خانه سی یغما ایدلمش کندیسی فراره موفق اولمشدر

آوخ محله سنده موطکی مکتب معلمی عبدالحکیم افندی بن ملا عیسی افندی

قما ایله قفاسی جرح ایدلمش کوزلرینی آغاج صوقمق صورتیله سقط ایدلمش و صاغ قبورغه سی ضرب ایله قولمشدر کیسه سنده کی اون برلیرا سیله ایکی ساعتی آلنمشدر

بابت

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

عمومی .....

خصوصی .....

محله باشی جوانده امنیه بنتی سوسی آغا

زوجی تبلیس استیافنا ملازمی شعبانه افندی کچلیه ارنیدلو قفه صورتیله مجهولاً قتل ایلمسه اوه کمز بش رلی الی عدد دیرا بوزالی عدد دیاسه آلتونی درته کمردست آلتونه کوچیر می کمز عدد دیوزلی بالقوط جزا آلمسنه وخانه سنده بولنان تبوله اشیالری یغما ایلمسه قرنی اوه قیسه باشنده کی ناجیه نک جزا کبری ایله اینه خانلک بدری موسی شتله خوب ایدیلرک قتل، عموجه زاده سی کلاری نام قادینه دخی ارنی قادینری طرفنه خوب ایدیلرک قتل ایلمشلردر اینه خانلک بوغازنی کرتبانه ایپ ایله قیصدیرلمه صورتیله برقاچ دفعه زهر توکولمه تهدید وخوب ایلمشلر

طاسه محله سنده زلفی بنتی صادقه نام قادینه

قائله والده سی خدیجه وقائله برادری طاهر قورشونه قتل وخانه سی یغما ایلمشلر

طاسه محله لی عائشه بنت عبده

زوجی طاهر وداماد احمد حوجه مصطفی شریف وخانه سنده کی رقیه نام قادینه قورشونه غایت فجیع برصورتده قتل ایلمسه وجنازه لری یکدیگرلرنه پارچه لنمشلر . خانه سی یغما وکندیسی صول بطنه قورشونه جمع ایلمسه وجوجه سی الده موجود بولنمشلر بسه یرا اونه یکی بجیه سی جزا آلمشلر

طاسه محله لی منتها بنت ملا عبده

اوغلی فارسی جزا خانه ده آلتنجه کتورلمسه حیات ومماتی مجهولدر فارسلی اونباشنی کی اوغلی قادر واونباشنی باشنده کی ترفیعه قورشونه قتل واونباشنی کی شریف ارنیدلو قفه دیواره اوریلیب قفاسی چیرلرک تفنک دیبیکلیله ازلمک صورتیله وحشیانه برشکلده قتل ایلمشلر رایسی طاهرک اوغلی طویسوندن زوجه سی منتا ده وکتیسه وزینت نام قادینلرک عرفه تدصه ایلمسه وزینت نام قادینه دفعاتله جزا کوتوریلیب قتل شنیع اجرا ایلمسه وعموجه زاده سی اسمه دخی قلجله پارچه پارچه ایلمشلر وخانه سی اشیاسی تاراج یغما ایلمسه وحوردلو دشمنلر بوخانه قفه ارتکاب اولنمشدر

قزل مسجد محله سنده عادلجواز لی مجیدیه بنتی کیسه نام قادینه

چکیلمه باشی برقاچ یرنده جوجه ایدیلیب کوزلری سقط ایلمشلر

زیده محله سنده فاطمه بنتی مصطفی نام قادینه

ناموس تجاوز ایدلمک ایسته نلکیچه مدافعه ده بولنسه اولدیغی ایچون قفاسی درت یرنده دکنلا خوب ایدیلیب صول قولی قیرلمسه یوزنده وصول قولنده کی یرنده قورشونه جوجه ایدلمسه ایله اوحیفت بیله زلک کوتورلمشدر

باب
داخلیه نظارتی
امنیت عمومیه مدیریتی
شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

ه

طاش محله سنده مقیم مکتب رشدی معلمندن حاج عمر افندی

تیمسه لیرا و ساعت کندیسیله رفیقه سندن آلنمش بتون اشیاسی غصب صوک زمانلرده ارمنیلر نزدینه کیدوب پاره طلب ایتمشلر سیده اولمدیغنه تضییق ایدلدیکی

زیدان محله سنده ملا علی قفی زاده فاضلک کریمه سی الماست

دشمنلر شهره دخولی اثناسنده فرار ایدرایکن آرقه سنده بولنان آلتی یاشنده وایوب نامنده کی مخدومی قتل ایدلمسه و کندیسی روسلر طرفنه قالدیریلوب

قزل مسجد محله سنه کیتمشدر

قزل مسجد محله سنده ارضروملی صفا رخانم

قوجه سی ویرکو قلمی اوطه جیسی شکری افندی اسیر حرب اوله رق کتورلدیکی و خواجه عمر افندینصر خانه سنده بولندیغی اثناده ارمنیلر طرفنه لبن لیرا طرآلمشدر

اخلاطک ارکزان محله سندن اولوب قزل مسجد محله سنده مقیم عائشه بنت ابراهیم

نزدنده بولنان قائن برادرینه مخدومی خلیلک باباسی قدری قتل ایدلمشدر

اخلاطک ارکزان محله سنده اولوب قزل مسجد محله سنده مقیم محمد بن یعقوب

دشمنلر شهره دخولی اثناده عرب کوپریسی جوارنده قورشونله صول اومزباشنه مجروح اولدیغی و هنوز اعاده عافیت ایتمدیکنی سویلمشدر

کومسی محله لی زینب بنت محمد

دشمنلر شهره دخولی اثناده اون آلتی یاشنده عارف نامنده کی اوغلنی قتل و کندیسی قورشونله و اون ایکی یاشنده خالد نامنده کی اوغلنی آلتی یرندن

سونکو ایله جرح ایدلدکلری

کومسی محله لی عبد الغنی بن سلیم

دشمنلر شهره دخولی اثناده ۱۹ یاشنده کی برادری عبد الباقی یی اسیر ایدرک کوتورلدیکی اوچ ساعتلرینی اخذ و شهردن چیقدقلری مروده

پیری سلیمی ده قزل جامع شریفی اوکنده قتل ایدلدیکی افاده ایدلمشدر

بابت

دخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
محوی
مخصوص

هوسانه محله سنه صفر بنت خلیل

قلعه تپه یه بیلدیرلدی ۷۰ ایاقدی ایله سائر حلیاتی چرا آلنمشدر

قزل مسجد محله سنه منور بنت ولی

دشمنلری شهره دخولی اثناده اوه بلمه باشنه قزغن نقیب ارندیلر لوقه آلنوب کتوریلمسه وناموس تجاوز ایدلمشدر وقبچه سی محمد تیریه نام شخص ده اسیر حرب اولارق کوتورلمسه وحلیاتی آلنمشدر

زینه محله سی سلطانه بنت ولی

اثنای استیلاده برادری عسکر طرفیله بر شهر دن چیقارلیقه تا فشوتسه جواز نده برادری قتل ایدلکین کلنجی اسیر دوشدیکی سویلنمشدر

قزل مسجد محله سنه سلتانه بنت ملا سلیمانه

دشمنلر شهره دخولی اثناده اونی دروسلر خانه سنه کیرلرکن قزوسی فواجه یوسفنه تقیبه صورتیله یاره طلب واونی ایکی ساعت دکری ایله بیلدیکلری واخاوسنه قبچه سی وفات ایتمشدر

اوینی محله سنه دلبنت شمو

دشمنلر شهره کردیکی اثناده قائم برادرینی الی باشنه دیاقه نامزه کی قزغن قتل وقریبی اوه باشنه کی سلتانه جبراً بکرینی ازاله ایتمشلردر

زینه محله سنه دلبنت محمد

دشمنلر شهره دخولی اثناده قزوسی عقوبردی قوشنوه جرح ایلمسه قزبوغازنده کسلمشدر

دشمنلر حیله استیلاسنده تخلیه نفس مقتدرانه دولری تبلیسه قالوب روسلرک داری چیقارلیقه تدهشات وتجاوزاتنه دوچار اولدیغلری اسلامه دخلیه افاده ایدیلمکله مع التعظیم حضورمزده ضبط ایدیلمه اشبو افادات لوقمزده تصدیقه دلنور

باشمحرر

قوانز زاده شیخ یوسف	صاحبلیق زاده شیخ یوسف	ملا عیسی زاده عبد الحکیم	رتبه یاور عسکر یوزباشی علی	پولیس مدیر وکیلی	تبلیس مکتوبجی بدیعی
	یوسف	عبد الحکیم	عوض	رطارف	حقی

ثابت
داخلیه نظارتی
امنیت عمومیه مدیریتی
شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

هر سان محله‌لی قلعه‌لی زاده طورسون افندی

پدری سکسان یاشنده‌کی خلفای نقشبندیه دن حیدر افندی ارمنیلر طرفنه قما ایله طوغرا نحو صورتیله شهید ایدلمش و جسد نیله بعض پارچه‌لری و برقولی قانلی البسه‌لری ایچره بولونمشدر خانه‌سنده‌کی اشیا کاملاً یغما ایدلمشدر

محله‌یاشنده مقیم و اناسی ثانیه بنت مصطفی

قورشونله آلتی یاشنده ناجیه نامنده‌کی کریمه‌سی قتل و والده‌سی سنیه‌نی آلتی‌لر اغصب و بکر نامنده‌کی برادری اسیر ایدیلرک کوتورلمشدر

عادلجوازلی اولوب قزل مسجد محله‌سنده مقیم اون بش یاشنده هدیه بنت رشید

دشمنک شهره کیردیکی اثناده روسی و ارمنیلر طرفنه جبراً بکری ازاله ایدلمشدر

آویخ محله‌سندن یادکار بنت شعبان

اون آلتی یاشنده برادری پولاد قورشونله قتل ایدلمشدر

آویخ محله‌سندن زرنیشان بنت سیاد

اللی یاشنده قائد برادری حسن و اوغلی عزت و قومشوسی علی نام شخصلر قورشونلر قتل ایدلمش و آلمش لیرالری جبراً آلنمشدر

کدمسی محله‌لی کیشمش بنت خواجه شعبان افندی

قوجه‌سی بقال محی الدین قورشونله قتل و یانزه بولنان اوتوز آلتونی جبراً آلنمشدر

قارچیقان قضاسی ساکنلرندن کولی بنت صالح

قوجه‌سی عثمان قتل و اون یاشنده‌کی مخدومی حاجی اسیر ایدلمشدر

قزل مسجد محله‌لی بدو بنت رجب

اون بش یاشنده حفیدی علی قورشونله قتل ایدلمشدر

رباعیات
داخلیه نظارتی
امنیت عمومیه مدیریتی
شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

آوینج محله‌لی جواهر بنت فهیم

سکز یاشنده‌کی کولبیاصه و ٤ یاشنده‌کی بهیه نامنده‌کی قزلرینی قورشونله قتل و مزبوره‌یی بونیزه قورشونله ارقه‌سندن ده سونکو ایله جرح
و یکرمی عدد مجیدیه‌سنی و بر عدد سارکیسوف ساعتنی اخذ ایتمشلردر

کومسی محله‌لی مرجان بنت عبدالرحمن

قره یاشنده رحیم و قره‌بسه یاشنده حنیفه ایله قائنه برادری رسول خلقنده قورشونله قتل و آلتمش لیرا سی جبراً اخذ ایلمشلردر

یاقوقریه‌لی حاجی بنت خالد

فاطمه نامنده‌کی قیزینی قورشونله قتل و بسه لیرا سنی جبراً اخذ ایتمشلردر

تاتار غازی قریه‌لی فیدان بنت عندلیب

قوجه‌سی عارف اسیر ایدیلیب کتورلمشدر

پاطنوسی قریه‌لی تیللی بنت حو

اون ایکی یاشنده سلطان نامنده‌کی کریمه‌سی قورشونله قتل ایدلمشدر

کاظم
قزل مسجد محله‌لی کولسم بنت محمد افضل

قوجه‌سی بربر شکری‌یی سونکو ایله قتل و دامادی بقالی محمد علی‌یی اسیر ایتمشلر و اوزرنده بولنان بر مقدار پاره‌سنی المشلردر

قزل مسجد محله‌سندن لیلا بنت الیاس

مخدومی کولخانجی صالحی قورشونله قتل ایتمشلردر

قزل مسجد محله‌سندن قره‌جه‌زاده عبدالعزیز بن حاجی اسمعیل

باباسی حاجی اسمعیل ایله برادری اسحاقی قورشونله قتل و الی یوز لیرالرینی جبراً المشلردر

طاشه محله‌سی شیخ عبدالغنی اوغلی شیخ یوسف

درمنلر طرفنده ضرب و تهدید و انواع اشکنجه ایله یکرمی اوچ لیرا پاره‌سی و قارینه عائد البسه و سائر اشیاسی آلمش و خانه‌سی هدم ایدلمشدر

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

عمومی .....

خصوصی .....

هسانه محله‌لی قتلمه‌لی اوغلی عثمانه به یوسف

قیزی مدینه نام قادینه ارمنید طرفه ضرب ایله اثر ضربه اولمسه و داماری خالدی و اوغلی علی‌یی بوغازنده قمه ایله کسرك قتل و خانه‌سی یغما ایلمسه و اونه درت یاشی کیچه سنه‌سی آلنمشدر و قوشوسی بولنان ملا محمدی اوغلی زوری‌یی قیزی قاچه والده‌سی طوتاری بجانغی سوکی و خانه‌سنده مسافر بولنان قماسه قریه‌لی ابراهیم قلیچ و قمه ایله قفاری کسیلمك صورتیله اتلاف ایتمشلر در و عثمانك خانه‌سی الجا ایدنلر چکوسه قریه‌لی رشید و قاینی اوچ قیزی اوچ ایکنده عبارتسه چوجقلری یه قلیچ و قمه ایله قتل ایتمشلر در یه چکوسی قریه‌لی اولوب هسانه محله‌سنده عثمانك قوشوسی بولنان برخانه‌یه الجا ایدن یوسف و رفیقی سیله الجی چوجغی بجیح برصورتده قتل و اتلاف ایلمشلر

هسانه محله‌لی مقصود اوغلی موسی

اوغلی اونه درت یاشنده‌کی حسن ارمنید طرفه تفنك قتل ایدیلکی کبی درت بجیه یاشنده‌کی آلنمسه و خانه‌سی یغما ایلمشلر قوشوسی حسن اوغلی احمدی ایسه قیزی طرفه بالطه‌لر ایله یارچالانمشدر و موسانك قاچه برادری صالح به ابراهیم تفنك قورشونیله الدی باغلانمه صورتیله قتل ایلمشلر

هسانه محله‌لی حیدر اوغلی حسن

ارمنید طرفه قفاسی قمه‌لر ایله کسیلمك سنه ٦٧ یاشی آلنمشدر و کنه‌سی اوچ آی حبس ایلمشلر

هسانه محله‌لی رضوان اوغلی صوفی خالد

هیچ بر اری ضعیف و دیکری رحیم و برادری رسول برادری محمود اوچقاری یوسف، جمیل، رحیم و حوری نام معصوم و معصوم قلیچ و بالطه هیچ بر اری طرفه جمیع برصورتده قتل ایلمشلر بوزیکی یرالمه زینت آلتمه و یاسی و اوتوز ایکی یشی برکی آلنمه خانه‌سی یغما ایلمشلر و محمدی ایسه قیزی طرفه جمیع برصورتده قتل ایلمشلر

هسانه محله‌سنده صادق اوغلی یولاد

اوغلی بدی یاشنده یوسف رفیقی سی‌نازلی بنت رستم و قیزی نسیبه، هادیه و برادرینك قومی ستانه روسلرك ارمنی چیتی‌لری طرفه قلیچ و قمه ایله یارچالانمه و کیسنه‌سنه تمیسه عدد یاسی آلنمه و خانه‌سی یغما ایدیلمك خانه‌سی یاقلمشدر

و انلی اولب محله باشنده مقیم اقتیا حسن آغا

ضرب و اشکنجه ایدیلمه و البسه‌لری برتیله رقه بشوز غروش آلنمشدر

بابِ عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

هسانه محله‌لی خطیب زاده ملا حمزه به ملا ابراهیم

عمه زاده‌سی حیدر افندینی اوغلی عبدالمجید و عبدالعزیز ارشید طرفنه قورشونلر قتل ایلمشلر دیگر عموجه زاده‌سی خلیفه ملا علی اوغلی اوده‌سنه
یاشنده محمد و ایکی رفیقی سی جواهر و زینلر ناموسلرینه تجاوز و قزلری صوری و طبرزنلر ایله مکرراً فعل شنیع اجرا ایلیه‌رک
صورتیله جمله‌سی تیغ و بالطه ایله قتل ایلمشلر و خانه‌سنده سافرقه یقم ملاذکردن تعزوزان قزیلی فقی محمد ایکی اوغلی ایکی قز عم و رفیقه‌لری
بو ارمنی قیزلری طرفنه هسانه محله‌سنه تلفظ مدیر اوده‌سنه رسول آغه خانه‌سنده پارچالانمشلر و ملا حمزه‌نک اللی یاشلرنده‌کی کیچه‌سنده
آتشه و قنبره حیاتی و ابسی کی خانه‌سی یغما ایلمشلر

هسانه محله‌لی بدریه سلیمانه

برادری ملا یوسف ارمنی قیزلری طرفنه تفنگ قورشونلر قتل ایلمشلر بدری اوساغمه‌جا آتشده هیچ‌دن یارقار و فریادنده
حیاتی آتشده

زیدانه محله‌لی ریحانه بنت عمر

زوجه موسی قلعه اولدیرلمشدر

طاسه محله‌لی زلفانه بنت عیسی آغا

اوغلی عبدالحمید قضاسی یارچالانمه صورتیله قتل ایلمشلر و کریمی اسی کیچه‌سنده آتشده

عبدالبار محله‌لی زینب بنت خالد

قزی عم‌ضیفه و داماد‌ی محمد ارمنی قیزی طرفنه قما ایله قتل ایلمشلر

هسانه محله‌لی طاهره بنت حاج علی

اوغلی محمد سعید قورشونلر قتل ایلمشلر و قزعمدن کلی آلتونه و کوسه‌کر و آلتونه کوپری و بیراوچ مجیدیه‌سی آتشده

هسانه محله‌لی کیشمه بنت عثمان بک

خانه‌سی روسی و ارمنی قیزلری طرفنه یاقیلمشدر قیزی زینب صفیه‌سی آلتی یاشنده ملا اوغلی بدیه یاشنده محمد صالح خانه‌ده روزه
اجرا ایلمشلر اوغلی اوده‌سنه یاشنده‌کی عثمانه ایرجه‌سنه قدر کوتورلمشلر صفیه‌نی لبه یاشنده‌کی بخت روکی قوماندانی طرفنه
جرأ آلنوب کتورلمشدر .

[illegible]

[illegible]

[illegible]

هر سانه محله سنده مرجانه بنت شاکر

برادرزاده سی اون بش یاشنده کی یوسفی قما ایله ئولدیروب خانه سی اطرافه ایدلمشدر

آویخ محله لی پولاد اوغلاندن خالدک زوجه سی منی

زوجی خالد ویدی یاشنده کی چرکس نام اوغلی ارمنی چته لری طرفنه فجاعتله قتل ایدلمش وکیمک لیراسی آلنمشدر

زیدان محله لی بس بنت سلیمان

زوجی عبدالله و بسیده برادری معروف و رشید و کرومی باکر فریحه نام قز ارمنی چته لری طرفنه قتل ایدلمشدر

صمتوس محله لی یادگار بنت حسن

اوغلی اون سکز یاشنده کی عبدالباقی ارمنیلر طرفنه آلنوب کتورلمش وخانه سی یغما ایدیلرک کندیسنده اون لیرا آلنمشدر

اویخ محله لی جمیله بنت بکر

سکز یاشنده بولنان مزبوره زوجه اناسی هزار ارمنیلر طرفنه قتل ایدلمش وخانه لری یغما ایدلمشدر

محله باشنده خدیجه بنت ابراهیم

ارمنی چته لری طرفنه جبراً بکری ازاله و روسی افرادی طرفنه دفعاتله ناموسنه تجاوز ایدلمشدر برلیراسی صاچ باغلری ابسیه وسائر اشیاسی کاملاً آلنمشدر

قزل مسجد محله لی کوی بنت شرو

زوجی محمد علی خسته ایکن ارمنی چته لری طرفنه قتل ایدلمشدر

مرموطلی محله سنده شهرت بنت محمد

طقوز یاشنده کی اوغلی مشتاق و درت یاشنده کی کلمت ارمنی چته لری طرفنه قلنجله قتل ایدلمشدر جبنده بش لیراسی آلنمش وخانه سی یغما ایدلمشدر

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

نمره ....

مخصوصی .....

۱ ضلا طلی اولوب حسنوسی محله سنده مقیم حمائل بنتی عبدالعزیز

اوغلی علی و شاکر ارمنیلر طرفنه قورشونله قتل ایلمسه و حقیقی اوله باشلنده پاکزه نلاقونی و قولانمی کوره صورتیله قتل ایلمشلر

کلبی حمائل تفنگ ایله وجه ایدیلرسه اثر جرحه بسبه کوره حکم اولنیر لمشدر

تاتار غازی قریه لی اولب دیاریکر جهتنه کیتمک اوزره تبلیسه کچمکده ایکن ارمنی چه لری طرفنه اردستی ایدیلمه صاف

زوجه سلیمانه قزری سکز یاشنده کی اماتا و مهرده کی ردتلی نام جمیله قیلنجله ارمنی چه لری طرفنه یارلمشلر اوغلی عبدالکریم

غائب اولمشدر اشیاسی یغما ایدلمشدر

حسنوسی محله سنده مقیم عارالجوازلی مانیه قریه لی فسیانه بنتی موسی

زوجه عبدالمجید خرب وجه ایدیلرسه اسرجب اولمه ارمنی طرفنه کتورلمشدر

اغدار قریه لی اولب دیاریکر جهتنه کیتمک اوزره تبلیسه کچمکده ایکن ارمنی چه لری طرفنه اردستی ایدیلمه

جرانتی عمو

کلبی مدینه واذنه یاشنده کی اوغلی عبدالباقی ارمنی طرفنه جرا کوتورلمشدر اشیاسی آلنمشدر

زوجه اوغلانه قریه لی اولب کرمسی محله سنده مقیم ظریفه بنتی سلیمانه

برادری علی و کمی ارمنی چه لری طرفنه قتل ایلمسه و اشیاسی ملزم غصب اولنمشدر

وده لی قریه لی اولب قوری بولاقه محله سنده مقیم ابانی بنتی حسنه

زوجه حسوقانه برادری سلیمانه و حرمی خدیجه روسی و ارمنی چه لری طرفنه قیلنجله کسیلمه و یکدیکری ایله اشیاسی غصب ایلمشلر

اغدلی اولب قوری بولاقه محله سنده منتی بنتی ابراهیم

پدری اختیار ابراهیم قرداشی محمد ارمنی چه لری طرفنه قیلنجله کسیلمشلر اشیاسی و درت بوز غروشی آلنمشدر

کاسه محله لی حمید بنتی حسنه

زوجه ابراهیم و اوغلی اوه نکی یاشنده کی سیاد ارمنی چه لری طرفنه قتل ایلمسه و اوچ ایله آلنمشدر

زیاده صیار یاخود سیب اولنمشدر

نافرمان محلی زینت بنت نوری

قرداش خلوی قورشونه ارسند قتل آتمشدر اکدیوز غروشی آلمشدر

دده لی قوبالی طلب قوری بولاده محله سنده کرباز بنت حسو

با باسی حسو برادری ۱۵ یاشنده کی جنیه واده کی محو برادری درت یاشنده کی محمد قلجه قورشونه قتل ایدلسه اوه ایکی اسلحه اشیاسی آلنمشدر

شاملی اولوب قزل مسجد محله سنده اسما بنت حاجی مصطفی

اوغلی محمد یاسنده ۵ تجی غرستافضه ارسنیط طرفنه قتل ایدلسه اوه لسبه اسلحه اشیای بنه کی ۵ ملاغیا آلنمشدر

مالقور محله لی فاطمه بنت محمد افندی

اوغلی اوه یاشنده کی نجم الدینه ارسنیط طرفنه قتل ایدلسه قوجه کی اسلحه اثر ضربه آلمق ایدیتیاقده وکلتده مطلق برقاده بولنیور اوچیوز

راسی و یاشنده کی آلتمشه آلتونی و فراغی لسبه ساعت و اوچ بلیزیک و اشیای بنه کی تماماً آلنمشدر

زینه محله لی کشمه بنت احمد

بدیعه احمد ارسنیه قیزی قلجه کسلمشدر و لسبه اسلحه آلنمشدر

تاتار غازی قوبالی طلب تبلیسه محله ۵ ایلیه ارسنیه قیزی طرفنه در دست ایلیه صالح بنت محمد

برادری حامی و حمزه و اوغلی لطفو یاشنده صالح و آلتی یاشنده کی تاتیه و درت یاشنده کی سلتانه ارسنیه قیزلری طرفنه قلجه کسلوب یارلانمشدر

تاتار غازی قوبالی الماسته بنت عبد الغفور

اوغلی اوه لسبه یاشنده کی سعید اسرایلیه روسلر طرفنه کتورلمشدر زوجه سی قلجه ارسنیه طرفنه قتل ایدلمشدر

ملاذکر دلی شیرواده شیخ قوبالی زاهده بنت حاجی

حاجی و والده سی کرای و برادرینه زوجه سی لیلا برادری اوه یاشنده کی حری و محمود کی برادری شباب و خالسی خوزی و حیزه سی جمیله

ارسنیه قیزلری طرفنه قتل ایدلمشدر ملاذکر دلی تاتاره بنت شباب

ارسنیه شباب ارسنیط طرفنه غائب ایلمشدر اویچ محله لی نگار بنت یولاد

جرسنا ارسنیط طرفنه تمامایه کیدیلمش اوتوز آلتی آلتمشه قاده سی بغیا ایلمشدر

دخلیه نظارتی

امتحان عمومی مدرسه‌سی

قسمه :

قری .....

خصوصی .....

٥

قزلسو محله‌سنده یاپیلوب قالمش اولان حوی فاطمه و ایکی اولادی ندیرلی حوی و بالدیزلی فاطمه و صادیه و فاطمه‌نک
ایکی قز و برادرلری ندیرلی قز برادرلری حیفیدی و کوسی محله‌سی حسن زوجه‌سی و قالمه اولادی و قزلجا رمی قریه‌سی طرفه کتوریلمش
و اراده کردم نه ده جیبی افندیلرک نامنه کی جمله قتل و اتلاف و علمه اکوریسی جوازنه حاجی بیتلر اوه ایکیانک کی قزیدر؟ بکری ایلمشدر

عیه البارد محله‌سی عبد الجلیل حوی عائشه بنت احمد

زوجی عبد الحی اولدی آتی و ایکی یاشنده شکوسه لطف اصانه رمی قریه‌سی طرفه کتوریلمشدر خانه‌سی یغما ایلمشدر

قوسی محله‌سی ابراهیم خلیل زوجه‌سی کورجی بنت احمد

نامنه ارمنیدر طرفه تجاوز ایلمشدر قالمه برادری عیسی افندینک اولی اوه‌سی یاشنده عبد الباقی رمی قریه‌سی طرفه کتوریلمشدر و خانه‌سی یغما ایلمشدر

عیه البارد محله‌سنده عائشه بنت سولیه

ارمنیدر طرفه قفاسی ورشدی قیلمشدر و خانه‌سی یغما ایلمشدر

عیه البارد محله‌سی یادگار بنت ابراهیم

رمی قریه‌سی طرفه خانه‌سی یغما ایلمشدر زوجی بیلاد رافض کتوریلمشدر

طاسه محله‌سی جمیله بنت خیر بک

زوجی محمد و قالمه برادری مقدادی ارمنیلر روسه قتل ایتمشلر و جنازه‌لری یاقمشلر خانه‌سی یغما و اولمه ایلمشدر خانه‌سی قیوسی یانمیه اثنا سنده ارمنیلر
طرفنه باغلا توب تخلیص نفس ایتمیه کلنلر نیجه ده آتارده قولاغنه محروح اولمشدر کیم بجیا ؟

طاسه محله‌سی خانم نام قاریه ارمنیلر طرفنه یاپیلمشدر و خانه‌سی یغما ایلمشدر

طاسه محله‌سی صوفی ولی به رجب

عجوزه اوه‌سی قزی صادیه و جمیله و برادرزاده‌سی اوه‌سنده یاشنده سیروا و اوه‌سی یاشنده جمیله و بدیه یاشنده جمیل و بسه یاشنده
غریب روسی و ارمنیلر طرفنه قلنچ و قمه ایله کسیلمش و خانه‌سی یغما ایلمش حوی جمله‌سی آتشه یا اولمشدر

طاسه محله‌سی بناجی محمودک زوجه‌سی نصیب بنک قفاسی ارمنیلر طرفنه کسیلمش و نصیب بنک اوه‌سنده یاشنده کی جوجوغی شکری قلنچله کسیلمکله
آلت تنا سلی قطع ایله آغزینه قوقولمش و اوه‌سنده یاشنده کی جمیله‌نک کوزلری اویولمش و قفاسی کسیلمشدر

آوچی محله‌سی ایشه بنت مصطفی

و علی اوه‌سنده یاشنده علی اوه‌سی یاشنده عزت زوجی حسن رمی قریه‌سی طرفنه یاپیلمش و قفاسی آتشه محروقدر

دفتر نظارتی

امنیت عمومی مدیریت

قسمت :
عمومی .....
خصوصی .....

آدینه محله‌لی کوی بنت رسول و قلیچ اوغلی صو اوغلی عزت ماندانه شیخی شیخ احمد افندی ایله زوجه‌سی شمسه و قدبخشی قرزی احمد اوغلی محمد و برادری مقدار و عشیره‌زاده خانه‌سی برادری احمد اوغلی عزت و عشیره‌زاده جبه‌جی زکی، پولاد اوغلی اسماعیل برادرزاده‌سی خاله‌سی حاجی بولاد اوغلی فتح‌الله بابنده اوغلی حاجی علی مخدومی یوسف ارمنیدن طرفه قتل ایدلمسه و قلیچ یارجا اولنمشدر.

حاجی یوسف زاده شمس الدینه قرزی اوده اوچ یاشنده ملک و عرفات والده‌سی زلفا زارمنیدن طرفه قتل ایدلمشدر.

شقو زاده محمود اسم کریمی خریده قورقو سندن تجنب ایدرک کذلک آنجه صورتیله مونخوار چه الله اندن قورتارمشدر.

هسانه محله‌لی منصوره بنت قاسم

روسلر طرفه برادری سلیمانلا اوده بسه‌یاشنده‌کی قرزی کلینه بکری ازاله دیکرمی یاشنده‌کی پرینه ناموس تجاوز ایدیلرک بوده قلیچ و قمایله یارجالانمشدر خانه‌سی یغما ایدلمشدر.

هسانه محله‌لی محمد بنت حسن

خانه‌سنده مسافر سکسانه یاشنده محمد سنده برکر قتل و خانه‌سی یغما ایدلمشدر.

هسانه محله‌لی ریحانه بنت شمس الدینه

خانه‌سنده مسافر خزانه‌لی فاطمه و اولکی یلدرنده نینه نام قادینلرک ناموس روسلر طرفه تجاوز ایدیلرک بوده قتل ایدلمشدر.

هسانه محله‌لی بطرم بنت یوسف

اوغلی بدیع یاشنده‌کی توفیق روسلر طرفه اسرا ایدیلیب کتوریلمسه و خانه‌سی یغما ایدلمشدر و قوشوندن عزیز و نونام قادینلر قوچ‌کی روسلر طرفه قتل ایدلمشدر.

هسانه محله‌لی شهرت بنت محمد

روسلر طرفه اوغلی شفیقه اسرا ایدیلیب کتوریلمشدر خانه‌سی یغما ایدلمسه و قوجه بدیع ایسی جبهه‌ده آلنمشدر.

آدینه محله‌لی کلی بنت اولا

زوجه جهانکیر روسلر طرفه قتل ایدلمشدر اوده‌سی اوده‌سی مجیدی آلنمشدر.

آدینه محله‌لی ریحانه بنت عبدالغفار

صفدی اوده‌لی یاشنده پولاد ارمنیدن طرفه یارجالانمشدر.

کلدس محله‌لی ملا ولی زاده بلال بهه حسنه روسلر طرفه قتل و خانه‌سی یغما ایدلمشدر.

بابِ عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
عمومی .....
مخصوص .....

کوسی محله‌لی برادرزاده میرزه‌نك رفیقه‌سی کلیمه بنت سلام و بنه برادرزاده حاجی محمودك رفیقه‌سی فضه بنت عبدالرحمه و اورتاغی و انلی قاریه و فضه‌نك قزی و کوکلوه‌نك زاده فارسی به ایو بك رفیقه‌سی محبوبه بنت یعقوب و دیلیه‌نك زاده یولاردك رفیقه‌سی فاطمه بنت علی و باروکچی زاده عثمانك رفیقه‌سی انا بنت عصمت و کوچك چوچق عبدالله و کول اوغلی ملا محمودك قزی آغی قوشدی و ترکچه اوغلی شعبانه و کوسه‌زاده حسنه و اوغلی سلیمانه و سنجو به شعبانه روسلرك ارمنیلر طرفه قلنچ و تیغ دسونکوایله یاریم لحمه صورتیله قتل ایلمشلردر.

کوسی محله‌لی حمزه چلبی زاده حیدرك حرمی پروینت عبدالله ارمنیلر طرفه کوتوریلمسه و حمزه چلبی زاده فارسی به یوسف و حرمی قدرت بنت علی‌ایله و حمزه چلبی زاده ایوبك اوغلی فلوبك حرمی سلتانه بنت عبدالله و بنه اوغلی منسوب احمدك رفیقه‌سی جواهر بنت عمرایله روسلر طرفه قتل ایلمشلر. و حمزه چلبی زاده ولی چاوشك خانه‌سی ارمنی چته‌لری طرفه یوماایله تخریب ایلمشلر.

کوسی محله‌لی فتح‌الله قزی نورنیله حرمی مریم روسلر طرفه قتل ایلمشلر.

زیدانه محله‌لی رشیده شفیق برادری علی برادرزاده‌سی خاله صورتیله مخبیانه ده قتل خالدك محدومی اوبه‌سی باشی محمد صالح ایروخانه‌لی یعنی ایلمشلر. زیدانه محله‌لی نوری به عثمانك زوجه‌سی فاطمه والی باشنده قزی حبیبه اویه باشنده اوغلی عبدالعزیز ایروخانه‌لی یعنی ایلمشلر.

زیدانه محله‌لی عربه محمودك قاینی و دیه باشنده قزی درسوله و نیه والی باشنده اوغلی سکز باشنده قزی سوسر طرفه برداشیارك زیدانه محله‌لی حاجی مصطفی و تیسه باشنده اولان خاله و زوجه‌سی آسیه اختیاره و سلطان بولاقلی قتل ایلمشلر. و زیدانه محله‌لی الله باشنده سلیمانه به محمود یعنی و صوفی ابراهیم سقط و تیسه باشنده اولان خاله و زوجه‌سی کتسه بنت خلیل چوچق ایلمشلر. چنانچه حمزه روسلر طرفه قتل و خانه‌سی یغما ایلمشلر. باشنده والده‌سی اسمانی روسی و ایکیلر طرفه قتل و زوجه‌سی کتسه بنت خلیل چوچق ایلمشلر. زیدانه محله‌لی حاجی محمود اوغلی زاده حافظ یعقوبیه روسلر طرفه قتل و حسنه اوغلی میطه فارسی الماسی قتل کریمی نادره دوتیه‌یه‌ده قورشونله چوچق ایلمشلر. ولی نوری حمزه حیدر اوغلی خلف و ایکی کوچك محدومی و خالد به نوری حمزه اوغلی سعید، صادقه اوغلی مقدار محمودك قورشونله چوچق ایلمشلر. و

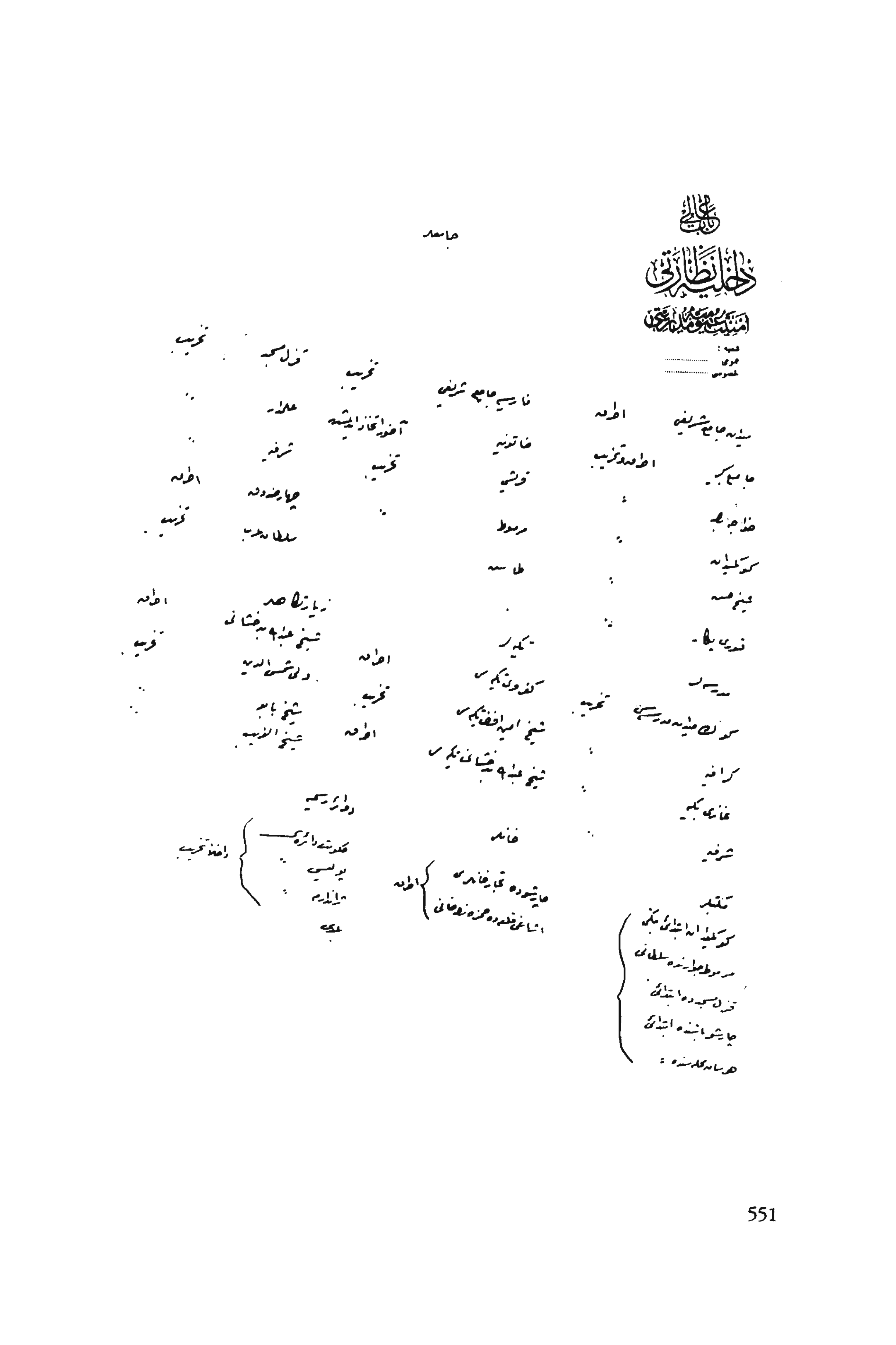

باب عالی
داخلیه نظارتی
امنیت عمومیه مدیریتی
شعبه :
عمومی
خصوصی
جامعلر
میدان جامع شریفی
اطراف
جامع کبیر
اطراف و تخریب
خواجه بابا
کوکلیدان
شیخ حسن
قوری بکار
مدرسه لر
کوک میدان مدرسه سی
تخریب
کرافیه
غازی بکیر
شرفیه
مکتبلر
کوکلیدان ابتدائی مکتبی
مرموط جوارنده سلطانی
قزل مسجدده ابتدائی
چارشو باشنده ابتدائی
هر سانه محله سنده :
فارسی جامع شریفی
خاتونیه
قریشی
مرموط
طاش
تکیه لر
کفروی تکیه سی
شیخ امین افندی تکیه سی
شیخ عبدالله بدخشانی تکیه سی
خانلر
چارشوده تجار خانلری
اشاغی قلعه ده حمزه زوخانی
اطراف
تخریب
آخور اتخاذ ایدلمشدر
تخریب
قزل مسجد
تخریب
علمدار
شرفیه
چهار صندوق
سلطان عرب
اطراف
تخریب
زیارتگاهلر
شیخ عبدالله بدخشانی
ولی شمس الدین
شیخ بابا
شیخ الغریب
اطراف
تخریب
اطراف
دوائر رسمیه
حکومت دائره سی
پولیس
ژاندارم
بلدی
داخلا تخریب

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

عمومی .....

خصوصی .....

پولیس قره غولخانه‌ای

محله باشی قره غولخانه‌سی

چایشی :

قوری بیطار :

صابر قوه :

کومسی :

زیدانه :

تخریب

کوریلر

عرب کوریسی

علمدار :

صفربیک :

دیاوینه :

شوریوکار :

خاتونیه

حاملر

پاشا حاملری

خانه

اورته

تخریب

ده‌یولر

کوزل میدانه جوارنده عسکری ده‌یوکی — احاطه

بلدیه دائره‌سی جوارنده : — تخریب

مکتب زیدانه، کومسی، هوسانه محله‌لرنه کی شوید باغلر تخریب شرح و غرس اشجار. اکثریسی قطع ایدلمشدر

چایشوره‌کی دکانلر بوتون قیاقلری احاطه و بعضیسی طامله‌ری هدم ایدلمشدر

۱ — محله باشنده جعفر و داره‌نک خانه‌سی هدم و قیوسی اوکنده یکدیگر نفوسی تجاوز قادیه، ایکی، جوجه قتل ایدلمسه قطوغرافی آلنمشدر

۲ — یه‌اوجه محله ده احمدک خانه‌سی تیندرزه طاسه محله‌لی اوه ایکیسر باشلرنده علی و عبدالله نامنده کی ایکی میخر قتل و طاسه محله‌لی الیاس زاده کریمک کسکینه قفاسی و قانلی کلاهی قطوغرافی آلنمشدر

۳ — محله باشی جاده‌سی اوزرنده اوه‌لبسه نفوسی تجاوز قادیه، ایکی جبانه صورتی مجموعده اتلاف ایدیلرک قطوغرافی آلنمشدر

۴ — غیاب قضاسی ساکنلرندن اوه‌لبسه باشنده فاطمه نامنده کی قزک بکرلیک اثناسی صولالنمایکن برفی قطع ایدلمسه و قطوغرافی آلنمشدر

احاطه ایدیلان خانه‌لر

زیدانه محله‌لی صواجی زاده عبدالغنی خانه‌سی

" " بدایت باشه کاتبی رسول افندی

" " برادری سلیمانه "

" " طحنجی زاده مستوریدی "

" " ملاموسی زاده رشید "

احاطه ایدیلمیه خانه‌لر

زیدانه محله‌سنده اشاغی قلعه ده حاجی حمزه‌نک خانی

هوسانه محله‌لی ساعتچی زاده محمد افندی خانه‌سی

" " پولیس خلف افندی

" " خالد علی زاده عثمانه خانه‌سی

" " طحطاوی زاده محمود افندی

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

اطراف ایدیلان خانه‌لر

زیدان محله‌لی تجار رسول‌زاده رجب اوغلی درویش خانه‌سی

طاش محله‌لی حاجی محمد صالح افندی خانه‌سی جسیم بر خانه‌در

" " قصاب بشیر "

" " دعوی وکیلی مصطفی افندی "

" " مجید بن پولاد "

" " بکر بن احمد "

" " باروتجی‌زاده بسیط فوقانی قسمی

" " درویش آغازاده صادق "

" " حاجی حسن‌زاده رسول افندی بن حاجی بدر آغا خانه‌سی منتظم و جسیم بر خانه‌در

" " " عثمان افندی بن حاجی محمد "

" " " قومیسر عارف افندی بن مراد آغا "

" " " یسی افندی بن فارس "

" " درت صندوق شیخی‌زاده شیخ عبدالمجید و شیخ نظام افندی بر خانه‌سی

" " پاپوچی بدر خانه‌سی

هرسان محله‌لی خان کولو‌زاده بایر خانه‌سی

" " موزیک : جهور "

" " خلیل بر خانه‌سی

اطراف ایدیلان خانه‌لر

طاش محله‌لی کوسه‌زاده بایرام خانه‌سی

مفتی‌زاده سعدالله افندی نصر قهوه خانه‌سی

زیدان محله‌لی جعفرک خانه‌سی

" " حاجی رستم خانه‌سی بیوک بر خانه‌در

" " جعفرزاده ایوب خانه‌سی

طاش محله‌سنده کوک میدان جوارنده تجار یعقوب‌زاده سلیمان خانه‌سی

زیدان محله‌سنده آلتونصد قالبور جوارنده قاضی‌زاده احمد بن رجب خانه‌سی

" " " عیسی بن عبدالصمد "

" " " یونس بن حاجی حسن "

" " یوسف پاشا جوارنده مجید بن بکر

" " قاضی‌زاده عبدالرزاق بن حمید "

" " کلسم اوغلی خلیل "

" " فقه حسنک خانه‌سی "

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

خلاصه

روسی قطعاً تلف مقتولنا حضرتی اوزرینه تلبیس دخولزاده شهرلی هیئت مجموعه سی یدی نظارده بولوندقجه فجاعت وقوعیتی خلاصه تشکیل ایدن بلوطدر که :

صاحب وجدانه بودرجه وحشتناک اقناع ایدن انسانده لعنت خوانه اولمقده کندینی آوازه یوقاریدا صالحی اسلامیه طرفنه مع التأسف افاده ایدیلدیکی وجه سیله بازی لایقی اوزره شهره دخول ایدن روسلر تخلیص نفس شتاب ایلیه قورتولمیانلر جماعت قادیه ارکلک رجوعه انسانلری خوانه معصومانه سنی تبلیغ، قما، بالطه، قورشونه، بومبا کبی وسائط وحشتدیه ایله اتیکدن صکره بقیة السیف سکز یوز سکسان ایکی نفوس قابلیت استیعابه سی اولان، اونبشبه نفوس آنجمه کافی کلمیلیه بهاوطه یه آتمشلر، قیسه نفوس رجوعه صورتیله بلا استثنا جمله سنی ایکرمی دائره حکومتده دیلدوه قزل مسجد محله سنده کی خانه لرده حبس ایدیلرک ارکلری انفاری ده قوللانشلر و اسیر اتیکلری مأمورلری آلتی کونه آچ براقدقدن صکره کی دولره کوندرمشلر شهرلی عموماً زنانی آلب قالانلره یوز یارم نفر قدر ارکلک رجوعه قورتولمشلر در ظلم دیدیغمز بو سبب آی آلتی کونه ظرفنده محبسلر بیلمنوریلیکی کوره یدیلرک و ارکلقده اولان اوقات ایلمشلر در اوتوز ایکیسی مستثنا اولمق اوزره تسویه کنجی و اختیار قادینلرک ناموسی حفظ و قیزلرک بکارتی ازالیلمک وحشت وضباتی ارتکابده و بجایده کاز اداشکنجه دیه حکومتده حق تفویض ایتدیکلری قادیه و قزلرده اوده سکزنی برخانه یه طیقاییرمه جرأت فحش آلتدیرمه و آشیلر دخی سفیلیس دیه آلتینه معلومی مشاهده ایدیلسی اوزرینه تجرید ایلمشلر دیکرلرینه ناموس شهرلی استخلاص کونه قدر خط بهیمیلیه آلت فجاعت آلودی اولمقده نا ملتده فحشیاته آلتیدیر قادینلری قادینلری دیه و مقیدلری هر صورتله تجاوزکه اجبار ایتمشلر در زیاده کلمسنده مقیم اغلاطلی قصابلر و قلی اغلرک اوده الی یاشنده کی قیزی آصلیه بکارتی ازالاتیلمک عصمتی یرینه ایتدیکلری حالده ناموس کلی صلاتب و جلاد تلی مدافعه ایتمسنه غضبان اولانه جلادلر برقولی قلنجله وجود دنده آیرمسه ایله اوده ثباتی اغلاطاتیریلمش فراره باشلادیغی حالده عرب کوریسی جوارنده قورشونلر اوغلنه جلادلر برقولی قلنجله وجود دنده آیرمسه ایله اوده ثباتی اغلاطاتیریلمش فراره باشلادیغی حالده عرب کوریسی جوارنده قورشونلر اوغلنه محسن اولدورمشلر در دیکر بر صورتله مدافعه قدرتنه مالک اولمیان معصوم بر حیوان انسانه یاورولسرنلر قفالرنی دیوارلره صایوب چیزه لرانه رک قتل ایتدیکلری لوایح فجاعتک اک قانلی اک شنیع اک نفرت آور، اک مؤثر نمونه لرندن خانه لرده بیوک آه و زار یاریلمسنه وجود دنده آیرلمسنه قفالر، قولر، باجاقلر، قادینه صاحبلری یک کوچک چوجق جنازه لری قانلی کوملکلر ایچنه یاریلمسی ایچنده بونده نیتیری و شهرده فرارکه قتل ایتدیکلری یکی بکی قدر ارکلک مسلمانلر قانلر اچرسنده کی جسدلری تاریخ بشریت

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 34-55

ERMENİ VE RUSLARIN TRABZON'DA MÜSLÜMANLARA YAPTIĞI KATLİAM

556

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-4, nr. 125-126

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

عمومی

خصوصی

خارجیه نظارتی وکالت جلیله‌سی جانب عالیسنه

معروضه چاکر کمینه‌لریدر

آغستوس ۳۳۲ تاریخلی و [illegible] نومرولو تذکره‌یه ذیلدر [illegible] روسلرك ارمنیلرله برلکده اهالی ومخدرات اسلامیه‌یه قارشی ارتکاب ایتدکلری مظالم وفجایعه دائر تبلیس، وان، دیاربکر ولایتلرندن باتحریرات کوندریلن اوچ قطعه اوراقك صورتلری لفاً صوب عالیلرینه تسیار قلنمش اولمغله اولبابده امر وفرمان حضرت ولی الامرکدر

داخلیه ناظری

[illegible]

دخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

قسمی :

نمره .....

مخصوص .....

واقعه بزرگ قیوسی اهالیسنده و ثانیاً زمانزاده دوار حاجی سنان اینده طرفنه تولد بریله محمود و جاوشلر زوجه‌سی اولیه‌رق
جمیعاً بیانات افندیلر زوجه‌سی ریحانه خانم افاده‌سنده . صاحبی نوانده بولندیغم بنا‌ء واقعه‌نک جهتندن
بنم کوه‌دها برچوقه قادیه وچوقه واهالیلک جمیعتی مدینه‌ده‌کی کلیسه برشنبا یمازدی . اهالی بنم سرعتی اوزرینه
صلاح‌الدینه . صلاح‌الدینه ، بری ، نخوه ، ایدکریم قریه‌لرینه دلالت ایتدیلر . بونلرله انلر بوکا اوده درت باشلرنه ایدی
صاحقه‌اوررکی سکنه طرفنده آتشدن عدولنکز وجه‌لرله بنوه قیوله نیاشوب قرو قلدیغی کوریجه‌لرنه اوکوز باورلری
قورتارمه‌غه‌زه دوشدم . بونلرنک محلنده یوقاریسنده‌کی محله‌یه کیدرکه چوجقلرمه ایکیسی قورقودن یوردیلر . بر طاقم
جالیدن آتش صوقولدقه چوجه ساعت کچدی کلوب بزه اوراده یقالادیلر . جکسوز اوده‌نیقه‌لر بزه عذاب چکدرمه
بزه‌نه ایدی . چوجقلرم قرباجلدن ، چزمه‌لرن آتشه بوداره‌لاشیوردیلر . رجالرم قرباجلدن اعدادینی آرتیوردیلر
بارم جامه براقیلوب مصوندلر دکزه برساعت سانره‌ده‌کی قلعه‌جه قریه‌سنه‌ها یوردیلر . مزبور اهالی واجبارایتدیلر
انقیاد ایتمیه‌لر اوکوبه کیدرکه یولده تصادف ایدیه‌لر . بنم قادینی اوکوبه کیدیکنی‌کی اوراده‌کی صلاح‌الدینلر
دینجه محل مقتل اولدیغنی آکلادم . وطنی اوغزنده قرباجه کیدیه‌رک بابانک بنه چوجقلری کوزیله اوکنده طوغرادقده جمله‌ده
بوکلکه‌ایسه کندیزی دکزه دوکلک دها اولادر . قورقوشیله دکزه کیدرکه چیقله‌ره تکرار یقالانمه‌زی بیانیه
رضاخانه‌یه کتوردیلر . ملازم حسین افندینک کریمی نادیه خانم اوراده یاره‌لرمه ایلک کوردیم اوچ کونه قالدقه بریسی
ملازم موسی‌الدینک کریمی کتوردی بزی وبرقاچ قادینی آرتقا موسسه‌سنه کتوردیلر . اوچ آی قالدقه برمدت بر
صوقوردیلر . بابانک چوجغی تلف اولدیلر . چوجقلرمه آنجه بجه ولادمه اسلدیغنده ایکی چوجغم قورتلدی . بونلر
دکندهه‌ها اولاد تاثیرلرنه بنجه‌سی اوزره‌ده‌ده‌ده

باب عالی

ذات خلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره:
علوی .....
خصوصی .....

دیرکچه نامه

(۱۰۱)

والده نور شمسه علیا محمد سنده الیوم دیار بکرده بولنان خلیفه درویشانده عبداللطیف افندینک اخاده دلسوزاز سنده
والده سلیم بک محمد سنده طاهر افندینک اوغلی ایسه و داماد بولنان عبداللطیف افندینک همشیره بولمغه نسبتاً بری اوده درت باشدن
شکری بری باشلنده صدقی و دیگرده بر رایکیت باشلنده فرقلی اولدرمه جمیله و فکریه . وجود حقدن عبد ولی
زیبا خانم ایله کندی خانه لرنده تالمشدی . کریم فردوس و بدی باشنه که صدقینک بالذات کتورلمکلری و دیگرلرنک
بیرنجی جانوار و خلیفه سی درعهده ایدیلر طوغدنده یاریچه لرنده قلدی شدی تحت نظامده کریمانک مشاهداتنه آلمشدر
صدقیت و بیرلک اورتده دوراییه بر دستور اعظم حقیقتده دول معظمه جه متلزم تحری مسئولیتدر ایسه ایلدن واز دخول
ایده روس قوماندانلری ارمنی قومیته رؤسا سنده آرامک یا یاسیاه و الحاده و ترزی باشا آوادیسی کشیشلرنه و احرام
شاهیانه غیاب و دوام مرخصلنده تحت حکم آلدیریلدرمه فتواده و جیبانده قتلدی کی کره یه موضوع موده نلر هانکی
دولت قانونده قیاس ایدیلدینه تدقیق و تصفیه بیرلمش بلده کزده صدقیت مقابلنده عالم انسانیت نام و آوازه معصومانه
آورویا یه اعلان و انتشاری استرحام ایدر . و تمره فرادم حکم یاره لرم زره یه کتورلمشدر طرف قشلدی استعاجلرم
و بیکدانک ریز شجوخوی سامعه دلخراش ایلمشدر . ۱۱ حزیران ۹۱۶

والده بولنان	والده قومیتانده	قنقاسیه حکمدارده	والده عبد ربه	والده ترانه ارمنی آلای قوماندانی
محمد خلوصی	زبیر	والده ملازم رجب	عبدالرحمن	بکتاش علی واصف

والده نور شمسه علیا محمد سنده اولوب حمیده قضاسنده قوچکی قریه سنده مقیم اسماعیل اوغلی خواجه بیرام افندینک محلفا
و استماعا مضبوط اخاده سنده و آنده استیلای عظیمه روس جیزه لری قریه لریده طاراویدر . بوندن کلمکده بولنان قدینک
اوزاقده کورنجه به واوده درت باشلنده محمد اسمنده کراوغلی واوده سکز باشلنده ذات الزوج قزم ایله قیوده طوریورده
اوراده بوندن یاقلاشه قدینک و خانه مزده کی کولفتلنه بر لکده قورتاره جغنی آکلاینجه قزم ایله اوغلی آلرده
طاغه قاچردم کویلی قتل ایدیلسه بنده علیدم کلمنلر مضیدم درت باشلنده قیصه و ایکی باشلنده صدقه نلر
میدانه دلشنده یاریچه لرنده قدینک جنه کدر ایدیلدینی آلدم او چ آی طاغده قالدم حکم یقالنده اوده درت باشلنده
محذوم محمد ایله آلدی کوتوردیلر . کریمی کوتورمدیلر وه اجرا ایدیلنجه قنالغه قربانه اولوب کیتدی . بر مدت
جنده اهالیه نظارت آلتنده قالدم . روسلر حکمدار کلدکده حکمه واز کیتدک اوراده اطرافنده و کرکسه واقع آلدینی
ایشیه اهالیه اوریه دوسلمامه موقعدینه قدر کلندن موجودی اوده بیکی بنجاوز ایدی . روسلرک حکمدار
نظار تقیباتنده بر قدر نفوسده بیک آزی قورتلدی . اوستطرفی وایرآلدقدی عسکرمز طاغلدقلنج
وقامه و شرایطده اتلاف اولندیلر . قلیجده مزاری قازیلان محذوم زاده ایسه بولدیریلوب اعاده ایدیلمی

[illegible]

[illegible] فتنه ابلیسانه معصوم قاندنلره هدر یرنه حکم ویره‌رک وهشتله نشأ اوزره دفن بولنان ظاهره اغراجیله مقتوله معصوم نازنین وفایسز مدنیت ومروت بشریه نامزاد اعدام ایدیلدی . افندی مومی الیه‌نک هنوز اوقوز یاشنده یاشلنده ویاریکده تزوج ایتدیکی محبوبه خانمک افاده‌سنه‌وره بدایتده طوبچی اوغلی محمد آغا سلیمانک زوجه‌سی بولنیاردم . واقعه‌یی اشاسنده برقاچ قوشق دبرا برمزده برده برعسکر نفری کیسوروب ارمغانیله اورمیه‌ده اوکزی آلدیلر آلتی یاشنده محدوم وزوجه سلیمانی ودیگر اوه‌ایکی کشی‌یی قورشونلو تولدیروب عسکری‌ده قاره‌ایله بوغازلادیلر بزی وبرچوقه قادینلری برکریج اوچ کونه صاقلادیلر کویا ارمغانلرنه روسیه‌لر آرام سزی ایستمشلر دیورک بزی اوراده چیقاردیلر بولدیغمز خارجه برطاغنه قیالقدی آلتنه یاقدیلر اشکنجه ایله جکدی شهرمز قاطدی . بوجهتله سلاحدار فتنه قویدیلر برکوشه‌ده برتقریب برسبب یاره‌ویرلمک وعدیله قارشو بونلر تولدیریلیجک آرام یاشانلر حضورنه کیده جکدر . دیورک هنوز مجادله ایدلدی تراب اجلاوراده دکلامیه بزی اوره‌رک دوکرک آمریقا مؤسسه‌سنه کتوردیلر اوچ کونه آچ قالدقدنه صکره برمحبوسه ویردیلر برآره‌لقده برمقدار یمک ویردیلر کیمیا اوه‌بکی قریب اهالی کرک مؤسسه‌نک وکرکسه خارجه‌ده اهالی کوریورلردی . آنی زمانه‌ایچون اوقدر اهالی صوسز لقدنه قورقیه‌جه آغاج یاپراغی کیمیورلر ایشته یرلیلر نوانی بیچیلیر لقیب کتوردیلر . ناموس ایلیشلیانه قادینلر خالادی . مجاوزاتنه مخفیاتنه سویلیه‌مکه اوتانیرم . اوتانمیانلر یوزلره لعنت اولسون ارمنیلرک اجرا ایلدکلری مظالم طبیعیه‌رک آفاقی تره‌سنه غریق الهیه اولدی . مناسبتله قدرتنه قاطه‌سنه ظالملری قهر ایتسون وبویله وهشی مدنیت ایدنلر لعنت اولسون مدنیتنه جدی عالملری وارسه بویله وادی وهشتده پامال ایدیلیه مقتوله جنجه مزی بیلدیرنلر آراسوندن دیمکدر والسلام

افاده‌سنه خاتمه ویردی

وارلیدیرنه	وارقوتیانیدیرنه	متقاعد عسکریه‌دن	وارلیدیرنه	وارثابت ایدارهلری قوشولانی
محمد خلوص	زبیر	رجب	عبدالرحمن	علی اشهب

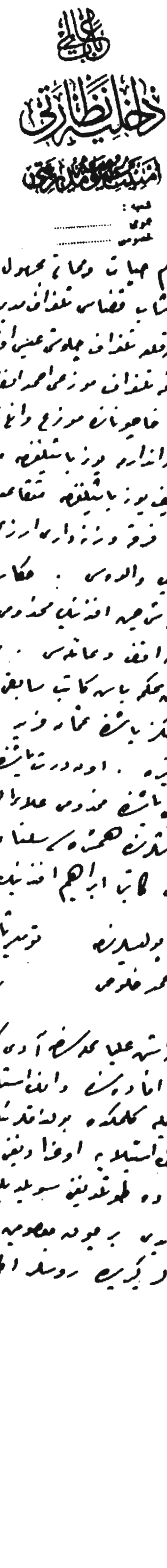

آتشدیلر. کلیتاً انسانه وسکاریوزی مجاوز بنده حیوانه وسوریلدی موانع تلف اولدی. اوراده صباح قالانلر زیاده طویلاردی
مراده مرکزنی کتوردیلر. یولده کیدرکه کوجیک کریا ارمنیلر وتاتاریلر روس جیتلریله بولشدیلر. آلمهیه اسیر
سکاریلر قوده کلمک زوجی دریه دوه وسکاریدی آلتوه کلمدار دوه آلدیلر. میدانه قتل اولنان قورتارمه محورینه
بولنان قدرنه برجوق مصوندی ابوینی غائب ایتدیلر. بنم اوکی ارغلم یکی یاشندن طورسون کوزنده قورشون پاره لری آلدی
جرحلی تأثیرنه آلتی ایکی یاشه بر نوجوانه جرحسنک صهارلیسی شفاخانه کوزدکه بر قاچ صلح ایزادکلرل کوزلرنی اوکنه
سونکه ایله مصدوم جسدینی دولیلر دوشتیلر ایتدیلر. اختیار پدری تمره فؤاد بنک فریادینی تحمل ایده یرلر وقورقوسنده
آغلایه یرلره باشلیه یره براقیر تکرار قالدیرر. بو منظره جنایتکارانه قضاسنی یره سوررلردی بو حالده چوجنده حیاتنی
خاتمه ویرلدی. بزلر اسیر حرب اولدقه اسیر عذابنه مصوندی دیه بیلمزه جواب اولدرمه روسلره ده دینی مذهبنی
دیرلر ملکی بزلر قزانمشز روسلرک نه حقی واردر. سزه بیلدیکزی یاپه جغز دینمه بوکره وه یاخود ارمنی اولدقلرنی آکلادقه
بونلرک ایچلرنده توره دوزلر کوجیک کویلرنده بر قاچنی طانیدقه کویلرک کشیشلرک اوغلی برابر بولنیوردی. قزدوشم محی الدینک
اوه دورت یاشندن ذلفاز اسمنده کوکیرمسی بدی یرنده قورشون پاره سی آلمهیه بی تاب دوشدی پاره لیدی وابوینی غائب
ایدیه بر طاقم جیانلر جیکده مراده مرکزنی روسلر کتوردیلر. اوچ ده ارمنیلر روسلره عادتا قارشو کلیه بر طوره ده
بولنیوردیلر چوجقلر خسته خانه یه براقیلوردیلر کوچ حال قبول ایدیه مصوندالیوم برجیانلر. بر قاچ دفعه اسیرلرک تصویرنه
آلدیلر. یولده کیدیلرکه بر طقدن بری درت بر اوچ باشنده اوچ چوجقلر قورقوده یوره کلدی یاطلادی کولدیلر
ارمنیلر اولدیغی چوجقلر کوزلرنی اوکنده جیدی آغلانه کولدی آتدیلر "چور" طاغنه وحال مختلفده بولنان اهالینه
طویلاغدی دهکلر زراعت وتجارتلریله اشتغال ایتمکده اعلام ایدلدی. منلاآباد قریه لری خورستیلر آلتی بیک قدر
یرخانه ایتسلیم اولدی. بر ایتیلیم تخلیص جانه ایده رسی وطاغلرده آچلقدن تلف ایدلدی ایچیه ارمنیلر محافظه بولنیلر
حتی بر قاچ کرده تیرلدیلر. روسلر بر طابور عسکر کوندردیلر بونلری یه کتدیلر زوجم ده بونلرله کلدی بر مدت
قالدقه روسلرک رحمتدن کوزلرنی قریه سی ارمنیلرنه بر ایتیز سکز کشی اوچ یوز خانه لی مجاوز کوسی قریه
کیدرلر سنه روس دولتنه اعمال کلمشدر طبیعتاری چیقدکه اسمدکی یازدیریکز دیه کرک اهالی وکرک اجنبیلر صورتیله
ارکلری طویلادیلر درحال اطرافه چویردیلر فقط اجنبیلر قوزلری بونلرک ایشتیلیه اعمال واکرام بولدر
آنده جکده ارکلری تامامیله یارچه لدیلر. قادینه چوجقلری کویده اوچ طاغ طولدیردیلر بونلری یه خانه ایله
احاطه ایتدیلر تاندیرلره وقویولره کزلنانه آنجه اوچ سه جانه قورتلدی. قضا خلقنه سه یوزکشده وحمله
دیه روسلر کتوردیلر. آنلرکده جکده قتلدی جزی کلدی. عیشه قانمقاملرنده روسلره التجا ایده مصطفی
بکلک عجمه زاده سی محمد بکلک ارمنیلر اولانه جدتی حقق غزه لرک نشانیه کلدی اوراده کرارمنیلر سویلدی. بوقدر
ایتکلک قارشو بونلره بیک جوره فنالقه یاپمیجغز فقط عرضلری الیزده قورتلیجقدر. دیکلر فاطمه اسمنده

ذهليه نظارتي

امنيت عمومي مديريتي

نمره: .....

محرمي .....

بريتانيا برقاچ ارمنستانده و دولري موسالمان بالخوسز كتوردلر . تجاوزات شنيعه ده حكمده كرديلر بو دولرينك
يارديلر سزلر يارهيا چوقه سورديلر . يارهلر طولديرمه ايچون جيب ساعتلرينك ديپورنه ديلر مزبورلرك فريادي
وسائر درياي طالاه قالاغزلرك سيماه جنايتي نظر مشاهده لري قانلرنك طوندرمسه و ظلام سحابه اثر نجات
قالمامشدي . چوقدنبرى آچدقلري اويوقده يسلك طولديرديلر . بوحكمدار كزاه كلمشلر . چوقدنبرى بولنيورلر
ديه قهقهه ده بولنيوردلر . برچوق كليه و قزلري ده روسلر كچيري كوتردلر . قزل كليسا قريه لري خوفي
يوزنى اسمنده ديكرى تاشنى اوغلى سونكولر ديلر . قزينك قوجاغنى كچيرمش و بونكدن بر ديكر اوتايكى قادينك چوقدنبرى
قوجاقلرنده آلنوب قيلاقدى . قادينلرك بر قاچ شايقه لى وقاليا قلبلر طاشك آلتنده تجاوزاته بولنمقده چكده
قولديرديلر . بونده بشقه قوجاقلرنده آلنمه قوندقلري ايچون آغلامايه تحمل نسه بوزوقوب چيقاندن آوازه مصوصه لري
طاغلدى ايكنجى تورلرى . ايكنجى ايكنجى عالم مصوصه لري واصل جنازه اولدقلرى ايدى . تجاوزات كزه ده تأثرا
وفات ايدنلرى ذاتا جانيدن اسير بنه صانمشدى بولنيوردلر . آلتنجى قدر كليه و قزلر دخى روسلر حكومت
قوناغنى اتخاذ ايتدكلرى محل قزاقلرك شهوات نفسانيه لرينه قادى و بو صورتله اسير ايديلرى ايدى . دوام ايده
تطبيقات جنايتنه بريچ مرادى محصول ارزنده تنكرى افندينك مسه پدرى بولنان خانك اوراينى ياشلرنه كريمسز توپ
اورپيرتى فجيعده روح بى كناهى معصوم جسدنه آيردلر . بونلر اوزرينه يكديكرك مجادله ده بولندقلرى عرض
كچمه ده طائفه اناى افنا اتمك (مرحمت مقادر) ديه سنجاقدن ده كه لوحه صفايه برحركتدر ديه يلر
بونى مقاقب بولنمك مالايقاتن كسيلر اختياره زوجه سى زينب خطابا حكمدار كزاه سزلره كوندرلمسه زيانلى
سفاره هديه سدر . ديه رك قادينجغزك آغزنه ديردلر قادينك قزى كسوب بعمانيدسا قزى چوقه سورلرديه
اركلكنى آغزنه براقديلر بوايكى اختيار بى بختيار كوندرلرينك ده چكده ترك حيات ايتديلر . اعلانامه لرينه رغما
تسليم اولنان خورشيد بكك اختياره والده سى و كذا قزى كسيلر موسالمان عرضه سنجانه مكافاة روس چاريندنه نشان
كلمشدر كوكسنه طاقنوب ديه بركرداه كوندرديلر (موجه) قريه لى حميد بكك ده درت اولادى يارچه لامشدى
بزمه برابر بولنان اوه سكز ياشنده برادرلرنده مالايقاتن كسيلر والده سى (زوره) خانم چاره سز قلنمش محافظ
خانه ده كوندرديلر . دخى كوندرديلر . قادينجغزك يوره كنى تقديم سكته قلبه ده وفات ايتمكنى سويلديلر . ذاتا جايه آيلانلرك اعداده
صالح اولمايانلرى سكاتينه كى والده سز ده شايع كزه اجراسنده جايه آتديلر . ذاتا جايه آيلانلرك اعداده
كتيلمه ر . كنار كوشه و بزم كوره ديكر دخى بيك مصوصه ظلما وبجسيا افنا وبجوبيك خانه لرى محاربه
كيتدى . بقيه سيوف اولان رعيه قضاسى داخلنده زيلانه دوه سز طوبيلنان اوه بيك خانه لى سنجاق اهالى

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
نمره .....
خصوصی .....

ساعات جنایه منتظر بولندقلری ده اوراده کلات زوجم علی افندینک مشهوداتی آلتنده در . بدایت سفر بریره ارکلکلرمز
عسکر محاربه سی وطن غوغاسی اولیور دیدیلر . بزم ابونیمز دن ایشتدیکمزده هر هانکی بر دولت اولورسه اولسون استیلایه
اوغرایان بلاد اهالیسنه تجاوزات تقدیریه ده بولنمازلر دینلردی . بو نقطه ایسه بزلرده پک مأمن بر دستور صیانتلردی
وا اسفا محاربه دکل سلخمانه دن بدتر بر صحنه جنایت ایمش آلداندیغمز صحابت و مدنیتده بیکلرجه لعنت دیمکله پک دلسوز دقیقه لرینه
خاتمه ویرمشلر

وارثانت ژاندارمه آلای قوماندانی
بیلباسی
علی واصف

وانک نورشین علیا محله سی معروفلرندن هادار افندی زاده لردن عبدالهادی افندینک محلفا النار افاده سنه کندوسنه مرکز ولایتی
درت بش ساعت مسافه ده واقع ارمنی قریه سنه کی چیفتلکنه مع عائله بولندیغنه مرکز ولایتک استیلاسندن کچ
وقت جزالوب یولک منقطع اولدیغنه دولایی آرتق مقدراته تابع اولدرق قریه ده قالمش اوراده ده بش کونلق
آلوب برکیجه طاغه قاچمش بر قاچ کون صکره یقالانه رق مرکز ولایته کتوریلوب اوراده دیکر اهالی ایله فرانسز
مکتبه براقلمش و بولندیغی قریه ارمنیلرینه اعاشه و معاونت سائره ده کی انسانیتنه ابتنا بعضلرینک مظهر حمایه سنه
بولندیغنه حیاتنه ایشلمش و ذاتا ارمنیجه یی فرق اولنمیجق درجه ده تلفظ ایتدیکندن سائر ارمنیلر دخی ارمنی اولدیغی ذهابنه
بولندقلرنده بالاستفاده فرجیاب فرار اولدرق طاغدن طاغه یورومش و آجلقدن سکز نفوسی تلف اولمش و کوچ
حالله یدی نفوسله سعرده مواصلت ایتمش اولدیغی دلسوزانه دقیقه لرله حکایه ایتمش و دائره کی مشاهداتنده بروجه
زیر بیان ایلمشدر . بدایتده وانه کیرک روسی مفرزه سی بزم اردوکاهلردن قاچانلردن درت بش یوز قدر
کوچک چاپلی تفنک ایله مجهز ارمنی چتهسی ایدی بونلرک دلالتیله نوردوز ده که روسی فرقه سنه خیلی قوت
کیرلدی . در حال مسلمان خانه لری یغما و متعاقبا احراق و تخریب اولندی اهالی قافله قافله هر طرفدن
حیوان سوریلری مثللو سورو کلیور دیلر . قادینلرک قوجاقلرنده کی چوجقلری جبرا یره آتیور دیلر . تفنکلره
طاقلمش سونکولرله چوجقلر بر هوا ایدیلوب آرقه لرینه فرلایتور دیلر . بو صورتله اسلام محلات و نفوس امحا و افنایه
حکم قطعی آلمشدی . بر چوق قادین و چوجق نورشین جامعنه و بر قاچ خانه یه طولدیرلدی اوت یغنلری شکلنده
بلا ترحم احراق اولندی . قادینلره آرزو ایتدکلری محللرده حیوانجه سنه فعل شنیع یاپیلوردی . ایشته یارایان بر چوق
قادینلر سنجلدی کوتورلدی . ایشته یرامیانلر عین جنایته دوهشتیانه مجیدلرله امحا اولندیلر . منلا قاسم شیخلرینک
کلینلرندن بریسنه آلافرانقه البسه اکسا اولمش و (آرامک) مژه سی اولدرق برلکده کزدیکنی کوردم .

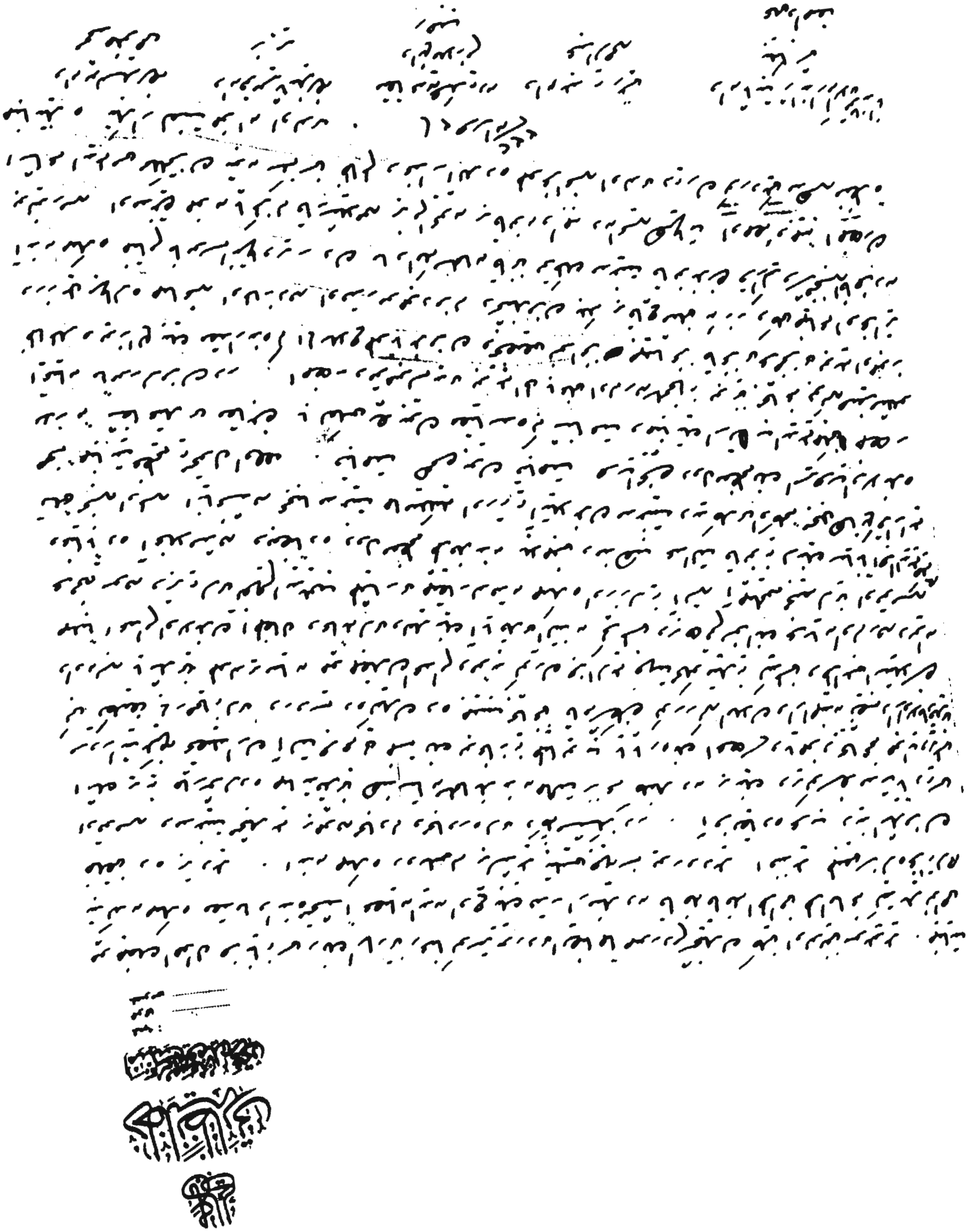

بسم الله الرحمن الرحيم

خلیل نظارتی

افندیلر و ملا عمری

شماره :
تاریخ .....
مخصوص .....

بر زمانه‌نک وارثه‌سی اولان عالم مدنیت و انسانیت قبلاً ترکیک طریقه‌ی متعاوفی اختیار ایلدکلری در رفقا حیات و حیاتلرنی ارتقا و اعلای اسلامیه‌یی
بنزاه و اتعاب ایتمکده ایدیلر . سفرلری اعلانه‌سنده‌کی تسلطات واقعه‌سی وسعت مقایسه‌سنه تکرار ایتمیه و اسلامیت نامنه‌ی بر صورتده و مشتکانه‌زده قلوب و اذهان
ایله مسکونه محلاتده‌کی بولان قطع اولان روابط و علایقه محو و نابود ایتمکده و رهاینجه نوع نوع فنا تعلقاتنی اولنقده ایدی . وقتاکه اوصیوز اوتوز سنه‌سی اولان زده
روسلر طرفنه محمودی قضای استیلا و برتجاوز کلدکده بزم طرفنه استرداد اولنمیه‌جق خصاره‌ده خوستالر روسلرک اغاسنه یرلشدکلری آستوجی ، ملا حسن و دیگر
معلم اولسه‌ی قرا اسلامیه‌ده‌کی ارکان و جوجقلری ترک بیندی ایچون یا قسمه و کیچ تاریه و قیزلرک ناموسلرنی حفظ ایله برابر کوزمسه و متباقیسی ده قیوه‌کی
قفالری کسیلدیکی صاحبلرنده خانه‌لرنی آچلدی . اوصیوز اوتوز برنجی سنه‌سی باشنده دنیانک طرفنه کوسه‌ده قضا سنه‌ی قاضیسی اوفقه و فضلای نامیه‌ده‌ن
مرحومه‌ی اوفقه و بیتیسی ایله‌ده‌لرنده صیاد ایله ایکی رفیقی اتلامه‌ده‌ی بر سنه و کیراوی اغوا تنده خوجه‌سی اغا ایله مخدومی و سلطانی امرای عباسیه‌دن
عطا بک خانه‌سنده و ایکی مفتی نفری یغلی قریه‌سنده و نور دوز قضا سنه‌ی مال مدیری و لی افندی تانه‌ده‌نوری و ابراهیم اسباشیه قریه‌سنه
ده رجیسه قضا سنه‌ی بولان قوجلانی یوزباشی سلیمان افندی ایله معتقی کی تانه‌ده‌نوزدک نهایت قریه‌سنده و شبار حیوله آوه‌لرنده سکز نفر
بری کلیساده و سیغلیا ادرنه‌ده‌لی کشی عاد الجوازل آریه قریه‌سنده و عاد الجوازل الوعه‌بکلی اوغلی حمزه و حاجی علی اوغلی عبد الرحمن و سعید
افندیلر ایله رفیقی قره‌شیخ قریه‌سنده و تانه‌ده‌جه و رفقا سنه‌ی شوشانس قریه‌سنده و دیگر بر نفر ده مطلوبه متفرقه محلاتده و اندن —
استیلا سنه‌سی اولان قتل و اطراده و تشرده . اوصیوز اوتوز برنجی سنه‌سی مایسنده و اندن استیلا یه‌ی اولدقجه صره‌ده مملکته بیقایه رجوع ایتمکده
قالان علمای محلیه‌دن رشدی عمر بیکلی شیخ و ائمه‌ی نامنه خلیل اغا جامعی امامی عیسی و حراتیه امامی حاجی و رولیه افندیلر اشراف مملکته
کردیلیلی زاده خوجه‌سی حاجی زاده اسماعیل و دیگر بر نیز سابق حسن پاشا حسین ، حاجی بکر زاده حاجی عبدالله ، حیدر زاده حاجی یوسف
کزی اوغلی خلیل ، الاوی کاتی متقاعد محمد علی ، بیشاوغلی و رولیه ، حاجی لطیف زاده حاجی شریف ، هر توشلی زاده مصطفی ، مرتض زاده
عبد الرحمن ، طوبجی اوغلی حاجی رفعت ، قبه‌جلی زاده محمود و یوسف بک و افندیلر و سوراوغلی زیور و قره‌قدی اوباوغلی و راجیه
خانه‌لرنده حاجی حسن و قدحانه زاده بکر و شاکر و شکری اغا و افندیلر و بابر کیلی محمد صبحی بک و اسلامیلر ذکر نه حاجت اولمایه بیکلر اصالی و دانا
تیماناجه‌سنده ملا قاسم ، ابابی ، محمود ، خفظ ، زوره ، شیخ غنی ، شیخ قره و دیگر قوای اسلامیه‌ده مطلوب بولان کوجک ذکور ایله
بیر بدلاده کوریلیوره طوبلانه ایکی بیک خانه‌یی متجاوز محلاتده خلق و عاد الجوازل یرلته اسکی سنه‌ده الق سنه‌ده و ایه اطلسی کاملا محو و اتلاف
ایدیلمشدر .

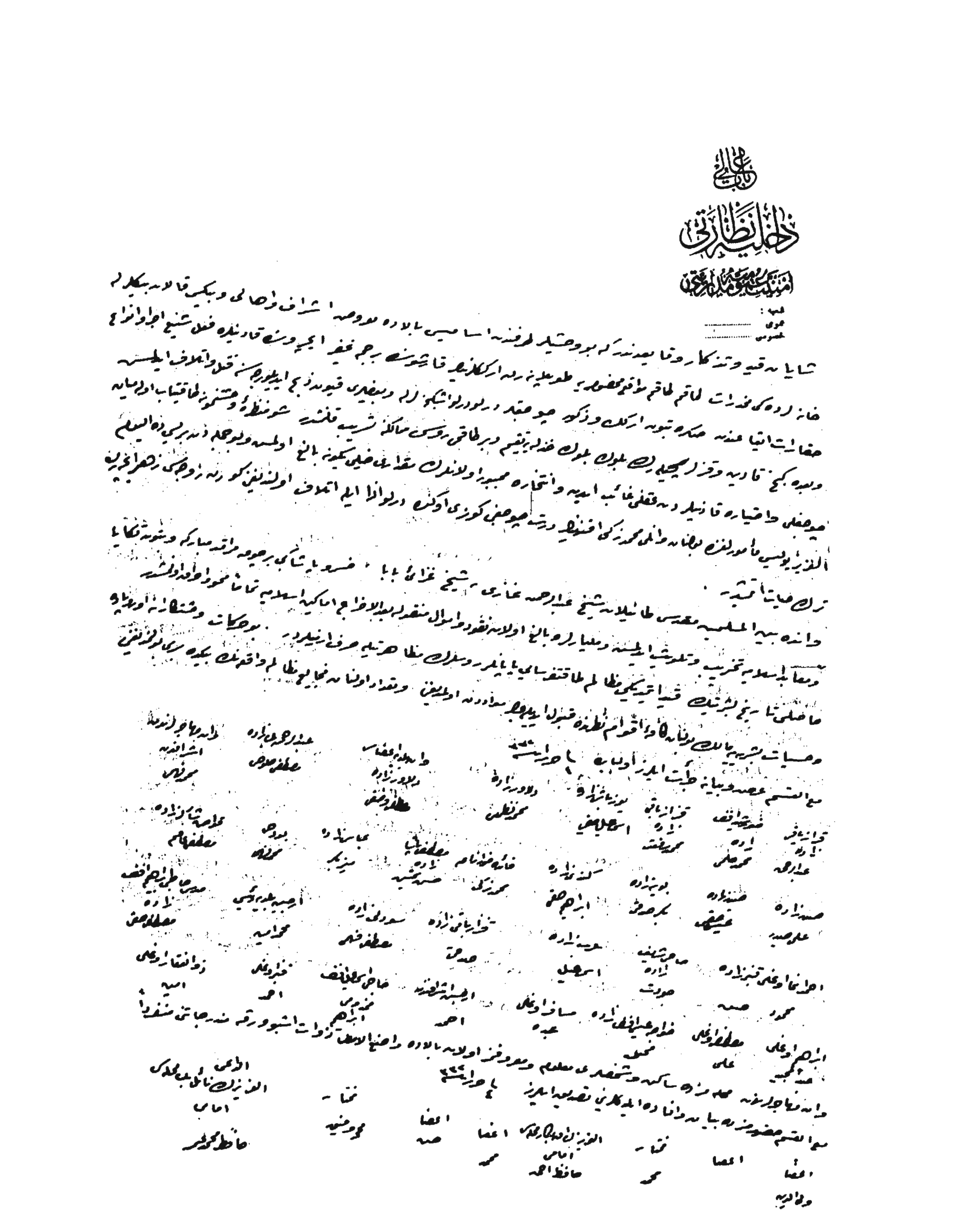

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 66-74, 99-100, 124

– 19 –

ERMENİ VE RUSLARIN VAN'DA YAPTIKLARI SOYKIRIM

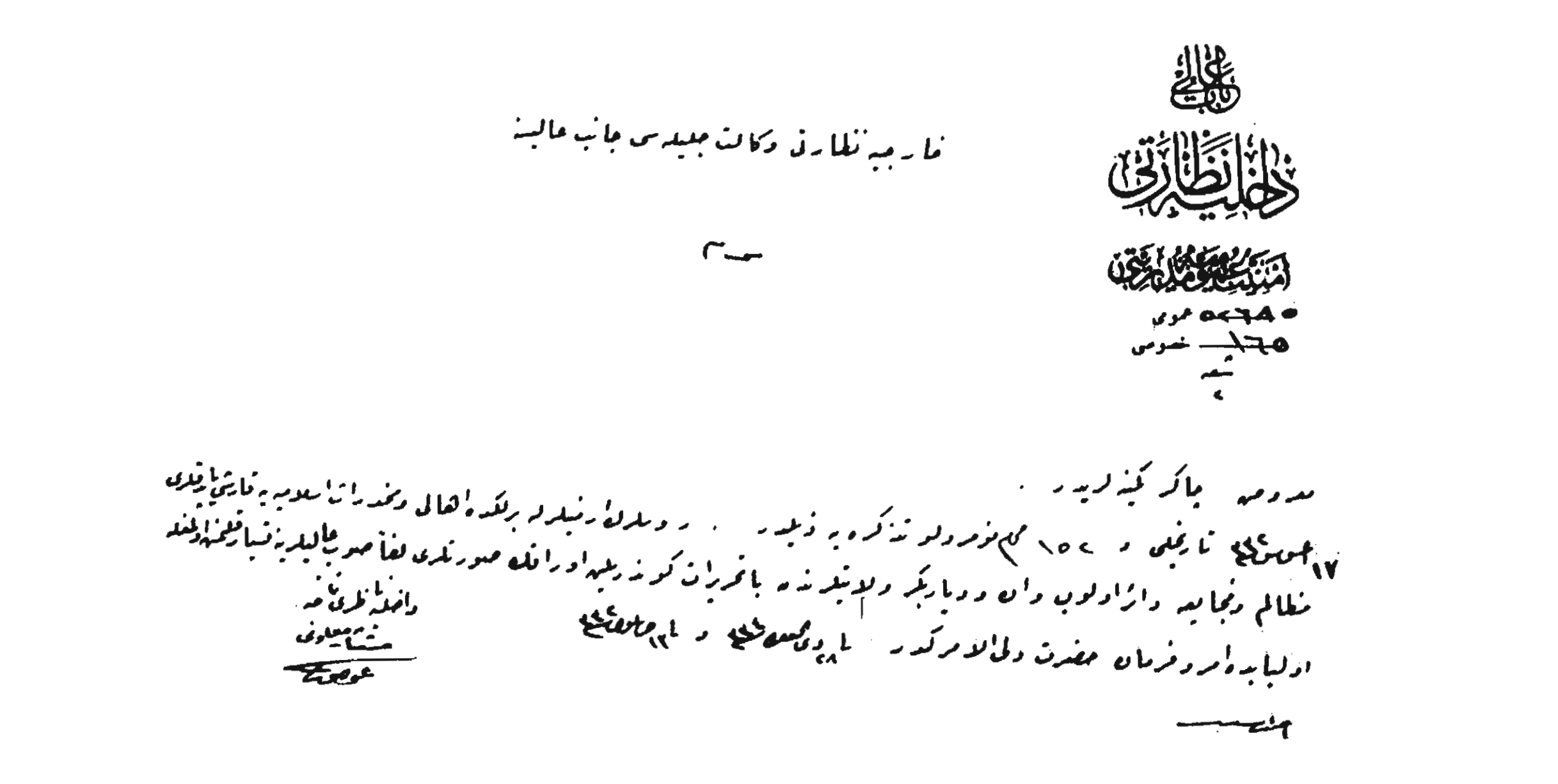

570

بسم الله الرحمن الرحيم

ذهلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریت

نمبر :
مورخ .....
ضمیمه .....

آنک اوزرینه تحقیقات کرلیدی ایسه تحقیقاتده کیفیت رسما سرد متصرفلغ ولایتنه جلبیله بلدیرلدی ایسه ده حادثه ظهوره اتمیلک
ایچون تحقیقات حالیه براغیلدی عسکر درستی ایچون اوزرینه قوه انضباطیه ارسیله طرفندن تهدید وقتا درجه ده تحقیقات ایچون
اوزرینه مطلوب افراد ایله دیکرلری حاضر اولمقلری ایچون بناحیه ایشتراکه جهتنه صاوشدیلر واوراده کرک کلاری ایکن وفور کلیلی اسلحه
وسلاحات ایله بستونه آتشباره اولدرقه قوه انضباطیه یه قارشو کلدیلر هر طرفدن یغی فرانه ، بروادی ، شتاقه ، وقاریجانه
قولدرنده اوزرینه قوه یسنه اجتماع ایتدیلر بوسکه واسنده کرک مندرجات اختلال حیفاریقه اولدقدی کونده مصادفه بولنوب ایدی بر اسلامی
بر انضباط مأمورینی بر تاندارمه یی اوزرینه بر قیم رعد طابه لرا قتا ایتدیلر بعضه نفایه ودصایانه تبلیغ ایچون وفد کیدیه مأموریه
وتاندارمه شتلی آتشه اجرا ایدیلمه اوچ کون مصادرده صکره کیدیه قوه انضباطیه یه رجعت مجبور قالدیلر .

اوزرینه بیلدیرکونک زنه بروادیلر مقصوده حاکمیتی اجرا ایده جکلری خبرنی ، کیسه : قادیه هر جماعتده علنا سویلدیلر
ارمنیلر بکیاشیلرنه خنجر قوه یی محیطه اوریلدی تعلیم کیکده اولاره بروادی تاندارمه افرادنه خنجولی ارمنیلر حاضر شتلی بر ایم
آتشه اجرا ایدیلمه بروادی وکزنی محاصره ایتدیلر بونلر اوزرینه مصادره اجرا ایدیلدی بر تاندارمه مجروح اولدی دیوبلر کی بر جوقه اضافه
حادثه ضبط ورقه سی براوای عدلیه محفوظ بولنقده در .

اوزرینه لاطوره نام دیکری محله اهالیسی بر آلای دیورولمی کلدانی ملتنه نیز سویلدیلر بکیاشی وخنجولی ارمنی ملتنه بحیاکذلک بکیاشی دویلدی
قوه یی ارمنی محله سی یوزباشی اولدیغی بروای محیطنه کی وسعت وجهتلرنه کی بتون خرستیانلر متفقه الافکار بولنوب ایدی وجاسوسلری طرفندن اشلدیلدی
طرفده بولنان ارمنیلر سفربرلیک زمانده اسلامیلری قتل عام ایتمشلر در از جمله وارمنی شیخ محمد صدیق افندی وانک انکیل قوه یی کیریلنه
ایدیلمه آلمه زمانده بر خدمتلرینه برکه ویوشدیه صاسونه کیکده اولاره تاندارمه اراده اوزاده کی طاغنه اتلاف ایدیلمشلر در وتاندارمه اردوسنه
نقل اولنوب باشلری بالطابه مجمع برصورتنه ازیلدیلر محو اولمشلر در بونلر برای مأموریت صاسونه کیدیورایدیلر چیچ بر شیئه معلومات یوقدر ایدی
بروادیلر جلب جیلانه قوه یی شیخ عبدالله افندینک مخدومی شیخ محمد نیز بروای قضا سنه طوتوبه قوه یی کلانیلر طرفندن هر قولی طاغی انکنده
بلاسبب قتل ایدیلمشلر بوکی رؤسای روحانیه نک وجودنیلر ازاله سنه مقصد ملتنه اسلامیه نک عروقه عضلاتنه تحریک ویکده بر اختلال بادی
اولمقه ایچون اول وآخر تعمیم ایدیلمه برلیقتدر ایدی .

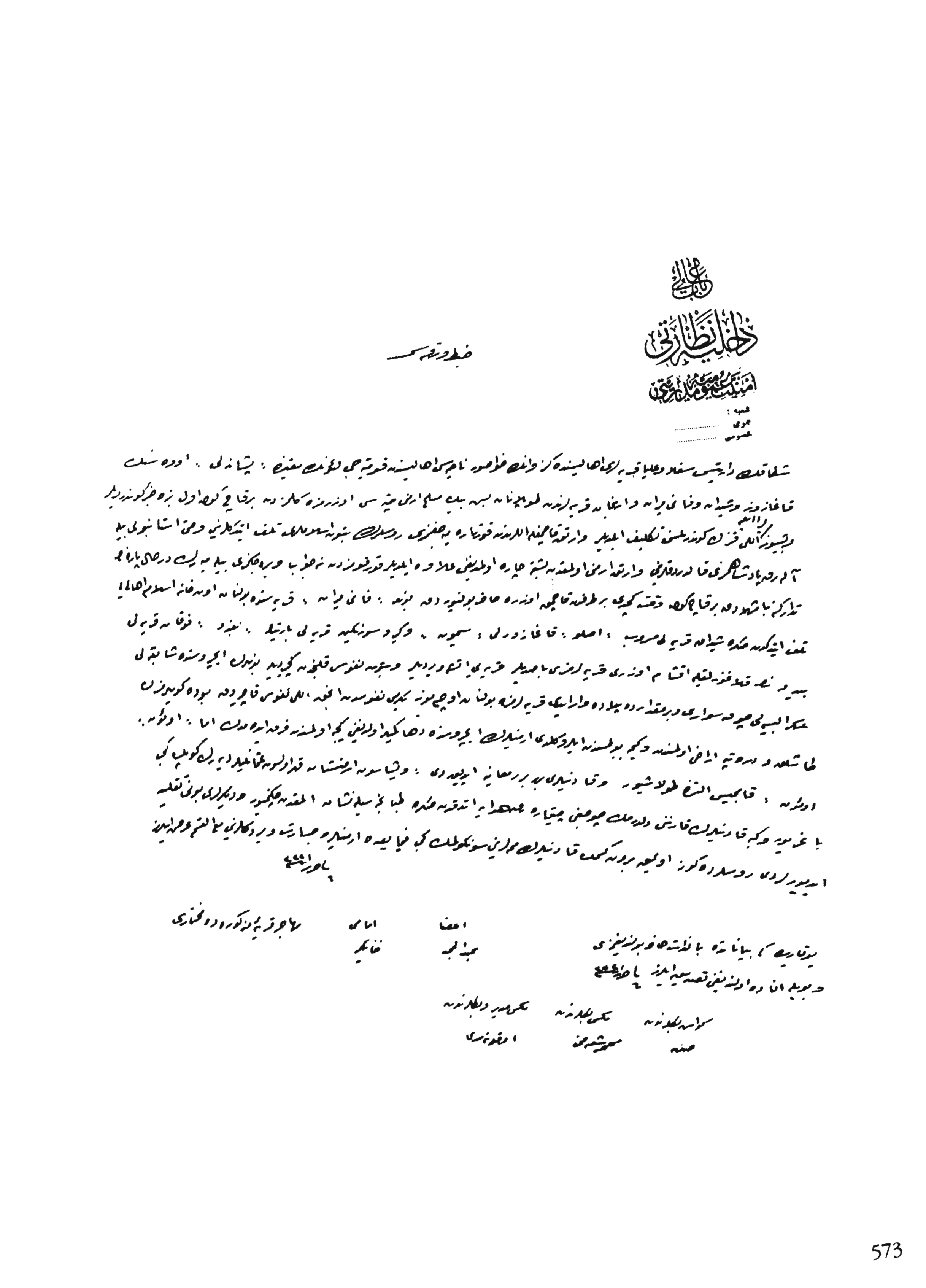

ذخیره نظارتی

امنیت عمومی و نظارتی

نمبر :
مورخ .....
مضمون .....

شطا مه قفا سنه سوقا مه قریه اهالیسنه کز قریه مز اولدقجه بیولی وزنکیه وذکورانات الی یوز سکسان نفوسه مه عایت ایدی بر کچه دشمن
طرفنه باصیلدقه بزه سعدی اولدقجه مقاومت ایده یه لی تسلیم اولدقه دشمن کوبه کرکیز امانه یاپسه فریاد واویلا کوکلاه چیقدی
اولری اوتدیزی درحال آتشلیه طوتوب آتش کیدی ایاقلری سوایلدی اتری روشن چیکز نه چوجقلری قاوندیلی فریاد وفغان ایدرنه
شبقه نفنکلری سسدی قیلجلری شاقردیدی قولاقلری چنلا سیوراییدی .

بوصلی صباح آیلغه یقدی دوام ایتدی هالیسنه کلدی هاینه دوانی یاپیلدی قز وقاییلری کوزلری اوکنه وخدینه نامه سلرینه قاوندی
اتیکلری کی اوقاقه چوجقلری با قچه یاریلدقه سیکزیلدی صباح اولدی صاغ قالانه ایکلک وقاوندیلی قاوندیلی قاوندیلی برابر طولدیریلدی
قاوندیلی اوسنه کچ وقیزده اشکه طیوردی بوندلی قاوندیلی آیرسه وکروسوحه اتیشدردی اوکلری طوغری اوسنه اوزرینه قاقوقولی برشی
سریلدی وآتشه ویریلدی بتوبه اوزاده کیدیلی آتش آلدی هرکس یاتیوردی یاتوره ایکن براوزاییدی برقاچ اوزاییدی چیقدی ایتدی بیچوره آتیلدقه
داوزاییه قاچیقه طوتیلدقه سروزلی آتشده قورتارمغه چالشدقه واقعه ایتوز سکسان نفوسه یکرمی بر نفوسی ایکلک قورتاردقه دشمن
ایچون شطا قلی کی قالیوز اوسبب سائیل ، ایتیه وقاعه قریه لی هودیک سیوه واتوموسیه واسلاتیه بلیکز ایچوه
ارسیلدوه بلنیوراییدی عرفه تجاوزه چوجقلری اولدیکلری یاریلدقه روسلرینه دهاایلدوکیه بیه لردی اوندن بزه ایلدوه برکوه
یوریلدی کچاولری اولدقه چیقارمه کز کچولی غلدقه کچولی کوزنه اغاجلری واوتلری اوسنه کز کز کز بدالاقه یکلیکزی

صلح القریه عمده ایدی یا حرارت

صاحب قریه زکوره لی
تاتار اوغلی شریف

صاحب قریه زکوره لی
سعد اوغلی یلیوه

صاحب علی دده
قوتناس اوغلی محمود

بوقاریده کی بیانانده بالذات حاضر بولنه لغزنی وبویله افاده اولنه نفی تصدیق ایدی یا حرارت

سواد بلمز دده
مهر

مکس بلمز دده
مهر

مکس بلمز دده
مهر

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

شطان قضا سنه تابع : اوشرینی .. قریه سنده کنه قریه مز اللی خانه وتخمیناً بشیوز نفوسدن عبارت ایدی بو بشیوز نفوسدن اوتوز نفوسی انجق قاچه بیلدی حتی قریه مزک اغالرندن یوسف اغانک اوغلی صالح اغا اسمنده برینک اوتوز نفوسدن انجق برچوجغی قورتاره بیلمدی وقعه شو صورتله در وان و خواجور طریقیله کلیتلی برقوتک کلدیکنی کوردک بو قوتک اوکنده قلاغوزلق وظیفه سنی ، کری ، قریه لی ، هارو ، سرکیس ، قزل طاشلی برخو ، اوه دیسی ، وسائره یاپیوردی بونلر روسلر ایدی کویه دین ایمان شتم ایدرک زده سزک حکومتکز عسکریکز قهر اولدیلر بر دها بورالرده اونلری کورمیجکز دیه رک صالدیردیلر وکویی درحال آتشلدیلر فریاد : واویلا ، قلیچ صداسی کوکلره چیقیوردی بز قاچیوردق ارقه مزه دونوب باقه میوردق دهانه لر یایه قلرینی بیله میورز یالکز طوپلاندیغمز برمحلده هرکس عائله سنی چوجقلرینی اقربا وتعلقاتنی سؤال ایدییور وار ایوردی طوپی طوپی بو قدر نفوسدن اوتوز نفوسی طوپلاندیغمزی یوق ایدی اورادن قالدق آچ بی علاج بورالره قدر کلدک اوخائن کورموسقوفلرک نه قدر الجق وجانی اولدقلری مع القسم عرض ایدرز

۷ حزیران ۱۳۳۴

مهاجر اعضا
مصطفی

مهاجر امامی

مهاجر قریه علی اشرف
اسعد

بو قاریره بیاناتده بالذات حاضر بولندیغمزی وبویله افاده اولندیغنی تصدیق ایدرز

۷ حزیران ۱۳۳۴

علمادن
عبدالحکیم

مشایخ نقشبندیه دن
یوسف

مکتب مدیر ویکلرندن
عبدالله

ارمنیلرک وان ولایتنده چیقاردقلری اختلال و مصادمات اوزرینه بر واری خرستیانلریله ارمنی ملتی کافه‌سی فرصتدن بالاستفاده چولق چوجقلریله
برلکده وان ولایتی حدودینه فرار و اوراده منتظم بر آلای پایه‌رق بر وارنیلر بیدار قریه‌سی حدودینه و هیئت جوارلرینه هجوم ایتمشلردر بیدار قریه‌سی
مصادمه‌سی بر کون دوام ایتمشدر بو مصادمه‌ده ایکی ارکک و بر چوجق و بر قادین اسلاملردن مقتول دوشمشدر بونلرک صوک دفعه وقوعبولان
رجعتلرنده ترک ایتمیه اولدقلری ایکی صندوق کسکین بیچاق وال حجره‌لری الده ایدلمشدر بیچاقلردن مقصد اسلاملرک قادین و چوجقلرینی
کافه‌سنی قویون مثللو ذبح ایتمک ایدی کیردکلری قوتره مرالیوزلر دخی وار ایدی

تکالیف حربیه‌نک جبایتی ایچون کواسه قضاسنده کویلره چیقاریلان مأمورین و ژاندارمه ارمنیلر طرفنه جمیع بر صورتده اتلاف ایدلمشلردر
شتاق قضاسنده ذاتاً اسلاملرک همان نصفی سفربرلک زمانده ارمنیلرک قلجندن کچمشدر و چوجق قادین تفریق ایدلمامشدر

۱۲ حزیران ۳۳۳

سعرد سنجاغنک بر واری قضاسی
تلطاف و یوسف مدیری
خلوص

بو قاریره کی بیاناتده بالذات بولندیغمزی و بویله افاده ایدلدیکنی تصدیق ایلرز

اعضا	مختار	امام	مفتی
عبدالرحمن	اعضا	عبدالمجید	حافظ عثمان

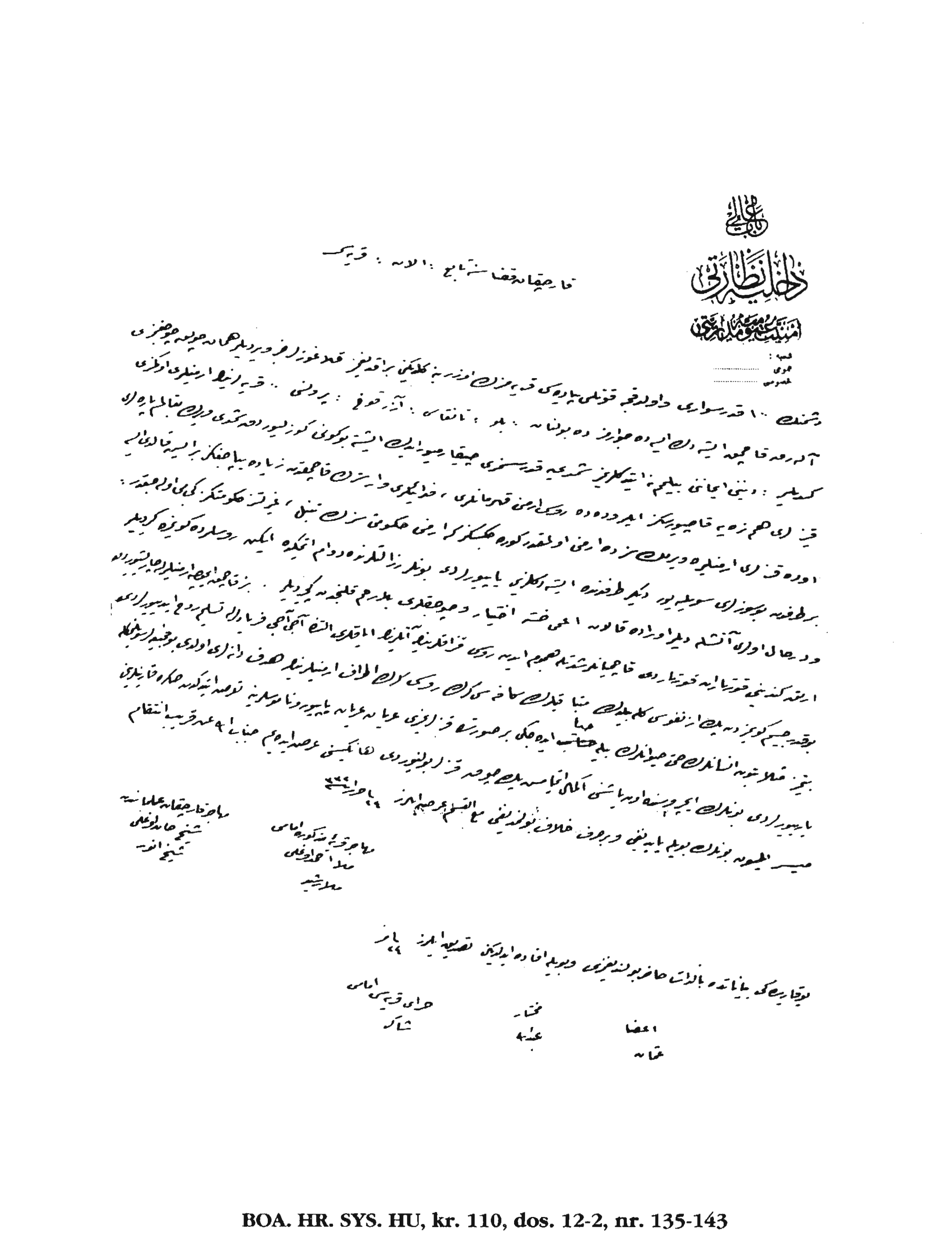

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2, nr. 135-143

– 20 –

ERMENİ ÇETELERİNİN RUSLARLA TERCAN'IN KÖYLERİNDE YAPTIKLARI MEZÂLİM

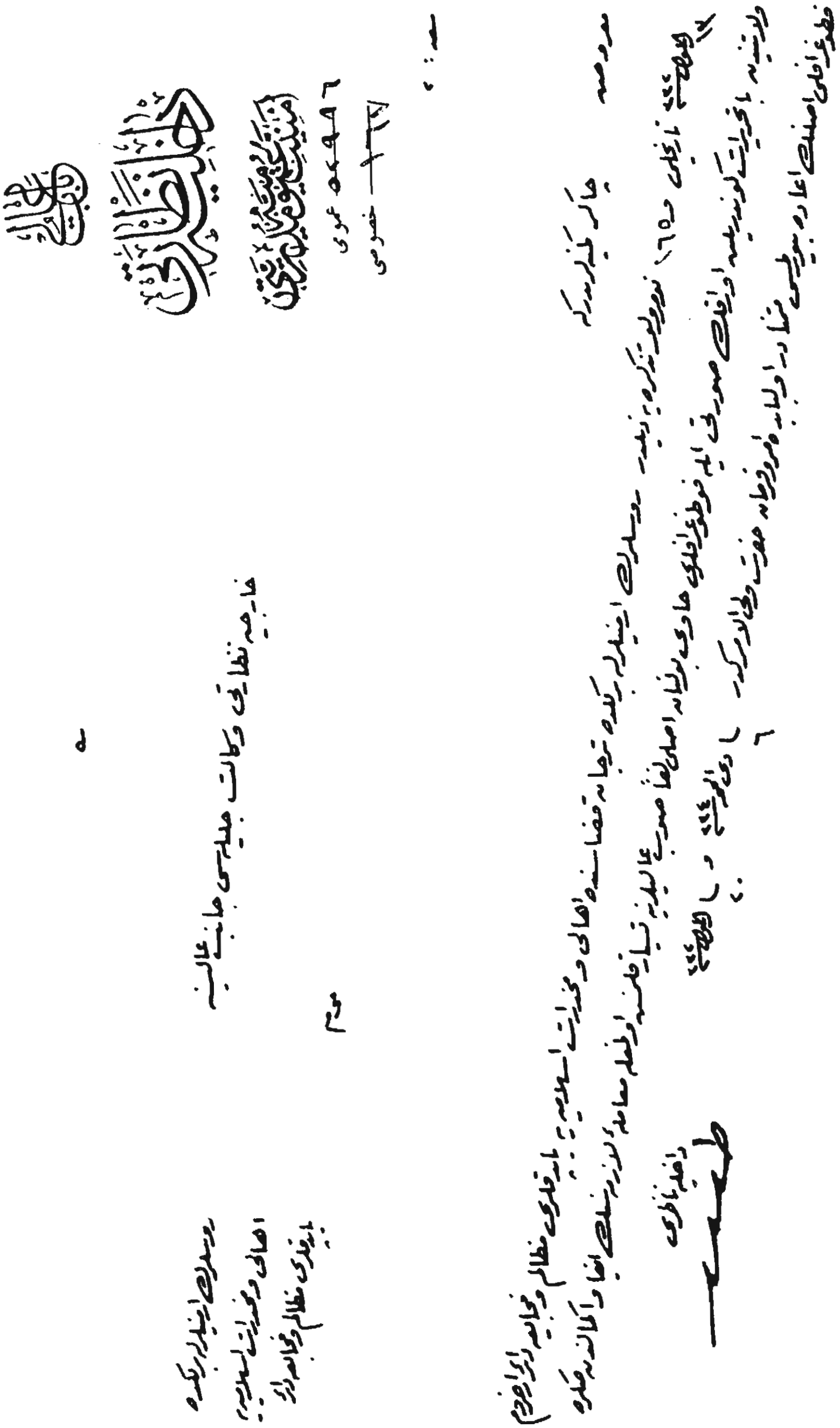

باب عالی
داخلیه نظارتی
امنیت عمومیه مدیریتی
شعبه :
عمومی .....
خصوصی .....

ارضروم ولایتنه آلتانه ٥ حزیران ٢٢٢ تاریخلی و ١٥٩٩ نومرولو تحریراتک صورتیدر

محاربات اخیره ده روسلر طرفنه ایکی آی مدتله اشغال اولنوب اخیرا استرداد ایدیلان ترجمان قضاسنده روسلرک و بالخاصه ارمنی چه لرینک یاپدقلری مظالم
واعتسافه دائر ترجمان قضاسنک بعض کویلرنده یاپیلان تحقیقاته دائر اوراقه ایله برطاقم فطوغرافیلر منظور سامی نظارتینه صیری اولمق اوزره لفا عرض و تقدیم
قلندی بو صورتله تحقیقاته دوام و اوراق لازمه پیدرپی تقدیم ایدیله جکدر. کلیسایه تحویل اولنان مماخاتون جامع شریفی یکیدن تعمیر و ارمنیلر طرفنه چالنان خالیلرک
برینه کیلیدی تفریش ایدلمشدر. اختیار طورسون اغلاق کوستردیکی حمیت تقدیر حکمت سمیر سامیلرینه لایق کوریله جکدر. بو آدمک خرد و زیانی در دست تسویه در
دیکر قرایه مهاجرین تخصیصاتندن توزیعاته باشلانلمشدر. فطوغرافلرده کوریله جکی وجهله بتون ترجمان کویلری تخریب ایدلمشدر. بو عرض و ناموس دشمنلرینک عالم انسانیته
تشهیری مترجمدر اولباب

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

سری
خصوصی

قوره‌چی قول قره‌یک : بوکوی ۷۷ - ۱۳۳۴ صالی کونی کلدی، قورال وارمینده عبارت اولدقجه بیوجلق برکوید .
ترکلر ارمینده قوره‌قره قبل الاستیلا جوار قراره : پرتوسلر . آرمه . یزکین . کویلرینی الجا ایتمه وصنوز کویلرینه عودت ایلامه اولدقلری
ایچون قوره‌چی قول‌تق وتزیا بولدقه

کویلی مباشیسی - خارجا کویلرینه دست ایرلمسی مقطع نشه صاحبلرنی بیسوده : قایو ، یخوه ، مردیوانه ، وبوکا مماثل کرسته اقسامی سوکلن
اوط ، طبغ ، انبار ، کبی مستعملات واخذ وضع قانونا یقیمه وغیر قابل کفاره حالده ایدی

بیورلمسه ترلالر ، اورالر ایتمه ایچون ، حیوانات ، اغنام ، حاصلی کوه حیاتی آنی زیانه حوشی مفقود ایدی بو اعتبارلر بو اعتبارلر کوی
عادتا برخطاب حالی عرصه ایدیوردی

کویلی تخریباتی کوزه‌ره کچیکده اولدقجه اتفاده عمل اصل قاچیلمامه جارندن اولمق لمقسانه اوچ جهتی بالجمله یزکین قره‌سنی کلدکلری
امداده توطئه ایدیه تخمیناً التمه بیه تیمه باشلرنده قیا محرافی ، نامنده براختیارلی عائله سیله کوی مواصلتی ایتکده اولدقلری کوردلر .
وموماً کویلی یانه کیدیلر نره لی اولوب نره یه کتکده اولدقلری صوردقه مالالرک هوتنی بیلنده مکره یزکین قره‌سنی تخلیص واسترداد ایتمه
بالاستفاده عائله سیله سیواسی طرفنه کیدیلیه جکی ایچون شویله ایسه نجاته کتکده اولدقلری سویلمش اوزرینه یزکینک تعقیبنه مکره مهاجرنه کی تقدیر
دعا السؤال : یزکین قره‌سنی خاطره تعبیه بولمش وارمنی ایله قراره تفیقاتنده خوفه الحق مظالمه معدود اولمش جسد هراحالی بیسه نظره
الرحم هجوق باقرصی یولده دوشمکی وذاتاً صانع قالدیغنه دیکر یزکین لیکده تماماً طرفه مهاجرت اوزره بولنقلری سویلدی . بوقیه یزکینک استیلا
سنجه اوغرادقلری مصائب ومظالمی حکایه ایلمش کندوسنه آیروجه رجا ایتدی

قیا محرافی - فجایع اعتباریله خاطره هرنه کلورایسه دشمنجه اطرافی همانه افعال مباحه اعدادیه کرمسه اولدقلری یزکینک اهالیسی استیلا واسارتده قالدقلری
سنت نافذه هرکسه بیغایه اوغرایه اوغرایه ترو تنه مرفقط اداره سنه بیلی محروم ایدیلیکز اهالی قادینلری نفرضه قورتارمه ایچون ، بجاره . تجاوزنه
ذخیره قیولرنی ، کیزلی دیلرینی ودشمنلر باشلرینه ارمینلیلر هرتیده قادینه وقیزه قصاف ایده بالکده سنوله غضب وتهورله الکیردکلری
ایچکلری قتل واتلاف ایدیکلری وبوصورتله دشمنلر کویده هرکلتیده برایکی کشی شهید ایدیلرکن قسماً قطعه تهوردن مکره متباقی خلق خوف ایله کوز
باسمه یاریقه خالی قالدقلری ، یزکینک قره‌سنده بولنه اوادوجاد واشکنجه ایله اتلاف ایدیلیدرمه برداسمل نامنه کوردکی اولوب قوتشونه
قفا طاسی یارچلنمه ، دیکرلری تخمیناً التمه باشلرنده کوردکلری نامعلوم براختیارسوزکوایله کوکنه دیو براختیارلی اولمه باشلرنده اسمه

ذهلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره
خصوصی

نامنده کی اوغلی قلجله بوتنده اورولمه صورتیله : ثابته اوغلی مردی . تقریباً التمش یاشلرنده طورسون اوغلی حسن قورشوندا شهید
وعلی اوغلی اغایی صول قولندن چوق اتیکلاری شهید ایتمکله طورسون اوغلی حسنک قولاغنه چوق غرشه خاتونک دخی صاغ بچاغه بودنی
قیپا طوغرامه جسنه سوزنکوایله یارهلاری یاره لی بر حالده براقدقلری آغلیه رمه نقل وحکایه ایدیلدی

٧٤ مایس ٧٤ ایلیجه ناحیه سنده ویلایت مقرمه تشاوره
تکلی

تریوس قدیمک : تیمشلک اوچ درت اختیار ایله قلمه یه کچوب قیز وقادینلر دخی تشبث سلاح ایله قاطیانه بوکریه ٧٤ مایس ٧٤
صالی کونی ساعت بشده بقیه مواصلتله اولندقده اختیار لردن حسن داوغلی موسی ایله مختار حسن وکوبک استیلاسنه قالمشلر وار
وقطعا تمره الجا ایدرک استرداد وزرینه بوکره کونی عودت ایدن سلیمان اوغلی خرم جبب وتحقیق مظالم ایدلکده . خرم قراصو وحاضر اسیرلر
تریوس کده ایقاع ایده کلدکلری تعذیبات بابلر نیما وغضب ایدیلرک قیپا کچوب ارکلری اعدا وعموماً قادینلری استفاسنه صورتیله جمیعیتی قدر توسیع ایتدیرمه
دولایلی جرو تحمل ایده بیلرک حتی قورتارمه وهم قادینلر عاقبت جمیعیتنی کوریلمک ایچون هر چه باد آباد دیوب بر کوبلاغی یولانوب فراره
ونهایت قطعاتزک ایلدیرلماسنه الجا یه سوقه اولنیور سویلدی .

اختیار نحتا ایله رفیقی حسن داوغلی موسی ایسه دشمن طرفنده کوریلدیقلری استیلاسنده روسی قراصو ویرلی ارمنیلر کلدکلری بولاقلری ارزاق
آشیا ، مزنیات ، نقود ، وحیوانات بغما صورتیله آشیر قدر فکره کوریلدی خوب شدید ایله جر وتعذیب باشلیه رمه نقود وتزیینات نامیه دخی زاری
وایسه بر غبه کچوکده صکره ایسه کوره بلیه ذکور قسمی تماماً در دست وار خودمه سوقه اتیکلاری ویریلمه جکلری ذکور رمه تخلیه ایدیلمه یدی
یاشنده باشلیه رمه ، قز قادینلر ، اناث منفذه الی کچوکلاری عرصه ونامو سلرینه قدر آقوب ایلدکلری ویرمه اولدقده دوامده خالی
قالدقلری قادینلر حرامه وقیقه ، اسامه مراکز آغزیسیور . فریاد وفغانلر متواتر اناث حاضره مدوحه قالدقدن : وحسه بالعموم خانه لر
قیپلرنی سوکرلر واماً اقیمه بولنه رمه وقادینلر طونمرکز ویرلمک صورتیله کوریلمک تاریخی استرداد نه قدر افعال شنیعه واقعه وواقعه
اتمدیکنی بر لسان یاس وماتمله بیان وحکایه ایلیلر .

بالکز وقتیله ترجمانه قاضیلکده بولنمه وبالآخره بوکریده توطنه ایدرک سکز سنه اول وفات ایدن ارمنی نوع مهاجرلرنه خالد افندینک والی
یاشلرنده عایشه خانم ایکی یوز التمش لیرا قدر تخمین ایدیلن بتون ثروتنه وتقدینی فدیه جانه وناموس مقابلنده رفک قراصو واراملنده ویرلمک
صورتیله تجاوز عرصه بلیشمه قورتیله بلیشمه

بابِ عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره :
محرمی
خصوصی

دشمنده بوکوره کوه نظامی یه ایکرنی و مخوف بر درجه اولمق خوف و هیجانه تجاسر سنده بکری قدر قازنیلمش و نهایت ایلیکن
و روس قوماندانی براکیلدقدن صوکره اولان شکایتلری قوماندانلق تکایه کیده قازنیلمده بکنیلکن جرأت خواشنه آلمه طرز جمیله
مقابله کورولمکده .. و کوره قانون بو وجهله اختیار ایلدیکی بالجمله قازنیلان اشخاص خصوصنده کی بالجمله تشبثات حاضره عقیم
قالمه رهاسیه و اما ظلمه ظلم بورونیلکن بالذات قازنیلان آغیر رهسوله ایلدی .

بو بوکوره الیوم بر فاسد برحاده بولنان متوفی مقاداری زوجه سی صونا خاتونه محافظه و حفظ برلنده نی ذاتی ویره جکی
سوملیسی اوزرینه ارنی وقتا قلاتبه موفقیت کوستره مه وقوعنه بر اداره عبارت اولان ۵ فرانقودنی بو وجهله الوقدر دیکل براه ایلیاده
آتدقدن صکره مذبوره یی فاسد رفض جرأت نه استفاسه تبعه اولدقدنی برتوسی کلی قازنیلان اخبار و افاده ایلدیکی بر ظلمده اختیار
و قازنیلان تقاریرنی مصور فطوغرافنامکی صحیفه یه درج ایدلمشدر . بوکونکی بتون مناسبتلی حاجی معاونت و امداد در

حالتی ایلیوناجه دیکه وبنی حقوقه مشاوره
کمال

سیکی قدیمی . — یرتوسلی قدیمی سنه آتیلمه رهه لقوزنجیقده خراب و دهشت برشیلکده میانه . سیکی : کوینه واردقده کوه قوه خانه ده
عبارتمد . قابل سکنا انجمه او سهایکی خانه سی قالمدی . بکوری ایکی آی قدر دشمنلر تحت استفاده بولندی بوستنه طوقنده . ذخیره ،
حیوانات ، نقود ، حلیات ، زینت ، و ذیقیمت اشیا کی عینه ترکت و یا واسطه ترکت اطلاقنه سزا نه وارایلی ایسه تمامنا دشمنلر
یدغنه کچمش . کوی بو صورتله صویلدقدنه صکره ایسه کوره بلی جلب خلق و شهر طرفنده جمع و اردوم جبلانه سوق ایلدی .
بو اداره کی روس قوماندانی اسلوبنه نامنده قزانلی بر اسلام اولانی بجه کوبلی بتون قازنیلان عضه تسلط ایدیلمدی ایسه ده قازنیلان
بتون دخی قورتیلمسنه بالخاصه تیمور اوغلی مراد نام زوجه سی زینب ، احمد اوغلی محمد نام رفیقه سی هوا ، یاغز اوغلی محمد نام قزی کلثوم
قدر بیلکده در . بشر اوغلی شاکر نام قزی ذکیه ، یاوبلی حافظ کریم نام قزی ایلیشر اوغلی اوغلی اوغلی قازنیلان دیکر قریبلی قنار بورنی
ارنیلان قدر خاتونه اوغلی شاکر حمامه تمادیاً تحت استفاده قالمشدر . کذلک ارنیلان فاسد تسلیه اتباع ایدیلمه
قاغیلی یکیکه بسه باشنده برقادیه بوسیا ایلیانلغی ایدیلمک . وقتیله بالرضا ارنی برقازنیلان تاصلا ایجه رسلی چوبه چوبه صاحبی اوزره
یاوبلی حفظ ارنیلان طوته رهه سونکو ایلیکوزلرنی چیقاریلمه حکمه مرحومه ائمه سنده کوزی اوکنده یاره لنمشدر .
قازنیلی واردیلسه باشلرنده کی کرلیکی دخی آلوب کسوه مشلر در . بتون بو فجایع قارشو ارسلانه بلدیه بایکز اظهار تأسف اکتفا ایدیلمسه نخاریلی

افاده سنه باقیلوایسه ارمنیلرک جر و تفسیقیه قورتیرمسه چونکه برچوق دفعه لر کوییلرک اولان یرلرده قیولرنی محکم قیام ایتمکلری تنبیه و حرکتنه
کونده و یا یکجه سنده ارمنیلر طرفنده واقع اولان توضیحات روسک یاده سی موقتیله قسمنه منع ایلیکن فقط مقاومتده کوریلن اغماضه عیه اتبع
صورتیله فقط ایده کلدیکنی مختار سویلیور . روسک قراقه دار ارمنیلرک بوکونده ایقاع ایتدکلری نظاهرات شوارسلره بکلک حالده تابعیه
تحت مامورلری واردر

یاسلی ۲۷ ایلچی ناحیه سی مدیری ولایت حقوقه مشاوری
کمال

کوکطاسه قریه سی — ساعت اونلجو کوکطاسه قریه سنک موجود اولان و اسامیسنی ارز بخانه جوت ایدیلن بوکره کوی عودتنه تبعه بولنان عمر اوغلی
مصطفی اغا ایله استیلا مدتنجه قریه ده حیات بیان : رشید ، محمود ، حسن ، مولود چاوش ، مولود اغا ، حسین چاوش و سائره ایله
کوریشدیکی و تشبه قریه لرینک بالجمله میوانات و منهوبات ایدیلدکنی ذهاب ایدن صرف و بتاقیسی ارزه دوسوله تبعه خانواده بولنانه ارزاده و
دشایی دخی کاملا آلنمسه و نقل ایلنمسه کجلد و بقایه و یا سیلده اغنام ایتدیکی اوسه درته کجنه اوچ قره و کوله طاشی عودتنه تبعه در بونلرک
اغاواتنه نظراً یا سیلده موضع انتشاسی حرب خدماتنه استخدام ایدلدکلری بیلدیرلسه تخم یاکلر اوچ قیه اکلدکه تقریباً بر چوق و بر طاسنه دولاب ایکی
کجنه آیلقه تعلق اولان قلدنی سویلیشدر . قریه ده دخی برلیسی اوسه درته ، دیکرلری اوتوز سه یاشنده ایکی کجی آیلقه آیلقه ، بر عسکر کلدیزه
قورتیلمه آتشکز در . دیرلر سونکرایله یاره چشدر .
بو قریه ده سکز طقوز یاشنده بولنان بیلدیلر داخل اولدقلری حالده عموم قزلر عرصه و ناموس هتک و کوزه چاریانه قادینده فعل قبیح اجرا ایلمشلر
بو مظالمده حکم کولی لی سه ساطه حربه داخل طوغری میکیلیلکنه دیر . قریه ده کی خویلنلنه موافقیله اصالیه برقسمی قومور قسمی دیکریده
آرابیه و چکیکی قریه لرینه سوره ایدیلمشلر در .

مائلت کلنی هدیه نام قادینی موصنده کتوره رک هفته لرجه یاندنده بولندیرمه صورتیله عرصه و ناموس تجاوز ایتمشلر در . هدیه ، دخی
تعرض اوزرینه علی الفور رهبنه بالاستفاده فرار داده یولک قریه سنه التجا ایده بلیشه کوکطاسه قریه سنده یکدی یدی خانه نی قاتاقرب

باسمه تعالی

داخلیه نظارتی

امنیه عمومیه مدیریتی

شعبه :
نمره
تاریخ

بعده که جیده توجه سؤال ایده باشلرینه کلانلر استیضاح ایتدیلر : جواباً آغه رحمه جامه و بالاخره ضد نظم محو و پریشان ایدلدیکی
کوریه رخوره ، حیوانات و اشیا کبی نزلی و ازالیه و تشفی نصب و نفی سنه اوغلادیلر ، سکز باشنده کی قیز اوده باشلاریه
عرصه و ناموس تماشا بخیه ایلیه ایشیطامسه برقاویه قاچامسه اولدیغی حالده بوجه قاریندن دیه ایچاسی کوکلی طوردی و ایرخانلی
قیزی ، یکی بولسه باشنده کی حاز فاتون ، بری سکز دیکری بسه باشنده ایکی چوجقلر ، یا سیله طوردی و کوکلی اوناشیله
قیزی نه یکی باشنده اسماعیل ، برمدت کوریه استفاشه صکره آلوب برا کتور دکلدی آرلیه اماسی ، ملاشکری افندینه سکز باشنده
خاطرناسنده کی کریمی ، کذا بکیا شیخ اوغلی شاکرلر سکز طقوز باشنده نظارا سنه کی قیزی صیقلی علی و صاطق ندیه
بریه نهایتیه سکز باشنده کی قیزی معوزی جزاء الحب قتل بکرلرینی ازاله ایدکلاری ، بو بوقریه ده قومه بسه باشنده علی اوغلی سلیمانی
نلخه یارچه لوقدرنی ، المتسه باشنده کی کوصیه مراد علی اوغلی احمدی کیفیز اولدیغی حالده ایاقلری التنه آلدرمه شرعیه اولمیه قدر جکلو قدیمی بسه
الغالی ایله بیانه وصایا ایلیه‌میز .

برقاویه قولنه سوکولمیه برا اختیاری ده ایاغنه قوشولمیه برح ایتدیر بوقاویه و اختیارسز و ایوم کوریه موجود اولوب بکرلری ازاله ایدیلمیه
قیزلرده رنجیده فلوفاغیدی مربوطدر

بوکونی انترانیلر یا شاناسیله یا ایدیلمه کوقوری عکسانه اوغلی انترانکلر منطقه‌ده تماشا مباننه بولندیغی . و بوحالده بوسلرلر ده انترانکلر
ایتدیکی اعلانه تسلیمی ماحصل آریه قریب ازاو جفا و اشکنجه نظر انسانی اوریره جاق دریجه کوریه یا ملی شیشه

اعلو ناجی مدیری ویلایت حققه نظارتی

یاسنیلی قیزی -- آریفیه بیه وقتدن سکز بجقه یاسنیلی قریه سنه مواصلت ایلدیکی
اوچ آی قریب برمدتده بری بوکیده قالاده ارض و سروی خواهش ظلم و مشقتده بیه الغالی اولدیغی یاسنیلیلر بره بیلیه مسرتلرله
تماشیلری یرده نقل ماجرایه باشلادیلر
اولدیغی کوزه ایله جلب باشلی الازم قالدیغی بلیه برقاته تیاقوده اشیا ناسیله قیز بشیلره قالدیغی سویلیلر و کوستردیلر ، اغنام ، حیوانات

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :

عمومی

قزلجه قریه‌سی . ٦٠ مامک ده قزلجه‌یی واردهٔ بوکوره اولدقجه بولس وظیفه‌سنه یاردم ایچون قزلجه‌ده دخی بر بولس
اولمق اقامه‌سنی تنسیب بوجهله حیوانات تأمینه‌سی ایچون کوندیلن اسنده‌کی آیه‌ی محاره اوت وفشنگ صفه‌سنده استفاده ایتدیکی مهماتی
سائر کوردکلری نزه یاپدیغی حقنده ده کوی مخاتری اهالیسی کوندیلن حیوانات ، اغنام اولدقجه مبذول ، ارزاق وزخیره‌سی مزبور
قزلجه‌لی اسماعیل اوغلی اسماعیل وسلیمان اوغلی علی : کوزاتا فقرادندر . بونلر دخی تشبث محتاج معاونت کیمسه‌لر اولدقلرندن
دخی بوکوندن عرصه‌دن ناموس قانون ایتدیکی مبانیسنی دخی تخریب ایلدی تروال سوردلرنی اکیه‌ایلمز ، چایر ومرال دخی استفاده ایلمز
کوندیه کوی کیدوب کلمکده‌ی قزلجه‌لیلره مساعده ایتدی .

دخی حیه رجفنی نقل ایده‌جکی اثنا قریه‌یه بالمام غاز ، تنکه ، صابون ، وبوکا مماثل اشیالری ایچون مقدار ده اسلحه وجبخانه قزلجه‌لیلرک
آلنوب قبولنه‌رک حصه‌سز قدر قزلجه‌لیلر ارزاقلری دخی طرفنه اعطا ایدلیکی ، قالان اسلحه‌لری ده عسکریه ویردکلری سوکه ایراده
حالاً چایر مخصوص درت کوتره‌لی تنکه قوللاندی ، اقتضاسنده حتی فقرا غاز ازه بلیغ یاغی یاغسی وده مالی جانلری بلاجه صاقلدقلری کیفیاتک
ولاتیله براشیا واسلحه‌نک قزلجه‌لیلر طرفنه آلنوب صاقلاندیغی اسلحه ده برمقدار یی کندولری تعقیبه مأمور بولنه‌رک ایچون عسکریه ویردکلری

اکملا تسلیم

قزلجه‌ده دخی اقامه ایتدیکی سواری آلای قوماندانی اطلاعیه بروشت منطقه‌سی داخلنده کشت وگذار ایتمه وروسی قزلجه‌ده دخی بنده‌لر
خلقه قارشو واکورکی تضییقاتی شدتلنمه واسلامدن حمایه ایدیلمه تشاندن دیکه دیکه‌لر روسلر بوزاتی جاسوسلقله بالاتمام تبدیل ایدیلمه
تحت محاکمه‌یه المسه وارفرده سوقه ایتمه لوزومی نه قزانلر قزلجه‌لیلره واقع اخبارنه خلقاً قزلجه‌لیلر طرفنه بزه نقل وبیان ایدیلمشدر

ولایت حقوقه مشاورلی

پاشامک

ایلیجه ناحیه‌سی مدیری

ایل آلای قریه‌سی . ساعت بر بچقده قزلجه‌ده وکتله اوچ بچقده قزلجه‌لیلر ایله‌ده قریه‌سی مواصلت اولندی کوندلک وقتلر
یالکز حسینانه‌نک اختیار بریکیه تسلیم کیدیوردی بوکون اساساً خراب برحالده‌ایدی . اهالیسی کوبا آتشه خلقه یقیه بولنمه‌مه‌لری سبب داخلده‌کی
کوردکونه کیتمه‌ایدی . بکجی کوبده قالان اشیانک محافظه‌سنه مأمور بولندرلمش حسبیله ایل آلای ایدیلمش حربه قورسنده زیاده عسکریه معاونت
اقامه‌سی متصدیلری اولدقجه تماماً ایدکلری اکلاشلمقده‌در

بوکریلی اشرافنه خلیل اوغلی احمد نامنده کله‌سی قزانلر طرفنه اتلاف ایدلیکی خبر آلنمه سبب قتلی بولنمه‌ده تصادف ایتمکیز ساخاتونلی ماجرایه

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

داخلیه نظارتی
امنیت عمومیه مرکزی

[illegible]

[illegible]

[illegible]

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومی مدیریتی

شعبه : .....

عمومی .....

خصوصی .....

طایف بك كوسى . شهدالك كيرى سكز نجى كونى يا بلاجقده قالقه رق چنار كوسنده بعض اطرده طايف بك كونى كلنه چنار كوسى استيلاسنه اولكى حالى محافظه ايديورايدك فقط طايف كلده كوسى بيغنيه عبارت خرابه ل دنشامه ويريورايدى .

بوكوسنه ايكى قاتلى جامع وايكى وجهل التيزايله بك ايراده سنه برقچى حانى واقاصه ايله كنده چاريانه ديوارى وقطاً بوداطرفى اكلاشيلان طايف بك قونانى دشمه تماماً بيقيسه ، سوكلسه وسوكديه سركى محللرى بيقدرمه مسكن غرضيله برحال كرمشدر . كوملك قورى اراضيسنه بشقه ثروت نامياسى واراديغى ايچون دشمه اوب كتورلى بوكوملك خراب خانه لى ديوارى اقامت ايدن مرابه جيلرى برقسوللمه يوزنده محتاج معاونتدر تحريراً ايديلديكه قونانغك فطوغرافى مربوطدر

٢٨ ملك سنه ايلجى ناحيه كى مديرى ولايت حقوقشناسى

كمال

ترجمه قضاسى مركزى اولان ، صاخاتونه ، قبه كسى

٢٨ ملك سنه ده ترجمه قضاسنده مركز اداره سى اولان صاخاتونه قبه سى سواحلنده اولان كوزل اوكى قبه نك بحسب الاستيلا كوردكى ضرر وخسارى جأ شايانه دقت ونظر مربوط ايكى قطعه فطوغرافك اراسنده اكلاشيلديغى وجهله قبه اماكنه موجوده سنده بشمه دردى دشمه طرفنده سوكلمسى ، بيقدرلسى انجق بشه برمه لغى ايكى بيك سكسان خانه دن آشمه دردى صاحبلرنه قالمه جقدر

دشمه صاخاتونه جامع شريفنك بتونى هدم ايدلمسيله تحويل ايتمسى نماز ايچون طاقمشدر مدخل اعتباريله جامعك صاغ ديوارنده بولنان بر ازطوغرى قبه وقبه ايچكى صاخاتونك تاريخ فتحنه سوسلى وبيوك حرفلرله وقزى مركبله يازلمشدر . بو عباره يه اعتراضيله فطوغرافده مربوطدر

صاخاتونه مزاحمه نامياسى ايچون ايكى قاتلى كونبتى ده قسماً بيقمسى وتحت الزمين قبه لرك طاسه دوكمكى سوكرلى دفنيه كبى بر شيلر ايله قبه لرك تخريباتيله اكلاشلمشدر .

صاخاتونك ايچنده ايكى قاتلى مدرسه ده تماماً ايدرلى برقسمك وصه ونامرسز بر آستلط وعموماً خانه لرى يقمسى صورتيله جبراً وصه ونامرسزلغى ايچون ايكى خانه صاحبلرى شوندرلر ،

صاخاتونك بزم اوغلى اوصمى . متوفى تراشه جى جاوسه ، دده اوغلى حسينه ، كيراز خاتونه وبلبه كاتبى بكرافندى عائله لرينه

بونلردن جامع اوستنك حرمى فاطمه خانم مدافعه وصه خصوصنه قايشى قديمه يه بيوك تباشه ومقاماتك كوسترمسى وموضوع اولديغى حقنى الدينجه كنديلرى دشمه تسليمه ايسه انجاريه ترجيح ايلمه لرى كنديلرنه طلب ايلمشدر . فتحزده نفسه شرعاً قبه جهتيله تحمل ايده مياجه ناظر نامزده كى اوغلى دفى افندى نسنه

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

نمره : .....

تحریری .....

خصوصی .....

برقاچی کوچه صکره یا سه والده سنه متأثراً اودخی اولمشدر مرحومه خاطره خانمک وصیه خصوصنی کوستردیکی تقاویمنه حال عفته وتهوره کلمه دکشه کوره یاخنه تاماً بیچه مرحومه نک وقایه بازیسنه یه حاضر اولنجی استجمع سلیمک اولرنی بیقسه وبالکز حاصل نه اولدیغنی اوزره بو عائله یی صفالیه برحالکتوریشدر فرید بک خاطره خانمه ظاهر اولشدایه استجمع سلیمک روکی قوماندانلری اعدام ایچون ضبط تحریر ایتمسه وبولاجنچه اتاریخی حزب تفتیشه خالی قالمامسه تبرئه بو خاصیلی دشمنلک الی بوکسلک محافظه منسوب ضابطانه امر اوقوماندانلک معلومات ومؤافقتنه وشبهه سز وبرکلرک تعلیماتیله اجرا ایلمسه تسنا عقدرسه اولرنی وقایو آنفه دلالتیله تحقیقه ایدیورم .

حاضر اولنجی دشمنلک حقدنه روا کوردیکی ظلم وتعذیبه یلسه وقوعنه اولقدر ایچون ترجانک وصاقزلری استرداد نده وهرشایده ایله قصد ده حاضر کسیلمامسی نظام جاریه نک تعذیبانه قدر تحقیق اطاره وواسطه قالمدی .

دائره حکومتده قائمقام نامنه انیای امور ایدیه وبرحصه اولدرجانه کلدیکی اطلاعیله قصه سال مدیری حریه افندینک مسعیاتنه استطلاعاتنه راجعتنه اولنجه : تحقیقات نزدنه فقط بشاوکر نه دیکی یالکز تورلی کوچیزده بایه لین کی بولنده دخی دشمن قوه قدر کلنجی آیدب ارزوم سوره وحالوتحت اسارتده بولندیغی سویلدی .

ایلچیناجه مدیری ولایت حقوقه مشاوری

خوید قریسی . اهالیسی سابقده خوف وطاسی ایله اولوب برلی ایدیلن حربی عائد سیلکیرده کی کوچیده التجا ایتمکده وخولیلرینی تخریب وتجاوز عرصه خصوصاتنی سائر قرالرک استقلال دوجار ظلم ومصائب اولدیغی اکلاشلمشدر .

ایلچیناجه مدیری ولایت حقوقه مشاوری

واتیلی قریسی . اقسام ساحت اوده بچه حاضر نه حرکتلرینه دایر قریه نک کلدیکی بوکوی تورلی ارمنی وکوردلر اوده بلدیه ایچون . استرداد حبیلر ارمنیلر دوشنه التجا ایتمشلر کوچیده ترکلر کوردلر قالمشدی اتمای استیلاده دشمن اردوسنه اکوکلی ارمنیلر اوده بسه التجا ایتمشلر بوکوی کلدیکی برشمسه وبرقاچی جواز قصاده ساکنه ارمنی قزلری بعد التأهل تورلی اولرنده بکمنوب آذوقه اشیا ولوازماتنه بنیراً ایلی خانه لرینی تفتیشه واداره لرینی تأمینه ایدیلدی واتیلی قریسنه اوقدر مشدد ارمنیلر دیکر برلرده اولدیغی کی بولنمده دخی کوردلر ایله اکلاشه بلمشلر در بوکوی جهاتنه ایده وقوعاتنه تسلط عرصه بلیکی برطرف ایده بلدی شویله که :

ارمنی قزلرینه اهل ایدب واتیکده اختیار قالمشدایه ارمنیلر دوایکنجه خانه سنه برکجه ایکی روز ضابطلر کیرلسه کنجی ارمنی کلینلرینه اولنه رضالری

استحصال جایشتهر و فقط خانه‌لری کوره‌جه اوه‌لسه بکه‌می قدر روس‌لری کتوره‌رلی کلیدی جزا کنه‌ماوطرلنه باطلیب جاه‌قدر
اکلنشه ایدیجی شروقصرده ضعفلی اولان ارضیه ایلری کوره‌کور دالی بریکده صاحاتوزده مقیم روس قوماندانه باطلاجه‌شکایت ایتمه‌ورروس
ضابطانی وارتیکه‌تبدیل موقعه اولمسته‌ایچی قطعه‌تجاوز بولیکی روس ضابطی خلف اولان شروقصرده طولایی وارتیکده کی ارنیلری
تضییع وتزلیل عائدالری ناموسنی توهین وتجاوز ده‌نمی ایتیلر وقوعنی حدولی کونه قدر بو بوکوبک جامعه‌نفیه جزاسی وقرانلر
طرفنده بتقدیرلسه بولنده‌کی مذکور جامعه‌لر برقطعه قوطوغانی مربوطلر ۹ یاماملی شیخ ابلیجه ناجی مدیری ولاتنه مقرونه شاوری
کلی

شورل، عراغا، مریج علی، طوزلا، طویلی حسن وحسین افندی کوملری
بکه‌می خانه‌ده عبارت شورل کوزه‌ل بجه‌اوچ اوصاغلام کوریلیلر. عراغا مریج علی کوملری ایسه ذاتاً خالی ایکیسانه ایلمسه
برابکی کوملر نظره کلمجه برطاسه بیغنه‌سنده عبارتدر طویلی حسن وحسین افندی کوملری وطوزلا کوملری قسماً تخریب ایدلیکی کوروله‌رک
هالی کم الیوم فی مکوبه برحاله‌در مربوط قطوغانی شورل کوملری حلاخابسی ایزاء ایتمکده‌در
۹ ماملی شیخ ابلیجه ناجی مدیری ولاتنه مقرونه شاوری
کلی

شهرحالی اوتوزنجی یازار ایتی کونی قدنیلی طوزلا محلوسی، زاوا ایتیلر اغلاسنه، قره جوانلی، زلفه‌کوی وقشلاده قریه‌سی
دورالیجه.
طوزلا محلوسی. بنادوت دیوارلی سقفی محافظه ایدیور ایدیجه اقسام سائره‌سی غیر صالح سکنا برحاله‌در ایدیکی دیوار محیطیه باسه‌ورینجه بالتقادمی
بیانه نظراً ایشلاملی ایجاب بوملو حصاری تعمیر تماجه
زاوا ایتیلر قریه‌سی. بو قریه‌لی کرنیلی وخراستیلا یوزنده دوماه اولیغی خسار ونظام یلی بولیسی وغیرقابل تعلیغ کوبلی
مباشیسی وتمنلی تخریبانه اوغرادیغی وقریه‌ماهیه بنده طویرا قریه‌تسقیر بشرلی قاملی اوردوسی وتشه آلوتی زاوا ایتیلر ایلیجه
تخریب وغارتیده جزاً تسلط ایدیجه عائلاسی شرحاقیتنه قیجه دمتخلیلی ایجه تقاوتنه ایتیلر ایشیانه بدیکی کتوری جوله جه‌قدنیلی کوزی اوکنی
شهرایلیجه شهرلنی اساسیسی شونلردر:
زاوا ایتیلر ترونتلی وغلی سلیمان، مصطفی وغلی طوزلا، سلیمان وغلی محمد، مصطفی وغلی طوریسه جاوسه، مصطفی وغلی مائلا، رشید
محمد، بایبوردلی مصطفی بزنده مصطفی حسن قیجه کنه‌سی وتمنلی زاوا قیجه تسلیه شدنه‌لر انقسامیتی اوزرینه سوزکوایلیه باریلنه‌جه

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

شعبه :
عمومی
خصوصی

اولدیرلمشدر. کویک قزلرندن اون ایکی یاشلرنده نوریه نه اون ایکی یاشلرنده منجو اوغلی عثمانک قزی یلوقه، عارفک قزی اون یاشلرنده قدرت ایله منج اوغلی عثمانک حرمی، حسنک خانم نامنده کی حرمی، تروتک اوغلی سلیمان خانه سنده مقیم نه خانم نامنده کی کنج برقادینی دشمن استفراشله برابر برچوق اذا وجفا واشکنجه دخی یاپدیغی، حاصلی بو کویک اختیار قادینلرینه بیله تجاوز ایدلدیکی وزازاوارتیکک تحت استیلاده قالدیغی اوچ آی ظرفنده بلا فاصله هرکون بو فجیعه لرک دوام ایده کلدیکی هر برقادینک یوز حصه سنه اصابت ایدن رسمی، قزاق وارمنیلرک عددی اون ایله اوتوزه بالغ اولدیغی زازاوارتیکلی قادینلر فریاد وفغان ایله نقل وحکایه ایلدیلر.

دشمن بو کویک کنجلرینی عسکر فراریسی صفتیله دردست واسیر ایدرک ارضروم سوقه ایتمشدر.

زازاوارتیلر قریه سی تریوسک کویی مثللو معناً ومادةً متأثر ومتضرر اولمشدر. هر صورتله محتاج معاونت برحالده قالمشدر.

اغطاشلیه قریه سی. دشمن تورک کویلرنده تعقیب ایتدیکی فکر وغایه دائره سنده بو کویی دخی کاملاً یغما کنجلرینی اسیر حرب صفتیله سوق وتغریب ومسکنلرینی تخریب ایتدیکی کویده قالان بیلن التمش ایله سکسان یاشلری اره سنده کی اختیارلری ضرب وتضییق ایدرک کویک تروتنی نقودینی بو صورتله تحری وتحقیق واله کچردیکی جبراً غصب ایتدیکی بو کویده قالان اختیارلر پک فجیع اشکنجه لره اوغرادقلرینی سویلمکده در. کویک مختاری ادهم اغانک بینی دیمیک ایله قیردقلری کی قره خان اوغلندن اسماعیل اغانک ده یره یاتیره رق بچاغی بوینه طایاتمق صورتیله تهدید وویردکلری خوف وهراس نتیجه سنده اللیلرادن عبارت متباقی تروتنی ده قهراً اخذ ایلمشلردر.

اغطاشلیه قیزلرینی وقادینلرینی موقعلرینک تشکلات ارضیه سندن بالاستفاده یوکسک وصعب المرور طاغلرده کی مغاره لرده، کویک پک هجرا دره لری ایچره خفا ایتدکلری قیولرده اوچ آی متمادیاً کیزلنمک صورتیله تسلط عرضه بیله سندن تخلیص ایده بیلشلردر. یالکز کینزلکی دولاییسیله طاغ ودره لره چکیلمیان تربیده نامنده اون بش یاشلرنده اون طاشلی احمد اوغلی ناظمک قیزینه دشمن کویی طارار ایکن کورمش وجبراً یره یاتیره رق زواللینی قهراً بکرینی ازاله ایتمشدر. قیز اوغرادیغی بو مصیبتدن غیر قابل تسلی بر یأس وتأثره کرفتار اولمش وانتحاره قصد ایلمشدر. اغطاشلیه قزک اوکوندن بو کونه قدر همان هرکون هر ساعت عزم ایتدیکی فعل انتحاره تشبث ایتمکده اولدیغی جهتله نوبتله کویلیلر طرفندن ترصد ومحافظه ایدلمکده بولندیغی اکلاشلدی.

قزک حال حاضری یرمک ایچمامک متصل آغلامق وآه وفغان ایتمکدن عبارتدر.

مربوط فوطوغراف زازاوارتیلر قز وقادینلرینی تصویر وارائه ایدیور.

باب عالی

داخلیه نظارتی

امنیت عمومیه مدیریتی

قومی
خصوصی

قره جور قاضیسی . دشمه بوکوی ده حال ، نقد ، وصیانات اعتباریه دیکرلری کوبینه بکزتدی یالکز کوملی خانه‌لری بلیاد قدر قریب
اتری مع حافیه ایشیرکوی جامع شریفنده منبرنی بیقدنه قوانمشه ایده‌مدیک . انجق شیدی کوره جوزیلیه دخی قادیه مستحق تحت‌الانیه ایدیلرده
ده وطاغلرده کزه‌رده بیلک سایه‌سنده دشمنی تسلط ایتدنه قورتاره بلدیلر . بو اعتبارله دینیله بیلورکه قوای ازالی بیانده الی آن نائل اولامه‌مشلردر
ذلفو کوی — اوچنجه برکوی قدر اولامه‌مشلردر حال سابقی محافظه ایدیورلر ایسه‌لر نه جانه و نه موسنده زده‌لرنی اکسیلمه‌مشلردر
قشلاقه قریه‌سی — وقت و حالی یرنده تکیه برکوی‌ده کوره‌ده تصور ایدیلور ایسه قشلاقه قریه‌سنده دخی اوصوبلر ایدی .
مساکنه صاغلام و تمام ، انعام و حیواناتی موجود ، کوبی نقدینی صندوقنه و یا جیبنه محافظه ایده بیلیور ایدی کوبی قشلاقلر محیط اولیه
ایچوه دشمنی نهب و غارتنه معروضه قالدقلرنی ارعا ایلدکه ایسه‌لر ده اولرنی انبارلرنی طولدرلمش ، صوقلرنی کوی رعایاسنه مجبور کوبلس ادعای
واقعی تکذیبه کافیدر

اساساً دشمنی بوکوردکه‌لرینه برشی الدن قبله ایدیسه بیله بونلری یینما صورتیله تأمینه زیاده سعایه بجهد اولمش ظن دخا قویه

۲۰ مایس ۳۳۳

المحزاوی مدیری

ولایت حقوقه مشاوری
کمال

قشلاقه‌ده حوقه کوبلرینه خطاب بقیه بولنمسنه کیمسه منطقه اره‌کی قوای لجوستیه ایله ودها طوغریسی کولاد اولدی جهتله قطعاً تعرضه مقاومته
بولنماسه ایچون اخطاره کوره کوبلرینه عزیمت ایلیاه کوبلرنه قریه‌سی کلیسا کوفلری اموالی تحقیقه ایدیلرک اقسام . صوفلی : قریه‌سنی کیدلمش
کوبلرنه کوبلر کلیسا کوی سائر کوردلکی بخشی ایلیاسه وتبوه مالکلر صاحبه بلنمش

صوفلی قریه‌سی . ایکیوز اوچ خانه‌دن عبارت اولوب بوکوبلر اهالیسی مساکنه ایچون قشلامه‌شلرنی قابل تسلیم بر حاله‌ده کوردلر
ارض و قراقالر کوبلر جامع شریفه آغوره تحویل ، منبر و محرابی تماماً تخریب ایتمشلردر ، دشمنه بوکوبلر تملیکی وقتنده کوبلر ایلیه مسکونه ایچون یکی بر خانه
خلقنی بولمه بلیکه متباقیسی استیلادن اول لجوستیه ایتیکلری ایچون نفوسجه اولامه خانه‌لرنی ایچون اوچ آی برده عیاده
دشمنه بوکوبلر دخی متعدد سائر ، مالی ، وقتنی عرفه نوفه باشلامسه اوچ آی متمادیده کوبلرده قالوب دیکر صوفیلر کوبلرینه ایدوب موضوعه
یقینه بولنمسنه جلب آدرده برکوبه قالقلر بولنه بولنجه‌لری الانده طوتوب قوار و موضوعه‌لری ایچون موضوعه اولمش سایه‌سنده تخلیص جانه و ناموس
ایده بلیه اولدقلری سویلیدلر . صوفیلره تعادف ایتیکلری قیوندیرده ، مطفه‌لیک کوی ، ایوب اوغلی کوی ، سکوولی کوی ، سرجه کوی
اهالیسنه حیثیتلر واردر جهه قریه‌سی اهالیسنه اولوب سبب هجومی سؤال ایتدکلری جوابنه کوبلرینه خطاب بقیه‌لری جبلی وضعیتلری تماماً توضیح قدر

باب عالی

ذخیره نظارتی

امنیت عمومیه ریاستی

شعبه :
نمره
خصوصی .....

اوزاق تهلکه لی کوردکلری ایچه کروه چکلدکلرنی سویلیه‌یلر بونلر اوزرینه اتانه استیلا ده اولمازلر فقط رضا و مسلمانلرنی آلتنده
دشمن قابوندیرو قدر الیم صیاتی و محاق جهاد اوله طقوز کشی لی بر حرب عمومی ایدیلر اوزرینه سوره انیلدی . زخیره مال و اشیا و حیوانات ده
غنیمت ایدیلر کوی سکنه سی حال احتیاجده براقیلدی . مصطفی بک کوی ده عیله حاله ده در .
ایوب اوغلی کومنده ایسه ترویستلر اطلاقه سزا نه بولدقلری آلوب اشرفلری کی ضبط اوغلی حسن - حسین اوغلی حسن ، حسن اوغلی کرایه والدرلر
و حسن اوغلی سعید ، حسین اوغلی علی ، حسن اوغلی خالص ، حسن اوغلی محمودی انواع ازا و جفا ایدیلدی تحقیق بر طرزده اولدیلر
و سکورلی کومنده صلاح اوغلی یوسف ده عیله عاقبت دریشدر
سرحچی کومنده اوتوزلکی و حیفتلک قدیم سنده یکری اوسقیک الی کچه‌کی آتردی و یکیرالی کشی لی بر آلای مصطفی اوغلی عثمانی :
طواقلی قیزی سیاره لی ، طقوز باشنده مصطفی اوغلی حریف . و حضور الی باشنده بر طفل مصلح بولنانه سلا مصطفی بک کرمن قلمخه
یاریجه لری
مصطفی بک کومنده محمد اوغلی طهوراق ، رضوان اوغلی حسین و نبال اوغلی کولری ایسه شهید اتیلدی بونلردن زنبال اوغلی کولری ایسه قبل الاتلاف بر صورتله
قیمه ده خوب و بعده قسالمده ایله لوازمه صورتله شهید اتیلدی .
اوده جمعه قریه‌سی ترویستلری اولان ضابطان دیکرلری کوبلری درجه‌سنده در کوی اهالیسی و صاغلام قاله بلدی ایله اعلیلک
کلینه جزا تسلط ایلدکلری ایسه نفیس اوزرینه ازاعلی اوزه یکرمی کلینی قورنا یغما چالشمه ایسه ده تیسه باشلرنده کی بوزولمالی اختیار
تشبث واقف موقعه اولمامسه ، شدت خوب و جرحی ایدیلرک عاقبت اولدیلر بو بیر منفورلک شوصورتله تاداشنده مکره و تسلط
یه کلینه تسلط اتمیه و جزا عرصه و ناموس کچیلدی
ایچون ناحیه کی مدیری
ولاتب مفوضیتاری

یکرمی قریه‌سی . یکرمی - اوزاقلشه ده کلان بو کوی ظلم و تشاعلک بیلی ایکنجی بر عکسی و تسرعی اوزره قرا قلر کوبلی تخریب
مساکن و مقابرنده باشلاه‌رق جامع ترفیه بنه ، خراب ، و محلات هم ، اوزاقه اشیا حیوانات ، نقود حاصل ترویستلر اطلاقه سزا
زنی و ایرغضب ، لوقوستفلی بر حرمه ماکنه سیله بالجمله آلتلر و ادوات زراعیه کی اعمالیه کره مکره زوالی کوبلی جمع ایدیلرک شنع بر تسلط
بر حیوه جنایات اتیا و ایدیلر شویله که :

[illegible]

[illegible]

[illegible]

BOA. HR. SYS. HU, kr. 110, dos. 12-2 nr. 144-162, 178

– 21 –

RUS DONANMASININ TERME'YE ÇIKARDIĞI ERMENİ EŞKİYASININ YAPTIĞI MEZÂLİM

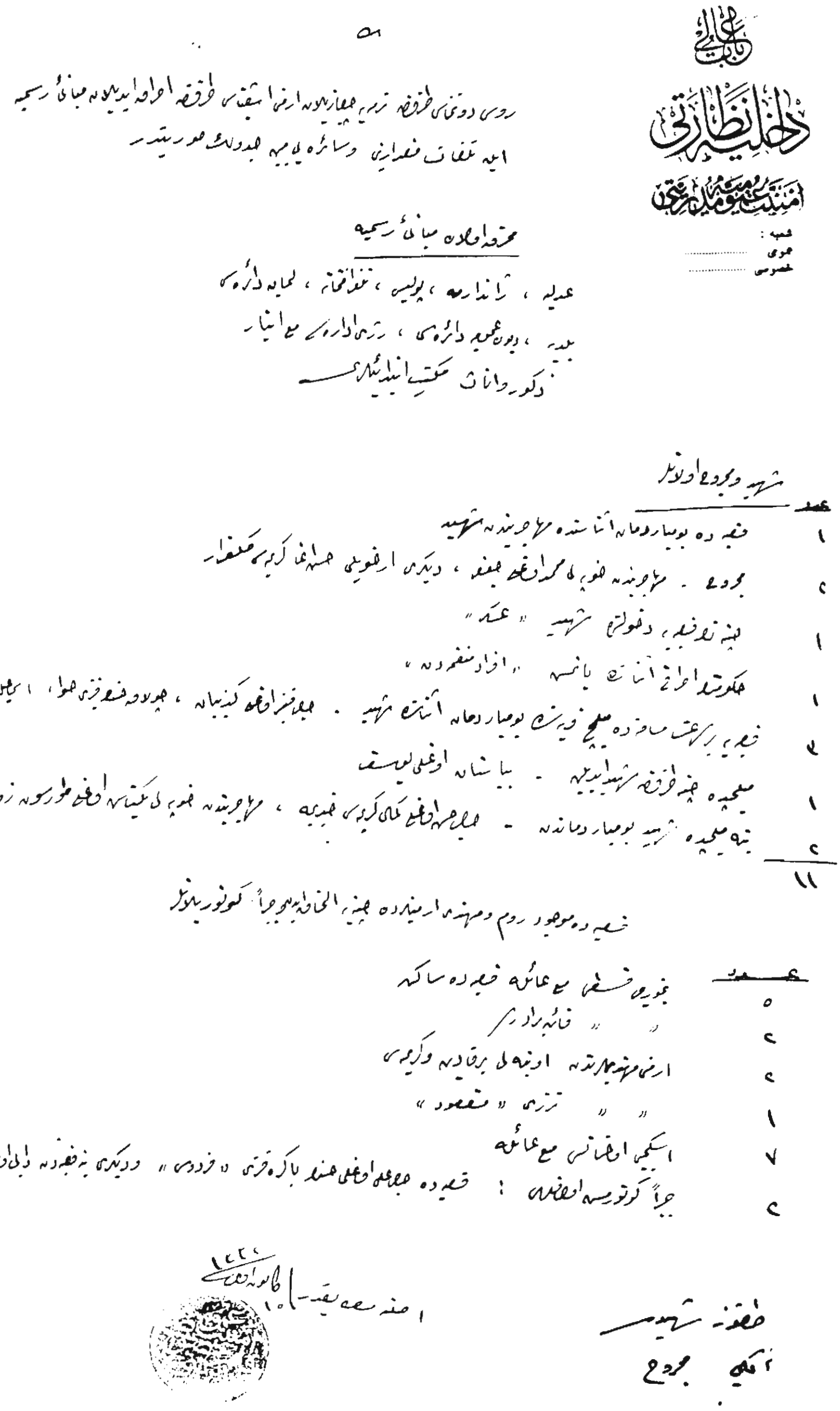

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Emniyet Umûm Müdürlüğü
Şube :
Umûmî .....
Hususî .....

Mahkemeler ve mebânî-i resmiye

Adliye, Jandarma, Polis, Hafiyeler, Hükümet dâireleri, belediye, devlet memurlarının dâireleri ve müteahhitlerin dükkânlarına ait

Şehid ve mecrûh olanlar

Adet	
1	Kasabada bombardımana uğramış olan şehid
2	Mecrûh – Hükümet konağında bulunan, diğeri ise Hafiyeler Müdürlüğünde memur
1	Kasabada Dahiliye Nezâreti "Asker"
1	Hükümet binasında "Efrâd-ı mahfûze"
2	Kasabada birkaç sokakta bombardımana uğramış olan şehid – Bunlardan birisi kadın olup diğeri bir çocuk
1	Mecrûh kasabada bombardımana uğramıştır – Bunlardan birisi kadın olup diğeri bir çocuk
2	Toplam 11

Kasabada mevcut Rum ve Müslüman Ermenilerden kaçan ve mecrûhan Konya'ya gönderilenler

Adet	
5	Müslüman erkek ve kadınlar kasabada sakin
2	" " kadınlar
2	Ermeni Müslümanlardan Ömer ve Kerim
1	" " Kerim "Mahmud"
7	Eskicilerden Osmanlı ve kadınlar
2	Mecrûhan Konya'ya gönderilenler : Kasabada bulunan Osmanlı hanımlarından "Ferdûs" ve diğeri de kasabada bulunan "Selime"

Kasabada 1220 kadar Müslüman ve 10 Ermeni sakin

Kasabada şehid
Ve mecrûh

سلسله نمره	مکلوف غرش	مجموع واردات جنس غرش	نوعی	خانه اشیانه نقدی غرش	دکاکین اشیانه نقدی غرش	ذخیره نقدی غرش	مقداری حب	اسم
١	٥١٠٠٠	١٥٠٠٠	بر باب خانه	١٨٠٠٠	٨٠٠٠	١٠٠٠٠	٥٠٠٠	مرحوم زاده نعمان افندی
٢	٢٠٠٠٠	٢٠٠٠٠	بر باب خانه مع دکان	.	.	.	.	اصلاح مزرعه دده سلطانلک
٣	٢٠٠٠			٢٠٠٠				خسرو خانه اشیاسی
٤	١٥٠٠			١٥٠٠				فرناوه قوجه خانه اتی مرحوم بلک
٥	٤٦٠٠			٤٦٠٠				خوجه محکمه باشیلرندن ابراهیم افندی وقفی
٦	٤٠٠٠٠٠	٧٠٠٠٠	مع اونی قهوه خانه و دکاکین	١٠٠٠٠	٢٠٠٠٠			جلبانلرزاده حاجی خوزی افندی وقفی
٧	١٢٠٠٠				١٢٠٠٠			اونیالی قهوه جی بسیج وقفی
٨	١٥٠٠			١٥٠٠				اصلاح مزرعه اشیاسی
٩	٢٠٠٠٠	٢٠٠٠٠	ایکی کوز دکاکین مع فرون					کوردجه علی افندی وقفی سلطانی
١٠	٤٩٠٠٠	١٦٠٠٠	بر باب خانه مع آخور	٢٥٠٠٠	٧٠٠٠	١٠٠٠	٥٠٠	فروزی جامع مؤمنه دراری محمد وقفی
١١	٧٠٠٠				٧٠٠٠			حاجی زاده محمد و ترکلی خانم وقفی
١٢	٤٠٠٠			٤٠٠٠				« « احمد وقفی
١٣	٦٠٠٠٠	٦٠٠٠٠	مع اونی قهوه خانه دکاکین					چارشنبه لی فوق جامع رشید وقفی
١٤	٥١٠٠٠		«	٢٦٠٠٠	٢٥٠٠٠			قهوه جی فوق سبحانه آغا
١٥	١٢٠٠٠		«		١٢٠٠٠			نعمان خان وقفی
١٦	٨٥٠٠٠		«	٤٥٠٠٠	٤٠٠٠٠			کوزلی مرجانزاده حاجی ابراهیم وقفی
١٧	١٥٥٠٠	٥٠٠٠	بر باب خانه	٥٠٠٠	٤٠٠٠	٢٥٠٠	١٢٥٠	خصاب اوغلی بکر
١٨	١٥٠٠٠	١٥٠٠٠	« «					اصلاح مزرعه دده جدید ولیانه داره سی
١٩	٢٥٠٠		« «	٢٥٠٠				قزلجه خان نوقفه وقفی
٢٠	١٢٠٠		« «	١٢٠٠				نه ریاسه ابنداء مفتی کرعه وقفی
٢١	١٥٠٠٠	١٥٠٠٠	« «					اصلاح مزرعه دده اناث مکتبی
٢٢	٤٠٠٠		« «	٤٠٠٠				اناث مکتبی دیرباسه اشیاسی
٢٣	١٠٠٠٠	١٠٠٠٠	« «					لند جامع رشید وقفی
٢٤	٤٥٠٠٠	٢٠٠٠٠	« «	٢٥٠٠٠				جامع مفتی وقفی
٢٥	٧٥٠٠٠	١٥٠٠٠	« «	٢٥٠٠٠	٢٥٠٠٠		١٧٥٠٠	جامع محمد زاده خانم حبه وقفی
٢٦	٢٢٧٤٠	١٠٠٠٠	« «	١٢٠٠٠	٢٠٠٠	٦٢٢٠	٢٢٢٠	« « محمد وقفی
٢٧	٤٠٠٠٠	١٥٠٠٠	« «	١٥٠٠٠				جامع بنده مخدوم احمد خانم وقفی
٢٨	٨٠٠٠	٥٠٠٠	« «	٤٠٠٠				طول قاره کمزاده
٢٩	١٠٠٠٠	١٠٠٠٠	« «					کاتلی حبه اوسته دیرلکی
٣٠	١٠٠٠٠			١٠٠٠٠				قرنوبلی زکریه وقفی
٣١	٢٠٠٠			٢٠٠٠				جامع عمرانی
٣٢	٢٨٠٠٠	١٨٠٠٠	بر باب خانه	١٢٠٠٠	٨٠٠٠			درویسه قدیر وقفی
٣٣	٢٠٠٠		«	٢٠٠٠				اناث مکتبی معلمه سی دیوانلو اشیاسی

نمره	تیمارت غرش	محفوظ انده اینه نک غرش	نوعی	خانه اشتراک غرش	مکان اشتراک غرش	ذخیره غرش	مصارف غرش	اسم
٢٤	٥١٠٠٠	٢٧٠٠٠	بریاب خانه	١٠٠٠٠	١٢٠٠٠			نعلبی اوغلی مصطفی افندی
٢٥	٥٠٠٠٠			٥٠٠٠٠				اونبه لی نایع العباد اتف
٢٦	٦٠٠٠			٦٠٠٠				بلدیه اشتراک
٢٧	٢٠٠٠			٢٠٠٠				نمایانه دائره سی اشتراک
٢٨	٩٠٠٠	٩٠٠٠	بریاب خانه					مبل قفه اتف
٢٩	١٥٠٠٠		"	١٥٠٠٠				محمد دار احمد اتف
٣٠	٢٠٠٠٠	٢٠٠٠٠	"					مبل علی اتف تحرری مصطفی و ترکی مولو
٣١	٦٢٠٠	٥٠٠٠	قهوه، ذوه دکان		١٢٠٠			مبل رسول اوغلی مرسی وجیه
٣٢	٥٠٠٠٠	١٧٠٠٠	دکان مع فرونه		٢٢٠٠٠			قهوه جی زاده نمل اتف
٣٣	٢٠٠٠٠	٢٠٠٠٠	درت کوز دکان					کورد مبل علی اتف اوغلی و ترکی میه
٣٤	٤٠٠٠٠				٤٠٠٠٠			صوغانجی زاده مبل مکره اتف
٣٥	٢٠٠٠٠				٢٠٠٠٠			لاز سیمانه و ترکی عمر اتف
٣٦	٨٨٠٠٠	١٢٠٠٠	مع دکان قاتره	٤٠٠٠٠	٢٥٠٠٠			فیوز اوغلی عبد کمر اتف
٣٧	٩٠٠٠	٩٠٠٠	فرونه مع دکان					مبل سید اتف ورثه لری
٣٨	٢٠٠٠				٢٠٠٠			طوبال برجنی اتف
٣٩	٤٠٠٠	٤٠٠٠	بریاب دکان					قشتر زاده ناقذ اتف
٤٠	٥٠٠٠				٥٠٠٠			" " " اتف نومشاور سعادتلو
٤١	١٢٠٠٠	٢٠٠٠	بریاب دکان		١٠٠٠٠			" " ندیم اتف
٤٢	١٢٩٠٠	٤٠٠٠	" "		٨٢٠٠			حلبه اتف زاده امین افندی
٤٣	٤٥٠٠	٤٥٠٠	" "					فلمه زاده حیا اتف
٤٤	٤٠٠٠				٤٠٠٠			" " " مشاور محمد
٤٥	٦٠٠٠			٦٠٠٠				مبل سید اتف ورثه سی
٤٦	٥٠٠٠				٥٠٠٠			آطلی اوغلی مبل حسن اتف
٤٧	٢٠٠٠				٢٠٠٠			آشجی محمد اوستنه
٤٨	٢٤٠٠٠	٢٠٠٠٠	اوچ کوز مغازه		٤٠٠٠			کورد مبل علی اتف اوغلی مصطفی
٤٩	١٠٠٠٠	١٠٠٠٠	بر کوز مغازه					" " " " و ترکی مبل حاجی
٥٠	٥٠٠٠٠			٥٠٠٠٠				یانقه مأموری خالد اتف
٥١	١٥٠٠٠٠				١٥٠٠٠٠			طرزونلی خالیوزی زاده محمد اتف
٥٢	٦٤٠٠				٦٤٠٠			مبل حافظ محمد اتف
٥٣	١٠٠٠٠	١٠٠٠٠	مغازه مع دکان					اللہ مزدکه دیه لغز عبد اداره سی
٥٤	٥٠٠٠				٥٠٠٠			بلدیه اخراجات اشتراک
٥٥	٤٠٠			٤٠٠				محمد مأموری یوسف کلی اتف
٥٦	٢٥٠٠٠	٢٥٠٠٠	مغازه مع دکان					اونبه رئیسی مدیری مبل احمد اتف

نمره	کیفیت غصب	جریمه اولاد اینلرنک جمعی غصب	نوعی	خانه اشغال قیمتی غصب	دکان اشغال قیمتی غصب	ذخیره تحقیق غصب	مقداری	اسمی
٦٧	٤٠٠٠٠	٤٠٠٠٠	تنظیفخانه					اونیه رزی مدیری ملا احمد افندی
٦٨	٦٥٠٠٠	٦٥٠٠٠	ترنون اشیاری					" " " "
٦٩	١٤٠٠٠				١٤٠٠٠			رزی اداره سنه معروف ترنوه و دیگر اشیای
٧٠	١٢٥٠			١٢٥٠				رزی مأمور مسلمان افندی
٧١	٦٨٠٠			٦٨٠٠				دیونه عید مأمور رزه افندی
٧٢	٢٦٠٠٠				٢٦٠٠٠			دیونه عید اداره سنه دیگر اشیای
٧٣	٦٠٠٠				٦٠٠٠			تنظیفخانه نک اشیای
٧٤	٢٠٠٠			٢٠٠٠				تنظیف مأمور عمارت افندی
٧٥	١٥٠٠٠				١٥٠٠٠			اوزونلی سرخی حافظ زاده افندی
٧٦	٥٠٠٠	٥٠٠٠	برباب دکان					فتح علیه بن عبد الله و ورثه سی
٧٧	٢٠٠٠	٢٠٠٠	" "					سید باشی اوغلی عبد الله افندی
٧٨	٤٠٠				٤٠٠			مراجعه اداره سنه اشیای
٧٩	٨٠٠٠٠	٨٠٠٠٠	برباب خانه					اوقاف عمومی افندی و ورثه سی
٨٠	١٠٠٠			١٠٠٠				قاضی عبدی خاکی افندی
٨١	١٠٠٠			١٠٠٠				کلکوه زاده سلیمان افندی و شریکی مصطفی
٨٢	١٠٠٠٠٠	١٠٠٠٠٠	برباب خانه					امضای فرد کرده آشی کیوه خانه سی
٨٣	٢٠٠٠٠٠	٢٠٠٠٠٠	" "					مریوه طاوطان احمد افندی
٨٤	١٦٥٠٠			١٦٥٠٠				دیونه عید طاوطان محمد افندی
٨٥	١٦٠٠٠			١٦٠٠٠				کره سوتی رضا ریئسی
٨٦	٢٤٠٠٠	٢٠٠٠٠	برباب خانه	٤٠٠٠				مودره کتی اویانی
٨٧	٢١٥٠٠	٢٠٠٠٠	" "	١٥٠٠				ملوزم بکر آغا
٨٨	٥٠٠			٥٠٠				اونیه لی یوردان
٨٩	٤٨٠٠			٤٨٠٠				پولیس سالم افندی
٩٠	١٠٠٠			١٠٠٠				بخارجه قرلانی
٩١	٢٠٠٠٠	٢٠٠٠٠	برباب خانه					امضای فرد کرده ذکور مکتبی
٩٢	٤٠٠٠			٤٠٠٠				مکتب دیگر اشیای
٩٣	٢٠٥٠٠	١٥٠٠٠	برباب خانه	١٥٠٠		٤٠٠٠	٢٠٠٠	حیدر بقاله اوغلی رجب
٩٤	١٠٠٠٠	٥٠٠٠	" "	١٠٠٠		٤٠٠٠	٢٠٠٠	قره احمد اوغلی احمد
٩٥	٩٠٠٠	٤٠٠٠	" "	١٠٠٠		٤٠٠٠	٢٠٠٠	سلقلی اوغلی احمد
٩٦	٩٠٠٠	٤٠٠٠	" "	١٠٠٠		٤٠٠٠	٢٠٠٠	چاوشه اوغلی حسین اینانه
٩٧	١٩٥٠٠	١٠٠٠٠	" "	٢٠٠٠		٧٥٠٠	٢٧٥٠	چیلوده سی اوغلی رجب
٩٨	٢٥٠٠			٢٥٠٠				رسوماته محافظه مأمور رحیم افندی
٩٩	١٢٠٠			١٢٠٠				رزه ی محمود افندی عنوی زاده خانم

نمره	تکلیف غرش	مخروط ولایه نقدی غرش	نوعی	فلان اسباب نقدی غرش	دکان اسباب نقدی غرش	ذخیره نقدی غرش	مقداری حسب	اسامی
١٠٠	٢٠٤٠٠			٢٠٤٠٠				محکمه شرعیه وابنام اسباب نقدی
١٠١	١٠٠٠٠٠٠			١٠٠٠٠٠				باراقدار زاده عبدالحمد افندی
١٠٢	٢٠٠٠			٢٠٠٠				سوری اوغلی رشید کابینه
١٠٣	٧٠٠			٧٠٠				قهوه‌دار ادهم افندی
١٠٤	٤٠٠					٤٠٠	٢٠٠	باغ اغا
١٠٥	٢٥٠٠				٢٥٠٠			جابولوی داود اوستنه
١٠٦	١٦٠٠				١٦٠٠			کلیدی عبدالحسنه
١٠٧	١٢٤٠٠	٤٠٠٠	بربابخانه	٩٤٠٠				کیلسه افندزاده عبدالحمد افندی
١٠٨	٤٥٠٠				٤٥٠٠			حوشه زاده مصطفی افندی
١٠٩	٤٠٠٠	٤٠٠٠	بربابقهوه داوتی					موراق اوغلی عبدالباقی
١١٠	١٠٠٠				١٠٠٠			موغانجی مصطفی افندی
١١١	٢٥٠٠			٢٥٠٠				حوجه اوغلی عمر به رجب اوستنه
١١٢	٢٠٠٠			٢٠٠٠				کوردخم حسن اوغلی سعید
١١٣	٥٠٠٠			٥٠٠٠				عراقلی یوسف دخلاق مدرسه‌سی افندی
١١٤	٦٠٠٠			٦٠٠٠				عبدالحسن زاده محمود افندی
١١٥	٢٥٠٠			٢٥٠٠				کوردرحمی افندی
١١٦	١٥٠٠			١٥٠٠				عبدالرسول اوغلی عبدالمولود
١١٧	١٢٠٠			١٢٠٠				عبدالمولود یکه‌سی آسیه
١١٨	١٥٠٠٠٠				١٥٠٠٠٠			صابونجی زاده رائف افندی
١١٩	١٢٠٠٠				١٢٠٠٠			کولهجی اوغلی حسن حسنه افندی
١٢٠	١٢٠٠٠				١٢٠٠٠			دخانجی عثمان افندی
١٢١	٩٠٠٠			٩٠٠٠				کوره‌لی جوف زاده عثمان افندی
١٢٢	٤٥٠٠				٤٥٠٠			محکمه نقدیه دریاسه اسباب
١٢٣	١٠٠٠				١٠٠٠			استخفاظ اداره‌سی دریاسه اسباب
١٢٤	١٠٠٠				١٠٠٠			پولس دائره‌سی دریاسه اسباب
١٢٥	٤٠٠٠				٤٠٠٠			ژاندارمه دائره‌سی دریاسه اسباب
١٢٦	٤٠٠				٤٠٠			اورفانه مأمورلری محمد افندی
١٢٧	١٢٠٠			١٢٠٠				لیمانه رئیسی امین افندی
١٢٨	٤٠٠٠			٤٠٠٠				سید بازیجی زاده عبدالباقی افندی
١٢٩	٦٠٠			٦٠٠				محاسبه اوغلی رئوف علی افندی
١٣٠	٥٥٠٠	٤٠٠٠	بربابخانه	٢٥٠٠				ملا اسمعیل خیری
١٣١	٩٠٠			٩٠٠				قهوه‌دار رشید افندی
١٣٢	٨٠٠٠				٨٠٠٠			قوجا فیندیقلی اوغلی محمد افندی

سیریلی	تکیوت غرشی	موجود اوده اینه لک غرشی	نوعی	قاز اشیانه قیمتی غرشی	دکان اشیانه قیمتی غرشی	ذخیره قیمتی غرشی	مقداری	اسکی
۱۲۲	۵۰۸۷۰					۵۰۸۷۰	۱۰۱۷۴	رشید اداره سنه غرشی یاپراق توتونی
۱۲۴	۱۰۰۰۰				۱۰۰۰۰			طرزونلی محمد افندی
۱۲۰	۱۰۰۰			۱۰۰۰				قطرزاده نافذ افندی زوجه سی دلی
۱۲۶	۲۰۰۰			۲۰۰۰				بشیر اغه محمد رئیس
۱۲۷	۲۰۰۰				۲۰۰۰			خروجی حافظ عرافت
۱۲۸	۵۰۰۰			۵۰۰۰				پولیس خانی افندی زوجه سی زهرا
۱۲۹	۴۰۰۰۰				۴۰۰۰۰			مالیه دائره سنه غرشی طوزیانلی
۱۴۰	۴۰۰۰			۴۰۰۰				بلدیه رئیسی موسی افندی
۱۴۱	۴۰۰۰۰				۴۰۰۰۰			نافذ زاده حرمی یکلک دکه سی صاحبی
۱۴۲	۱۴۰۰۰	۴۰۰۰	بیاب خانه	۱۰۰۰۰				صلیحه نه هیلا قیز
۱۴۲	۲۰۰۰	۲۰۰۰	" "					عارف افندی
۱۴۴	۲۰۰۰۰			۲۰۰۰۰				جمیلوده ظاظم بک
۱۴۵	۱۶۵۰۰			۱۶۵۰۰				دیوده عمر پاشا محمد افندی غرشی دکه
۱۴۶	۲۰۰			۲۰۰				اوینلی موازه اغه هیلا محمد کوپری محتوم
۱۴۷	۵۰۰			۵۰۰				اوچ بچه زوجه سی رحیمه
۱۴۸	۲۰۰			۲۰۰				فرحه دوایه اوسنه
۱۴۹	۱۵۰۰			۱۵۰۰				بولتی زاده حسن افندی
۱۵۰	۱۵۰۰			۱۵۰۰				حاجی بینا اغه محمد
۱۵۱	۵۰۰			۵۰۰				سفرداق خانی ظلم افندی
۱۵۲	۲۵۰۰			۲۵۰۰				حاجی اغه قاله برادر زوجه سی
۱۵۲	۱۵۰۰۰					۱۵۰۰۰	۷۵۰۰	کیبار افندی
۱۵۴	۱۵۰۰۰			۱۵۰۰۰				قوجه خانه سنه حسن اغا
۱۵۵	۱۲۰۰۰			۱۲۰۰۰				قوجه خانه سنه حیدر اغا
۱۵۶	۵۰۰۰				۵۰۰۰			اوینلی زکریا
۱۵۷	۵۰۰۰	۵۰۰۰	بیاب خانه					صلیحه نه هیلا سنه حسن
۱۵۸	۵۰۰۰	۵۰۰۰	" قهوه					ملا صالح بک
۱۵۹	۸۰۰۰			۸۰۰۰				قوجه خانه سنه قوجالی اغلی محمد
۱۶۰	۱۵۰۰			۱۵۰۰				قوغانه اوجیده قاسم اغلی ابراهیم
۱۶۱	۱۰۰۰			۱۰۰۰				" " اوینلی ابراهیم
۱۶۲	۱۰۰۰			۱۰۰۰				" " قوشقه اغلی رمضان
۱۶۴	۴۰۰۰			۴۰۰۰				دزسیاند خانه نه زوجه سی لیلی
۱۶۴	۵۰۰۰			۵۰۰۰				کوروده اشهد اغلی مشاقه
۱۶۵	۴۰۰۰	۴۰۰۰	بیاب قهوه					کسم اغلی حسن

مسلسل	مجموع	محروقات ولاية البيرة قرشي	نوعي	خارجات قرشي	واردات قرشي	ذخيرة قرشي	مقاطعات	اسامي
	غرش	غرش		غرش	غرش	غرش		
١٦٦	٤٠٠٠	٤٠٠٠	برباب قهوه					بولوك اليمانلي محمد علي
١٦٧	٥٠٠			٥٠٠				لمبرنلي جبوه لك زاده سليمان افندي
١٦٨	٤٥٠٠				٤٥٠٠			اونبه لي وهبي افندي
١٦٩	٢٠٠٠			٢٠٠٠				" بوردانلي
١٧٠	٢٦٤٠			٢٦٤٠				جوجه زاده عبدالله
١٧١	١٢٠٠٠	١٢٠٠٠	برباب دمان					مشكي اوغلي احمد افندي
١٧٢	١٢٠٠٠			١٢٠٠٠				عبد سيد افندي اوغلي حسين وبرادرم مؤاد
١٧٣	٨٠٠٠			٨٠٠٠				صليانه زاده محمد علي
١٧٤	٥٠٠٠			٥٠٠٠				اونبه لي سعد الدين
١٧٥	٥٠٠٠			٥٠٠٠				بولوك اليمانلي محمد علي
١٧٦	٧٠٠٠			٧٠٠٠				نجم اوغلي حسين ورفقاسي
١٧٧	١٠٠٠			١٠٠٠				بغدادلي عمر محي الدين
١٧٨	٥٠٠			٥٠٠				شريف افندي
١٧٩	١٥٠٠			١٥٠٠				سيد افندي كريم زاده قدريه
١٨٠	١٠٠٠			١٠٠٠				نقيب زاده سيد عزيز
١٨١	٤٤٠٠			٤٤٠٠				طوغانه اوغلي محمود
١٨٢	٢٠٠٠			٢٠٠٠				" " علي كوچك
١٨٣	٢٧٠٠			٢٧٠٠				جمالبيه معلق جامعه
١٨٤	٢٩٠٠			٢٩٠٠				ناقد زاده بوري بك
١٨٥	٥٠٠٠			٥٠٠٠				جمالبيه اسلوم اوغلي حسين افندي
١٨٦	٢٥٠٠			٢٥٠٠				يدك اوغلي حسين
١٨٧	١٥٠٠			١٥٠٠				مه بوچ اوغلي حسين
١٨٨	١٥٠٠			١٥٠٠				محمد علي اوغلي شكري رفعتي
١٨٩	٥٠٠٠			٥٠٠٠				قوناقه قوجانلي حمزه بك
	٤١٠٠٠٠٠	٩٢١٠٠٠		٨٨٥٩٩٠	١١٢٨٥٠٠	١٤٤٥١٠	٥٦٩٩٢	يكون

بدايه اولوزاده كسر قرشيه اولنك بيك غرشي كون روسي دونمي قرشه چيقاريلوب ارمني فقرالري زمره فقاسنه دخولايه رك الواده اينه اوغلي مفازه ، دمان ، قهوه اونى ، فحم وفقاره اشياسي ، دخانه اشياسي وسائره معرفتلرله بالكشف مرسيه بالاده محرراوغلي اوزره مجموعاً اوچ ميليون يوز بيك غرشه قيمتي حاوز وزياده وقوعه كلنجه نظر بعلنه ايدلدي

٢٢٢

عضو	عضو	عضو	عضو	عضو	زمره وكيل مخصوصلاري رئيسي
قومسيون بانكوري	دينه عيد بانكوري	ادارة عضوي	تجارت رئيسي	بلديه رئيسي	فخري
اورلي حمدي	عثمان رزقي		محمد		خليل خالي

الفرمان معلقه الاصلي

قید نمناسی

خارجیه نظارتی

امور سیاسیه مدیریت عمومیه‌سی

مهمه قلمی

قید نومروسی	تاریخ	مسود	ممیز	مدیر عمومی وکیلی	ملفوفات
			[illegible]	[illegible]	

نوع مسوده :

[illegible]

اولیات ومذیلات: داخلیه ۸۹۴۹۵/۱۴۹۱ — داخلیه ۹۷۰۷۴/۴۲۰ — ۲۰ مارت ۹۱۷

خلاصه

مسند اولمیان اوراق

عمومی نومرو ۱۱۶۰۴

خصوصی نومرو ۱۷۰۱۴

تاریخ [illegible]

[illegible]

[illegible] بولنده [illegible] مقاری ممتاز.

توقیف ایدیلن لکرمی کشی میاننده بعضاً نیقولا قاقولیدیس و

نیجیریل قوطانوف نامنده‌کی اشخاص سیری ایلرولمش

ورم علتی مبتلا [illegible] آمریقا سفارتنه [illegible] (Georges Couroubakalis) [illegible]

کوندن موقوفیتی / [illegible] قوروباقالیس نامنده‌کی شخصده

روما [illegible] آلام [illegible] کبدیه، صاریلق و

التهاب مثانه‌یه مبتلا ایدوکی سفارتدن کوندریلن طبیب

ایلرنده [illegible] افادات مذکوره صحیح [illegible]

تقدیرده [illegible] بونلرک [illegible] تام العمر کسان توقیف ایتمکی

[illegible] اقتضاء حالک [illegible] منظور [illegible]

[illegible]

[illegible]

BOA. HR. SYS. HU, kr. 122, dos. 7, nr. 1, 11-12, 29, 31, 1916. 11. 13

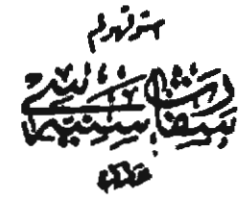

٥٨٩٢
١١٨

خارجیه ناظر وکیلی دولتلو خلیل بك افندی حضرتلرینه

خلاصه:
ارمنی مظالمی حقنده اسوه‌ج مطبوعاتنده نشریات
ملفوف
٦

دولتلو افندم حضرتلری

١٥ شباط تاریخلی و ١٠٦ خصوصی نومرولی تحریراته ذیلدر. ارزنجانده ارمنیلرك ایقاع ایتدکلری مظالم خونریزانه‌یی مصور ملی آژانس طرفندن کوندریلان ١٤ شباط ١٩١٨ تاریخلی تلغرافنامه دخی عیناً اسوه‌ج مطبوعاتیله نشر و اعلان ایتدیرلمشدر و

"Ravages arméniens à Erzindjian". – Cruautés commises par les brigands arméniens" عنوانلری آلتنده

"Stockholms Dagbladet" – و – "Aftonbladet" –

غزته‌لرینك بو بابده‌کی نشریات مقطوعه‌لری منظور عالی‌نظارتپناهیلری اولمق اوزره لفاً تقدیم قلنمشدر اولبابده

امر و فرمان حضرت من له الامرکدر. ٢٠ شباط ٩١٨

ستوقهولم سفیری
جواد

Armeniska härjningar i Erzingjan.

KONSTANTINOPEL, den 17 februari. (Sv. T.) Till Porten officiella kommuniké fogas följande tillägg: En avdelning av de röverband, som fly på vägen Erzingjan—Mahazhatüny, har överraskats av våra detachement i det ögonblick då den var i färd med att begå grymheter i de kringliggande byarna. Bandet besvarade vår eld med sina kanoner och kulsprutor. Då striden var avslutad hade bandet tvåhundra stupade. De övriga togo till flykten i östlig riktning under fullkomlig oordning. Tre kanoner, två bombkastare och en kulspruta, vilka begagnats av banditerna, samt åtta vagnslaster krigsmateriel föllo i våra händer. Bland de stupade befunno sig två av bandets ledare. Befälhavaren för vår tredje armé, som intågade i Erszingjan den 16 dennes, har på den väg, som han måst tillryggalägga för att komma till nämnda stad, personligen blivit vittne till det upprörande och blodiga skådespelet av de nämnda grymheterna, som begingos av armeniska band. Följande är ett utdrag ur hans rapport: 'Jag har sett hur alla byar ända till den minsta lilla husgrupp, vilka ligga spridda på vägen från Gorm—Tojardakli till Erzingjan fullständigt raserats. Ingen af byinvånarna finnas kvar i livet. Historien har icke, någonsin haft att anteckna sådana grymheter, som de, vilka begåtts av armenierna i Erizngjan. I tre dagar ha vi arbetat med att hopsamla liken av de muselmaner, som dödats av armenierna och ligga kvar obegravda. Bland dessa stackars oskyldiga, som massakrerats, påträffar man stymmade dibarn, nittioåriga gubbar och kvinnor."

Grymheter av armeniska rövarband.

Ett band överraskat av turkiska trupper.

Konstantinopel den 17 febr. (Sv. T.) Dagens officiella kommuniké meddelar:

En avdelning av de rövarband, som fly på vägen Erzindjan—Mamazhatun, har överraskats av våra detachement i det ögonblick, då den var i färd med att begå grymheter i de kringliggande byarna. Bandet besvarade vår eld med sina kanoner och kulsprutor. Då striden var avslutad hade bandet 200 stupade. De övriga togo till flykten i östlig riktning under fullkomlig oordning. Tre kanoner, två bombkastare och en kulsprutа, vilka begagnats av banditerna, samt åtta vagnslaster krigsmateriel föllo i våra händer. Bland de stupade befunno sig ett par av bandets ledare.

Befälhavaren för vår tredje armé, som intågade i Erzindjan den 16 dennes, har på den väg, som han måst tillryggalägga för att komma till nämnda stad, personligen blivit vittne till det blodiga och upprörande skådespelet av de nämnda grymheterna, som begingos av armeniska band. Följande är ett utdrag ur hans rapport: "Jag har sett hur alla byar ända till den minsta, lilla husgrupp, vilka ligga spridda på vägen från Gorm-Tejarda till till Erzindjan fullständigt raserats. Ingen av bylinnevånarna finnes kvar i livet. Historien har icke någonsin haft att anteckna sådana grymheter som de, vilka begåtts av armenierna i Erzindjan. I tre dagar ha vi arbetat med att hopsamla liken av de muselmaner, som dödats av armenierna och ligga kvar obegravda. Bland dessa stackars oskyldiga, som massakrerats, påträffar man stympade dibarn, nittioåriga gubbar och kvinnor.

BOA. HR. SYS. HU, kr. 122, dos. 7, nr. 22, 24-25, 1917. 12. 22

– 23 –

RUS İSTİLASINDAKİ YERLERDE ERMENİLERİN MÜSLÜMANLARA YAPTIĞI MEZÂLİM VE KATLİAM

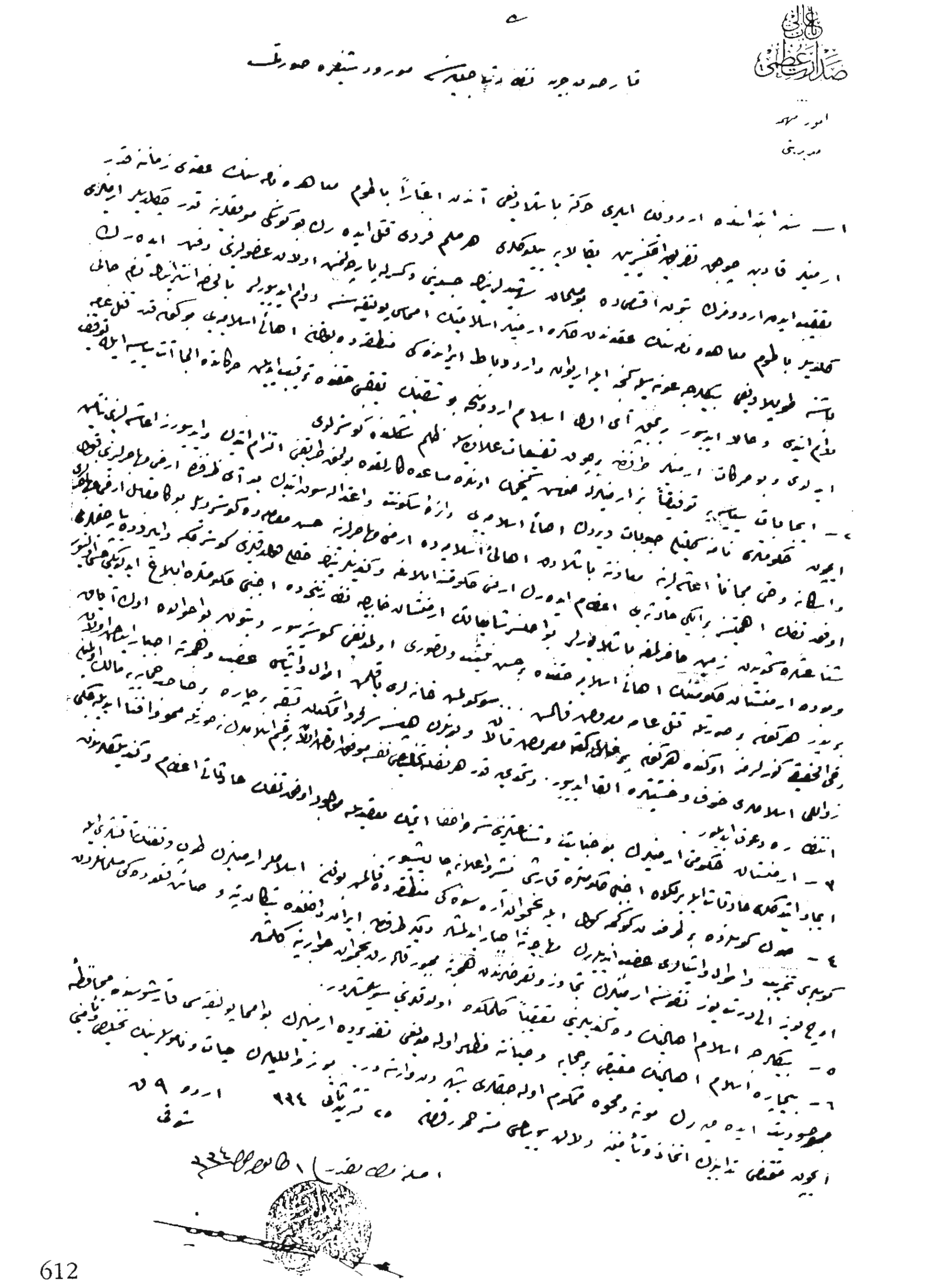

عثمانلی دار الحکمه‌سی

باش قومانداناغی کاتبی

شعبه

نومرو

حکومت تخیه ایده‌جک منطقه‌ده ارمنی کویلری ارمنستانه داخلنده وایوانه حوالیسنده مسلمانلر طرفندن
بر ایلمه مسلمان کویلرینه یک آز بناءً علیه ارمنیلر بو مسئله‌ده تعقیب ایده‌جکلری محرر
افنایولیقلری یک زیاده وضوح ایله نفرت ایدیور. بر طرفدن اسلامده ظلم وجفا ایله بار دیکر
طرفدن آو ویا افطاری ترکلک غیرت جویرمک ایچون واویلا قوپاریور. بیطرف بر هیئت محترمه
وبی طرفانه بایه‌جغی تدقیقات ایله دعای مستبانه حق‌جغی وجهه یاپملرنه خاتمه ایدیلمه بونلرجه مسلمان
کویلرینه مقابل ارمنیلر هیچ بر شیئ دوقونمامش وبو انسانیتسزانه مقابله‌ده مقابل ارمنیلر مسلمان اهالیه
ظلم وتعذیب اجرا سنده برآز بیله کری قالمامش وعسکریزده بو وجدانشکنانه معاملاته تشریک اعتبار
۲-۱۱-۳۴ و ۱۳۴۰ تاریخلی نلوافنامه‌ده خارجه نظارتی بو توالی ایله ارمنی مفسدلرینه رعایت دیه‌جک
نشانلرنه برلمنی استرحام ایتمشدم. حکومت ارمنیلر طرفنه باغیانه وخیانتکارانه کیتدکجه آرتنی بر وجهله
مسلمانلره آیه‌جاق شرفی تخیه‌ده صورا آلدقجه شقی، ظهور ایده‌جک فجایعی سمتیه کسدرمک ممکندر
ترک ایده‌جکز اراضیده مادی ومعنوی هر درلو خسارتلره کرودم وکرجغزی وارمنی بیچارلری ایله بلا رحم
کسیلمکده‌ایکن قناعت قویه‌ایله حس ایدیلمه بو مظلوم مسلمانلرک تظلمات واستمداد فریادلرینه. ویک خصوصا
اولاد عاقبتلرینک نصوره‌ایله الی قاتی قلب بیله کمدنه عاجزدر. بناءً علیه سوره نومیسی ایله بونلرالیلرک
بایه‌جغی حرکاتی نفیت وتقبیح وده‌ده جرک منع ایده‌جکی تکرار استرحام هیچ بر مقصد وغایه‌یه
معطوف اولمایه‌رق انسانیته مغایر اولاره بو صورتله حرکتلرینه دوام ایده‌رک دوکیه‌جک قانلرک وکوزیاشلرک
خاتمه‌سنک مسئولی نه عالم انسانیت هم‌جغدر. چونکه انسانیت حاضرلرنه بو فلاکتک اوکنی آلمق
بونلره دخی قادردر. بر ایکی هیئتک تخیه ایده‌جک اراضیده وظیفه نفوذی دعوهم ایچون مساعی
وبونک وصولنه دائر ایجاب ایده نقاطک عثمانلی وارمنی عسکرینک مشترکاً قتل اشغالنده قالمی یکی بر
قتلک اوکنی آلمه‌جق ایدی. اساساً عسکریزده معکوس وضد جریانه کصر
ایده ارمنی واسلام متشبثلرینک بعضا برآوده یشامرای امکانسز. بر دیکری افنایلیجی
ایچی قوتک جمعی شکلنده اولدوغندن هیچ اوچنجی بو قیسم ایچون اهالی مرکومنک حیاتنی
تأمین ایده‌جک تدابیرک عاجز اتخاذ وایله بر ایده بونلرک قاوشنلری مبادله ویا صور آخزله ایرانه
آذربایجانه وبادولت عثمانیه هجرتلری اسبابنده استکمال بیورلمنی استرحام ایدم. ایچی بو صورتله
هر ایکی خصمده بر برینه ایرلمی ومرحوم اراضینک طرفینزدن تقسیم ایدلمی وحیات طبیعیه
وستونده عودت ایلمی تمنه هم‌جغی وبو خصوصده تدبیر بر برلریه کسب انسیت ایده‌بیله‌جکلری
مأمولدر.

دوقوزنجی اردو قوماندانی

شوقی

[illegible]

[illegible]

[illegible]

صدارت عظمی

امور مهمه
مدیریتی

حایه نفاذ جلیله سنه

اینبرک زکاه اجرا ایتمک اولمه
مقام مفتی

دولتلو افندم حضرتری

کرک ولایات مستخلصه ده کرک شمالی ایران و قفقاسیه منطقه سنده که اهالی اسلامیه نک اینبرده کور دکلری ظلم و اعتسافه دائر مفصل بر تحریر اردو دن کتیرلدی اولنان تعرفه کوره اهالی جمله سنک اینبرک نور دکلری و ظلم کور دکلری ادعا ایلمشلر ایسه ده ترکلرک مدعاسی قابل قبول دکل اولا تعرفه مندرجاتنه نظراً ایجاب ایدن تبعاتک اجراسی زمانه حایه نفاذ جلیله سنه باقیلمه ازبار اولنسه و سالفالبیان تعرفه نک صورتی تعاطف حضرتلری تبیان ایلمه اظهار مندرجاتنه توسل نظارت اولدقجه ایجاب ایدنلره تبلیغ اجرا سیاقنه تنادرک نظم اولنمشدر .

٢٦ صفر ٣٣٧ و ١ کانون اول ٣٣٤

صدر اعظم
توفیق

عثمانلی دولتی

شعبه

نومرو

صورت

حربیه نظارتنه جلبدر

استانبول

۱ کانون اول سنه ۲۴

اراضی مسئوله‌سی استردادنده والیه تلغراف طرفندن شفاهاً ایضاح کیفیت شبکه‌سی موجبنجه دوشکنده‌کی اخبارلره نظراً
الله‌یه سلمانلر اولدرمه‌نه کچه‌یسه سونکولریله، باطارلیه‌سی، کوزلرینی اویارامه، یافاراده‌یله وحشیجه قتل عام ایتمکلری و تالفیظ
برابر (فوطوغراف، رایور، روسی ضابطلرینه رایورلری) مانوندره عرضه ایدیورم. بو طلم و وحشت آنجه قطعاً تحرک
اشغال ایدیلمکی منطقه‌لرده نهایت بولمشدی. تراک خاطره‌لری تاریخی اولان ۲۱ کرنه‌دن ۲۴ تاریخنه‌ده حالا استمرار
داخلنده اسلامده مظالم پایلمقده‌ایدی. کچدیکم یرلرک اهالی اسلامیه‌سی الیم تأثر و فریاد لرله معروضه‌لرینی حقدی
ایتمکی مجابعدله اولسونه قورتارلمرینی حکومتنه استدعام ایدیورلردی. تارمده لفورنجی اردو قومانداننی بریلوا شوقی پاشا
حضرتنه معروضاته بولندم. اعتکاده واضحدر که دخی عینه زیاده بولندیغی و بو مجابعه مبادله دیرلمسی ایچون حربیه نظارتنه
جلبینه لازمه‌سی یازدقدنی سویلیه‌رک و تجلیه ایدیلجک منطقه‌ده تجلیه دنه اول مشترک مرخصداغامن (بردنه ترخیص
اولنجه‌یه قدر احوال محلیه‌یه واقف و آشنا مرخصدر بیه ماکنانک کوروشه بیلجک درجه‌ده لسانه آشنا) مخصوصلک ماکنانک
طرفندنه دخی نظارتجه جلبه عرضی امر بویورولدی.

علاوه‌تن معروضاته دخی بولونورم که ازمیرده، مماخاتونه، ازمیردم، قارصی و هوا کویدنده‌کی مجابعه‌لر دقت
عظیمه‌یه کوره‌لرله صحنه‌لرک قاتلی بورکلی اولندی دخی اعلان ایتمشدر. بوکونه دخی فوتوغراف آچیلمه‌سنه اوقیجه منظره‌لر بلیه‌نده
اینانمایانده، انکار ایدنده کوستریلیور. استانبول غزته‌لرنده بعضیسی کندی عرضیلک اوغرادیغی فلاکتلرنه، مجابعه‌نه
یعنی روسی استیلاسنه معروضه منطقه‌لرده‌کی مسلمانلره غصب‌لک ایتمیه طرفندنه اخذ ایدیلمکده‌نه بحث اولندقده بازیلدیغنه
اکلاشیلیور. هر ویلایت اسباب استراحتلری طرف حکومتدنه تأمین ایدیلمکده‌در. ازمیرده ایسه عناصر مختلفه‌نه اهالینک کوندیلسی و مجابعه‌لر
محلنده تدقیقی دخی یک فائده‌لی اولدیغنی عرض ایدرم.

ملفا برنجی قفقاسیه قوللری اردوسی قوماندانی

بریلوا

کاظم قره‌بکر

عثمانلی اردوی همایونی
باش قوماندانلغی وکالتی

شعبه
١
نومرو
٩٩٢٢
١٠٧٠٦

٥

مقام صدارت عظمایه

معروضه چاکر کمینه‌لریدر
٢٨ مرتبه‌سی ٣٣٤ تاریخ و ٩٨٤٤ نومرولی معروضات عاجزانه‌مه دیلدر
ارمنیلرک زنکه‌زور وحوالیسنده اجرا ایتمکده اولدقلری مظالم وفجایعه دائر دوقوزنجی
اردو قوماندانلغندن مورود ایکی عدد شیفره‌لی تلغرافنامه دخی لفاً تقدیم قلنمشدر
تورک مظلومی حقنده بی انتها مشتکی افواهک قپانیلمسی ایچون بوقلیلک مبرهن وثائقک
اقتضای استعمالنه متعلق اراده فخیمانه‌لرینی عرض واسترحام ایلرم اولبابده امر وفرمان
حضرت ولی الامرکدر ١٢٨ صفر ٣٣٧ ١ کانون ثانی ٣٣٤

حربیه ناظری

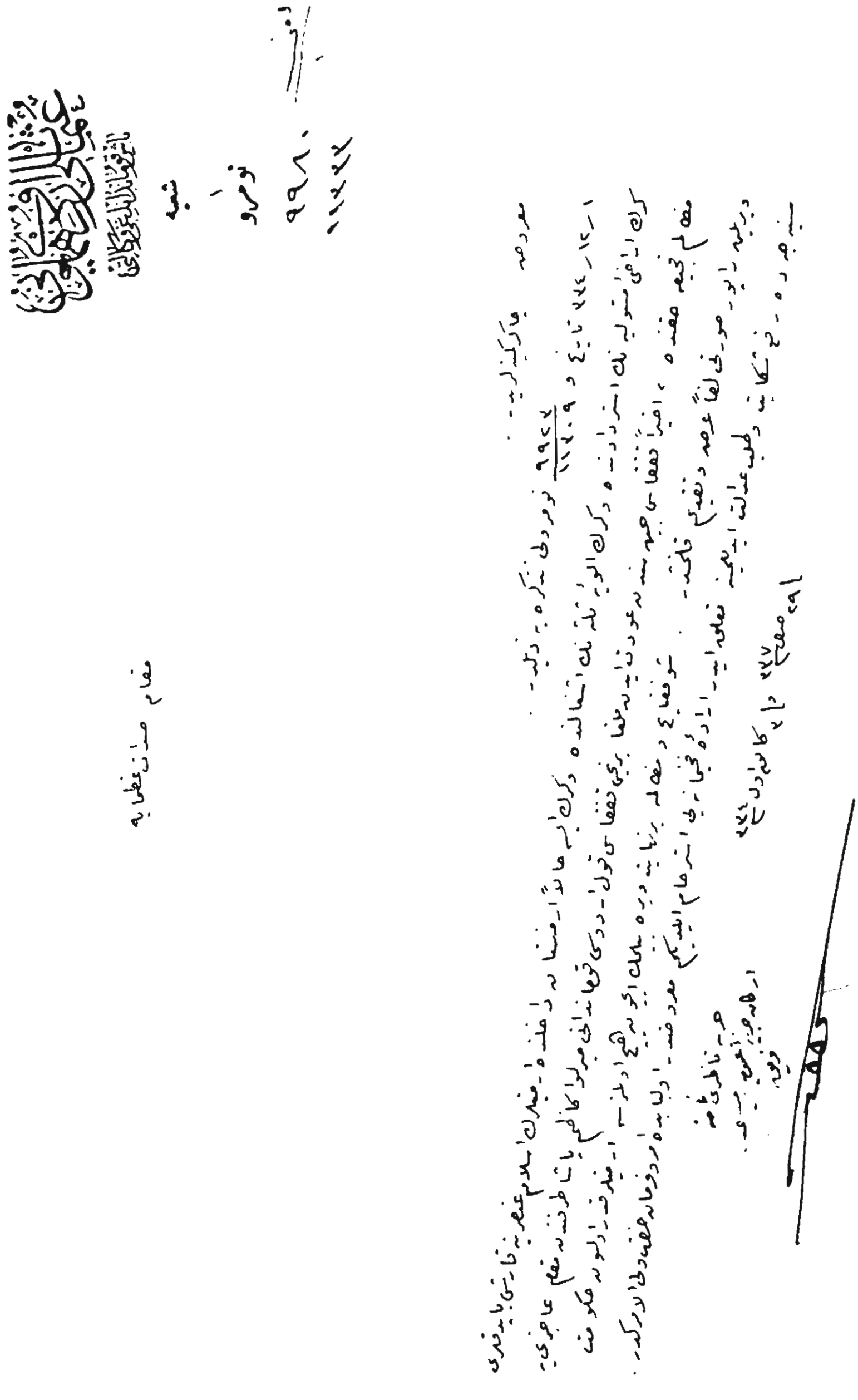

BOA. HR. SYS. MÜ, kr. 37, orj. nr. 12541, 1918. 12. 4

– 24 –

PAYAS VE DÖRTYOL'DA ERMENİ VE FRANSIZLAR TARAFINDAN YAPILAN MEZALİM

TELEGRAMME تلغرافنامه

دولت علیهٔ عثمانیه تلغراف اداره‌سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie — دولت تلغراف معاملاتندن دولایی مسئولیت قبول ایتمز

Retransmission ou Expédition — تکرار کشیده ویا سوق				RECEPTION		اخذ	
نومرو سوق No d'expédit.	کشیده اولنان مرکز transmis à	Date تاریخ	مأمور امضاسی Signature de l'employé	مأمور امضاسی Signature de l'employé	Date تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	نومرو N° d'ordre
		دقیقه ساعت H. M.			دقیقه ساعت H. M.		

De ..... Pour ..... موردی ..... مخرجی الطه

N° ..... Mots ..... Date ..... H. ساعت M. دقیقه ..... تاریخ ..... کلمات طروف ..... نومرو

Voie — Indic. Eventuelles — اشارت محتمله — طریق

اولیسی لوزم اسکندرون بولنانده واقع افراد یله خطوط فرانسه قوتنه الکی یورلشی
یاسه درنیور نقوده دوله [redacted] درمدیولی اشغال ایتدکدنی مثفره
یاسه درنیور نقوده دوله [redacted] درمدیولی اشغال ایتدکدنی مثفره
ایله عرض ایتمکده ایدم یاسده کی قوه اشغالیه افرادنک درت بسته لیشی
اوراده کی حسه اونباشی ایله حکومت قوناغندنه الرجه دوه یه کوتورروب
بوغازلنمش اغر حموتنی جمع ایتمشلردر و ناحیه حاکمنی وقره غولده موجود
زاندارمه لری ترهید و ترک وظیفه ایتدیرمک ناحیه خارجنده جیقارتمشلردر
زاندارمه لری ترهید و ترک وظیفه ایتدیرمک ناحیه خارجنده جیقارتمشلردر
درمدیولی حلاله قوه اشغالیه قوماندانی بدایتده زاندارمه موجودنی
مقابلنی و وظیفه لری سؤال ایدوب موجود زاندارمه نی مأموریه مکدکی
راضیه نفرنده مربوط انضباط محدی تأمین ایله مکلف بولنلری جواب
ویرلمسی و مقابلنده سومی ایله قوماندانی زاندارمه لرک ایفای وظیفه
ایده بلمه جکدنی و محل اساسیه هیچ بر حرکت قارشی لاقید قالمامقنی وکندی
عسکرنی اوده تحریر دلکری طورمیه جقنی و اهالینک تمیه حورتلنه حرکتنا ایتمسنی

TELEGRAMME تلغرافنامه

دولت علیهٔ عثمانیه تلغراف اداره‌سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie — دولت تلغراف معاملاتندن دولایی مسئولیت قبول ایتمز

Retransmission ou Expédition — تکرار کشیده ویا سوق				RECEPTION — اخذ			
سوق نومروسی No d'expédit.	کشیده اولنان مرکز transmis à	Date تاریخ	مأمور امضاسی Signature de l'employé	مأمور امضاسی Signature de l'employé	Date تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	سره نومروسی N° d'ordre
		دقیقه ساعت H. M.			دقیقه ساعت H. M.		

De ..... Pour ..... موردی ..... مخرجی

N° ..... Mots ..... Date ..... H. ساعت M. دقیقه ..... تاریخ ..... کلمات / طروف ..... نومرو

Voie — Indic. Eventuelles — اشارت محتمله — طریق

اردو ایدیکین افاده ایلیه ایله دوبه ساعت اونده اعتبار اقوه
اشغال افراری اونه بروبه تفرعه ایتدکدی کی برامر بر تفتیش بدیه
اعتبار ایدیکی بر ورق ایله ذاتدار ملوك دخی بهمحال جیجانه نازیغ اونه طرف
صاف اشمدی لازم کلدیکی تبلیغ ایدیرمشدر بو وظیفه ده غزوب ارمه تعبری
اولدیغنه کوره اراده پرسو تفهم اولمسه احتمالی بنا برای استقرار
فائقمقام فرماندانلغی نزدینه کیتمه وقایع مختلفه دن طولایی جزوه اشغال فرماندانلغنه
شتاب ایتمکله برابر ذاتدار ملوك چیقارلمسی حقنده کی امرك اسبابنی استفسار ایلیشدر
فرماندانلغه موصی اولان عسکرك ایلشا کیرکصدر بر بوده یعنی کرانه حرکته
نصدیری لمیعیدر شایانه استقرار دکلدر فرانسه عسکری فرانسه داخلنده
بیله حادثه لره صیانه ویرلر بو حال هر اردوده واردر بوکا رغماً
بو حال روام ایده‌جک ایسه‌ز ایسه‌ز زماننده اوکا آلیز ذاتدار مه‌یه کلنجه مادامکه بونلرده
اشتباه مسلکی وندر بهمحال بوراده کلیده جعلدر عکسی تقدیرده
یاسه بونلری اسیر حرب دیه‌رك دردست ایدیره‌جکم بنا علیه ترك موقع

TELEGRAMME تلغرافنامه

دولت علیهٔ عثمانیه تلغراف اداره‌سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie — دولت تلغراف معاملاتندن دولایی مسئولیت قبول‌ایدر

Retransmission ou Expédition — تکرار کشیده ویا سوق				RECEPTION		اخذ	
سوق نومروسی N° d'expédit.	کشیده اولنان مرکز transmis à	Date تاریخ	مأمور امضاسی Signature de l'employé	مأمور امضاسی Signature de l'employé	Date تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	نومرو N° d'ordre
		دقیقه ساعت H. M.			دقیقه ساعت H. M.		

De ..... *Pour* ..... موردی ..... مخرجی

N° ..... *Mots* ..... *Date* ..... *H.* ساعت *M.* دقیقه ..... تاریخ ..... کلمات طروف ..... نومرو

Voie — *Indic. Eventuelles* — اشارت محتمله — طریق

ایمدیشار لیسه بیاره یوقدر دیمش وکم درلو ایضاحات وعمل طلبیده
اصرار ایدرك ذاندارمه‌لری ترك موقع ایدیرمشلر در ذاندارمه‌لر
میفدرجه مکره فرانسز الیه عسکریسنی لابس مسلح وارمنی افرادندن
مرکب اشخاص قصبه‌نك کیولیه‌سی واقع منطقه‌سنی احاطه ایدرك
قاشقام سالیور نجاتی بکك هانم سنی حندوقلری اجبیرارك حندوقلر
موزیاتن و دیوان عمومی مأمور سابقی احسان افندینك اشیاسیله
نقود موجوده‌سی ومدینه ملخیدنی کذا برق دینك اشیا ونقودی
نقود موجوده‌سی ومدینه ملخیدنی خاجی احمدك اشیاسی آلنمش برابر خرب ایدلدکی
آندنبری کی مدینه ملخیدنی عزیزلی مکتب معلمی احمد افندینك بالتصویه اولدقلری آندنبری کی ذاندارمه
وعزیزلی مکتب معلمی احمد افندینك بالتصویه اولدقلری آندنبری کی ذاندارمه
دائره‌سی قوه‌ٔ اشغالیه طرفندن اشغال و ذاندارمه ره بوینده کی اسلحه
واشیا ضبط ایدلمسی وکیولیه کذا خبسخانه‌ی الی نفر فرانسز عسکری کره‌ك
بنجهی خرب و موقوفنی شامله محله ایندکلری کی عائله‌سی بشقه محله نقل

TELEGRAMME تلغرافنامه

دولت علیهٔ عثمانیه تلغراف اداره‌سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie — دولت تلغراف معاملاتندن دولایی مسئولیت قبول‌ایتمز

Retransmission ou Expédition — تکرار کشیده ویا سوق				RECEPTION — اخذ			
سوق نومروسی No d'expédit.	کشیده اولنان مرکز transmis à	Date تاریخ	مأمور امضاسی Signature de l'employé	مأمور امضاسی Signature de l'employé	Date تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	سره نومروسی N° d'ordre
		دقیقه ساعت H. M.			دقیقه ساعت H. M.		

De ..... Pour ..... موردی ..... طرفی

N° ..... Mots ..... Date ..... H. ساعت M. دقیقه ..... تاریخ ..... کلمات طرولی ..... ومرو

Voie — Indic. Eventuelles — اشارت محتمله — طریق

ایشبو ایسته‌نلان بیانم مدیریتلرده خانه‌لرینی اخلی افرادی طرفنده تحت
محاصره‌یه آلنمش عائله‌سیله برلکده افراد مذکوره‌نک خانه‌لرنده قالدقلری
طبشاری جهتجه محافظه ایلدکلری آلمان تلغرافچیباشی جرلایه ایله بر
مفرزه اکلاشلمشدر بو احوال اشغال ایدیلمکده اولان طرفنده
عین صورتله حرکت اولنمق آشکاره اولدقدن اداره ایتمکده در
زاندارمه‌سی شوکت واحدی بر عسکریله قالمق جهتیله قائمقام وناحیه مدیریتلر
و هیچ بر مأمورینک ایفای وظیفه ایده‌مه‌مکی اداره اشتباه‌دار
نه‌زدیکنک نوالیسی ایسه عنصر اسلامک جانب انفعالی اولدقدن معاذاه
وقایع متأسفه‌نک ظهوریته میدان ویرمسی ضروریدر شمدی‌یه قدر
مأموریتلرنک خلاف حرکتی حقنده واقع اولان
شکایتلر مدققانه و
استرحام جواب الرسم قوه اشغالیه یاریه جهاتنه ایلکی کوندرلمکده ده
اسارت تحت اشغال الرحمه زاندارمه‌لری بو صورتله
الحاقی و تبدیلنی موقع

TELEGRAMME تلغرافنامه

دولت علیهٔ عثمانیه تلغراف اداره‌سی

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie — دولت تلغراف معاملاتندن دولایی مسئولیت قبول ایتمز

Retransmission ou Expédition تکرار کشیده ویا سوق				RECEPTION اخذ			
سوق نومروسی No d'expédit.	کشیده اولنان مرکز transmis à	Date تاریخ	مأمور امضاسی Signature de l'employé	مأمور امضاسی Signature de l'employé	Date تاریخ	واسطه مرکزی Reçu de	سره نومروسی N° d'ordre
		ساعت ..... دقیقه ..... H. ..... M.			ساعت ..... دقیقه ..... H. ..... M.		

De ..... Pour ..... موردی ..... جی

N° ..... Mots ..... Date ..... H. ..... ساعت M. ..... دقیقه ..... تاریخ ..... کلمات / ظروف ..... نمره

Voie — Indic. Eventuelles — اشارت محتمله — طریق

کرد و مأمورین حکومت تذلیل ایدیله‌جک بو حال وقایع مأسفه ووخیمه‌یی
انتاج ایده‌جکنه شمدیکی چاره بولنمسی و هر حالده بو مشکوک
حاله صریح بر صورت ویردیرلمسنی اهمیتله عرض ایلرم اراده‌لرینه
منتظرم

BOA. HR. SYS. MÜ, kr. 36, nr. 1, 1918. 12. 15

– 25 –

ERMENİLERİN DÖRTYOL'DA YAPTIKLARI MEZÂLİM

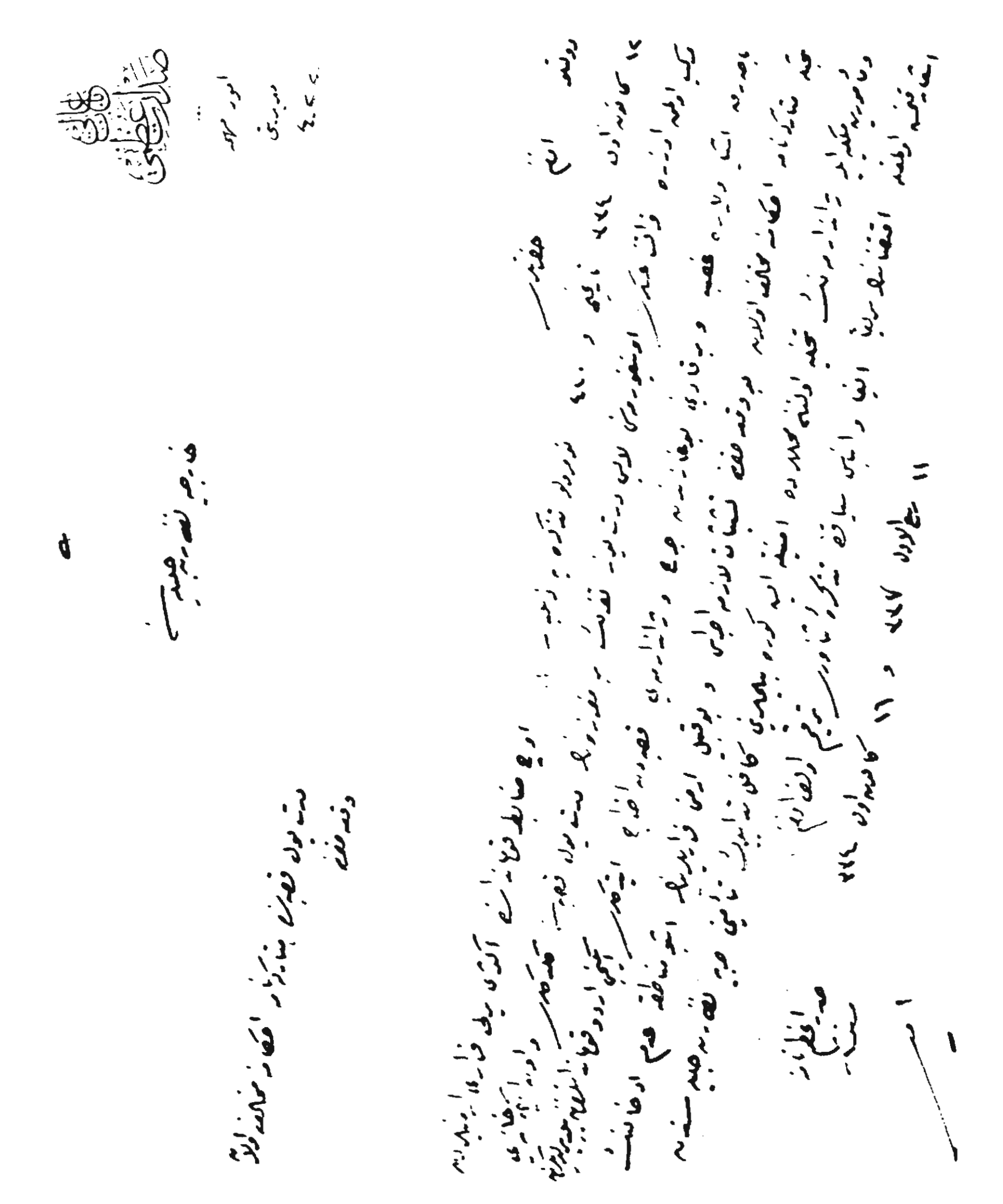

BOA. HR. SYS. MÜ, kr. 36, nr. 59, 1918. 12. 16

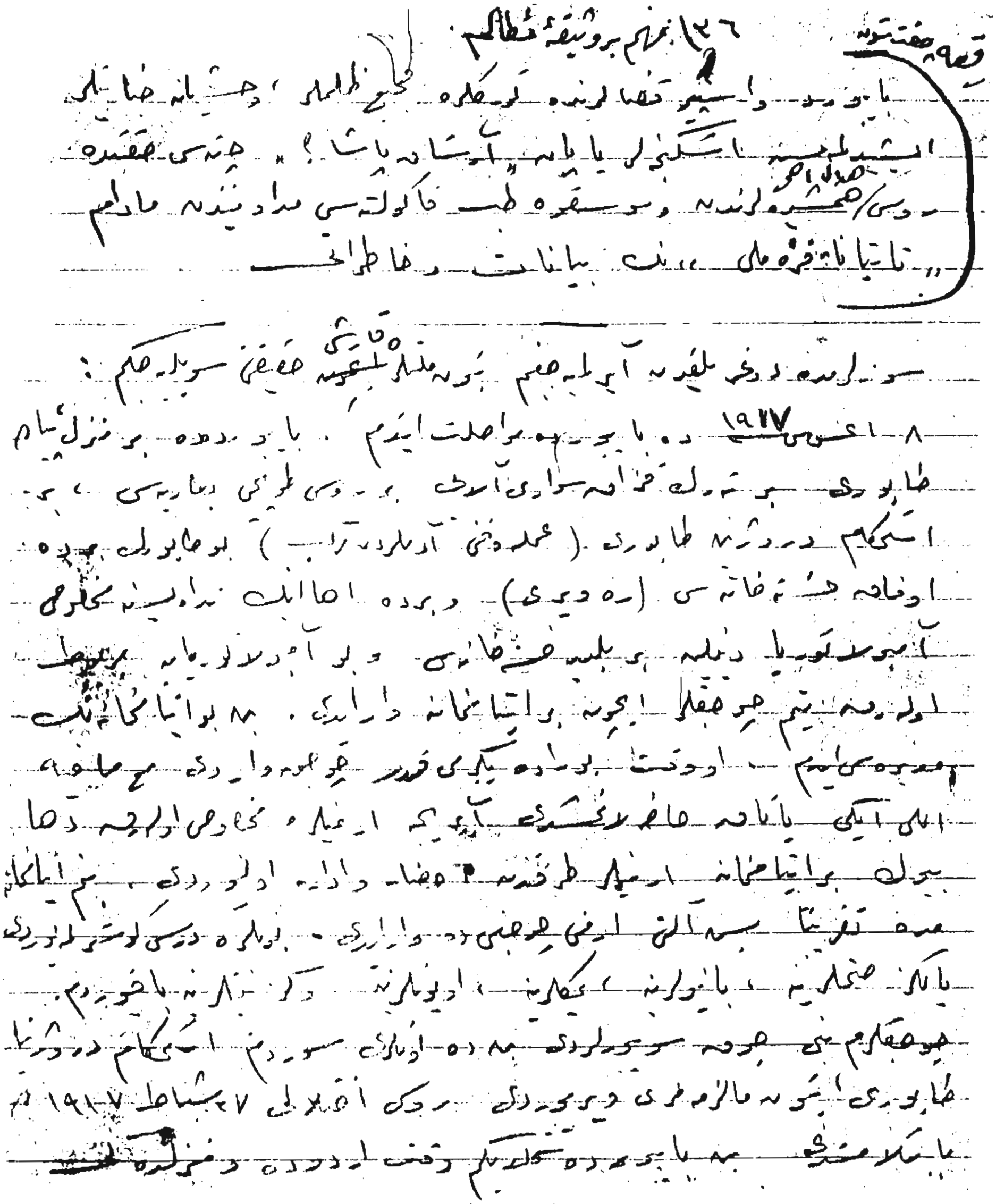

انضباط اسکیسی کبی مکمل ایدی. ایلول اواسطنده بایبورده موقع
قوماندانلغی ایدن بر قزاق یاسائولی[1] (یوزباشی دیمکدر) اساساً عدلیه
مأموری اولوب احتیاط ضابطاندندر. ایتامخانه‌نک ارزاقی، دروژین
طابوری قوماندانلغنک طلبنه قارشی ویرمدی. چوجقلرم بسه آلتی
کون یک آز آکمک پارچه‌لری ایله اکتفایه مجبور اولدیلر. بو حریف غایت فنا
بر آدمدر، ارمنی مجیدر. اهالیدن صحیح بریسی سومز. شاید بایبورده کچرسه‌کز
مختارلردن صورتکز اونلر ایی بیلیرلر. بر ده بلدیه رئیسی واردر، عقللی، ذکی
بر آدمدر. آیریجه میرالای رتبه‌سنده بر روس منزل قوماندانی واردی. بو
اختیار روس غایت ایی بر انسانندر.

قزاق اولان موقع قوماندانی، غایت ایی اولان دروژین طابوری آمرینک مختلف
طلبلرینه قارشی «تورکلر بنم دشمانمدر. بن ارمنی ایتامخانه‌سنه ارزاق ویره‌جکم
چونکه کیلم بویله ایسته‌یوز» دیجیردی. بونک اوزرینه دروژین طابوری آمری
تنقلیسده‌کی والی عمومی یازدی. و بو حریفله برلکده چالشمق ایسته‌مدیکنی
بیلدیردی. اجرا قلنان تحقیقاتده اوقازاق یوزباشینک دوستی اولان
درین بسه ضابطان باشقه بتون ضابطان، دروژین طابوری آمرینک
یازدقلرینک تماماً دوغری اولدیغنی تصدیق و تأیید ایتدیلر. موقع قوماندانی
ایسته‌دیکنی یاپیور و مستقلاً حرکت ایدیوردی. بو سببله منزل
قوماندانی اولان میرالای اوکا سوز کچیره‌میوردی. چونکه موقع قوماندانی
جهتدن امر آلیوردی. منزل قوماندانی رتبه‌سی بیرک ایدی ایسه‌ده دیکری
اونک اوامرینه اطاعته مجبور دکلدی.

١٩١٧

١٥ ایلولدہ اقبالنا چوجقلرم ایچون تفلیس غیرنا وارمق اوزرہ قطارده آلمغ موحمه الحال
١٥ تشرین اولده بہ مراد نیاسیہ واجرای سائره کتریلمش اولدیغی آلدم طرفندن تعلیم
کرنه لدم وچوجقلرمی غایت کوزل کتابخانه لر طرفندن و آلمانه ی قدیمه ی
مدرسی نظرنه کوره سیلی ایتدم . تفلیسده کی بولنمه سبب بوصوره ده آرداشلرا
شمال ی جنوبده بولنمه قبالسه ایله کوره کی مواضعده بولنمه اوزره قوتال یولی ایچون
(ده بنسکی) آدینه بر قومیسیون تشکیل ایتمکلرنه بولنمش بدی چوجه یاولی ضابط و نفر
کلمکده ایمش . بو مناسبتله قومیسیون عضوه اولمشلردن . اساسا بولوه بنسکی) آدیلا قوماندانی
یاولی ضابطلره و عسکرلری ایچون عدد چادرلر و سائره حاضرلانمش تلغراف
دردتنه طابوری آرینه تلغراف ایدرسنیز بہ ایچون — چادرلر قاصه — قاچمش —
آللانمش دیو طریقیله تلغراف کندم قرار ویردم کیادیلیه بولنه بر یولده
اوطومبیلنه بینه لم خت باقچی عسکرلر آیلا اوزه سکانجی آقشامی تفلیسه واصل
اولدم . تفلیسه موجود حکومتده اوطوره مراجعت ایتدم آلدوغم اوامرده کوره
قوماندانلق قرارلاشدیرمق مدرسی عسکریه نزدنه کوندرلمش ایچون بو سبب تاخیر (صلح)
و بر مشکلری سببده بو واده بولندم

ایرتسی کونه — دردنجی اشکام طابوری قوماندانلرنه مدرسه کلمکنی والی
بنی دیدم والی بنم ایستدیکم چوجقلری دیدیکی ایچون ایچاب ایدنلره امر ویردی
ایرتسی کونی عسکرلم بنم علاقه لری الده بایسده قرلتاینی تعمیر ایدم تفلیس
کلیکی بزه والی بنی بکا آیله زاینه قدر ماذونیت ویردی وکیفیت تلغرافلر
رهنمسه بلدیرمدی . تشرین اولک اولنده بر نجی کونی سکسنجی قرلتاینم
صباحی قامیشلره اوطومبیلی آلدم و تشرین ثانینک ایکنجی کونی آقشام

لوزومی قایاقیب خوف ایله آیقیرمدم . ٤ تشریه اولده صاریلیب یاتا لانمم تسبیه گونده
ایچ اولدم اوطومبیله بوقه چیقاجقسه دایچ خدا الامانه ایم
یاپیوردده کی خانم آدم اولسه بیسائول قزاقه یوزباشیسی قیزینا کلمی قدر روک
عسکرلر قالمشدی بو حریف بیه نزلیه ایدی قاوقا سیاده بو خیلی جفتلیکلر اولی
وسائره تابع ایتمشدی چونکه کندیسی غایت مرتب دلوسن بر آدم ایدی بو تروتی
صماریه ده قزانمشدی بو یوزباشینک اکسی پولیوخدر . پولیوخ
نخوزنی ایلوتی و صحوم شهرلرنده چفتلیکلری وار دلری صاتوب آلمشدی .
تا حل ایدیکه روم اولسه روحسی یوتک دهایدی کاندی بر دوه ترواله ایدی
یاپیوردده بر سیسا = حشره ایله دقت کچیوردی . کندیسنه دها
بیوله بوکسه ارلمادینی چاره سراستدکی یاپیوردی . بوکونه فقیر قادینه وچوجقلر
خدا بیچاره سی اولن کلدیلر واوینه دقیقه ایستیوردیلر چونکه آنلره یاپیوردده
آیلمه بیشیوردی فقط اوینه رایایدی زوالی قادینلر جالیلر اویکلی دیدی
فقط و برحدی بوکونه یاپیه دیه زوالی فقرا وخلقلری دیدکاوینه بوچوقلر سوروشیرلر
سوکیلیسی حشره آنلره یه کیتدم (یوقدر ده کوله اکسی بنم کوله اکسم کی
طلنمایدی کوکلره چرقه دوکی حشره لری اولسه بزلر بوکوله اکسی
لماشیوردقه) قوجه کی سویله ده بو زوالیلره اوینه دیسونه دیدم اوزوالی
ایچ قاپلی ایدیایده دمانی خقرایدی آغلادی وبه دیدی ایستیورم اما
صوالتاسف بر آدم دیسیور دیدی کندم بوکی یاپامام چونکه بولوانم یکیتی دکلم
دیه یک الها . عجز وتأثر ایدی . بوکونه بو آنیا یاتمه کلدی وآغلادی دیدی که :
بنه بر آدمی سوسوم اما یاپه بیلمیشلکی سویلیم . بنه دیدم که کندیسنه سویله بویله
یاپماسه چونکه کوکلر کلدیکی وقت بو دوماندانلا یاپیلاجق شیلر اکوبه مرتب

صالت اولور ... بنه آنلره دیدم که پوپوف سویله! اگر بنی سویله‌سه‌لر بویله یاپاسه‌لر
ایکاجاتمز. شاید یاپاسه‌لر بنه صاحبلرن تولک ایدب کیده‌جکم. کتسه پوپوف
بویله سویله‌سه اوده بونم ایشمده. رجا ایدرم قایشما دیسه. لکن کندیسنده
ایرلامس ایچون پوپوف اعلامه چونکه بوخوزنی چوقه سویله‌سه فی الحقیقه پوپوف
روحسز ایلی بردوم کوزلی اعیسانا تربیهٔ اجتماعیسز تصادفایسه!

۱۵ تشرین ثانی ده اجبارنا قانقاسیه ورده‌یه‌لر پوسته وتلغراف مامورلری سلدی
آنلره نه مکتوب نه تلغراف نه ده تلغراف آلیوردم. چونکه بوعسکرده ایسه‌لر بو قوجه مکتبلر نه
کیتسه‌لر دی. بو تاریخده صرپ قوماندانه پوپوف بایورد دیوانده‌کی سیویل ادمی
اجالسنده ۱۸ — ۴۵ یاشنده اولانلری جانیزه جه کندیلرنه بایورده‌جکی
ده‌لر ده سلاحی وجنانه تودیع ایتدی. و بو طوپراقلر سنرلده بولنان مدافعه ایدکاتوکله
ویرمیکه‌جکدی. توکلر اوفیلک بوصورتله قلعه‌ده تسلیم ایدلدکلری کوردو. کوزنی
قورقدیلر و بزم روس عسکرلری مقدس سلاحلرینی تسلیم توکلر کیزلی راجیلرک اوزرینه
یاپه‌مقابلنده صاندیلر. پوپوف ارمیده میرالیوزی وجوانلری دوردی
باپوردن مقناطیس اوزوسنده تعلیم وتربیه کومیسه ارمنی عسکرلری ده واردی
بونلر سیویل احالی‌یه تعلیم یاپمکلرنه اجازت تعلیملری بایورلردی تقریباً درت
آی ~~[illegible]~~ ضابطانه ضابطلری ده وار ایدی کانون ثانی ۱۹۱۸ اولنده بزم ده
ارمنی ضابطانه وعسکرلری بایورده کلدیلر. فقط سیویل ~~ارمنی ضابطلری~~
ارمنی عسکرلرده رجا چوق ایدی. بو تاریخلرده سیویل آلمه‌سیه اولنلره
ارمنی عسکرلر یوز تفرایدی چونکه آنلر اوقدر الب دانمزدی. بکا هر
شی سویله‌دیلری اوقاطره طوغریسنی دیکه جه‌سنه دم
بر سلح بکا یاندیریلدی ~~[illegible]~~ اولنه ایشمیه سیویل و عسکری

[illegible] بوحساب داخل دخلده مقدارلری جرقه نقطه‌سی اولری [illegible] ارمنی عسکرلری
آیا نده بو مقطعه روسی نفرلری ده دایاک بولمق تعلیم و تربیه یاپدیرلدی بونه باشقه‌لری ده
بو امری نه سنده برملتراف ضابطی ایله کوچیلرده پیاده ضابطی ده دایاک ارمنیلرک
نسلیمی کیفیتی بو یاسالوله بونه باشی پولوف یاپدی. ارمنیلر کیتسن چوجوقلری
حتی اوکرمکه کیدیکی وقت سکز اوچ ارمنی آتلیسی اوکا خادمت و ضابطه ایدیرلردی
بو حریف چوجوقلری ایچیوردی کراوه چرساعت صوقه‌سیدی، بر کونه آتنا ایله
بولده گزمه کیدیله بولده نظام قره‌قول آوازه کیدیله (Caryl) بولده
اهالیه روسی عسکری بری خاتونلر آرکه چاغیردی سویلیش ارتکاره یاساقده
بری اشاریله چاغردی بونه باشه پولوفه یازه آتنه بسه‌کم قالمشدی نه‌یا
تورکلرله اوازده حب بوقدی دیه‌له آتنه کیدیله سنه کرلیم بوسی سوایلیکم
دیدی آتنا ایله بنه بشقه قادینه قالماشدی ارمنی شوله سوایلدی:
بو یاده بر چوجوق سویله تورکلر مجبور سنه پولوفه کیدیلم بو قادینلر ایله
بو اچکلر تورکلرده یاده ایسه دیملری صالیورمه دیرمیالری چوجوقلر
سویله قورباجیله قنا حالده تیلر دیره میه زوالی تورکلرده چوجوقلری
شیشه و چوروشدی بولاده یاسماه یاپیه‌لر دیه بیه‌لی قلبلی
اوسه بو اهالیه روسی نفرلری بو افاده‌لرنه صوکرا بو آتنا کیدیله ایلی
و یا مرحه آلمه بیه سلیله اولدیغی حالده کیدیه بو بدنجه‌لرله یاره‌لری چاره‌سه
مع التأسف بو حیه نفرلرک اسمنی اوکرنه‌م چونکه کیدیلن ایلده دوکرلرم
نفر بو حالی کیمسه سویله‌مه‌مکلری رجا ایدرم بو ملعونه پولوفه دانا تورکلری
صوییردی حالی لیرا و ساعتلی نه‌دیلر دایاقه ایله چرلیلر اشکیلی ایله

هر بردن و هر کسدن طوتیلیور دیو بو حالده آتنا اوردوسی [illegible] تأثر ایلدی [illegible]
خلقی اغلادی آرتق بو عشقی بوراده کسمک و بو [illegible] آیرلمق [illegible]
۲۴ کانون ثانی ده : استحکام دروژین طابورینه اوچ بلوکی [illegible] و وجدانسز
سوکیلیش ترک ایدن « آتنا = کلفدار » بایمیرددن حرکت ایتدیلر .
بنم محاربه ده بر زوجه کبی سودیکم و حاملا قوجم اولان (کراوکی) یا خود
(یورا) ده بو آتنایه رفاقت ایتدی . بالکز بنم ایتامخانه‌مه بر بلوک دروژین
استحکام قالدی . چونکه « یورا » یی استحکام طابوری قومازانی قدرلی سویلی
مأمور ایتمشدی . بو سبله بنز آیرلدق . استحکام طابورینه قومازانی یاورینی
براقدی . بو طابورک بنزن عسکرلری آلمان [illegible] ایدی چونکه بونلر چوق
چکلمشلردی . تورکلره التجا ایتدکلری ایچون (یورا) عدلیه مأموری اولدیغی ایچون [illegible]
صلاحیتنی حائز ایدی .
۲۴ کانون ثانیدن صوکرا ایتامخانه‌م [illegible] الغا ایلدی . بو تاریخده صوکرا
حرکت ایتمش ایدی . بر بلوک دروژین ایله بر قاچ [illegible] بزم ایچون [illegible]
حیوانات و آرابه‌لر اون اوچ کون صوکرا طوبزوندن [illegible] ایده‌جکدی .
بو (ئه‌شه‌لون = قدمه) ایله کیدن آرابه‌جیلردن بریسی مؤخراً بکا دیدیکه تورک
و یا کورد اولماسی محتمل ۱۹ نفرلک بر مفرزه بزه زیفانه طاغلرنده آتش ایتدیلر
بونک اوزرینه قدمه‌ده‌کی افرادمزده مقابله ایتمشلر یوللرینه دوام ایده‌جکلرندن آرداسیه
دونمشلر بر حیوان کرمسه مؤخراً روس ضابطی زیفانه‌ده بولنان بر تورک ضابطنه
مراجعت ایتمش بو ضابط قدمه‌یی ایرتسی کونی جویزلکه قدر کوتورمش و بو سطر
حیثه بر شی یاپامشدر . بو قدمه دال طبائده ایکن ۱۸ نجی و ۲۲ نجی تورکستان

آلدیلری ده بر آلده ایتمشلر و بو آلدیلر افرادی زیفانه ده تعرض ایدن چتریه مقابله ایتمشلردر
بو تاریخده بر چوق رومل یایا اولرق هجری ایتمکده ایتمشلر حتی بر قسمی یورانک ارزنه
بیلمک ایچون مراجعت ایتمشلرسه ده بر اولا ادمیدن دولابی آلمامشدر.
کانون ثانی ده آرشاق اسمنده بر ارمنی آپولتشر ضابط البسه سی لابس اولدقجه اوده
درن ارمنی دوستی ایله بایوردیکلری . بو بایرامک برنجی کونی (ییل باشی) قوماندان
یوپونی زیارته و تبریکه کیدم بیوک بر ماصه ده سیکه اوطوردقجه اوراده آرشاغی
یوپوفک صاغنده و آرقداشلرینی سفره ده کوردم آرشاقک ارقداشلرندن بریسی
خارقوف دار الصوف طلبه لرندن کنج و لورل بر روسی ایدی . بونک کیم اولدیغنی آنلاده
صوردم اوده سویلدی . بو آدمله قونوشمایی فائده لی بولدم چونکه بن ده طلبه
ایدم اوطه ده بهانه ایله بر آز کز میدکدن صوکرا سمانه بر کنجک یاننده اوطوردم و
طلبه مسکز دیه قونوشمه یه باشلادم بو آدم بر سویل ایدی روسی ضابطی دکلدی .
کندیسنک روسی اولدیغی حالده نیچون بو رایه کلدیکنی صوردم قیزاردی و بکا
(نیچون صوریورسکز ~~و بکا ایضاحات ویرمکدن استنکاف ایلدی~~ بونم ایشم چونکه ارمنیلرله
روسلر دوست بولنیورلر) دیدی و بکا ایضاحات ویرمکدن استنکاف ایلدی .
کرچه بو آدم بویله سویلیورسه ده هیچ بر روسی ارمنیلرک قطعیا سومز برابر
بولنلدیغی زمان بالطبع بویله سویلمک لازم .
[سوکیلم یورانک طربزونه حرکتندن درن بشکون صوکرا یاسائول یوپوف ارمنیلرله
بوزوشه رق ارضروم حرکت ایتدی بو دار غنلغک سببی روسی متروکاتندن
بر چوق شیلر آلماسندن متولد ایدی . حالبوکه ارمنیلر ویرمیوردی مع ماضیه کندیسی
کیدرکن آلتی یدی آرابه طولوسی اشیا و ارزاق ایله کیتدی ارضروم جوارنده

[illegible] بوتون کامل صورتده صویالمق حتی یارمق اوشیای عسکریه‌نی بیله آلیرلر.
اضرورتده اهالی‌دن الی بوکلنه راحبت ایده‌رک یارمق قورتارمشدر. پویوفک
حرکتنه حکومت بایورده چیقی بورسی ضابطی قالماری یاکز نیلر برقاچ عسکر قالاجه
سی‌ده دوشرینه طاوری اخبار ایتدیلر. اوسلره بلدیه‌دن دخی بزاف ارمله...
ویرلمک ایستنیلیرکن بو سبب‌له بکا بونلری امانت ایده‌رک کیدیلر اساساً
بنه دوقوز ارلرینه قالمشدم. بوندن سنگره بایورلدی بیوله (زده‌ستودا) یعنی
بلدیه خسته‌خانه‌سی دیدکلری بالطجی حرب اولدیغی ایچون بو خسته‌خانه عسکریه‌یه تحویل
حرب اولمادیغی زمانه قدر بو تشکیلاته اصالتی یوقدر. بونلر ایچون زده‌ستودا
بیوله تشکیلاتی یاپدم. مملکت خسته‌خانه‌سنده دیه بلیرسکز بو خسته‌خانه
نقریبا کاملاً بنا ایتدیرمه بایورلدی طرابزون تولتسا ایدی. اسکی تارلا
شباطت — خاطرمه چیقیامسه ایسه — آلتمش اقسامی ترکلر بایورلدی
اشغال ایتدیلر [illegible] تاریخی بنه ده بوکیچ ترکلر شهره
گیردیلر. بنه حکومت بنه آیاغه قالقدی بنه آلتی روم عسکری دیه‌رک ضابطی
ایله بایورلدی ترکلر سملرینی تخلیه ایتدیلر.]

۲. کانونه‌ثانی‌ده پویوف بنه کلدی کیمسه ایسه دیکی سوزلری بنه ده الحکومه
قبول ایتدیم. پویوف کرکنیا ایله برقاچ کونه دوام ایده‌رک سوزلری بنه ده
وظیفه‌می (بلدیه‌ده تره‌دوسه خسته‌خانه‌سی جوارنده یاشیت حلیکزن) حمشیره
ماریانایه دیدم. قاپ‌ناستیم خزافلر قونسی کونه کیدیلر. سکز اوده
قدر ایمش سوایسره‌لی واردی قونسی کوندرمه‌مزنا. اهالی ادبی بزده
حاضرلادی. حمکمزده حتنا تأمین ایتدی کزدل تولی میکاری
کتوردیلر. موغزا بنه کندی اوطه‌سنه چکیلدم. پویوف ده کندی

در دنیی لوبیه آلیجاق کچیدلک یوریوخ کاایف طوبه طرایه‌سی دک بوکولمالک جمعدی
چوبه‌دی وادیسنک طوتنده‌دیر. قونس کوپ اوک جاده‌سی اذیتده بایرده‌لک سکا
ویسمت اوزاقده‌در. ایچنده بوصبه برایمی کیسا دیدکه بوسکی طرایه‌
مسابه‌ده طوتیمی. آتشی ایله غراب ایلمشلر. بوده دنیی کوبه‌م کیچولیه بنی
ظالم وخائین بایه‌لر! صاحله قالقدیلر اوطه بولنادینی ایچون اوکیچه
اوکیچه بوده‌سی کیسا سنده برایمی نظری براوطه‌ده باغشلیه. چای اکرکه
بایلمشده غایت باصه وکورل نقطه اوستی باشی پیچه کرلی قاره
کلدی. زوالی اغلیوردی بن نه‌دیدم یوریوخ بونک قوجه‌سی کلمه ایکه
اسیر الجه بالوده بولیوردی اوراده قالمشه بوزاده ایمه قوجه‌سی تسلیم
ایدیسه کنیوه عکسی تقدیم کندیسنا قوللرینی باغلاه‌جه بایرده‌ده
کوتوره‌جکم. وکندیسی شکارلره اورتوسی اولاره دیره‌جکم دیمه قاره
زوجنده جری الجادینی سویلیه کندی نامیسنده‌ده قوردوردی کا
یالواری طریق کلت ایدک یوریوخ قادینی قزانی آلدی یوله
ایمیلر بوقادیه بنم اوته‌کی یرده بنم دیولردی یوزی قبالی یاکلر.
کولیری آچیقدی برایمی کوزل الجه الجادینی بقا صوده قادینک
یوزینه کیولیجه باقدم جنا یک کوزل ایدی غسکاه دیم که کولیری کوزل
اما یوزی بیک چیرکین چیقمیشدی بوزدقی مرداد دخت لقلی بوقادیه دیم
اوته کیلکه کولوردیلر.
آیک ۲۲ نده بایرده کیدیکمز وقت بوقادینه دخت ایتمشلر ایمه آنیایه
تنبیه ایتدیم. صوکرا بایرده محلرنده بسنا حزناری اخرباسی چیقدی
قوجه‌سی طوتدیلر. وبراختیار بوقادینی دوینه آلدی. اینم که بوقادینا

[illegible] بولوغنه "خاورین" اسمنده بر نفر یاور اولمشدی بو ملعون تورکلره
بیک چوق قتالقلر یاپدی واو بالو ایچون ظن ایدرم بو نفرک بیوک غیرتی سبب اتمشدی
اننا اومکوب یاپدی و بیک متأثر دوندی فی الحقیقه بالودن برایکی کون اول بر چوق
آدملر کتورمشلردی که یوزلری کوزلری موسی مور اولمش شیشیرلمش بیچاره لردی بالطبع
پاره لری نه لری وار ایسه آلیورلردی زوالی فقیرلر البته کوکل رضاسیله بونلری
ویره مزلردی زیرا چولوق چوجقلرینک یکانه مدار معیشتی ایدی . بولوغ ارمنیلره
سلاح توزیع ایتدکدن صوکرا مسجد اولنده کی بیوک میدانلقده آیشاغی
صولمه آلمیه آت اوزرنده عسکرلر ایله بر کلده قطوغی آغاجی چقاردیلر .
بولوغ آنانک [illegible] آرزو ایتدی فقط آنا قبول ایتمدی
بو یوزک [illegible] صوکرا آیشاغه اسیر و بایورد قضالری ملکی و
عسکری رئیسی صفتی طاقنه ده اجرای مظالمه باشلادی تورکلرک پاشالره
[illegible] کندیسنه برده پاشا عنوانی توجیه ایتمشدی
[illegible] قوت و مظالمی آرتیریوردی . برکت ویرسین طربزون طریقی
[illegible] طرفندن قطع ایدلمشدی طربزونده اجتماع ایدن روس قوتلری
ایچیدکی [illegible] ویرلی کوکلی آزمنلر کلمدیلر . اولجه کلدیلرسه ده
جنگ ایدیکی یوللر ارمنی چتهلری طرفندن قطع اولنمشدی یوللرده کچمک مجبوریتنده
قالان بدبخت تورکلر کادینلره چوجقلره وارنجه یه قدر کسیلوردی . اخلال
[illegible] قرار ایدن بیکلرجه [illegible] اسراسی [illegible] اعتبارا
یوللرده ارمنیلر طرفندن اتلاف ایدیلیوردی .
[illegible] وقت وقت [illegible] و بالخاصه کیجه لر اسما اولنوردی

اخیرلرده جمعیتلری عزمدی بدافعه ایتمک اوزره سلاح تراکز یاپلاریلمقده
بولنیلمیلر بوده بی سعادتدر کفایت ایده مزدی
[یکی تاریخله ۱۶ شباط کیجه] تا ~~[illegible]~~ آقشام چوقلریلک
عسکرلری سیبیر دکونه چوکرا ده ولینه کیدیلری کوندردم مباقیسی یاتیوردم ۸ سا عسکرلرم
بی یرمکلک یاپیلم فوق العاده چیخ پشی یوقدی ارمنی عسکرلری نظم خورنده
سوقاقلرده کزیورلردی یاسم ساعت بر و مونارده چوکرا خورده ایندم یاتدم
یاغمورک اوطوده بم ایچون دیرلیه جک یاغیجی اختیار نفرواردی چونکه دوریورا
کیتدیکی ایچون خوریوردم تقریبا ~~[illegible]~~ اول ایرتی بیوله بی چیقلمه ایچنده ایاغم
لمیاریده وبم ایاغمزده بی چیقه چوجه قادیه واکمه خیاطلری کیدیوردم
تا حالده خوریورم عسکرم کلدک قاپویه لوری چوردم ده داریم اوده تا حالده
قورقمه وآغلاپوردی اخیاکه توپلر یاغوردی کلدیلر ده اغلاپوردی بر صاعه
یالطومی خوطیاری کیدیم بر کلده چیقدم تا ~~[illegible]~~ بر کلده اغلاپوردم
بی ده باقدم که بم بنم چوجقلرمده بر قسمی خیخلمسه تولدیرلسه بر قسمی یالی
اولاریه قانلر ایچنده قیرلاییور مباقیسی قیرده سوقاقلر قیریلمسه
اوراده کسلمسه نیاقلر قارم قاپیسه قاپولر پنجره لر قیرلمسه سوقاقلرده کی
بر فریاد تقریبا یکری دقیقه دوام ایتدی هرلرا هر طرفده تفنک سسلری یاغمورک
بر صلاح سسلری اولیور ده ساعت دوام ایتدی بلکه بم ایچون ایی دکلدم
(یعنی وظیفم اجرا ایلدم) بایه لی چوجقلریمه باقه باقه چونکه سیلاحم طوتمشدی
کندی شاشیرمشدم . علی الصباح بایه دری کزدم هر طرفده سوقاقلرده بر چوجق
یوق چوجق قادیه واکمک تکاری کزدم جنازه لری قالدیریلیر ایدی

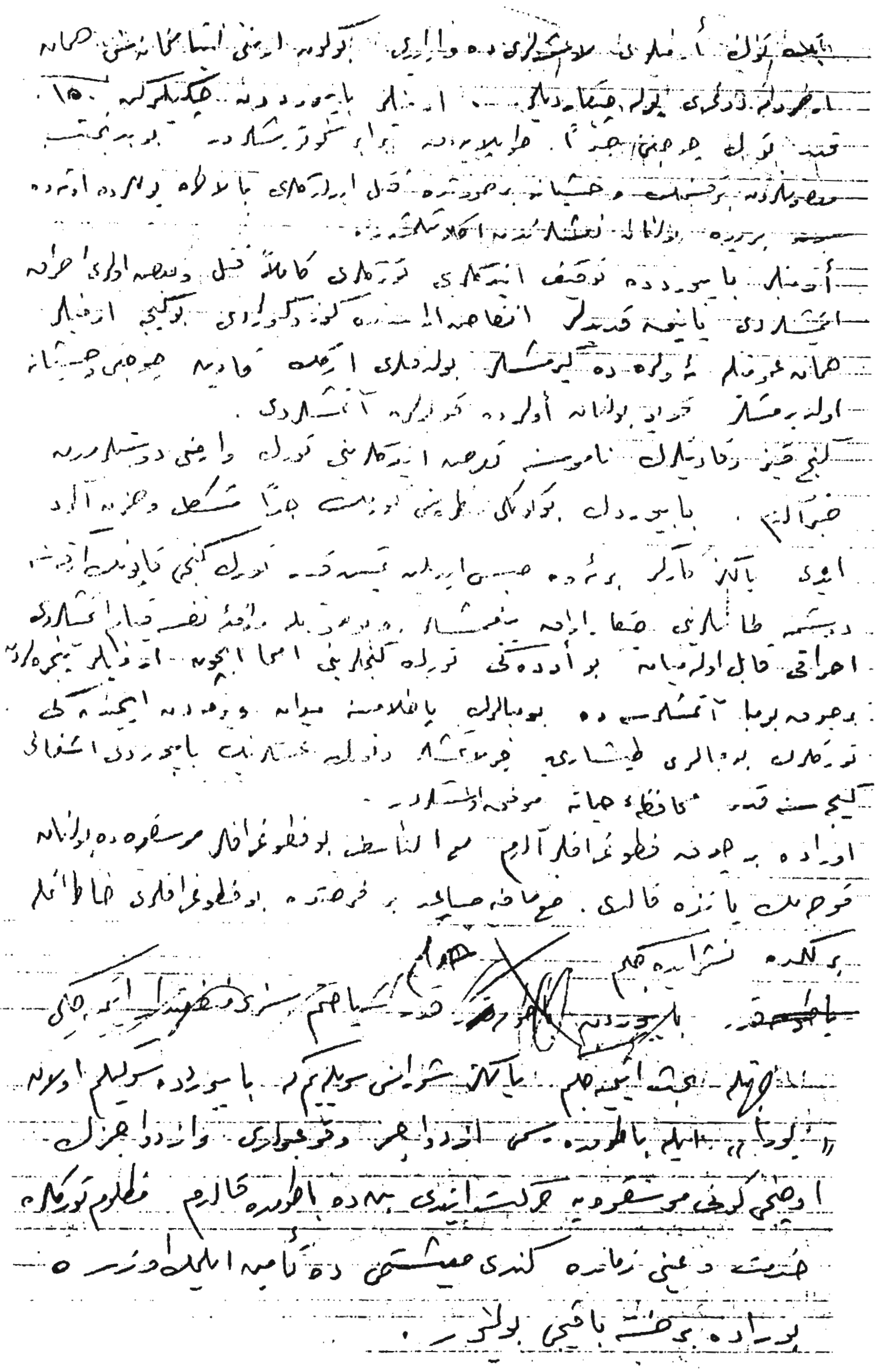

BOA. HR. SYS. HU, kr. 136, 1917. 8. 8

T.C.

BAŞBAKANLIK

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

YAYINLARI

– Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personeli hizmetiçi eğitimi ders notları, İstanbul, 5 Ekim - 3 Aralık 1992.- İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993. - XXXII, 409 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; yayın nu. 1)

– Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (Rehber). - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1993. - X, 91 s.: rnk. res. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; yayın nu. 2)

Eser, Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Arapça olmak üzere dört dilde hazırlanmıştır.

– Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü III. Kurumlararası Arşiv Hizmetleri Semineri ders notları, Ankara, 13 - 24 Aralık 1993. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993. - XVII, 345 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; yayın nu. 3)

– Binark, İsmet. Türk arşivlerinin kısa tarihçesi ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleri. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - IX, 126 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; yayın nu. 4)

– Binark, İsmet. A Short history of the Turkish archives and the activities of the General Directorate of the State Archives. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - IX, 133 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; yayın no. 4)

– Başbakanlık Merkez Teşkilâtı (Tarihçe ve Mevzuat). - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1995. - 2 c. (XXXII, 430; IX, 536 s.: 6 rnk. res.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; yayın nu. 5)

OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

– Atatürk ile ilgili arşiv belgeleri (1911-1921 tarihleri arasına ait 106 belge). - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1982. - XII, 206 s. - (T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın no.1. Gn. no. 060)

– Osmanlı fermanları = Ottoman fermans. - İstanbul: Seçil Ofset, 1992. - 208 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 2)

– Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları arasındaki münâsebetlere dâir arşiv belgeleri (1687-1908 yılları arası). - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1992. - XLVII, 240, 197 s.- (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 3)

– Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları arasındaki münâsebetlere dâir arşiv belgeleri: Karabağ - Şuşa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy, I (1578-1914). - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1992. - XXVIII, 427 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 4)

– Başbakanlık Osmanlı Arşivi rehberi. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1992. - XXVI, 634 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 5)

– Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı çalışmalarında uyulacak imlâ usûl ve esasları. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992. - VI, 153 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 6)

– Bosna - Hersek ile ilgili arşiv belgeleri (1516 - 1919). - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1992. - XXVIII, 685 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 7)

– Başbakanlık Osmanlı Arşivi tasnif talimatnamesi. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992. - XIII, 169 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 8)

– Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları arasındaki münâsebetlere dâir arşiv belgeleri: Karabağ - Şuşa, Nahçıvan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy, II (1575-1918). - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1993. - XX, 483 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 9)

– Reychman, Jan - Ananiasz Zajaczkowski. Osmanlı - Türk diplomatikası el kitabı = Handbook of Ottoman - Turkish diplomatics / gnlş. İng. çev. Andrew S. Ehrenkreutz, çev. Mehmet Fethi Atay. - İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993. - XXIV, 257 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 10)

– Musul - Kerkük ile ilgili arşiv belgeleri (1525-1919). - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1993. - XXXVI, 734 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 11)

– 3 numaralı mühimme defteri (966-968/1558-1560): Tıpkıbasım. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1993. - 570 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 12. Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; 1)

– 3 numaralı mühimme defteri (966-968/1558-1560): Özet ve transkripsiyon. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1993. - LIX, 816 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 12. Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; 1)

– 438 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Anadolu defteri (937/1530) I.: Kütahya, Karahisâr-i Sâhip, Sultanönü, Hamîd ve Ankara Livâları: Dizin ve tıpkıbasım.-Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1993. - XXII, 108, 209 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 13. Defter-i Hâkânî dizisi; 1)

– Osmanlı belgelerinde Ermeniler (1915-1920). - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1994. - XXXIX, 627 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 14)

– Hüseyin Nâzım Paşa. Ermeni olayları tarihi. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1994. - 2 c. (LXIV, 463, 543 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 15)

– Tanzimat öncesi merkez evrakının tasnif kılavuzu ve belge örnekleri. - İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - XIV, 632 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 16)

– Bulgaristan'daki Osmanlı evrakı. - İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - XXIII, 230 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 17)

– Osmanlı belgelerinde siyakat yazısı. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - IX, 285 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 18)

– Osmanlı fermanları = Ottoman fermans.- 2. bs. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1994.- XXX, 177 s.- (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 19)

– 438 numaralı muhâsebe-i vilâyet-i Anadolu defteri (937/1530) II.: Bolu, Kastamonu, Kengırı ve Koca-ili livâları: Dizin ve tıpkıbasım. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1994. - XIII, 171, 200 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 20. Defter-i Hâkânî dizisi; 1)

– 5 numaralı mühimme defteri (973/1565-1566): Tıpkıbasım. - Ankara: Başbakanlık Basımevi 1994. - 704 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 21. Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi; 2)

– 5 numaralı mühimme defteri (973/1565-1566): Özet ve indeks. - Ankara: Başbakanlık Basımevi 1994. - XLIX, 449 s. - (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 21. Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri dizisi: 2)

– Arşiv belgelerine göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan mezâlimi I: Balkanlar'da Yunan mezâlimi. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1995. - LIII, 685 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 22)

– Arşiv belgelerine göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni mezâlimi I: 1906-1918 = Armenian violence and massacre in the Caucasus and Anatolia based on archives. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1995. - LXIII, 642 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 23)

CUMHURİYET ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINLARI

– Devlet Arşiv Sitesi. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1977. - 11 s.: 19 plânş.

– Arşiv ve arşivcilik bibliyografyası (Türkçe ve yabancı dillerde yayınlanmış kaynaklar) / haz. İsmet Binark. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1979. - LXXIX, 285 s. - (T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 2. Gn. no. 042)

– Binark, İsmet. Arşiv ve arşivcilik bilgileri. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1980. - XXIV, 245 s. - (T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 3. Gn. no. 049)

– Başbakanlık Devlet Arşiv Sitesi "Cumhuriyet Arşivi"nin açılışı, 29 Ekim 1988. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1989. - 16 s.: 24 plânş. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 4)

– Kurumlararası Arşivcilik ve Dokümantasyon Semineri (2 - 27 Ekim 1989: Ankara).-Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1989. - 2 c. (190; 50 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; yayın no. 5)
c. 1.: Arşiv tebliğleri,
c. 2.: Dokümantasyon tebliğleri.

– Kathpalia, Yash Pal. Arşiv malzemesinin korunması ve restorasyonu / çev. Nihal Somer. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1990. - XLVII, 219 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 6)

– Benoit, Gérard - Danièle Neirinck. Endüstriyel ve tropikal ülkelerin arşiv binalarında en ekonomik korunma metod ve vasıtaları / çev. Nihal Somer. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1990. - IX, 59 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 8)

– Roper, Michael. Arşiv ve belge yönetimi ile ilgili millî standartlar rehberi - RAMP çalışması / çev. Neclâ İlemin. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1991. - XIV, 87 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 9)

– Cook, Michael. Arşiv otomasyonuna giriş - bir RAMP çalışması / çev. Neclâ İlemin. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1991. - XVI, 81 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 10)

– Binark, İsmet. Cumhuriyet döneminde arşiv hizmetlerinin geliştirilmesi konusunda yapılmış çalışmalar ve Cumhuriyet Arşivi. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1991. - 46 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 11)

– Delmas, B. Arşivler / çev. Nihal Somer. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1991. - XIV, 136 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 12)

– Rhoads, B. James. Millî enformasyon sistemlerinde arşiv ve belge yönetiminin rolü - bir RAMP çalışması / çev. Gül Atay. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1991. - IX, 81 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 13)

– Binark, İsmet. Türk arşivlerinin kısa tarihçesi, önem ve değeri, arşiv hizmetlerinin geliştirilmesi konusunda yapılmış çalışmalar. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1991. -17 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı; yayın no. 14)
25-26 Eylül 1991 tarihlerinde Belgrad'da toplanan "Balkan Ülkeleri Millî Arşiv Direktörleri Toplantısı"na sunulan tebliğdir. Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmıştır.

– Milletlerarası Arşiv Kongresi (12.: 6-11 Eylül 1992: Montreal). XII. Milletlerarası Arşiv Kongresi, 6-11 Eylül 1992, Montreal: Sunulan tebliğler - I.- Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992. - VII, 45 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 15)

– Milletlerarası Arşiv Kongresi (12.: 6-11 Eylül 1992: Montreal). XII. Milletlerarası Arşiv Kongresi, 6-11 Eylül 1992, Montreal: Sunulan tebliğler - II. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992. - 63 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 16)

– Schellenberg, T. R. Arşiv idaresi / çev. Neclâ İlemin. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993. - VII, 286 s.; 9 şekil. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 17)

– Clements, D. W. G. - D. L. Thomas. Arşiv belgelerinin korunması konusunda temel bilgiler - bir RAMP çalışması / çev. Neclâ Olsa.- Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993. -XIV, 29 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 18)

– Bulgaristan'a satılan evrak ve Cumhuriyet dönemi arşiv çalışmaları. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993. - XXXV, 604 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 19)

– Macar asıllı Türk tarihçisi ve arşivist Lajos Fekete'nin arşivciliğimizdeki yeri. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - XV, 221 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 20)

– Roper, Michael. Koruma ve konservasyon servisinin plânlanması, teçhizatlandırılması ve personel istihdamı - bir RAMP çalışması / çev. Neclâ İlemin, Neclâ Büyükkırcalı. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994.- XVI, 89 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 21)

– Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı rehberi. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - VIII, 13, 7 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 22)

– İstiklâl Harbi ile ilgili telgraflar. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - V, 652 s.- (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 23)

– Lynn, M. Stuart. Muhafaza ve erişim teknolojisi: Bilgi ortamının değiştirilmesinde dijital ve dijital olmayan işlemler arasındaki münasebetler konusunda açıklamalı teknik terimler sözlüğü / çev. Neclâ İlemin, Neclâ Büyükkırcalı. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - XX, 95 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 24)

– Arşivcilikle ilgili makaleler / çev. Neclâ Büyükkırcalı, Neclâ İlemin. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995. - XI, 49 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı; yayın nu. 25)

DOKÜMANTASYON DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINLARI

– Enformasyon Bülteni (iki aylık). - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Mayıs 1989-...
İlk dört sayı "Duyuru Bülteni" adı ile yayınlanmıştır.

– Basında Körfez Savaşı sonrası gelişmeler - bibliyografik tarama - (makale, yorum ve haberler). - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1990-1991. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı; yayın no. 1/1-16)
1-10. sayılar "Basında Körfez Bunalımı" adı ile yayınlanmıştır.

– Türkiye - Avrupa Topluluğu bibliyografyası (1957-1990) = Turkey - European Community bibliography (1957-1990). - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1990.- XLVII, 837 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı; yayın no. 2)

– Basında dış Türkler - bibliyografya - (makale, yorum ve haberler): 1 Ocak - 31 Aralık 1990. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1991. - XVIII, 222 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı; yayın no. 3)

– Basında dış Türkler - bibliyografya - II (makale, yorum ve haberler): 1 Ocak - 31 Aralık 1991. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992. - XVIII, 229 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı; yayın no. 4)

– Türkiye dışındaki Türkler bibliyografyası = A Bibliography of Turks out of Turkey. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1992. - 2 c. (LXV, 1379 s.). - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı ; yayın no. 5)

c. 1.: Genel / Altay - Sibirya Türkleri / Batı Türkleri,

c. 2.: Doğu Avrupa Türkleri / Türkistan Türkleri.

– İç ve dış basında Karabağ olayları I - bibliyografya - (makale, yorum ve haberler): 1 Ocak - 30 Nisan 1992. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992. - VI, 88 s.- (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın no. 6/1)

– İç ve dış basında Karabağ olayları II - bibliyografya - (makale, yorum ve haberler): 1 Mayıs - 30 Haziran 1992. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992. - VII, 75 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın no. 6/2)

– Türkiye - Avrupa Topluluğu bibliyografyası II (1990-1992) = Turkey - European Community bibliography II (1990 - 1992). - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1992. - XXXIII, 150 s.- (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın nu. 7)

– Bosna - Hersek bibliyografyası = Bosnia - Herzegovina bibliography. - Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1993. - XLVI, 410 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın nu. 8)

– Basında dış Türkler - bibliyografya - III (makale, yorum ve haberler): 1 Ocak - 31 Aralık 1992. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993. - XII, 506 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın nu. 9)

– Türkiye dışındaki Türk vatandaşları bibliyografyası = A Bibliography of Turkish citizens out of Turkey. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993. - XXXIX, 187 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın nu. 10)

– Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı rehberi. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - III, 6, 7 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın nu. 11)

– Irak Türkleri bibliyografyası = A Bibliography of Iraqi Turks. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - LXVII, 426 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın nu. 12)

– Basında dış Türkler - bibliyografya - IV (makale, yorum ve haberler): 1 Ocak - 31 Aralık 1993. - Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994. - XX, 482 s. - (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanlığı; yayın nu. 13)